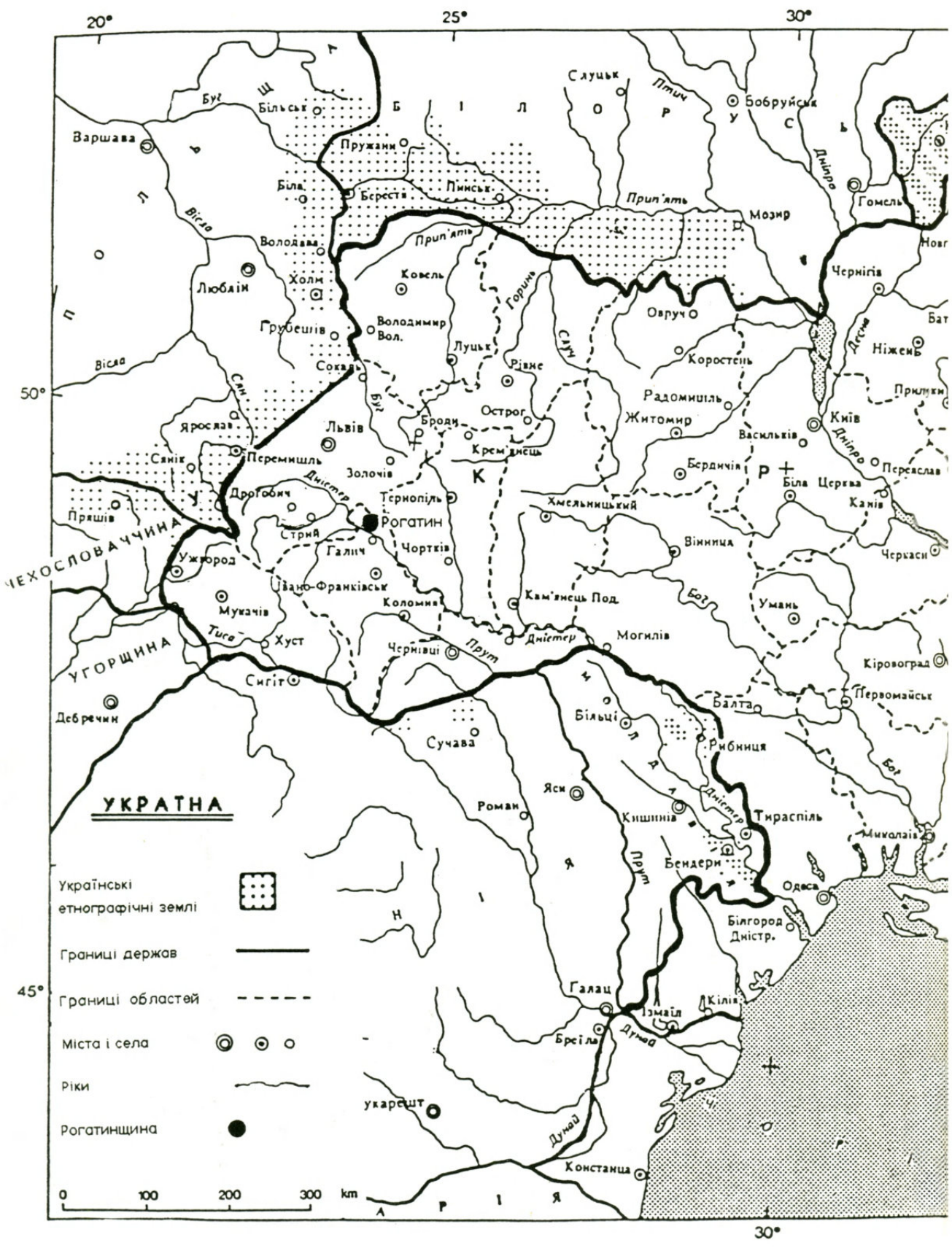




РОГАТИНСЬКА  
ЗЕМЛЯ





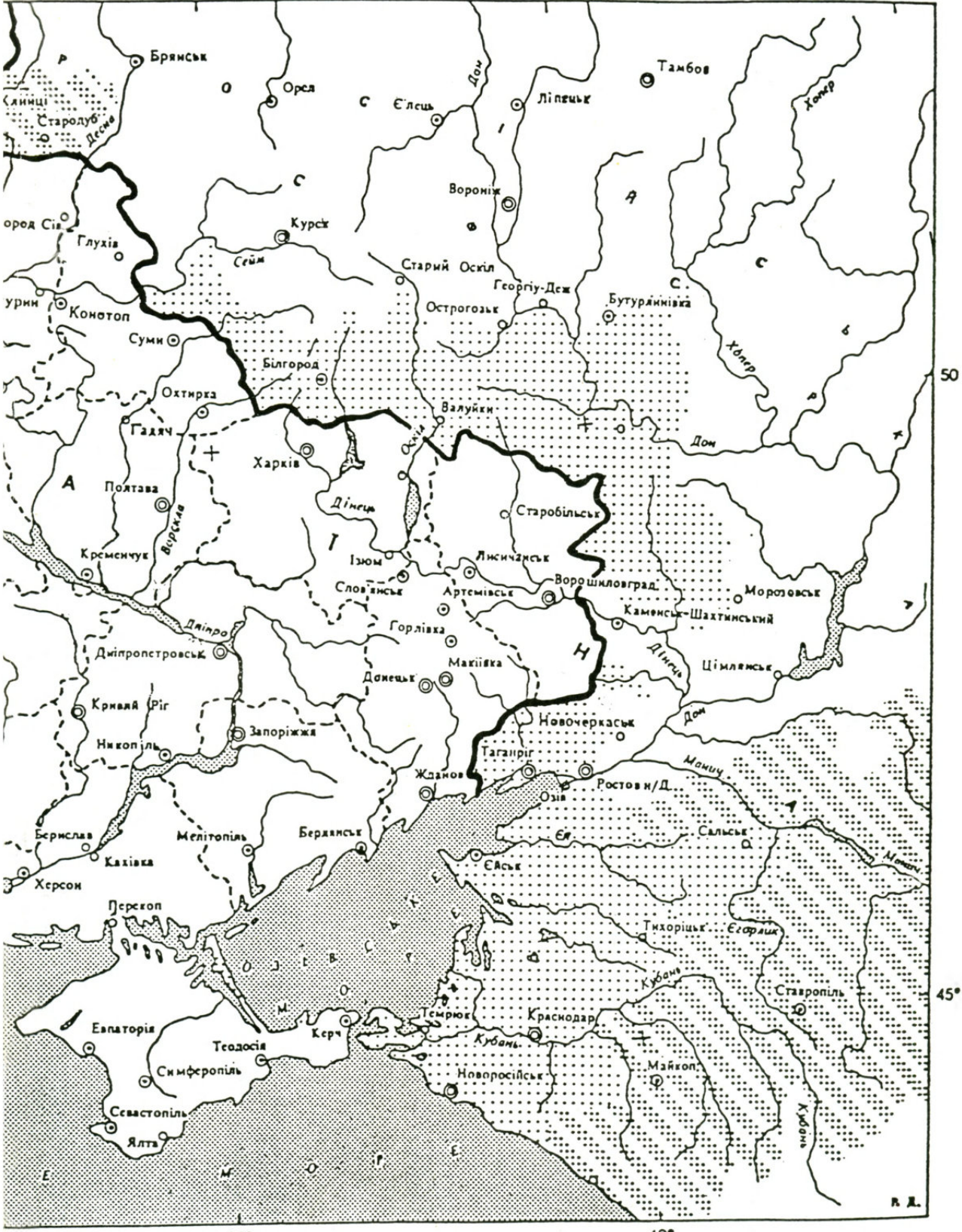




35°

40°

45°



35°

40°

45°

В. Д.





УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ  
ТОМ 50  
РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ  
ТОМ ПЕРШИЙ



SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY  
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO  
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN

---

**Ukrainian Archives**  
**Vol. 50**

# **ROHATYN**

**THE TOWN AND ITS REGION,  
WESTERN UKRAINE**

*Collection of historical and ethnographic articles, memoirs and  
other materials.*

**VOLUME ONE**

EDITORIAL BOARD:

Uiana Lubovych — Editor-in-Chief

Dr. Oleh Kudryk

Maria Holod

Stepan Skrobach

*English Language Summary:*

Marta Kichorowska-Kebalo

Publisher: CENTRAL COMMITTEE "ROHATYNSHCHYNA"  
NEW YORK — PARIS — SYDNEY — TORONTO

---

1989

**Український Архів  
Том 50**

# **РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ**

***Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових  
матеріалів.***

**ТОМ ПЕРШИЙ**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний Редактор: Уляна Любович

Члени: д-р Олег Кудрик

Марія Голод

Степан Скробач

*Резюме в англійській мові:*

Марта Кічоровська-Кебало

Видавець: ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ "РОГАТИНЩИНА"  
НЬЮ-ЙОРК — ПАРИЖ — СИДНЕЙ — ТОРОНТО

---



НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА  
д-р Леонід Рудницький, науковий секретар

*Комісія Регіональних Дослідів і Публікацій*

д-р Василь Лев, голова  
Микола Турецький, секретар

*Центральний Комітет Рогатинщини*

д-р Олег Кудрик, голова  
Мирослав Шмігель, заступник голови  
Володимир Мелько, секретар  
Ярослав Пастушенко, фінансовий референт  
Софія Лялька-Бісик  
Олександра Угрин-Салик  
*Контрольна Комісія:*  
Мирослав Богдан Бігус, голова  
Роман Бабюк  
Олександра Бісик  
Михайло Лялька

*Голови Відділів:* Англія — Ярослав Мудрик  
Австралія — Ярослав Кужиль  
Канада, Монреаль — Осип Дячишин  
Торонто — Михайло Ромах  
США, Рочестер — Михайло Лялька  
Дітройт — Богдан Кудрик  
Чикаго — Степан Скробач

Карта: д-р Роман Дrajньювський

Обкладинка, ініціали: Ольга Кіндзерова Пастухів

Герб-рисунок: Марія Петрович-Винницька

Фотографічне опрацювання: Володимир Грицин

Показник імен і місцевостей: Олександра Угрин-Салик, Степан Скробач

Заставки Стратинської друкарні

Кольорові вкладки: Мирон Бабюк. Printing Methods Inc.  
1525 Emerson St. Rochester, NY 14606. Старанням Відділу — Торонто.

Copyright © 1989 by Central Committee "Rohatynshchyna"  
Library of Congress Catalog Card Number: 89-62162  
ISBN: 0-88054-158-X

# ЗМІСТ

<i>Д-р Олег Кудрик: Вступне слово</i> .....	5
---	---

## I. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Рогатинська земля у сиву давнину .....	11
<i>Д-р Осип Кравченко: Рогатинщина на протязі віків</i> .....	15
<i>Д-р Андрій Турчин: Рогатинщина в роках 1880-1973</i> .....	60
<i>Д-р Осип Кравченко: Хроніка подій в Рогатинщині в перші роки польської окупації</i> .....	72
<i>Рогатинець (Скиталець): Рогатинська земля під більшовицько-німецькою окупацією</i> .....	78
<i>Д-р Осип Кравченко: Герби і печатки Рогатина</i> .....	91

## II. ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

<i>Д-р Олег Кудрик: Селянський вождь Муха під Рогатином</i> .....	97
<i>Євген Крамар: Славетна українка в Султанському дворі</i> .....	106
<i>Д-р Осип Кравченко: Роксоляна у світовій літературі</i> .....	125
<i>Рогатинець: Руїни церков в Рогатинщині</i> .....	129
<i>Д-р Святослав Фостун: Настася Чагрівна</i> .....	131
<i>Софія Лялька-Бісик: Рогатинське міщанство</i> .....	135
<i>Микола Угрин-Безгрішний: Нарис історії "Українських Січових Стрільців"</i> .....	138
<i>Петро Шеремета (біографія)</i> .....	146
<i>Д-р Володимир Старосольський: Промова на святі в пам'ять С. Мельничука і П. Шеремети</i> .....	147
<i>Т.Ш. Втрата двох УСС-ів на Великій Україні</i> .....	152

## ПІСНІ І ЗВИЧАЇ

<i>Марія Прокопович-Голод: Старовинні пісні рогатинського Опілля</i> .....	155
<i>Софія Маланюк-Онуфрик: Підготовка до весілля в Стратині</i> .....	162
<i>Б.В. Стецишин: Весілля в Рогатинщині</i> .....	173
<i>Рогатинські округинки</i> .....	176
<i>Святкування 900-ліття хрещення України-Руси в Рогатині</i> .....	179

## III. КУЛЬТУРА—ОСВІТА—МИСТЕЦТВО

<i>Д-р Осип Кравченко: Просвітянський рух в Рогатинщині</i> .....	183
<i>Д-р Олег Кудрик: Стратинська друкарня</i> .....	194
<i>Микола Мартинюк: Рогатинські видання і видавництва</i> .....	200
<i>Степан Салик: Шляхи вчительської праці</i> .....	207
<b>ШКОЛИ</b>	
<i>Василь Кривоус: "Рідна Школа" в Рогатині</i> .....	215



<i>Микола Угрин-Безгрішний: Українська гімназія "Рідної Школи" в Рогатині</i> .....	223
<i>Фотостати з архіву: Звіти дирекції гімназії "Рідної Школи"</i> .....	250
<i>Д-р Мирослав Лібер: Греко-католицька Мала Духовна Семінарія в Рогатині</i> .....	336
<i>Мирон М. Луцак: Державна учительська Семінарія 1941-1944</i> .....	341
<i>Володимир Баран: Українці в гімназії ім. Петра Скарги</i> .....	346

#### ШКІЛЬНІ СПОМИНИ

<i>Роман Шенкірик: Як Журавно помагало українській гімназії</i> .....	347
<i>Йосип Гірняк: Рогатинська гімназія</i> .....	349
<i>Ольга Павлів-Калина: Перша матура в Рогатинській гімназії</i> .....	357
<i>Андрій Дзедзик: В рогатинській "Десятирічці"</i> .....	360

#### МУЗИКА—МИСТЕЦТВО

<i>Д-р Борис Кудрик: Музичне життя в українській гімназії в Рогатині</i> ...	364
<i>Зеновія Поташник-Воробець: Хорові і музичні ансамблі в Рогатині</i> .....	368
<i>Д-р Василь Витвицький: Життєвий шлях Бориса Кудрика</i> .....	374
<i>Уляна Любович: "Бусьо" Кудрик</i> .....	380
<i>Д-р Роман Кухар: Борис Кудрик у великодніх спогадах</i> .....	382
<i>Мирон Левицький: Юліян Панькевич</i> .....	385
<i>Богдан Лепкий про Юліяна Панькевича</i> .....	388
<i>Мирон Левицький: Володимир Баляс</i> .....	390
<i>Ярослав Климовський: Юліян Крайківський — маляр</i> .....	393
<i>Уляна Любович: "Малювати буду завсігди" (Ірина Величковська-Шухевич)</i> .....	396
<i>Стефанія Гнатенко: Іконостас церкви св. Духа в Рогатині</i> .....	398

### IV. ТОВАРИСТВА—ОРГАНІЗАЦІЇ

<i>Д-р Осип Кравченко: Народне Касино (Найстарша українська організація в Рогатині)</i> .....	405
<i>Микола Угрин-Безгрішний: "Січі" в повіті Рогатин</i> .....	408
<i>Д-р Гр. Дмитрів: Самоосвітні кружки учнів української гімназії в Рогатині</i> .....	411
<i>Марія Макарушка-Хоптяк: Діяльність "Жіночої Громади" в Рогатині (1917-1918)</i> .....	418
<i>Зеновія Поташник-Воробець: Філія Союзу Українок в Рогатині</i> .....	423
<i>Леся Угрин-Салик: Марійська дружина жінок в Рогатині</i> .....	430
<i>....До джерел Пласту</i> .....	431
<i>Юліян Каменецький: Пласт в підпіллі</i> .....	436
<i>Д-р Олег Кудрик: Рогатинська студентська організація</i> .....	439
<i>Степан Скробач: Дещо про спорт</i> .....	450
<i>Василь Андрійців: Спомини спортсмена</i> .....	454
<i>Д-р Осип Кравченко: "Каменярі"; союз української поступової молоді</i> .....	458
<i>Василь Верига: У.Н.Д.О. в Рогатинщині</i> .....	460
<i>Д-р Осип Кравченко: Радикали в Рогатинщині</i> .....	484

## V. ЕКОНОМІЯ

<i>Д-р Осип Кравченко:</i> Початки "Народної Торговлі" в Рогатині .....	491
<i>Д-р Мирослав Лібер:</i> Промисел і торгівля Рогатинської землі .....	494
<i>Віктор Вакуловський:</i> Окружний Союз Кооператив .....	501
<i>Степан Скробач:</i> Українська кооперація .....	509
<i>Віктор Вакуловський:</i> Філія Т-ва "Сільський Господар" в Рогатині .....	515
<i>Анатоль Курдидик:</i> Бовшівські алябастри .....	528

## VI. ОСОБИСТОСТІ—ДІЯЧІ

<i>Мирослав Баслядинський:</i> Отець Степан Баслядинський .....	537
<i>Микола Угрин-Безгрішний:</i> Мій життєпис .....	540
<i>Осип Дячишин:</i> Петро Бігус .....	545
<i>Андрій Качор:</i> Віктор Вакуловський .....	548
<i>Мирослав Семчишин:</i> Ілля Витанович .....	549
<i>Степан Скробач:</i> Отець шамбелян Степан Городецький .....	552
<i>Д-р Олег Кудрик:</i> Андрій Гривнак .....	555
<i>Д-р Олег Кудрик:</i> Андрій і Аркадія Гургули .....	556
<i>Д-р Мирослав Лібер:</i> Осип Дячишин .....	558
<i>Степан Голяш:</i> Василь Івахів "Рос"—"Сонар" .....	561
<i>Д-р Олег Кудрик:</i> Юліян Каменецький .....	563
<i>Василь Кривоус</i> — скорочена автобіографія .....	565
<i>Фалина Любінецька:</i> Священик, учитель і громадський діяч (пам'яті о. Теодосія Кудрика) .....	569
<i>Олег Рогатинець:</i> Отець Павло Кудрик .....	573
<i>Андрій Качор:</i> Степан Кузик .....	575
<i>М.У.Б. — С.С.:</i> Антін Лотоцький .....	579
<i>Ірина Лончина:</i> Фалина Любінецька-Кульчицька .....	581
<i>Михайло Лялька:</i> Іван Магмет — невтомний працівник .....	583
<i>Антін Кущинський:</i> Омелян Падучак і його архів .....	585
<i>Лідія Петрів-Бобовник:</i> Отець Михайло Петрів .....	590
<i>Редакція:</i> Іван Поритко (1895-1980) .....	592
<i>У.Л.:</i> Ганна Дмитерко-Ратич (1893-1981) .....	594
<i>У.Л.:</i> Василь Ратич (1888-1953) .....	596
<i>Отець д-р Іван Музичка:</i> Отець Василь Соловій .....	599
<i>Мирослав Кальба:</i> Отець Григорій Скасків .....	602
<i>Ольга Хабурська-Почапська:</i> Отець Дмитро Хабурський .....	605
<i>Д-р Василь Ленчик:</i> Отець Іван Щербанюк .....	607
<i>Володимир Яворський:</i> Отець Йосиф Сас Яворський .....	610
<i>Д-р Павло Пундій:</i> Українські лікарі Рогатинщини .....	612

## VII. МІСЦЕВОСТІ

<i>Степан Скробач.</i> Реєстр місцевостей .....	619
<i>Григорій Федорик.</i> Беньківці .....	657
<i>Михайло Худа.</i> Библо .....	658
<i>Д-р Іван Войчишин.</i> Бурштин .....	662

<i>Мирослав Бекіш. Демянів</i> .....	667
<i>Іван Юрків. Добринів</i> .....	670
<i>М.В. Желибори</i> .....	674
<i>Іван Магмет. Спомини із села Жовчів</i> .....	677
<i>Михайло Лялька. Ще про Жовчів</i> .....	687
<i>Василь Мацук. Конюшки</i> .....	691
<i>Василь Мацук. Адміністрація збірної громади</i> <i>Конюшки в рр. 1935-1939</i> .....	697
<i>Василь Семеген, М. Липицький. Липиця Долішна</i> .....	699
<i>Володимир Яворський. Лучинці (1899-1914)</i> .....	709
<i>...Насташин (світлина)</i> .....	715
<i>Ольга Удак-Конопка. Підгороддя</i> .....	715
<i>Лідія Петрів-Бобовник. Підкамінь</i> .....	716
<i>Л.П. Сарський. Спомини про моє село Псари</i> .....	719
<i>Отець д-р Іван Музичка, Мирон Пазій, Мирон Климців. Пуків</i> .....	722
<i>Володимир Яворський. Путятинці</i> .....	740
<i>Марія Ємець. Моє рідне село Руда</i> .....	747
<i>Володимир Ходак. Скоморохи (Старі і Нові)</i> .....	749
<i>Іван Падик. Стратин</i> .....	759
<i>Софрон Штуркало. Село Хохонів і околиця</i> .....	767
<i>Чагрів (світлина)</i> .....	777
<i>Мирослав Баслядинський, д-р Мирослав Лібер. Черче</i> .....	779

## VIII. СПОГАДИ

<i>Марія Прокопович-Голод: Дитинство в Юнашкові (поезії)</i> .....	799
<i>Фаліна Любінецька: В полоні спогадів</i> .....	802
<i>Конюшецький: Пацифікація села Конюшки.</i> .....	812
<i>Отець О. Пристай: Відпуст на св. Марка в Журові</i> .....	814
<i>Андрій Дзедзик: Образи з мого дитинства в Черчі</i> .....	817
<i>Отець д-р Юрій Герич: "Ще не вмерла" в Березі Картузькій.</i> .....	821
<i>Д-р Андрій Білинський: Моє дитинство в Рогатині</i> .....	824
<i>Омельян Стрийський: Моя адвокатська практика в Рогатині</i> .....	829
<i>Іван Падик: Кулебська трагедія</i> .....	841
<i>Андрій Ільків: Святкування Шевченкових днів</i> .....	847
<i>Ярослав Пастушенко: Страх "моцарствової" Польщі перед</i> <i>українськими гімназистами</i> .....	850
<i>Надія Дзидзан: Товариство українських ремісників "Зоря" в Рогатині</i> ..	853
<i>Д-р Олександр Білик: Рогатинськими болотами</i> .....	855
<i>Редакційна Колегія — біографічні нотатки</i> .....	858
<i>Про авторів</i> .....	863
<i>Показник імен</i> .....	871
<i>Показник місцевостей</i> .....	907
<i>Rohatyn, the town and its region. English Language Summary</i> .....	917
<i>Меценати</i> .....	983
<i>Жертводавці</i> .....	994

Кольорова вкладка між стор. .... 396-397

*Невповні використані сторінки тексту ужито для уміщення світлин, не завжди пов'язаних з темою есею чи спомину, але у загальному з темою збірника.*

## ВСТУПНЕ СЛОВО

Однією із постанов Першого З'їзду Рогатинців в Нью-Йорку, 16 травня 1959 р., було видати книгу-альманах, в якій була б наświetлена історія Рогатинської Землі від її сивої давнини, почерез славне й часто трагічне минуле та добу її національного відродження. Зайвим було би доказувати потребу такого видання сьогодні, коли від часу оснування нашого Центрального Комітету проминуло вже тридцять років. Цей довший період часу, зумовлений різними причинами, такими як повільне збирання матеріялів чи неспроможність одержати їх, чи нормальний біологічний процес життя, котрий довів до прямого вимирання членів першого комітету, не був одначе змарнований.

Другий З'їзд Рогатинців, що відбувся на оселі "Верховина" в Глен Спей, Н.Й. в днях 13-14 жовтня 1984 р. відновив і оживив майже неіснуючу діяльність першого, зовсім здекомплетованого комітету по смерті його голови, сл.п. Івана Поритка. Деяку підготовку для видання давно запланованого Збірника виконав д-р Василь Вергун-Верган, розіславши запитники та зібравши деяку кількість вже опрацьованих матеріялів. На жаль, і він помер, не закінчивши навіть збирання запитників. Отож, організатори Другого З'їзду виконали велику роботу. Обрано новий Центральний Комітет. Головою став Роман Крупка, заступником голови д-р Олег Кудрик. Дальше вибрано наступних членів: Володимира Мелька, Лесю Угрин-Салик, Софію Ляльку-Бісик, Володимира Гавриляка, мгр. Романа Бабюка, Богдана Бігуса, мгр. Ярослава Щербанюка, інж. Мирослава Шмігеля.

Новообраний Центральний Комітет присвятив свою повну увагу спершу для збирання відповідних фондів, без яких не можна було нічого зробити. Почали теж напливати спомини, дописи та статті. Через два роки скликано Третій З'їзд, котрий відбувся в днях 20-21 вересня 1986 р. знову ж на "Верховині". Тут створилася вже редколегія Збірника. На головного редактора запрошено п. Уляну Любович за стараннями нашого голови Романа Крупки. До редакції увійшли: д-р Олег Кудрик як координатор матеріялів, Марія Голод і Степан Скробач.

Незадовго перед запланованим на початок місяця червня 1987 р. діловим засіданням редколегії (яке відбулося в Торонто), Роман Крупка став жертвою повного паралічу. Це, в результаті, зробило його нездібним виконувати які-небудь обов'язки в Комітеті. Заступник голови скликав надзвичайне засідання управи Комітету в Нью-Йорку дня 20 червня 1987 р., на якому доповнено бракуючі позиції новими членами, тимбільше, що в

міжчасі захворів теж важко мгр. Ярослав Щербанюк. Новий Комітет уконституувався, як слідує:

**д-р Олег Кудрик** — діючий голова і координатор матеріалів

**інж. Мирослав Шмігель** — заступник голови

**Ярослав Пастушенко** — фінансовий референт

**Володимир Мелько** — секретар

**Леся Угрин-Салик** — скарбник

**Софія Лялька-Бісик, мгр. Роман Бабюк, Богдан Бігус** — члени.

У тому часі помер теж Володимир Гавриляк, та дещо пізніше Ярослав Щербанюк.

Продовж соток років Рогатин і Рогатинщина пережили великі підйоми і радісні епізоди, як також і пригнічуючі й болісно-трагічні хвилини. Місто спавилось в середньовіччю своїми широковідомими ремісничими гільдіями-цехами; від початку 16-го століття стало осідком Ставропійського Братства; було визначним осідком іконописців; було знатним торговельним осередком між Сходом і Заходом. Осередками живої торгівлі були теж два інші міста Рогатинщини, Бурштин і Болшівці. На початку 17-го ст. заіснувала як осередок нового книжного ремесла друкарня Балабаців в Стратині. Особливо прекрасне мистецьке оформлення богослужбних книг здобуло собі признання у своїх і чужих. В новіших часах Рогатин став знову осередком економічно-торговельної діяльності, як теж і цетром різного типу середнього шкільництва. Це передусім осідок славної гімназії УПТ "Рідна Школа", з якої вийшло багато сотень духовної й світської інтелігенції: священники, адвокати, лікарі, мистці, інженери, кооператори, купці і промисловці, а передусім культурно-освітні працівники.

Видання збірника історично-етнографічного і мемуарного характеру завжди займає багато часу: на збирання матеріалів і їх клясифікації, верифікації та опрацювання. В умовинах нашої дійсності розпорощення колишніх жителів Рогатинського регіону по всіх континентах і країнах, брак знавців-авторів чи живих свідків минулого — це труднощі, на які як Комітет, так і редколегія натрапляли у своїй праці. Одначе у висліді збірних зусиль всіх наших Рогатинських патріотів, зібрано стільки матеріалів для Збірника, що вони вже переходять рамки однотомового видання. В порозумінні членів Редакційної Колегії і Центрального Комітету "Рогатинщина" проведено конечну селекцію наявних праць, статей, спогадів — та надруковано тільки ті, котрі могли би бути важливими довідковими причинами до історії Рогатинської Землі. Подекуди, для повнішого образу, передруковано дещо із уже давніше опублікованих статей. Інколи довелося вилучити через те цінний мемуарний матеріал та спогади з громадського й особистого життя та призначити ці матеріали до другого тому.

Ми свідомі деяких недоліків цього Збірника, бо в сучасних умовинах часто не мали доступу до джерельних й архівних матеріалів, щоб доповнити деякі прогалини — але, щоб не продовжувати й так довгого й зтяжного процесу підготовки й друку, передаємо цей перший том Збірника в руки рогатинців і всього загалу української діаспори. Припадає це саме на час

нашого славного Тисячоліття Християнізації Руси-України та встановлення Всеукраїнської Інституції — Київської Церкви.

Вручаємо Вам, Дорогі Земляки, цю книгу теж у славне 80-ліття оснування нашої "Альма-Матер" — славної гімназії УПТ "Рідна Школа" в Рогатині. Видання Збірника вимагало багато труду, зусиль і коштів. Все сталося дійсністю тільки через співпрацю і довір'я, що їх нам виявили рогатинські земляки-патріоти. Як голова Центрального Комітету "Рогатинщини" складаю в його імені їм усім щиро й велику подяку. Зокрема дякую авторам статей і споминів, написаних для Збірника. Наше завдання увінчається успіхом, якщо дослідники й історики нашого минулого знайдуть у збірнику основні матеріали для історії Рогатинської Землі й нашої вітчизни України.

*Д-Р ОЛЕГ КУДРИК  
ГОЛОВА ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ  
"РОГАТИНЩИНА"  
І КООРДИНАТОР ВИДАННЯ.*

*Університет Індіана, Блумінгтон, червень 1988 р.*



*Кінцівка "Требника" Стрятин, 1606.*







I.

агальна частина



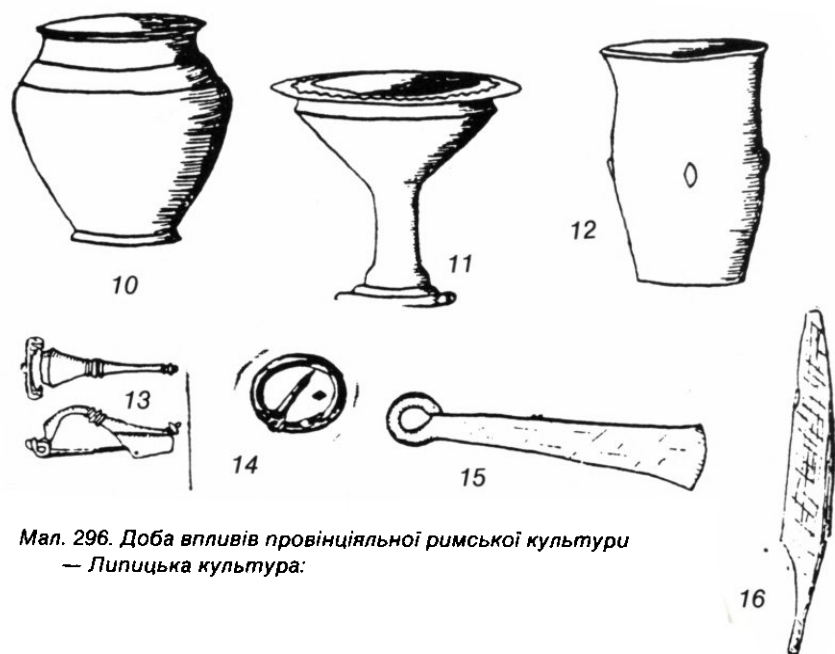
## РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ У СИВУ ДАВНИНУ

Що Рогатинська Земля вже була залюднена в дуже сиву давнину, свідчать знахідки крем'яного знаряддя — ножів, шкробачок, наконечників для стріл — у багатьох місцевостях. Тут мова про час приблизно від 25 тисяч років тому. Тому, що було багато кременя, а теж ріння, в цих місцевостях не тільки вживали цих знарядів, але і їх виробляли для виміни або торгу. Доказом на те є знахідки в Липиці Горішній, описані так в Енциклопедії Українознавства II, стор. 1293: "ЛИПИЦЯ ГОРИШНЯ, с. Рогатинського р-ну, Станиславівської обл. над рікою Нараївкою; сліди верхньопалеолітичної стоянки, багато крем'яного знаряддя неолітичної доби...".

З оповідань інших авторів збірника "Рогатинська Земля" знаємо, що в багатьох місцевостях можна було найти таке знаряддя, тільки не було це науково потверджено. В кожному випадку, як твердить проф. Ярослав Пастернак у своїй капітальній праці "Археологія України", люди жили тут дуже давно, отже були "споконвічними автохтонами своїх земель". Пригожі географічні і геологічні умовини, повноводні ріки, зложжя кременю, захисні польодовикові яри чи балки, густі ліси, а рівночасно добрі пасовища на дуже характеристичних горбах (теж польодовикового походження, таких як "Чортова Гора" між Пуковом і Рогатином, "Шковиця" і "Язвини" в Юнашкові, "Касова Гора" в Бовшові і т.п.) сприяли осілому життю. Як і всі інші українські землі, так і ці околиці переходили поступневий розвиток під впливом природних змін, а теж під впливом торговельних чи воєнних стосунків, бували полем наїздів різнородних північно-західних і південно-східних сусідів. Треба одначе зазначити, що всі ті наїзди були відносно короткотривалі; деяка скількість наїзників залишалася поміж автохтонним населенням, тому і бачимо велику расову різнородність, як теж і всякі назви місцевостей, піль, лісів, що їх не так легко пояснити.

В "Археології" проф. Пастернака знаходимо згадку про с. Колоколин, де найдено предмети з часів бронзової доби (3800 років тому) зроблені т.зв. шнуровою технікою (стор. 205, карта V); в селах Тенетники і Серники залишки комарівської культури (1500-1200 років до Христа; ст. 272, карта IX); в селі Руда — бронзове начиння (800 р. до Христа, карта X, ст. 283); в селі Липиця Горішня (200 років до Христа — 300 років по Христі) великі стоянки окремої культури, котра витворилася підо впливом венедсько-переворських стосунків. Ця окрема культура знана в науковому світі як ЛИПИЦЬКА КУЛЬТУРА (ст. 433). Тут подаємо окрему статтю з Енциклопедії Українознавства II, ст. 1294 та рисунки предметів цієї культури:

**Липиця Горішня**, с. Рогатинського р-ну Станиславівської обл. над р. Нараївкою; сліди верхньопалеолітичної стоянки, багато крем'яного знаряддя неолітичної доби, тілопальне погребіще перших вв. по Хр., що дало назву: "Липицька культура".



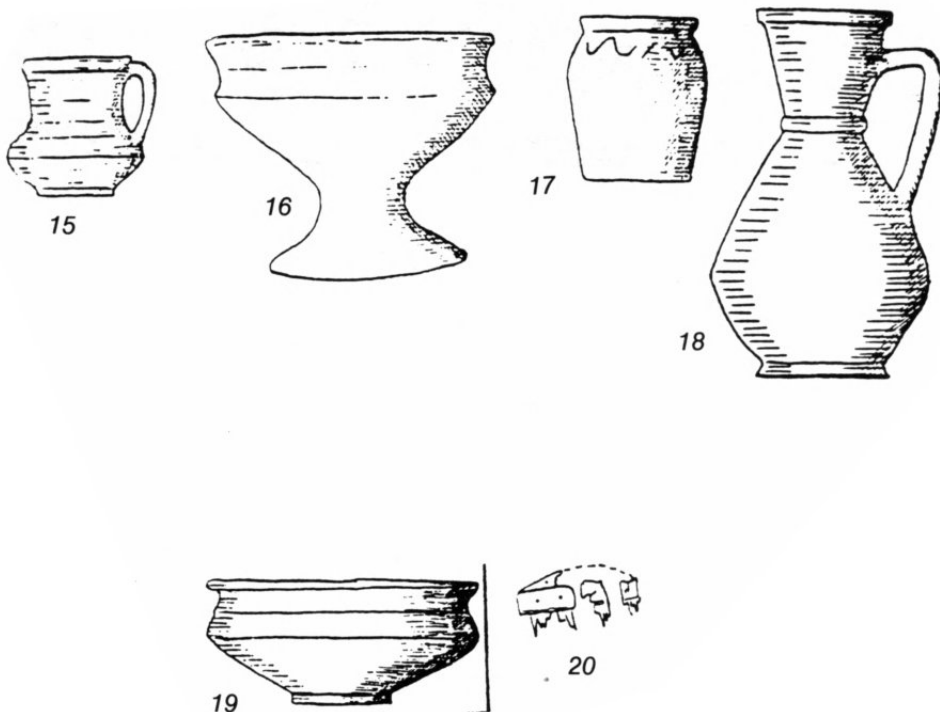
Мал. 296. Доба впливів провінціальної римської культури — Липицька культура:

10 — попільниця; 11 — миска на ніжці; 12 — попільниця; 13 — бронзова фібула; 14 — залізна пряжка; 15 — залізне кресало; 16 — залізний ніж (усе з Липиці Гор. б. Рогатина)

**Липицька культура**, культура населення верхнього Подністров'я 2 в. до Хр. — 3 в. по Хр. (назва від могильника в с. Липиця Горішня). Відомі поселення, могильники й скарби рим. монет. Населення займалося хліборобством і скотарством, менше ловецтвом та рибальством. Кераміка, ліплена вільноруч і точена на гончарському колі, залізні вироби госп. вжитку, мало бронзових литих прикрас та дрібних срібних виробів. Поселення на берегах рік, хати однокімнатні півземлянкового й наземного типу, поховання тілопальні, без могильного насипу. Багатство імпорту (рим. монети, металеві вироби, теракотовий, бронзо-

вий і скляний посуд) вказує на жваві торг. зв'язки з рим. провінціями (нижня Мезія). Вивчення археологічних пам'яток та іст. джерел дозволяє вважати носіїв Л. к. безпосередніми предками тиверців. Див. Еу I, мал. 296. (Я.П.)

Про знахідки ЛИПИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ можна прочитати в споминах Степана Салика "Шляхи вчительської праці" та Володимира Яворського "Лучинці". Дальше в "Археології" Пастернака згадано знову с. Колоколин, ст. 436, коли мова про Скитів (2-1 ст. до Хр.); знову Тенетники і Липиця Гор. як стоянки гетських надходок та скарбів римських монет (ст. 496, 1 ст до Хр.). На ст. 512 знову мова про Колоколин і Липицю, вже як спеціальні стоянки ЛИПИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ (про що докладніше з ЕУ II). Карта XVI з "Археології" приточена до споминів Ст. Салика. Пізня римська доба, себто 4-5 ст. по Христі представлена пізньо-римськими похованнями в селі Псари (ст. 529).



Мал. 297. Доба переселення народів

— Пізніша липицька культура: 15 — глек; 16 — миска на ніжці; 17 — горщик; 18 — збанок; 19 — миска; 20 — кістяний гребінь (все з Переросля б. Надвірни)



Наприкінці цих редакційних пояснень годиться ще згадати про дивний хрест зі с. Лопушна, що був в дійсності перед прийняттям християнства статуєю Світовид-Дажбога. Цей Світовид зазнав долі всіх подібних божищ, бо був затоплений в річці. По кількох століттях його вилунали, відбили поганську голову (це було в дійсності чотири постаті на чотири сторони світу) і приробили зверху хрест. Але лишилися чотири пари ніг, як підстава хреста. Яка доля цього Світовид-хреста, невідомо.

*РЕДАКЦІЯ*



*Заставка "Требника". Стратин, 1606*

Д-р. ОСИП КРАВЧЕНЮК

## РОГАТИНЩИНА НА ПРОТЯЗІ ВІКІВ

### ВСТУП

У своїй цінній праці про Рогатин Ян Сас Зубрицький, архітект і професор львівської політехніки, пише, що це місто "скромне і мовчазне", хоч у давнину воно мало велике значення як під промисловим і торговельним, так і під оборонним і фінансовим оглядом.<sup>1</sup> Він дивується, чому так мало відомостей про Рогатин можна знайти в друкованих працях та чому в самому місті майже зовсім нема документів, які мусіли в ньому колись бути.

Завваги Зубрицького не безпідставні, але дещо перебільшені, бо в відомих йому "Актах гродзких і земських" (21 том, Львів, 1868-1911) є чимало даних про Рогатинщину, а крім цього в час, коли він писав свою статтю (1913), в Рогатині переховувалися муніципальні записки, принайменше за 1688-1729 роки, що їх по останній війні перенесли до Центрального Державного Історичного Архіву у Львові.

Крім того джерельні матеріали про початки і дальшу історію Рогатина й рогатинського повіту дійсно досить скупі. Вони пропали, мабуть, у час частих татарських нападів і частинно також під час польсько-російської війни 1706-07 років.<sup>2</sup> У 1869 році Мечислав Дунін Вонсович, уродженець Добромиля, фармацевт, пізніше асистент при катедрі хемії на львівському університеті, написав коротеньку працю про Рогатин;<sup>3</sup> дещо пізніше Географічний Словник Польського Королівства помістив довгу статтю про це місто,<sup>4</sup> а 1896 року Лаврентій Теїссейр дав геологічний опис Рогатинщини.<sup>5</sup>

З українських авторів надзвичайно цінні матеріали призбирав Степан Томашівський,<sup>6</sup> а дрібніші інформації для нашої теми можна знайти в "Історії України-Руси" Михайла Грушевського, в "Актах Юго-Западной Россії", в поодиноких томах "Записок" НТШ та врешті принагідно в різних історичних працях українських і польських авторів. Більшість з названих угорі матеріалів ми мали на руках і використовуємо їх у цій нашій статті. На жаль, багато дечого нам бракує. Недоступною є нам польськомовна "Хроніка повіту Рогатинського", що виходила мабуть від 1927 року, а неможливість переписки з науковими установами чи поодинокими людьми в Україні також утруднює нам наше завдання дати вичерпний огляд українського життя в Рогатинщині від найдавніших часів по сьогодні. Цю

прогалину заповнює до деякої міри пересланий нам д-ром О. Кудриком машинопис спроби статті д-ра Михайла Пирога "Рогатин — місто й довколишні села в ретроспективі освітньо-культурних і політичних здобутків; минуле й сучасне". Крім того на еміграції помітно прорідились ряди старших рогатинців, які могли б послужити потрібними до нашої статті інформаціями. А проте, поминаючи всі ці перепони, ми віримо, що з доступних матеріялів ми зможемо дати задовільний образ історії і життя нашого народу в Рогатинщині. Уважаємо, що було б неправильно обмежуватись у цій статті тільки до початків і дальшої історії Рогатина й околиць, і тому починаємо її короткими інформаціями про те, що знає про ці землі історична наука за час перед постановням міста і повіту.

## ЗЕМЛІ РОГАТИНЩИНИ У СТАРОДАВНІ ЧАСИ

Ще в доісторичні часи через українські землі переходили різні народи. Археологічні знахідки дають деякі відомості про них і їхню культуру та помагають хоч приблизно встановити території, на яких вони довше або коротше жили. Таким чином знаємо, що найдавніші сліди людського життя на території України походять із давнішої кам'яної доби, як про це свідчать знахідки в Києві, на Полтавщині, Чернігівщині, Дніпропетровщині, в Галичині й на Волині. Більше пам'яток маємо з часів новішої кам'яної доби, т.зв. "неоліту"; вони збереглися у формі решток осель, могил, цвинтарищ, ба навіть городищ, що довгою смугою тягнуться від Кубані до поріччя Дністра й Сяну. До цієї доби належить також "надбужанська культура", а після неї відома трипільська культура 2500-2000 років перед Христом, якої рештки знайдено в Білчу Золотім над Серетом та в Кошилівцях і Бучачі на Поділлі. На межі доісторичних і історичних часів в Україні була поширена гальштатська культура, якій відповідають у нас пам'ятки скитсько-сарматських мешканців, знайдені в Подністров'ї, у Збручі й на Борщівщині.

Геродот згадує про іранські племена кімерийців у чорноморському степу, відтак про скитів, які появилися на наших землях десь у 7-му стол. до Хр. і своїми впливами сягали по Дунай. У 3-2 століттях українські землі були опановані сарматами, а в першому столітті на їх місце прийшли аляни, звані також роксолянами. У час, коли в чорноморському степу кочували орди іранських племен, в Карпатах жили народи тракійського походження, бесси (мабуть на Лемківщині), костобоки в середущих Карпатах та карпи у східній їх частині. На карпатському підгір'ї жили також германські племена бастарнів, а вслід за ними прийшли з Прибалтики готи, які зайняли простори між Дніпром і нижнім Дунаєм, також східню частину Карпат. В четвертому столітті прийшли з Монголії гуни, відтак болгари, а ще пізніше авари-обри.<sup>7</sup>

Згідно з дослідями археологів, на землях Західньої України зустрічаються у час Різдва Христового два відомі торговельні шляхи — один на Захід, у Галлію, другий, уздовж Дністра, у Мезію та Близький Схід. На ці наші землі спроваджували з надрайнських провінцій Римської імперії вина

в дорогих посудах, що їх, разом з численними римськими монетами, відкопали археологи фрагментами біля Звенигорода.

З тих часів, як також з останніх доісторичних часів знайдено цікаві пам'ятки в Рогатинщині. Вадим Щербаківський зробив знімок фрагменту кам'яної фігури з віків перед народженням Христа, виловленої коло 1850 року в ріці Липиці. Фігура, звана "Світовидом", являла собою постать з чотирьома обличчями й чотирьома ногами. Місцевий парох наказав її розбити, як поганський залишок, а на ногах поставити хрест, який стояв до наших часів.<sup>8</sup> Під час будови залізниці 1889 року знайдено в Липиці тілопальне цвинтарище з останніх доісторичних часів і коло 200 урн з попелом померлих. Глиняна посуда мала орнамент з відомими й уживаними ще в модерні часи мотивами, а між недогорілими кістками були залізні вироби: ножики, пряжки, фібули, глиняні кружки, бронзові заушники, рогові топори, металеві дзеркальця тощо. На думку Богдана Януша, тілопальне цвинтарище треба віднести до римських часів між 2-3-тими століттями по Христі. Знову ж Кароль Гадачек думає, що це цвинтарище і знайдена в ньому кераміка вказують на відрубну культуру, що гарно розвинулася серед варварів під натхненням класичного світу.<sup>9</sup> Він підкреслює також, що Липицька культура з часів римського цесарства постала шляхом повільного розвитку з культури, яка існувала над Дністром у передхристиянські часи, мовляв, серед викопаного в Липиці посуду було кілька предметів з першої половини першого тисячоліття перед Христом, а дзеркальця в урнах Липицького цвинтарища були подібні до тих, що були в могилах скитського типу, також з передхристиянських часів. Хоч звичай давання дзеркалець до гробу є грецького походження, він сильно поширився також серед скитів і їх безпосередніх сусідів.<sup>10</sup>

У 1910 році Гадачек відкрив у Псарах чотири неушкоджені гроби. В одному з них був скорчений кістяк, що лежав на лівому боці й був звернений головою на південний захід, ногами на північний схід. На лівому рамені кістяк мав бронзову фібулу, на шиї і на грудях коралі з кольорового скла й бурштину. У другому гробі був видовжений кістяк, а біля нього срібна брошка, при голові срібне кільце. Біля кістяка в третьому гробі, коло чашки була червонова миска, а при грудях бронзова фібула.<sup>11</sup> При будові нової дороги відкрито 1909 року в Псарах цвинтарище з кістяками, зверненими головою на захід, а біля них два горшки, дві мисочки, глиняний кубок, шпильку і мідяну запинку. У Бабинцях, на горі в формі могили, де тепер стоїть церква св. Миколая, мала бути колись фігура кам'яної "баби". В околиці села Тенетники відкопано групу з 25 тілопальних курганів, понад півтора метра висоти, а в Серниках Горішніх натраплено під час орання 1865 року на глиняний горнець, виповнений срібними римськими монетами з 117-143 років по Христі. Між ними були чотири монети Гадріяна, одна його жінки Сабіни, п'ять Антонія Піюса, чотири Діви Фавстини, вісім Марка Аврелія, чотири його жінки Фавстини, три Люція Верруса й чотири Коммода.<sup>12</sup> Надзвичайно цікавий слід з доісторичної доби виявлено в селі

Виспа, де на початку 1920-тих років усунувся глибокий на 13 метрів яр і при цьому показався кістяк мамута.<sup>13</sup>

З історії західно-українських земель треба згадати також про державу антів, яка постала коло другого століття по Христі, займала простір між Дністром і Дніпром і була попередником Галицько-Волинської Держави. Про антів маємо скупи відомості, але знаємо, що їхня державна організація була сильна в шостому столітті та що впала вона жертвою нападу аварів на Європу.<sup>14</sup> Дуже скупи й випадкові інформації про Галичину й Волинь дає також "Повість временних літ". В ній знаходимо згадку про хорватів, які жили, мабуть, над горішнім і середнім Дністром і були сусідами бужан з півночі й деревлян і тиверців зі сходу.<sup>15</sup> У сьомому столітті частина хорватського населення вийшла із своєї згадуваної Константином Порфірородним північної батьківщини, правдоподібно Галичини, і тоді на західно-українських землях, за даними літописця, панували авари. Вони рушили 550 року на Захід, розбили десять років пізніше антів, опісля, на запрошення візантійської влади, перейшли 568 року до Паннонії, щоб допомогти грекам знищити германських гепідів, і там осіли надовго.<sup>16</sup>

Восьме й дев'яте століття найтемніші в історії Західньої України, хоч знаємо, що тамошні племена творили в той час якусь політичну цілість. Бо ж ще багато століть перед тим ці землі були густо заселені, на них був розвинений промисл, туди проходили торговельні шляхи, а знайдені в різних місцях городища й вали свідчать про те, що населення уміло організуватися і боронитися.<sup>17</sup>

## КНЯЖІ ЧАСИ

Вище ми згадали, що "Повість временних літ" подає дуже скупи інформації про західно-українські землі. На питання "Чому?" можна відповісти, що як довго осередком українського культурно-політичного життя були Київ і середнє Подніпров'я, так довго наші літописці не цікавилися цією частиною України, бо перед ними стояв у той час відкритим шлях на південь і схід, до Чорного й Каспійського морів. Їхнє зацікавлення західно-українськими землями наступило щойно після того, як печеніги, торки і половці відрізали Києву шлях на південь. Тоді вони почали думати про нові можливості зв'язків зі світом, особливо з Західньою Європою і в напрямі Балтійського моря.<sup>18</sup>

В половині 11 століття Галичина опинилася в руках Ростислава, внука Ярослава Мудрого, а потім його синів Рюрика, Володаря і Василька. Ростиславичі, основоположники Галицької династії і творці пізнішого Галицького князівства, мусіли воювати з поляками й уграми і деякими руськими князями, які хотіли захопити їхні землі. Значення Галичини піднеслося, коли галицькі волості об'єднав син Володаря, Володимирко, забравши спадщину Васильковичів (східню Галичину з Теробовлею і Галичем) і перенісши свою столицю до Галича. Завдяки цьому галицьке князівство могло ставити опір іншим руським князям і мадярському ко-

ролеві. На вершок могутности поставив Галичину син Володимирка, Ярослав Осьмомисл (1153-87). Він жив у згоді з Польщею, але дома не було спокою, бо повагу й значення князя підкопували бояри і княжі дружинники, які перемінилися в родову й земельну аристократію, здобували щораз більше значення у державній управі й втручалися навіть у княжі особисті й родинні справи.

По смерті Ярослава Осьмомисла почалася боротьба за галицьке наслідство, з якої користалися бояри. Після того, як вони вбили Олега Ярославича, мадяри, союзники його старшого брата Володимира, зайняли Галич і передали його своєму королевичеві Андрієві. У 1189 році Володимир прогнав мадярів з Галичини, був князем у Галичі до своєї смерті 1199 року, не залишивши законних наслідників. Це і був кінець роду Ростиславичів. Тоді Галичину захопив Роман Мстиславич, який удержував приязні відносини з краківським князем Лешком Білим і угорським королем Андрієм. Але в червні 1205 року Роман пішов походом на Польщу, щоб пробитись до німецького цісаря Филипа Гогенштавфена, але в сутичці з поляками загинув несподівано під Завихостом, залишаючи синів, трилітнього Данила й однорічного Василька. З малолітності Романових синів думали скористатися Лешко Білий і угорський король Андрій. Згідно з пляном краківського каштеляна Пакослава вони мали заключити союз, закріплений подружжям Лешкової дворічної дочки Сальомеї з молодшим сином Андрія Коломаном, який мав дістати титул "короля Галичини". Плян Пакослава був прийнятий на зустрічі Лешка і Андрія 1214 року в Спішу, а незабаром відбулася комедія вінчання Сальомеї з Коломаном, якого взимку 1215-16 року короновано присланою папою Іннокентієм III короною. Тоді таки угорські війська рушили на Галичину, де мало постати окреме католицьке королівство. В імені малолітнього Коломана дійсну владу над краєм виконував воевода Бенедикт Бора. Сам король Андрій підірвав собі ґрунт у Галичині насильною латинізацією церкви, через що галичани не тільки відступили від короля Коломана, але, зібравши військо, облягли замок у Галичі, де він тоді перебував.

У 1219 році Галичем заволодів Мстислав Удатний з смоленських Мономаховичів, однак з відновленням союзу Лешка Білого з Андрієм II і з наступом польсько-угорських військ він залишив столицю. Два роки пізніше він прогнав угрів з Галича і взяв у полон Коломана й Сальомею. У 1222 році Мстислав заключив союз з переможеними уграми, з тим, що вони зрікалися претенсій на Галичину, а п'ять років пізніше віддав Андрієві Галич, що сталося не без намови бояр. Хоч Данило прогнав Андрія 1230 року, угри знову зайняли Галичину 1232 року й залишилися там до зими 1233-34 року. В наступному році влада в Галичині опинилася в руках партії Данилового противника Михайла Всеволодовича з чернігівських князів, а потім до 1238 року його сина Ростислава. Коли ж цей останній пішов походом на Литву, Данило заволодів Галичем, а 1239 року приєднав до своєї держави також Київ. Недовго Данило користався цим своїм успіхом, бо на порозі стояла татарська загроза. Татари, зайнявши Київ, напали на

західно-українські землі, спустошували міста й пішли на Угорщину. По їх відході угорський король Беля знову поцікавився Галичиною і з поміччю свого зятя Ростислава, чернігівського князя, та польських військ увійшов на її територію. У битві під Ярославом 17 серпня 1245 року побито польсько-угорські війська і Ростислава, і відтоді протягом ста років Галичина мала спокій з боку Угорщини і Польщі.

Поїздка Данила до Сараю, столиці татарського хана Батия, привела до підтвердження ним Данилового володіння в Галичині й до унормування галицько-волинських відносин з Угорщиною. Це, в свою чергу, привело до зросту впливу Данила на краї, положені на захід від Галицько-Волинської Держави. Данило коронувався присланою Папою Римським короною 1253 року в Дорогичині. У міжчасі Данило задумував розбудувати міста з укріпленнями, зокрема на Волині, як засіб для остаточної розправи з татарами. Не сидів бездільно також Батий, який зі свого боку запланував покласти кінець вільній поведінці Данила і вислав на Галичину й на Волинь велике військо під проводом Бурундая. Татари знищили 1259 року Львів і інші міста, і тільки Холм, куди Данило переніс столицю з Галича, зумів встоятися перед ними. Данило помер 1264 року.

Спадщину по Данилі дістав у Галичі Лев, а по його смерті Юрій I Львович, який зробив Володимир своєю столицею і звав себе "королем Руси і князем Володимирії". По його смерті краєм правили його сини, Андрій і Лев II, а коли й вони померли, галицько-волинські бояри покликали на престіл їхнього сестрінка, мазовецького князя Болеслава Тройденовича, який прийняв 1324 року православ'я і ім'я Юрій II. Всупереч сподіванням бояр, Юрій II не рахувався з ними, поселював по містах німців і надавав їм магдебурзьке право. Очевидно, цим були невдоволені бояри. Серед них постала змова, і 7 квітня 1340 року вони отруїли Юрія II. Ця подія зробила землі Галицько-Волинської Держави знову об'єктом зацікавлень польського короля Казимира Великого й угорського короля Карла Роберта. У 1338 році вони домовилися у Вишгороді про спільну акцію для приєднання Галичини до Польщі та перехід польського королівства до угорської династії, якщо б Казимир не мав мужеського потомка. Навесні 1340 року польські війська вступають у Галичину, однак їх наступ відбив "старший руського народу" Дмитро Детько при допомозі татарського хана, Узбека. У 1344-45 році Казимир Великий зайняв сяницьку землю, а чотири роки пізніше напав на тодішнього володаря Галицько-Волинської Держави Любарта-Дмитра Гедиміновича й захопив Галичину і західню Волинь. Відтоді до 1382 року триває боротьба Любарта-Дмитра з Казимиром Великим та угорським Людвиком за ті землі. Це і був кінець Галицько-Волинської Держави. Любарт-Дмитро залишився на Волині, а Галичина попала під Польщу.<sup>19</sup>

По смерті Казимира Великого 1370 року, його наслідником у Польщі став угорський король Людвик, який прилучив Галичину до Угорщини. Коли ж він помер, не залишаючи мужеського потомка, на польський престіл засіла його дочка Ядвіґа і тоді Галичина вернулася до Польщі. У 1385 році



литовсько-руський князь Ягайло підписав з провідниками польської шляхти у Крєві умову про злуку Польщі і Литви в одну державу. Він прийняв католицьку віру під ім'ям Володислава, одружився з Ядвігою і, таким чином, литовські і руські землі дістались Польщі.

## ПОЧАТКИ РОГАТИНА

Докладної дати постановня Рогатина не маємо. Дуже можливо, що на місці сьогоднішнього міста існувала вже коло четвертого століття по Христі якась оселя. За цим промовляли б деякі археологічні знахідки, але чи вже тоді ця оселя називалася Рогатином, на це історія не дає докладної відповіді.<sup>20</sup> Існують здогади, що в місці, де постав Рогатин, перехрещувалися колись чотири шляхи та що на цьому перехресті відбувалася торгівля рогатою худобою і від цього мала б походити назва "Рогатин".<sup>21</sup> Згадуваний уже вище Ян Сас Зубрицький твердить, що своїми початками Рогатин сягає "досить далеко", бо вже в 14 столітті там існувала оселя Пилипівці. Найдавнішою згадкою про Рогатин він вважає датований 15 травня 1390 року документ, яким папа Боніфатій IX наказує перемиському єпископові Ерикові поїхати до Львова, звільнити місто від інтердикту, почати суворе слідство з архієпископом галицьким Бернардом, і при цьому додає, що Володислав Опольчик признав і дарував галицькій церкві на постійно й невідклично "місто Рогатин і замок Олесько і Тустан у галицькій дієцезії, з околицями, селами й усіма добрами, що до них належать...".<sup>22</sup> Згідно з Зубрицьким, у міському архіві зберігався ще перед війною пергаментний документ з 1532 року, який був відписом фундаційного привілею, на основі якого Волчко Преслuchич, дідич і пан в Рогатині, підніс своє село Пилипівці до рівня міста й надав йому назву Рогатин. Цей документ опинився пізніше в Бернардинському архіві у Львові і його видрукував згідно з збереженням в Литовській Метриці в Москві оригіналом Прохазка у своїй праці "Архівальні метрики" (Львів, 1890, стор. 22).

Зубрицький порівняв документ з Бернардинського архіву з опублікованим Прохазкою документом і встановив, що оба вони дуже мало різняться між собою і що текст у книжці Прохазки правильніший. Він приходить до висновку, що заміну назви Пилипівці на Рогатин з волі Волчка Преслuchича належить пояснити в той спосіб, що біля Пилипівців або на землях того села існував уже раніше замок Рогатин, якого назву дано 1415 року створеному на місці села Пилипівці містечкові. Якщо це так, тоді нез'ясованим остається питання, чому в документі з 1390 року говориться про Рогатин, як про "оппідум", укріплене місто, та чому в акті з 24 червня 1433 року, підписанім Володиславом Ягайлом у Колі, король записав Миколаєві Пораві з Любина 200 гривень у королівськiм місті Рогатині.<sup>23</sup> З цього виходило б, що після 1415 року Рогатин влучено якимсь чином до королівських дібр, або що сталося це шляхом заміни за якусь іншу посілість. Фактом є, що перед половиною 15 століття рогатинська посілість була староством. Дванадцятого червня 1416 року Волчко підписав, як

свідок, у Городку документ, яким Володислав Ягайло наділив руську парафію в Страдчу.<sup>24</sup> Також у першій половині 15 століття існувала в Рогатині латинська парафія, як це бачимо з виданого 5 жовтня 1440 року у Львові документу, в якому Ян з Тарнова, дідич Ярослава, згадує Вартоломея, рогатинського пароха.<sup>25</sup> Ян з Чижова, каштелян, краківський староста і королівський намісник, згадує у документі, виданому 10 лютого 1444 року в Коломиї і адресованому до Мужили з Бучача, коломийського і снятинського старости, Миколу Пораву з Любиня, як рогатинського й галицького старосту.<sup>26</sup>

Мабуть не увесь Рогатин був у другій половині 15 століття королівською власністю. Десь коло 1460 року місто або частина його була шляхом застави в руках родини Пораїв з Ходча, яка позичила деяку суму грошей королеві Казимирові Ягайлончикові, а король видав 10 березня 1462 року в містечку Ленчица документ і потвердив, що генерал Яків з Любина "продав цілу свою частину названих нижче дібр, а саме місто Рогатин і села (тут названі 16 сіл і два вейтівства)... достойному Станиславові з Ходча, львівському каштелянові й галицькому старості".<sup>27</sup>

Справу власності Рогатина пробували вивізнити Балінський і Ліпінський, думаючи, що він був уже на початку 15 століття королівським містом та що пізніше Казимир Ягайлончик позичив для якоїсь потреби коло 1460 року деяку суму грошей у Пораїв з Ходча, віддаючи їм у застав Рогатин, який відібрано від них щойно по смерті Оттона з Ходча-Порая коло 1534 року.<sup>28</sup> Між іншим, цей Оттон з Ходча, сандомирський воєвода і староста руських земель, писав у привілею 1523 року:

"Бажаючи поліпшити стан нашого міста Рогатина, ми прихилились до прохання наших підданих і устанавляємо вільний торг на м'ясо, званий сохачки, під слідуючими умовами: в суботи, почавши від Великодня до самого Івана Христителя, тільки міські різники можуть продавати м'ясо; від св. Івана, однак, аж до Трьох Святих дозволяється довколишнім мешканцям привозити, приносити, продавати м'ясо і займатися різництвом за оплатою до нашого скарбу по грошеві від вола, корови і ялівки, а по шість денарів від теляти, барана, цапа й меншої звірини; від Трьох Святих аж до великого посту право продажу м'яса надається виключно різникам нашого міста."<sup>29</sup>

Про те, що Рогатин став знову королівським містом по смерті Оттона з Ходча, довідуємося з привілею Жигмонта I з 1535 року, в якому король говорить про "наше місто Рогатин," потверджує йому магдебурзьке право, звільняє місто від данини вівса, курей, яєць і сиру та дозволяє вільний вируб у лісах. Крім цього, король писав: "бачучи, однак, що наше місто є виставлене на часті напади ворогів і було кілька разів спустошене, призначається на укріплення однорічний побір чопового й оплати, звану чопом".

В роки Жигмонта I Рогатин починає добре розвиватися і, мабуть, тоді постала поговірка, що "Рогатин другий Львова побратим". До згаданого привілею з 1535 року долучився чотири роки пізніше ще один, яким король

дозволяв збудувати в ринку ратушу, удержувати в ній постригальню сукна, при чому дохід з неї і з горілки мав бути призначений на вдержання міських укріплень в належному стані.<sup>30</sup> Зубрицький думає, що будови укріплень міста не здійснено, бо в люстрації з 1572 року все ще говориться про "старе місто", обведене парканом, а це, на його думку, означає, що це не був ані паркановий мур, ані мурований паркан, як про це дехто неправильно говорив. Як би не було, з цих укріплень можна бачити тільки незначні сліди, а саме частину земного валу і фортечного рова. Колись "старе місто" було щільно закрите і, як всюди, так і тут, доступ боронили муровані брами, із звідними мостами, які западали понад оборонний рів. Знаємо напевно, що галицька і львівська брами існували ще до кінця 17 століття.

В наші дні з Рогатином, як "старим містом", пов'язані його передмістя Бабинці, За водою, На вулицях і Нове місто, які свідчать про те, що в давнину Рогатин не був зовсім малим містом.<sup>31</sup>

З люстрації за 1564 рік довідуємося, що від візників, яких багато їздило з сіллю, брали на замок мито по 20 топок соли. Через ті "густі мита", зокрема ті, що їх побирав на своїм полі Балабан, візники завертали на інші дороги.<sup>32</sup> Люстрація з 1565-66 років подає, що в Рогатині жило 115 господарів, 18 комірників, 36 міщан на валі, і всі вони платили на замок чинш. В новім місті, званім "запаркання", жило 100 господарів і 11 комірників. Всі вони переїхали туди зі старого міста і мали свої хати під старим замком, а їхнім старостою був Боратинський.<sup>33</sup>

У другій половині 16 століття довідуємося знову про рогатинський замок. На прохання Яна Фірлея, рогатинського старости, король Жигмонт Август видав 10 червня 1567 року у Пйотркові привілей, яким дозволяв прилучити назавжди до міста площу, на якій стояв колись замок.<sup>34</sup>

Майже сто років пізніше в люстрації з 1663 року є опис "в'їзду до замку від міста через цвинтар, який потім був опоясаний довкруги валом, покої стоять на склепіннях; будинки з трьома дахами, але дуже слабкі, влітку їх будуть розбирати і ставити нові; на другій стороні замку кухня, пекарня і спи жарка". З цього опису Зубрицький робить висновок, що мова тут про якийсь інший, пізніший замок, бо первісний не існував уже 1567 року.<sup>35</sup>

## ШЛЯХТА В РОГАТИНЩИНІ В 15 СТОЛІТТІ

Без уваги на згаданий уже вище Вишоградський договір між Казимиром Великим і угорським королем Карлом Робертом (1338) про перехід польського королівства до угорської династії, якщо б Казимир не залишив мужеського потомка, цей останній уважав Галичину постійним і невідлучним здобутком Польщі і почав стосувати до неї відповідну внутрішню політику.

Спершу Польща не мусіла впроваджувати в Галичині своїх панських можновладних порядків, бо такі вже тут панували. Заможне боярство було властивим паном країни, землі були розділені між потужнішими родами й

обсаджени невільним людом.<sup>36</sup> Тому давніша українська адміністрація залишалася, з воєводами, як адміністраторами провінцій і суддями. Однак, вкоротці над воєводами поставлено польських урядовців, старостів, при чому головне староство було у Львові. Недаром Казимир Великий говорив: "Я здобув Русь своїми власними людьми і дорога на Русь має служити тільки моїм людям".<sup>37</sup> Тому він почав роздавати землі польській і спольщеній шляхті, німецьким купцям або іншим чужинцям. Зокрема великим був вплив польського елемента з корінної Польщі, а причиною цього було те, що "образ руських земель, малювався у пам'яті тим триваліше, чим більше вони різнилися від усіх земель, які до того часу знала наша (польська, прим. моя, О.К.) повість. Ані водниста Великопольща, ані лісовий край Мазовша, ані холодна мокра й убога Литва не мали нічого подібного з Руссю. Там, від гирла Дністра й Богу розпростиралися неосяжні оком урожайні простори, земля спливала молоком і медом, а одна звисаюча над нею хмара перемінювала їх у стан пустині. Ця хмара — близькість орди".<sup>38</sup>

Однак, загроза з боку орди скоро призабулася в обличчі великих багатств, що з них думали скористатися нові власники Галичини. Таким чином, "ледве Польща зайняла ці землі, сюди покотилися численні хвилі нових поселенців з усіх сторін, з заходу, півночі і півдня. Напливали ці поселенці з корінної Польщі, Малопольщі, Шльонска, Великопольщі, Куяв, Мазовша, також з червоно-руських земель, з Волині, прибували сюди в добавок люди з чеської землі, з Німеччини, Волощини й Угорщини. Ці поселенці прибували чи то з власної ініціативи, чи то на заклик володарів, передовсім князя Володислава Опольчика, короля Володислава Ягайла чи то, вкінці, завербовані деякими магнатськими родинами, як Бучацькі, Ходецькі. Нові поселенці належали до різних суспільних верств: були серед них магнати, заможна й убога шляхта, шляхетські слуги, міщани, селяни".<sup>39</sup> Усіх цих колоністів піддержувала польська влада в намаганні "серед непевного руського населення поселювати льояльні й достовірні одиниці, на які можна б було числити у кожній потребі".<sup>40</sup>

Нові власники почали будувати на наших землях більші або менші замки, спершу дерев'яні, відтак муровані та брали собі до помічі різних людедей, звичайно неукраїнців. Кожна шляхетська садиба була немов малою фортецею, довкруги якої був рів, гострий частокіл, вікна були заграбовані, а двері сильно окуті. Поруч цих оборонних засобів кожна садиба мала оборонні башти.<sup>41</sup> Заможніша шляхта мала здебільшого дерев'яні замки з баштами, валами й остроколими парканами.

В усій галицькій землі було багато таких замків, навіть у місцевостях, у яких ніхто навіть не думав про них, бо слід за ними загинув у традиції, а зберігся тільки в документах. В Рогатинщині такі замки були в Бучачівцях, Стратині, Серниках, Устю, Лучинцях і в Путятинцях. Замки потребували звичайно великої челяді і людедей, які боронили б їх у час небезпеки. У мирний час магнати мали численну озброєну залозу, а в випадках війнякової потреби армії з найманих жовнірів, рекрутованих з-поміж дрібної шляхти, якої особливо дуже багато було в околицях Галича. Ця шляхта —



це в більшості рештки нашого боярства, тоді вже збіднілого. Вона ще не зовсім спольщилася, твердо трималася свого східнього обряду, не польщила своїх імен, і тому серед неї ми часто зустрічаємо імена: Лесько, Грицько, Сеньо, Федько, Ілько, Стецько, Васька, Юрко, Гаврило, Демко ітд. А селянин, як і треба сподіватися, стояв поза правом, був зданий на ласку чи неласку пана та був приватною власністю шляхтича-дідича.<sup>42</sup>

Розкажемо коротко про головні шляхетські роди Рогатинщини. З руської родини *Цецилів* походив Івасько (нар. коло 1420), жонатий з Марушкою з Обельниці, дочкою рогатинського воєводи і сестрою Федька Обельницького.<sup>43</sup>

Руською родиною були також *Обельницькі*. В порівнянні з іншими родами вони не досягнули більшого значення під оглядом майна, урядових становищ і вже в третьому поколінні зникли. В давнину село Обельниця було поділене на кілька частин між членами родини Обельницьких, при чому одна частина належала родині Росушів. У другій половині 14 століття Володислав Ягайко дав Обельницю і Бурлуй невідомому нам ближче предкові Обельницьких, який мав, мабуть, трьох синів. Найстарший з них, правдоподібно Івасько, жив на переломі 14-15 століття і мав сина Філя, жонатого з Федькою, і в них були син Гіваш і дочка Улька. Другий син предка Обельницьких (ім'я невідоме) був, мабуть, рогатинським воєводою і самотнім з цієї родини, що займав урядове становище.<sup>44</sup>

Широко відомою родиною Рогатинщини були *Кунашевські*, власники села Кунашів і половини Обертини і Черемхова. Предок цієї родини мав сина й дві дочки. Син Конрад дістав у спадку Кунашів, а дочки половину Обертини. Рідний брат предка Кунашевських мав синів Мартина і Яна та дочку Ядвігу і дав початок родині Обертинських у 15 столітті.<sup>45</sup>

Конрад Кунашевський був юристом і господарем, брав коло 117 разів участь у галицьких судових розправах та 12 вересня 1435 року, як підкоморник, у засіданні галицького земського суду, де вперше було впроваджено польське право на Русі.<sup>46,47</sup>

Сусідами й спорідненими з Кунашевськими були *Гербуртовські*, власники села Гербуртів, у якому було 25 дворів, корчма, два стави, млин і пасовиська. У першій половині 15 століття в Гербуртові мешкав Ян, юрист і рільник та батько великої родини. Він був сином Яцка Гербуртовського (нар. коло 1376), мав братів Завішу і Матея та три заміжні сестри. З жінкою Ядвігою з Обертини, Ян мав двох синів і чотири дочки. Найстарша дочка Єлисавета була від 1458 року жінкою теробовельського рільника, Юрія з Целейова і Виспи. Син Ян (нар. коло 1437) одітчав по батькові Гербуртів, частину Обертини і Черемхова і судився зі своїм сусідом у Конкольниках, львівським архієпископом, за стави.<sup>48</sup>

Іншою шляхетською родиною в Рогатинщині були *Стречоновичі-Жовчівські*. Їхній предок Стречон загинув 1427 року з руки свого сусіда Василя Лучинського, залишаючи по собі вдову Анну Чагровську, і четверо малолітніх дітей. Для дослідження справи вбивства король вислав своїх комісарів, однак, Василь Лучинський утік у міжчасі на Волощину. Вдова

одержала грошеве відшкодування, а її трьом синам комісари признали майно вбивника, село Лучинці, до часу, коли його, Василя, наслідники не заплатять суми 60 гривень. З дітей Стречона знаємо найбільше про Андрія. Він опікувався родиною і був власником Жовчева і Данильча, четвертини Лучинець і половини Серник та мав свій двір, на якому переховував передовсім поляків і татарів-полонених. Село Жовчів межувало з Пуковом, Липицею і Серниками, між якими були озеро й великі болота. Біля Липиці була долина, звана "Бабою". Село було добре загосподарьоване, а селяни платили дідичеві поволощину й мортиції.

Від сторони Пукова було два стави. Населення Жовчева становили волохи (найбільше), русини, поляки, подекуди татари. Андрій Стречон був досить нетолерантним до своїх кметів, які часто втікали від нього, зате з сусідами жив у згоді, уділяючи їм часто позички. Був зокрема близько заприятелений з Андрієм Кундеєм Шумлянським, Іваськом Скоморовським та з Петром і Андрієм Свистільницькими.<sup>49</sup>

*Петро Карась* з Обельниці був галицьким судовим урядовцем, був довго городським суддею, заступником земського підсудді та кілька разів заступав земського суддю. Крім того він не мав амбіцій займати високі становища, займався своєю родиною і вдовольнявся своїм малим селом і малою саджавкою у ньому.<sup>50</sup>

Власником села Підмихайлівці був *Іван Підмихайлівський* з Залужа. Відомий також як Іванко або Івасько, він жив у великому дворі, а для поагоджування своїх судових справ удержував слугу Юрія, мадьяра. Він був часто замішаний у судові процеси з своїми сусідами Мартином Чагровським, Миколою з Чернева, Ігнатом з Прибилова та ін.<sup>51</sup>

Найвизначнішим представником родини *Явецьких* був підсуддя Якуш, польського походження. Ніколи не мав досить грошей і тому брав часто позички у свого сусіда Яна з Книгинич, галицького каштеляна, а на забезпечення позичок віддав йому 1439 року в застав своє село Явче, зване колись Янчани, і частину села Мечищів.

З шляхтою рогатинського повіту був пов'язаний також *Францішек Милованський* з Милованя. Німець і католик, він брав часто участь у земських і городських судах у Галичі, а 1448 року за поміччю підсудді Сцібора з Васючина став коморником підсудді і був ним до 1460 року.<sup>52</sup>

## СУСПІЛЬНІ І ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В РОГАТИНЩИНІ В 15 СТОЛІТТІ

Відколи Володислав Ягайло, одружившись з Ядвігою, прийняв католицтво, він став відданим покровителем католицької віри на руських землях. Ось, наприклад, переїжджаючи 1412 року через Перемишль, він велів відібрати від православних катедральну церкву, викинути похованих там давніх перемиських князів і посвятити церкву на костьол. Крім цього він заборонив хрестити дітей з мішаних подруж на православну віру, а охре-

щених уже наказав силоміць перехрещувати на католицизм. Він будував костюли, наділяв їх посіlostями, роздавав землю католикам, а в заснованих нових містах й селах поселював колоністів, яким давав привілеї, що їх не мали автохтонні мешканці. Тоді таки введено маґдебурзьке право з устроєм самоуправи і поділом міських ремісників і торговців на цехи. Поселенців нових міст було звільнено від різних грошових повинностей, чого не було по руських селах, а частину наших бояр зрівняно в правах з польськими шляхтичами і також звільнено від оплат, під умовою, що вони приймуть католицизм. В такому випадку ці бояри служили в війську за заплату, а коли залишалися православними, такої заплати не одержували. У 1434 році в галицькій землі введено польське право, що означало, що устрій, судівництво й адміністрація стали такими самими, як у Польщі. Край поділено на воєвідства: "руське" з львівською, галицькою, перемиською і сяниською "землями"; "подільське" з західнім Поділлям і теперішньою Борщівщиною та "белзьке". Частинами "земель" стали "повіти", центри яких були осідками судів і адміністрації. Кожний повіт мав свій власний "земський суд", що займався скаргами в справах маєтків, спадку і грошових спорів. Справами границь і нерухомостей відав "підкоморний суд".

Рогатин був повітовим центром. Не треба й казати, що введення польських порядків, сприяння уряду поширенню католицизму та інші кроки польської влади не були в інтересі українського населення. Його земля опинялася в руках кількох шляхетських родів, які мали право суду над своїми підданими і подекуди не допускали навіть короля вмішуватися в управу своїх земель. Міста наповнялися жидами, а українські міщани ради особистих користей схилялися все більше до Польщі. Права багатії шляхти досягали нечуваних меж, а нижчі верстви народу відходили на периферії міст, тратили свої посіlosti й ставали кріпаками. Позірне зрівнання православних церков і духовенства з римо-католицькими та широкі права, що їх дали українцям шляхетського походження королі Володислав Ягайло, Володислав Варненчик і Казимир Ягайлончик, не могли вдержатися на довшу мету і, таким чином маса вільних шляхтичів ставала по суті підданими великих польських землевласників.<sup>53</sup>

Коли таким було становище колишніх українських шляхтичів, можна уявити собі, як виглядало життя нашого селянства. За княжих часів воно було поділене на смердів, вільних селян і т.зв. "закупів" — напів вільних, напів залежних від бояр, і вкінці невольників, звичайно полонених. Князь боронив селян перед різними зловживаннями, а на вічах вони могли вибирати своїх старшин. Після запровадження польських порядків селянство втратило всі дотогочасні права й усю землю, а від 1454 року зовсім перейшло під владу землевласників. Від 1505 року селян прикріплено до землі під карою смерті і їм було заборонено переходити від одного землевласника до другого. Одиноким законом, який правив життям українських селян було серце і сумління землевласника, а в більшості випадків тільки егоїзм і власний інтерес диктували панові тримати при життю людське робоче знаряддя. Про положення нашого селянства писав пізніше

Петро Скарґа, що "в усьому світі годі знайти державу, де селянство терпіло б більше, як у Польщі."<sup>54</sup> Доля селян різнилася від околиці до околиці; вона була найсуворішою у пшеничних районах, зокрема в Рогатинщині.<sup>55</sup>

Жертвою польської політики на наших землях упала також Православна церква. Як відомо, митрополія постала в Галичі 1303 року, але по смерті першого митрополита Ніфонта його наслідник Петро Ратенський перенісся як "митрополит всеї Русі" до Москви. На його місце галицьким митрополитом став грек Теогност, який не вдоволявся тільки галицькою митрополією і, взявши у свої руки київську і московську митрополії, також пішов на північ.

По упадку Галицько-Волинської Держави Москва добилася формального скасування галицької митрополії, і щойно 1371 року король відновив її, але не надовго. Останнім галицьким православним єпископом був Йоан (1414), і відтоді до 1539 року Галицька Русь не мала свого пастиря. Все майно галицької митрополії перейшло в руки львівського латинського архієпископа, а дещо забрали старости і розпродували або давали в аренду за заплату.<sup>56</sup>

Очевидно, що всі ці зміни привели до того, що українське православне духовенство сильно підупало й не могло думати про науку і освіту. Воно мусіло заробляти на щоденний хліб і по відношенні до володаря нічим не різнилося від хлопа. Українську мову поступово усувано, а на її місце прийшла латинська і польська мови. Відколи за Казимира Ягайлончика право іменування єпископів перейшло від папи на королів, провідні церковні позиції діставали не ті, хто був їх гідний, а ті, хто мав протекторів при королівському дворі. Нунцій Вісконті стверджував, що в Галичині траплялися єпископи, які навіть не розуміли слова "єпископ". Вони займалися світськими справами, бавилися, утримували збройні відділи, щоб нападати на сусідів, а виконання своїх духовних обов'язків доручали своїм заступникам.<sup>57</sup>

Варто згадати кількома словами про невдоволення, що його викликала політика Володислава Ягайла серед українців. Воно виявилось під час війни між ним і його молодшим братом Свидригайлом, яка почалася по смерті великого князя Витовта 27 жовтня 1430 року. У цій війні українці стали по стороні Свидригайла, сподіючись, що він зрівняє православну віру з католицькою. Серед них був властитель Рогатина Івашко Богдан, який вславився під час облоги замку в Олеську шістьтисячним польським полком. Не зважаючи на те, що йому загрожувала конфіскація його маєтків, він не хотів піддатися і в результаті поляки не здобули замок. Вони мусіли задовольнитися його обіцянкою, що він віддасть їм замок тільки тоді, коли їм піддасться обложений ними тоді замок у Луцьку. Очевидно, за те поляки сконфіскували його майно в Рогатині й передали його Миколі Пораві.<sup>58</sup>

Ціле 15 і половина 16 століття були часом великих неспокоїв у Рогатинщині. Зовсім відкрита зі сходу, вона була об'єктом частих татарських нападів, які приносили велике спустошення краю і насильне забирання

людей у ясир. На протязі 54 років було там 15 нападів.<sup>59</sup> Одночасно польське господарювання все більше закріплювалося на західно-українських землях і приносило дальші обмеження прав української аристократичної верхівки і міщан. Через те вони почали шукати союзників поза межами краю, на сході у Московщині, а в Галичині в сусідій Молдавії, яка під проводом господаря Стефана Великого (1457-1504) досягла великого політичного значення. Молдавія, володіючи теперішньою Буковиною, пробувала відірвати від Польщі галицьке Покуття і мала в цьому відношенні підтримку близького їй вірою і слов'янською культурою галицького громадянства.

Українські бояри, міщани і селяни, бачучи свої і так скромні права загроженіми, втікали в Молдавію і зібравши там коло дев'ять тисяч людей вирушували проти поляків під проводом Дмитра Мухи, втікача з Галичини і колишнього воїна турецької армії.<sup>60</sup>

Навесні 1498 року молдавський господар Стефан прийшов у Галичину з великим військом, зложеним з татар, волохів і турків і сильно пограбував край.<sup>61</sup> При кінці листопада 1498 року сюди прийшли турки з волохами.<sup>62</sup> У червні 1509 року молдавський господар Богдан зайняв Покуття, розбив експедицію гарнізону Кам'янця і посувався на Львів і Галич. Натрапивши на сильний опір біля Львова, він мусів відступати і в поворотній дорозі сплюндрував Рогатин та інші райони.<sup>63</sup> Влітку 1520 року на Рогатин напали татари й забрали з собою Настасю, дочку отця Луки Лісовського згодом широко відому Роксоляну, жінку турецького султана, Сулеймана I, а 1524 року дванадцять тисяч турків спалили кілька галицьких містечок і сіл, забрали людей у неволю і оточили Рогатин. У захопленому місті мешканці хоронилися у храмі, доки напасники не відступили.<sup>64</sup> У 1549 році відбувся двадцятьсьомий напад татар на ці околиці.

## ЦЕРКОВНЕ БРАТСТВО В РОГАТИНІ

Вище ми вже згадували про упадок галицького єпископства та про перехід його майна в руки львівського архієпископа, в результаті чого українське боярство почало відрікатися своєї православної віри і польонізуватися, щоб зберегти свої посілості, закріпити свої впливи і промостити собі шлях до державної служби. А проте були люди, які не піддавалися чужим впливам, намагалися поправити невідрадні церковні відносини і з цією метою почали організовуватися в церковні братства. Головною ціллю братств було: виховання сиріт, опіка над бідними, поміч потерпілим від різних нещасть, викуп полонених, похорони, благородні цілі, а крім цього праця над піднесенням народного духа, покращання моральности, освіти тощо. Найстаршим було братство при Успенській церкві у Львові, згадане в документах уже 1438 року. Від самого початку його членами були львів'яни. Однак, це був час, коли з цілої Галичини прибували до Львова найбільш енергійні і підприємливі люди та відносно скоро здобували тут для себе багатство й значення. Приїздили вони з Дрогобича, Вишні,

Рогатина, Щирця, Бірки та інших міст. Спершу вони замешкували на краківському і галицькому передмістях Львова, згодом їм ставало тісно на "руській" вулиці й вони почали проникати на ринок і вступати до приступних до того часу тільки католикам цехів та торговельно-промислових підприємств.

Разом з рештками не ополяченої української шляхти львівські братчики добилися 1539 року відновлення галицької єпархії. Її владикою став Макарій Рафалович Тучапський, львівський купець і міщанин, який по смерті жінки вступив у монастир і від 1535 року був духовним намісником у Галичині.<sup>65</sup>

При кінці 1585 року до Львова приїхав антиохійський патріарх Йоаким. Львівські братчики, бажаючи поставити своє братське життя на вищій рівень, відбувати свої сходи для навчання віри і освіти, читати добрі книжки та слідкувати за добром своїх членів, просили патріарха заохотити українське громадянство допомагати братствам своїми датками, щоб таким чином заснувати школу "для научення дітям всякого стану — аби не був рід їх наче безсловесний задля ненаучення."<sup>66</sup> Бажання львівських братчиків подобалися патріархові Йоакимові. Він похвалив їх, дав їм різні доручення і права, серед них також право наглядати над духовенством, доносити єпископові про всякі неладки, а якщо б єпископ їм противився і не поступав по закону, противитися йому, як ворогові правди. Два роки пізніше константинопільський патріарх Єремія потвердив ті права, що принесло велике одушевлення у львівському братстві, розбудило живий дух серед міщанства й причинилося до постанови нових братств у більших галицьких містах, серед них у Рогатині.

Права, дані львівському братству патріархом Йоакимом і потверджені патріархом Єремією, незабаром спричинили непорозуміння між духовенством і братчиками у Львові, а потім також ворожнечі між церковними братствами і духовенством в інших містах. Коли львівські братчики задумали позбавити передміщан права торгівлі, міські громади провінційних торговиць, серед них Рогатин, заявили, що львівські передміщани від давніх часів приходили на ярмарки і в позаярмарковому часі та далі приходять свobodно й без перешкод, продаючи сукна й міняючи їх за волів та різні речі. Тоді львівські братчики поскаржилися урядові, мовляв, провінційні ярмарки підкопують торгівлю Львова й таким чином зменшують доходи з королівського мита. При цьому вони вказували особливо на ярмарки в Рогатині, Тисьмениці, Гологорох, Теревовлі і в Язлівці. Король видав наказ, щоби в тих містах припинити ярмарки. Одровонж, воєвода і староста, мав допильнувати, щоби до згаданих міст не пускати купців та інших людей, а непокірних арештовувати й забирати від них усі товари. Цей наказ деякий час виконували, але пізніше ярмарки в тих містах відновилися.<sup>67</sup>

У 1589 році патріарх Єремія поблагословив і затвердив братство при церкві Рождества Пресвятої Богородиці в Рогатині. Братчики дістали право вибирати собі до тої церкви священика, настановляти за згодою владики і

відставляти священика, якщо б він поводився невідповідно. В останньому випадку вони, не питаючи єпископа, могли покликати для себе другого священика.<sup>68</sup>

Рогатинське братство взорувалося на львівському і стояло під його покровом. Внедовзі після заснування братства в Рогатині там постала братська школа. Про неї чуємо 1591 року при нагоді суперечки братства з місцевим магістратом за братські права, зокрема за дяка. Рогатинський магістрат був невдоволений тим, що львівське братство, поминаючи місцеву громаду, назначувало дяка для церковної відправи і шкільної науки. Львівському дякові Федорові рогатинські братчики закидали, що він хворий і не співає "по тутешньому", а по львівському. Вони намагалися усунути його або принаймні мати поруч нього також свого власного дяка. Рогатинське братство просило своїх "старших", львівських братчиків, щоб вони прислали іншого дяка, який дбав би про церковний порядок і разом з Федором навчав у школі, при чому говорили про заведення в школі двох відділів: русько-слов'янського й грецького.<sup>69</sup> Львівське братство прийняло прохання рогатинських братчиків, і відтоді школу в Рогатині вели два дяки. Та з цим атмосфера в рогатинському братстві не покращала, бо міщани, підмовлені владикою Балабаном, який завзято ворогував з рогатинським братством, робили братству різні труднощі в школі, нападали на неї, били й розганяли дяків та учителів. На кінець Балабан спровадив королівську місію до Рогатина й проголосив місцеве братство незаконним, мовляв, його засновано без відома короля і владики і "дяков их безчестне властью римскою послушенство изъгнати повелиль и школьную науку спустошил".<sup>70</sup>

З львівським Ставропігійським братством були пов'язані брати Юрко і Іван Рогатинці. Вони переселились з Рогатина до Львова й осіли на Підзамчу, де виробляли сагайдаки, козацькі сідла та інші сідлярські предмети. Талановиті ремісники, вони ввели навіть новий рід сідлярських виробів "козацьким строем", невідомим до того часу львівським сідлярам.<sup>71</sup> Коли 1583 року львівський староста упоминав, щоб вступити до цеху, якщо хочуть виконувати своє ремесло, вони зажадали від сідлярських майстрів місця в цеху. Їх розпитували про родовід та звідки вони знають сідлярство. Після цього, як Рогатинці відповіли, що вивчили той фах самотужки, власною пильністю, львівські майстри признали їхні документи важними і прийняли їх до цеху після заплати 10 золотих угорських вступного, двох золотих польських на "пропиття", а на оборону міста вони мали дати подвійну зброю для двох осіб.

В присутності майстрів сідлярського цеху брати Рогатинці виготовили пробний предмет, на викінчення якого позичили з цехової каси п'ять золотих. Цей предмет, "твір подвійний новий" вони змайстрували незнаним до того часу "козацьким строем". Цей пробний предмет майстри прийняли. Однак, коли Рогатинці почали виробляти крім козацьких сідел також інші сідлярські предмети, львівський цех спротивився цьому, вимагаючи, щоб вони обмежилися тільки до нового роду виробів.



Рогатинці були небезпечними конкурентами львівських майстрів, які ще з релігійних мотивів зайняли до них вороже становище. Справа опинилася в суді, бо Рогатинці заскаржили цех, а з другого боку представники цеху виступили з заявою, що Рогатинці грецької релігії і якби залишилися в цеху, це було б новиною і порушенням привілеїв майстрів-католиків. Розглядаючи цю справу, магістрат став по стороні Рогатинців, опираючись на королівському декреті з 1580 року, котрий наказував приймати передміщан до цеху, зокрема тих, що приносили до міста новий рід ремесла. При цьому магістрат заявив, що інші сідлярі повинні вчитися у Рогатинців, а релігія не може бути перешкодою для них, бо і деякі інші цехи толерують русинів у себе.

Декретом з 1585 року магістрат наказав зачислити братів Рогатинців до цеху.<sup>72</sup> Однак, на цьому процес не закінчився, бо під кінець 16 століття магістрат виступив проти Рогатинців. У 1593 році вони позивали до суду не лише сідлярських майстрів, але також лавників за те, що вони стали по боці цеху й не допустили їхньої апеляції до короля.<sup>73</sup> Також з декрету Жигмонта III з 1600 року довідуємося, що магістрат дозволяв братам Рогатинцям держати лише студентів і товаришів-католиків, а забороняв приймати до варстату русинів, навіть власних синів. Сам уряд залишав за собою тільки рішення щодо синів на пізніший час.

Варто згадати також про конфлікт провідників львівського братства Красовського й братів Рогатинців з владикою Балабаном, який робив на них доноси до патріярха за якісь поповнені ними насильства, в результаті чого патріярх окремою грамотою прокляв їх.<sup>74</sup> У серпні 1589 року патріярх Єремія видав нову грамоту, якою звільняв Красовського й братів Рогатинців від заборони входити до церкви і радив їм жити в згоді з владикою Балабаном та залишити монастир св. Онуфрія, який ще до приїзду патріярха до Львова був під управою братства.<sup>75</sup>

*Юрій Рогатинець* був завзятим оборонцем православ'я. У 1592 році він відбув публічний диспут з віленськими єзуїтами, пізніше з Острога він керував акцією проти унії, а 1596 року, як один з провідників львівського братства, брав участь у православному соборі в Бересті. По заключенні унії він разом з Острозьким закликав усіх людей по містах і на соймках до списування кривд, що їх православні зазнавали від католиків. Про його становище свідчить лист молдавського воеводи до львівських братчиків, мовляв, вони мають Красовського за Бога, а Рогатинця за пророка..., а уніяцький полеміст Касіян Сакович писав 1620 року, що у Львові стоїть на перешкоді унії "секта Рогатинців".

Юрію Рогатинцеві приписують у нашій літературі авторство "Перестороги", твору, написаного коло 1605-06 року в оборону української народності і православної віри. Рогатинець уважав, що причиною занепаду українського народу була недостача освіти і шкіл, бо замість дбати про них, тодішні церковні чинники дбали про монастирі й церкви, а "того, што било найпотребніше — шкіл посполитих не фундували". Через те, писав він, "православіє греческое озимніло і у взгорду пришло і во занедбане, бо теж

зацних станов особи, погордивши своїм православ'ям, до в'рядів духовних проходити перестали, але ледачого на них вставляли, к волі только самому посполитому чоловікові".<sup>76</sup>

## РОДИНА БАЛАБАНІВ

У 16-17 столітті Балабани були чи не найвизначнішою родиною в Галичині. В основному оборонці церкви, братств і монастирів та противники унії, вони удержували тісні зв'язки з видатними польськими шляхтичами і через це почали вже на початку 17 століття втрачати свою віроісповідну виключність. Осідком Балабанів було від половини 16 століття село Стратин, якого спадкоємцями виступають у львівських актах уже 1541 року Марко й Микола Балабани. Марко пішов у духовний стан і 1549 року став львівським владикою. Микола був прадідом Адама, Олександра і Юрія. Адам був дідичем Угерник, де уфундував Василіянський монастир, і Отинії. Олександр, винницький, пізніше теребовельський староста, брав участь у битві під Цецорою, потрапив у татарську неволю, а по звільненні з неї мав часті суперечки з родиною Жолкевських. Він очолював покутську шляхту в битві з татарами під Мартиновом, заступався за православ'я і боронив православних навіть зброєю, як от у випадку унівської архимандрії, яка по смерті Ісаї Балабана мала перейти згідно з волею короля Жигмонта III в руки уніята Овлочинського. По довшій боротьбі за унівський монастир Олександр Балабан наказав спакувати всі дорогоцінні речі монастиря на великий віз, а монастирську зброю на два менші вози і відвезти до Стратина.<sup>77</sup> По смерті Олександра Балабана 1637 року король надав опорожнене теребовельське староство його братові Юрієві, дуже непогамованій людині. Він нападав на белзьких шляхтичів, синів галицького каштеляна, спустошив їм Березів, мстився за кожну правдиву чи уявну кривду, а на Скотницького, з яким його брат Олександр мав правні спори, наслав у Рогатин своїх прибічників, які зарубали його.<sup>78</sup> Пізніше Юрій Балабан вів довгу боротьбу з родиною Яблоновських за Перегінсько.

Найзамітнішою постаттю з родини Балабанів у нашій історії був *Гедеон Балабан*, львівський владика. До короткої згадки про те, як він дістався на це становище (див. примітка, ч. 65), додамо тут кілька подробиць. У перші роки приналежності Галичини до Польщі однією адміністраційною одиницею було староство. Було воно також у Рогатині. Кожний староста мав право настановляти в своїй окрузі за доброю заплаатою намісників з-поміж духовенства або мирян. Ці намісники мали управляти православним духовенством, ставити перед суд, збирати податки тощо, однак, зі смертю старости ці їхні завдання кінчалися, бо його наступник заводив свої власні нові порядки.

У 1509 році Жигмонт I видав у Пйотркові декрет, згідно з яким право наставляти руських намісників перейшло з рук старостів до архієпископа і його наступників. Очевидно, такий декрет, був старостам не по нутру.

Вони почали переслідувати назначених архиєпископом намісників, і в результаті цього архиєпископ назначив замість вісьмох намісників (для Львова, Галича, Коломиї, Снятина, Рогатина, Жидачева, Тереховлі і Кам'янець Подільського) одного — Якіма (або Яцка) Гдашицького, а король підвищив його до сану львівського архимандрита декретами з 1522 року в Гродні, пізніше у Вильні. Та невдячний Гдашицький не хотів підчинятися архиєпископові, своєму добродієві, робив усе по своєму, а навіть намовив декількох духовників залишити римське віроісповідання. Архиєпископ жалівся королеві, а цей у свою чергу заявив українському населенню, що Гдашицький є тільки намісником латинського архиєпископа. Магнатам король наказав не піддержувати архимандрита. Одначе, цей наказ короля прийшов запізно, бо в міжчасі Гдашицький піддався під владу київського православного митрополита Йоана, який грамотою з 6 лютого 1526 року проголосив його своїм вікарієм у галицькій митрополії. На дальші скарги архиєпископа на Гдашицького король позбавив останнього влади намісника, залишаючи його тільки на становищі архимандрита монастиря св. Юрія у Львові. Пізніше на прохання шляхти, духовенства й народу, король без одобрення архимандрита назначив намісником Макарія Рафаловича Тучапського й видав у цій справі декрет 1 серпня 1535 року в Люблині. По смерті Тучапського 1548 року намісником став Марко Балабан-Арсеній, а по його смерті 1568 року Іван Лопатка Остаповський. Та цей не мав з чим починати своє урядування, бо Гедеон Балабан забрав усе майно і єпископські документи. Коли 1575 року помер львівський архиєпископ Шламовський, а трохи пізніше також Лопатка Остаповський, Балабан, не маючи суперників та без волі архиєпископа дістав 1576 року владичтво.<sup>79</sup>

Із сказаного вище бачимо незavidне становище православної церкви в Галичині у другій половині 16 століття. Це становище ставало ще гіршим через непорядки, спричинені великими правами, що їх дав церковним братствам патріарх Єремія. Владики, що привикли правити своєю єпархією без контролі братчиків, хоч і під контролею уряду, не могли погодитися з фактом, що "прості хлопці, шевці, сідельники, кожем'яки" беруться їх учити, як мають сповняти свій обов'язок.

Ось на такому тлі почалась сварка між Гедеоном Балабаном і братчиками. Розлючений Балабан пішов до львівського архиєпископа з проханням визволити владик з патріаршої неволі. Таким чином Гедеон Балабан став "чиноначальником відступлення від патріархів".<sup>80</sup>

Коло 1596 року Гедеон Балабан уфундував дзвони для церкви в Стратині й заснував відому в історії української культури друкарню.

## РОГАТИНЩИНА В 17 СТОЛІТТІ

У 17 столітті Рогатин появляється на сторінках історії значно рідше чим раніше. Віднотуємо декрет Жигмонта III з 1616 року, яким він дозволяє заснувати над річкою Баб'янкою, т.зв. "Бабинським потоком", публічну купальню (лазню), дохід з якої мав іти на потреби міста; дальше ще один напад татарів, коли вони вдерлись 1629 року через тернопільський

коридор і дійшли до Перемишля. Під Рогатином відбулись завзяті бої між татарами і воеводою Любомирським, при чому одна частина татарів відступила через Бережани і Кізілів на Тернопіль, а друга на південь від Дністра, де її розгромив Любомирський.<sup>81</sup>

Крім цього в Рогатинщині даліше велись внутрішні війни між шляхетськими родами. Тим разом центром уваги були Букачівці, де в розкішній резиденції жив Юрій Калиновський. У своєму замку він мав багатьох дворян — шляхтичів, слуг та загін мадярської піхоти. Були там також надвірна капеля, хірург, маляр, чимало огородників, ремісників та інших службовців. Букачівським двором завідував шляхтич Олександр Танський. Коли помер Юрій Калиновський, його вдова Анна з Варшицьких забрала все майно, включно з потаємними листами, документами, готівкою тощо, і таким чином усунула від них братів і старших дворян свого чоловіка. По величавому похороні Юрія Калиновського забракло грошей на покриття коштів похорону і тому Анна доручила Танському зайнятися цією справою, позичаючи під заставу різних дорогоцінних річей гроші в людей. Це він виконав. Однак, пізніше Анна закидала йому, що він заставив усе майно в жидів і дістав від них більше грошей, чим віддав їй. Коли до Букачівців приїхали брати Юрія Адам і Мартин, вони оскаржили свою братову за те, що не хотіла говорити з ними про спадок, який їм належить. Дійшло до того, що вони закидали їй, мовляв, Юрій не помер природньою смертю, але його отруїли. Анна не звертала уваги на ці закиди і відмовлялася задовольнити їхні претензії навіть тоді, коли вони вислали до неї делегацію з кількох своїх друзів під проводом подільського земського писаря Каспера Добромирського. Як закінчилася ця справа, невідомо. Однак, знаємо, що по смерті Адама Калиновського 1638 року повторилося те саме, що у випадку Юрія. Мартин Калиновський оскаржив вдову Адама за те, що вона забрала все рухоме майно його брата. Треба сказати, що покійний Адам мав дуже непогамований характер і через те накликав на себе ненависть і пімсту інших шляхтичів, серед них воеводи Станислава Даниловича. Коли Адам приїхав 1633 року на похорон короля Жигмонта III до Варшави, Данилович зустрів його у вузькій вулиці і побив. Трибунал засудив Даниловича заочно, але цей вирок уневажнено владою дещо пізніше.<sup>82</sup>

У той самий час молдавська родина Могилів скаржила Анастасію, дочку Урека (або Орека) за те, що вона, маючи в державі від гетьмана Жолкевського рогатинське староство, поховала в замку Рогатині якісь пограбовані скарби.<sup>83</sup>

Таких родинних пересправ було в рогатинському повіті більше. Кілька наведених нами прикладів показують, як жила й чим цікавилася у ті часи польська шляхта на наших землях.

## ХМЕЛЬНИЧЧИНА В РОГАТИНЩИНІ

Чим довше тривало польське панування в Галичині, тим тяжчим ставало життя українського населення. Польонізація набирала щораз більших розмірів, її жертвою ставали окатоличені українські шляхтичі, ба навіть

православна шляхта все більше солідаризувалася з цілим шляхетським станом, щоб зберегти свої інтереси, які завжди були некорисними для маси народу. Це і було причиною, чому з вибухом повстання Хмельницького серед нашого народу віджили надії на краще майбутнє. Піднялося зокрема селянство Калущини, Рогатинщини, Товмаччини і Язловеччини. Його піддержувала дрібна шляхта, а також дехто з духовенства заохочував народні маси до повстання проти поневолювачів або брав активну участь у ньому.

Рогатин прилучився до козаччини, дістав козацьку управу, а міщани включилися у воєнні експедиції і походи на двори в околиці. Селяни з Явча з своїм священиком Василем з Васючина й Воскресінець напали на замок у Журові, а мешканці Уїзду і Юнашкова, також з своїми священиками і селянами з Куничів і Серник Горішніх, спустошили панські маетки в Обельниці. Міщани з Рогатина, Підкаменя і Книгинич робили найдальші походи з-поміж усіх галицьких громад, при чому рогатинці відігравали тут найвизначнішу роль.

Населення Бабинців, передмістя Рогатина, напало 6 жовтня 1648 року на латинський костюл св. Миколая, порозбивало двері й замки та понищило інше устаткування, спричинивши шкоди на 30 тисяч золотих. Воно спустошило також дома, де жили монахи, при чому з вісьмох домів залишили тільки голі стіни, забравши навіть двері і вікна. Повстанці понищили також існуючу при кляшторі школу й дома, в яких жили учителі, органіст та інші костельні слуги, а з дому пароха Хризостома Янецького забрали багату бібліотеку й образи, разом вартости 10 тисяч золотих. У походах по околиці до рогатинських міщан приставали селяни з близьких громад, особливо з Серник Горішніх і Підкаменя, і помагали нищити двір, зглядно замок у тих місцевостях.

Рогатинські, книгиницькі й підкаменецькі селяни напали 23 серпня 1649 року на трьох шляхтичів, які переходили через Підкамінь в дорозі до Львова, побили їх, забрали гроші, погрожуючи при цьому "неживити тепер ані одного ляха на світі". У вересні 1649 року підкаменчани збунтувалися на лівому березі Дністра, де до них прилучилися книгиничани й новосельчани, що їх зібрали два українські шляхтичі з Новоселиць, Струтинський і Мединський. Було їх коло двісті чоловік і вони двома наворотами заатакували Новоселиці, де пограбували шляхетські двори, зокрема двір Себастьяна Новосельського. Його виволікли з ліжка, побили і залишили, думаючи, що він уже неживий. Однак Струтинський, побачивши, що Новосельський може ще віджити, крикнув: "Панове отамани! Ви тільки подразнили того чоловіка на свою голову! Це лях і він був жовніром, багато він нашої і вашої Руси позабивав!" На цей поклик повстанці позбігалися ще раз, вдерлися до хати, виволікли Новосельського на подвір'я і там відрубали йому голову. Струтинський і Мединський намовляли повстанців не ховати тіла вбитого, а залишити його псам і безрогам. Пізніше, побивши також жінку Новосельського, вони почали спустошити двір.

Міщани з Книгинич і селяни з Загір'я ходили походом на Ходоростав (Хо-

дорів), де понищили костюл, спалили місто, потім знищили також став у Добрівлянах вартости 5 тисяч золотих і забрали збіжжя. Відхід козаків з Галичини не припинив спротиву українських селян полякам. Міщани і селяни продовжували боротьбу проти шляхти, яка скоро почала вертатися до своїх спустошених дібр. Кнігиницькі міщани під проводом свого священика Федора та селяни з Острова, Городища, Ляшок і Молодиньча напали на двір арендаря Ржечицького в Бориничах. Пізніше до них долучилися міщани з Рогатина й Підкаменя і вони разом боролися у Роздолі проти шляхти, яка верталась з польським духовенством, роздільськими міщанами-католиками та жидами з Комарна, зі Львова, де вони переховувались під час козацьких нападів. Всі вони позносили весь свій маєток до костюла Кармелітів, обведеного разом з замком муром, але повстанці заскочили їх там несподівано й відібрали від них усі їхні добра.<sup>84</sup>

Невдача повстання Хмельницького спричинила велике пригноблення на наших землях. Посилилась польонізація, польська мова промстила собі шлях до церковних урядів і братств. Ці останні втрачали своє попереднє значення, а дальший вплив чужого елемента привів до того, що наші міщани втрачали свої маєтки в центрі міста й мусіли поселюватись на окраїнах. Горде і заможне колись українське міщанство все більше занепадало.

## ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ І ЄВСТАХІЙ СВИСТІЛЬНИЦЬКИЙ

Голосною справою у другій половині 17 століття була в Галичині боротьба за львівський єпископський престіл між Йосифом Шумлянським і Евстахієм Свистільницьким, власником Свистільник. Кандидатуру Свистільницького піддержував Антоній Винницький, бувший перемиський єпископ, відтак адміністратор львівського єпископства по смерті тамошнього православного єпископа Атаназія Желиборського у вересні 1666 року.<sup>85</sup> Використовуючи побут Шумлянського в Молдавії, Винницький приїхав до Львова зі збройною силою, заволодів 31 грудня 1667 року святоюрською катедрою, а 21 січня наступного року перевів вибори Свистільницького на становище єпископа. П'ятого березня король дав йому привілей на цей уряд.<sup>86</sup> Невдоволений цим Шумлянський звербував прихильних собі підміських львівських священиків та селян з довколишніх сіл і захопив катедру св. Юра.

Тому, що кількість прихильників Шумлянського зростала, Винницький висвятив Свистільницького на єпископа у львівській ставропигійській церкві 10 травня 1668 року. Тиждень пізніше Свистільницький, користаючись з допомоги свого зятя Самійла Кропивницького, захопив єпископські маєтки в Крилосі. Тоді брати Шумлянського зайняли вночі з 13 на 14 липня 1668 року галицьку катедру й ув'язнили Свистільницького разом з його службою. Коли до Крилоса приїхав сам Шумлянський, він звільнив свого суперника, а цей, в свою чергу, напав на єпископський двір у Крилосі.

Брати Шумлянські переховувалися спершу в багні серед тростини, а пізніше пішли до дому бурграфа галицького замку Яна Котовського в Підгородді. В міжчасі Шумлянський, залишивши Крилос у серпні 1668 року, об'їздив свою дієцезію і висвячував охочих на священників у Гошеві, Крехові, Рогатині, Тернополі, у Львові, Язлівці, Кам'янці Подільському й у Снятині.<sup>87</sup>

Підтвердження на єпископство Шумлянський одержав від короля Михайла Вишневицького 3 жовтня 1669 року. В наступному році оба суперники прибули до Варшави для замирення і домовилися, що Свистільницький заплатить Шумлянському 16 тисяч польських золотих за відступлення єпископства. Шумлянський не прийняв цих грошей, кпив собі з Свистільницького й закидав йому, що він шляхом симонії хоче набути священничий сан. В міжчасі Свистільницький попав у конфлікт зі своїм зятем Кропивницьким, який за піддержку тестя вимагав відступлення йому села Свистільники.

Затяжна боротьба між двома суперниками за єпископство продовжувалась, і при кінці жовтня 1671 року король Михайло Вишневецький признав єпископство Свистільницькому.<sup>88</sup> Шумлянський не піддавався; його прихильники напали 21-22 квітня 1673 року на галицькому передмісті на господу, в якій перебував Свистільницький і ранили одного з його слуг. Гайдуки Шумлянського схопили двох селян з околиць Свистільник, які зізнали, що Свистільницький вербував і озброював людей у селах Серники Середні, Липиця Долішна, Мерищів, Свистільники і Курники та в містечку Підвисокім для наїзду на львівську катедру. З другого боку, Максим Столяр з Серник Середніх та Іван Руденський з Підвисокого виступили як свідки у львівському городському суді. Руденський сказав, що його, невинного, схопили під Сиховом слуги Шумлянського, пограбували його, затримали у в'язниці й морили голодом. Інший свідок Василь Винницький, шляхтич з Підвисокого, заявив, що Руденський "ходив до Львова відшукувати забраних йому татарами дітей".<sup>89</sup> Щойно на соймі в Кракові 6 лютого 1676 року король Ян Собеський затвердив Шумлянського на львівський престіл і раз на все усунув Свистільницького, а люблинський трибунал покарав його 25 травня 1677 року інфамією.<sup>90</sup>

Причиною боротьби Шумлянського з Свистільницьким було не так те, хто з них двох стане єпископом, як радше те, чи дієцезія залишиться православною, а чи прийме унію. Сьомого березня 1677 року Шумлянський вирікся православ'я. В липні 1700 року і до березня наступного року він об'їздив усю дієцезію і на скликуваних його намісниками соборчиках приєднував священників до унії. Такий соборчик відбувся також в Рогатині.<sup>91</sup>

З люстрації з 1663 року знаємо, що в межах "старого" Рогатина було 140 домів, з них 107 більших, 33 менших, а на глиняних ґрунтах поза містом було чотири хатинки. В новому місті було 31 домів, а на валі шість глиняних домиків. Рогатинські міщани жалілися, що від них постійно беруть гроші за підводи, коли вони вживають їх для татарських, козацьких і ін. чужинецьких послів та що всі поля на передмісті Бабинці лежать пустою, знищені

ворогами і жовнірами, що через них переходили. В місті існували у той час такі цехи: кравецький, боднарський, ткацький, шевський, різницький, пекарський, кушнірський і музичний, дальше також цех, що складався з ковалів, римарів, сідлярів, колодіїв, сплюсарів і мечників.<sup>92</sup>

Перед битвою під Віднем 1683 року через Рогатин переходили турки з яничарами і союзниками-татарами. Вони кочували на луках між Рогатином і Перенівкою, Підвинням і Пуковом, де перехрещувалися джерельні потоки, нападали на села, грабили їх, нищили придорожні хрести, спалили церкви в Підвинню й Залип'ю та вбивали людей. Згідно з переказом, селяни, озброєні косами, вилами й сокирами, розбили частину турків або розігнали їх, як от біля Залип'я. Побитих закопували на сіножатах, а селян, які загинули в той час, хоронили в долішній частині цвинтаря церкви св. Духа, де до наших днів збереглися камінні хрести з старо-слов'янським написом і датою 1683. У тому таки часі парафія церкви Рождества Пресвятої Богородиці в Рогатині поставила на полях, де було джерело "Пирогова криниця", високий на чотири метри дубовий хрест з бляшаною таблицею і написом "Р.Б.1683", як подяку Богові за прогнання турків і врятування християнства. Цей хрест зберігся до 1916 року.<sup>93</sup> Під час розкопів 1913 року Михайло Галущинський і Микола Угрин-Безгрішний знайшли черепи і турецькі шаблі.

У 18 столітті рогатинське староство складалося з Рогатина з замком та сіл: Перенівка, Фірлеїв, Підгороддя, Залип'є і Завадівка, що їх власником був каштелян Йосиф Більський. У 1775 році австрійський уряд віддав староство княжні Софії Любомирській як частинну винагороду за зайняті її дідичні добра в Добромилі.<sup>94</sup>

## РОГАТИНЩИНА ПІД АВСТРІЄЮ, 1772-1918

Внутрішній розклад Польщі, що почався уже в другій половині 17 століття та одночасний зріст потуги Прусів, Австрії і Росії спричинили 1772 року перший поділ польської держави й мали тим самим безпосередній вплив на будучність Галичини, яка опинилася під Австрією. Коло 1786 року тут впроваджено австрійське право, скасовано старі "сеймікі", незабаром також виборчі ради, а на їх місце прийшли призначувані адміністрацією у Відні бюрократи з губернатором у Львові на чолі.

Австрійська влада звернула більшу увагу на українське населення, що складалося тоді з закріпачених селян-хліборобів, останків міщанства та з зубожілого й неосвіченого духовенства. Цісар Йосиф II скасував 1781 року панщину, хоч в дійсності наші селяни дальше підлягали панам, судові, виконували три дні в тиждень панщину й платили панам данину. Однак, вони не були вже прив'язані до ріплі, могли переселятися до інших місцевостей, посилати своїх дітей до шкіл або на вивчення ремесла й, вкінці, вносити до цісарських судів скарги на кривди панів. Йосиф II запровадив також нове оподаткування згідно з кількістю землі; селянин



міг володіти землею, удержуватися з неї, а тільки те, що лишилося з доходу платити державі й дідичеві. На випадок голоду цісар велів творити громадські шпихлірі для підмоги селянам. Проголошення рівності усіх релігій, підтримка освіти, творення шкіл з "місцевою мовою" для селян і міщан та вищих шкіл для духовенства були дальшими чинниками, які сприяли піднесенню народного українського духу в Галичині. Очевидно, не всі ці користі впливали лиш з доброї волі австрійського уряду. Вони мали радше на меті притупити величезні впливи польської шляхти, а в добавок вони тривали коротко. Поразки Австрії у війні з Францією і Сардинією (1859) та Прусією (1866) спонукали Відень до реорганізації імперії, в результаті чого утворено 1861 року новий парламента, а з ним уведено 1867 року нову конституційну еру й подвійну монархію. Галицькі поляки після невдачі січневого повстання почали домагатися автономії, яку мали мадяри. Автономії не дістали, але в заміну за підтримку габсбурзької монархії австрійський уряд віддав їм контролю над внутрішніми справами Галичини. Таким чином, українцям знову прийшлося боротися за своє шкільництво, за більше місць у австрійському парламента й галицькому соймі та за фонди на культурну й економічну діяльність.

До 1867 року галицькі українці не мали своєї організації для економічної самопомоги, а ширенням господарської культури займалися громадські уряди або церковні братства, коло яких гуртувалося все життя. Під кінець грудня 1867 року у Львові постав український комунальний банк з правом видавати довжні листи, комунальні облігації та задатки на купівлю ґрунтів та господарського приладдя. Через лихварські спекуляції цей банк зліквідувався 1883 року, не сповнивши покладуваних на нього надій. За час свого існування він зліцитував судово понад 12 тисяч господарств, а інші господарства або ліквідувались самі або їх продавали. Щойно брошура Стефана Качали, уродженця Фірлеїва, "Що нас губить, а що нам помогти може" принесла деяке зрушення серед нашого громадянства. Заклик Качали закладати шпихлірі й каси знайшов відгомін у деяких громадах і привів до творення ремісничих товариств, а з просвітних кас почали рости кредитові кооперативи. Хоч успіху усіх цих заходів не можна заперечити, фактом є, що український селянин все ще залишався напівпролетарем. Цим треба пояснити масову еміґрацію наших людей за океан в останніх двох десятиріччях минулого століття. Великий ісход українців з Рогатинщини є частинно доказом того, що якраз там економічні відносини були дуже погані.

Мимо всіх згаданих вище недомагань український нарід в Галичині робив поступ, хоч і як повільний, а важливу ролю відіграло при цьому створене 1868 року товариство "Просвіта". Організоване життя в Рогатинщині почалося в перших 1880-тих роках, коли заходами д-ра Василя Крвавича й Дениса Полянського в Рогатині постало "Руське казино". Після смерті Полянського 29 березня 1888 року та виїзду д-ра Крвавича до Нового Санча українське життя в Рогатині сильно занепало. В лютому 1886 року місцеві українські провідники поробили перші заходи для створення

"Народної Торговлі", як про це довідуємося з заклику створеного тоді підготовчого комітету. Цей цікавий документ говорить сам за себе і тому, замість переповідати його зміст, подаємо його текст тут у цілості включно з вступною заввагою редакції газети "Діло": "Кожний прояв питомого економічного руху в нашій країні, опанованій на тому полі чужиною, мусить всякий щирий русин повітати з утіхою. Так вітаємо ми і факт заснування "Народної Торговлі" в Рогатині патріотами тамошньої околиці. Ми одержали до уміщення в "Ділі" таку відозву рогатинського комітету:

"З руських газет довідуємося, що Ізраїлит барон Гірш жертвував один мільйон франків на відкриття ремісничої школи коло Миколаєва, а віденський банкір 100 тисяч золотих ринських на оснування в Галичині жидівських колоній, котрі в половині марта цього року мають увійти в життя.

Отже до промислу й торгівлі, котрі держать виключно в своїх руках, приготовляють вони для одновірців своїх ще дві галузі заробкування: ремесло й рільництво. Той в отчині нашої важний факт не дозволяє нам сидіти з заложеними руками бездільно, даючи о собі свідоцтво, що ми і до наслідування красною вірці неспосібні.

Не маючи вправді готових мільйонів до розпорядимости, маємо однак мільйони народу рільничого, котрий відчув конечну потребу скріпити земледільство галузями торгівлі й промислу.

З тих причин зав'язався Комітет в Рогатині, оживлений духом взаємного довір'я, щоб спільними силами заложити "Народну Торговлю" повітову в Рогатині, котра має служити околичним селам за розсадник почуття власних сил, виробити і за Божою поміччю приспорити їй лучшу будучність нашому народові. В тій цілі Комітет уложив Статути й приготував все потрібне для введення в життя того товариства.

А позаяк тільки загальне Зібрання може вибирати Совіт управляючий, котрий має власть ту "Народну Торговлю" в життя впровадити й зареєструвати — про те Комітет запрошує всіх, кому стан економічний нашого народу не є рівнодушним, на загальне Зібрання до Рогатина, котре має відбутися дня 6 марта 1886 р. Від Комітету."

До цього заклику редакція "Діла" додала такий свій коментар:

"Як бачимо з цієї відозви, "Народна Торговля" в Рогатині почала свою організацію в товариство, незалежне від "Народної Торговлі" у Львові, а це сталося, як нас поінформовано з самого джерела, лише для того, що селяни повіту рогатинського вельми натискали, щоби Торговлю відкрити якнайскорше, бо скрізь зродилась охота закладати християнські крамниці по селах. Доси в Комітеті зголосилося вже 12 сіл, де мають бути заложені такі крамниці.

Комітет, до котрого входять патріоти І. Т. Медведський, В. Чировський, Д. Полянський, І. Макогонський, д-р Кравич, І. Савчинський, В. Фалиновський, починає уже всі потрібні кроки до створення Торговлі в Рогатині, а субскрипція на уділи (один уділ 10 золотих ринських) оказує якнайкращі результати. Що найбільше потішає, то одушевлення селян. Многі госпо-

дари заявляють, що в хвили отворення Торговлі готові з сотками золотих ринських вступати в члени.

Комітет набув певного пересвідчення, що "Народна Торговля" в Рогатині мусить усвітити й благотворно поділати на цілу околицю, постановив удатися до крайової "Народної Торговлі" у Львові, щоб вона взяла повітову торгівлю рогатинську за свою філію. Ми того гарячо бажаємо і можна сподіватися, що це наступить. Але й на той случай, коли б Торговля в Рогатині мала станути самостійно, вона при розбудженні патріотизму народу сповнить свою велику задачу.

Так горніться всі патріоти Рогатинської землі около своєї "Народної Торговлі", гарячим серцем пролетіть до того важного діла, а ціла Русь шле Вам нині сердечний привіт. Щастя Боже! Вам і всім нам, щоби в нашій хаті була своя сила і правда і воля".<sup>95</sup>

Чи перші заходи до заснування "Народної Торговлі" в Рогатині оправдали ентузіазм основуючого комітету, не знаємо. Припускаємо, що втрата двох рушіїв цього задуму, виїзд д-ра Крвавича до Нового Санча і смерть Дениса Полянського 29 березня 1888 року, могла мати від'ємний вплив на його здійснення.

Філія товариства "Просвіта" в Рогатині постала 1891 року, а три роки пізніше відкрито мабуть першу в околиці її читальню у Жовчеві, де головою був о. Дмитро Розлуцький. До першого Виділу цієї читальні входили: Теодор Магмет, Петро Пілющак, Гаврило Плекан, Михайло Скасків, Степан Яцків, Іван Гнилиця, Анна Петрів і Гнатко Гаракевич. Вслід за Рогатином і Жовчевом пішли інші села так, що 1908 року в рогатинському повіті було 68 читалень "Просвіти".<sup>96</sup> Заслуга в цьому о. Павла Кудрика, пароха в Рогатині й тодішнього голови місцевої філії. Воєнні події унеможлилювали будь-яку просвітню діяльність. Її відновлено по війні, але восени 1923 року рогатинську філію "Просвіти" було закрито. Вона, що-правда, працювала далше, але її завдання виконував здебільшого кружок "Рідної Школи". Потім вона діяла від 1925 року до вибуху Другої світової війни, мимо того, що в липні 1937 року львівська централія "Просвіти" розв'язала її.

У 1896 році в Рогатині створено філію Руського Педагогічного Товариства, відтак бібліотеку (1900) і Русько-Українську Бурсу (1901). Бурса, в якій на початку жило 25 учнів, містилася у винаймленім жидівськім будинку напроти староства, а її очолювали у перших роках: о. Павло Кудрик (1901-2), Петро Крайківський (1902-4), Степан Обертас (1904-5), відтак о. Степан Городецький з Вербиловець та декілька селян. Удержувана селянами, вона гарно розвивалась, так що 1905 року закуплено будинок з гарним садом, через який плила річка. Тоді в бурсі жило 40 хлопців, дітей незаможних селян.<sup>97</sup>

Завдяки філії Руського Педагогічного Товариства постали 1908 року підготовчі курси до гімназії і учительських семінарів у Рогатині, Пукові, Черчі й Жовчеві, курс для неграмотних у Свистільниках і Дичках, збірні лекції в Скоморохах Старих,<sup>98</sup> а 1912 року народна школа під управою

Антонії Гевкової. Ця школа припинила свою працю 1914 року, відновила її 1 вересня 1918 року й провадила до відступу українських військ у травні 1919 року. Її реактивовано у шкільному році 1921/22 під управою А. Гургули, пізніше о. Андрія Мельника.<sup>99</sup>

Успіх бурси та просвітна праця Руського Педагогічного Товариства спонукали українців Рогатинщини подумати про заснування власної вищої школи. В тій цілі передові діячі міста й сіл відбували у майже кожному селі віча для роз'яснення людям потреби і значення такої школи. Внесено прохання до австрійського уряду в справі заснування української державної гімназії в Рогатині, але у відповіді говорилось, що "уряд не бачить потреби такої школи в Рогатинщині". Обурені селяни постановили побудувати приватну українську гімназію і так дати доказ австрійському урядові, що в Рогатині таки потрібна українська середня школа. Ціла Рогатинщина давала, що могла на неї. Довколишні селяни возили даром каміння на будову, при чому чи не найбільше праці доложили селяни з Пукова, які під проводом громадянина Соломки, дали даром з громадського каменолома каміння і самі возили його днями і ночами.

Поляки спершу кепкували з наших селян і казали, що хлопіві школи не треба, бо він до науки не здібний. Коли ж побачили, що двоповерховий будинок у найкращім місці Рогатина був уже на викінченні та що там відкрито вже три гімназійні класи, їхнє роздратування досягло критичних меж. Почались доноси до австрійського уряду, щоб не допустити до удержавлення української гімназії. Крім цього поляки створили свою приватну гімназію і почали приймати до неї будь-кого тільки на те, щоб вони, а не українці, дістали удержавлення для своєї школи. Австрійський уряд зволікав ще якийсь час з рішенням, але остаточно признав українській гімназії в Рогатині право прилюдности.<sup>100</sup>

Гімназія в Рогатині постала 1909 року. Вибух Першої світової війни припинив її працю до березня 1916 року, коли Гімназійний Комітет, очолюваний о. Теодосієм Кудриком, реактивував п'ять клас по одному відділові. Однак, з наближенням фронту навчання в гімназії було припинено 9 квітня 1916 року, а відновлено його рік пізніше під управою д-ра Дениса Лукіяновича. З деякими перешкодами, пов'язаними з українсько-польською війною та зайняттям будинку військом, відбувалося навчання 1918-19 року. В наступних роках воно було нормальне. Гімназію в Рогатині розв'язала польська влада 24 вересня 1930 року, а відкрита знову рік пізніше, вона проіснувала до вибуху Другої світової війни. Після зміни статуту Руського Педагогічного Товариства 1912 року його попередні філії перетворено на кружки і прийнято назву "Українське Педагогічне Товариство", яку ще раз змінено 5 квітня 1926 року на "Рідна Школа — Українське Педагогічне Товариство". В тому часі в Рогатинщині було 16 кружків, з 658 членами.<sup>101</sup>

Перед Першою світовою війною постали в Рогатині Пожарно-Обезпечене Товариство (пізніше "Дністер", 1898), "Сокол" і "Січ" (оба 1908 року). Основниками "Сокола" були о. Теодосій Кудрик і Микола Капуста, а "Січі" селяни Соломка й Свирида. "Січ" існувала також у довколишніх

селах, і в 1914 році коло триста січовиків і двісті членів "Сокола" з Рогатинщини взяли участь у великому народному здвизі у Львові.<sup>102</sup>

Замітною подією в Рогатинщині перед Першою світовою війною були вибори до австрійського парламенту 1907 року. Отець Павло Кудрик створив тоді Виборчий Комітет, який видав відозву до українського громадянства повіту взяти масову участь у виборах і допомогти нашим послам. Члени Виборчого Комітету відбували віча в довколишніх селах і пропагували на них справу автономії для Галичини, та звільнення населення від польської адміністрації та панування польських землевласників.

Стурбовані поляки робили все що в їхніх силах, щоб приборкати українських виборців і спонукати їх віддавати голоси на польських кандидатів. Всупереч офіційної заборони продавати алкоголь три дні перед виборами, вони роздавали людям горілку, ковбасу, цукорки тощо, однак це не принесло їм бажаного успіху, бо українці Галичини і Буковини обрали коло 40 українських послів. В Рогатинщині такий вислід виборів приніс дальший підйом українського духа, і тоді постали згадані вже товариства "Сокіл" і "Січ".<sup>103</sup>

## РОГАТИНЩИНА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Коли вибухла Перша світова війна, в Рогатинщині було мобілізовано до австрійського війська коло 25 тисяч українців. Одночасно Головна Українська Рада закликала творити українські військові частини, зголошуючись до Українських Січових Стрільців (УСС). З рогатинської гімназії вступили до УСС-ів декількох учителів, багато учнів, а із сіл коло 80 молодих членів "Січі". Всі вони виїхали до Львова, де в Академічному Домі зорганізувалась "Рогатинська сотня" УСС-ів. Ентузіазм молодих рогатинців до боротьби за волю України походив у великій мірі з того, що начальним вождем Легіону Січових Стрільців був директор гімназії Михайло Галушинський, а сотником рогатинської сотні учитель тієї ж школи д-р Никифор Гірняк. Зі Львова рогатинські добровольці прибули до Стрия, а звідти виїхали через Лавочне до села Страбичево на Закарпатті.<sup>104</sup> В міжчасі поляки почали пропаганду, мовляв, всі українці москофіли, і в результаті австрійська влада почала арештувати свідоміших людей, священників, міщан і селян і вивозити їх до концентраційного табору в Австрії.

Рогатин сильно потерпів, коли його зайняли російські війська 31 серпня 1914 року. Середина міста горіла три дні, а гасити вогонь було заборонено. Російські жовніри палили жидівські дома, влаштовували погроми і пустошили жидівські крамниці в ратуші й у дерев'яних галях. На мурах міста появились оголошення польською і російською мовами, бо української не можна було вживати публічно. З гімназії викинули на подвір'я книжки, клясові каталоги, невибрані свідоцтва, і тільки завдяки сторожеві Василеві Федорину пощастило врятувати частину книжок і документів. З парафіяльного дому росіяни забрали давні церковні документи, залишаючи тільки метрикальні книги. Отцеві Кудрикові заборонили відправляти Богослужби

в церквах св. Миколая і св. Духа, поминати папу римського, а під час Богослужінь у церкві Різдва Пресвятої Богородиці недалеко від престолу стояв російський вартовий. Окупанти позамикали сільські читальні, палили їхні бібліотеки і синьо-жовті прапори, а провідних членів примушували зголошуватись до командатури в Рогатині. Відступаючи навесні 1915 року з Рогатина, росіяни забрали вглиб Росії голову "Просвіти" Гриника, голову "Сокола" Василя Пирога та кількох священників.<sup>105</sup>

Коли в червні 1915 року почався німецький наступ на Рогатин, росіяни окопались біля жидівського окописька, де було найбільше неспалених домів. На лінії від Підгороддя до Бабухова російські частини здалися в полон і їх німці привезли в Рогатин, приміщуючи їх у стодолах, в т.зв. "червоній школі" та в церквах. В половині липня до Рогатина прибули австрійські війська й тоді комендатура на прохання о. Т. Кудрика постаралася, щоб німці забрали полонених з церков. В таких обставинах не могло бути мови про нормальне життя української громади в Рогатині. Вона віджила, коли з Відня вернувся навесні 1917 року о. Павло Кудрик. Тоді відбувалися соборчики, і читальні почали знову працювати, хоч військовий фронт стояв недалеко над Золотою Липою, від Потутор до Свистільник.

У листопадові дні 1918 року не бракувало рогатинців у боях за Львів.<sup>106</sup> У 1919 році Перший Корпус Української Галицької Армії розбив поляків на лінії Рогатин-Дунаїв і добився до Гнилої Липи, а Третій Корпус просувався лівим берегом Дністра в напрямі на Бурштин і Ходорів. Після рукопашних боїв частин Другої Бригади 22 червня 1919 року впали сильно укріплені польські позиції в Скоморохах, Болшівцях, Бурштині і Чагрові. Одинадцята Бригада УГА зайняла 24 червня 1919 року Рогатин.<sup>107</sup>

## РОГАТИНЩИНА ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З доручення держав Антанти від 25 червня 1919 року почалася польська окупація Східної Галичини. Вона застала українське громадянство у фізичній перевазі. Дев'ятимісячна боротьба проти озброєної Францією Польщі на фронті від Карпат через Львів аж до Холмщини, перехід УГА за Збруч, "чотирикутник смерті" — все це сильно надшербило українські сили. Переслідування нашого народу, концентраційні табори та обставлення краю польськими військовими відділами унеможливило будь-який активний виступ. Одиноким засобом спротиву були індивідуальні акти фізичного терору. Поляки робили все можливе, щоб зовсім обезсилити, а то й винищити українське населення до часу заповідженого Антантами народного голосування. Цього вони сподівалися досягнути шляхом прискореної колонізації. На вічу урядовців у Львові польський міністер-президент Вітос говорив, що "польська земля повинна бути лише в польських руках, звідси й логічна конечність, щоб лиш польський нарід дістав цю землю", а 11 травня 1920 року на соймі в Варшаві він сказав, що "польське військо бореться щоправда за вітчизну, за її цілість і межі, але також і за землю

для себе. Бо коли польський нарід терпить на голод землі, величезні простори переходять у русинські руки".<sup>108</sup>

Польський уряд видав 15 липня 1920 року закон про примусовий викуп землі з метою колонізації, а "Газета поранна" за 11 грудня 1919 рік писала, що треба почекати з переведенням земельної реформи на землях корінної Польщі, щоб таким чином змусити малоземельних польських хлопів з Польщі мігрувати на східні "креси" і в такий спосіб якнайскоріше колонізувати Східню Галичину.<sup>109</sup>

Не тільки колонізація була в плані польської політики на наших землях. В липні 1921 року староство в Рогатині видало наказ всім громадським урядам подати до половини місяця список усіх читалень, політичних, наукових, господарських і громадських організацій для реєстрації. Правним уважалося тільки таке товариство, яке мало затверджений намісництвом статут, а коли такий статут затратився під час війни, тоді товариства мали постаратися про легалізований відпис статуту і зареєструвати його в старостві. Одночасно староство доручало громадським урядам повідомляти провідників аматорських гуртків, що кожна п'єса, запланована для постановки на сцені, мусить бути представлена до цензури.<sup>110</sup>

Влітку 1921 року Вітос об'їздив галицькі повіти для безпосереднього зближення до "людку руского". Старости дістали наказ зорганізувати делегації "руських влосцян" і коли можливо також інтелігенції. З цього наказу не вийшло полякам багато користи, бо, наприклад, в Рогатині, де побував Вітос, до нього прийшли виключно іменовані старостою війти.<sup>111</sup>

Від травня 1922 року в Східній Галичині почався пляновий спротив польській окупації різними засобами, зокрема нападами на станиці поліції і паленням польських фільварків та осель колоністів. В Рогатинщині це сталося в Букачівцях (вересень) та в Потоці і Фірлеїві (листопад). Вершком цього спротиву було вбивство ренеґата Березовського з Мишкова коло Заліщик Степаном Мельничуком з П'ядик і Петром Шереметою з Пукова. Їх обох розстріляли 11 листопада 1922 року в Чорткові.

Знаменною подією були вибори до польського сойму влітку 1922 року, про які Польща повідомляла також держави Антанти. Щоб показати світові свою "демократію", польський уряд припинив формально існуючий у Східній Галичині війнятковий стан (3 серпня 1922), хоч на ділі він тривав далі. Перед самими виборами відбулися арешти свідомих інтелігентів, студентів і селян, а в день виборів 5 листопада поліція і військо зганяли населення до виборчих урн. Подібно було також з виборами до сенату 12 листопада 1922 року, а початий у тому часі набір рекрутів перемінився у справжню ловлю людей як звірів. Тисячі молодих людей втікали в ліси, а багато виїхало дещо пізніше за кордон. Десь коло 1925 року з Рогатинщини виїхала до Південної Америки більша група українців. Вони осіли спершу в Парагваї, при чому деякі переселились пізніше до Аргентини, бо не сприймали нових умов життя і праці під кліматичним і господарським оглядом. Інші перебороли труднощі й залишилися в Парагваї.<sup>112</sup>

У 1922 році поляки обіцяли окремим законом дати Східній Галичині

автономію, заснувати український університет і припинити колонізацію. Що це був звичайний політичний маневр для досягнення піддержки західних держав і хвилевого заспокоєння українців, показалося в наступному році, коли актом з 15 березня 1923 року Рада Амбасадорів у Парижі признала Східну Галичину Польщі. Хоч цей акт запевняв українцям широкі права з власним шкільництвом, включно з університетом, польська сторона не виконала свого зобов'язання і посилила колонізацію і польонізацію краю. У 1924 році Польща видала шкільний закон, в результаті якого число українських шкіл почало помітно зменшуватись, а 1926 року Український Тайний Університет мусів припинити свою діяльність.

В таких умовах українці мусіли шукати шляхів самооборони. Шкільництво перебрало в свої руки товариство "Рідна Школа", яке вдержувало українські гімназії, учительські семінарі, промислові й початкові школи. Цю працю "Рідна Школа" здійснювала при допомозі "Кружків" у поодиноких місцевостях. У 1927 році Рогатинщина мала 16 кружків "Рідної Школи" з понад 1,500 членами.

Товариство "Просвіта" посилило свою діяльність, основуючи читальні, а при них драматичні гуртки, хори і самоосвітні групи.

Велике зрушення наступило також в українському економічному житті. Переорганізований Ревізійний Союз Українських Кооперативів причинився багато до помноження по містах і селах Східної Галичини кооперативів, що в них багато безробітних українців знаходило працю.

В політичній ділянці були спроби "нормалізації" відносин між українцями й поляками, але вони не принесли бажаного успіху. Труднощі з польської сторони не припинялися, парцеляція ґрунтів і колонізація краю тривали далі, а українське населення бідніло. Це привело до скріплення підпільної діяльності Української Військової Організації (УВО), а від 1929 року Організації Українських Націоналістів (ОУН). Ставало щораз більше очевидним, що мирне співжиття українців з польським окупантом було неможливе, бо останній не думав припинити своєї польонізаційної політики.

Використовуючи бомблення українським підпіллям урядових будинків та підпали польських поміщицьких маєтків, польський уряд почав 16 вересня 1930 року "пацифікацію" Східної Галичини. Дійсною причиною цього ганебного акту було не втихомирення українців і наведення порядку, а прямо цілковите знищення усіх культурних і економічних надбань українців.

В селах Рогатинщини польські карні загони нищили читальні "Просвіти", кооперативи, молочарні, каси Райфайзенки, а по хатах всю обстановку, забирали харчові продукти, або викидали їх. Селян побивали, а хлопців, які повтікали в ліси, стягали з дерев і катували. В самому Рогатині польська поліція перевела ревізії у бувшого посла Степана Кузика, о. Теодосія Кудрика й адвоката д-ра С. Гладкого, а 24 вересня 1930 року також в українській гімназії. У цій ревізії взяло участь понад 30 поліцистів. Вони були спершу в управителя бурси ім. Тараса Шевченка проф. Василя Ратича й у директора Омеляна Бачинського, потім пішли до канцелярії, де



понищили або порозкидали шкільні документи. В бурсі вони перевели обшук усіх бурсаків, попоролі сінники й подушки, а в одній кімнаті зірвали підлогу. Коли до школи почали сходитися професори й учні, їх усіх також обшукували. Не знайшовши в них нічого, поліцисти пішли на піддашшя школи, при чому заборонили сторожеві йти туди з ними. По кількох хвилинах вони счинили крик, мовляв, знайшли в отворі комина бомбу. Про це писала урядова преса, подаючи, що в зв'язку з цією "бомбою" поліція арештувала 36 учнів. Незабаром директор гімназії дістав повідомлення від львівської кураторії про розв'язання рогатинської гімназії згідно з рескриптом міністерства освіти з 24 вересня 1930 року. Міністерство зарядило, що молодь від першої до третьої кляси може записуватись до польської гімназії, а невідомі учні від четвертої до восьмої кляси можуть бути прийняті до польських гімназій за дозволом кураторії, але тільки поза Рогатином. Таким чином, понад 900 учнів та 17 учителів утратили школу згл. посаду. Коротко потім місцевий кружок "Рідної Школи" оголосив у пресі заяву, спростовуючи польські провокаційні поголоски про гімназію. В заяві було сказано, що з 300 учнів арештовано не 36, як подала польська преса, а трьох (Семкова, Ткачука й Гладкого) та що їх звільнили. З учителів не арештовано нікого, а лікаря д-ра Володимира Вербенця притримано у зв'язку з організацією "Пласт".<sup>113</sup>

Пацифікація ще більше погіршила відносини між українцями й поляками в 1930-тих роках. Це виявилось у атаках на поштові уряди в Трускавці (8 серпня 1931), коло Печеніжина (31 серпня 1931), Бібрки (30 липня 1930) і в Городку (30 листопада 1932). З польської сторони міністер внутрішніх справ Броніслав П'єрацкий заявив, що українське питання в Польщі не є справою політики, а державної безпеки. Його вбили в червні 1934 року.

Польща все більше ставала поліційною країною і декретом з 18 червня 1934 року створила концентраційний табір у Березі Картузькій, до якого висилала сотні свідомих українців. Тринадцятого вересня цього таки року представник Польщі заявив Лізі Націй, що його країна не вважає себе більше зв'язаною договором про національні меншини, що його склала раніше з державами Антанти. Нова конституція, що ввійшла в силу 25 квітня 1935 року, скріплювала централізм, давала президентові й урядові широкі повноважності і зменшувала права союму. По смерті Йосифа Пілсудського 12 травня 1935 року була надія, що відносини в Польщі зміняться на краще. Але так не сталося. Було очевидним, що польський уряд задумав придушити остаточно будь-який спротив українського населення Східної Галичини.

Мимо всіх труднощів і обмежень українське життя поступало вперед. На місце розв'язаної української гімназії митрополит А. Шептицький заснував у першій половині 1931 року в Рогатині "Філію Греко-Католицької Малої Семинарії", яка приміщувалася в гімназійному будинку. Її початки були також пов'язані з переслідуваннями з польської сторони, бо вже 31 червня 1931 року поліція і польські шкільні інспектори перевели в ній

ревізію, запечатали канцелярії, шкільні залі й кабінети та забрали багато шкільних документів.<sup>114</sup>

З головніших подій українського життя в Рогатинщині в 1930-тих роках слід згадати величаве Руханково-Спортове свято на гімназійній площі (вересень 1932), святкування 25-ліття гімназії "Рідної Школи" і Учительської Громади (вересень 1934).

У противагу культурно-освітній діяльності українців поляки почали творити в поодиноких місцевостях свої "людові" дома. Такі постали 1937 року в Мартинові Новім, Ріівці, Гоноратівці, Фірлеїві, а інші були запроєктовані на наступні роки. Одночасно до рогатинського повіту напливав чужий польський елемент, і 1938 року польський "Дзеннік законуф" повідомляв про парцеляцію і колонізацію 195 гектарів землі в Заланові, Дичках і Малиниськах та 440 гектарів у Настащині, Юнашкові, Озір'янах і Куропатниках.<sup>115</sup>

Дев'ятого лютого 1938 року в Рогатині відбулася нарада відпоручників громадянства повіту, щоб запротестувати проти наклепів польської влади на митрополита Андрея Шептицького. В парафіяльній церкві відправлено в наміренні Митрополита Богослужіння, в якому взяли участь отці: Іван Давидович, Теодосій Кудрик, Маріян Колодзінський, Іван Гаврик і Степан Кіржецький. Проповідь виголосив о. Теодосій Кудрик. На спеціальній конференції 11 лютого 1938 року духовенство рогатинського повіту запротестувало проти нападу на Митрополита, два дні пізніше по всіх селах рогатинського деканату відслужено Богослужіння з відповідними проповідями. Митрополитові вислано багато депеш і листів з висловами відданости і прив'язання.<sup>116</sup>

Рішенням з 12 березня 1938 року повітове староство в Рогатині припинило діяльність Товариства Українських Ремісників, Промисловців і Купців "Зоря" в Бурштині. Староста Янецкі писав тоді, що це товариство виступає проти зобов'язуючих законів, загрожує спокоєві і публичному порядку тощо. Він закидав товариству, що воно, замість нести своїм членам матеріальну поміч і ширити серед них культуру й освіту, уділяло субвенції читальні "Просвіти" й "Рідній Школі", організувало молодь, переводило нелегальну збірку фондів на купівлю музичних інструментів та, вкінці, мало в своїй бібліотеці заборонені книжки "Кобзар" Тараса Шевченка, "В кігтях ГПУ" та ін. Одночасно рогатинське староство закрило читальню "Просвіти" в Бовшеві, мовляв, за те, що вона займалася недозволеною політичною діяльністю, вимагала безоглядного послугу членів прововоді товариства й удержувала "Самоосвітній Гурток" з окремим зарядом. Дальшим проступком "Просвіти" було, згідно з листом старости, що в її будинку був тризуб, а бібліотека тримала заборонені книжки: твори Т. Шевченка, "Сотник Богдан Хмельницький", "Тарас Бульба", "Чорні Запорожці", "Лис Микита" та журнал "Літературно-Науковий Вісник". До згаданих двох завішень управи відносних товариств могли внести відклик до станиславівського воевідства на протязі 14-ти днів.<sup>117</sup>

Завішення "Зорі" в Бурштині й "Просвіти" в Бовшеві не було відокрем-

леним випадком переслідування польською владою українських культурно-освітніх установ. Подібне діялося також у інших місцевостях рогатинського повіту й по всій Східній Галичині, а це є доказом того, що Польща намагалася знищити українське життя і тільки вибух Другої світової війни перешкодив їй у здійсненні цього плану.

## ПРИМІТКИ

1. Jan Sas Zubrzycki. "Rohatyn, miasto królewskie." *Sprawozdania Komisji do badań sztuki w Polsce*, IX, zes. 1-4 (1913), str. 377.

2. Patricia Kennedy Grimsted. "Early records in Lviv Archives." *The Slavonic and East European Review*, 60, Nr. 3 (July 1982), p. 331.

3. Mieczysław Dunin, Wąsowicz. *Rohatyn, miasto królewskie; krótki opis tego miejsca*. (Kraków, 1869), 14 str.

4. "Rohatyn." *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 692-695.

5. Wawrzyniec Teisseyre. "Sprawozdanie z badań geologicznych przedsięwziętych z ramienia Wydziału Krajowego w okolicy Rohatyna, Przemyślan i Bóbrki-Mikołajowa." *Sprawozdania Komisji fizyograficznej Akademii Umiejętności*, 31 (1896).

6. Степан Томашівський. *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVII в.* (У Львові, 1903/04, т. 1, 462 стор.) Руська Історична Бібліотека, тт. 23-24/. Відомості про українські села є подані в томах 21-22 цієї самої серії. Багато корисного матеріалу містить праця Томашівського "Жерела" до історії України-Руси, том I: *Люстрації королівські в землях Галицькій і Перемиській з року 1565-66.* (У Львові: Комісія Археографічна НТШ, 1895.) У сьомому томі "Жерел" (1930) є подана "Люстрація королівщини в руських землях Корони з року 1570," яка містить дані про Рогатин і довколишні села (стор. 175-184).

7. Іван Крип'якевич і Микола Голубець. *Велика історія України*. (Львів-Вінніпег: Іван Тиктор, 1948), стор. 21 і далі.

\* 8. Bohdan Janusz. *Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej*. (We Lwowie, 1918). (Prace naukowe Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, dział 1, tom V.)

9. Karol Hadaczek. "Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego." *Materiały antropologiczno-archaeologiczne i etnograficzne*, XXI (1912), str. 25.

10. Там таки. Див. також: Степан Салик. "Римські монети в Липиці Горішній." *Альманах Українського Народного Союзу на 1977 рік*, стор. 141-142.

11. Bohdan Janusz, op. cit.

12. Там таки.

13. *Народна Воля* (Скрентон) 20 черв. 1922, стор. 1.

14. Павло Грицак. *Галицько-Волинська Держава*. (Нью-Йорк: НТШ, 1958), стор. 13. (Бібліотека Українознавства, ч. 5)

15. Там таки, стор. 14-15.

16. Там таки, стор. 17.

17. І. Крип'якевич і М. Голубець, цит. пр., стор. 56.

18. Там таки, стор. 215.

19. І. Крип'якевич і М. Голубець, цит. пр.; Павло Грицак, цит. пр.; Богдан Барвінський. *Оповідання з рідної історії*. (Жовква: ОО. Василіяни, 1911.)

20. Д-р Михайло Пиріг, у своїй машинописній статті "Рогатин — місто й околичні села в ретроспективі освітньо-культурних і політичних здобутків, минуле й сучасне," покликуючись на досліді Ярослава Пастернака, твердить, що "назва Рогатина сягає четвертого століття по Христі" та що в тому часі в долинах Гнилої Липи простягалися розлогі луки і сіножаті, на яких наші предки випасали рогату худобу.

21. Цей здогад висловлений д-ром М. Пирогом, який покликається на журнал "Рогатинець" за 1926 р. Варто додати, що історик Мирон Кордуба виводить назву "Рогатин" з імени "Рогата," яке постало з слова "Рогъ" = ріг. Закінчення -ин доціплювано, на його думку, до особових імен з визвуком -а або на м'яку приголосну, а "Рогатин" належить до назв, утворених із стародавніх поганських імен.

22. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie*, II, str. 86-89. (Дальше як: Akta...) i Jan Sas Zubrzycki, op. cit. В документі папи Боніфатія IX читаємо: "...dilectus filius Nobilis Vir Ladislaus Opoliensis tuns Russie dux zelo devotionis fidei orthodoxe accensus opidum Rohagyn et castra Oleszko et Tustan in diocesi Haliciensis consistentia, cum districtibus, villis, bonis et eorum pertinentis universis ac unam domum sitam in superioparte circuli opidi cum omnibus iuribus et pertinentis suis necnon decimam theolonorum in eodem opido et decimam salis in Drohobicz et in Sudaczioia prefate diocesis tunc ad eundem ducem iusto titulo pertinentia dicte Haliciensis ecclesie in dotem donatione perpetua et irrevocabili concesserat et donaverat..."

23. Antoni Prochazka. *Metryki archiwalne*. (Lwów, 1890), str. 72 i Jan Sas Zubrzycki, op. cit.

24. *Akta...*, II, 170.

25. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 693.

26. *Akta...*, II, 124 i *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 693.

27. A. Prochazka, op. cit., str. 111.

28. M. Baliński i T. Lipiński. *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*. (Warszawa, 1885-87), III, str. 702.

29. Jan Sas Zubrzycki, op. cit. i *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 693.

30. Там таки.

31. Там таки.

32. Михайло Грушевський. *Історія України-Руси*. (Нью-Йорк: Книгоспілка, 1955), VI, стор. 78.

33. Міщани Рогатина-міста, обведеного парканом збирало між собою звичайний чинш на управу міста, а на замок вплачували по чотири гроші т.зв. "чиншу на лазню-купальню." Згідно з старим звичаєм, від цього останнього чиншу були звільнені: шість міських радних, вїйт, писар, возний і сторож. Чинш платили: Сокаль, Пикулик, Ясь Коломейчик, Павло Марунчик, Павло Швець, Йович, Башалик, Макар, Марушка, Петро Різник, Кунаш, Каспер, Хорогутка, Діловський, Зубрій, Бориш, Проккоп, Куличка, Раш, Сенько Коломейчик, Кость Марунчик, Федько Татаринець, Іван Кушнір, Яцкова Мечничка (?), Федько Коломейчик, Іван Мечник, Ігнаткова, Нижник, Марко, Поляска, Ковалева, Мисько Литвин, Станислав Рибит, Петро Рибит, Григор, Бахвор, Стець, Івасько Станкович, Михайло Пекар, Шасний Кравець, Войтек Боднар, Левко Ганчар, Іван Кушнір, Мацько Кушнір, Івасько Левкович, Климко Коваль, Стецько Коваль Станкова, Ясько Печенник, Лучка Римар, Яремко Коваль, Іван Боднар, Шесний, Капро Коваль, Войтіх Гнойгрош, Хома Дехтяр, Марушка Печеничанка, Кузьма Маляр, Нестор, Кузьма Пашник, Матвій Кулинич, Васько Коваль Сидор, Лучка Цеплий, Бартош Кравець, Шляхта, Яків жид, Макар, Семян, Адамко, Пастернак, Малярка, Кость Зукович, Золотник, Вовчоголова, Виндачина, Мисько Мечників, Павло, Хвенна, Анна, Станислав Ткач, Матей Кравець, Іван Ткач, Валентин Кармник, Іван Слюсар, Бук, Мисько, Шай, Мартинець, Ясько Мітелка, Станислав Тесля, Постригач, Микола Ткач, Валентин Крамар, Станислав Винар, Кость, Процик, Станислав Боднар, Тома Турок, Войтіх Боднар, Михайлик, Себастьян, Шесний, Станислав Взеслович, Бартош Крамар, Войтіх Новицький, Климко.

По два гроші "чиншу на лазню-купальню" платили міщани, що мешкали на валі. Їхні прізвища: Янотка, Саракучина, Дирда, Кунтяр, Амвросій, Шесний, Павло, Микола Швець, Войтіх Швець, Турський, Адам Ткач, Бабюх, Федько, Мацек, Ігнат Шолдра, Лучка, Вячко, Грицько, Хрущіль, Яків Слюсар, Гаврило, Мацек, Маланка, Іванець, Лихогуд, Бердник, Гарасим, Кузьма, Яцко, Лучка, Мартин Ткач, Гронош, Мацек Мазур, Матрин Трупар, Войтек, Мацек Пивовар.

По чотири гроші чиншу вплачували на замок міщани з нового міста, званого "запарканя." Їхні прізвища: Каспер, Матей Свободник, Карпо Кушнір, Лазур, Яцко Угрин, Яцко Гордовач, Конрад Ташбір, Дем'ян Кравець, Станислав Лихонош, Войтіх Млинар, Федько

Татаринців, Санайко, Андруш, Шесний Боднар, Олександр Ратушний, Лучик, Балабан, Федь Попович, Мако Гуска, Рад Сухоробрий, Іван Кошда, Яцко Сухоробрий, Матей, Ткач, Марко, Федько Рибчин, Стась Городецький, син Гира, Лавриш, Климко, Фецько Дібриновський, Багрій, Сидор, Федько Білий, Іван Крачон, Войтко Сепіотчич, Дем'ян, Янчура Волошич, Кость Бубельський, Василь Сиврок, Сенько Манів, Іван Городецький, Матвій, Іван Волошич, Шай, Тересько, Лаврик, Хведова, Федько Циган, Мачко Рудий, Мачко Двудіток, Васько Митьович, Іван Стрийський, син Стрийського, Іван Шадло, Санивило, Ганко, Павло Волошич, Дмитро, Ханаш, Труш, Андрій Завицький, Артим, Місь Манів, Іван Чеський, Місь Гальчич, Дмитрич, Сидор Артимів, Паско, Онусько, Іван Сика, Лучик, Грицько Явецький, Федорич, Місько Болоховський, Васько Болоховський, Іван Волошич, Ігнатко, Яцко, Колоколинський, Нестор Гайда, Яцко Римар, Бот, Томко, Павло Дзинода, Гаврило Мельник, Кісина, Ілько Коваль Пежхала, Хомка, Глепо, Рибка, Андрій, Гермасько, Курило, Грицько, Ілля, Демко, Яким, Лучка, Блазек, Давид, Кузьма, Іванець, Лучик, Курчович, Василів, Лихонош і Сачкович. (див. Степан Томашівський. *Жерела до історії України-Руси*, том I [1895], стор. 152-154).

34. Jan Sas Zubrzycki, op. cit.
35. Там таки.
36. Aleksander Jabłonowski. *Pisma*. (Warszawa, 1910-11), tom II: Kresy Ukrainne, str. 10.
37. І. Крип'якевич і М. Голубець, цит. пр., стор. 342.
38. Karól Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło, 1374-1434; opowiadanie historyczne*. Wyd. drugie. (We Lwowie, 1861), III, str. 260-261.
39. Przemysław Dąbkowski. *Wędrowki rodzin szlacheckich. Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*. (We Lwowie, 1925) str. 184ff.
40. Władysław Łoziński. *Prawem i Lewem; obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*. Wyd. drugie. (We Lwowie, 1904) IV, str. 146.
41. W. Łoziński, op. cit., I, str. 80.
42. Там таки, стор. 326.
43. Przemysław Dąbkowski. *Zwierciadło szlacheckie*. (Lwów, 1928), str. 101. (Wschód; wydawnictwo do dziejów i kultury ziem wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej, I.)
44. Там таки, стор. 104-105 і *Akta*, XII, 283, 313, 1095, 1274, 1285, 2225, 2301, 2318, 2473, 2476, 2762-63, 4248.
45. Там таки, стор. 67-68 і *Akta*, XII, 359, 3422, 3565, 3631; XIX, 991, 992 і 1320.
46. Там таки, стор. 123-125 і *Akta*, XII, 528, 674, 699, 787, 1009, 2766, 2844, 2900; XIX, 955, 1009, 1323, 1561.
47. Там таки, стор. 126-127 і *Akta*, XIX, 936, 1009, 1323.
48. Там таки, стор. 133-139.
49. Там таки, стор. 147-151.
50. Там таки, стор. 153-154 і *Akta*, XII, 2762, 2763, 4248, 4264; XV, 75, 90-91, 196, 202; XIX, 2777.
51. Там таки, стор. 169 і *Akta*, XII, 43, 133, 247, 608, 697, 793, 941, 974, 1578, 2674, 2747, 3734.
52. Там таки, стор. 3-10.
53. Микола Костомаров. *Русская история в жизнеописаниях ея главнейших деятелей*. (Петербург: Вестник знания, без дати), вып. VI, стор. 322-323.
54. Michael Yaremko. *Galicja — Halychyna; From separation to unity*. (Toronto: Shevchenko Scientific Society, 1967), p. 34. Варто відмітити, що 1562 р. Петро Скарга одержав від Павла Тарла, львівського архієпископа та львівського й стрийського земського судді, багату парафію в Рогатині. Однак, коротко потім він зрікся "прекрасних рогатинських доходів" і обняв становище єпископського канцлера й катедрального проповідника у Львові, де й помер 1575 р. Попередником Скарги на парафії в Рогатині був відомий польський історик, Мартин Кромер (1512-1589), який написав там свою працю "Acta legationis" 1558-1562 р.
55. Там таки, стор. 75.
56. Денис Зубрицький. "Галицкая Русь в XVI столетии." *Чтения в императорском Обществе истории и древностей русских при Московском университете*, книга III (июль-сент. 1862), стор. 34.

57. Stefan Kaczala. *Polityka Polaków względem Rusi*. (We Lwowie, 1897), str. 33-34.
58. М. Грушевський. *Історія України-Руси*, IV, стор. 197.
59. Денис Зубрицький, цит. пр., стор. 2. Автор подає дати татарських нападів: 1442, 1443, 1448, 1450, 1452 (два рази), 1453 (три рази), 1456, 1469, 1474, 1478, 1488 і 1494. В обороні Рогатина 1474 р. брав участь Григорій з Сяніка (1406-1477), від 1451 р. Львівський архієпископ. Він помер в Рогатині 1477 р.
60. Диві стаття д-ра О. Кудрика у цьому збірнику.
61. Денис Зубрицький, стор. 3. Цікаво, що рік передтим в Рогатині перебував під час походу на турків великий магістер Тевтонського ордену, Йоганн Фон Тіфен (Tiefen), як про це довідуємося з твору Ліберія Накера "L. Naker's Tagebuch über den Kriegszug des Hochmeisters Jahann von Tiefen gegen die Türken im Jahre 1497." Накер називає Рогатин "Rothyn" і пише, що в четвер, 20 липня 1497 р., фон Тіфен ночував там, а потім захворівши він мав замешкати в домі матері галицького старости. До цього не дійшло, однак пізніше, 18 серпня 1497 р., Тіфен був ще раз у Рогатині й зупинився в резиденції місцевого ксьондза, який дуже гостинно приймав його й показував йому дорожочні костельні предмети, які, мовляв, він придбав за власні гроші. Тіфен помер у Львові. (Jan Sas Zubrzycki. Rohatyn, miasto królewskie, str. 379).
62. Там таки, стор. 4.
63. *The Cambridge history of Poland; from the origins to Sobieski (to 1696)*. (Cambridge: At the Univ. Press, 1950), p. 302.
64. Д. Зубрицький, цит. пр., стор. 25.
65. По смерті Макарія 1548 р. владикою був до 1568 р. Марко Балабан, прийнявши ім'я Арсеній, а по ньому Іван Лопатка Осталовський. Коли Гедеон Балабан вигнав його з єпископського мешкання і церкви св. Юра, львівський архимандрит поїхав до короля зі своїм кандидатом, якого піднесено до гідності єпископа. По смерті львівського архієпископа Шламовського, а потім Лопатки Осталовського львівське владичтво дістав 1576 р. Гедеон Балабан і мав його до 1607 р. (Денис Зубрицький, цит. пр., стор. 64)
66. М. Грушевський. *Ілюстрована історія України*. (Нью-Йорк, 1917), стор. 226.
67. М. Грушевський. *Історія України-Руси*, VI, стор. 101.
68. Там таки, стор. 529.
69. Там таки, стор. 530.
70. Там таки і *Архив Юго-Западной России*, I, том X, ч. 51.
71. Іляріон Свенціцький. "Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII століття." *Записки НТШ*, 115, кн. 3 (1913), стор. 69.
72. Там таки, стор. 70.
73. Там таки, стор. 71.
74. М. Грушевський. *Історія України-Руси*, V, стор. 556.
75. *Акты относящиеся к истории Западной России*, I, том 10 (1904), стор. 439-440.
76. Сергій Єфремов. *Історія українського письменства*. (Київ, 1924), I, стор. 142 і Kazimierz Chodynicki. *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska; zarys historyczny, 1370-1632*. (Warszawa, 1943), str. 173.
77. Władysław Łożyński. *Prawe i Lewe; obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*. (Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957), II: Wojny prywatne, str. 86.
78. Там таки, стор. 88.
79. Денис Зубрицький, цит. пр., стор. 39-64.
80. М. Грушевський. *Ілюстрована історія України*, стор. 229.
81. *Шляхами Золотої Поділля*, I (1957), стор. 38.
82. W. Łożyński, op. cit., II, str. 41-45.
83. Там таки, стор. 78.
84. За напад на костел св. Миколая в Рогатині польський священик, Хризостом Янецький вніс до галицького суду скаргу на рогатинських міщан: Івана й Гаврила Кучеровичів, Дмитра Товчибиду, Пилипа Кушніра, Сеня Глагая, Данила Окопа, Василя Чутроватого, Данила Вкрцяка, Павла Кася, Яцка Сафіяника, Юрка Кравця, Івана Багрія, Павла Масницю, Івана Ступака, Андрія Гумовського й Івана Теребушку. Цей самий священик вніс другу скаргу на рогатинських міщан за пониження його дому, бібліотеки й образів. Згадуються тут такі рогатинські міщани: Юрій Кравець, Гаврило й Лесь Перебігайло, Федір Бриндар з синами Стецьком, Маньком, Андрієм і Стасем Галугою, Гаврило

Роздольський, Пилип з Гнилиця, Василь Мазанський, Степан Скольський, Василь Кос, Стець Палащак, Василь Фіцків, Андрій Процишин, Петро Потоцький, Місько Попків Кулиняк, Павло Кульчицький, Мацько Терлецький, Грицько Іваницький, Сенько Пипка, Михайло Фоска та Михайло й Лесько Гедзяки. (див. Степан Томашівський. *Матеріали до історії Галичини*, том I: Акти з р. 1648-1649 [1898], стор. 186-188).

Сьомого квітня 1649 р. міщани з Роздолу позвали до суду рогатинських міщан за напад на місто. (Степан Томашівський. *Матеріали...*, стор. 232-234). За напад на замок у Підкаменю скаржилася до городського галицького суду на рогатинських міщан родина Казановських (Степан Томашівський. *Жерела до історії України-Руси*, том V [1901], стор. 32), а за напад на Новосельці Софія Грущецька подала скаргу на Андрія Струтинського й Федора Мединського. Це саме зробив шляхтий Витвицький. (Степан Томашівський. *Матеріали до історії Галичини*, том II: Акти з р. 1649-1651 [1901], стор. 93-94.) Див. також: *Хмельниччина в Галичині*. На підставі матеріялу, зібраного і обробленого д-ром Ст. Томашівським написав В'ячеслав Будзиновський. (Вінніпег: Укр. Видавнича Спілка, 1917), стор. 34-37.

85. Прізвище "Желіборський" дозволяє нам думати, що він походить з села Желибори в рогатинському повіті. Анастазій (світське ім'я Адам), номінований королем 20 травня 1663 р., став львівським і галицьким єпископом по смерті свого брата. Його брат, Арсеній (світське ім'я Андрій) служив у гусарах і брав участь у козацькій війні 1637-38 р. Спершу він сприяв Хмельницькому, пізніше Польщі. Він став владикою по смерті свого кривого, Єремії Тисаровського, який, між іншим, є похований у церкві в Жовчеві.

86. Микола Андрусак. "Львівський єпископ Мосиф Шумлянський та його змагання за права для духовенства й об'єднання церков." *Логос* (Йорктон, Саск.), 28, ч. 4 (жовт.-груд. 1977), стор. 268.

87. Там таки, стор. 278.

88. Там таки, стор. 285.

89. Там таки, стор. 288.

90. М. Андрусак. "Львівський єпископ Йосиф Шумлянський..." *Логос*, 29, ч. 1 (січ.-бер. 1978), стор. 22.

91. М. Андрусак. "Львівський єпископ Йосиф Шумлянський..." *Логос*, 30, ч. 3 (лип.-вер. 1979), стор. 208.

92. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 693.

93. З машинопису д-ра М. Пирога, стор. 13-14.

94. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 9, str. 694.

95. *Діло*, ч. 16, 11 лютого 1886, стор. 2.

96. Михайло Лозинський. *Сорок літ діяльності "Просвіти."* (Львів, 1908), стор. 46.

97. К.Н. Белегай. "Дещо про Рогатинщину." *Народна Воля*, 31 груд. 1921, стор. 2.

98. Лес Ясінчук. *50 літ Рідної Школи, 1881-1931.* (Львів: Рідна Школа, 1931), стор. 108, 260-261.

99. *Звіт Кружка Українського Педагогічного Товариства в Рогатині за адміністраційний рік 1923-24.* (Рогатин, 1924), стор. 8.

100. К.Н. Белегай, цит. пр., стор. 2.

101. *За краще завтра; діяльність "Рідної Школи" за 1926-27.* (Львів, 1927), стор. 103-104.

102. З машинопису д-ра М. Пирога, стор. 7-8.

103. Там таки, стор. 7.

104. Йосип Гірняк. *Спомини.* (Нью-Йорк: В-во Сучасність, 1982), стор. 38-41.

105. З машинопису д-ра М. Пирога, стор. 21.

106. Там таки, стор. 24 і 27-28.

107. І. Крип'якевич і М. Голубець, цет. пр., стор. 809.

108. За польськомовним "Монітор-ом" ці дані подав львівський *Український Вістник*, 10 липня 1921, стор. 1-2.

109. Там таки.

110. *Український Вістник*, 20 липня 1921, стор. 4.

111. *Український Вістник*, 21 серпня 1921, стор. 3.

112. *Світло* (Торонто), 48, ч. 2 (лютий 1985), стор. 70-73. Подаємо прізвища рога-

тинських піонерів у Парагваї: *Стасєва Воля* — Степан Гаврилишин, Андрій Непорадний; *Бурштин* — Остап Худик; *Букачівці* — Семен Слободян; *Явче* — Михайло Цап, Іван Корчевий; *Дем'янів* — Додко Цюлюпа, Петро Кос; *Бабухів* — Сень Турчин, Микола Гілей, Степан Чіпіль; *Путятинці* — Микола Щупак; *Липиця* — Франка Плохоцька, Ілля Падучак, Антін Падучак; *Скоморохи* — Пилип Андреїв, Йосиф Довгань, Гнат Товстий, Марія Багира-Сірей; *Гербутів* — Семен Лилик, Степан Лилик, Антін Клюба, Степан Шкабрій, Петро Нечесний, Василь Небор, Ілько Януш, Параска Парангій-Прокоп'юк; *Чагрів* — Гринь Данькевич; *Вербилівці* — Степан Івашкевич; *Вигівка* — Іван Олексюк, Макар Сухарський; *Конюшки* — Федь Цимбалістий; *Сєрнки* — Іван Жирий; *Кунашів* — Марія Костів-Ракіль, Михайло Перегінець, Олекса Костів, Михайло Ониськів; *Юнашків* — Григорій Говдак; *Німшин* — Федь Ящук, Олекса Могалевич, Михайло Орнат; *Псари* — Федь Лисий, Микола Лисий, Семен Василик.

113. *Народна Воля*, 14 жовтня і 27 листопада 1930.

114. *Народна Воля*, 21 липня 1931, стор. 1.

115. *Народна Воля*, 3 лютого 1938, стор. 2 і 16 березня 1939, стор. 2.

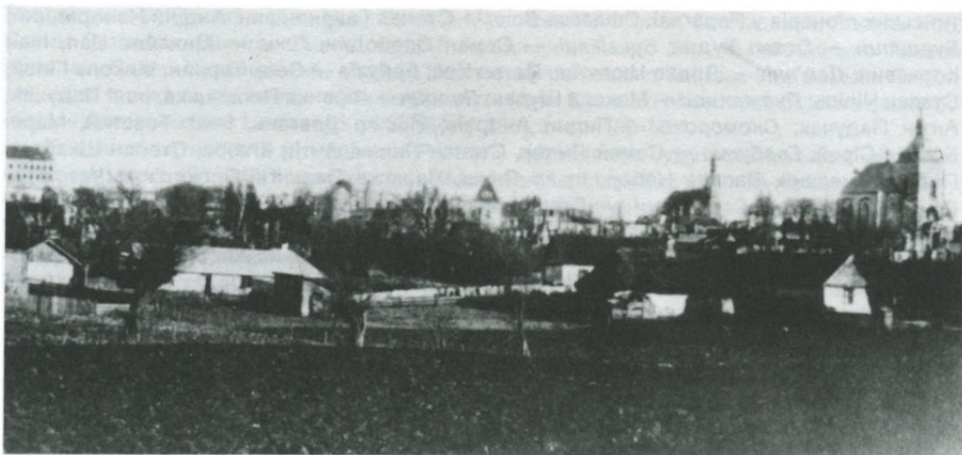
116. *Новий Час*, 21 лютого 1938, стор. 9.

117. *Новий Час*, 25 березня 1938, стор. 7.



Заставки «Службника». Стратин, 1604.





*Вид на Рогатин*



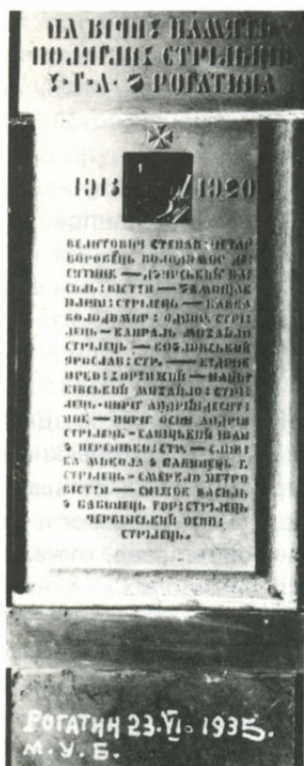
*Північна сторона ринку в Рогатині*



*Церква св. Юра в Бабинцях Долішніх*



*Церква Рождження Пресвятої Богородиці в Рогатині  
(т.зв. "головна мурована")*



*Пропам'ятна таблиця Борцям за Волю в церкві Рождества Пресвятої Богородиці*



*Пам'ятник "Борцям за Волю" в Рогатині*

## РОГАТИНЩИНА В РОКАХ 1880-1973

### АДМІНІСТРАТИВНО-СТАТИСТИЧНИЙ ОГЛЯД

В 1880 р., коли Галичина була провінцією австрійської монархії, адміністративний повіт Рогатин охоплював два судові повіти: Бурштинський і Рогатинський. Бурштинський судовий повіт мав 52 громади та 38 фільварків, а Рогатинський судовий повіт включав 51 громаду — 53 місцевості та 40 фільварків. Цілий адміністративний повіт Рогатин охоплював, отже, в 1880 р. 103 громади — 105 місцевостей і 78 фільварків.

Число населення громад судового повіту Бурштин становило 42,547 осіб, а число мешканців фільварків цього ж повіту було 1,857 осіб. Так, отже, всього в Бурштинському судовім повіті в 1880 р. було 44.404 особи населення.

Число населення громад Рогатинського судового повіту було дещо менше від числа населення громад Бурштинського судового повіту. Виносило воно тоді 38.915 осіб. Число населення фільварків Рогатинського судового повіту становило 1.813 осіб. Рогатинський судовий повіт мав, отже, 40,728 осіб населення, тобто 3,676 осіб менше, ніж Бурштинський судовий повіт. Число населення цілого Рогатинського адміністративного повіту в 1880 р. виносило 85,132 особи, з яких 81,462 особи жили у 103 громадах — 105 місцевостях, а 3,670 осіб мешкало у 78-ох фільварках. Докладне число населення кожної громади та фільварків подають таблиці I-II.

Адміністративний поділ Рогатинського повіту залишився без змін в часі існування Західньо-Української Народної Республіки та ЗОУНР. Також і за Польщі затримався Рогатинський повіт більш-менш у своїх старих границях. Зміни були дуже малі. Вилучено, між іншим, село Медуху й прилучено його до Станиславівського повіту, а до Рогатинського повіту включено на якийсь час село Дрищів.

На 1 квітня 1932 р. Рогатинський повіт охоплював 102 громади, одно місто — Рогатин, два містечка на правах міст — Болшівці, Бурштин, сім містечок на правах сільських громад — Букачівці, Княгиничі, Кукільники, Підгороддя, Підкамінь, Стратин Місто, Фірлеїв, та 92 села-громади.

Місцевостей з населенням до 1000 осіб було тоді 46, між 1001-1999 осіб — 47; місцевостей з населенням між 2000 і 3000 осіб було чотири, а з населенням понад 3000 осіб — п'ять, а саме Рогатин, Бурштин, Болшівці,



Липиця Горішня і Букачівці. Докладну статистику загальної поверхні, поверхні земельних угідь і орної землі, як також число житлових будинків та число населення поодиноких місцевостей на 9 грудня 1931 р. за адміністративним поділом з 1 квітня 1932 р. подає таблиця III.

В другій половині 1934 р. створено в Галичині збірні громади-волості. Загальну територію трьох міст і 11 волостей за адміністративним поділом з 1 серпня 1934 р., як також число їх житлових будинків і населення з 9.XII.1931 р. подає таблиця IV. Слід відмітити, що таблиця IV подає число населення Рогатина на 59 осіб більше, ніж його подає таблиця III. Треба думати, що це справлене число, а не звичайна помилка. Підсумовуючи числа міст і волостей, бачимо, що Рогатинський повіт мав при кінці 1931 р. 127, 344 особи населення.

У своїй праці *Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939* (Вісбаден, 1983) проф. В. Кубійович оцінював число населення Рогатинського повіту на 1 січня 1939 р. на 138.720 осіб. Згідно з його оцінкою, опертою на урядовій статистиці та церковних шематизмах, у Рогатинському повіті тоді було: 101,280 українців, 15,025 поляків, 3,400 польських колоністів, 9,240 латинників (українськомовних римо-католиків), 9,685 жидів і 90 німців й інших.

Друга світова війна принесла великі зміни як в адміністративнім поділі, так і в складі населення Рогатинського повіту. В 1939 р. більшовики замінили давній адміністративний поділ своїм, створивши райони. Німці в 1941 р. повернули старий поділ, а створивши в Галичині округи, вони підпорядкували Рогатинський повіт Бережанській окрузі. В 1944 р. більшовики повернулися до поділу на райони.

Великі зміни зайшли в складі та числі населення Рогатинщини. Багато людедей потерпіло від більшовиків ще до вибуху німецько-більшовицької війни. Більшість з них заслала більшовики на Сибір, а інших стратили. Між засланими на Сибір було також багато поляків, а в першу чергу колоністів. Німці знищили майже всіх жидів, які залишились після втечі більшовиків. Понад тисячу наших хлопців і дівчат вивезли німці на роботу до Німеччини. Після війни подавляюча більшість поляків і латинників переселилась до Польщі. Сильно потерпіли українці Рогатинщини після другого приходу більшовиків. Свідчить про це спад числа населення сіл, які майже не мали чужого елементу.

Багато змін зайшло також у адміністративнім поділі Рогатинщини. Якийсь час на території колишнього Рогатинського повіту було аж чотири райони: Рогатинський, Болшовецький, Букачівський і Бурштинський. В 1959 р. зліквідовано Букачівський район а його територію поділено між Бурштинським і Рогатинським районами. В 1962 р. адміністративний поділ колишнього Рогатинського повіту виглядав ось так:

1. Болшовецький район, у склад якого входили Болшовецька селищна та 11 сільських рад, п'ять з яких були на території колишнього Станиславівського повіту;

2. Бурштинський район, який tworили Букачівська й Бурштинська селищні ради та 18 сільських рад;

3. Рогатинський район, до складу якого входили Рогатинська міська та 16 сільських рад.

Пізніше прийшло в Україні поширення територій районів коштам зменшення їх числа. В Рогатинщині зліквідовано Болшовецький і Бурштинський райони, а їх територію поділено між Рогатинським і Галицьким районами. До Галицького району відійшов цілий Болшовецький район, як також Бурштинська селищна рада та шість сільських рад Бурштинського району. Разом відійшло 36 місцевостей Рогатинщини до Галицького району. Їх адміністративний поділ подає таблиця VI.

Тепер Рогатинський район, центром якого є місто Рогатин, має площу 816 кв.км. (*Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область*, ст. 441 подає помилково 816 тис.кв.км!). У 1973 р. в районі було одно місто, одно селище міського типу (містечко), 83 села та чотири селища, тобто разом 89 місцевостей. Слід відмітити, що в реєстрі сіл є також давні присілки, а селища — це фактично сільця, чи присілки, а не якісь великі села, як можна б судити з назви. Крім Рогатинської міської і Букачівської селищної ради, у районі є 31 сільська рада. Докладний поділ району в 1973 р. подає таблиця V. При центрах сільських рад подано число їх населення з 1931 і 1970 рр. для порівняння. На жаль, більшовики не опублікували статистичних даних про кожену місцевість. Число населення Рогатинського району, який, як сказано, не включає південної Рогатинщини, виносило у 1970 р. 73,059 осіб, з яких 5,510 жило в Рогатині.

Багато місцевостей Рогатинщини мають змінені назви. Деякі назви змінено лише частинно, а деякі цілковито. Так наприклад, Серники Середні перейменовано на Діброву, Жовчів на Калинівку, Фірлеїв на Липівку, Псари на Приозерне, Свістільники на Світанок, Фрагу на Ягодівку, Ганівці на Придністров'я, Стасеву Волю на Слободу і тому подібне.

Взагалі великих змін зазнала ціла Рогатинщина від часу, коли ми з жалем залишили рідні сторони. Час на місці не стоїть. Рогатинщина вже загоїла рани, завдані їй в часі Другої світової війни та в перших роках після неї. Поправилось там шкільництво і виросло нове покоління фахівців у різних ділянках, яке є носієм поступу. Ці кадри — це не роботи. І в них є зов крові і пам'ять, якої ворог таки не знищить. Залишім прийдешнім поколінням вірний образ минулого Рогатинщини, але й слідкуймо за тим, що там тепер діється, бо ж там — наше коріння і наша надія.

## ПОВІТ РОГАТИН І ЙОГО НАСЕЛЕННЯ 31.XII.1880

Табл. I

Судовий повіт Бурштин

<i>Громади</i>		<i>Фільварки</i>
1. Библо	428	25
2. Бовшів	1520	136
3. Болшівці	2932	139
4. Букачівці	2085	187
5. Бурштин	3953	128
6. Вишнів	741	64
7. Ганівці	558	—
8. Гербутів	768	38
9. Демешківці	195	7
10. Дем'янів	839	143
11. Дитятин	725	2
12. Желібори	394	18
13. Журавенко	365	—
14. Журів	710	78
15. Загір'я Кукільницьке	656	—
16. Кінашів	1235	52
17. Козара	827	—
18. Колоколин	871	30
19. Коростовичі	605	—
20. Кукільники	466	84
21. Куничі	242	4
22. Куропатники	506	3
23. Липиця Долішня	1019	58
24. Людвиківка	627	28
25. Мартинів Новий	1038	51
26. Мартинів Старий	542	36
27. Медуха	1402	26
28. Насташин	750	23
29. Німшин	484	18
30. Новишин	416	—
31. Озеряни	311	5
32. Підмихайлівці	453	6
33. Підшумлянці	533	13
34. Поплавники	258	—
35. Посверж	245	—
36. Різдяни	540	16
37. Свистільники	971	85
38. Серники Горішні	1043	42
39. Серники Долішні	762	43
40. Серники Середні	1019	—
41. Скоморохи Нові	753	19
42. Скоморохи Старі	626	53
43. Слобідка Болшівецька	468	32
44. Слобідка Букачівська	307	—
45. Слобідка Кукільницька	858	—



<i>Громади</i>		<i>Фільварки</i>
46. Стасева Воля	383	—
47. Тенетники	526	25
48. Хохонів	741	—
49. Чагрів	1028	91
50. Чернів	1151	43
51. Юнашків	807	6
52. Яблонів	862	—
Разом	42,547	1,857

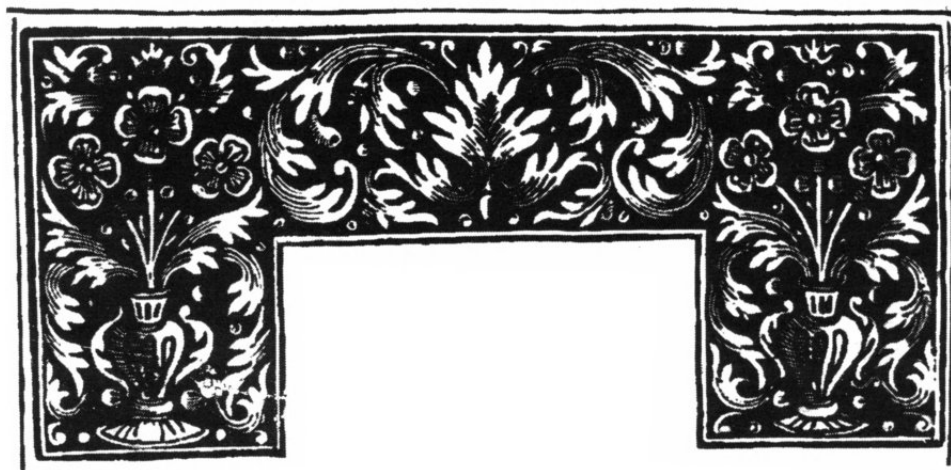
Все населення судового повіту 44,404

Табл. II

Судовий повіт Рогатин

<i>Громади</i>		<i>Фільварки</i>
1. Бабинці	1447	—
2. Бабухів	691	38
3. Беньківці	570	—
4. Васючин	890	130
5. Вербилівці	520	—
6. Виспа	511	—
7. Воскресинці	518	123
8. Гоноратівка	182	12
9. Григорів	732	28
Острів	27	12
10. Данильче	480	9
11. Дегова	540	—
12. Дички	482	2
13. Дібринів	1317	10
14. Доляни	992	31
15. Жовчів	769	31
16. Загір'я Княгиницьке	514	126
17. Заланів	806	56
18. Залип'є	277	30
19. Залуже	393	38
20. Кліщівна	639	—
21. Княгиничі	1576	34
22. Конюшки	920	95
23. Кутці	199	16
24. Липиця Горішня	1369	61
25. Лопушна	230	—
26. Лучинці	931	16
27. Любша	296	35
28. Мельна	298	25
29. Обельниця	381	18
30. Перенівка	145	—
31. Підбір'я	238	48
32. Підвиння	937	—
33. Підгороддя	301	15
34. Підкамінь	1031	94
35. Помонята	584	14

<i>Громади</i>		<i>Фільварки</i>
36. Потік	590	17
37. Псари	687	159
38. Пуків	1093	72
39. Путятинці	1009	49
40. Рогатин	5101	—
41. Руда	398	24
42. Солонець	278	—
43. Стратин Місто	804	—
44. Стратин Село	975	50
45. Уїзд	300	5
46. Фірлеїв	823	16
Адвокація	194	—
47. Фрага	598	37
48. Черче	1136	26
49. Чесники	1081	78
50. Явче	815	120
51. Яглуш	294	13
Разом	38,915	1,813
Все населення судового повіту	40,728	



Заставка "Службника", 1604

## РОГАТИНСЬКИЙ ПОВІТ

Адміністративний поділ з 1.IV.1932. Статистичні дані з 9.XII.1931

<i>Міста:</i>	<i>Поверхня загл. кв.</i>	<i>Пов. зем. угідь км.</i>	<i>Пов. ор- ної землі</i>	<i>Число меш. будинків</i>	<i>Число населен.</i>
1. Рогатин	22,38			1,133	7,513
2. Болшівці (м-ко)	15,82			644	3,697
3. Бурштин (м-ко)	29,00			829	4,326
<i>Сільські громади:</i>					
1. Бабухів	11,71	11,50	9,06	245	1,328
2. Беньківці	6,58	5,58	4,37	148	725
3. Библо	6,01	5,87	5,35	134	669
4. Бовшів	29,03	27,28	21,16	500	2,663
5. Букачівці (м-ко)	21,69	16,15	10,85	565	3,283
6. Васючин	19,32	13,94	11,46	350	1,990
7. Вербилівці	6,43	6,15	4,89	158	747
8. Виспа	4,96	4,76	2,09	113	618
9. Вишнів	17,82	8,41	6,03	282	1,607
10. Воскресинці	8,50	6,85	5,14	190	1,083
11. Ганівці	5,83	4,25	2,97	165	792
12. Гербутів	6,85	5,48	4,07	217	1,119
13. Гоноратівка	2,18	1,80	1,37	55	283
14. Григорів	17,04	13,00	8,33	244	1,366
15. Данильче	5,25	5,18	4,37	123	717
16. Дегова	6,42	5,48	4,54	136	745
17. Демешківці	3,48	3,32	2,44	49	254
18. Дем'янів	16,24	15,16	10,71	288	1,540
19. Дитятин	11,90	10,75	9,05	229	1,117
20. Дички	14,60	5,90	5,14	128	626
21. Дібринів	29,48	14,43	11,80	386	2,221
22. Долиняни	13,85	13,30	10,85	305	1,837
23. Дрищів	14,09	12,21	10,55	246	1,296
24. Желібори	4,87	4,08	3,36	147	743
25. Жовчів	10,49	10,26	8,89	221	1,362
26. Журавенко	9,24	3,70	1,37	117	574
27. Журів	11,50	10,30	7,21	241	1,297
28. Загір'я Княгиницьке	13,21	10,25	8,41	243	1,404
29. Загір'я Кукільницьке	7,19	5,45	4,89	205	980
30. Заланів	11,89	9,39	7,90	197	1,152
31. Залип'є	5,23	4,44	3,19	84	435
32. Залуже	15,01	14,21	10,35	236	1,287
33. Каролівка	6,24			141	747
34. Кінашів	13,49	12,20	10,82	401	2,168
35. Кліщівна	12,66	8,64	6,27	184	953
36. Княгиничі (м-ко)	8,70	5,33	4,72	343	1,872
37. Козара	15,67	9,20	3,88	297	1,424
38. Колоколин	13,93	13,43	9,79	323	1,682
39. Конюшки	21,80	19,94	14,01	383	1,976
40. Коростовичі	8,12	7,15	4,87	196	836
41. Кукільники (м-ко)	10,00	8,37	7,73	157	750
42. Куничі	1,48	1,33	0,96	84	341
43. Куропатники	6,64	5,09	3,93	154	785

44. Кутці	1,33			61	316
45. Липиця Горішня	29,58	23,20	19,88	673	3,576
46. Липиця Долішня	16,96	12,71	10,56	346	1,841
47. Лопушна	0,38			59	329
48. Луковець Вишнівський	11,00	9,45	4,70	209	1,194
49. Луковець Журівський	9,22	8,13	5,30	201	1,098
50. Лучинці	13,90	13,04	10,04	263	1,527
51. Любша	5,95	5,78	5,06	87	517
52. Людвиківка	0,56			171	829
53. Мартинів Новий	13,04	10,49	7,13	330	1,708
54. Мартинів Старий	9,34	5,71	3,86	147	697
55. Мельна	17,02	4,34	3,19	139	755
56. Насташин	11,65			243	1,102
57. Німшин	5,87	5,52	4,02	158	850
58. Обельниця	5,43	4,93	4,00	126	603
59. Озеряни	5,09	3,38	2,72	110	564
60. Перенівка	1,00			39	196
61. Підбір'я	5,30	5,16	4,14	69	461
62. Підвиння	4,53			90	485
63. Підгороддя (м-ко)	23,14	4,87	3,21	215	1,053
64. Підкамінь (м-ко)	12,21	11,91	9,61	273	1,487
65. Підмихайлівці	4,74	4,33	2,76	172	815
66. Підшумлянці	6,01	5,63	5,30	161	871
67. Помонята	8,56	7,51	6,76	224	1,125
68. Поплавники	2,91	2,06	1,09	97	515
69. Посверж	1,98	1,73	1,02	64	341
70. Потік	11,68	11,21	8,58	167	901
71. Псари	16,41	12,23	8,78	208	1,309
72. Пуків	16,78	13,02	10,68	338	1,829
73. Путятинці	14,46	11,13	8,39	286	1,674
74. Різдвяни	10,24	9,64	5,92	164	694
75. Руда	5,24	3,83	2,91	111	592
76. Свистільники	18,68	17,21	15,08	375	1,801
77. Серники Горішні	17,74	15,62	13,30	319	1,836
78. Серники Долішні	9,20	8,39	6,38	282	1,095
79. Серники Середні	12,55	11,00	8,57	253	1,229
80. Скоморохи Нові	10,32	8,55	6,58	226	1,200
81. Скоморохи Старі	9,62	8,79	7,90	238	1,111
82. Слобідка Болшівецька	7,31	5,17	3,94	136	693
83. Слобідка Кукільницька	11,94	11,36	10,02	256	1,145
84. Стасева Воля	7,16	5,16	4,36	131	890
85. Стратин Місто (м-ко)	1,86	1,30	1,00	79	420
86. Стратин Село	24,51	11,41	9,52	299	1,677
87. Тенетники	12,37	7,02	3,98	176	888
88. Уїзд	3,14	3,01	2,66	93	590
89. Фірлеїв (м-ко)	16,97	11,11	8,74	281	1,544
90. Фрага	9,00	6,92	5,75	145	851
91. Хохонів	9,86	8,91	7,86	241	1,145
92. Чагрів	18,90	14,80	9,76	332	1,764
93. Чернів	12,07	10,39	8,40	309	1,652
94. Черче	13,88	13,15	11,25	348	1,630
95. Чесники	22,95	14,43	11,53	255	1,522
96. Юнашків	12,89	10,17	7,70	279	1,363
97. Яблонів	12,08	8,74	8,06	292	1,257
98. Явче	19,07	17,36	14,47	427	2,173
99. Яглуш	11,66	4,54	3,63	92	580

Табл. IV

**РОГАТИНСЬКИЙ ПОВІТ**  
*Адміністративний поділ з дня 1.VIII.1934*

<u>Міста</u>	<i>Загальна поверхня у км<sup>2</sup></i>	<i>Число мѣш. будинків</i>	<i>Число населенни 9.XII.1931</i>
1. Рогатин	24,83	1,141	7,572
2. Болшівці	15,82	644	3,697
3. Бурштин	29,00	829	4,326
<u>Сільські громади</u>			
1. Болшівці	85,37	2,063	10,821
2. Букачівці	87,39	1,912	10,187
3. Бурштин	94,96	2,025	9,614
4. Журів	85,25	1,672	9,059
5. Княгиничі	81,56	1,797	9,832
6. Конюшки	99,00	1,984	10,130
7. Кукільники	84,61	1,913	9,045
8. Липиця Долішня	85,52	1,827	9,666
9. Підкамінь	133,41	2,014	11,486
10. Пуків	114,46	1,794	10,338
11. Рогатин	125,79	2,220	11,571
Разом	1,146,97	23,835	127,344

Табл. V

**РОГАТИНСЬКИЙ РАЙОН У 1973 Р.**

<i>Рогатинська міська рада</i>	<i>1931 р.</i>	<i>1970 р.</i>	<i>Верхньолипицька с. р.</i>	<i>1931 р.</i>	<i>1970 р.</i>
<i>м. Рогатин</i>	7,572	5,510	<i>с. Верхня Липиця</i>	3,576	1,988
<i>Букачівська селищна рада</i>			<i>(Липиця Горішня)</i>		
<i>смт. Букачівці</i>	3,283	1,911	<i>с. Городиська (Городище)</i>		
<i>с. Букачівська Слобода</i>			<i>с. Зеленів</i>		
<i>(Слобідка Бук.)</i>			<i>с. Лопушня</i>		
<i>с. Витань</i>			<i>с. Малинівка (Цюцькове)</i>		
<i>с. Посвірж</i>			<i>Вислянська с. р.</i>		
<i>Бабинецька сільська рада</i>			<i>с. Виспа</i>	618	529
<i>с. Бабинці</i>	неп.	1,422	<i>с-ще Кам'янка</i>		
<i>с. Кутці</i>			<i>с. Любша</i>		
<i>с-ще Лісова</i>			<i>с. Мельна</i>		
<i>с. Перенівка</i>			<i>Дичківська с. р.</i>		
<i>с. Підвиння</i>			<i>с. Дички</i>	626	нем.
<i>Васючинська с. р.</i>			<i>с. Гончарівка (Яглуш?)</i>		
<i>с. Васючин</i>	1,990	1,253	<i>с. Заланів</i>		
<i>с. Вільхова</i>			<i>с. Малий Заланів</i>		
<i>с. Воскресинці</i>			<i>Дібрівська с. р.</i>		
<i>Вербилівська с. р.</i>			<i>с. Діброва</i>		
<i>с. Вербилівці</i>	747	766	<i>(Серники Середні)</i>	1,229	944
<i>с. Залужжя</i>					

	1931 р.	1970 р.		1931 р.	1970 р.
<i>Добринівська с. р.</i>			<i>Приозерненська с. р.</i>		
с. Добринів (Дібринів)	2,221	1,541	с. Приозерне (Псари)	1,309	895
с. Корчунок			с. Дегова		
<i>Долиннянська с. р.</i>			<i>Пуківська с. р.</i>		
с. Долинняни	1,837	1,935	с. Пуків	1,829	1,448
<i>Калинівська с. р.</i>			с. Гоноратівка		
с. Калинівка (Жовчів)	1,362	1,661	с. Чесники		
с. Уїзд			<i>Путятинська с. р.</i>		
<i>Княгиницька с. р.</i>			с. Путятинці	1,674	1,507
с. Княгиничі	1,872	1,079	<i>Сарниківська с. р.</i>		
с. Загір'я (Загір'я Княгиницьке)			с. Сарники	1,836	1,743
с. Помонята			(Серники Горішні)		
<i>Козарівська с. р.</i>			с. Заливки		
с. Козарі (Козара)	1,424	1,462	<i>Світанківська с. р.</i>		
с. Журавеньки (Журавенко)			с. Світанок (Свистільники)	1,801	1,339
<i>Колоколинська с. р.</i>			с. Бойки		
с. Колоколин	1,682	1,562	с-ще Вигода		
<i>Конюшківська с. р.</i>			с. Нижня Липиця (Лип. Долішня)		
с. Конюшки	1,976	1,803	с-ще Стефанівка		
с. Бабухів			<i>Стратинська с. р.</i>		
с. Березівка			с. Стратин (Стратин Село)	1,677	1,247
<i>Липівська с. р.</i>			с-ще Пилипівці		
с. Липівка (Фірлеїв)	1,544	953	с. Погребівка		
с. Воронів			<i>Чагрівська с. р.</i>		
с. Кліщівка			с. Чагрів	1,764	1,488
с. Кривня			<i>Чернівська с. р.</i>		
<i>Луковецько-Вишнівська с. р.</i>			с. Чернів	1,652	1,247
с. Луковець-Вишнівський	1,194	617	с. Журів		
с. Вишнів			<i>Черченська с. р.</i>		
с. Луковець-Журівський			с. Черче	1,630	1,445
с. Зруб			с. Залип'я		
<i>Лучинецька с. р.</i>			с. Потік		
с. Лучинці	1,527	1,471	<i>Юнашківська с. р.</i>		
с. Обельниця			с. Юнашків	1,363	1,311
<i>Підгородянська с. р.</i>			<i>Явчеська с. р.</i>		
с. Підгороддя	1,053	682	с. Явче	2,173	1,053
с. Луковище			с. Йосипівка		
с. Руда			с-ще Межигай		
<i>Підмихайлівська с. р.</i>			<i>Ягодівська с. р.</i>		
с. Підмихайлівці	815	1,406	с. Ягодівка (Фрага)	851	873
с. Григорів			с. Беньківці		
с-ще Григорівська Слобода			с. Підбір'я		
			с. Підкамінь		

Табл. VI

## ПІВДЕННА РОГАТИНЩИНА — ЧАСТИНА ГАЛИЦЬКОГО РАЙОНУ

<i>Більшівцівська селищна рада</i>	1931 р.	1970 р.	<i>Коростовичівська с. р.</i>	1931 р.	1970 р.
сmt. <i>Більшівці</i> (Болшівці)	3,697	2,334	с. <i>Коростовичі</i>	836	634
с. <i>Слобідка-Більшівцівська</i>			с. <i>Куропатники</i>		
<i>Бурштинська селищна рада</i>			<i>Кукільницька сільська рада</i>		
сmt. <i>Бурштин</i>	4,326	8,100	с. <i>Кукільники</i>	750	514
с. <i>Вигівка</i>			с. <i>Загір'я-Кукільницьке</i>		
<i>Бовшівська сільська рада</i>			с. <i>Нараївка</i>		
с. <i>Бовшів</i>	2,663	1,970	с. <i>Слобода-Кукільницька</i> (Слобідка К.)		
с. <i>Задністрянське</i>			<i>Насташинська с. р.</i>		
<i>Демешківська с. р.</i>			с. <i>Насташине</i> (Насташин)	1,102	1,083
с. <i>Демешківці</i>	254	413	с. <i>Куничі</i>		
с. <i>Німшин</i>			<i>Слобідська с. р.</i>		
с. <i>Поплавники</i>			с. <i>Слобода</i> (Стасева Воля)	690	671
с. <i>Придністров'я</i> (Ганівці)			с. <i>Озеряни</i>		
<i>Дем'янівська с. р.</i>			с. <i>Поділля</i>		
с. <i>Дем'янів</i>	1,540	1,580	<i>Староскоморохівська с. р.</i>		
			с. <i>Старі Скоморохи</i>		
с. <i>Різдяни</i>			(Ском. Ст.)	1,111	521
с. <i>Старий Мартинів</i> (Март. Ст.)			с. <i>Нові Скоморохи</i> (Ском. Н.)		
<i>Дитятинська с. р.</i>			с. <i>Підшумлянці</i>		
с. <i>Дитятин</i>	1,117	754	<i>Тенетниківська с. р.</i>		
с. <i>Набережне</i>			с. <i>Тенетники</i>	888	765
с. <i>Хохонів</i>			с. <i>Новий Мартинів</i> (Март. Н.)		
<i>Кінашівська с. р.</i>			<i>Яблунівська с. р.</i>		
с. <i>Кінашів</i>	2,168	1,576	с. <i>Яблунів</i> (Яблонів)	1,257	896
с. <i>Жалибори</i> (Желібори)					
с. <i>Курів</i>					



Кінцівка "Требника", Стратин, 1606

#### ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

*Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область.* Ред. колегія тому: Чернов, О.О. (голова редколегії), Бернацек Т. В., Васюта І. К., та інші. Київ: Інститут історії Академії Наук УРСР — Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1971

Кубійович, Володимир. *Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939: Національна статистика Галичини. Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: national statistics of Halyčyna-Galicia.* Mit einem Vorwort von Georg Stadtmüller. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.

*Statystyka Polski*, ser. B, zes. 8a, 8f. Warszawa: Nakł. Głównego Urzędu Statystycznego 1933-35.

*Українська РСР: адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1962 року.* Київ: Державне вид-во політ. літ-ри, 1962

*Українська РСР: адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1972 року.* упорядник Д.О. Шелячін. Київ: Ордена Трудового Червоного Прапора вид-во політ. літ-ри, 1973.

Volständiges Ortschaften-Verzeichniss der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission in Wien. 2 Aufl., 3. Abdr. Wien: Alfred Hölder, 1885.



Д-р ОСИП В. КРАВЧЕНЮК

## ХРОНІКА ПОДІЙ У РОГАТИНЩИНІ У ПЕРШІ РОКИ ПОЛЬСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ, 1919-23

По розвалі Австро-Угорської монархії Українська Національна Рада у Львові, виконуючи право на самовизначення народів, обняла 1 листопада 1918 року владу у Східній Галичині, створила уряд Західно-Української Народної Республіки, а в січні 1919 року проголошено її злуку з Українською Народною Республікою. В результаті цього Франція зорганізувала армію під керівництвом генерала Галлера і кинула її у бій з молодого українською державою. Нотою з 21 червня 1919 року Мирової Конференції у Парижі рішила уповноважити керівників польської держави зайняти Галичину по Збруч і уділити полякам повноважність на введення у Східній Галичині цивільної адміністрації. Хоч ця нота признавала, що Східня Галичина не належить до Польської Республіки, в дійсності вона була вироком на винищення українського населення, відданого на поталу полякам.

Польська окупація Східньої Галичини — це час мартирології нашого народу у цій частині української землі, бо вже від першого дня своєї адміністрації поляки намагались використати свою тимчасову владу до часу заповідженого Антантою народного голосування для винищення українського населення, особливо інтелігенції, щоб таким чином досягнути більшості. Нижче подаємо коротку хроніку подій за час польської окупації Рогатинщини в 1919-23 роках, користаючи при цьому з інформацій у книжці Осипа Меґаса "Трагедія Галицької України" (1920) та відносних річників "Народної Волі", органу Українського Братського Союзу у Скрантоні, Пенсильванія. Після кожного параграфу будемо подавати відсилачі у скороченні, як: *Меґас* згл. *Нар. Воля*.

1919 23 травня, у зв'язку з українсько-польською війною, закінчено передчасно навчання в гімназії у *Рогатині*. Її будинок зайняло спершу українське, потім польське військо, яке квартирувало в поодиноких залах до вересня 1923 року.

29 травня польські жовніри побивали в *Путятинцях* виходячих із церкви (Вознесення Господнє) селян прикладами крісів, відтак ограбили село й підпалили його з усіх сторін, спричинивши велике спустошення. (*Меґас*, стор. 75).

В червні польські жандарми арештували о. Павла Кудрика, грозили йому розстрілом. (*Мерас*, стор. 56). Внаслідок польських знущань помер на серцевий удар в липні 1920 р.

16 червня польське військо розбило в селі *Ферліїв* місцеву церкву й забрали церковну касу з готівкою понад 1,000 корон. (*Мерас*, стор. 156).

20-26 червня польські жовніри забрали в українців села *Ферліїв* харчі, гроші й хатню обстановку. (*Мерас*, стор. 149).

24 червня поляки застрілили без причини й без доходжень 60-літнього Андрія Космину, господаря у *Черчу*. (*Мерас*, стор. 61). Тоді таки поляки ограбили ціле село, розбиваючи куфри і скрині й забираючи їх возами з собою. Прикладами крісів побили господаря Івана Гебу, багатьох старших жінок і молодих людей. (*Мерас*, стор. 78).

В липні поляки забрали в українців села *Чернів* 56 коней і багато возів, а Миколу Штиха, який ховався з кінями в лісі, застрілили. Селянина Бабія, що не хотів дати коней, сильно побили. (*Мерас*, стор. 150).

Восени польські війська сильно понищили гімназійний будинок у *Рогатині*. Вони глумились над українською молоддю і побивали її при кожній нагоді. Згадуючи неспроможність викинути з будинку польських військовиків, відомих під назвою "льотна жандармерія", один кореспондент писав, що "гімназія, яка колись була першою і взірцевою між іншими українськими приватними заведеннями, хилиться до упадку". (*Мерас*, стор. 188).

Восени Вілюш, начальник податкового уряду в *Рогатині* відмовився приймати українські поквітування і стягав від українських учителів по 50 корон на польську позику, покликаючись при цьому на постанову Краєвої Шкільної Ради. (*Мерас*, стор. 206-207).

8-го листопада Рогатинський староста Біліньскі вислав від Окружної Шкільної Ради листа до провідників *Стрятина міста* і *Стрятина села* такого змісту: "До нашого відома дійшло, що батьки тамошньої гміни посилають до школи дітей тому, що там викладовою мовою є українська мова. Тому поручається гмінній владі зараз же предложити цю справу Гмінній Раді й перепровадити ухвалу, що гміна бажає собі знесення української викладової мови й запровадження польської. Одночасно треба предложити список тих селян, котрі хочуть змінити греко-католицький обряд на римокатолицький. Біліньскі, староста". (*Мерас*, стор. 193).

7-го грудня Йосиф Короташ у Америці одержав такого листа від своїх батьків з села *Букачівці*: "Поляки майно нам забрали і того трошки збіжжя, що маємо тепер, у нас відбирають. У нас доброго урожаю не було, бо ціле літо було слотаве, а ті гроші, що нам збирали в Америці, пани забрали між себе, а людям усе обіцянка була, тільки нічого не бачили. Тільки одного разу ті жінки, котрих

мужі є в Америці, побирали якусь маленьку платню. Поляки грабують худобу, палять будинки. Українцеві не дадуть перейти дороги, бо зараз кричать "Руске кабани!". В цьому листі є також пересторога, щоб не посилати грошей, бо поляки на границі все забирають. Село Букачівці було спалене, але помалу люди починають його відбудувати. (*Нар. Воля*, 13 січня 1920, стор. 3).

Польські влади арештували Осипа Ременюка з *Дрищева* зараз по його повероті з Кам'янця Подільського й відставили його 22 грудня до Львова. (*Меґас*, стор. 211).

В грудні поляки арештували Івана Сенчину, управителя школи в *Путятинцях* і посла до Народної Ради у Станиславові. Його інтерновано в Бригідках, а потім відвезено до табору у Стшалкові. (*Меґас*, стор. 213).

- 1920 У травні польська влада почала парцеляцію дібр графа Дідушицького в *Дем'янові* і *Мартинові*. Українці виключені від купна. (*Нар. Воля*, 22 травня 1920, стор. 2).

Шкільний рік в гімназії в *Рогатині* почався 18 жовтня. Законом з 3 грудня 1920 року Рогатинський повіт увійшов у склад Станиславівського воєвідства.

- 1921 У серпні-вересні банда розбишак, дезертирів польської армії, бунувала в околиці *Рогатина*. (*Нар. Воля*, 11 жовтня 1921, стор. 1).

15 жовтня батальйон польського війська окружив село *Пуків* і обстрілював його. Все населення втікло до ліса, залишивши дітей у хатах. Поляки прикували до кулемета 70-річного Данила Фелиньчина й тримали так цілий день. Щоб вишукати втікачів, вони підпалили ліс, а потім побили Настю Кик, Сенька Шлюсара і В. Бандуру. Знущалися також над старшими жінками. (*Нар. Воля*, 24 листопада 1921, стор. 2).

В жовтні в Рогатинщині відбувся перепис населення. В повіті явилось до нього лиш 14% населення, і то самих поляків. В селі *Підмихайлівці* селяни відмовилися брати участь у переписі. Жандармерія ходила по хатах, а постерунковий побив селянина Івана Дмитрова. Комісар поліції грозив, що пришле військо й буде карати противників перепису населення 25-ма буками. (*Нар. Воля*, 29 жовтня 1921, стор. 2).

В жовтні арештовано в селі *Вербилівці* о. Степана Городецького, його сина Степана і вїта Грицишина, а в селі *Пуків* о. Василя Соловія, вїта С. Свериду й Т. Соломку. В *Бабухові* арештовано Скробача і С. Хабурського.

7 листопада шостий відділ польських упанів (понад 60 людей) з Бережан приїхав до *Бабухова* й почав насильний перепис населення. Побивали селян, а пограбоване майно відвозили до Бережан. Сильно побили Теклю Кулик і Василя Федину, а інших примусили 24-годинним арештом підписати конскрипційні аркуші. (*Нар. Воля*, 10 листопада 1921, стор. 2).

В селі *Загір'я* жандарми арештували 16 селян уночі й відпровадили до Рогатина, де погрозами і багнетами примусили їх підписати конскрипційний аркуш. Наші селяни залишили рубрику "приналежність" невиповненою. (*Нар. Воля*, 22 листопада 1921, стор. 2).

В селі *Козарі* комісар поліції перевів насильну конскрипцію, записуючи українців як поляків. Уночі хтось вкрав усі аркуші і мимо ревізії у писаря Саліми їх не знайшли. В результаті цього селу відмовили приділу нафти. (*Нар. Воля*, 29 листопада, 1921, стор. 2).

На 103 села в Рогатинському повіті поляки перевели насильну конскрипцію лиш у 20 селах. Поруч українського населення, від конскрипції відмовилися майже всі польські села і мазурські колоністи в *Журові*, *Радванові*, *Григорові*, *Славятині*, *Скоморохах* нових ітд. По селах кватирувало польське військо, а в деяких з них самі військовики вели протиконскрипційну агітацію (*Підгороддя*, *Черче*, *Заланів*). Жовніри списували населення ночами до четвертої години ранку. В *Путятинцях*, *Бабухові*, *Конюшках*, *Лукові*, *Явчу*, *Підгородді*, *Черчу* й *Заланові* арештували українських священників і в'їтів, а людей побивали і грабили. (*Нар. Воля*, 12 листопада 1921, стор. 2).



Ініціальна літера "Службника", Стрятин, 1604.



*Церква св. Миколая в Рогатині*



*Церква св. Петра і Павла в Перенівці*



*Церква св. Духа в Рогатині*



*Зеленосвяточний похід з Головної церкви, 1935 р.*

РОГАТИНЕЦЬ (СКИТАЛЕЦЬ)

## РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ ПІД БІЛЬШОВИЦЬКО-НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ (1939-1945)

Дня 17-го вересня 1939 р. червона армія, на підставі порозуміння Сталіна з Гітлером, перейшла советсько-польський кордон на річці Збруч і величезною масою залила західньо-українські землі, "визволяючи українців з буржуазного ярма польської шляхти". Не всі й не відразу мали точне уявлення, що несе їм "армія-визволителька" на своїх прапорах. Кілька днів громадяни Рогатина навіть ждали на неї нетерпеливо, а представники міста, довідавшись, що наближаються колони червоних військ зі сторони сіл Пукова і Вербиловець, вийшли їм назустріч, біля години 6-ої вечора, 20-го вересня 1939 року і зустріли їх при вступі до міста, за старим звичаєм, хлібом-сіллю...

Довгі роки мрій наших деяких скомунізованих громадян у цей день здійснилися, — вони своїми оплесками й ентузіазмом вітали цих, так давно очікуваних "товаришів-спасителів". Я бачив, як вони цілували танки та, обіймаючи, цілували танкістів. Але за жовто-блакитним прапором оглядались намарно.

Звичайно, ті перші колони не затримувалися довго, — за ними напливали дальші частини. Наступного дня, вранці 21-го вересня, якийсь червоний старшина обняв посаду команданта міста Рогатина, а до нього зголосився місцевий "товариш" Стах Товарніцкі, якого зараз і призначено було головою міста. Сам він був робітником (брукарем доріг) і, відразу дібравши собі співробітників, почав урядування. Кілька днів пізніше я побачив великий натовп людей біля того будинку, де урядовав Товарніцкі, — це були люди бідніші, що хотіли одержати фіру дров на опал, бо вже наближалися холодні дні. Але в міжчасі в місті вже появилася НКВД і десь по двох тижнях заарештувало "товариша" Товарніцкого та вивезло його в нежане місце, мабуть, до "раю". Слід згадати, що він перший цілував советський танк та довгі роки чекав на "визволителів". Його заарештували ніби за те, що він мав десь сказати, мовляв, "це не є такі комуністи, як він собі уявляв".

На місце Товарніцкого прийшов якийсь червоноармієць і почав урядувати вже цілком "по-радянському", — мітинги й мітинги, а громадяни



обов'язково мусіли йти слухати, що будуть говорити та що нова влада принесла їм. Безнастанно говорили, що "червона армія вас, трудящих, визволила з-під буржуазного гніту і хай живе батько всіх народів товариш Сталін". І так без кінця все те саме.

Наслідки того "визволення" вже в перших днях далися себе відчуті — нарід перестав працювати в своїх ділянках, хоча на мурах міста появились афіші—"Сообщение" ч. I (російською мовою), які закликали до нормальної праці, а найголовніше, щоб усі крамниці були відчинені, як і до війни та все випродували. А крамниці, дійсно, були повні, — для червоноармійців відкрилася Америка, все до дрібниць викупували лише червоноармійці, а, передовсім, "часи" (годинники) й усе те пливло до "раю". Після кількох тижнів крамниці були цілком порожні, нових товарів не привозили, хоча на кожному мітингу обіцяли, що все прийде з Радянського Союзу.

Пригадую собі дещо таке, що може когось посмішити. Наприклад, у крамниці мішаних товарів п. Евстахія Цоха бачив я такий інцидент: заходить червоноармієць і бачить, що котрась жінка купує дріжджі, — він питає, що це таке; крамар відповідає, що це дріжджі. "А скільки стоїть 200 грам?" — питає червоноармієць. "Два золоті" — відповідає крамар. "Давай, товариш, мені" — каже червоноармієць і, в присутності багатьох людей, витягає хліб, смарує дріжджами і їсть. Дріжджі гіркі, йому це не сподобалося і він почав ляяти крамаря. Ми звернули йому увагу, що це є до печення хліба, а не до їдження з хлібом, — червоноармієць кинув хліб об землю та з лайкою "чорт з вами" вийшов.

Інший подібний випадок бачив я в аптеці. Зайшов червоноармієць і питає, що там продають. Аптекарь відповів, що тут ліки. Червоноармієць побачив за шклом дитячі пипки та й питає: "скільки стоїть один тузін?". Аптекарь відповідає: "12 золотих". "Давай мені" — каже й виходить з ними на вулицю, а по дорозі зустрічає другого червоноармійця. Той питає: "А что ти купил?". "Чорт ево знаєт" — відповідає цей. А коли той звертає йому увагу, що це для "ребяток", то він зі злости викидає цю свою покупку на вулицю. В іншій крамниці бачив я ще таке: зайшов червоноармієць і дивиться, що жінки купують теплі реформи. Сказав він дати йому пів тузіна, але в крамниці вже не було стільки, а лише три штуки, то він узяв їх, двох спакував до торби, а одні бере за штанці, закидає на шию і каже: "От і харашо, тепер буде тьопло!" От, принесли культуру!

Наші люди силою обставин і собі мусіли змінити ношу, — щоб бути "благонадьожними громадянами", всі вбиралися в якнайбільше подерті лахмани. Такі речі, як святочне убрання, капелюх, краватка, парасоль та ін., це була все "буржуазна видумка" і ніхто не відважувався тих речей на себе вдягати, чи вживати.

Наказано було, щоб учителі починали шкільну науку, але священикам відмовлено права вступу до шкіл для навчання релігії, бо "релігія — це опіюм для народу". Це були початки переслідування релігії і церкви та священства. Тоді ж появились протирелігійні газети, а за тим почали накладати великі податки на церкви й на священиків. Тодішні парокси



Рогатина й передмістя Бабінець випродали все своє майно і парафіяни багато зложили, однак усього податку не було заплачено. Ця протирелігійна нагінка не принесла червоним успіху, навпаки, мешканці Рогатина ще більше почали горнутися до церкви і навіть ті, що були безбожниками, наvertsалися на віру та почали ходити до церкви, маючи лише одну надію рятувати себе при Божій допомозі від цього лиха, що впало на наш нарід.

По школах дітей почали вчити за сталінськими вказівками. Наприклад, вчитель, діставши пакунок цукорків, каже: "Діти, моліться зі мною, щоб Бог дав вам цукорків". Звичайно, діти молились: "Боже, дай нам цукорків". Бог не дав. Тоді вчитель, чи вчителька каже до дітей: "А тепер помоліться до батька всіх народів Сталіна, він, напевно, дасть". Діти, за вчителем, проказують: "Батьку всіх народів, Сталіне, дай нам цукорків". Учитель витягає пакунок цукорків і каже: "Бог не дав вам цукорків, а батько Сталін вам дає"... Так виховували українських дітей, а родичі не мали права своїй дитині щось сказати, бо знали, що їх чекає Сибір. Не дивниця, що червоноармійці, переїжджаючи біля церкви в Бабинцях, з обуренням плювали в ту сторону, бо вони вже так виховані. На моїх очах Бог покарав такого червоноармійця, що переїжджав біля церкви в Бабинцях. Він насміхався з церкви, коли раптом автомашина скрутила в рів, перевернулася й червоноармієць на місці убився.

Почалися нові переписи населення і записи бідніших на землю, а в міжчасі — арешти й вивози людей кудись у незнане. Першою жертвою впав Андрій Гривнак із села Данильча, бувший посол до польського сойму, а за ним багато інших громадян у повіті. На початку 1940 року почалися перші масові вивози й переселення на Сибір. Людей забирали ночами, за виготовленими списками, що їх укладали місцеві прихильники Сталіна. Про вивезених червоні говорили, що вони "ізмєнніки родини", тому що це були свідоміші громадяни й такі, що мали когось із своєї родини закордоном. Самих людей вивозили на залізничну станцію, вантажили до товарових вагонів, пльомбували й обставляли енкаведистами, а що там були діти, жінки й старики, — це їх не обходило. Я пригадую собі, що тоді було понад 20 ступенів морозу. З родини, чи знайомих, до вагонів нікого не впускали і я був свідком, як моя дружина, клякаючи перед енкаведистом, благала його, щоб він дозволив передати один хліб для сусіди. Але це його не зворушило й нічого не допомгло. Варвари!

Від тоді всі почали жити якимось зовсім безнадійним життям і я цього ніколи не забуду. Коли хтось тільки застукає до дверей, то на кожному терпла шкіра, — думалося, що ось вже ті сатрапи йдуть по нас. Як ніч, так день вічно ми жили в страхіттях. В таких обставинах треба було жити і працювати.

Від цього часу і життя, і праця стали ненормальними, крамниці спорожніли, а польські гроші протягом однієї ночі уневажнено. Життя почало набирати страшних форм; ніхто нічого вже не міг купити, за хлібом треба було стояти в черзі від години першої ночі до години 11-ої перед полуднем, щоб дістати того півхліба на сім'ю. А хліб був чорний, як земля й на-

півсирій. В таких страхіттях переживали наші люди зимові місяці. Між людьми, що не мали засобів на прохарчування, ходила в нас у околиці така приповідка: на снідання — свобода, на обід — колгосп, а на вечерю — мітинг. Десь перед весною почали ділити землю, по пів морґа на особу. Звичайно, ті поля належали тим, яких вивезено, або це були землі громадські, церковні і т.д. Люди забирали ті поля, що були близько Рогатина, а ті в дальшій віддалі залишалися неужитками.

Само місто Рогатин почало набирати советського вигляду. На всіх урядових будинках та кількох державних крамницях, в яких нічогісінько не було, з'явилися вивіски в російській мові; в середмісті почали будувати парк, а в ньому поставили пам'ятник Леніна, до п'яти метрів висоти. Всі урядові установи були вже зайняті більшовиками. Постав також і музей ім. Леніна, бібліотека з виключно російськими виданнями, бо українські забрано й знищено. Для відпочинку "благонадьожних" громадян було також одне кіно. Зліквідовано таку установу, як Повітовий Союз Кооператив, а на його місце засновано Міське Товариство Споживче — М.Т.С., до якого привезено на початок один вагон сірників, один вагон батогів для селян, один вагон солі та десять вагонів горілки. Але наші люди не пили, бо й без того ходили наче п'яні. Поза тим по крамницях ніколи нічого не було. Слід згадати, що від священників всі метрики було забрано, а на їх місце було створено одну важливу установу — "ЗАГС", де сиділо двоє людей, записували новонароджених дітей та давали шлюби, річ ясна, що без жадних свідків. І це було важне, бо церковні шлюби уневажнено. На місці просвітніх товариств постали різні клуби, комсомоли і т.д.

У весняних місяцях і літом 1940 р. почалися чимраз частіші арешти наших людей в Рогатинщині й повіті. З Рогатинщини було забрано таких людей: директора народної школи Вереса, учителя Легкого та його брата Василя Легкого, Петра Гниду, Петра Дзеру, Ярка Онуфрика з Пукова та багато інших, а в повіті, майже в кожному селі, забирали вночі 15-20 осіб зовсім роздягнених і вивозили автомашинами у незнане. Найбільші арешти були в таких селах, як Настащин, Конюшки, Стратин, Кліщівна, Підкамінь, Болшівці, Демянів. Все це було "на порядку дня", а поза тим "пливло і процвітало вільне, щасливе, заможне і радісне життя під сонцем батька Сталіна", — мітинґи, лозунги, паради, депутації, клуби, десятихатки, народні суди, ділення землі й панської худоби, вибори... І це звалось вільна Україна?

Треба сказати, що на місце наших людей, що їх кудись запроторювали разом з родинами, спроваджували родини московські, азійські. І всі вони були такі нужденні, хоч це були "специ" від різних передвиборчих агітацій. Я мав нагоду познайомитись як відбувалася підготовка до советських виборів та самі вибори. Наперед було вибрано так званих "кращих людей", переважно неукраїнського походження, — вони вели пропаґандивну працю та виставляли кандидатів у депутати. Зазначаю, що на таких виборах була лише одна листа і, дійсно, щоб такого "представника" вибрати, то місто Рогатин його на тій листі не мало. Спромоглося на це тільки село Черче,

колишнє українське купелеве заведення, — це не був кандидат, а кандидатка, 50-літня товаришка Гоголь, надзвичайна "діячка" і дуже "вчена" людина, що замість підпису ставила хрестик, отже не дивниця, що вона була заступницею голови Райвиконкому. І тому з неї й був найчільніший кандидат. Слід згадати, що вона була вибрана 99 і пів процентами голосуючих. Після виборів вона їздила на наради до Москви, а повернувшись, скликала спеціальний мітинг і розказувала про московські чудеса, "тьохніку" і рай на землі та про людське життя в ньому. Оповідала, наприклад, що в тім "сталінським раю" ніхто не доїть корови, лише потисне гудзик і молоко само тече з дійок; що там є така "тьохніка", що за одну годину перевозять п'ятиповерхову каменицю з одного місця в друге. І таких див ще більше. Над тим не один застановлявся, — як це може бути, головне, з тою коровою? Одного разу я мав нагоду зустріти в одному домі, на прийняттю, якогось енкаведиста, у добре підхмеленому стані, а тоді й запитав його: "Слухайте, товаришу, розкажіть, будь ласка, про таку тьохніку, як це можна за одну годину перевезти 5-поверхову каменицю з місця на місце"? Він відповідає: "Дуже просто. От бачиш, товаришу, заїжджають автомашини з нашими салдатами під будинок, заходять до кімнат і — ану, ребята, все долой, садіться на машини! Ну і, звичайно, всі вони за годину знайдуться в другому домі"... Я зрозумів, що це, мабуть, у найкращому випадку, бо звичайно вивозили на двірць, у вагони і гайда на Сибір... Справді, дуже "практична тьохніка", бо приміром, коли б хтось хотів, в якій небудь західній державі, так перевезти людей з 5-поверхової камениці, разом з їхнім умеблюванням, то за одну годину не був би в силі це зробити. Річ ясна, що громадянин советського раю має лише одні штани й "рубашку" — і це все його майно, яким він ніколи не турбується, а тому він цілком пристосований до советської "тьохніки", — на свисток і він вже на машині, а за яких дві хвилини його вже й повезли.

Треба зазначити, що та сталінська метода почала вже вкорінюватися й на західноукраїнських землях. Згадаю хочби про поставку м'яса державі: на початку 1941 року зосталося на цілому терені Рогатинщини заледве кількадесят корів, а про безроги, то ніхто й не думав. Опісля вже й по нашому місті та околицях ходила відома приповідка: "Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні". Бо й справді, кожний "громадянин" мусів мати у своїй хаті портрет Сталіна.

Тепер згадаю про підготовку селян до колгоспів, а ремісників до т.зв. артілів. Щовечора відбувалися в кількох місцях мітинги; кожний старався піти, бо того, хто не приходив, будили серед ночі ті "кращі люди" й забирали до управи, а там вже примушували "добровільно" вступити до колгоспу, чи артілі. Той, хто відмовлявся, першої-ліпшої ночі пропадав. Наші рогатинці від того почали відхрещуватися, а найбільше це впливало на бідняків. Візьму за приклад одного мого сусіди-бідака М.Д., якого настирливо примушували вступити до колгоспу. Він мав чисельну родину, сім душ, та не дуже радо хотів того колгоспу і за те його мучили аж до приходу других "визволителів", німаків.

З приходом більшовиків Галичину поділено на райони й області. Рогатин належав до Станиславівської області. Вже у весняних місяцях 1941 року йшла підготовка до війни і в кожній області будували кілька аеродромів. Для того тоді заганяли людей і скошували великі простори збіжжя, поля орали, рівняли, тощо, змушуючи наших людей працювати на цих невеличких роботах. Червоноармійці говорили, що "трудно, нада граніцу укрєплять". В дні 10-го квітня 1941 року, в Рогатині був обов'язковий побір чоловіків від 17 до 45 років. Мені теж припало йти до контрольної комісії, де мене відібрали й вже 15 квітня я мав зголоситися у Воєнкоматі зі сумкою й харчами на три дні. Але я собі здавав справу, що це не добром пахне та що треба робити якісь заходи, щоб врятуватися від тої непрошеної служби для Сталіна. Тут це було все ще можливе. Я мав добрий ручний годинник і мені вдалося, через другі руки, подарувати його капітанові Воєнкомату. Така річ, як годинник, у Радянському Союзі це дуже велика спокуса, отже капітан за це мене звільнив аж "до покликання".

Люди вже почали здавати собі справу, що прийде до війни, але ніхто не знав котра сторона її скорше розпочне. Аж дня 22 червня, в перший день війни, я дістав повідомлення негайно з'явитися в Воєнкомат. Я, довго не надумуючись, забрав сумку й чимскоріше подався до Зеленої (бо в лісі) Української Армії, де застав багато своїх товаришів, що сиділи тут вже майже рік часу. Довго мені не довелося там чекати, бо скоро прийшли другі "визволителі" й нові методи боротьби з ними.

Двадцять два місяці великих страхіть пережила Рогатинська земля за той час. Ні дня, ні ночі ніхто не був спокійний і певний завтрішнього дня; за той час люди стали глухі й кожний боявся у своїй хаті щось говорити, щоб стіни не зрадили, щоб дитина на протоколі не сказала чогось. Все німіло й глухло. Ні дурний, ні мудрий не знав що робити.

Ще варто згадати деякі подробиці більшовицького "щастя". Наприклад, забезпечення старих було таке: з конституції відомо було, що людина мусить працювати, хочби мала й 90 років, а хто вже не надавався до праці, тих мали віддати до дому старців і сліпих, де вони скоро кінчали своє життя, отже щоб людина нездібна до праці довго не мучилася й нікому не заваджала. Правда, в тому старечому притулку давали два рази денно їсти суп. Щодо матерів з немовлятами, то до одного року віку дитини матері звільнялися від праці, а по рокові дитину забирали до т.зв. "ясел", а мати мусіла йти на працю. Так каже більшовицька конституція: "Кто не работает, тот не ест".

Людина в Советському Союзі — це автомат. Наприклад, коли хтось запізнівся до праці, той на перший раз діставав кару до 500 рублів за 5 хвилин спізнення і його вже занотовувалося, як "врага народу". Другий раз він вже йде під суд і там дістає від 5 до 10 років примусових робіт на Сибірі. Мій товариш М.Г., що працював у Львові в суді, одного разу запізнівся на 15 хвилин. Не маючи іншого виходу, він всів до трамваю й, ніби нехотючи, навмисне вибив шибу в трамваї; за це його придержала

міліція й покарала на 100 рублів. Він з найбільшою охотою заплатив та одержав посвідку від міліції, рятуючись цим від вивезення на Сибір...

За кілька днів, після вибуху війни, до Рогатина прилетіли німецькі бомбовики, скинули бомби, одна з яких попала в церкву Св. Миколая і цілком її розбила. Більшовики, відступаючи, запалили рогатинську міську церкву, старовинну пам'ятку з XV століття, греко-католицьке приходство, залізничний двірець і багато інших домів. "Непереможна" червона армія почала стрімголов утікати. По дорозі ще застрілили кілька осіб, серед них Григорія Ружака, Катерину Федюк. Хотіли розстріляти й тодішнього пароха Бабинець, але він, на щастя, мав у кишені годинника і це його врятувало від смерті. Утікаючи, большевики залишали все військове майно.

22-го червня 1941 року почалася німецько-совєтська війна. Українці ніколи не мали віри, що нові "визволителі" справді принесуть визволення. Отже, треба було запобігати на кожному кроці, щоб виграти на часі, а в першу чергу, треба було захопити провід усієї адміністрації на наших землях. Ми знали, що німецька воєнна машина спрямована на знищення українського народу. Чи ж не ті самі німаки пустили більшовицьку орду в Західню Україну, щоб знищити частину нашого народу та щоб самим мати на сумлінні менше невинних жертв? Дня 1-го липня 1941 року, коло години 5-ої вечора, на передмістях Рогатина появилися перші німецькі стежі. Тут знову слід згадати того бідака М.Д., якого більшовики цілий час мучили й тягнули до колгоспу. Коли він побачив, що йому вже нічого не загрожує з боку більшовиків, він перший узяв шнури й пігнав до пам'ятника Леніна, що стояв посередині міста Рогатина. Вилізши на той пам'ятник, він затягнув шнури й крикнув: "Гей, люди, хто в Бога вірує, хай іде до мене! Той червоний люципер мене 22 місяці тягнув до колгоспу, а ми — раз-два й Ленін вже на землі!" Так закінчила своє існування статуя совєтського вождя на ринку міста Рогатина.

Покликані визначні громадяни міста Рогатина й повіту взялися організувати своєрідну адміністрацію. Наше місто Рогатин за короткий час прибрало характеру чисто українського. Вулиці міста перейменовано на українських героїв, письменників, і т.д., всюди були українські написи. Відновлено також Т-во "Просвіту" та інші культурно-освітні товариства, а також Повітовий Союз Кооператив, Народну Торгівлю, постало багато приватних українських крамниць. Слід згадати, що в тому часі по всіх містах і селах повисипувано величаві пропам'ятні могили Поляглим Героям в роках 1939-1941. При посвяченні могили в Рогатині брало участь понад 20,000 народу. Це було 16-го вересня 1941 року. Ніхто з ворогів не важився на який небудь противиступ, існувала загроза тільки з боку німаків.

Українська адміністрація діяла приблизно понад два місяці, але німота вже почала помалу виготовляти свої пляни. День 1-го серпня 1941 р. німці визначили на формальне прилучення Галичини до т.зв. Генеральної Губернії зі столицею в Кракові. На вересень було передбачено розв'язання української поліції, а на її місце почали творити допоміжну поліційно-німецьку жандармерію. До Рогатина і всіх інших осередків Галичини почали

прибувати ландкомісарі, жандарми (польського походження), а також і Гестапо. Українські адміністративні органи відходили в тінь, а для українців створено тільки "Допомогові Комітети".

15-го вересня 1941 р. німота перевела по цілій Галичині, зокрема у Львові, масові арешти, — саме тоді почався на наших землях другий "рай", німецько-гітлерівський. Тюрми почали наповнюватися, а відтак німці почали розстрілювати жидів, українців і поляків.

В перших місяцях війни червоноармійці масово піддавались у німецький полон. Усіх полонених, без огляду на їх національність, німота трактувала гірше худоби. Держали їх під голим небом, за дротами, не давали їсти, били, знущалися і стріляли. Скоро між полоненими кинулися пошесті, червінка, тиф; прийшли дощі, морози, для смерти настали жнива. Через наш Рогатин провадили німаки біля двох тисяч полонених наших галичан, з околиць Станиславова. Виголоджені, виморені, були це півтрупи. Їх примістили в Українській гімназії, а на другий день зранку ми дали для цих знеможених підводи і вони відїхали. Я тоді мав нагоду зайти до будинку гімназії й побачив на свої очі запишених за одну ту ніч одинадцять небіжчиків... Це були перші наслідки нового "визволення" на терені Рогатина.

В грудні 1941 р. прибув до нашого міста ославлений німецький уряд праці, т.зв. Арбайтсамт, що накладав контингенти на людей і забирав на каторжні роботи до Німеччини. Спочатку робилося це останнє ніби організовано, а опісля почали ловити людей по вулицях, в потягах і т.д. Як гицелі собак, так виволювали німці наших людей, а переважно молодь. Ці лови почалися по селах і містах, а коли цього було замало, то пішла нагінка й по церквах. Німці обступали церкви й виволювали кого і де попало. Якщо хтось із невірників хотів дістатись до рідні, щоб попрощатися, чи взяти кусок хліба на дорогу, то про це й мови не могло бути. Цих людей приводили на двірцець, заладовували у вагони, як оселедці в бочці, замикали двері, запльомбовували й везли до Німеччини на загибель.

Щойно пізніше ми довідалися про умовини тієї "подорожі смерті". В Німеччині ці люди, під конвоями й за дротами, відразу були ізольовані, як звірі в зоологічному городі. Тільки звірі мали ще те добре, що не виконували ніякої праці, а ці нещасні люди працювали й жили в голоді, холоді й до того ще голі й босі. Дівчата працювали на місцях чоловіків у різних фабриках, копальнях, на залізничних дорогах (де найбільше їх гинуло від альянтських бомб), голою ногою ступали по гострих німецьких каміннях. Над тими жертвами не мав ніхто ані жалю, ані сумління. Було багато таких випадків, що котрась із дівчат була покалічена, зламала ногу, чи руку й такі жертви відставляли до крематорію, а за пару хвилин не ставало й сліду по тій істоті, ніхто й не знав де ця жертва поділася... Були випадки, що хтось знесилений падав від утоми, тоді наставники били, копали, називали більшовиком. Були випадки, що виходив хтось на працю, а з неї вже ніколи не повертався.

Знаю й таке, що їде, наприклад, якийсь заможний німецький господар (бавер) і везе з поля ріпу, чи буряки, а переїжджаючи біля цього кампу смертельників, кине одного буряка, та й заходиться від сміху, спостерігаючи як за тим буряком повалилося на землю яких 50 осіб, щоб вирвати кусок того смердючого буряка.

Люди зрозуміли, що їх жде загибель і почали масово втікати в ліси. По лісах вже всюди появились українські партизани, що виступали в обороні свого народу. Тому кожний чоловік, чи жінка, малолітні й старики знайшли одинокий вихід — братися за зброю і давай, як то кажуть, платити "око за око, зуб за зуб". А інші, що мали можливість, пхалися в адміністрацію, розуміючи, що самим партизанам буде легше боротися, коли матимуть докладні вістки та знатимуть заміри німецької саранчі.

За німців, як і за більшовиків все було на контингент: люди, худоба, збіжжя, кури, яйця, молоко, паша, солома і т.д., все, що лише було на наших землях, а навіть і земля, й це все пливло до ненаситного Райху. За тим прийшов 1942 рік, а з ним почався голод. Наш Рогатин мав нагоду бачити, як сотки тисяч наших людей з-під Карпат ішли пішки на Поділля, щоб там роздобути кілька кілограмів зерна. Треба знати, що тоді невільно було нікому мандрувати, бо таких людей переловлювали німці, зерно відбирали, а їх самих придержували по кілька днів у арешті. В нашому Рогатині й повіті люди почали пухнути з голоду. Пригадую собі, що міська управа майже кожного дня збирала небіжчиків на території міста й хоронила на міській кладовищі.

Влітку 1942 року, на всіх наших землях німота зарядила створити окремі громади для жидів у кожному повітовому місті. Таку громаду, т.зв. "Юденрат", було створено і в Рогатині. Ці громади були осібно відгороджені, з іншими управами, адміністраціями та жидівською поліцією. До тих дільниць наші люди не мали доступу, а жиди не могли звідти виходити без дозволу німаків. Також і тих жидів, які ще були по селах, чи менших містечках у повіті, як Бурштин, Болшівці, Букачівці, Стратин та інші, стягнуто до цієї жидівської дільниці, де їх усіх було копо 8,000 осіб. Ця територія рогатинської жидівської дільниці тяглася від ринку, попри міську церкву, шпиталь (б. кляштор), до річки Гнилої Липи, де всі вони помістилися. Нежидівське населення з тієї дільниці перенесено було в іншу сторону міста. Коли жиди у цій своїй громаді вже наладали адміністрацію й завели свої порядки, тоді німецька влада наказала їм, щоб до кінця 1942 року вони силами своїх людей повалили на землю все те каміння, що було на їхньому кладовищі, а там було його кільканадцять тисяч. Розуміється, що жиди це в свій час виконали, а по тій роботі місцевий комісар, німак (польського походження) наказав "Юденратові", щоб на тому місці, де була цегольня (як їхалося до Путятинець), викопали яму 12 квадр. метрів ширини, а на 5 метрів глибоку. Це, мовляв, на цегольню, яка мала би бути навесні урухомлена, а цегла мала би бути для вжитку громадян. Згаданий комісар сам доглядав, щоб ця яма була добре викопана. Але дня 20 березня 1943 року, на самого "Гамана", в ранніх годинах з'явилося на

ринку міста вісім авт німецьких гестапівців, частина з них негайно оточила це жидівське гетто, а інші почали виводити жидів. Їх навантажували на ті авта й відвозили до цієї цегольні, а там їх усіх постріляли. Жидівська поліція в цьому ж гетті ловила тих своїх жидів і віддавала німецьким гестапівцям. І так ловили, возили й стріляли аж до години 5-ої вечора... Тоді комісар наказав міській управі негайно попрятати, позбирати жидівських небіжчиків, що лежали по дорозі аж до тої цегольні (яких 300 трупів), закрити цю цегольню й привести все "до порядку". Того дня було застрілено коло трьох тисяч жидів, а після тієї масакри решта жидів жила й далі в гетто, як і раніше.

Але влітку 1943 року перейшли жиди таку масакру ще три рази, аж до їх цілковитого знищення, хібащо деяким вдалося втекти до лісу й там їх наші люди переховали.

Як я вже згадував, все що лише було на наших землях, йшло "на контингент". Молодих хлопців, від 14 до 21 року, забирали примусово до т.зв. "Бавдінсту", а лихої слави "Арбайтсамт" забирав кого попало на каторгу до Райху. І тоді, дійсно, для нас, українців, настали такі часи, як і за більшовиків — ніхто не знав що зі собою робити, де дітись. Тоді ліс почав бути для наших людей схоронищем.

Восени 1942 року німота вже безоглядно почала стягати контингенти, — закрито всі млини, конфісковано від людей жорна, а наш український нарід мав лише працювати й усе мусів віддавати неситим німакам. Поза тим був вічний переполох і страхи перед насильним вивозом до Німеччини, — як де хто міг, так і берігся перед гітлерівським наїзником. Ми, українці, всі були впевнені й числили на те, що цей гітлерівський режим мусить провалитися, бож ми на власній шкірі переконалися й мали нагоду добре приглянутися до обох окупантів, як вони поводитися з українським народом на його землі.

На початку 1943 року провід Української Повстанської Армії почав масово набирати українських чоловіків у молодому віці й вишколювати їх та вести боротьбу проти гітлерівського окупанта. Якраз у тому часі зі Сходу знову почала насуватися червона більшовицька навала й знову наші землі ставали тим страшним, пекельним побоевищем. Нам, українцям, довелося змагатися з двома, силою нерівними нам, відвічними ворогами. Слід згадати, що й треті наші "приятелі" поляки всіляко допомагали винищувати український нарід, — вони доносили окупантам про кожний найменший український рух на наших землях та й самі почали ліквідувати українську інтелігенцію й визначніших громадян, як священників, лікарів, учителів. У Львові було багато вбивств наших визначних громадян польською боївкою. Українська Повстанська Армія від весни 1943 року була змушена повести боротьбу і проти цих третіх ворогів.

В тому часі, літом 1943 року, створено Дивізію "Галичина" й багато наших юнаків опинилося в цій Дивізії, бо як я вже згадав, українська нація знайшлася в такому критичному положенні, що не лишалося нічого іншого, як братися за зброю і вчитися воєнного ремесла. Бачили ж бо, що ці два



імперіялісти кривавляться на наших землях, викінчують себе взаємно, лише невідомо було котрий буде скорше лежати "на лопатках", а тоді треба й нам бути готовими. Після кількох місяців вишколу вже багато наших юнаків належало до Української Повстанської Армії, бо в той час всюди, по більших лісах, а особливо в Карпатах, УПА переводило вишкіл повстанців. Так, наприклад, біля Рогатина, а Стратинських лісах, як чули ми та й знали, що там вишколюють українських партизан, — кожний чув безперервні стріли та й добре відомо було, що до цих лісів, де при в'їзді були написи "Вступ заборонений — УПА", ніхто не важився підходити, знаючи, що це було небезпечно — туди могли заходити лише ті, які знали відповідні клички.

Під кінець 1943 року УПА перебрала ініціативу на українських землях у свої руки. Німці старалися й докладали всіх зусиль, щоб остаточно зліквідувати український самостійницький рух, однак ці спроби були для них тільки поразкою. І тоді німота почала вже на правду шаліти, перепроводжувала масові арешти українських селян, а потім стала й розстрілювати їх. Дуже добре пригадую, як у половині грудня 1943 року німецька жандармерія арештувала біля сотні людей з Рогатина й повіту і держала їх у судових арештах міста. Але саме на латинський Свят-вечір прийшли туди двоє озброєних упістів, наказали ключникові отворити арешти й усіх звільнили.

Східний фронт чимраз більше наближався до нас, а разом із тим і німота все більше казлася, — від того часу Рогатинська земля почала переживати найстрашніші часи. 29-го грудня 1943 року Гестапо привезло з Бережанських арештів двадцять вісім наших людей, в тому числі чотири жінки, й негайно їх розстріляно за те, що вони не віддали призначеного їм контингенту. А до того ще й заборонено було їх похоронити на християнському кладовищі. В Рогатині й по всіх повітових осередках ті гітлерівські бандити в той чи інший спосіб винищували українську націю. Однак, це коштувало їх дорого, бо тоді ж, у січні 1944 року, в околицях Рогатина, появилася більша частина УПА в таких селах, як Підгороддя, Руда, Кліщівна, Фірлеїв, Воронів та ін., де якраз у той час переїздили великі частини німецького війська гостинцем у сторону Станиславова; Упісти їх задержали й по кількадедній битві цю німоту зліквідовано.

Українська Повстанська Армія й далі, на кожному кроці унеможливлювала німцям нищити українське населення. Однак, скажені німці ще спромоглися на один злочинний виступ у Рогатинщині. На початку лютого 1944 року, Гестапо одного ранку заїхало до містечка Болшівці та, оточивши його, запалило й вистрілювало мешканців цілий день. А зроблено це тому, що кілька днів тому під Болшівцями пропали були без вістки кілька визначних гестапівців. В такий спосіб на наших землях німота будувала "Нову Європу". Правда, кілька днів пізніше, біля Жовчева, висаджено в повітря великий транспорт німців і мадярів, що прямував на східний фронт... Подібні випадки траплялися кожного дня й щоночі.

Для прохарчування, тоді вже такої великої, Української Повстанської Армії відповідні її відділи ліквідували всі державні магазини й підприємства. Наприклад, у Черчі була велика районна молочарня й, у лютому 1944 р., однієї ночі заїхали підводи з кількома упістами, збудили директора молочарні й, забравши 10 тон масла та касу з готівкою, залишили поквітовання, що перебрали стільки то й стільки масла і грошей та й поставили підпис — УПА. Коли на другий день німаки приїхали по це масло, то директор доручив їм цю посвідку... Під час німецької окупації всі двори були державні, так звані "Ліген-Шафти". УПА, в міру потреб, все забирала — худобу, чи збіжжя.

В березні 1944 року більшовики опанували Волинь, Полісся, Буковину і Закарпаття, а в Галичині — Тернопільщину, Коломийщину і частину Станиславщини. У Рогатинському повіті вони зайняли кілька сіл — Скоморохи Старі й Нові, Библо, Бовшів й ін. Відтак наступила кількамісячна передишка, але Рогатинська земля стала прифронтовою смугою. В цьому часі прибували нові німецькі підкріплення і тоді почали гонити наших людей на будови укріплень на фронті й поза фронтом. Там загинуло чимало наших людей.

В той же час багато людей, вже з-під більшовицького "раю", передіставалося на цю сторону, до Галичини; вони оповідали про страшні події, як ті червоні сатрапи тим разом розправляються з українським народом. Українська інтелігенція й свідоміше селянство почали залишати свої хати й переїздити в гірські околиці Підкарпаття, молодь вступала в ряди УПА, а деякі люди залишалися на місцях. Дня 15-го липня 1944 року, большевики почали офензиву й цієї ночі десять годин, без перерви, скидали запальні бомби на Рогатин та доколичні села. В тому часі було спалено біля 100 господарств, одинадцять цивільних осіб убито, а вісімнадцять поранено. На щастя, люди заздалегідь мали приготовані сховища в підземеллях, бо могло бути багато більше жертв. В околицях були бомбардовані такі села: Пуків, Путятинці, Вербилівці, Підгороддя, Бабухів, Конюшки, Лучинці, Стратин, Добринів. Ці села були на 50% знищені, а багато людей погинули. По кількох днях офензиви більшовики прийшли до Гнилої Липи де затрималися ще через три дні. В самому Рогатині з більших будинків знищено Українську гімназію, греко-католицьке і римокатолицьке приходства, Повітовий Союз Кооператив, міську управу, міську народну школу і багато приватних домів. У повіті цілком знищені села: Різдвяни, Руда, Добринів та частинно Фірлеїв і Бурштин.

Відступаючи, німці всіх людей виганяли на захід, а тому й не дивниця, що стільки наших людей опинилося на скитальщині. А що ніхто не хоче вертати домів, то це цілком оправдане, бо ще до цієї пори ніхто із скитальців додому не заїхав, а десь аж на північ. Інша річ, що ми вже занадто добре знаємо тих сталінських опришків — чим вони дихають та як поводяться з українським народом.

Цим разом більшовики вже не церемоняться з народом, як за першого "визволення" в 1939 році. Повернувшись у 1944 році на західні українські

землі, вони прийшли вже з готовим пляном, випробуваним чортівським апаратом НКВД. Одним із перших заряджень більшовиків був наказ про загальну мобілізацію чоловіків у віці від 16 до 65 років та всіх виловлювано, як собак. "Мобілізованих" в той спосіб людей кидали майже голіруч на фронт у першу бойову лінію, під німецькі кулемети, або замикали в підвалах НКВД. Інших запроторювали на каторги Уралу, чи Сибіру.

До погромницьких акцій супроти українського народу притягалося найбільш здеморалізований елемент з частин НКВД і червоної армії. Вони "вславились", насамперед, масовим ґвалтуванням жінок.

Отакі речі діялися не лише на Рогатинській землі, але й по всій нашій Україні за "Залізною заспоною". Знищили нашу неньку-Україну німаки з більшовиками, бодай вони більше світу не бачили.

("Свобода", 16-24 січня 1947 року)  
Передрук з усучасненням правопису



Кінцівка "Требника", Стратин, 1606

## ГЕРБИ І ПЕЧАТКИ РОГАТИНА

Хоч Рогатин не належить до найстарших міст Галицької землі, він є одним із перших поселень, що мали свій власний герб. Без уваги на те, що в наслідок бурхливих подій, якими сповнена історія цього міста, багато документів і всі його давні печатки безслідно пропали, дотеперішні дослідження дають досить докладний огляд гербів Рогатина.<sup>1</sup> На основі цих досліджень Франц Бєсядецький написав 1933 року на цю тему окрему статтю "Herb Królewskiego Miasta Rohatyna",<sup>2</sup> а три роки пізніше опублікував її ще раз з доповненнями і поправками.<sup>3</sup> Зібрані ним дані про герби і печатки Рогатина використовуємо у цій нашій статті, пропускаючи вступні замітки про початки міста, бо вони вже подані багато докладніше на іншому місці у цьому збірнику.

Вже в документі Волчка Прєслужича від 1415 року, яким селу Пилипівці надано назву Рогатин і заселено його на маґдебурзьким праві, говориться про право нового міста вибивати на чорному воску печатку, в середушій частині якої є ріг оленя, а біля нього латинська буква "R".<sup>4</sup> Перґаміновий відпис ориґінального документу Волчка Прєслужича, виготовлений 1532 року, зберігався у маґістраті Рогатина до 1890-их років, коли його перенесли до т.зв. "Бернадинського архіву" у Львові.

З огляду на татарські напади на Рогатин і на його часті спустошення король Жигмонт I (1506-48) видав 31 січня 1535 року грамоту, якою потвердив місту маґдебурзьке право, звільнив його від різних данин, призначив фонди на будову укріплень і одобрив первісний герб, з тією тільки різницею, що на місце букви "R" увів латинську букву "B".<sup>5</sup> Бєсядецький пише, що на протязі літ ця грамота була ушкоджена, і то якраз у місці, де була гербова буква. Тому, мовляв, трудно було справдити, якою була ця буква, бо з тих часів не збереглись ніякі печатки. Тому польський автор статті покористувався доступним у краківським коронним архіві відписом (Metrices regni, tom 51, folio 34 i 35), витяг з якого опублікував Вежбовський,<sup>6</sup> і там є подана латинська буква "B".

Заміну первісної букви "R" на "B" можна пояснити тим, що Жигмонт I хотів цим догодити своїй другій жінці, Боні,<sup>7</sup> яка, як знаємо, була властолюбною жінкою, інтриґанткою і мала великий політичний вплив. Через непорозуміння із сином Жигмонтом II Августом вона мусіла залишити Польщу й з накопиченими багатствами виїхала до Італії. Мабуть коротко після смерті Жигмонта I (1548) або Бони (1557) первісна буква "R"

вернулася у герб Рогатина. Хоч відносна грамота, якщо така взагалі була, не збереглась, ми довідуємось про цю заміну букв із відбиток печаток Рогатина з 17-го століття, на яких є знову буква "R".

По першій розборі Польщі (1772) і переході Рогатина під володіння Австрії рогатинське староство стало шляхом заміни власністю княжни Софії Любомирської, а по її смерті 1790 року перейшло у руки Йосипа Красінського. Завдяки його старанням Рогатинові, як окремому місту, дозволено удержувати магістрат і відбувати кожного року чотири ярмарки (9 січня, 3 лютого, 26 липня і 1 листопада). У тому таки часі Рогатин дістав новий герб, про що довідуємось із документу, виданого цісарем Францом II 5 серпня 1796 року. Там читаємо: "Дозволяємо місту Рогатинові мати власний герб, а саме природний, поставлений вертикально на блакитному полі ріг оленя з сімома розсохами (ріжками), зверненими направо, а побіч золоту латинську букву "R". Робимо це надання і дозволяємо місту мати описаний тут герб і користуватися ним без перешкод у всіх пам'ятниках і будівлях, що постануть у імені цілої міської громади, та на печатках на грамотах, які будуть видані в імені міста, з видрукованою тут легендою Sigillum Municipii Rohatyn".

Цей новий герб був округлим щитом з діаметром на 51 мм і мав блакитне поле, на якому були поставлені два гералдичні предмети: по правій гералдичній стороні (лівій від спостерігача) золотий ріг оленя з сімома розсохами, по лівій (правій від спостерігача) золота латинська буква "R". Щит був опоясаний білим перстеном у 10 мм ширини. У перстені (угорі) була золота зірочка й виконана чорними буквами легенда Sigillum Municipii Rohatyn. Цікаво, що кругле поле щита разом з перстеном поміщено на фіолетному мармуровому прямокутнику (115 x 95 мм), обведеному золотою листвою. У чотирьох кутах цього прямокутника були поміщені чотири інші щити — знамена округ, здобутих Австрією після першого поділу Польщі.<sup>8</sup>

Репродукції герба Рогатина знаходяться також у трьох збірках гербів, з яких тільки одна появилася друком. Карло Лінд опублікував 1885 року невеличку збірку гербів п.з. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn (Wien: A. Schroll, 1885, ii, 16 S.), у якій герб Рогатина є представлений на блакитному тлі. На ньому є бронзовий ріг оленя з сімома розсохами-ріжками, а побіч золота латинська буква "R". У бібліотеці Міського Промислового Музею у Кракові зберігається невиданий друком альбом Капикста Вольського (нар. 1816), у якому, серед інших, є відручно виготовлений за Ліндом герб Рогатина. Щит у Вольського не є округлий, а прямокутний з заокругленими спідніми кутами і спідньою стороною у формі ламаної дужки. Досить незугарно нарисований ріг оленя має сім викривлених розсох-ріжків, а його спід притикає до спідньої поперечної бельки латинської букви "R". Під тим є буква "W" — сигнатура Вольського. Легенди тут немає.

Ненадрукованою залишилася також виготовлена Францом Ковалишином збірка гербів, що зберігалася у Міському архіві у Львові. Користуючись оригіналами у відносних давніх документах, Ковалишин виготовив у по-

більшій формі два зразки герба Рогатина з 17-го і 18-го століть. На першій печатці долішня частина щита півокругла, горішня хвиляста. Ріг оленя тут інший від попередніх; по лівій (від спостерігача) стороні він має чотири розсохи-ріжки, по правій дві. Скісна белька латинської букви "R" не дотягнена до кінця (або ушкоджена). На перстені довкруги щита є латинська легенда: *Sigillum Civitatis Rohati (nensis)*. Друга печатка більша розміром від першої. Долішня частина щита тут півокругла, по боках (посередині) є півокруглі заглиблення, а решту бічних сторін становлять легко викривлені лінії. Верх щита має форму ламаної дужки, при чому загострення посередині є звернене вниз. На ньому є корона. Ріг оленя тут пряміший від рога на першій печатці і має три розсохи по лівій (від спостерігача) стороні і дві вилкові розсохи по правій. Від споду рога є звернена направо розсоха, більша частина якої є горизонтальна і на ній стоїть латинська буква "R", при чому белька, скісна й недотягнена до кінця на першій печатці, є тут вигнутою і викінченою. На перстені довкруги щита є латинська легенда: *Sigillum Civitat.(is) Rohatinen.(sis)*. Обидві букви "R" відрізняються від відомої нам тепер букви "R", бо середуша белька йде у них від споду лівої бельки скісно до верха правої бельки (чим нагадує українську букву "И"), замість навпаки. Права белька першої букви "R" є одночасно лівою белькою букви "E". На верху щита є хрестик, а по його боках галузкові прикраси.

Крім описаних угорі Бесядецький подає у своїй праці також рисунки кількох інших печаток з гербом Рогатина: чотири з 17-го й 18-го століть (рис. 1-4, стор. 2), т.зв. "оплаткову печатку" (рис. 5, стор. 3), "штампілю" (рис. 6, стор. 2), печатки з 1816 (рис. 10, стор. 6), 1846 (рис. 12, стор. 6), 1870 (рис. 13, стор. 6) і нарешті останню печатку, уживану перед Другою світовою війною.

Завданням цієї статті було дати історичний опис геральдики Рогатина на протязі століть у різних формах і версіях, які поставали наслідком займанської історичної географії і політичних змін, що заходили на рогатинській землі. Тому герб-печатка Рогатина роботи Марії Петрович-Винницької, представлений на окладинці збірника й у тексті статті, є модифікацією наданого місту 1796 року гербу та пізніших печаток і залишає у собі притаманний ріг оленя з сімома розсохами, латинську букву "R" і традиційну інскрипцію міста.

#### ПРИМІТКИ

1. Antoni Prohaska. *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki litewskiej od 1348-1607 r.* (Lwów: J. S. hr. Dunin-Borkowski, 1890); Karl Lind. *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn.* (Wien: A. Schroll, 1885) та неопубліковані збірки гербів Калікста Вольського й Франца Ковалишина.

2. *Kronika Powiatu Rohatyńskiego*, rocz. VI, Nr. 4(1933), s. 1-4.

3. *Herb Królewskiego Miasta Rohatyna, Ziemia Czerwieńska*, rocz. II, zes. 1(1936), s. 1-7.

4. Латинський текст надання: "*Pro sigillo vero eiusdem civitatis damus mediam partem de cornu cervi cum una littera R in cera nigri coloris perpetue deferendum*". (У Бесядецького стор. 3).

5. Латинський текст надання: "Sigillum autem eiusdem Civitatis, quod fert mediam partem de cornu cervi cum una littera B, in cera nigri coloris perpetuo deferendum". (У Бєсядецького стор. 3).

6. Teodor Wierzbowski. Matricularium regni Poloniae summaria... pars 1 — pars 5, vol. I (Varsoviae: 1905-09).

7. Бона Сфорца (1493-1557), дочка Джіованні Галеоццо Сфорци, князя Міляна, друга жінка Жигмонта I (з 1518 р.).

8. У лівому (від спостерігача) горішньому куті є *герб Галичини* — блакитний щит з трьома золотими коронами посередині й золотою короною з п'ятьма зубцями на верху. У правому (від спостерігача) горішньому куті є *герб Лодомерії* — блакитний щит з двома бєльками — срібно-червоними шахівницями і короною з п'ятьма зубцями на верху. Допішній лівий (від спостерігача) кут містить *герб Освенцімського князівства* — блакитний щит із срібним орлом, на грудях якого є буква "O". На верху щита є червона княжа мітра з горностаєвим викладом, золотими облукками і хрестом на заокругленому гузику. Освенцімське князівство постало в 1313-17 рр., 1564 його влучено у краківське князівство, з тим, що воно зберегло свою назву і судову автономію. У 1772 Австрія утворила з нього окремих коронний край, а 1850 получила з Галичиною. У правім (від спостерігача) допішнім куті є *знам'я Заторського князівства* — срібний щит з червоним орлом з буквою "Z" на грудях. Щит є накритий червоною княжою мітрою з горностаєвим викладом, золотими облукками і хрестом на заокругленому гузику. Заторське князівство було до 1445 частиною Освенцімського, 1564 увійшло в склад Краківського воевідства, зберігаючи назву князівства й деяку автономію. Після 1273 воно було власністю князів Опольських, пізніше Освенцімських. Головне місто — Затор.



Кінцівка "Требника". Стрятин, 1606



II.

Історичні нариси





Д-Р ОЛЕГ КУДРИК

## СЕЛЯНСЬКИЙ ВОЖДЬ МУХА ПІД РОГАТИНОМ

Історія західноукраїнських земель багата на події, що відбувалися на цій території в часи феудалізму і кріпацтва. В тому ж часі вся центральна й східня Європа були ареною масових народніх повстань і селянських воєн, що й залишили глибокий знак на соціальних і національних рухах в боротьбі за свободу від будь-яких утисків — релігійних, соціальних чи національних. Широкі круги населення повставали, домагаючись злагіднення утиску й насилля та свобідного місця проживання. Часто ці домагання були досить скромні: йшлося тільки про затвердження існуючих вже умов закріпачення, щоб запобігти постійному зростові обов'язкової праці, данин, тощо. Розуміється, що ці, навіть найскромніші вимоги не мали жадного зрозуміння ані в державі, ані у панів — власників землі, життя й смерті.

Природня туга людини до реалізації свободи релігії, вільного вибору праці й місця проживання та права назвати себе по-своєму призводила до гострих конфліктів і боротьби на життя і смерть.

В половині XIV-го століття, Польща використала послаблення князівської влади Галицько-Волинської держави в наслідок внутрішніх міжусобиць і татарських нападів, та й захопила всі ці землі. Після Люблинської унії з Литвою, дісталися Польщі всі східні українські землі. Таким чином майже всі українські землі стали жертвою польсько-шляхетського насилля.

Використовуючи наступ Польщі на Русь, молдавські господарі загарбали Буковину, а Угорщина — Закарпаття. Зліквідувавши старе княже адміністративне управління, поляки перейменували Галицьку Русь на "Руське воеводство", до складу якого входили чотири землі: Львівська, Перемиська, Сяноцька і Галицька.

Відразу, із перших днів, рушило на ці західноукраїнські землі багато польської шляхти. Опираючись на різнорідні королівські даровизни й привілеї, поляки захопили всі галицькі села й міста. Давнє руське право поступово замінюється польськими законами й німецьким-магдебурським правом, це так на рівнинних землях, а в гірських територіях діяло право волоське.

З впровадженням в Галичині польського права, узаконнено систему повної залежності селян від власників дворів. Різні державні податки й повинності погіршували й без того важке становище селян. Постійні

татарські напади, неврожаї, пошесті й повені були щорічним явищем. Селяни Галицької землі зазнавали теж важкого національно-релігійного гніту. Польська адміністрація і магнати прямо знущалися над людьми, переслідуючи православну віру, народні обряди й звичаї. В тому часі, основою всієї економіки було сільське господарство як провідна галузь суспільного виробництва. І тому особливо село стало головним об'єктом кріпацької експлуатації. Земля зосереджувалася головним чином у руках великих і середніх землевласників, а також держави й монастирів.

Серед шляхти була й помітна кількість українських виходців із колишніх дрібних і середніх боярських родів. Вони, намагаючись зберегти свої економічні позиції, прийняли польське шляхетство й спільно з польською шляхтою захищали привілеї та інтереси верхівки.

Починаючи вже з половини XIV-го століття, західньоукраїнське селянство зустрічає польських завойовників опором, застосовуючи різні приховані, або й відкриті форми боротьби. Поширеною формою опору були втечі селян, що в періоді росту фільварково-панщизняної системи у XV-ому ст. набирають масового характеру. Основною причиною селянських утеч було посилення кріпацького гніту, а особливо захоплення селянських наділів (громадських земель), збільшення данин і повинностей та вкінці розорювальний характер орендної системи господарства. Литовське законодавство XV ст. свідчить про значне зростання селянських переходів і втеч. Судебник польського короля Казимира з 1468 р. суворо забороняв переховувати втікачів і наказував вішати тих селян, котрі сприятимуть втечам.<sup>1</sup> Польські актові дані показують, що селяни Галичини, починаючи з XIV ст. втікають переважно на Поділля, в Карпати, на Закарпаття, Буковину, теж і на Наддніпрянщину. Напрямо на схід пояснюється тим, що на Правобережжі становище селян було краще, як в Галичині. Карпати притягали селян-втікачів тим, що тут волоське право давало селянам найбільші пільги. Селяни, що жили на цьому праві, не підлягали владі окремих магнатів, а тільки підчинялись загальному законові. Прикарпаття лежало на пограниччі Польщі, Молдавії та Угорщини (ці держави часто ворогували між собою).

Галицькі селяни використовували сприятливі умовини, зупинялись на польсько-молдавсько-угорському пограниччі, оселялись на правах "волі" чи "слободи" й таким чином поставали зовсім нові села.

Найбільш гострим проявом опору селян проти землевласників були збройні повстання. Ці повстання мали в різних часах свої особливості й залежали від ряду зовнішніх і внутрішніх обставин. Деколи були це індивідуальні чи групові виступи, слабше чи ліпше зорганізовані, деколи були великими стихійними повстаннями проти соціального й релігійно-національного переслідування. В Галичині відбувалися значні селянські повстання, які охоплювали велику територію і тисячі повстанців.

На початок 90-тих років XV-го ст. припадає одне з найбільших селянських повстань Центрально-Східньої Європи, а це повстання на землях Галицького Прикарпаття, Покуття та Буковини, поблизу молдавських

кордонів. Поширилось воно теж на західні частини Галицької Русі (тодішньої Річпосполитої). Повстання почалось 1490 р. в коломийському повіті на Покутті (на пограниччі Галичини й Волощини). Очолив його визначний селянин Муха. У південній Галичині був нахил до Молдавії; на ґрунті спільної віри, письменства, культурних елементів був завжди певний зв'язок між Західною Україною і Волощиною...<sup>2</sup> Молдавський господар Стефан III (1457-1504), прагнучи відірвати Покуття від Польщі, підтримав повстання Мухи. В повстанні брали участь селяни Галичини, Покуття, Буковини й Молдавії. Повсталіх селян піддержувала значна частина дрібної української шляхти та українські міщани, невдоволені пануванням польських магнатів. В короткому часі Муха організував приблизно 10-тисячне військо й пішов походом, здобуваючи Снятин, Коломию і Галич. Від Галича Муха йшов в напрямі на Рогатин і Львів. Повстання набрало загрозливого характеру для польської адміністрації і для магнатів-землевласників. За наказом польського короля Казимира IV-го скликано ополчення шляхти Руського воеводства. Об'єднані сили шляхетського ополчення, королівського війська і наймлених загонів тевтонського (пруського) ордену зібралися в околицях Бібрки. В половині вересня 1490 р. під проводом Миколи Ходецького вирушили в похід проти повстанців, котрі в тому часі підходили до Рогатина. Із дотепер знаних історичних джерел неможливо відтворити місце головної битви, ані місця головного табору Мухи. Літописи кажуть, що це "було під Рогатином". Радянський історик Володимир Грабовецький, на підставі своїх розшуків і обсервацій околиць Рогатина, звернув увагу на територію села Підгороддя, що розташоване на північний захід від Рогатина: на роздоріжжі шляхів з Рогатина на Перемишляни і з Рогатина на Бібрку. Саме з Бібрки вимаршувала польська армія, під проводом Миколи Ходецького (на прізвисько Земелька), на боротьбу з повстанцями Мухи. Ще й досі на території села Підгороддя знаходять людські черепи й кості, що можуть бути із могил тут похованих повстанців.<sup>3</sup> На нашу думку ці здогади й спостереження вимагають ще потвердження археологічних і антропологічних дослідників.

Під Рогатином, об'єднана польська армія завдала повстанцям великої поразки так, що майже всі полягли в бою. Частина повстанців потонула у відворотній переправі через Дністер. Це сталося в другій половині вересня — пам'ятного 1490 року.<sup>4</sup> — Погано озброєні селяни не могли протистояти переважаючій і сильній армії противника.

Хоч повстанців розгромлено, селянському вождеві Мусі пощастило врятуватися й він з невеличким загonom подався до Північної Буковини. Повстанський рух однак не припинився. Вже весною 1491 р. повстанці появилися на Покутті й вирушили в напрямі міста Галича. По дорозі нападали на маєтки польських магнатів, забирали майно, а панів убивали. На чолі цього повстання стояв Андрій Боруля, який організував нові селянські загони й пішов походом на "Русь і Поділля". Деякі радянські історики вважають, що Андрій Боруля керував окремим загonom селян і був активним помічником Мухи.<sup>5</sup> Таке припущення висунув історик Дмитро

Мишко. Історик Володимир Грабовецький висловлює думку, що Боруля міг в 1490-ому році командувати одним із загонів Мухи. Обидва не можуть на підтвердження таких припущень подати безпосередніх фактів. Натомість молдавський історик Н. А. Мохов каже, що Муха та Боруля одна особа.<sup>6</sup> Своє твердження підтримує інформацією польського літописця Яна з Таргови́ска, котрий називає Андрія Борулю "розбійником з Валахії".

Облишаючи цю контроверсію істориків, нам остається важливим підкреслити те, що селянське повстання під проводом Мухи протривало три роки, від 1490 до 1492 р. Це повстання було не тільки одним із найбільших повстань поневоленого народу в історії центрально-східньої Європи в другій половині XV ст., але й у цілій історії Європи. За повідомленнями польських хронікарів, у половині 1492 р., на Покутті знову появились великі повстанські загони селян під командою Мухи. Основну масу становили українці з Буковини, Покуття і Галичини.

Польський хронікер М. Кромер повідомляє, що Муха "почав військо відновляти", а знову, за словами хронікера М. Белского, "Муха знову збирав народ". На жаль, новий великий задум Мухи не увінчався успіхом. Під час відвідин у якоїсь "русинки" /з якою вдержував зв'язок/ був нею по-зрадницькому виданий і "був нашими ув'язнений, відвезений у Краків і там помер у в'язниці".<sup>7</sup>

Насувається питання: хто ж був цей загадковий селянський вождь Муха? Документальні джерела зберегли мало відомостей про цього селянського ватажка. В одних Муха це "простий хлоп" з Волоцини; у інших — "схизматик і русин", а ще в інших "розбійник із Валахії".

На ці й другі питання шукаємо відповідей, передусім, у записках польських і німецьких літописців — сучасників Мухи. Але, там знаходимо тільки основні дані про перебіг і характер селянського повстання. І так, першим важливим джерелом історії цього повстання є хроніка Яна з Таргови́ска — запис невеликий, розміром заледве двох сторінок.<sup>8</sup> Ян з Таргови́ска, польський перемиський єпископ (помер в 1492 р.) був сучасником Мухи, але про Муху говорить досить неясно. Пише, що в 1490 р. "якийсь Муха з Валахії в короткому часі зібрав близько 10-тисяч війська з сільських людей, впав у ту частину Русі, де лежить Снятин, взяв його і пограбив..., а після того зайняв і підбив собі багато міст і сіл аж по Галич". Далше розказує про те, як Муха перейшов ріку Дністер, подався під Рогатин, де його й розбило шляхетське військо під командою львівського каштеляна Миколи Ходецького. За словами літописця — "побіда була радше ділом Божим, аніж людським". Літописна записка цього ж самого Яна з Таргови́ска, з 1491 року, розказує знову, що якийсь розбійник з Валахії, на прізвище Андрій Боруля, за намовою молдавського воеводи Стефана "suggestione Stefani prefecti Moldaviae" загнався в Руську землю (Russiam seu Podoliam).<sup>9</sup> і був схоплений людьми польського пана Міхала Бучацького.

Хроніка Яна з Таргови́ска є важливою в тому відношенні, що визначає дату повстання на 1490-тий рік і продовження в 1491-ому році; визначає

територіяльні райони, охоплені повстанням і ясно визначає селянський характер війська Мухи. ( ..agrestium hominum..)

Історик Степан Томашівський, за словами львівського мемуариста С. К. Кушевича, повторює, що Муха це "homo plebeius et agrestis".<sup>10</sup>

Другим важливим історичним джерелом являється "Денник" Накера.<sup>11</sup> Ліборіюс Накер, німецький літописець, був учасником походу Тевтонського ордену (враз із молдавським воєводою) на турків у 1497 р. Історик Михайло Грушевський, розглядаючи записки Накера, розказує, що "Накеру, секретарові великого магістра пруського, що ходив з воєводою в похід на турків 1497 р. оповідали по свіжій пам'яті, що воєвода Стефан взяв собі на службу Русина по імені Муху, чоловіка до зброї і бою завзятого і той... випустив цілком Русь і Поділля, забираючи масу добра".<sup>12</sup> Накер, будучи сучасником повстання Мухи, чітко визначає, що боротьба повстанських селян тривала кілька років, за час панування пол. короля Казимира IV і до часу пол. короля Яна Ольбрахта.

У 1931-ому році, польський історик Ольгерд Гурка опублікував знайдену ним в Мюнхенській бібліотеці коротку хроніку Молдавії, написану німецькою мовою.<sup>13</sup> — Цей одинокий екземпляр був написаний ще за життя Стефана Великого Молдавського і перекладений з латинської на німецьку мову. З тексту виходить, що авторові хроніки була відомою літописна записка Яна з Таргови́ска. Отже ця молдавська хроніка є третім джерелом, написаним сучасником подій. В одній частині цієї хроніки Стефана — говориться про повстання селян, хоча ім'я провідника Мухи не згадується. Але, немає сумніву, що тут ідеться про повстання під проводом Мухи. В хроніці вказано територію повстання (Покуття, Галицькі землі й Поділля), а також міста (Галич, Рогатин, Коломия) і період боротьби 1490-1491 рр.<sup>14</sup>

Повище згадані три хроніки є єдиними, нам відомими, котрі вийшли з під пера сучасників повстання Мухи. Їхні інформації, подекуди не зовсім ясні, однак не виключають себе взаємно, а радше доповнюють одна одну.

Пізніші літописці, які не були сучасниками повстання Мухи, часто повторювали записки згаданих трьох хронік. При тому подають нам ще деякі подробиці, зачерпнуті з інших довідкових матеріалів, а з окрема з трьох писем польського короля Казимира IV з 1490-1491 років. Перше з них, вислане до населення міста Гданська в справі одержання помочі від Тевтонського ордену проти повстанців. Наступні два письма адресовані до молдавського уряду з протестом проти вторгнення молдавських підданих на територію Речі Посполитої.<sup>15</sup> — Новіший польський хронікар М. Бельський, доповнює повідомлення Яна з Таргови́ска таким способом: "Муха, якийсь розбійник із Волощини, простий хлопець, зібрав населення із Волощини і Русі, такий точно простий народ, з якого і сам походив, около 10 тисяч — і підкорив собі Покуття і Руські Землі".<sup>16</sup> Знову ж відомий польський історик і хронікар М. Кромер, подає в своїй "Історії Польщі" в загальному інформації з літопису Яна з Таргови́ска, але з деякими додатка-

ми.<sup>17</sup> М. Кромер пише: "Якийсь сільський чоловік ("rusticanus quido homo") на ім'я Муха, якщо не під намовою, то за відомом Стефана, володаря Молдавії", зібрав на Покуття "десятьтисячне військо". Далі автор продовжує, що дещо пізніше, вже за володіння Яна Ольбрахта, Муха "знову мобілізував народ, але під час відвідин у якоїсь русинки, з якою мав зв'язок, був нею по-змовницькому виданий і нашими ув'язнений, відвезений у Краків і там помер у в'язниці". Кромер і Бельський відтворюють події пов'язані з повстанням Мухи майже в аналогічний спосіб. Від Кромера наш здогад, що Андрій Боруля — друге ім'я Мухи. В своїх записках Кромер ніколи не згадує прізвища "Андрій Боруля", а завжди пише "Муха", хоч, самозрозуміло, чув і читав про Андрія Борулю. Його мовчанка щодо Андрія Борулі пояснюється тим, що він (Кромер) не мав сумніву, що Боруля й Муха одна й та сама особа. М. Грушевський, розказуючи про селянські повстання — а про повстання Мухи зокрема — в своїй монументальній "Історії України — Руси", спирається на записки передше згаданих польських і німецьких хронікарів (сучасників і несучасників Мухи) і незвичайно докладно й точно передає хронікарські записи враз із глибокою аналізою тогочасних дій і епохи.<sup>19</sup>

Історик Омелян Ставровський, з братиславського університету, в своїх дослідках антифевдальних рухів, народніх повстань та селянських воєн, розглядаючи історичні джерела відносно селянського повстання Мухи, стверджує, що: "Всі хроніки одна одну доповнюють, вказують на етнічне (українське) і соціальне (селянське) походження вождя повстання, наголошують на його військових здібностях, вказуючи водночас на ті соціальні верстви, які його підтримували". Далі говорить так: "Повстання, своїм соціальним спрямуванням і територіальними даними на кордоні трьох країн, де схрещувались політично військові інтереси держав та їхніх урядів, викликало дуже складну ситуацію у сфері міждержавних взаємин, передусім Польщі, на території якої повстання відбувалося."<sup>20</sup>

Насуваються ще дальші питання відносно самої постаті Мухи: його віку, з якого села чи міста походив, в яких обставинах помер, яка була організація і стратегія селянської армії, які роди озброєння, яка особиста характеристика вождя. Невідомо нам, скільки років мав Муха і в якому селі чи місті родився, яка була його освіта. Хронікарі-сучасники не подають навіть повного його імені. Не зовсім ясні обставини, в яких помер, можливо замучений катурами, або прямо страчений у в'язниці. Слідкуючи за повідомленнями хронікарів, правдоподібно є, що Муха походив з Буковини або Покуття. Його етнічне українське й соціально-селянське походження чітко підтвержене літописцями, як також і його православна віра.<sup>21</sup> Селянська, 10-тисячна (може й більша) армія мусіла чейже мати якусь організацію з поділом на окремі загони з відповідною старшиною, та випрацьовану стратегію повстанських дій. Львівський хронікар XVIII ст. С. Кушевич, спираючись на різних переказах, звертає увагу на те, що Муха надав своєму війську "метод і характер козацького товариства".

Нам відомо, що до повстання Мухи приєдналася теж і частина укра-

їнської шляхти, що potwierджено наказами польського короля Яна Ольбрахта конфіскувати майно тих, хто підтримував Муху.<sup>22</sup> Повсталіх селян підтримували, безумовно, й українські міщани, які групами приєднувалися до народно-визвольної армії: зокрема в містах Снятині, Коломиї, Галичі, Коропці, Рогатині.<sup>23</sup> Повстанці були озброєні всіляко: вилами, косами, палашами-шаблями, сокирами, рогатинами, луками і теж новою пальною зброєю. Сам Муха визначався видатними здібностями організатора, мудрого стратега, вправного полководця та відважного воїна — це виразно наголошене в письмових джерелах хронікарів та істориків. Не випадково хронікар М. Стрийковський (з кінця XVI ст.) порівнював Муху із славним козацьким отаманом Іваном Підковою — своїм сучасником, даючи наголовок своїй розповіді: "Муха Волошин, другий Підкова".<sup>24</sup> Ця історична паралель автора, із перспективи одного сторіччя, являється важливим і вимовним наголошенням значення повстання Мухи, як одного із початкових етапів боротьби українського народу в наступних періодах історії.

До подібних висновків приходить історик М. Грушевський, вважаючи селянський повстанський рух Мухи аналогічним з багатьма краще нам відомим і задокументованим в подробицях, галицьким рухом з часів Хмельниччини. Галицький рух розгорнувся під впливом українського козацтва та захопив багато більшу територію галицьких земель ніж повстання 1490-92 рр.<sup>25</sup>

М. Грушевський приходить до висновку, що "Цей рух не мав характеру виключно селянського, а був сильно закрашений елементами національними й релігійними та почасти й політичними, задокументований проявами протипольської й польсько-католицької реакції".<sup>25</sup>

Вождєві Мусі не пощастило під Рогатином. 10-тисячна і на той час міцна селянська армія, помимо попередніх успіхів своїх загонів, не змогла протистояти переважаючим силам противника. Певно й бракувало кращої зброї, що її в тому часі посідали тевтонські відділи. Селянські загопи діяли розпорешено, що використовувала королівська кіннота, оточувала окремі групи повстанців і їх винищувала. Слабою стороною усіх селянських повстань була їхня стихійність, льокальний характер та брак спаяної організації. Селяни часто обмежувались до розгрому маєтків і знищення магнатів, а потім знову повертались до праці в сільському господарстві. І, власне це адміністрація держави (разом із землевласниками) використовувала для розгрому повстання.

З перспективи часу різно можна оцінювати вагу повстання Мухи. В системі, що тоді існувала, навіть найбільші повстання народніх мас не могли мати успіху. Вони ніяк не ліквідували фєвдальної системи і, навіть перемагаючи, не могли перемогти. Але, значення повстання Мухи й наступних повстань в тому, що вони залишили в пам'яті українського народу глибокий і тривкий слід, вдержуючи віру й надію на краще майбутнє та плекали свідомість національної окремішности.

Львівський історик, Дєнис Зубрицький, ще в половині минулого століття завважив існування в народній пам'яті традиції про "козака Муху". При



тому висловив здивування, чому так мало місця й уваги присвячено в анналах і літературі найбільшому в той час в Європі повстанню XV-го століття.<sup>26</sup> Невжеж бракувало апологетів та історіографів, щоб Муху зробити в історії більш знатним і славним?<sup>27</sup>

Вождь Муха — це герой українського народу, символ відваги й завзяття, та лицаря козацького типу.<sup>28</sup>

#### ПРИМІТКИ

1. К. К. Дубина. *Історія Української РСР*, Київ, 1967. Т. 1. Ст. 125, 126 і 132.
2. М. Грушевський. *Історія України Русь*, т. VI, ст. 243 (передрук київського видання з 1907 р., Нью-Йорк 1955).
3. Літ.-худ.-та сусп. поп. журнал "Жовтень" ч. 12, Київ, 1976, ст. 117.
4. *Monumenta Poloniae historica*. Warszawa, 1878, t. 3, st. 239.
5. Д. І. Мишко. *Соціально-економічні умови формування української народності*. Київ, 1963, ст. 272.
6. Мохов, Н. А. *Восстание украинских и молдавских крестьян под руководством Мухи в 1490-1492 гг.* Известия МФ АНСССР но. 3-4 Кишенев 1953, ст. 23.
7. М. Грушевський. *Історія України Русь*, Київ 1907 т. VI, ст. 271 (передрук НЙ 1955).
8. Rocznik Jana z Targowiska. *Monumenta Poloniae historica*. Warszawa 1878, st. 239-240, t. III
9. В документах XV ст. землі Галицької Русі називали "Руськими землями".
10. Ст. Томашівський. *Самуїл Казимир Кушевич*. З. НТШ, Львів 1897, т. 15, ст. 22.
11. Liborius Nacers. *Tagebuch über den Kriegszug des Hochmeisters Johannes v. Tiefen gegen die Türken im Jahre 1497*. Scr. rerum pruss. B. V, p. 288-314. Leipzig, 1874.
12. М. Грушевський. *Історія України Русь* 1907. Нью-Йорк, 1955 т. VI стор. 271.
13. O. Górka. *Kronika czasów Stefana Wielkiego Moldawskiego*. Archivum Komisji historji. Ser. 2, Kraków, 1931.
14. Н. А. Мохов. *Восстание украинских и молдавских крестьян под рук. Мухи 1490-1492 гг.* Известия Молд. Филияла АНСССР, но. 3-4, Кишинев 1953, ст. 25.
15. Тамже, ст. 28-30, також *Źródła dziejowe*, t. X, st. 32-33.
16. M. Bielski. *Kronika Polska*. Warszawa 1830, t. IV, st. 30-31.
17. Martini Cromeri. *De origine et rebus gestis polonorum, libri XXX*, p. 641, Basileae, 1558.
18. Н. А. Мохов. *Восстание украинских и молдавских крестьян под руков. Мухи в 1490-1492 гг.* Известия Молдавского Филияла АНСССР, но. 3-4, 1953, ст. 27.
19. М. Грушевський. *Історія України-Русь*, Т. VI, Київ 1907, передрук 1955, ст. 270-272.
20. О. Ставровський. *Антифеодальний рух, народні повстання та селянські війни в історії центральної та східної Європи*. Науковий збірник, ч. 12, Музей Української Культури у Свиднику. 1985, ст. 54 і 55.
21. І. Крипакевич. *З історії Гуцульщини*. Літ. Наук. Вісник. Львів 1923, ст. 247
22. Тамже, ст. 247-248
23. В. Грабовецький. *Селянський полководець Муха*. Журнал Жовтень, но. 12, ст. 114, 1976.
24. M. Strykowski. *Kronika polska, litewska, zmódska i wszystkiej Rusi*. Warszawa, 1846, t. II, str. 291.
25. М. Грушевський. *Історія України-Русь*. Київ, 1907. Передрук НЙ 1955, т. VI, ст. 272.
26. Денис Зубрицький. *Історія древнього Галицького Княжества*, Львов, 852-55.
27. St. Czernik, *Pięć wieków doli chłopskiej w literaturze XII-XVI wieku*, Warszawa, 1953, st. 230-231.
28. В. Єрмоленко. *Селянський полководець Муха*. "Свобода" 1985, ч. 157.

## ВИБРАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Голубоцький, В. О. *Запорозьское козачество*. Київ 1957.
- Грабовецький, В. О. *Західно-українські землі в період народньо визвольної війни, 1648-1654*. Київ. Наукова Думка 1972.
- Грабовецький, Володимир. *Селянський полководець Муха*. Літ.-худ. та сусп. пол. журнал "Жовтень" ч. 12, Київ 1976.
- Грушевський, Михайло. *Історія України-Руси*, в 10-ти томах, Київ 1907 (передрук 1955, Нью-Йорк).
- Дубина, К.К. *Історія Української РСР*, в 2-ох томах. Київ, Наукова Думка, 1967.
- Ермоленко, Валентина. *Селянський полководець Муха*. "Свобода" ч. 157, 1985. Джерсі Ситі.
- Зубрицький, Денис. *Історія древняго Галическо-Русского княжества*. Львов, 1852-55.
- Історія Української РСР*, у восьми томах, десяти книгах. Київ. Наукова Думка 1979.
- Касименко, О. К. *Історія Української РСР*. Київ, 1960.
- Крипякевич, Іван. *З історії Гуцульщини*. Літературно-Науковий Вісник, Львів, 1923.
- Мишко, Д. І. *Соціально-економічні умови формування української народності*. Київ 1963.
- Мохов, Н. А. *Восстание украинских и молдавских крестьян под руководством Мухи в 1490-1492 гг.* Известия Молдавского Филиала АН СССР, Но. 3-4 (11-12) Кишенев, 1953.
- Мохов, Н.А. *Молдавия эпохи феодализма*. Кишенев, 1969.
- Мохов, Н. А. *Очерки истории молдавско-руско-украинских связей...*, Кишенев, 1961.
- Мохов, Н. А. *Роль русского и украинского народов в исторических судьбах Молдавии*. Кишенев, 1963.
- Науковий Збірник*, ч. 12. Музей Української Культури у Свиднику, 1985.
- Полное собрание русских летописей*. Москва, 1841, т. II (Густинський і Іпатський літописи)
- Полонська-Василенко, Наталія. *Історія України в двох томах*. Мюнхен, Українське Видавництво, 1972-76.
- Радянська Енциклопедія Історії України* в 4-ох томах, Київ, АН УРСР, 1971-72.
- Ставровський, Омелян. *Антифеодальний рух, народні повстання та селянські війни в історії Центральної та Східної Європи*. *Науковий Збірник ч. 12*, Музей Української Культури у Свиднику, 1985.
- Томашівський, Степан. *Самуїл Казимир Кушевич*. Записки НТШ, т. 15, ст. 22, Львів, 1897.
- Томашівський, Степан. *Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.* Записки НТШ, т. 23, ст. 7. Львів, 1898.
- Енциклопедія Українознавства в 10-ти томах*. Париж-Нью-Йорк, НТШ, 1955.
- Bielski, Marcin. *Kronika Polska*, wyd. K. J. Turowskiego, Sanok 1856.
- Cromer, Martinus. *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basileae, 1558.
- Czernik, Stanisław. *Pięć wieków doli chłopskiej w literaturze XII-XVI wieku*. Warszawa, 1953.
- Górka, Olgierd. *Kronika czasów Stefana Wielkiego Mołdawskiego, 1457-1499*, Kraków, Polska Akademia Umiejętności, Ser. 2, 1931.
- Kromer, Marcin. *O pochodzeniu i dziejach Polaków ksiąg trzydzieści*. Z łacińskiego przełożona przez B. Błażowskiego, Sanok 1857.
- Monumenta Poloniae historica*, Libri VI, Warszawa 1878.
- Nacer, Liborius. *Tagebuch uber den Kriegszug des Hochmeisters Johann von Tiefen gegen die Turken im Jahre 1497*. (Scriptores rerum Prussicarum) Leipzig, 1874.
- Rocznik Jana z Targowiska, *Monumenta Poloniae historica*. Warszawa 1878.
- Serczyk, Władysław. *Historia Ukrainy*. Wrocław, 1979.
- Strzykowski, Marcin. *Kronika polska, litewska, zmużka i wszystkiej Rusi*. Warszawa, 1946.
- Źródła dziejowe* (Sprawy wołoskie) Akta i listy. Warszawa, 1878.

ЄВГЕН КРАМАР

## СЛАВЕТНА УКРАЇНКА В СУЛТАНСЬКОМУ ДВОРІ



За правління Сулеймана I (1520-1566) Туреччина досягла вершин могутності й розквіту. Проте сила, слава, блиск тодішньої Османської імперії залежали не тільки чи і не стільки від одного Сулеймана I, хоч він і дістав різні звеличувальні епітети: Великий, Пишний (від європейців),

Законодавець (від самих турків). Десь так з 20-их років XVI ст. на султанове серце й розум, отже й на державні справи величезний вплив мала одна жінка, його дружина. Це був своєрідний фактичний дуумвірат, до і після того нечуваний у практиці Османовичів та й незбагнений з погляду ісламу, який взагалі зневажливо ставиться до жінки. А тут — ще й зовсім простого роду, з гяурів, колишня полонянка, яку продали до Сулейманового гарему. За веселу вдачу в гаремі їй дали назву Хуррем (Радісна). Так називав її сам султан, і ще Хассекі (Найдорожча). Під наведеними "іменами" ця знаменита жінка увійшла до турецької писемної та усної традиції. Європейці називали її інакше. Для німецького хроніста XVI ст. Лоніцерія, а також для тодішнього головного султанського перекладача Ібрагіма-бека (родом поляк) вона *Rossa*. Тогочасний посол Священної римської імперії в Стамбулі Бусбек називав цю жінку і *Rossa*, і *Roxolana*. Назву *Roxolana* наводили й інші її європейські сучасники, зокрема венеційський посол Б. Наваджеро, італійський історик П. Джовіо. В 1596-му році Буассард в Франкфурті на Майні видав книгу з життєписами й портретами турецьких султанів — в ній дружина Сулеймана I фігурує як *Rossa*, *Roha*, *Roxolana*. Найкраще прищепилося останнє *Roxolana*. Роксолянині сучасники, турки й європейці, одностайно відзначали винятково палке й незмінне кохання султана до неї та її величезний вплив на нього. Ось деякі приклади європейських свідчень. В 1553-му році посол Наваджеро писав: "Його величність султан так сильно кохає Роксоляну, що в османській династії ще не було жінки, яка тішилася б більшою повагою. Кажуть, що в неї милий, окромний вигляд, і вона дуже добре знає вдачу великого володаря".<sup>1</sup> Наступного року венеційський посол додав: "Для його величності це така кохана дружина, що розповідають, відколи він її пізнав, відтоді не хотів знати іншої жінки, а чогось такого не робив ще ніхто з його попередників, бо турки мають звичай міняти жінок".<sup>2</sup> В тому ж 1554-му році майже в унісон з наведеним писав і посол Бусбек: "Досить відомо, що він після того не брав собі жодної жінки, хоч це зовсім не забороняється законом".<sup>3</sup> 1553-1554 рр. тоді Сулейманові I було майже 60 р., а Роксоляні — приблизно 50. Замолоду почуття мали бути ще сильніші. Один з сучасників-європейців зафіксував про Сулеймана I таке: "Теперішній султан, між тим, всіх своїх рабинь роздає й незайманими, щоб бути вірним своїй дружині".<sup>4</sup> І нарешті, слова венеційського посла А. Барбаріго в 1558-му році про Роксоляну й султана: "Вона була вільна володарка над життям цього султана".<sup>5</sup> Турецький історик XVI століття Алі-Челебі з цього приводу свідчив так же. Та й сам султан залишив чимало доказів свого незгасного кохання до Хуррем, Хассекі. Цей необмежений володар навіть віршував і в одному з віршів, заховавшись за псевдонім Мухібі, признавався Роксоляні: "Мухібі засліплений від кохання".<sup>6</sup> Однак справа не тільки в коханні, односторонньому чи й взаємному. Сильний вплив Роксоляни був відчутний на гаремному й палацовому житті, на султанових родинних відносинах, державно-політичних та інших справах. Діяла Роксоляна по різному: як людина взагалі, і

жінка зокрема, як султанова дружина і мати наступника трону. В цій ситуації і в умовах тодішньої турецької дійсності вона застосовувала широкий діапазон способів — від ніжності й покірності до зашморгу на шиї своїх противників. Минуло понад 400 р. від тоді, як ця жінка пішла до могили. За цей час історики, письменники, мистці, композитори створили значну Роксолянiяду. Вони й зараз цікавляться цією жінкою. Наприклад 1968 р. в Києві вийшла книжка Ю. Колісниченка і С. Плачинди — "Неопалима купина", перший розділ якої — про Роксолянy; в 1976 р. в Београді Р. Самарджич видав свою сербомовну працю "Сулейман і Роксоляна". Далі, на Україні на протязі 1978-1979 рр. П. Загребельний написав і незабаром опублікував свій роман "Роксоляна"\*, про цю ж жінку мова йде в книжці Зейнепа Дурукана "Гарем папацу Топкапи", що вийшла 1979 р. в Стамбулі. Можна б назвати і декілька менших публікацій.

То хто ж вона, ця знаменита жінка, звідки родом, як опинилася в султанському гаремі, який механізм її впливу на Сулеймана I, яка була її мета, як вона йшла до неї?

На підставі наявних матеріалів можна дати якщо не вичерпні, то досить задовільні відповіді на ці запитання. Дехто вважав її французенкою, І. Ф. Негер і Валліх — італійкою з м. Сієнни, яку в 1525 році захопили в полон і продали до султанського гарему.<sup>7</sup> Тут спроба приписати Франції й Італії честь бути батьківщиною такої славетної жінки. Насправді, вона українка чи, за тодішньою назвою — русинка. П. Брагадіно в 1526 році прямо занотував, що султанова дружина "di nazione russa".<sup>8</sup> Так же твердив і Б. Наваджеро в 1553 році.<sup>9</sup> За словами Д. Тревізано, 1554 р. "e di Russia".<sup>10</sup> В зазначений час в Європі назву "Russia" ("Русь"), як правило, застосовували щодо України, яка була розчленована в основному між Литовською й Польською державами. Назви "Rossa", "Rasa", "Roxa" — не що інше як вказівка на походження з Русі (України), тобто русинка. Форма "Roxolana" трохи відмінна, але це не змінює суті. Колись, в давнину, територію теперішньої України населяли й іраномовні роксоляни. Тому за традицією в XVI столітті в Європі Україну також називали Роксолянiєю. М. Броньовський в 1595 році занотував: "... Страбон писав про роксолянiв, яких тепер називають русинами і рутенами".<sup>11</sup> Вжита щодо жінки назва "Роксоляна" означала просто походження з Роксолянiї (Русі, України). В зв'язку з цим зовсім безпідставно виводити "ім'я" Роксоляни від турецького "Рус-Хуррем"<sup>12</sup>, тобто Радісна Русинка, оскільки це суперечить фактам та й фонетиці. І ще, "ім'я" Роксоляна прищепили цій жінці європейці, тому помиляються ті автори, скажімо, Ю. Колісниченко і С. Плачинда, М. Савка, які<sup>13</sup> вважають, ніби Роксолянoю цю жінку назвали турки чи навіть вона сама себе так називала. В Роксолянiн час Роксолянiєю називали здебільшого теперішню Галичину, яка належала до Польщі, отже з тієї частини України і мала б походити Роксоляна. Але литовський дипломат Михайло Литвин приблизно в 1549-1551 рр. маючи на увазі Роксолянy, записав: "Ось і тепер найулюбленіша дружина турецького імператора, мати його най-

старшого сина й наступника, колись була викрадена в нашій країні".<sup>14</sup> Можна зрозуміти — з території належної Литві, що суперечило б сказаному вище. Насправді протиріччя немає, бо тоді Литва й Польща перебували в особистій унії, отже "наша країна" Михайла Литвина це й польська частина України. Взагалі, українське походження Роксоляни поза сумнівом, але наскільки відомо, ніхто з її сучасників не зафіксував точнішого місця. Загальноновизнано, що Роксоляна була поповною з м. Рогатина — це, за словами П. Куліша довів сучасний йому польський автор гр. Ст. Ржевуський.<sup>15</sup> Фактично ж про Роксоляну, як поповну з Рогатина, було сказано ще в першій чверті XVII ст. Вся "рогатинська" аргументація ґрунтується лише на одній фразі з поеми польського автора, С. Твардовського. В 1621 році він брав участь у посольстві до Туреччини, описавши свої враження в поемі, в якій відведено місце й для Роксоляни (один раз названо Роксоляною, п'ять разів Русинкою). Ось та фраза: "Що її Сулейман називав королівською сестрою, була ж дочкою підлого попа з Рогатина".<sup>16</sup> Оце і все про походження Роксоляни. Звичайно, С. Твардовський не вигадав, а керувався якимись реаліями. Правда, не ясний його вислів про королівську (польського короля) сестру. Однак, і це не авторська вигадка, бо в одному з листів до короля Сулейман писав: "Твій посол Опалинський розповість Тобі в якому щасті бачив Твою сестру, а мою дружину".<sup>17</sup> Тут, звичайно, йшлося не про кровний зв'язок, і слово "сестра", можливо, вжите в значенні земляцтва: Роксоляна й король з однієї країни. Або малися на увазі добрі як між братом і сестрою відносини. Керівник письменницької організації України П. Загребельний в зазначеному романі по-своєму трактує цей епізод. Мовляв, якимось під час ловив сам польський король Сігізмунд I, батько Сігізмунда II Августа, заскочив до майбутньої Роксоляниної матері. Від цих зальотів і мала б народитися Роксоляна. За словами Загребельного, Роксолянина мати ніби нераз дошкуляла цим пізнішому своєму чоловікові-священикові, але той радів, називаючи дочку королівною, а сама дочка мала б спекулювати зазначеним самозванством. Це авторська вигадка, не зовсім доречна і вдала. Про Роксоляниних батьків, крім того, що сказав С. Твардовський, більше невідомо нічого. Ю. Колісниченко і С. Плачинда в порядку авторської вигадки батька назвали Іваном, а П. Загребельний по цій лінії пішов далі: батько Гаврило служив у церкві св. Духа, мати Олександра мала б походити з Княж-двора над Прутом. Не маючи жодних фактів, Загребельний все ж не пошкодував сажі для Роксоляниного батька: п'яниця, безладний, несамовитий, чіпляв гріхи навіть до каміння, свинопастевний тощо. Тут не фактологія, а звичайна атеїстична пропаганда. Невідомо, яке було хрещене ім'я Роксоляни. На думку А. Кримського, — ніби Олександра.<sup>18</sup> Р. Самарджич у зазначеній своїй праці приписує їй початкове ім'я Розана, хоч воно явно не властиве українкам XVI століття. Він, мабуть, штучну європейську назву "Rasa" прийняв за справжнє ім'я дівчини. Тепер загальноновизнано, що за Роксоляною стоїть українка Настя Лісовська — така традиція, яка, однак, документально не

підтверджена. Виходило б, вже принаймні в кінці XV століття Роксолянин батько носив родове прізвище "Лісовський". Тут виникає сумнів, бо прізвища на "цький", "ський" належали, як правило, маєтній шляхті, а незнатні люди на Україні тоді родових прізвищ не мали. Щойно в 1642 році митрополит П. Могила доручив православним священникам вести метрики, в яких, проте, і в XVIII ст. фігурували лише імена без родових та інших прізвищ.<sup>19</sup> Тому досить проблематично, щоб в зазначений час простий православний священник вже мав родове прізвище.

Отже невідомо, як насправді звали Роксоляну, яке її прізвище і чи було вже в неї взагалі, як звали її батьків. За словами згаданого Михайла Литвина, її викрали, тобто взяли в ясир (полон), найвірогідніше — кримські татари. М. Савка в зазначеній статті запевняє, ніби це сталося в 1512 році. Я. Кісь на підставі різних хронік проаналізував ті татарські напади, які могли мати відношення до Рогатина — вийшло, що Роксоляна могла потрапити в ясир між 1509 і 1516 рр.<sup>20</sup> Однак вірогідніше — десь перед самим 1520 роком. З Рогатина невільницький шлях Роксоляни проліг до Криму. Становище невільників було жахливе і майже безнадійне, проте молодим гарним полонянкам жилося краще. Ось як писав Михайло Литвин: "Жінок, які мають вгамовувати чоловічу жагу, продавці тримають інакше. Декотрі мають розвеселяти на бенкетах — то тих навчають співати й грати... Гарні дівчата нашої крові купуються іноді на вагу золота і як іноді тут-таки зараз на місці перепродуються, даючи собою для продавця чималу вигоду".<sup>21</sup> Напевно, таку початкову школу пройшла і юна Роксоляна, адже потрапила до гарему самого Сулеймана. Вважають, що вона опинилася там в 1520 році.<sup>22</sup> Якраз восени того року Сулейман став султаном, тому неясно, чи він дістав Роксоляну як ще був принцом, чи вже як став султаном. Звичайно, для гарему її купили на невільницькому ринку. На думку Р. Самарджина, Роксоляна поступила до гарему приблизно в 20-річному віці, отже мала б народитися чи не в 1500 р. В радянських публікаціях її роком народження вказується 1505-й. Справжній рік народження Роксоляни, мабуть, лежить десь між цими двома датами (сам Сулейман I народився в 1494 році). Ось скільки відомо про Роксоляну до того, як вона потрапила до гарему — мало. Тому, зрозуміло, в різних дослідженнях цей період Роксоляниного життя просто пропускали, а письменники заповнювали його різними вигадками. Неосвідомленість доходила до того, що, наприклад, свого часу німецький письменник Й. Гралоу зобразив Роксоляну дочкою кримського хана, яку взяли в полон і продали до гарему... запорозькі козаки. На черзі гаремний період життя славетної українки. В султанському гаремі було багато одалісок, але, звичайно, не всім вдавалося полонити султанове серце. Якщо котрась із коханок більше подобалась йому, та ще як народжувала дітей, особливо сина, то вона займала привілейоване становище в порівнянні з іншими гаремними коханками. По-турецькому таку жінку називали баш-кадуною. Нею до появи Роксоляни в гарему була черкеска Махідеврэн (Весняна

троянда)\* від якої Сулейман I мав дітей, зокрема найстаршого сина Мустафу. Це була гарна горда жінка, мабуть знатного роду. Вона прибула до гарему як аманатка від черкесів на знак покірності Туреччині (Роксоляну ж просто продали як живий товар). Сулейман I спочатку кохав свою Махідеван. Султанова мати (валіде) Хафса була дочкою кримського хана Менглі-Гірея, а по материнській лінії також походила з черкесів. Вона любила свою напівземлячку Махідеван, всіляко сприяла їй, а воля валіде в султанському дворі мала неабияку вагу. За мусулманським законом, можна було мати чотири законні дружини, в той час, як кількість коханок-рабинь не обмежувалася. В султанському гаремі панували заздрощі, плітки, підступ, доноси тощо. Наявність законної дружини (дружин) аж ніяк не обмежувала мусульманина якоюсь подружньою вірністю — він будь-коли міг розважатися з будь-якою своєю гаремною коханкою. В зазначеній гаремній ситуації Роксоляні дуже нелегко було вибитися "в люди", та й хто зна, чи вона мріяла про це з самого початку. Саме султанове "залицання" до своїх одалісок відбувалося так: він заходив до гарему, де перед ним одаліски влаштовували різні розваги: танцювали, грали, співали тощо і звичайно демонстрували себе. Якщо якась приглянулася султанові, то він клав на неї легеньку хустинку — вона мала провести з ним ніч, після якої одаліска могла або піднятися над своїми посестрами з гарему, або позбутися дальшої уваги всевладного володаря. Відомий опис того султанового "залицання", яке вирішило дальшу долю Роксоляни. Це було десь восени 1521 року, коли Сулейман I повернувся з переможного походу на Београд. Султана чекала згадана Махідеван з синами (дочка померла за час походу) проте сталося інакше. Султан відвідав свій гарем: "Якось байдуже блукаючи між черкешенками і грузинками, дівчатами, чию вроду в Царгороді вважали клясичною, султан зненацька зупинився перед одним ніжним і милим обличчям. Він опустил погляд на підведене до нього обличчя без явної вроди, але із спокусливим усміхом, сині очі, затінені довгими віями, промовляли до нього не тільки пустотливо, а й зухвало. І він, що бачив стільки поглядів, сповнених пристрасті, муки й приниження, несподівано піддався отим розсміяним очам дівчини, яку в гаремі назвали Хуррем. Легку, як павутинку хустину, залишив на ніжному плечі тої, яку цілий світ незабаром зватиме Роксоляною".<sup>23</sup> Пізнавши Роксоляну, султан, звичайно, міг забавлятися й забавлятися із іншими гаремними коханками, не скинув він зразу з рахунку й своє перше кохання — Махідеван, однак з своєю Хассекі, Хуррем вже не поривав до кінця її життя.

Вона полонила його серце, душу, розум. Чим і яку? Тут насамперед виникає спокуса поговорити про її зовнішність, вроду. За деякими теперішніми публікаціями (УРЕ, РЕУ та інші) Роксоляна відзначалась красою. Про дивну красу цієї українки говорив французький поет і історик XIX ст. А. Ламартін,<sup>24</sup> а також румунський історик Н. Йорга.<sup>25</sup> Натомість Роксоляніні сучасники не помічали в ній дивної краси чи, словами султанового біографа, цитованого вище — явної вроди. Слова Б. Наваджеро про "милий,



скромний вигляд” ще не свідчать про особливу красу. П. Брагадіно в 1526 році, коли Роксоляні було понад 20 років, відзначив: “Молода але негарна, граціозна й невелика ростом”.<sup>26</sup> Щоправда, поняття про жіночу красу в різних народів і в різний час неоднакове, в цій справі велике значення має суб’єктивний чинник. У всякому разі Роксоляна не відповідала ні тодішньому європейському, ні турецькому еталонам жіночої краси. Збереглася низка портретних зображень, які традиційно пов’язуються з Роксоляною. На деяких з них взагалі годі й запідозрити красу портретованої.<sup>27</sup> Найбільш правдивим мав би бути Роксолянин портрет із згаданої книги Буассарда (1596 р.), оскільки поміщені в ній портрети “зображені” з натури на старовинних медалях і привезені з Константинополя та подаровані імператорові Фердинандові. Проте в зображенні Роксоляни з натури могли бути труднощі, бо як відомо, іслам негативно ставиться до зображення людей. І ще А. Кримський, принаймні в деяких портретах Буассардової книги бачив містифікацію, надуманість.<sup>28</sup> Так чи не так, а з цієї книги глядить молода, приваблива, однак не така вже вродлива “*Rossa Solymanpi vhog*”. На Україні, зокрема в Галичині більш значне інше зображення, яке хоч не має давнього підпису, але за традицією атрибутується як портрет Роксоляни. Він зберігається у Львівському Історичному Музеї і датується кінцем XVI ст. (також XVII ст.). На ньому портретована особа в “шапці”, яку приймали за чалму. Натомість мистецтвознавець П. Білецький в цьому портреті бачить не Роксоляну, а невідомого юнака “лісовчака” — кавалериста з загону польського полковника Лісовського. На його думку, й прізвище Лісовська може бути наслідком помилкової асоціації з назвою “лісовик”. За переконанням Білецького, на голові юнака не чалма, а стародавній, поширений в Польщі чоловічий головний убір.<sup>29</sup> Чалма чи не чалма, однак з портрету таки глядить жінка: довге волосся, великі очі, тонкі, дугоподібні брови, спадисті рамена, “м’якеньке” тіло тощо. Жінка молода, симпатична, чи красива — проблематично. М. Савка в своїй статті про Роксоляну, покликаючися на неназваних турецьких хроністів, навів такий її портрет: овальне обличчя, м’ясисті губи, піднятий до гори (кирпатий) ніс, смуглява, великі очі з довгими віями, чорні брови, чарівний усміх. Щодо форми носа, то на неї звернули увагу європейці — “*le nez a la Roxolana*”. Цікаво, що на жодному з відомих портретів ніс не кирпатий. І ще таке: Роксоляна мала, здається, золотаве волосся, яке для турків (смуглих) могло виглядати аж червоним. Тому, напевно, була вона не смуглява, а білява, адже й очі сині. Сказане про Роксолянин вигляд можна підсумувати словами А. Кримського: “... над тим недосяжно високим, мудрим володарем мала, нечувано величезну силу його не так вродлива, як розумна й інтригантська жінка”.<sup>30</sup> Натомість сам Сулейман I, за словами Лоніцерія, був заморожений красою Росси. Італійський мандрівник XVI ст. Б. Рамберті описав зовнішній вигляд та душевний портрет самого Сулеймана I.<sup>31</sup> Зовнішньо був він незугарний у всіх відношеннях, але це для абсолютного володаря життя і смерті своїх підневільних коханок не було дошкульною

вадою. А за душевним складом — це великий меланхолік, який ніби не розмовляв би і не всміхнувся б, якби не вживав опій. Попри свою меланхолію Сулейман I був запальний, однак легко прощав провину. Далі мав добре серце, і ще: в усьому стриманий і скромний, милосердний, людяний, дозволяв, щоб ним керували улюбленці. Звичайно, наведені позитивні риси не слід абсолютизувати, їх належить міряти тодішньою турецькою міркою і особливо в порівнянні з жорстоким, кровожадним Сулеймановим батьком Селімом. Роксоляна й зуміла знайти до свого володаря відповідний інтимно-психологічний ключ. Посол Бусбек пояснював Роксолянин зліт як коханням Сулеймана I, так і нерозбещеністю, нерозпущеністю султана. За твердженням чужоземних послів, Сулейман I на відміну від своїх попередників не знав содомського гріха, тому й більше тримався жінок, а з-поміж них — переважно однієї Роксоляни, яка 30-го вересня 1522 року народила сина Мехмеда. За деякими відомостями, після народження сина Роксоляна мала б просити султана, щоб він звільнив її від жіночих обов'язків щодо нього. Хто-зна чи то було щире бажання чи жіноча інтрига, але султан не зважив — наступного року Роксоляна подарувала йому дочку Мігрмах. Опинившись в султанському гаремі та ще й так полонивши Сулейманове серце, Роксоляна, звичайно, вже ніколи не могла вийти звідти. А тут ще й діти, то напечало жити й діяти в наявних умовах. Ці умови спочатку були такі: "законну" перевагу над Роксоляною мала згадана черкеска Махідеван, яка була матір'ю наступника трону. Їй всіляко протегувала валіде Хафса. Шанували її і в близькому оточенні султана. Черкеска ніяк не могла змиритися, щоб Роксоляна зайняла її місце. До того ж Роксоляну в султанському дворі не любили, звичайно, за винятком самого султана. Ця любов була дуже сильним козирем. Між Махідеван і Роксоляною не могло бути жодного компромісу. І ось випадок 1523 р. розсудив їх. Про це докладно розповів Б. Наваджеро. Було так. Яюсь Махідеван накинулася на Роксоляну й просто стала бити її, подряпала, повисмикувала волосся, називала "проданим м'ясом" тощо. Якраз після такої сцени Сулейман I покликав Роксоляну для чергової розваги, але його Хуррем Хассекі відмовилася прийти, мотивуючи, що в такому стані та ще й як "продане м'ясо" не може стати перед своїм володарем. Не прийти на вимогу султана — це нечуване зухвальство. Султан наказав привести Махідеван — та прийшла і розповіла правду, додавши, що Роксоляна заслужила це, бо вона, Махідеван, найперше стала догоджувати султанові, тому всі інші в гаремі мають уступати їй і вважати за свою володарку. Султан розсудив двох непримиренних суперниць не розумом, а серцем: не бажав після цього знати Махідеван. Для Роксоляни це була велика перемога, про яку вона, можливо, мріяла, якій, мабуть і торувала шлях, але до якої значною мірою спричинився випадок. В 1524 р. вона народила сина Селіма, в 1525 р. — сина Баязида, наступного року — Абдулаха (помер невдовзі після народження). Це, звичайно, зміцнювало становище Роксоляни, але в той час вона ще не досягла апогею свого всебічного

впливу на султана. Досить зазначити, що султанова мати Хафса і сестра Хатіджа симпатизували таки черкесці Махідеван. Не видно, щоб в 20-их роках Роксоляна явно грала помітну роль у державно-політичних справах. В цій царині неподільно панував Сулейманів улюбленець, великий візир (перший міністр) Ібрагім-паша. Цей здібний, освічений, спритний діяч походив з простого грецького роду. В юності його продали в рабство одній багатій вдові-туркені, потім доля випадково звела його з тоді ще принцом Сулейманом — вони стали нерозлийвода. Коли ж Сулейман став султаном, то взяв Ібрагіма до себе і влітку 1523 р. зробив великим візирем, а наступного року видав за нього свою сестру Хатіджу. З волі султана його улюбленець Ібрагім-паша зосередив в своїх руках величезну владу. З ним рахувалися в султанському дворі; бачачи, який прихильний до нього султан, то інші члени султанової родини намагалися заприятелювати з ним. Ібрагім-пашу поважали в Європі. Щодо Роксоляни, то в душі вона, мабуть, не погоджувалася ділити з Ібрагімом-пашею монополію впливу на Сулеймана. Були й зовнішні прояви неприязні між ними. Наприклад, в 1526 р. великий візир з угорського походу надіслав Роксоляні цінні подарунки, до чого вона поставилася зневажливо — Сулейман I в листі докоряв їй за це. Великий візир ставився до принца Мустафи, сина від Махідеван, як до законного наслідника султанського трону, що не могло подобатися Роксоляні, яка мала від султана синів і звичайно, в далекій перспективі бачила когось з них на троні. І ще таке. Вже відомо, як болісно зареагувала Роксоляна на фразу Махідеван про "продане м'ясо", а була чутка, ніби не хто інший як Ібрагім-паша доставив просту невільницю-українку, згодом славнозвісну Роксоляну до Сулейманового гарему. Здається Роксоляна, пішовши вгору, мріяла позбутися свідка свого колишнього приниження. Проте покищо це було неможливо. Ібрагім-паша, улюбленець султана, міцно стояв біля державного керма, до якого, отже, Роксоляна не мала прямого доступу. Її монополією покищо було султанове кохання. Сулейман I часто бував у відлученнях з столиці (військові походи, лови). Відлучення ще більше зміцнювали його кохання до Роксоляни. Свої почуття він виливав у листах до своєї Хассекі, вона, звичайно, відповідала йому — і гінці стрімголов доставляли листи від одного до другого. Ось деякі зразки листування між Сулейманом I та Роксоляною.<sup>32</sup> Султан до Роксоляни:

"Не питай Меджуна про кохання: він зачудований.

Не сподівайся, що таємницю відкриє ферхад: то тільки казка.

Питай мене про знаки кохання — я розповім тобі".

Султан на крилах думок летів до своєї Хассекі наче метелик до світла: "Моя люба, ти станеш свічкою, а твій любий метеликом". Очманілий від кохання Мухібі, (Сулейман I) благав в листі свою кохану: "Прилинь і прогуляйся в кришталевому палаці мого серця". Він сам бажав полинити до своєї милої, щоб "мереживом її кучерів полонити пташку свого серця у

трояндовості її краси". Читаючи Сулейманові листи до Роксоляни, важко повірити, що писав їх грізний володар людей і народів, понурий меланхолік, якого з отупіння виводив лише опій. Звичайно, в султанових листах до Роксоляни багато східної умовности, символіки і поетичної біжутерії, тож чи щирий автор в цих своїх епістолярних почуттях? Так, щирий, бо він, всесильний володар не потребував загравати з адресаткою, полонити її душу своїм красномовством — писав те, що відчував. У своїх листах до султана Роксоляна — одна ніжність, покірність, відданість. Для неї Сулейман I насамперед обожнений володар, а вона його ревна прислужниця.

У своїх інтимних почуттях, як і личило такій жінці, та ще й в листах, Роксоляна дотримувалася приписів пристойности. В 1526 р. вона писала султанові, який перебував в угорському поході:

"... Якщо ви, мій володарю, моє найвище райське дерево, бодай на крапельночку zvolите подумати або спитати про цю вашу сиротину, знайте, що всі, крім неї, перебувають під шатром милости Все милостивого. Бо того дня, коли зрадливе небо всеохватним болем вчинило наді мною насильство і в мою душу, не зважаючи на ці бідні сльози, встромило численні мечі розлуки, того судного дня коли в мене віднято вічні пахощі райських квітів, — мій мир перетворився на розмир, моє здоров'я на недугу, а моє життя — на загибіль... Мій володарю, світло мого ока, немає ночі, яка б не спалювалася від моїх гарячих зітхань, немає надвечір'я, коли б не долітали до неба мої голосні ридання і моя туга за вашим сонячним лицем. День мій обернувся в ніч, о місяцю туги..."

На палці слова того Мухібі Роксоляна відповідала, що її "... душа жалібно стогне, наче дудка дервіша; як Венера без сонця", а вона "... без обличчя свого милого як соловейко без троянди". Писала: "Доки читала ваш лист, сльози текли від радості. Може від болю розлуки, а може від вдячності". Пройде ще 8 років, а Роксоляни листи будуть такими ж покірливими, тужливими:

"Мій великий володарю, припадаю лицем до землі і цілую порох від ваших ніг, притулку щастя. О, сонце моєї снаги і добро мого щастя, мій повелителю, коли питаєте про вашу прислужницю, що їй через ваш від'їзд печінка звуглилася, як дерево, груди стали руїною, очі — як висохлі джерела; коли питаєте про сироту — утопленицю в морі туги, яка не розрізняє дня від ночі, котра страждає від любови до вас, яка збожеволіла дужче за Фергада і Меджуна, відколи розлучена з своїм володарем, то тепер зідхає, немов соловей, ридає безперервно, і після вашого від'їзду перебуває в такому стані, якого, не дай, Боже, навіть вашим невірницьким рабам".

В одному з листів до султана Роксоляна показала своє щире жіноче почуття — ревності. Це було в 1526 році, коли султан воював в Угорщині. Звідти він слав подарунки своїй Хассекі, але не забув і одаліску Гульфем,

надіславши їй пляшечку пахощів і гроші. Це трапило до Роксоляниних рук і вона писала Сулейманові I:

“Впав мені морок на очі — відразу схопила й розбила ту вашу пляшечку. Не знаю, що й говорила при цьому”.

Далі за словами Роксоляни, вона впала в сон і їй снилося, як хтось її принижував, бив, нищив. І тут же докір султанові за той подарунок для Гульфем: “Ви мене всюди оганьбили і нищили! Дасть Бог, поговоримо про це, як будемо разом”. Роксолянини листи свідчать про досконале володіння турецькою мовою й про обізнаність із східньою літературою, вони відповідають вимогам тодішнього епістолярного етикету. Все це Роксоляна, зрозуміло, дістала в султанському дворі. Турецькою мовою спочатку не володіла так добре, то, напевно, диктувала комусь свої листи, а згодом писала сама. З рідного Рогатина юна Роксоляна принесла щонайбільше вміння писати й читати по-староукраїнському і, мабуть, — розмовляти польською мовою. До речі, з самого початку, навіть не знаючи ще турецької мови, Роксоляна могла сяк-так порозумітися з султаном, адже крім інших мов, він знав також і сербську. Щодо Роксоляниних листів, то й вони повністю підвладні приписам тодішньої символіки й пишномовности, однак і поза всякими умовностями і викрутасами в них залишається багато почуттів — від обожнювання до освідчень в коханні. Чи щирі ці почуття? Тут належало б врахувати таке. Сулейман I — це перший і останній мужчина, якого пізнала Роксоляна. Про якийсь побічний, як то практикувалося в Європі, в султанському гаремі не могло бути й мови. В гаремі, в султановій родині, в його ближчому й дальшому оточенні вискокку Роксоляну не любили. Завоювати султанове серце було вершиною мрій кожної гаремної одаліски, а їй це вдалося відразу і то так, що султан закохався в неї безтямно. Роксоляна стала матір'ю — потрібно було дбати і про майбутнє дітей, особливо синів, адже якщо до влади прийшов би найстарший принц Мустафа, то на Роксоляну й її дітей чигала б неминуча смерть. Крім самого султана, Роксоляна фактично не могла розраховувати ні на кого. То як же вона могла не линути до нього і тілом і душею? А що діялося в потаємних закомарках її жіночої душі, сказати годі. Роксоляна, адже, не могла бути без Сулеймана I, але ж бо й він не міг бути без неї, бо, за слушними словами Р. Самарджича, вона підбадьорувала його в чоловічій марноті, народжувала синів і допомагала стати великим володарем. За період 1520-1534 рр. в історії Османської імперії було чимало важливих подій: завойовання частини Сербії з Београдом; підкорення о. Родоса та інших островів Егейського й Іонійського морів; розгром Угорщини; повстання в Малій Азії; невдала облога Відня; мир з Австрією тощо. До перелічених подій Роксоляна прямого відношення не мала — все це було наслідком особистої політики Сулеймана I та його улюбленця, великого візира Ібрагіма-паші, хоч тут вона могла приховано стимулювати султанові дії. Щоб згладити прикре враження від невдалої облоги Відня, султан наказав

провести в 1530 р. величаве свято на честь обрізання своїх синів: найстаршого Мустафи (від Махідеван), Мехмеда й Селіма (від Роксоляни). Підготовка до свята тривала півроку, а саме святкування — 18 днів, а наступного року Роксоляна народила останню дитину, сина Цихангіра. Щодо Роксолянних дітей в літературі є розбіжність. Наприклад, за П. Брагадіно, найстаршим Роксоляниним сином мав би бути Селім, насправді — Мехмед. Як вважав Михайло Литвин, перший Сулейманів син був від Роксоляни, а фактично — від Махідеван. Лоніцерій назвав ще й сина Джангіса, який помер. Історик Н. Йорга не знав синів Абдулаха і Цихангіра, а Селіма вважав народженим у 1521 році (так і Наваджеро), тоді як він 1524 року народження. М. Савка звідкись взяв, що Роксоляна мала 3-х синів і 2 дочки. В цій статті кількість дітей Роксоляни, їх черговість і роки народження наведено за працею Р. Самарджича. З дітей від Роксоляни султан найбільше любив найстаршого Мехмеда. Що стосується взагалі найстаршого Мустафи, то наближався час, коли вже потрібно було привчати його до державних справ. Султанські сини за життя батька одержували в управління якусь провінцію. Мустафі плянувалася почесна, найближча провінція Арухан. Однак поки він туди подався, сталася одна обставина: в 1534 р. померла валіде Хафса, з якою не міг не рахуватися султан і яка всіляко сприяла черкесці Махідеван. Ця смерть об'єктивно була на руку Роксоляні, вона розв'язувала руки й Сулейманові I в дальших діях щодо Махідеван. I ось всупереч традиції султан розпорядився, щоб разом з Мустафою з столиці виїхала й його мати. Це була явна висилка. Махідеван програла ще раз, остаточно. Це, звичайно, зроблено або на угоду, або на пряме прохання Роксоляни. Зразу ж, десь в 1534 р. Сулейман I одружився з Роксолянню по мусульманському закону. Отже особисто-інтимні відносини Роксоляни з султаном виглядають так: з 1520 по 1523 р. вона найулюбленіша одаліска; 1523-1534 рр. — фактична дружина; з 1534 р. — законна дружина. В зв'язку з цим не зовсім точно титулувати Роксолянню дружиною, султанкою вже з 1520 р. як можна прочитати в різних публікаціях. Сулейман I — перший з турецьких султанів, що одружився з колишньою невільницею. Ситуація складалася явно на користь Роксоляни: вона — законна султанова дружина; не стало валіде Хафси; Махідеван була скинута з рахунку. Однак залишався сильний великий візир, султанів улюбленець і швагер Ібрагім-паша, чия дружина, султанова сестра Хатіджа недолюблювала Роксолянню. Раптом і над могутнім султановим улюбленцем стали збиратися хмари, і бурю, можна догадатися, сіяла Роксоляна. Ібрагім-паша почав титулувати себе нечувано до того — "сераскер султан", в чому можна було запідозрити підриг султанського абсолютизму. З самим султаном він, за традицією своєї давньої з ним дружби, поводився запанібратськи, а поза очі зневажливо називав турком. Пішли чутки, що великий візир зневажливо ставиться до священних книг, які йому дарували. Він нагромадив собі величезне багатство. В 1535 р. старанням Ібрагіма-паші був укладений вигідний для Франції договір. I ще: великий візир задалеко зайшов у своїх

амурних відносинах з якоюсь жінкою Мухинею, чим принизив гідність своєї законної дружини, султанової сестри і, отже, й самого султана. Сам Ібрагім-паша перебував на перській війні, з якої повернувся на початку 1536 р., а 15 березня того ж року його знайшли в султанському палаці задушеним. Історик Гаммер бачив у цій справі інтригу Роксоляни.<sup>33</sup> Навпевно, так і було. Хотіла чи не хотіла того Роксоляна, але смертю Ібрагіма-паші вона вдарила по Європі, бо там його смерть справила гнітюче враження. Вбивши свого улюбленця, Сулейман I впав у депресію. В такій ситуації він ще більше піддався впливові своєї Хассекі. Навесні 1537 р. султан подався походом на Італію. Його супроводжували сини від Роксоляни Мехмед і Селім. Роксоляна діяла далі. Восени 1539 р. четвертим візирем став Рустем-паша, родом з Боснії. Особливих розумових чи державних здібностей він не мав, був креатурою Роксоляни, ставши навіть її Сулеймановим зятем. Десь в той час було влаштоване пишне свято на честь обрізання султанових синів Баязида і Цихангіра. В 1541 р. Рустем-паша став другим візирем. Роксоляна торувала своєму зятеві шлях до посади великого візира, більше того, — хотіла мати спільника для наступних дій проти все ж ще офіційного наступника трону, принца Мустафи. І ось в тому ж 1541 р. Сулейман I розпорядився перевести Мустафу в дальшу провінцію, Амасію, а його місце в Сарухані зайняв найстарший, улюблений Сулейманів і Роксолянин син Мехмед, який однак, в 1543 р. помер. Батьки тяжко переносили цю втрату. На місце померлого в Сарухан пішов Селім. В 1544 р. Рустем-паша став великим візирем — Роксоляна прибирала до рук державні віжки, щоб згодом передати їх своєму синові. В 1547 р. Сулейман I вирушив у черговий похід на Персію, його в столиці заступав син Селім. Турецький хроніст Ібрагім Печевія відзначив, що цей похід для Роксоляни — "добрий привід, щоб зять Рустем показав свої військові здібності, а її найстарший син Селім — набув володарських навиків поки заступатиме батька в Стамбулі".<sup>34</sup> Султан повів військо на війну, а за ним летіли Роксолянині листи, в яких вона, як і до того, називала його своїми очима, своїм щастям і т.д.; запитувала як почувують себе благословенні султанові голова й ноги тощо. В одному з листів просила, щоб султан не відвертав свого чесного зору від великого візира, зятя Рустема. Однак Роксоляну турбували не тільки й не стільки султанові ноги, на які він скаржився в листі. Вона мріяла будь-що позбутися принца Мустафи і розчистити шлях до трону своєму синові. В цьому напрямку діяла в спілці з зятем Рустемом, чиї люди неугавно шпигували за Мустафою. Сам принц був запальної вдачі, він висловлював своє незадоволення становищем в султанському дворі. Мустафу дуже любили яничари, за подейкуванням яких, Сулеймана належало б скинути, а на його місце поставити Мустафу. Сам Мустафа налагодив добрі стосунки з підвладним йому населенням. Про висловлювання й деякі наміри Мустафи Роксоляна й Рустем-паша знали з доносів і перехоплених листів. Незадоволення незадоволенням, проте, здається, Мустафа й не подумовував скидати

батька, та Роксоляна з Рустемом дивилися на справу інакше. Адже, як писав в 1553 р. Наваджеро, "всі наміри матері, що її так кохає великий володар, і наміри Рустема, який має таку велику владу, спрямовані лише до однієї мети: зробити, в разі смерті, наступником свого родича Селіма".<sup>35</sup>

Тут потрібно зробити незначний відступ. Ю. Колісниченко і С. Плачинда в своїй книжці запевняють, ніби ще в травні 1540 р. Роксоляна за допомогою деяких турецьких вельмож організувала невдалу змову проти Сулеймана I, щоб посадити на трон свого сина Селіма. Мовляв, усіх учасників змови було страчено, а Роксоляні через незмірне кохання султан простив. Нічого подібного не було. Навпаки, Роксоляна добре знала: саме безтямно закоханий в неї Сулейман I — це запорука того, щоб її син сів на султанський трон. Її інтриги були скеровані проти законного наступника Мустафи, який нібито затіював змову проти батька, адже Роксолянині пляни мали на меті зберегти султана. Їй і Рустемові таки вдалося зобразити Мустафу перед батьком-султаном як змовника. З таким переконанням Сулейман I десь влітку 1553 р. вирушив на чергову війну, взявши з собою синів Селіма, Баязида й Цихангіра. Султанів шлях пролягав через провінцію Мустафи, який зустрічав батька. 6 жовтня 1553 р. Сулейман I розпорядився, щоб Мустафа зайшов до його шатра — там на нього чекав зашморг, (незабаром вбили і його малолітнього сина). Від Махідеван султан мав ще дітей, але вони повмирали, отже від неї не залишалось нікого. Наприкінці того ж року помер наймолодший Роксолянин син Цихангір, який дуже любив вбитого Мустафу: Залишалися Селім і Баязид — комусь з них мав дістатися трон. За традицією, переважне право на нього мав старший Селім, гультіса, пияк тощо. Тому Роксоляна подумувала про молодшого Баязида. Таким чином, колишня попівна з Рогатина піднялася на нечувану висоту в державі, перед якою тремтіли в Європі і поза нею. Однак при всьому цьому Роксоляну в душі не любили, її ненавиділи й поза очі всіляко ганьбили, скрізь говорили про її підступність. Подібне ставлення знайшло відображення в творах турецьких хроністів: згаданий вже Алі-Челебі, І. Печеві, а також Салак-заде. Люди не могли збагнути, яким чином Роксоляна змогла так обплутати султана. Виникло підручне пояснення: вона чарувала. Про чари й заклинання, які мала б практикувати Роксоляна, писали як названі турецькі автори, так і тодішні європейці Бассано, Бусбек, Буассард та інші. Н. Моффанський писав про уславлену чарівницю-єврейку, яка нібито допомагала Роксоляні причаровувати султана,<sup>36</sup> а Бусбек навіть навів ім'я єврейки — Тригіла. За словами Бусбека, йому в 1554 р. називали жінок, що забезпечували Роксоляну кісточками з гієнчої морди — для причаровування султана. Звичайно, названі та інші автори передавали мандрівні чутки. Однак цілком можливо, що в силу тогочасного розуміння Роксоляна вірила в чари й вдавалася до них. А зараз на черзі інше питання, яке не може не цікавити кожного свідомого українця: чи зробила Роксоляна щось добре для своєї рідної України? Адже для цього вона мала можливість. Ю. Колісниченко і С. Плачинда, керуючись патріотично-



виховними мотивами, дали на це запитання ствердну відповідь, мовляв, Роксоляна відвертала від України татарсько-турецькі напади, а Османській імперії шкодила як могла, довівши її до занепаду. Щодо шкідництва й занепаду, то це явні небилиці. Відвернення нападів на Україну — трохи інакша справа. Пригадується, як то офіційна критика вороже зустріла це твердження про Роксолянине заступництво за Україну, мовляв, не якась там Роксоляна, а братня могутня Російська держава була захистом для України від татар і турків. Тут справа відривається від фактів і переноситься в царину готових історіографічних концепцій. До речі, в час Роксоляни, українські землі входили до складу Литви й Польщі, з якими Москва нерідко ворогувала. П. Загребельний не підтримав лінію Ю. Колісниченка і С. Плачинди і приписав Роксоляні проросійську орієнтацію. Хоч прямих свідчень про ставлення Роксоляни до України немає, однак давніший польський історик Ю. Немцевіч був переконаний, що саме завдяки Роксоляні Туреччина добре ставилася до Польщі,<sup>37</sup> до складу якої входила значна частина українських земель, зокрема й Роксолянин Рогатин.

Я. Кісь на підставі аналізу турецько-польських відносин схиляється до такої ж думки. Варто навести деякі факти, зібрані в його статті. Так от, у 1525 р. Польща й Туреччина уклали мирний договір, в 1530 р. його повторено, а 1533 р. закріплено як вічний мир, що мав зобов'язувати султана до кінця його життя. Обмін посольствами й дружніми листами мали місце в 1525, 1530, 1533, 1535, 1538 роках. Однак справа не лише в турках. Найбільше дошкуляли Україні кримські татари — васали Туреччини. Вони нерідко діяли на власну руку, не дуже рахуючись з наказом Стамбула. За деякими відомостями, Сулейман I вгамовував кримців. Як відзначив тодішній польський хроніст М. Бельський, султан забороняв кримським татарам нападати на Польщу, отже й Україну. З виступу С. Заборовського на сеймі в 1538 р. ясно видно: татари добре справляються за наказом султана. Звичайно, татарські напади були, однак вони здійснювалися здебільшого без або і всупереч султанової волі. З другого боку, українські козаки також дошкуляли татарам і туркам, не зважаючи на волю литовського й польського урядів. Цитований лист Сулеймана I до польського короля також свідчить про добрі відносини між обома країнами, точніше — трьома, бо Польща й Литва мали спільного монарха. Звичайно, Сулейман I був зацікавлений у добрих стосунках з Польщею й Литвою і з інших мотивів: він вів загарбницьку політику в інших місцях, тому хотів забезпечити себе з боку названих держав. Все ж тут не можна виключати й особистого чинника. Адже султан свою улюблену дружину називав королевою сестрою, то мала ж та "сестра" якусь вагу у відносинах між Туреччиною й Кримом з одного боку і Польщею й Литвою з другого. Відомі два листи Роксоляни до короля Сігізмунда II Августа.<sup>38</sup> Перший лист — це тепле привітання з нагоди інтронізації цього короля 1548 р. Однак щось важливе було передано усно через Роксоляниного посланця, бо вона писала:

"... ми і послали нашого слугу Гасана-Агу і просили Вас дуже, щоб і після того, як він з Божою допомогою прибуде, Ви повністю повірили всьому тому, що він викладе Вашій Величності, тому що воно цілком походить від нас".

У відповідь король написав листа і також передав щось через Гасана-Агу. Це мало б справити султанові радість, бо Роксоляна писала до короля:

"... це зробило йому таку велику радість, що не можу вимовити, і він сказав, що з старим королем ми були як два брати і, якщо подобається Всеблагому Богові з цим королем ми будемо, як батько і син..."

Мабуть, йшлося про щось в інтересах Польщі й Литви, зокрема — про приборкання Криму. В середині XVI ст. визнаним керівником безкомпромісної боротьби з кримськими татарами став знаменитий князь Д. Вишневецький, Роксолянин земляк. У 1553 р. він несподівано прибув до Стамбула. Точних відомостей про цю поїздку немає. Радянський історик В. Голубуцький, виходячи з клясової схеми, витлумачив цей епізод так, ніби Вишневецький мав на меті будь-що придушити запорозьких козаків і шукав для цього підтримки з боку кримського хана, турецького султана.<sup>39</sup> П. Загребельний в своєму романі зобразив цей епізод в такому ж дусі, в той час як Вишневецький вірогідно, міг мати на думці зовсім інше: заручитися підтримкою султана (й своєї землячки Роксоляни) в справі приборкання свавільного Криму. Так зокрема думали П. Куліш і М. Грушевський.<sup>40</sup> За наявними відомостями, в Стамбулі Вишневецького добре прийняли і обдарували.<sup>41</sup> За цим не могла не стояти й Роксоляна. Якраз після повернення з Туреччини Вишневецький інтенсифікував боротьбу з татарами. Сукупність наведеного вище дає підставу твердити певне заступництво Роксоляни за Україною, хоч вона засвідчила про це так, як, скажемо, епічна Маруся Богуславка. Після цього екскурсу — дальша хронологічна розповідь.

Вбивши свого найстаршого сина Мустафу, султан одночасно скинув з посади великого візиря, свого зятя Рустема-пашу, чим спантеличив військо, бо всі знали, що Рустем-паша інтригував проти Мустафи. Тепер для Роксоляни було абсолютно ясно, що султанський трон після Сулеймана I займе хтось з її синів. В Європі ходили чутки, що до смерти принца Мустафи причетна його мачуха Роксоляна. Ці чутки, як показано вище, мали під собою відповідний ґрунт. А тут ще й в 1555 р. поширилися інші чутки, мовляв вбито не Мустафу, а іншу особу, сам Мустафа живий. Це дуже гнітило султана і ятрило його сумління. Появився самозванець "Мустафа". Молодший Сулейманів і Роксолянин син Баязид був якось причетний до зазначеного самозванства.

Старший син Селім дедалі більше в'янув у безділлі й гаремі. Сам Сулейман I, повернувшись в 1555 р. з переможної війни проти Персії, після того понад 10 років не ходив на війну, хоч у цей час Туреччина вела війни.

Султан старів, а Роксоляна, здається, хворіла. Потрібно було ще раз подбати про трон для сина. В 1555 р. не без втручання Роксоляни великий візир Ахмед-паша втратив і посаду і голову, а на його місце знов став зять Рустем-паша, який, звичайно, тягнув би за тещею та її сином. Цього разу йшлося про Баязида, бо на старшого Селіма, не було великої надії.

В зазначений час в Стамбулі й імперії велося широке культово-культурне та інше будівництво, в чому брала участь і Роксоляна. В 1556 р. головний будівничий Коджа Мімар Сінан завершив знамениту мечеть Сулейманіє. Роксоляна також збудувала мечеть, притулок для бідних, лікарню. Символічно, то ці будівлі вона розпорядилася спорудити в Стамбулі на місці колишнього невільницького базару, де колись, мабуть, продали до гарему й юну українку з Рогатина. За повідомленням Н. Моффанського, ходили чутки, ніби широким добродійним будівництвом Роксоляна хотіла заздалегідь забезпечити собі місце на небі і спокійно підбурити султана на вбивство принца Мустафи. На честь своєї улюбленої дружини Сулейман I спорудив багато будівель в різних кінцях своєї імперії. Будували нові мечеті, або перетворювали на них християнські храми. Не вистачало грошей, то за наказом султана на християнських прочан, які відвідували святині в Єрусалимі, наклали спеціальний податок. Тут не обійшлося й без Роксоляни, яка була якщо й не фанатичною, то ревною мусулманкою. Не потрібно втішати себе думкою, ніби Роксоляна потайки була християнкою. Адже з домашнім християнством розлучилася десь у 16-річному віці, а решту зробили служники ісламу. Сулейман I також був ревний мусулманин і в цьому Роксоляна імпонувала йому. Цій знаменитій жінці так і не довелося побачити на троні котрогось із своїх синів: в середині квітня 1558 р. вона померла (Ю. Колісниченко і С. Плачинда, а також УРЕ і РЕІУ запевняють, ніби це сталося в 1561 р.). До речі, А. Барбаріго в цитованому вже донесенні з 1558 р. згадує Роксолян у вже в минулому часі. Сулейман I на честь померлої роздав бідним людям багато грошей. Похована вона в гробниці, яка досі зберігається в Стамбулі. Є в цій столиці квартал, який і зараз на честь Роксоляни називається Хассекі, а в ньому мечеть, притулок для бідних і лікарня, які свого часу збудувала Роксоляна. Варто в порядку епілогу додати таке. На другий рік після смерті Роксоляни між її синами Селімом і Баязидом розпочалася явна боротьба. Старий Сулейман не міг вгамувати їх чи, можливо, й підтримував Селіма. На боці цього старшого, але нікчемного сина стояла група вельмож — Селім переміг, а Баязид змушений був тікати до Персії. В 1561 р. на вимогу Стамбула перси видали Баязида. В тому ж році припинилося урядування великого візиря Рустемі-паші. З волі старшого брата і батька-султана принц Баязид і п'ять його синів були страчені. Отже — Великий, Пишний, Законодавець, не зупинився перед убивством своїх синів та внуків. Та й Сулейманів батько, Селім I Явуз (Грізний) повідправляв на той світ значно більше: батька, братів, племінників багатьох урядовців.<sup>42</sup> Така була практика в турецькому султанському дворі. На її тлі Роксолянині задуми й

дії щодо великого візиря Ібрагіма-паші, принца Мустафи та інших, не такі вже різючі. Так, що жінку, не зважаючи на її величезну силу, славу, велич, — не любили, ненавиділи: в придворних колах, яничари, простий люд. А ненавиділи, неславили, здається, не стільки за вчинки самі по собі, а за те, що вона — жінка, колишня невольниця з України зуміла так обплутати серце й розум султана. Оскільки турецька історія до того не знала подібного прецедента, то, отже, Роксоляна "відьма, чарівниця" — звідси й пересуди, підозріння, ненависть. Сулейман I пережив свою Хуррем-султанку на 8 років і помер в 1566 р. Він похований в окремій величавій усипальниці поруч з нею. Султаном став Селім II, до якого пристав епітет Мест-П'яний. Цим сказано майже все. Хуррем, Хассекі, Росса, Роксоляна — назви однієї й тієї ж жінки, яку колись-колись в українському Рогатині при хрещенні назвали якось інакше, можливо, й Настею (Анастасією). Хиерна доля накинута на шию цієї юної українки татарський аркан і, зв'язавши руки сирівцем, повела її чи то в лиховісну Каффу чи на стамбульський Аврет-пазар (невільницький ринок). Далі — гарем і нечувані, незбагненні метаморфози, про що говорилося вище. Роксоляна єдина султанша в історії Туреччини. Вона уособлює своєрідний унікальний епізод українсько-турецьких стосунків XVI ст.

Передрук з книжки: *Дослідження з історії України*. Упорядкував Петро Якуб'як. Бібліотека СМОЛОСКИПА ч. 46, Торонто — 1984 — Балтимор.

#### ПРИМІТКИ

1. "Le relazioni degli ambasciatori Veneti ai Senato, edite da Eug. Alberi", т. III, серія 3, т. 1, Флоренція, 1840, стор. 74-75. Далі: з зазначенням тома, року видання і сторінки. Покликання на це та низку інших джерел запозичено з праці А. Кримського "Історія Туреччини" (К. 1924). Частина зазначеної праці є в виданні: А.Ю. Кримський. Твори в п'яти томах, т. IV, К., 1974.

2. "Relazioni", т. III, серія 3, т. 1, стор. 115.

3. Busbequii epistolae, Ганновер, 1629, стор. 74.

4. Радован Самарджич "Сулейман и Рокселяна", Белград, 1976, стор. 536.

5. "Relazioni", т. IX, серія 3, т. 3, 1855, стор. 148.

6. Радован Самарджич, зазначена праця, стор. 537.

\* В післяслові до свого роману П. Загребельний не без гордості заявив, що використав багато різних джерел, назвавши їх, а в тому і працю Самарджича.

7. Я. Кісь. Легенди і факти про Роксоляну, "Архів України", No. 6, 1970, стор. 25, примітка.

8. "Relazioni", т. IX, серія 3, т. 3, стор. 102.

9. "Relazioni", т. III, серія 3, т. 1, стор. 74.

10. "Relazioni", т. IX, серія 3, т. 3, стор. 115.

11. "Russia seu Moscovia, itemque Tataria", Leiden, 1630, стор. 264.

12. E. Gibb. A history of Ottoman Poetry, vol. III, London, 1904, стор. 6.

13. Михайло Савка. Роксолана, "Жовтень", No. 1, 1969, стор. 95.

14. "Мемуары, относящиеся к истории Южной России", вип. I, 1890, за ред. В. Антоновича, стор. 19.

15. П. Кулиш. История воссоединения Руси, т. III, М., 1874, стор. 437.

16. "Przeważna legacja i.o. Krzysztofa Zbaraskiego do Najjaśniejszego Sułtana cesarza tureckiego Mustafy, wr. 1621..."; Poezje Samuela z Strzypny Twardowskiego, Kraków, 1861, стор. 169.

17. Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce z rękopisów, ludzie dzieł, т. II, стор. 237; "Przeważna legacja i.o. Krzysztofa Zbaraskiego...", стор. 165.
18. А. Ю. Кримський. Твори в п'яти томах, т. IV, стор. 425.
19. Ю. К. Редько. Сучасні українські прізвища, К., 1966, стор. 4.
20. Я. Кісь, зазначена стаття, стор. 27.
21. "Мемуары, относящиеся к истории Южной России", вип. I.
22. УРЕ, вид. 1, т. 12, стор. 338; РЕІУ, т. 4, стор. 7; Радован Самарджич, зазн. праця, стор. 96.
23. Радован Самарджич, зазначена праця, стор. 16; наведено і в романі П. Загребельного "Роксолана".
24. Михайло Савка, зазначена стаття, стор. 95.
25. N. Jorga. Geschichte des Osmanischen Reiches, 1909, т. II, стор. 345.
26. "Relazioni", т. IX, серія 3, т. III, стор. 102.
27. Михайло Савка, зазначена стаття, поміщені в ній зображення.
28. Акад. А. Кримський. Вступ до історії Туреччини, вип. 3, європейські джерела, XVI в., К., 1926, стор. 107.
29. Платон Білецький. Український портретний живопис XVII-XVIII стол., К., 1969, стор. 36-38.
30. А. Ю. Кримський. Твори в п'яти томах, т. IV, стор. 425.
31. Радован Самарджич, зазначена праця, стор. 522-523.
32. Там же, стор. 537-542; український переклад є і в романі П. Загребельного.
33. I. Hammer. Historie de l'Empire Ottoman, т. VI, Paris, стор. 9, 99.
34. Радован Самарджич, зазначена праця, стор. 659.
35. "Relazioni", т. III, серія 6, т. 1, стор. 78, 79; про це і в "Busbequii epistolae", стор. 36, 38.
36. "Chronicorum Turcicorum..., a Lonicero", т. I, Frankfurt a/M, 1586, стор. 195.
37. Михайло Савка, зазначена стаття, стор. 94.
38. Listy Roxolany. Sz. Askenazy, "Kwartalnik Historyczny", 1896, стор. 112-114.
39. В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество, К., 1957, стор. 72; його ж Гомін, гомін по діброві, К., 1963, стор. 31.
40. П. Куліш. Байда князь Вишневецький, Драма (1553-1564), СПб., 1884; М. Грушевський. Байда-Вишневецький в поезії і історії, "Записки УНТ в Києві", кн. 3, 1905, стор. 123.
41. Книга посольская. Метрика Великого Княжества Литовського, док. No. 88, стор. 139.
42. А. Ю. Кримський. Твори в п'яти томах, т. IV, стор. 345-348.

\* Я. Кісь у своїй статті називає її Босфораною.

**Примітка Редакції.** Чужі імена турецького і іншого походження в статтях про Роксолану мають часто інакші форми-варіанти в іменах тих самих осіб, бо автори послуговувалися різними джерелами.

Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

## РОКСОЛЯНА В СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У примітках і поясненнях до своєї історичної повісти "Роксоляна", Осип Назарук стверджує, що на переломі середньовіччя і нових часів, коли на історичній арені Європи виступає багато славних і діяльних жінок, український нарід переживав найглибший упадок і в його пам'яті затратилися навіть спогоди про його колишню державність. Серед поширеного тоді безпросвіття не можна було думати про те, щоб наш нарід міг видати з себе славних людей, мужчин чи жінок.

Але немов на знак, які великі здібності криються в народі нашої землі, Божа воля висунула з нього якраз у тім часі жінку, як найвизначнішу постать світової історії тої епохи. Нею була Настя Лісовська-Роксоляна, дочка українського священика з Рогатина. Її ім'я зустрічаємо в історії Туреччини, зокрема за першу половину 16 століття, коли султаном цієї країни був Сулейман Перший. Як відомо, під час нападу на Рогатин 1520 року кримські татари взяли Настю Лісовську в полон і продали в султанський гарем.

Маючи гарний голос і граючи добре на гітарі, Настя скоро звернула на себе увагу докільця султанського двора, а один з кустарів сказав Гафізі, матері султана, що ця "слов'янська дівчина розумна, швидка й тверда як діаманти, з яких вона насміхається".<sup>1</sup>

Султан Сулейман ледве бачив її лице до часу, коли вперше почув її спів. Він прислухався до нього, питав Настю про її ім'я і дав наказ призначити їй окреме загороджене місце для спання з гардеробою і власними прислужниками та дати їй деяку суму грошей на перли й золоті прикраси.<sup>2</sup>

Ніхто на султанському дворі не знав, що так дуже притягало султана до Насті-Роксоляни. А було це її вміння відгадувати його думки і в найдогідніші моменти впливати на них.<sup>3</sup> Невеличка, але граціозна поставою, вона імпонувала йому не так своєю красою, як веселістю, чаром поведінки й живучістю ума. Таким чином вона стала фавориткою Сулеймана, усунула свою попередницю Гюльбеґар, народила султанові трьох синів — Селіма, Баязида і Цихангіра та запевнила одному з перших двох насліддя на троні. Однак, між синами Роксоляни і тронем була одна перешкода — Мустафа, син Сулеймана, якого не можна було усунути без наказу султана-батька. Роксоляна й великий везір Рустем обвинувачували Мустафу, мовляв, він хоче захопити владу й увійшов уже в контакт з

ворожим султанові перським королем. У 1553 році Сулейман дав наказ вбити Мустафу. Ця подія викликала велике здивування і занепокоєння в Європі й дала поштовх до численних історичних і літературних, переважно драматичних, творів. В деяких з них Роксоляна виступає центральною постаттю, в інших вона відіграє другорядну роль, а в центрі уваги стоїть Мустафа.

Уже 1555 року Ніколяс а Моффан, добре ознайомлений з турецькими відносинами, написав працю про Сулеймана й Роксоляну.<sup>4</sup> Він дещо злагіднив події, надаючи їм характеру роману, і описав, як Роксоляна стала султанкою і намагалася приготувати одному з своїх синів трон, не допустити, щоб його одержав Мустафа, син Сулеймана від іншої жінки. В результаті обвинувачень, мовляв, Мустафа старається про руку дочки перського короля, недовірливий і розчарований султан кличе його до Алеппо. Мимо пересторог і поганих снів Мустафа іде туди й, не зумівши оправдати себе, знаходить там смерть. Роксоляна є тут центральною фігурою, а Мустафа виступає в ролі жертви-мученика. Йому присвячує більше уваги Г. Бунен у творі "Ля сольтан",<sup>5</sup> де описано інтригу Роксоляни з пофальшуванням листа, занепокоєння султана і смерть невинного Мустафи. По боці Роксоляни стоїть її син Селім, претендент на трон. З другого боку, зі справою Мустафи є пов'язана історична постать везіра Ібрагіма, який ще перед смертю Мустафи упав жертвою підступу Роксоляни. Тут задується вперше Зеангір, інший син Роксоляни.

У драмі П. Бонареллі "Іль Солімано"<sup>6</sup> знаходимо історію любови Мустафи до Дестіни, дочки перського короля. Автор уводить тут дещо скомплікований мотив помінання дітей, при чому Мустафа являється властивим першим сином, якого обміняли дитиною і якого Роксоляна вбиває ради іншого сина. Про свою помилку вона довідується запізно й убиває себе біля мертвого Мустафи. Слідами Бонареллі ідуть А. М. Коспі (Іль Мустафа)<sup>7</sup> і Жан де Мерет,<sup>8</sup> під час коли Віон д'Алібрей<sup>9</sup> відхиляється від трагічного перебігу подій у Бонареллі й дає їм щасливе закінчення. В нього Роксоляна виступає більш розважною і поміркованою.

До Англії тема Роксоляна прийшла 1575 року як переклад праці Моффана,<sup>10</sup> а потім у "Історії турків" Ричарда Кноллса.<sup>11</sup> У творі Фувльке Гревілла "Мустафа"<sup>12</sup> Роксоляна знову займає центральне місце. Тут ще сильніше показані її негативні риси, вона вбиває свою рідну дочку, яка хоче рятувати Мустафу. Раджер Бойль з Оррері у творі "Мустафа, син Солімана Великого"<sup>13</sup> ушляхотнює Роксоляну, показуючи її великодушність у відношенні до інших і мотивуючи її інтригу проти Сулеймана її відданістю до Зеангіра та підшептами Рустема. Дія відбувається в Угорщині, головною темою є приязнь братів, хоч вони є суперниками не тільки за трон, але також у любові до угорської королеви Ізабелли.

У драмі "Ібрагім Басса" Мадам де Скіюдері<sup>14</sup> Роксоляна є центральною постаттю. Крім докладного опису, як Роксоляна стала султанкою, Мадам де Скіюдері включає тут скомпліковану любовну історію, коли сам султан Сулейман залюблюється в дочці перського короля і наказує її викрасти.

Під час морської катастрофи її рятує закоханий у ній Зеангір і приводить її на двір Мустафи, який, однак, підозріває, що все це зроблено тільки на те, щоб відмежувати його любовку від нього. Інтрига Роксоляни служить її жадобі влади, а не опіці її сином. Вслід за Мадам де Скюдєрі появилася декілька французьких драматичних творів. М. Ф. Белен у творі "Мустафа і Зеангір"<sup>15</sup> перейняв з англійської трагедії претенсії Зеангіра на трон і суперництво в любові. У нього перська королева фаворизує Мустафу. Цьому противиться Сулейман і вимагає, щоб Мустафа перестав зустрічатися з нею. Однак, через заздрість до Зеангіра, якому він віддав королеву під опіку, Мустафа нехтує наказ Сулеймана й цим спричинює свій власний упадок. Щоб доказати свою непричетність до смерті брата, Зеангір прокляв себе. Ідучи по лінії популярності теми приязні братів у 18 столітті, Белен не наголошує амбітності Роксоляни.

Приязнь братів є також темою трагедії С. де Шамфорта "Мустафа і Зеангір",<sup>16</sup> при чому любовна сцена відходить тут на задній план. Мотив старання Мустафи і Зеангіра про руку тієї самої жінки відпадає також у творах англійця Дейвіда Маллета "Мустафа"<sup>17</sup> і француза Ж. С. Б. Мессоннева "Роксоляна і Мустафа".<sup>18</sup> У Маллета Мустафа одружився таємно з перською королевою і через цей контакт з персами являється винуватим у відношенні до свого батька Сулеймана. Любов Зеангіра, а не Мустафи до принцеси Перселіди є показана в драмі П. Й. Мартелло "Перселіда".<sup>19</sup>

Завдяки творові Маллета темою Мустафи і Роксоляни поцікавився німецький драматург Хр. Ф. Вайссе. У його драмі "Мустафа і Зеангір"<sup>20</sup> жінка й син Мустафи служать Сулейманові, як закладники, але ані жертовності жінки, ані старання Зеангіра бути посередником не можуть стримати плянів Роксоляни.

В добу романтизму зацікавлення темою Роксоляни і Мустафи зникає. Її пробує використати 1807 року англієць Т. Й. Клінтон у своєму творі "Солиман", впроваджуючи на місце Зеангіра сестру Мустафи. У 1914 році якийсь англійський анонімний автор зображує у своєму творі "Мустафа" його брата Ахмета, який стає по стороні Роксоляни, а потім гине з руки Рустаана.

У 1948 році появилася роман Й. Тральова "Роксоляна",<sup>21</sup> а 1981 року вийшла в Нью-Йорку книжка ірландської письменниці Айлін Кравні "Наречена Сулеймана".<sup>22</sup>

З українського боку, крім згаданої на початку історичної повісті Осипа Назарука, тему Роксоляни використано дуже мало. Еміліян Левицький згадує у своїй "Галицько-руській бібліографії" "політично-історичну" драму "Роксоляна", друковану в Коломії 1869 року.<sup>23</sup> Людмила Старицька-Черняхівська написала поему про неї, а Д. Січинський написав лібретто до опери "Роксоляна" (1909). В "Подольських Епархіяльних Відомостях" за 1880 є надрукована історична повість "Роксоляна или Анастазия Лисовская".

В майбутньому українські письменники повинні більше поцікавитися темою Роксоляни, щоб вона не залишилася в світовій літературі як "русса", полька, французька тощо.



## ПРИМІТКИ

1. Harold Lamb. *Suleiman the Magnificent, Sultan of the East*. (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1951), стор. 79.
2. Там таки, стор. 80.
3. Edward S. Creacy. *History of the Ottoman Turks*. (Beirut: Khayats: 1968), стор. 182.
4. Nicolas a Moffat. *Soltani Solymani Turcorum imperatoris horrendum facinus...* (Basileae, 1555). Ця праця появилася також німецькою мовою п.з. Eine grausame Tat des jetzigen türkischen Kaisers Soltani Souleimani, die er an dem schändlichen Todschlag seines erstgeborenen Sohnes Mustapha begangen hat. (Augsburg: Philipp Ulhart, 1555). Також: Wie der türkische Tyrann Solymen... seinen ältesten Sohn Mustapha... mit einem schmähhlichen Tode hat lassen umbringen... Wahrhaftiger Bericht... verdeutscht. (Wittenberg, 1556). Також по еспанськи, 1556.
5. Gabriel Bounin. *La Soltane; tragedie*. (1561), xvi-74 стор. Ця драма появилася також німецькою мовою п.з. La Soltane; Trauerspiel in Versen. Neudruck besorgt von E. Stengel und J. Verema. (Marburg, 1888), 64 стор. (Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie, no. 81).
6. Prospero della Revere Bonarelli. *Il Solimano; tragedia*. (Firenze: P. Cecconcelli, 1620.) Французький переклад цієї драми зробив Віон д'Анібрей: Le Soliman; tragi-comedie. (1637), 112 стор.
7. Antonio Maria Cospi. *Il Mustafa; tragedia*. (Perugia: Angelo Bartosi, 1636), 185 стор.
8. Jean de Mairet. *Le Grand et dernier Solyman ou La Mort de Mustapha*. (Paris: A. Courbe, 1639), 141 стор.; Solyman, ou la Mort de Mustapha. (Paris: P. Ribou, 1705), 87-186 стор. Інше видання 1737.
9. Charles Vion, seigneur d'Alibray. *Le Soliman; tragi-comedie*. (Paris: T. Quinet, 1637), ii-112 стор.
10. William Painter. *The Palace of pleasure*. (London, 1566), 67 стор.
11. Richard Knolles. *The general history of the Turks from the first beginning of that nation to the rising of the Ottoman family*. (London: A. Islip, 1603).
12. Fulke Greville Brooke. *Mustapha; a tragedy in 5 acts and in verse*. London: N. Butler, 1609).
13. Roger Boyle, Earl of Orrey. *Mustapha, son of Solyman the Magnificent*. (London: H. Herringman, 1668), 124 стор.
14. Madeleine de Scudery. *Ibrahim, ou l'illustre Bassa; tragi-comedie*. (Paris, 1641).
15. M. F. Belin. *Mustapha et Zeangir*. (Paris, 1705).
16. Sebastien Roch Nicolas Chamfort. *Mustapha et Zeangir; tragedie en 5 actes et en vers*. (Paris, 1778), iv-88 стор. Ця драма появилася також у італійському перекладі Вінченцо Якобаччі, 1782 р.
17. David Mallet. *Mustapha; a tragedy*. (London: A. Millar, 1739), viii-84.
18. J. S. B. de Maisonneuve. *Roxelane et Mustapha*. (Paris, 1785).
19. Pier Jacobo Martello. *Perselide; tragedia*. (Parma: Gozzi), 1803, 64.
20. Christian Felix Weisse. *Mustapha und Zeangir; ein Trauerspiel in 5 Akten*. 1761.
21. Johannes Tralow. *Roxelane; Roman einer Kaiserin*. (Zürich, 1944. Neuauflage München, Droemer, 1948).
22. Див. рецензію Олександри Копач: Роксоляна — героїня роману "The bride of Suleiman", у "Свободі" (дати ми не відписали).
23. Цю і наступні інформації взято з О. Назарука "Роксоляна", друге видання (Нью-Йорк: Говерла, 1955), стор. 298-299.

## РУЇНА ЦЕРКОВ У РОГАТИНІ

У советській газетці "Зоря", що виходить у Рогатині в числі з 9.8.1983 року поміщена стаття М. Юрченка п.з. "Музей древньої архітектури і живопису в Рогатині", де автор описує відкриття музею в "колишній культурній споруді, яка служитиме від нині атеїстичному вихованню трудящих", очевидно, ні словом не згадуючи, що це колишня церква.

Як уродженець Рогатина, хочу навести деякі історичні дані про цю старовинну церкву: збудована вона з дубового і соснового дерева у 1651 році, про що сповіщає вижолоблений у дереві, над головними дверима до церкви, рік. Під церквою є глибокий підвал. Присвячена вона Св. Духові й св. священомученикові Йосафатові. Очевидно, про це більшовицький дописувач не згадує. Стоїть вона на горбі над річкою Гнила Липа. Церкву обведено валом, ровом і дубовим парканом, а оподалік кругом неї з трьох сторін, крім входу, був старовинний цвинтар, де на камінних хрестах можна було подекуди відчитати вириті прізвиська похоронених. Безпосередньо біля церкви був круглий майдан, завжди вкритий зеленою травою та обрамований акаціями, липами й овочевими деревами по краях, які, особливо під час Зелених Свят, наповнювали повітря п'янким запахом білого квіту.

На церковний майдан входилося через велику браму. Біля церкви була дерев'яна дзвіниця, що своїм стилем і різьбою нагадувала церковну різьбу Гуцульщини. Гомінкі дзвони було чути по всій околиці. Велика частина рогатинців ходила радше до цієї церкви, ніж до парафіяльної Пресв. Богородиці в центрі міста, а головно на Великдень, коли молоді хлопці при співі "Воскрес Ісус од гроба" стріляли на довколiшній сіножаті з мздіра-гарматки, що додавало церковному обрядові й радісному великодньому настроєві мирян особливого чару.

Ця церква була під охороною церковно-історичних пам'ятників львівської архієпархії, а раніше ще під охороною пам'ятників Польщі й Австро-Угорщини.

Внутрі церкви був високомистецький різьблений іконостас і вівтар, зближений до ренесансового стилю, а виконали його, згідно з переданням, малярі — Маркович і Суботич, що закінчили на Заході (в Нюрнберзі й Італії) мистецькі школи. За вівтарем був великий образ св. Йосафата з 1720 р., також у стилі ренесансу, що його взірці можна було зустрічати також у церквах Львова, як згадано у "Підручнику України" проф. І. Мірчука,

видавництва О. Гарасовіца із 1941 р. ("Гандбук дер Україне"). За образом св. Йосафата було вікно-вітраж із школи майстра П. Лябевольфа з Нюрнбергу.

Праворуч від церкви, на віддалі приблизно 4 метрів, були пам'яткові гроби з камінними хрестами і виритими на них написами, як наприклад, "Микола Терлецький — перший голова Братства св. Йосафата" і з прізвищами інших церковно-національних діячів Рогатинщини.

У названій більшовицькій газетці автор "закликає громадськість посилити роботу по створенню ще двох музеїв в колишніх Горішніх Бабинцях і в Рогатині". Має він на думці дерев'яну церкву св. Миколая з 1570 року, що була також під пам'ятковою охороною. Була ця старовинна церква, як і попередня, оточена цвинтарем, при вході на майдан були великі ворота у виді каплиці, по боках лавки, де залюбки, після Богослуження, сідали селяни поготорити. Воскресна Утреня починалась у цій церкві вже в 2-ій годині вранці, а голос дзвонів розносився далеко по довколишніх селах

На цю історичну церкву німці скинули з літака бомбу, що її розвалили. Другою мистецькою пам'яткою Рогатина є ще костюл із 17 століття і про нього згадує автор.

Нехай же ці мої рядки будуть згадкою про дорогоцінні історичні пам'ятки княжого Рогатина, що їх з дикою ненавистю руйнують московські безбожники-вандали.

*(Місячник "Визвольний Шлях", ч. 2, за лютий 1986 р., Лондон)*

Д-р СВЯТОМИР М. ФОСТУН

## НАСТАСЯ ЧАГРІВНА

"Галицький Осмомисле Ярославе, — високо седиши на своєм златокороннім столі, подпер гори Угорські своїми залізними полки, заступив королеви путь, затворив Дунаю ворота, меча бремени чрез облаки, суди рядя до Дунаю. Грози твоя по землям текуть, отворяєши Києву врата. Стріляєши сотня злата салтани за Землями — стріляй господине Кончака, поганого кощея, за Землю Рускую, за ради Ігорєви, буєго Святославлича".

Такими словами автор найвидатнішої пам'ятки стародавньої української літератури "Слова о полку Ігорєві" прославив галицького могутнього князя Ярослава Володимировича Осмомисла, володаря сильної галицької держави. "Був він князь мудрий, вимовний, богобійний, поважаний по всіх землях і славний своїми полками... Він привів землю до квітучого стану, роздавав багато милостині, був ласкавий для безпринтних, годував убогих, любив чернечий чин і помагав йому скільки міг; у всьому сповняв божий закон і тримав у порядку церковні справи". Так характеризував князя Ярослава Осмомисла київський літописець. Галицький князь був добрий політик і дбайливий господар. Він і розбудував галицьке князівство та поширив його аж до Чорного моря. Столиця держави Галич була тоді великим торговельним і культурним осередком, що в ньому перехрещувалися впливи Візантії і Західньої Європи.

На бажання свого батька князя Володимирка, Ярослав Осмомисл одружився дуже молодим зі суздальською княжною Ольгою Юрієвною. Було це подружжя з чисто політичних мотивів, а тому й нещасливе. Ярослав не любив Ольги. Зовсім випадково він зустрівся і познайомився з молоденькою чудовою боярською дочкою Настасею Чагрівною, і "маленька" Настася, як її називали в родині Чагрових, полонила серце могутнього князя Осмомисла. Проф. Михайло Грушевський вважав, що любов князя Ярослава до Настасі був не звичайний собі хвилиний любовний вибрик, а була це глибока любов, бо Ярослав так само глибоко любив і сина Олега від Настасі, хоч він був і нешлюбним його сином.

На жаль, хронікарі галицького князівства майже нічого не записали про цей романс могутнього князя Ярослава з Настасею Чагрівною. Якщо може й записали, то записи пропали в хуртовинах кривавих війн, що неодноразово проносилися буревієм по галицькій землі. Нічого теж не записано про самий боярський рід Чагрових. Відомо, що старий боярин Чагрів мав дворище у місцевості Чагрів, що тепер належить до Рогатин-

щини. В тодішньому часі Чагрів було, мабуть, невеличке поселення. Тепер Чагрів це село, що налічує понад 2000 мешканців. У Чагрові народився український видатний філолог і педагог І. М. Огоновський (1854-1929).

Романс князя Ярослава Осмомисла з Настасею Чагрівною, що скінчився трагічно, сильно зміцнив впливи боярської родини Чагрових на княжому дворі та взагалі у внутрішній політиці галицького князівства. Крім Чагрових прийшли до голосу в Галичі і їхні родичі та приятелі. Боярська фронда, що її очолив боярин Константин Сірославич і князь-ізгой Святослав, почала співдіяти з княгинею Ольгою проти князя Ярослава. В Галичі дійшло до одвертого конфлікту між князем і боярами. Княгиня Ольга з сином Володимиром і вірними їй боярами втекла з Галича в Польщу. Боярська фронда розагітувала населення Галича і підняла палатну революту. Під'юджені боярами, народні маси напали на дворище Чагрових і повбивали всю родину. Настасю бояри схопили в її новозбудованому коло Галича теремі і спалили на вогнищі, мовляв, вона була царівниці. Бояри теж узяли князя Ярослава під домашній арешт і змусили його присягнути, що він буде в згоді жити з княгинею Ольгою, а при тому будуть збережені інтереси боярської повсталі фронди. Після того княгиня Ольга повернулася з сином з еміграції і, як записав літописець, "й тако уладишися".

Знову ж таки, на жаль, нічого ближче і точніше не записано в хроніці про цю доволі криваву палатну революту, що її підняли бояри проти князя Ярослава. Зовсім можливо, що крім боярської фронди, яка почувалася zagrożеною зі сторони Чагрових та їх родичів і приятелів, грала роль в тій палатній революті теж і суздальська політична інтрига, щоб підірвати сильну позицію і авторитет князя Ярослава не тільки в галицькому князівстві, але й в усій Русі. Проф. Михайло Грушевський вважає, що підложжя цілої тієї трагічної палатної революції було таки політичне і що невдоволене боярство тільки використало складні родинні обставини князя Ярослава й свідомо підняло революту, щоб мати змогу відігравати головну роль на княжому дворі та в зовнішній і внутрішній політиці галицького могутнього тоді князівства.

Палатна революція і трагічна смерть Настасі Чагрівної, що її дуже переживав князь Ярослав до кінця свого життя, не направили його взаємин з княгинею Ольгою. У 1171 році Ольга знову втекла з сином Володимиром з Галича до Ярослава Луцького. Але князь Осмомисл вислав наємне польське військо на Луцьку волость і Ярослав Луцький, наляканий погрозою князя Осмомисла, вислав княгиню Ольгу з Володимиром до її брата Михалка в Торчеськ. Звідтіль вони переїхали в Чернігів. Потім княгиня Ольга поїхала до Володимира Суздальського і там поступила в монастир, а Володимир повернувся в Галич і якось помирився з батьком.

Не має також нічого ближче записаного, чи князь Ярослав Осмомисл помстився повсталим проти нього боярам. Нічого в літописах не згадується про дальшу роль галицького боярства в Галичі. Тим самим треба вважати, що князь Осмомисл таки покорив бояр, і вони вже не втручалися в його родинні справи, а теж, мабуть, і не могли грати головну роль в зовнішній і

внутрішній політиці галицької держави. Бо якщо б було інакше, то все-таки хронікарі були б щось записали про їхню ролі на княжому дворі. Бояри підняли голову щойно відразу після смерті князя Осмомисла, який помер 1 жовтня 1187 року, залишивши політичний заповіт такого змісту: "За свого життя я один тримав цілу Галицьку Землю, а по смерті передаю мій стіл Олегові, моєму молодшому синові. Старшому Володимирові передаю Перемишль". Умираючи князь Ярослав змусив бояр присягнути, а теж і Володимира, що він не буде домагатися галицького престолу. Формально, князь Ярослав поступив правильно бо Перемишль був старшим столом від Галича, тому й дав Перемишль старшому синові. Але Галич був тоді славним городом і столицею могутнього князівства, отже як міг Володимир від нього відмовитися? Бояри, заспілкувавшись з Володимиром, скоро прогнали Олега з Галича і проголосили галицьким князем Володимира. Олег утік у Польщу і з допомогою короля Казимира Справедливого прогнав Володимира з Галича. Проте він недовго княжив у Галичі, бо його бояри отруїли. Після смерті Олега бояри знову посадили Володимира на галицькому престолі.

Маючи лише скупі хронікарські записи про трагічний романс князя Ярослава Осмомисла з Настасею Чагрівною, українські історики так само скупо насвітлили цей романс і його трагічний кінець у своїх писаннях про історію українського народу, а зокрема про велику любов князя Ярослава Осмомисла до чарівної Настасі, яка була засяпа ясным короткотривалим метеором у житті могутнього князя і трагічно погасла, залишивши глибоку духовну рану в його житті, яка не загоїлась до кінця його життя.

В українській художній літературі маємо лише дві історичні повісті про князя Ярослава Осмомисла, його володіння і романс з Настасею Чагрівною. Це історична повість Осипа Назарука, написана 1918 року, "Князь Ярослав Осмомисл" та історична повість автора цих рядків "Над Галичем гримить", написана і видана 1973 року в Лондоні. Обидві ці історичні повісті — це широке полотно цікавих подій і фрагментів із життя галицького князівства за володіння князя Ярослава Осмомисла, збагачене хвилюючими переживаннями багатьох персонажів. Обидві повісті зворушливо змальовують життєву драму, що їй довелося пережити галицькому мудрому князеві, названому за його розум Осмомислом.

"Хворий князь лежить на одрині у своїй одпочивальні. Несподівано до одпочивальні входить Настася. Така ж, якою бачив її вперше у своєму житті. Вона простягає до нього руки й він чує її ніжний голос: "Іди до мене, мій любий Ярославе!"... Зривається з одрини й підходить до Настасі, але в тій хвилині вона зникає. "Настасю! Наста..." — кричить князь і прокидається весь облитий потом, стривожений до краю.

Прокинувся й сів на одрині."

Немає сумніву, що це був віщий сон. Із засвітів вічного життя приходила до нього Настася і кликала його йти з нею.

Знає. Його кончина вже близька. ("Над Галичем гримить", стор. 282).

Осип Назарук написав у своїй повісті, що князь Осмомисл турбувався перед смертю про добру славу своєї Настасі. Одначе літописці українського народу, пам'ятаючи про заслуги цього князя, не сказали згідного слова про його любку. ("Князь Ярослав Осмомисл", стор. 410).

Що ж можна було сказати поганого про чарівну дівчину Рогатинської Землі, яка дала любов і щастя галицькому князеві й трагічно згасла, знищена заздрісними боярами?!

Хай цих декілька слів будуть у її пам'ять для нас і майбутніх поколінь української нації.



*Сон Якова з іконостасу церкви св. Духа в Рогатині, 1650 р.*

## РОГАТИНСЬКЕ МІЩАНСТВО

Від початку заснування міста Рогатина, що датується від 12 ст. його географічно-оборонне положення і догідні дороги, схід-захід-полудне, були причиною його швидкого господарського і релігійного росту.

А є здогади, що ця оселя дала свій початок на багато раніше. Згідно записок польського хронікара Кромера, вже 1200 р. Рогатин був осідком архімандрита. Коли в 14 ст. Галичина перейшла під панування польських королів, дідиці-землевласники, котрим їхній уряд сприяв, завели визиск і гніт селянства, що спричинило повстання Д. Мухи 1490-92 рр., що його підтримало рівнож міське населення. Власне тоді мешканці міста Рогатина, — міщани, що так себе називали, виказали своє національне обличчя в боротьбі за свободу.

Також в часі 1648-54 рр. міщани брали активну участь у визвольній боротьбі, побираючи козацькі загони гетьмана Хмельницького.\*

Другим нещастям міста Рогатина були напади татар і турків, почавши від 13 ст., що змушувало міщан охороняти місто оборонними валами. В 1415 р. Рогатин був наділений магдебурським правом, котре звільняло міщан від панцизняних обов'язків, але не звільняло їх від оплачування податків державі і королям.

Основну частину міста становили ремісники, об'єднані в цехах, як: кушнірський, ковальський, мулярський, кравецький, шевський і інші. Цехи були зв'язані суворою дисципліною і являли міцну організацію.\*\*

Рогатин вславився своєю торгівлею. Його ярмарки стали славні поза межами Галичини, перевищали навіть торгівлю львівську. Сусідні села торгували своїми господарськими продуктами і худобою, а міщани продавали вироби свого ремесла. В 15 ст. осіли в Рогатині жиди і на ринку появились їхні крамниці, де вони свобідно провадили свою торгівлю і шинкарство з міщанами і селянами. Мешканці міста багатіли і місто розросталося. Будували гарні доми, обгороджені великими городами і садами. Управляли землю, вирощували хміль, котрий продавали навіть за границею. В місті побудували великий млин, а за містом цегольню. В

\* Джерела до Історії Укр.-Руси, т. 5, ст. 91, 92, 115, 168.

\*\* Енциклопедія Українознавства, т. 1, ст. 436.



половині 19 ст. побудували залізницю Рогатин-Ходорів, що улегшило зв'язок з дальшими торговельними осередками. Вже тоді були в місті три церкви, побудовані в попередніх століттях. Ставропігійське Братство, котре мало свою філію в Рогатині при церкві Рождества Пресв. Богородиці в 1589 р. відкрило в місті школу зі староруською мовою навчання, опираючись ворожій польонізації. Там вони говорили і молилися рідною мовою, продовжуючи традицію своїх предків. З-поміж міщан довголітнім членом того Братства був Михайло Онуфрей Лялька. Була це школа елементарна, до вищої школи посилали міщани своїх дітей до Львова. Гімназію в Рогатині побудували міщани при співучасті довколишніх селян щойно 1909 р.

До найдавніших міщан Рогатина треба зачислити такі роди: Мосори, Пайкуші, Пирого, Скроцькі, Шмиглі, Терлецькі, Ганаковські, Добровлянські, Біленькі, Єднакі, Урбанські, Левіцькі, Ляльки, Крупки, Криворучки, Павуки, Михалевичі, Пелиховські та інші.

Власницею міста була польська княгиня Чарторийська, останки її замку видніють ще досьогодні в середині міста, біля Костева.

Рогатинські міщани були тісно зв'язані зі своїми церквами, і з великою пошаною відносилися до своїх священників. В церковному житті міщани проявляли свою активність в церковних братствах.

Було Братство чоловіків і Братство жінок-сестриць. Приналежність до Братства уважалася великою честью для кожного міщанина. Братство мужчин вибирало з-поміж своїх членів комітет на чолі зі старшим братом-сеніором. На протязі довгих літ, до вибуху Другої світової війни, такий комітет творили:

- сеніор Антін Пиріг, сотник Української армії,
- секретар Михайло Онуфрей Лялька, урядник Відділу Повітового в Рогатині,
- касир Ст. Підгородецький, судовий урядовець.

Члени Комітету, як дорадники кожного пароха, полагоджували справи церковно-господарські. Допомогали їм в тому члени Братства-юристи в полагоджуванні справ правного характеру, як справи братського суду, а чи впису чи видалення з членів Братства.

Дяками в церквах були теж міщани, котрі з замилюванням виконували свій обов'язок, а були це брати Смеркло. Заплату за свою працю одержували вони з церковної каси.

Читальня "Просвіта" в Рогатині відіграла велику роль, гуртуючи міську молодь в хорі під орудою дяка п. Івана Шуплата і в дутій оркестрі під орудою п. Михайла Пирого, учителя. Вони своїми виступами на церковних і народних святах скріплювали український характер Рогатина. Щораз більше наїздило до міста поляків, урядовців, учителів, а з ними деякі німці-колоністи, але все-таки населення українське переважало, що доказує статистика з 1942 р. Українців було 51.5%, поляків 21%, жидів 26%, німців 1.5%.

Роки 1921-1939 відзначилися також наполегливою працею в ділянці економічного розвитку. Рогатин став центром "Окружного Союзу Українських Кооператив" і "Сільського Господаря", об'єднуючи своєю працею 100 сіл.

Такий стан діяльності міщан Рогатина існував аж до вибуху Другої світової війни.



*Бій Якова з ангелом з іконостасу церкви св. Духа в Рогатині, 1650 р.*

МИКОЛА УГРИН-БЕЗГРІШНИЙ

## НАРИС ІСТОРІЇ "УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ"

*Перша частина*  
ДО МОЇХ ЧИТАЧІВ

Ласкава Доля дозволила мені зберегти деякі матеріали до історії нашої визвольної боротьби.

Непевні часи, невідоме завтра... Не все це, що маю на думці, можу сказати сьогодні...

Була би велика шкода для рідної нації, коли б якась буря знищила й ці малі документи, що так тісно в'яжуться з ідеями наших великих прадідів, дідів та нашого Пророка!

Не думаю я так вузько, як дехто в столицях, що годі заєдно гльорифікувати У.С.С.

А хто ж це ті У.С.С., що полягли по важких трудах на вічний відпочинок, або ті, що доля судила їм, іще живим, думати та мріяти про наш найвищий ідеал?

Невже ж вони не частина нації? Та, мабуть і не найгірша частина... Невже їхні похибки, чи слава не є виключною власністю цілого народу?

Через це й не беру серйозно під увагу ніяких вузьких підшептів.

Історія судитиме нас усіх справедливо, а не ми самі себе — це відома вже річ для кожного тямучого...

Випускаю книжечки, бо так найкраще запевнити існування того всього, що є нашим спільним скарбом, нашим сумом, відрадою, чи славою нашою.

Не маю претенсій ні на якого історика!

Даю тільки це, що вважаю святим обов'язком супроти моїх товаришів, які замість кіса, дали мені перо в руки та світливний апарат.

Судіть мене, сучасники, як бажаєте! Я про вас і не думаю, а думаю лише про тих, що мене покинули на спільному шляху й про тих, що прийдуть по нас.

Автор

*Рогатин, 1 квітня 1923*

Хто тільки будь як бажає підійти до історії У.С.С., ніяк не може поминути січової та сокільської організації в Галицькій землі.

Не чужа була для мене праця в цих організаціях і я міг би багато написати про них.

Однак, історики січового та сокільського руху на Україні мають вже чимало друкованих матеріалів.

З економічних та згаданих уже причин приступаю зразу записувати те, що стосується до організації Українського Січового Війська.

Весна 1914 року. "Діло" містить статтю, в якій Товариство У.С.С. у Львові закликає все громадянство збирати пожертви на фонд У.С.С.

В першу чергу треба грошей на урядження стрілецьких, військових маневрів у Карпатах та на стипендії для тих, що бажали б покінчити військову академію.

Стрільці мали з нашої Черногори піти в трансильванські Альпи, а відтіля угорським підгір'ям вернути назад у Галичину.

Нікому тоді на думку не приходило, що липнева прогулька У.С.С. у Карпати закінчиться кривавою боротьбою за волю України.

У Сараєві впав од сербської кулі австрійський архикнязь, престолонаслідник Фердинанд.

Так з малої пожежі розгорілася велика світова війна, якій і досі не видно кінця...

В обороні Сербії збройно виступає проти центральних держав царська Росія, найбільший ворог України.

В серцях усіх українців дивне почуття. У нас починається гарячкова праця. Управа У.С.С. закликає в часописах до загальної "збірки" всіх тих, які ісповідують ідею визволення України з важких кайдан.

Роз'їхалися по всій галицькій землі післанці стрілецької організації.

Завитав і до мене, в Рогатин, висланик "Українських Січових Стрільців" в однострою, тов. Клим Коник:

— Австрія та Німеччина б'ють нашого найбільшого ворога, тому треба й нам негайно та без усякого вагання ладитися до найзавзятішої боротьби за кращу долю України! Іменували вас нашим поборовим комісарем і організатором. Ось вам і грамота. Збирайте добровольців. Ваш славний повіт поставить бодай сотню, коли не більше.

Добровольці залишаються в своїх місцях замешкання, хіба-що повітовий комітет бере на себе їх передержання й прохарчування під час приготувань у повітовім місті.

На випадок алярму добровольців, усі збираються в повітовім комітеті й туди прийдуть дальші інструкції.

На місці загальної збірки, добровольці одержать безплатно однострої, набір, взуття, зброю та харч.

Треба взяти зі собою: нитки, голку, гребінь, рушник, ложку, вилки, ніжик, лійову свічку й вазеліну, дві пари білизни, онучки й зеркальце.

Добровольців береже міжнародне право.

Завдання цілком самостійне, під українським стягом і командою.

Чим більша наша поміч, тим більше полегші!

— Усе зроблю, що є в моїй силі і хоч сливе всі наші військові люди стоять уже в бойових рядах, так хоч пів сотні молодих знайдеться. Зараз і беруся до праці.

— Прощайте ж, товаришу професор! Їду в другі повіти, а все тут уже покладаю на вас. Усякі пояснення та маніфести маєте. Не забувайте й про Червоний Хрест "Українських Січових Стрільців". Збирайте гроші, полотно, всякі дари. Народ певно нічого не пожалує для своїх синів, що йдуть на зустріч Заповітові Тараса Шевченка. До милого побачення в Києві!

Останні слова заелектризували мене найбільше. Яка мила, свята мрія! Товариш Коник від'їхав уночі. Поспішав, бо діла було в нього багато. Про сон годі було й думати.

На другий день вранці розійшлася вістка по місті, що в мене гостював... російський офіцер й переховувався через два дні в моєму кабінеті.

Скликаю збори в українській гімназії, про які наперед сповістив ц.к. Староство. Зібралася уся інтелігенція, студенти, учні, міщане й селяне з найближчих громад. Місцевий парох, бл.п. о. Павло Кудрик перебрав провід. У залі панує велика повага, гаряча дискусія, поклики. Після моєї патетичної промови — поділ праці. Одні мають повідомити всі наші села в повіті про українську мобілізацію, другі мають збирати дари для стрільців, інші вишукати приміщення по клунях та хатах для позамісцевих добровольців. Українське жіноцтво під проводом пань, Ірени й Ольги Кудрикових та Марії Борисової, взяло на себе кухню і майбутній шпиталь для хворих та поранених.

Всі рвалися до праці, бо добре розуміли велике діло. Всі записалися на листу "Українських Січових Стрільців" та бралися до призначеного діла.

Виходжу на коридор, а там відбуваються другі збори. Дивлюся, а це зібралася наша "Молода Січ" і миттю оточила мене та стала благати:

— Пане професор, запишіть і нас до стрільців. І ми хочемо бити царя! Пан професор знають, що стріляти вміємо добре, бо самі вчили нас два роки. Прапори Богуна, Хмельницького, Мазепи, Сірка, сурми й тарабани маємо готові, а золоту булаву передамо вам, пане професор. Батько нашого кошового дарує вам гарного коня і ви поведете нас до бою!..

Очі в мене просльозилися з радости, однак я приховав моє зворушення, бо завжди вчив своїх хлопців, що не слід плакати козакові.

Між ними були всі мої учні, записані в "Молоду Січ", а навіть неприйняті до неї, з лихими свідоцтвами й такі, яких за їх дитячі витівки я іноді карав строго...

— Мої ви завзятці! — промовив я з усміхом на устах. — Честь вам і слава, що не забуваєте про свої святі обов'язки. Та тільки нас заскоро зачепив клятий цар. Ви ще дуже молоденькі, а чотирнадцятьлітніх не вільно записувати до стрільців. Не судилося мені тепер іти з вами, бо за скоро показалася на нашому небі чорна, велика, градова хмара північного

демона. Підождемо, прийде пора й на наш похід і він буде куди вдячніший та інший як тепер. Тоді я вас і слухатиму. Тепер вертайте спокійно до хат і по своїм силам помагайте родичам у праці, бо і це козацьке діло.

"Молода Січ" сумно похилила голову й мовчки сходила в долину. Я весь час глядів збоку за нею. Через хвилину прибігає до мене маленький кошовий та прохає показати "Молодій Січі" ще раз їх малинові прапори. Я вволив їх бажання. Картина, яку я бачив тоді, пройняла мене наскрізь, я весь тремтів від зворушення. Хлопцям текли з очей гарячі сльози. Вони обнімали прапори, як живих матерів, як живих батьків, сестер і братів, цілували кожну мережану букву, які разом складали речення: "Богун, наш батько!" — "Добути, або дома не бути!"...

Через тиждень ішла походом під прапорами "Молодої Січі" старша "Січ". Попереду йшов стрункий Юліян Соколовський зі Стрятина, збоку Мурин Іван, Соломка Володимир, Шеремета Петро, Горанський Івась, Дорошенко Михайло, Мидляк Іван, Коритко Михайло, Городецький Степан, Гарасимович Мирослав Іван, Притика Олекса, Поритко Іван, мій перший ад'ютант Велитович Степан, Володимир Мосора, Лесь Новіна-Розлуцький та інші завязці.

Сотні "Українських Січових Стрільців" вибиралися до Львова, до головного табору. Не бажали залишати москалям на поталу святощів їх молодших братчиків. Маяли ці прапори "Молодої Січі" цілу дорогу до Львова, потім до Стрия, а там в українських Карпатах, на верхів'ях славного Довбуша, під свистом ворожих куль, під шумом гірського вітру та сніговиці...

Їжджу по селах. Усюди застаю військову канцелярію "Українських Січових Стрільців". У ній все в порядку. Голова місцевого комітету зі своїми членами провадять книги. Записують добровольців, відбирають дарунки: гроші, яйця, кури, гуси, полотно, збіжжя, солому, картоплю та всякий одяг. Кожний член свідомої української громади спішить зложити свою пайку, по своїй змозі якнайбільшу. Так приказує народній обов'язок, рідна Україна!

Вертаю до своєї канцелярії і застаю тут чимало інтелігентного, українського жіноцтва. Всі навантажені всяким добром. Ходили по місті весь день, не оглядалися на страшну спеку, ні на громовицю. Назбирали дарів для "Українських Січових Стрільців".

— Пане комісар — відзивається струнка, з ясними очима дружина мого старшого товариша, пані Б., відома до того часу народня робітниця на весь повіт — я маю до вас щире прохання. Не відмовтеся, будь ласка:

— Що саме? Радий все сповнити, коли діло добре.

— Оце вам моє все золото для наших борців, тільки нікому не кажіть, що це від мене. Все це пам'ятки від багатьох гарних членів моєї рідні.

— Так годі, годі! Лишіть це при собі, — прохаю я. — Хто знає, що може ще трапитися з нашими приватними урядниками. Самі добре знаєте, що вчителі нашої гімназії вже другий місяць не одержують платні та й не дістануть, доки війна...

— Ні, пане комісар, — сказала рішуче пані Б. — прийміть, бо вам більше треба! Чейже наші люди не дадуть нам загинати. Добро наших стрільчиків дорожче всякого золота й блискучих діамантів. Прощайте, а моє прохання сповніть!..

Завтра вранці перегляд добровольців.

Зібралось їх, не сотні, а тисячі.

Займають залі в українській гімназії, по клунях на Бабинцях та в приватніх житлах. В бурсі філії "Просвіти", під управою о. проф. Теодосія Кудрика, працює трудолюбиве наше жіноцтво під орудою лагідної, господарної пані Ольги Кудрикової. Харчують всіх добровольців із повіту. Харчів доволі.

До комісії запросили місцевого лікаря, д-ра Антона Терлецького та представників ц.к. Староства.

В комітеті нарада. Обмірковують діло з переглядом. За багато зголосилося добровольців. Хто ж залишиться в повіті, хто заступить тих, що підуть у ряди? В довгу війну не вірив ніхто. Врадили зорганізувати три сотні, а інших пустити додому, як нездібних. Д-р А. Терлецький дістав спеціальні інструкції.

Вранці о годині восьмій має зійтись з повіту перша частина добровольців, а друга частина пополудні.

Вже о сьомій годині вранці зібралось на гімназійнім майдані кілька сотень січового братства. Нові гурти також прибувають. Перегляд призначено на третю годину пополудні. Зароїлися всі вулиці міста. Під проводом інструкторів, п.п. Григорія Павлова та Петра Когута, маршує наше молоде козацтво довгими рядами на майдан "Роксоляни", біля церкви в Горішніх Бабинцях. Гомонить, лунає милозвучна наша пісня та радує серця всіх гордых громадян українців. Лукавим оком глядять на нас тільки поклонники "вірности й любови" австрійському цісареві та нишком думають..

Визнавцям "вищої культури та братньої любови" чомусь стало жаль мене й мого великого братства. В надмірній гуманності постановили таки на своїй раді в першу чергу рятувати мене, як духового провідника й організатора січового полку. Вірили, що по мені прийде рятунок і для моїх завзятців... А я про ніщо більше й не думаю, як тільки про моїх стрільчиків, що там на горі, на майдані "Роксоляни" вправляються та співають. Мені й на думку не приходило, що наші "бічні приятелі" такі ласкаві до мене й так дуже бояться, щоби в поході на клятого царя півночі мені не сталося будь-яке лихо...

Оглядаю на майдані справні ряди Січових Стрільців, аж тут не сподівано прибігає моя дружина, вся у сльозах і дрижить з великої... радости, аж побіліла.

— Ходи скоріше до хати, бо там гостей велика сила жде на тебе! Хочуть тебе конче взяти зі собою на спокійніші воєнні ферії, бо тут рух великий та й не дуже безпечно. Всю хату окружила тьма народу двоякого визнання... Наші відвічні прихильники бажають оваційно забрати тебе зі собою та може ще якісь лагодять милі несподіванки з братанками ма-

дярами... Дуже ти їм припав до вподоби, до серця. Ходи ж скоріше, а то готові сказати цісарським висланцям, що ти гордуєш їх гостинністю та тікаєш перед їх "братніми" обіймами. Ти можеш догадуватися, що вони тоді сказали б про тебе...

Вертаю в хату. Бачу її здалека, у великому вінку всяких людей. Приходжу ближче, аж тут як не зареве вся чесна громада всякими чужими мовами, як не привітає мене окликами:

— Віват наша армія! На гак шпіони! Смерть царським підніжкам!

У мені будиться небувала гордість. А я вже весь у зброї та в мазепинці. З тріюмфальною усмішкою кланяюся чесній громаді, кричу на все горло "Слава цуцикам!" та кулаками прохаю солоденько зробити мені прохід до хати. У дверях і під кожним вікном стоїть замовлена, дуже численна почетна сторожа з наїженими гострими... залізними смолоскипами. Така сторожа має завжди велику принаду й підносить мій тріумф ще вище. В хаті так само повно австрійської почетної гвардії. Кидають мені під ноги килими й квіти з моїх рукописів, листів, книжок і судових засудів на заплату редакційних довгів, яких придбав чимало в моїй буйній, непосидючій молодості... Кланяюся всім низенько та з патосом дякую за честь, якою тепер огортають свідомого українця, організатора стрілецьких лав та найзавзятішого ворога північного царя, лівих рутенів та по крові рідних братів підлизайків...

Я завжди був гордий аж до пересади за моє українство, а тепер став іще гордіший.

А квіти й рожі з моїх полиць та редакційної шафи так і падають даліше під мої стрілецькі ноги й застеляють долівку всіх моїх департаментів.

Безрадно чомусь приглядаються всій цій дивній параді, моя дружина, товариш Антін Лотоцький та мої недавні піклувателі з Тернополя, Марія і Онуфрій Солтиси та їх син Богдан.

А на обійстю кричить також чесна громада й дає знати всім сердечним приятелям двоякого визнання, що я зараз же поїду в лаврах на воєнні ферії у райські палати, на українську Голготу в австрійській країні, до якогось то Талергофу, що його вибрали в першу чергу, для синів найвірнішого народу цісаря всемогучої австрійсько-мадярської латанини...

Парада відбувається іще з повним розмахом, а тут приходиться вістка й про сумну сторінку сучасної події.

Який біль великий, як крається серце з нежданного болю. Мені позавидували щастя мої такі рідні українці, моя рідна місцева й замісцева громада. А між нею і рідний мій парох о. Павло Кудрик і милий лікар Антін Терлецький, завжди прихильний для мене директор Андрій Гурула, добрий товариш д-р Антін Борис, Влодзьо Мосора, симпатичний Григорій Пелеховський та багато, багато рідної братії.

І хто сподівався би по їх такої їхньої заздности? Скільки разом не напрацювалися, не нагомонілися, не наїздилися, не "наспротивлялися"...

Позавидували мені того, що я можу незабаром парадувати з "високими" панями, з їх почесною гвардією, а не з голодранцями козаками "Українськими Січовими Стрільцями"...



Змовилися всі миттю й цілою валкою вбігли на обійстя цісарсько-королівського Староства.

— Ото справедливість?! — закричав мій парох о. Павло Кудрик. — Високі намісники нашого рідного батька цісаря вмiють шанувати тільки нашого брата Миколу, вмiють робити йому величаві паради, а нас усіх такісіньких самих, як він, за що ручаємо всі нашими головами, і знати не хочете?...

— А так, так! — озвався знов мій товариш д-р Антін Борис. — Високі намісники обсіпують лаврами нашого брата, а ми що, від мачухи? Прохаємо, безумовно, й нас не минати. Це ж несправедливо! Ми пожаліємося на вас, де слід. Закон однаковий для всіх! Чванитеся вищою культурою та гуманністю, а нас хочете покривдити? Пошануйте ж зараз лаврами вашими й нас усіх, або залишіть нашого брата Миколу між нами!..

— І я цієї думки! — озвався вкінці наш лікар д-р Антін Терлецький.

— Краще буде, коли лишите нам нашого "Генерала" для наших Стрільців. Гуманність наказує, що й їх не годиться робити сиротами. Хто ж їх запровадить до головного табору, коли наш генерал, наш рідний син і брат поїде з вашою гвардією на воєнні фєрїї. А чєйже Січові Стрільці йдуть разом із цісарем бити клятого царя півночі!

Зміркували високі намісники цісаря, що повелися таки несправедливо та ще раз глянули здивовано на непроглядні товпи українців. Подумали собі, що годі таки нарає всіх забирати, за багато клопоту й видатків, а може й небезпечно. Ну й усі таки ручають своїми головами, що повітовий організатор "Українських Січових Стрільців" у всьому такий самий, як і вся його громада.

— Ну, нехай ваш генерал і остається з вами! — озвався по надумі цісарсько-королівський пан Староста. — Бажаю бути справедливим, хоч завжди таки спеціально полюбив я зі всіми моїми радниками оцього вашого генерала...

Моя "зависна громада" відійшла вдоволена, а в неї стали роїтися думки про громадську та народню солідарність і відвагу в усякій ситуації...

У мою хату входить начальник почетної гвардії і, дещо засоромлений усуває всю парадну.

Засумувала тоді вся юрба-збиранина під хатою, — спустили голови в доїїну й відійшли мовчки.

Мої хатні гості й дружина визбирували потоптані рукописи й книжки з помосту й складали назад до шафи.

На мене чомусь всі ці, дещо дивні, картини не робили ніякого особливішого вражіння. Я далі муштрував січове братство на майдані "Роксоляни" й учив, випробуваними дещо методами, вдячності для наших, не своїх, цісарських піклувателів українського народу...

Мій перший осаул Степан Велитович приступає до мене й каже:

— Весь уже повіт знає про сьогоднішню подію з вами. Тисячі добровольців сливе з кожної громади, були в дорозі до Рогатина. На вістку про трус у вашій хаті збентежилися й завернули назад. Всі думали й були цього

пересвідчені, що коли вас, відому всім найсвідомішу українську одиницю, бажають вивезти на воєнні ферії з такими парадами, то що їх може ждати в спільноті з вами.

— Нічого, — кажу на те, — нас і так уже забагато. Мав я стати у Львові зі сотнею рогатинців, а тепер таки стану з цілим курінем.

В душі подумав я, що немає лиха, щоби не вийшло на добро, та й уже наперед радів, що все піде тепер по думці нарад та міркувань комітету з останнього вечора.

Через хвилину спорожнів майдан Роксоляни й загомонила могутня, українська маршова пісня...

Точно о годині першій пополудні був перегляд добровольців. Цісарсько-королівське староство вислало на його, як делегатів, двох жандармів. Перегляд відбувається згідно всяких форм австрійської поведінки. Добровольці роздягаються й стають у міру. Секретар бойового комітету протоколує. Коли лунало лікарське "здібний", — доброволець підскакував із радости та вдовolenня й щиро усміхався до всіх біля себе. "Нездібні" похнюплювали голови й з неприхованою соромливістю мовчки відходили зі залі.

Перегляд протягнувся до пізнього вечора, навіть при дуже приспішеному темпі. Записано здібними цілий курінь. Частину приділено до "Червоного Хреста" У.С.С. і ці мали залишитися в повіті.

Заповіжена збірка всіх здібних на осьму годину вранці, на майдані Роксоляни.

Вночі переглянув я з моїми осавулами, Степаном Велитовичем та Володимиром Мосорою, всі домівки, де спали добровольці. Через недостачу крісів роздав я стійкам фльоберти "Молодих Січей". Хлопці додержували взірцево лад і порядок.

Між тим прийшов у Рогатинщину мадярський корпус. Команди розмістилися в Рогатині. Зайняли зайві залі в українській гімназії та приватні доми. Офіцери ставилися до нас зразу дуже прихильно. Зустрічали ми між ними одиниці всяких народностей та всякої професії.

На другий день після перегляду, добровольці сотнями маршували гордо й з піснею на устах до міської церкви. Зайняли весь церковний майдан і ждали на присягу.

Прийшов о. парох Павло Кудрик. Я зі старшиною став спереду. Парох виголосив чудову промову, закріпив серця добровольців Шевченковими пророцтвами й відібрав присягу на вірність ідеї Великого Кобзаря.

*РОГАТИН-ЛЬВІВ-КИЇВ 1923. Видавництво "ЖУРАВЛІ" ч. 1.  
З усучасненням мови і правопису.*

## ПЕТРО ШЕРЕМЕТА

Народився 22 січня 1897 р. в Пукові, і тут ходив до народної школи. Три роки ходив до гімназії в Бережанах, від четвертої до сьомої класи в Рогатині, а матуру склав у березні 1916 р. у гімназії у Станиславові. У серпні 1914 р. вступив до УСС-ів, був у сотні д-ра Омеляна Левицького, відтак отамана Букшованого, пізніше у сотника Носковського. Брав участь у всіх боях УСС-ів 1914-17 рр. і в обороні Львова, де був іменований хорунжим. Першого березня 1919 р. став четарем УСС-ів. Був на фронті аж до відходу УГА за Збруч у липні 1919 р.

По переході за Збруч Шеремета був командантом чоти, відтак командантом другої сотні першого полку УСС-ів. Брав участь у боях під Уманем та в боях проти Денікіна аж до Ладижина біля Гайсина, де 10 жовтня 1919 р. потрапив у денікінський полон. Звідти утік по 10 днях і вернувся до першої бригади УСС у Жмеринці, і тут на початку листопада захворів на сипний тиф. Видужавши, пішов з цією бригадою до Баланівки біля Бершаді і залишився там до приходу червоних.

Коли галицькі частини перейшли до червоноармійців, Шеремета залишився у бригаді і 6 січня 1920 р. став командантом четвертої сотні першого полку Носковського, а 24 березня 1920 р. вирушив разом з бригадою на протипольський фронт під Чуднів на Волині. Поляки розбили цю бригаду 24 квітня 1920 р., з неї остався тільки один курінь під проводом пор. Гоева. З цим куренем Шеремета відступив за Дніпро до Переяслава, де 1 травня 1920 р. став командантом на місце Гоева. Цей курінь було включено до 44 червоної піхотної дивізії. В часі наступу більшовиків на Польшу Шеремета брав участь у офензиві літом 1920 р., здобув з цим курінем Володимир-Волинський і Грубешів. В часі відвороту більшовиків він опинився у Житомирі, де рештки його куреня було включено до 402 галицького радянського полку 45 червоної дивізії.

Сьомого червня 1921 р. Шеремета перейшов разом із своєю частиною до Умані, у серпні 1921 р. до Сквири, а у вересні 1921 р. до Бердичева, де став командантом куреня галицько-радянського полку. Стояв залогою з куренем у Самогородку біля Бердичева аж до 1 лютого 1922 р. Тоді перейшов з курінем до Бердичева й був там до травня 1922 р., коли цей полк розформовано. Пізніше у травні 1922 р. Шеремета став учителем української мови і літератури у Бердичеві і залишився там до половини жовтня 1922 р., коли разом з четарем Іваном Цепком і четарем Степаном Мельничуком зорганізував бойову частину, яка в силі 12 людей перейшла під проводом Цепка 22 жовтня 1922 р. Збруч під Кудринцями і прийшла до Східної Галичини. Тут, у Голіградах, повіт Заліщики, Шеремета попав 28 жовтня 1922 р. в руки польської поліції, яка віддала його судові у Чорткові. Його розстріляли разом з Степаном Мельничуком 11 листопада 1922 р.

*(Взято з Народної Волі, 7 грудня 1922, стор. 2)*

*Д-р ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ  
Професор українського університету в Празі*

## ПРОМОВА

*на Святі в пам'ять розстріляних окупаційною польською владою: Мельни-  
чука Степана, Шеремети Петра й поляглого Цепка. Свято відбулось у  
Празі дня 12 грудня 1922 р.*

Дорогі Товариші! Ось уже місяць минув, мине другий і третій і так мине рік за роком. Це, що було живим життям, останеться лише легендарним спомином, що буде нам вічно пригадувати їх і буде так переходити з роду в рід, як легенда, як казка, як оповідання народу. Але їх нема й не буде вже між живими, — їх, двох героїв.

Якраз місяць минув, як ці Стрільці попрощали нас і згинули трагічною смертю. А як це воно було, — повинен я і обо'язаний переказати все, як і що було — вам і вашій пам'яті. Я повинен передати голі факти, які самі за себе говорять, переказати їх вам і кожному вашими устами.

Пам'ятаєте, що діялося три місяці тому назад у Східній Галичині; кожної ночі горіли тоді на небі зарева, раз-у-раз лунали тоді стріли з нашого й ворожого боку — ішла кривава боротьба на життя і смерть. Ішли вістки скупі й глухі, бо часописи мало про них писали. І ріжний відгомін знаходили ці вістки в тих, хто їх чув. Одні приймали їх зі страхом і жахом, переконані в глибині душі, що вони не скінчаться їх перемогою, а інші приймали ці вістки з протилежними почуваннями й вірою в перемогу, що мусить для них прийти, хоч ще й не знати, коли прийде. І тоді рознеслася по Сх. Галичині вістка, що на захід від Збруча, а це на подільській полосі Сх. Галичини, появилися якісь відділи, що переходять від села до села й на верхах своїх багнетів несуть вість нову, страшну, рішучу й таємну. Вість про нестримну боротьбу, яка перед чотирма роками тут розпочалася, а тепер перейшла в нову фазу.

І не бій рішав про долю тих відділів і про те, що вони оставалися незловленими, що ходили вони далі поміж відділами противника, не зважаючи на його безмежно-чисельну перевагу, озброєння, дисципліну й організацію і мимо того, що він розпоряджав засобами техніки, залізницями, телеграфами й телефонами — нічого не міг проти них удіяти.

В чім-же лежала сила таємних відділів?

Ця тайна була в тому, про що говорить стара грецька легенда, Легенда про Антея. Цей герой, десять разів переможений, все оживав наново, коли

дотикався землі, — бо він був сином землі, — а цей дотик матері впливав наново силу в його тіло.

Так і ці відділи були непереможні тим, власне, що ступали по рідній землі не тільки лісами, дебрами й полями, але й публічними шляхами, визиваючи противника в білий день:

бо в кожній хаті сподівалися вони знайти співчуття, або в міру можливості й допомогу;

бо за ними були мільйони, хоч пригнічені й без зброї, але теж сильні тою силою, яку давала їм рідна земля, на якій сиділи.

А між іншими, дня 22-го жовтня, виринула на захід від Збруча мала частина з 12 людей, на чолі якої стояли покійний Цепко, Мельничук і Шеремета. Решта її членів — це робітники й селяни.

Частина ця була озброєна в ручниці, ручні гранати, один скоростріл системи "Люіс", а крім цього мали вони динаміт.

Прямували вони, як і інші частини, на захід. Ночували по лісах, а днями заходили до сіл і подавали там вістку про "курінь смерти", якого були вони частиною.

А похід їх був дуже важкий, бо в тім часі вже дуже великі маси польського війська, поліції й жандармерії знаходились на області, якою їм приходилося переходити. Вони мусіли раз-у-раз скриватися на безпечніші місця, переходячи денно цілі десятки миль, серед неვიгод на протязі довшого часу. За увесь той час не виділи ні теплої страви, ні скибки хліба, фізично вичерпані й перемучені, не маючи ні відпочинку, ні певности. Бо хоч у кожному селі вони могли сподіватися гостинного прийняття, вони не користувалися тим, щоб не стягати біди на населення, яке давало б їм поміч. І так ішли їм дні й ночі.

І тут саме на шляху тих 12 героїв із "куріня смерти" трапилось те, що не стояло на дорозі їх намірів, а було їх непередбаченою трагедією. Це — убійство кандидата до польського сойму, поляка Березовського. Як кажу, убійство ненамірене, яке було поза лінією їх завдання.

Ще пробувала ця частина перебиватися дальше на захід, але незабаром виявилось, що серед таких умовин це неможливе. Вони були фактично оточені від заходу й півночі, а відтятий був їм поворот на схід.

Тоді вони рішили перейти Дністер і перенести на Покуття цю акцію, яку вели досі на Поділлі. Хотіли ще там деморалізувати ворога і впливати на населення в напрямі бойкоту виборів до польського сойму! І дійшли так до Дністра.

Вранці пішов Мельничук, ще з одним товаришем, до села й дав якійсь жінці гроші на хліб, який вона мала спекти й по який вони мали знову прийти по полудні.

Перед вечором пішли вони знову з лісу, без зброї в село, але тут наткнулися на засідку. Залишені в лісі почули кільканадцять стрілів, а опісля виявилось, що товариш Цепко поляг, а Мельничук сам дістався в руки жандармів.

Ті, що в лісі, примушені були податися далі від Дністра. Виявилось, що

перебитися цілою частиною було неможливо, тому рішили розійтися і поодинокі перебиватися. Так і зробили. Закопавши свою зброю в землю, розійшлися так, що осталося лише чотирьох, а між ними Цепко й Шеремета.

Докраю виснажені й перемучені фізично й морально, вони наткнулися в одному селі на жандарма. Цепко й Шеремета мали зі собою револьвери, але їх не ужили, бо не хотіли стрілами накликувати військо, що було в селі й сподівалися без бою вирватися жандармові з рук.

У хаті мазура-кольоніста почався трус. Жандарм став з готовою до стрілу рушницею, а кольоністи стали трусити. Цепко стояв на лівім, а Шеремета на правім крилі. Цепко відкинув куртку, в якій був револьвер, на бік. Коли ж при ньому знайдено свисток, жандарм ударив його в лице й знову якесь фатум затяжіло над ними. Побачивши це, Шеремета спалахнув і, реагуючи на образу товариша, не надумуючися, вихопив з кишені револьвер і, не ціляючись, стрілив. Куля поцілила Цепку в голову й він згинув на місці. Тоді жандарм і кольоністи кинулися на Шеремету, при чому жандарм проколов йому багнетом ліве рамя, а один з кольоністів ударив його кілька разів сокирою в голову так, що Шеремета упав непритомний на землю. Останні два члени відділу в метушні кинулися до дверей і втекли. Однак, уже по кількох днях і вони були зловлені.

Так вирішилася доля частини "куріння смерті".

А далі йде те, що називається в юридичній номенклатурі наглим судом. Три дні йде боротьба за життя підсудних, боротьба, вислід якої, не зважаючи на всі законні постанови й на цю правду, яка була за нами, — був згори пересуджений. І четвертого дня, по оголошенню підсудним, що вони поставлені перед наглий суд, а третього дня самої розправи, дня 11-го жовтня, після короткої наради, точно о годині 12-ій вполудне, оголошено засуд.

Усіх членів відділу визнано винними за злочин душоубства й засуджено Шеремету й Мельничука на кару смерті, а інших на в'язницю п'ять до шість літ.

У цей страшний момент оголошення засуду я не міг дивитися просто на Мельничука й Шеремету, але проте я бачив їх докладно. Ні один м'яз їх обличчя не задрожав. Спокійні, як і на протязі цілої розправи, вони тільки обнялися і поцілувалися.

Було ясне, що давно вже були вони рішені віддати своє життя, що рішилися на це ще тоді, коли переходили Збруч, чи коли складали свою частину, а може і скоріше ще перед роками, коли вступали в ряди Українських Січових Стрільців.

Бо тільки той, хто глибоко передумавши, твердо рішився скласти за ідею своє життя, хто з цією думкою справді зжився і зріс, міг задержати цей спокій, який зберегли вони.

А далі пішли оці безконечні важкі три години, що відділяли засуд від його виконання, на протязі яких з кожною хвилиною невмолимо зближалося те страшне, те невідоме, що називається смертю.

Увесь той час були коло засуджених їх оборонці. І на протязі того часу спокійні були тільки Петро Шеремета і Степан Мельничук.

Про себе можу сказати, що я відчував тоді, неначебто хтось взяв у мене й мозок, і серце, і всяку можливість відчування. Неначе думав, і відчував, і все бачив і чув не я, а хтось інший за мене. В мене все було якесь чуже, немов дерев'яне або камінне. А проте, я бачив і пам'ятаю виразно все, що діялося на протязі тих годин.

Два тільки сумніви мучили засуджених. Один щодо того, як перенесуть їхні найближчі їх смерть. І до них написали вони останні прощальні листи. А другий — це питання, чи зрозуміє нарід, що вони йшли в бій за його долю і за його долю кладуть своє життя.

А ми, оборонці, дали їм на це питання відповідь — самотню відповідь, яку згідно з правдою ми могли дати.

І після того ні тіні сумніву, ні неспокою.

І тут в усій поведінці, в усім, що вони робили й казали, проявилася справжня велич і мораль сили їх душі. Всі їхні мислі й речі тих останніх годин їх життя присвячені були тільки тій великій справі народу, з якою вони зжилися водно.

Ішли короткі оповідання про те, що діється на Україні. Запити про внутрішнє і заграничне політичне положення України на всіх її областях; питання про те, що діється на еміграції, що роблять поодинокі люди, про культурну й організаційну працю і творчість.

Між тим вони запитали, чи не має хто якогось часопису. Д-р Баран мав при собі найновіше число "Свободи". І вони читали його й читали з таким заінтересованням і спокоєм, якби читав кожний з нас у саму звичайну хвилину свого життя.

І так само спокійно диктували вони дати зі свого життя, які записав д-р Баран.

А потім прийшов оцей останній момент їх життя.

Випроваджено першого Степана Мельничука. На внутрішнім подвір'ю в'язниці серед зимних і страшних стін усталили його під муром проти вісьмох жовнірів. За жовнірами стояло чимало офіцерів, поліцейних комісарів і дозорців — чужа й ворожа публіка.

І перед ними залунали слова пісні: "Вставайте, гнані й голодні"... То співав Мельничук.

А серед тих стін, серед ворожої публіки, тільки три оборонці були тими, що серцем відчували Мельничука, що його в'язало з великим народом, для якого він згинув.

І дивне почування пережив я в оту хвилину: нібито не Мельничук, але я стою проти жовнірів, а далі — почуття сорому за людськість, і за себе, й за всіх, і бажання замінитися з Мельничуком за місця.

І коли Мельничук переспівав першу строфу пісні, — аж тоді упала сальва і глухо покотилося тіло.

А відтак виведено Петра Шеремету.

Ви знаєте, які були його останні слова:

**ХАЙ ЖИВЕ РЕВОЛЮЦІЯ, ХАЙ ЖИВЕ НАРОД, ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНА!**

А потім командував: "Стріляй!"

Але ви не бачили його в цей момент. Ви не бачили, як стояв він гордо, як гордо підніс голову і яким дужим і владним голосом він проголосив ті оклики й казав стріляти.

В тій постаті й голосі почувалося, що він не є переможений, а переможець.

А що далі?

На це дав відповідь польський поет, що у важкій для свого народу хвилині сказав:

I nikt z mogił nie skorzysta,  
Tylko wszczynający ruch:  
Wielki rewolucjonista  
Pod klątwą ciał ginący duch.

Скінчилося те, що називається людським життям. Скінчилося те, що було життям Українських Січових Стрільців від 1914 р. Скінчився для поляглих той шлях від Львова, Стрия, Мукачева й Карпат і який ще й досі не пройдений.

І знов товариші наші, хоч умерли фізично, то почали оце нове життя, яким живуть у народі, в традиції його героїв.

А всеж таки в стрілецькій сім'ї жалоба; бо хоч сьогодні поділені Українські Січові Стрільці політичними своїми переконаннями, хоч у різні сторони розійшлися стежки поодиноких, то вони не перестали бути одною сім'єю, зв'язаною сердечними нитками братерських почувань. Отже, знову в стрілецькій сім'ї, по втраті нових жертв, жалоба — жалоба над новими могилами.

До тих далеких могил на схід сонця ми, на працання загиблим товаришам, посилаємо цю пісню, якою на протязі довгих літ по всіх шляхах пращали ми наших поляглих — дорогих, незабутих і незабутніх.

*"Український Скиталець". Річник IV, Відень, січень 1923. Ілюстрований Двотижневик. Передрук з усучасненням правопису і мови.*



## ВТРАТА ДВОХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ

25 листопада 1919 р. загинув в селі Куча (на Вел. Україні, біля Нової Ушиці) трагічною смертю чот. кінноти У.С.С. Степан Велитович. Він з Рогатинщини родом. Загинув як герой-мученик у виконванні свого обов'язку. За те, що віддав народові свій найдорожчий скарб — життя, за те, що був слухняним та метким жовніром, за те, що був дорогим і добрим товаришем та послужив нам гарним приміром, хай буде йому згадка на цьому місці.

Було це тоді, коли Начальна Команда У.Г.А., примушена тяжкими обставинами, заключила військовий договір з російською добровольчою армією під командуванням ген. Денікіна. Частини, які були в тилу, мусіли чимало набідуватися, щоби оминати конфлікту з частинами Дієвої Армії УНР і щоби злучитися після наказу з фронтовими стягами У.Г. Армії.

В одній з тих частин, у Вишколі Кінноти УСС, що стояв в Песци, біля Нової Ушиці, був приділений як інструктор чотар Велитович. Його прислала сюди команда бригади з фронту на відпочинок, бо від листопада 1918 р. він був без перерви на фронті. Та на яких фронтах він раніше бував? Його доля загнала була з німецькою дивізією під Верден, де він дістав німецький залізний хрест, опісля брав участь в битвах біля Дарданелів, далі в Альбанії та на Волині. З весною 1918 р. переносять його як УСС-а на його прохання на Україну — в полудневу область. В листопаді 1918 р. з'являється він під Львовом в Гайдамацькім Загоні, що був приділений до бригади УСС. Від того часу б'ється він в першій лінії своєї бригади. За це іменовано його — по 4-літній службі як підхорунжого — хорунжим, а відтак чотарем.

У Вишколі брав він живу участь та служив гарним приміром як старшина. Все був веселий та жартівливий; та засумувалося його серце, коли прийшла вістка, що заключено договір з одним із наших ворогів — з Денікіним. Ще тепер тямлю добре, як день перед смертю лежав він на ліжку в моєї квартирі та гірко плакав, що наша Армія в такому прикрому положенні. Кричав спазматично: "Я сього не переживу, щоби бути приятелем москалів. Радше згину, а їм не піддамся". Та однак, коли дістав наказ їхати зі стежею до поблизького села Куча, щоби розвідатися, чи нема там денікінських частин, відповів: "після приказу" і wraz з козаками, що любили їздити з ним на стежу і що тепер зголосилися добровільно,

виїхав в приказанім напрямі. Зголосив у мене свій від'їзд, і більше я його живим не побачив. Бачив тільки самотню могилу край цвинтаря в Кучі.

Чота доїздила до села Кучі... Чотар Велитович побачив серед села на майдані товпу селян. Вислав тому вперед своїх двох козаків на розвідку, але їх товпа зісадила з коней і розоружила. Командант стежі догадався, що це якісь повстанці. Зліз проте з коня, віддав зброю своїм стрільцям, а сам пішов без зброї в село на переговори. Та тут товпа кинулася на нього з криком: "От маємо вже й командіра" та почала його трусити. Одночасно було оточено та зловлено цілу стежу. Селяни зробили в селі мітинг і рішили їх розстріляти, бо думали, що то петлюрівці, які минулої неділі реквізували в їх селі взуття і шинелі. При трусі найшли у Велитовича його знимку в гайдамацькім однострою і це було причиною підозріння, що він петлюрівець. По заяві Велитовича, що він галичанин і що не прийшов доних грабити, а сповняє лише своє військове завдання, рішила всетаки ще недовірчива товпа вислати перше свою делегацію до Песця, яка мала розвідати, чи це галичани. Роззброєну стежу завели до школи, де стерегло їх 10 озброєних селян. Прочі селяни повставляли 4 скоростріли на дахах хат та стерегли село.

Делегація прибула до команди Коша в Песци під вечір і дістала тут гострий наказ від сот. Гарасимова: випустити полонених. Депутати перепросили команду за свій вчинок, приобіцяли віддати забрану зброю та випустити затриманих.

Не так то мирно обійшлося в селі Куча. Тут збиралися раз-у-раз мітинги та домагалися розстрілу полонених. Перейшло однак внесення більшости, яка домагалася перевести їх покищо в "погреб". Це рішення проголосили заляканим полоненим. Стрільці-галичани не знали, що на Україні в деяких областях називають з московська пивницю (льох) погребом, але припускали, що це має щось спільного з погребанням — похороном. Перелякані, вони гадали, що їх всіх розстріляють. Їх прохань, щоби не висилати їх на той світ, а заждати на поворот делегації, нетерпелива та криклива товпа не могла зрозуміти. Випровадили їх зі школи, устали на сумнім подвір'ю під муром, неначе на місці смерті. Знову тут піднеслися крики, щоби засадити їх до недалекого погребу, а не розправляти з ними довго. Тепер наступила сумна хвиля, в якій згинув командант стежі, а з ним разом його заступник, старший десятник Дяків (мабуть на ім'я Микола, з околиці Бурштина). Старшина враз зі стрільцями клякає перед товпою та просить в останнє, щоби вона дарувала їм життя. Вони ж прецінь жовніри, не грабівники, б'ються за долю України, сповняють прикази командантів, не шукають наживи, а гірко їм умирати від своїх.

З розпуки Велитович цілує навіть кількох старих хазяїнів у руку, бо він любить їх і бажає їм доброї долі. Та й той спосіб прохання не зворушив їх. Товпа держить звернені до них кріси, готові до стрілу і кричить: вести вже раз у погреб. Тоді чотар Велитович здіймає свою шапку і кричить: "Не доведеться вам, московські посіпаки, наді мною довше глузуватися, — я за Україну згину, а не дамся вам. Хай же Україна! Товариші, спасайтесь!"

В той мент кидає шапку до землі і пускається тікати в напрямі плота. Пліт завадив йому і товпа розстрілює його під плотом. Його грудь пробило вісім куль. В інший бік утікає його заступник, але падає і він під воротами, ранений в ногу, а товпа добиває його прикладами в голову. Прочі стрільці не мали куди тікати і лишилися в живих.

Саме тоді повернулася делегація з Песця і заявила, що це галичани, а не петлюрівці, треба їх випустити.

По кількох годинах приїхала до Нової Ушиці кубанська дивізія. До дивізіонера пішов командант Коша УСС з жаданням перевести строге слідство в Кучі. Дивізіонер згодився на це. Слідство переведено в моїй присутності та пор. Ів. Іванця. Дивізіонер однак ствердив після слідства, що не можна селян карати, бо це було "недорозуміння". Він не хотів мабуть зражувати собі селян. На того дивізіонера було внесено скаргу до Нач. Команди УГА, але винувників не покарали, бо кілька днів опісля начався відворот на полудне перед поляками, що наступали зі сторони Кам'янця-Подільського.

Пів року пізніше довідався я, що в цьому селі спалили поляки кілька-десять хат, а 12 селян повісили за те, що вони не хотіли копати окопів, звернених проти Укр. Гал. Армії.

Так згинули оба герої Степан і Микола.

Слава Вам, що віддали за Україну все, що могли! По довгих блуканинах по світу ви все-таки спочили на своїй землі. Хай Вам буде сердечна згадка на цьому місці. Хай вона буде Вам замість вінця від нас з чужини.

*Т. Ш.*

*Український Скиталець, ч. 10*

# ПІСНІ Й ЗВИЧАЇ

МАРІЯ ГОЛОД (ПРОКОПОВИЧ)

## СТАРОВИННІ ПІСНІ

Тут подані старовинні пісні, які я затимила з мого короткого дитинства в Юнашкові. Ще дотепер знаю їх певно якусь сотню, але цих сім пісень здавались мені завжди незвичайними, дуже характеристичними, з позначками довгої історії, з підложжям подій, що перекочувались навіть почерез далеке від світу село. Може й тому були вони більш архаїчні, може й тому не втрачали своєї актуальності. Крім того пісні ці дуже мельодійні. Їх співали ми, себто мої батько і мати, мої брати і я, при кожній нагоді. Нагод до співу не треба було шукати; по правді, ми співали зранку до вечора. Мій батько, отець Микола Прокопович, був парохом Юнашкова від 1908-1926 року, коли, в віці тільки 50 років, помер від серцевої недуги. За 18 років його перебування на парафії Юнашків, пережив він долю й недолю першої світової війни, потому наїзд більшовицької армії Будьонного, поміж тим ще боротьбу Української Галицької Армії з польським займанцем. На протязі трьох років, або і довше, мусів обслуговувати принаймні 18 сусідніх сіл, коли то багато парохів бракувало на своїх місцях, лютувала війна, шаліли пошесті тифу і холери. Бували тижні, коли він тільки з воза на віз пересідав, щоб їхати далше туди, де потребували духовної опіки. Одинокую нагородою за його тяжкий труд і працю була присутність багатьох соток людей з усіх тих сіл на його сумному похороні в грудні 1926 року.

В самому Юнашкові, як теж в належних до парафії Обельниці і Куничах, всі люди справді вмiли гарно співати, чи то в церкві, чи на полі, чи на весіллях. Це сталося під впливом таки мого батька. Сам він мав дуже гарний голос, був незвичайно музикальний, залюбки вчив співати шкільних дітей. Тому то й спів юнашківців був звучний, делікатний, гармонійний, без затягувань і крику. Тож я, будши малою дівчинкою, вистоювала на всіх церковних відправах, на всіх весіллях, похоронах, крутилася поміж дівчатами під час великодніх гагілок, забігала на кожне подвір'я, де відбувалось весілля, висиджувала у великій приходській кухні, де дівчата пряли, або старші "матусі" дерли пір'я. Там я не лише слухала, але й разом із ними співала... Співала я теж з татом, мамою і братами, які, до речі, були теж неабиякі співаки та ще й зналися на диригентурі. Іван, Любка і Володко... мої веселі, вродливі, співучі брати, повні відваги до всякого діла, а вже надто до пісні! Рідня мого батька, як і моєї мами була велика, всі вмiли і знали співати. Я, здається, скоріше співала, як навчилася говорити. Тільки,

моє дитинство було досить коротке. Коли мені було 9 років, моя мама мусіла виїхати з Юнашкова, бо там вже, по смерті мого батька, прибув інший священик. Не багато було того добра, що його ми взяли зі собою, бо під час російського наступу згоріло в Юнашкові приходство від гарматніх стрілен дощенту: моїм батькам треба було починати усе наново, а рівночасно посилати дітей до школи. Але, взяли ми зі собою спомин про квітучі юнашківські сади, про зелений гомінкий ліс, про дивні горби-шкови та про різnorodні пісні. Здавалося нам, що тих пісень ніхто деінде не співає. Але, працюючи тепер при впорядковуванні цього збірника, завважила я, що гагілку про продаж дівчат співали теж у досить віддаленому від Юнашкова Стратині. Це дало мені підставу думати, що правдоподібно ці пісні були поширені по усій Рогатинській Землі в давніших часах, але може більше задержались були в віддаленому від головних шляхів, окруженому з усіх боків лісами, Юнашкові.

Що до тих, поданих отут пісень, то дві перші, якби історичні, говорять про козаків-воїнів, що йдуть на війну в Туреччину, чи в якусь далеку незнану чужу сторону, з якої вже не повернуться. Це, звичайно, бувало з весною, коли розвивалися луги, шуміли берези, гуділи голуби, іржали коні в жовтих шорах. Біліла шита шовком сорочка, що залишилась невідомо кому, самотніла вистелена подушками м'яка постіль. Все одно, козака ожидала смерть, або далека чужина і не помагало дівчині журитися чи смутити молоде серце... Але, весна це теж час і гагілок. Першу гагілку співали до весни, яка приносила зілля та барвінок для дівчат, а для парубочків осідланих коней. Розвивалися смереки, кувала дубрівна зозуля, а матуся наказувала дочці носити решетом воду та гасити палаючу діброву. Треба було молодій дівчині котити вгору важкий камінь щоденного життя, змагатися з ним, а ще й не даватися на підмову неправдомовним парубкам. Ця гагілка носить всі позначки давнього міту про Сизифа, що теж котив камінь догори та ніколи не зміг його вкотити...

Гагілка про продаж дівчат, на мою думку, майже рівняється з історичною піснею, бо говорить про дуже давню і довготривалу практику щорічної купівлі молодих дівчат і хлопців, як це знаємо з іншої, не поданої тут гагілки "...по талюру парубки, два талюри дівки...". До цієї групи гагілок належить теж славнозвісний "Зельман", котрий теж купує панну на пшеничний хліб, бо на бобовий не хотять віддати. Правдоподібно, при закуповуванні дітей чи підпростків, родителі все ж таки вимагали від купців запевнення, що їхнім дітям буде добре на пшеничному хлібі...

Практика закуповування дітей на службу була дуже поширена в цілій Європі через довгі століття. Це було дешевше, як йти війною і забирати в полон, при тому можна було приїздити щороку. Завжди знаходилися родини, котрі маючи багато дітей, хотіли якось запевнити їхнє життя на добрій службі. Тому то в гагілці про продаж дівчат мами захвалюють своїх дочок, а гудять сусідських, мовляв "сухоребра, глуха, лінива...". До речі, турки практикували закупно дітей на Кавказі ще до першої світової війни! З них виховували вояків-яничар і одалісок чи прислужниць. Дивуватися тій

практиці продажі-купна дітей нема чого, бо й сьогодні ми є свідками продавання дітей за грубі тисячі ще з лона матерей для адоптування. Люди, одначе, мало міняються в ході тисячоліть...

Остання гагілка про юнашківських парубків, що поїхали на лови, мабуть, дещо відкриває нам про саму назву села — "Юнашків". Мабуть, в давну сиву давнину, тут серед лісів і пагорбів, була окрема оселя для парубків-юношів (за давню назвою "юноша" — означає "юнак"), отже оселя називалася "Юношків", що потому перейшло на "Юнашків". В кожному разі, ці юноші-парубки поїхали на лови, на сивих конях і вполювали тільки комара, але дружба і побратимство вимагало поділитися з усіма. Цю веселу гагілку, як пригадую, співали всі, і хлопці, і дівчата, що теж вказувало би на старовинний спосіб життя, коли ще всі мусіли полювати, щоб прожити.

Остання, тут подана пісня, весільна. Весна, цвітуть черешні (в Юнашківі було черешень, багато більше, як людей!), кує зозуля, мати віддає заміж свою молоденьку доню, котра ще зовсім не має охоти брати на себе тяжкої жіночої долі, вона радше б співала разом із зозулею в черешневому саду...

Цих кілька пісень і ці рядки хай будуть спомином по моєму батькові, якого могила на цвинтарі в Юнашківі (разом із моїм братчиком Олександром) та по всіх інших членах моєї родини, яких кості складені в Україні і не в Україні.

(Пісні записала на ноти моя дочка Харитя, вчителька музики.)

СТАРОВИННА ПІСНЯ

**ГЕЙ, ЗАШУМІЛИ БІЛІІ БЕРЕЗИ...**

Moderato



Гей, зашу- мі-ли бі-лі- і бе-ре- зи та розвивайтеся лу-ги,



гей, не завдавай молода дів-чи-но мому сер- деньку туги!

Гей, зашуміли біліі берези, та розвивайтеся луги  
гей, не завдавай молода дівчино, мому серденьку туги!  
Бо то тая туга, туга великая, висить в місті на кілочку,  
гей, шиє, шиє молода дівчина білим шовком сорочку.  
Та най вона шиє, та най вишиває, та комусь вона й буде,  
ой, в лісі, в лісі, в лісі на горісі та сиділи два голуби...  
Та най вони сидять, та най вони гудять: знаю добре що за мене,  
ой стеле, стеле молода дівчина білу постіль для мене.  
Стеле ж вона, стеле, штири подушечки, а п'яту периную...  
буде м'яко спати, тяженько зідхати, бо нема з ким розмовляти!  
Заіржав, заіржав ворон-кониченько у Туреччину ідучи,  
гей, заплакала молода дівчина та в городі зілля рвучи...  
Бодай тії коні, коні воронії жовтих шорів не носили,  
бодай тії люди прощення не мали, що нас з пари розлучили!

СТАРОВИННА ПІСНЯ

**ГЕЙ, ТАМ НА ГОРІ ДУБ ГОРИТЬ**

Модерато



Гей там на го- рі дуб го-рить гей там на го-рі дуб горить,



під тим ду-боч-ком ко-зак спить під тим ду-бочком козак спить...

Гей, там на горі дуб горить  
під тим дубочком козак спить.  
Устань, козаче, бо згориш —  
моє серденько засмутиш.  
Ой, волів би я згоріти,  
як на тій війні бідити.  
Їду горою — боюся,  
а долиною — смучуся.  
Бо впаду з коня — заб'юся.  
В чужій стороні вженюся.

**ПЕРША ГАГІЛКА ДО ВЕСНИ**

Жваво



Вес- но ж на- ша весно, що ж ти нам принесла?

Весно ж наша, весно!  
Що ж ти нам принесла?  
Принесла вам зілля,  
дівчатам на весілля.  
Зелен барвіночок —  
дівкам на віночок!  
А для парубочків  
злоті підківочки,  
коні наряджені  
в сідельця черлені!



ГАГІЛКА

## ГОРИТЬ ДІБРОВА

Жваво

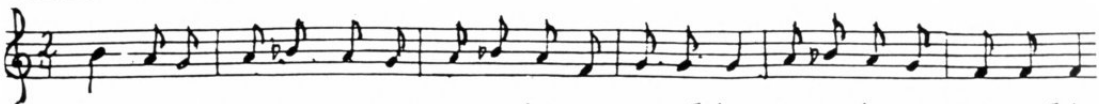


Та розвивайся смереко, смереко!  
Та горить діброва далеко, далеко.  
Ти, зозуленько дубрівна, дубрівна,  
та не куй рано в діброві, в діброві,  
бо моя матуся в коморі, в коморі.  
Та заставить мене робити, робити:  
та догори камінь котити, котити,  
та решетом воду носити, носити,  
зелену діброву гасити, гасити!  
Я догори камінь не вкочу, не вкочу —  
я решетом води не вношу, не вношу —  
зелену діброву не вгашу, не вгашу...  
А скільки в решеті водиці, водиці  
тільки в парубочків правдиці, правдиці!

ГАГІЛКА

## ДИВНО НАМ

Жваво



Дивно нам, дивнесенько, з юнашківських парубків, з юнашківських па-  
рубків!  
Дивно нам, дивнесенько, поїхали на влови, на сивенькім кони!  
Дивно нам, дивнесенько, тай злапали комари, тай злапали комари!  
Дивно нам, дивнесенько, як сталися ділити, то сталися сварити!  
Дивно нам, дивнесенько, сему, тому, по чверти, сему — тому, по чверти!  
Дивно нам, дивнесенько, а Петрови тулубець, бо він красний молодець!

ГАГІЛКА

## ПРОДАЖ ДІВЧАТ

Жваво

На ву- ли-ці кри-ву- ли-ці пси ще-кають вийди вийди  
ма-ту- сенько там щось прода-ють!

На вулиці кривулиці пси чекають,  
вийди, вийди, матусенько, там щось продають!  
Продавала Николиха свою дочку,  
а Дмитриха вибігає: Та купіть мою!  
Ми вашої не хочемо, ваша суха,  
довгонога, довгорука  
цей трохи глуха!  
Ми вашої не хочемо, бо лінива!  
Штири ночі горшки мочить  
на п'яту вмила!

ВЕСІЛЬНА

## В ВІКОНЦЕ ЧЕРЕШЕНЬКА

Протяжно

В ві- кон - це че- ре - - шень- ка, в ві-кон- це че-  
ре - - шень- ка, ку- ва-- ла зо- - - зу - лень-ка

В віконце черешенька, в віконце черешенька, кувала зозуленька...  
Зозуле зозуленько, зозуле зозуленько, не куй так жалібненько!  
Не завдавай ми жалю, не завдавай ми жалю, молода ся віддаю...  
Не з свої охотоньки — не з свої охотоньки, з людської намовоньки...  
Намовила ми мати, намовила ми мати, аби ся віддавати...  
Віддавай же ся доню, віддавай же ся доню, я тобі не бороню!

СОФІЯ МАЛАНЮК-ОНУФРИК

## ПІДГОТОВКА ДО ВЕСІЛЛЯ В СТЯТИНІ

(частина з монографії "Стратин")

Слово "весілля" зроджує в нашій уяві таку картину: молода, молодий, багато гостей, грають музики, обильний обід, танці, співи, увесь обряд весілля. Але властиве весілля це тільки кінцевий акт сільської опери "Весілля". Цей акт підготовляли на протязі десяти чи навіть п'ятнадцяти років, часом вже від дня народження немовляти. Коли народився хлопець, все йшло звичайним ладом. Коли ж народилася дівчинка, — підготовка до весілля починалася вже від перших днів її життя. Принесла бабуня гарні рушники, от і добрий початок. Тета прийшла з веріткою, хресна мама зі звоєм полотна. Все сховане в скрині, поки дівчинка підростає. "Котре поле дамо Ганнусі? Може ще яку нивку докупимо?". "Треба грошей заробити на купно землі". — І працювали, складаючи гріш до гроша.

Привчала мати свою доню змалечку до праці, вчила бути чесною, щедрою, цінувати свою й чужу працю. Побожною треба бути, але й рук прикладати. Отож, завела мати гусей, треба на подушки чи може й перини для доні. Пасла Ганнуса гусей на оболонні й думала:

"Чому тая гуска не може сама пильнувати своїх гусят? Я хочу побігати і погратися з дітьми. Он хлопці граються... А бодай би тая гуска здохла" —сердечно бажала в своєму дитячому серці.

Але не до забав селянській дитині, життя — це невтомна, ніколи не закінчена праця. Гуси не здихали, треба їх було пасти. Підростала Ганнуса і підростали її обов'язки і праця. Тепер вже треба було пасти свої і, може, ще й сусідські корови. Сусід — швець, обіцяв зробити чоботи на зиму. Тим часом, мама сіяла коноплі й льон, треба полотна для дочки придбати, щоб було на пошевки, простирала, верітки, сорочки, рушники та й на димки. "З порожною скринєю не піде між люди, господарська ж дитина" — думала мати, коли полола коноплі, чи льон.

По Петрі вже й вибирати плоскіні коноплі пора. Ганнуса помагає мамі, а мама пояснює:

"Тягни ті тонкі конопельки легенько, ті з поживклими листками, бо це плоскінь. Ті другі, зелені, то матірні, дозріють восені, буде сім'я на олій, а з конопель грубе прядиво на міхи". Ганна уже не питалася, чому коноплі двоякі, вона вже знала відповідь мами: "Так Бог дав і так має бути".

Вже коноплі вибрані, пов'язані в сніпки, сушаться на луці, розставлені, щоб навкруги сохли. Як вже добре висохли, мочили їх в саджавці, знову сушили. Тоді переломлювали біла конопель, отіпали на терлиці, щоб терміття відпало. Волокно чесали на дротяній щітці, а тоді розділювали на повісменне, веретяне і гребінне.

Надійшла осінь, вже вибрали, вимочили й висушили льон, отіпали й ділили. Те саме робили з матірними коноплями, тільки перед тим ще треба було сім'я вимолотити. Повісмо розвішене в коморі, чекає на довгі зимові вечори, коли буде час все те попрясти. І так усю зиму мати пряде, а ще й Ганнусю привчає... Пряде мати часто аж поза північ, пряде й мотає на мотовилі, рахує чисниці, в'яже в мітки, при тому думає: це повісменне, гарне буде на сорочки, пошевки, обруси, простирала, рушники; це веретяне — на холошні, фартушки, натички, верети; а гребінне — на міхи, опавки, дерги на коні, верети носити траву... Готові мітки нарядених ниток треба віднести до ткача, але не можна йти з порожніми руками. Треба взяти грудку масла, може, горня меду, може, миску муки та ще й гречно просити:

"А фayne полотно зробіть, майструню, а з тих повісменних зробіть простирала, рушники й обруси, та й додайте червоної заполочі на взори, бо то знаєте, вже для моєї Ганнусі приготавляю, ая!"

Так роками сіяла мати лен-коноплі, вибирала, отіпала, прjala, несла до ткача. А потім складала вже готові полотна до скрині, вибіливши їх на леваді...

Тим часом, гуси таке густе, гладке пір'я виростили, треба їх підскубати, але не запізно, бо ще мусить друге пір'я до осені вирости, інакше гуси будуть мерзнути взимі. Стільки вже пір'я зібралось, що можна сусідок на "віче" просити, щоб дерти пір'я на подушки, може й перину. Подушок задумала господиня зробити принаймні чотири, та й великі, щоб як покласти на постіль, до стелі досягали. Господарського роду дівчина, аякже... Але не тільки роботи в господарстві, що гуси й прядиво. Ще треба дівчину привчити до всього, що має знати добра господиня: варити страви прості й святочні, пекти хліби, колачі, паску і книші, квасити капусту й огірки та ще борщ; прати білля; прясти, шити, вишивати, білити хату; тримати порядок в хаті, коморі; садити городину й квітки; розводити кури-гуси; доїти корови, робити масло й сир. Всяка робота є на господарстві й всьому треба вміти дати лад, а це все має знати Ганнуся, котра вже, нівроку, починає дівочити, вже на вечерниці ходить, аякже. Якось вже і в піддружки просили її. Час іде, рік за роком пливе, пора думати й Іванові про те, що дочка підрастає, як на дріжджах...

По Різді, якось, поїхав Іван до лісу, повернувся аж перед вечером. Настя руками сплеснула, як побачила, що Іван зрубав дідову черешню і привіз на санях на подвір'я.

— Ой, Господи! Та що ти зробив, Іване! Нащо ти дідову черешню зрубав, — голосила Настя за покійною черешнею. "Та та черешня такі солодкі ягоди родила, без хробаків, було що їсти, засушити та ще й людям дати... Господару жидівський, то вже інших дерев на Погребиськах не

було?" —дальше вже не могла, бо вибігла боса з хати, а було морозно. З плачем вбігла в хату, але вже мовчала. Поставила миску з борщем на стіл, подала фасолю й ані слова більше не сказала.

Іван не любив плачу, а ще тим більше, як Настя мовчала. То став вияснювати:

— Насте, я ж черешні не зрубав на паливо! Ні! Я зрубав на дошки, треба ж для Ганнусі скрині, хіба в мішок її шмаття не покладеш! Ходив я до столяра, він має готові скрині, але цінить, як циган за маму. Де я стільки грошей візьму? А як столяр сказав, що з моїх дощок зробить скриню за корець пшениці, ще й файну політурку дасть... Замок і завіски маю сам купити. А ти не плач і не дуйся. Маємо три молоді черешні на городі, весною пересаджу там, де дідова росла. Я зле не думав і зле не хотів...

Як Настя вчула про скриню для Ганнусі, відразу перестала плакати. Спражила Іванові молока. "Пий, бо ти промерз, мороз нині, аж дух запирає"...

Весною прийшли трачі, порізали черешню на дошки. Іван поскладав дошки в шопі, щоб сохли. "Два роки візьме, заки дошки висохнуть, як казав столяр" — пояснював Іван жінці. Два роки минули скоро, а на третій у великій хаті-світлиці вже стояла нова черешнева скриня. "А, блищить як дзеркало, така файна політурка" — гордився перед Настею Іван. Насті скриня теж дуже дū вподоби, вже давно забулося, що скриня з дідової черешні, але нагадавши, зітхнула: "Дай Боже, царство небесне дідуневі".

Та Настю чекала ще одна несподіванка. Прийшла весна, поїхав Іван на ярмарок до Нараєва. Вернувся вечером, привіз зі собою п'ять малих ягнят. Ягнята замекали так, що на цілий Кінець було чути. Сусіди повибігали дивитися. На таке Настя в крик:

— А нащо ти, господарю, тої саранчі накупив, та вони об'їдять навіть стріху з хати, та то дідівська худоба, ліпше було ялівочку чи бичка купити! А він бе-е-е. — Настя показала Іванові язика, бо не любила овець. Сусіди мали потіху з тої сцени. Іван загнав овечок до хліва, прийшов до хати.

— Ти, Настуню, ліпше би свій язик за зубами тримала, господине моя велика! — сказав.

— А на якого дідька ти тої саранчі накупив! Люди будуть з нас сміятися!

— А певно, що будуть сміятися, як ти будеш дочку без бекеші віддавати, — казав спокійно Іван. — Готової не куплю, бо задорого. А підгодуємо овець, буде вовна на сукно, а блами (шкірки) на бекешку. Іншої ради нема.

Настя вже більше язика не показувала. Годували овець, стригли вовну; Настя вовну прала, чесала, пряла, несла до ткача. За рік-два вже мали десять овець, досить буде шкірок на бекешку. Вже сукно збите, шкірки виправлені, але до котрого кравця дати шити бекешку і спенсер?

Настя обстоювала, що слід дати до рогатинського кравця, — "такого майстра, що на цілий повіт!" Поїхали до Рогатина, до славного майстра. Майстер розглянув сукно, розложив його на долівку, Ганнуса лягла на сукно, розвівши руки. Майстер куском опоки (або як казали "лопоки") —

себто крейдяним каменем, відмірював і відзначував довжину і ширину бекешки і спенсера. Настя приговорювала:

— А майструню, а мірняйте на взріст, ая, на взріст, Ганнуся ще підросте, аякже, підросте.

Майстер на те:

— Сам знаю, мене, ґаздине, вчити не треба.

Домовилися з кравцем, скільки за шиття бекешки і спенсера, та й вдоволені поїхали додому, до Стратина. Через півроку кравець приніс вшиті вже бекешку й спенсер. Настя гостила майстра обідом, а Іван поставив навіть квартиру горілки. Опісля заплатили за шиття з додатком кусника сала й декількох покладків. Настя оглядала бекешку. Довга аж по кістки, зверху чорне сукно, зі споду кожух, ковнір з сірого барана, округлий. Зі заду, в стані, кілька збиранок, з боків криті кишені, а ще як підпережеться крайкою, то вже буде красно і ладно! От спенсер, то вже коротший, до колін тільки, але з білого сукна. В поясі кілька збиранок, вишитий вовняними нитками — краски чорної, зеленої і жовтої, вишивка на кінцях рукавів, на кишенях і з переду. "Спенсер як писанка" — похвалила в думці Настя. "А бекешка дуже відповідна". І бекешка і спенсер помандрували до скрині.

В Стратині ніхто так гарно не шиє, як Юркова Гандзя, до неї треба занести вже вишиті пошевки й сорочки для Ганнусі. От Настя стрінула Гандзю коло криниці, поговорили собі, Гандзя погодилася прийняти роботу. На запрошення Насті прийшла Гандзя, гарно погостилися та й обговорили що, як і скільки пошевок, сорочок вшити. Треба змережати полотно на простирала накривати постіль, на обруси. Відміряли теж і веретяне полотно на натички до сорочок. (Жіночі сорочки шили з тонкого, повісменного полотна, але від пояса в долину наточували веретяним, грубшим полотном. Це й називалося "натичка"). Про заплату за шиття не говорили, Гандзя знала, що Настя її не скривдить... Зібрали полотна в міх, Настя винесла ще миску сиру, хліб, миску пшона, — Гандзя все те взяла та понесла до себе. За кілька місяців усе було пошите, гарно, рівненько, — то тільки одна Гандзя на ціле село так вміє, ніхто так не зробіть; за добру роботу й добра заплата: Настя дала ще пшениці, гречані крупи, масло, сир та ще мішок барболі. Обі вдоволені, й Настя і Гандзя, гарно собі подякували, як годиться. Все пошите Настя добре випрала, висушила, витачала, рівно зложила й поклала до скрині. Скриня помалу заповнювалася, а Ганнуся росла, підростала, вже зацвіла як мак. Вже на весіллях і музиках брали її навіть деякі хлопці в танець. За всім уважно слідкувала Настя, думкою підбирала будучого зятя.

В Стратині, на Семена, — великий річний ярмарок, що триває цілий тиждень. Наїжджало народу й купців, цілий ринок у місті займали. Тут продають господарі коні, корови, воли, свинки, вівці, гуси-кури-качки, а теж збіжжя і всяку пашницю. Майстри розложили плуги, борони, плужки, бочки, коновки, цебрики, діжі, зольниці, макогони, качалки, ложки, магівниці. У шевців люди купували різні чоботи, у кушнірів — шапки-на-тяганки, рукавиці, кожухи. Якись мадяри продавали коралі, бритви, ножики-

сцизорики, свистуни, кожушки-безрукавки, а жиди знову різномодні матеріали, хустки, дзеркала, кухонний посуд, пилки і цвяхи. Коло ратуша ворожили циганки й за кілька грейцарів всім охочим знати казали всю правду про майбутнє. На цей ярмарковий тиждень Стратин оживав, робився справжнім містом. Було що купувати, коби гроші! Кожний мав нагоду піти на ярмарок, щось продати, щось купити, може тільки подивитися, поговорити зі знайомими людьми, довідатися, що нового чувати. Настя знала, що Іван не любив ходити на ярмарок, коли не мав що продавати чи купувати, шкода йому марнувати час на ярмаркові балачки. Та одного дня, по обіді, Настя розпочала розмову:

— Іване, ти не йдеш на ярмарок?

— Та не маю чого, маю роботу.

— А якби ми так пішли, може би що побачили?

— Я вже ярмарки видів.

— Ти знаєш, я хотіла би подивитися на коралі, спитати по чому продають.

— Що, що? Коралі, тобі хочеться коралів? А де я візьму грошей?

— Чекай, Іване, не сердься, — ласкаво промовляла Настя, — а якби гроші були?

— Звідки їх возьмеш?

— А якби я мала?

— Як то, якби мала, але не маєш!

— Маю, маю...

— Звідки маєш, де ти взяла?

— Та, Івасю, я по грейцару наскладала, від першого тижня, як Ганнуся народилася, — Настя витягнула зі запічка старий збаночок, висипала гроші на стіл. — На, маєш і порахуй.

Іван сидів, дивився і не ворухнувся, мов закам'янілий: "Чи вже хто збагнув, яка материнська любов?" — подумав.

— Не сиди, не думай, а рахуй хутенько.

Нарахували 85 корон і 27 грейцарів. Це були шустки, грейцарі, корони, навіть один ринський найшовся. Все гарно поскладали.

— Де ж ти, Настуню, стільки грошей взяла?

— Складала, Івасю, довго складала. То з продажу масла, то за покладки, де якась там курка, чи качка, то трохи молока, то сира. І все до збаночка, аби наша Ганнуся мала такі коралі, як всі інші дівчата мають.

От, пішли Іван з Настею на ярмарок купувати дочці коралі. От буде новина, буде, як люди довідаються про те! Настя не йшла, а пливла з радості. Пішли до того мадаря, що на ринку коралі продає, — які блискучі, розкладені, тільки купувати. Людей повно, важко допхатися, та якось Настя вже вибрала три шнурки коралів, маляр зацінив 38 корон, Настя давала 15, потім вже 20, маляр спустив до 25. Та Іванові не подобалося.

— Лиши, Насте, підемо далі!

І пішли до стрятинського купця Мошка, недалеко. Мошко привітався з Настею й Іваном та й спитав:

— А що, ну, газдове, що купуєте?  
— Коралі покажи, Мошку — сказав Іван. — Хочемо подивитися.  
— Скільки ціните за три шnurки? — питала Настя.  
— Ну, є шnurки коралів довщі, є коротші, є коралі грубші, є дрібніші, то ціна різна. Виберіть, котрі вам до вподоби, тоді скажу ціну.

Настя вибрала, Мошко добре їх оглянув, зважив в руці і сказав:

— Ну, як для вас, то 98 корон.

На те обізвався Іван:

— Там на ринку маляр за 25 продає, а ти хочеш 98?!

Мошко видивився на Івана:

— Іване, там продають фалшиві коралі, я таким крамом не торгую...

Іван:

— Які фалшиві? Такі самі червоні, як твої.

Мошко:

— Такі червоні, але вони й дві корони не варті. — Мошко став пояснювати. — Правдиві коралі з моря тверді, важкі й не злиняють. А фалшиві — зроблені у фабриці, легкі, на вогні згорять, до сонця полиняють.

Насті світ пішов оборотом. Літами складала по грейцару, а мало ще не купила фалшивих коралів! "А Бог би його побив, того мадаря".

Мошко обнизив ціну, хоч клявся, що продає коралі з втратою. Заплатили 80 корон, тоді Мошко виймив один кораль з мідяною обручкою і сказав:

— Це для вашої дочки презент на весілля. Дівчата люблять такі коралі з обручками, засилить його на середину найдовшого шnurка.

Настя подивилася на Івана і сказала:

— Дякувати вам, Мошку, за дарунок, але не образіться, коралю не візьму. Даровані коралі — то сльози, а куповані — щастя.

На те Мошко:

— Я не хочу нікому сліз, заплатіть за той кораль 5 грейцарів і буде щастя вам і вашій дочці.

Іван поклав на стіл 10 грейцарів, купив, не приймав дарованого.

Мошко ще раз побажав їм і доні щастя й багатого, гарного зятя. Настя завинула коралі в хустинку та й пішли собі обоє з Іваном додому, не лишалися вже довше на ярмарку.

А Ганнуса росла — доростала. Настя пригадала Іванові, що треба про добру корову для Ганнусі подбати, але Іван вже сам про те думав, гадав заміняти в Настиного брата за бичка теличку. Настя аж руками сплеснула:

— Падоньку нещасливий, чи ти не знаєш братової? Та вона лукава, від неї жадне насіння не зійде, ані жадне курча не виколеться, як з нею заміняти покладки. Навіть кукурудза не зійшла...

— Знаю, знаю, то все бабські язика. Але продам бичка на ярмарку і куплю ялівочку, згода?

На таке Настя вдячно усміхнулася. Так і сталося, — продали бичка, купили теличку на ярмарку в порядного газди.

Пригадала собі Настя про чоботи, дві парі треба, — одні робочі, другі про свято. Іван заміняв три овечі шкірки за одну, вже виправлену шкапову.



Будуть чоботи про свято з нової шкіри, швець зробить, а на будень підшиє до старих холяв. На підшови й обцаси (закаблуки) купиться грубу шкіру. Зробив швець чоботи, підбив підківками обцаси, а підшови зольниками, взяв у Івана за те фіру дров, міх бараболі, дві діжки жита. Настя намастила добре чоботи дьогтем, щоб шкіра зм'якла, зі старих сорочок вирізала онучі, захала в чоботи та й повісила в коморі на кілок.

Ще багато чого не достає. Треба купити. То Настя взялася годувати гуси на смалець, замкнувши їх у хліві. Годувала вареною кукурузою і ячменем. Тоді продала одній купчисі Перлі, але вимовила собі зворот пір'я. Тоді знову пішла до Мошка, бо від часу купна коралів набрала довір'я до нього. В Мошка купила матеріялу на дві шалінові-вовняні спідниці, дві хустки: одну темно-червону з рожаним цвітом на берегах, другу зелену в дрібні квіточки. Купила теж три метри фабричного полотна на рубок. Рубок — це довгий кусень полотна, прикрашений на краях вишивкою, ознака одруженої жінки (декуди називають переміткою). По весіллі молода завивала тим рубком голову і йшла з другою жінкою до церкви. Там священник відчитував над її головою відповідні молитви. Колись давніше уживали того рубка часто, але в тому часі, про який пишемо, себто перед І-ою Світовою війною, уживали рубок ще тільки другий раз, коли ця жінка померла, то зав'язували її рубком голову. Не забула Настя купити ще кусок тонкого полотна на хусточки-платки, які пристойть носити молодій дівчині, чи молодиці в руці. Це наче би завершення одягу, церемонійна прикраса, коли йшлося до церкви, на весілля, празник, христини, чи на якусь гостину. Ті платочки-хусточки були гарно вишивані на краях. Як прийшлося дарувати молоду чи молодого, то близькі рідні, чи свояки завивали руку в хустинку "аби не знала лівиця, що робить правиця". Коли дівчина дарувала хлопцеві хусточку, то це означало, що вона готова прийняти його старостів. Тою хусточкою можна було обтерти собі уста, але ні в якому разі не можна нею витирати собі носа.

Настя поскладала хустки в скрині, дала пошити спідниці. Ганнуса сама вишивала кінці рубка чорними і голубими нитками.

Одної неділі Настя рішила переглянути все, що вже зложено в скрині. Принесла ще два звої полотна, повісменне одно, одно веретяне. Для Ганнусі ті полотна, давно обв'язані червоною гарасівкою, бо дуже гарне полотно було одного року вдалося. Для себе має Настя не один звій, але для Ганнусі на нове господарство всього буде треба. А це полотно вибілене як сніг... Повиймала все зі скрині, треба пахучою м'ятою перекласти. Така радість, що все готове. Але ні, бракує запасок! Забула про запаски. А то було би сміху на ціле село, що Настя дочку без запаски віддала! Падоньку милий. Якже ж бути без запаски? Треба мати й фартухи, і запаски. Фартушок був звичайно з доморобного полотна, в одну півку (ширину), долиною трішки вишитий, або тільки зарублений, в стані дещо призбираний. Фартушок вбирала жінка до праці в хаті чи на полі. Зате запаска була в три півки (три ширині полотна), з тонкого льняного, чи фабричного полотна, в поясі шиті складки (фалди), довга і широка на стільки, щоб

тільки на яких 10 сантиметрів було видно спідницю. Запаска була частиною святкового вбрання до церкви, на весілля, христини, похорон, празник. Теж коли йти на ярмарок, в гостину, чи приймати гостей у себе. Коли в хату заходив гість, господиня чимскорше мінjala фартушок на запаску, це було виявом пошани і привітності до гостя. На можна було й подумати, щоб доростаюча дівчина, чи заміжня жінка вийшла з хати без фартушка чи запаски. Такий був звичай.

Отже, Настя зажурилася, бо нема грошей на купно запаски. У п'ятницю в Стратині щотижневий ярмарок. Настя взяла в кобелю дві курки, покладки і пішла продавати. Не дуже цінила, бо хотіла швидко продати. В Перлі купила полотно на запаску. Вдома нарізала ще тонкого льняного полотна на другу запаску, віднесли до Гандзі шити. За тиждень запаски вже готові були. "Слава Тобі, Господи" — зітхнула Настя, складаючи випрані і витачані запаски в черешневу скриню.

Надійшов Великдень, коло церкви дівчата гагілок виводили, хлопці будували дзвіниці чи вежі, дівчата бігала, гралася в усякі весняні гри: котилися крашанки по зеленій мураві. Господарі вгадували, яке буде літо, сухе чи мокре, а врожай здається буде добрий, бо перший раз заgrimіло вже на зелений лист. Матері й бабусі приглядалися, раділи дітьми, внучатами. Настя всю свою увагу скупчила на Ганнусю, їй здавалося, що Ганнуса найкраща з усіх дівчат. Але котрий то хлопець був би добрий на зятя? До Насті приступила подруга дівочих літ, Ксеня. Привіталися, бажали собі всього добра та й гуторили:

— Файну маєш дочку, Насте!

— Хвала Богу, нічого собі.

— А зятя ще не шукаєш?

— Та ще молода, ще має час.

— Настуню, якби ми так, при Божій допомі, сватами стали? Не погорділа би моїм сином?

— Всьо в Божих руках. Не можу тепер нічого сказати, треба Івана спитати, та й Ганнусю також. А гордіти гріх, бо всі перед Богом однакові, — дипломатично відповіла Настя. В ту хвилину підійшла ще одна знайома жінка і сватання мусіло зупинитися. Ксеня вкоротці прашалася з Настею і казала:

— А зайди до мене колись при вільній хвилині, зайди, дещо поговоримо.

— Зайду, Ксеню, конечно зайду, як тільки з весняними роботами впораюся.

Настя вернулася до дому неспокойна, схвильована. Хіба вже так скоро Ганнуса покине хату, буде порожньо без Ганнусі... Правда, є ще хлопчисько в хаті, але йому що? Коби батіг і свистун дати, такий вітрогон. Коби ще Ганнуса хоч один рік в хаті побула, коби ще два... Настя розплакалася, не знала чи плаче за Ганнусею, чи над собою. Коли надійшов Іван, дуже здивувався, що застав Настю в сльозах.

— Чого, Настуню, плачеш? Чи щось сталося, скажи?

Настя розповіла про розмову з Ксенею. Іван довго мовчав, бо і йому стало невесело, але вкінці промовив:

— Такий закон життя, не ми його встановили, не ми будемо його міняти. В хаті доросла дівчина, то й старостів сподійся. Дякуй Богу, що дочекала видіти дочку під вінцем.

— Та то правда, але тебе ніколи в хаті нема, а Миханько в хаті тільки тоді, як голоден. Лишуся сама, до стін буду говорити?

— Настуню, не плач, нині Великдень, не думай про смуток.

Кілька днів по святах Настя почала розмову з Іваном, тим разом про поле.

— Іване, а котру нивку дамо Ганнусі?

— Та ще старостів не видко, а ти вже віно готуєш.

— Та ми при чужих людях того не будемо говорити. Ти сам казав, що як доросла дочка в хаті, то сподійся старостів.

Говорили дальше, радилися, вкінці рішили, що дадуть ниву на Жидівни, півниву на Млиниськах, пів сіножати на Погребиськах. Настя ще хотіла дати пів коноплиська, але Іван не погодився.

— Чекай, Насте, та нам ще також з чогось жити треба, в могилу поля не заберемо, дати пів коноплиська все буде час.

(Коноплисько — вогкий чорнозем, підхожий на сіяння конопель). Настя вже й обчислила, що два морги поля стане Ганнусі на хліб. Ніхто не скаже, що мало і не буде дорікати, що якби зі свого поля січку їли, то не вистарчило би її прогостуватися цілий рік...

З того часу Настя все мала на вищій одну ковбасу, в коморі завинений книш. Під неділю часто варила капусту, або готовила бараболю на вареники. Треба мати щось готове, ануж старости прийдуть, треба гарно прийняти, погостити, подякувати за честь і увагу до дочки, а тоді вже погоджуватися чи відмовляти. Відмова мусіла бути дуже чемна, мовлячи ще голода, до весілля так скоро не можуть бути готові, ще порадяться, колись скажуть... Але, якось ті старости до Ганнусі не приходили; а весняна праця вимагала всієї сили і уваги. Коби в час посіяти, коби в час посадити, а вже треба полоти, підгортати, в городі пересаджувати, так минали дні тижні. Потому косовиця, жнива, осінні роботи в полі, в городі... Вже справжня осінь, увесь збір вже в stodолі, чи в коморі. Розподіл харчі мусить бути завжди добре продуманий, щоб вистало на зиму, щоб було на насіння. Настя й Іван вдоволені, хвала Богу, добрий був врожай, голодувати ніхто не буде. Але Настя клопоталася, бо вже Ганнусі на 18-ий пішло, ще рік-два, стануть вже старшою дівкою називати...

Коли так мати турбувалася, Ганнуса вже була певна про сватання. Гриць якраз повернувся з військової служби, а Ганнуса обіцяла йому, що почекає. А тепер вже й чеканню кінець. В суботу вечером прийшли старости, прийшов теж і Гриць, і його батько. Сватання відбулося, як Бог приказав, назначили весілля на день св. Димитрія, коли то у міській церкві празник. Нові клопоти для Насті: домовитися зі священником про Службу Божу, шлюб, запросити священника на обід. Замовити варилуху та її

помічниць, замовити музикантів. Знайти й запросити якогось відповідного доброго старосту на весілля, запросити старостину. Підібрати гарних співучих дівчат на дружку і піддружку. Котрих молодиць і дівчат просити на вінкоплетини? Кого просити на весілля? А ще перед тим конечно побілити хату, всі будинки, упорядкувати все. Змолоти муку житну і пшеничну. Наквасити капусту і борщ. Зарізати поросся, набобити ковбас, замаринувати шинки і сало. Купити горілки, пива і пляшку вина до обіду для священника й дяка. Заварити бочку "оцту" (безалькогольний напиток зроблений на оцті). Купити дріжджі, цукор, оцет, лаврове листя, солодкий і гіркий перець, цинамон, кілька цитрин, не забути про сіль! Придбати сухих дров. Позичити в сусідів лавки, столи, горнята, миски, тарелі, ложки, великі горшки на варення м'яса, капусти, борщу. А ще комору добре випратати і вибілити, покласти полиці на хліби, книші, коровай, долю. Там поставити й бочку з отцом, горілку, м'ясо, ковбаси, а ключ дати старості, чи старостині, вони будуть господарями весілля. А ще треба масла, сира і зо дві копи яець на печиво і на макаран — різане тісто. Аж Насті в голові зашуміло... Господи, допоможи! Але Настя не живе на безлюдді. В неділю, коло церкви підходять до Насті знайомі жінки, своячки, подруги з молодих літ, вони раді допомогти Насті в передвесільній праці. Дівчата, подруги Ганнусі теж охочі брати у всьому участь. Отже вже розпочинають працю, хоча ще три тижні до весілля, та поки все приготувати, наварити, напекти, закупити і впорядкувати, то треба дуже звиватися з роботою. Господині приходять помагати не "стулируч", а з приносом: тут і цукор, мука, масло, яйця, мед, сир і всяке добро, а все те "На здоров'я, на щастя, в щасливу годину розпочати, щасливо опровадити, і в щасливу годину закінчити!". Надійшла старенька, дуже досвідчена варилиха зі своїми помічницями, прийшли теж інші куми, сусідки, своячки. Настя вгощала всіх і запитувала:

— Скажіть, скільки то праці, журби й клопотів, заки одну дочку одружити. Що зробить Марунька з Пограниччя, коли в неї шість доньок?

— "Де доньок сім, там доля всім", так казали мої мамуня, царство їм небесне, то ти, Насте, не гніви Бога, все буде добре, — відповіла старенька варилиха та й взялася до роботи.

Спекли коровай, сплели вінки, все наварено, приготовано. Всюди лад і порядок, староста, нівроку, добрий! Весілля, згідно зі звичаєм, тривало три дні. Все вдалося, як треба, як задумали, як загадали. Але по весіллі Настя відчула щойно свою втому, свій жаль за дочкою, за минулими роками. Осталася сама, а це тяжко матері пережити...

*Примітка редакції:* Софія Маланюк-Онуфрик перебувала в Стратині зараз по Першій світовій війні, коли ще дуже живі були традиції з-перед війни. Свою монографію "Стратин" написала на основі розповідей різних знайомих їй стратинців, отже події описані в монографії правдиві. Головні особи тих розповідей правдиві люди, котрі творили дуже ярку картину життя великої місцевості Стратин, що поділялася на Стратин-місто зі славою Балабанівської друкарні й паперні, та на Стратин-село, де рівночасно жили селяни і шляхтичі, нащадки старих родів, де спосіб життя був і традиційний і тривкий. Сама назва "Стратин" говорить про давню оселю кельтського походження:

"Страт" — це оболоння над рікою в старій кельтській мові. Як і в багатьох інших місцевостях рогатинського повіту, люди жили тут ще в доісторичних часах.

Декілька пояснень до уживаних слів:

Оболоння — рівна долина обабіч ріки, де росте тільки трава.

Димка — спідниця з вибиваного у wzори полотна.

Холошні — робочі щоденні штани. Ногавиці — підштанці.

Опавка — мішок на овес, його причіпають до дишля годувати коні.

Віче — зібрання, тут радше "толока" — де працюють охочі без винагороди.

Книш — солодке чи півсолодке печиво, або й хліб з пшеничної муки.

Шмаття — одіж, білля.

Корець — сто кілограмів.

Нараїв — недалеко від Стрятина місцевість, в бережанському повіті.

Кінець — частина Стрятина.

Бекеша — кожух покритий чорним сукном, з сірим баранячим коміром.

Блам — виправлений кожух-шкіра.

Спенсер — верхня жіноча одіж з білого сукна.

Крайка — кольоровий, витканий з різнобарвної вовни пояс, не широкий.

Натичка — долішня частина сорочки, з грубого полотна.

Бараболя (в Стрятині кажуть "біб") — картопля.

Зольниця — спеціально зроблена бочівка "золити" полотно, себто виварювати.

Магівниця — груба дошка з ручкою і грубими зубами тачати полотно.

Стрятинські ярмарки — були забезпечені державою. По Першій війні — знесені.

Грейцар — сотик, австрійський найменший гріш.

Шустка — 10 грейцарів, корона — 100 грейцарів, ринський — 2 корони.

Покладки — курячі яйця. Покладки — назва більше вишукана, яйця — простіша.

Діжка — 25 кілограмів.

Гарасівка — вовняна червона зав'язка.

Кобеля — плетений кошик зі шувару чи осоки.

Морґ поля — давніша міра, більша як ар, приблизно пів гектара.

Січка — порізана дрібно солома, яку домішували до зимової паші для худоби.

Доля — дрібне печиво, яке роздавала молода дітям зараз по шлюбі.

Різане тісто — локшина або макаран.

"Ступируч" — з порожніми руками, без подарунку.

Згідно із "Статистичними таблицями" Кубійовича та з давньою назвою, вживаною на виданнях Балабанівської друкарні з 16-го століття, приймаємо назву місцевості "СТРЯТИН", а не "СТРАТИН" чи "СТРИТИН".

Б. В. СТЕЦИШИН

## ВЕСІЛЛЯ В РОГАТИНЩИНІ

У багатьох місцевостях Галичини затратилися вже прегарні народні звичаї. А шкода! В них помітно віддзеркалюється душа українського села, заховалося стільки краси й чару. Коли проходите рогатинською землею, чи затримаєтеся довше серед її мешканців, впадають вам у вічі особливі змістом народні звичаї, націховані безмежним пієтизмом до всього, що рідне.

Приглядаємося до сільського весілля — воно звичайно починається в неділю ввечері. Дружки плетуть вінок Марусі — молодій, що оце покидає своє дівування, а одночасно звертаються співом до її неньки:

Ой, вийдіть, матінко, до хати  
Та благословіть барвіночок,  
Марусеньці на віночок...

З черги висилають післанців до молодого жениха, які несуть прегарно вишиту сорочку та в'язки блискучих окрас. У дорозі вони співають:

Місяцю наріженьку,  
Освіти нам доріженьку,  
Щоб ми не зблудили,  
Окрас не згубили.

Один із післанців передає молодому сорочку й окраси у святочно причепуреній хаті та кланяється усім привним гостям. У цій хвилині не бракує також і гумористичних епізодів: свахи "викрадають" сорочку, а окраси закидають у свій гурт. Згодом вони питаються:

Пізнавайте, післанці,  
Чи ваші окрасоньки?

Але післанці вмить пізнають і сорочку й окраси: кожний мусить їх відрізнити, бо це ж від молоді. Ось послухаймо:

Наша окрасонька,  
Наша п'яна сороченька, —  
Не дружки її шили,  
Лиш Марусенька мила.  
Як вона її шила,  
Три свічки засвітила,  
А четверта догоряла,  
Як вона заспала.

На цьому кінчається перша частина весілля, а друга починається вранці, в понеділок. У жениха збираються свахи (7-9 пар) й усі разом вирушають до батьків Марусі.

Маруся, вдягнена у багатий народній одяг, із жмутком різнобарвних коралів, стає побіч свого "найдорожчого" — нареченого й урочисто глядить у вічі своєї неньки. А вона, газдиня хати, подає дітям-молодятам святий хліб цілувати й благословить, разом із батьком, словами:

— Най ті Бог благословить щастям, здоровлям, дорібком, бис ся мала, як свята землянка.

Молодята, вклонивши голови, дякують за святі побажання й ждуть наступних церемоній, що їх заповідають свахи співом:

Кропи нас, матінко,  
Священив водонькою, і т.д.

Нарешті виїжджають до шлюбу. Попереду молода з друзьбами, за нею жених у гурті дружок і довга валка підвод: свахи, свати, рідня, музики. У дорозі лунають пісні протяжні, а подекуди й тужливі:

Ой, коні, коні вороні,  
Чи чується в силі,  
Чи завезете молодих  
До церкви святої?

Коли весільний похід наближається до церкви, свахи висилають до панотця свої прохання, щоб звінчав молоду пару:

Вийдіть, вийдіть, єгомосцю, против нас,  
Та звінчайте двоє дітей учас!

У церкві молоді клякають на вишиванім рушнику перед вітварем. Їх оточують півколом свахи, свати, дружки й дружки із запаленими свічками. Врочиста це хвилинка, що яскраво записується в родинному житті. По вінчанні молода пара тримається за рушник і виходить з церкви під ритм бадьорого співу:

Ой, щаслива, Марусенька, щаслива,  
Сама їй ся церква отворила,  
Сама їй ся книжочка читала,  
Як молода Марусенька слюб брала.

Усі повертають до Марусиної хати, але зразу не входять у її пороги, бо слід ще виблагати благословенства в Бога для молодої пари та прохати батьків, сестру й брата, щоб із щастям їх привітали на новім шляху життя. Старший віком господар-староста, що проводить весіллям, тричі вдаряє палицею об двері, хрестить і святочно вимовляє слова:

— Стала собі та молода перед Богом, Сусом Христом і перед свов мамом і батьком милим, перед сестров і братом та просить собі благословенства, щоб їх благословили, благодарили й вінок вложили.

Спершу засідає до перекуски молодий і перетягає рушником, через стіл, свою молодичку, що сідає поруч нього. Потім вже весело забавляються старші.

З черги йде Маруся в село гостей на весілля прохати. А повернувши в товаристві розсміяних дівчат у народніх строях, засідає до традиційного "посагу". Вона, тримаючись із дружками за рушник, сідає до столу, а кругом неї її дівчата-подруги. Починається властиве прийняття в супроводі мільодійних співів. А згодом починаються й танці, — національні танці й співи, що взірцево проходять аж до пізнього ранку.



## РОГАТИНСЬКІ ОКРУШИНКИ

1. *Гімназія в Рогатині* постала з приватних курсів, заложених о. О. Ваньом у Заланові. Вона мала чотири класи з правом прилюдности. У 1910 році гімназія мала 379 звичайних і 38 приватних учнів. Управителем був Михайло Галушинський, а учителів було 14. Гімназія була у власнім будинку. Однак він вистачав тільки на чотири класи і тому Гімназійний Комітет задумав будувати нове приміщення за суму 260 тисяч корон. (*Свобода*, 24 липня 1911, ст. 4). Тому вислано до Америки заклик о поміч, підписаний о. Степаном Городецьким, о. Теодосієм Кудриком і ще кількома членами Комітету з навколишніх місцевостей.
2. Рішенням з 29 листопада 1886 року Митрополита Консисторія іменувала *катехитом для народніх шкіл* у Рогатині священика з чужого села, з Бабинець. Тим священиком був о. Володимир Чировський. Сталося це мимо цього, що в Рогатині катехитурі оплачувала громада, однак тут ішлося не так про заплату, як о повагу пароха, якого люди можуть підозрівати, зокрема люди з інших обрядів. Парафіяни виготовили "Відкрите письмо до Всев. Митрополита Греко-Католицької Консисторії у Львові" з проханням, щоб вона віддала катехитурі у школах о. Дзеровичеві або його сорудників. (*Діло*, ч. 6, 17/29 січня 1887, ст. 3)
3. Про *Ювілей Папи Лева XIII*. В Рогатині це свято не було чисто руським. Всі дивувались, чому якраз у Рогатині відбувалося таке свято. Відповідь була невиразна — от просто так рішили і вислали до Риму привітальну телеграму, на що одержали відповідь, що її відчитав двома мовами о. В. Чировський. Якийсь о. А.Ф. (мабуть поляк) відспівав сольо дві пісні по польськи. По обіді в день торжества було чотири промови, з них одна українською мовою. (*Діло*, ч. 55, 9/21 березня 1888, ст. 2)
4. *Братство при Церкві Рождества Пречистої Діви Марії* в Рогатині існувало від 17-го століття. Воно боролось з латинізацією і прийняло унію лише на початку 18-го століття. По прилученні Галичини до Австрії, Братство не подбало про затвердження своїх привілеїв, як це зробило Братство Львівської Ставропігії. Тому треба було відновити його на основі австрійського закону о товариствах з листопада 1887 року.  
У Провідну неділю нововписані члени обрали Виділ з 12 членів, до котрого ввійшли найвизначніші з рогатинських міщан. Деякі члени внесли протест проти нового Виділу, бо думали, що до нього увійшла більша частина свояків. (*Діло*, ч. 116, 24 травня / 5 черв. 1888 р., ст. 1)

5. Заклик до Русинів Підгаєцького і Рогатинського повітів у справі *Народного Віча у Бережанах*. Ціль Віча — обговорити кривди і потреби українського населення. У Бережанах постав окремий Вічовий Комітет. Віче назначено на 17/29 вересня 1888 р. (*Діло*, ч. 196, 3/15 вересня 1888, ст. 1.)
6. У чотириклясній школі в Рогатині була тільки одна українська учителька — Аркадія Порубальська. (*Діло*, ч. 195, 30 серпня / 11 вересня 1889, ст. 2.)
7. Політичний начальник наказав перевести ревізії в українських домах. Така ревізія відбулася в домі о. Г. Боднара в Свистільниках який був членом "Просвіти". Були ревізії також у читальні і в дяка. (*Діло*, ч. 43, 18/30 квітня 1887, ст. 2.)
8. "Гостина Митрополита Сильвестра Сембратовича в Рогатині." У Бурштині його привітав о. Мох, а пізніше він був у пароха о. Н. Винницького. Звіди Митрополит поїхав до Рогатина, де його вітали: староста, бурмистр (оба по польськи) і один міщанин по українськи. Зібраним Митрополит уділив своє благословення. Похід рушив (з двірця?) до церкви у Бабинцях на Молебень. Потім Митрополит був у Бабинецького пароха о. Володимира Чировського. В неділю в Рогатинській церкві була Архиерейська Служба Божа, що її відслужили: оо. Тоторовський, ректор Бачинський, Винницький з Бурштина, Медвецький з Вербиловець, Стеткевич з Божикова і декан Макогонський. На обіді в о. Чировського були: староста, маршалок Торосевич, начальник суду гр. Дідушицький і священники з околиць. В понеділок Митрополит відїхав з Бабинець до Львова. (*Діло*, ч. 43, 24 лютого / 7 березня 1888, ст. 2-3.)
9. *Допомога американських рогатинців для гімназії.*  
Замітка: Всякі прохання з Рогатина до імігрантів у Америці були публіковані і в "Свободі", і в "Народній Волі", і ще може в інших газетах. Тут подаю тільки ті, що появилися у "Свободі" у часі, коли ще не було "Народної Волі". Ці дані можуть пригодитися при писанні статті про Гімназію.  
Прохання про грошеву поміч з 4 вер. 1910 р. За Комітет підписали: о. Степан Городецький, голова, Володимир Баб'як, секр. і ще кількох людей. Це було до Рочестеру, де головою місцевого Комітету був Данило Шургот.
10. Комітет допомоги рогатинській гімназії в Ньюарку, Н.Дж., мав у своєму складі таких громадян: Ф. Гой, Г. Федчишин, Ф. Галушка (1910 р.).
11. Комітет у Сиракюзах, Н.Й.: Іван Шеремета, касир читальні "Просвіти", Микола Крук, від т-ва "Січ". Збірку перевели під час балю "Січи" 5 лист. 1910 р.
12. Перт Амбой, Н.Дж., збіркою проводили: Григор Демкович, Григорій Клим і Пилип Щуцький (1910).
13. На Руську Бурсу в Рогатині збирали фонди: в Елізабетпорт, Н.Дж.: Лев Малафій і Матвій Чорний (1911).

14. Існували також збіркові комітети у Мавнт Кармел, ПА, і інших місцевостях. При церкві св. Юра в Нью Йорку: о. Микола Підгородецький, Іван Лялька і Яків Притика. Також т-во св. Юра в Джамайці, Н.Й. (1911).
15. Заклик Старшини Р.Ш. в Рогатині з 11 серпня 1924 р. Підписали: о. Степан Городецький, голова, Григорій Заморока, секр., і Василь Ратич, касир.
16. Про *три Послання в 1948 році* згадав ісповідник віри о. Іриней Готра, ЧСВВ, в Дітройті, 5 грудня 1965 року під час Академії в пошану Блаж. Йосифа. «Між іншим — казав він — і в мене знайшли одне з переписаних Послань митр. Йосифа — Послання про піст. І це Послання стало причиною і мого арешту в 1948 році. Я тоді — криючись перед більшовиками — перебував в селі Вербилівці, повіт Рогатин. Мене там віднайшли агенти більшовицької безпеки, зробили обшук в моїй хаті, і — між іншим знайшли там Послання митр. Йосифа про піст, мною переписане. Дуже випитували мене тоді, звідки я маю це Послання. Я сказав, що хтось із студентів Медичного Інституту в Львові доручив мені це Послання, а я переписав його для себе, а саме Послання віддав. У грудні 1948 року мене перевезли у Станиславів і тут стали мене розпитувати про походження Послань митр. Йосифа. Я довідався від слідчих, що це *вже третє Послання митр. Йосифа в 1948 році* і за ним вони вже довгий час шукають, бо воно протидержавне і політичне. І ось це Послання митр. Йосифа було — між іншими — підставою, що мене засудили при кінці лютого 1950 року до "исправительних трудових лагеров" на далекому Сході».
17. Згадка про село Вербилівці була надрукована у тижневику *Шлях Перемоги* ч. 44 (1803) з 30-го жовтня 1988 р. у статті "Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого".

## СВЯТКУВАННЯ 900-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ В РОГАТИНЩИНІ

"Діло", Львів, 3/15 жовтня 1888 р., ч. 219

"З Рогатина нам пишуть:

Пам'ять 900-тих роковин хрещення Руси святкувалося в Рогатині величаво, маніфестаційно. Дві великі сусідні парохії, Рогатин і Вербилівці, умовились обходити це народне свято спільно. На пограниччю їх відбулося на Липі великоліпне водосвяття. Вірні з шістьох церков поприходили із своїми процесіями, обступили ріку по обох боках, занявши широкий майдан, званий "Зарваниця". Вид був дуже імпонуючий, коли понад 2000 народу в святочних пестрих свитах побіч червоних капот\* і сурдутів стало коло себе і під умілим проводом міського півця висилало із здорової груди грімку пісню. Здавалося, що се не Липа, а Дніпро, що народ аж у сю хвилину помітує Перуном. Над берегом, умаєним пожовтілою зеленю, стояло п'ять духовників в поважних ризах церковних, між ними два голубо-білі патріархи Рогатинщини благословили народ.

З високо прилагодженого місця проповідував о. М.Л., сотрудник Вербиловець. Церковно-патріотична, річ була якраз на тему маніфестації, вязала она і простолюдина і будила правдивий інтерес у інтелігентного. Народ радів душею, чуючи з жаром висказувані й повні науки слова іншого, як що неділі, змісту. Сих кілька слів нотуємо тому, що народне то свято лишило у Рогатинців і Вербилівчан таку дійсно милу по собі пам'ять, що наочні свідки селяне будуть о нім своїм внукам і правнукам з радістю розказувати."

(Зберігаємо мову і правопис оригіналу)

*Цю нотатку переслав нам інж. Степан Гела, книголюб і дослідник, вишукавши це в університетській бібліотеці Торонтського Університету. Його дописка така: "Хочу пригадати, що святкування 900-ліття нашого християнства відбулося в Галичині дня 13-го жовтня 1888 р. Митрополит (Сильвестер Сембратович) своїм обіжником з 8 вересня 1888 звернувся до духовенства і вірних, щоб численно взяли участь у тих*

святкуваннях. Подібні збірні обходи відбувалися в багатьох парафіях. На Лемківщині такі святкування відбулися у кожній місцевості”.

\* Рогатинські міщани вдягалися в капоти, себто спеціального крою свити.



Богородиця — Одигітрія з намісного ряду іконостасу церкви св. Духа в Рогатині.

III.  
 культура  
освіта  
МИСТЕЦТВО



Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

## ПРОСВІТЯНСЬКИЙ РУХ У РОГАТИНЩИНІ

Товариство "Просвіта", засноване 2 вересня 1868 року у Львові, мало спершу науково-освітній характер. Його завданням було збирати й видавати народні пісні, казки, перекази та інші роди усної народної творчості, як також спомагати народну освіту видаванням практичних книжок, брошур тощо. Висока членська вкладка робила товариство приступним тільки заможнішим людям з-поміж інтелігенції. Коли ж на зборах, 26 травня 1870 року, товариство перетворено на культурно-освітню установу, його завданням стало видавання щомісячних книжечок для своїх членів, заснування самостійних читалень по містах і селах Східньої Галичини і об'єднування їх у повітові філії. У 1877 році зменшено вписове (два гульдени) і річну вкладку з шести гульденів до двох для інтелігенції і одного для селян, що привело до збільшення членства "Просвіти" та поширення засягу її організаційної праці. Таким чином, усі повіти Галичини вкрилися скоро мережею читалень і бібліотек, зокрема від 1891 року, коли, згідно із статутом матірнього товариства, читальні "Просвіти" одержали право організуватися на власних статутах і вести власну економічну діяльність. Саме в тому році постала в Рогатині філія "Просвіти", а коло неї почали творитися читальні в довколишніх селах.<sup>1</sup>

Хто поклав підвалини філії "Просвіти" в Рогатині, не знаємо. Дуже можливо, що зробили це ті самі люди, що кілька років раніше створили комітет для заснування там "Народної Торговлі", як от І. Т. Медведський, В. Чировський, І. Макогонський, І. Савчинський і В. Фалиновський. Ціллю закладання читалень була в той час не тільки освіта, але також розбудова народної господарки, як конечної передумови для здійснення першого завдання. Невідомий нам "Член Просвіти Філії Рогатинської" писав у "Ділі", що робота "Просвіти" мусить "бути одушевлена одною гадкою: ідеєю добробуту народного" і тому, на його думку, "обов'язком читальні є заводити у себе шпихлірі, крамницю, касу позичкову, спілки торговельні іт.д.", бо тільки тоді вона, читальня, зможе корисно розвиватися. До такого висновку автор статті прийшов на основі спостережень із його власного села (на жаль, не названого), де "давніше лиш з трудом можна було стягнути членів до читальні і то лиш у неділю і свято". "Тепер, — пише він далі, — коли при читальні постала крамниця, цілими вечорами люди пересиджують у читальні на розговорах, а при тім полагаджують своє купно." В Рогатинщині "тут і там по селах постають уже християнські крамниці з



характером чи приватним, чи громадським”, з тим, що приватні не можуть належно розвиватися, бо бракує їм капіталу. Із згаданої вище статті довідуємося, що в одному селі біля Рогатина “около 50 членів читальні зложили свої датки на крамницю, а крім того дещо позичили в церковній касі так, що всього на всього було 50 золотих ринських. З недовір’ям і страхом казали ті члени зробити шафу з полицками, купили вагу з тарілками, а за решту грошей закупили товару з “Народної Торговлі”, хоч деякий товар, як сіль і нафту, треба було купити таки у жидів за малим опустом”. До цієї крамниці прийнято на працю одного спосібного чоловіка, який підучився дещо торговельного діла й причинився до збудження серед народу ентузіазму до творення свого рідного підприємства. “Той перший день отворення крамниці, — пише автор статті, — буде в селі пам’ятним: кожний, мале і велике, спішив оглядати нову шафу з товарами і прилавок з вагою, а за прилавком таки свого знайомого сусіда-купця! Перший крок зроблено несміло, а тепер торгується ладний гріш і люди не можуть налюбуватися, що в селі мають таку вигоду, ба що більше, що зарібок лишається у їх власних руках.” Щоб заохотити людедей до піддержки власного підприємства, в крамниці продавали товар з невеликим лиш зиском, при чому замість готівки приймали яйця і різного роду збіжжя по біжучій ціні. З радістю закінчує невідомий автор свою статтю, стверджуючи, що “і в нашій Рогатинщині проявився уже крамничний дух, чи то з характером приватним, чи громадським, і можна числити понад 15 крамниць, наприклад, у Фірлеєві, Бенківцях, Черчу, Заланові, Фразі, Підгороддю, Липиці Горішній і Долішній, Книгиничах, Скоморохах Нових, Пуятинцях, Бабухові і ін.”<sup>2</sup> З цього виходить, що при кінці 1892 року в Рогатинщині було 15 крамниць і читалень “Просвіти”. З бігом часу це число читалень зростало. Творилися нові осередки “Просвіти”, як от у Жовчеві у 1894 році,<sup>3</sup> а там і в інших селах так, що коло 1908 року рогатинський повіт мав 68 читалень “Просвіти”, при чому чималу заслугу в їх організації поклав о. Павло Кудрик, парох Рогатина й голова місцевої філії.

Воєнні роки помітно сповільнили, а подекуди припинили діяльність “Просвіти” в Рогатині й у довколишніх селах. Семена Гриника, голову філії, забрали при своєму відступі росіяни і лише навесні 1917 року деякі читальні почали знову функціонувати. Однак, уже 1919 року просвітня робота в рогатинському повіті натрапила на великі труднощі. Польська влада нищила просвітнє добро, реквірувала читальняні дома й забороняла просвітню роботу, як от аматорські вистави, відчити й курси для неграмотних, мовляв, на них ведеться протиурядова діяльність. Без уваги на це, просвітній рух не завмер, а в повоєнні роки, коли провід рогатинської філії “Просвіти” очолив професор Микола Угрин-Безгрішний, відновлено багато читалень, відреставровано будинок філії, засновано оркестру для місцевої міщанської читальні “Просвіти”, відновлено бібліотеку, тощо. Коли ж восени 1923 року рогатинську філію завішено, вона продовжувала свою працю неофіційно, при чому її завдання сповняла старшина місцевої “Рідної Школи”. Кружок “Рідної Школи” спромігся розбудувати повітову

бібліотеку, перейнявши від філії "Просвіти" частину книжок, що їх не забрала під час ревізії поліція, вибираючи рештки давньої великої бібліотеки ім. Петра Могили та доповнюючи збірку дотаціями від українських установ і приватних людей. Крім цього, власними фондами і пожертвами місцевої жіночої громади бібліотеку поповнювано творами новішої української літератури. Нею завідував у той час професор Юліян Каменецький. Для поборювання неграмотності по селах рогатинський кружок "Рідної Школи" закупив деяку кількість "Просвітних листків" і "Букварів" та видав окремих заклики у справі купна цих матеріалів. На жаль, успіх цього заклику був невеликий, бо на нього відповіли тільки два села: Колоколин, де відбувся курс для неграмотних під проводом о. Івана Сеньковського та Черче, де подібним курсом проводив місцевий управитель школи, А. Ворона.<sup>4</sup>

Активну участь у культурно-освітній праці в рогатинському повіті брали учителі гімназії і народної школи в Рогатині, виголошуючи реферати на теми з історії, економії, літератури, про виховне значення Пласту, рідної школи і т.д. У філії працювали тоді, крім голови, Миколи Угриня-Безгрішного, учителі народної школи: Михайло Пиріг (секретар), Василь Кривоус (диригент хору), а Пилип Петриканин вів хор у Бабинцях.<sup>5</sup> Їхніми заходами влаштовано 8-го грудня 1924 року в рогатинській гімназії свято "Просвіти", під час якого І. Верган, учень сьомої класи, доповідав про значення цієї установи, а професор Михайло Кужиль виголосив реферат "Просвіта" і "Рідна Школа."<sup>6</sup> Важливу роль відіграв тоді також організований о. Теодосієм Кудриком Студентський Театральний Гурток, який давав вистави у довколишніх селах у приміщеннях місцевих читалень "Просвіти".

В середині 1920-их років, у Рогатинщині почалися непорозуміння. Серед існуючих тоді партійних угруповань не було однозначності відносно становища українців у новоствореній польській державі. Одні відкидали польсько-українську співпрацю і були за зв'язками з СРСР, другі змагалися до автономії, а ще інші відкидали політику обох попередніх сторін і зосереджувалися на розвитку незалежного українського життя. Серед народу запанувала дезорієнтація; він не знав, хто йому приятель, хто противник. Існувало побоювання, що провідники поведуть його, наріз, то направо, то наліво, то до "білих", то до "червоних", як це було під час визвольних змагань, чи нарешті до "біло-червоних". Така неясна ситуація спричинила упадок у рогатинському повіті. Життя по читальнях "Просвіти" послабло й обмежувалося до аматорських вистав на низькому рівні та гучних забав молоді. Грошеві збірки на просвітні цілі, на "Рідну Школу", інвалідів, тощо, були по селах майже безуспішними. Серед народу появилися демагоги, які нападали на всю без розбору інтелігенцію, а люди, слухаючи їх, говорили: "Не дамо на 'Рідну Школу', не дамо на інвалідів, бо там сидять попи і пани."<sup>7</sup> Також серед самої інтелігенції не все було гаразд, зокрема під кінець 1925-26 року, коли прийшло до незгоди між рогатинським кружком "Рідної Школи" і Антоном Крушельницьким, який прибув до Рогатина в лютому місяці 1925 року. В результаті цього непо-



*Читальня "Просвіти" в Залужу. Серпень 1923 р.*



*Духова оркестра читальні "Просвіта" в Рогатині, під проводом Михайла Пирога 1930 р.*



*Мішаний хор "Перевендя" під проводом І. Шуплата при читальні "Просвіта"*



*Учасники "Просвітньої" наради 16-го липня 1929 р. З ліва: перший ряд — Федь Макогін з Жовчева, П. Михайлик з Конюшок, Іван Мурин з Рогатина, другий ряд — Василь Матусяк з Пукова, Андрій Гривнак з Данильча, Василь Кривоус, учитель з Рогатина, Любов Мурин — організаторка жіноцтва в Рогатині, Іван Теребушка, гість з Рочестеру, Степан Скробач з Вербиловець, третій ряд — Дмитро Юрків, з Конюшок, Гринчишин з Потока, А. Мосора з Рогатина, П. Гривнак з Данильча, П. Іванців з Бабухова, В. Плевкан з Жовчева, Дм. Сьома з Конюшок.*

розуміння Головна Управа "Рідної Школи" була приневолена перенести його на управителя гімназії у Яворові, а коли він відмовився виконати це рішення, його звільнили. Уся ця справа мала, як виявилось пізніше, від'ємний наслідок для рогатинської філії "Просвіти". Її голова, Микола Угрин-Безгрішний, зрікся свого поста, а на його місце прийшов Антін Крушельницький, який незабаром відійшов до Коломиї.

Від'ємні наслідки міжпартійних непорозумінь, незгода серед інтелігенції та посилена атака на "попів" і "панів" з боку Української Соціалістичної Радикальної Партії показалися на зборах філії "Просвіти" в Рогатині 13 лютого 1927 року, на які приїхали відпоручник матірнього товариства, Петро Петрик, і гість — голова бережанської філії, д-р Михайло Західний. Присутніми на зборах були 339 членів рогатинської філії і відпоручників читалень (по одному на кожних 50 членів читальні) і стільки ж гостей. Відпоручник матірнього товариства, гість з Бережан та уступаючий голова рогатинської філії обговорили у своїх промовах напрямні просвітньої діяльності по читальнях, а старенький парох Лучинець, о. Йосиф Яворський, вказував на занедбаня дівчачі з вини батьків, які не посилали своїх дітей до шкіл. Отець Григорій Скасків з Дібринова підкреслював аполітичність "Просвіти" і просив не позбуватися з філії інтелігентних людей. До голосування зголошено три листи: міщанську (дістала 26 голосів), УНДО-івську (дістала 108 голосів) і радикальну (дістала 193 голоси). Дванадцять управнених до голосування здержалися.<sup>8</sup> Таким чином філію "Просвіти" в Рогатині перебрали радикали. Головою став учитель "Рідної Школи", Василь Кривоус, а до виділу увійшли: студент Іван Мурин, урядовець філії, п'ять молодих селян, як члени, і трьох селян, як заступники. Пропоновані до вибору два гімназійні учителі відмовилися від мандату. Вислід виборів поглибив непевність серед членства "Просвіти" й мало хто вірив, що учительський збір рогатинської гімназії, який в адміністративному році філії дав по селах понад 50 рефератів і перевів курс вищої освіти в Рогатині, буде продовжувати свою працю для повіту під проводом нового голови, тим паче, що декого з них, як також і деяких провідних священиків дехто з розагітованих учасників зборів прозвав "старими зробками", "живими трупами", "старими чортами", а вписаних перед зборами через матірне товариство 50 нових членів "паламарями".<sup>9</sup>

Перебрання радикалами рогатинської філії "Просвіти" не привело спершу до повного відходу з неї великої частини інтелігенції і духовенства. Свідоцтвом того може послужити влаштоване філією, 15 травня 1927 року, "Повітове свято свободи". В його програму входили: сценічна картина на одну дію "Стріча в лісі" Лесі Верховинки, виконана дитячим гуртком з Вишнева під проводом о. Андрія Мельника, вільноручні вправи "Журавлі" з піснею "Видиш, брате мій", виконані тим таки гуртком, виступ мішаного хору з Пукова під диригентурою о. В. Соловія, реферат про знесення панщини (Іван Мурин, секретар філії), виступ студентського смичкового квартету під проводом Василя Кривоуса й Пилипа Петриканина, та деклямації "До молоді" Старицького, "Великдень" І. Франка і заклик М. Ко-



валенка "До українського народу" з нагоди революції 1917 року. Весь дохід з цієї імпрези був призначений на заплату за навчання Олени Ковалівни, селянки-співачки, у той час учениці Музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові. "Повітове свято свободи" було, мабуть, останньою імпрезою, в якій духовенство відіграло визначну роль, бо в наступні дванадцять років усю працю "Просвіти" в Рогатинщині вели члени чи прихильники Української Соціалістичної Радикальної Партії. Останнім головою філії був д-р Григорій Дмитрів, функції секретаря сповняв Петро Іванців з Бабухова, а платним урядовцем був до 1939 року Іван Мурин. Із звіту за час від 7 червня 1931 до 3 липня 1932 року довідуємося, що рогатинська філія "Просвіти" об'єднувала 54 читальні, включно з вісьмома читальнями бурштинського судового повіту, які на власне бажання належали до неї. У громадах Кутці і Лопушна не закладено читалень, бо перша з них належала до читальні в Бабинцях, а в Лопушній більшість населення становили поляки. Читальні в Кліщівні й у Підмихайлівцях розв'язала польська влада, а спроби відновити їх не мали успіху. Для поборювання неграмотности, філія влаштовувала курси для неграмотних, вела голосне читання, а по більших читальнях заснувала 16 самоосвітніх гуртків. В читальні в Бабухові існував осінньо-зимовий курс вищої освіти (народний університет), у якому за звітний час узяло участь 120 членів, які прослухали 55 викладів з різних ділянок суспільного життя. Серед членів зросло зацікавлення книжками і тому виділ філії "Просвіти" збільшив бібліотеки у читальнях на понад тисячу томів, закупивши їх за суму трьох тисяч золотих. На території філії було 184 члени матірнього товариства "Просвіта" у Львові, в тому 94% селян, 2,5% інтелігенції, крім 2% правників та 1,5% духовенства. Члени виділу філії відбули 13 самостійних засідань, зустрічалися з представниками інших повітових товариств у справі національних свят та відбули три повітові анкети. В 1931-32 роках влаштовано повітове свято Т. Шевченка, чотири свята "Просвіти", два районні свята книжки та 13 анкет. Згідно із звітом касира Осипа Замощака, філія "Просвіти" в Рогатині мала за один рік 7,562.67 золотих приходу, з чого видано: 2, 442.83 зол. на купно книжок, 454.52 зол. на направу дому, 665.50 зол. на сплату довгів, 2,135.00 зол. на платню урядовцям, 1,032.42 зол. на адміністрацію, 594.00 зол. на членські вкладки, а інші розходи виносили 164.08 золотих.

Від 1926 року при філії "Просвіти" в Рогатині існувала бібліотека ім. Івана Франка. Вона постала із злуки бібліотек різних повітових і місцевих товариств та з дарунків від приватних осіб і мала 770 томів українських і 94 томи польських і німецьких книжок. З бібліотеки користало чимало читачів, які прочитали у звітному році 1351 книжку. Крім цього філія удержувала комплекти мандрівної бібліотеки (по 20-30 книжок) для Серників Горішніх, Залип'я, Яглуша й Підбір'я, які не мали власної бібліотеки.

Не всі села вели однакову просвітну роботу й тому їх ділили на добрі, середні й слабі. Якість просвітної праці залежала від того, скільки дане село мало свідомих і ідейних одиниць, готових вести громадську діяльність і додатньо впливати на селян. Іншими чинниками були: культурний стан

села до війни, матеріальний стан громади, її величина, кількість поляків та, вкінці, люди, які були в заряді селом. Більшість читалень мали свої власні домівки, п'ять провадили працю у винайманих приміщеннях, а інших п'ять користувалися домівками других товариств. Читальні рогатинського повіту об'єднували 5,421 членів і мали в своїх бібліотеках 7,058 томів загальної вартости 21,312 золотих. Вони передплачували 106 часописів, влаштовували аматорські вистави й вечерниці, при чому до вдержання їх при житті причинялася у великій мірі допомога земляків з Америки.<sup>10</sup>

У 1935-36 роках судові повіти Бурштин і Болшівці перестали підлягати філії "Просвіти" в Рогатині й належали до філії у Бурштині. Ідучи за кличем матірнього товариства "Просвіта" у Львові, рогатинська філія призначила для кожної читальні мужів довір'я і зорганізувала низку конференцій. Найкращі успіхи у приєднуванні нових членів мав Бабухів, де муж довір'я Гідзяк вписав до "Просвіти" 100 людей. Не дописали кампанії у Бабинцях, Лучинцях, Васючині, Підкамені, Уїзді, Кліщівні, Висні, Мелні, Підбір'ї і в Любші. Посилено організаційну акцію у Підвинню, Перенівці і Яглуші, відновлено розв'язану владою читальню у Кліщівні та засновано нові в присілку Явча, Радванові й у присілку Дібринова, Корчунку

У 1935 році рогатинська філія "Просвіти" побільшила й упорядкувала бібліотеку й закупила для неї 8-томову "Історію України" Михайла Грушевського й "Українську Загальну Енциклопедію". Майно філії складалося з площі й двох будинків на ній та з ще одної площі, придбаной 1924 року за гроші, зібрані земляками в Америці та в повіті. Під фінансовим оглядом філія мала труднощі, спричинені зубожінням українського села, зменшенням книжкового обороту й закупу, обниженням рентовности підприємств, сплачуванням давніх довгів та, вкінці, меншою допомогою з Америки. Рогатинська філія продовжувала організацію самоосвітніх гуртків і відбувала анкети, на яких обговорювано з самоосвітниками методи праці над собою. Для кращого контакту з сільськими читальнями вона створила просвітно-організаційну секцію з представників свого виділу й виділів читалень та окрему відчитову секцію, яка не оправдала себе. Багато уваги присвячено також пресі й на цю тему відбувалися часто реферати. Матірне товариство "Просвіта" мало в засягу рогатинської філії 665 членів, серед них 29 читалень, 19 кооператив, 8 організацій української молоді "Каменярі", 4 Жіночі Громади, 14 інших товариств, — народніх учителів, лікарів, адвокатів, священників, тощо. Влаштовано свята Т. Шевченка, І. Франка і "Просвіти". Згідно із звітом касира, Андрія Кавки, філія мала на протязі року 3,654.98 зол. приходу та 3,508.84 зол. розходу. Вона об'єднувала 49 читалень, з того 45 у селах-громадах, чотири в присілках, а в Пукові й Підгородді польська влада розв'язала читальні ще в 1931 році. Читальні мали 7,464 членів, на 926 більше ніж у 1934 році. Найбільшими з них були Дібринів і Черче (457 чи 452 членів), а понад 300 членів мали села: Жовчів (305), Конюшки (350) і Лучинці (305). Понад 200 членів мали: Бабухів, Бабинці, Григорів, Дегова, Книгиничі, Липиця Горішня, Стратин і Рогатин. Данильче, Дички, Доляниани, Загір'я, Обельниця, Помонята, Потік, Псари,

Путятинці, Фрага і Чесники мали понад 100 членів. Загальна сума приходів у всіх читальняних касах виносила 23,655.99 золотих, а розходів було 20,846.73 золотих. На закуплення книжок і журналів читальні видали 4,569.55 золотих. Майно читалень мало вартість 210,268.50 золотих Тридцять одна читальня мала свій власний дім, одна містилася у кооперативнім домі, одна в церковнім, дві в громадських домівках, а десять у винайнятих хатах.

Бібліотеки осередків "Просвіти" начисляли 15,284 книжок у 1935 році, на 4,079 більше ніж рік перед тим. Найбільші бібліотеки мали: Бабухів (792), Данильче (775), Липиця Горішна (743), Бабинці (521), Дегова (544), Дібринів (569), Жовчів (527), Конюхи (522), Потік (552), Псари (555), Рогатин (528), Черче (579), Чесники (525). Понад 400 книжок мали бібліотеки в Дичках (458), Долинянах (430), Помонятах (476) і Путятинцях (453). Сім читалень мали понад триста книжок, а тринадцять нижче ста. За 1935-36 рр. з бібліотек читалень "Просвіти" користало 3,531 читачів, і вони прочитали 36,313 книжок. Читальні передплачували 128 газет і 42 журнали, так що на одну з них припадало пересічно по три примірники. В 34 осередках відбуто понад сто рефератів і систематичне голосне читання книжок і газет. Крім цього працювало 18 самоосвітніх гуртків (645 членів), 38 аматорських гуртків, 10 хорів, одна оркестра та 14 інших груп. В поодиноких читальнях влаштовано у звітovому 1935-36 році свята Т. Шевченка (37), І. Франка (10), книжки (13), "Просвіти" (33) і 9 інших. Відбуто 218 аматорських вистав. Не всі читальні в рогатинському повіті вив'язувалися однаково добре із своїх завдань, при чому причиною цього були: брак людей на місцях, внутрішні непорозуміння, перешкоди з боку польської влади та господарська криза в перших 1930-их роках. Кожний звіт рогатинської філії "Просвіти" підкреслює заслуги американських емігрантів з цього повіту, без фінансової допомоги яких діяльність читалень була б дуже утруднена.<sup>11</sup>

В останніх двох передвоєнних роках праця філії "Просвіти" в Рогатині проходила серед досить напружених обставин. Непорозуміння почалися у день зборів філії, 30 травня 1937 року. Того дня група нечленів явилася у приміщенні "Просвіти" й домагалася права участі в нарадах. Коли їй цього відмовили, почалась бійка і збори не відбулися. В результаті цього централі "Просвіти" у Львові розв'язала, 2 липня 1937 року, філію в Рогатині та інші читальні й на їх місце поставила колегію мужів довір'я. Рогатинська філія не прийняла цього рішення і повідомила, що буде продовжувати свою діяльність до часу загальних зборів централі, до яких вона задумувала внести відклик. Чи вона внесла цей відклик, не знаємо. В міжчасі централі й філія скликали на 9 листопада 1938 року свої окремі просвітні анкети. Остання відкликала свій задум і тому того дня відбулася тільки анкета централі в присутності її відпоручника, Городиського. З доповідями виступили Василь Кривоус, бувший голова філії, і Гринцишин, секретар і урядовець колегії мужів довір'я. По бурхливій дискусії слово зайняв Володимир Гавриляк, делегат читальні з Данильча і, вказуючи на дуже



трудне положення українського народу в Галичині, пропонував, щоб централа "Просвіти" відкликала своє рішення про розв'язання філії у Рогатині й Самборі, бо тільки так можна буде зупинити шкідливий братній роздор і ненависть.<sup>12</sup>

Офіційно розв'язана львівською централею рогатинська філія "Просвіти" продовжувала працювати далі. В грудні 1937 року вона написала заклик до земляків в Америці, в якому повідомляла про рішення, під час повітової наради, побудувати для поступових організацій "Український Народний Дім ім. І. Франка". В тій цілі було заплановано заснувати кооперативу "Українська освіта", яка мала б зорганізувати повітову бібліотеку й влаштувати освітні, господарські, професійні курси, лекції тощо. При "Українській освіті" створено комітет будови "Українського Народного Дому ім. І. Франка", який почав збірку акцію закликом до рогатинських американців. Цей заклик підписали: Андрій Гривнак, Анна Гоголь, Захар Федоренко, Іван Мурин, Василь Лехкий, Петро Гладун, Теодор Гой і Іван Гриник. У відповідь на нього в Америці й Канаді постали допомогіві комітети в Ньюарку, Н. Дж. (С. Савіцький, М. Стодольський, Іван Третяк і Микола Надрічний), Рочестері (Петро Петрів, Дмитро Братусь і В. Кисіль), та в Дітройті і в Торонті (І. Новак, Н. Санделович, А. Кіптар, В. Москаль і І. Вловіна). Вибух Другої світової війни поклав кінець усім цим заходам.

Загально кажучи, філія "Просвіти" в Рогатині вела дуже інтенсивну діяльність та була одною з найкращих у Галичині. Її многогранна праця, включаючи самоосвітні й аматорські гуртки, реферати, лекції, анкети, хори тощо причинилася багато до поборення неграмотности й піднесення національної свідомости членів. Не применшуючи заслуг її провідників, нам видається, що при кращій скоординованості всіх прошарків українського громадянства рогатинського повіту, без різниці політичних поглядів, рогатинська філія "Просвіти" могла б здобути ще кращі осяги.

#### ПРИМІТКИ

1. Михайло Лозинський. *Сорок літ діяльності "Просвіти"*. (Львів: "Просвіта", 1908), стор. 42.

2. Всі цитати взято із статті "З Рогатинщини; співце про читальні і крамниці". *Діло*, ч. 1(1893), стор. 2.

3. Читальню "Просвіти" у Жовчеві очолював о. Дмитро Розлуцький, а до першого виділу входили: Теодор Магмет, Теодор Пілюшак, Гаврило Плекан, Михайло Скасків, Степан Яцків, Іван Гнилиця, Анна Петрів і Гнатко Гаракевич. (Див. *Вільні Козаки; Ювілейна Пропам'ятна Книга Українського Народного Дому в Рочестері, Н.Й. та його середовища*. Матеріали зібрав і упорядкував Володимир Гавриляк. (Рочестер, Н.Й.: Укр. Нар. Дім, 1970) стор. 268.

4. *Звіт Кругжа Українського Педагогічного Товариства за адміністраційний рік 1923/24*. (Рогатин: Кругжок У.П.Т., 1924), стор. 12-13.

5. Там таки, стор. 13-14.

6. Там таки, стор. 10.

7. "З життя Рогатинщини". *Рада*, 3 березня 1927 стор. 6.

8. "Народовластя чи анархія? З приводу Загальних Зборів рогатинської філії Т-ва "Просвіта". Рада, 27 лютого 1927, стор. 5.

9. Там таки.

10. "Рогатинська Просвіта". *Народна Воля*, 25-27 серпня 1932, стор. 3-4.

11. "З освітнього руху Рогатинщини". *Народна Воля*, 21 липня 1936, стор. 3-4.

12. "Рогатинщина; Централь "Просвіти" не допускає до народної консолідації". *Громадський Голос*, 19 листопада 1938, стор. 8.



Загальні збори філії т-ва "Просвіта" в Рогатині, 1924 р. В першому ряді зліва сидять: о. Степан Городецький, Михало Галушинський, Теодор Соломка, о. Теодосій Кудрик.



Старшина читальні "Просвіта" в Рогатині, 1924 р. Посередині сидить Микола Угрин-Беззрішний

## СТРЯТИНСЬКА ДРУКАРНЯ

Поява першої друкованої книги була в історії української культури епохальною подією. Друкована книга не тільки спричинила піднесення загального рівня нашого духовного життя, але також прискорила ріст освіти та шкіл по всіх наших землях. Тільки вона, книга, викликала нові культурні потреби, що й поширилися на інші прояви життя українців. Винахід рухомих букв (літер) змеханізував, зраціоналізував та й уліпшив техніку книгодрукування.

Слов'янські народи одні із перших перейняли винахід німця Гутенберга (1450) друкування книг з допомогою рухомих букв (літер). Значний вклад у розвиток кириличного, зокрема українського, друкування вніс Швайпольт Фіоль<sup>1</sup> — слов'янський першодрукар (1491). Він перший вилів і застосував у книгодрукуванні кириличний шрифт, імітуючи кириличний рукописний устав. Швайпольт Фіоль впровадив у друкарську техніку декоративні прикраси слов'янських рукописів XV-ого століття, як також застосував оригінальний спосіб двобарвного друку. Він друкував свої книжки передусім для українців (русинів) і білорусів. Першими українськими друками вважаються "Октоїх" і Часословець. Надруковані Фіолем 1491 р. в Кракові, вони є і першими кириличними друками в світі.

Першу друкарню в Україні заснував Іван Федоров (1572-1573) у Львові: перше видання її це славетний Львівський "Апостол" з 1574 р. Почате друкарське діло дуже швидко поширювалося в Галицькій Землі. Маємо чимало праць своїх і чужих авторів для вивчення друкарської історії.

Чужі дослідники, звичайно, не відділювали українського друкарства від московського, трактуючи все разом.<sup>2</sup> Згодом ця баламутна ситуація поправилася: в другій половині цього століття появились солідні праці передусім українських авторів з історії першодрукування в Україні. Одною із важливіших друкарень на західноукраїнських землях була друкарня Львівського Успенського Братства. Це бувша друкарня майстра друкарської штуки Івана Федорова, придбана для братства за поміччю львівського єпископа Гедеона Балабана, десь в 1590 р. Львівське Успенське Братство користувалося привілеєм Ставропігії, що означало незалежність від львівської єпископської юрисдикції. Продовж багатьох років єпископ Гедеон Балабан, не бажаючи визнавати контролі міщан над духовенством, поборював Львівське Успенське Братство. Цей конфлікт з Братством проти спеціальних привілеїв і ексклюзивного права на друкування книг до-

провадив вкінці до оснування друкарні в Стрятині.<sup>3</sup> В році 1597-ому почав єпископ Гедеон Балабан підготовляти організацію видавництва (друкарні) і школи "гімназії" в Стрятині біля Рогатина: у Стрятині був родовий маєток Балабанів. До цього діла приєднав єпископ Гедеон свого багатого небожа Федора Юрієвича Балабана.<sup>4</sup> Цього ж року александрійський патріарх Мелетій Пігас виконуючи в той час теж обов'язки царгородського патріарха, призначив єпископа Гедеона "екзархом вселенського константинопільського престоло".

Гедеон Балабан походив із знатного роду, з якого вийшло декілька ієрархів, львівських єпископів. Сам він вирізнявся помітно посеред інших, сучасних владик. Енергійний і рішучий, з дуже доброю і широкою освітою, Гедеон багато прислужився "для культурного піднесення Галицької Землі, а на полі заходів коло поправи богослужбних книжок і надання їм одностайного характеру випередив Петра Могилу".<sup>5</sup>

Менше знаємо про єпископського небожа Федора Юрієвича Балабана. Біографічні дані про нього скупі і обмежені згадками в передмовах і післямовах до стрятинських видань, до "Лексикона" Памви Беринди і других. Там представляється Федір Юрієвич вченою людиною, що хоч студював в Італії, не попав під вплив тодішніх ересей. Подібно і Памва Беринда висловлюється про Федора як мужа мудрости і великого любителя книг. Беринда розказує, що в домі Федора Юрієвича була велика бібліотека, де знаходилася теж Біблія Плантена на п'яти мовах.<sup>6</sup> Федір Балабан дбав про те, щоб видавати і друкувати книги, потрібні церкві: видав "Службник" і "Требник". Про час заснування Стрятинської друкарні довідуємося з передмов і післямов обох стрятинських видань — "Службника" 1604 р. і "Требника" 1606 р. Ці передмови і післямови писав сам єпископ Гедеон Балабан.

Інформацію про існування друкарні в Стрятині находимо теж у передмові і післямові до "Лексикона славенороского" Памви Беринди (з київського видання 1627 р.) Зі згаданих передмов і післямов можна скласти досить добре уявлення про стрятинську видавничу діяльність єпископа Гедеона Балабана. Він обмірковував свої видавничі плани в листуванні з патріархом Мелетієм Пігасом (1597-1599) і на цей саме час треба устійнити дату оснування друкарні-видавництва — не пізніше, як 1599 рік.<sup>7,8</sup> У тих часах назва "друкарня" означала не тільки технічне друкарське підприємство, але рівночасно велику видавничу організацію, котра складала видавничі плани, розшукувала тексти книг і їх порівнювала, вибирала кращі із них до друку, виправляла і перекладала додаючи передмови і післямови, а вкінці, оформивши по-мистецьки заставками, кінцівками і ілюстраціями, передавала до друку.

Єпископ Гедеон Балабан мав неабиякий досвід у виправлюванні книг. В перемові до стрятинського видання "Требника" (1606 р.) він згадує, що на одному із берестейських соборів розглядали справу великих різниць в церковній практиці. Єпископові Балабанові доручили поробити відповідні старання відносно поправок для Требника і Службника. Коли єпископ

Балабан зібрав багато різноманітних требників і службників не тільки з українських земель, але і з молдавських, румунських і сербських, то помітив великі розбіжності. За поміччю патріарха Мелетія і за його підписом і благословенням, одержав Балабан справлені грецькі тексти. Тоді негайно зібрав знавців грецької мови, котрі під його таки проводом переклали наново грецькі тексти службника і требника на церковно-слов'янську мову. Переклади поповнено деякими чинами з давніх слов'янських списків.

Стратинський Требник Гедеона Балабана має особливе значення для історика української культури. Требник цей "різвився від присланого (Мелетієм) грецького тексту, беручи на увагу живі обряди української церковної практики".<sup>9</sup>

Засновуючи видавництво-друкарню, Гедеон і Федір Балабани мали на меті друкувати не тільки богослужбні книги, але і книги "учителей церковных" і також "иньми языки и писаныи".<sup>10</sup> Скінчивши переклади "Требника" і "Службника" з грецького на церковно-слов'янське, велів єпископ Гедеон "соборові (тобто редакційній колегії) "прозъти и изслъдовати" їх.

З кого ж складалася стратинська редакційна колегія-"собор"? У післямові до "Требника" згадується тільки одне ім'я, а саме "Федір К". Це був відомий на той час дидакал (учитель) Братської Львівської школи Федір Касанід. Але з інших тогочасних документів довідуємось, що в стратинському "соборі" редакторів працювали: Гаврило Доротеєвич, Тарасій Земка, коректор Веньямин (монах), рогатинський пресвітер (парох) Петро та Памва Беринда, котрий навіть жив у дворі Балабанів у Стратині.<sup>11</sup> Дещо пізніше працюють вони як редактори і друкарі видань Києво-Печерської Лаври.

Скільки ж було стратинських видань?

До нашого часу збереглися два: "Службник" 1604 р. і "Требник" 1606 р. Третім і безсумнівним стратинським виданням є "Хиротонія то ест поповская наука". Це невелика брошура, а друкував її Симон Будзина. Про це довідуємось із судових документів: два документи із 1603 р., один з 1604 р. З документів отих виявляється, що друкар Будзина пізвав до суду єпископа Гедеона за недодержання писаної умови за друк "Хиротонії" в стратинській друкарні.<sup>12</sup> Названі судові документи підкреслюють ще роль єпископа Балабана як справжнього господаря друкарні, а не тільки духовного її покровителя. Інакше годі зрозуміти, чому Будзина пізвав єпископа до суду, бо в заголовку "Требника" чейже зазначений Федір Балабан — власник друкарні.

Четвертим і не здогадним стратинським виданням називають "Євангелие учительное". В цій справі дослідники посилаються на каталог бібліотеки Львівської Ставропігії з 1637 р., де в двох місцях згадується "Євангелие учительное друку стратинського".<sup>13</sup> Що в даному випадку не йдеться про крилоське видання цього твору, видно з того, що обидва ці видання вписані в каталозі поруч. На цій підставі історик Іван Крип'якевич в статті "Стратинське Учительне Євангеліє" вважає, що це власне Стря-

тинська друкарня видала ще й це євангеліє.<sup>14</sup> Таке твердження при наявності згаданих фактів важко відкинути, хоч і не конечно його прийняти.

Першим випуском Стратинської друкарні являється "Службник" на 582 сторінки друку. Основний текст цього видання надруковано створеним у Стратині шрифтом. Сам друк чистий, на два кольори, самі літери досить великі. Титульна сторінка зроблена на взір фєдорівських — у вигляді прямокутної рамки, а в ній вміщений титульний текст. На зворотній сторінці красується герб Гедеона Балабана. До речі, на титульних сторінках стратинських видань є опис видання: заголовки, ім'я автора книги, місце, рік, місяць і день друку, ім'я друкаря.<sup>15</sup> В самому тексті "Службника" поміщено багато заставок, кінцівки і фігурних грав'юр.

Стратинські друки добули слави не тільки своїми шрифтами і поліграфічним виконанням, але і розкішними прикрасами високої якості. Мистецький стиль не досягнув був такого розвитку в острозьких (післяфєдорівських) і перших львівських братських виданнях: щойно стратинські друкарі віродили фєдорівську традицію, яку згодом перейняли й інші.<sup>16</sup>

В своїх мистецьких композиціях стратинські друкарі зовсім певно послуговувались західно-європейськими і південно-слов'янськими виданнями, котрі були в стратинській балабанівській бібліотеці. Не менше користувались теж і іншим джерелом — українською рукописною книгою.<sup>17' 18' 19</sup>

На особливу увагу у стратинських виданнях заслуговують ініціали зі своїм мистецьким оздобленням. Цим ініціалам надано такого вигляду, який підходив до загального мистецького ладу стратинського друку. Не менш цікавими є теж кінцівки — кінцеві прикраси; їх не вживали ані слов'янські, ані візантійські друкарі. Прототипи кінцівки знаходимо в західно-європейських XVI і початку XVII століття. Однак у стратинських виданнях кінцівки осмислені творчо і співзвучно до стилю української книги.<sup>20'21</sup> Другий стратинський випуск — "Требник" — не має фігурних грав'юр і є багато скромніший в прикрасах. Багато із прикрас "Требника" відбито з дошок "Службника".

Відомі нам джерела нічого не розказують про те, хто були автори тих численних прикрас у стратинських виданнях. А вони внесли новий подув в українське і взагалі східноєвропейське книжкове мистецтво. Ні одна із прикрас чи ілюстрацій не мають підпису. Однак, в історії і літературі книжкового мистецтва утверджується думка, що одним із мистців-гравєрів був Памва Беринда.<sup>22</sup>

Багато своїх і чужих дослідників історії української книги висловлюються незвичайно похвально про мистецьке оформлення стратинських видань. Проте, найсильнішим і найбільш характеристичним у всіх вимірах мистецької критики є наступне слово Якіма Запасака:

"Стратинські майстри збагатили українську друковану книгу новими, високохудожніми прикрасами, в яких знайшли органічне поєднання елементів мистецтва віродження (ренесансу), що в цей період набули на Україні значного поширення, — з українською народною творчістю".<sup>23</sup>

Іван Огієнко, видатний знавець історії українського друкарства, заважає, що "Стрятинська друкарня в історії української культури стала славною не тільки своїми дуже кунштотними виданнями, але також і тим, що вона дала початок заснування київського друкарства..."<sup>24</sup> Отже, друкарня Києво-Печерської Лаври почала свою діяльність на базі друкарні зі Стратина. Стратинську друкарню придбав Єлисей Плетенецький, визначний і довголітний архимандрит Києво-Печерської Лаври. Батько Єлисея Плетенецького, Хома з Рогатина, був дяком львівської Успенської церкви, жив від 1537 року на Руській вулиці у Львові, був багатим міщанином. Також у Львові народився Єлисей. Ця найновіша біографічна інформація різниться діаметрально від давніших біографічних даних про походження київського архимандрита Єлисея Плетенецького.<sup>25</sup> Розшуки Е. Ружицького, опубліковані в журналі "Наша Культура", (додаток до українського тижневика "Наше Слово"), є власне підставою цієї важливої інформації.<sup>25' 26' 27</sup> В одному із перших видань Лаври, в панегірику на честь основника друкарні "Візерунок цнот" (1618), сказано, що Плетенецький "...повскресил друкарню Балабана припалую пылом..." Можна припускати, що друкування в Києві почалось відразу після 1606-го року, коли то Стратинський культурний центр перенісся до Києва.

Наприкінці слід звернути увагу на те, що в історії книгодруку в Україні часто розглядається і вивчається Стратинську друкарню разом із друкарнею в Крилосі біля Галича. В тому самому часі, а саме 1606 року, видруковано і там книгу "Учительное Євангеліє". Власником крилоської друкарні був єпископ Гедеон Балабан, а стратинської, як вже було згадано, небіж Гедеона, Федір Юрієвич Балабан. Часто так називаються ті обидві друкарні "Балабанівські" і так їх разом і розглядають.

#### ПРИМІТКИ

1. М. Возняк. *Історія української культури*, Львів, 1921. т. II, ст. 81
2. І. Огієнко. *Історія українського друкарства*, Львів 1925, НТШ. т. I, ст. 137
3. М. Возняк. *Історія української культури*, Львів, 1921, т. II, ст. 81
4. І. Огієнко. *Історія українського друкарства*. 1925. НТШ. Т. I, ст. 137
5. М. Возняк — тамже
6. І. Огієнко — тамже, ст. 138
7. *Книга і друкарство на Україні*. Київ 1964 АНУРСР, ст. 52
8. *Енциклопедія Українознавства*, Париж-Нью-Йорк 1976. НТШ, т. VIII, ст. 3076
9. М. Возняк. *Історія української культури*. Львів 1921, т. II, ст. 83
10. Передмова до "Службника" 1604 р.
11. *Енциклопедія Українознавства*. Париж-Нью-Йорк, 1976. НТШ, т. VIII, ст. 3076
12. *Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні*. Збірник документів, Київ, 1975. Держ. Іст. Архів у Львові, ст. 325: док. 76, 77, 78, 79
13. *Книга і друкарство на Україні*. Київ, 1964, АНУРСР, ст. 54
14. І. Крипякевич. *Стратинське Учительне Євангеліє*.

15. Т. А. Бикова. *Каталог изданий острожской типографии*. Ленинград, 1972, ст. 46
16. Я. П. Запаско. *Мистецтво книги на Україні в 16-18 ст.* Львів, 1971, ст. 96
17. Тамже, ст. 97
18. *Памва Беринда — архитипограф*. Зб. "Книга", Москва, 1963, ст. 125-139 (Т. Коляда)
19. М. Макаренко. *Орнаментация української книги 16-17 ст.* Київ 1926, ст. 69-70
20. Я. П. Запаско. *Орнаментальне оформлення української рукописної книжки*. Київ, 1960, ст. 92, 126
21. Я. П. Запаско. *Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст.* Львів 1971, ст. 92, 12
22. Т. И. Коляда. *Памва Беринда — архитипограф* Зб. "Книга" 9, Москва 1963
23. Я. П. Запаско. *Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст.* Київ, 1971, ст. 108
24. І. Огієнко. *Історія українського друкарства*. Львів, 1923 НТШ I, ст. 141
25. Е. Ружицький: *Звідки походив Єлисей Плетенецький?* Наша культура, літ. та поп. наук. журнал, Варшава, 1973, но. 5, ст. 10
26. Я. Д. Ісаєвич: *Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні*. Львів, 1975
27. М. Возняк. *Історія української літератури*. Львів, 1921, т. II, ст. 88



Кінцівка "Требника", Стратин, 1606



МИКОЛА МАРТИНЮК

## РОГАТИНСЬКІ ВИДАННЯ І ВИДАВНИЦТВА

Починаючи цей огляд, мушу згадати, що Рогатин перед першою світовою війною не був знаний з друкарської чи видавничої діяльності. Українські бібліографічні джерела не подають жодних книжкових чи періодичних видань, друкованих в Рогатині. Щойно на початку двадцятих років нашого століття починається видавнича діяльність, яка проявлялася у видаванні періодичних журналів, як рівнож у друкуванні книжок та брошур різного формату та об'єму. Тут в першу чергу обговоримо періодичні видання Рогатина.

### І. ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА

Писати про українську пресу в Галичині дуже тяжко з огляду на брак комплетів поодиноких періодиків на чужині. Також немає в нашій центральній пресі статей та інформацій про нашу льокальну пресу. Льокальна преса в Галичині перед першою світовою війною була нечисленна та змістовно слаба. Вона обмежувалася головно до Коломиї, Станиславова, Калуша, Нового Санчу та ще декількох місцевостей. Великий розвиток нашої льокальної преси помітний за часів нашої державности — Західно-Української Народної Республіки, але після окупації ЗУЗ поляками всі ці видання були заборонені. Одинокий "Український Голос" з Перемишля вдержався. Щойно в 1921 році появилися два тижневики: "Покуття" в Коломиї та "Українське Життя" в Станиславові.

В січні 1923 р. почав виходити в Рогатині місячник журнального типу "Рогатинець", як "Вістник Кружка У.П.Т.". "Рогатинець" виходив у форматі вісімки по 18-24 сторінок друку. Як видавець, виступав Кружок У.П.Т., а друкувався в місцевій друкарні Хаїма Школьника. Редагували "Рогатинця" два викладачі української приватної гімназії Микола Угрин-Безгрішний і Антін Лотоцький. Від 1924 р. журнал появлявся з підзаголовком: "ілюстрований журнал культурного життя повіту". Деякі числа журналу друкувалися в друкарні Ставропільського Інституту у Львові.

Тематика журналу була дуже різномодна. Туди входило культурно-освітнє життя повіту, громадські справи, шкільництво, історія Рогатина і повіту, сільське господарство, кооперація тощо. Журнал містив статті, нотатки про минуле повіту, давав господарські та лікарські поради. Містив нариси, оповідання, поезії, спогади, бібліографічні записки, календарик

церковних та народніх свят, гумор та сатиру, переписку редакції, оголошення тощо.

Треба сказати, що журнал був редагований вміло та цікаво, що треба завдячувати редакторам. Можна сказати, що "Рогатинець" був сумлінним літописом многогранного життя Рогатинщини. "Рогатинець" давав цікаві та критичні статті про українське життя Рогатина та околиці.

В місячнику співпрацювали такі автори: Іван Вербяний, Андрій Гургула, Простен Добромисл [псевд.], Князь Усусу [псевд.], Козак Молодої Січі [псевд.], Антін Лотоцький, Мубал [псевд.], Микола Вороний, Микола Угрин-Безгрішний, В. Чапелянський, Ага та інші підписанні ініціалами. Годі подати в нашому нарисі всіх співробітників, бо не маємо комплекту журналу "Рогатинця".<sup>1</sup>

Щоб зробити його більш популярним для широких мас журнал почав з січнем 1924 року містити "Словарець чужих слів у статтях Рогатинця". В 1-му числі поміщено 50 чужомовних слів, які стрічалися в статтях у цьому ж числі.

Деякі числа "Рогатинця" були присвячені визначним постатям нашої літератури. І так число 3-тє за березень 1923 присвячене Прометееві України Тарасові Шевченкові. Тут поміщено вірш М. Угрин-Безгрішного "Кобзареве свято", святочні статті "Пророк і батько України", "Школа на Україні в Шевченкових часах" — Антона Лотоцького, спогад як "Святкували століття народин Кобзаря "Молоді Січі" рогатинської гімназії?". Крім Шевченківської тематики маємо ще статті "Пласт ім. Пилипа Орлика", "Довоєнний Пласт в рогатинській гімназії" пера Івана Вербяного, "Роксоляна" Лотана та віршована сатира Мубала.

На сторінках "Рогатинця" появилoся багато цінних статей, згадати хоч декілька: "Культурне піднесення сільського жіноцтва", автор якої скрився під ініціалами І.В. (ч. 2, 1924); "Дивне село" Простена Добромисла (ч. 2, 4, 1924); "Поклін Великому Каменяреві" А. Лотоцького (ч. 5-6, 1924).

Обмежені рамки цієї статті не дають можливості подати про всі цікаві статті на сторінках "Рогатинця". У відділі "З культурного життя Рогатинщини" було багато інформацій про життя та працю повіту. І так в 1-му числі за січень 1924 маємо цікаві дані про працю "Жіночої Громади" в Рогатині. "Жіноча Громада" відбула свої збори 13 травня 1923 р., на яких обрано головою п. Євгенію Мельникову, а секретаркою п. Д. Бабюкову. Товариство в звітному часі відбуло 9 засідань Управи, відбуто спільну прогульку, фестин, товариські вечерниці. Зібрано гроші на Український університет 50 000 марок польських та на "Народний Дім" в Рогатині 13 377 000 м.п., на бібліотеку читальні 50 000 м.п. і на місцеву оркестру 200 000 м.п.

На заклик централі "Союз Українок" зібрано і укомплектовано бібліотеку з 133 книжок, призначених для Волині. Тут теж подано обширні інформації про культурно-освітню працю читалень "Просвіти" в таких селах: Бабинці, Залуже, Данильче, Путятинці, Уїзд, Пуків, Потік, Бабухів, Жовчів, Бурштин, Залипя, Лучинці, Вербилівці, Черче.

"Рогатинець" проіснував до кінця 1924 р. Не знати, що за причина тимчасового припинення видання, але гадаємо, що зміна валюти з марки на золотий польський грапа тут ролю. У зверненні до читачів у повіті і за океаном в першому числі за січень 1924 р. читаємо: "Ось по піврічній перерві знову йде до Вас "Рогатинець". З того виходить, що в 1923 р. вийшло лише 6 чисел "Рогатинця". І далі: "Місячник наш буде виходити певно, точно. Існування його запевнене, бо він опертий на паях. Тільки коли б передплатників було бодай три тисячі — так ми перемінімо його на двотижневик — значить буде появлятися двічі в місяць".

На жаль цей шляхетний задум не здійснився.

Крім "Рогатинця" на початку 20-их років Пластовий курінь ім. Пилипа Орлика видавав часопис "Рогатинський Пластун і Пластунка". Точніших даних про це видання не маємо.

В 1928 р. почав виходити в Рогатині журнал "Ми молоді". Був це орган протиалькогольного і протинікотинного т-ва "Відродження". Редагували його гімназійні професори Юліян Каменецький і Микола Чайковський. Був це місячник формату вісімки в об'ємі 32 сторінки. Друкувався в друкарні Х. Школьника в Рогатині накладом 4 000 примірників. Був це авангардний журнал, що ставив собі за завдання боротьбу з алькоголем і ніотиною і був поширюваний на всіх українських землях під польською окупацією. Останнє число 9(19) вийшло за вересень-грудень 1929 р. На початку 1930 р. видання перенесено до Львова та змінено назву на "Відродження".

Протиалькогольний та протинікотинний гурток при українській приватній гімназії "Рідної Школи" видав в 1928 році одноднівку "Ми ще молодші".

Майже цілу декаду не було в Рогатині жодної льокальної газети. Щойно в січні 1933 року вийшло перше число часопису "Око", як "освітньо-культурний орган Опілля". Часопис був призначений для Рогатинщини та сусідніх повітів. В місяці березні вийшло подвійне 2-3 число за лютий-березень 1933 р. і на цьому видання припинилося. А шкода, бо Рогатин в той час доволі високо стояв. Крім української народної приватної школи була гімназія У.П.Т. та Мала Семінарія, Філія "Просвіти", Філія "Відродження", Окружний Союз Кооператив, Філія "Сільського Господаря", "Народна Торгівля", студ. т-во "Чорногора" та ін.

Літом 1941 року після втечі большевиків почала виходити в Рогатині газета "Рогатинське Слово". Газета виходила від липня до вересня 1941 року. Вийшло 19 чисел. Газета виходила двічі на тиждень в розмірі 4 або 6 сторінок форматом фоліо. Друкувалася в друкарні Хаїма Школьника. Газета перестала виходити внаслідок німецьких переслідувань друкаря та браку паперу. Головним редактором та видавцем був Микола Угрин-Безгрішний, а співредактором та співробітником Антін Лотоцький. Сталим працівником редакції був Роман Смик, родом зі села Жовчева, студент медицини берлінського університету, що саме повернувся на рідні землі та зразу приступив до співпраці при редагуванні "Рогатинського Слова". Його завданням було писати та редагувати матеріали про українське життя

в "Генерал Губернаторстві" (Закерзоння), про життя українців у Велико-німеччині та дописи з терену Рогатинщини.<sup>2</sup> Свої статті і нотатки Р. Смик підписував псевдонімом Роман С. Опільський.

В одному числі "Рогатинського Слова" маємо статтю Опільського "Богданівка", в якій автор описує акцію придбання будиночку, як ювілейний дар для Богдана Лепкого з нагоди його шістдесятилітнього ювілею. Рішено було побудувати дім в Бережанах або в повіті. Далше в статті читаємо: "Бережанський ювілейний комітет під проводом о. декана Евзевія Бачинського та д-ра Гриневича вирішив дещо змінити первісний план. Збірка на цей ювілейний дар була за скромна, щоб за неї купити десь в Бережанах парцелью або поставити будиночок. Тому ці гроші вжито як початок на будову такого будиночку в Черчі, що правда не в Бережанщині, а в Рогатинщині, та до речі недалеко, бо ці повіти сусідні. Але і цих грошей не вистарчило на все. Комітет купив лише парцельку, яку продав за половину ціни львівський громадянин п. Шевчук, а також закупив і цеглу".<sup>3</sup> Врешті зусиллями громади такий будиночок став дійсністю. Кожного року під час вакацій приїздив Богдан Лепкий на "Богданівку". Останній раз поет був на вакаціях в Черчу літом 1939 р. якраз перед московсько-більшевицькою навалою.

"Рогатинське Слово" було однією з газет, яка стояла на високому рівні. Про це довідуємося з "Краківських Вістей" в статті Львовянина "Українські газети поза Львовом", де автор писав: "Ми мали в руках коло десять провінціальних газет в українській мові з останніх тижнів: "Українські Перемишлянські Вісті", "Рогатинське Слово" (двічі в тижні), редагує Угрин-Безгрішний, ціна числа 1 карбованець)...". І далі: "Майже всі пресові органи виходять при більшій чи меншій участі українських націоналістів, що звичайно зазначено на заголовній або останній сторнці ("орган українських націоналістів"). Одні з цих газет, що виходять під кермою досвідчених журналістів, поставлені дуже гарно ("Самостійна Україна", "Українське Слово", "Рогатинське Слово" й ін.) інші слабо, деякі навіть дуже слабо, але все ж таки всі вони є відображенням нового нашого здвигу, в них пульсує кров молодого народу, б'є живчик здорового народнього життя".<sup>4</sup>

## II. КНИЖКОВІ ВИДАННЯ

Починаючи цей огляд книжкових видань, треба зазначити, що піонерами книгодрукування після Першої світової війни були два викладачі української приватної гімназії У.П.Т. "Рідна Школа", а саме Антін Лотоцький і Микола Угрин-Безгрішний. На початку 1920-их років вони заснували два видавництва "Журавлі" та "Сині Дзвіночки". Це вони робили при допомозі місцевого книгаря, видавця і власника друкарні Х. Школьника.

Пізніше постало ще одне видавництво книжок при журналі "Ми Молоді", яке видавало бібліотеку "Ми молоді". Організаторами цього видавництва був д-р Юліян Каменецький і д-р Микола Чайковський.

Повоєнні обставини на українських землях не були сприятливі для видавничої діяльності. Це передовсім польська драконівська цензура, як рівно ж девальюація польської валюти. Не зважаючи на це, Микола Угрин-Безгрішний і Антін Лотоцький розпочали свою видавничу працю. Видавництво "Сині дзвіночки", почавши з 1923 р., видало такі книжечки у серії "Діточа Бібліотека":

Бабуся Теклюся. *Князенко Іванко: українським дітям оповіла Теклюся Бабуся*. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки". Накладом і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 7) 8 стор. 16°.

Вільшенко, Ярослав. *Дика рожечка*. З нім. переспівав Я. Вільшенко. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки". Накл(адам) і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 8). 8 стор. 16°.

Вільшенко, Ярослав. *Царівна жаба: народня казка*. Звіршував Я. Вільшенко. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл(адам) і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 9). 8 стор. 16°.

Дідусь Андрусь. *Летючий корабель*. Українським діточкам оповів... Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл. і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 7). 8 стор. окл. 16°.

Дядина Марина. *Глива гуска, сиві гуси...* Українським дітям оповіла... Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки". Накл. і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 4). 8 стор. 16°.

Дядько Дмитро. *Відважний кравець*. Українським дітям оповів Дядько Дмитро. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл(адам) і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 5). 8 стор. 16°.

Дядько Дмитро. *Цар Мідас*. Українським дітям оповів... Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл. і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 2). 8 стор. — окл. 16°.

*Княгиня незабудька*. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 1). 8 стор. 16°.

*Князенко Іванко*. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 10). 8 стор. 16°.

*Летючий корабель*. Рогатин-Львів: "Сині Дзвіночки", 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. ?). 8 стор. 16°.

Лотоцький, Антін. *Настася Слуцька*: оповідання з кінця XV і початку ХУІ ст. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1924. ("Сині Дзвіночки", серія II, ч. 1).

*Свят-Вечір у снігу*. Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 6). 8 стор. 16°.

Тітуся Маруся. *Свят вечір у снігу*. Українським дітям оповіла... Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл. і друком Х. Школьника, 1923. ("Діточа Бібліотека", ч. 6). 8 стор. 16°.

Тета Вікторія. *Історія лупинки з бульби*. Українським дітям оповіла... Рогатин-Львів: Вид-во "Сині Дзвіночки", Накл. і друком Х. Школьника. ("Діточа Бібліотека", ч. 3). 8 стор. 16°.

Крім серії "Діточа Бібліотека", що друкувала маленькі книжечки (метелики) для дітвори виходили теж у видавництві "Журавлі" та в бібліотеці "Ми молоді", список яких тут подаємо:

Вербяний, Іван. *Культурна поведінка*: правила як поводитися із людьми. Рогатин — Київ: Вид-во "Журавлі", 1941. 41 стор.

*Вільне слово*: літературно-науковий альманах під редакцією М. Угриня-Безгрішного й А. Лотоцького. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1941. 94 стор.

Вільшенко, Ярослав. *Чого червоних маків так багато?*: Стрілецька легенда (поезії). Рогатин-Львів-Київ: Вид-во "Журавлі", Друкарня Х. Школьника, 1923. (друга серія, ч. 2). 32 стор. 16°.

*Етапна гімназія Українських Січових Стрільців*. Рогатин: Вид-во "Журавлі". Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1928. 30 стор. мала 8°.

Звідомлення кружка У.П.Т. "Рідна Школа в Рогатині. 192?"

Календарик "*Сині Дзвіночки*". Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1931.

Лотоцький Антін. *Наїзд Обрів*: повість з VII ст. по Христі. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1923. (Серія 1, чис. 2). 172 стор. 16°.

*Мандрівка Мубала*. Рогатин, Станиславів: Накл. власним, 1923. 21 стор. 16°.

*Підручний співаник української молоді* опрацював Князь Усусу. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1923. 46 стор. 16°.

Повітовий ілюстрований календар "*Рогатинець*". Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1925.

*Самопал*: календарик для всіх на 1924 рік. Зладив Мубал. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 3 друкарні Х. Школьника, 1923. 142 стор. + 2. (13 ілюстрацій в тексті). 32°.

*Народний календар на 1942 рік*. Рогатин: Вид-во "Рогатинського Слова", 1941. 128 стор. 8°. (Календар присвячений пам'яті Богдана Лепкого).

*Селянин*: ілюстрований господарський календар. Рогатин: Вид-во "Сині Дзвіночки", 1930.

Турянський, Осип. *Боротьба за великість*: оповідання Київ-Львів-Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1926. 77 стор.

Турянський, Осип. *Раби*: комедія в 4 діях зі сучасного життя; з вінетою інж. Романа Грицяя. Рогатин: "Журавлі", 1927. /Журавлі, ч. 5, Серія 7/160 стор. 16.

- Угрин-Безгрішний, Микола.  
*В Карпатах*: драма на 3 дії. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1924?  
*Відблиски думки*. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1928.  
*З життя гімназистів*: нариси і оповідання. Рогатин: "Калина", 1928. 80 стор.
- Нарис історії Українських Січових Стрільців*. част. 1. Рогатин-Львів-Київ: Вид-во "Журавлі", 1923. 126 + 2 стор.
- Нуся з Київа*: нариси і оповідання. Рогатин: Вид-во "Журавлі", 1924?  
*Софія Галечко*: драма на три дії. Рогатин: "Журавлі", 1925?  
*Червона Калина*: збірник У.С.С. Рогатин, 1918. 141 стор.
- Чайковський, Микола. *Чарка горілки — море сліз...* (про алкоголізм). Рогатин, 1929. (Бібліотека "Ми Молоді", ч. 8). 148 стор. 8°.
- Черче. Найсильніший і найдешевший живець в краю*. Львів: Друк. Бібліос, 1937. 4 стор. Одноднівка.

Кінчаючи цей огляд рогатинських видань мушу зазначити, що він не цілком повний. Багато книжкових видань бракує і сьогодні на чужині тяжко їх відшукати, а бібліографічних довідників немає. Для прикладу подаю книжку Миколи Чайковського "Чарка горілки море сліз", яка вийшла в серії Бібліотеки "Ми Молоді", як восьма книжка в 1929 році. Отже, в нашому списку бракує 7 книжок з цієї серії.

Видавнича діяльність в Рогатині значно послабла в тридцятих роках, що можна пояснити великою кількістю видавництв у Львові. Все таки і цей неповний огляд свідчить про живу і динамічну видавничу діяльність в Рогатині між двома війнами.

#### ПРИМІТКИ

1. Для автора були доступні такі числа "Рогатинця": ч. 3 за 1923, та 1, 2, 4, 5-6 за 1924.
2. 3 листа д-ра Романа Смика.
3. Краківські Вісті, ч. 259, 20 листопада 1941.
4. Краківські Вісті, ч. 184, 22 серпня 1941.

#### БІБЛІОГРАФІЯ

- Книжка: *Вістник українського книжкового руху*. Станиславів, 1921-1923.  
*Краківські Вісті*: щоденник. Краків-Відень, 1940-1945.  
 Левицький, Еміліян. *Галицько-руська бібліографія 19 століття*. Львів: Тип. Ставропигійського Інститута, 1888.  
*Літературно-Науковий Вістник*. Львів, 1922-1932.  
 Miśiło, E. *Spis tytułów prasy ukraińskiej w drugiej Rzeczpospolitej, 1918-1939*. Warszawa Polska Akademia Nauk, 1983.  
*Періодичні видання УРСР*: 1917-1960. Харків: Книжкова палата Української РСР, 1965.  
*Рогатинець: ілюстрований журнал культурного життя повіту*. Рогатин, 1923-1924.  
 Чайковський, Ілля. *Українські періодичні видання в другій світовій війні, 1939-1945*. Ред. і доповнення М. Кравчука. Філяделфія: Вид-во "Київ", 1976. (Бібліотека Української Книги, ч. 3). 18 стор. 80. 8.

СТЕПАН САЛИК

## ШЛЯХИ ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ ПРАЦІ

*(Спомини про працю в Юнашкові та Липиці Горішній в рр. 1921-1934)*

У вересні 1921 р. почав я вчителювати в селі Юнашків, рогатинського повіту. Це село, віддалене на 10 км. від залізничної станції Бурштин-Дем'янів, під час слітних, осінніх днів, чи під час зимових сніговій, або весняної відлиги було наче зовсім відтате від світу. Одначе, в часі щойно минулої війни, було воно на фронтовій лінії та зазнало великого знищення... Згоріла церква, приходство, майже три чверті всіх господарств при наступах чи відворотах всіх можливих військ і армій, які брали участь у боях першої світової війни.

Третя кляса, яку мені припало вчити, приміщувалася в звичайній господарській хаті. Було декілька лавок, бракувало стола, шафи, крісла й таблиці і я мусів вживати двері до кляси за таблицю. Писав я на тій "таблиці" не крейдою (її теж не було), але кусками випаленого гіпсу. В Юнашкові були багаті поклади всякого каменю, отже й гіпсу.

До вчительської праці взявся я з великим запалом, навіть не помічав, коли мені й моїм учням час минав. Часто матері приходили до школи по дітей, бо вже й час минув, коли повинні бути дома та гнати корови на пашу...

Нелегкі були гаразди шкільних дітей у ті часи, а ще й у знищеному війною селі. Всі мусіли тяжко працювати, щоб якось вдержатися при житті, та помалу відбудувати знищені господарства. Я сам виріс у Львові й мене дуже цікавило життя селян, а, зокрема, життя моїх малих учнів. Майже весь вільний час проводив я з ними на пасовиську, де від них довідувався багато цікавих речей про життя в природі, про працю на полі, про життя в лісі, про скелі, печери, про різне каміння, що його лупали і про все, що нас оточувало. А оточували село ліси; а само село потопало в садах: черешні, вишні, груші, яблуні, сливи... Найбільше було вишень і черешень. Їх продавали юнашківці по ярмарках, за це й прозивали їх у повіті "ягодяниками". Були й такі, що везли черешні чи вишні на продаж великими бочками, неначе мазь, і тих прозивали "мазярі". У затишному ярі, де розмістилися юнашківські господарства, було незвичайно пригоже місце для садовини. Як мені розказували, ці сади започаткував в Юнашкові о. Іван Маркевич. Його наступник, о. Микола Прокопович продовжував розпочату працю, ще й заохотивши людей до плекання пасічництва. Ніколи не забуду прекрасної запашної весни в Юнашкові!...



Отже, на пасовиську, в лісі, на шковах (окремих гірках польодовикового походження, котрих не бракувало в рогатинському повіті), — була неначе друга школа. Там я приглядався до невеличких гризунів-сусликів, що на Шковиці вигрівалися на сонці й часто були жертвами яструбів та скрегульців; там слухав відгомону підземних недосліджених печер; пройшов всі лісові стежки; пізнав всі сіножаті, поля, пасовиська. Там теж почав я робити свої перші природничі досліді, одним словом, почав уживати мое теоретичне знання в практиці.

У вересні 1922 року був я вже на новому місці праці, — в Липиці Горішній, теж рогатинського повіту. Село Липиця Горішня — одне із найбільших сіл рогатинського повіту, при залізній дорозі Підвисоке-Галич. Люди були багато заможніші, не пошарпані війною, шкільних дітей більше. Мене приділили вчити учнів старших клас. Маючи вже деякий досвід з праці в Юнашкові, мав я вже кращий підхід до учнів та знав більше про їхні зацікавлення. На лекціях історії про життя наших предків, про їхні звичаї, про прадавній вигляд нашої країни, я старався представити моїм учням давнину нашої землі й життя у тих часах. Тоді говорив я про печери, полювання на звірів, одяг зі шкіри, дерев'яні довбні й списи; а також як пізніше навчилися люди виробляти й уживати крем'яне знаряддя: остряниці до луків і списів, ножі, скробачі, сокири, навіть сверла. Мої учні тим дуже зацікавились та почали розказувати про те, як часто господарі виорювали плугом різне кремення, як один господар виорав глечик з грішми і т. п. За моєю заохотою, з того часу, учні — не тільки мої — стали приносити до школи різні знахідки, головно під час весняної чи осінньої оранки. Були це різні кремені, череп'я горшків, каміння з відтисками. Я нагороджував їх школярським знадіб'ям, яке тоді в селі було досить важко дістати, а саме зшитками, олівцями, перами. Таким то способом, на протязі кількох років, мені вдалося скомплетувати гарну збірку крем'яного знаряддя, відламків давніх збанків (урн-гробниць), різного роду кристалічних гіпсів, вапняків, сталяктитів та відтисків мушель, папоротей, губок, рибок і т.п. у вапнякових породах скель. Моя хата почала поволі наповнюватися різnorodними знахідками з ділянки палеонтології та археології. Майже кожного року щось дійсно цікаве й цінне зберігав я завдяки моїм учням. Подібно, як це було в Юнашкові, виходив я часто до моїх учнів на пасовисько. Там ми доповнювали те, на що не ставало часу в школі. Мої учні нераз приносили мені цінні відомості, де щось незвичайного знайшли, як напр., в каменоломі чи на полі. У вільний час йшли ми туди, щоб на місці все добре розслідити.

У погідні літні дні обходив я ліси, звори, вертепи, пересиджував там годинами. Повертаючись додому, приносив зі собою багато рідкісних рослин (напр. ковилу), їх засушував, потім восени чи взимку, в дощові та сніжні дні, порядкував та означував.

Крім рослин, мав я теж збірку комах, жуків та метеликів. Метеликів я сам навіть виховував у відповідних кліточках. В Липиці Горішній було превелике багатство метеликів денних; з нічних (нетлів) зустрічав я багато мертвиголовців — з розіп'ятими крилами доходили вони 15 см., грубість

тулуба мала яких 2 см. Було теж багато жуків олінців-рогачів, теж досить великих. Через декілька років я вже посідав досить поважну збірку місцевих метеликів і жуків. Все було упорядковане, означене, переховувалось у скляних габлятах.

Тому, що я був дуже зацікавлений природничими науками, придбав собі теж немалу природничу книгозбірню; вкінці в рр. 1927/28 студіював на вищому учительському курсі у Львові, в групі природничих і географічних наук. Після того курсу прийняли мене в члени Географічного і Природничого Товариства ім. Коперника. Під час цих студій, використовуючи нагоду перебування у Львові, працював я в робітні таксідерміста Калькуса: там навчився препарувати й випихати тварини, як також робити ермлінові препарати. Калькус був у тому часі першорядним спеціалістом своєї ділянки, він препарував майже всі експонати природничого музею Дідушицьких (м.ін. носоріг і мамут). По закінченні згаданих студій повернувся я знову до Липиці Горішньої, до моїх учнів. Ми разом і далі, ще з більшою увагою і зацікавленням, ходили, розглядаючи та вишукуючи речі із нашої старовини.

## АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ

Одного разу вбігли до мене мої учні, ледве переводячи дух, дуже схвильовані й перейняті. Один викрикнув: "Прошу учителя, мій тато в саду горщик викопав!" Я вже був раніше попередив учнів, що коли би щось люди викопали, зараз щоб мене покликали, аби можна було відразу знахідку оглянути.

Отже ми всі туди поспішили, де батько мого учня копав яму на картоплю, бо це була осінь. На глибині яких 20 см від поверхні показався в землі опуклий горщик, правда вже дещо пошкоджений рискалем. В середині горщика найшли ми попіл і недопалені кости; побіч горщика кілька кусків кремінного знаряддя: вістря для стріли, скробачку, сверло, побіч лежало залізне зломане копіє. Я пильно шукав за другою половиною його, але не найшов; забрав я зате досить велику грудку землі — якусь дуже важку. Зібрав я те все обережно, що викопав із землі, а потім вже в хаті загорнув кожну річ окремо в папір, склав до скриньки, вивпнивши порожні місця сіном і газетою та вислав до Львова, до Наукового Товариства ім. Шевченка. По дуже короткому часі одержав я порученого листа від проф. Ярослава Пастернака з подякою. Він писав так:

"Ви найшли прегарну, добре заховану урну-гробницю, що походить з Вандальської епохи, лятенської культури. Добре, що Ваша знахідка датована залізним копієм. Другої частини копія Ви не могли найти тому, що це гробниця ватажка: після його смерті копіє переломили, одну частину дали в могилу, друга залишилася. Добре, що не розбивали цієї грудки землі, Ви найшли прегарну іглицю-спинач. Є їх пару штук, що вдалося найти. Ваша є найкращою, що дотепер маємо. Прошу подати прізвище господаря і назву поля де найдено гробницю."

Іншим разом один з учнів вручив мені монету, кажучи: "Мої мама знайшли стару шустку австрійську". — Приглянувся я і зразу побачив, що це не теперішньої роботи монета, а витиснена, випукла по обох боках; на одному боці портрет якогось монарха з вінцем на голові, навкруги напис "максімус рекс" (по латині). Виявилось, що мама найшла ту монету в рові, коли присіла, щоб скинути на хвилину чобіт, котрий її тиснув, та поклала монету в кишеню сердака. Хлопець ішов пасти корови, було холодно, вхопив мамин сердак і в кишені знайшов ту монету... Другу таку монету, теж римську, знайдено також в Липиці Горішній з написом: "Антоніус Піус". Проф. Ярослав Пастернак пояснив ці знахідки так: У часі, коли римська імперія сягала по Чорне Море, валки римських купців переходили тоді через Галичину по бурштин (янтар) до Балтійського Моря. По дорозі мабуть хтось із купців згубив ці монети. Так вони пролежали в землі, аж поки не попали в наші руки. Монети ці датовані на 150-200 літ перед Христом (2100 років тому!).

Так я громадив у себе різні знахідки, в моїй хаті був неначе музей. Але, сталося так, що моїми збірками став цікавитися шкільний інспектор з Рогатина, К. Дзедушко. Він якраз заснував у Рогатині регіональний музей, бо займався минувиною нашого повіту. З'явився у Липиці на візитацію, оглянув мою збірку і просив мене передати її до музею в Рогатині, щоб там можна було використовувати її для наукових цілей. Та мені нелегко було розставатися з вислідами моєї довголітньої праці, хоча й не дуже міг я відмовлятися. Вкінці я рішив таки передати ці речі до музею, але у Львові, де справді науковці могли б користати з того матеріалу. Інспекторові я сказав, що маю у Львові знайомого професора-археолога, котрий для більшої наукової вартості напише для кожної речі т.зв. провенанс (метрику), отже назву і вік кожного предмету. Інспектор на це пристав і от я спакував все моє надбання, поїхав до Львова та зголосився до проф. Пастернака, щоб передати все до Музею Т-ва ім. Шевченка. Цілий тиждень працювали над моїми колекціями професори Юрій Полянський та Ярослав Пастернак, означили — чи пак "охрестили" кожний предмет. Частина затримали для свого музею, а т.зв. дублети повернули мені для музею в Рогатині. Пізніше я одержав письмо з подякою від НТШ; мою збірку приміщено в окремій габльотці, під моїм прізвищем як збірку з Липиці Горішньої. Мою збірку крем'яного знаряддя означили так: одна частина з доби палеоліту — з часів около 15 до 20 тисяч років перед Христом, друга з доби неоліту — 5 до 6 тисяч років перед Христом. Отже виявилось, що в ті прадавні часи Липиця Горішня була осередком, чи радше робітнею, крем'яного знаряддя: в моїй збірці було багато відламків, що походили з обробки кременя. У збірці палеоліту — всі речі, як вістря до стріл, копія, скробачі, сокири, були дуже примітивної роботи, прості, мало вигладжені, але всі були покриті грубою молочною поволокою патиною, неначе помальовані білою фарбою. Збірка з неоліту мала такі речі: сокири, ножі, вістря до стріл, копія, серпи, ножі-скробачі. Всі дуже майстерної роботи, гарно вигладжені, наче по-

ліровані, з чого пізнати було, що майстри мали більше досвіду й естетичного смаку у виконванні свого фаху.

Як я вже згадав, частину предметів, яких 40 штук, одержав я назад, але вже з провенансом-метрикою; вони приміщувались на окремих щитках під назвою "Палеоліт з Липиці Горішньої" і "Неоліт з Липиці Горішньої" — це я передав до музею в Рогатині, разом з другою урною (у виді пласкої чаші з орнаментами довкруги). І від інспекторату і від музею в Рогатині одержав я окремі письма з подякою за ці збірки.

Окрім археологічних, мав я ще досить велику збірку з палеонтології, а саме: різні відтиски мушель, давніх морських тварин і водоростів. Це були знахідки в покладах вапняку, зібрані під час екскурсій з моїми учнями в терен. Проф. Юрій Полянський означив їх як рештки тваринного й рослинного світу т.зв. Міоценського моря, що тоді сягало по наші Карпати. Були це, як ствердив професор Полянський, белемніти, ізокардії, інноцерамуси та прекрасні відтиски рослин-дендрити, і дальше відтиски риб, губок, папоротей та ще інших морських рослин. І ці речі примістилися частинно у Музею НТШ у Львові, частинно в музею в Рогатині.

Мав я теж непогану збірку з петрографії, головно багатокристалічного гіпсу різної барви й виду — як волокнистого гіпсу, різних вапняків у виді стеляктитів та інше.

І справді, моя кімната подобала на музей... На стінах габльоти, осклені шафи повні всячини, зі стін "злітали" випхані голуби, чапля, яструби, сойки; на шафах стояли ласиця, тхір, дика качка, слуква і ще інші, разом усіх птахів і звірків було щось сорок штук. Як я вже згадував, я навчався таксідермії в Калькуса. Ні звірів, ні птиць я не забивав, їх збирали мої учні замерзлими, або забитими на телеграфічних дротах.

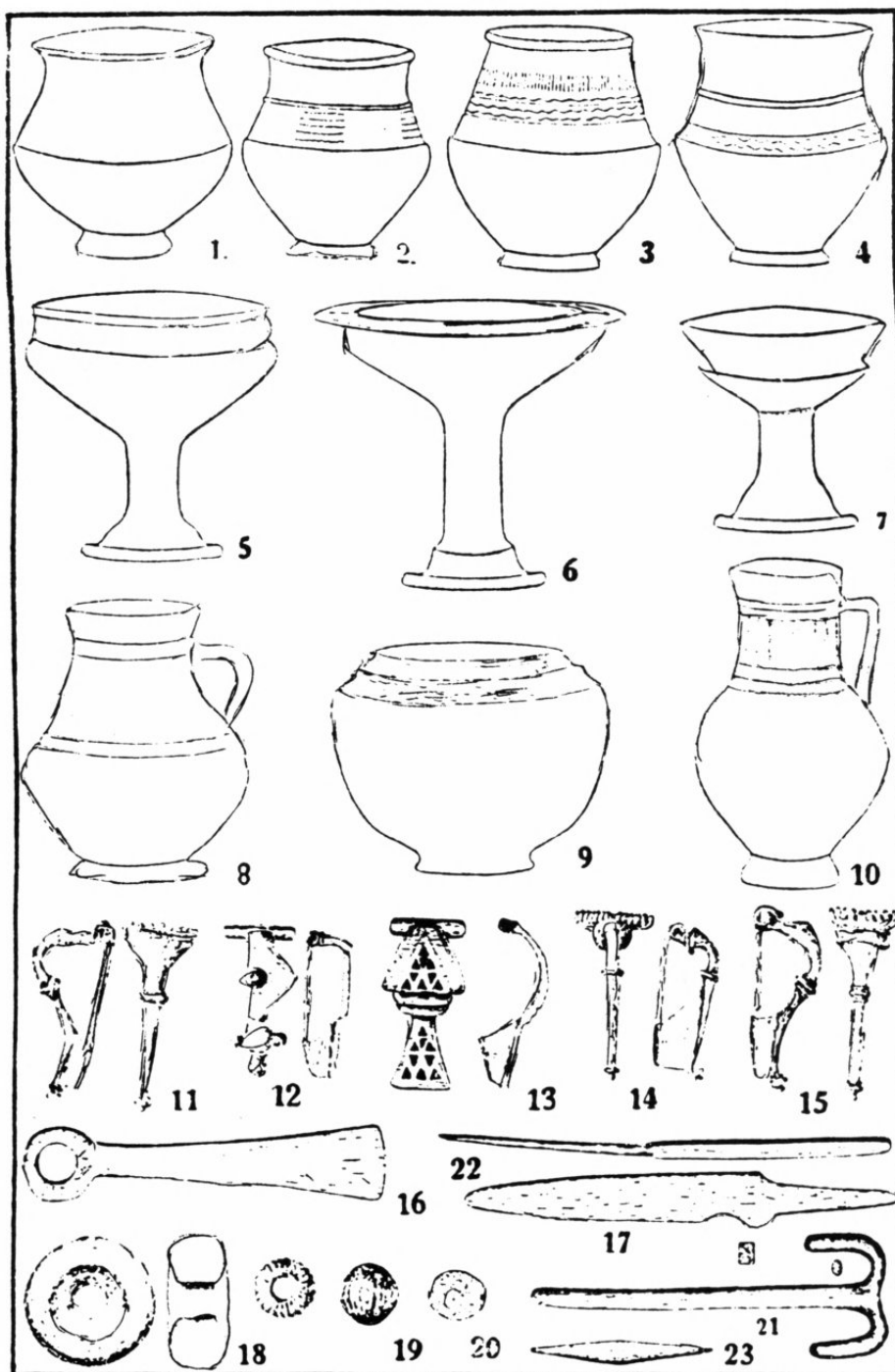
Не від речі буде теж ще згадати про дуже давні образи святих, якими липичани прикрашували свої хати. Були це картини довгі на два метри, бували прибиті під стелею: було там зображених не раз 4-5 святців. Хто їх малював, невідомо. Коли ж прийшли "нові" часи, селяни купували вже модерні образи святих, "нової" техніки у позолочених рамах, а старі тримали в коморі. Було кілька таких старих образів, був теж і дерев'яний плуг, дерев'яний рискаль, дерев'яний замок. Крім того скриня, збита не залізними, а дерев'яними кілками: віко цієї скрині не було пласке, а у виді стіжка, тому звалася "горбата скриня", дуже гарно розмальована в геометричні, вириті взори. Всю цю музейну старовину закупив музей в Рогатині від поодиноких господинь, що раді були позбутися старого непотребу з хат.

Отже, як бачимо Липиця Горішня походить із непам'ятних часів, тут якось довший час задержалася усяка старовина. Мені розказували, що при будові залізничної лінії Підвисоке-Ходорів у минулому столітті, розкопано поганське цвинтарище. Приїхала окрема комісія археологів, котра просліддила ці розкопки. Багато цінних знахідок вивезено тоді до Кракова.

## ДЕЩО ПРО СЕЛО ЛИПИЦЮ ГОРІШНЮ І ПРО ДАВНІ ПЕРЕКАЗИ

Липиця Горішня положена вздовж ріки Нараївки, яка вливається до Гнилої Липи аж біля Галича, щоб зараз таки разом вже влитися до Дністра. Сусідні села такі: Липиця Долішня, Жовчів, Славятин, Підвисоке. З них тільки Липиця Долішня й Жовчів належать теж до рогатинського повіту. В напрямі на схід тягнеться досить велика лісова смуга аж до Бережан. Їзда возом до Бережан завжди була небезпечна, бо ліси були непроглядні. По полях було багато природних бездонних криниць, де вода ніколи не замерзала. Їх звали "вікна" або "вікнини". Розказували, що колись давно якийсь то дідич їхав повозкою, а була зима, коні не бачили вікнини, впали туди і всі потонули, і дідич, і погонич, і коні, й нічого не виплинуло. З того часу всі оминали цю дорогу, а як вже конче треба було, то хрестилися зі страхом. Але, були такі цікаві, що хотіли знати, де кінець цій вікнині, тож впустили туди рибу-щуку з дзвінком. От і ця риба виплила аж коло Зарваниці, на ріці Стрипі... Ще було багато переказів, зв'язаних з назвами поодиноких частин Липиці, чи з її присілками, їх чув я від мого старенького господаря, Панька Олійника.

Частини села мали такі назви: Зацерква, Іваників, Завода (за рікою), Чигурівка, Підпастівник. Присілки називалися: Зеленів, Цюцьків, Городище, Замок. Поля називалися: Під Замок (в давнину на горі був замок, хто і коли його збудував, хто в ньому проживав, не можна було встановити); Розбитала (мала там колись відбутися велика битва, але хто і кого розбито, теж ніхто не міг сказати: говорили тільки, що коли під час бурі впав великий дуб, під його корінням найдено багато костей і рештки залізної зброї); Чертеж; Пуста долина; Городище; Замок; За горою, Гуральня; Склеписька — серед управлених нив із землі стирчали останки старих мурів, у деяких місцях склепіння відбивали голос, що вказувало на порожнечу в глибині. Мій господар, Панько Олійник, розказував, що там, де Склеписька, було в давних часах місто, звідтіля провадив підземний хід аж до Рогатина. Таке чув він від свого прадіда. Про "Замок" і поле "Під замком" він розповідав, що ще як був малим хлопцем, там ходив. Замок — це була рівна на верху гора, обведена величезним валом і останками мурів у виді квадрату. В середині просторої рівної площі де-не-де стирчали останки мурів. А коли підскочити, чути було відгомін з-під землі, напевно були там печери-льохи. Колись, як давно розповідали, впустили до тих льохів собаку на мотузі, й вона повернулася зовсім біла, а від чого ніхто не знав. Отож, мій господар, будши малим ще хлопцем, пігнав разом із своїми товаришами пасти туди худобу, а було це на Великдень. Хлопці хотіли конечно дібратися до скарбів, про які люди часто оповідали. Один хлопець, дуже відважний, взявся розшукати ті казкові скарби, спустився на мотузі вниз і, справді, знайшов там бочівку. Як її витягнули наверх, то обручі її були зовсім поржавілі. Коли ж відбили дно, то замість грошей, знайшли щось неначе дриглі-холодець. Покуштували, а коли їм це посмакувало,



Археологія України. Ярослав Пастернак, НТШ Торонто 1961

Предмети липицької культури

наїлися доволі, та й позасипляли так, що не було кому коров до села пригнати. Корови ревли, люди збіглися та привезли возом майже непритомних пастушків. Видно, що це було дуже старе вино. — Про поле "Городиська" тільки те й було знане, що там виорювали всіляке каміння, череп'я, цеглу і давню посудину. Мусів і там стояти якийсь городок, та вже ніхто про нього не пам'ятав.

Такі то були різномодні розповіді мого старенького господаря у довгі зимові вечори.

Сьогодні, згадуючи про все, здається мені, що знову ж ходжу тими стежками, як колись, що перебуваю посеред наших людей в товаристві моїх милих учнів, збираючи скарби нашої старовини. До речі, мої учні розбрелися по світу, а деякі залишилися на Рідних Землях. Дехто ходив до гімназії в Рогатині, дехто лишився в селі. Всі вони помагали мені розшукувати й зберігати наше минуле. За це їм сердечно дякую й ці спогади їм присвячую.

Писано в травні 1959 р., Нью-Йорк.

Ярослав Пастернак  
32 Hewitt Ave.,  
Toronto 3, Ont.  
Canada.

Торонто, дня 14 листопада 1959.

Вельмишановний Пан  
СТЕПАН САЛИК  
201 East, 2nd Str., New York 9, N. Y. — USA

Вельмишановний Пане!

Щиро дякую за листа. Радий, що бувші жертводавці Музею НТШ і любителі української старовини продовжують свої зацікавлення найстаршою історією українських земель.

Очевидно, Вашу Липицю я широко згадую в своєму "Нарисі", бо вона дала назву одній з культур римської доби в Галичині — липицькій культурі. Моя книжка охоплює колосальний матеріал, доісторичі та ранньоісторичні часи цілої України, і я не всилі при всіх знахідках подавати деталі та обставини, серед яких вони були виявлені. Тому це й "Нарис археології України", а не "Археологія України".

На щастя я маю можливість користатися з усієї тут доступної фахової літератури, в тому головно советської, яку дістаю з Конгресової Бібліотеки у Вашингтоні, з тутешньої університетської бібліотеки та децю з НТШ з Сарселю. Згадані Вами обидві книжки маю у своїй бібліотеці.

Щиро дякую за пам'ять  
Я. Пастернак

ВАСИЛЬ КРИВОУС

## "РІДНА ШКОЛА" В РОГАТИНІ

По Першій світовій війні, в шкільному році 1921/22, в Рогатині існували дві приватні шкільні установи: Рідна Школа (себто народня) і українська гімназія. Навчання відбувалося в гімназії перед полуднем, а в народній школі пополудні в тих самих залах. Обидві шкільні установи приміщувались у двоповерховому будинку, спеціально для шкіл призначеному, з просторими, вигідними залами для клас, кабінетів і т.д.

В цьому році (1921-22), на партері будинку, в окремих залах приміщувались ще канцелярії Філії товариства "Просвіта" і повітового Кружка "Рідна Школа", мешкання управителя бурси, склад харчових продуктів, кухня і їдальня для бурсаків. Всі зали на першому поверсі були призначені на науку для обох шкіл. На другому поверсі приміщувались кімнати для бурсаків. В підвалі (сутеринах), велика гімнастична зала була зайнята на магазин споживчих товарів для Повітового Союзу кооператив; в кількох інших кімнатах мешкав сторож будинку та ще одна родина.

В тому часі в Рогатині діяли ще дві публічні 7-ми класові школи (окремо хлоп'яча і дівоча) з польською викладовою мовою, в яких навчання було безплатне, а також польська державна гімназія.

\* \* \*

Власником народньої школи і української гімназії була Старшина Повітового Кружка Українського Педагогічного Товариства "Рідна Школа" (Скорочено УПТРШ). На приміщення обох українських шкіл Старшина РШ винаймала весь будинок у правного власника цього будинку, себто в Дирекції Повітової Руської Каси, потім називаної "Українбанк". Старшину Повітового Кружка РШ вибирали щороку на Загальних Зборах члени Повітового Кружка РШ і делегати Кружків РШ з повіту.

Головою Старшини РШ в роках 1921-1928 був отець шамбелян Степан Городецький; по його смерті головували від р. 1929-1936 о. Іван Щербанюк, від 1937-1939 (до приходу більшовиків) Іван Поритко, директор Округного Союзу Кооператив. Довголітніми членами Старшини РШ були: радник суду Петро Когут, як заст. голови; Степан Кузик (пізніше посол до сейму), адвокат; отець Теодосій Кудрик — парох Рогатина; отець Денис Теліщук — парох Потока; адвокат д-р Семен Гладкий, адвокат Роман Шенкірик, Василь Воробець — директор ОСК та інші. Крім того щороку вибрано до



Старшини РШ теж і представників учительського збору гімназії і народної школи.

\* \* \*

Адміністративно-персональні видатки Рідної Школи покривала Старшина з таких джерел:

1. членські внески своїх членів,
2. шкільні оплати учнів,
3. імпрези (уладжувани РШ),
4. збірки: коляда, писанка, "Тиждень РШ",
5. одновідсотковий прихід від оборотів Повітового Союзу Кооператив.

Шкільні оплати від учнів побирано щомісяця. Для дітей народної школи оплата вносила від 0.50 до 3.00 злотих місячно, залежно від матеріальної спроможности батьків. Були учні й вповні звільнені від оплати.

За весь час існування Рідної Школи — аж до приходу більшовиків, платні вчителів РШ ніколи не доходили висоти 50% державної платні тих самих літ служби. В перших роках по війні — до року 1925-го, коли курсувала обезцінена польська марка, учителям виплачувано платню у висоті вартості 3-ох кірців збіжжя (300 клг). Ці невеличкі платні турбували найбільше позамісцевих учителів, котрі походили з інших повітів. Я, особисто, одержував з дому майже щодві чи три неділі харчову посылку від родини. Це були звичайно, два-три хліби, кусник солонини, крупи. В тому тяжкому для учителів часі, нас кількох учителів, а саме: Пилип Петриканин, Юліян Панькевич, Василь Кривоус і коротко учитель гімназії Юліян Каменецький, мешкали в одній із заль гімназії (на другому поверсі) безплатно.

Від року 1925-го, по унормуванні польської валюти, життєве забезпечення покращало. Треба було, одначе, великої ощадности і поміркованости у видатках.

Загальну діяльність Рідної Школи, від її початків до приходу більшовиків в році 1939-тому, можна поділити на два періоди. Перший — це період 4-класової народної школи до часу "пацифікації", у серпні 1930-го року. Другий — це період 7-ми класової школи до вересня 1939 р. Від самого початку існування, Рідна Школа поповнялася дітьми українських родин міста Рогатина, передмістя Бабінець, підміських сіл Кутці, Підвиння, Перунівка.

В тому часі, по всіх селах рогатинського повіту, діяли публічні народні школи, в більшості з українською викладовою мовою: в тих школах вчили учителі-українці. Та, вже по кількох літах, польська шкільна влада почала передчасно пенсіонувати учителів-українців, а на їх місце призначувати учителів-поляків, які самочинно переминяли українську викладову мову на польську. Шкільні плебісцити, ургенси українських громадян в обороні своїх шкіл до державних шкільних властей — залишились не полагодженими. З тієї причини, багато батьків стали посилати своїх дітей до Рідної Школи в Рогатині, не зважаючи на те, що до міста треба було дітей довозити підводами.



"Рідна Школа" в Рогатині, практична лекція куховарства. Учителька — Теодора Шеремета.



VI класа "Рідної Школи" в Рогатині. 19-го червня, 1939 р.  
Зліва: учитель — Василь Кривоус. Останній ряд зліва: Іванна Єднака — учителька, Микола Воднонос — директор, Мушкевичева — учителька, Степан Легкий — учитель.

Почавши від року 1930-го (паціфікації), коли започатковано п'яту, а в наступних роках шосту і сьому класи, до Рідної Школи почали вчашати учні з таких сіл: Путятинці, Пуків, Чесники, Вербилівці, Залуже, Бабухів, Потік, Черче, Залипя, Підгороддя. У віддаленіших від міста Рогатина громадах творено групи учнів, яких підготовляли інструктори, або студенти, впродовж шкільного року, а при кінці червня привозили до Рідної Школи до іспиту. По іспиті наука продовжувалася таким же приватним способом. Таких приватистів щороку зголошувалось понад 60.

В першому періоді число учнів виносило рік-річно понад 260. У другому — себто по р. 1930-тому, понад 350. Звичайно, нижчі класи мали по два відділи з великим числом учнів.

## УПРАВА, ВЧИТЕЛЬСЬКИЙ ЗБІР

Як і управа школи, так і вчительський збір, переходили в часі всього існування Рідної Школи різні персональні зміни.

В шкільних роках 1921 до 1923 управителем РШ був Андрій Гургула, емеритований учитель публічних шкіл; в р. 1923/24 отець Андрій Мельник; в р. 1924-26 Петро Будз; а вже від 1926 до 1939-40 Микола Водонос.

Учительський збір переходив в тому часі ще більші зміни. В роках 1921/22 в трьох класах вчили: Анна Скробач, Михайло Пиріг і Степан Березяк. В шк.р. 1922/23 прийнято нових учителів, а то Славу Сосенко, Пилипа Петриканина і Василя Кривоуса. В році 1925-тому Ст. Березяк залишив учителювання і перейшов на посаду поштового урядника в Галичі. Тоді то прийнято Осипа Грицяя, який теж скоро відійшов на державну працю. В шк.р. 1931/32, на пропозицію Старшини Повітового Кружка РШ, Головна Управа УПТ-РШ у Львові перенесла Анну Скробач до РШ в Станиславові, а Пилипа Петриканина до РШ в Дрогобичі. На їхні місця прийнято Євгенію Самоверську і Марію Хоптяк. В шк.р. 1934/35 відійшли Слава Сосенко і Євгенія Самоверська. Їхні місця зайняли Олександра Мушкевич і Теодора Шеремета. В році 1935/36, з причини хвороби серця, перестав вчити довголітній вчитель Михайло Пиріг, на місце Марії Хоптяк прийшла Стефанія Пасіка, а також Слава Петришин. Додатково прийнято в р. 1937/38 Івана Легкого і Іллю Курмана. Релігію вчили: о. Теодосій Кудрик, о. Андрій Мельник, і о. Денис Теліщук, парох Потока.

## НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА ПРОГРАМА

Почавши від року, 1922/23 управа і вчительський збір Рідної Школи взялися реалізувати різні пляни в навчальній, методичній та виховній ділянках. Кожний вчитель, з власної спонуки й потреби, почав зачитуватись в педагогічно-методичній літературі та важливі моменти використовувати у праці чи своїх доповідях. Щодругий місяць відбувалися в школі практично-методичні лекції, по черзі в різних класах і з різних предметів. По лекціях слідували живі, нераз дуже гарячі дискусії. Поза веденням і

навчанням учнів у класах, учителі поширювали свою діяльність у школі й на культурно-освітньому полі. І так, на пропозицію директора гімназії, учителька РШ Слава Сосенко перебрала виховний нагляд над дівчатами-ученицями гімназії, учитель Петриканин заопікувався шкільним хором РШ, учитель Василь Кривоус підготовляв дитячі п'єси. Інші вчителі були допоміжні в організуванні імпрез.

В травні 1924 р. учні Рідної Школи відіграли на сцені дитячу п'єсу на дві дії, авторства Романа Завадовича, "Серед ангелів". Та п'єса вирізнялася тим, що всі актори співали, а не говорили, приписані тексти. До одноступових мелодій пісень проф. Борис Кудрик опрацював музичну партитуру на смичкову оркестру і фортепіан. В оркестрі грали: Слава Сосенко, Пилип Петриканин, Іван Бойкевич, Василь Кривоус і Олег Кудрик. На цій виставі були присутні теж учителі народних шкіл з повіту, бо якраз того дня відбувалися збори Взаємної Помочі Українських Учителів.

У вересні 1924 р. учитель Василь Кривоус заснував у РШ дитячу кооперативу "Віра", яка продавала учням шкільне приладдя. Членами управи цієї кооперативи були учні четвертої класи, а весь кооперативний рух був під контролею вчителя. Шкільне приладдя набувала кооператива в магазині Повітового Союзу Кооператив.

В наступних роках, почавши від 1931-го року, диригентом шкільного хору став Василь Кривоус. Надзір над кооперативою перебрала Євгенія Самоверська. Драматичний гурток провадив Михайло Пиріг, по ньому Олександра Мушкевич.

Щороку Рідна Школа влаштовувала такі імпрези: Свято Миколаївський вечір, концерт в пошану Тараса Шевченка (обов'язково з відповідною п'єсою), Свято Матері, свято в пошану Івана Франка. В часі Різдва Христового учні під проводом учителя ходили колядувати на цілі Рідної Школи.

В році 1934-тому шкільний хор брав участь у святкуваннях ювілею української гімназії, з нагоди 25 років існування цієї такої важливої рогатинської інституції.

В травні 1935 р. хор і група танцюристів РШ брали участь у пописі хорів сіл рогатинського повіту. Ця імпреза відбулася в залі польського "Сокола". Наші групи одержали тоді першу нагороду від управи польського освітнього товариства "Огніско".

В березні 1936-го р. відбувся концерт на честь Тараса Шевченка, виключно силами учнів РШ. На цьому концерті був привабливий гість зі Львова, посол Дмитро Великанович. Захоплений, він складав ґратуляції диригентові хору такими словами: "Була б непростима шкода для Рідної Школи, якщо б така гарна мистецька одиниця залишилася тільки в мурах цього будинку. Ці пісні треба конечно винести на світло, вільне повітря, в народ!". Отож, учительський збір РШ послухав тієї заохоти і в місяцях квітні, травні, червні та на початку липня влаштував 12 концертів по селах повіту. Зі вступів зібрано тоді 900 злотих для Рідної Школи.

Належить відзначити, зокрема шкільну, прогулянку до Крилоса б. Галича, де проф. Ярослав Пастернак якраз розкопував княжий город часів

Галицько-Волинської держави. В цій прогулянці брало участь понад 70 співаків, танцюристів і декламаторів, під опікою учителів. В поворотній дорозі, зараз же в сусідньому селі, перед вечером, відбувся концерт пісень, танків і декламацій для місцевого громадянства.

Як у державних, так і в приватних школах, особою відповідальною перед вищою шкільною владою був кожночасний управитель школи. Його обов'язком була не лише адміністрація школи, але й контролю над методично-навчальною діяльністю підчинених йому вчителів. У вільних хвилинах ходив він по клясах, перебував на лекціях різних предметів у різних вчителів; переводив зразкові практичні лекції, педагогічні конференції, дискусії; передусім вимагав, щоб кожний вчитель приготувався совісно до кожної лекції.

Крім педагогічної контролі зі сторони директора школи, Рідну Школу перевіряли ще інспектори РШ зі Львова та обов'язково державні. Отже, в році 1924-ому, школу візитував інспектор Кульчицький з Крайової Шкільної Ради, в р. 1926-ому інспектор Омелян Попович з Головної Управи РШ у Львові, в 1931-ому інспектор Дзедушко (державний повітовий інспектор), а в році 1936, знову з рамені Головної Управи РШ, інспектор Петро Будз.

Візитації інспекторів кінчалися для школи дуже позитивно, інспектори виїжджали з гарними враженнями, бо праця в школі відповідала вповні вимогам шкільної державної влади і стояла на висоті свого завдання.

## ПАЦИФІКАЦІЯ

В місяці серпні 1930 р. український нарід в Галичині пережив несподівано страшне моральне приниження. Грізна, нечувана дотепер акція, потрясла цілим організмом народу, так інтелігенцією, як і селянством. Нарід, що на всіх ділянках громадського й економічного життя ставав твердою ногою на своїй прадідній землі, побачив на свої очі хижачькі пазурі непрошеного зайди-“опікуна” поляка, в мундурі уланів, які гірше найтемніших дикунів почали по містах і селах нищити українське майно різних товариств, а людей фізично зневажати й катувати.

Польська адміністративна влада, не зважаючи на наші протести, мовчала. В самому Рогатині найбільше потерпіли: читальня “Просвіти”, Філія “Просвіти”, а передусім Українська гімназія. В залах і приміщеннях читальні й Філії “Просвіти” лежали на підлозі подерті книжки, порозбивані, поламані шафи, понищені картини. Сцена була завалена подертими купісами й куртинами. Стіни читальні подряпані і поколені багнетами. В гімназії перевели польські “опікуни” ревізію й контролю цілого будинку. Незабаром по пацифікації, гімназію польська влада розв'язала на цілих два роки.

Оргії нищення українських надбань діялися по селах цілого повіту, діялись теж у майже всіх місцевостях Галичини. Більше як два тижні українці старалися охороняти громадське майно не лише перед дикими уланами, але й перед бандами польського шумовиння місцевого хову, яке солідаризувалося з уланською сваволею.

Та ми не піддавалися так легко. В порозумінні з Митрополитом Андреем Шептицьким, Старшина Повітового Кружка РШ покликала до життя т.зв. "Малу Духовну Семінарію" (себто гімназію, що мала підготовляти охочих до дальших теологічних студій). Ця школа діяла до 1939 р., під проводом ректора отця Івана Гаврика. Деякі учителі гімназії почали там навчати. До МДС прибували теж, окрім рогатинських, учні з інших, розв'язаних польською владою, українських гімназій. По двох роках українську гімназію реактивовано. В цьому горезвісному році, Рідна Школа, наперекір усьому лиху, відкрила п'яту класу.

## ДОЛЯ РІДНОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ІНШИЙ ТИП ШКІЛ.

Дня 18-го вересня 1939 р. (на початку Другої світової війни) більшовицькі війська зайняли місто Рогатин і теж цілий повіт. Кілька місяців школи не діяли взагалі. Щойно в місяці грудні більшовицька адміністрація дозволила урухомлювати школи. При кінці місяця грудня "тов." Серга, завідуючий Повітовою Народ. Освітою, вислав до Станиславова кілька вчителів на перевишкільний курс, а з початком січня 1940 р. скликав усіх вчителів повіту. В кількадедних рефератах пояснив більшовицьку програму — під оглядом організаційним і навчальним. Від січня 1940 р. почали по селах організувати початкові чотирикласові, по більших селах і містечках т.зв. неповно-середні семикласові, а по більших містах т.зв. середні школи десятирічки. В Рогатині дозволено зорганізувати дві народні школи, українську і польську. При кінці місяця січня 1940 р., рогатинський повіт поділено на чотири райони: Рогатинський, Букачівецький, Бурштинський і Болшівецький. Кожний район мав свого районного "завідуючого" народною освітою. Більшовицька опіка над школами тривала до дня 22 червня 1941 р., себто до дня вибуху війни між недавніми ще союзниками — німцями і більшовиками.

Дня 5 липня 1941 р. німецькі війська зайняли Рогатин та пішли даліше на схід. За часів німецької влади в Рогатині зорганізовано дві семикласові школи "виділові", учительську семінарію і торговельну школу. Одна виділова семикласова школа була школою вправ для вчительської семінарії. Ця школа приміщувалася разом із семінарією в давньому будинку української гімназії. Друга, теж семикласова, виключно хлоп'яча, була в будинку передвоєнної польської виділової школи. Директором учительської семінарії був д-р Кость Кисілевський; директором школи вправ став Василь Кривоус, а хлоп'ячої виділової Микола Воднос.

Товариство "Рідна Школа" вже не існувало.

В часі урядування обох, чужих українцям, систем, ідейна національно-виховна праця учителів була затруєна: зі сходу — гнилим московським комунізмом, а зі заходу штучним перехвалюванням німецького народу як "надлюдей", при рівночасному приниженні других націй, в тому й української. Ці протигуманні настрої нищили моральну силу вчителів, ламали їхні

характери та зводили до ролі сліпих бездушних виконавців чужої брутальної сили й сваволі. Перед новою навалою більшовиків, у січні 1944 р., німці зайняли шкільний будинок на військовий шпиталь. Обидві школи переміщено до приміщень у приватних домах. Дня 10-го березня 1944 р., ці школи, чи радше всі школи перестали існувати. Учителі розбрелися, а то й покинули Рогатин.



*Учительський збір "Рідної Школи" 1923 р.*

*Зліва — перший ряд: о. Теодосій Кудрик-парох Рогатина і катехет "Р. Ш.", Андрій Гургула — директор школи, Слава Сосенко Острук — учителька, Анна Скробач — учителька; другий ряд: Михайло Пиріг — учитель, Пилип Петриканин — учитель, Василь Кривоус — учитель.*

МИКОЛА УГРИН-БЕЗГРІШНИЙ

## УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ РІДНОЇ ШКОЛИ В РОГАТИНІ

(ІСТОРИЧНИЙ НАРИС З ПРИВОДУ 25-ЛІТТЯ ГІМНАЗІЇ)

Після заснування Українського Педагогічного Товариства у Львові, в 1881 році, гурток ідейних народніх учителів Рогатинщини задумав закласти в Рогатині філію У.П.Т. Початки були дуже важкі, бо в Рогатині було мало свідомої інтелігенції, а рогатинське міщанство було майже зовсім національно неосвідомлене. Духовенство ж наше втрачало віру у власні сили, цуралося народньої мови й уважало своїм півбогом царя "всея Русі". На темне, безкритичне селянство мало воно тоді чималий вплив. Церковне Братство, справді, трималося своєї церкви, одначе братчики завжди брали участь у маніфестаційних богослуженнях у костьолі, співали на хорах з органами, а їхні жінки й дочки залюбки виспівували "годзінки" й "ружаньці"...

Бабинці (передмістя Рогатина) жили в цілковитій темряві й посилали своїх дітей до шкіл лише під шкільним примусом. Баденівський режим був добре знаний і в Рогатинщині, а яскравим представником того режиму був староста Райхельт. Він брутально викорінював усякий народній рух, вимучував українське населення Рогатинщини майже безперервними обшуками-ревізіями, нищенням дощок і стін хат. Покійний парох Свистільник, о. Боднар, пережив тоді вандальську руїну свого житла.

Польонізація наших шкіл поступала дуже скоро. Вчителів-українців призначали тільки з "тимчасовою рангою". Та й ту "тимчасовість" втрачав кожний, хто не бажав записатися до Польського Педагогічного Товариства. Одначе, всяке насильство ніколи не приносить бажаних успіхів, — малий гурток "непохитних" глибоко вірив у свою остаточну перемогу. На місце царєфільського духовенства приходять у Рогатинщину вірні учні змагань та ідей Маркіяна Шашкевича. У проводі їх стають священники: о. Іван Маркевич, о. Йосип Яворський і о. Степан Городецький.

З молодечим розмахом і глибокою вірою беруться вони до народньої праці й у 1894 р. заснують у Рогатині філію Т-ва "Просвіта". Вони також допомагають нашому вчителювству заснувати тут і філію У.П.Т. І так, 8-го грудня, Року Божого 1896-го, підписано в Бурштині статут філії У.П.Т. в Рогатині. Статут підписали: о. Іван Маркевич, парох Юнашкова, Леопольд Балицький, вчитель з Бурштина, Данило Грицан, учитель з Сернок Серед-



ніх, Петро Корольчук, учитель з Юнашкова, Йосип Коцан, учитель з Насташина, Остап Коцан, учитель з Тенетник, Прокіп Коцан, учитель з Лучинець, Микола Ромах, учитель з Бабухова, Прокіп Трач, учитель з Конюшок, Яків Цап, учитель з Яблонова, о. Йосип Яворський, парох з Путятинець, Іван Яновський, учитель з Хохонева й Андрій Гургула, учитель з Рогатина.

Перші Загальні Збори філії У.П.Т. відбулися 7-го червня 1897 р. в залі Повітової Ради з участю 35 членів. З українського духовенства записалися у члени: о. Лев Залужний, о. Гавриїл Боднар, богослов Панько Городецький, о. Степан Городецький, о. Теодор Ковальський, о. Павло Кудрик, о. Іван Маркевич, о. Дмитро Розлуцький, о. Селінський зі своєю дружиною Євгенією, о. Йосип Макогонський і о. Йосип Яворський — разом 12 осіб.

З українського вчителства до членства приєдналися: Андрій Гургула, Аркадія Порубальська-Гургулова, Осип Микитка, Леопольд Балицький, Михайло Рихвицький, Данило Грицан, Іван Гайдучок, Роман Зобків, Петро Корольчук, Осип Коцан, Остап Коцан, Прокіп Коцан, Степан Підляшецький, Микола Ромах, Лука Гайдучок, Михайло Целевич, Прокіп Трач, Яків Цап, Антін Чубатий, Іван Яновський, Ілля Стебельський, Ілля Шалаута — разом 22 особи; Ілля Готра, дяк з Руди.

До першої Управи філії ввійшли: о. Йосип Макогонський — голова, Андрій Гургула — заступник голови, Прокіп Трач — скарбник, Аркадія Порубальська-Гургулова — секретарка, о. Іван Маркевич — член. На цих перших Загальних Зборах постановили заснувати бурсу для селянських дітей, що з них багато ходило з найближчих сіл до шостиклясової народньої школи в Рогатині.

Декан о. Йосип Макогонський був головою філії У.П.Т. до 1904-го року. Це був народовець, людина кришталевого характеру, член усіх українських товариств у Рогатині. Його неодмінним заступником був Андрій Гургула. Після смерті о. декана Йосипа Макогонського, Загальні Збори обрали головою філії У.П.Т. пароха з Лучинець, о. Йосипа Яворського. В 1907 р. на голову обрано Андрія Гургулу, в 1921 р. — о. шамб. Степана Городецького, в 1929 р. — рад. суду Петра Когута, в 1930 р. — о. Івана Щербанюка, який продовжував головувати в часі написання цієї статті, у 1934 р.

В 1910 р. Загальні Збори змінили назву філії на "Кружок У.П.Т.", при чому членство Кружка щороку збільшувалося, — до нього записувалися всі українські священники й учителі Рогатинщини. Незабаром засновують Кружки У.П.Т. також і в інших містечках: у Кнігиничах і в Підкамені. Часто відбуваються загальні сходи членів й Загальні Збори виносять постанову, щоб такі сходи відбувалися і в Бурштині.

Українська молодь повіту щораз більше горнеться до народньої школи в Рогатині й повіт набирає сили. З заснуванням у Рогатині приватної української гімназії, поширення освіти й надія на чужинецьку поміч, а натомість ростуть і ширяться в повіті різні українські товариства й організації. Будівниками основ тієї величної побудови храму науки й національного



*Будинок гімназії УПТ "Рідна Школа" в Рогатині*



*1934-го року у 25-ліття існування гімназії — з'їзд основоположників і колишніх учнів. У першому ряді зліва: Омелян Бачинський — директор, о. Теодосій Кудрик — катехит, Андрій Гургула кол. учитель народної школи, Ірина Кудрикова — вдова по О. Павлові кол. парохіві, о. Й. Яворський — з Лучинець, Аркадія Гургула, Петро Бігус-учитель в Черчу, Микола Угрин-Безгрішний — проф. гімназії.*

освідомлення були ідейні, енергійні й витривалі діячі та їхні сумлінні співробітники й послідовники.

Незабутній о. Ваньо у 1907 році заснував у Заланові перші гімназійні курси, що стали підвалиною української гімназії в Рогатині. Курсанти іздили щороку з о. Ваньом до Львова, де з відзначенням склали іспити в державній українській гімназії. В 1908 р., однак, поширилися чутки, що рогатинський громадський уряд задумує заснувати приватну утравквістичну (двомовну) гімназію; цю думку недобитки москвофільських головачів прийняли з захопленням. Але українське освічене громадянство занепокоїлося й на Загальних Зборах У.П.Т. в лютому 1909 р. гаряче дискутувалося питання про гімназію. Більшість членів філії У.П.Т. найбільше лякала недостача фондів на таке, очайдушне в той час, діло. А проте, всякі вагання усунуло рішуче й авторитетне слово о. декана Степана Городецького. І тоді Загальні Збори однодушно постановили заснувати, на початку 1909-10 шкільного року, приватну українську гімназію під фірмою філії У.П.Т. в Рогатині.

Віцемаршалок Повітової Ради Ковалевські робив усякі заходи, щоб закрити заланівські гімназійні курси, як "нелегальні", але на засіданні Повітової Шкільної Ради в Рогатині о. Йосип Яворський у довшій промові переконливо оборонив наші курси і заявив, що статут У.П.Т. передбачає їх заснування. У справі відкриття утравквістичної гімназії Повітовий Виділ скликав засідання Ради, що складалася з 24 членів, з них українців було 12. На це засідання було мобілізовано з цілого повіту найсвідоміших наших селян, що їх біля двох тисяч з'явилось перед будинком Повітової Ради. Маршалком був тоді Михайло Тустановський, дідич із Книгинич, людина дуже чесна й прихильна для української справи. Селяни однодушно зажадали заснування державної української гімназії в Рогатині.

Ось що оповідає про цю дуже цікаву справу о. декан Йосип Яворський з Лучинець: "При отворенні засідання маршалок підкреслював мету сьогоднішнього засідання й заявив, що Краєва Шкільна Рада предкладає бажання міста Рогатина на заснування державної утравквістичної гімназії. Члени-українці Повітової Ради домогалися заснування української державної гімназії в Рогатині. Перейшло українське внесення, бо один член, поляк, не явився на засіданні."

Радість наша була неописана, однак, на тій постанові Повітової Ради діло застрягло. Проте ми, маючи підставу-постанову, не чекали на вирішення Союму й узялися до будови приміщень для гімназії. Тимчасом, о. Ваньо продовжував їздити до Львова зі своїми учнями, які робили добрий поступ і складали там іспити. А будова гімназії посувалася вперед швидко. Повітова Українська Каса, під умілим проводом о. Льва Залужного, фінансувала будівництво. Селяни привозили камінь, приїздили гуртами та приходили пішки до праці. Гроші надходили й з дальших повітів, а також з Америки.

15 вересня 1909 р. відкрито було гімназію, відразу з трьома класами, які підготував о. Ваньо на курсах у Заланові й у бурсі "Просвіти". Першим

директором гімназії був Михайло Галушинський. Він відразу поставив її на відповідну височінь. Хлопців примістили в бурсі "Просвіти", під управою о. Теодосія Кудрика. Одночасно збільшувалося й число учнів, так що деякі класи мали по два й більше відділів. Незабаром виявилася конечна потреба більшого будинку для гімназії і тоді архітект Лев Левинський виготовив пляни на двоповерховий будинок. Матеріал для нього звозили взимку і вся робота велася з великим завзяттям і одушевленням. Один селянин із Збаражчини, Іван Телевяк, особисто привіз, як свою пожертву на будову, дві тисячі австрійських корон, за що його оваційно привітали. У вільних від шкільних зайнять годинах на будові дуже охоче працювали й учні гімназії. В наслідок спільних зусиль будинок виростав на очах і вже восени 1911 р. можна було деякі залі зайняти під гімназійні класи. Векселі й боргові скрипти радо підписували, разом з іншими, такі громадяни: Теодор Соломка, Гриць Мацук, Федь Сверида, Григорій Хабурський і Антін Воробець.

Гімназію відкрито під фірмою філії У.П.Т., а для керівництва фінансовими справами вибрано окремих "Гімназійний Комітет". До нього увійшли: о. Степан Городецький — голова, о. Ваньо, о. Йосип Яворський, о. Павло Кудрик, д-р Антін Терлецький, Аркадія Гургулова, о. Лев Залужний, Андрій Гургула й директор Михайло Галушинський.

Вступні іспити до першої класи відбулися в червні 1909 р. під проводом професорів зі Львова: д-ра І. Раковського і д-ра Івана Брика. В 1909-10 шкільному році в гімназії було десять учителів: Євген Галькевич, Іван Галушинський, Теодор Закалата, Ів. Крип'якевич, о. Павло Кудрик, Гнат Мартинець, Теодор Романишин і вчитель співу Іван Поташник.

Гімназія мала тоді три класи. Перша класа мала два відділи — "а" і "б". У відділі "а" було 45 учнів, з них 5 учениць (2 жидівки). Опікуном класи був проф. Іван Галушинський. У відділі "б" було 43 учні, а опікуном класи був проф. Гнат Мартинець. Здібних з відзначенням учнів в обох відділах було 21, а нездібних — 7.

Опікуном другої класи був проф. Т. Романишин, в ній було 52 учні, з того 1 жид, 2 жидівочки і один римо-католик. Здібних з відзначенням було 10 учнів. Опікуном третьої класи був проф. Теодор Закалата. Класа нараховувала 41 учнів, з них дві учениці (одна жидівка, яка виступила під час шкільного року). Визначних учнів було 6, а нездібних 5. Всього в гімназії було учнів і учениць 181, з яких перепало 23 учнів.

1-го березня 1910 р. засновано було Товариство "Шкільна Поміч", яке продовжувало існувати довгі роки. Мета його була — допомагати убогим учням рогатинської гімназії грошовими датками на харч, одяг, житло, книжки й шкільне приладдя, а також приватніми лекціями для учнів, безкоштовними обідами, опікою під час хвороби й крім того — подбати про заснування бурси для учнів гімназії.

У звідомленні дирекції гімназії за 1909-10 шкільний рік вміщено статтю проф. Івана Галушинського п.н. "Новий напрям в сучасній біології" (9

сторінок великої вісімки). Вже в першому шкільному році гімназія дістала від Міністерства Вір. і Пр. у Відні право прилюдности.

Під управою визначного педагога й великого приятеля шкільної молоді Михайла Галущинського, приватна українська гімназія в Рогатині надзвичайно добре розвивалася і щороку робила дуже великий поступ під кожним оглядом. Добір учителів і невтомна праця директора щодо їхнього вишколення сприяли тому, що гімназія стала однією з найкращих в Австрії. І, дійсно, з гордим чолом і щирою усмішкою Михайло Галущинський міг сказати прилюдно: "Народ починає нову будову й кладе основи під неї. Він починає її з повною вірою, а нам лишається її скріплювати і йому, що стільки разів падав і постійно підводився, належить велика вдячність з нашого боку і ми мусимо тримати від нього якнайдалі їдь зневіри. Найважливіша думка є — вілляти у всіх віруючих і невірних, "живих, і мертвих, і ненароджених земляків" те переконання, що спільними силами можна довершити й найтруднішого діла, що спільними жертвами, хоча б і найменшими, можна зложити великі капітали".

В 1910-11 шкільному році був чималий приплив молоді до гімназії. Перша кляса мала вже чотири відділи з 325 учнями, а всіх відділів було 8 із 470 учнями й ученицями. Учительський збір, разом з директором, нараховував 15 осіб. З нових учителів прибули: Микола Бабин, д-р Антін Борис, Никифор Гірняк, Володимир Занько, Олег Калитовський, о. Теодосій Кудрик, Василь Ляхович, Лев Смулка і Микола Щуровський. Відійшли з Рогатина: Евген Галькевич до приватної української гімназії в Збаражі, Іван Галущинський до державної української гімназії в Коломиї. Учителька виділової жіночої школи, Анна Дудкевичева, вчила в першій клясі рисуноків.

17-го вересня учителі кожної кляси посвятили кілька теплих слів пам'яті померлого письменника Василя Доманицького, вияснюючи його значіння і працю.

Незвичайне свято відбулося в рогатинській гімназії 3-го листопада, коли приїхав Добродій гімназії, Іван Телевяк, селянин з Красносілець у Збаражчині, що пожертвував на гімназію в Рогатині поважну суму грошей — дві тисячі корон. Приймали його, в 11-й годині, в будинку школи дуже урочисто. В IV-й клясі зібрався весь Учительський Збір, Гімназійний Комітет і хор учнів, а селянин з Пукова, Теодор Соломка, промовив кількома гарячими словами до старенького, але ще в силі віку, Добродія, — всі вислухали його промову стоячи. Після промови хор учнів відспівав на честь гостя кілька пісень, а один із учнів виступив і коротко, але дуже щиро склав подяку від усієї молоді й поцілував важко запрацьовану руку, що поспішила з княжим даром на рідну школу. До небес попливли звуки молитви "Отче наш", як гарне закінчення цього незвичайного свята. Того самого дня, о 1-ій годині пополудні, відбувся спільний обід членів Гімназійного Комітету й Учительського Збору з дорогим гостем. Сердечна розмова протягнулася аж до від'їзду поїзду. Всі зібрані відпровадили гостя на станцію й розійшлися тоді, коли гість вже від'їхав із Рогатина, лишаючи по собі приємні спомини й дорогу пам'ять.

Про Івана Телевяка журнал "Неділя" з 1911 року (ч.ч.6,7 і 8) вмістив прегарну статтю під заголовком "Такі не дадуть нам пропасти". Вибираю з неї деякі цікавіші для нас місця:

"Найважливішою підоймою, основою самостійного, політичного й культурного життя народу є, перше всього, його школа. Школа — це той революційний чинник, що революціонізує уми, що мостить шлях до кращої майбутності того народу. І, здається, без пересади можемо сказати, що стягом освіти, культури даного народу, можемо міряти і його політичне й культурне становище у відношенні до інших народів. Коли прослідимо історію поодиноких народів, бачимо, як зі зростом освіти зростало в них самостійне становище, їх політична повага й добробут народу. А вже найкращим доказом того є недержавні, поневолені народи, що втратили політичну й культурну незалежність."

"... Несеться від якогось часу неясна й несміла вістка про велику, неймовірну жертву неграмотного селянина, про жертву зложену на жертвеннику батьківщини в користь рідної, самостійної школи. Глуха ця вістка й несміла цікавить тим більше, що ослонена тайною, а дивує нас, коли рівночасно чуємо голоси про несподівані розміри жертви і несподіване зрозуміння в звичайного, неграмотного селянина для значіння самостійної рідної школи, як першого й головного чинника в боротьбі народу за краще завтра. Нас прямо вдаряє, хоч вдаряє приємно, подія, що той селянин зложив жертву, що здавалося б переростає самого жертводавця, бо висота жертви сягає 52 тисячі корон. П'ятдесят дві тисячі корон від звичайного, неграмотного, а чейже так інтелігентного селянина — це відрадна й дивна подія. Це доказ, як живою, як святою є справа рідного шкільництва."

... Неграмотний селянин, Іван Телевяк, відразу вгадав своєю душею, своїм звичайним мужицьким розумом збагнув і оцінив єдино правдиву дорогу, по котрій треба йти нашому народові, щоб добитися до кращого завтра. "Стільки ми чекали й так довго блудили й аж тепер — слава Богу —знайшли правдиву стежку" — це його слова. І він, одушевлений справою шкільництва, спішить на радощах із записом, якого не постидався б ні один з високопоставлених достойників, спішить з дійсним княжим даром у сумі 52 тисячі корон на цілі майбутності. Він бачить гарний розвиток української гімназії (в Рогатині) — спішить і туди з даром, пособляючи їй у боротьбі за існування. І не було взагалі радісніших хвилин у його житті над ті, коли він побачив своїми очима давно в своїй груді злепіяний образ розвитку нашого народнього шкільництва, а з ним і здвоєний поступ і розвиток цілого нашого народа."

На першій годині науки, 23-го березня, вчителі присвятили теплу згадку про померлого 18-го березня українського вченого Павла Житецького. Учні вислухали цю згадку стоячи, а на гімназії повівав чорний прапор на знак жалоби.

У звідомленні дирекції за той рік вміщена дуже цінна розвідка проф. Льва Смупки: "Відродження Галицької України і Маркіян Шашкевич" (стор. 19 великої вісімки).

В 1911/12 шкільному році вчительський збір, разом з директором, зріс до 25. Прийшли нові вчителі: Микола Венгжин, Франц Кондрацький, Михайло Кужиль, Антін Лотоцький, Юліян Міськевич, Петро Омелькович, Юліян Онофер, Денис Познанський, Віктор Садовський, Олександр Стислович, Олександр Чапельський і о. Володимир Уляницький. Руханки вчив Микола Капуста, а духову оркестру провадив Моріц Едельман. З учительського збору відійшли: Гнат Мартинець— до академічної гімназії у Львові й Василь Ляхович — до приватної реальної української гімназії ім. Маркіяна Шашкевича в Буську.

Гімназія в той час мала п'ять клас у 13 відділах, а кількість учнів і учениць збільшилась до 656, в тому числі 77 дівчат-приватисток. Слава про рогатинську гімназію поширилася й на Наддніпрянській Україні, — за ініціативою української письменниці Христі Алчевської, Харків вислав першого сина козацьких земель, Семена Плевака, на науку до приватної української гімназії в Рогатині. В цьому шкільному році бачимо вже учнів п'ятох віроісповідань: українсько-католицького обряду — 510, греко-православного — 1, римо-католицького — 5, євангелицького — 1, мойсеєвого — 17.

У звідомленні дирекції вміщено цікаву, хоч, може, трохи претенсійну студійку проф. Олександра Чапельського п.н. "М. Ф. Страхвітц, Фергельтніс цу Г. Гайне унд А. Ф. Плятен" (30 стор. великої вісімки).

6-го листопада гімназія урочисто відзначила 100-річчя уродин Маркіяна Шашкевича — шкільної науки не було. Всі учні з'явилися в гімназії вранці, о 9-ій годині й, поділені на чотири відділи, вони вислухали реферати про життя, діяльність і значіння будителя Галицької України. Будинок гімназії було святково прикрашено, а в кожній класі повісили портрет Маркіяна Шашкевича. Також постановили дати двосотковий дар на пам'ятник поета в Підлиссі. 8-го грудня відбувся концерт, у 100-ті роковини Маркіяна Шашкевича, з багатою програмою. Про значіння творчості поета промову виголосив учень 5-ої класи, Степан Кіржецький. Того самого дня Т-во "Просвіта" святкувало свої уродини і тому ухвалили зробити збірку поміж учнями на "почесний дар" для "Просвіти". Зібрали 74.74 корон, які вислали до Головного Виділу "Просвіти" у Львові.

18-го грудня дуже милу несподіванку зробив рогатинській гімназії Добродій "Рідної Школи" Іван Телевяк і привіз їй "Миколаївський дар" у сумі 1000 корон. На другий день зібралися учні в найбільшій залі гімназії, щоб щиро привітати свого добродія. Достойного гостя впровадив до залі директор Михайло Галушинський і привітав його палкою промовою від Гімназійного Комітету, Вчительського Збору й учнів, а після промови хор гімназії відспівав гостеві "Многая Літа". Учень С. Кіржецький виступив з подякою від молоді за щедрий дар Добродієві "Рідної Школи" Іванові Телевякові та висловив радість з приводу його гостини в Рогатині. На закінчення гімназійний хор відспівав пісню "На прю" Старицького-Лисенка. На поданий знак, п'ять сотень молоді почали виходити із залі й кожний складав глибокий поклін перед своїм Добродієм. 28-го грудня в паро-

хіяльній церкві відбулося заупокійне Богослуження за бл.п. Варвару Телевякову, дружину Івана Телевяка.

1-го лютого відбулися збори ширшого Гімназійного Комітету, на яких зібрані члени вислали телеграму з добрими побажаннями до Ів. Телевяка, а потім було відслонено його портрет, як Добродія "Рідної Школи".

10-го травня до будинку рогатинської гімназії завітав князь української католицької Церкви, Достойний Гість, Його Ексцеленція граф Андрій Шептицький. Не зважаючи на те, що гостина ця була несподівана і був уже пізний вечір, біля 6-ої год. зібрався увесь Учительський Збір і 200 душ молоді на гімназійному майдані. Перед входом до гімназії Достойного Гостя привітав директор, представив йому вчительський збір і запросив до канцелярії. Митрополит докладно розпитував про відносини в гімназії й дуже зацікавився будівництвом нового шкільного будинку, оглядав шкільні залі й кабінети. Перед своїм від'їздом, після 7-ої години вечора, митрополит вписав до пропам'ятної книги такі слова: "Нехай Бог благословить велике діло".

На початку липня, після роздачі свідоцтв, відбулася піша прогулянка учнів на Маркіянову Гору в Підлиссі, під проводом директора й кількох учителів. Про цю прогулянку проф. Антін Лотоцький написав окрему книжечку, прикрашену численими ілюстраціями.

Поміщик з Великої України, Борис Мачех, склав на руки директора М. Галущинського декларацію, підписану в Москві 2-го жовтня 1911 р., що зобов'язується надсилати щомісяця 30 корон на утримання одного учня в рогатинській гімназії з Великої України, який після науки має повернутися назад, на Україну.

В 1912/13 шкільному році до гімназії прийшли нові вчителі: Іван Флюнт і Гнат Мартинець. На місце о. Уляницького прийшов о. Василь Пелех. В цьому році в шости класах гімназії, з 18 відділами, було 700 учнів, з них 110 приватистів і приватисток. Серед учнів було троє православних, шість римо-католиків, 1 євангелік і 20 жидів. Шкільний рік вийнятоково розпочався пізніше, 23-го вересня, через те, що новий будинок гімназії ще не був викінчений. А 24-го вересня 1912 р. молодь зібралася класами на гімназійному майдані, де її привітав щирими словами директор М. Галущинський і своє привітання закінчив такими словами: "Озброєні знанням і наукою, сильною волею і благородним характером, увійдім в оцей будинок. Приймім його з рук цілого народу і берім на себе повну відповідальність за те, що з ним станеться. Ви щойно надаєте вартости тим мурам, ви його оживите, але й ви можете його сплямити... Розверніся перед нами, ниво-десятино, та засійся не словами, а розумом і... ділами".

25-го жовтня того року, в кожній класі присвячено кілька слів померлому письменникові, послові й педагогові Григорієві Цеглинському. Учні вислухали ті слова стоячи, а на гімназійному будинку повівав чорний жалібний прапор. Під час великодніх ферій, що тривали від 20-го квітня до 4-го травня 1913 р., прийшла сумна вістка з Великої України про смерть письменника Михайла Коцюбинського (28 квітня 1913 р.) і тому 5-го травня



в кожній класі, на початку першої години, присвячено кілька теплих слів згадки померлому письменникові.

В цьому шкільному році 2-га класа вперше заснувала своє товариство "Молода Січ", а метою його було: 1) Поволі, але сумлінно знайомитися з історією України й української літератури від найдавніших часів аж до найновіших; 2) Допомогати класним товаришам-козакам матеріально й морально; 3) Фізичні вправи: прогульки, військові вправи й стріляння до мети; 4) Прикрашувати класи портретами українських письменників, світлинами з усієї України і малюнками українських і чужих мистців.

Старшину вибирали собі що два місяці самі учні-козаки за запорізьким звичаєм, а щоб добре пам'ятати своїх гетьманів з історії, кожний нововибраний гетьман одержував історичне ім'я по черзі. Вся "Січ" була поділена на два курені, що ними проводили курінні отамани.

В цьому шкільному році, 1912/13, з Великої України було троє учнів: Іван Гаврилко (брат скульптора Михайла Гаврилка), Дам'ян Денисенко і Гриць Цимбал.

У звідомленні дирекції, на самому кінці, вміщено таку відозву до українського народу, в якій, між іншим, читаємо: "Ціла Україна — це одна велика потреба!". "Лиш більше знання і науки, більше любови, віри і надії, більше праці й завзяття — а впережешся Бескидом! а труснеш Кавказом! а покотиш гомін волі Чорним морем! а станеш хазайном домовитим! і засяєш у народів вольних колі!"

В 1913/14 шкільному році виникла потреба відкрити підготовчу класу, яка мала 39 учнів і учениць. Учительський Збір збільшили такі нові вчителі: Дмитро Гаврилук, Володимир Домбровський, Петро Мороз і Ілля Топерман, а відійшли зі служби в Рогатині проф. Юліян Онофер, Микола Щуровський і Віктор Садовський. У звідомленні дирекції проф. Антін Лотоцький вмістив дуже цікаву розвідку п.н. "Тарас Шевченко в німецьких перекладах" (14 стор, великої вісімки). Цього року в семи класах з 20-ма відділами в гімназії навчалося 731 учнів, з них 58 приватистів. Це було рекордове число учнів, з яких шестеро було з Великої України.

Краєвий Шкільний Союз постановив, щоб в урядових виступах і підписах уживали інституції "Рідної Школи", терміну "український", а в дужках "руський".

Найцікавіші теми українських вправ у 7-ій класі були такі:

а) Розвинути слова О. Олеся:

"Ти на ніч не дивись...

Яка б ніч взагалі

Не була на землі —

Прийде ранок колись".

б) Розвинути слова Мальованого:

"Не потурай на те, що шлях ще не пробитий,

Що нетрями пустими треба йти,

Де тільки вие звір несамовитий,

Дарма! Прямуй до світлої мети!"

Козацькі товариства "Молодої Січі", засновані в минулому шкільному році, дуже захоплюють молодь і в цьому році бачимо їх уже в п'ятьох клясах:

1. "Молода Січ" ім. Івана Богуна, козацьке товариство 3-ої "в" кляси, засноване ще в 1912 році;

2. "Молода Січ" ім. гетьмана Івана Мазепи 3-ої "а" кляси;

3. "Молода Січ" ім. кошового Костя Гордієнка 2-ої "а" кляси;

4. "Молода Січ" ім. кошового Івана Сірка 2-ої "б" кляси;

5. "Молода Січ" ім. гетьмана Богдана Хмельницького 2-ої "в" кляси.

Членами "Молодої Січі" могли бути, згідно з 2-им параграфом статуту, учні й учениці означеної кляси української гімназії в Рогатині, що добровільно зголосилися й січова старшина прийняла їх. Мета товариства (параграф 3.): а) виховання молоді в народньому, козацькому дусі на фізично, морально й духово здорових громадян України; б) плекання витривалости та завзяття в життєвій і народній боротьбі; в) впоювання свідомости людських і народніх обов'язків і ступневе здобування дійсного знання й г) власна поміч під кличем: "Всі за одного, один за всіх". (Цей клич став потім основою стрілецької, лицарської організації "Залізна Острога".) Засоби (параграф 4.): а) бібліотека й читальня; б) польові й руханкові вправи; в) прогульки й інші забави.

Кожний член мав подбати, щоб якнайскоріше стати козаком (параграф 5.).

При іспиті на козака вимагали знання географії й історії України, історії українського письменства, статуту "Молодої Січі", січового впоряду й руханки. Хто здав цей іспит і, як член, поведився бездоганно та склав козацьке приречення, вписувався в реєстр козаків свого коша. Невідповідна поведінка й занедбування в науці були причиною втрати права зватися козаком й того викреслювали з козацького реєстру.

Головні правила козацької поведінки (параграф 13.) такі: а) козак є словний, раз даного слова додержує проти найважчих перепон; б) совісний, кожне діло, що до його добровільно зобов'язався, сповнює по своїх силах якнайкраще; в) точний — визначеного реченця до початку, або покінчення роботи додержує якнайточніше; г) безоглядно справедливий — признає й віддає кожному все, що йому належить; д) чемний супроти всіх, одначе чемність не сміє переходити в понижування; е) вважається братом усіх козаків та приятелем людей, звірят і рослин; ж) дбає про красу всього свого оточення; з) є завжди доброї думки й завжди веселий, навіть у найважчих хвилинах.

Всі коші мали майна на загальну суму 1783.43 корон. Провідниками кошів були вчителі: Антін Лотоцький і Микола Венгжин.

Визначнішими Добродіями гімназії були: о. Омелян Ваньо, о. шамб. Степан Городецький, о. Йосип Яворський, Борис Мачех, о. Павло Кудрик, д-р Антін Терлецький, Теодор Соломка, Іван Телевяк, о. Лев Залужний, о. Гарасевич, поетка Христя Алчевська, о. Євген Рудницький, д-р Теофіль Гвоздецький, о. Гавриіл Боднар, Андрій Гургула, Іван Верб'яний, Микола Ромах, Теодор Сверида, Петро Когут, Петро Бігус, д-р Кость Левицький,

родина всіх рогатинських Коцанів, о. Петро Левицький, Степан Воробець, о. Іван Созанський та інші.

В 1914 році вибухла світова війна. Майже всі учні гімназії зголосилися до Українських Січових Стрільців. Гімназія не діждала матури, — наука припинилася до 1917 року.

Характеристику першого директора гімназії, Михайла Галушинського, та його учнів найкраще пізнаємо з його листа до голови "Пресової Квартири" У.С.С. ред. Миколи Угриня-Безгрішного (Підгайці, 13 березня 1916 року) — подаємо виїмок з нього: "Один із перших, що впали, це — незабутній Мидляк. Син селянина з Котова, вірець почуття обов'язку, повага, статок, — одначе, учень слабкий. Ніхто ж з нас не поважився з того витягати висновок, неначе б учень слабкий у науці мав меншу вартість від того, що його Бог обдарував більшим талантом. Щоденне життя вчить нас інакше. Мидляк — це був тип людини, що числить на себе, не спускається на чужу поміч, не дає заманити себе легко здобутим похвалам і вислідам. Жаль мені великий того білявого хлопчини з мрійними, а так певними себе очима. Жорстока війна забрала нам великого робітника! У своїм убожестві не пішов ні разу на дорогу прохання, ні жебраної ласки. Пригадую собі один випадок, може нецікавий, але який зостався для мене живий і досі. Після одного Шевченкового Свята розійшлися всі додому. Остався тільки Мидляк, що кінчав роботи для повернення порядку в кімнаті, де на другий день вранці мала розпочатися наука. Ви тямите ці наші Свята, — з яким трудом вони були сполучені! А вже в Мидляка сили волі так було багато, що, не зважаючи на умучення, він не покинув свого становища поки не допровадив діла до кінця. Я гляджу на нього й бачу ті його історичні, знищені черевики. Обіцяю йому купити нові. Він не прийняв цього дару й заявив, що своєю позашкільною працею заробить собі на нове взуття. А скільки міг би розказати про Мидляка наш Гнатко Мартинець! Я знав, що Мидляк не напише ні одної латинської, ні грецької вправи на достаточну, одначе я знав теж, що те, що він написав, буде його власною працею. Ніяка спокуса не зневолила би його покористуватися працею іншого тільки з тою метою, щоби без думки переписати, або відписати від іншого. Цей хлопчина імпував мені! Висповідуюся Вам із одної грішної думки... При матурі хотів я його приготувити на те, з чого буде питаний з клясичної філології.

Та тільки не перекажіть того Кондрацькому, бо втратить до мене довір'я. Одначе, я певний, що Мидляк просив би мене, щоби йому не робити тої прикрости. На жаль: не дожив він тої хвилини, а я не мав нагоди відіграти перед ним ролі спокусника...

Одного вечора, під час ферій, явився у мене священик о. Гарасевич з проханням прийняти до 7-ої кляси учня з іншої гімназії, якого родичі не в силі удержатися в більшому місті. В Рогатині легше це їм прийдеється зробити; а надто, можна буде хлопчину примістити в бурсі, де він своїм надзором і поміччю в науці учням нижчих кляс зможе віддати те, що його удержання коштуватиме. Ви знаєте, що я нерado приймав учнів інших заведень. Не

було це упередження, одначе, я боявся, що він, як старший, не зможе достосуватися до наших умовин; я знав теж і те, що вчителі нерадо гляділи на те, коли таких учнів приймали. За ним промовляло, головню, те, що походив з рогатинського повіту й те, що вставлявся о. Гарасевич, який поклав великі заслуги для нашого шкільництва.

Учень виправдав усі надії, поводився гарно, вчився добре, був помічний в бурсі, — одним словом, хлопець на своїм місці. Одначе, полюбив я його за його предметовість, справедливість і розумний погляд на справи. Нагода для пізнання тих прикмет була слідуоча: в одній клясі осудили учні свого товариша за нельояльне поведення і присудили якусь гострішу кару. Покараний відкликався до Гімназійної Ради. Представили справу, відчитали всі акти. Настрій був того роду, що кара мала бути затверджена. Тоді забрав голос Гурнікевич, так називався той, що про його вже стільки пишу, а ймення не назвав. Зібрав він усі причини обвинувачення, старався виказати їх слабі місця, а потім увійти в причину гострого осуду товаришів. Слова його були більше менше такі: "Ми самі добре знаємо, як сторонничо осуджуємо. В школах, де немає самоуправи, скриваємо найтяжчі речі з погано зрозумілої товаришкості. Коли кого полюбимо, а він вирізняється будь-чим з нашої маси, без огляду, чи прикметами, чи поганими звичками, — за ним скочили б у вогонь і не дали б і волоскові впасти з голови. Одначе, коли комусь похитнеться нога і він втратить через те наші симпатії, тоді немає кари, якої йому б не назначили, а навіть з великою радістю викинули б з-поміж себе! В нашій гімназії самоуправа, — нам віддали в руки судівництво. Ми судді, — тому нашим ідеалом є не сторонничість, а тільки справедливість. Сторонничим осудом ми б показали, що ми не варті самоуправи й вкладеного в нас довір'я. Не треба попадати нам у крайності, а тільки приступати до справи так, як велить справедливість, як велить предметовий (засадничий) погляд на справу". Наслідок був такий, що кари не затвердили, повернули справу ще раз перед клясовий суд, він ще раз розглянув її і визначив кару відповідно до величини провини.

Цей хлопчина впав у боях і ми не матимемо нагоди бачити його в майбутній діяльності!

Як бачу, Ви невдоволені, Миколаю. Ще Вам не вистачає, Ви бажаєте більше доказів, через які я не в силі писати статті до Вашого збірника ("Червона Калина"). Коли так, тоді вибачайте, що й я виконаю пімсту на Вас і, заки Ви дочитаєтеся до кінцевих висновків, мусите слухати дальшого мого нудного балакання. Пригадуєте собі наші конференції? Хто знав нашу гімназію тільки здалека, міг подумати собі, що в ній все відбувалося спокійно, без темпераменту, як годиться людям, що їх головним ділом є виховання молодого покоління. А будь-хто інший, вороже настроений до інституції, міг подумати, що в нас з легким серцем писали добрі свідоцтва будь-кому, щоби тільки творити якнайбільше майбутньої української інтелігенції. Ви знаєте, як важко помиляється кожний, хто так думає?! Не говорю про хід конференцій, зрештою цілком зрозумілий там, де зібралось більше число молодих, ідейних людей, що з них кожний готовий боронити

свій погляд до останку. Маю на думці пересування учнів з одного періоду конференційного в другий, з одної класи в другу. Не перечу, що витворювання якнайбільшого числа інтелігенції було завжди нашою провідною думкою. Одначе, заперечую те, що неначе б воно переводилося без розбору, без глибокої застанови.

Читаємо ймення учнів. Над добрими не призадумуємося довго, над зовсім поганими (читай — без таланту, без охоти до праці) — теж. Останні настільки звертають на себе увагу, наскільки можна б їм дати корисну раду, або їхнім батькам, — завчасу примістити деінде, замість мучити нас і себе. Одначе, як боліло серце над такими дітьми, що безупинно працювали, а їхня праця лишалася без оцхів. В таких випадках наша педагогічна праця мусіла бути признаною, як невміла, слаба. Дораджувати давати таким учням домашню поміч — соромно. Новітні педагогічні змагання не признають цього. Вчитель на те, щоб навчити. А тут друга думка — як же навчити його, як можна посвятити одиницям багато часу, коли його в нас небагато, а чисельні класи не дають змоги затримуватися довше при комусь одному. Потреба інтелігенції! Кличе народ, кличе суспільність! Хто в школі не зможе навчитись, того усунути! Так каже педагогія! Трудний вибір... Одначе, перша потреба рішає — треба дати поміч. А тут вже й маємо готового помічника, це наш Колодій! Той білявий, спокійний хлопчина! Той, із запалими, хворими грудьми. Де вже ніхто не дасть ради, там Колодій поможе! І бачу його, як він у бурсі сидить і спокійно, як батько, бере іншого товариша вчити. Надія не заводить, — хлопчина стає на ноги, відповідає добре, дістає добрі ноти, переходить до вищої класи. А нашого любого Колодія мусимо висилати на ферії в кліматичне місце, бо сил йому забракне для дальшої видатної праці. І він упав у бою... Над Стрипою його самотня могила!... Її відбитка лишиться вічно в наших серцях!..

Одного вечора приходить до мене Смулка. Його учень дуже вбогий, — учиться добре, одначе, мусить покинути школу. Син убогих батьків, які спровадилися умисне до Рогатина, щоби тут піти в найми до двору й тримати при собі сина. Одначе, мала винагорода ледве їм вистачає. Хлопчина занепадає на силах, — треба радити. Беремо його на харч до бурси й тягнемо з року на рік. Вдячний учень бажав будь-яким добром відплатити за це. З кінцем шкільного року зголошується, що побілить з іншим товаришем цілу гімназію. Це вимагає кількадесять корон видатків, а навіть і більше — для приватної школи це поважний видаток. І виконав свою постанову, побілив гімназію, та не для нас, бо жорстока війна покликкала і його. Впав!... Дізналися про це батьки аж тоді, як Рогатин дістався знову в наші руки. Мати тільки заплакала тяженько, склонила свою знеможену голову, заломила важко спрацьовані руки. Зозулькою полинула б на те місце, де її синочок дороженький! Обіцяю їй, що після війни всі ті місця будуть гарно прибрані, а на хресті, над гробом сина, пишатиметься гордий напис: "Український Січовий Стрілець Гавришкевич". Не діждала й тої малої радости — батьки пішли за своєю дитиною. Померли в короткому часі після того, як жертви холери!

Коб Ви, Товаришу, знали, як мені важко писати оцей лист!.. Ви ніколи б мене не мучили, а Ви приїхали б радше до мене, поговорили б досхочу та й вдоволені пустили б у світ Ваш альманах без моєї участі. Та тут нарікання й жалі нічого не допоможуть! Треба писати! Щастя, що ніхто непокликаний не дістане мого листа до рук. Вже те одне, що пишу його близько двох місяців спрваджує деякі нерівності. А думки...

Подумав би собі той добродій, що я вибрався до моїх роздумувань про добрих учнів. От хочу похвалитися, що в рогатинській гімназії поганих не було. Ви ж знаєте наші відносини, знаєте дуже добре, що у нас поганих учнів не було. Для батьків немає поганих дітей, для нас не було поганих учнів. Та дивна софістерія каже, що там, де немає лиха, там нема мови про добро. Щоби вдовольнити й софістів, шукаймо за поганими, навіть проти засади. "Де мортуїс нігіль нізі бене!"

Одного дня заворушилася наша гімназія. Учень провинився проти карности, порушив повагу вчителя, а все через те, що той учитель велів йому занести до школи зшитки. Що більше, — той учень не відніс зшитків, тільки найняв якогось прохожого хлопчину, заплатив йому 20 сотиків за труд. Нечувана безличність! Надто, якби впали інкріміновані, а наведені вгорі слова, не можна б покарати учня, бо в дійсності ж виконав одержаний наказ.

Коли я про цю справу довідався, — треба було повести її дорогою шкільних звичаїв через слідство, конференції, наради, кару і т.д. Вже сьогодні не пригадую собі, як воно пішло і як закінчилася ціла афера. Лишилося тільки одне вражіння і його хочу висловити в цьому листі. Хлопчина цей, а називався він Гарасимович, дуже відрізнявся від інших учнів нашої гімназії, — уважав дуже на елегантність в одежі. Рукавички, чисті манкети, біленький ковнірець, взагалі вся одежа, від черевиків до шапки, доводили, що учень кладе велику вагу на свій зверхній вигляд. У нас, взагалі, хлопці порядно одягалися, одначе на елегантність не звертали уваги. Цей одинокий вирізнявся тим від сірої маси. Того роду хлопці рідко тішаться симпатіями учнів, а в цьому випадку ще менше тої симпатії було, бо хлопчина всією своєю поведінкою — холодною, замкненою в собі, а надто доволі слабим поступом у науці, постійно давав учителям причину до нарікання. Подія, описана вгорі, долляла решти й, певно, не обійшовся він без діймаючої кари. А чейже, не зважаючи на свою позірну пустоту, той хлопчина уявляв із себе великий капітал, втрата якого для нашого організму дуже велика. Все те, що інші вважали недостатчею в нього, те все можна, при відповіднім вихованні, обернути на цінні прикмети. Одначе, масове виховання не може так докладно віддаватися одиницям. Через те терплять найбільше одиниці, що не входять у приписані рамці, а їхні "колючки й вистаючі місця" обтинають занадто об утертий шлях. Та найліпшою прикметою Гарасимовича вважаю почуття своєї гідності. Його так мало в нас, а воно таке потрібне. Там, де ображають його почуття чести, він ставить свою майбутність без огляду на наслідки. Він, як член народу, як член великого організму, зробить те саме, коли треба буде рішучого виступу.

Одначе, зробить тільки тоді, коли його виховається у відповідний спосіб, коли на дорозі свого життя знайде когось такого, що той цінний дарунок викохає у гарну рослину. На тонкощах буде розумітися. Він гарно рисував і малював, — доказ того, що в ньому жили вищі сили, хоч, одначе, замкнені й такі, що він ще не вмів ними володіти. Важкої праці, де треба було й покалічити виплекані руки, не лякався. Він прекрасно вбирав гімназійний майдан для великого здвигу, декорації були, переважно, його помислом, який він сам переводив у дійсність. Він теж відчув невластивість свого кроку відносно вчителя. Він відчув, що це був надто первісний вибух подратованого в амбіції хлопчини. На другий раз він уладнає собі інакше цілий свій вчинок, так що й виступить в обороні своєї честі; а той, що зовсім без наміру, помилково його образив би, зрозуміє, що має до діла з джентельменом. Те, що в Гарасимовичеві були завдатки не просто добрі, а й цінні прикмети, доказало його вступлення до У.С.С. Ціла виправа була одним пасмом важких переходів, а він, хворий на холеру, ледве прийшовши до сил, сам прохався в поле. В тому випадку я не думаю фальшиво звеличувати лицаря. Дійсно так було, що команда хотіла його задержати ще на довший час для відпочинку, а він загрозив утечею в поле, коли не відійде з першим похідним транспортом...

А малий Скробач з Путятинець? Пригадуєте собі його добре, як свого учня. Поганий дух жив у ньому постійно. Всі ті скарги, що приходили на нього, — як він організує напади, як б'ється добре й уміє побити, — вказували, що він не залишиться позаду інших товаришів, коли покличе важкий обов'язок дати своє життя за добро інших, добро майбутности. І віддав життя, а через те й заслужив собі на теплий спомин від нас.

Щоб доповнити оцей образок усіми кольорами, не можу поминути події, яка опинилася на сторінках нашої преси. А це те, що два учні нашої гімназії вступили до польських легіонів. Певно, не один з читачів покивав сумно головою над тією новинкою, а декілька листків захоплення гімназією обпало. Редакції були, одначе, настільки стримані, що не подали ніяких думок на адресу школи (треба сказати правду, що учні прийшли з чужих гімназій і були короткий час іншими вихованцями), не здержалися, одначе, на адресу мішаних подруж сказати, до чого доводять подружжя з польками. На мою думку, зовсім недоречна ця заувага. Так і кортіло, до названого факту, завважити українським матерям, щоб вони брали приклад з тих матерей-польок, що їх вплив виявився сильнішим від впливу батьків, від впливу школи, вчителів і учнів-товаришів. Така заувага шляхетна, доречна, ні для кого не болюча, а правдива й нам потрібна. Вона каже — увійти в себе, в собі шукати причини лиха, неповодження, каже — пізнавати себе й вчитися від інших. Це все трудніше, одначе, воно єдине там, де має бути мова про поступ, про боротьбу з віковим лихом, про боротьбу з своїми поганими звичками, про пізнавання своїх і чужих рис характеру.

Здається мені, що я в тих кількох словах згадав майже всіх наших учнів, що впали на полі бою. А скільки їх залишається ще по ровях — це всі дорогі для нас імена, бо то наші дальші діти. Згадуючи про своїх учнів, не

бажаю тим способом сказати, що й між іншими поляглими не приховувалися великі таланти, правдиві люди, наша надія. Та інших я мало знаю, про інших може хтось інший сказати, якщо досі не сказав. Залишається одне ще замітити, що втрата кожної української одиниці це великий мінус у наших національних доробку й ми відчуватимемо її довгий час. А коли подумаємо собі те, що не тільки серед У.С.С. боряться українці, а що вони кладуть свої буйні голови на цілому фронті Сходу й Заходу, що могила покрила не одного на Півдні, тоді все те зростає до величини, що каже застановитися над тим як цю прогалину, ту масу страченої енергії направити й вирівняти в найближчій майбутності."

Під час світової війни команди всіх військ, які переходили через Рогатин, займали будинок гімназії на шпиталь "Червоного Хреста". В цей спосіб рятували будинок. Одначе, під час першого відступу московських військ у 1915 р. не минуло будинку й кілька гранат, хоч, на щастя, не зробили вони дуже великої шкоди. Зате москалі вивезли майже всі багаті кабінети й пропали майже всі великі книгозбірні, між ними й книгозбірні Т-ва ім. Петра Могили. Каталоги гімназії і трохи книжок урятували о. парох Павло Кудрик і катехит гімназії о. Теодосій Кудрик. Гарний гімназійний майдан покритися десятками могил вояків різних народностей.

В 1916/17 шкільному році вдалося о. катехитові Теодосію Кудрикові знову відновити гімназію. Приміщено її у партеровому домі княгині Чарторийської. Кіш У.С.С. звільнив для навчання в гімназії таких учителів: д-ра Антона Бориса, Антона Лотоцького, Льва Смулку, Олега Калитовського (давніх учителів рогатинської гімназії) і Андрія Дідика. Управителем і катехитом був о. Теодосій Кудрик. Гімназія мала п'ять клас з 160 учнями й ученицями. Каталоги й документи з цього шкільного року пропали.

В 1917/18 шкільному році прийшов на управителя д-р Денис Лукіянович. В шости клясах було 177 учнів і учениць. Крім цього у військовому каталозі записано 75 учнів-стрільців, від 4-ої до 7-ої кляси. Опікунами клас були: Василь Вовк (1 кл.), Дометій Попович (2 кл.), Андрій Дідик (3 кл.), д-р Антін Борис (4 кл.), Володимир Масевич (5 і 6 кл.). Каліграфії вчила пом. вчит. К. Лукіяновичева. До коша У.С.С. повернулися: Антін Лотоцький, Олег Калитовський і Лев Смулка.

В 1918/19 шкільному році в семи клясах з 9-ма відділами було 338 учнів, з них 104 жидів. З нових учителів бачимо: Івана Бойка, Михайла Ґеру, о. Андрія Мельника, Михайла Кужиля і Бориса Кудрика.

В 1919/20 шкільному році є тільки шість клас у 7-ох відділах з 246 учнями й ученицями. Вся зріла молодь поспішила в ряди УГА. Жидів записалося до гімназії 67. Управителем і катехитом був о. Теодосій Кудрик, а учителями: Володимир Микетин, Михайло Керницький, о. Андрій Мельник, Іван Бойко, Михайло Кужиль, д-р Антін Борис і Борис Кудрик.

В 1920/21 шкільному році було всього 4 кляси. Управителем був Михайло Кужиль. Прийшли нові вчителі: Григорій Заборока і Володимир Грицай. Всіх учнів було 201, з того 50 приватистів. Жидів записалося 29. В





*Учительський збір гімназії — 16-го червня 1921 р. Зліва: Володимир Микитин, Володимир Грицай, Борис Кудрик, о. Андрій Мельник, о. Теодосій Кудрик, Михайло Кужиль — директор, Іван Керницький, Григорій Заборока, Петро Омелькович, Микола Угрин Безгрішний*



*Гімназисти з учителями 1922/23 рр. В останнім ряді учителі — зліва: Григорій Заборока, Борис Кудрик, о. Теодосій Кудрик, дир. Клявдій Білинський, Микола Угрин, Володимир Микитин, Володимир Грицай*

середині року повернувся з Наддніпрянської України давній учитель Микола Венгжин (Угрин-Безгрішний).

В 1921/22 шкільному році прийшов зі Снятина новий директор, д-р Клявдій Білинський і новий учитель польської мови Орест Козловський. Було 5 клас в 6-ох відділах з 221 учнями, з того 18 учениць.

В 1922/23 шкільному році прийшли нові вчителі: Антін Лотоцький, Іван Таращук, Василь Ратич і Остап Цепинський, а відійшов Орест Козловський. Число учнів зросло до 308, з них 45 дівчат. Було шість клас у 8-ми відділах.

В цьому шкільному році, в грудні 1922 р., Антін Лотоцький написав дотепну збірку характеристик деяких учителів віршем — на 22 сторінки (великої вісімки). Ця збірка ходила з рук до рук в одному примірнику й серед прикрих умовин життя в гімназії приносила всім чималу віраду. Деякі з цих характеристик були поміщені в тогочасній гумористичній пресі. Збірка мала такий наголовок: "Златая ціп дідакалом квадрівіяльного училища у Рогатині градї, отчизні безсмертної Роксоляни, дщери нашего Народа доброї, посвященная із їх же істихотвореній, яких зо златих звен сочтанная Р.Б. 1922 в тому же богоспасаємом градї, в празник св. Николая, Мир Ликійських Чудотворця".

В 1923/24 шкільному році в сімох класах з 10-ма відділами було 387 учнів, з того 57 учениць. Прийшли нові вчителі: Дмитро Воробець, Михайло Дзюбак, д-р Василь Пастущин і Юліян Каменецький. Рисунків учив інж. Роман Грицай. В цьому році вже не вчили: Антін Лотоцький і Микола Венгжин.

В 1924/25 шк. році на місце д-ра К. Білинського прийшов новий директор, Василь Білецький. В другому півріччю прийшов на його місце Антін Крушельницький. Прийшли нові вчителі: Іван Вербяний, Степан Глушко і Ярослав Стефанович. Шкільним лікарем був д-р В. Галяревич. В цьому шк. році помер проф. Михайло Дзюбак. Відбулася перша матура під проводом мило згадуваного дир. з Жовкви, Генрика Крижановського. До матури приступило 16 учнів і 6 учениць. Не витримало її четверо. У вісьмох класах було 471 учнів, з того 73 учениці.

В 1925/26 шк. році Кружок "Рідної Школи" закупив новий город у сусідстві на поширення гімназійного майдану. Найбільша заслуга в цьому радника суду Петра Когута. З нових учителів прийшли: д-р Осип Турянський, Володимир Зубрицький, інж.-агроном Василь Фенюк; д-р Григорій Дрогомирецький, Осип Мельник і Кароль Лізак до польської мови. Повернувся до служби Микола Венгжин. Відійшли: д-р Пастущин і Борис Кудрик. В цьому році перенесли велике воєнне кладовище з гімназійного майдану і провели каналізацію. У вісьмох класах з 12-ма відділами було 481 учнів, з того 72 учениці. До матури приступило 32 абітурієнтів, з них "впало" 4. Проводив її д-р Володимир Левицький.

В 1926/27 шк. році на місце А. Крушельницького прийшов д-р Микола Чайківський з Яворова. Прийшли нові вчителі: д-р Лука Луців, Ярослав Лазарук і Роман Жеґаллович. В цьому році, під проводом дир. тернопільської



*8-ма кляса 1932/33. Зліва 1-ий ряд: Роман Хома, Іван Гречух, Мирослав Дяків; 2-ий ряд — учителі: Василь Ратич, Юліян Каме́нецький, о. Теодосій Кудрик, Омелян Бачинський — директор, Ярослав Стефанович, Сауль Браєр, Іван Таращук, Дмитро Козій; 3-ій ряд — Богдан Нарожняк, Степан Березжанський, Н. Н. Василь Солонинка, Ярослава Гевко; учителі: Іван Декайло, Гр. Дрогомирецький, Василь Волицький, учні: Ольга Малецька, Василь Перепічка, Гриць Горбатий; 4-ий ряд: Зеновій Благий, Богдан Самотулка, Зиновій Малецький, Теодор Якимець, Володимир Мелько, Ярослав Крупка, Мирослав Кекіш, Н. Н. Іван Грицишин, Омелян Щербанюк, Н. Н. Богдан М. Скасків, Іван Івахів.*



*Учительський збір гімназії 1938 р. Зліва — 1-ий ряд: ... Вацик, Надія Червінська, Михайло Кузьміль — директор, о. парох Теодосій Кудрик, Ірина Чолій, Василь Ратич; 2-ий ряд: Юліян Каме́нецький, Т. Кинасевич, Микола Угрин, Григорій Дрогомирецький, Іван Таращук, Іван Верб'яний, Андрій Букєда.*





*Посвячення гімназійного прапору з нагоди 25-ліття гімназії.*

*Зліва: Іван Тиктор — кол. учень гімназії, о. Теодосій Кудрик — парох і катехит, о. Йосиф Яворський — декан, о. Денис Теліщук — парох Потока, Андрій Гургула — кол. директор народніх шкіл Рогатина, паламар Г. Білецький — держить прапор; 2-ий ряд: Іван Галущинський — кол. учитель гімназії, Н. Н., Ольга Ціпановська.*



*Ювілей гімназії 29-го вересня 1934 р. Похід з церкви.*



*Зїзд з нагоди 25-ліття гімназії. Група кол. вчителів і учнів в парафіяльному саді о. Теодосія Кудрика*



*Учителі кол. гімназії 1935 р. Зліва: Василь Ратич, Н.Н., Ірина Чолій, Юліян Каменецький, Іван Тарашук. Стоять: Володимир Грицай, Григорій Дрогомирецький, Роман Баран.*



*8-ма класа гімназії 1935 р. Зліва: Ярослав Кісь, Зенон Машталір, Ліда Дуда, дир. Омелян Бачинський, Павлина Пиріг, проф. Іван Тарашук, Мелянія Поташник, Іван Трач, Олександр Пелєх, Ярослав Богдан.*



*Учителі гімназії, 1936 р. Зліва: Юліян Каменецький, Іван Тарашук, О. Теодосій Кудрик, Ірина Чолій, Григорій Дрогомирецький, Надя Червінська, Микола Угрин-Безгрішний. Стоять: А. Букеда, Володимир Грицай, Василь Ратич, Іван Вербяний.*





*Учителі на прогулянці — зліва: отець Теодосій Кудрик, Ірена Чолій, Василь Ратич, Григорій Дрогомирецький, Микола Угрин, Володимир Грицай*



*Прогулька учнів української гімназій в Рогатині до Черча в 1936 р. Посередині директор Михайло Кужиль*

української гімназії Михайла Губчака, з 36 абітурієнтів (в т.ч. 5 учениць) матуру склапо 34.

В 1927/28 шк. році наплив учнів до першої класи зменшився. В 11-ох відділах було 413 учнів, в т.ч. 63 учениці. З нових учителів прийшли: Теодосій Ковальський, Евген Бачинський, Микола Гаврилишин і Софія Долежалъ до польської мови. Матура відбулася під проводом бережанського директора Романа Кестліха. На 40 абітурієнтів не допустили 9, а склапо всього 15.

В 1928/29 шк. році д-р М. Чайківський створив один гуманістичний відділ з частини 4-ої класи. Гімназія дістала нового шкільного лікаря — д-ра В. Вербенця. Прийшли нові вчителі: Омелян Бачинський, Степанія Федюшкова й Бернард Мандель до польської мови. Всіх учнів було в 12-ох відділах 405. Матура відбулася під проводом бережанського директора Едварда Райтера. На 67 абітурієнтів признали зрілими тільки 31.

В 1929/30 шк. році дир. д-р М. Чайківський від'їхав до Одеси. На його місце прийшов д-р І. Евген Голубович. Проф. М. Кужиль від'їхав на директорство до Тернополя. З нових учителів прийшов ("богоугодник" літературного гуртка в Рогатині) Дмитро Козій. Відійшли: Евген Бачинський та Степанія Федюшкова. Учні у 11-ти відділах було 369, в т.ч. 59 учениць. Руханки для дівчат вчила Люба Верб'яна. Під проводом начальника відділу Кураторії, д-ра Михайла Мендиса, до матури в зимовому реченці приступило 10 учнів, а її склапо 6. В літньому реченці зголосилося 51 абітурієнтів. Двох із них втретє не допущено, один не зголосився, а склапо матуру 27.

25-го вересня 1930 року Міністерство Р.В. і П.О. розв'язало гімназію. Її місце заступила греко-католицька Мала Духовна Семінарія.

В 1931/32 шкільному році Головна Управа "Рідної Школи" дістала дозвіл на відкриття нової гімназії в Рогатині під назвою: "Приватна Коедукаційна гімназія ім. князя Володимира Великого в Рогатині". Головна Управа "Рідної Школи" іменувала директором гімназії проф. Омеляна Бачинського. Відійшли такі вчителі: Степан Глушко, Григорій Заморока і Теодосій Ковальський. З нових учителів прийшов Василь Волицький. Було 7 клас у семи відділах. Кураторія Л.Ш.О. не дала дозволу на відкриття 8-ої класи. На початку шкільного року було 120 учнів і 18 учениць, а наприкінці залишилося 100 учнів і 17 учениць. Шкільний рік почався щойно 9-го листопада 1931 року.

В 1932/33 шк. році прийшли нові вчителі: Сауль Браер до польської мови, Іван Декайло до співу, а вчителька народної школи Т-ва "Рідна Школа" в Рогатині, Марія Хоптякова, до руханки для дівчат. Шкільним пікарем був д-р Григорій Дмитрів, б. учень рогатинської гімназії. Инж. Роман Грицай, кр ім рисунків, вчив ручних робіт у 1-ій класі.

В цьому році вийшло друком Звідомлення управи гімназії (20 сторінок). На честь першого директора рогатинської гімназії, Михайла Галушинського, відбулося свято відслонення пропам'ятної таблиці. Її поміщено при головному вході до гімназії, з правого боку. У вісьмох класах (8 від.) було на початку року 169 учнів і учениць. Матура відбулася під проводом профе-





*Прогулянка учнів гімназії "Рідна Школа" до монастиря оо. Студитів в Уневі.  
Сидять зліва: о. Студит, н.н.; учителі: Василь Ратич, Володимир Грицай.. за  
учнями стоїть Іван Декайло; між учнями сидить Іван Вербняний; справа за  
учнями стоїть о. Теодосій Кудрик.*



*Табельо — проєкт Володимира Баляса*

сора української державної гімназії в Станиславові, Олександра Бойцуна. Математики питав професор тієї ж гімназії — Іван Смолинський. Із 20 абітурієнтів допущених до матури, до писемного іспиту зголосилося 18. Здало матуру 11; 5 не витримало писемного іспиту, 1 — усного, а один захворів.

В 1933/34 шк. році була вже перша класа нового типу з 35 учнями, в т.ч. 6 учениць. В 2-ій класі старого типу було 22 учнів, а у всіх класах (7 відділів) було наприкінці шкільного року 123 учнів. З Волині, православної віри, був один учень.

У звідомленні управи за цей рік поміщено коротенький історичний нарис гімназії з приводу 25-ліття її існування (1909-1934). З нових учителів прийшли: Андрій Букеда (на місце Яр. Стефановича) і Олександра Пачовська (на місце Василя Волицького). Польської мови у 8-ій класі вчив д-р Сауль Браєр, а в 7-ій класі — Серафима Фіхманівна, вчителька державної гімназії ім. П. Скарги в Рогатині. Руханки для учениць вчила вчителька тієї ж гімназії Франціска Баранівна. Неодмінним терціаном гімназії від початку і в цьому ж році є Василь Федоришин. В цьому шкільному році (ювілейному) візитував гімназію окр. візитатор Зигмунт Герстман.

Писемний іспит зрілості відбувся в часі від 4-го до 9-го червня 1934 року під проводом голови іспитової комісії Володислава Даєвського, директора державної гімназії ім. П. Скарги в Рогатині. Матуру здало 12 абітурієнтів, не здало — 4.

Як бачимо з цього нарису, рогатинська гімназія переходила різні фази розвитку. Бурі й хмари придавлювали її іноді до самої землі, однак, гімназія, мов фенікс, знову підносила голову і є повна надія, що вона житиме, не зважаючи ні на що і сповнятиме велику місію на користь культури рідного народу.

Цей коротенький нарис історії гімназії я закінчу подібним ювілейним кличем Головної Управи "Рідної Школи" у Львові, з дня 1-го грудня 1921 року: "Ювілей гімназії — це проба сил рогатинського повіту! Ми віримо, що з цієї проби вийдемо непереможені! А перший знак, це обіймаюча найширші круги жертвенність на українські школи Українського Педагогічного Товариства Рідної Школи".

Рогатин, в липні 1934 Р.Б.

*Накладом УПТ "Рідна Школа" у Львові*

Під час поїздки до Польщі д-р Олег Кудрик знайшов у Ягайлонській бібліотеці в Кракові звіти Дирекції гімназії Рідної Школи за 1909 — 1913 рр. і за 1925 рік. Копії цих звітів з малими пропущеннями містимо на наступних сторінках нашого збірника.

Напевно не один читач знайде тут своє ім'я, імена вчителів, товаришів, знайомих.

Звіти містять цікаві інформації про програми навчання, а теж діяльність різних гімназійних гуртків, організацій тощо.

*Редакція*



Заставки «Службника». Стратин, 1604.

# == ЗВІТ ==

Дирекції приватної гімназії

з руським язиком викладовим

Філії Руського Товариства Педагогічного в Рогатині

за рік шкільний 1909|10.



7. VI 0 20907

ЗМІСТ:

- I. Новий напрям в сучасній біології — написав Іван Галущинський.
- II. Урядова часть — Управителя.

~~~~~  
Накладом гімназьяльного Комітету.  
~~~~~

ЛВІВ 1910.

З друкарні І. Айхельбергера, Львів Ринок ч. 10. (дім „Просьвіти“.)

# Учительський Збір

з кінцем шк. року 1909|10.

## УПРАВИТЕЛЬ:

Галущинський Михайло, ц. к. професор; учив руської мови в кл. I. а і III., латинської в кл. III. — тижнево 12 годин.

### а) УЧИТЕЛІ ПРЕДМЕТІВ ОБОВ'ЯЗКОВИХ:

1. Галькевич Євген, учитель, завідаєль руської бібліотеки для учеників; учив польської мови в кл. I. а б., III., географії в кл. I. а б, II, III. — тижнево 14 годин.

2. Галущинський Іван, учитель, господар кл. I. а, завідаєль природописного кабінету; учив німецької мови в кл. I. б. і II., науки природи в кл. I. а. б. і II. — тижнево 15 год.

3. Закалата Теодор, учитель, господар кл. III.; учив латинської мови в кл. I. а і II, грецької в кл. III. каліграфії в кл. I. а б. — тижнево 19 годин.

4. Крипякевич Іван, учитель; учив історії в кл. I. а б, II. і III. — тижнево 8 годин.

5. О. Кудрик Павло, парох міста Рогатина; учив релігії в кл. I. а, б, II. і III. — тижнево 8 годин.

6. Мартинець Гнат, учитель, господар кл. I. б, завідаєль фізикального кабінету; учив руської мови в кл. I. б, латинської в кл. I. б, німецької в кл. I. б, фізики в кл. III. — тижнево 16 годин.

7. Романишин Теодор, учитель, господар кл. II. учив руської мови в кл. II. польської мови в кл. II, німецької мо-

ви в кл. III. математики в кл. I. а б, II, і III. — тижнево 22 годин.

### б) УЧИТЕЛІ НАДОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ:

1. Галущинський Іван (я. в.) учив і доглядав рухових вправ — тижнево 4 годин.

2. Крипякевич Іван (я. в.) учив історії України-Руси в кл. III. — тижнево 1 год.

3. Поташник Іван, учив співу в двох відділах, — тижнево 4 годин.

4. Романишин Теодор (я. в.), учив рисунків в 1 відділі, — тижнево 2 год.



## Хроніка закладу.

Рік шкільний 1909|1910 розпочався торжественним Богослуженням в парохіяльній церкві дня 1. жовтня.

Вступні іспити до I. класу відбувалися 15. липня перед феріями і 1. жовтня по феріях. Вступні іспити класу II. і III. відбувалися 1—5 жовтня.

Дня 4. жовтня, в день Іменин Його ц. і к.  $\text{Величства}$  Найяснішого Папа відправлено в парохіяльній церкві торжественне Богослуження, на якому відспівано народний гімн і Многая літа.

В днях 11—12 жовтня приступили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 19. падолиста відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуження за упокій душі бл. п. Цісареві Єлисавети. Сей день був вільний від шкільної науки.

Дня 28. падолиста відправлено в парохіяльній церкві торжественне Богослуження з нагоди ювілею Й. Св. Папи Пія X.

Дня 8. грудня обходила наша гімназія ювілей „Просвіти“. По відповіднім поясненню святя і відспіванню пісень удалися ученики до парохіяльній церкві на Богослуження. На почесний дар для „Просвіти“ зібрано 21 К. 56 с., які вислано до Львова до Головного Виділу.

Ферії Різдва свят по обр. гр. кат. тревали від 1—11 січня включно.

Дня 29. січня закінчився I. піврік розданєм свідощів, а дня 3. лютого розпочався II. піврік.

Дня 10. і 11. відбулася візитація нашої гімназії через ц. к. інспектора Вп. дра Ф. Майхровича.

Ферії Великодних свят по обр. лат. тревали від 25—28 марта.

Дня 17—19 цвітня приступили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 21. цвітня устроїли ученики тутешньої гімназії в шкільній сали поранок в пам'ять 49. роковин смерті Тараса Шевченка. Розпочався він промовою ученика III. кл. М. Дорошенка про життя Шевченка. Потім слідували продукції вокальні, музикальні і деклямації, виконані учениками гімназії. Обхід закінчено промовою, зверненою до молодіжки і вказано на значіння Шевченка і його високі ідеали. Сам концерт без промов повторили ученики того самого дня перед членами гімназіального комітету і „Шкільної Помочі“ на повне їх вдоволення.

Страстні реколекції для учеників нашої гімназії відбувалися 22—23 цвітня.

Ферії Великодніхсвят по обр. гр. кат. тревали від 24. цвітня — 8 мая.

Дня 16. мая обходила сама гімназія торжественно 62. річницю знесеня панщини. По відповіднім поясненю хвилі удали ся ученики до парохіяльної церкви на Богослуженє.

Дня 26. мая відбула ся спільна прогулька наших учеників де Галича, в якій взяло участь 98 учеників під проводом о. пароха і катихита П. Кудрика і професорів Галькевича, Закалати, Крипякевича, Мартинця і Романшина. Ученики виїхали раннім поїздом з Рогатина і прибули о 11½ до Галича. По спільнім обіді вирушили оглядати місто і замок. Довше задержали ся над Дністром і приглядали ся будові нового моста, відтак оглядали пароходи на ріці а опісля пішли на замок. Тут виложив проф. Крипякевич коротко минувшину Галича. Вечірнім потягом приїхали всі до Рогатина.

Дня 27. і 28. червня приступили всі ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 28. червня відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуженє за упокій бл. п. Цісаря Фердинанда I., на якім були присутні ученики і цілий учительський Збір.

Дня 30. червня закінчив ся рік шк. 1909/1910 благодарственным Богослуженем в парохіяльній церкві, на якім відспівано народний гимн. Опісля роздано ученикам свідочтва.

---

## VI.

# Інституції спомагаючі шкільну молодіж.

### а) Товариство „Шкільна Поміч“.

В цілі запомаганя убогих учеників приватної гімназії з руським яз. викладовим завязало ся в Рогатині в р. 1910 1. марта товариство „Шкільна Поміч“, оперте на статуті потвердженім ц. к. Намісництвом дня 20. січня 190 ч. XIII. 47. Надрукований статут вияснює докладно цілі, средства, склад і Заряд Товариства.

---

## VII. Статистика учеників.

1. Число учеників.	Рік шкільний 1909 1910				
	I.		II	III	Ра- зом
	а	б			
З початком року шкільного впи- сано . . . . .	43	41	46	35	165
Принято серед I. півроку . . . .	—	1	1	2	4
Виступило серед I. півроку . . . .	1	2	1	2	6
Остало при кінці I. півр. . . . .	42	40	46	35	163
Принято серед II. півроку . . . .	1	1	5	4	11
Виступило серед II. півроку . . . .	—	1	—	3	4
Остало при кінці II. півр. . . . .	43	40	51	36	170
 <b>2. Віроісповідь учеників</b>					
Русько-кат. обряду . . . . .	41	40	47	36	164
Римо-катол. " . . . . .	—	—	1	—	1
Мойсеєвої віроісп. . . . .	2	—	3	—	5
 <b>3. Місце побуту родичів</b>					
Місцеві . . . . .	5	8	3	2	18
З рогат. повіту . . . . .	28	28	23	16	95
З інших повітів . . . . .	10	4	25	18	57
Разом	43	40	51	36	170
 <b>4. Вік учеників.</b>					
	I.		II	III	Ра- зом
	а	б			
11 літ мало . . . . .	12	13	—	—	25
12 " " . . . . .	13	7	23	—	43
13 " " . . . . .	8	10	10	9	37
14 " " . . . . .	4	6	8	4	22
15 " " . . . . .	4	4	7	4	19
16 " " . . . . .	2	—	2	11	15
17 " " . . . . .	—	—	1	4	5
18 " " . . . . .	—	—	—	4	4
Разом	43	40	51	36	170



### 5. Стан родичів.

Селяни і маломіщани . . . . .	36	34	43	30	143
Священики . . . . .	2	—	1	3	6
Народні учителі . . . . .	1	—	2	1	4
Державні урядники . . . . .	—	—	—	—	—
Автономічні урядники . . . . .	—	—	1	—	1
Ремісники і промисловці . . . . .	2	2	4	—	8
Державні слуги . . . . .	2	3	—	2	7
Зарібники . . . . .	—	1	—	—	1
Разом . . . . .	43	40	51	36	170

### 6. Предмети зглядно-обовязкові і надобовязкові

Польська мова . . . . .	43	40	51	36	170
Історія України-Руси . . . . .	—	—	—	36	36
Спів . . . . .	22	15	25	20	82
Рисунки . . . . .	5	4	8	7	24
Рухові гри . . . . .	43	40	51	36	170

Рік шкільний 1909|1910.

### 7. Класифікація учеників з кінцем року шкільного

а) Загальний поступ:

	I		II	III	Разом
	а	б			
здібних з відзначенєм . . . . .	12	9	10	6	37
здібних . . . . .	28	15	38	19	100
здібних загально . . . . .	2	7	1	6	16
нездібних . . . . .	1	6	—	5	12
поправка з I предмету . . . . .	—	3	2	—	5
Разом . . . . .	43	40	51	36	170

б) Ноти з поведеня:

дуже добре . . . . .	14	8	28	9	59
добре . . . . .	29	28	23	24	104
відповідне . . . . .	—	4	—	3	7
невідповідне . . . . .	—	—	—	—	—
Разом . . . . .	43	30	51	36	170

### 8. Стипендії.

Стипендію мало учеників . . . . .	—	—	1	—	1
Квота побраної стипендії . . . . .	—	—	120	—	120

**9. Народність учеників:** Всі ученики признали ся до українсько-руської народности.

# ≡ II. ЗВІТ ≡

Дирекції приватної гімназії  
з руською викладовою мовою  
Філії Руського Товариства Педагогічного в Рогатині  
з правом прилюдности  
==== за рік шкільний 1910/11. =====

## ЗМІСТ:

- I. Відроджене Галицької України і Маркіян Шашкевич — написав Лев Смулка.
- II. Урядова часть — Управителя.

~~~~~  
Накладом гімназійного Комітету.  
~~~~~

ЛЬВІВ 1911.

З друкарні І. Айхельбергера, Львів Ринок ч. 10. (дім „Просьвіти“.)

І.

## а) Учительський Збір

з кінцем шк. року 1910/11.

### УПРАВИТЕЛЬ :

Галущинський Михайло, ц. к. професор; учив латинської, грецької і німецької мови в кл. IV. — тижнево 14 годин.

### а) УЧИТЕЛІ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ:

1. Бабин Микола, учитель, господар кл. IV., завіда-  
тель географічного кабінету і приборів до поглядової науки;  
учив німецької мови в III. б<sub>4</sub>, історії в кл. II. а<sub>2</sub>, II. б<sub>2</sub> III. а<sub>2</sub>,  
III. б<sub>2</sub>, IV. 2 і географії в кл. II. б<sub>2</sub>, III. а<sub>2</sub>, III. б<sub>2</sub>, IV. 2. — тиж-  
нево 22 годин.

2. Борис Антін, др. філософії, учитель, господар кл.  
III. б, завідаель природнописного кабінету: учив математики  
в кл. II. а<sub>3</sub>, III. а<sub>3</sub>, III. б<sub>3</sub> IV. 3, фізики III. б<sub>2</sub>, IV. 8 і науки при-  
роди в кл. II. а<sub>2</sub>. — тижнево 19 годин.

3. Гірняк Никифор, заст. учителя, господар кляси  
III. а; учив руської мови в кл. IV. 3, латинської в III. а<sub>6</sub>, III. б<sub>6</sub>,  
і грецької в III. а<sub>6</sub> — тижнево 20 годин

4. Закалата Теодор, заст. учителя, господар кляси  
II. а; учив латинської мови в кл. II. а<sub>6</sub>, і німецької в кл. II. а<sub>4</sub>,  
III. а<sub>4</sub>. — тижнево 14 годин.

5. Занько Володимир, учитель; учив польської мо-  
ви в кл. I. а<sub>2</sub>, I. в<sub>2</sub>, II. б<sub>2</sub>, IV. 2, математики в кл. I. а<sub>3</sub> I. б<sub>3</sub>  
і науки природи в кл. I. а<sub>2</sub>, I. б<sub>2</sub>. — тижнево 18 годин.

6. Калитовський Олег, заст. учителя, господар  
кляси I. в; учив німецької мови в кл. I. а<sub>5</sub>, I. в<sub>5</sub>, географії  
в кл. I. а<sub>2</sub> I. в<sub>2</sub> II. а<sub>2</sub>, науки природи в кл. I. в<sub>2</sub> I. г<sub>2</sub> II. б<sub>2</sub>, —  
тижнево 22 годин.

7. О. Кудрик Теодозій, учитель; учив релігії в кля-  
сах I. а<sub>2</sub> I. б<sub>2</sub> I. в<sub>2</sub> I. г<sub>2</sub> II. а<sub>2</sub> II. б<sub>2</sub> III. а<sub>2</sub> III. б<sub>2</sub> IV. 2 — тиж-  
нево 18 годин.

8. Ляхович Василь, заст. учителя, господар кляси  
I. а, завідаель руської бібліотеки для учеників; учив руської  
мови в кл. I. а<sub>3</sub> II. а<sub>4</sub> III. б<sub>3</sub>, латинської мови в кл. I. а<sub>6</sub> і грець-  
кої мови в кл. III. б<sub>5</sub> — тижнево 21 годин.

9. Мартинець Гнат, заст. учителя, господар кляси  
II. б, завідаель приборів до рисунків; учив руської мови  
в кл. I. г<sub>3</sub> II. б<sub>4</sub>, латинської мови в кл. I. г<sub>6</sub> II. б<sub>4</sub>, німецької  
мови в кл. II. б<sub>4</sub> — тижнево 23 годин.

10. Романишин Теодор, заступник учителя, господар кл. I. г. завідає фізикальним кабінетом; учив польської мови в III. аб<sub>2</sub>, німецької мови в I. г<sub>5</sub>, географії в I. г<sub>2</sub>, математики I. в<sub>3</sub> I. г<sub>3</sub> II. б<sub>3</sub> і фізики III. а<sub>2</sub> — тижнево 20 годин.

11. Смулка Лев заст. учителя, господар I. б; учив руської мови в I. кл. б<sub>3</sub> I. в<sub>3</sub> III. а<sub>3</sub>, і латинської мови в кл. I. б<sub>6</sub> I. в<sub>6</sub> — тижнево 21 годин.

12. Щуровський Микола, заст. учителя, завідає учительської бібліотеки; — учив польської мови в кл. I. б<sub>2</sub> I. г<sub>2</sub> II. а<sub>2</sub> німецької мови в кл. I. б<sub>11</sub>, географії в кл. I. б<sub>2</sub>, історії в кл. I. а<sub>2</sub> I. б<sub>2</sub> I. в<sub>2</sub> I. г<sub>2</sub>. — тижнево 21 годин.

#### б) УЧИТЕЛІ КАЛІГРАФІЇ, РИСУНКІВ І РУХОВИХ ВПРАВ, ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ.

1. Бабин Микола, (я. в.) учив рухових вправ в кл. II. аб, III. аб і IV. — тижнево 3 годині.

2. Дудкевичева Анна, учителька виділової женської школи, учила рисунків в кл. I. а, I. б, I. в, I. г, — тижнево 8 годин.

3. Закалата Теодор (я. в.) учив каліграфії в кл. I. а, I. б, I. в, — тижнево 3 годині.

4. Занько Володимир, (я. в.) учив рухових вправ в кл. I. а, I. б, I. в, I. г, — тижнево 4 годин.

5. Романишин Теодор (я. в.) учив каліграфії в кл. I. г. — тижнево 1 годину.

#### в) УЧИТЕЛІ НАДОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ.

1. Бабин Микола (я. в.) учив історії України-Руси в кл. III. а, III. б, IV, — тижнево 3 годині.

2. Мартинець Гнат (я. в.) учив рисунків в I відділі — тижнево 2 годині.

3. Поташник Іван, учив співу в двох відділах — тижнево 4 годині.

#### в) ЗМІНИ В УЧИТЕЛЬСЬКІМ ЗБОРІ.

Учитель Іван Крип'якевич одержав відпустку на шк. рік 1910/11.

Заст. учит. Євген Галькевич перенесений в тім самім характері до прив. гімназії в Збараж.

Заст. учит. Іван Галуциньський перейшов в тім самім характері до ц. к. гімназії з руською викладовою мовою до Коломиї.

Заст. учит. Павло Костик заіменованний в тім самім характері до ц. к. гімназії Франц-Йосифа I. в Тернополі.





## Хроніка закладу.

### а) Важніші події в році.

Шкільний рік 1910/11 розпочався дня 3. вересня 1910 р. Зібрані ученики вислухали кількох принагідних слів, а по відспіванню гимну „Ще не вмерла“ удалися до парохіяльної церкви на торжественне Богослуженє, на яким відспівано народний гимн.

Вступні іспити до I класу відбувалися 30. червня і 1. липня перед феріями, а відтак 1. і 2. вересня по феріях. До вступного іспиту зголосилося всіх учеників 206. З тих репробовано 6. Вступні іспити до класів II—IV відбувалися дня 5. вересня.

Дня 10. вересня, в річницю смерті бл. п. Цісареві Єлисавети, відправлено в парохіяльній церкві заупокійне Богослуженє, на яким були присутні ученики і цілий учительський збір.

Дня 17. вересня посвячено в кожній класі кілька слів для вяснення значіння помершого письменника бл. п. Василя Доманицького. На заведеню повівала чорна хоругов на знак жалоби.

В днях 19—20 вересня приступили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 4. жовтня, в день Іменин Його ц. і к. Величества Найяснішого Пана відправлено в парохіяльній церкві торжественне Богослуженє, на яким відспівано народний гимн і Многая Літа. По Богослуженю повернули ученики до гімназії, де мало відбутися шкільне торжество одвітно до рескр. ц. к. Р. Шк. кр. з 23. вересня 1910 ч. 399 д. ч. 26. На гімназіяльній подвірі в гарно прибранім і одвітно уладженім шатрі був уміщений образ Найяснішого Пана. Уставлені перед шатром ученики вислухали наперед промови Управителя, а відтак наступили продукції учеників, 3 хори і 2 деклямації. По скінченім торжестві відспівано народний гимн, а ученики різійшлися відтак домів.

Дня 3. листопада обходила наша гімназія незвичайне Св'ято. Того дня приїхав Добродій нашої школи Іван Телевяк, селянин з Красносельць в Збаращині, який жертвував на гімназію в Рогатині більшу суму гроша. О 11 год. наступило торжественне принятє його в мурах нашої гімназії. Учительський збір, гімназіяльний комітет і хор учеників зібрався в IV. кл. і тут промовив кількома горячими словами до старенького, але ще в силі віку Добродія П. Соломка, селянин з Пукова, член гімназ. комітету. Його промови вислухали всі стоячи. По промові відспівав хор учеників на честь гостя кілька пісень. Відтак виступив ученик і коротко, але щиро зло-

жив подяку від молодіжи і уцілував тяжко запрацьовану руку, яка поспішила з княжим даром на нашу школу. Тепер поплили до неба звуки молитви-пісні „Отче наш“, як гарне закінчене того свята.

Того самого дня о год. 1. в полудне відбув ся спільний обід членів гімназьяльного комітету і учительського збору з дорогим гостем Сердечна розмова протягла ся аж до часу відїзду потягу. Всі зібрані відпроварили гостя аж на залїзницю і розїшли ся тоді, коли гість вже відїхав з Рогатина, лишаючи по собі приємні спомини і дорогу память.

З великим болем мусимо зазначити також тут й се, що не оминув тяжкий удар сего звїсвого селянина патріота. Його подруга і товаришка житя Варвара упокоїла ся дня 27. грудня 1910 р. Наша інституция відчула тяжко той біль, який стрїнув нашого Добродїя. Нехай одначе Всевишній кріпить його сили на будуче, а бл. п. Варварі Телевяк нехай буде земля пером і вічна память от рода в род.

Дня 19. падолиста відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуженє за упокій душі бл. п. Цїсаревой Єлисавети. Сей день був вільний від шкільної науки.

Дня 8. грудня обходила наша гімназия свята „Просьвіти“. Ученики зібрали ся о год. 10 перед пол. в гарно прибраній сали, щоби тут вислухати хоральних і вокальних продукцій. В програму того свята входили хори: Н. Кумановський: Ой на горі жито, Я. Галя: Ой на горі та женїї жнуть, Ф. Колесси: На вулиці дудка грав і Шевченка-Кізіми: Чорна хмара з-за Лиману, деклямації: В. Масляка: Ще не вмерла і О. Колесси: Збудись народе! Від учеників говорив про значїне „Просьвіти“ уч. IV. кл. Д. Барчук, а промовою до молодіжи закінчив свята проф. В. Ляхович Того самого дня о год. 5 вечером повторили ученики ще раз ті самі продукції без промов перед членами гімназьяльного комітету і запрошеними гостями. На почесний дар для „Просьвіти“ зібрано 75 К., які вислано до Львова до Головного Видїлу.

Ферїї Рїздвяних свят по обр. гр. кат. тревали від 1—15. сїчня включно.

Дня 31. сїчня 1911. р. закінчив ся I. пїврік. Дня 1. лютого відбуло ся спільне Богослуженє в парохіяльній церкві, а опїсля роздано пїврічні викази. Дня 3. лютого розпочав ся II. пїврік.

Дня 11. марта як в 50 річницю смерти Тараса Шевченка не було шкільної науки Ученики зібрали ся о год. 9. рано в одній з клас і тут по вислуханю одвітної промови і по відспіваню гимну „Ще не вмерла“ розїшли ся домів. В днях 11 і 12 марта відбула ся ілюмінация міста і наша інституция вьяла в тім обході участь. Будинок прикрашений синьо-жовтими хоругвами, вікна були всі ілюміновані, а на даху будинку був уміщений транспарент великих розмірів. На передній його стороні находило ся погрудє Шевченка, убрале в лавровий вінок, два боки містили написи: 50, і 1861—1911. Вечером



і вночі був він освітлений силою 400 свічок, а видно було його на кільканайцять км. докруги. Таксамо в тих днях прикрасили ученики з власної волі і на власний кошт свої шкільні салі медаліонами М. Гаврилка, уложеними на гарних килимках, обведеними китицями і лентами. В деяких клясах виконано ту прикрасу з повним смаком.

Дня 23. марта згадано на 1. годині науки кількома словами про помершого дня 18. марта ученого Українця Павла Житецького. Ученики вислухали стоячи тих слів. Дня 22. марта, себто в день, коли відомість про смерть надійшла до Рогатина, повівала на гімназії чорна хоругов на знак жалоби.

Дня 25. марта відбув ся концерт учеників в пам'ять 50. річниці смерті Тараса Шевченка. В гарно і артистично пристроєній салі виконали ученики дуже добре свою програму, в склад якої входили:

#### I.

1. Франко-Січинський: Пісне моя — міш. хор.
2. Промова уч. IV. кл. Кіржецького.
3. Моцарт: Sonate A-minor. — форт. сольо.
4. Я. Галь: Вязанка народніх пісень — міш. хор.
5. Шевченко: Думи мої — думи мої — декл.
6. \* \* \*: Zu Hause — форт. сольо.

#### II.

1. а) Попович-Матюк: У лісі.  
б) Лебедева-Січинський: На волі, міш. хор.
2. Schytte: Перегони на совгах — форт. сольо.
3. Шевченко: Лічу в неволі — декл.
4. \* \* \*: Не ходи Грицю — форт. сольо.
5. Ф. Колесса: Вулиця — міш. і муж. хор.

Закінчив промовою зверненою до молодіжи проф. Н. Гіряк.

Підчас коли сьвято для учеників назначено на год 10. рано, то вечером того самого дня о год. 6<sup>1</sup>/<sub>2</sub> повторили ученики ту саму програму перед членами гімназьяльного комітету і запрошеними гостями з тою ріжницею, що від молодежи промовив тепер проф. Л. Смулка.

З участи запрошених видно було, що наша гімназия тішить ся великою симпатією всіх, і жаль лише було, що не маючи відповідної салі не можна було звести разом і старшу суспільність, що так опікуєть ся і интересуєть ся своєю молодежю, і молодіжи, щоби вона побачила, яким сьвятим огнем надії і віри горіли очи старших, коли виділи, з яким запалом та молодіж взяла ся за сьвяткованє памяти найбільшого сина України.

На тім святі виступило по раз перший духова гімназійна орхестра відграючи на закінченє гимн „Ще не вмерла Україна!“ Тим більше треба се піднести, що науку гри на духових інструментах введено доперва 8. лютого с. р.

При вході на салю зложили ученики 10 К., на будову памятника Т. Шевченка в Києві, які переслано чеком на щадничу книжочку Краввого Союзу кредитового у Львові.

Головну заслугу у технічнім і артистичнім виконаню Шевченківських днів поклав проф. Г. Мартинець.

Страстні реколекції для учеників нашої гімназії відбували ся в днях 12—14. цьвітня. Дня 14 і 15 цьвітня приступили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Ферії Великодних свят по обр. гр. кат. тревали від 15—30. цьвітня.

Дня 4. мая фотографували ся спільно всі ученики на гімназійнім подвірю враз з учительським збором в тій цілі, щоби світлину вислати на славянську виставу в Одесі.

Дня 9 і 10. мая відбула ся візитація нашої гімназії через Вп. п. д-ра Ф. Майхровича.

Дня 16. мая обходила гімназія торжественно 63. річницю знесеня панщини. Ученики поділені на 3 відділи зібрали ся в осібних клясах і тут подали їм професори: Л. Смуска, В. Ляхович і Н. Гіряк виясненє тої хвилі. Опісля удали ся ученики з учительським збором до парохіяльної церкви на Богослуженє.

Дня 19 мая приїхав до нашого міста Й. Е. П. Міністер для Галичини Вацлав Залеський На запрошенє ц. к. Староства були присутні на залізничім двірці до офіційного повитаня Управитель і 3 членів учительського Збору. Й. Е. питав про час істнованя гімназії, число кляс і учеників, їх поведенє та поступ в науці. Вечером того самого дня загостив Й. Е. особисто в товаристві ц. к. Старости Вп. п. Ж. Реттінгера до нашої гімназії. Приняв тут його управитель, висказуючи свій жаль, що не будучи пригот ваним, не може показати учеників, ані учителів серед їх роботи. Й. Е. бавив більше як 10 хвиль, питав про склад комітету, оглядав поодинокі кляси, наукові прибори та хвалив положенє будинку.

Дня 27. і 28. червня приступили всі ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 28. червня відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуженє за упокій бл. п. Цісаря Фердинанда I, на яким були присутні ученики і цілий учительський Збір.

Дня 30 червня закінчив ся рік шк. 1910/1911 благодарственным Богослуженєм в парохіяльній церкві, на яким відспівано і відіграно народний гимн. Опісля роздано ученикам свідоцтва.



## Інституції спомагаючі шкільну МОЛОДІЖ.

### а) Товариство „Шкільна Поміч“.

В цілі запомагання убогих учеників приватної гімназії з руською викладовою мовою завязало ся в Рогатині в року 1910 1. марта товариство „Шкільна поміч“, оперте на статуті, подтвержденім ц. к. Намісництвом дна 20. січня 1910. ч. XIII. 47.

Тов. „Шкільна Поміч“ має членів покровителів і звичайних. Членом покровителем стає той, що зложить на ціль товариства даток шо найменше 50 кор., а членом звичайним стає той, що зобовяжить ся складати на ціль товариства шо найменше 2 кор. річно.

Членів покровителів числить наше товариство 4. Ними є: ВП. п. П. Іван Вербяний, емер. ц. к. почт. ур. в Рогатині, Наум Кома,р, господар і нач. громади в Долянах, Евстахій Миронович, власт. дібр в Обельниці, і Григорій Пилиховський, купець в Рогатині.

Звичайних членів числило товариство з кінцем червня 1910 р. — 107. Від минулого року убуло 9 членів, з тих 8 внаслідок переходу в інші округи.

Померли: Бл. п. Евгенія Павлова, жена канц. ур. суд. в Рогатині. З. і. п!

Справами товариства завідував Виділ, вибраний на загальних зборах дна 4 жовтня 1910 р. В склад його входили: Упр. М. Галушинський, голова; о. П. Кудрик, А. Гургула, І. Мельник і Г. Мартинець, виділові; І. Вербяний і Г. Пилиховський, заст. виділових. До контрольної комісії увійшли: о. Й. Яворський і М. Капуста.

Виділ займав ся на своїх засіданях справою запомоги убогим пильним ученикам відповідно до їх потреб, як також закупно площі під будову і будовою бурси.

#### Бібліотека для убогої молодежи.

В шк. році 1910 11 отворено Бібліотеку для убогої молодежи. Повстала вона завдяки жертвам поодиноких учеників і числила 280 книжок.

З бібліотеки користало 175 учеників, яким позичено 271 книжок.

Завідателем є пр. ф. Гнат Мартинець.

Лікарську поміч подавав безінтересовно ученикам нашої гімназії д-в Антін Терлецький, якому на тім місци складаєть ся щире подяку.

### б) Бурса Філії Руського Товариства Педагогічного.

Історія заснованя і теперішний стан.

Перша проба заснованя бурси в Рогатині припадає на рік 1899/900, а підняв ся її о. Петро Ніжанковський, сотр. Рогатина. Існувала вона тоді кілька місяців і числила питомців 4—5. В рік пізнійше взяв на себе ту справу о. Павло

Кудрик, парох міста Рогатина. Вже тоді зголосило ся 12 учеників. Винаймлено для них хату, інвентар взято на виплат, який відтак жертвами виплачено. Слідуючого року зголосило ся вже 18 учеників, а відтак 32.

Коли бурса розвивала ся, тоді взяла її під свою опіку філія Р. Т. П. в Рогатині. В р. 1904 філія тов „Просьвіта“ купила реальність з двома домами і віднаймила те все бурсі. Число учеників 32 держало ся аж до р. 1909/10. В тім році основано прив. гімназію, бурсу розширено на 85 учеників, винаймаючи в місті ще два дома. В часі ферій добувала філія тов. „Просьвіта“ на своїй реальности дві убікації (20 м. довгі, 650 м. шир.) тільки для бурси. В р. 1910/11 бурса містить ся вже лише в двох домах: філії „Просьвіти“ і другім приватнім за чиншом на Бабинцях. Всіх учеників є в більшій бурсі (дім філії) 87 + 3 доходячих, а в меншій 35 + 1 доходячий, разом 122 + 4 доходячих. Бурса не подає жадного майна, оплата учеників ледви вистає на проживлене питомців, чинш і закупно та сплату інвентаря. Платня питомців виносить 6—20 кор., кількох є принятих без оплати.

Житє в бурсі: Зимою встають питомці о годині  $\frac{1}{2}$  6, а літом о 5 год. В пів години наступають спільні молитви, повторенє завданого, а о 7 год. сніданє. До 1 год. в полудне сидять ученики в школі, а від 1—2 треває обід, а відтак приготованє лекцій на слідуючий день. У вільних пополудневих годинах відбуваєть ся або спільний прохід, або прохід групами. Часами відбувають ся спільні забави в мяча, лапанки, муштри і т. и. Богато домашних робіт сповняють самі питомці, як різанє дров, копанє землі, терєбленє бараболь, удержанє будинку і подвіря в порядку, О 7 год. вечера. Від  $\frac{1}{2}$  8—9 час вільний. В зимі або спільно читають книжки, або кождий з окрема. В літі обертають сей час на прохід у своїм садку. О 9. год. молитва і спанє.

Підчас обіду або вечері кождого другого дня подає настоятель замітки що до поведєня, науки, шанованя чужих річий і т. и.

Між учениками панує самозуправа, досьвід із того дотепер додатний.

Належить також піднести з признанєм що заходами питомців устроєно 2 аматорські вистави з дуже добрим моральним і матеріяльним успіхом. Першу виставу становив: „Знімчений Юрко“, а другу „Настоящі“ Бобикевича і „Тато на заручинах“ Григорієвича. Обі вистави мусіли питомці повтаряти, а то знова з браку більшої салі.

Головну заслугу коло вистави і її викінченя поклав проф. Лев Смукла.

В днях 14, 17 і 18 червня відбула ся аматорська вистава „Невольник“ М. Кропивницького. Піднести належить, що виступала тут орхестра, зложена з місцевої інтелігенції й учителів.

Настоятелем в більшій бурсі є катехит імн. о. Т. Кудрик, в меншій катехит виділової школи о. В. Уляницький.

# == III. ЗВІТ ==

Дирекції приватної гімназії

з руською мовою викладовою

філії Руського Товариства Педагогічного в Рогатині

із правом прилюдности

за рік шкільний 1911|12.

**ЛЬВІВ 1912.**

Накладом гімназійного Комітету.

З друкарні Івана Айхельбергера. Львів Ринок 10. (Дім „Просвіти“).





I.

## Учительський Збір

з кінцем шк. року 1911/12.

### УПРАВИТЕЛЬ:

**Галушинський Михайло**, ц. к. професор; учив німецької мови в кл. II. б. — тижнево 4 год.

#### а) УЧИТЕЛІ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ.

1. **Бабин Микола**, завідаєтель географічного кабінету і приборів до поглядової науки; учив історії в III. а. 2, III. б. 2, IV. б. 2, V. 3, і географії в кл. III. а. 2, III. б. 2, IV. б. 2, V. 1, — тижнево 16 годин.

2. **Борис Антін**, др. філософії, господар кл. IV. б., завідаєтель природописного кабінету; учив математики в кл. II. а. 3, IV. а. 3, IV. б. 3, фізики в IV. б. 3, і науки природи II. а. 2, II. г. 2, V. 3. — тижнево 19 годин.

3. **Венгжин Микола**, господар кл. I. г.; учив руської мови в кл. I. г. 3, IV. б. 3, латинської в кл. I. г. 6, і німецької в кл. I. г. 5, II. в. 4. — тижнево 21 годин.

4. **Гірняк Никифор**, др. філософії, на відпустці.

5. **Закалата Теодор**, господар кл. I. а.; учив латинської мови в кл. I. а. 6, польської в кл. I. а. б. в. 2, німецької в кл. I. а. 5, і каліграфії в кл. I. а., I. б., I. в., I. г. 1. — тижнево 17 годин.

6. **Занько Володимир**, куратор природописного кружка; учив польської мови в кл. I. г. 2, II. а. б. 2, II. в. г. 2, математики в кл. I. г. 3, II. б. 3, II. в. 3, і науки природи в кл. I. г. 2, II. б. 2, II. в. 3. — тижнево 21 годин.

7. **Калитовський Олег**, на відпустці.

8. **Кондрацький Франц**, господар кл. III. б. завідаєтель учительської бібліотеки, учив грецької мови в кл. III. а. 5, III. б. 5, V. 5, і німецької в кл. II. г. 4. — тижнево 19 годин.

9. **О. Кудрик Теодозій**, катехит; учив релігії в кл. I. а. 2, I. б. 2, I. в. 2, II. — V. 18. тижнево 24 годин.

10. **Кужиль Михайло**, господар кл. III. а.; учив латинської мови в кл. III. а. б, III. б. б, грецької в IV. а. 4, німецької в II. а. 4. — тижнево 20 годин.

11. **Лотоцький Антін**, учив руської мови в кл. I. а. 3, I. б. 3, II. б. 4, латинської в I. б. 6. — тижнево 16 годин.

12. **Миськевич Юліян**, господар кл. II. г. учив руської мови в кл. II. г. 4, латинської в II. г. 6, німецької в I. в. 5, історії в I. в. 2, рухових вправ в I. а. б. в. 6. — тижнево 23 годин.

13. **Омелькович Петро**, господар кл. I. в; учив руської мови в кл. I. в. 3, латинської в I. в. 6, II. б. 6, IV. а. 6. — тижнево 21 годин.

14. **Онофер Юліян**, господар кл. V.; учив латинської мови в кл. IV. б. 6, V. 6, грецької в IV. б. 4, польської в IV. а. б. 2. — тижнево 18 годин.

15. **Познанський Денис**, господар кл. I. б.; учив німецької мови в кл. I. б. 5, математики в I. а. 3, I. б. 3, I. в. 3, науки природи в I. а. 2, I. б. 2, I. в. 2, тижнево 20 годин.

16. **Романишин Теодор**, завідабель фізикального кабінету; учив математики в кл. II. г. 3, III. а. 3, III. б. 3, V. 3, фізики в III. а. 2, III. б. 2. — тижнево 16 годин.

17. **Садовський Віктор**, завідабель польської бібліотеки для учеників; учив польської мови в кл. V., історії в кл. I. а. 2, I. б. 2, II. в. 2, IV. а. 2, географії в I. а. 2, I. б. 2, I. в. 2, II. в. 2, IV. а. 2. тижнево 20 годин.

18. **Смулка Лев**, господар кл. II. в, завідабель руської бібліотеки для учеників, куратор Наукової Читальні учеників; учив руської мови в кл. II. в. IV. а. 3, V. 3, латинської мови в II. в. 6. — тижнево 16 годин.

19. **Стеслович Олександр**, господар кл. II. а; учив руської мови в кл. II. а. 4, III. а. 3, III. б. 3, латинської в II. а. 6. — тижнево 16 годин.

20. **о. Уляницький Володимир**, сотрудник, учив релігії в кл. I. г. 2. — тижнево 2 год.

21. **Чапельський Олександр**, господар класи IV. а. завідабель нілецької бібліотеки для учеників; учив німецької мови в кл. III. а. 4, III. б. 4, IV. а. 4, IV. б. 4, V. 4. — тижнево 20 годин.

22. **Щуровський Микола**, господар кл. II. б.; учив польської мови в кл. III. а. б., історії в I. г. 2, II. а. 2, II. б. 2, II. г. 2, географії в I. г. 2, II. а. 2, II. б. 2, II. г. 2, фізики і хемії в IV. а. 3. — тижнево 21 годин.

#### б) ПОМІЧНИЙ УЧИТЕЛЬ:

1. **Капуста Микола**, урядник, „Руської Каси“ в Рогатині; учив рухових вправ I. г. 2, II. а. б. 2, II. в. г. 2, III. а. б. 2, IV. а. б. 2, V. 2. — тижнево 12 годин.



#### в) УЧИТЕЛІ НАДОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ.

1. **Бабин Микола** (я. в.); учив історії України-Руси в кл. IV. б., — тижнево 1 год.

2. **Познанський Денис** (я. в.) учив співу в двох відділах— тижнево 6 годин, надто уділяв у двох відділах науки смичкової гри.

3. **Садовський Віктор** (я. в.); учив історії України-Руси в кл. IV. а. 1. — тижнево 1 год.

#### г) КАПЕЛЬМАЙСТЕР.

**Едельман Моріц**, учив гри на духових інструментах, 4 год. тижнево.

#### г) ЗМІНИ В УЧИТЕЛЬСЬКІМ ЗБОРІ.

З днем 1 вересня 1911 р. вступили до служби слідуєчі нові учительські сили: Венгжин Микола, Кондрацький Франц, Кужиль Михайло, Лотоцький Антін, Омелькович Петро, Онофер Юліян, Познанський Денис, о. Уляницький Володимир, Чапельський Олександр.

Учит. Мартинець Гнат перенесений до Львова до ц. к. акад. гімназії (головне заведенє).

Учит. Міськевич Юліян, перенесений з приватної гімн. з руською мовою викл. в Городенці до гімназії в Рогатині.

Учит. Садовський Віктор, перенесений з прив. гімн. з руською викл. мовою в Яворові, до гімн. в Рогатині.

Учит. Ляхович Василь перенесений з днем 1 марта 1912 до прив. реальної гімн. ім. Маркіяна Шанкевича в Буську, а учит. Стеслович Олександр перенесений з днем 1 лютого 1912 р. з прив. гімн. з руською викл. мовою в Яворові до гімн. в Рогатині.

---

---

## VI.

### Хроніка закладу.

#### а) ВАЖНІЙШІ ПОДІЇ В РОЦІ.

Шкільний рік 1911|12 розпочав ся дня 1. вересня 1911 р. Зібрані ученики вислухали кількох принагідних слів, а по відспіваню гимну „Ще не вмерла“ удали ся до парохіяльної церкви на торжественне Богослуженє, на яким відспівано народний гимн..

Вступні іспити до 1. класи відбували ся 30. червня перед феріями, а вілтак 1 вересня по феріях. До вступного

іспиту зголосило ся всіх учасників 234. З тих репробовано 6. Вступні іспити до клас II—V. відбували ся дня 4. вересня.

Дня 11. вересня, в річницю смерти бл. п. Цісареві Єлисавети, відправлено в парохіяльній церкві заупокойне Богослуженє, на яким були приступні ученики і цілий учительський збір.

Дня 4. жовтня, а в день Імени Його ц. і к. Величества Найяснійшого Пана відправлено в парохіяльній церкві торжественне Богослуженє, на яким відспівано народній гимн і Многая Літа.

В дня 10—11 жовтня приступили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 3. падолиста взяли всі ученики із учительським збором участь в похоронах бл. п. Склепковича Івана.

Дня 6. падолиста, як в 100 літню річницю уродин Маркіяна Шашкевича шкільної науки не було. Всі ученики явили ся в гімназії о год. 9 рано і поділені на чотири відділи вислухали рефератів про житє, діяльність і значіне будителя Галицької України. Будинок пристроєно святочно, а в кожій класі уміщено портрети поета. Заряджено рівночасно двосотиковий дар на памятник Маркіяна Шашкевича в Підлісє.

Дня 18. падолиста відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуженє за упокій душі бл. п. Цісареві Єлисавети. Сей день був вільний від шкільної науки.

Дня 8. грудня уладжено двічі концерт в память 100-літніх роковин уродин Маркіяна Шашкевича, раз о год. 10 рано, а другий раз о год. 5 вечером. Програма концерту була слідуєча:

## I.

1. В. Самійленко: Умер поет . . . . Деклямація.
2. \* \* В спомин Маркіяну. Мин. хор а capella.
3. Значіне Маркіяна Шашкевича. — Промова.
4. Mendelsohn-Bartholdy: Meeresstille u. glückliche Fahrt. — Форт. сольо.
5. Франко-Січинський: Як почувш в ночи. Тенор. сольо в супроводі форт.
6. М. Шашкевич: Підлісє. Деклямація.

## II.

7. Ф. Колесса: Вязанка народніх пісень. Мин. хор а capella.
8. О. Людкевич: Агіа імпromptу. Форт. сольо.
9. Старицкий-Лисенко: На прою. Муж. хор. а capella.
10. М. Шашкевич: Побратимови. Деклямація.
11. Шевченк-Вербицький: Завіщанє. Мин. і муж. хор з басовим сольом в супр. фортепяну.

### III.

#### РУСАЛКА ДНІСТРОВА.

Сценічний образок в 2 діях К. М-ої.

Русалка-молода українська дівчина.

Голоси критиків: Світські власти.

Консистер . . . . .

Цензор . . . . .

Свої інтелігенти.

Похід дітей.

Прохожа-молода панна.

Оленка

Ромко

Дарка

} діти від 11 --- 15 літ.

#### ЗАКІНЧЕНЄ.

Промову про значіне М. Шашкевича мав ученик V. кл. Стефан Кіржецький, а закінченє на раннім концерті проф. Міськевич, на вечірнім проф. Смужка.

З огляду на те, що тої самої днини обходить наше найстарше товариство „Просвіта“ свої уродини, зяряджено поміж учениками збірку на „почетний дар“ для „Просвіти“. Зібрано 74 К 74 сот., які вислано переказом до Львова до Головного Виділу.

Ту саму програму повторили ще раз ученики перед запрошеними членами гімназьяльного Комітету і товариства „Шкільна Поміч“, а промову від учеників до зібраних гостей виголосив проф. Венгжин.

Дня 18. грудня зробив нашій гімназії велику а гарну несподіванку наш Добродій Іван Телевяк, селянин з Красноселець в Збаранщині. Приїхав він в навечеріє св. О. Миколая, і привіз з собою великий, княжий дар в сумі 1000 К. Слїдуючого дня 10 грудня було торжественне прийняте ншого Добродія в найбільшій салі гімназії. Зібрані ученики виповнили салю по береги. О год. 10 рано впровадив директор Високопановного гостя до салі і тут повитав його промовою від гімназьяльного Комітету, учительського збору і учеників. Після промови відспівав хор „Многая Літа“, а відтак виступив ученик С. Кіржецький і подякував від імени молоді за щедрий дар на річ гімназії, зобразив ідейний підклад того вчинку „дїдуса“, висказав радість із за його побуту в Рогатині. На закінченє свята відспівав хор: „На прю“ — Старицького - Лисенка. На даний знак стало виходити із салі пять соток молоді, а кождий із них складав глибокий доклін перед своїм опікуном і Добродієм. Того рода „почесний хід“ попри Гостя тревав більш чверти години і оставив сильне і гарне вражіне.



Дня 28. грудня відбуло ся в парохіяльній церкві заупо-  
кійне Богослуженє за бл. п. Варвару Телевяк, жінку Івана  
Телевяка.

Ферії Різдваиных свят по обр. гр. кат. тревали від 31.  
грудня 1911 року до 14 січня 1912 р. включно.

Дня 31. січня 1912 р. закінчив ся I. піврік. Того самого  
дня відбуло ся спільне Богослуженє в парохіяльній церкві,  
а описля роздано піврічні зикази. Дня 3. лютого розпочав ся  
II. піврік.

Дня 1. лютого відбули ся збори Широкого гімназьяльного  
Комітету. Зібрані вислали телеграму з бажаннями до І. Телевяка  
а відтак наступило відслоненє портрета Добродія. Портрет  
уміщено в канцелярії Дирекції.

Страстні проповіді для учеників нашої гімназії відбували  
ся в днях 30 марта — 1 цвітня. Дня 1 і 2. цвітня присту-  
пили ученики до св. Сповіді і Причастя.

Ферії Великодних свят по обр. гр. кат. тревали від  
2—10 цвітня включно.

В дня 15 і 16 мая святкувала гімназия 51-у річницю  
смерти Тараса Шевченка. В тій цілі уладжено концерт з слі-  
дуючою програмою:

## I.

1. Д. Бортнянський: Концерт XXVIII. Хори міш. і муж.
2. Промова.
3. Мейербер: Велика фантазія із опери „Гугеноти“ — орх.  
духова.
4. В. Самійленко: Тарасови Шевченкови - деклямація.
5. Вільбоа: Моряки — дует на тенор і бас.

## II.

1. а) Лисенко-Шевченко: Калина.  
б) Галь: Віддала мене — хор. міш.
2. а) Лисенко: Фрагмент із опери „Чорноморці“.  
б) Колесса Ф.: Козаки в піснях — орх. духова.
3. Шевченко: На Україні — деклямація.
4. Бетовен: Mondscheinsonate — форт. сольо.
5. Біликовський-Шевченко: Гамалія муж. хор. з тенорозим  
і баріт. сольом і деклямацією.
6. Закінченє.

З огляду на те, що всіх учеників годї помістити, мусів  
концерт відбути ся для учеників два рази, тобто 15. мая  
о год. 6 вечером для клас II. абвг., IV. аб. і V. а 16. мая  
о год. 10. рано для клас I. абвг. і III. аб. Закінченє до уче-

ників мали на першій концерті проф. Смулка, а на другій проф. Міськевич.

16. мая о год. 7. вечером повторено ту саму програму для запрошених гостей. До зібраних промовив проф. Смулка: На всіх трьох концертах говорив ученик кл. V. Д. Білик про „Стремління Шевченка до освіти“.

Дня 21 і 22 мая відбула ся візитація нашої гімназії через Ви. п. д-ра Ф. Майхровича.

Дня 25 мая відбуло ся заупокійне Богослуженє за бл. п. ученика нашої гімназії Івана Склековича і за померлих Дობродіїв гімназії. На Богослуженю були присутні ученики і цілий учительський Збір.

Дня 30 мая зивитав в мури нашої гімназії високодостойний гість Й. Е. Митрополит граф Андрей Шептицький. Мимо того, що гостина випала незаповіджено а пора досить спізнена, бо було се о год. 1/47 вечером, зібрав ся майже увесь учительський збір і до двох соток молоді, яка установила ся почетним рядом від візду на гімназійне подвірє аж до самої гімназії. На вступі до гімназії повитав достойного гостя директор, відтак представив йому учительський збір і запросив до канцелярії. Бавлячи більше дваїцяти хвиль випитував Й. Е. про відносини в гімназії і заінтересуванєм висказував ся про ведену будову нового шкільного будинку. Оглядав шкільні салі і наукові збори, а коло 3/47 опустив мури гімназії. До пропмятної книги вписав слова: „Най Бог благословить велике діло“.

Дня 25. і 26. червня приступили всі ученики до св. Сповіді і Причастя.

Дня 27. червня відправлено в парохіяльній церкві поминальне Богослуженє за упокій бл. п. Цісаря Фердинанда I., на яким були присутні ученики і цілий учительський Збір.

Дня 28. червня закінчив ся рік шк. 1911|1912 благодарственным Богослуженєм в парохіяльній церкві, на яким відспівано і відограно народний гимн. Опісля роздано ученикам сьвідoctва.

#### б) НАУКОВА ЧИТАЛЬНЯ.

„Наукова Читальня“ як інституція самообразованя учеників існує при гімназії вже другий рік. Заснована ухвалою конференції учительського зору з дня 18. вересня 1908 зродила надію, що стане корисним вкладом в історії гімназії, і як така не завела нашої надії. Куратором її установлено проф. Л. Смулку і під його проводом відбули ся дальші збори дня 9. вересня 1911 р. при участі 110 учеників з класу IV. аб. і V. До заряду вибрано уч. V. кл. Вербяного Івана, як голову, уч. IV. б. кл. Мирку Михайла, як скарбника, а уч. IV. кл.

Федункова Андрія, як писаря. На сходинах назначено понеділки і четверги від 3—5 години. Місячну членську вкладку ухвалено 10 сот.

Поки-що організація Читальні остала такою, як минулого року. Ученики сходилися в великому числі до найбільшої салі гімназії, де читали подавані їм часописи, як „Діло“, „Народне Слово“, пізніше „Нове Слово“, „Свобода“, „Літературно-Науковий Вістник“, „Українська Хата“, „Здоров'я“, „Застів“, „Дзвінок“ і т. д. Через Читальню можна було ученикам користувати ся учительською бібліотекою. Зараз в сусідній класі могли ученики забавляти ся ріжними товарицькими іграми. Не бракло і час від часу реферату із прочитаних книжок. Для обговореня і розданя рефератів назначено сходинах з дня 14. вересня, на яких проф. Смудка і Венгжин подали ученикам цілий ряд рефератів і вказали одвігну літературу. Як новість введено сього року розговори на ріжні теми докторкаючі життя внутрішнього гімназії, або життя учеників. Звичайно під проводом одного з учеників уладжувано наради із всіми потрібними формами, як записуванем і уділюванем голосу, ставленем внесень і піддаванем їх під голосуванє і т. д.

Всіх сходинах протягом року було 55. Про важнійші із них згадаєть ся тут кількома словами. Вже 9 вересня обговорено докладно справу, чи вказаною і доброю є річю товнитися ученикам нашої гімназії на місцевім залізничнім двірци. Наслідком основно переведеної дискусії ухвалено віднести ся до Дирекції гімназії, щоби вона видала заборону ходити на дворець в цілях проходу. Належить піднести, що ученики з малими виїмками шанували свою ухвалу, а тим самим показали свою свідомість як будучих горожан і карних членів суспільности. На других сходинах обговорено питанє, чи вказаною є річю ученикови середних шкіл передплачувати політичні часописи. Були заступлені ріжні думки, найбільша частина заявила ся одначе за тим, що сей гріш в першій мірі обертати на закупно пожиточних книжок, а часописи передплачували найліпше кружками і більшими гуртками. Дня 14. вересня порушено справу заведеня щадничих кас, і до тої самої справи повернено єще раз 16. листопада. Коротке представленє того, що в тім напрямі зроблено, находить ся на иньшій місци. Дня 20. вересня ухвалили сходинах складати грони та справленє прапора. Дня 15. цвітня предложено ученикам справу пішої прогульки до Підлєся в перших днях великих ферій, а дня 13. мая призадумували ся сходинах над реорганізацією „Наукової Читальні“, яка мала би увійти в новім виді в инк. році 1912-13. До тої справи, дуже широко представленої і обговореної, вибрано ще референтів, які мають її опрацювати і одних з найблизших сходинах подати до відома. На сходинах обговорювано також справу святкування 100-літної

річниці уродин М. Шашкевича, справу представництва гімназії на ювілейні... святі у Львові, справи вечериць в 51-і роковини смерті Тараса Шевченка і на сходинах вибрано комітети до переведення ухваленого.

Другою важною справою, яка займала учеників і причиняла ся до піднесення їх образования, се були реферати учителів, подавані ученикам, а які мали бути зразком того, чого відтак жадало ся від учеників. Дня 9. падолиста подав проф. Венгжин короткий життєпис Івана Франка, дня 11. падолиста прочитав проф. Смулка „Мойсея“ Франка, дня 23. падолиста подано ученикам „Пісню про похід Ігоря Святославича“ при чарівнім ліхтарі. Чарівний ліхтар був більш разів в ужитю. І так 25 і 30 падолиста прочитав при нім проф. Смулка „Гайдамаки“ Шевченка, дня 14. грудня показано ученикам образи до історії будівництва у старинних Египтян, а проф. Щуровський читав одвітні місця із повісти Пруса: „Фараон“. Дня 14. марта прочитав ученик Білик (V. кл.) поему Шевченка „Наймичка“, а дня 25. цвітня розказав ученикам проф. Познанський про свою подорож по Венеції і зображував своє оповіданє образами. Сей вечір і те оповіданє зужили відтак ученики V. класи до одної з задач.

Дня 26. жовтня покористував ся проф. Смулка грамофоном „Народної Торговлі“ і репродукував на нім продукції світових співаків.

Не менше праці вложили і самі ученики у свою інституцію. Випрацювали вони 16 рефератів з яких 12 вже виголошено, а 4 є приготовані і в найблизших днях будуть відчитані.

Ось їх перегляд:

День	Референт	Заголовок реферату	Число присутних
28 X 1911.	Іван Вербяний уч. V. кл.	Парубоцький в к Т. Шевченка до виходу „Кобзаря“	73 учеників 3 учителів
11 XI 1911.	Семен Ткачівський уч. V. кл.	Житє Михайла Драгоманова.	68 учеників 3 учителів
23 XI 1911.	Іван Горанський уч. V. кл.	Обновленє української літератури I. часть.	84 учеників 4 учителів
21 XII 1911.	Іван Горанський уч. V. кл.	Обновленє української літератури і Іван Котляревський. II. часть.	51 учеників 3 учителів
28 XII 1911.	Михайло Максимів уч. IV. кл.	Житє і діяльність Б. Грінченка.	61 учеників 3 учителів

День	Референт	Заголовок реферату	Число присутніх
8 II 1912.	Дмитро Білик уч. V. кл.	Т. Шевченко на Україні.	40 учеників 1 учитель
19 II 1912.	Гриць Олійник уч. IV. кл.	Іван Вишенський	47 учеників 1 учитель
22 II 1912.	Іван Вербяний уч. V. кл.	Вулканізм	58 учеників 2 учителі
26 III 1912.	Микола Мельник уч. V. кл.	Петро Артемовський Гулак	63 учеників 2 учителі
21 III 1912.	Дмитро Галичин уч. IV. кл.	Шевченко на заслано	58 учеників 1 учитель
25 III 1912.	Андрій Федунків уч. IV. а. кл.	Етнографічні поправки в повістях Квітки.	67 учеників 1 учитель
23 IV 1912.	Дмитро Білик уч. V. кл.	Релігійні вірування українського народу.	36 учеників 2 учителі

Перегляд невіголошених а приготованих рефератів :

1. Іван Гундяк, уч. V кл. : „Василь Стефаник“.  
2. Лев Чубатий, уч. V кл. : „Про чумаків і давню  
торговлю“.

3. Василь Белей, уч. V кл. : „Тарас Шевченко від ви-  
ходу „Кобзара“ до укінчення Академії Художеств“.

4. Юліян Соколовський : „Анатоль Свидницький“.

3 членських вкладок зібрано в читальни 61 К. 60 сот  
3 тих грошей закуплено : 1) 2 прим. Подорожі довкола  
світа. — 2) Єфремов : Історія української літератури. — 3)  
Грушевський : Ілюстрована історія України. — 4) Сторожен-  
ко : Історія західно-європейських літератур. — 5) Драгоманов :  
Шевченко, українофіли і соціалізм. — 6) Аркас : Історія  
України. — 7) Шевченко : Кобзарь у вид. Доманицького. —  
8) Feldman : Henryk Ibsen. Решту видано на оплату книжок, спирт,  
нафту і порто. Разом усіх видатків 50 К 9 сот. Готівкою  
остало 11 К. 51 сот.

До читальняної бібліотеки віддано : Brockhaus : Konver-  
sations-Lexicon, а проф. Гургула дарував : Fliegende Blätter —  
давнійші річники.

Про книжковий рух при читальни давись арт. „Книжко-  
вий рух“.

#### в) ПРИРОДНИЧИЙ КРУЖОК.

Дня 3 лютого засновано при гімназії „Природничий  
кружок“, а його куратором став проф. В. Занько. На перших

сходинах вибрано управу кружка в той спосіб, що уч. V кл. Цірлер Максиміліян став його головою, уч. V кл. Іван Сілінський, писарем, а уч. IV а кл. Максимів Михайло, його скарбником. Вкладку назначено на 10 сот.

Всіх сходин відбуло ся 24. На сходинах заводжено розмови на природничі теми і читано реферати із обсягу природничих наук.

Ось їх перегляд:

День	Референт	Реферат
6 II 1912.	Іван Вербняний уч. V кл.	Спосіб збираня комах, їх сушене і консервоване,
16 II 1912.	Іван Вербняний ул. V кл.	Геологічні верстви (з демонстр.)
20 II 1912.	Василь Воробець уч. V кл.	Про комахи.
27 II, 8 III, 22 III 1912	Осип Крушельницький уч. V кл.	Про розвиток життя на землі.
2 III і 6 III 1912.	Іван Вербняний уч. V кл.	Про малпи.
12 III, 15 III, 17 III 1912.	Михайло Максимів уч. IV а кл.	Морське дно і його животини.
26 III, 16 IV 8 VI 1912	Антін Сохан уч. IV а кл.	Про галапаси.
16 IV 1912.	Іван Вербняний уч. V кл.	Про затьміне сонця.
19 IV, 3 V 1912.	Максиміліян Цірлер уч. V кл.	Наша сонячна система.

В днях, в яких не було рефератів, продовжувано дискусію над рефератами, або проф. Занько піддавав цікаві теми під розвагу.

До Кружка приходив Kosmos, надто користував ся Кружок правом позичати книжки із учительської бібліотеки.

#### г) КНИЖКОВИЙ І БІБЛІОТЕЧНИЙ РУХ.

Дуже велику увагу звертало ся на читане книжок. В тій цілі збільшено український книжковий відділ, а надто заку-

няно німецьких і польських книжок. З браку більших фондів можна було на закупню обернути всего 400 К, але з року на рік будуть ті відділи збільшати ся для більшої користі учеників.

Низше подана статистична таблиця показує, в який спосіб розвивав ся книжковий рух. З неї бачимо також, що з української бібліотеки користали всі класи і всі відділи, за те І і II кл. не читала польських, а І — III німецьких книжок. Причиною того є брак такої кількості книжок, щоби їх можна на всіх учеників розділити.

Випозичане книжок відбувало ся в різкий спосіб. В поодиноких відділах І ої класи позичали рижки ті учителі, які учили там української мови, так само діяло ся з польськими книжками в III—V кл. Для прочих клас позичав українські книжки до 26. лютого проф. Ляхович, а відтак проф. Смулка.

В деяких відділах заводять учителі власні бібліотеки класові, яких управу ведуть самі ученики.

КЛАСА	Число читаючих			Число позичених книжок		
	В І Д Д І Л			україн.	поль.	німець.
	україн.	поль.	німець.			
I. а.	31	—	—	189	—	—
I. б.	47	—	—	481	—	—
I. в.	45	—	—	385	—	—
I. г.	53	—	—	199	—	—
II. а.	43	—	—	296	—	—
II. б.	21	—	—	85	—	—
II. в.	48	—	—	524	—	—
II. г.	42	—	—	253	—	—
III. а.	51	48	—	513	190	—
III. б.	44		—	472		—
IV. а.	40	24	23	397	64	30
IV. б.	38		33	623		58
V.	48	25	37	315	78	73
Разом	551	97	93	4732	332	161

З Читальні випозичило 71 учеників 394 книжок.



Сей статистичний виказ лише в приближено дає вірний образ книжкового руху поміж учениками. Тут не узгляднемо того, що ученики користали з бібліотеки філії Товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили. Не узгляднено тут також взаємної обміни книжками, яку виконують дуже часто ученики між собою.

В останніх днях II-ого півроку заряджено одностову анкету, в якій поставлено для учеників питання відносно їх лектури, галузи, до якої найбільше схиляють ся. Висліди сеї анкети будуть оповіщені в Звіті слідуячого шк. року.

Так само дала Дирекция початок підручній бібліотеці словарів і иньших помічних средств для учеників. Важне воно з того огляду, що того рода наукові средства є дорогі, а наша молодь не будучи в силі їх собі придбаги, могла б хопити ся невідповідних способів і средств. На разі справлено кілька латинських, грецьких і німецьких словарів, які оставали під зарядом одного ученика.

#### д) ВИКЛАДИ ПРИ СВІТЛЯНИХ ОБРАЗАХ.

В шк. році 1911:12 звертано також бачну увагу на пове виховуюче средство, яким є світляні образи. При їх помочи демонстровано ученикам все те, до чого вони в устній науці дійшли.

Відділ світляних образів значно побільшив ся в шк. р. 1911:12. До історії, побуту, літератури України посідає наша гімназия велику скількість діяпозитів, не брак також світлин до старинної архітектури. Тому можна було уладити велику скількість викладів при чарівнім ліхтари. А коли ті туть не все ще використано, то причина в браку салі, пригожої на такі виклади.

В більшій части поступоване при того рода викладах було слідуяче: Після переробленої якоїсь части матеріялу заповідаю ся ученикам, що на тій основі буде виклад при світляних образах. В означеній порі сходили ся ученики. Коли кинено образ на полотно, викликав учитель одного з учеників і ставленими в одвітний спосіб питаннями добував із нього відповіді. Колиж одначе приховило що нового, або матеріял був так невідомий, що ніхто не міг дати відповіді, тоді учитель поясняв сам даний предмет.

#### е) ФІЗИЧНЕ ВИХОВАНЄ МОЛОДІ І ПРОГУЛЬКИ.

Для скріплення фізичних сил молодіжи заведено у всіх класах рухові вправи. Вони відбували ся лише на свіжім воздуху, труднійше одначе було, коли на дворі зимно, слота, або взагалі недобре веремя стояло на перешкодї того рода вправам. Брак одвітної салі відчути можна було сильно.



Спортових ігор не управлявано.

Велику вагу покладано на прогульки. Всіх прогульок уладжено 16. Ціль їх була різна. Крім рекреаційного характеру деякі з них мали науковий характер.

Про деякі важливіші згадаємо в отсїм звіті. Дня 22. жовтня уладив учитель рухових вправ М. Капуста wraz з проф. Чапельським і 5-ома учениками, прогульку на колах до Підвисокого. Прогулька тревала 3½ години, зроблено 30 км.

В днях від 4—7 падолиста уладжено більшу прогульку до Львова з приводу Маркіянового Свята. Виїхало 94 учеників і 7 учителів 4 падолиста вечером. На двірці ожидали прибути учеників проф-и Гірняк і Мартинець, останній як ректор бурси Р. Т. П., де наші ученики мали найти приют на час прогульки. В неділю 5 падолиста вже ранком вибрали ся прогульковці на оглядини міста. Були в Соїмі і його оглянули, в Єзуїтським городі фотографували ся, о год. 11. устави и ся до походу на Личаківський цвинтар на вул. Уейського, при вході на площу св. Юра. Відтак наступив похід на цвинтар. Делегация з учеників і учителів зложила вішок на могилі М. Щашкевича.

О год. 4 попол. обід. О 6½ удали ся всі до великої салі Народного Дому. де відбув ся концерт учеників філії академічної гімназії. Директорови-радникови С. Громницькому в тім місци складаєть ся подяка за те, що відступив білети на концерт для наших учеників по зниженій ціні. В понеділок 6 падолиста звиділи ученики Музей Дідушицьких, Музей промисловий, галерію мійську образів під проводом проф. В. Шухевича і дра І. Крипякевича. Головна заслуга тут проф. В. Шухевича, де мимо тяжких обовязків, звязаних із ювілейним святєм, не жалів ані часу, ні труду, щоби виеднати для прогульковців вступ до Музеїв і служити їм своїм цінним проводом і вказівками.

Під проводом д-ра І. Крипякевича оглядали ученики друкарню і переплетню Наукового Товариства ім. Шевченка. Звідси пішли на Високий Замок і тут з могили Люблинської Унії оглядали Львів. Трамваєм на обід до бурси.

О 4 год. попол. були всі прогульковці в кінотеатрі. У второк 7. падолиста поворот до Рогатина.

Всім висше згаданим особам, як також проф. Мартинцеви належить ся щира подяка за те, що старали ся своєю радою і трудом облекшити можливість огляданя міста, його памяток та українських інституцій.

Дня 27. цвітня прогулька кляс III.—V., а 4. мая I.—II. wraz із гімназьяльною орхестрою.

Дня 31. мая відбула ся спільна прогулька цілої гімназії wraz з орхестрою до Підгородя. Ученики вийшли о год. 1½.

прибули до Підгорода, де перед місцевою школою задержали са. Тут вже була уставлена шкільна молодь, а одна дівчинка привитала промовою від молодшої сестриці народної школи, свою старшу сестрицю-гімназію. Тепер уставив ся великий похід: орхестра, народня школа — дівчата і хлопці, а відтак гімназія. Всі разом удали ся до громадського ліска. Тут серед забави, гостинного прийнятя від мешканців місточка, музики і співу, проминув весело час аж до год. 1/27. О тій порі поворот до Рогатина, куди прибули о год. 1/29. вечером.

За поміч в уладженю прогульки складаєть ся подяка ВП. п. управителеви П. Бігусови і начальникови громади Малецькому.

Сейчас по розданю свідоцтв є задумана піша прогулька учеників з учителями до Підліся, до Маркіянової Гори. Має вона тревати 7 - 9 днів. Кілько учеників возьме в ній участь, яка доля судила ся тій прогульці, опише звіт з слід. шк. року 1912|13.

У всіх шк. прогульках взяло участь 62 учителів і 1720 учеників.

#### ж) СУДЕЙСЬКІ ЛАВИ І ШКІЛЬНІ ГРОМАДИ.

В шк. році 1910|11. були проби завсденя самоуправи учеників в гімназії. Ходило головно о те, щоби дбайливість про порядок в шкільних саях, в часі гавз, про точне ходжене до школи, виконуванє повинностей як учеників, переляти на самих учеників. Але що се перші ставлені кроки, яким і не богато примірів найти і в других наукових заведєнях, тому характеризує їх несмілість, та малий розмах. Досвід учить, що невдача в тім напрямі має лихі наслідки, підкопує довіре в учителів і учеників, а направити відтак лихо дуже трудно.

Сього шк. року задумала учительська конференция передати деякі дисциплінарні справи самим ученикам до рішеня. В тій цілі вибрано в кожній клясі судейську лаву, зложеноу з п'ятох судійв і їх двох заступників. На кождім кроці стрічали ся однак великі трудности. А виходили вони з деяких річевих, і деяких формальних мотивів. Незвичайно трудноу річю є потягнути границу між справами, що їх можна віддати ученикам до розсліду, а справами які віддавати під осуд учеників було трудно. Менші трудности були тоді, коли справа доторкала учеників одного відділу, була одначе скомплікованою, коли тут виходили одиниці з ріжних відділів і кляс. Трудність була також і в тім, чи заводити інституцию прокураторів і адвокатів. Як з одной сторони зроджує інституция прокуратора — охоту слідженя з неконче ідейних мотивів, так друга інституция зроджує охоту пописуваня ся своїми видуманими средствами оборони, охоту замотати справу і не при-

чинити ся до її висвітлення. А все те не лежить в інтенції школи і правдивого вихованя.

З слідуючим шк. роком будуть ведені дальші проби. Нашим прообразом будуть шкільні громади, яким дав початок проф. др. Продінгер в Полі. Є надія, що того рода шкільні громади заступлять нашим ученикам великий брак відповідного і доброго надзору по станциях, витворять з нашої молоді гарні одиниці, що завчасу привикати муть до громадянської діяльності, її добрих сторін враз із високим почутем відповідальности, яка все йде в парі з виконуванем прийнятих на себе повинностей.

### з) ЩАДНИЧІ КАСИ.

Що йно недавно почало ся в школах змагане прлучувати молодь практично до ощадности. А способом ведучим до назначеної мети мали стати каси ощадности по школах Великий поступ під тим зглядом зробила Німеччина, де вказує на величавий розвиток шкільних щадничих кас велика сума заощадженого шкільними дітьми капіталу. В останніх двох-трьох роках переведено і у нас дискусію на теми щадничих кас, а відтак пороблено перші практичні кроки. Вже на 3-ій конференції директорів середних шкіл референтом тої важної справи був дир. Копія. На тему „Шкільні каси ощадности“ написав цікаву розправку Іван Юцишин (Учитель Р. XXIV. чч. 3—5).

Учительська конференція нашої гімназії постановила скористати також і з того виховуючого способу і рішила завести при гімназії шкільну касу ощадности. Щоби одначе заохотити до сеї справи увесь загал учеників, належало починити кроки для їх освідомлення і поученя, яка вага і яке значінє ощадности.

Вже дня 14. вересня на сходинах „Наукової Читальні“ поставлено на дневнім порядку питанє про шкільні каси ощадности. По переведеній основній дискусії ухвалено в засаді потребу Щадничих кас і установлено слідуючі застереженя і правила:

Стопа процентова така, як „в Руській касі“ в Рогатині.

1. Кождий вкладающий одержить книжочку заосмотрену печатю гімназияльною і виставлену на своє імя.

2. Кожда вплата і зворот мусять бути в книжочці вписані і підписані господарем кляси. В кождім таким случаю належить перше книжочку оказати, а при виїмлено цілої вкладки звернути.

3. Вкладки можна піднимати лише при опуцненю заведеня, або покінченю гімназії. Виїмкові случаи застережені, а рішає про се Директор заведеня.

4. З кожодчасної процентової стопи 1%<sub>0</sub> йде на убогих учеників, а 1%<sub>0</sub> на канцелярські видатки.

На тих самих сходинах вибрано 5-ох референтів з поміж учеників, які мали виготовити зрозумілі референти і прочитали їх в тих класах, що не брали участі в сходинах Читальні. До тижня були реферати прочитані, з днем 12 жовтня, роздано ученикам щадничі книжки а дня 16. жовтня вплинула до „Руської Каси“ в Рогатині перша вкладка від гімназії в сумі 37 К 86 с. Цілий рік збирали вкладки господарі клас кожної днини. Найнижша вкладка виносила 2 сот. Кожної суботи складали господарі клас зібрані ощадности в канцелярії Дирекції, а звідси передавано їх до „Руської Каси“.

Щоби справу ощадности поглибити візвано учеників клас явити ся на збори дня 16. падолиста і тут Директор прочитав зібраним ученикам статю Хлібороба: „Сила і значіне ощадности“ яка була надрукована в „Самопомочи“ за рік 1911. До сеї незвичайно гарної статі додав Директор деякі вясненя і візвав учеників, щоби були речниками справи ощадности перед неприсутними товаришами, та щоби повели її на добро і славу заведеня

Пороблено також кроки і в тім напрямі, щоби самі ученики могли провадити каси. В тій цілі використано присутність Вп. п. Грушкевича М., відпоручника тов. „Просвіта“, що був в місяці падолисті і грудни 1911 р. управителем касово-кооперативного курсу в Рогатині. Він сам зголосив ся з охотою впровадити учеників у головні засади касовости а на його лекції вписало ся більше двайцяти учеників. В слідуючим шкільнім році будуть самі ученики провадити свою касу.

## VII.

### Інституції спомагаючі шкільну молодь і спеціяльні фонди.

#### А) ТОВАРИСТВО „ШКІЛЬНА ПОМІЧ“.

В цілі запомаганя убогих учеників приватної гімназії з руською виьладовою мовою завязало ся в Рогатині 1. марта 1910 року товариство „Шкільна Поміч“, оперте на статуті, потвердженім ц. к. Намісництвом дня 20. січня 1910. ч. XIII. 47.

Тов. „Шкільна Поміч“ має членів покровителів і звичайних. Членом покровителем стає той, що зложить на ціль товариства даток що найменше 50 кор., а членом звичайним стає той, що зобовяжить са складати на ціль товариства що найменше 2 кор. річно.

Членів покровителів числить наше Товариство 5 Ними є: ВП. П. П. Іван Вербяний, смер. ц. к. почт. уряд. в Рогатині, Нау м Ко м а р, господар і нач. Громади в Долянях, Евстахій Ми ро но в ич, власт. дібр в Обельниці, Григорій Пилиховський, купель в Рогатині, Вп. пані Марія Герасимович, в Рогатині, Угрин Іван, власт. реальности в Уневі, Галущинський Михайло, управ. гімназії в Рогатині.

Помер 14/6 912 Іван Вербяний, смер. ц. к. офіц. почт. в Рогатині. В. Й. П.!

Звичайних члевів числило товариство з кінцем червня 1912 року — 120. Від минулого року убуло 7 членів.

Справами товариства завідував Відділ, вибраний на загальних зборах дня 4. жовтня 1910 р. В склад його входили: Упр. М. Галущинський, голова; о. П. Кудрик, Л. Гургула, І. Мельник, І. Вербяний, виділові; Г. Пилиховський, заст. вид. До контрольної комісії увійшли: о. Й. Яворський і М. Капуста.

#### БІБЛІОТЕКА ДЛЯ УБОГИХ УЧЕНИКІВ.

В шк. році 1910/11 отворено Бібліотеку для убогих учеників. Повстала вона завдяки жертвам поодиноких учеників і числить тепер до 600 книжок.

В шк. р. 1911/12 користало із бібліотеки 222 учеників, яким позичено 417 книжок.

Завідателем є проф. Т. Романишин.

Лікарську поміч подавав безінересовно ученикам нашої гімназії др. Антін Терлецький, якому на тім місци складаеть ся щиру подяку.

#### Б) БУРСА ФІЛІЇ РУСЬКОГО ТОВ. ПЕДАГОГІЧНОГО.

Домашний лад в бурсі такий самий, як минулого року, а який описано в Звіті за шк. рік 1910/11.

Управителем бурси є о. Теодозий Кудрик.

Під проводом і трудами проф. Л. Смулки виучили ся ученики драму Г. Цеглинського „Кара совісти“ і виставили три рази в саях бурси Дня 1 і 3 червня для учеників, а дня 2. червня для запрошених гостей. Вистава подобала ся незвичайно, бо гра учеників була гарна і природна.

### В) БУРСА НА БАБИНЦЯХ.

Домашній лад такий самий, як в бурсі Р. Т. П.  
Управителем є о. С. Ковалів.

### Г) БУРСА „ШКІЛЬНОЇ ПОМОЧИ“.

Ще не увійшла в жите.

### Д) ЗАПОМОГИ І СТИПЕНДИЇ.

Від Головного Виділу тов. „Просьвіти“ у Львові одержало одноразові стипендії 8 учеників по 60 К.

Повітові Ради наділили двох учеників стипендіями, одного по 20 К. місячно, другого 60 К річно.

Ц. к. Намісництво Австрії долішної наділило одного ученика стипендією фондації Герша Баруха в сумі 816 К на час гімназьяльних і університетських студий.

Загальна сума запомог виносить 1096 Корон.

### Е) ФОНД Б. МАЧЕХА.

Д. Борис Мачех, помічник із України зложив на руки Дирекції декларацію, підписану в Москві дня 2. жовтня 1911

ст. ст., що зобов'язуєть ся присилати місячно 30 К. на удержанє одного ученика в рогатинській гімназії з російської України. По скінченю наук ученик має повернути на рос. Україну.

Стан фонду :

Борис Мачех прислав	:	:	:	180 К — с.
Виплачено на удержанє ученика	:	:	:	40 „ — „
				Остає 140 К — с.

---

---

IV.

≡ З В І Т ≡

Дирекції приватної гімназії

з українською викладовою мовою

**Кружка Українського Товариства Педагогічного в Рогатині**

за шкільний рік 1912|13.

з правом прилюдности рескр. Й. Е. П. Міністр. Вір. і Пр.  
з 18. червня 1913. р. ч. 27.760.

~~~~~  
Накладом гімназійального Комітету.  
~~~~~

Львів 1913.

З друкарні „Діла“, Львів Ринок ч. 10. (дім „Просьвіти“).

I.

# Учительський Збір

з кінцем шк. року 1912/13.

## УПРАВИТЕЛЬ:

**Галущинський Михайло**, ц. к. професор; учив латинської мови в кл. IV. в. — тижнево 6 год.

### а) УЧИТЕЛІ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ.

**1. Бабин Микола**, ісп. заст. учит. ц. к. акад. гімназії у Львові, завідає географічним кабінетом і приборів до поглядової науки, господар кл. V. б.; учив німецької мови в кл. III. а. 4, IV. б. 4, історії в кл. V. а. 2, V. б. 2, VI. а. 3, VI. б. 3, і географії в кл. V. а. 2, V. б. 2, VI. а. 1, VI. б. 1, — тижнево 24 години.

**2. Борис Антін**, др. філософії, завідає природописного кабінету; учив математики в кл. I. а. 3, II. г. 3, фізики і хемії в кл. IV. а. 3, науки природи в кл. I. а. 2, I. б. 2, II. г. 2, V. б. 3, VI. а. 3, — тижнево 20 годин.

**3. Венгжин Микола**, господар кл. II. г.; учив української мови в кл. II. г. 4, V. б. 3, латинської в кл. II. г. 6, польської в кл. II. вг. 2, німецької в кл. II. г. 4, III. в. 4, — тижнево 23 години.

**4. Гірняк Никифор**, др. філософії, господар кл. III. б. і куратор Наукової Читальні; учив української мови в кл. V. а. 3, VI. б. 3, латинської в кл. III. б. 6, грецької в III. б. 5, — тижнево 17 годин.

**5. Закалата Теодор**, господар кл. II. а.; учив латинської мови в кл. II. а. 6, німецької в кл. I. б. 5, II. а. 4, II. б. 4, каліграфії в кл. I. а. 1, I. б. 1, I. в. 1, — тижнево 22 години.

**6. Занько Володимир**, учив польської мови в кл. I. аб. 2, I. в. 2, II. аб. 2, III. аб. 2, III. вг. 2, математики I. б. 3, I. в. 3, III. а. 3, фізики III. а. 2, науки природи в кл. I. в. 2, — тижнево 23 години.

**7. Калитовський Олег Теодор**, господар кл. III. г.; учив математики в кл. III. в. 3, III. г. 3, фізики в кл. III. в. 2, III. г. 2, IV. в. 3, науки природи в кл. VI. б. 2, тижнево годин 15.

**8. Кондрацький Франц**, завідає учительської бібліотеки, господар кл. VI. а.; учив латинської мови в кл. VI. а. 6, VI. б. 6, грецької мови в кл. VI. а. 5, VI. б. 5, — тижнево 22 години.



**9. о. Кудрик Теодозий**, катехит; учив релігії в кл. I. а. 2, II. г. 2, III. а. 2, IV. а. 2, IV. б. 2, V—VI. 8. — тижнево 18 годин.

**10. Кужиль Михайло**, господар кл. IV. а.; — учив латинської мови в кл. IV. а. 6, IV. б. 6, грецької в IV. а. 4, IV. б. 4, IV. в. 4. — тижнево 24 години.

**11. Лотоцький Антін**, учив української мови в кл. I. а. 3, I. б. 3, II. а. 4, II. б. 4, III. б. 3, III. г. 3. — тижнево 20 годин.

**12. Мартинець Гнат**, заст. учителя ц. к. академічної гімназії у Львові, господар кл. I. а.; — учив латинської мови в кл. I. а. 6, німецької мови в кл. I. а. 5, III. б. 4, математики в кл. V. б. 3, VI. а. 3. — тижнево 21 годин.

**13. Міськевич Юліян**, господар кл. II. в.; — учив української мови в кл. I. в. 3, латинської мови в кл. II. б. 6, III. г. 6, німецької мови в кл. I. в. 5, II. в. 4. — тижнево 24 години.

**14. Омелькович Петро**, господар кл. V. а.; — учив латинської мови в кл. V. а. 6, V. б. 6, грецької в кл. V. а. 5, V. б. 5. — тижнево 22 години.

**15. Онофер Юліян**, господар кл. I. б.; — учив латинської мови в кл. I. б. 6, I. в. 6, II. в. 6, грецької мови в кл. III. г. 5. — тижнево 23 години.

**16. о. Пелех Василь**, катехит; учив релігії в кл. I. б. 2, I. в. 2, II. а. 6, III. б—г. 6, IV. в. 2. — тижнево 18 годин.

**17. Познанський Денис**, господар кл. II. б.; учив географії в кл. II. б. 2, математики в II. а. 3, II. б. 3, II. в. 3, науки природи II. а. 2, II. б. 2, II. в. 2, V. а. 3. — тижнево 20 годин.

**18. Романишин Теодор**, завідатель фізикального кабінету; учив математики в кл. III. б. 3, IV. а. 3, IV. б. 3, IV. в. 3, V. а. 3, VI. б. 3, фізики в кл. III. б. 2. — тижнево 20 годин.

**19. Садовський Віктор**, господар кл. IV. в. учив історії в кл. I. а. 2, II. а. 2, III. а. 2, III. г. 2, IV. в. 2, географії в кл. I. а. 2, III. а. 2, III. г. 2, IV. в. 2. — тижнево 18 годин.

**20. Смулка Лев**, завідатель української бібліотеки для учеників, господар класи III. в.; учив української мови в кл. II. в. 4, III. в. 3, IV. в. 3, VI. а. 3, латинської в кл. III. в. 6, грецької в кл. III. в. 5. — тижнево 24 години.

**21. Стеслович Олекса**, господар кл. III. а.; учив української мови в кл. III. а. 3, IV. а. 3, IV. б. 3, латинської мови в кл. III. а. 6, грецької мови в кл. III. а. 5, польської мови в кл. IV. б. 3. — тижнево 22 години.

**22. Флюнт Іван**, іспит. заступник ц. к. академічної гімназії у Львові, господар кляси IV. б.; учив історії в кл. I. б. 2, II. б. 2, II. в. 2, III. в. 2, IV. а. 2, IV. б. 2, географії I. б. 2, II. а. 2, II. в. 2, III. в. 2, IV. а. 2, IV. б. 2. — тижнево 24 години.

**23. Чапельський Олександр**, завідаватель німецької бібліотеки для учеників, господар кл. VI. б.; учив німецької мови в кл. IV. а. 4, IV. в. 4, V. а. 4, V. б. 4, VI. а. 4, VI. б. 4. — тижнево 24 години.

**24. Щуровський Микола**, завідаватель польської бібліотеки для учеників, господар кл. I. в.; учив польської мови в кл. IV. а. 2, V. аб. 2, VI. аб. 2, німецької мови в кл. III. г. 4, історії в кл. I. б. 2, II. г. 2, III. б. 2, географії I. б. 2, II. г. 2, фізики і хемії в кл. IV. б. 2, — тижнево 25 годин.

#### б) УЧИТЕЛЬ СПІВУ.

**Познанський Деніс** (я. в.) учив співу в двох відділах — тижнево 6 годин.

#### в) КАПЕЛЬМАЙСТЕР.

**Едельман Моріц**, учив гри на духових інструментах, 4 год. тижнево.

#### г) ЗМІНИ В УЧИТЕЛЬСЬКИМ ЗБОРІ.

З днем 1 вересня 1911 р. вступили до служби слідуочі нові учительські сили: Др. Гірняк Никифор і Калитовський Олег, які повернули з відпустки.

Ц. к. Рада Шкільна Краєва рескриптом з 8. липня 1912 р. ч. 11231/IV. уділила учителеви Мартинцеву Гнатови відпустки для сповнення обовязків учителя в прив. українській гімназії в Рогатині на протяг року 1912/13.

Ц. к. Рада Шкільна Краєва уділила цілорічної відпустки учителеви Флюнтови Іванови для сповнення учительських обовязків у прив. українській гімназії в Рогатині.

Митрополичий<sup>9</sup> Ординарият розпорядом з 28. жовтня 1912. ч. 9525/VI. поручив о. Василеви Пелехови уділювати науки в гімназії.

Ц. к. Р. Шк. Кр. рескр. з 23. вересня 1912 р. ч. 12581/IV. заіменувала учителя Миколу Бабина, заступником учителя ц. к. академічної гімназії у Львові за рівночасною відпуст-

**К Л Я С А**

	I		II		III		IV		V		VI		Разом
	д	б	в	г	а	б	в	г	а	б	а	б	
Стипендію побирано учеників	—	0 <sup>1</sup>	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	8 <sup>1</sup>
Квота побирано стипендії в	—	30	—	—	120	—	—	—	—	366	—	—	716
Коронах . . . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<b>9. Стипендії.</b>													
Стипендію побирано учеників	—	0 <sup>1</sup>	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	8 <sup>1</sup>
Квота побирано стипендії в	—	30	—	—	120	—	—	—	—	366	—	—	716
Коронах . . . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<b>10. Класифікація.</b>													
<i>а) Доповнене класифікації</i>													
<i>за шк. рік 1911/12:</i>													
Здобітих з відзначенням . . . . .	3	2 <sup>1</sup>	6	21 <sup>1</sup>	5	1	16 <sup>1</sup>	7	5 <sup>1</sup>	3 <sup>1</sup>	—	—	86 <sup>11</sup>
Здобітих . . . . .	29 <sup>1</sup>	30 <sup>2</sup>	25 <sup>2</sup>	29 <sup>2</sup>	25 <sup>4</sup>	19 <sup>2</sup>	24 <sup>2</sup>	20 <sup>2</sup>	27 <sup>2</sup>	30 <sup>2</sup>	—	—	335 <sup>12</sup>
Взагалі здобітих . . . . .	—	3 <sup>1</sup>	4 <sup>1</sup>	1	5	1	2 <sup>1</sup>	9	8	4 <sup>1</sup>	—	—	43 <sup>1</sup>
Нездобітих . . . . .	—	—	9 <sup>2</sup>	2	7	7	1	3	7 <sup>1</sup>	6 <sup>2</sup>	—	—	69 <sup>11</sup>
Не зголовило ся до іспиту	—	—	—	0 <sup>1</sup>	—	—	—	—	0 <sup>1</sup>	0 <sup>1</sup>	—	—	0 <sup>2</sup>
Разом . . . . .	35 <sup>2</sup>	40 <sup>2</sup>	44 <sup>2</sup>	53 <sup>2</sup>	42 <sup>1</sup>	28 <sup>2</sup>	43 <sup>2</sup>	39 <sup>2</sup>	47 <sup>2</sup>	43 <sup>2</sup>	—	—	533 <sup>21</sup>
<i>б) З кінцем шк. року 1912/13:</i>													
Здобітих з відзначенням . . . . .	3	4	6 <sup>1</sup>	—	4	0 <sup>2</sup>	5	11	3	2	—	—	71 <sup>2</sup>
Здобітих . . . . .	23 <sup>2</sup>	34 <sup>2</sup>	26 <sup>2</sup>	—	22 <sup>2</sup>	28 <sup>2</sup>	21 <sup>2</sup>	15 <sup>2</sup>	16 <sup>1</sup>	17 <sup>2</sup>	—	—	352 <sup>22</sup>
Взагалі здобітих . . . . .	—	3 <sup>1</sup>	5	—	11 <sup>1</sup>	5 <sup>2</sup>	3	5 <sup>1</sup>	7 <sup>2</sup>	6	—	—	63 <sup>11</sup>
Нездобітих . . . . .	—	2 <sup>1</sup>	3 <sup>2</sup>	—	1 <sup>1</sup>	2	4	5 <sup>1</sup>	3 <sup>1</sup>	3 <sup>1</sup>	—	—	43 <sup>14</sup>
Поправок . . . . .	—	1 <sup>1</sup>	2	—	2	—	—	2	2 <sup>1</sup>	1	—	—	33 <sup>2</sup>
До доповняючого іспиту . . . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Не класифіковано . . . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0 <sup>2</sup>	—	—	0
Разом . . . . .	32 <sup>2</sup>	44 <sup>11</sup>	42 <sup>2</sup>	—	40 <sup>1</sup>	35 <sup>10</sup>	33 <sup>2</sup>	38 <sup>2</sup>	32 <sup>4</sup>	29 <sup>2</sup>	34 <sup>2</sup>	36 <sup>1</sup>	568 <sup>102</sup>

Х.

## Виказ учеників.

а) ПУБЛИЧНІ УЧЕНИКИ.

(Товстий друк означає відзначенє).

### Кляса I. а.

Береговський Онуфрій  
Бесага Ілько  
Білоган Андрій  
Білоус Андрій  
Білян Мариян  
Бойкевич Іван  
**Букавин Петро**  
Величко Андрій  
Воробець Андрій  
Воробець Василь  
Воробець Іван (виступив 16/6  
1913)  
Гаврилко Іван  
Данилович Іван  
Данкевич Осип (виступив  
10/4 1913)  
Денисенко Дамян  
**Долинський Роман**  
Заяць Михайло  
Кіт Дмитро  
Климків Грицько  
Косович Микола  
Коцан Лев (виступив 31/1  
1913)  
Кушнір Іван  
Максимишин Осип  
Матвій Василь  
Матура Микола  
Павелко Григорій  
Савків Василь  
Савула Осип  
Сенах Михайло (виступив  
29/XI 1912)  
Скалацький Зиновий  
Смеркло Василь  
Теребуш Степан (виступив  
12/XII 1912)

Терпіляк Михайло (виступив  
25/I 1913)  
Тихий Михайло  
Фалік Хаскель  
**Цимбал Гриць**  
Чайківський Нестор  
Чорній Осип  
Якимів Петро (виступив 11/XII  
1912)  
Яновський Созонт (виступив  
31/5 1913)

### Кляса I. б.

Билинський Василь  
Біленький Іван  
**Бугай Іван**  
Верес Іван  
Височанський Іван  
Возняк Осип  
Воробець Степан  
Галушка Дмитро  
Господарець Петро  
Гринишин Василь  
Данилейко Андрій  
Задний Сень  
Замоцак Юліян  
Киналь Іван  
Когут Михайло  
Коровець Осип  
Кос Федь  
Коссак Йосиф  
Лалак Андрій  
Лахоцький Микола  
Легкий Василь  
Лепартович Михайло  
Лютній Гриць  
Мазурик Микола

Матусяк Петро  
**Олійник Василь**  
Онофер Жигмонт  
Онуфрик Петро  
Перегінець Пилип  
Пиріг Михайло  
Сас Теодор  
Семчишин Василь  
Сіврук Віктор  
Сірий Микола  
Сметанський Дмитро  
**Твардовський Михайло**  
Тичківський Дмитро  
Трач Микола  
**Федунків Михайло**  
Шеремета Федь (виступив  
14/II 1913 р.)  
Шищак Іван  
Шнир Степан  
Юськів Степан  
Юхнович Михайло  
Яворський Михайло

#### Кляса I. в.

Бабяк Юліян  
Бандура Дмитро  
Білецький Володимир  
Варунків Теодор  
Вишницький Ярослав  
Волошин Олекса  
Городецький Гаврило  
Гуньчак Петро  
Гаяс Петро  
Град Мордхе  
Дребко Василь  
**Дяків Микола**  
Карабін Прокіп  
Кацишин Остап  
Кобель Остап  
Конопада Бронислав  
Крупка Гринько  
**Легкий Амврозий**  
Лісовий Володимир  
Макар Микола  
Маслій Василь  
**Мацьків Федь**

Мільовський Пилип  
Могильницький Тарас (виступив  
10/II 1913 р.)

Овчар Іван  
Петрицький Тарас  
Побуцький Іван  
Савків Юрко  
**Семігіновський Стефан**  
Семчій Дмитро (виступив  
26/II 1913 р.)

Сераб Василь  
Середа Амврозий  
Скробач Микола  
Сокальчук Іван  
**Терлецький Богдан**  
Товстий Гнат  
Труш Филімон  
**Федина Михайло**  
Федоришин Іван  
Федорів Дмитро  
Фігурка Василь  
Цимбаліста Іван  
Чолган Гриць  
Шумило Степан

#### Кляса II. а.

Антоник Семен (виступив  
19/II. 1913 р.)  
Бабій Андрій  
**Баран Ілія**  
Бугай Іван  
Будзяк Роман  
Будний Михайло  
Варунок Степан  
Васьків Степан  
Віцька Тома  
**Горбусь Володимир**  
**Герич Дмитро**  
Калина Іван  
Камінський Іван  
Квіт Данило  
Коваль Іван  
Кулик Василь  
Кулик Тома  
Кушнір Володимир  
**Ладанівський Іван**

Лисак Федір  
Магмет Дмитро  
Макогонський Дмитро  
Мельник Семен  
Націй Михайло  
Онуфрик Григорій  
Перегінець Михайло  
Процик Микола  
Процик Олекса (виступив  
17/4. 1913 р.)  
Рекута Роман  
Рибчак Василь  
Сабат Степан (виступив 19/2  
1913 р.)  
Сірко Іван  
Товстий Петро  
Фардига Степан  
Федунків Степан  
Федунь Данило  
Харик Дмитро  
Чмелик Григорій  
Чолій Василь  
Шенкірик Орест  
Шеремета Остап  
Шеремета Федір  
Юрків Андрій (виступив 17/4  
1913 р.)  
Якубовський Степан

### Кляса II. б.

Байда Іван  
Бардашевський Микола (ви-  
ступив 25/V 1913 р.)  
Воробець Теодор (виступив  
7/3 1913 р.)  
Галата Іван  
Ганущак Іван  
Гнилиця Михайло  
Геба Василь  
Данилків Кость  
Дмитрів Петро  
Жирак Михайло  
Залипка Михайло  
Кічула Михайло  
Козловський Ярослав  
Комарянський Володимир

Комарянський Юліян  
Кривень Микола  
Курас Іван  
Левицький Іван (виступив  
26/V 1913 р.)  
Луців Юліян  
Мазурик Кость  
Макович Теодор (виступив  
7/2 1913 р.)  
Мельник Василь  
Михайлик Петро  
Олійник Микола  
Онуфрик Грицько  
Партика Ілько  
Паславський Олександр  
Ралько Володимир  
Рибак Андрій  
Стек Степан  
Стисловський Микола  
Телішевський Зенон  
Телішевський Тома  
Терпливець Гриць  
Хабурський Степан  
Хованець Осип  
Цанк Юда  
Чолій Олекса (виступив 30/X  
1912 р.)  
Шандура Михайло  
Юган Осип

### Кляса II. в.

Абрагамович Петро (висту-  
пив 17/2 1913 р.)  
Баран Микола  
Березяк Стефан  
**Билинський Леонід**  
**Будний Дмитро**  
Будний Михайло  
Гаврилів Дмитро  
Дарміць Степан  
Дмитрів Володимир  
Драгун Олекса  
**Дяків Ілько**  
Єйна Данило  
Забігач Степан  
Зобків Роман

Іванців Петро  
Круглий Степан  
Кучмій Василь (виступив 20/5  
1913 р.)  
Лещук Микола  
Малішевський Іван  
Мигович Іван  
Мізюк Роман  
Озарків Богдан  
Озарків Омелян  
Онуфрик Володимир  
Павлюк Микола  
Пилипів Петро  
Сас Теодор  
Сенів Гриць  
Сніжок Степан  
Трач Микола (виступив 20/2.  
1913 р.)  
Цюлюпа Іван  
Цюлюпа Федь (виступив 17/2  
1913 р.)  
**Шаффер Арон Ляйб.**  
Штокало Микола:  
**Шургот Степан**  
Якимів Микола  
Яніцький Михайло

#### Кляса II. г.

Бабій Іван  
Вирста Дмитро  
Воробець Володимир (висту-  
пив 8/2 1913 р.)  
**Гева Михайло**  
Головацький Володимир  
Городецький Олекса (висту-  
пив 11/XI 1912 р.)  
Грицишин Микола  
**Гургула Петро**  
Данкевич Володимир (висту-  
пив 19/5 1913 р.)  
Дерев'янка Володимир  
Дзера Степан  
Дзярський Василь  
Добровольський Микола  
Доллер Маркус  
Дубанович Богдан

Жирий Гриць:  
Івашкевич Осип  
Казимирчук Андрій (висту-  
пив 18/4 1913 р.)  
Копачинський Федір  
Короташ Михайло (виступив:  
5/5 1913 р.)  
Костишин Гнат  
Кравців Володимир  
Кудрик Юрко  
**Кузяків Омелян:**  
Лаба Степан  
**Макушак Ілько**  
Мишишин Мартин:  
**Модь Микола**  
Мосора Антін  
Наболотний Іван  
Олексюк Микола  
Павлович Володимир (висту-  
пив 14/5 1913 р.)  
Подольян Дмитро (виступив:  
5/4 1913 р.)  
Попаца Семен (виступив 11/11  
1912 р.)  
**Поташинок Сильвестер**  
Рицар Богдан  
**Роздольський Олег**  
Романишин Теодор  
Семчишин Дмитро  
Сенчина Гіполит  
**Сокольський Микола**  
Фернега Осип  
**Чвартацький Гриць.**  
**Чопик Пилип**  
**Шагай Федір**  
Якимів Федір

#### Кляса III. а.

Бандура Іван  
Берестянський Василь  
Боднар Ілія  
Венгжин Петро  
Вільдман Йосиф  
Гладун Роман (виступив 20/3  
1913 р.)  
Геба Григорій

Гургула Юрій  
Дзера Іван  
Дмитрів Василь  
Домбчевський Клим  
Друкс Ізраїль  
Іванило Роман  
Кальба Роман  
Кишенюк Дмитро  
Король Іван  
Космина Евстахій  
Креховецький Петро  
Кучмій Юрій  
Либа Іван (виступив 20/3  
1913 р.)  
Лібер Семен  
Лотоцький Леонтий  
Пашин Михайло  
Перепічка Микола  
**Пиріг Микола**  
Пиріг Михайло  
**Пиріг Михайло**  
Польовий Дмитро  
**Пришляк Микола**  
Пурій Михайло (виступив  
20/3 1913 р.)  
Скибак Микола  
Сливка Теодор  
Сніжок Василь  
Стек Михайло (виступив 4/11  
1913 р.)  
Терлецький Дмитро  
Хіцяк Степан

### Кляса III. б.

Белнів Василь  
Білобривка Степан  
**Білоган Осип**  
Білоус Данило  
Благий Микола  
Благий Олекса (виступив 2/12  
1912 р.)  
Бомзе Авраам  
Бурбуляк Іван  
Вішинський Осип  
Воробець Михайло  
Гнатків Гриць

Галуга Дмитро  
Генега Іван  
Даниляк Теодор  
Дармоць Степан  
Іванчук Осип  
Кавецький Іван (виступив  
23/3 1913.)  
Карпф Беньо  
**Кобель Михайло**  
Коваль Осип (виступив 20/3  
1913 р.)  
Копшоx Осип (виступив 27/3  
1913 р.)  
Корчинський Іван  
Кубарич Ілько  
Мазурик Іван (виступив 20/3  
1913 р.)  
Мартинковський Олекса (ви-  
ступив 30/9 1912 р.)  
Матусяк Василь  
Невестюк Іван  
Онуфрик Петро  
Паньків Петро  
Перегінець Іриць  
Сліпенський Василь  
Хомяк Яцько  
Шак Микола  
Шеремета Степан  
Шляйхер Самійло (виступив  
18.2 1913 р.)  
Якимів Василь

### Кляса III. в.

**Баранюк Гнат**  
Бенець Роман  
Бойсин Василь  
Василівський Ілько  
Васильківський Іван  
Владика Василь  
**Волицький Василь**  
Геналь Михайло  
Гнида Михайло  
Гривнак Степан  
Задорожний Володимир  
Добровольський Степан  
Капітан Дмитро



**Карпа Грицько**  
Кісіль Теодор  
**Ковальчук Грицько**  
Король Мирон  
**Лазор Петро**  
**Липа Степан**  
Максимів Михайло  
Німировський Петро  
Оленський Олекса  
Поливка Іван  
Ревуцький Грицько  
Рупп Гайнріх  
Сегін Михайло  
Сегін Спірідіон  
Сірко Василь  
Стоцький Гриць (виступив  
1/6 1913 р.)  
Телішевський Василь  
Телішевський Микола  
Угрин Дмитро  
Фенчинський Микола  
Червак Петро  
**Чуловський Михайло**

### **Кляса III. г.**

Боднар Микола  
Боднарчук Антін  
Бойчук Василь  
Ворона Омелян  
Гавришкевич Михайло  
Гривнак Андрій  
**Гривнак Петро**  
Галуга Теодор  
Гурніцький Осип  
Данилишин Василь  
Каспрук Олекса  
Костерка Казимир  
Кузик Дмитро  
Любка Михайло  
Маслій Михайло  
Масляк Михайло  
Матвіїв Степан  
Микитей Іван  
Мосора Юліян  
Новак Микола  
Новак Михайло

Окрепкий Михайло  
Пелипів Микола  
Покришка Григорій  
Семенька Микола  
**Сендецький Ілько**  
Спринь Клим (виступив 31/1  
1913 р.)  
Струк Іван  
Телепко Михайло  
Топф Авраам  
Ференсович Антін  
Хомин Іван  
Цимбаліста Дмитро  
**Швець Ілько**  
Шумський Осип  
Юрків Іван  
**Юрчишин Микола**

### **Кляса IV. а.**

Баран Іля (виступив 16/1  
1913 р.)  
Бодак Василь  
Величко Микола  
Верес Андрій  
Гучко Петро  
Гембарський Петро  
Дудик Роман  
Жидан Гаврило  
Загвойський Франц  
Іванчишин Михайло  
**Кметик Василь**  
Коваль Олекса  
Косович Іван  
Костюк Василь  
Когут Теофіль (виступив  
16/1 1913 р.)  
Котик Остап  
Котович Йосиф  
Коцан Евстахій (виступив  
31/1 1913.)  
Кулик Григорій  
Лаба Григорій  
Лаба Іван  
Ластовецький Казимир Антін  
**Любкович Константин**  
**Мельник Льонгін**

Мирон Василь  
Підцерковний Андрій  
Телепко Іван  
Теодорович Павло  
Чайківський Іван  
Шекета Михайло  
Щербатий Антін

#### Кляса IV. б.

Бабій Гринько  
Бандура Панько  
Бегей Микола (виступив 15/4  
1913 р.)  
Белей Федір  
**Велитович Степан**  
Волицький Микола  
Волчук Йосиф (виступив 20/3  
1913 р.)  
Голь Василь  
Долинський Тит  
Домбчевський Ілярій  
Киценюк Тимко  
**Колодій Михайло**  
Король Степан  
Красножон Тома  
Малецький Василь  
Мушкевич Богдан  
Невестюк Володислав  
Окрепкий Микола  
Олійник Андрій  
Паньків Михайло  
Періг Петро (виступив 18/11  
1912 р.)  
Притика Олекса  
Сас Андрій  
Скробач Іван  
Сливка Теодор  
Тимків Михайло  
Хоптяк Дмитро  
Цап Теодор  
Червінський Іван  
Череватий Дмитро (виступив  
14/11 1912.)  
Шпакович Степан (виступив  
10/4 1913.)  
Юзвак Василь

Юркевич Антін (виступив  
20/3 1913 р.)  
Яськів Іля (виступив 16/1  
1913 р.)

#### Кляса IV. в.

Байдаф Самійло  
Байовський Іван  
Брінг Касріль  
Вівчар Кирило  
Гащин Степан  
Грицай Осип  
**Дзера Василь**  
Дмитрів Іван  
Дубас Андрій  
Іваницький Володимир  
Ільчук Корнїло (виступив  
14/3 1913 р.)  
Кавка Андрій (виступив 10/5  
1913 р.)  
Карас Семен (виступив 10/5  
1913 р.)  
Карбовський Теофіль  
Кац Генрих  
Костів Михайло  
Криховецький Микола (ви-  
ступив 3/2 1913 р.)  
Крупка Семен (виступив 11/2  
1913 р.)  
Лотоцький Гнат  
Мацук Василь  
**Найда Степан**  
**Парута Олекса**  
Перегінець Антін  
Поташник Роман  
Сабат Омелян  
Струк Теодор  
Угрин Василь  
Чировський Корнїло  
Швець Василь

#### Кляса V. а.

Вабяк Василь  
Вабяк Остап  
Бойків Степан

Бойко Воводимир  
Бунт Михайло  
Вайдман Авраам  
Возняк Михайло  
**Галичин Дмитро**  
Городецький Степан  
Джиджора Василь (виступив  
9/5 1913 р.)  
Друкс Нухим  
Дуда Петро  
Иосифович Степан  
Іваськевич Володимир  
Ковальський Богдан  
Кривень Андрій  
Кушнір Михайло  
Лопатинський Роман Ніль  
**Луцишин Кость**  
Максимів Михайло  
Матис Іван  
Петрицький Євген  
Петрів Василь (виступив 28/10  
1912 р.)  
Пилипів Григорій (виступив  
17/6 1913 р.)  
Підхонний Теодор  
Салабай Яків  
Сивак Антін  
Сохан Антін  
Телішевський Антін  
Тиблевич Іван (виступив 2/6  
1913 р.)  
Турчин Теодор (виступив  
8/2 1913 р.)  
**Федунків Андрій**

#### **Кляса V. б.**

Береза Гринько (виступив  
21/1 1913 р.)  
Гірняк Володимир  
Гірняк Осип  
Глібовицький Микола Тит  
Готра Дмитро (виступив 22/2  
1913 р.)  
Данкевич Остап  
Дзедзик Корнило  
Дмитрів Гринько

Кулинич Петро  
Лежогубський Петро  
Манацький Михайло  
**Мирка Михайло**  
Місюрак Микола  
Мурин Іван  
Мучій Федір  
Нискоклін Василь (виступив  
23/11 1912 р.)  
Овчар Михайло  
Олійник Гринько  
Олійник Дмитро  
Оралевський Микола  
Паладійчук Микола  
Підляшецький Михайло (ви-  
ступив 10/5 1913 р.)  
Поритко Іван (виступив 22/2  
1912 р.)  
Роздольський Всеволод Іван  
Стек Дмитро  
Стек Іван (виступив 10/5  
1913 р.)  
Тиктор Іван  
Ткачівський Семен (виступив  
18/2 1913 р.)  
Хіцяк Дмитро  
Чайківський Євген (виступив  
18/2 1913 р.)  
Шавінський Осип  
Шумний Олекса (виступив  
22/2 1913 р.)

#### **Кляса VI. а.**

Бесага Григорій (виступив  
13/5 1913 р.)  
Горанський Іван  
Гундяк Іван  
Дереворіз Дмитро  
**Дорошенко Михайло**  
**Еренберг Мойсей**  
Кальба Келістин (виступив  
27/5 1913 р.)  
**Калина Андрій**  
**Кіржецький Степан**  
Костів Василь  
Крушельницький Осип

Матусяк Ярослав  
**Мельник Михайло**  
Мидляк Іван  
Онуфрик Павло  
**Пфеффер Герш**  
Склепович Дмитро  
Соколовський Юліян  
Соломка Володимир  
Тайхман Самійло  
Чубатий Лев  
Хам Теодор (виступив 8/2  
1913 р.)  
Шевчук Адольф  
Шеремета Петро

### **Кляса VI. б.**

Барчук Дмитро  
Белей Василь  
Білик Дмитро  
**Бойко Лесь**  
Василик Іван

**Вербняний Іван**  
Воробець Василь  
Гнида Василь  
Гураль Андрій  
Елиїв Петро  
Квасниця Данило  
Коритко Михайло  
Кривий Теодор  
**Кудрик Борис**  
Кульматичський Гриць  
Кутний Йосиф  
Лавринів Осип  
Мельницький Богдан  
Палашук Теодор (виступив  
18/2 1913 р.)  
**Паньків Петро**  
Сенчина Ярослав  
Сіліньський Іван (виступив  
31/1 1913 р.)  
Ухач Павло  
Цірлер Максиміліян  
Шварц Генрик

## б) ПРИВАТИСТИ (-КИ).

(Звіздка означає учениці приватистки-госпітантки.)

### **Кляса I. а.**

\*) Горн Тавба  
\*) Дір Рифка  
Крайківський Евстахій  
Лесюк Ілько  
Лопатинський Евген Савин  
Раковський Ярослав Олег  
Яремко Гриць

### **Кляса I. б.**

\*) Бегей Анна  
Виргало Гриць  
Голод Йосиф  
Дяків Гриць  
Крайківська Степанія (поки-  
нула заведенє.)  
Олійник Марія

\*) Савчук Анна  
Сенюк Наталія  
\*) Харітон Текля  
\*) Шевчук Евфрозина  
Яремко Василь  
Яремко Микола

### **Кляса I. в.**

\*) Дзера Настя  
Довгий Степан  
Крайківська Катерина  
\*) Лісова Ольга Марія  
Максимишин Гриць  
Моченко Гриць  
Пильнок Василь  
Пінязь Іван  
\*) Табак Гінде

### Кляса II. а.

Гороховський Кіндрат

Глива Антін

\*) Зобків Павлина (покинула заведенє 11/11 1913).

Макар Михайло

\*) Свирида Юлія

### Кляса II. б.

\*) Білян Володимира

**Заяць Іван**

\*) Ідак Катерина

Кузик Андрій

Левко Гриць

Марет Марія

Мосора Ярослав

Пеленська Анна

\*) Тененбавм Перля

\*) **Фіголь Фільомена**

### Кляса II. в.

\*) Бойкевич Ольга (покинула заведенє.)

\*) Гнатків Катерица

Парпан Іван

Питляр Іван

Покиданець Степан

Сабаль Василь

### Кляса II. г.

Барна Роман

\*) Медведик Анна

\*) Попель Бронислава

Рудницька Надія

\*) Склепкович Анна

Федорович Михайло

\*) Фернега Юлія

Чехович Володимир

Яворський Захар

### Кляса III. а.

\*) Космина Анна

\*) Красножон Евдокія

\*) Нерат Степанія  
Яворський Йосафат Сергій

### Кляса III. б.

\*) Дзедзик Ольга

Коваль Осип

\*) Копцюх Марія (покинула заведенє.)

\*) Тененбавм Леа

### Кляса III. в.

Лопатинський Вол. Микола

Лопатинський Роман Богдан

\*) **Кравців Ольга**

\*) Федюк Розалія

\*) Яворська Констант. Анна

### Кляса III. г.

\*) Гой Мальвина

\*) Любка Софія

Маланюк Лев

Малинюк Олена

\*) Шпакович Варвара (покинула заведенє.)

### Кляса IV. а.

\*) Бабин Ірина

\*) **Герасимович Анна Зеновія.**

Гольдшляг Саул

\*) Кудрик Дарія

Мандичевський Роман

### Кляса IV. б.

\*) Данилюк Анастасія

\*) Марк Йосифа

Мосора Володимир

Періг Петро (покинув заведенє.)

### Кляса V. а.

Бульчак Петро

Волос Петро

Говенчук Юрій  
Гукалек Степан  
Мандичевський Омелян  
Нарадка Яким  
Обертанець Андрій  
Опир Павло  
\*) Патер Гітель  
Процентий Іван  
Соневицький Володимир  
\*) Шумер Павлина

**Кляса V. б.**

Велиток Михайло  
Горн Іта  
Ібераль Фелікія  
Крушельницький Святослав  
Олександр

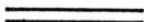
Рибак Михайло  
Саківський Василь  
Собків Іван  
Стадник Володимир  
Стельмашук Теодор  
\*) Штернліб Амалія

**Кляса VI. а.**

Крайслер Хая  
Мурович Ярослав  
\*) Склепкович Марія

**Кляса VI. б.**

Волянський Роман  
Данилович Анна Дарія  
\*) Кудрик Віра



**УІІ.**

# **ЗВІДОМЛЕННЯ**

**Дирекції Приватної Гімназії**

**К Р У Ж К А**

**Українського Педагогічного Товариства в Рогатині**

**ЗА ШКІЛЬНИЙ РІК 1924/25.**

(з правом прилюдности на основі розпор. Мін.  
В. і О. з дня 27. падолиста 1924. Ч. 13.537/П/24.)

**РОГАТИН 1925.**

---

**З ДРУКАРНІ Х. ШКОЛЬНИКА В РОГАТИНІ.**



## I.

### УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ЗБІР.

#### а) УПРАВИТЕЛЬ:

КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ АНТІН, проф. гімн. учив української мови в VIII кл. тижн. 4 годин.

#### б) Учителі обов'язкових предметів:

1. ВЕРБЯНИЙ ІВАН, опікун I б кл.; учив укр. в I б<sub>4</sub>, нім. в II б<sub>4</sub>, IV<sub>4</sub>, геогр. в II а<sub>3</sub>, II б<sub>3</sub>, гімн. в I а б<sub>2</sub>, II а б<sub>2</sub>, III а б<sub>2</sub>, разом 24 год.
2. ВОРОБЕЦЬ ДМИТРО, опікун II б кл.; учив укр. в II б<sub>3</sub>, лат. в II б<sub>5</sub>, VI<sub>6</sub>, разом 14 год.
3. ГЛУШКО СТЕПАН, учив укр. в I а<sub>4</sub>, II а<sub>3</sub>, німк. в II а<sub>4</sub>, III б<sub>4</sub>, V<sub>4</sub>, VI<sub>3</sub>, греки в IV<sub>6</sub>, разом 28 год.
4. ГРИЦАЙ ВОЛОДИМИР, опікун I а кл.; учив геогр. в I а<sub>3</sub>, I б<sub>3</sub>, III а<sub>2</sub>, III б<sub>2</sub>, природи в I а<sub>2</sub>, I б<sub>2</sub>, II а<sub>4</sub>, II б<sub>4</sub>, VI<sub>2</sub>, разом 24 год.
5. ГРИЦАЙ РОМАН, інженер-архітект, учив рисунків у I а<sub>2</sub>, I б<sub>2</sub>, II а<sub>2</sub>, II б<sub>2</sub>, III а<sub>2</sub>, III б<sub>2</sub>, калігр. в I а<sub>1</sub>, в I б<sub>1</sub>, разом 14 год.
6. ЗАМОРОКА ГРИГОРІЙ, опікун II а кл.; учив польс. в II а<sub>3</sub>, математ. в I а<sub>4</sub>, II а<sub>3</sub>, VII<sub>3</sub>, фізики в III а<sub>4</sub>, VII<sub>4</sub>, VIII<sub>3</sub>, разом 24 год.
7. КАМЕНЕЦЬКИЙ ЮЛІАН, опікун VI кл.; учив історії в V<sub>3</sub>, VI<sub>3</sub>, VII<sub>3</sub>, VIII<sub>5</sub>, геогр. в IV<sub>2</sub>, V<sub>2</sub>, VI<sub>2</sub>, VII<sub>1</sub>, разом 21 год.
8. о. КУДРИК ТЕОДОЗІЙ, гр. кат. парох і катехит учив релігії у всіх класах і відділах по 2 год. тижнево—разом 22 год.
9. КУДРИК БОРИС, учив теорії співу в I а<sub>2</sub>, I б<sub>2</sub>, II а<sub>1</sub>, II б<sub>1</sub>, III а<sub>1</sub>, III б<sub>1</sub>, разом 8 год.
10. КУЖИЛЬ МИХАЙЛЮ, опікун VIII кл.; учив польс. в III б<sub>3</sub>, VII<sub>3</sub>, VIII<sub>3</sub>, лат. в VII<sub>5</sub>, VIII<sub>5</sub>, іст. в II б<sub>2</sub>, IV<sub>3</sub>, разом 24 год.



11. МИКЕТИН ВОЛОДИМИР, опікун IV кл.; учив поль. в Ша<sub>3</sub>, IV<sub>3</sub>, V<sub>3</sub>, VI<sub>3</sub>, лат. в Іб<sub>6</sub>, IV<sub>5</sub>, V<sub>5</sub>, разом 28 год.

12. ПАСТУЩИН ВАСИЛЬ, др. філь., опікун Ша кл.; учив лат. в Ша<sub>5</sub>, греки в VII<sub>4</sub>, VIII<sub>5</sub>, нім. в Ша<sub>4</sub>, VII<sub>3</sub>, VIII<sub>3</sub>, проп. філь. в VII<sub>1</sub>, VIII<sub>2</sub>, разом 27 год.

13. РАТИЧ ВАСИЛЬ, опікун VII кл.; учив укр. в V<sub>3</sub>, VI<sub>4</sub>, VII<sub>4</sub>, іст. в Па<sub>2</sub>, Ша<sub>3</sub>, Шб<sub>3</sub>, разом 19 годин, провадив адміністрацію гімназії.

14. СТЕФАНОВИЧ ЯРОСЛАВ, учив математ. в Іб<sub>4</sub>, Пб<sub>3</sub>, Ша<sub>3</sub>, Шб<sub>3</sub>, IV<sub>3</sub>, V<sub>3</sub>, VI<sub>3</sub>, VIII<sub>2</sub>, фіз. в Шб<sub>4</sub>, разом 28 годин.

15. ТАРАЩУК ІВАН, опікун Шб кл.; учив укр. мови в Ша<sub>3</sub>, Шб<sub>3</sub>, IV<sub>3</sub>, поль. Іб<sub>4</sub> Пб<sub>3</sub>, лат. в Шб<sub>3</sub>, греки в VI<sub>5</sub>, разом 26 год.

16. ЦЕПИНСЬКИЙ ОСТАП, опікун V кл.; учив поль. в Іа<sub>4</sub>, латини в Іа<sub>6</sub>, Па<sub>5</sub>, греки в V<sub>6</sub>, гімн. в IV<sub>2</sub>, V<sub>2</sub>, VI<sub>2</sub>, VII<sub>1</sub>, VIII<sub>2</sub>, разом 29 год.

#### в) Учителі надобовязкових предметів.

ЦЕПИНСЬКИЙ ОСТАП, учив хорального співу, світського й церковного в 2 відділах—тижнево 6 годин.

#### г) Шкільний лікар.

Др. В. ГАЛЯРЕВИЧ.

#### г) Зміни в учительським зборі:

Др. Клявдій Білинський, управитель гімназії, перенісся дня 23. вересня 1924 до праці в державній гімназії в Бережанах.

На підставі постанови Головної Управи У. П. Т. Ч 763 з 17. вересня 1924, затвердженої Кураторією Л. Ш. О.: з дня 7/XI. 1924 р. 13548/W. II. перебрав дня 23. вересня 1924 року управу гімназії ем. проф. Василь Білецький і працював на становищі управителя до дня 7. лютого 1925 р.

Дня 7. лютого 1925 р. обняв управу гімназії проф. Аптін Крушельницький, на основі постанови президії Головної Управи У. П. Т. у Львові з дня 5. лютого 1925. ч. 1690, Головної Управи з 23. лютого 1925 ч. 1800 і затвердження Кураторії Л. Ш. О. з 24. березня 1925 р. ч. 2083/II/25.

Дня 4. грудня 1924 р. помер учитель гімназії Михайло Дзюбак.

Учительські обов'язки обняли в біжучому році:

1) Вербяний Іван, затверджений Кураторією Л. Ш. О. з 7. XI. 1924 ч. 13645/II. w.

управу гімназії ем. проф. **Василь Білецький** і працював на становищі управителя до дня 7. лютого 1925 р.

Дня 7. лютого 1925 р. обняв управу гімназії проф. **Антін Крушельницький**, на основі постанови президії Головної Управи У. П. Т. у Львові з дня 5. лютого 1925. ч. 1690, Головної Управи з 23. лютого 1925 ч. 1800 і затвердження Кураторії Л. Ш. О. з 24. березня 1925 р. ч. 2083/II/25.

Дня 4. грудня 1924 р. помер учитель гімназії **Михайло Дзюбак**.

Учительські обов'язки обняли в біжучому році:

1) **Вербяний Іван**, затверджений Кураторією Л. Ш. О. з 7. XI. 1924 ч. 13645/II. w.

2) **Глушко Степан**, учитель приватних гімназійних курсів у Снятині, іменованій учителем гімназії в Рогатині постановою президії Головної Управи У. П. Т. у Львові з дня 29. I. 1925 ч. 1601 і Головної Управи з 23. II. 1925 ч. 1800, затверджений Кураторією Л. Ш. О. з 9. III. 1925 ч. 2223/II.

3) **Стефанович Ярослав**, учитель приватних гімназійних курсів У. П. Т. у Радехові, іменованій учителем гімназії в Рогатині постановою президії Головної Управи У. П. Т. у Львові з дня 22. I. 1925 ч. 1528 і Головної Управи з 23. II. 1925 ч. 1800, затверджений Кураторією Л. Ш. О. з дня 9. III. 1925. ч. 2223/III.

## II.

### С Л У Ж Б А.

**ФЕДОРИШИН ВАСИЛЬ**, сталий сторож гімназії.  
На зимові місяці наймається помічного слугу.

## Літературно-бібліотечний гурток.

Гурток продовжував й цього шкільного року свою діяльність під опікою учит. В. Ратича.

До гуртка належало 26 членів, а саме: 3-х з V. кл., 6-х в VI. кл., 10-х з VII. кл. й 7 з VIII. кл.

В склад комітету гуртка входило 3-х членів: Мик. Матисякевич, уч. VI. кл.—голова, Степанія Валяс, уч. VIII. кл.—місто-голова гуртка й голова бібліотечної секції, Юл. Лисяк, уч. VII. кл. писар.

Гурток відбув 9 сходив, з яких 3 були присвячені пам'яті Я. Щоголева, Т. Шевченка й Ів. Франка. На сходинах приймало участь пересічно 17 членів, які виголошували реферати на літературні теми, вели дискусії, ставили запити референтам і т. п. На сходинах підготовляли також деклямації й відчити на святочні концерти та ин. шкільні свята.

В гуртку були виголошені слідуєчі реферати та ин. праці членів:

- 1) „Яків Щоголів—столітні роковини України поета“—викл. опікуна гуртка.
- 2) „Початки української драми“—рефер. Ів. Самарик, уч. VIII. кл.
- 3) „Погляд на українське письменство XIX. ст.“—рефер. Осип Каменецький, уч. VII. кл.
- 4) „Життя й творчість Ів. Котляревського“—рефер. Яр. Булка, уч. VII. кл.
- 5) „Історія України в творах Шевченка“—рефер. Мир. Павлів, уч. VII. кл.
- 6) „Природа в творах Т. Шевченка“—рефер. Яр. Булка, уч. VII. кл.
- 7) „Розвиток повісти“—рефер. А. Бавм, уч. VIII. кл.
- 8) „Мих. Драгоманів“—рефер. Ант. Пиріг, уч. VIII. кл.
- 9) „Іван Франко як нац. пророк“—рефер. Яр. Булка, уч. VII. кл.
- 10) „Життя й діяльність Ів. Франка“—рефер. Ром. Бабюк, уч. VII. кл.
- 11) „Ів. Франко—Каменяр на шляху поступу“—рефер. О. Каменецький, уч. VII. кл.

Бібліотечна секція відбула кільканадцять сходив, на яких зладила систематичний катальог бібліотеки учнів для вжитку молоді, зінвентаризувала новозакуплені книжки та доповнила азбучний картковий катальог в кількості 278 творів.

## Філософічно-природничий гурток.

Філософічно-природничий гурток продовжував працювати у наступному році і числив 8 членів звичайних, а 7+0 членів початкуючих. Члени звичайні мали активні і пасивні права, а члени початкуючі прислухувалися і приглядалися до роботи звичайних членів. Опікуни цього гуртка, учителі Др. В. Пастущин, Іван Вербяний і Володимир Грицай помагали членам по радою і літературою.

З огляду на недозаду фахової філософ.-природничої бібліотеки, а даліше тому, що філософічні питання можуть бути доступними лише учням найвищих класів, гурток не міг розвинути своєї діяльності на ширшу скалку. Всеж таки опікуни передискутували на сходинах Читальні і гуртка зі своїми членами найважливіші питання з філософії та природи.

Крім цього викладів зглядно рефер. відбулося 4, а саме:

- 1) Небо (Шмігель В. уч. VIII кл.)
- 2) Індійська філософія (Бойкевич Іван уч. VII кл.)
- 3) Грецька філософія (Нагірняк Михайло уч. VIII кл.)
- 4) „Як ми гоноримо“ (філософ.-фізіоль. студія) проф.

Др. В. Пастущин.

По рефератах розвивалася оживлена дискусія, яку замикали своїми увагами опікуни. У викладах і дискусії могли брати участь також учні з інших гуртків і запрошені гості.

## Історично-соціольогічний та географічний гурток.

Завданням гуртка було поширити науковий світогляд в області історії, соціольогії та географії. Члени гуртка на протязі шкільного року старалися поширити свій науковий світогляд в зазначених ділянках, на що вказує значне число рефератів, які були читані в гуртку, а саме:

1. Устрій сучасних держав, учит. Ю. Каменецький.
2. Чужі слова і назви доказом впливу чужих культур, Лея Шляйхер, уч. VII. кл.
3. Комети. Ганачевський, уч. V. кл.
4. Самостійність укр. народу зі становища антропогеографії. Яр. Булка, уч. VII. кл.
5. Вплив укр. землі на укр. наслід. Яр. Булка уч. VII кл.
6. Україна іредента. Реферат твору Ю. Бачинського, Гр. Білан, уч. VII. кл.
7. Розвиток сучасної географії, Іван Шулим, уч. VII. кл.

8. Світляні образи з життя і творчості Т. Шевченка. Святочні сходи́ни присвячені пам'яті Т. Шевченка.
9. Польська і французька конституція з 1791 р. Порівняння—Лея Шляйхер уч. VIII кл.
10. Українське питання в час світової війни, Ів. Шиманський уч. V. кляси.
11. Історія франц. революції.—Нарис Лея Шляйхер уч. VIII кл.

Членів числив гурток 43. а саме з V. кляси—5, V.—16, VII.—15, VIII.—7. Головою гуртка був Яр. Булка уч. VII. кл., секр. Ів. Попович уч. VI. кл. Опікуном був учит. Ю. Каменецький.



### Переплетничий гурток.

**Переплетничий гурток** відновив свою діяльність д. 2. жовтня 1924. р. під опікою учит. **В. Ратича**. В склад старшини гуртка входив Л. Демчишин, уч. VII. кл. як голова і Р. Щуровський, уч. VII. кл. як містоголова й скарбник, С. Шляйхер, уч. VII. кл. як писар. Членська вкладка вносила 50 сот., згодом 25 сот. місячно. Старшина відбула кілька засідань, на яких виробила правильник праць гуртка, установляла цінник переплетничих робіт. На закінчення адм. року визначено д. 25. червня з такою програмою: цілорічне звітлення, роздача посвідок участі в переплетні, іменовання переплетників й розділ премій.

Старшина рішила також прийняти участь у виставці праць гімназійної молоді в часі тижня „Рідної Школи” (21-27. червня) через виставку переплетничих робіт як закладок, вінет, обгорток на книжки, тектурових і деревляних коробок, світлин і т. п.

**Праця гуртка.** До гуртка належало продовж р. 23 членів, що працювали в двох відділах під проводом 2-х інструкторів Л. Демчишина й Р. Щуровського та заміст. інстр. Вол. Баляса, учнів VII. кл. Живішу діяльність проявило 14 членів. Відбуто **49 практичних лекцій** при пересічній участі 6-ти членів в кожному відділі; оправлено в цілости 28 книжок, а направлено 130 книжок і 2 стінні карти; в переважній більшості були це замовлення гімназійної бібліотеки учнів. На одного члена припадало пересічно 9 виконаних замовлень; найбільша кількість виконаних одним членом праць вносила 22 направлені або 5 в цілости оправлених книжок.

## ДРАМАТИЧНИЙ ГУРТОК.

Опікуном гуртка був учит. Володимир Микетин. Членів було 40. Головою гуртка був Магмет Іван, ученик VI. кл. скарбником Булка Ярослав, учен. VII. кл., секретарем Лібер Дмитро, уч. VI. кл. Гурток відіграв 26. жовтня 1924 р. для ширшої публіки драму Кропивницького зі співами і танцями „Невольник“. 18. лютого 1925. драму Т. Шевченка „Назар Стодоля“, а 27. червня 1925. комедію Тобілевича „Розумний і дурень“. Режисерію в I півроці вела учит. нар. шк. У. П. Т. п-на Сосенківна Ярослава, якій Управа гімназії складав на цім місці щіру подяку за труд. По відході п-ни Сосенківної вів режисерію опікун гуртка. Підготовленням музичної частини займався учит. Борис Кудрик. Чистий дохід з вист. обернено на закупно куртини і костюмів (5 штук).

Крім того в Ша. був осібний Амаг. гурток. Завязався він в грудні 1924 року. Належали всі учні і учениці III А, які стало мешкали в Рогатині. Живу участь брали в нім головно слідуєчі учні і учениці: Дармоць Павло, Ошитко Іван, Бзлук Іван, Іваницький Юліян, Федунків Михайло та Пиріг Катерина.

Гурток цей улаштував виставу дня 1. III. 1925. в гім. салі для ширшої публіки, а саме: 1. „Козацькі діти“, 2 Без старших. Режисерію цих штук занималися учит.: Б. Кудрик та Вербяний І.

Вистава дала 47-30 зол. доходу. Суму цю передала кляса Виділови Наукової Читальні, який її розділив в слідуєчий спосіб: 17-55 зол. на видатки вистави, 3 зол. Протиалькогольному гурткові 12-59 на Р. Шк., 10 зол. на потреби Наукової Читальні, 4-25 зол. III. А на заложення клясової бібліотеки.

## МУЗИЧНИЙ ГУРТОК.

Засновано його в тій цілі, щоби 1) учням, які поодинокі і окремо училися грати на якихнебудь інструментах, дати змогу спільної науки і 2) щоби вони зстроєні в одну гармонійну цілість краще бачили ефект своєї праці.

Зорганізуванням і веденням гуртка займався учит. Г. Заморока який попросив на його артистичного провідника учит. Б. Кудрика. Перші Загальні Збори відбулися дня 7. падолиста 1924, на яких вписалося в члени гуртка 10 учнів і 1 учениця. Спільні проби вивчених дома лекцій відбувалися 2—3 рази в тиждень. З початку ішла праця дуже пиняво та витривалість так зі сторони учителів як і учнів довела до цього, що Гурток спромігся на кілька прилюдних виступів, а навіть здобув собі загальне признание.

Прилюдно виступив Гурток зі слідуючими точками:

\* \* \* Вязанка народніх пісень на Святі „Просвіти“ учнів гімназії в дні 8. XII. 1924 і на прилюднім Святі „Просвіти“ дня 3. I. 1925;

\* \* \* Вязанка стрілецьких пісень, на святі Шевченка в днях 10. марта і 5. квітня 1925;

Супровід до вистави Нар. Школи У. П. Т. „Сон Івасика“ в днях 3. і 8. червня 1925.

Приготовляється до виконання на тиждень „Рідної Школи“ Е. Кудрика:

Пластовий марш d-moll і супровід до співів в штуці І. Тобілевича „Розумний і дурень.“

В часі року збільшилося число членів гуртка до 16, так що склад оркестри представляється під кінець шк. р. так: 8 скрипок, 4 мандоліни, 3 гітари і 1 флет.

## Протиалькогольний кружок.

Протиалькогольний Кружок зорганізувався з ініціативи другого пластового гуртка „Тур“ 19. січня 1925 р. Всі пластуни сього гуртка в числі девяти вписалися в члени Кружка, вибрали з поміж себе тимчасову Раду Кружка і випрацювали правильник. Метою Кружка є визволити, поширенням протиалькогольного руху серед молоді, укр. нарід з під впливу алькоголізму. Визволення можливе тільки через цілковиту повздержність від напиків, що містять в собі алькоголь. **ЦІЛКОВИТУ ЗДЕРЖЛИВІСТЬ** вважається коначною підоймою духового, матеріяльного й фізичного двигнення укр. народу.

Дійсним членом стає кожний ученик і учениця, принята Радою Кружка, яка зложить обіт, що як довго належати-ме до Кружка, не буде вживати напиків, що містять в собі алькоголь.

Рада Кружка за найблищу мету поставила собі зеднати як найбільше число членів в гімн.; освідомити їх в протиалькогольному дусі; для освідомлення зорганізувати протиалькогольну бібліотеку та закупити протиалькогольні кліші до світляних образів. Для членів видати легітимації.

Намічене на протязі піврічча було виконане. Число членів зросло до 84. При кружку отворено протиалькогольну бібліотеку, яка числить 10<sup>1</sup> томів. Для членів видрукувано легітимації. Спроваджено 30 кольорових протиалькогольних кліш. Бібліотека і кліші дали можливість давати частійше реферати і в той спосіб поглиблювати ідею протиалькогольного руху.



Реферати були слідуєчі:

1) Протіалькогольні Кружки і значіння протіалькогольного руху. Учтіт. Ю. Каменецький.

2) Вплів алькоголю на здоровля людини. І. Цап уч. VI. кл.

3) Алькогольне питання в минулому. О. Ткачук уч. VIII. кл.

4) Вплів алькоголю на людський орґанізм. Яр. Булка уч. VII. класи.

5) Уживання алькоголю і довгота життя. Ром. Щуровський уч. VII. кл.

6) Шкідливі наслідки алькоголю. Ів. Шиманський уч. V. кл.

7) Алькогольне питання в світлинах. Пояснення до світлин медика п. А. Кавки.

8) Проф. Я. Яцкевич: Протіалькогольний рух у Шведів і Норвежців.

Управа Гімназії як і Управа Кружка У. П. Т. відносилися дуже прихильно до руху. Управа гімназії осібним обіжником закликала молодь вступати до Кружка, а Кружок У. П. Т. признав на потреби протіалькогольної праці щомісячну сталу жертву в висоті 10 зл.



\* \* \*

Школа може лиш тоді сповнити свою переважку задачу, коли рука в руку з учителем ітимує батьки чи домашній нагляд. Батьки й учителі мусять бути в безупиннім контакті, щоби обмінюватися думками про своїх вихованків, щоби висказати свої спостереження. Без помічі домашнього нагляду батьків може вчитель лиш з великим трудом і щойно по довгім часі дійти до того, до чого дійшовби при їхній помічі. Така взаїмна поміч батьків і вчителів відбувалася в нашім заведенню в т. зв. „Комітеті батьків“. На цих сходинах могли батьки висказати свої думки й бажання.

Чимало батьків брало в тих сходинах живу участь. Та треба було на жаль ствердити, що велика більшість батьків не зрозуміла ще значіння співпраці школи й хати. Батьки селяне думають, що обовязком добрих батьків є заплатити за дітий всякі оплати й тут кінчатесь ціла їхня роля й їхні обовязки.



І тому Учительський Збір здавав собі все добре справу з цього, що до нього ставляться далеко більші вимоги, як це діється в середніх школах інших народів, де батьки далеко більше займаються своїми дітьми. У нас учитель часто—густо мусить заступати батька-мату, головню в інших клясах, учити річній, яких знання дитина повинна винести вже з дому. Воно стає тим важче, що приходиться мати до діла з ученицями, а наше заведення не мало в своїм Учительськiм Зборі ні одної учительки, яка як жінка моглаби далеко скорше й краще підійти до дівчат.

Тому дуже на'руку був почин п. Н. Каменецької, яка при помочі інших пань взялася в рамцях Пласту дати дівчатам те, чого не дає їм гімназія й чого не можуть дати їм їхні учителі.

Чималу увагу звернено на естетичне виховання молоді, якого так мало виносять діти впад батьківської стріхи. Ця справа була ізза важкого економічного положення дуже утруднена й не всюди осягнуто такі успіхи, як це булобо треба.

Цілий ряд концертів, вистав та вечерниць мав з одного боку дати молоді нагоду виробити свій естетичний смак, а з другого боку дати враз естетичних почувань молоді. Не поминено ніякої нагоди з побуту в нашiм місті акторських дружин, хорів чи орхестр і все прошено їх на спеціальні вистави для молоді.

В гімназії розвивався дуже гарно спів. Гімназійний хор діждався чимало похвал і признань від своїх і чужих. Гарно розвивалася орхестра (струнна), що брала участь в усяких гімназійних святах.

На кожнім кроці звертали вчителі увагу на вироблення характеру й гарту волі, прикмет, якими в нас не найменше грішиться.

Учні це майбутні громадяни й тому вже в школі мають причуватися до своїх обовязків. Не було ніякого свята, не було ніякої збірки, що би гімназійна молодь не взяла в ній участі по змозі своїх сил.

Чимало кляс на власну руку подбало про прикрасу своїх кляс, щоби 5-6 годинний побут був для них приємністю. Коштом самих учнів блено салі й двічі запускано долівки деревним олієм.

З дрібних вкладок позакладали собі поодинокі кляси (Іб. ІІа. ІІІа. VI.) свої клясові бібліотеки, щоби заспокоїти книжковий голод, якого ізза недостатчі фондів не могла як слід заспокоїти гімназійна бібліотека.

Щоби привчити учнів до кооперації, яка в останніх роках починає в нас відогравати чимраз важнішу ролю, заложено за ініціативою учнів VI. кляси й Пластового гуртка „Тур“ шкільну кооперативу, що продавала найбільше необхідні річи.

Щоби привчити молодь до форм товариського життя, уладжено раз вечерниці для учнів та їхніх батьків.

Як доповнення до виховання існували при гімназії такі шкільні установи й організації як „Наукова Читальня“ з її гуртками, бібліотека, „Спортовий Гурток та „Пласт“. Розвиток їх в останнім році був дуже помітний.

Гімназія мав повний столярський варстат та з нього не можна було користати тому, що в гімназії не було ані одної вільної кімнати для приміщення.

Цього року зроблено один важний крок в напрямку до самоуправи учнів. Інвігліяції на навзах віддано учням від 5-8-ої кляси. Показалося, що своє завдання сповняли учні зовсім бездоганно й вдоволяючо. В вищих клясах існували т. зв. „шкільні громади“, що мали повну самоуправу в рамцях своєї кляси.

Найбільшу діяльність розвинули „Шкільні Громади“ в кл. VI. і VII.

## Звідомлення клясової самоуправи.

### VI. кляса.

Самоуправа повстала з печатком шкільного року з ініціативи господаря кляси за згодою учнів VI-ої кляси.

Метою самоуправи булс: дбати про карність і порядок в клясі, естетичний вигляд кляси, поширення знання через самосвіту, розвивання товариських та громадянських почувань.

Карність кляси була вдержана при допоміжі безупинної контролі і наглядю членів самоуправи. Некарних вписували до книжки провин. Провину визначували скількістю черток і на засіданню ухвалювали кару. На слідуочий день в присутности господаря кляси відчитували назначену кару. Непоправних виписували на „Чорній таблиці“, яка була вміщена на виднім місци в клясі.

Для вдержання порядку і естетичного вигляду кляси, була встановлена за згодою кляси місячна стала вкладка в висоті 20 сот. Ці малі вкладки при кінци року дали поважну суму, бо 96·15 зол. За сі вкладки самоуправа двічи в році білила салю, два рази запускала долівку оливою, закупила кіш на вазонкові цвіти, вазонки з цвітами на вікна, кіш на сміття, губку, бібуляр, столову чорнильницю, папір для прикраси стола, стін, вікон і образів. Порядок в клясі робили самі ученики і учениці аж до миття долівки включно.

Щож до поширення знання шляхом самосвіти, самоуправа zorganizувала бібліотеку, чинну вже попереднього року, яка числила 115 книжок белетристичного і наукового змісту. Крім сього передплачувала самоуправа „Студентський Поступ“ і „Народну Освіту“. Сі оба журнали з отворенням Наукової Читальні перейшли на власність Читальні.

Вражливою була також самоуправа на громад. сврави: на „Дар Просвіти“ зложили 14 зол., на вінець і памятник бл. п. проф. М. Дзюбака 23·40 зол., на фонд для хворих товаришів 10 зол.

Прогульок було дві. Засідань самоуправи було 14-ять. Склад самоуправи: Гой М., голова, Шулим Іван, містоголова, Ткачук Д., секретар, Капко Марія, скарбничка, Сараб Мих., господар.

### VII. кл.

З початком шк. року відновлено „Шкільну громаду“ на основах самоуправи. Метою цієї самоуправи було втягнути саму молодь до співанховуючої праці.

В склад виділу самоуправи входило 5 членів, а саме: Стек Р.—голова, Бойкевич Ів.—містоголова, Лисяк Юл.—писар, Булка Яр.—скарбник, Руденський Волод.—господар.

Виділ клясової самоуправи давав напрям праці „Шкільної Громади“, покликуючи до життя окремі секції (товариської допомоги, гігієнічна, мистецька), розділював обов'язки дижурних між прод. членів „Громади“, дбав про порядок і естет. вигляд кляси, про товариську дисципліну в клясі й в часі павз; крім цього полагав усе неспорозуміння між товаришами та карав за провини співтоваришів, звертаючись в потребі за порадою й вказівками до опікуна кляси. Клясова управа улаштовувала в ряди-годи збірки на гуманітарні й національно-культурні цілі. „Шкільна Громада“ відбула 10 засідань.

**ПОЗАШКІЛЬНА ПРАЦЯ.** Члени „Шкільної Громади“ приймали живу участь в позашкільній праці молоді, як члени або провідники в поодиноких гуртках, а саме: в оркестрі—4, переплетні—5, драм. гуртку—7, хорі—8, спортовому гуртку—9, літ. бібліот. гуртку—9, історичному гуртку—14; працювали також в протиалькогольному гуртку й Пласті.

**КАСА.** Продовж цілого року вплинуло до Клясової Каси 84.50 зл.; з цього припало на „Дар Просвіти“ 11 зл. на „Рідну Школу“ з нагоди роковин Т. Шевченка 3.20 зл., на вшановання пам'яті пок. проф. Дзюбака (вінець і пам'ятник) 16.40, решту на віднову, упорядкування й прикращення шкільної кімнати, та ин. біжучі клясові потреби.



## П Л А С Т:

Хто цікавився цього року справою рогатинського Пласту і слідив за його розвитком, мусів ствердити, що праця йшла зі широким розмахом.

Згідно з приказом Верховної Пластової Команди, змінено дотеперішні пл. Полки на Курні. Працею і всіми справами пл. Курня кермує Курінна Команда зложена зі звязкового, курінного, судді, писаря і скарбника.

В склад Курінної Команди ХХ. рогатинського Курня входи: проф. В. Микетин звязковий, Попович Іван уч. VI. кл. курінний, Сараб Михайло, уч. VI. кл. суддя, Каменецький Осип уч. VII. кл. писар, Демчишин Лев уч. VII. кл. скарбник.

Курінні діловодчики: Шуровський Роман уч. VII. кл. бібліотекар, Демчишин Лев курінний референт, Михайлович Богдан уч. VI. кл. музейний референт. Крім цього в курні працювало двох учителів: проф. Іван Вербяний, звязковий Навиків і впорядчик гуртків „Оленя“ та „Пугача“; проф. Каменецький Юліян, впорядчик гуртка „Тура“.

Гурток „Лис“ оставав під опікою скавтамастра проф. Микетина Володим. ХХ. рогатинський Курінь спільно з дівочим ХХІХ. Курінем улаштовував публичні виступи і свята: Новий Пластовий Рік, дня 1. падолиста та Свято Писанки получене з пл. вечерницями дня 17. V. Курінь ділився на 6 гуртків: два старші гуртки „Лис“ і „Тур“ і 3 молодші „Олень“, „Пугач“ та „Вовк“. Всіх членів з кінцем шк. року було 40. З них: 10 розвідників, 21 учасників і 9 прихильників; з іспитами вмілостий є 4-ох.

Майно Куріня: бібліотека (700 томів), дві шафи, аптичка, образи, портрети (3).

Діяльність поодиноких гуртків в куріні: гурток „Лис“ продовж шкільного року відбув 17 правильних сходин. В програму сходин входили різні точки на вільному воздуху, на котрих члени гуртка вправлялися практично в знакуванні азбукою Morse-a, семафорні, в картографії та легкій атлетиці, в якій спеціалізувалися та приготовлялися до III. пл. іспиту. За його ініціативою улаштовано попис з вечерницями.

З доходу, який виносив близько 100 злотих, закуплено 2 шатра на 8 осіб. Участь в гуртку до 15. березня брало 7 членів, а від 15. двох членів взяло відпустку з причини матури. Майно гуртка: 2 шатра, котел, 5 хоруговок, совги, лопатка, мапки, пл. герб і декорації.

**Гурток „Тур“:** Впорядчиком цього гуртка був проф. Ю. Каменецький. Сходин відбув 20.

З праць гуртка „Тур“ треба згадати:

1) В міс. грудні перебирає гурток ведення кооперативи шкільних приборів „Дніпро“.

2) Від м. січня члени „Тура“ ведуть споживчу кооперативу „Злука“.

3) Дня 22. I. гурток „Тур“ організує протиалькогольний Кружок.

4) В квітні засобами кооперативи „Злука“ будує „Тур“ 2 човни.

5) Дня 11-12 квітня дводневна прогулька (Кліщівна-Вовчий кут, Стратин, Пуків, Рогатин) з підходженням.

6) Дня 28. травня гурток „Тур“ дає виставу „Бурлаку“ драму в 5-ти діях Карпенка Карого.

7) Дня 14. червня улаштував гурток „Тур“ свято хрещення човнів „Байда“ й „Гамалія“ з пл. пописом. В шкільному році 1924/25 числив гурток 11 членів, з яких є 5 розвідників, а 6 учасників.

Гурткове майно:

Два човни на 10 осіб, аптичка і хоруговки.

**Гуртки „Пугач“, „Вовк“ і „Олень“** відбули цілий ряд вправ і сходин, на яких підготовлялися до іспитів, та поглиблювали своє пластове знання. Заходом гурт. „Пугач“ при допомозі пластунів і пластунок інших гуртків, дано дня 14. червня виставу: „Які хорі такі докторі“ Фредра і „Через файку“ Р. Завадовича. Чистий дохід з вистави а саме 30 зол. зужив гурток на закупно пластового приладдя.

Вже від другої половини шк. року члени курія приговляються до більшої вакаційної прогульки. Діляться на три табори: Мандрівний табор в Карпати; участь беруть члени гуртка „Лиса“, Мандрівний річний табор Дністром. Участь беруть члени гуртка „Тур“ під проводом учит. Ю. Камснецького і учит. І. Вербяного і сталий табор в Карпатах—участь беруть члени прочих гуртків.

Крім праці в самому куріні<sup>1</sup> пластуни працювали у всіх гуртках Наукової Читальні, в спортовому гуртку, в гімн. переплетні, музичному гуртку, гімн. хорі та інших.

**Новики:** З кінцем жовтня заложено при Пласті найнищий ступінь т. зв. Новиків для молоді в віці від 8-12 літ. В Рогатині ведено всю працю серед Новиків та Новичок на зразок „Вовченят“ Бейден Пауелля. Зорганізовано 5 шісток Вовченят (2 дівочі й 3 хлопячі). Як лиш Головна Управа Уладу Новиків рішила остаточно, що працю в уладі Новиків мається вести на основі Гаргрейва з узглядненням „Вовченят“ Бейден-Пауелля, то в Рогатині змінено цілу організацію. При зміні шісткової системи на вісімкову, утворено 2 дівочі вісімки й 3 хлопячі (неповні). Зв'язковим Новиків і Новичок був проф. Вербяний Іван, член Г. У. У. Н.

Хоч від самого початку існування Новиків були спроби, щоби до Уладу втягнути дітей нар. школи від 8. року життя в гору то це не вдалася тому, що діти народньої школи мають науку по полудні якраз тоді, коли відбуваються сходини Новиків. Праця серед Новиків не могла вповні розвинутися тому, що серед пластунів (головно пластунок) не було таких, що надавалисяб на впорядчиків поодиноких шісток чи вісімок і ціла праця спочивала виключно на зв'язковім. З початку було всіх Новиків і Новичок 32 (20+12), а кінцем року 31 (17+14).

Сходини відбувалися щонайменше раз в тиждень. Усіх сходин відбулося 32.



## Дівочий Пласт.

(XXIX. пл. курінь ім. Настасі кн. Слуцької).

Відновлене життя в дівочому пласті почалось що йно в марті с. р. З початком марта остало всего 8 дівчат і то без опіки.

Перші загальні переорганізовуючі сходи відбулися 26-го марта 1925 р. На сих сходах втягнуто до пласту майже всіх учениць гімназії, з двох причин: щоб усіх дівчат мати під наглядом і впливати на них, а друге, щоб з сел значної кількості можна було вибрати найкрасші одинці, які надаються до пласту. Зголошені дівчата угрупувались у 6 гуртках: з того 2 перейшли до Уладу Новиків, а 4 гуртки остались при пласті.

На слідуючих найблизших сходах вибрано окрему Курінну Команду дівочого Пласту, в склад якої увійшли: роз. Павлівна Ольга уч. VIII. кл.—курінна; учас. Дудкевичівна Ірина, уч. V. кл.—писарка; учасн. Весоловська Осипа уч. VI. кл. правниця; Пані Наталка Каменецька — звязкова і розв. Баляс Степанія уч. VIII. кл. як заступниця звязкової.

Праця велася в двох напрямках: у поодиноких гуртках і в Куріні.

В гуртках пластунки перерабляли матеріал потрібний до іспитів, а з рамени Куріня відбувались гутірки з різних ділянок пластування, обовязкові для всіх дівчат. До ведення спеціальних гутірок були запрошені місцеві Пані, які радо прийняли працю над вихованням дівчат і тим дали доказ свого громадянського почуття. Всіх гутірок було 16.

П. Бабюкова Д.: Гигієна, 3 гутірки.

„ Борисова М.: Національне виховання, 3 гут.

„ Каменецька Н.: Пластове знання, 2 гут.

„ Когутова О.: Ручні роботи, 6 гут.

„ Білинська В.: Куховарство, 2 гут.

Гутірки відбувались зразу 3 рази тижнево а пізніше зредуковано на 2 рази в тиждень у пополудневих годинах.

Гутірки були обовязкові для всіх дівчат.

Звільнені були лиш ті учениці, які зле вчились, однак вільний час мусіли використовувати тільки на науку і не сміли брати участі ні у вечерництвах, ні у виставах, ані в проходах по місті.

Проф. І. Вербяний вивчив пластунок до III. пл. іспиту знакування семафорною азбукою а з дівчатами, які приготовляються до II. пл. іспиту, переробив практичну лекцію ратівництва.

На цьому місці складає Курінна Команда всім Паням, як і п. проф. Вербяному щиро подяку за їх труд.

Для ліпшого засвоєння пластового знання, видала Кур. Команда друковані на гектографі пластові закони, житєпись патронки, свідоцтва до I. пл. іспиту й інші дрібні формулярі.

Курінь, як цілість, спільно з хлопячим курінем влаштував 17. мая с. р. „Свято Писанки“, 14. червня відсвяткував „Пластову Неділю“, а 21. червня взяв участь в шкільнім фестині „Рідної Школи“—на яких виступав з вправами, співом і деклямаціями. На 26. червня відбувся попис цілого дівочого Куріня і записяження нових членів пласту. З ручних робіт і ластунок вислано 11 експонатів на пласт. виставку до Львова, апрочі робітки і самостійні праці призначено на гімназійну виставку.

Курінь числить 33 членів; з того 7 розвідниць, 7 учасниць і 19 прихильниць, які творять 4 гуртки. I. г. „Білотка“, II. г. „Чайка“, III. г. „Ластівка“, IV. г. „Фіялка“.

Майно куріня: шатро, аптичка, прилади до забав, прибори до ратівництва і 77 книжок.

Дівчата, які зразу неохочо ставились до пластової організації, по кількамісячній праці стали більш здисціплінованими, серйозними та поважніше ставились до своїх обовязків. Старші дівчата виучували молодших впоряду, гімнастичних вправ і інших пл. умілостей і з власної ініціятиви взяли до прикрашення могил наших борців. Молодші знов попри шкільну науку з захопленням виучувались того всего, що потрібне до I. пл. іспиту, щоб по зложенню обітів, стати в ряд тих, які мають створити кращу долю Вітчині.

Отсей успіх треба завдячити старанням висше згаданих одиниць, які своєю працею виповнювали ті прогалини у вихованню дівчат, котрих не може виповнити школа і дім. Рівнож велика заслуга в тім Вп. п. директора гімназії Ант. Крушельницького, який дуже прихильно ставився до пластової ідеї, стояв в контакті з Кур. Командою і тим дав доказ зрозуміння, як великої ваги для нас такий культурний здобуток, як Пласт.





## КООПЕРАТИВНИЙ РУХ.

При гімназії існували дві кооперативи, ведені самими учениками. Перша споживча кооператива „Злука“, друга шкільних приборів „Дніпро“.

„Злука“ повстала з початком шкільного року, заходом VI-ої класи. Торгувала споживчими продуктами, як булочки, канапками, чаєм, овочами та солодощами. На протязі шкільного року мала прибутків 280 зол. За прибутки набула: 2 човни (215 зол.) саночки (15 зол.) шафу (30 зол.) інвентар вартости 20 зол.—Членів 30.

„Дніпро“, кооперат. шкільних приборів повстала з початком другого півріччя, з попередньої кооперативи „Рідної Школи“. Торгували шкільними приборами і книжками.

Обі кооперативи вели майже самі пластуни, які при ліпшій організації повинні взяти їх зовсім в свої руки і перемінити на пластові.

Товари набували в Повітовому Союзі, а книжки в укр. книгарнях у Львові. Місцевий Кооперативний Повітовий Союз від часу до часу через своїх інструкторів помагав вести діловодство. З кінцем шкільного року проф. Я. Яцкевич зі Львова в рамени обох Кооператив виголосив цікавий реферат п. з. „Кооперація і ощадність“.

Опікунами обох кооператив були учит. Ю. Каменецький, Гр. Заморока і І. Вербяний.

## Спортовий Кружок „Пробій“.

Дня 29. квітня відновлено Спортовий Кружок „Пробій“. Тому що зима не дописала зимовий, спорт годі було вправляти, Опік. кружка в учит. Остап Цепинський. До кружка вписалося 55 членів. Старшину вибрано таку: Демчишин Лев уч. VII. кл. голова, Михас Володимир містоголова, Коваль Ярослав уч. VI. кл. писар, Шудам Іван уч. VI. кл. скарбник, Баяс Володимир уч. VII. кл. господар. Сходни відбув кружок 6. а саме: 29. IV., 3. V., 10. V., 14. V., 27. V., 3. VI. На сходинах викладав опікун про легку атлетику та правила гри кошикового, ручного та копаного мяча. Членів поділено на 5 дружин копаного мяча, які правильно вправляли по черзі, а саме: в понеділки, середи, четверги та п'ятниці на площі „Зарваниця“. В інші дні на гімн. майдані. Часто дружини змагалися зі собою, а дня 10. мая відбулися змагання в Рогатині між дружинами: Пробій І. Рогатин—Зоря І. Тернопіль в вислідом 1 : 2 в користь Рогатина. Дня 7. VI. улаштував кружок „Вечерниця з таями“. Кружок кувив пего року цілий стрій для одної дружини копаного мяча за суму 472 зол. 90 сот.



## Бурса Кружка У. П. Т. в Рогатині в 1924/25 р.

**Число питомців.** Зголошених з початком шкільного року було 160. Принято 112. З прийнятих не зголосилося 5, так що число питомців з початку року виносико 107, з кінцем шкільного року 109. Крім стало мешкаючих в бурсі, доходило на харч з початку року 6-ох, з кінцем року 5-ох.

**Знижка.** Не усі питомці платили повну оплату. На 109 мало знижку 31, між ними 6-ох було зовсім безплатних.

**Місячна оплата,** приймалася продуктами і грішми,

В продуктах виносила **місячно** в кг. масла 1·50, сира 1, муки пшен. 7—, круп (греч. ячм. кук.) 4·50, фасолі 1—, гороху 1—, картоплі 40—, бураків 2—, яєць 12 шт., закришки 1—.

**Місячна доплата** готівкою 3 зол. — **Річно:** 1 $\frac{1}{2}$  т<sup>3</sup> дров, 3 вязки соломи, лікоть полотна (на стирки). Оплата грішми місячно виносила 25 зол.

**Приміщена** була Бурса в гімназійному будинку, в якому займала 6 кімнат на другому поверсі. В партері займала дві научні салі, які були заразом ідальнями, кухню, магазини та помешкання Управителя!— Обслуга Бурси складалася з куховарки, двох служниць і сторожа.

**Виховання.** Велику і то найбільшу увагу звертала Упр. Бурси на фізичне виховання, на вщиплення карности і дисципліни, вироблення самостійности і ініціативи. Щоб питомці знали про свої права і обовязки, Управа Бурси випрацювала регулямін, який затвердив Кружок У. П. Т. Питомці, які виломлювалися з під правил регуляміну, були остро карані аж до виключення включно. Випадків виключення було 7.

**Фізичне виховання.** З поміж питомців зорганізувався **Гімнастичний гурток**, введений в осінніх і зимових місяцях Управителем. До гуртка належало 17 питомців. Вправляли рано від 6-7 год. в гімнастичній салі, рухові вправи системи Міллера. На весні і літню порою була введена обовязкова для усіх питомців 20-мінутова гімнастика перед сніданням, на майдані. Вправляли вишколені зимою провідники. Раз в тиждень милися питомці вечером горячою водою. В свята і неділі ходили під проводом Управителя, на дальші прогульки до Підвиня, Перенівки, на Чортову Гору, Голодівку, Кузьминці Великі. Прогулька таких було 35. Крім гімнастичного гуртка, зорганізувався **фотбалевий гурток**, в склад якого входило 16-ть членів. Справили фотбаль, помпу і підручник до гри в фотбаль. Кімнати просторі та соняшні, двічі в рік білені, а домівки тричі запускані оливою. Постіль мусли питомці змінювали що місяця, а біля що тижня. При кожній щотижневій збірці одержували питомці гігієнічні поучення, а як вимагала сього потреба і осібні лекції з гігієни. Харч, здоровий, снідання молочні, три рази в тиждень м'ясні страви. Слабші питомці літню порою діставали друге снідання. Нагляд

над здоров'ям питомців обняв місцевий лікар Др. В. Галяревич. Двічі в році робив загальну перевірку стану здоров'я. Коли вимагала потреба, приходив до хворих до Бурси, інші питомці ходили на оглядини до нього. Вбогих питомців лічив безплатно, багатші платили 1-2 зол., які збирала Упр. Бурси, щоб передати при кінці шкільного року на Рідну Школу. Поважніших недуг не було. На загал питомці були здорові і зі стану здоров'я, та їх вигляду був Др. В. Галяревич зовсім вдоволений. За безкорисну поміч і труд на сьому місци, складає Кружок У. П. Т. і Управа Бурси Др. В. Галяревичеві щирю подяку.

**Інтелектуальне виховання.** Научний нагляд в Бурсі мав до падолиста Др. В. Пастущин, до квітня Управитель, до кінця року учит. Степан Глушко. Крім учителя, питомці кожної класи мали ще особного Інструктора. Інструкторам удільовани названі вчителі, методичних порад, вказівок, вчили їх методи питання та контролювали їх працю. Слабші ученики діставали ще до помочі здібніших учеників тої самої класи. Вислід в науці через те був при кожній класовій конференції два рази ліпший, чим учеників не бурсаків. Для поширення світогляду, вироблення товариських форм, зорганізували питомці „бурсацьку Читальню“, яка найкрасше розвивалася в зимових місяцях. Крім читання часописей і ілюстрованих журналів, відповідних молоді, устроювали гутірки про товариські форми та товариські забави. Гутірок було 2, забав одна.

**Естетичне виховання.** З початком лютого с. р. під проводом п. Простена Добромисла, маляра-артиста, зорганізувавсь малярський гурток. Під вмілим проводом п. Простена, на протязі короткого часу, його ученики—питомці придбали неабияке малярське вишколення. Самостійно потретували своїх моделей товаришів, відрисовували сюжети з природи. Основою вчення, безпосереднє помічування з природи і вірне її представлення. Красші праці дає малярський гурток на виставку з кінцем шк. року. Заходом Управи, виголосив п. Простен для питомців ряд рефератів з всесвітнього малярства, ілюструючи свої виклади численними світляними образами. Участь в викладах брала і гімназійна молодь. Вступи зразу малі а потім безплатні. Виклади були слідуочі: Розвій природи і людства, малярство доісторичної доби, Єгипту, Мезопотамії, мікснське, старинної Греції, грецька різьба, орнаментика, римське малярство. Разом 11 викладів. На виклади була призначена менша ідальня зі спеціальними заслонами, щоб можна висвітлювати образи і в день.

Для питомців були сі виклади справжньою духовою поживою. П. Простенови за його безкористну та ідейну працю Управа Бурси складає щирю подяку.

Отсе естетичне виховання мало свій благодатний вплив на молодь. З власної ініціативи прикрашували свої кімнати малюнками і вдержували їх на протязі цілого року в естетичному вигляді. Не меншу увагу зверталось на зверхний вигляд самих питомців, щоб охарно та чисто ходили біля себе.

**Плекання характеру.** Регулярні були тільки загальною нормою, про права і обовязки питомців. Саме життя молоді кожного дня насувало безліч негативних і позитивних проявів, на які треба було реагувати; позитивні видвигати на яв, негативні в зародку викорнювати. Дуже помічним виховавчим середником були загальні щотижневі збірки на майдані. На збірках перед усіма питомцями, провини і промахи як також і добрі діла і успіхи в науці питомців, були прилюдно подані до відома усіх. Прилюдна контроля перед усіма, спинювала від нерозважних вчинків, від нерозумних вибриків, також піддержувала питомців з добрим етичним підкладом, що йдуть правильним шляхом.

Таких прилюдних збірок було 40.

**Плекання організаційного хисту.** Крім вчислених гуртків, зорганізованих питомцями, як гімнастичний, футболевий, малярський, були ще: бурсацька каса, фризирський та туристичний гурток.

**Бурса а Рідна Школа.** Управа Бурси на протязі шкільного року до половини червня збрала як добровільні жертви від батьків 9477 зол. Крім сього платить Бурса місячний податок на Рідну Школу в висоті 20 зол.

**Бурса а протналькогольний рух.** Кружок У. П. Т. виніс ухвалу, з фондів Бурси відступати місячно 10 зол., на поширення протналькогольного руху серед молоді.

**Вислід класифікації.** На 109 питомців: з відзначенням 10, з добрим успіхом 82, з недостаточним поступом 2, поправок 13, доповнячий іспит 1.

Управителем Бурси в 1924/25 був учит. Ю. Каменецький.

Адміністраційний звіт буде поданий в другій частині.



## VII.

# Статистика учнів з кінцем шкільного року 1924|25.

(Цифри по + означають скількість дівчат)

	I a	-16	II a	II б	III a	III б	IV	V	VI	VII	VIII	РАЗОМ
<b>I. Число учеників:</b>												
З кінцем шк. року 1923 24 було	—	—	34+9	33+10	36+33	35+34	49+7	35+6	35+7	29+1	17+6	303+52
Вписаних в шк. р. 1924 25 було:	37	+9	37+9	39+10	31+3	32+2	47+6	44+9	40+7	37+2	16+6	398+8
Серед року вступ.: 7	+0	8	+0	6	+0	4	+1	2	+0	5	+1	48+4
Остало при кінці шк. року 1924 25:	50	+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	350+69
<b>II. Віра:</b>												
Грек.-католицька:	30	+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	346+64
Мойсева . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	+1	4+5
Разом:	50	+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	350+69

	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб	IV	V	VI	VII	VIII	РАЗОМ
<b>III. Народність:</b>												
Українська: . . .	30+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+6	29+0	14+3	346+64
Жидівська: . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	0+1	2+1	2+3	4+5
Разом:	30+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	16+6	350+69
<b>IV. Стан родичів:</b>												
Селяне і міщане . . .	22+2	24+6	27+4	28+7	20+2	26+2	36+0	22+3	24+1	17+0	6+1	252+28
Священники . . .	4+2	1+0	2+2	—	5+0	—	1+3	4+0	4+2	4+0	4+0	29+9
Державні урядники	0+1	1+0	0+2	—	1+0	—	1+1	1+1	2+1	2+0	0+1	8+7
Державні слуги . . .	—	—	—	—	—	—	1+0	—	0+1	1+0	—	2+1
Учителі . . .	0+1	1+2	1+1	—	1=0	—	—	5+1	1+0	1+0	1+0	11+5
Автономічні уряди	—	—	—	1+1	—	—	—	0+1	—	—	1+0	2+2
Службовики залізн.	1+0	—	2+0	1+0	1+0	1+0	5+0	5+0	—	3+0	2+0	21+0
Лікари, адв. і нотарі	—	—	—	—	—	1+0	—	—	—	1+0	—	2+0
Приватні урядн. . .	—	—	—	—	—	—	—	0+1	0+1	—	—	0+2
Військові . . .	—	—	—	—	—	—	0+1	—	—	—	—	0+1
Купці і промисловці	1+0	—	—	3+0	—	—	—	—	—	1+1	2+3	7+4
Ремісники . . .	1+3	1+1	1+1	1+0	1+0	1+0	1+0	1+1	3+1	1+0	0+1	12+8
Зарібники . . .	1+0	1+0	—	0+1	—	1+0	0+1	1+0	—	—	—	4+2
Разом: . . .	30+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	16+6	350+69

	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб	IV	V	VI	VII	VIII	РАЗОМ
<b>V. Місце осідку родичів:</b>												
а) Рогатин . . . . .	4+4	2+3	0+3	6+2	7×1	1×0	2×4	6×3	1×4	9×1	11×6	49×31
б) Рогатин. повіт	16+5	18+6	15+6	11+7	14×1	18×1	27×1	14×4	19×3	12×0	3×0	167×34
в) Інші повіти:	10+0	9+0	18+1	17+0	8×0	11+1	16×1	19×1	14×0	10×0	2×0	134×4
Разом . . . . .	30+9	29+9	33+10	34+9	29×2	30×2	35×6	39×8	34+7	31×1	16×6	350×69
<b>VI. Мешкання учнів:</b>												
родичів . . . . .	6+4	16+8	13+7	12×8	11×1	8×0	10×5	15×4	12×4	15×1	12×6	130×48
Напрееатн. станціях	11+5	5+1	8+3	8×1	9×1	10×2	15×1	16×4	14×3	15×0	3×0	114×21
У бурсі . . . . .	13+0	8+0	12+0	14×1	9+0	12×0	20+0	8×0	8×0	1×0	1×0	106×0
Разом . . . . .	30+9	29+9	33+10	34×9	29×2	30×2	45×6	39×8	34×7	31×1	16×6	350×69
<b>VII. Доход. пішки</b>												
З близьких сіл . . . . .	2+0	15+5	12+4	6×6	5×0	7×0	8+2	10×1	11×0	3×0	1×0	71×18
Дієдали залізницею	—	—	1+0	—	—	—	—	2×0	—	—	—	3×0

	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб	IV	V	VI	VII	VIII	РАЗОМ
<b>VII. Вислід кляси- фікації з кінцем шк. р. 1924/25.</b>												
Здібних з відзнач.	3+2	1+1	3+0	—	3+0	1+0	1+0	0+1	0+1	—	—	12+5
Здібних . . . . .	18+6	24+4	17+6	19+3	20+0	20+0	32+6	17+3	18+1	18	13+6	216+36
За всі здібних . . . . .	—	—	—	1+0	—	—	—	—	—	—	—	1+0
Нездібних . . . . .	4+1	1+2	5+4	3+4	3+0	2+1	5+0	8+2	5+1	4+0	—	40+15
Призн. до попр. ісп.	4+0	3+2	8+0	11+2	3+2	6+1	5+0	12+2	9+4	8+0	3+0	72+13
До доповідного "	1+0	—	—	—	—	1+0	1+0	2+0	—	1+0	—	6+0
Неклясифікованих	—	—	—	—	—	—	1+0	—	2+0	—	—	3+0
<b>Разом:</b>	30+9	29+9	33+10	34+9	29+2	30+2	45+6	39+8	34+7	31+1	16+6	350+69



## Іспит зрілости.

На осн. розпорядку Кураторії Львівського Шкільного Округа з 17. IV. 1925 ч. 4927/II/25 відбувся в днях 18-20 червня в гімназії **перший іспит зрілости** під проводом директора державної гімназії в Жовкві п. **Казимира Кржижановського**. Для переведення цього іспиту зрілости призначила Кураторія оцю Іспитову комісію:

1. Для української мови: **Антін Крушельницький**, управитель гімназії в Рогатині,
2. Для польської мови: **Роман Драган**,
3. Для латинської мови: о др. **Спірідіон Кархут**, (перевів обовязки господаря класи),
4. Для грецької мови: **Михайло Цосацький**,
5. Для історії й географії: **Яків Яцкевич**,
6. Для математики: **Северин Ленцій**,—(всі під 2-6 професори української гімназії у Львові)

Письменний клявзурбвий іспит зр. був у днях 25-29 травня. До іспиту приступило 22 кандидатів.

### ТЕМИ ВПРАВ:

#### 1) УКРАЇНСЬКА ВПРАВА:

а) Які культурні цінности приняла українська нація від інших народів (з півдня і заходу) і як поширювала свої культурні впливи на сусідів (на півночі, сході і півдні)?

(Позитивний і негативний вплив сусідських взаємин на долю української нації й держави) (писало 4)

б) Комунікаційні засоби в старовину й тепер.

(Їх вплив на розвиток народів) (писало 6)

в) Які цінности я придбав собі для життя за час гімназійної науки?

(Прощальне слово, виголошене до учителів і учнів-товаришів) (писало 12)

#### 2) ПОЛЬСЬКА ВПРАВА:

а) *Przyszłość Polski w poezji trzech wieszczów* (писало 9)

б) *Grecja starożytna w dziejach cywilizacji* (писало 8)

в) *Człowiek w walce z przyrodą* (писало 5)



3) ЛАТИНСЬКА ВПРАВА:

Сіє. De officiis II с. 22 і 23 від слів + Qui vero se populares... до слів: profectae manaverunt latius (переклад на українську мову).

4) ГРЕЦЬКА ВПРАВА:

Демостен: Про події Херсонесі. § § 13-17 (Переклад на українську мову).

До устного іспиту допущено 19 кандидатів, з того 1 відступив від іспиту. Перед іспитом зрілости.



**СВІДОЦТВА ЗРІЛОСТИ ОДЕРЖАЛИ:**

**I. З ВІДЗНАЧЕННЯМ:**

- 1. Капко 'Ярослав;**
- 2. Павлів Марія Ольга;**
- 3. Шляйхер Леа.**

**II. З ДОБРИМ ПОСТУПОМ:**

- 1. Бавм Анна;**
- 2. Бавм Ева;**
- 3. Баляс Стефанія;**
- 4. Вергун Іван;**
- 5. Любінецький Северин;**
- 6. Ткачук Володимир;**
- 7. Федюк Анна;**
- 8. Шмігель Василь,**

**III. З ДОСТАТОЧНИМ ПОСТУПОМ:**

- 1. Бачинський Роман;**
- 2. Гривнак Осип;**
- 3. Костерка Володимир;**
- 4. Нагірняк Михайло;**
- 5. Пиріг Антін;**
- 6. Самарик Іван;**
- 7. Школьник Юда.**



# Вислід клясифікації

учеників в другім півроці 1925.

(Товстий друк означає відзначення).

КЛЯСА Іа (46)

а)

Баран Володимир  
Бекіш Мирослав  
Бурачок Никола  
Верес Дарія Оксана  
Гавриляк Іван  
**Ганчар Гриць**  
Гасцька Ірена  
Головацька Евгения  
Дармиць Василь Іван  
Дармиць Розалія  
Дубанович Теодозі  
Калин Петра  
Кіт Іван  
Когут Никола  
Лапчак Осип  
**Луців Андрій**  
Мацьків Іван  
Мізерний Мартин  
**Мовчан Катря**  
Мосора Катря  
Олійник Федь  
Окрепкій Іван  
Петрів Андрій Николай  
Петрів Богдан  
Петрушак Никола  
Пунько Степан  
**Хабурська Анна Марія**  
**Цибух Василь**  
Шеремета Ярослава

б)

Дзера Василь (вист. 17/II 1925)  
Камінський В. " 4/XI 1924)  
Павлів Василь " 7/X "  
Петрів Іван " 29/IX "  
Смеркало Антін " 3/III 1925)  
Татиґа Мирослав " 2/II "  
Телішевський В. " 18/XI 1924)

в)

Кугнат Іван (лат.)  
Онуфрик Павло (лат.)  
Скобєль Осип (допов. ісп.)  
Шевчук Петро (лат.)  
Юзич Володимир (математ.)

г)

Воробець Антін  
Гарбачевська Леся  
Клапко Іван  
Маськович Гриць  
Хруц Йосафат

КЛЯСА Іб (46)

а)

Бережанський Степан  
Бігусівна Ярослава Ірена  
Бордун Василь  
Благий Зиновій  
Воробець Михайло  
Гарасимів Гриць  
Горин Степан  
Грицишин Іван  
Губка Борис  
**Губка Степанія**  
Геба Дмитро  
Данилович Евген Богдан  
Дзера Василь  
Дзера Дмитро  
Дрозд Антін  
Костів Катерина  
Крупка Ярослав  
Малецький Зиновій  
Масний Василь  
**Медвідь Василь**  
Нагірняк Ольга  
Скробач Василь  
Скробач Степан  
Смачило Михайло

Телішук Омелян  
Цап Ольга  
Хариш Андрій  
Хибень Гриць  
Шеремета Володимир Михайла  
Шеремета Володимир Степан

б)

Бардаль Петро (вист. 23/X 24)  
Крикливий Теод. " 7/X "  
Лялька Степан " 11/XI "  
Перепічка Степан " 30/II 25)  
Телішевський М. " 4/II 24)  
Тутка Володимир " 2/XII 24)  
Шурґот Володим. " 16/II 25)  
Чачунь Володимир " 24/XII 24)

в)

Белнів Марія (лат.)  
Гладун Ольга Петра (лат.)  
Гладун Мирослав (пол.)  
Грицишин Петро (лат.)  
Лисий Роман (лат.)

г)

Гладун Ольга Василя  
Гриник Яцко  
Пайкуш Марія

КЛЯСА IIа (49)

а)

Білинський Богдан  
Гаврилюк Михайло  
Гевко Ярослава  
**Грич Юрій**  
Гой Михайло  
**Гураль Федь**  
Іваськевич Василь  
Кобрин Михайло  
Кравців Софія  
Кулик Василь  
Кушнір Іван  
Лисяк Анна  
Манишин Михайло  
Марицький Роман  
Мелько Володимир  
Мисак Осип

Онуфрик Павло  
Поташник Зеновія  
Прокопів Богдан  
Проскурницька Марія  
Ратич Дарія  
Тицький Мирослав

**Труш Осип**

Хіцяк Іван  
Цуприк Микола  
Шеремета Мирослав

б)

Голубяк Осип (вист. 28/X 24)  
Дячишин Мир. (вист. 30/X "  
Макогін Андр. (вист. 15/XII "  
Павлів Степан (вист. 15/XII "  
Третяк Василь " 13/XII "  
Челядин Дмитро " 16/X "

в)

Барановський Аргуси (лат.)  
Воробій Степан (лат.)  
Гладун Петро (лат.)  
Калин Володимир (лат.)  
Кулик Володимир (лат.)  
Ліщак Богдан (лат.)  
Ратич Богдан (лат.)  
Стечак Петро (лат.)

г)

Бабяк Стапан  
Белнів Василь  
Волошук Володимир  
Головчак Микола  
Лиса Марта  
Михаськів Олександра  
Павлів Ірена  
Польова Паранька  
Сегін Остап

КЛЯСА IIб (43)

а)

Бодак Володимир  
Гавриляк Володимир  
Гривнак Василь  
Гривнак Володимир  
Івасевич Теодор Данило

Івахів Василь  
Калиній Іван  
Кизимишин Еміліян  
Корда Никола  
Костишин Ярослав Василь  
Кучмій Ярослав  
**Лаврись Никола**  
Лукавецький Михайло  
Лялька Софія  
Патик Дмитро  
Пиріг Роман  
Почигаїло Михайло  
Рудко Петро  
Свериди Стефанія  
Стасів Матей  
Цап Василь  
Цап Алексій  
Шеремета Анна

**б)**

Бобак Іван [вист. 18/X 24]  
Вовк Іван " 15/XI "  
Даниляк Теодора " 1/X "  
Мартиняк Михайло " 2/XII "  
Панас Никола " 11/XII "

**в)**

Бучинський Теодор [геогр.]  
Гнида Йосиф [лат.]  
Гривнак Николай [нім.]  
Дронь Михайло [лат.]  
Іванина Николай  
Качала Василь [лат.]  
Лісневич Григорій [лат.]  
Малецька Ольга [матем.]  
Падик Іван [матем.]  
Падучак Никола [матем.]  
Стецюк Михайло [лат.]  
Фуртас Володимир [природ.]  
Цап Віра [лат.]

**г)**

Андрійців Михайло  
Ворона Анна  
Король Михайло  
Левицька Теодозія  
Тичківська Катерина

Цок Емануїл  
Якимович Катерина

**КЛЯСА III а [34]**

**а)**

Балук Іван  
Горячий Зенон  
Гулей Гриць  
Дармоць Павло  
**Дармоць Теодор**  
**Іваницький Юліян**  
Кудрик Олег  
Кужиль Ярослав  
Мацїевич Никола  
Мельник Михайло  
Невестюк Теодор  
Ошитко Іван  
Паснак Никола  
Пухаль Никола  
**Романів Іван**  
Салій Дмитро  
Смик Богдан  
Тауцький Павло  
Телішевський Роман  
Теліщук Володимир  
Федунків Михайло  
Шпакович Мирослав  
Юрків Юліян

**б)**

Крупка Ольга [вист. 15/XII 24]  
Лаврись Степан " 28/X "  
Малецький Антін " 27/X "

**в)**

Балита Гнат [фіз.]  
Ковалів Юлія [з пом.]  
Ліщак Володимир [лат.]  
Пиріг Катерина [нім.]  
Пурій Іван [лат.]

**г)**

Готра Михайло  
Іваник Михайло  
Семеген Михайло

КЛЯСА III б [34]

а)

Баран Теодор  
Боднарчук Михайло  
Гладкий Володимир  
Гриців Михайло  
Грушецький Григорій  
Гаран Андрій  
**Іванило Василь**  
Кизимишин Ілько  
Кіт Нестор  
Когут Онуфрій  
Кривень Іван  
Кручок Павло  
Лотоцький Василь  
Лютій Дмитро  
Маївка Григорій  
Пиріг Володимир  
Попик Богдан  
Почигайло Михайло  
Пунько Іван  
Федоришин Андрій  
Яніцький Степан

б)

Голубовський Б. [вист. 7/XII 24]  
Наконечний Петро „ 15/XII „

в)

Гладун Богдан [укр.]  
Дячшин Осип [нім.]  
Поливка Анна [лат.]  
Попович Михайло [пол.]  
Сомійла Теодор [пол. нім.]  
Стечик Іван [пол.]  
Чачунь Володимир [пол.]  
Якимів Володимир [лат.]

г)

Макогін Михайло  
Панчишин Степан  
Ревуцька Ольга

КЛЯСА IV. [53]

а)

Бабяк Михайло  
Баран Михайло

Бариліак Тома  
Біленька Євгенія Софія  
Білоголовський Степан  
Величко Ярослав  
Горинь Мирослав  
Горяча Зенофія Стапанія  
Гураль Михайло  
Данилович Тадей  
Довган Василь  
Іжак Мирон  
Кекіш Роман Любомир  
Коваль Степан  
Космина Василь  
Кудрик Оксана  
Лозинська Оксана Любимира  
Любінець Теодор  
Мицик Богдан Антін  
Нехай Іван  
Олійник Петро  
Пархуць Дмитро  
Пурий Роман  
**Ромах Микола**  
Савчук Богдан  
Семегин Іва  
Скобель Михайло  
Стегняк Гарасим  
Стисловський Андрій  
Сторощук Михайло  
Теліщук Нежіля  
Телішевський Гриць  
Федоришин Мирослава  
Цап Василь  
Цап Микола  
Цимбалістий Євген  
Чайковський Олекса  
Юрків Степан

б)

Коваль Петро вист. [3/II 25]  
Федоришин Петро 10/9 24]

в)

Білоус Олекса [поль]  
Головчак Михайло [нім.]  
Калина Антін [нім.]  
Космина Ярослав [поль.]

Саблаташ Іван (нім.)  
Скобель Вол. [рел. лат. гр. нім.]  
Цимбаліста Василь [пол.]

г

Гучко Ярослав  
Гой Михайло  
Павлів Володимир  
Решітник Теодор  
Цюга Ярослав  
Чепіль Микола

КЛЯСА V. (52)

а)

Бачинський Микола Богдан  
Бігус Наталка  
Гуньовський Богдан  
Дарміць Андрій  
Дмитришин Омелян  
Дорожинський Іван  
Дудкевич Ірина  
Заборський Степан  
Зарицький Дам'ян  
**Когут Ірина Марія**  
Кульчицький Роман  
Ляляк Михайло  
Лялька Михайло  
Мацевич Іван  
Підляшецький Омелян Володимир  
Ромах Анатоль Ярослав  
Стецик Микола  
Фарміга Ольга Станіслава  
Шиманський Іван  
Яновський Адам

б)

Бялий Євген (вист. 17/XII)  
Варивода Степанія " 16/II  
Іваськевич Гриць " 6/III  
Ільків Андрій " 11/II  
Крохмалюк Л. Зин. " 31/I  
Літинський Волод. " 31/1

в)

Антонович Богдан (укр.)  
Бігус Мирослав Богдан (пол.)

Вергун Михайло (пол.)  
Вовк Степан (пол.)  
Ганачевський Осип (нім.)  
Гривнак Марія (нім.)  
Геба Степан (пол.)  
Кардинал Ілярій (лат. пол.)  
Когут Осип (укр.)  
Лялька Ольга (укр.)  
Левицька Ольга (нім.)  
Міхенко Роман (лат.)  
Окрепкий Степан (пол.)  
Поливка Богдан (пол. гр. нім.)  
Скульський Юліян (лат.)  
Шеремета Василь (пол.)

г)

Андрусишин Петро  
Гнатків Василь  
Кладко Володимир  
Кечок Михайлина Марія  
Крупка Роман  
Люкс Іванна  
Мурацик Ілько  
Осадчук Осип  
Скробач Михайло  
Януш Василь

КЛЯСА VI [47]

а)

Гой Михайло  
Гой Степан  
Дір Фані  
Дикий Євген  
Зарицький Євген  
Зарицький Ярема  
Іжак Богдан  
**Капко Марія**  
Лібер Дмитро  
Магмет Іван  
Матисякевич Микола  
Оберішин Василь  
Попович Іван  
Ратич Клим, Осип  
Сараб Михайло  
Соколовський Богдан

Сявавко Степан  
Ткачук Дмитро  
Червінський Микола  
Шулим Іван

б)

Головка Юрій (вист. 20/I)  
Головацький Володимир Р. (31/I)  
Крохмалюк Василь, Богдан  
Марицький Володимир (15/XII)  
Лісовий Андрій (15/IV)  
Сербин Петро (31/I)  
Стойкевич Євген (31/I)  
Щуровський Юрій (31/I)

в)

Біленька Марія, Ірена (лат.)  
Вергун Василь (лат.)  
Весоловська Осипа Ол. (лат.)  
Галонька Орест, Миколи (лат.)  
Грицай Ярослав (лат.)  
Гарбачевська Марія (лат.)  
Дзера Михайло (лат.)  
Коваль Ярослав (лат.)  
Кудрик Ліда (лат.)  
Михайлович Богдан В. (лат.)  
Мурин Василь (лат.)  
Хариш Степан (нім.)  
Цап Іван (лат.)

г)

Андрейців Юстина  
Антонів Михайло  
Гіба Осип, Богдан  
Кордис Дмитро  
Паньків Антін  
Теньга Григорій

КЛЯСА VII. (39)

а)

Бабюк Роман Олександр  
Блюменрайх Йсель

Булка Ярослав  
Гольд Мехель  
Демчишин Лев  
Дикий Теофіл  
Дудкевич Роман Олександр  
Каменецький Осип  
Костерка Олекса  
Кривень Григорій  
Лисяк Юліян  
Матусяк Володимир  
Павліз Осип  
Ричаківський Антін  
Руденський Володимир  
Стех Роман  
Цюк Остап  
Шляхер Сося  
Щуровський Роман

б)

Антонович Волод. вист. (20/X)  
Волчук Орест " 17/XI)  
Грицай Володимир " 20/IX)  
Малицький Іван " 17/XII)  
Мацієвич Волод. " 20/XI)  
Турів Магдалина " 14/XI)  
Шаравський Мик. " 17/XII)

в)

Баслядинський Остап (пол.)  
Білан Григорій (пол.)  
Бойкевич Іван Волсд, (мат.)  
Гаєцький Жигмонт (грець.)  
Емхе Олекса (пол.)  
Людкевич Федір (матем.)  
Пиріг Василь (пол. іст.)  
Сандурський Роман (лат.)  
Шмігель Григорій (пол.)

г)

Баляс Володимир  
Білян Михайло  
Дуб Михайло  
Лапук Василь.

КЛІЯСА VIII (22)

а)

Бавм Анна,  
Бавм Ева  
Баляс Степанія  
Бачинський Михайло  
Вербяний Михайло  
Вергун Іван  
Гривнак Осип  
Капко Ярослав Маряїн  
Костерка Володимир  
Любінецький Северин Василь  
Нагірняк Михайло

Навлів Ольга Марія  
Циріг Антін  
Самарняк Іван  
Ткачук Володимир  
Федюк Анна  
Шкільник Юда  
Шльйхер Леа  
Шмігель Василь

г)

Бернштайн Ієр (іст.)  
Болчук Модест (іст.)  
Циріг Михайло (пол.)





## ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА МАЛА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ В РОГАТИНІ

У вересні 1930 року польська влада розв'язала Приватну українську гімназію "Рідна Школа" в Рогатині. Більше як 400 учнів цієї школи втратили можливість продовжувати даліше навчання й здобути середню освіту, а майже 25 учителів опинилися без жадного матеріального забезпечення.

Політика польського уряду вже від століть була спрямована на те, щоб українському народові закрити шлях до джерел науки, обезголовити його і канчуком тримати в послуху й темності середньовіччя. Але українська молодь мала свого щирого покровителя, великого добродія і мецената Митрополита Андрея, який прийшов їй з допомогою й уможливив не одному закінчити середню освіту.

В березні 1931 року, в наслідок порозуміння чільних громадян з Митрополитом Капітулою і згоди Митрополита, відкрито Греко-Католицьку Малу Духовну Семінарію в Рогатині. Сталим директором і її духовим провідником був о. Теодосій Кудрик, катехит і парох Рогатина, а ректорами були — коротко о. Перрідон, о. Стисловський, о. Федоренко, а найдовше — о. Іван Гаврик, колишній старшина російської, а потім української армії.

Як нам говорили, Іван Гаврик, полковник царської армії, на доручення московських властей, був командантом табору інтернованих австрійських громадян, у якому був і Митрополит Кир Андрей. Полковник Гаврик у цьому таборі заприятнися з Митрополитом і щиро помагав та улегшував його побут на засланні. Пізніше він став греко-католицьким священиком, ректором і настоятелем інтернату, в якому запровадив зразкову дисципліну. До помочі йому був спочатку Адам Антонович, потім Іван Декайло, а наостанку Василь Волицький — учителі цієї школи.

В цьому ж році до Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії, або як її скорочено почали називали "Семінарка", вписалося багато учнів з розв'язаних гімназій "Рідна Школа" Галичини, Волині та інших місць.

Відкриття середньої школи полякам було "не по нутрі" й вони відразу знайшли причину, щоб закрити ще й Малу Семінарію. 30-го червня 1931 року адміністративна влада, в асисті шкільного візитатора Юса, опечатала наукові залі й кабінети, а також забрала особисті документи питомців семінарії, їхні метрики, свідоцтва й книги школи. Польська влада уважала, що відкриття Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії (див. "Мета" з липня

1931 р.) є порушенням правового стану, що його підставою був австрійський закон з 27 червня 1850 року під назвою "тимчасового закону про приватне навчання", який давно вже втратив силу. Влада "забула", чи переочила, що конституція Речі Посполитої Польської з 1921 року, артикулом 114 постановляє, що Католицька Церква в Польщі має власні права і що ті права означені Церковним Правом, якого 1375-й канон виразно дозволяє католицьким єпископам творити малі семінарії. Цей дозвіл також підтверджує і арт. XIII Конкордату між Апостольською столицею і польською державою.

Отже, хоч Конкордат австрійський з 1850 р. і втратив законну силу, але рішення польської Кураторії закрити Малу Семінарію це було порушенням власної Конституції і Конкордату римської столиці з польською державою з 1921 р.

"Діло", з вівтірка 14 липня 1931 р., інформує, що "наша Церковна Влада зробила все від неї залежне, щоби стан правний, забезпечений Конкордатом, був назад привернений". Далі читаємо, що серед рогатинського громадянства була поширена поголоска, немов би один з представників Кураторії, присутній при опечатанні Малої Духовної Семінарії сказав, що Кураторія замикає Семінарію тому, що вона назвала себе "Архиепископська Гімназія".

"Не хочемо вірити, — пише газета, — щоби ця вістка була правдива, бо трудно припускати, щоби такий поважний і далекосяжний крок, як замикання Малої Духовної Семінарії, а також конфлікт з Католицькою Церквою, був подиктований такою формальною дрібницею як переміна назви, зроблена зрештою без відома і згоди компетентних церковних чинників, бо назву "Архиепископська Гімназія" замість Малої Духовної Семінарії подав рогатинський кореспондент "Діла", який ту вістку спростував".

Якщо ми підійдемо до назви Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії "Архиепископською Гімназією", то дійсно та остання назва була влучніша, ніж перша, бо програма самого навчання, приміщення школи й склад професорського персоналу в М. Д. Семінарії в Рогатині був той самий, що й у минулого року розв'язаній гімназії "Рідної Школи".

Закриття гімназій в Галичині, а тепер і Малої Духовної Семінарії, докраю обурило українське громадянство. Посипалися скарги й протести. Появився одвертий лист до львівської шкільної округи від батьків, виховників М. Д. Семінарії і громадян з багаточисельними підписами ("Діло", 14 липня 1931 р.), а Українська Парляментарна Репрезентація в Соймі і Сенаті у Варшаві й у Швайцарії — у Лізі Націй, через своїх представників, розгорнули голосний протест проти пацифікації і замкнення шкіл в Галичині.

Протест наших парламентаристів був недаремний, бо вже 5 серпня 1931 р. (див. "Діло" з 12 серпня 1931 р.) прибули до Галичини два визначні англійські послы — Ріс Дейвіс, бувший віцеміністр внутрішніх справ Бритійської імперії та посол о. Джеймс Барр, голова Парляментарного клубу "Лейбор Парті", щоби на місці прослідити українсько-польські відносини й

особисто пригланутися до цілоти нашого життя й творчої праці в усіх ділянках. Посол Дейвіс був на довгій аудієнції у Митрополита Андрея та єпископів Бучка та Будки. Мав також зустріч з нашими чільними громадянами й послами у Львові, а 6-го серпня прибув до Рогатина, де його привітали посол Степан Кузик і о. Теодосій Кудрик. Там гість, між іншим, оглянув з видимим зацікавленням і здивуванням опечатані кляси, бібліотеку та кабінети Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії.

— А що ж сталося з дітьми? — питав він. — Де вони вчать? Що роблять учителі??

Був він і в дитячому садку, а потім о. парох Кудрик показав гостеві дві найстарші українські церкви, що походять з XVI століття. При тій нагоді довідався і про Ставропігійське Братство в Рогатині, яке вже перед віками було культурною твердиною нашого народу.

— Так ви старий історичний нарід! — сказав гість. Відвідав він і теперішнє культурне товариство — філію "Просвіти", де директор її канцелярії, Іван Мурин, докладно поінформував гостя про працю "Просвіти" на селі.

Посол Дейвіс, як довголітній кооператор, надзвичайно живо і докладно розпитував про нашу кооперацію і діставав усі інформації про її стан взагалі та й оглянув Повітовий Союз і склад "Народної Торгівлі". Він наочно побачив труднощі, в яких опинилося наше політичне, економічне й культурне життя, а зокрема освіта, під Польщею. Посол Джеймс Барр у товаристві наших послів виїхав у Стрийщину й Дрогобиччину, щоб оглянути все те, що його найбільше цікавило. "Діпо" з 21 серпня повідомляє, що посол Барр у Варшаві, на зустрічі з високими достойниками польської влади, підніс, між іншим, питання українського шкільництва, включно з українським університетом.

Гідною поставою всього українського суспільства, церковної гієрархії й політичного світу всередині держави й поза її границями, вдалося відстояти Малу Духовну Семінарію й школа далі існувала. А за деякий час Львівська Шкільна Кураторія дозволила відкрити й гімназію "Рідна Школа" в Рогатині та інших осередках. Але хоча школа й існувала, завжди виринали великі перепони з боку влади і їх, як нам відомо, сам Митрополит Кир Андрей хотів безпосередньо полагодити й рішив приїхати до Рогатина.

Рогатинське громадянство заплянувало величаво привітати Князя Церкви, але польська влада категорично заборонила публічні маніфестації на честь улюбленого Митрополита. Дозволила лише на зустріч-конференцію з учительським збором і візитацію Семінарії. Збентеження почалося вже зранку, коли вчителі й учні чекали на приїзд Гостя, але він не приїжджав і були поважні сумніви чи взагалі приїде. По першій годині вчителі вирішили розпустити учнів додому. Митрополит приїхав по полудні, відбув конференцію з учителями, прийняв делегацію учнів (і то лише тих, що були в інтернаті) й ще того самого дня, без розголосу, виїхав до Львова. За свідченням проф. Адама Антоновича, поліція, шпіці, по-

ліційний агент Крижанівський, Пільц та інші стежили за кожним кроком, щоб наказ польської влади був точно виконаний.

По деякому часі частина учнів відійшла до нанововідкритих гімназій. В Семінарії залишилися переважно ті, що були з політичних мотивів записані у поліційні картотеки, здебільшого за підозріння в приналежности або симпатії до ОУН. Вони були позбавлені всяких можливостей закінчити середню освіту в межах польської держави. Завданням школи було не лише дати своїм учням знання в рамках програми клясичної гімназії, але, перш за все, християнське, патріотичне й громадське виховання. Ідучи до тієї мети, учні Малої Семінарії, під ідейним проводом своїх учителів, влаштовували свята на честь Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича, академії на честь свого Покровителя Кир Андрея. Ті імпрези своїм оригінальним змістом притягали численну рогатинську публіку.

Рогатинська футбольна дружина "Роксоляна" була зміцнена також деякими семінаристами.

Під проводом старших досвідчених підпільників, які пройшли вже хресний шлях Берези Картузької, слідства й арешти, існували суворо законспіровані гуртки симпатиків ОУН. Учні пильно вчилися, бажаючи наздогнати втрачений час. Школа нараховувала до 60-70 учнів, яких було поділено на V, VI і VII класи, що містилися на партері гімназійного будинку.

В червні 1934 р. була в Малій Семінарії перша матура. Іспитову комісію очолював о. Юліян Дзерович, крилошанин Львівської Митрополичої Капітули і колишній директор державної української учительської Семінарії у Львові. З 18 кандидатів іспит зрілости склали 17, — один кандидат не витримав іспиту з математики. Другі матуральні іспити відбулися 28 травня 1935 р. Іспитову комісію очолював делегат Греко-Католицького Ординаріату зі Львова, о. М. Хмільовський, директор Малої Семінарії у Львові. Членами іспитової комісії були: о. Т. Кудрик з релігії, Іван Декайло з української мови, Андрій Букеда з математики й фізики, Василь Волицький з польської мови, Дмитро Козій з латини, Іван Тарашук з греки, мгр. Мирон Хомінський з німецької мови, Юліян Каменецький з історії. Ректором Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії був тоді о. Іван Гаврик.

В цьому 1935 р. з 19 кандидатів склали іспит 16 осіб. Один перепав на писемних іспитах, а двоє на усних.

Ця школа проіснувала до кінця 1938/39 навчального року. В тому часі щороку 15-18 випускників одержували дипломи іспитів зрілости (матури). Випускники Семінарії записувалися на студії в Богословській Академії у Львові, або в Духовних Семінарах Перемишля, або Станіславова (тепер Івано-Франківське), інші йшли на кооперативні науки у Вищій Торговельній Школі Т-ва "Просвіта" у Львові. Заможніші виїздили поза межі Польщі — до Данціґу, Загребу, Праги, а один отримав диплом з хемії в Дармштадті, в Німеччині.

Про життєвий шлях випускників Греко-Католицької Малої Духовної Семінарії в Рогатині трудно мені щось сказати. Ми розійшлися і в кожного

було своє призначення і своя доля. Одних ця доля кинула в тайги Сибіру, в каземати в'язниць окупантів, іншим судилося безіменно полягти в рядах УПА чи Дивізії "Галичина" А інші, що їх доля була найласкавіша, розсіялись по всіх континентах, плакаючи ті високі ідеали, які їм Альма Матер дала на дорогу їхнього життя.



*Заставка "Службника", 1604*

## ДЕРЖАВНА УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ 1941-1944

Середня школа в Рогатині пройшла різні стадії впродовж існування, будучи спершу гімназією "Рідної Школи", пізніше Малою Семінарією, десятирічкою за більшовицької окупації і врешті Учительською Семінарією за німецької окупації. Слід зазначити, що польська влада ставила великі перепони цій школі, включно із закриттям гімназії, щоби перешкодити навчанню української молоді.

За старанням Українського Допомогового Комітету німецька окупаційна влада дозволила відкрити десять середніх шкіл на цілу Галичину. Ця кількість, очевидно, була далеко незадовільна у відношенню до кількості охочої до науки молоді.

В комплекс середніх шкіл були включені також Учительські Семінарії із специфічною програмою навчання, пристосованою до потреб тодішнього учителя. Із десяти дозволених середніх шкіл існували гімназії в Львові (2), Бережанах, Чорткові, Станиславові, Коломиї, Тернополі, Дрогобичі, Стрию, Сокалі, а семінарії у Рогатині, Бучачі, Львові.

Приміщення Державної Учительської Семінарії з українською мовою навчання було в імпозантному будинку колишньої Рідної Школи при вулиці Шашкевича, число 6. Ця будівля була збудована за українські гроші, за часів австрійської окупації, з метою щоби уможливити навчання української молоді, а також і пригорнути тих, яких через різні причини усували з державних шкіл.

Впродовж існування польська влада закрила гімназію (1930 р.), на її місце постала Мала Духовна Семінарія, а пізніше влада дала знову дозвіл на гімназію. За часів більшовицької окупації там приміщувалася середня школа — десятирічка.

Сама будівля, із червоної цегли, була на околиці міста. Площа її сусідувала із орними полями селян присілку Бабинці. Будівля була розташована у віддалі десяти хвилин ходу до центру міста. Перед головним будинком були приміщення гуртожитку, в якому містилося приблизно 70-80 учнів. Настоятелем гуртожитку в роках 1942-1944 був учитель Барнич. Десь у 1943 р. приміщення гуртожитку реквізувала військова влада, а 17 бурсаків переселено до головного будинку Семінарії.

У головному будинку приміщувалися класи Семінарії та 7 клас Вселюдної\* Школи, яка була показовою для здобуття практичного досвіду майбутніх учителів. У програмі навчання, починаючи від третього курсу, учні Семінарії перекладали лекції, на яких крім відповідних педагогів, були ще інші учні, як спостерігачі для обсервації і критики переведеної лекції. Державна Вчительська Семінарія була зорганізована так:

*Перший курс* — Класи А і Б. На цей курс приймали кандидатів, які успішно закінчили 7-класу Вселюдної Школи та здали вступний іспит.

*Другий курс* — Класи А і Б. Туди приймали кандидатів, які успішно закінчили перший курс, або гімназію на цьому поземі.

*Третій курс* — Один тільки відділ. Це були випускники другого курсу, або інші з відповідною освітою які пройшли вступний іспит.

*Четвертий курс* — Один відділ. Тут були тільки випускники третього курсу. Не було інших, бо програма навчання вимагала від учнів практичної заправи у формі показових навчальних лекцій, чого не було в програмах гімназій.

Я вступив до Семінарії зразу на третій курс, після вступних іспитів. Перед тим мав я закінчену 1-шу гімназійну класу в Бережанах та 7-му і 8-му класи десятирічки в Підгайцях. Тоді я мав вже 16 років, а чейже в передвоєнних часах абсолюенти, маючи 18 років, отримували призначення на учительські посади у вселюдних школах. Додаткову освіту молоді учителі осягали на вакаційних курсах, які проводили Семінарії під час вакацій. Рівень навчання в Рогатинській Семінарії був на високому поземі завдяки добре дібраному та фаховому учительському зборові. Директором школи був д-р Кость Кисілевський, заступником Василь Ратич. В складі вчителів були: Микола Угрин-Безгрішний, Іван Вербяний, Вацик, Б. Монцібович, Микола Водонос, о. Теодосій Кудрик. Около 40 абсолюентів-матуральників дала Семінарія в 1943 р. Після успішної матури всі вони дістали призначення на працю у сільських вселюдних школах. Вік випускників вагався між 18-30 років. У 1943/44 р. мій курс був матуральним і тому найстаршим стажем. Найстарша група була відповідальна за культурне життя в школі. Поза нормальними заняттями, крім нагляду над молодшими учнями в бурсі, нам доводилося влаштовувати різні імпрези та святочні академії. Із мистецьких одиниць діяв мішаний студентський хор, що співав кожної неділі в церкві на богослуженнях, на ранніх відправах. Хор також вивчав пісні призначені на концерти та академії. Театральний гурток та спортові дружини копаного м'яча були на високому рівні та нераз ставали до змагань з репрезентативною рогатинською "Роксоляною". Музика була обов'язковим предметом впродовж чотирьох років і кожний учень мусів вивчати гру на скрипці протягом чотирьох років навчання. Крім офіційних гуртків в Семінарії діяли також таємні гуртки юнацтва ОУН.

---

\* Вселюдна — народна

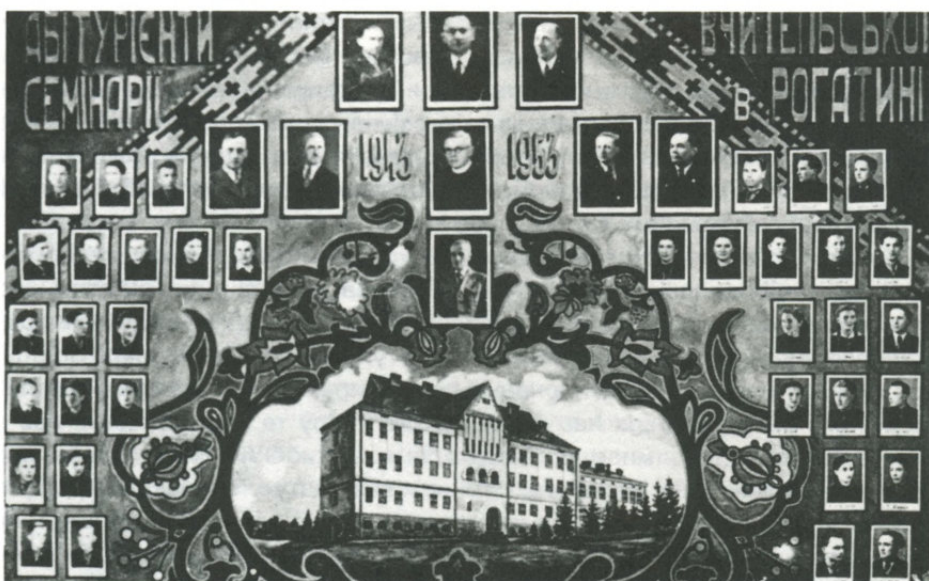
Дії сітки ОУН у школі були пов'язані із сіткою рогатинського повіту. Т.зв. "сільська сітка" була нашою допомогою. Кілька вишколів, що були ведені крайовим проводом юнацтва (Іван Прокопишин — учень бережанської гімназії та тоді вже студент університету у Львові), були технічно підготовані силами повіту. Транспорт, безпека та приміщення для студентської сітки були їх відповідальністю. В цей період вишколи відбулися в селах Заланів і Руда.

Культурно-освітня ділянка Семінарії була, властиво, під впливом сітки ОУН. Академії та інші імпрези були виповнені відповідним змістом, що спричиняло нераз клопоти директорові Кисілевському. На академії запрошено представників української міської управи та української поліції. Щоб стримати та елемінувати юнацькі сітки, директор Кисілевський викликав одного разу чотирьох нас із четвертого курсу та заявив, що на нас в гестапо є донос, що ми є організаторами сітки ОУН. Тому треба все негайно припинити, бо інакше гестапо всіх вярештує. Тимчасово вдалося дирекції запевнити німців, що це не є правдиве. Але десь в місяці січні 1944 р. нас знову викликав директор школи. Між цими учнями були, крім мене, Мирон Смик із Жовчева, який пізніше згинув в УПА та двох інших, доля яких мені невідома. Директор заявив таке: "Я дістав ноту від польського підпілля, щоб зліквідувати навчання в школі, бо інакше до тижня часу будинок (в якому теж містилася бурса) буде висаджений в повітря". Потім сказав "я залишаю вам усі ключі до школи та мого помешкання і виїжджаю до Львова, щоб перебути цю кризу. Ви знаєте до кого маєте вдатися по охорону. Робіть та будьте обережні!". Негайно після цього ми сконтактувалися з місцевою сіткою ОУН, яка прислала свою боївку для охорони, а ми із середини будинку тримали варту день і ніч. В цьому брало участь тільки організоване юнацтво. — Пересторога польської боївки на цьому й закінчилася. Після двох тижнів директор повернувся, вже без родини, та почав приготування до приспішеної матури. Матуру ми здали в місяці лютому та роз'їхалися.

Учительський склад Семінарії з посвятою старався продовжувати не тільки навчання та виховання на високому рівні, але також боронити щораз більший наступ гестапо на студентську молодь, що підозрівало її у підпільній праці. Впродовж мого перебування не було випадку арешту студентів чи учителів, хоч частина з них була пов'язана або симпатизувала з ОУН. Дивлячись із перспективи років виглядає, що хоронила нас також і міська управа, включно з українською поліцією. Належить також згадати, що міська управа допомагала багатьом студентам мешканнями, що з ними тоді було важко, а також іншими прислугами.

Для нас, не-рогатинців, місто Рогатин було цікаве тому, що більшість мешканців були українці. Студентське життя в Семінарії йшло без поважних потрясень аж до кінцевої приспішеної матури в 1944 р. В міжчасі була тільки акція набору до Дивізії "Галичина", якої великим приклонником був учитель М. Угрин-Безгрішний, колишній старшина Українських Січових Стрільців. В тому часі невелика кількість учнів та кілька вчителів зголо-





*Таблю абітурієнтів Української Державної Семінарії в Рогатині 1943 р. (німецька окупація). Вгорі зліва учителі: І. Вербяний, директор К. Кисілевський, Біловус. Другий ряд: А. Дзедзик, Вацик, о. Т. Кудрик, Н.Н., Ю. Крайківський, нище М. Угрин Безгрішний.*



*Абітурієнти Української Державної Семінарії в Рогатині 1944 р. Сидять зліва: Юліян Крайківський, Н.Н. із східних областей, Вацик, о. Т. Кудрик, директор К. Кисілевський, В. Ратич, В. Кривоус, В. Грицай, А. Дзедзик; над В. Грицаєм — І. Вербяний.*

силися та вкоротці були покликані на вишкіл. Це дещо захитало спокійне життя учнів.

Другим важким моментом, який малоощо не довів до ліквідації Семінарії на початку 1944 р., було перебрання будинку школи німецькою військовою владою на військовий шпиталь. В тому часі фронт наближався до границь Західньої України. Учительський збір, рятуючи існування Семінарії, переніс гуртожиток і навчальні класи на передмістя, в сусідстві шпитального будинку. В сусідстві жила родина учителя Василя Ратича, а він став настоятелем бурси. Я відчуваю особливу вдячність до цього великого педагога.

Десь у цьому часі я отримав покликання на поліцію у справі служби в "Бавдінсті", де моє тимчасове звільнення анульовано через мій попередний арешт і втечу зі Львова. Матура мала відбуватися через тиждень, отже я міг матуру здати і тоді зголоситися. Директор Кисілевський побоювався, одначе, зробити мені виїмок і зажадав офіційного звільнення, за яким я не міг піти, бо загрожувала мені або кара в'язниці, або, в гіршому випадку, розстріл. Щоби заспокоїти директора, сітка ОУН вистаралася мені підроблене звільнення, з яким пішов я до директора. На настирливе домагання вчителя Ратича, директор погодився врешті з тим, що той візьме на себе відповідальність за наслідки, підозріваючи, що звільнення є фальшиве. Учитель Василь Ратич, не чекаючи на інших, перевів зі мною письмову матуру, прискорив усну і видав мені свідоцтво та сказав втікати, щоби гестапо не розкусило цієї справи. З великою вдячністю до сьогодні згадую учителя Ратича, котрий ризикував власним життям у цей небезпечний час, рятуючи учнів.

ВОЛОДИМИР БАРАН

## УКРАЇНЦІ В ГІМНАЗІЇ ІМ. ПЕТРА СКАРГИ

Існувала також в Рогатині польська державна гімназія ім. Петра Скарги. Можна з певністю твердити, що офіційного контакту між українською і польською гімназією не було. Від часу до часу були деякі контакти між студентами, коли класи подібних ступенів відбували змагання копаного мяча. Посередниками в таких випадках були студенти-українці, які учащали до польської гімназії. Це була звичайно мала горстка, може один, два на класу. Коли вони починали від першої класи, ніхто не звертав на це уваги. Бували також дуже рідкі випадки переходу з української гімназії до польської. Але можна теж сміло ствердити, що ніхто з тих учеників-українців не спольщився. Польські шкільні власті були на стільки толерантні, що допустили українського священика до навчання релігії. Цей обов'язок виконував парох міста Рогатина, о. Теодосій Кудрик, який провадив навчання, самозрозуміло, в українській мові. Було це своєрідне і цікаве явище, коли кожної неділі, мала групка українців відділялася від загальної групи і прямувала на Службу Божу до української церкви. Отець Кудрик був людиною, яка збуджувала у людей почуття пошани до себе і нам відомий є факт, що при одній maturі в польській гімназії, він заступав директора школи як предсідник комісії при іспитах. Невідомо нам випадків неприхильного тенденційного відношення до українців зі сторони професорів чи студентів. Було їх так мало, що прямо були непомітні. Пригадуємо собі слідуєчих студентів: Володимир Баран, А. Горчинський, Мирослав Дольницький, Мирон Ковч, Богдан Сорока, Маруся Сорока, Мирослав Тицький, Стефан Скробач, Борис і Сергій Лонкевичі, Степан Куп'як, Марко Лонкевич. Олександр Кебуз навчав латину.

## ШКІЛЬНІ СПОМИНИ

РОМАН ШЕНКІРИК

### ЯК ЖУРАВНО ПОМАГАЛО УКРАЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ В РОГАТИНІ

*Поблизькі повіти, в яких не було української гімназії, найбільше відчували брак громадських працівників і тому всякими способами старалися самі собі допомагати. Тяготіли до Рогатина повіти Бібрецький, Журавенський, Ходорівський і Підгаєцький. Про досить інтересний аспект впливу її допомоги згадає адвокат Роман Шенкірик, який у тридцятих роках відкрив був у Рогатині адвокатську канцелярію, у споміні під назвою "Як Журавно помагало українській гімназії в Рогатині".*

\* \* \*

Вернувшись з московської неволі в 1922 р., куди попав під час Першої світової війни, я вступив на практику до канцелярії адвоката М. Лакусти в Журавні.

В Журавенській судовій окрузі було декілька москвофільських священників, а в Журавні 3 "кацапські дуби", а саме: адв. Лакуста, парох о. Юрків і податковий урядник Гошовський. З українців: суддя Чапранський, судові урядники Баран, Коваль і Кулик, крім того гром. діяч І. Паламар. Журавенська округа числилася москвофільською.

В порозумінні з українськими священниками, деякими міщанами та І. Паламарем ми почали відновляти знищені війною читальні Просвіти, кружки Рідної Школи, закладали кооперативи. Мій шеф адв. Лакуста дивився на ту українську громадську роботу "через пальці", бо до канцелярії приходила українська і кацапська клієнтура. Одначе в Журавенщині було мало інтелігенції. Не було кому заохотити селян посилати дітей до гімназії, зрештою такої в Журавні не було, лише в Рогатині — віддалі біля 30 км., або в Стрию. Тому в порозумінні з п. І. Паламарем і зі студентами (абсольвентами гімназій) К. Тенюхом, Я. Хомяком, Т. Хомяком і панною Беґей — відчинили підготовчі курси до гімназії. В 1923 р. всі разом учили, а два роки при кінці кожного семестра їздили до рогатинської гімназії здавати екзамени. Курси були безплатні.

Одушевлення батьків було велике, а при цьому свідомість українського населення росла з року на рік і в той спосіб громадська робота була облегшена. Треба було бачити радість на очах тих, котрі приглядалися, коли транспорт з 30 возів з учнями, родичами і учителями переїздив селами з Журавна до Рогатина.

Поляки шкодили всіма силами, навіть посадили мене в холодну на 1 місяць в Стрию, але за той час курс не розлетівся. Всі згадані студенти вчили далі. До здавки їздило кожного семестра біля 30 учнів. З тих курсів покінчили гімназії: Лаврись, Кручок, Демків, Іваник, Куциківна і багато інших, яких прізвища призабулися.

Може хтось з тих учнів пам'ятає такий факт: Нам виглядало, що один учень не дасть собі ради з наукою і я сказав йому йти додому. Коли він не хотів послухати, я хотів силою його випроводити, але він заперся ліктями при дверях і ми його залишили. Він мені досі імпонує, бо після того вже добре вчився.

Дуже мило згадую часи нашої культурної праці в журавенських "джунглях", коли поляки з "кацапами" (москофілами) спряглися були проти нас і шкодили у всякій роботі. Належить підкреслити, що гімназійні курси були справді найбільше корисною громадською роботою з поміж тої, яку ми тоді провадили.

ЙОСИП ГІРНЯК

## РОГАТИНСЬКА ГІМНАЗІЯ

*Почерез мури Української Гімназії УПТ Рідна Школа в Рогатині перейшли сотні й сотні молодих людей, дехто з них в пізнішому життї стали виїмковими особами. Рідна Школа була тим підґрунтям, на якому виростали на правдивих українських патріотів. Вже на самому початку існування гімназії історичні події заставили молодих адептів науки замінити книжку на кріса, бо в 1914 р. вибухла світова війна. Прийшлося неодному змінити плани життя, бо для батьківщини, яку вважали за найвищий ідеал, треба було віддати все. Друзі зі шкільної лавки розбрилися по широкому світі, деякі навіть зложили свої буйні голови на широких степах України, іншим приходилося неодне пережити в нових умовах. Як воно приємно є почути якусь добру вістку від земляка, який, може, навіть і коротко перебував в Рогатині. Пізніше у споминах згадує з приємністю часи, які йому приходилося там переживати*

*Саме до таких належить Йосип Гірняк (ур. 1895), видатний актор, режисер, педагог і мистецький керівник ряду українських театрів. Родом зі Струсова біля Тернополя. З 1914 р. брав участь в аматорських виставах УСС. Далі працював у професійних театрах: 1916-18 "Українська Бесіда" Львів; 1919-20 Новий Львівський Театр; 1920-21 Театр ім. І. Франка; 1921 Театр-Студія ім. І. Франка; 1922-33 "Березіль" Київ-Харків. В 1933 р., як мист. одностудець Л. Курбаса, був заарештований і засланий на північ. В 1942-44 рр. актор і режисер Львівського Оперного Театру, де вперше на укр. сцені поставив "Гамлета" Шекспіра. Він же представник модерного театрального мистецтва, розвивав ідеї Леся Курбаса.*

*У Споминах пише він про себе так:*

Шкільна зоря завела мене до Рогатина. Славна гімназія "Рідної Школи" на батьківщині турецької султанші Роксолїани варта того, щоб хтось із наших новітніх літописців присвятив їй свій хист і час. Не одного невдача-ника-нетагу вона пригрїла й захистила у своїх привітних мурах. Не один вільнодумець, якому тісно було в державних пенатах науки, поніс свої "несправедливі двійки й поправки" до Рогатина, де чуткий і терпеливий король педагогів — директор Михайло Галущинський виліковував зневіру і скорботу. Це був великий майстер свого діла. Цей благородний педагог, стоячи спиною до класи, бачив, як я відписував латинську та грецьку

задачі від сусіда в лавці Буся Кудрика. Навіть у такому випадку він добродушно просив мене:

— Гірнячок, не псуй собі очей, вони тобі в майбутньому будуть дуже потрібні.

Словом, це був батько, не директор! Завдяки його педагогічному хистові, тактові й любові до молоді, сотні учнів понесли у світ широкий щирю любов і добру пам'ять про рогатинську гімназію і її надзвичайного керівника.

Між кількома десятками молодих ідейних учителів був там Лев Смулка, якого після славнозвісного процесу "101" учасників університетської демонстрації у Львові доля закинула на короткий час до театру "Української бесіди". Недовго він там пробув, але й того було досить, щоб театральний черв'як загіздився в його серці і щоб згодом у своїй педагогічній праці культивувати й цей рід мистецтва. Учитель Смулка в рогатинській "Альма матер" проявив себе не абияким режисером-організатором. Коротке перебування в театрі і справжній режисерський хист допомогли йому оживити цікаву ділянку праці тієї школи. Лев Смулка склав з учителів (аматорів-музикантів) добірну оркестру, а силами своїх учнів вивів на імпровізованій сцені в гімнастичній залі п'єсу Кропивницького "Невольник". Рогатинські глядачі й актори-учні кілька років згадували й заново переживали ту подію. Необорна сила обплела і мене густим театральним павутинням і я довго не міг забути того шкільного видовища.

Лев Смулка мав на своєму утриманні велику родину: стареньких хворих батька і матір та три дорослі сестри. Щоб звести кінці з кінцями, він, крім обов'язків учителя, виконував ще працю адміністратора бурси. Так склалося, що в цій установі знайшли притулок учні-"актори", яких Смулка обдаровував особливою увагою та опікою. Кожну вільну від щоденних обов'язків хвилину він залюбки проводив між нами бурсаками і той час присвячувався приманливим розповідям про театр "Української Бесіди", про життя акторів, про закулісні звичаї, про циганські мандри галицьких комедіантів.

Оповідання про театр, про тодішніх майстрів сцени, знайомство з драматичною літературою — мене більше манили й чарували, ніж скучна грецька чи латинська граматики. Сусід мій у бурсацькій кімнаті (наші ліжка були впритул) Юліян Соколовський перевищував усіх нас своїм акторським чаром. Граючи роллю козака Степана в "Невольнику", він став любимчиком не тільки режисера Лева Смулки, але й неприступна учениця рогатинської гімназії, доня місцевого о. пароха — проявляла йому свою прихильність... Такі успіхи колега Соколовський завдячував тільки своїм акторським здібностям. Його геройська смерть у рядах Українських Січових Стрільців під Потуторами — принесла неоплатну втрату українському театрові. Можна бути певним, що коли б він жив, то, хоч і був дуже талановитим учнем, театральна стихія все ж таки його захлинула б. Не одну нічку, коли адміністратор бурси після романтичних розповідей покидав нас, щоб докінчувати щоденні провірювання "шкільних задач" і коли тридцять п'ять

бурсаків у нашій кімнаті засипали сном праведних, Соколовський і я нишком додріювали свої театральні видіння.

Під впливом того богемського клімату й побратимства з прем'єром шкільного театального гуртка — росли і мої акторські аспірації. В 1912 році батько мій писав, що під час Різдвяних свят струсівська "Просвіта" плянує театральну виставу, в якій "просить" мене взяти участь. Якщо я погоджусь на ту пропозицію, то "зворотною поштою" вишлють мені текст ролі. Тоді в п'ятій класі, я вже пройшов мутацію голосу, мені засіявся ріденький чорнявий вус, зарисувався чіткий баритон, я виспівував на церковних хорах і на концертах, присвячених Шевченкові, всі баритональні сольо. Щоб не відставати від друга Соколовського, я писав вірші-посвяти учениці четвертої класи. Це була молодша доня о. пароха, сестра героїні роману мого колеги. Нарешті, не без впливу тих обставин та зацікавлень, я провалився при "поправці" з латини. "Зрізав" мене вчитель Омелькович. Цей педагог-формаліст послухав мого брата Никифора, який, від'їжджаючи на однорічну відпустку до Відня, щоб закінчити там свої студії докторатом, порадив свому колезі Омельковичу завершити мою "клясичну едукацію" таким найрадикальнішим засобом.

У цій межовій ситуації мого вишкільного періоду врятував мене такт і чуткість нашого батька. Він мене переконав, що й кінь на чотирьох ногах спотикається і що мені корона з голови не злетить, коли посиджу ще один рік у тій самій класі.

Другого року навчання в п'ятій класі, з учителем клясичних мов Омеляном Онофером я був у найкращих взаємних. Він співав басом і ми чергувались на хорах, виконуючи "Ісполнь небо і земля". Перед концертом у честь Т. Шевченка, на своїх лекціях він не турбував мене, і я успішно закінчив навчальний рік без драстичних перебоїв. Учитель Омелян Онофер був втіленням товарисько-професійної етики!



1914 року, в Станиславові на академії присвяченій століттю народин Тараса Шевченка деклямував поему "Кавказ" молодий актор театру "Української бесіди" — Лесь Курбас. Вістка про цю деклямацію долетіла й до нас, рогатинських гімназистів. Очевидець і слухач не знаходив слів, щоб змалювати постать цього небуденного виконавця твору безсмертного поета; високого росту, палаючі пронизливі очі, м'який баритонального відтінку голос, поривисто-нервові жести і нові незвичні, своєрідні інтонації. Шукаючи належного окреслення, оповідач висловився, що "якимсь одухотвореним аскетизмом і релігійною екстазою повіяло від постаті декляматора на концертній естраді!". Знову Лесь Курбас! Це ж той актор Гуцульського театру Гната Хоткевича, що так ридав над мертвою матір'ю в п'єсі "Верховинці"!

У тих часах, театр "Української Бесіди" до Рогатина не навідувався, тому цього актора ніхто з учнів нашої гімназії не бачив. Учитель Лев Смулка чував про студента філософії на віденському університеті Лєся



Курбаса, однак за часу його перебування в театрі актора Леся Курбаса ще там не було. Наша група рогатинських театроманів кинулась на розшуки по газетних рецензіях за цією новою зіркою. Соколовський і я склали по цих слідах навіть життєву силуету новоявленого кумира: в містечку Старому Скалаті народився в акторів Степана і Ванди Курбасів (Янович — театральний псевдонім) 12 вересня 1887 р. син Лесь. Закінчивши університетські студії у Відні в 1909 р., почав акторську діяльність у Гуцульському театрі, а згодом в театрі "Української Бесіди". З перших своїх кроків на сцені завоював увагу і прихильність глядачів, а вся театральна громада інстинктивно прочула в молодому акторові свіжий подув вітру, який розбурхував застоєне плесо.

З розмов із Смункою нам було відомо, що в галицький театр рідко попадали люди з університетською освітою. Смунка опинився в театрі "Української Бесіди" тільки тому, що після судового студентського процесу "101" вступ на львівський університет був йому закритий, а на студії поза Галичиною не мав матеріальних засобів. У час перебування за театральними кулісами він мав змогу пригланутись до тих протиріч, які підточували основи тієї установи. Постійні циганські мандри по містах та містечках, без нормальних театральних приміщень, без постійного власного житла, без жадного забезпечення на випадок хвороби, завжди на очах широкого громадянства, що аплодувало в час вистави, захоплювалось талановитою грою, але одночасно цуралось слуги Мельпомени, як покидька, недоукалицедія, якому доступ у порядні доми був дозволений тільки з "чорного входу". Слуги муз з жалем та гіркотою несли той горб суспільного поділу й намагались допивати чашу терпкого напою у своєму богемському середовищі, яке завжди було під гострим та осудливим поглядом громади.

Поява в театрі людини з університетською освітою, представника молодого покоління, яка вносила нові революційні ідеї в усі галузі життя, пророчила великі зміни у праці і навіть у побуті тієї мистецької установи. За всіма проявами відношення до театру цього акторського нащадка, можна було сподіватись, що він є не тимчасовим, не випадковим членом ансамблю, а навпаки, все свідчило, що театр — його призначення і стихія. Наш опікун Лев Смунка, який боляче переживав недолю українського актора та театру, а зокрема легковажне ставлення суспільства до того упослідженого клану, сприйняв появу Леся Курбаса на рідній сцені з ентузіазмом і великими надіями.

На сторінках газети "Діло" появилися повідомлення, що на чолі театру "Української Бесіди" став Роман Сірецький, а йому на підмогу прийшов режисер і мистецтвознавець Степан Чарнецький. Усе частіше в рецензіях про вистави стало появлятися ім'я Лесь Курбас. У репертуарі театру поважне місце зайняли нові п'єси рідної та чужої драматургії. Широком резонансом пролунали вісті про "Чорну Пантеру і Білого Ведмеда" В. Винниченка, про "Сонце Руїни" В. Пачовського, про надзвичайно оригінальну гру у головних ролях Леся Курбаса, про режисерську інтерпретацію цих творів С. Чарнецького.

Після зміни керівництва театру, колишній директор Йосип Стадник покинув цю одну на західних землях сцену і з своєю дружиною Софією Стадниковою та з актором О. Залуцьким і кількома аматорами підготував невеликий репертуар з двох-трьох п'єс з небагатьма персонажами та став мандрувати по Галичині. Рогатин привітав групу Й. Стадника щирим серцем. У місті театрального дому не було, а до польської залі "Сокола" українці не вчашали; тому директор Михайло Галушинський запропонував Стадникові гімнастичну залю в нашій школі. Актор Залуцький улаштував там сценічні помости, за одну ніч розмалював на паперах декорації і другого дня відбулася вистава п'єси Г. Ібсена "Нора". Наступного ж вечора артисти групи Стадника відіграли мелодраму під сентиментальною назвою "Сирітка Ася". Подія ця вивела з нормальної колії ціле місто Рогатин, усі приходства деканату та культосвітні товариства повіту. Заля тріщала, багато глядачів стояли в коридорі, бо потрапити в середину не було можливості. Серед учнів по класах і бурсах було тільки й мови — про чарівну дружину директора Софію Стадникову та про її партнерів. Директор Й. Стадник, окрилений успіхом на сцені і в касі, придумав обрадувати зголомданих рогатинців шедевром народного репертуару — "Ой, не ходи, Грицю, та на вечерниці".

Колишній співробітник театру "Української бесіди" Лев Смулка став у великій пригоді при влаштуванні вистав групи Стадника. Він знову склав невеличку оркестру з учителів-музикантів, без якої не могла б відбутися вистава такої складної драми, як "Ой, не ходи, Грицю". Весь наш театральний гурток був відданий у розпорядження режисера Стадника. На роль Гриця викликано телеграмою корифея львівських аматорських вистав, продавця з книгарні на Руській вулиці, прізвище якого, на жаль, не збереглося у моїй пам'яті. Цей схожий на Аполлона красень, перевищував усіх "Гриців" галицької землі. Після однієї тільки проби, вистава цієї неперевершеної мелодрами пройшла бездоганно в такому складі:

Мати — Стечинська (незмінна касирка театру Стадника),

Маруся — Софія Стадникова,

Гриць — львівський Аполлон (личаківський прем'єр),

Хома — Й. Стадник,

Дмитро — О. Залуцький,

Потап — Л. Смулка,

2-ий парубок Угрин-Безгрішний (учитель гім.),

Парубки — Ю. Соколовський, Й. Гірняк, І. Горянський, П. Лежогубський, І. Кержицький, І. Вербяний, Д. Данькевич,

Ярина — С. Пелех (дружина о. катехита),

Відьма — Стечинська.

В оркестрі брали участь учителі:

Н. Гірняк — флейта, Познанський — віолончеля, Занькевич — скрипка, Романишин — контрабас, Б. Кудрик — фортепіан (учень), Б. Поташник — диригент.

У костюмерній рогатинського драмгуртка збереглися козацькі жупани

та шаравари з "Невольника"; в них одягли тепер нас, парубків для гуртових сцен "Ой, не ходи, Грицю", і п'єса з побуту дев'ятнадцятого століття пересунулась у козацьку добу.

У гуртовій сцені другої дії мені припала фраза (яка чомусь на театральному жаргоні звалась "квестія"): "Сім літ хліб не родився, поки він появился". Ті слова я мусів виголосити у присутності Марусі-Стадникової, Хоми-Стадника і цілої трупи акторів. Відповідальність за ту фразу, разом із свідомістю присутності на сцені таких корифеїв, мене зовсім приголомшили. Відколядувавши з парубками під вікном горбатого Хоми у першій дії, ми всі смиренно чекали свого виходу у сцені вечерниць у другій дії, в якій рушійною силою всієї масової сцени являється Дмитро. На сцені Маруся з дівчатами чекають появи парубків, чи пак — судячи по одягу — козаків. Чарівна фея, неосяжна мрія всіх галицьких гімназистів Стадникова ось тут, за паперовою стіною! Провертівши в стіні пальцем дірку, я вліпив очі в цю божественну красуню. Та ба, моя короткозорість заступала мені красу і чар тієї вестальки вічного вогню. Миттю надіваю окуляри і знову крізь дірку у стінці слідкую за дією на сцені. Знічев'я сусід потягнув мене за комір на сцену, де ми, парубки у козацьких жупанах, разом з весельчаком Дмитром проспівали молодецьку пісню. Почалась весела розмова про те, кому слід майнути до корчмаря принести барильце горілки, на яку щедрий Хома жертвував гроші. Коли жеребок випав на Дмитра, я мав своєю "квестією" "сім літ хліб не родився, поки він появился" підкріпити цей одноголосний вибір. Та тільки я відкрив рота, коли всевидючий Хома, проходячи повз мене, зручним непомітним рухом стягнув мені окуляри з носа. Котрийсь з парубків схвально гримнув мене кулаком по плечу; мовляв, молодець козак, а чарівна Маруся-Стадникова пирснула сміхом та прикрила собі очі барвистими стрічками дівочого віночка. В наступних діях Гриць, Маруся, Хома і затійливий Дмитро своєю професійною грою згладили всі аматорські недоречності своїх випадкових партнерів. Ми з однієї проби заграли, як зуміли, а все ж ми подихали на сцені одним повітрям з такими артистами, якими не без права гордилась галицька земля.

Наступного дня вчитель латинської і грецької мов Омелян Онофер, увійшовши в класу, заговорив до мене:

— Юзик, я вже багато бачив у своєму житті, але козака у "цвікері" ще мені ніколи не довелось оглядати. Ти подаєш великі надії!

Таке пророцтво вся класа прийняла верескливим сміхом, а мій суперник Петро Лижегубський заіржав мов лоша на пасовиську. Після лекції товариші продовжували обговорювати дебют із професійними артистами, при чому мені й далі не жаліли в'їдливих шпильок та саркастичних дотепів. А все ж мені пощастило відгризтися, що мій вихід на сцену в козацькому жупані і "цвікері" звернув на мене увагу "самої" Марусі, ніхто інший тільки директор театру сам зняв його з мого носа, а вчителі в конференційній залі говорять про цю подію з більшим запалом, ніж про концертну гру на фортепіані Буся Кудрика. Після такої резонної заяви дотепи на мою адресу припини-

лись і я з виглядом переможця зайняв своє місце між принишклими напасниками.



Після подорожі спеціальним рогатинським поїздом на величавий здвиг у Львові, присвячений століттю з дня народження Тараса Шевченка, роз'їхались ми на довгождані вакації. Ніхто з нас і не думав, що більше вже не повернемось до цієї незабутньої і дорогої нашому серцю школи. Продовж усього життя, серед бурхливих подій, не раз тяжких переживань, ця цитаделя рідної школи з її незвичайним директором і милими вчителями світила мов маяк у повній, нічим не притьмареній красі.



Вакаційна атмосфера 1914 року була неспокійна, насичена нервозністю, туманними віщуваннями, війсьними небезпеками. Не встигли струсівські однолітки як слід викупатися, погрітись під промінням подільського сонця, коли грянула Перша світова війна. Кілька днів після свого весілля, мій брат Никифор мусів покинути молоду дружину і, одягнувши офіцерський мундир, помандрував до 15-го полку австрійської армії. По кількох днях батьки виряджали на "війноньку" мене й молодшого брата Володимира. До нас долучився друг дитинства Михайло Герман, нащадок струсівських ганчарів, і пішли ми пішки до Тернополя добровільно голоситись у ряди Українських Січових Стрільців.

Двісті п'ятдесят гімназистів-рогатинців, між ними всі старші бурсаки Лева Смулки, злетілись до Академічного дому у Львові, де й організувалась "Рогатинська сотня" УСС. Двісті п'ятдесят не старших дев'ятнадцяти років молодців, хвацько маршуючи з Кайзервальду, гриміли молодими голосами по вулицях Данилового града. Ми співали по вулицях Львова пісень про те, як розірвемо московські кайдани і здобудемо волю Україні, і в цьому ніхто з нас не сумнівався, бо начальним вождем Легіону Січових Стрільців став директор нашої гімназії — Михайло Галушинський, а сотником рогатинської сотні мій брат, учитель тієї ж гімназії, Никифор. Їх, як і інших українців запасних офіцерів австрійської армії, влада прикомандирувала до цього новоствореного козацтва. Ніякі москалі не були нам страшні, ми свято вірили, що червону калину піднімемо і Україну розвеселимо.

Але не довго тряслись мури Львова від наших пісень. Після кількох таких ентузіастичних днів, нас знову загнали на товарну залізничну станцію, посадили на відкриті "льори", на яких залізниця розвозила ринь з берегів гірських річок, і в наших, вітром підшитих гімназійних мундирах, повезли до Стрия для дальшого муштрування та формування.

Наша сотня своїм складом відрізнялась від інших; у нас переважаючою більшістю були учні середньої школи та кілька селян. Ні одного "академіка"! Ми не дуже розбирались у політичних зовнішніх і внутрішніх справах та подіях того часу. Та все ж одна подія примусила нас глибше призадуматись над питанням, яке нам не дуже то було по плечу. Одного дня, після

приїзду до Стрия, командири повели нас на великий майдан за містом, де ми мусіли скласти присягу вірності австрійському цісареві і його прапорам. Між куренями блискавкою рознеслась вістка, що група старших студентів, чи як їх у Галичині величали "академіків", не захотіла присягати вірності чужим прапорам. Вони заявили, що Україна їхня батьківщина і їй вони принесли свою кров і життя. Ініціатором такої постави мав бути молодий актор театру "Української бесіди" — Лесь Курбас. Знову Лесь Курбас! І тут, серед куренів січового стрілецтва це прізвище перелетіло із уст в уста. Факт відмови від присяги електричним током вразив не одного із майбутніх лицарів "залізної остроги", не один став призадумуватись над тим, чи правильний шлях він вибрав до волі батьківщини... Однак на спокійні міркування не дозволяли ні час, ні події; зі Сходу сунула московська лавіна, що заливала всю нашу землю. Але серед тих гарячих і хвилюючих днів так хотілось хоч глянути на того сміливця і молодого чародія нашої сцени. Всі розпити та розшуки були даремні. І тут не пощастило! Нарешті, хтось із його шкільних друзів став розповідати, що після відмови від присяги, він з однодумцями подався шукати тимчасового захисту під теплими крилами галицьких приходств. А нас знову загнали на відкриті "льори" і повезли через Лавочне на невідоме Закарпаття.

*Йосиф Гірняк, Спомини. В-во Сучасність, Нью-Йорк, 1982*

ОЛЬГА ПАВЛІВ-КАЛИНА

## МАТУРА В РОГАТИНСЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ

В 1914 р. найвищою клясою в рогатинській гімназії була сьома, а восьма вже не могла бути, бо вибухла Перша світова війна. Тоді майже всі учні вищих клас віком від 18 і вище були покликані до війська австрійською владою боронити цісаря і його краї. Гімназійні студенти 6-ої і 7-ої класи разом зі своїм тодішнім директором Михайлом Галущинським та вчителями Миколою Угрином-Безгрішним, Антоном Лотоцьким, д-ром Антоном Борисом, Левом Смункою й іншими, зголосилися добровільно до боротьби з москалями. Тоді то вони всі створили відділ, який влився в тоді повстале військо Українські Січові Стрільці.

Від 1914 до 1917 років в Рогатині не було жадних шкіл діяльних, а будинок гімназії займали то австрійські то московські війська на шпиталь для ранених вояків. Аж у 1917 р., коли москалів прогнано з Рогатина, учителі поверталися з війни і в них постала ідея зорганізувати першу клясу гімназії. У приватному мешкані д-ра А. Бориса відбувся вступний іспит до першої класи, бо будинок гімназії був ще зайнятий військом. Наука в першій класі зачалася в бурсі, недалеко церкви св. Духа. Першим директором цієї класи був д-р Денис Лукіянович, який походив із Буковини. Він вчив нас латину. Не пригадую собі всіх тодішніх товаришів першої класи, але знаю, що це були учні з міста Рогатина, Бабинець, Залужа, Черча, Підгороддя та із дальшого села Стріличі — Кость Кебало. В 1918 р. до нашої першої і другої класи ходили жидівські учні з Рогатина. Деякі із них перейшли в 1920 р. до польської гімназії. В шкільному 1919-20 р. були вже три класи і навчання відбувалося в будинку української гімназії. Тоді то наш директор Лукіянович переїхав на працю до Львова, а його місце зайняв Михайло Кужиль, який вчив нас латину. У шкільному 1920-21 році вже були чотири гімназійні класи, директором став Клявдій Білинський. Його дружина була німецького походження, але говорила нашою мовою та займалася справами учениць гімназії. Із жидів лишилися в нашій класі Анна Бавм, Ева Бавм, Леа Шляйхер, Юда Школьник та Ізьо Бернштайн. Всі вони здавали зо мною матуру в 1925 році. Тоді приїхав до Рогатина Антін Крушельницький і перебрав обов'язки директора гімназії. На цьому пості він був тільки два роки, дещо пізніше виїхав до СРСР. Довго він там з родиною в живих не проіснував, впав жертвою більшовицького терору і їх

всіх знищено. Після того до гімназії приїхав на пост директора відомий математик д-р Микола Чайковський. Він також виїхав слідами Крушельницьких до СРСР на пост університетського викладача в Одесі. Там також був переслідуваний і після довголітнього заслання в сибірські тундри, по закінченні Другої світової війни повернувся до Львова.

Весь час гімназія була під опікою Т-ва "Рідна Школа", Українського Педагогічного Товариства у Львові. Філію Т-ва "Рідна Школа" в Рогатині репрезентував голова, судовий радник Петро Когут. Під фірмою "Рідна Школа" учні й учениці гімназії влаштовували різні імпрези, концерти, вистави та академії, а дохід із тих імпрез допомагав фінансово гімназії.

В четвертій класі ми вже читали Овідія, деякі важніші частини вивчали напам'ять. Тоді латину навчав нас Михайло Кужиль. Згодом до навчання історії прибув ідейний учитель Юліян Каменецький, який викладав дуже гарно чистою українською мовою. Був він також опікуном хлоп'ячого пластового куреня ім. Пилипа Орлика. Опікункою пластунок була пані Віра Кудрик, дочка о. Павла, пароха Рогатина. Українську мову та літературу викладав Василь Ратич, бувший УСС. Його дружина Анна Дмитренко також була воїном УСС-ів. Гімнастичних вправ та співу навчав симпатичний, молодий та все усміхнений Остап Цепинський. Він зорганізував учнівський хор, який співав кожної неділі під час Богослуження в церкві. Пригадую, що в цьому хорі співав жид Ізьо Бернштайн, який могутнім басовим голосом співав сольо "іспольнь небо і земля" до пісні "Свят, Свят..." Географію викладав о. Андрій Мельник. Німецьку мову спочатку викладав Антін Лотоцький, письменник дитячої літератури, б. воїн УСС-ів. Пізніше німецьку мову викладав Іван Вербяний, також воїн УСС-ів. В 5-ій класі почали ми вчитися грецької мови і першим твором була Гомерова Іліяда. Я здавала матуру в місяці червні 1925 року.

Тому, що наша гімназія не мала т. зв. права прилюдности, польська кураторія шкіл прислала зі Львова інспектора для перевірки навчання. Тоді запало зарядження впровадити навчання польської мови і літератури. Першим учителем тієї мови став Михайло Кужиль. На час матури львівська кураторія прислала матуральну комісію на чолі з проф. С. Кархутом. Членами комісії були вчителі Академічної Української Гімназії у Львові, м. інш. Крижановський; Лещій питав математику, Посацький питав греку, Кархут латину та інші, яких не пам'ятаю. Після тієї матури всі абсолювенти, які здали її, мали право вступити на дальші студії в університети в польській державі.

Після матури мої товариші розбрелися на студії. На теологічні записалися: Михайло Пиріг, званий Пампозьо, Михайло Нагірняк, Михайло Вербяний, званий Паяда, Іван Вергун, Роман Бачинський та Осип Гривнак. На правничі студії у Львові записалися Северин Любінецький та Іван Самарик, Модест Волчук студіював в Торговельній Академії, Капко студіював на математично-фізичнім відділі університету, В. Костирка став урядником староства. Юда Школьник пішов працювати до друкарні і книгарні свого батька в Рогатині. Стефа Балясівна була членом хору

Дмитра Котка, з яким об'їжджала з концертними виступами по цілій Європі. Гануся Федюк осталася у своїх батьків на Бабинцях, де минулого року померла. Ольга Павлів студіювала філософію на львівському університеті, досягнула ступінь магістра з української і польської мов. Василь Шмігель студіював техніку в Празі, Чехословаччина і там отримав звання інженера. Був одним з перших в'язнів польського концентраційного табору в Березі Картузькій. За часів німецької окупації був заарештований німецькою поліцією під замітом приналежності до ОУН і вивезений до концтабору в Оранієнбургу і в Освенцімі. Одна версія каже, що там був знищений фізично, друга, що на початку 50-тих років згинув під Києвом, як член збройного протибольшевицького підпілля. Михайло Вербняний живе в Америці як "бізнесмен". Ізю Бернштайн виїхав невдовзі по матурі до родини в Америці. Ще недавно помер у Клівленді мій шкільний товариш Волчук, як також ще давніше в Торонті помер Іван Самарик. Стефа Баляс-Григоріїв живе у Торонті, одначе знеможена паралічем. Капко живе в СРСР і був головним директором електривні у Львові.

На матуральному фото розміщення осіб:

Зліва направо сидять: Анна Федюк, Анна Бавм, Ольга Павлів, Ева Бавм, Стефанія Баляс, Леа Шляйхер.

Стоять зліва до права: Михайло Нагірняк, Осип Гривнак, Іван Самарик, Володимир Костерка, Михайло Пиріг, Юда Школьник, Ярослав Капко, Модест Волчук, Северин Любінецький, Василь Шмігель, Антін Пиріг, Іван Вергун, Володимир Ткачук, бракує на цьому фото: Роман Бачинський, Михайло Вербняний, Ізю Бернштайн.





АНДРІЙ ДЗЕДЗИК

## В РОГАТИНСЬКІЙ "ДЕСЯТИРІЧЦІ"

(Спогад учителя з 1939-41 рр.)

Прийшов пам'ятний місяць вересень 1939 року. Я в цей час перебував у Рогатині на вакаціях у родини і мав у половині місяця повернутися на працю в приватному Архіві Митрополита А. Шептицького до Львова. Однак, вертатися вже не довелося, бо сталися, як відомо, вагомими наслідками події в Галицькій Землі, котру зайняли большевики у вересні цього року і про які покійний Великий Митрополит Андрей Шептицький пізніше так пророчо висловився: "Обернулася карта історії" — і предсказав, що настануть дуже тяжкі часи для нашої Церкви, але вкінці вона відродиться і чекає її велике майбутнє. Так дійсно й сталося і надіємося, що й друге Його пророцтво сповниться!

\* \* \*

1-го вересня 1939 року несподіваний напад Гітлера на Польщу спантеличив польську адміністрацію міста. Поліція не мала іншої роботи, як заарештовувати чільних українців міста й околиці. Всі вони були, мовляв, вороги Польщі, які намагалися "одерваць ченсьць од цалосьці" і створити Українську Державу, хочби лише із земель Східньої Галичини.

Польське радіо на ринку рипіло від самого ранку до вечора: "Увага, увага, надходзі!" (це щодо налетів німецької авіації) і запевняло, що польське військо бравурно відкинуло німецький наступ і йде скоро вперед, а "Зварці" стоять при міністрові Беку (заграничних справ) і "он не да ані шклянкі води з можа Балтицкего" та інші подібні вигуки.

З приходом більшовиків було звільнено заарештованих українців. Советська влада почала "перестройку" на свій лад — на ринку відбувалися мітинги, вихвалювалося Сталіна й оплюгавлювалося польську владу, що змагала мати свою державу "од можа до можа".

В половині вересня почалася організація шкільництва на советський лад. Скликано учителів народньої і середніх шкіл (гімназій української і польської) і наказано почати нормальне навчання за старими програмами, доки не прийдуть з Києва нові розпорядження. Як тільки з'явилися більшовицькі танки, відразу поліція склала кріси в козли й чекала спокійно

доки чекісти її не розоружили й вивезли в невідомому напрямі. Коло гімназій стояли чекісти й чомусь контролювали вчителів і учнів при вході до школи. Чогось, як виглядало, боялися.

Спочатку на стінах кляс далі висіли хрести, які пізніше було усунено. Завідуючим "десятилітки" призначили проф. Василя Ратича, котрого пізніше замінено завідуючим-українцем із східніх земель, товаришем Стадником (забув ім'я). По двох тижнях новий завідуючий наказав одному з нас поїхати до Львова й закупити нові советські підручники, щоб виелімінувати старі польські. Я зголосився перший, бо мав у Львові брата о. Петра, а подруге — хотів знати, що сталося з приватним архівом, що його ще в червні 1939 р. перенесено до нового приміщення при вулиці Петра Скарги, зараз побіч катедри Св. Юрія.

Полагодивши у Львові з закупом деяких підручників, я відвідав у палаті Митрополита, котрий тоді, хоча нікого не приймав, погодився мене прийняти. Я розповів йому про мою працю в нових обставинах, про антирелігійну пропаганду і про усунення хрестів із шкільних заль. Вкінці, вислухавши мого звіту, сказав: "Треба повинуватися розпорядкам держави, яка вона не була б, а щодо молитви, то хоча заборонено молитися, то все таки в душі треба молитися і це дати відчути учням, щоб вони самі догадалися з вашого поступовання, що треба також в душі молитися!" Я подякував за науку і сам не знав ще тоді, що мене стріне несподіванка, а саме — оскарження мене у відмовлюванні мною молитов у школі.

Щодо долі приватного архіву, то совети сконфіскували весь архів, приміщення запечатали, а керівника Архіву, колишнього кустоса Кам'янець-Подільського університету проф. І. Шендрика, заарештували і запроторили на Сибір.

В українській десятилітці працювали не лише українці, але й жиди. Їх було 5-6 осіб, добрі педагоги й згідливо працювали з нами. З наших учителів працювали: професори — Ів. Вербяний, Василь Ратич, п. Надія Червінська, Дрогомирецький, а в неповній десятилітці — дир. Водонос, Бігус та інші, що їх імена призабулися.

*Молитва у школі.* Десь при кінці жовтня 1939 р., перед перенесенням мене до польської десятирічки (бо бракувало учителів, які б знали польську мову), одного дня дістав я виклик від завідуючого, щоб з'явитися з проф. В. Ратичем в "Народній Освіті" в справі вияснення і мого поступовання відносно виховання учнів у комуністичному дусі. Проф. Ратича покликано тому, що він був моїм директором на початку навчання, заки прийшов новий завідуючий десятилітки. Керівник "Народньої Освіти" (забув його прізвище), не попросивши нас сідати, гострим тоном сказав мені, що дістав вістку ніби я разом з учнями, помимо заборони, молюся перед і після навчання. Я здивувався і заперечив це, що також ствердив і проф. В. Ратич, — чогось подібного я не вчинив. Тут зазначу, що в школі були учні не лише українці, але й жиди, які воліли чомусь бути учнями нашої української



*Десятилітка в Рогатині і деякі учителі неповної семирічної школи. Зліва — сидять: Н. Каменецька, М. Водонос, Н. Н., завідуючий "Народньою освітою" М. Угрин-Безгрішний; стоять учитель — жид Н. Н., Галяревич, Федюк, Н. Н., Добрянська, Л. Єднака, учитель — жид Н. Н.; другий ряд Н. Н., Ю. Каменецький, завідуючий 10-річкою — Стадник, Левентер, А. Дзедзик; третій ряд: О. Ковбуз, А. Лотоцький.*

школи, ніж польської, а тому й знайшовся якийсь учень-жид, що "підставив мені стільця".

Завідуючий запитав мене далі, чи я вірю в Бога. Я відповів, що я від малку віруючий християнин, а зараз це ще закороткий час, щоб я міг "переродитися" на атеїста. Завідуючий на це нічого не сказав, але перестеріг мене, щоб добре подумати й постаратися "переставитися" на новий спосіб — вірити в мотто, що "релігія — це опіум для народу". Вкінці сказав, що цю справу він ще перевірить серед учнів, бо якщо це правда, то мені загрожує виключення з праці в радянській школі.

Не знаю, чи перевіряв він цю справу, але в кожному разі справа та притихла. Як би не було, я був вдоволений і втішився першою платнею, що її дістав за місяць навчання, бо досі ще я не мав щастя працювати на державній посаді. За Польщі ніяк я не міг дістати посади вчителя, бо поляки вимагали зміни віровизнання і нерado давали працю історикові — для них історія була важливим предметом, треба вчити й переконувати дітей, що заснування й назва міста Львова постали від того, що "Казимир Великий, полювавши в лісах, де нині стоїть катедра Св. Юра, убив з лука льва й від того пішла назва міста".

...Другий випадок трапився, коли мене підозрівали, як українського націоналіста. Завідувача, "піонер-вожата", одного разу запитала мене, чи я

був коли-небудь на Україні, а головне — в Криму, де таке чисте й здорове повітря. Я відповів, що ніколи ще не був в Україні, а тим більше на Кримі, а бажав би там побувати, бо це "українська Рів'єра" та й чому Крим належить до СРСР, а не до УССР, хоча сполучений з українським материком.\* Вона сказала: "Як бачу, ви український націоналіст", а потихеньку додала: "нікому так не говоріть, бо можете потерпіти й то тяжко". Видно, що й сама була щира українська патріотка.

Навчання продовжувалося, відбувалися часті мітинги учителів, часто в неділі, щоб ніхто не міг, криючись, відвідати церкву. Мусіли ми відвідувати слабих у науці учнів у їхніх домах і проробляти з ними завдання. Мусіли вивчати конституцію УССР дуже докладно і також відвідувати людей по домах, роз'яснюючи їм неясні місця в тексті конституції. Отже, вчителі були дуже перевантажені працею в школі й поза школою.

Серед праці в школі прийшла й друга половина червня, коли Гітлер несподівано напав на Радянський Союз. Перед тим були часті вивози людей в невідоме, але й ми, вчителі, після приходу німців дістали певні відомості, що й нас було заплановано вивезти на початку липня 1941 р. Одним ворогам це не вдалося й ми були знову "визволені" другим ворогом, гітлерівською Німеччиною.

*("Наш Голос", травень 1988 р.)*

---

\* В той час Крим належав до ССРСР, а не до УССР, як було пізніше.

# МУЗИКА — МИСТЕЦТВО

Д-р БОРИС КУДРИК

## МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ В РОГАТИНІ ПЕРЕД ВІЙНОЮ

(З приводу 25-ліття ювілею гімназії "Рідної Школи")

### ПЕРШИЙ РЕПЕРТУАР

Коли восени 1909 отворено українську гімназію в Рогатині, я поступив у третю класу. В першому році існування гімназії її самотнім організованим музичним осередком був мішаний хор під орудою покійного диригента Івана Поташника. До хору й я належав як несогірший сопраніст, але що вже тоді я плавно читав ноти "пріма віста", не потребував ходити на всі проби та все-таки без перешкоди брав постійну участь у церковному співі. Репертуар хору був тоді ще простий та легкий: Служба Божа ц-дур Кумановського, десь колись яка легша церковна річ Бортнянського чи Вербицького, а зі світської музики виключно збірка народніх пісень "Наша дума" Філярета Колесси чи інших з його легших в'язанок. Аж до вибуху війни був я самотнім піаністом на всю гімназію. З початком 1910 р. дала гімназія свій перший Шевченківський концерт і це був перший мій виступ на естраді. Я грав тоді — для браку чогось відповіднішого — Годарда "Сторінку минулого" і (очевидно під анонімом) власну імпрровізацію з народніх пісень. Хор відспівав низку народніх пісень зі згаданої "Нашої думи".

В другому році існування гімназії (1910-11) була тут уже дута оркестра під проводом того самого диригента, що й хор. Її репертуар був тоді зовсім типовий: марші, танці, в'язанки народніх пісень. Хор подбав тоді про досить добру фісгармонію і від тієї пори я приходив постійно на проби акомпаніювати. В програмах моїх точок на шкільних концертах з'являлися вже подекуди легші фортепіанові сонати Моцарта.

### ПРИРОДНИК — МУЗИКОЮ

Музичне життя гімназії оживилось, коли з новим шкільним роком з'явився в учительському зборі добрий скрипаль і диригент пок. проф. Денис Познанський (з фаху природник). Йому тепер припав провід уче-

ницького хору. Сопрани й альти, досі виключно хлоп'ячі, збагатилися тепер дівочими силами. Репертуар хору поширився значно: з'явилися мотиви Бортнянського (ось такий "улюблений номер" усіх наших гімназійних хорів, як вічно молоде "Блажен муж" та "Всюю прискорбна"), більші кантати з акомпаніментом, як "Заповіт" Вербицького, "Гамалія" Біликовського, виконувані на Шевченківських та інших шкільних концертах при моєму дострою на фортепіяні, або фісгармонії. Та великою новиною в Рогатині були тоді твори Людкевича — від усіми хорами розхопленої настроєвої мініятури "Чорна рілля ізорана" аж до великих речей з достроєм фортепіяну замість оркестри, як "Молитва" з "Кавказу" та "Вічний революціонер". Уже з початком "ери проф. Познанського" вибілося в хорі двоє солістів: тенор Сохан і баритон Осип Гіряк. В репертуар шкільних концертів входять тоді сольоспіви й дуети (Лисенка, Січинського, О. Нижанківського й інших). Сам проф. Познанський, як скрипаль, володів несогіршим репертуаром: пару концертів Берліоза, "Циганські мельодії" Сарасаті, дрібні твори Данкля, Венявського, обрібки з Шопена, Шумана, згодом одна-дві сонати Бетговена й деякі класичні дрібниці зі збірки Бурмистра. Не грав ніколи прилюдно, зате часто приходив до мене грати. Йому я присвятив кілька своїх скрипкових дрібниць. Грав також несогірш на віольончелі.

## НОВІ СИЛИ

Водночас і друга оркестра дістала нового диригента, проф. Моріца Едельмана, родом з Наддніпрянщини. В її репертуарі появилися зчасом і поважніші речі, як попури з "Гугенотів" Маєрбеера та "Колискова" Моцарта. І тут найшлося двох добрих солістів на крилівці: Данкевич і Соколовський, що виконували на шкільних концертах соля й дуети з достроєм фортепіяну (між іншим, один з дуєтів Мендельсона).

В учительському зборі найшлися й інші інструменталісти, частинно давні, частинно нові сили; професори Ляхович, Занько (оба скрипалі), проф. Романишин (контрабас) та проф. Н.Гіряк (флейта). Наприкінці 1911 р. зібрав проф. Познанський смичкову оркестру учнів (найшлося яких 20 скрипалів, 1 віольончеліст, а згодом ще й й контрабасист. Кількох скрипалів призначено пізніше до віолі). Я, що трохи ще пам'ятав свою колишню науку гри на скрипці, вступив до цієї оркестри, але, прикладаючися надто пильно до фортепіяну, не побув у ній довго. Та й ще не скоро довелося їй дозріти до першого виступу.

І мій піяністичний репертуар ширшав, між моїми точками шкільних концертів найшлися такі твори, як концерт Д-моль Моцарта, сонати Бетговена, як "Патетична", "Місячна" та навіть Е-моль оп. 90, "Сцена з карнавалу" Гріга, а з українського репертуару: "Бурлаки" Витвицького та "Елегія" Фіс-моль Лисенка.

За два останні шкільні роки до вибуху війни музичне життя гімназії зростає ще більше. Дві нові вчительські сили, проф. Топперман (германіст)

і проф. Міськевич (славіст) збагачують музичний контингент, як добрі скрипалі. Також вокальними силами (згадаю прегарного тенора пок. о. В. Пелеха) засилює вчительський збір хори зі старшого громадянства при нагоді більших концертів.

## ОРКЕСТРА

Постає також сальонова оркестра з членів учительського збору при співучасті двох старших учнів: Озаркевича (контрабас) і моєї, як акомпаніатора на фісгармонії. Ця оркестра виступала на аматорських виставах учнів і старшого громадянства або в антрактах, або акомпаніюючи в легших народніх співограх типу "Невольника". У репертуарі оркестри, був один курйоз т.зв. "Фантазія Вербицького", що її ще й досі пам'ятаю і щойно пізніше дійшов я до того, що це зліпка дуету з опери "Ромео та Юлія" Беллінія, уривка з однієї симфонії Вербицького та арії з опери "Ченерентоля" Россіні. Оркестра виступала також на гімназійних вечерницях і равах.

## ОДИН КВАРТЕТ І ОДИН КОНЦЕРТ

З виступів гімназійного хору поза офіційними Шевченківськими та подібними концертами годиться згадати духовний концерт, у великопісному часі 1913 р. в парафіяльній церкві.

При кінці цього ж 1913 р. проф. Познанський засновує камералку з членів учительського збору. Я йому порадив спровадити смичкові квартети Гайдна і Моцарта та фортепіянові тріо Моцарта. Ноти спровадили, а в квартеті засіли, якщо не помиляюся, до першої скрипки проф. Топперман, до другої проф. Занько, до віолі проф. Міськевич а до віольончелі проф. Познанський. Проби відбувалися в конференційній залі, нераз пізніми вечорами. Одначе до прилюдного виступу квартету, на жаль, не дійшло ніколи.

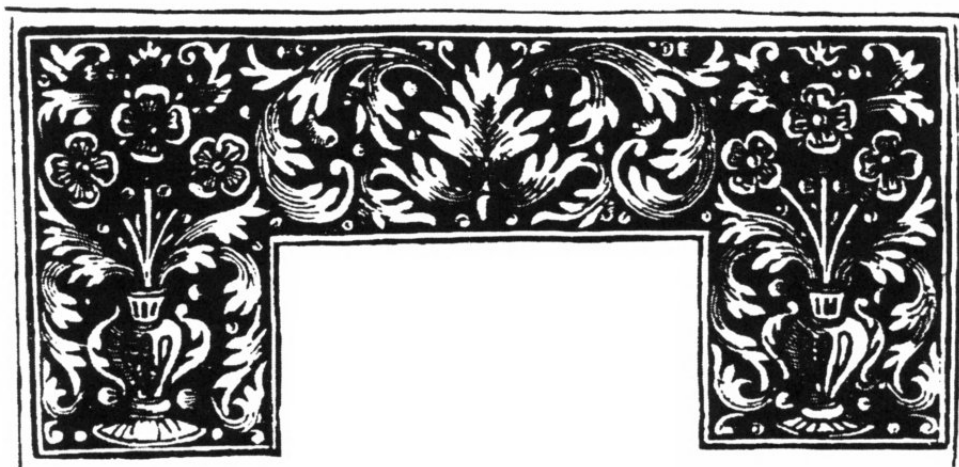
З весни на літо 1914 святкував увесь український народ соті роковини народження свого Кобзаря. І рогатинська гімназія дала, що могла дати найкращого. З-поміж чисельних більших і менших Шевченкових свят у мурах гімназії запам'ятав я один пополудневий концерт під голим небом на гімназійному подвір'ї. Тоді вперше виступала оркестра учнів смичкова з дутою під орудою проф. Познанського, як акомпаньямент до хору в "Заповіті" Вербицького та "Гамалії" Біликовського, виконаними з усіми деклямаційними частинами, а самостійною її точкою була більша в'язанка народніх пісень.

Якщо не помиляюся, це були останні акорди музичного життя в нашій рогатинській гімназії, бо вже невдовзі пізніше над нашими рідними полями й лісами залунали інші звуки — залунала пісня Січових Стрільців при дострої крісів та гармат! І не один зі згаданих тут попрощав цей світ або від кулі, або з іншої причини, зв'язаної з війною. Проф. Познанський помер

уже в другому році війни у себе дома на удар серця, чимало цінних членів хору й оркестри, між ними Данкевич і Соколовський, наклали буйними головами в обороні Батьківщини перед московськими хижакими! І розвіялася пісня... та залишився лише спогад! І досі вдячно згадуємо ті часи, як то під ритм пісні кувалося наше краще завтра.

*"Діло"* 29 вересня 1934 р.

Передрук з усучасненням мови і правопису.



Заставка "Служебника", 1604



## ХОРОВІ І МУЗИЧНІ АНСАМБЛІ В РОГАТИНІ

Найстаршою організацією в Рогатині було Товариство Просвіта і там ще за Австрії зосереджувалося культурно-освітнє життя. Особливо горнула до нього молодь, бо при Просвіті існував хор і оркестра та всі, що добре співали або грали на дутих інструментах, приходили численно на проби. Диригентом хору й оркестри був Іван Поташник. Під його проводом хор уладжував концерти, на яких співали "Катерину" до слів Шевченка, "Вулицю" Колесси, "Вечерниці" Ніщинського, композиції Лисенка, народні пісні в обробці українських композиторів, а в церкві коляди та брав участь у театральнo-музичних виставах. Хор славився гарними голосами, особливо визначався тенор Павлович, сопранові сольо співала Павлина Терлецька.

Оркестра також була чинна; уладжувала концерти під голим небом, грала на фестинах, а особливо славилася участю на Йорданськiм Водосвяттiю. Іван Поташник був першим учителем співу у гімназії, а також уділяв лекції гри на скрипці; між іншим, композитор Борис Кудрик був його учнем у своїх початкових музичних студіях. При Просвіті існував танцювальний гурток, а його інструктором був Володимир Терлецький. Оба вони померли у молодому віці (35 і 22 років) по війні 1922 року. По смерті першого диригента провід оркестри перебрав учитель Михайло Пиріг, який був її членом і грав на трубці.

По закінченні 1-ої світової війни і по кривавій програній визвольній боротьбі, рогатинське громадянство взялося одначе зі запалом до праці на всіх ділянках громадського життя.

До оркестри прибуло багато молодих членів. Крім своїх публічних виступів дуже пам'ятною була її участь у церковних відправах. Увійшло в традицію, що на кожне Різдво під час Служби Божої, яку співав місцевий хор, приходила оркестра і грала "Єлици во Христа Христитися", а опісля замість "Нехай сповняться" "Всяческая Днесь Радости ісполнишася"; голосний звук труб наповняв цілу церкву так, що деякі хористи затикали вуха. Церква дрижала, але Божий люд радувався Народженням Христа і побожно співав коляди: Вселенная Веселися і Бог Предвiчний.

Другою урочистою подією було релігійне свято Йордан, у якому брали участь хор, оркестра, парафіяни й гості-християни інших національностей. За Австрії (оповідали люди) Водосвяття відбувалося біля криниці на ринку недалеко церкви Пресв. Богородиці з участю війська, яке віддавало салют з рушниць. В повоєнних часах водосвяття відбувалося над рікою Гнилою

Липою на передмістю Завода. Там заздалегідь приготувляли й прикрашували місце на відправу. Пишався там вирізаний з льоду хрест, прикрашений вінками. В день свята Богоявлення відправлялася Служба Божя в головній церкві на ринку при великім здвизі народу, а відтак учасники з хоругвами, прапорами, свічками прямували до ріки. Під час походу оркестра грала коляди й релігійні марші, а в перервах хор і парафіяни славили Ім'я Господнє церковними гімнами. Траплялися дуже часто немило-смішні випадки: по Водосвяттю багато людей товпилось, щоби якнайскорше зачерпнути свяченої води; тоді під напором їхнього тягару лід заломлювався і вони падали у воду, а це було 19 січня при тріскучім морозі — при  $-18^{\circ}$  Целзія. Також оркестра брала участь у Великодніх відправах, при обході на Воскресній утрени, а на Великдень у Службі Божій, граючи могутнє Христос Воскрес.

На Зелені Свята відзначали рогатинці дуже урочисто пам'ять поляглих героїв. Великим походом з вінками прямували на цвинтар до пам'ятника Поляглим Героям України, де відправлялася панахида з участю оркестри.

Також замітні були похорони. По похоронних відправах у церкві люди маршували на цвинтар далеко за місто. Родина, приятелі несли домовину чергуючись, оркестра грала похоронні марші, арії "Святий Боже", "Со святыми упокой, душу раба твого" і це надавало тому сумному походіві урочистої поваги.

По війні відновилася українська гімназія (засн. 1909 р.), а її директором став Антін Крушельницький. До гімназії, крім учнів у нормальному віці, з ріжних сторін з'їхались ті, що їх польська влада переміщувала й звільняла з державних гімназій і вони находили пристановище в нашій школі. Число студентів зросло до більше як 500. Негайно створився численний хор, а першим диригентом став проф. Остап Цепинський і під його проводом хор розвинувся у прегарну співучу одиницю. Хор вивчив багато псалмів Бортнянського, композиції Веделя, Лисенка, Колесси, Вахнянина, Вербицького, Кудрика й інших, і розпоряджав гарними голосами. В сопранах солістками були Ліда Кудрик, Люба Лозинська, прекрасний альт мала Стефа Баляс-Григоріїв, тенори Руденський, Степан Окрепкий, бас Модест Волчук. Кожної неділі хор співав на 9-ці, а Велику Службу Божу на 10-ці співали самоїлкою люди разом з дяками.

Хор виступав на шкільних концертах, а також разом з іншими товариствами на громадських імпрезах для відзначення національних роковин і в інших місцевостях на спеціальне запрошення. Під час Різдвятих і Великодніх ферій (науки не було) приїжджали додому зі Львова зі студій брати Іван і Володимир Прокоповичі, оба диригенти. Наша співуча громада оживала; відбувалися проби. На Різдво ми співали Службу Божу і ходили по хатах колядувати на Рідну Школу. У Великоднім часі під час посту співали страстні пісні, особливо пам'ятною була "Страдальна мати під хрестом стояла" зі сопрановим сольом на тлі хору. Також незабутньою була відправа Єрусалимської Утрени, яку співав хор зложений з місцевих співаків і гостей — теологів під проводом Івана Прокоповича, що по

скінченні теології перебував у Рогатині, бо тут жила його мати, сестри, брат, усі добрі співаки. На цю Єрусалимську Утреню приходили до церкви гості-поляки й інші, щоби послухати цього ангельського співу.

Великдень був найбільшим святом; всі приготувалися й очікували "Резурекції" — Воскресної утрені.

Парох Рогатина о. Теодосій Кудрик мав під своєю юрисдикцією 4 церкви й на Великдень у всіх відправляв Воскресну утреню. Зачинав о год. 4-й у Перенівці, в 5-й год. в історичній церкві св. Духа, де вінчалася Настя Лісовська; (напали татари, забрали її в ясир і вона опинилася в Істамбулі, а опісля стала жінкою султана Сулеймана II, і звали її Роксоляна); в 6-й год. ранку в церкві св. Миколая, а в 7-й ранку Пресв. Богородиці зачиналася в місцевій церкві святочна відправа. Народу приходило багато, свої і чужі, щоби послухати гарного співу о. пароха Теодосія, який своїм милозвучним баритоном заінтонував: "Плотію уснув, яко мертв". Опісля слідувала Служба Божа і радісно лунав спів "Христос воскрес". Пополудні дівчата із Залужа виводили гагілки на площі в Рогатині, що звалася Єрусалим, а дівчата зі Заводи біля церкви св. Духа.

Коли Антін Крушельницький виїхав до Советського Союзу, директором гімназії став д-р Микола Чайковський. Він любив музику й диригував хором аж до часу свого виїзду на Україну. Опісля директором гімназії став Омелян Бачинський, старший, що рівночасно був диригентом. Хор даліше продовжував свою співучу й громадську працю.

В Рогатині існувала ще 4-класна народня школа, а її директором був Микола Водонос. При ній створився дитячий хор на три голоси, а диригентом був учитель Михайло Пиріг, який з тих дитячих, дзвінких голосів вмів видобути прегарне звучання.

Ще й тепер мені причувається прекрасний голос хлопчика-соліста, що глибоким альтом заспівав:

"Ой, Дністре, мій Дністре, ріко рідна, мила,  
Куди ж ти так сумно пливеш?"

а цілий хор ніжно відповідав:

"Я пливу у море, щоб там своє горе  
Забути, втопити на дні."

Сопранове сольо співала дівчинка Леся Антоневиц.

Слідуючим диригентом був учитель Василь Кривоус і дитячий хор даліше звеселяв серце людей. Про українців кажуть, що це музикальний нарід. Не все це є правдою, одначе цей вислів найшов своє потвердження у Рогатині. Крім молодечих хорів існував ще хор Боян, якого членами були старші громадяни. Першим диригентом був Петро Бігус, директор школи в селі Підгороддя. Хор виявляв оживлену діяльність; відбував проби, розучував ріжнородний репертуар, виступав на концертах. Святовано Шевченківські роковини й виступали всі три хори зі своїми піснями. Критика сказала, що найгарніше співали наші найменші.

Хоч було в Рогатині багато хорів, головну Велику Службу Божу співали дяки, а за ними інтонували парафіяни. Коли ж дяки постарілися й потратили свої голоси, виникла потреба zatrudнити сталого, освіченого дяка. Дійсно, одного дня прибув до нас молодий, з гарним голосом чоловік Іван Шуплат. Зараз поживавилася діяльність в громаді. Він зорганізував церковний хор і церковне життя даліше в нас процвітало: співали в церкві Службу Божу, братство ходило колядувати по хатах, сестриці працювали.

В 1930 р. польська влада розв'язала українську гімназію. За старанням нашого Князя Церкви Кир Андрея в 1931 р. її відновлено. Розпочалася наука, прибули нові професори й між ними Володимир Грицай, що відзначався музичними здібностями і грав на скрипці. Він негайно зорганізував мішаний хор і був його диригентом, а крім того заснував і провадив шкільну струнну оркестру, в якій були скрипки й гітари, а п. Тарашукова акомпанювала на фортепіяні. Також новоприбулий учитель П. Петриканин зорганізував смичкову оркестру, яка не раз виступала на концертах.

Помимо того, що в нашій церкві лунав гарний, хоровий спів, відбувалися національні свята з участю молодечих хорів і Бояна, професійних музик було мало. Щоби набути професійну музичну освіту, треба було доїжджати поїздом до Львова і там шукати за добрим учителем. Так здобула свою музичну освіту піаністка Наталка Бігус, а також Олег Кудрик учився гри на скрипці у проф. Перфецького і виступав у Рогатині зі скрипковим сольом.

Для незаможної талановитої молоді це було закоштовне. Тому Анна Дмитерко-Ратич, містоголова хору Боян і рівночасно управителька бурси для хлопців, поставила собі за ціль заснувати музичну школу. Її мрія сповнилася і в 1937 р. за її старанням постала в Рогатині Філія Музичного Товариства ім. Лисенка. Учителями були: Олена Дроздовська — фортепіан, Дора Добрянська — скрипка. Негайно вписалося багато учнів і школа успішно розвивалася.

Треба згадати, що професори гімназії також дбали про розваги для учнів і тому відбувалися для студентів вищих клас забави з танцями і котильйоном (дівчата мусіли бути під опікою старших). На вечерницях ми танцювали вальса, кадрили, лянсієра і на зарядження аранжера (а ним часто був Михайло Лялька, пластовий діяч) коломийки. Опісля сальонові танці вийшли з моди, а прийшли фокстрот і танго. Тоді зі Львова приїжджав Яро Гладкий, знаний пластовий діяч, і провадив курс модних танців. На велику скалю вели курси танців Тамара Панченко і Тарас Витвицький, окремо для молоді, окремо для старших. Існувала також смичкова оркестра під провом Олега Кудрика, яка складалася з 10 музикантів і піаністки Наталки Бігус і ця танкова оркестра грала на забавах.

Крім того в Рогатині існувало ремісниче товариство "Зоря". Воно проявило велику діяльність, а організатором був великий патріот Осип Воробець.

Після Михайла Пирога, Осип Воробець перебрав диригентуру духової оркестри, а також заснував мандолінову оркестру.



Духова оркестра в Рогатині, з часів Першої світової війни. Зліва диригент Іван Поташник. В другому ряді 4-ий зліва Михайло Пиріг, який перебрав провід по смерті диригента.



Оркестра Тов. "Зоря" в Рогатині. По середині Павло Дармоць — диригент, С. Пилат — голова Товариства, М. Гаєвич — заступник.



*Хор Української гімназії в Рогатині. 1924 р. По середині директор Антін Крушельницький і професор латини і співу Остап Цепинський.*

В повіті по селах існували хори. У селі Пуків керував хором о. Василь Соловій і сам співав як соловейко, а в Підгороддю диригентом хору був Петро Бігус, директор школи і туди навіть приїздила до свого вуйка о. Кінасевича Ольга Басараб. Там на приходстві сходилася зі села співуча молодь і відбувала музичні вечірки. Існував також хор на Бабинцях Долішніх. Спершу диригентом був учитель Василь Кривоус, а опісля провадив його теолог Михайло Верб'яний. У селі Залужу також був хор, як і по інших селах. У великому селі Черче розвивався хор під проводом Баслядинського. Коли в тій місцевості відкрили сірчані джерела й село розвинулося у славний живець, де приїздило багато народу лікуватися, а під час літніх вакацій багато молоді на забави, то там грала оркестра Яблонського — Ябця, а піаністкою була його дружина, наша рогатинка Наталка Бігус-Яблонська.

Вибухла 2-га світова війна, кривава, жорстока і поклала всьому край. Багато українських людей розбрелось по цілім світі. Вони працюють для України і вірять, що по тяжких терпіннях за словами Шевченка:

"Встане Україна і розвіє тьму неволі!  
Світ правди засвітить  
і помоляться на волі  
невольничі діти."



*Борис Кудрик*

*Д-Р ВАСИЛЬ ВИТВИЦЬКИЙ*

## ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ БОРИСА КУДРИКА

При кінці 1920-их і на протязі 1930-их років в українському музичному житті міста Львова діяв цілий ряд визначних і своєрідних постатей. У кожної з них була не тільки завершена висока професійна освіта, а й чималі мистецькі досягнення на полі композиторської праці, музикознавчої чи музично-виконавчої. На їхньому тлі особливо відрізнялася постать Бориса Кудрика, людини всеціло задивленої і заслуханої в минулі часи, в добу класичних мір і пропорцій. Давнім музичним переданням він залишився вірним, не зважаючи на докорінні чи навіть революційні переміни перших десятиліть ХХ сторіччя. Мистецький традиціоналізм був — здавалося — його вродженою рисою, яка ще більш утвердилася під впливом його перебування в давньому центрі музичного класицизму, у Відні.

Там він знайшов в одній особі вчителя, якому присвічували ті самі ідеали музичної краси, і свого земляка. Був ним Євсеній Мандичевський (1857-1929). Слід згадати, що обидва вони, Мандичевський і Кудрик, були синами українських священиків (перший з околиць Чернівець, другий з Рогатина), оба виявляли живе зацікавлення церковною музикою.

В історії музики Мандичевський залишився передусім як близький співробітник і приятель композитора Йоганнеса Брамса. Проте його праці і заслуги обіймали набагато ширше коло: був він дослідником музичної старовини і редактором цілого ряду видань творів Й.С. Баха, Бетговена, Шуберта та ін. На терені Відня він працював музичним архіварем та професором музичної консерваторії. В ньому Борис Кудрик знайшов не тільки найбільш авторитетного вчителя, але й великого шанувальника музичної спадщини.

Повернувшись з Відня, Кудрик деякий час жив у своєму рідному Рогатині. У тих роках він утримував доволі близькі стосунки з відомим вже тоді композитором і автором стрілецьких пісень Михайлом Гайворонським, який в тому часі проживав у Львові. В архіві останнього збереглися листи Кудрика, які кидають світло на близькі приятельські взаємини обох музик та одночасно додають не одну цікаву подробицю до характеристики самого їх автора. Так у листі з 9-го листопада 1921 року він признався до свого служіння ідеалам класицизму, застерігаючись: "Але з того не сміє виходити, будьто би Вагнер був для мене якоюсь "заказаною книгою".



Сохрани Господи, щоби хтось думав про мене, як про якого заков'язлого консерватиста!!!” У листі з 24-го лютого 1923 року признався він, що своєї ”національної фізіономії” не втрачає особливо тоді, коли komponує в жанрі українських танців. Проте ніяк не хотів би стати — як писав він — ”Штравсом від гопаків”. ”Хочу кращих лаврів — лаврів українського сонатника”.

Нетерпляче чекав Кудрик новин з музичного життя Львова: ”Прошу тебе, напиши мені яку сенсаційну новість з Вашого надполтвянського ”Гевантгаузу”. Може п. Барвінський що нового, великого написав.” (Лист з 24-го лютого 1923 р.). Деякі з-поміж листів Кудрика удекоровані нотними уривками з музики Ліста, Вагнера або просто окремими мельодіями чи акордами.

У половині 1920-тих років прийшла для Бориса Кудрика можливість самому попасти в музичне життя галицької столиці. Він став учителювати в Музичному Інституті ім. М. Лисенка, записуючись одночасно на музикологічний відділ Львівського університету з метою завершення своїх студій на цьому полі докторським ступнем. Керівником відділу був проф. Адольф Хибінський, вчитель незвичайно строгий і вимогливий. Темою праці Кудрика була творчість українських композиторів ХІХ сторіччя, згуртованих у т.зв. ”Перемиській школі”.

Саме з того часу датується й моє знайомство з Борисом Кудриком. Позналились ми були за посередництвом Йосипа Хомінського, у тому часі одного з студентів музикології на Львівському університеті. Уже тоді Хомінський вибивався у тому відділі на передове місце. Згодом він став працювати на керівних постах у Варшаві і відзначився на тому терені як один з найвидатніших дослідників і викладачів на полі музикознавства.

За студентських часів ми часто сходилися в помешканні Хомінського і проводили довгі вечори на прослухуванні творів, які нас цікавили, на дискусіях про теми, над якими кожний з нас працював, і на розмовах про всяку всячину. Кудрик (нар. 1897 р.) був на кілька років старший за нас обох, проте в тому часі ми тієї різниці не відчували. Часом він заходив до мене. Там теж ми нераз продискутовували питання зв'язані з темами, над якими доводилося нам працювати. Пригадую, як мене в зачудування уводила його феноменальна музична пам'ять. Він міг сісти до фортепіану і переграти з пам'яті будь-яку річ і то цілими сторінками. Або витягти з течки нотний папір і виписати те чи інше місце з сонати або й з симфонії котрогось з композиторів. Мене ця його здібність дивувала. А коли я — бувало — виявив йому свій подив з цього приводу, його невелика постать корчилася ще більше, він махав рукою і казав: ”Та що! Та то грамофонна плита!”.

Нотний папір, що був у нього завжди під рукою, надавався постійно для запису таких чи інших музичних думок, які насувалися йому не раз навіть під час розмови. Тоді він своїм великим розмашистим, можна сказати, декоративним письмом клав на папері нотні ключі і писав. Одного разу, коли я залишив був свого гостя самого в кімнаті (ми збиралися іти кудись), він щось пильно писав, а після того вручив мені свою композицію,



щось неначе листок до альбому з дедикацією для мене. Річ та, на жаль, не збереглася.

Після завершення студій, наші дороги надовго розійшлися. Ми не зустрічалися і не листувалися на протязі кількох років, проте моє здивування було чимале, коли мені одного разу довелося зустріти Бориса Кудрика в трамваї, що їхав з залізничної станції до середмістя Львова. Я, побачивши його, підійшов і став вітатися. На те він, простягнувши руку, досить офіційним тоном промовив: "Кудрик". Я не знав, що казати, але, коли це трапилось знову при найближчій зустрічі, я й собі простягав руку і спокійно представлявся.

Склалося було так, що ми обидва не тільки не були разом, як це було раніше, але й попали, сказати б, у два різні табори. Був то час доволі гарячих дебат і статей на тему музичного професіоналізму. Молода тількищо заснована організація "Союз Українських Професійних Музик" (коротше СУПРОМ) піднімала свій голос за професійне трактування музик і цим придбала собі ворогів у досить численних колах галицьких музиколубів. У спорах, які виникали з цього приводу, я брав досить живу участь по боці СУПРОМ-у, зате Кудрик увесь час втримував свої давні приязні взаємини з людьми з табору музиколубів, а в крайньому разі дотримувався неутралітету. Все таки для точности треба згадати, що він був членом СУПРОМ-у і співробітником органу Союзу місячника "Українська Музика".

Зрештою згадую про ці справи тільки мимоходом. Важливіше те, що в тому часі (1930-ті роки) наш музикант розвинув був широку і різносторонню діяльність як композитор, музикознавець, учитель, акомпаньатор, доповідач і музичний рецензент, добуваючи признання в широких колах громади. При тому своєю скромною поставою і малою вимогливістю від свого оточення він здобув собі загальні симпатії. Правда, в доволі рухливому музичному житті тодішньої Галичини його твори займали місце досить скромне, проте його хорові твори, однаково церковні, як і світські, таки знаходили своїх вдячних виконавців і слухачів. Те саме можна сказати й про його численні сольоспіви.

Як про це вже була мова вище, наш композитор поставив собі за мету стати "українським сонатником". І справді, дбайливе і безупинне плекання сонати, цієї панівної форми з доби класицизму, бачимо у нього на різних полях. Написав три фортепіянові сонати, три сонати для скрипки і фортепіяну. У цій же формі втримані і його камерні твори, а саме струнний квартет і фортепіянове тріо. Одним з ранніх успіхів композитора було нагородження його сонати а-мінор для скрипки й фортепіяну на конкурсі, що його проголосила була музична секція "Об'єднання Українських Організацій в Америці" 1932 р. Скрипаль Роман Придаткевич включав був цю сонату у свій репертуар і виконував її на концерті 30-го травня 1934 року в Нью-Йорку в рамках імпрез, влаштованих "Товариством Приятелів Української Музики". Інформувала про це "Свобода" з 11-го червня 1934 р., пишучи про сонату Кудрика: "Твір цей написаний свіжо і є одним з кращих творів, які вийшли в останніх часах з рук українських композиторів".

Думки про композиторську творчість Бориса Кудрика були і досі є в музичних колах різні, залежно від того, хто і з яких позицій цю творчість оцінює. Для прихильників усього новітнього і поступового мова Кудрика була мовою застарілою, а його твори були, як це набагато пізніше формулював Антін Рудницький, справжнім анахронізмом і своєрідним дивоглядом у розвитку сьогочасної української музики. За те на думку Василя Барвінського Кудрик старався "поєднати український елемент з духом і формою класичної музики" (стаття у збірному виданні "Історія української культури", Львів 1937).

З-поміж музикознавчих праць нашого музики одною з ранніх була популярна книжечка, видана львівською "Просвітою" 1927 року, під заголовком "Українська народня пісня і всевітня музика". Вона не вільна від деяких неточностей. Наприклад, про Андрія Розумовського, гетьманового сина і приятеля Бетговена, написано, що він був братаничем гетьмана Кирила. Деякі приклади впливів української народньої музики на західноєвропейських композиторів вимагали б точнішого дослідження. Все таки у згаданій праці зібрано чимало даних про українські впливи у творчості численних передових композиторів світу.

Значним досягненням Бориса Кудрика на полі музикознавства був його "Огляд історії української церковної музики", виданий у Львові 1937 р. у ряді праць Богословської Академії, які появлялися під редакцією о. д-ра Йосифа Сліпого. Цей "Огляд" зустрічався і досі зустрічається з деякими критичними голосами, між ними Олександра Кошиця, Федора Стешка та інших. Все таки є фактом незаперечним, що цією своєю працею Кудрик зробив почин для дослідження і впорядкування цілого ряду явищ в історії української музики і перевів аналізу церковних творів минулого з застосуванням повного музикологічно-дослідчого апарату; при тому автор використав доволі широку літературу предмету, а передусім цілий ряд нових архівів і рукописних збірок; останнім часом в цілому ряді музикознавчих праць, що появилися в Україні й на еміграції, "Огляд історії української церковної музики" Б. Кудрика поданий як одне з джерел. Доволі точні дані про музикознавчі праці Кудрика знайшлися в 2-му томі енциклопедичного словника "Кто писал о музике" (Москва, 1974). Там подано його сім праць і статей, між ними й "Огляд української церковної музики".

Коли в 1939 році Львів став "радянський", становище нашого музики набагато не змінилося. Він далі був учителем теоретичних предметів у музичних школах, продовжуючи свою улюблену композиторську працю. При кінці березня і в першому тижні квітня 1940 року відбувся в Києві з'їзд композиторів з нагоди пленуму орг-комітету Союзу Композиторів СРСР. Кудрика включено до складу делегації львівських музик. В готелі Інтуриста нас трьох: Зиновія Лиська, Кудрика і мене, примістили були у двох величезних кімнатах з трьома ліжками. Наші дні були битком набиті подіями і враженнями. Концертам, доповідям, дискусіям, зустрічам не було кінця. Проте наша делегація знаходила час на оглядини музею Тараса Шевченка,

Собору св. Софії, Печерської Лаври, Золотих Воріт. Одною з найцікавіших була для нас можливість бачити і зустрічати композиторів, яких ми до того часу знали тільки з їхніх творів або з фотографій. Були ними Лев Ревуцький, Борис Лятошинський, Пилип Козицький, Михайло Вериківський, Константин Данькевич, а з-поміж неукраїнців Дмитро Шостакович, Арам Хачатурян, Дмитро Кабалевський та інші. Наскільки можу пригадати, Кудрик у дебатах і дискусіях з приводу з'їзду участі не брав. Взагалі говорив небагато, тільки слухав і дивився широко відкритими очима, які зверталися не раз десь у бік чи вгору так, наче бачили інший небуденний світ.

За часів Генерал-губернаторства Кудрик, крім учительської праці, співпрацював з Львівським Оперним Театром. За те справжнім парадоксом була його праця у "Веселому Львові". Театр малих форм з веселою сценою і Борис Кудрик — то були два різні й далекі світи. Все таки цьому театрові він давав свою професійну працю музика-аранжера потрібних номерів та інструментатора композицій для малого складу оркестри, яким розпоряджав "Веселий Львів". З групою цього театру він і виїхав був у Відень.

Там, у давній австрійській столиці, так добре знайомій Кудрикові, ми зустрілися знову. Тільки що Відень став не тим, чим був колись. Замість музики там щоденно вили алярмові сирени, вибухали бомби, викликаючи паніку і створюючи загальне приниження. У перервах між налетами час від часу ми сходилися. Пригадую, як він вагався — їхати далі на захід чи залишатися? Здавалося, що людини, дальшої від усякої політики, важко було б знайти і що йому немає потреби пускатися на непевні шляхи. Здавалося, що переслідувати таку людину було б не тільки жорстокістю, але й цілковитим безглуздям. Склалося інакше. Невдовзі після свого приходу у Відень (1945 р.) органи советської влади заарештували Бориса Кудрика і вивезли до тюрми у Львові. Звідти перевезли його на "необняті" східні простори.

У спогадах Андрія Білинського "В концтаборах СРСР" (Мюнхен, 1961) знайшлося чимало згадок про музику й про музик. Сам автор якоюсь мірою належав до музичного світу, грав на скрипці, вчився співу й диригував хорами. Ці його здібності таки придалися були йому під час побуту в концтаборах у роках 1944-1955; він згадує (стор. 352) львовянина, професійного музика, який раніше перебував в одному концентраційному таборі разом з Василем Барвінським і Борисом Кудриком. Цей же музика розказував Білинському, що обидва композитори навіть у важких умовах таборового режиму старалися продовжувати свою творчу працю. Так то концентраційні табори ГУЛаг-у твердо увійшли не тільки в історію української літератури і театру, але і в історію української музики.

Барвінському судилося ще повернутися у Львів і пожити у ньому бодай короткий час. Тендітний організм Кудрика не витримав нелюдської жорстокости таборових умов. За даними з різних джерел він помер 1950 року, проживши 53 роки. Його життєвий шлях, що почався і проходив під знаками творчих і наукових досягнень, обірвався передчасно у трагічних обставинах.

За старовинним крилатим виразом ми можемо сказати про Бориса Кудрика: "він не помер увесь". Передусім він залишив нам приклад людини, сповненої великої уваги і пошани до культурних передань і цінностей минулого. Коли весною, 1938 року відбувався у Львові концерт давніх західньоукраїнських пісень, доповідачем був Борис Кудрик. У своїй рецензії з концерту, Василь Барвінський писав в "Українській Музиці" (1938, ч. 6): "Згадати треба про вступне слово д-ра Б. Кудрика, в якому дав він щирий вираз своєму пієтизмові і гарячій любові до наших перших піонерів музичного мистецтва в Галичині".

Наш музика залишив свої численні композиції та музикознавчі праці. Вони є і залишаться одною з цеглин тієї з трудом будованої будівлі, що їй на ім'я — українська музична культура.

*Свобода, 3 червня 1983*



*Заставка "Службника", 1604*

УЛЯНА ЛЮБОВИЧ

## "БУСЬО" КУДРИК

ВІД РЕДАКЦІЇ: Цей спомин авторки нашого циклу нарисів "Розкажу вам про Казахстан" був перше друкований 1967 року в "Свободі". Редакція "Свободи" попередила цей спомин такою біографічною аднотацією про особу Бориса (Буся) Кудрика: "Одним із видатних композиторів і музикологів Західньої України 1920-их і 1930-их років був Борис Кудрик. Народжений 1897 року, студіював музику у Відні, де був учнем відомого музикознавця, буковинця родом, Євсевія Мандичевського, та у Львові. З 1926 року був викладачем Музичного Інституту ім. Лисенка і згодом Львівської Консерваторії. У своїй спадщині залишив, крім ряду фортепіянових і скрипкових творів, також видану 1937 року "Історію української церковної музики". Після окупації Львова советами був арештований і депортований у Сибір, де й помер 1950 року".

Не знаю, чи про кого можна було розказувати стільки правдивих і видуманих анекдотів, як про Буся Кудрика. Він був з тих, що то ходять по землі, ледве її торкаючись, а голова у хмарах, у небесах. Бусьові хмари були з нот та мелодій і зі звуків. Хто ж інший потрапив би сказати у звичайній розмові, що "сьогодні сонце заходить А-моль". Хто ж зумів би, надаремне ждучи на господарів, що запізналися, замість візитівки залишити картку нотного паперу з нашвидку скомпонованою за той час мелодією.

Він не погорджував землею, навпаки, він бачив тут речі і людей тільки добрими. Людська брутальність, хитрість, злоба, наче б не доходили до його свідомости. Скільки виникало звідси конфліктів, непорозумінь, інколи насмішок! Його ввічливість доходила до того, що, як говорили, він допоміг злодієві, коли той намагався пролізти крізь вікно у чийсь хату...

Хто ж інший був таким безрадним у життєвих справах, що коли мусів змінити мешкання, то пішов по пораду до відомої адвокатської канцелярії, та ще й намагався заплатити гонорар за те, що йому там сказали як має повідомити господиню, що він випровадиться.

А одночасно, хто знав усі таємниці теорії музики, гармонії та соль-феджо — такі точні й стислі, як правила вищої математики. Хто не пізнавав добрих знайомих, але знав усе про музик, — їхні дати народження, дати постання їхніх творів, їх тонації, будову!

О, ви, що твердо ходите по землі й погорджуєте тими, хто не вміє добре скласти домашнього бюджету, або може взути на ноги два різні

черевики! Чи не думаєте, що без таких, як Бусьо, світ мав би тільки два виміри, був би плаский, як полірована поверхня стола, без книжки, без вазоника з квіткою на ньому, або як блискучий паркет у порожній кімнаті? І уявіть собі цього Буся у советському карному лаґері, серед "урків", що грають у карти за те, хто має забити сусіда. Серед тих "урків", для яких забити чи побити, вдарити — це менше, ніж для нас зловити муху. Там, де кусок хліба видирають тобі силою, де за місце на леговищі можна пробити ножем. Там, де панує сила, злість і боротьба за фізичне існування.

І навіть там, голодний і споневірений, він на клаптиках паперу писав своє музичне "вірую". Але Бусьо помер там не тільки від фізичного насильства, — він помер від музики. Може, та смерть була йому визволенням від такого життя. Василь Барвінський, що був у сусідньому лаґері розповідав як це було. Був зимовий вечір, усіх заганяли після роботи у бараки. І ось десь далеко, з радіо-гучномовця, т.зв. "колхозника", понеслася у морозяну, осяяну червоним, заходячим сонцем далину — музика. Десь грали Моцарта! Бусьо не відчував холоду. Він стояв, як зачарований, на порозі бараку. Він слухав, слухав...

Сторожа врешті впхала його до бараку, але ж він застудився і опинився в лаґерному шпиталі. Хоч там було йому трохи краще, було ліжко і не було "урків", але ж його виснажене тіло не витримало запалення легенів. Він помер. По нім залишилися його записки, що про їх збереження старався дбати Василь Барвінський, але не знаю з яким вислідом.

\* \* \*

Пишу це над потоком, сидячи на камені. Мала я писати про щось дуже річеве та конкретне. Але на папері сів метелик, — звичайний, наївний метелик. І я раптом почула як грає потік і шумлять дерева. Бусьо сказав би, в якій тонації! Може, цього метелика прислав сюди Бусьо зі свого музичного неба? Бо ж мусить таке бути — для музик.

*Передрук: "Свобода" вересень-жовтень 1967 р.  
Література-мистецтво-розвага ч. 8/65*

Д-Р РОМАН КУХАР

## БОРИС КУДРИК У ВЕЛИКОДНІХ СПОГАДАХ

Саме проходив Страсний Тиждень 1939 року. Хоровий ансамбль Успенської церкви під керівництвом Орленка-Прокоповича проспівав до радіопередачі з церковних хорів вибрані частини Воскресної утрени, між ними й відоме, дуже мелодійне "Плотію". Серед хорових членів концертної програми були здебільшого професійні музиканти та співаки, як диригент Омелян Плешкевич, оперний соліст-бас Романовський, ревелерси Є. Козак і Курочко, члени хору "Сурма", але найшлись у тому почесному товаристві ще не рутиновані молодші сили, що якраз переходили свій хресний вогонь у цьому відповідальному виступі зі замітним хвилюванням. Співочі партії не належали до легких, багатохорових проб до виступу не було, бо професіоналам одні-дві проби повністю вистачали. Зате співочий молодняк за даних святкових умов не почувався впевненим у деяких складніших партіях. Особливо тенори, що надавали поруч із сопранами тонального забарвлення цілості композиції, несли значну відповідальність за успіх радіопередачі. Звідсіля і зрозуміле напруження серед молодших співаків у перших тактах проспіву. Присутність між ними добрих знавців їхньої партії, що в сумнівних місцях могли б дати підпору, була дуже побажаним фактором. Тим то й не абияк доцінило моє крило високих голосів участь незнаного члена концерту, що впевнено модулював у проспіві хоч і незначним, проте виразним голосом, устійнюючи мелодійну лінію виконання голосистих проте менш досвідчених тенорів. Після успішного закінчення радіопередачі церковного концерту оглядаюсь за нашим вельми корисним співвиконавцем, що послужив нам такою сутньою підтримкою. Допитуюсь, хто він такий — отой зразковий читач нот, що нізвідкись тихо появився й так же неспостережно, скромно кудись пропав? — О, то ви його ще не знаєте? — озвався один з рутинованих професіоналів. — Та ж це наш видатний музиколог, д-р Борис Кудрик. Отакий був початок моєї пам'ятної приязні з тією рідкісною в наших часах людиною — чоловіколюбцем.

У Львівському Музичному Інституті ім. Миколи Лисенка (більшовики перезвали його на Музучилище) до цікавіших навчальних предметів належав курс історії музики. На весні 1940 року покликала управа школи професора місцевої Державної Консерваторії, знавця тієї доби історії музики, доповнити курс періоду барокка й його чільного представника, Йогана Себастьяна Баха. Запрошений для прочитання лекції лектор за-

дивував студентську аудиторію своєю очевидною ерудицією давньої музичної ділянки.

— Читає ото з пам'яті, все про що він говорить, має в пальцях, за словом до кишені не полізе — обізвався в перерві про непоказного ззовні викладача один з моїх клясних сусідів, новоприбулий слухач із східніх областей. Не то, що засвідчив лектор прекрасне знання доби й генія Баха, а ще й ілюстрував без ужитку нотної партитури дискутовані частини великого Бахового твору, "Пасіони згідно з Євангелією Матея", приводячи довші зразки цієї надхненної музики у своєму фортепіановому виконанні. Бо й кому було знати краще Йогана С. Баха, як не нашому композиторові клясичного стилю, Борисові Кудрикові, що й тоді під Великдень продемонстрував заслуханим чітко й акуратно нарис життя і творчости її безсмертного автора?

Музично-театральна діяльність Львівського Оперного театру розгорталась на всю широчінь у провесняний час 1942 року. Директор театру Володимир Блавацький рішив з черги поставити клясичну драму Лесі Українки, "Камінний господар", у сучасному оформленні. Для доповнення цілісної картини цього твору під знаком постанови в оперному театрі не доставало музичного еквіваленту супроводу, досі бо за традицією ставили "Камінного господаря" без музичних ефектів, дарма, що драми Лесі Українки аж напрошуються під музику. Як згодом виявилось, музичне оформлення — велике новум у цій драмі, що його майстерно виготовив д-р Борис Кудрик, своїм піднеслим характером в одуховленій постанові залишило незабутнє враження в той Великодній воєнний час перемоги духовних вартостей над матеріальними силами.

Несповна три роки перегода наша батьківщина зазнала історичного ісходу з рідних земель. Між масами біженців із краю знайшовся д-р Борис Кудрик, що прибув до Відня ще в 1944 року, як музичний керівник театрального ансамблю легкої музики, "Веселий Львів". Популярний "Бусьо" був зокрема великим приятелем студіюючої молоді й мав серед молодшого покоління своїх особливих прихильників, а то й звеличників. В той час розвинув він не абияку активність у музично-культурному житті нашого віденського громадянства. Був частим учасником в академічних музичних імпрезах. З уваги на свої наукові й музичні знання (називали д-ра Кудрика "живою енциклопедією"), був співробітником наших пресових органів і загально визнаним рецензентом музичної літератури й суспільних подій музичного характеру. Він і постійно коментував, головну у "Краківських Вістях" в 1944-45 роках, на тему замітніших суспільних культурно-мистецьких подій. До його авторитетного голосу прислухались рівною мірою мистці сцени, як і культурні діячі громади.

Після оживленої співпраці з моїм шановним дорадником, учителем і музичним акомпаньатором, зокрема у приготованих працях над теноровими партіями в ораторіях Моцарта "Реквієм" і "Містичною трояндою" Кляфського в передвелокодній час музичної програми в Віденському соборі "Альтлерхенфельд", настали, за тимчасовою відлигою, дуже холодні дні й



мій тендітний приятель, сердешний д-р Кудрик, перестудився. Тому, що був прикований до ліжка, треба було й заопікуватись ним. Спроквола почав приходити до здоров'я, проте під ту пору, коли доводилось залишати Відень, бо советські війська наближались до столиці, був він ще дуже слабкий. Саме в той час у нашій групі студентів Віденської "Січі", що у квітні 1945 року мала покидати Відень, був теж наш шановний сеньйор літературознавець д-р Остап Грицай, тож була б нагода й д-рові Кудрикові до нас пристати. На жаль, з уваги на важкі умови подорожі в незнане годі було нам наражувати обезсиленого тоді Буся на передбачувані труднощі й безвісті під ту критичну пору зі своїм нерозлучним тягарем, сотень партитур інструментальних та вокальних композицій? А розставатись зі своєю творчістю було йому не під силу. З вини непередбачених обставин залишився д-р Кудрик, "в добу жорстоку, як вовчиця", на ласку долі в Відні.

Коли б ми знали, що попаде він, аполітична людина, в тенети НКВД — тих кривавих людоловів ХХ століття, після советського загарбання Відня, та що загине опісля десь у сибірських концтаборах, були б у той час нашого Страсного Тижня хоч насилу забрали його, хай і невидужалого, обвантаженого нотним тягарем, з собою в далеку мандрівку до волі. З цією шляхетною, обдарованою багатогранними талантами, в нічому непрвинною людиною, що творив у кожному довільну хвилину життя, навіть під час бомбардувань у віденських бункрах, творив удень, на ходу, і ніччю у своїй холодній кімнаті в ліжку, перед приходом сну, зійшла зі світу й його велика музична спадщина. З нею він нездатний був розлучатись весь час на тернистих стежках прикрої еміграційної долі і навіть в обличчі загрози з боку "безбожних займанців", як Кудрик звик був висловлюватись про більшовиків.

Під час його арешту в Відні советські поліцейні органи вилучили в його тимчасовому місці замешкання, з яких 50 фунтів нотної літератури авторства нашого незабутнього музики й чоловіка Божого. В тому насильстві над людиною св. пам. Борис Кудрик поділив долю безчисленних наших діячів культури, що їх людоненависницька московсько-советська система хотіла не лиш фізично, але й духово знищити.

*Свобода, 2-го квітня 1988 р.*

*МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ*

## ЮЛІАН ПАНЬКЕВИЧ

(1863-1935)

Одною із важливіших постатей у розвиткові образотворчого мистецтва в Галичині на грані XIX і XX століть являється безумовно мешканець Рогатинської землі Юліан Панькевич.

Невідрадне становище українського народу Галичини, яка була тоді під окупацією Австро-Угорщини, де насправді упривілейованою була польська меншина, давало невеликі можливості для розвитку соціального, політичного й культурного життя. Незважаючи на перешкоди, українська інтелігенція пробуджувалася з летаргічного сну й з усім запалом боролася за належне собі місце в культурному й політичному житті на своїй території. Відродження галицьких українців набирало щораз більшого життєвого темпу: поставали школи, виходили часописи й книжки, творилися наукові товариства — і зовсім закономірно — росло образотворче мистецтво. Цілком зрозуміло, що в початкових етапах пробудження треба було тяжко змагатися, щоб вкорінити в загал важливість тієї стихії.

У той час розвитку з'являються ентузіясти-будівничі, котрі незважаючи на несприятливі обставини, змагають до завершення своїх задумів.

До таких ентузіястів безумовно належить мистець-маляр Юліан Панькевич. Народився він 4-го липня 1863-го року в Усті Зеленому. Батько його, Іван, утримувався, малюючи на замовлення ікони та навіть деякі поліхромії церков. У тому часі церковні малярі не мали професійної освіти: це, переважно, були аматори. Рівень їхніх робіт не завжди був задовільний тим більше, що образи виконували за вимогами й смаком тих, що замовляли. Від дитинства ця, все ж таки, творча атмосфера впливала на талановитого хлопця Юліана. Тож почав він цікавитися малюванням і рисунком дуже рано. За якийсь час родина Панькевичів переїхала до Рогатина, де Юліан почав ходити в народню школу. Потім він вступив до гімназії в Бережанах та закінчив її в 1885-ому році. Тоді то Юліан поставив бути професійним малярем. При допомозі графа В. Дідушицького виїхав до краківської Академії Мистецтв, де здобував мистецьку освіту. У той час Академію очолював відомий польський баталіст (руського походження!) Ян Матейко (1839-1893). Панькевич вчився у таких педагогів як І. Яблонський, Л. Лефлер та Ф. Цинк.

Літом виїжджав Панькевич до Тернополя й Чернівців з екскурсією студентів львівського університету під проводом Івана Франка. Під час екскурсії зарисовував Панькевич історичні пам'ятки архітектури й краєвиди східньої Галичини та робив портретні студії сільських типів. У той же час літніх виправ познайомився він з мистцем М. Івасюком. За намовою Івасюка задумав Панькевич студіювати у Відні. Відень тоді, незважаючи на нові течії Заходу, все ще твердо стояв на позиціях класицизму. Дружні взаємини з Івасюком, який особливо захоплювався історичною тематикою козащини, надихнули Панькевича до історичного жанру: основу брав він в історичному минулому княжих часів.

Та Панькевич знову повернувся до Кракова, продовжуючи навчання в класі проф. Цинка. У той час постали портрети Душкевичівної, графа Дідушицького, рисунки скель Бубнища та акварельні пейзажі. Панькевич думав про переїзд до Мюнхену, та на перешкоді став розрив з його покровителем Дідушицьким. Панькевич прямо не хотів продатися іншому народові, хотів залишитись українським малярем: так вимагав його характер. Після піклування Дідушицького, перед Юліаном виринули клопоти і несприятливі обставини. Для заробітку на прожиток повернувся Юліан до релігійної тематики, виконуючи ряд замовлень для церков. Його не вдовольняла традиція візантизму, тож він і впровадив у лінійність візантійської ікони елементи народнього мистецтва, що й дало малюнкам народнє забарвлення. При розмалюванні церкви в Яблоневі в році 1888-ому вперше було впроваджено його новаторські концепції. Групові ікони біблійної тематики відходять від традиційного трактування за візантійськими законами: на їх місце постають ікони більш світського характеру. Єдиним відхиленням його малярської інтерпретації є картина Євхаристії, яку скопіював на основі репродукції відомого твору Леонарда да Вінчі.

В реалістичному плані виконана велика запрестольна картина св. Іллі в селі Шоломії б. Львова (1889).

Виконуючи свої церковні замовлення, Панькевич провадив ще культурно-освітню працю серед сільської молоді. Він поновив діяльність читальень в Кінашеві, Яблоневі, Сухоставі та Єзуполі. Організував хори, основував сільські крамниці. Та несподівано розвинулась у нього нервова недуга. Повернувся тоді до Рогатина, до батьківського дому, щоб підлікуватися. Контакт з мистцем Устіяновичем сильно вплинув на переїзд Панькевича до Львова, де й була багато більша перспектива для мистецької і громадської праці. Тут брав участь у виставці, а також працював в публіцистиці, де темою було звичайно мистецтво.

В році 1883-ому одруживсь з Климентиною Волянською і на деякий час переселився до Угринова, де вона вчителювала. В 1895-ому році намалював картину "Сільська Мадонна". Ця картина в етнографічному задумі без традиційних німбів, у вишиваній сорочці, з хусткою на голові композиційно була взорована на італійський ренесанс, будований в трикутнику. Так Панькевич перший із українських мистців увів у релігійні картини етнографізовані постаті.

Створення українського товариства мистців, що було ідеєю К. Устияновича і Ю. Панькевича, здійснилося, коли на кону мистецького життя в Галичині з'явився у Львові в 1897-ому році Іван Труш (1869-1941). Покінчивши краківську Академію Мистецтв (кляси Яна Станіславського), Іван Труш перший із галицьких мистців, відкинув застарілий клясицизм, повернувся у бік імпресіонізму. Великий ентузіаст і організатор мистецького життя Ю. Панькевич писав критичні статті та зорганізував "Товариство для розвою руської штуки".

Перша виставка відбулася в 1905-ому році у Львові, де брали участь такі мистці: К. Устиянович, А. Пилюховський, І. Труш, С. Томасевич та Ю. Панькевич. Почалася популяризація українського мистецтва, львівська інтелігенція щораз більше цікавилася мистецтвом, до чого великою працею причинився І. Труш.

Атмосфера Львова й організоване мистецьке життя спонукали Юліяна Панькевича до творення картин історичного змісту; тоді ж появилася його картина "Оборона Звенигорода".

Видавничий рух початків ХХ-го століття вимагав теж розвитку графіки, точніше мистецького оформлення книжок. Вийшла з друку антологія української поезії "Акорди", яку ілюстрував Ю. Панькевич. За ініціативою і підтримкою Івана Франка Панькевич їздив до Києва. Там постав ряд пейзажів, яких доля невідома за виїмком етюдного пейзажу "Михайлівський собор", де вже проявляється вплив Труша: старий клясицизм дає місце імпресіонізму.

До важливіших картин Панькевича можна зарахувати портрети Шевченка і Костомарова, "Косарі", "Осінь", "Коло Косова", "Сонце за хмарою", "Село над річкою", "Верби", "Поля", "Старий млин". Після тридцятих років Панькевич виїхав до Радянської України. В році 1933-тому працював в Харківському історичному музеї старшим працівником. Там, у Харкові, знову розвинулась його нервова недуга. В році 1935-ому покінчилося життя талановитого мистця.

## БОГДАН ЛЕПКИЙ ПРО ЮЛІАНА ПАНЬКЕВИЧА

(ВИЙНЯТОК ІЗ АВТОБІОГРАФІЧНИХ СПОМИНІВ  
"КАЗКА МОГО ЖИТТЯ")

*Автор, розказуючи про Бережанську гімназію та про її навчальну програму мистецьких дисциплін, а зокрема про навчання малярства, ось що каже про Юліана Панькевича:*

В тій ділянці з-поміж учнів береженської гімназії найбільше визначився Юліан Панькевич. Походив з Рогатина, зі старого малярського роду. На образах недавнє відчищеного іконостасу в селі Чесниках, біля Рогатина, стрічав я підписи одного із його предків. Можливо, що й по інших церквах Рогатинщини можна би стрінутися з працями Панькевичів і дійти до висновку, що й Рогатин мав ще може в XV столітті свою малярську школу, як мали її Львів і Перемишль.

Юліан Панькевич був від мене яких може десять літ старший. (Я ходив до другої, чи третьої класи вселюдної школи, коли він був у сім'ї гімназійній). Приходив до мене на лекцію двічі в тиждень, себто в середу й суботу пополудні, бо тоді в гімназії не було пополудневої науки.

Невеличкою росту сухорлявий, все дуже гладко виголений і старанно вдягнений. Сорочка, як сніг біла. Мав годинник і носив золотий перстенець. Це мені дуже "імпувало". Та ще мав він доволі довгі, вузькі пальці, з гострокінчастими нігтями. Пальці були все чисті, а нігті аж світилися. Скільки разів моя рука стрінулася на рисунковій дошці з його рукою, я паленів зі встиду, бо на моїх пальцях все були або сліди чорнила, або останки шоколяди, яку я тоді дуже любив. Після кожної лекції давав я собі слово чести що поправлюся, пробував навіть нігті гостро затісувати, але охоронити їх від чорнильних плям я ніяк не міг.

Панькевич у першу чергу хотів виробити в мені почуття лінії, щоб вона була легка й жива, така, яку бачило око в природі, головно на цвітах. За почуттям лінії йшло розуміння форми.

Казав мені рисувати книжку, склянку з водою і з ложечкою, листок, тощо, і дуже дбав, щоб я не рисував як-будь, лиш пильно приглядався до предмету. А мені натомість дуже хотілося робити портрети і то олійними красками. Він тільки усміхався, почувши таке моє передчасне бажання.

Раз запросив мене до себе на станцію, на Адамівці. Я прийшов. Показав мені цілу збірку своїх рисунків вуглем, чорною крейдою і сангвіною. Були

там дійсно мистецькі твори, але мені найбільше подобалася його "Матура", — стара злюща жінка, що в одній руці тримала шматок хліба, а в другій нагайку, мовляв, як хочеш колись їсти власний хліб, то тепер учися, небоже! Висіла ця страхітна "Матура" над ліжком мистця.

Коли в Бережанах влаштували перший прилюдний великий концерт із фантовою льотерією призначений на дохід нашої бідної шкільної молоді, то Панькевич жертвував на цю льотерію олійний портрет Шевченка — розуміється в шапці й у кожусі. Я не міг надивитися на нього і за всі гроші, які я мав і які дістав від діда, від тітки й вуйків, закупив льоси, але все таки портрету не виграв і розчарований вернувся додому.

Заховемо правопис і мову оригіналу Богдана Лепкого.



*Юліян Панькевич. Хто вигадав скло? Ілюстрація до збірки народних легенд Володимира Гнатюка "Як повстав світ". Туш.*

МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ

## ВОЛОДИМИР БАЛЯС (1906-1980)

У тридцятих роках в Галичині, коли образотворче мистецтво дійшло до великих організаційних і творчих успіхів та коли і громадянство відчуло й зрозуміло важливість того процесу, на мистецькій сцені з'явився ще один мистецький "ас" — Володимир Баляс.

Володимир Баляс народився в Рогатині 1906-го року. По закінченні гімназії вступив на архітектурний відділ львівської політехніки. Але не архітектура була йому по нутру: перемогло зацікавлення в образотворчому мистецтві. По кількох семестрах покинув Баляс політехніку та виїхав до Варшави, до Мистецької Академії, щоб почати навчатися малярства. Вибір малярських студій, які порівняльно з політехнічними не давали таких матеріальних можливостей на майбутнє, був наявним доказом його беззастережно прямого характеру. На студіях його спеціалізацією стало чорно-біле мистецтво, а саме графіка. По закінченні студій, приїхавши до Львова в 1938-ому році, своїми творами зразу захопив не тільки мистецькі кола Львова, але теж свідоме в тій ділянці громадянство. У Львові, у ці передвоєнні роки, українська графіка стояла вже на високому рівні завдяки трьом графікам з центральних українських земель: Павлові Ковжунові, Робертові Лісовському та Миколі Бутовичеві. Поява Баляса викликала велике захоплення і зразу він знайшовся в авангарді графічного мистецтва. Хоч графічні твори обмежувалися до ілюстрації обкладинок, екслібрисів і до рекламних рисунків промислового життя Галичини, то в більшості ставали основним заробітком. Баляс виявився у тій ділянці блискучим майстром. У ділянці графічного мистецтва працювали тоді такі мистці Львова, як Святослав Гординський, Роман Чорній, Едвард Козак і Мирон Левицький. Вибух другої світової війни на якийсь час перервав картину розвитку української графіки. В часі німецької окупації відновлено на короткий час "Українське Видавництво"; його директором став професійний видавець із студіями в Ляйпцігу Михайло Матчак. Його зрозуміння видавничого діла дало можливість багатьом графікам як теж станковим малярям ґрунт для індивідуальної творчости. Масовий випуск шкільних підручників, журналів, белетристики, поезії і дитячих видань потребував мистецького оформлення, де графіки могли виявити свої таланти. Одною із кращих праць В. Баляса став "Буквар", де він виявив свій великий талант

в мініятурному літерництві та ілюстраціях. Баляс оформив теж книжечку для дітей Р. Завадовича "Льодова царівна", що належить до кращих видань з чорно-білими ілюстраціями. З того часу походять теж обкладинки для поезій Б. Нижанківського "Терпке вино", І. Ковалева "Прелюдії". У Баляса замовляли екслібриси, а "Українське Видавництво" закупило в нього більшого формату картину (гуаш) "Панорамний вид Львова". Багато часу займала Балясові педагогічна праця в Мистецько-промисловій школі, де він на малярському відділі вчив графіку. Та не довго судилось йому проживати в рідній мистецькій творчості. Ситуація на фронтах змінилася і знову загрожувала поновна советська окупація Західної України. Прийшли дні, коли треба було покидати батьківську землю й вибирати дорогу на Захід.

В. Баляс опинився в Німеччині, в таборі біженців біля Ганноверу. Там став він продовжувати свою творчу працю. Виставляв свої картини в УСОМ (Українська Спілка Образотворчих Мистців), що мала свій осередок в Мюнхені. Вже в році 1947-ому приїхав Баляс до Канади в характері лісоруба (тоді давали найшвидше дозвіл на виїзд лісорубам). Та не довго мусів він бути лісорубом, бо і до такої роботи він ніяк не звик, отже, знаючи добре англійську мову, вмів якось виплутатися з тієї непосильної йому праці та виїхати до Вінніпегу. Але і в Вінніпегу не знайшов можливостей для творчої праці. Тому то й скоро переїхав до Торонто. В Торонті спільно з М. Дмитренком і І. Кубарським працював над розмальованням церкви УАПЦ св. Володимира, де в знаменитій орнаментиці впровадив нові декоративні елементи, базовані на давніх народніх мотивах, надавши їм свою власну інтерпретацію. Орнаменти ці належать безперечно до кращих наших зразків церковної поліхромії.

В році 1954-ому було організовано першу велику імпрезу — "З'їзд українських мистців". В. Баляс брав активну участь не тільки в організації цієї імпрези, але й у мистецькій виставці того з'їзду, де показав велику композицію "Мамай", виконану в мозаїчній техніці. При тому не вживав він звичайних смальт, а виконав її з різноформно різаного скла. Ця небувала техніка, яку собі засвоїв Баляс, дала йому згодом можливості творити нові мозаїки, в яких помічається незвичайна прецизність та кольоритне багатство. З цього розвинувся його власний стиль у малюванні картин, його індивідуальний підхід до формування площин та естетичної деформації постатей.

Неспокійна вдача та безпереривне шукання нового вислову спонукали Баляса шукати свіжих ідей в абстракціонізмі, де він радше зближається до кубізму. Незадовго переїхав Баляс до Лос-Анджелесу, а потім до Сан Дієго, Каліфорнія. Зі Сан Дієго виїхав був на один рік до Мехіко. Під час свого перебування там влаштував дві виставки: у Гвадалаягарі і в місті Мехіко. На ці виставки відгукнулася мистецька критика в дуже позитивному тоні.

Повернувшись до Сан Дієго, Баляс створив ряд олійних картин, переважно фігуральних композицій, повних кольоритного насичення в



упрощених формах, де виступає сильний графізм, що й дає можливість сильніше виразити архітектурну композицію твору. У Сан Дієго постав ряд ліноритів більшого формату з незвичайно обдуманною композицією та психологічним підходом. Це були "Самітна неділя", "Відпочинок", "Сироти", "Дорога", "Фінал" та інші.

В. Баляс влаштовував часто свої індивідуальні виставки не тільки в Сан Дієго чи Лос-Анджелесі, але і в Нью Йорку, Монреалі й Торонті. Темперамент Баляса не обмежувався тільки до малярства, графіки й мозаїки; Баляс включився теж і в скульптуру, виконуючи свої речі з металю, технікою спаявання. У цій галузі мистецтва постала низка скульптур, як "Ікар", "Жінка", "Атилля", де в сильно модерністичному трактуванні Баляс близький до кубістичного експресіонізму.

Творчість Баляса багата змістом і багатогранна технікою. Залишений багатий дорібок безперечно зараховує його до репрезентантів сучасного українського мистецтва.

Помер Володимир Баляс у Сан Дієго, Каліфорнія, у квітні 1980-го року.



*Володимир Баляс "Купало" — графіка*



*Юліан Крайківський  
Зальцбург, 1948.*

*ЯРОСЛАВ КЛИМОВСЬКИЙ*

## ЮЛІАН КРАЙКІВСЬКИЙ — МАЛЯР

Юліан Крайківський народився дня 10 серпня 1898 р. в Різдвах, над Дністром (повіт Рогатин).

Вже в першій класі гімназії в Коломиї виявився його непересічний хист до рисунку. В четвертій класі вже став добре малювати. Тоді то з-під його, ще юнацького, пензля вийшла картина "Гуцульська ідилія". Ця картина довгі роки прикрашувала вітрину "Народнього Базару" в Коломиї. В сьомій класі намалював картину "Пастухи при ватрі": це була вже зріла композиція, хоча молодий юнак не мав ще в тому часі ніякої професійної підготовки. Після закінчення гімназії, прийняли Юліана Крайківського до Академії Мистецтв у Відні. Ця академія була, поруч мюнхенської, одною із славніших європейських мистецьких шкіл; до неї приймали особливо талановитих студентів. Під час студій Юліана Крайківського у цій академії постала ціла низка його композицій, головно в роках 1915 і 1916. Дві з них, — "Каменярі" та "Артистична горстка" — вийшли як листівки; першу видав "Клуб есперантистів" в Коломиї, другу — Боева Управа Українських Січових Стрільців.

На вістку про смерть матері в 1918-тому році, повернувся Ю. Крайківський на рідні землі, щоб декілька місяців пізніше вже вступити в ряди Української Галицької Армії, де працював як рисівник у пресовій квартирі; тоді оформив пропам'ятну книгу УГА. З УГАрмією пережив Крайківський всю долю й недолю: "Чотирикутник смерти", тиф, всі тріумфальні й трагічні переходи цієї армії на просторах України.

З того часу залишилися такі картини: "Відворот УГА", "Пам'ять поляглих", "Могила незнаного вояка", "Смерть мрії", "Ілюзія". Ці картини репродуковані в календарі "Червоної Калини" 1923 р. Але були серед сумних днів теж і радісні, повні героїзму й вони віддзеркалені в таких картинах: "Пісня рекрутів", "Артистична горстка", "Большевики в полоні УГА", "Атака чорношличників".

В листопаді 1919 р. у Львові, в залах Національного Музею була влаштована "Виставка сучасного малярства Галицької Волости". На цій

виставці були такі картини Крайківського: "Аркан", "Опришки", "Мені тринадцятий минало".

На початку 1920-го року Крайківський знову поїхав до Відня, щоб завершити свої мистецькі студії. Там створив цикл олійних композицій, а саме: 6 картин до теми "Гайдамаки" Тараса Шевченка, як теж "Пролог", "Шибениці", "Свячення ножів", "Гонта вбиває синів", "Гонта ховає синів", "Ярема і Оксана". Крім того ще постали дві релігійні композиції: "Христос проганяє купців із святині" та "Авел і Ревека".

Після успішного закінчення Академії, повернувся мистець знову на рідні землі. Тоді то його часто турбувала польська поліція за український патріотизм.

Згодом покінчив ще Крайківський додатково педагогічний курс на університеті в Кракові. З того часу став учителем малювання в українських середніх школах, спершу в Станиславові, потім в Рогатині.

Годиться згадати, що в році 1923, в другій з черги виставці "Гуртка діячів українського мистецтва" у Львові, виставив картини "Рейд сатани", "Танець Соломії" та "Пастухи при ватрі". Ця остання картина, що її мистець створив ще будучи гімназистом, мала найбільший успіх.

В році 1925-тому одружився Юліян Крайківський з Ольгою Курдидик, учителькою за професією, також родом із Різдвян; вона закінчила свою вищу освіту теж у Відні.

Не зважаючи на свою вчительську працю, амбітний Крайківський із запалом працював ще й творчо, приймав участь у багатьох виставках. В одній із них, а саме в 1931 р., виставив такі картини: "Похід нації", "Полк Андрій Мельник в тюрмі" — і ними звернув на себе увагу як мистець непересічного таланту.

Відчуваючи потребу створити нашим найменшим світ добра, краси, ближче пізнати те все, що дитину оточує — природу в усіх порах року з деревами, зеленню, квітками, щебетливими пташками, звірятами (особливо домашніми), як також перенести дитину в світ казки, якийсь час ілюстрував дитячий журнал "*Світ Дитини*" (видання Михайла Таранька у Львові).

У році 1936-ому, до речі, найбільше продуктивному, мистець створив 16 картин, — більшість із них з гуцульського побуту. На окреме відзначення заслуговують дві, а саме історична композиція "Похід Богдана Хмельницького" та "Портрет Василя Стефаника".

В році 1938, з нагоди 75-річчя Товариства "Просвіта" створив Крайківський картину "Вгору стяг". Час боротьби в Карпатській Україні позначений композицією "Карпатська Україна" (1939 р.).

У роках під час Другої світової війни, тобто в часах більшовицької та німецької окупацій, перебував в Рогатині, де працював як учитель образотворчого мистецтва в середніх школах.

Воєнне лихоліття, немов яка повінь, забрало зі собою й Крайківського з тихого Рогатина та й занесло аж до Грацу в Австрії, а потім до Зальцбургу. Тут став Крайківський головою "Українського мистецького Об'єднання" і продовжував свою творчу працю. Тут і постали такі картини: "Аркан"

(другий варіант), "Гайліки" та "Розстріл" (велика олійна картина, що на жаль, була знищена під час переїзду кораблем). Ця картина представляла розстріл селян-закладників під церквою в Рогатині.

В році 1948-ому переїхав Крайківський, разом з дружиною і дочкою, до Канади, осівши на постійне в Едмонтоні. Тут довелось йому напочатку працювати фізично. Проте, свого малярства він ніколи не покидав, старався використати кожен вільну хвилину на своє улюблене мистецтво. Тоді ілюструє лекції для "Creative School of Art". Не пощастило однак мистцеві здійснити всіх задумів, бо обставини не були дуже сприятливі для цього. Однак його мистецький дорібок досить великий, як теж була дуже живою його участь в різномірних малярських виставках, українських в Канаді й Америці, чисто канадських в Едмонтоні, збірних та індивідуальних. На замовлення філії УНО, в Едмонтоні, мистець виконав великого розміру картину-декорацію "Атака кавалерії УГА" (фрагмент з "Чортківської офензиви") та ще декілька сценографічних декоративних полотен. З того ж часу походять теж портрети (в цьому числі і його дочки Оксани) та картина "Танцювальна романтика".

З важливіших українських збірних виставок в Канаді, де Крайківський експонував свої полотна, були: виставка з нагоди З'їзду Українців Католиків в Едмонтоні в році 1953; того ж самого року на виставці з нагоди З'їзду УНО в Едмонтоні; в червні 1955 року в Монреалі на виставці Українського Модерного Малярства.

Як було вже згадано, Крайківський приймав участь і в загально канадських виставках, як перший з українських мистців в Західній Канаді, а саме в році 1949, в Edmonton Exhibition. Там він мав справді великий успіх, бо три його картини були нагороджені: дві першою, а одна другою нагородою. Про це писали не тільки українські часописи, але й Edmonton Journal і Winnipeg Free Press.

Мистець виставляв свої картини і в Америці, а саме в Дітройті й Філядельфії. Останньою виставкою була виставка в Філядельфії: її організували його товариші по зброї (Бувші Вояки Українці в Америці) в році 1968. Помер Юліян Крайківський в році 1975, в Едмонтоні, й там похоронений. Прожив він 83 роки. — Посмертна виставка в першу річницю його відходу відбулася в році 1976-ому, та давала хронологічний перегляд його творчості й перелік його творів, як також вказувала на місцевості, де були виставлені його картини. Отже, ще в Європі: Львів, Зальцбург, Мадрид; в Канаді: Едмонтон, Монреал, в США — Дітройт, Філядельфія.

Виставляв теж свої твори під псевдонімом "Будяк" і "Осан". Мистецький критик Іван Кейван стверджував, що в картинах Крайківського солідний рисунок і завершений кольорит.

Багато із картин Крайківського пропало у війсьній завірюсі.

УЛЯНА ЛЮБОВИЧ

## ”МАЛЮВАТИ БУДУ ЗАВСІДИ”

Ірина Шухевич, коли їй було 91 років, на питання ”чи ще малює” відповіла: ”Малювати буду завсіди”. І справді!

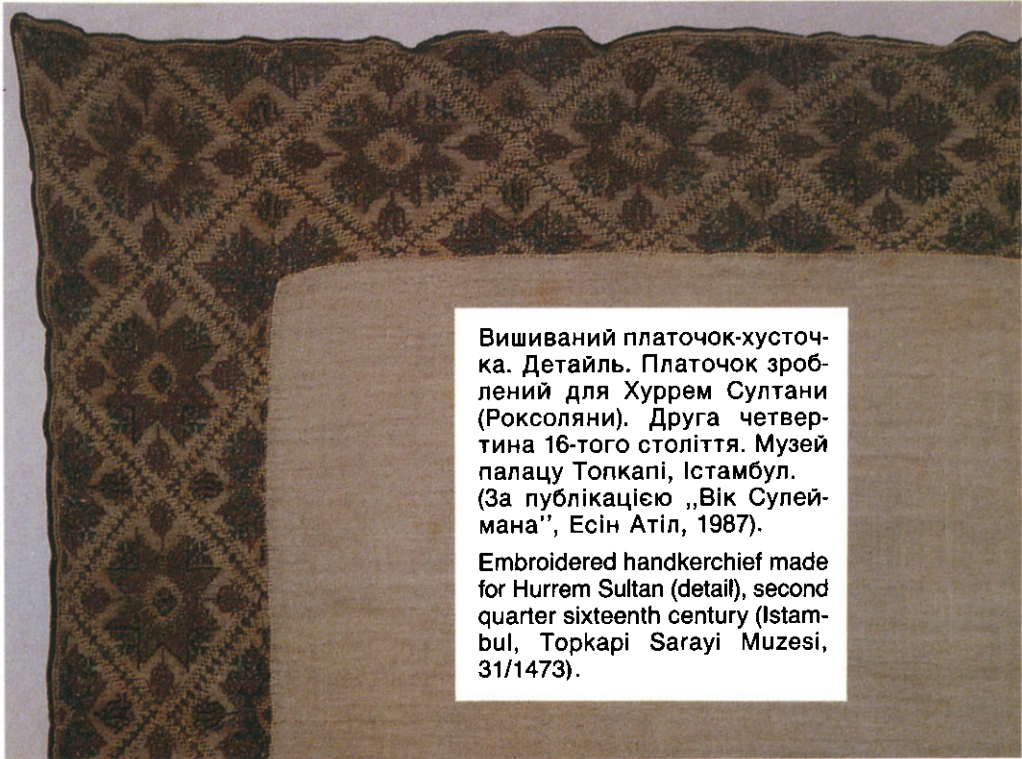
Померла два роки пізніше, закінчивши 93 роки життя. Але доки її рука могла тримати пензель, вона малювала.

До малярства, яке притягало її від ранньої молодости, підходила як до свого життєвого покликання, а не, як це тоді бувало, як до розваги. Сприяло цьому її оточення.

Народилася вона 21-го листопада 1885 р. у Вишневі, повіт Рогатин у священничій родині о. Величковського, одруженого з Ольгою Шухевич. Родина видимо з повним розумінням ставилася до її зацікавлення малярством. Почала Ірина Величковська вчитися малярства у приватній школі мистця Станислава Батовського у Львові. Митрополит Андрей Шептицький призначив стипендію на студії. Згодом переїхала до Кракова, що був тоді осередком образотворчого мистецтва. До Краківської Академії Мистецтв жінок тоді, у 1903 р., не приймали, але для жінок існувала окрема школа Недзельської, де, зрештою, викладали ті ж професори, що й в Академії. Ірина Величковська стала однією з перших жінок, а напевно першою українкою, яка студіювала малярство у вищій школі. Особливо зацікавлена була малюванням портретів, а відомий мистець Яцек Мальчевський так висловився про її праці: ”ви не знаєте, скільки доброго є у ваших портретах”. Школу закінчила з похвальним дипломом.

Разом з Модестом Сосенком, який був її двоюрідним братом, а після його смерти сама, малювала церкви в Україні. Це були церкви в Більчу Золотім на Поділлі, в Печеніжині, Конюшках. Ікони її роботи можна знайти в багатьох церквах в Україні, а теж в українській греко-католицькій церкві в Кракові, в Парижі, у збірці Блаженнішого патріарха Йосифа в Римі, а в США в Рочестері, Ютиці, Південному Брукліні, Глен-Кові і у приватних збірках.

Повертаючись, для хронологічного порядку, до її життєвої дороги, треба зупинитись на даті 20-го лютого 1913 р., коли Ірина Величковська одружилася в Долині (де її батько був парохом) з Павлом Шухевичем, який був суддею на Буковині. Під час Першої світової війни Павло Шухевич був суддею у австрійському військовому суді у Відні, опісля в Грацу та Будапешті. За часів Західньо-Української Республіки був суддею в Коломиї. У міжвоєнному періоді подружжя проживало у Вадовичах від 1921-1931 р.,

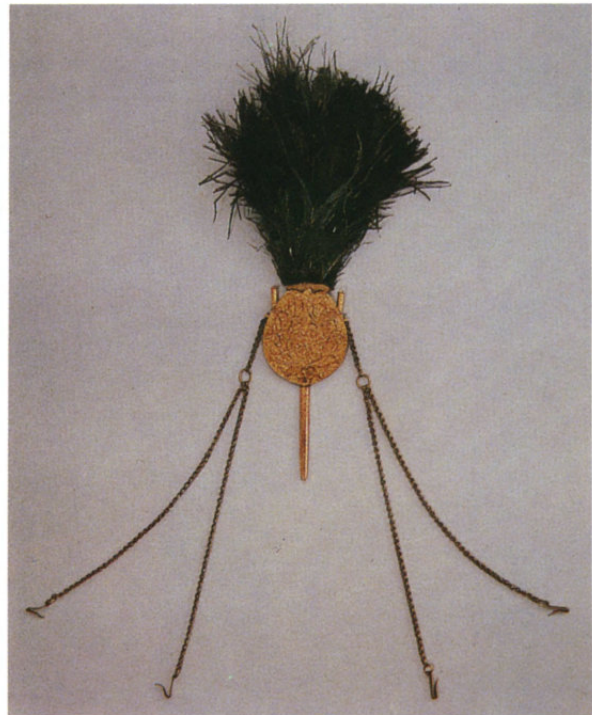


Вишиваний платочок-хусточка. Детайль. Платочок зроблений для Хуррем Султани (Роксоляни). Друга четвертина 16-того століття. Музей палацу Топкапі, Істамбул. (За публікацією „Вік Сулеймана”, Есін Атіл, 1987).

Embroidered handkerchief made for Hurrem Sultan (detail), second quarter sixteenth century (Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 31/1473).

Золота спинка з павиним пером для турбану. Друга половина 16-того століття Музей Ісламської і Турецької Давнини, Істамбул. (За публікацією „Вік Сулеймана”, Есін Атіл, 1987).

Gold turban ornament with peacock feathers, second half sixteenth century (Istanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi. 438).









Володимир Баляс. Дівчина із збанком. Бронза.

Volodymyr Balias. Girl with Pitcher. Bronze.

Володимир Баляс. Дівчина із збанком. Мозаїка.

Volodymyr Balias. Girl with Pitcher. Mozaic.









Ірина Шухевич. Портрет Лесі  
(Олександри Ленцик). Олія.

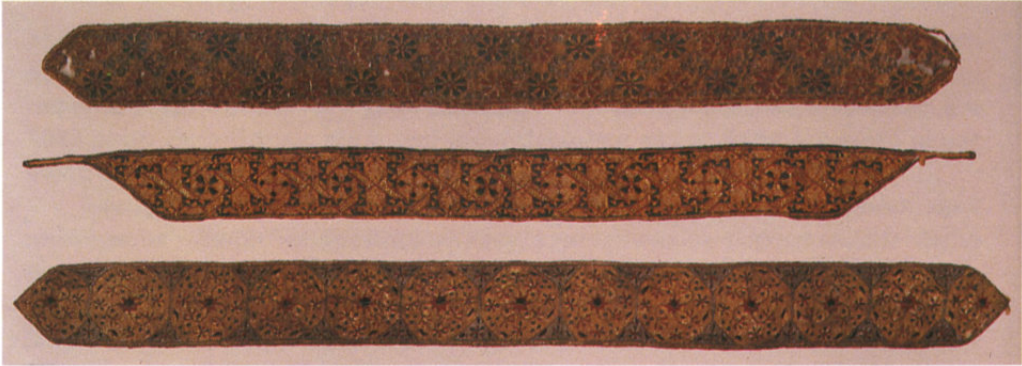
Iryna Shukhevych. Portrait of  
Lesia. Oil.



Ірина Шухевич. Портрет мами  
— Ольги Величковської. Олія.

Iryna Shukhevych. Portrait of  
Mother, Olha Velychkovska. Oil.





Гаптовані пов'язки-чільця, зроблені для Хуррем Султани (Роксоляни). Друга четвертина 16-того століття. Музей палацу Топкапі, Істамбул. (За публікацією „Вік Сулеймана”, Есін Атіл, 1987).

Embroidered headbands made for Hurrem Sultan, second quarter sixteenth century (Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 31/1478 and 31/1480).



Юліян Крайківський. Український танець „Аркан”. Аквареля. 1945.

Julian Kraykivsky. The Ukrainian dance, "Arkan". Watercolor. 1945.



опісля до 1942 р. в Кракові, де Павло Шухевич був апеляційним прокурором. В 1942 р. Ірина і Павло Шухевичі з двома доньками Дарією і Лідією переїхали до Львова, а у 1944 до Німеччини (Бад Кіссінген, Мюнхен), а в 1949 р. до Нью-Йорку. Мистцеві Ірині Шухевич важко було втратити через виїзд біля 300 праць

Хоч доля судила Ірині Шухевич перебувати часто поза рідними землями, вона ніколи не тратила зв'язку з українським середовищем. Була активним членом і заступником голови Товариства Образотворчих Мистців "Зарево" в Кракові, членом мистецьких об'єднань УСОМ і АНУМ у Львові і ОМУА в Нью-Йорку. Брала участь у мистецьких виставках в Кракові, у Львові, в репрезентативній виставці українських мистців в Музеї в Мюнхені і в численних виставках в Нью-Йорку. Завжди брала участь у виставках, які влаштовував СУА і до них ставилась з особливою увагою.

Мистці і мистецтвознавці ставилися з увагою і признанням до її праць. Михайло Мороз подивляв її ікони, а мистець і мистецтвознавець А. Малюца висловився про один з портретів: "це найліпший портрет, який був виставлений в Мистецькому Клубі". У "Свободі" з 19-го листопада 1957 р. читаємо: "Ірина Шухевич завжди солідна й майстерна в своїх творах. Крім портретів, любиться в краєвидах і квітах" (В.С.). В "Нотатках з Мистецтва" з жовтня 1979 р. читаємо: "У своїм малярстві була вірна красоті природи, а в своїх портретах, які радо малювала, старалася передати внутрішню й зовнішню вартість і духовну красоту української людини" (П.М.).

Ірина Шухевич була членом Союзу Українок в Кракові, а від 1949 р. в Нью-Йорку. Хвороба мужа й обов'язки, а згодом вік не дозволяли їй на більш активну участь в діяльності СУА.

Характеристика Ірини Шухевич не була б повна, якщо б не згадати про деякі її прикмети. До мистецтва, крім вроджених здібностей мала ентузіязм і пильність. Не переставала шукати нових доріг, техніки і форм. Була любителем книжки. Не тільки залюбки читала, але теж збирала книжки. На еміграцію вивезла незвичайно цінні документи з половини минулого століття, цікаві пам'ятки, оголошення, витинки з часописів, рідкісні книжки, а теж свої записки з обох світових воєн у формі щоденника.

Окремо треба згадати збірку старих світлин, докладно описаних. Родина Шухевичів, з яких походила її мати, і з якими через подружжя з далеким кузенком зв'язалася, може знайти у тети Орисі, як її звикли називати, безцінне джерело інформацій про покоління дідів і прадідів. Є теж фотографії родини Величковських, споріднених з ними Сосенків та інших.

Ірина Шухевич була тим кільцем, що в'язало покоління, яке росте на чужині з давніми традиціями української патріотичної і віруючої родини. Вона цікавилася тим, що її оточувало, вміла оцінити що добре, а що ні, але була вірна своїм поглядам, як теж своєму покликанню. Її слова "малювати буду завсіді" можна вважати її життєвим вірую.

*"Наше Життя", квітень 1982.*

## ІКОНОСТАС ЦЕРКВИ СВ. ДУХА В РОГАТИНІ

Чудом збереглися і дійшли до нашого часу на Україні в цілості іконостаси кінця 16-го й середини 17-го століття. Це іконостас церкви св. Параскеви П'ятниці у Львові (поч. 17 ст.); церкви Успіння (Волоської) у Львові, 1638 р. перевезений у село Великі Грибовичі під Львовом, де знаходиться й зараз, та церкви Св. Духа в Рогатині (1650 р.).<sup>1</sup>

Із згаданих іконостасів, Рогатинський іконостас — перший бароковий іконостас на західноукраїнських землях, що повністю зберігся, дійшов до наших днів і знаходиться в тій церкві, для якої його було виконано.<sup>2</sup>

Іконостас церкви Св. Духа в Рогатині — чотирирядний, в ньому провідним є намісний ряд, ікони якого, за майстерністю виконання, найдовершеніші. Над ним розміщений празниковий ряд, що складається з 12 празників; третій ряд — апостольський, і завершує його пророчий ряд.

Іконостас церкви Св. Духа в Рогатині датований.

На іконі "Св. Трійця" намісного ряду є дата — 1650 р.

Стилістика різби, живописна манера виконання, яка є ніби продовженням п'ятницького та успенського іконостасів у Львові, свідчить про те, що майстри належать до львівського кола іконописців.

Іконостас церкви Св. Духа в Рогатині був створений в період визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького.

Емоційний тонус малярства породжений піднесенням у визвольній боротьбі українського народу за незалежність. Міщанство Рогатина брало активну участь у подіях, що тоді розгорнулися.

При церквах в Рогатині в кінці XVI-XVIII ст. діяли братства, які були одними із найактивніших на Україні. Українські ремісники й крамарі родом з Рогатина, Юрій та Іван Рогатинці були співзасновниками Львівського Ставропігійського братства. Очевидно, завдяки їм від самого початку існувало братство у Львові, вони діяли спільно, взаємно собі допомагали. Ця співпраця була оформлена і організаційно: Рогатинські братства вступили до складу членів Львівського Успенського Ставропігійського братства.

Рогатинське братство, як і Львівське, боролось проти національно-релігійної нерівноправності українського народу, за його політичні права. Члени його розуміли, що важливою зброєю в цій боротьбі є освіта, школа, мистецтво. Тому вони допомагали Львівському братству в збірці коштів

для організації друкарні та школи. Як і по всій Україні, так і в Рогатині, братство опікувалося своєю парафіяльною церквою, дбало про естетичну культуру малярства, оздоблення інтер'єру. Про велику увагу членів братства до справ мистецтва свідчить його участь в богословських дискусіях щодо збереження традицій рідної іконографії.

Як до Львівського братства, так і до Рогатинського належали крім українців також і окремі грецькі купці, які оселилися на Україні і брали участь у міжнародній торгівлі. Завдяки цьому братство сприяло українсько-грецьким мистецьким зв'язкам. Дуже скоро рогатинські греки зукраїнізувалися. Одним з них був Федір Грек, прізвище якого вказує на його походження.

Деякі з рогатинських міщан стали діячами культури загальноукраїнського значення. З Рогатина походив також дяк Львівської церкви Успіння Богородиці Хома, син якого, Єлисей Плетенецький, став засновником славетної друкарні Києво-Печерської Лаври.

Дуже близько від Рогатина розташоване село Стрятин, де в маєтку львівського єпископа, Гедеона Балабана, на початку XVII ст. діяла друкарня. В ній працювали Памва Беринда і коректор книжок монах Веніятин. Рогатинське братство співпрацювало з цією друкарнею, допомагало в її діяльності.

Святодухівський іконостас полонить святковою радістю.<sup>4</sup> Розширюється діапазон зображення за рахунок активнішого контакту з природою, з'являється потяг до ліризму, пробуджується музичність і поетичність фарб до передачі повітряності середовища, до артистичного виконання. Майстрами використані різні засоби темпері і олійного малярства із застосуванням прийомів, що своїм високим рівнем не поступаються європейському живопису. Широта письма, витонченість форми, поміркований декоративізм, могли з'явитись під впливом флямандського мистецтва.

В іконостасі звертають увагу дияконські двері. "Архангел Михаїл" — один з персонажів, що зображений на дияконських дверях — це зразок високої майстерності, ідеальної форми, обличчя тонко промодельоване світлотінню, фактурними ударами пензля. Архангел Михаїл — трактований як образ воїна, очевидно таке зображення викликане загальним і культурним піднесенням. Друга частина дияконських дверей — це "Мелхіседек" — величаво-спокійний старець, одягнений в красиві розшиті шати. В постаті відчувається впевнена сила. Обличчя нагадує Петра Могилу, київського митрополита. Можливо в цьому сенс, бо в особі сучасника хотілось бачити втілення сильного і авторитетного керівника Української Церкви.

Поряд з дияконськими вратами намісні ікони належать до найдовіреніших творінь. Контрастом до пишного обрамлення дерев'яної різьби є образи Христа і Богородиці — Одігітрії, вирішені в камерноліричному плані.

"Богородиця — Одігітрія", поширений образ "Богородиці" на Україні.

Краса обличчя Богородиці, нахил її голови, задумливий вигляд ставить цю ікону в ряд шедеврів українського малярства, таких як: "Богородиця —



Одигітрія" з с. Красів (15 ст.) та з с. Ріпнів (16 ст.) і завершує пошуки у створенні образу матері.

В образі Христа статика і динаміка злиті воедино. Протиставлення застиглої площинності книги у тремтливій руці. Про хвилюючі почуття говорить і відвернений у бік погляд. Пензлю цього ж майстра належить ікона "Св. Трійця". В ній відчутна реальність і відсутність містицизму та ліризму образів. Авраам і Сара одягнені в костюми городян того часу, що наче зійшли зі старих львівських портретів. Підкреслює світськість сцени, зображення стола з різними стравами й предметами. Ікона передає дух єдності, нерозділності, гуманізму.

Над дияконськими вратами розміщені "Бій Якова з ангелом" та "Сон Якова".<sup>5</sup> В цих сценах, можливо, вперше вирішена в українському мистецтві проблема злиття людської постаті з природою. В трактовці їх відчувається відгомін ренесансного мистецтва Європи.

Апостольський ряд, разом з намісним рядом, визначає основний ритм і характер святодухівського іконостасу. Він відзначається відтворенням глибоких образів, розмаїттям характерів і майстерним виконанням.

Нерівність виконання празничного ряду вказує на те, що його виконували кілька іконописців. Кращі з ікон празничного ряду "Різдво Марії", "Поклоніння пастухів", "Стрітення", "Благовіщення".

Іконостас утворює складну композицію, гармонійно поєднуючи різьблення по дереву, скульптуру та малярство. Рогатинський іконостас збудований на зразок барокової фасади. Бароковий стиль перетворив цю стіну на розчленовану, за архітектурним зразком, фасади будівлі з порталами, обрамленими на взір вікон та з причілковим завершенням.

Пластика форми, яку творять плоскорізьблені колонки, що вільно стоять обабіч намісних ікон і "Пантократора" та між іконами апостолів ще ренесансного типу, вони поділені обручиком на дві нерівні частини. Нижня частина менша, з геометричним орнаментом і картушами, а верхня — більша з виноградним орнаментом. Намісні і храмові ікони в рогатинському іконостасі — зверху заокруглені.

Перша реставрація цієї пам'ятки мистецтва була проведена у 1888 р. під керівництвом і за участю Юліяна Макаревича. Він експонувався на виставці, присвяченій 300-літтю Ставропігійського братства у виставочній залі НТШ у Львові.

Друга реставрація була проведена у 1986 р. Львівськими міжобласними науково-реставраційними майстернями. Науковці та художники-реставратори були приємно здивовані науковим рівнем реставрації, що проводилась 100 років тому.

Рогатинський іконостас належить до кращих творів українського мистецтва. Згадки про нього та репродукції окремих ікон (переважно за станом до реставрації) є у книжках І. Логвина, П. Жолтовського, В. Овсійчука, у шеститомній "Історії Українського Мистецтва" та "Словнику українських мистців".

Дотепер ще не видано наукового дослідження про іконостас, ані

альбому репродукцій. Ця пам'ятка високої мистецької культури українського народу заслуговує на якнайширшу популяризацію.

## ПРИМІТКИ

1. До нашого часу на Україні не зберігся в цілості жоден іконостас 15 ст. —середини 16 ст.
2. Як правило іконостаси переносили з церкви в церкву. На це були різні причини: ремонти, пожежі та інші.
3. Я. Д. Ісаєвич. *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.*
4. В. А. Овсійчук. *Українське мистецтво другої половини XVI — першої половини XVII ст.*, Київ, Наукова думка, 1985 р., стор. 153-156.
5. *Історія українського мистецтва в 6-ти томах*, Київ, 1967 р., т. 2, стор. 298.

## БІБЛІОГРАФІЯ:

1. В. А. Овсійчук. *Нариси з історії українського мистецтва*. Українське мистецтво XIV — першої половини XVII ст., Київ, "Мистецтво", 1985 р.
2. Жолтовський П. М., *Художнє життя на Україні в XVI-XVIII ст.* Київ, Наукова думка, 1983 р.
3. М. Голубець. *Начерк історії українського мистецтва*. Львів, 1922 р.
4. В. А. Овсійчук. *Українське мистецтво другої половини XVI — першої половини XVII ст.* Київ, Наукова думка, 1985 р.
5. Я. Д. Ісаєвич. *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.*
6. М. Голубець. *Українське мистецтво XVI-XVII ст. під покровом Ставропігії*. Збірник Львівської Ставропігії, т. 1.
7. М. Драган. *Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст.*, Київ, "Наукова думка", 1970 р.



*Стрітєння. З празничного ряду іконостасу церкви Св. Духа в Рогатині, 1650 р.*



IV.



Товариства

і

організації



Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

## НАРОДНЕ КАСИНО (Найстарша українська організація в Рогатині)

До другої половини 19-го століття українське зорганізоване життя в Галичині майже не існувало. Воно почало ставити перші кроки щойно з постановням у Львові "Руської Бесіди" (1861), відтак "Просвіти" (1868) і багато пізніше "Руського (Українського) Педагогічного Товариства" (1881). Заки ці організації, особливо дві останні, могли поширити свою діяльність поза межі Львова, меншим галицьким містам бракувало осередка, який міг би стати вогнищем народного життя, розбудити приспану національну свідомість наших людей і де можна б було зійтися, обмінятися думками та розвести товариське життя. Тому наша нечисленна інтелігенція і дехто з міщан належали до існуючих у той час у менших містах польських касин. Так було також у Рогатині до 5 січня 1887 року, коли там створено "Народне Касино", першу українську організацію.

"Народне Касино" постало заходами Дениса Полянського, судового ад'юнкта в Рогатині й українського патріота. Його дім був спершу властивою домівкою цього товариства і тут сходилися українці, щоб свобідно поговорити українською мовою, що її поляки називали "хлопською". По деякому часі касино придбало власну домівку в будинку посталой 1886 року "Народної Торговлі" і відтоді почало гарно розвиватися.<sup>1</sup> Його членами були більшістю українські учителі з Рогатина й поблизьких сіл, і вони приходили сюди, щоб почитати українські газети чи позичити українські книжки із створеної тоді невеличкої бібліотеки. Разом з Полянським для "Народного Касина" працював коротко д-р Василь Крвавич, промотор економічного й культурного життя українців Рогатинщини. На них обох поляки робили доноси, а поліція переводила в їхніх домах часті ревізії. Через це д-р Крвавич задумував перенестися до Коломиї або до Станиславова, на що урядові чинники не погодилися і вислали його в далекий Новий Санч. Його виїзд з Рогатина послабив розвиток "Народного Касина", постійно турбованого частими доносами поляків і ревізіями.

Згідно із шкільним законом від 2 травня 1873 року при кожній окружній шкільній раді в Галичині творено учительські бібліотеки, піддержувані крайовим фондом. Така бібліотека існувала також у Рогатині, при чому у ній були більшістю польські книжки, а українські видання були там білими круками.<sup>2</sup> Саме тому українські учителі Рогатинщини внесли під час одной

конференції у серпні 1886 року прохання до шкільного інспектора Подгалича в справі збільшення у бібліотеці числа українських книжок. Подгалич zareагував на це дуже гостро; він верещав на авторів прохання, подер його й кинув на землю. З цього приводу "Діло" писало, що в такій поведінці урядових чинників винні були самі українські учителі, бо при виборах до окружної шкільної ради голосували звичайно на явно неприхильних українцям кандидатів.<sup>3</sup> Другого травня 1887 року Райхельт, рогатинський староста й передсідник окружної шкільної ради, доручив Подгаличеві переслухати українських учителів Цеглинського, Гайдучка, Гургулу, Цапа й Чубатого й наклонювати їх "в пшиязни спосуб" виступити з "Народного Касина". Коли ці відмовилися це зробити, староста наказав інспекторові Бітнерові розв'язати касино, мовляв, воно "врого успособйоне до краю".<sup>4</sup> Намісництво у Львові, хоч і не відкинуло неправдивих закидів проти "Народного Касина", не признало його ліквідації, і тому ця організація працювала дальше, мимо того, що деякі учителі боялися заходити до нього чи бути його членами.<sup>5</sup>

По переслуханні українських учителів інспектором Подгаличем, управа "Народного Касина" написала 24 липня 1887 року до старости листа з заявою, що коли він не скасує заборони українським учителям належати до тієї організації, вона, управа, внесе протест до намісництва. На жаль, через спротив одного із членів управи і брак піддержки наляканих учителів, відклику до намісництва не вислано. Це було перемогою старости Райхельта, який дальше уважав "Народне Касино" зліквідованою організацією. Коли у день загальних зборів повітової "Народної Торговлі" її члени зібралися у залі касина, там з'явився конципієнт староства Гуклер і заявив, що касино закрите і в його залі не можна відбувати зборів. Інтервенція священників Билинкевича й Филиповського не принесли успіху. Збори "Народної Торговлі" відбулися у її власній домовіці, а обох священників примушено заплатити 50 золотих ринських кари.<sup>6</sup>

Четвертого серпня 1887 року Райхельт відповів на згаданий вище лист управи "Народного Касина". У цій відповіді, писаній латинкою, але українською мовою, він повчав, що обов'язком учителів є навчати дітей різної віри і народности, а не відокремлюватися у сфері сепаратистичних народних інтересів, що, мовляв, робить "Народне Касино". Він твердив, що учителі не можуть мати ніякої користи з касинового товариства, яке має малі фонди і крім двох газет, кількох столиків до гри в карти та кільканадцятьох одержаних в подарунок й розпозичених книжок не дає своїм членам ніяких інших розривок. Злобний староста писав, що зроблені раніше неприємні спостереження підказують йому не допустити до того, щоб українські учителі несли тягар неконечних видатків і грали в карти, бо це привело б тільки до погіршення їхнього і без того лихого побуту й відвертало б їхню увагу від совісного виконування обов'язків у школі. Ось, чому писав Райхельт, він дав наказ покликати учителів і пропонувати їм виступити з "Народного Касина". Усякі нарікання українців не мають, на його думку, підстав, а створення ними касина наступило з думкою культи-

увати українські народні цілі, а не для уможливлення учителям товариських забав, що їх, зрештою, вони можуть знайти в існуючих у Рогатині двох польських касинах.<sup>7</sup> На цей лист Райхельта до управи "Народного Касина" "Діло" помістило спростування, стверджуючи, що члени касина грають у карти тільки для розривки, а не як газард, а до двох польських касин вони не ідуть, бо одно з них є "панське" або "конське" і до нього "плебсам" не можна пхатися, а в другім учителі могли б наразитися якраз на те, чого староста мовби лякається у "Народнім Касині".<sup>8</sup>

Причини розв'язання "Народного Касина" староста Райхельт подав також у своєму окружному листі до учителів рогатинського повіту від 5 серпня 1887 року. В ньому він пише, що "Народне Касино" старається здобути для себе якнайбільше членів і тому заохочує учителів приступати до нього. Це, думає він, веде до ізоляції учителів у сфері вузьких народовостевих інтересів. Окружна шкільна рада протриває членству учителів у "Народному Касині", бо: 1) їхня заробітна платня не вистачає на перші потреби життя, 2) членство в касині є пов'язане з вписовим, вкладками та іншими видатками, що спричиняє їм втрату тяжко запрацьованого гроша, тим паче, що траплялися уже випадки, що в касині, яке "існувало давніше" (це "Народне Касино", прим. моя, О.К.) зтягали учителів до газардових ігор, де вони залишали всі свої гроші, 3) для позамісцевих учителів видатки були куди вищі, 4) з-посеред учителів один готується до матури, інші до кваліфікаційного іспиту, тому кожний з них має обов'язок учитися, 5) від кількох років існує педагогічне товариство, якого члени платять вкладки і так запевняють дітям поміч для освіти, тому учителі повинні користати з того товариства, 6) повітова шкільна рада дає школам часопис "Школа", а учителі мають також змогу одержувати газети від священників або місцевих громадян. Якщо ж вони, учителі, належать до касина тільки ради газет, тоді вони можуть самі або в спілці з другими передплачувати один з дешевіших часописів. Райхельт ще раз заохочує учителів не належати до "Народного Касина", мовляв, воно не приносить їм ні матеріальної, ні моральної користі.<sup>9</sup>

Епізод з "Народним Касином" у Рогатині показує невідрадне становище нашого народу в Галичині, де поляки користувалися необмеженими правами. Доносами, ревізіями і незгідними з конституцією розпорядженнями вони робили усе можливе, щоб зупинити чи знищити усякі спроби українців розвинути своє власне зорганізоване життя. Таким чином, вони довели при кінці 1887 року до занепаду "Народного Касина", яке по смерті Дениса Полянського в березні 1888 року припинило свою діяльність. Внедовзі старосту Райхельта суспендували і перенесли до Львова, а його пост в Рогатині обняв якийсь Масюк з Рудок. Тоді рогатинські українці задумували заснувати політичне товариство для консолідації народних сил. Нам невідомо, чи їм пощастило здійснити цей задум.

#### ПРИМІТКИ

1. *Діло*, 17/29 січня 1887, стор. 3.

2. *Діло*, 30 липня / 11 серпня 1887, стор. 2.

3. Там таки.

4. *Діло*, 21 липня / 2 серпня 1887, стор. 2.

5. Там таки.

6. Там таки.

7. *Діло*, 20 серпня 1887, стор. 2-3.

8. Там таки.

9. Там таки.



МИКОЛА УГРИН-БЕЗГРІШНИЙ

## "СІЧІ" В ПОВІТІ РОГАТИН

(Жмут спогадів)

Найбільш популярною постаттю серед наших громадських діячів в часи перед Першою світовою війною був безумовно д-р Кирило Трильовський. Його винятковий хист організатора селянських мас у товариствах "Січ" викликав респект навіть у його ворогів. А тодішня молодь західньо-українських земель була просто одушевлена січовим рухом! Ще будучи гімназистом я багато читав про "Січі" та їхнього організатора. Моя мрія — особисто пізнати д-ра Кирила Трильовського — здійснилася нарешті тоді, коли в 1908 р. я вписався на львівський університет.

В той час йшла завзята боротьба з поляками за український університет у Львові. Українські студенти часто сходилися у своїх організаціях і влаштовували віча, домагаючись власного університету в столиці галицької України. На одному з таких віч несподівано з'явився також д-р Кирило Трильовський, тоді вже посол до віденського парламенту. Я скористався з нагоди і представився йому.

Після палкої промови нашого дуже діяльного товариша, Северина Левицького (нині відомого, як "Сірий Лев" у Пласті), зголосився і я до слова. Комісар поліції часто переривав мою промову, а вкінці не дозволив далі говорити. Посол д-р Трильовський відразу ж звернувся до мене словами: "Ви говорите про тиранію над українським народом не в Галичині, але на Україні під царатом, не про польську шляхту, але про царську "охранку"!.."

Я зрозумів інтенцію посла д-ра Трильовського і відповів: "Маю на думці тих, які брутально і нахабно не дають великому і славному українському народові розвивати свою рідну культуру і вповні користати з божих і людських прав на рідних землях!.." Це, мабуть, спантеличило польського шовініста і я вже спокійно докінчив свою промову, а "Січовий Батько" тільки мило усміхався до мене. Після віча запросив він мене на каву до Центральної каварні. Переглянувши часописи, говорили ми про загальні українські справи, а після того про "Січі". Я обіцяв послові д-рові Трильовському, що у Львові також буде "Січ".

Незабаром у каварні "Народньої Гостинниці" у Львові ініціативна група студентів та урядовців "Дністра" вирішила заснувати "Січ". З присутніх на тій нараді пригадую Михася Царевича, Фенюка, Мироновича, Банаха,

Лендюківну, Кушнірівну. За кілька тижнів у Львові вже діяла "Січ", якої я став осавулом, а коли я виїхав до Києва, потім до Чернівців, "Січню" керував енергійний і глибоко ідейний Роман Дашкевич.

Від 1908 р., аж до вибуху війни, я постійно виїздив на літні ферії до наддніпрянської України вчитися Шевченкової мови, відвідувати музеї та кращих громадян широкої соняшної України. Щороку бував я на могилах Панька Куліша й В. Білозерського в селі Оленівка, на хуторі "Мотронівка" і в музеї П. Куліша в Кинашівці, під Борзною, куди на літо приїздила письменниця Ганна Барвінок (Олександра Куліш з Білозерських). При перших зустрічах з Оленою Пчілкою, Грицьком Чупринкою, Олексою Коваленком, Юрієм Сірим (Тищенком), Павлом Богацьким — у Києві, Миколою Міхновським і Христею Алчевською — у Харкові, з Шеметами в Лубнях, з Миколою Вороним та Іллею Шрагом в Чернігові, Хведором Коломийченком у Прохорах, коло Крут, — всі вони завжди питали мене, наче змовилися, як почуває себе славний "Січовий Батько", д-р Кирило Трильовський. Казали, що Трильовський відчув найкраще що можуть принести для кращої долі України товариства "Січ", козацькі традиції, козацькі бойові пісні в народніх масах, малинові прапори і ленти січовії... Коли пізньою осінню вертався я на західньоукраїнські землі, всі ці знайомі й приятелі, які по-державницькому любили Україну, гаряче прохали мене, щоб я часто писав до них про січовий рух і про "Січового Батька".

Незабутній співробітник моїх львівських журналів, д-р Іван Липа з Одеси, вимагав від мене щотижня писати йому про "Січі" в галицькій і буковинській Україні. Проживаючи в Чернівцях, писав я про буковинські "Січі", між іншим про те, як члени студентських товариств "Січ" і "Запороже" виїздили, або й пішки мандрували на провінцію з доповідями на січові теми. Добре затямив я тих, яких перед виїздом зустрічав на залізничному двірці в Чернівцях: це пізніші старшини української армії — Д. Вахняк, О. Ковбуз, А. Дідик, Вацик, Рибчин, Балицький, Купченко. Наші славні професори, д-р Степан Смаль-Стоцький і д-р Зенон Кузеля щиро одушевлялися січовим рухом.

В 1911 р. став я вже вчителем української гімназії в Рогатині. Тут, з моїм вірним другом Антоном Лотоцьким, почав я енергійно організувати серед кілької молоді товариства "Молода Січ". Мала вона січові прапори і легку зброю, робила "маневри". Цими "Молодими Січами" зацікавився й "Батько Кирило" та завітав до Рогатина. Перед будинком гімназії — дефіляда... Карні сотні юних козаків зі своїми кошовими, списками з прапорчиками, з барабанщиками, пірначами, прапорами, крісами і пістолями на блакитно-жовтих шнурочках, віддають честь "Батькові "Січей"... Треба було бачити радість і одушевлення нашого дорогого гостя!

В той же час відвідав посол д-р К. Трильовський гарно зорганізовані "Січі" в селах: Пуків, Підмихайлівці, Васючин, Княгиничі, Бабухів, Яблонів.

Мої незабутні учні дуже часто, ще й нині, на далекій чужині, стають перед моїми очима, як живі виконавці січових ідеалів: М. Соколовський, Г.

Чвартацький, Д. Вирста, В. Волицький, Гева, Дерев'янка, та придніпрянци — І. Гаврилко, С. Плевако, Цимбал...

З учителів рогатинської гімназії завзято помагали січовому рухові між молоддю сл. п. Лев Смулка, Юліян Міськевич, Микола Щуровський, а згодом і сам директор Михайло Галущинський.

З священників сприяли "Молодій Січі": парох Рогатина о. Павло Кудрик, о. Степан Городецький, о. Йосип Яворський, о. Ваньо.

З уваги на міжнародні події треба було й українцям мати вже чисто військові товариства. І тому посол д-р Кирило Триловський виборов перед австрійсько-польською владою статут товариства Українські Січові Стрільці. Таким чином, став він не тільки Січовим, але й "Стрілецьким Батьком". Не можна промовчати й того факту, що з 28-ми українських послів віденського парламенту єдиний д-р Триловський боровся з польськими інтригами у Відні й нарешті таки їх переміг.

Свого часу, ще перед ганебної пам'яті "пацифікацією", д-р К. Триловський знову відвідав Рогатин. Розпитував про добрих організаторів "Лугів" — Андрія Гривнака, Івана Мурина та інших. Тоді ж згадували ми й відомих У.С.С-ів, — Дмитра Вітовського, д-ра Никифора Гірняка, Осипа Семенюка, д-ра Осипа Назарука та інших.

З тієї зустрічі з "Батьком Кирилом" пригадуються його думки про недавнє будування Української держави:

"Все те, що діялося на Великій Україні, починаючи від 1917 року, було цілком природнім, — казав він. — Замало мали ми тоді там Міхновських, Липинських, Шеметів, Єфремових, Лисенків, Садовських, Олен Пчілок, Русових, Черняхівських, Олесів, Чупринків!.. На таку велику націю, як українська, це, безумовно, дуже й дуже мало! Наших же вихованків московської соціалістичної школи не можемо й не сміємо проклинати, бо вони таки не затратили української козацької душі й будували державу так, як уміли й могли в тодішньому часі. Доки ми ще в неволі, не вільно нам годувати нашу молодь тим, що їй вказуватимемо на похибки наших провідників, бо таким чином не загриємо мільйонів наших наслідників до успішної боротьби за наші найвищі ідеали, що їх нам так соняшно накреслив геній Тарас Шевченко. Мусимо непохитно вірити в те, що Україні смерть вже не грозить! Знову оживуть полки до кінцевої боротьби — наслідники полків славних гетьманів і наших недавніх Січових Стрільців! Недовго доведеться ждати нашому народові на дії українського Вашингтона!.."

Це була моя остання розмова з тим, який зробив усе, що було можливим в його силах, щоб наблизитися Україні до того часу, щоб мати свого Вашингтона.

*(З пропам'ятної книги "Січей" Петра Триловського — "Гей, там на горі "Січ" іде!...)  
Видання Едмонтон, Канада 1965 р. Видавничий Комітет*

Д-р ГРИЦЬ ДМИТРІВ

## САМООСВІТНІ КРУЖКИ УЧНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ В РОГАТИНІ В РР. 1909-1914

### I.

**Початки самоосвітніх організацій. Нав'язання зносин з централею.  
Тов-во "ВОЛЯ". Товариське життя кружковців. Приїзд Ф. Палашука.**

Таємні самоосвітні кружки мали величезний вплив на вироблення світогляду та духову структуру молоді, що з них виходила. Існували вони майже по всіх містах, в осідках середніх шкіл і гуртували здібніших, активніших одиниць гімназійної та семінарійної молоді. Кружковці не переривали зв'язку зі своєю організацією після виходу з гімназії, дбали про її дальший розвиток, служили їй порадами, рефератами, книжками. Найвизначніші становища серед українського суспільства займали давні кружковці.

Вже в першому році існування гімназії в Рогатині засновано таємний самоосвітній кружок у селі Черчі, звідкіля ходило пішки понад 20 учнів до гімназії. Кружок мав окреме приміщення в хаті учня III-ої кл. гімназії, Дмитра Хіцяка. Тут містилася невеличка бібліотека, що складалася з дарунків членів та побільшувалася з вкладок. Сходини відбувалися щосуботи; на них читано книжки, виголошувано реферати та обговорювано всякі справи, зв'язані з життям учнів. Реферати були з різних ділянок знання, — переважали реферати з українського письменства. Кружок передплачував "Літературно-Науковий Вістник" та популярний журнал "Добра Новина". В домівці кружка, на стіні, висів правильник, що його кружковці точно дотримувалися. Кружковці видавали писаний часопис "Поступ", редагований учнем, що скривався під псевдонімом Бадьо. Часопис містив хроніку життя учнів, реферати та переклади з чужих літератур. Кружковці сходилися й під час вакацій. Щоби надати сходинам більшої таємничості, скликали їх в ліску, званому "Павлова".

Під час вакацій довідався про існування кружка семінарист Чорній, що походив з недалекого села Фраги і був членом львівської Драгоманівської Громади. Чорній надав кружкові ліберального забарвлення, радив студіювати Драгоманова й виявив охоту допомагати відповідною літературою. Через нього нав'язав кружок зносини з Централєю у Львові, звідки діставав літографований журнал.

У найближчому шкільному році засновано таємний самоосвітній кружок у Рогатині, що мав 10 членів, здебільша учнів IV-ої кл. гімназії. Найдіяльнішими членами кружка були учні цієї класи — Вовк і Король. Кружки в Рогатині та в Черчі обмінювалися книжками, рефератами, члени взаємно себе відвідували, тощо. Також робили заходи, щоби закласти такі кружки в Пукові й Підгородді, звідкіля ходило кількадесят учнів до гімназії. Однак спроба заснувати в тих селах кружки самоосвіти не вдалася, бо не було там діяльних осіб з організаторськими хистом.

В тому самому році закладено при гімназії "Наукову Читальню", опікуном якої став проф. Микола Бабин. Читальня не могла задовольнити духових потреб учнів, бо панував у ній дух урядовщини, чужий тим настроям і змаганням, які панували серед більшої частини молоді. Ця читальня була ніби доповненням шкільної науки, реферати відбувалися на теми шкільних задач, далекі від життя, а тому не могла вона конкурувати з самоосвітнім кружком.

Тоді існувала в Рогатині секція Українського Студентського "Сокола". Головою секції був студент прав Михайло Цап (згинув у світовій війні). Це була надзвичайно діяльна людина на рогатинському ґрунті, — був він душею всіх товариств. Зокрема, згуртував він українське робітництво в Тов-ві "Воля", а через нав'язання зносин з студентською секцією могли кружковці користатися великою бібліотекою тов-ва "Воля". Під впливом Цапа набрали кружки виразного соціалістичного напрямку.

Цап впровадив провідників кружка до соціалістичних родин. Місцем товариських сходин усіх поступовців Рогатинщини був дім соціалістки п. Марії Іванської. Це, мабуть, була перша жінка, що почала організовувати жіноцтво Рогатинщини. В її домі сходилися студенти, гімназисти, велися гарячі дискусії на різні теоретичні теми, також тут намічували план дальшої праці по кружках і селах. Був це час масового заснування "Січей". Цілий рогатинський повіт вкрився сіткою цих товариств. Майже в кожному селі була "Січ". Всюди видно було руку дуже активного Цапа.

Кружок став передплачувати журнал "Былое" із Женев, котрий видавав Бурцев. Російську мову вивчив член кружка Бадьо, редактор кружкових часописів. Він часом містив переклади споминів російських революціонерів з чергових чисел "Билое", або готував реферати. В той час захоплювалися кружковці книжкою Степняка п.н. "Підземна Росія", що ходила з рук до рук, а взагалі російський революційний рух тішився надзвичайною симпатією тодішньої молоді, серед якої студіювання чужих мов було тоді дуже поширене. Молодь виховувалася під впливом творів Драгоманова, котрий писав, що хто не знає кількох європейських мов, не може назватися самостійним громадським діячем.

З бережанської гімназії перейшов до рогатинської учень V-ої класи Федь Палашук (розстріляний більшовиками). Був він надзвичайно меткий і відразу всіх захопив. Склавши візити більшій частині професорів, він зміг з'єднати собі довір'я дир. Михайла Галушинського, а з Цапом був вже раніше знайомий. Пані Іванська назвала його "дуже симпатичним мо-

лодцем” і кружковці за ним пропадали. Палащук вибився відразу в гімназії на найбільше впливову особу і рогатинський кружок вибрав його своїм головою. В дискусіях був він оригінальний, вправлений у діалектиці, мав дар бистрої обсервації, сприймання найголовніших рис. Професорів, по кількох візитах, пізнав досконало — його влучні характеристики професорів не забувалися.

В той час симпатії учнів з'єднав собі проф. Угрин-Безгрішний, котрий бував на Україні. Для нас, гімназистів, Україна була казковою країною мрій. Ми з побожністю слухали оповідань проф. Угриня про Україну, Ганну Барвінок, Христю Алчевську, О. Олеся, але Палащук не любив Угриня, назвав його, через його бомбастичний стиль, ”бомбою”. Він дивувався тим учням, що захоплювалися Угрином.

З приходом Палащука поживалася праця в кружках. Рогатинська гімназія була молода, тому кружковці не мали традицій. В інших гімназіях кружки існували вже десятки літ, мали вони свою історію, а рогатинські кружковці робили перші кроки на тому полі. Палащук був для них втіленням традицій, він вносив до кружка щось нове, свіже, небувале.

До рогатинської гімназії прийшло ще кілька старих кружковців, а саме: Євген Чайківський, Семен Ткачівський, Іван Гундяк. Бракувало, однак, їм тої рухливості, живості Палащука, щоби вибитися на перше місце. Чайківський був братом Юліяна, котрого, за приналежність до Драгоманівської Громади і видання відозви, виключили з гімназії у Львові. Юліян мав зв'язки з Михайлом Лозинським, заступав у студентських кружках анархістичний напрям. Він листувався з рогатинськими кружковцями і його впливові треба завдячувати зацікавлення кружковців творами Прудона і Сореля.

## II.

**Пожвавлена праця в кружках. З'їзд Драгоманівських організацій у Львові. Федорців фінансує "Життя". Незгоди серед рогатинських кружковців. Реформа "Наукової Читальні". Виключення з гімназії.**

Світогляд вимагає внутрішньої єдності, всі аспекти світогляду повинні бути сполучені якимось основним принципом. У кружковців помітне було це змагання до внутрішньої єдності світогляду, в їх зацікавленні філософією. Особливо львівські кружковці надавали тому тон. Мало це і від'ємний вплив, бо молоді дуже скоро захоплювалися та дуже скоро знеохочувалися до життя. Так під впливом творів Шопенгауера та Вайнінгера, деяких охопив песимістичний настрій. А коли до того приєдналася ще якась життєва невдача, переслідування професорів, тощо, то виходила з того ціла трагедія. Так покінчили самогубством дуже здібні одиниці: семінарист Чорній і гімназист Гнатів, а українська преса зареагувала на ті нездорові прояви серед молоді.

Драгоманівські організації скликали восени 1911 р. з'їзд у Львові. З Рогатина виїхало на з'їзд чотирьох делегатів, а саме: Федь Палащук, Євген

Чайківський, Семен Ткачівський і Гр. Дмитрів. Щоби не звертати на себе уваги, згідно з інструкцією централі, приїхали в цивільних одягах. На двірці, у Львові, ждав їх дижурний централі, якого пізнали по відзнаці. Він запровадив їх до Академічного Дому, де замешкали вони в кімнаті студента філософії Івана Лизанівського. В Академічному Домі заізналися делегати особисто з братом Чайківського, Юліяном, який приїхав на з'їзд з Кіцманя. З'їзд відбувався в домівці одного академічного товариства. Виголошено кілька рефератів, що торкалися напрямних праці по кружках. По рефератах вив'язалася дискусія і поставлено ряд резолюцій. Ставив резолюції теж Юліян Чайківський. В минулих роках належав він до проводу і, за його почином видав провід відозву, яка наробила багато галасу та викликала велике обурення. Тому, на з'їзді він не мав симпатиків і ледве четвертина з'їзду заявила за його резолюціями. За ним голосували теж рогатинці, більше з особистих мотивів, ніж з переконання.

Виринуло питання, щоб видавати власний друкований орган. Дехто радив задовольнитися кількома сторінками в студентському часописі, але більшість заявила за власним органом. Проте, йшлося про матеріяльне забезпечення. Тоді зголосився Федь Федорців і заявив, що буде видавати часопис власним коштом. Дехто догадувався, що за Федорцевим крився проф. Михайло Грушевський.

Після з'їзду, в рогатинським кружку зарисувалося розбиття. Палащук був знаменитим бесідником, добрим організатором, але всіх кружковців вражала у ньому незгідність між словом і ділом — проповідував тверезість, а сам пив. Опозицію вів дуже солідний кружковець Бадьо, що клав перші підвалини під самоосвітні кружки. У протилежності до Палащука, з кожною справою докладно обзнайомлювався, багато читав. Палащук свої реферати, як сам признавався, писав на коліні, але у Бадя видно було солідне опрацювання кожного реферату й тому називали його "ходячою енциклопедією". Палащук мав більше знання людей, світу, вмів ліпше спостерігати.

Вкінці, кружок розбився на дві групи, на палащуківців і менкесівців. Ця остання назва походить від жида Менкеса, в домі якого сходилися кружковці. В опозиції опинилися майже всі старі кружковці як Іван Гундяк, Семен Ткачівський, Євген Чайківський, Дмитро Готра, Олекса Шумний та інші. Палащук мусів шукати нових членів, бо авторитет його серед старих кружковців зовсім підупав.

Кружковці стояли в опозиції до шкільної системи навчання, а декотрі настоювали, щоб не брати участі в працях "Наукової Читальні". Палащук радив опанувати "Наукову Читальню", освітлювати багато справ зі свого погляду, зі становища соціалізму. Від нього вийшла пропозиція поділити "Наукову Читальню" на секції. Дир. Галущинський згодився на таку реформу; вона відтягала молодь від таємних організацій. Читальню поділено на секції: україністичну, германістичну, історичну, природничу, суспільно-економічну й забавову. Протекторат над секціями взяли на себе професори від своїх фахів. Олікуном суспільно-економічної секції став дир. Галущинський. Обіймаючи протекторат, заявив він, що суспільна економія не є

його спеціальністю, але він хоче вчитися спільно зі своїми учнями. До читання вибрав твір Платона "Політея". Декотрі частини того твору перечитано було на сходинах секції в грецькому оригіналі.

В такім вигляді читальня не дуже то відповідала потребам учнів, їх змагання до самоосвіти, до загального знання. Життя читальні було розпорошене на секції. Учні не мали змоги брати участь у сходинах усіх секцій. Не було об'єднуючого чинника.

Кружки більше відповідали духовним потребам учнів. Тут ішли розмови про найактуальніші справи життя. Особливо діяльними були менкесівці. Перекладали з російського Драгоманова "Історична Польща і великоруська демократія", читали "Капітал" Маркса. Може це комусь нині видатись дивним, навіть обурювати, але так воно було і в інших гімназіях. Пишу історію, як справді було.

Зближалось півріччя. Учнів було дуже гостро склясифіковано, а Палашук дістав двійку. Він перепросився з менкесівцями й завербував усіх до помсти. Тоді в тріскучий мороз, в саму північ, вибили шиби кільком професором, а до директора Палашук подиктував листа, де висвітлено мотиви вчинку. Одначе, він розповів про цей вчинок своїм приятелям, професорам та видав усіх учасників. Винуватців було покарано дуже гостро, а саме: виключили їх з гімназії. Між виключеними був зовсім невинний Іван Поритко, який участі в "шибобитті" не брав, — сталася помилка. Мабуть, це була пімста кружковців, що його не любили, а особливо Палашук. Можливо, що професор Онофер, якому розповів усе Палашук, поплугав прізвища.

### III.

#### **Кружковці на еміграції. Підсумки самоврядування. Кольпортажа "Життя". Часопис "Відгуки". "Наукова Читальня" та її "Вістник".**

З кінцем шкільного року багато кружковців дістало свідоцтво відходу, а багатьох виключили під час шкільного року. Недаром назвали кружковці цей рік "роком еміграції". Більшість кружковців опинилася у Львові. Виїхав туди і Палашук. Одначе, не пірвав він зв'язку з гімназією, вів жваво листування з товаришами, відтворював із листів життя в гімназії та містив дописи. Дописи ті або сам комбінував, або доповнював допис якогось рогатинського товариша. Львів саме був ґрунтом для нього, тут міг він себе проявити і виявити свій публіцистичний й організаційний хист.

Дир. Галушинський запровадив у гімназії "самоврядування". Кожна кляса мала свій провід, своє судівництво, вибране парламентарним способом. Кожна кляса мала свою касу ощадности, свого касира, який щодня збирав сотикові ощадності, вписував у свою книгу і в щадничу книжечку учня. Ощадності віддавали щомісяця до Української Каси, де вони процентувалися. Ощадності з відсотками міг вибирати собі кожний учень, коли покінчить гімназію, чи виключать його, або перейде до іншої гімназії. По



скінченні гімназії, після матури, могли мати учні свій власний заощаджений капітал.

Самоврядування мало виховувати до самодіяльності, бути підготовою до громадського життя. Це була "шкільна держава", практикована в Америці. Самоуправа була пещеною дитиною дир. Галущинського, якою він захоплювався, в неї вірив і її любив.

Мала самоуправа й від'ємні сторони. За провід у клясах ішла між поодинокими групами боротьба. Нераз суд був далеко суворіший, як кара професора. Від кари професора можна було викрутитися, він міг її подарувати, від суду ні. Коли хто з суддів мав злість на товариша, то карав його немилосердно. Професорам залишили ту саму компетенцію, що перед тим, отже, значіння суду було ілюзорне. Безумовно, що самоврядування було великим кроком уперед у виховних методах Галичини. Учні вчилися давати собі раду, щоб вміти собою рядити. Палащук помітив всі ті хиби самоуправи. Свої цінні спостереження помістив він у "Житті" п.н. "Звіт укр. прив. гімназії в Рогатині. (На маргінесі звіту)".

Ідеї, думки, спрямування, зроджені в кружках, ширили кружковці серед товаришів тих гімназій, де вони опинялися. Олекса Шумний опинився в гімназії в Копичинцях. Писав, що товариші в гімназії нічого не знають про Драгоманивські організації, про їх орган "Життя". Прохав вислати йому кілька примірників "Життя", щоби розпродати між товаришами.

Дир. Галущинський надзвичайно ліберально ставився до молодечих поривів. Знав він про існування кружків, потурав їм, не давав по собі пізнати, що знає про їхню діяльність. Хоч "Життя" ставилося критично до гімназії, містило не дуже то прихильні дописи, він дозволив масово кольпортувати "Життя" і в гімназії розходилося понад 100 примірників.

"Життя" мало аж надто багато теоретичних розвідок, мало було актуального матеріалу. Д-р Данилович містив у ньому свій суспільно-економічний нарис п.н. "Праця". Кілька чисел, з черги, займали листи Караєва про самоосвіту до молоді, що вийшли пізніше окремою відбиткою. "Життя" виступало проти перебільшеного плекання спорту.

Такий спосіб редагування "Життя" викликав невдоволення серед деякої частини молоді, що почала видавати свій журнал "Відгуки". Були вони боєвим органом. Журнал містив багато актуального матеріалу. "Відгуки" були наставлені на війну, мовляв, війна за плечима, отже, робім приготування, бо в ній може рішитися наша доля. Видавав "Відгуки", мабуть, Чмола.

"Життя" мусіло, під впливом свого конкурента, змінити спосіб редагування. Рогатинська гімназія досягла небувалого числа членів — понад 700. В розвитку "Наукової Читальні" відчувався брак кружковців, бо залишилось їх небагато, ледве 10. Належали вони до найдіяльніших одиниць в читальні. Учень VII-ої кл. М. Бойко дав почин видавати власний часопис для учнів гімназії під назвою "Вістник Наукової Читальні". Дир. Галущинський дав дозвіл на видавання, під тією умовою, що кожну статтю, перед друком, перегляне він або професор, залежно з якої ділянки вона буде. Часопис

літографовано в літографічному заведенні Андрейчина в 200 прим по 40 сторінок. Кожна ділянка знання мала свого референта. Д. Білик містив поезії, новелі. Поезії були в дусі Карманського, плаксиві, сентиментальні. Ось зразок п.н. "Пісня":

Роз'ятріться, рани серця,  
Ти виходиш все сумною  
І летиш на крилах смутку  
З невимовною тоскою.

В новелі "Не буде з нього геній" змалював перечулений тип молодця, з хоробливими амбіціями стати генієм.

Найбільше матеріалу давав Бадьо, що писав під різними псевдонімами, як: Гриценко, Грім, Огонь. Студіював Сореля, з якого деякі виїмки помістив в часописі. Був він референтом російської літератури. Бойко М. з Біликом Д. писали хроніку життя "Наукової Читальні". Вербяний Іван писав про Пласт.

Опрацювання тем нерівне. Були цінні статті, яких і тепер не посоромився би не один автор. У деяких вражало захоплення, молодечий порив, змагання до правди й краси. Останнє число вийшло перед війною.

Так закінчився найкращий період у розвитку гімназії і самоосвітніх кружків.

*Фейлетон "Діла" з дня 27-го вересня 1934 р.  
Передрук з усучасненням правопису й мови.*

## ДІЯЛЬНІСТЬ "ЖІНОЧОЇ ГРОМАДИ" В РОГАТИНІ В РОКАХ 1917-1918

Перший раз я приїхала до Рогатина в листопаді 1917 р. з моїми родичами і двомісячним сином, одружена в 1914 р., три місяці перед вибухом Першої світової війни, за адвокатського конципієнта Макарушку Володимира, який під час війни був при військовій цензурі в Ряшеві.

В тім часі в Рогатині, як і по інших містах Галичини, була "Жіноча Громада", а її головою була енергійна вчителька п. Марія Борисова. Праця в "Жіночій Громаді" мала виключно місцевий характер, про заснування кружків по селах ще ніхто не думав.

Андріївський Вечір чи св. Миколай для дітей і старших уряджувала "Жіноча Громада" в дуже скромнім вигляді через брак відповідного приміщення, бо це був воєнний час. В Рогатині тоді перебувала якась військова німецька частина, яка зайняла всі громадські будинки для шпиталів, магазинів та мешкань. Гарний триповерховий будинок "Рідної Школи", де перед тим відбувалися всі імпрези і забави, теж зайняли німці.

З початком 1918 р. відбулися загальні збори "Жіночої Громади", на яких перевибрано на голову п. М. Борисову, а я увійшла до складу відділу як містоголова. До сьогодні дивуюся, чому мене, тоді таку молоду, стрінула така велика почесь, бо ж на тих збсрах були присутні більше заслужені і досвідчені пані.

Прийшла пам'ятна осінь 1918 р. з революцією в Австрії, Німеччині та інших державах. Німці виїхали з Рогатина несподівано і з поспіхом оставивши у ними зайнятих будинках досить велике майно, як ліжка із сінниками, теплі коци, постелеву і мужеську білизну, а навіть трохи харчів та вугілля. Це все пізніше стало нам у великій пригоді.

По розвалі Австрії, всі звільнені полонені старалися всіми можливими засобами і дорогами дістатися до своїх домів якнайскоріше.

Був холодний, дощовий жовтень, як через Рогатин почали переходити маси колишніх полонених на схід, до колишньої Росії. Між тими полоненими було багато українців. Всі вони були голодні, знеможені, бо відбували дорогу в більшості пішки, а ночували, як деякі оповідали, по придорожних ровах, або просилися на нічліг по домах та щоби там дещо



*Група жінок, які брали активну участь у суспільно-громадському житті після Першої світової війни. Зліва сидять внизу: Дарія Кудрик-Грицай і п. Гевкова; сидять посередині: Євгенія Мельник, Ольга Кудрик, (дружина о. Теодосія) Амалия Кужиль; стоять: Йосифа Павлів, Н.Н., Марія Борисова, п. Пелиховська, Віра Кудриківна, Ірена Кудрик (дружина о. Павла), Павлина Угрин. Світлина з 24-го липня 1922 р.*



*"Жіноча Громада" в Жовчеві*

поїсти. Ми, жінки, побачивши таке горе, в порозумінні з головою "Жіночої Громади", скликали сходи членок, щоби порадитися, якби допомогти тим нещасним поворотцям. Рішено перебрати під свій заряд три будинки — один "Рідної Школи" та два "Просвіти", які були близько головних доріг, якими мандрували поворотці до своєї батьківщини. Зараз слідуючого дня, після наших сходин поставили ми наших гімназистів при трьох входах до Рогатина, щоби вони спрямовували всіх поворотців до цих трьох будинків. Там у кітлах, залишених німцями, вже кипіла добра, смачна юшка і ждав свіжий хліб від пекарів. За годину, чи дві всі кімнати були переповнені б. полоненими. Дижурні пані і панночки роздавали їм в їдунках, полишених німцями, гарячу юшку з малими кусками м'яса і куском хліба. Голодні і знеможені поворотці сідали на полишених німцями ліжках і жадібно заїдали смачну, гарячу страву.

Щоб здобути більше харчів, ми зорганізували з передмість Рогатина кілька підвод (віз із кінями і господарем), охочих пань з відповідними посвідками від "Жіночої Громади", які їхали по сусідних селах, де жертвенні селяни давали щедро все, що могли: муку, крупи, бараболю, ярину та інше. В місті від пекарів-жидів, діставали безплатно хліб. Від м'ясарень (дві жидівські, одна українська) діставали трохи м'яса і костей безплатно, щоби було з чого зварити смачну юшку. Всі харчі ми розділювали в міру потреби на всі три дома, якими заряджували досвідчені членкині "Жіночої Громади". Вони вже з ранку вимірювали кухарям потрібні харчі на цілий день і пильнували порядку. Дижурні пані й панночки приходили тричі денно помагати роздавати страву.

Я мешкала тоді близько "Читальні Просвіти" і мене призначено на завідуючу того будинку.

У вересні того року я пережила важку трагедію, бо помер на недугу червінки мій маленький синок-одиначок. Щоби бодай трохи забути своє важке горе, я цілою душею віддалася праці помочі нещасним поворотцям, кол. полоненим.

Поворотці, поївши теплу страву в теплих кімнатах, клалися на ліжка відпочивати. Але дуже мала частина з них могла на слідуючий день рушати в дальшу дорогу. Майже кожний з них приходив вже до нас перестуджений та в гарячці так, що за кілька днів наші харчівні перемінилися в шпиталь. В тому часі в місті було двох лікарів, один українець, д-р Галяревич та один жид, д-р Штайн. Д-р Галяревич приходив оглянути хворих, але багато не міг допомогти, бо тоді майже не було ніяких ліків. Для обслуги хворих ми зорганізували всіх панночок, які чергувалися дижурами. Я, маючи півторарічну практику медичної сестри, ще з часу перебування в Ряшеві, де працювала у військовому шпиталі 86-го австрійського полку, що складався майже з українців, помагала на своїм відділі, як могла практичними порадами. Але цього було замало. На наше прохання, д-р Галяревич перевів з панночками двотижневий курс першої помочі і праця пішла краще. Але, на превеликий жаль, майже половина з тих хворих померла і були поховані на двох цвинтарях в Рогатині. Як ствердили лікарі,

це була пошесть недуги "гішпанка", жертвою якої впала також одна сестра-доглядачка з мого відділу, Іванка Пеліховська, 18-літня одиночка в своїх батьків.

Серед розгару праці застав нас перший Листопад 1918 р. Це були незабутні та радісні переживання. Українці перебрали владу в свої руки і на всіх будинках повівали синьо-жовті прапори. Міліція, яка складалася передовсім із студентів, удержувала в місті взірцевий порядок. Та ці радісні дні захмарила болюча вістка, що наші воїни мусіли залишити Львів і поза тим містом ведуться завзяті бої з поляками. Не довго треба було ждати на вислід боїв. Надходили перші поїзди з раненими нашими бійцями. Це усвідомило нас про тяжке положення наших вояків та про можливість ще тяжчих переживань.

Усіх ранених приміщено у просторих кімнатах будинку "Рідної Школи", де ними опікувався досвідчений військовий лікар, а йому до помічі приходили наші вже трохи досвідчені панночки.

Наближалися Різдвяні Свята 1919 р. Наші членки, на своїх сходинах рішили приготувати для ранених бійців Святу Вечерю, щоб їм дати бодай малу ілюзію рідного дому. Ми розділили працю та взялися енергійно до підготовлення свята. В тому часі мій перший муж, В. Макарушка, діставшись щасливо з фронту, був вибраний повітовим комісарем. Перед тим був муж голови "Жіночої Громади" п. Борис. На заклик повітового комісара, польські дідиці повіту доставили потрібні харчі, а головно багато риби зі своїх ставів. Закипіла праця! На подвір'ю будинку "Рідної Школи" було збудовано простору кухню з печами, кітлами і довгими столами. Так ми могли вигідно приготувати все до Святої Вечері. На поміч нам прийшли жінки і дівчата з передмістя. Одні взялися до печення колачів, медяників і маківників, другі робили пісні і м'ясні голубці, інші чистили і приготувляли рибу на студенець, наливаючи в накривки їдунок і тарілки, принесені панями з власних домів. А студили це все на цементовій долівці. Борщ, кутя, вареники й узвар теж були приготовані, на більше як 200 осіб, бо священики і громадянство мали теж взяти участь в тій Свят-вечері. Наша молодь, під зарядом дижурних пань, в одній з найбільших заль приготували ялинку і прибрали столи. В кімнатах, де лежали ранені, устали теж маленькі прибрані ялинки.

Надійшла очікувана година. Два священики оо. Павло Кудрик, парох Рогатина, і його молодший брат Теодосій, розносили тажко пораненим просфору із словами потіхи й побажань по кімнатах, а з ними дижурні панночки з помічницями роздавали святочні страви. Легше ранені засідали до спільних столів. По зворушливій промові і благословенні Вечері о. парохом, роздано просфору. До столів засіло понад 200 осіб. При співі колядок забулося на хвилину, що недалеко від нас, всього около 55 кілометрів йдуть завзяті бої в обороні рідної землі.

В напруженім очікуванні, що прийде поміч від наших східних братів і pomoже відігнати ворога за Сян, сходили важкі дні. Праця в "Жіночій Громаді" припинилася, хіба, що наші поодинокі членки відвідували ранених, яких було чимраз менше, і приносили їм книжки і папіроси.

Аж надійшов нещасний день Великодня. Ворог скористав з того, що наше військо через святкування зменшило свою чуйність і охорону, пішов у наступ і знову розгорілися важкі бої на кількох фронтах. Вночі на Світлий Понеділок привезено до Рогатина знову великий транспорт ранених. А тут нема ані постелевої білизни, ані бандажів на зміну. У Великодній Понеділок, похмурний і холодний, вже з ранку розділилися ми по районах і від хати до хати ходили по наших людей, збираючи мужеську білизну та постелеву на бандажі, як рівнож дещо свяченого. Деякі із нас поїхали підводами до поблизьких сіл, щоби і там зібрати білизни і харчів. Тимчасом ранені довго в Рогатині не перебували, бо фронт був близько. Тому всіх ранених повезено дальше на схід.

Важкі переживання і непевність, що принесуть слідуєчі дні, а може навіть і години, мучили кожного свідомого українця.

Я, очікуючи потомка, виїхала в далеку закутину повіту Рогатина, до знайомої священичої родини. Там пережили ми прихід поляків та народження другого синка, якого батько вже не побачив. Муж мій, після Чортківської офензиви, подався на схід з Галицькою Армією за ріку Збруч. Весною 1920 р. одержала я болючу вістку, що більшовики розстріляли його разом із 80 старшинами в Одесі над самим Чорним морем.

До Рогатина я повернулася аж у 1927 р. вже вдруге замужня із дво-місячною донею, від другого, та сином від першого мужів.

В Рогатині застала я вже зорганізовану жіночу організацію "Союз Українок", до якої я незадовго увійшла, як містоголова та організаційна референтка. Праця в тій організації була більше інтензивна і цікавіша, як у попередній жіночій організації.

## ФІЛІЯ СОЮЗУ УКРАЇНОК В РОГАТИНІ

Ідея жіночого руху, започаткована Наталією Кобринською, найшла відгук між жіноцтвом Рогатина. Тут постало товариство "Жіноча Громада", ще за Австрії, перед I Світовою війною. Його головою була Галущинська. Праця жінок обмежувалася до місцевих сходин з відчитами; доповідачами були учителі гімназії. Крім того "Жіноча Громада" співпрацювала з іншими товариствами в уладжуванні забав з буфетом у заряді пань та в приготуванні т.зв. фестинів. Таким способом збирано фонди на добрі цілі.

Ця жертвенна праця поширилася під час Першої світової війни, як зачалися бої з москалями та стали прибувати ранені й хворі вояки. Коли в 1915 р. вибухнула пошесть тифу, жінки з "Громади" опікувалися хворими. Дві молоденькі панночки, сповняючи службу медсестер, Константина Яворська й Іванна Пелиховська (дочка сеніора рогатинської Ставропігії, Григора Пелиховського), заразилися тифом і померли. Цілий Рогатин довго їх оплакував.

У 1918 р. верталися додому українці-вояки з італійського фронту: вони находили в Рогатині опіку членок "Жіночої Громади". Вояки були ранені, хворі, а переважно виснажені довгою дорогою. Учасниця допомогових дій, Анна Пурій-Зелик оповідає, що вона, опікуючись хворими, відійшла на хвилину принести знеможеному воякові води. Вернувшись, застала його мертвим. Хворі нераз помирали на руках тих, котрі їх переносили. Членки "Жіночої Громади" опікувалися переважно українськими вояками; коли прибували ранені інших національностей, тоді повідомляли їхніх земляків. Всі працювали дружньо і з великою посвятою.

У двадцятих роках рогатинське громадянство, переживши воєнне-лихоліття, отряслося із прикрих споминів неуспішної боротьби за самостійність України. Щоб життя Галичини не припинялось, громадянство взялося до праці.

Ожили і творились українські організації. У Львові оформився "Союз Українок", матірне товариство. І в Рогатині, приблизно в році 1925-му, відновилася праця жінок, згуртованих вже тепер в товаристві "Філія Союзу Українок". Першою головою по війні стала учителька Аркадія Гургулова. Опісля вибрано головою Теклю Мосору, активну учасницю визвольної боротьби. Жіноцтво працювало віддано, особливо для здобуття фондів для товариства "Рідна Школа": це товариство вдержувало українську гімназію. Жінки співпрацювали з усіма українськими товариствами й



допомагали всім, хто до них звернувся. В тому часі в "Союзі Українок" дуже активними були ще такі пані: Євгенія Мельник (була якийсь час головою), Гриникова, Конопада.

Українська рогатинська гімназія мала в повоєнному часі багато учнів, які прибували нероздалека з інших місцевостей. Крім того, у 1921 р. засновано ще українську чотирокласову народню школу. По скінченні цієї школи учні, склавши вступні іспити, ставали учнями гімназії. Зі зростом кількості учнів прибуло більше вчителів, а їхні дружини вписувалися в члени Союзу Українок. Прибули до Рогатина Анна Дмитерко-Ратич, Марія Хоптяк та інші. Поселилася теж досить велика родина адвоката Семена Гладкого. Одна із дочок адв. Гладкого, Рома, була вже тоді адвокатським конціпієнтом (себто практикантом правничих наук), стала дуже діяльним членом "Союзу Українок".

На загальних зборах матірнього товариства "Союз Українок" у Львові, в 1929-му р. голова Мілена Рудницька проголосила відозву, щоб оснóвувати по селах кружки "Союзу Українок". Тоді почалася праця над відновлюванням давніх та оснóвуванням нових кружків по селах.

В 1930-му р. зорганізовано в селі Пуків курси куховарства, шиття і крою, які провадили Марія Хоптяк і Текля Мосора. Курс пройшов дуже успішно, закінчився обідом-прийняттям на радість цілого села.

Головна управа С.У. у Львові зорганізувала одномісячний "Курс громадського вишколу для абсолювенток середніх і вищих шкіл". На цей курс з'їхалось 30 учасниць з різних галицьких міст. З Рогатина брали участь Зеновія Поташик і Євгенія Біленька.

Мілена Рудницька доповідала про світовий жіночий рух; Олена Кисілевська говорила про жіночу пресу. Викладали теж Софія Русова, посолка Іванна Блажкевич з Тернополя та ще одна пані з рамени Захоронки (прізвища не пригадую) про дітей у захоронках чи дитячих садочках. Її доповідей слухалось з великою насолодою, бо з них пробивався великий досвід, просвічений глибокою любов'ю до найменших. Викладали на тому курсі ще також сенатор Юліян Павликовський і інж. Євген Храпливий про кооперацію та сільське господарство. Курс цей закінчився письмовим іспитом. Так ми повернулися вже справжніми інструкторками.

В 1933-му р. вибрано головою рогатинської філії СУ Дарію Бабюк; праця по селах поживавилася. Одначе, невдовзі, пані Бабюк зрезигнувала з головства. Назначено надзвичайні загальні збори нашої філії. На ці збори прибуло багато жінок з повіту. Делегаткою централі СУ була Олена Шепарович.

З двох кандидаток вибрано більшістю голосів на голову Ольгу Кудрик. На жаль, незначна частина приявних не признала цього вибору й тоді почалися непорозуміння, що на кілька років поділили жіноцтво самого Рогатина та й рогатинського повіту. Тоді то головна управа Союзу Українок назначила кураторію з 9-ти осіб для керування справами філії. Все це не припинило непорозумінь, а навіть грозило розв'язанням товариства. Усе громадянство поділилося. Ця прикра афера закінчилася тим, що невелика



*З'їзд голів Клубів Союзу Українок Рогатинщини. Зліва п'ята Марія Хоптяк — голова філії СУ-Рогатин, біля неї Олена Шепарович — містоголова С. У. у Львові, та Ірина Гургула — мистець етнограф, далі голова СУ в Княгиничах. Третя справа — голова клубка в Колоколині.*



*Дівчата — членки Клубів відбувають вправи — приготуючись до виступу.*

група невдоволених жінок покинула Союз Українок: вони стали освоювати по деяких селах "Жіночу Громаду". Подавляюча більшість міського й сільського жіноцтва відновила все таки свою діяльність в кружках Союзу Українок, як в містечках, так і по селах.

В міжчасі виявилася велика потреба опіки над дітьми матерів-селянок під час польових робіт в жнива. Тоді то Союз Українок взявся зразу до вишколу садівничок. Українська гімназія в Рогатині виховувала багато молодих дівчат. Для них СУ уладжував курси ведення дитячих садків. Під час літніх ферій студентки роз'їжджалися по селах, щоб провадити садочки. Їх вельми радо вітали, бо матері могли спокійно працювати. Садівнички були теж раді, що при матеріальній скруті тодішніх часів могли мати платне зайняття. В садочках діти вчилися співати, танцювати, деклямувати, слухали казок, або проводили час в іграх і забавах. На закінчення відбувався перепис дітей, на який сходилось ціле село, бо ж це була велика подія в їхній громаді. До поваги тої урочистості причинялося теж прибуття представниці філії Союзу Українок, а нерідко й різних гостей з міста. Батьки й громада були горді й щасливі.

В 1934 р. відбувся в Станиславові величавий Жіночий Конгрес для відзначення 50-річчя Українського Жіночого Руху. Цей конгрес пройшов з незвичайним успіхом та викликав ще більший запал до праці.

В 1935 р. вибрано головою рогатинської філії СУ Меланію Кузикову та дуже енергійну управу. Рішено, за прикладом Станиславова, уладити "День Селянки" десь під осінь, — і вже в місяцях липні й серпні кипіли приготування до такого свята. До призначених сіл з'їжджалися членки 4-5-тих кружків СУ, діставали відповідні інструкції для спільного виступу. Вкінці надійшов довгожданий день — соняшна вереснева неділя. Отож, на просторі оболоння над рікою Гнилою Липою, котре простяглося по обох боках битого шляху-гостинця аж під Солонець, з'їхалося багато люду — жінок, чоловіків, дітей — з цілого повіту. Був це виїмково величавий здвиг народу, що викликав констернацію у польської влади, яка не сподівалась, що "бабське з'єднання" обернеться в могутню національну маніфестацію. "Власть імуці" поляки жалували, що не заборонили завчасу того свята.

Свято почалося польовою Службою Божою: співав хор з Пукова під проводом отця Василя Соловія, відомого діяча й прекрасного співака. Опісля відбулася дефіляда, грали дві оркестри. Коли йшли жінки в поході, то була це справжня насолода глядіти на них. Кожний кружок чимось вирізнявся: членки одного були всі вдягнені в червоні квітчасті спіднички; ці мали на головах червоні чи зелені хустки, ті знову особливі віночки, інші однаково вишивані блюзки, складані спіднички, інші визначалися свитками. Цілість творила незвичайно барвистий вид. По закінченні дефіляди, стало 500 молодих жінок в парадних одягах до вільноручних вправ. Це був справжній цвіт України і краса! З трибуни проводила цими вправами Маруся Сверида-Стефанишин з Пукова. Оркестри заграли "Боже великий, єдиний". Заворушилися ряди вправляючих, піднялися руки, що гармонійними рухами

молилися до Бога за добро України й щастя її народу. Серця присутніх радувалися, зі зворушення сльози котилися з очей одушевленої публіки. Потім виконано ще декілька вільноручних вправ і хороводів. Подібні свята відбувалися ще в пізніших часах, але вже в менших розмірах.

В 1936-му р. вибрано головою філії Марію Хоптяк. Вона відзначалася великим організаційним хистом, була доброю бесідницею. В тому часі головна управа Союзу Українок поставила собі за завдання закласти в кожному селі кружок СУ. Праця по філіях поживалася помітно.

В тому часі поїздка на село була досить трудна. Тут наша філія найшла велику підмогу від рогатинського Округного Союзу Кооператив. Працівники ОСК дуже часто їхали на села — чи то на кооперативні збори, чи на контролю. По них приїздили підводи з тих сіл. Союзнянки старалися використовувати такі нагоди, "присідалися" і так прибували на села. Звичайно, в неділі по вечірні, збиралися люди в читальні "Просвіти", в тому багато жінок, що були заздалегідь повідомлені парохом в церкві. Відпоручниця філії СУ говорила, звичайно, про господарські або кооперативні справи, а при кінці про потребу жіночої організації. Тут вже й назначувано реченець загальних зборів кружка. Завдяки, знову, підводі кооперативного союзу, приїздила відпоручниця філії СУ, тоді вже вибрано управу місцевого кружка. Таким чином встановлювано діяльність новоствореного кружка. Розпочиналася праця. Співпрацювали з нами місцеві священники-парохи, а їмості гостили сердечно делегаток у приходських світлицях. Головами кружків бували переважно селянки, часом вибрано теж їмостей або вчительок.

Праця по наших кружках була різногранна, залежно від рівня й числа освічених людей у даній місцевості. Відбувалися сходи з рефератами, концерти, відзначування особливих національних роковин, теж і практичні курси. Відпоручниці філії приїздили на кожний заклик з відчитами, навчали теж провадження організаційних книг та давали інструкції до ведення діловодства. В другій половині 30-тих років, діяльність кружків СУ крім організаційної роботи, зосередилась теж на практичних курсах куховарсько-трикотарських. До цієї праці наша філія заангажувала Оксану Кудрик-Поритко, котра якраз закінчила трикотарський курс у Львові та навчила опісля охочих в Рогатині. Тоді вже розпочато такі курси й по селах. Голова філії Марія Хоптяк учила куховарства. Такі комбіновані куховарсько-трикотарські курси втішалися великою популярністю, були дуже побажані: в деяких селах відбувалися по кілька разів. Як приклад, може служити село Черче. Черче, завдяки своїм сірчаним джерелам та боровиновим купелям, розвинулося швидко в лікувально-відпочинковий живець, куди приїздило багато людей лікуватися від артритизму, та ще й під час літніх місяців теж і для розваги. Особливо прибувало до Черча багато молоді. Пансіонів було дещо мало, тоді вакаційники замешкували по приватних господарських хатах. Черчанські господині радо вчилися куховарства, щоб могли добре гостити вакаційників, з того мали незлу користь. Приймаючи гостей-вакаційників на мешкання з харчем поліпшували свій матеріяльний стан.



*Маскарада Союзу Українок в Рогатині 1936 р.*

Куховарсько-трикотарський курс тривав звичайно два тижні. Курсанти чергувались у своїх заняттях: одна готувала страви (продукти приносили курсантки з дому!), інші приглядалися, записували куховарські приписи; інші вчилися виплітати з волічки светри, рукавички, шалики, шапки, рукавиці, скарпетки. На закінчення такого курсу відбувався святковий обід, що складався з вареного й печеного добра та виставки згаданих волічкових робіт. На таку імпрезу сходилося багато громадян, така подія була великою і важливою в сільському побуті.

На загальних зборах централі Союзу Українок у Львові наша філія дістала окреме відзначення за свою господарську діяльність (себто за куховарсько-трикотарські курси). Тоді теж відзначено станиславівську філію СУ за заснування найбільшого числа кружків по селах, а чортківську філію за культурно-освітню працю. Рогатинська філія СУ нараховувала тоді 40 кружків в повіті. Були плани продовжувати оснування кружків далі, та зловісна Друга світова війна поклала край усьому. Настали часи зовсім непригожі для організаційного життя.

За часів німецької окупації, в гірських районах Бойківщини, був дуже прикрий переднівок через воєнні події і неврожай. Найбільше терпіли діти. Щоб рятувати недоживлених дітей, станиславівська "Жіноча Служба України" з поміччю Українського Центрального Комітету зорганізувала переїзд дітей з гір в урожайніші околиці, на Опілля й Поділля. І через Рогатин переїздив такий транспорт дітей у Перемишлянщину, де їх приміщували в



кращих господарствах. Транспорт задержався в Рогатині на відпочинок. Хоча Союз Українок вже не існував, жіноцтво Рогатина зготувало обід для подорожуючих дітей. Треба було бути обережним з приготуванням їжі, щоб вигодовані діти не захворіли, а чого гіршого не померли. Все, однак, закінчилось добре, одно тільки чи двоє дітей дещо занедужало. Трагічних випадків не було, діти щасливо поїхали до призначених місцевостей.

Та знову прийшли більшовики до нас. Ті, що не хотіли вже більше бачити їх, покинули свою землю, розсіялися по цілому світі. Українське жіноцтво стало до праці в різних товариствах в місцях свого поселення та старається помагати українській справі, віруючи в перемогу правди й свободи.



*Рогатин 15. IX. 1935 р. Свято селянки — делегації і гості*



*Курс Союзу Українок для громадського вишколу в 1932 р. 5-та зліва Поташник, 4-та зліва Євгенія Біленька. Посередині посолка Іванна Блажеквич*

## МАРІЙСЬКА ДРУЖИНА ЖІНОК В РОГАТИНІ

Під проводом пароха церкви Різдва Пресв. Богородиці в Рогатині, о. Теодосія Кудрика, діяла на протязі 14-ти років Марійська Дружина Жінок. Було це в основному релігійне товариство для поглиблення знання і для поширення релігійних практик, — як реколекції, прощі, спеціальні богослуження. Але це товариство займалося теж й харитативною працею поміж найбільш бідними мешканцями міста, допомагаючи їм одягом, харчами і потрібними порадами в усіх справах. До Марійської Дружини належали переважно більш освічені жінки. В Рогатині, де було дві постійні парафії, котрі обслуговували 4 міські церкви і 2 підміські, існували ще звичайні прицерковні організації — братства і сестрицтва, їхнім завданням було дбати про красу Божих храмів. Марійські Дружини займалися чисто релігійною сторінкою особистого життя. Тут годиться згадати, що в Рогатинській гімназії існувала теж Марійська Дружина Учнів.

Але, рогатинська Марійська Дружина Жінок, як вже було згадано, вела не тільки особисто-релігійну і харитативну діяльність. Ця організація брала ще живу участь у всіх проявах громадського життя в Рогатині, співпрацюючи з усіма іншими організаціями. Запрошувано на реферати на різні поточні теми визначних громадян із поза Рогатина. Для користі цілому рогатинському суспільству уряджувано щорічні великопісні науко-реколекції під проводом знаних в тому часі проповідників як: о. Йосиф Скрутень ЧСВВ, о. Михайло Ваврик ЧСВВ, о. Іриней Назарко ЧСВВ та з ОО. редемптористів: о. Більке, о. Шишкович, о. Схрайверс і інші. Головами Марійської Дружини Жінок були: Ольга Кудрик, Стефаніда Прокопович і Сабіна Шалаута. З приходом більшовиків, в році 1944-му, товариство перестало існувати.

### ПАРАФІЇ В РОГАТИНІ:

1. *Ставропігійська парафія* Різдва Пресв. Богородиці — міська церква
  - а) церква св. Духа над рікою;
  - б) церква св. Миколая на Бабинцях Горішніх;
  - в) Підміська церква св. Петра й Павла в Перунівці (Перенівці).
2. *Церква св. Юрія на Бабинцях Долішніх*
  - а) Підміська церква в Підвиню.

*Треба зазначити, що підміські села Підвиня і Перунівка були відокремлені, мали свої окремі громадські управи. Всі інші належали, чи були частиною міста Рогатина.*

## ДО ДЖЕРЕЛ ПЛАСТУ В РОГАТИНІ

Сама школа не дасть виховникові всього того, чого він у житті потребуватиме. З нею мусять стати до співпраці: дім і окремі організації, які працю школи у тім напрямі доповняли б, а навіть поглиблювали б. Однією з таких помічних організацій, давно вже поширеною у Західній Європі і поза нею, є Пласт-скавтінг.

Пластові провідники допомагають батькам і школі виховувати дітей, дбають про здоров'я і фізичний розвиток молоді, вчать їх бути енергійними, давати собі скрізь раду і помагати іншим (пожежа, рятівництво тощо), знайомлять з ремеслами, вщеплюють у молодь почуття карности та громадських обов'язків, відваги, лицарськості і любови до батьківщини, одним словом виробляють характер, що є найважливішим із усього у житті людини.

Джерелом пластового закону, списаного чорним на білому у 14-ти точках, є неписаний закон сумління, виритий у душах, переказаний віками людського розвитку, живий, який містить у собі найкращі змагання та ідеали людського духа. Цим неписаним законом сумління вели себе справжні лицарі всіх часів.

Пластуни, злучені в одну родину спільною ідеєю, ідуть цим шляхом, взаємно один одному допомагають, спільно шукають способів, щоб з нього не зійти. Праця ця не легка, щоденна боротьба з власними лихими звичками та іншими внутрішніми перешкодами. Але пластуни терплячі, мусять здобувати витривалість, щоб вирости на людей праці і діла. Пластун знає, що не лише той герой, що жертвує життя на боєвищі, але і той, що увесь труд свого чесного життя віддає для добра рідного народу.

Пластова організація була при нашій гімназії вже перед війною. Першим її зав'язком був Пластовий Гурток "Запороже" під проводом учителів М. Бабина і д-ра Н. Гірняка. Уже у червні 1914 року взяв він участь у Сокільській Здвізі у Львові, висилаючи на нього 15 пластунів в одностроях.

Для дівчат був пластовий рух тоді ще чужий.

Прийшла війна — пішли молоденькі новаки здавати перший іспит — до стрільців, а на місцях по організації і слід загинув.

Аж у 1921 році віджила пластова ідея знову.

Опікунство і провід над хлопцями доручено учителеві В. Микитинові, а над дівчатами — п-і Вірі Кудрик.

У 1924 році створено у Рогатині кіш. До коша входять чоловічий Полк ім. П. Орлика та дівочий ім. Настасі Слуцької. У чоловічому полку є дві





*Пластові курені на залізничній станції в Рогатині, перед від'їздом на Пластову зустріч в Тернополі.*



*Пластова стріча т.зв. Тернопільської Области — курені із Рогатина, Тернополя і Бережан. По середині д-р Никифор Гірняк.*



*Пластунки — членки куріня ім. Настасі Слуцької. Зліва 1-ий ряд: Оля Лялька, Зеновія Горяча, Ірена Гладка — курінна, Слава Гевко, Слава Федоришин; 2-ий ряд: Марійка Мороз, Анна Хабурська, Катруся Мовчан, Зеновія Поташник, Марійка Сверида, Слава Бігус, Рися Прокопович, Леся Угрин; 3-ій ряд: Стефа Губка, Катруся Мосора, Дозя Скікун, Євгенія Біленька, Марійка Ошитко, Нуся Павлів, Катруся Гнилиця, Дарія Ратич, Стася Поташник*



*Пластунки куріня ім. Н. Слуцької виконують "вежі". Вгорі Меланія Поташник. В однострої Слава Гевко.*

чоти. У першій чоті 3 гуртки (Лис, Тур, Пугач), 35 членів, у другій чоті 2 гуртки (Вовк, Олень), 19 членів. Разом 5 гуртків, 54 члени, з яких 8 є розвідувачами, 32 учасниками, 3-ох прихильників і 11 новаків.

У дівочому полку є 3 гуртки (Білотка, Чайка і третій — новачки), 19 членів, з них 7 розвідувачок, 5 учасниць, 1 прихильниця та 6 новачок.

Разом цілий кіш числить 73 члени.

Пластова домівка містилася у класі IIIа, з причини браку окремої залі у приміщенні.

У домівці тримали зразковий лад і порядок самі пластуни (-ки) власними силами. Кожний пластун (-ка) причинилися до її прикрашування, у домівці, крім портретів наших геніїв, є таблиця наказів.

Сходини гуртків відбувалися раз у тижні, сходини чот — раз на місяць, полка — кілька разів у році. На сходинах учні проробляли навчальні матеріали до пластових іспитів, читали реферати з різних ділянок людського знання, відбувалися різні вправи і забави та полагоджували всі справи адміністраційного характеру, що відносилися до даного гуртка.

Пластове майно: 2 шафи, лямпа, лінва, сокира, ковзани, ножиці, 2 м'ячі, аптечка, збірка старих монет. Бібліотека числить 700 томів; книжки з обсягу українознавства, фахова пластова література, як своя, так і чужа, описи подорожів та цікавих пригод.

Пластуни (-ки) передплачували пластові газети "Молоде Життя" і "Український Пласт", "Молоду Україну", "ЛНВісник", "Літопис". Щоб підпомогти пластову пресу і набути потрібне для себе, опрацьовували пластуни книжки, різали дрова, під час ферій заробляли на пресовий фонд. Під час великих ферій збирали дикі рослини. Ця збірка дала гарні прибутки. Пластуни (-ки) збирали всілякі неужитки по домах, як — пуделка, пушки, старі пляшки, а головне старі шматки міді, мосяжу, бронзу, ніклю. Зібрані речі відсилали до Львова.

Цього року заведено "День Матері". В цей день старається пластун (-ка) зробити матері радість, втішити її, відогнати від неї усяку журбу. У цей день живеться виключно для неї. Споминами про покійну, думками про віддалену, робить кожний цей день найяснішим у році.

Пластуни, улаштовуючи публічні вистави, щороку обходили роковини наших геніїв. Мішаний хор вела розвідувачка Степанія Балясівна, а хлоп'ячий хор розвідувач Михайло Сараб. Пластуни (-ки) брали участь у одностроях, як почесна сторожа, у церковних відправах і шкільних концертах. Велику поміч у цьому давали учителі — О. Цепинський і М. Сосенківна (учит. з Народної Школи УПТ).

Пластуни (-ки) відбували прогулянки кожної суботи і кожного дня перед святами. Взимку вправляли всякого роду зимові спорти: санкування, ковзання на льоду, лещата, боротьба снігівками, піші перегони битою дорогою і снігами. Сліджено на битій дорозі тварин, птахів і людей, вивчали життя тварин взимку, їх харчування, напад і оборону та їх вдачу. Вчилися пластуни (-ки) рятувати замерзлих і потоплюючих при проламанні

льоду, будувати зимові леговища, курені-схоронища, розпалювати "живим огнем" багаття на снігу і льоду.

Верховна Пластова Рада надала золотий хрест заслуги розвідувачеві Володимирові Михасові за врятування від смерти двох товаришів під час купелі, а розвідувачку Степанію Бальясівну наділила першим відзначенням за сумлінне виконання пластових обов'язків.

**Звіт Дирекції Приватної Гімназії у Рогатині**  
за шк. рік 1923/24. Стор. 19-22. Оригінал звіту  
— у Пластовому Музею у Клівленді)



*Справа: Зв'язкові Віра Кудрик, Володимир Микитин, відбирають дефіляду і звіт.*

## ПЛАСТ В ПІДПІЛЛІ

Пласт офіційно розв'язала польська влада в 1930 році у зв'язку з пацифікацією. Офіційно він перестав існувати, але в дійсності він далі діяв в підпіллі.

Т-во Опіки над молоддю щороку організовувало літні пластові табори для новаків і юнаків в Остодорі і на Соколі в Карпатах та інших місцевостях. Старші пластуни організовували мандрівні табори. Сеніори відбували зустрічі в Карпатах, на Довбушанці, в Бубнищах, Писанім Камені та намічували напрямні праці в суворій дійсності.

Провідником і душею цієї праці в підпіллі був, як і перед тим, за мирних часів, наш Сірий Лев.

Неофіційно існували пластові гуртки в більшості українських середніх шкіл. Існував Пласт в підпіллі і в рогатинській гімназії, де я був учителем. Під покришкою наукових гуртків відбували ми пластові сходи, організовували прогульки в терен човнами від Різдва до Заліщик та до історичних місцевостей.

В тому часі, себто в роках 1934-1939, археолог, проф. Ярослав Пастернак переводив розкопи в Крилосі, щоби остаточно усталити положення старинного Галича, столиці Галицько-Волинської держави. Розкопи ці фінансував Митрополит Андрей. Велику фізичну працю виконала тоді організація католицької молоді "Орли", головні студенти університету та середньошкільна і сільська молодь, яка на вакаціях перебувала там в т.зв. таборах праці.

Розкопи проф. Я. Пастернака закінчилися видатним успіхом: він по довгих роках праці відкрив фундаменти Успенської катедрі, яку побудував кн. Ярослав Осмомисл недалеко княжих теремів. При вході до катедрі відкрив з каменя куту домовину, а в ній мощі князя Ярослава. Дальші розкопи в пошукуванні за княжими теремами дали великі і цінні збірки культури 11-13 сторіччя, як металеві гроші, українські і чужі, хрести, металеві печатки, зброю тих часів, різні жіночі прикраси та інше.

На основі своїх розкопів професор ствердив, що недалеко положена місцева парохіяльна церква, побудована в 18 сторіччі, із того матеріалу, що залишився по зруйнуванні катедрі татарами в 1240 р., та вирішив остаточно довго оспорюване українськими ученими положення первісної столиці галицько-волинської держави.

Ці розкопи стверджували існування в минулому великої української держави, яка була в тісних зв'язках зі заходом і сходом, яка мала величезний вплив на українські народні маси.

Кожної неділі і свята тисячі цікавих, з усіх земель Західної України



приїздили сюди, щоб на власні очі побачити колишню столицю українських князів і скріпити себе на душі. Відчували, що і вони були колись тими, що мали свою державу і були вільним і незалежним народом. Народні маси виїжджали звідси із поглибленим національним і державницьким світоглядом. Це було дуже недовподоби місцевій польській адміністрації — станиславівському воєводі та варшавському урядові, тим більше, що за два роки — в 1940 році — Польща мала відбутися великі святкування 600-ліття прилучення Галичини до Польщі їхнім королем Казимиром Великим. Тим часом розкопи виявляли і стверджували, що це давня українська земля із своєю багатою історичною традицією, своєю державністю, що була тільки насильно загарбана Польщею.

## В ДОРОЗІ ДО КРИЛОСА

В осені 1938 р. зорганізував я для пластової молоді прогульку до Крилоса. Взяло в ній участь понад 40 учнів. Ми вибралися підводами, бо це було дешевше, як залізницею і вигідніше.

Був чудовий осінній день, а серед молоді погідний настрій, бо багато з них перший раз в своєму житті їхали до Галича.

По дорозі минали ми свідомі українські села і містечка, як Вербилівці, Бабухів, Конюшки, Бурштин, Болшівці, які тісно були пов'язані із бувшою столицею.

Коло полудня ми зблизилися вже до Дністра і мостом переїхали до Галича. Він виглядав тепер невеличким містом і зовсім не нагадував величч колишньої столиці, що простягалася на кільканадцять кілометрів довкруги, з десятками церков, з будинками бояр, монастирями, фортецями та з великою пристанею. Століття бездержавности вплинули на занепад колишньої столиці.

Оглянувши містечко і руїни старостинського замку з 14 століття що домінує над містом, на горі, ми підводами виїхали до Крилоса. В половині дороги затримали нас польські жандарми. Вони заявили нам, що до Крилоса в'їзд заборонений. Там поширилися пошесті тифу і дифтерії і з санітарних причин не можна туди їхати. Ми були приневолені повернути до Галича.

Від місцевих міщан ми довідалися, що ніяких пошесних недуг в Крилосі немає та що це тільки видумка жандармів...

Я рішив дістатися до Галича, за всяку ціну, іншим шляхом — через Залукву. Там мій добрий знайомий, інж. Терпиляк, провадив велике городничо-садівниче підприємство. Він ствердив теж, що ніяких пошестей в Крилосі немає та що це тільки зручна видумка польської влади, щоб спинити масовий наплив туди українських прочан.

В гостинному домі інж. Терпиляка ми відпочили, підкріпилися і пішки вирушили до Крилоса стрімким та високим берегом ріки Залуква.

В Крилосі ми зустріли др. Я. Пастернака, який радо привітав нас. Перш усього він дав нам короткий нарис історії старинного Галича, потім розказав нам про те, як він відкрив під бувшим цвинтарем фундаменти

Успенської Катедри. Водив нас по долівці Катедри, пояснював кожну деталь в її архітектурі. Найбільше враження зробив на нас камінний саркофаг князя Ярослава Осмомисла.

Ми оглянули великанські вали і рови від південної сторони, які спинали татар і мадяр в їх поході на столицю Галич. Оглянули могилу, де бояри вибирали князів, княжий тік, де колись стояли княжі палати. Вкінці оглянули провізоричний музей, де були зібрані усі знахідки із доволі давніх розкопок та місце, де колись стояла палата галицького Митрополита.

Учні-пластуни були захоплені усім, що почули і побачили на власні очі і щиро дякували проф. Пастернакові за його ввічливість до нас.

Після цього під проводом о. пароха оглянули ми місцеву парохіяльну церкву з 18-ого століття. Старинні образи святих, іконостас, хори, старинну дзвіницю. Отець парох розказував нам, що на доручення Митрополита він відправляє Богослуження в старо-українським обряді, як це було колись за київської і галицько-волинської держави, і пояснив нам ці обрядові зміни.

Потім попровадив нас о. парох на найвище стрімке місце Крилоса на полудневій стороні, звідкіля було видно чудовий краєвид на долину Дністра, на теперішнє місто Галич та на широке Поділля аж до верхів Розточа на сході. Ця широка долина, колись густо заселена, була вкрита оборонними фортецями, церквами і монастирями і входила в склад старинного Галича.

Перед вечером ми повернулися знову до заведення інж. Терпиляка. Відпочали, підкріпилися, а на дорогу було обдаровано кожного овочами і помідорами. Пізньої ночі ми добилися до Рогатина.

На другий день одушевлені учасники прогульки розказували про свої багаті враження з дороги, про все, що бачили в Крилосі, своїм товаришам та товаришкам.

Та не довгі були їх радощі: на третій день в канцелярії дирекції гімназії з'явилася поліція. Казала дати їй список учасників прогульки та їх провідника. Із праці в школі викликано мене на поліцію.

Комендант поліції, німець з походження, повідомив мене, що має донесення, що учасники прогульки з Рогатина розкидали із хорів церкви лютючки УВО та роздавали їх іншим учасникам.

Я з місця заперечив цьому, бо таких випадків я не бачив і вважаю це за виключене.

Мене відпустили. Між учнями, учасниками прогульки, переведено основні ревізії того самого дня. В одного тільки учня знайдено одно число "Сурми", його арештували і вивезли до Бережан і по піврічній тюрмі випустили. До гімназії він вже більше не повернувся.

Я попав від того часу під острій догляд місцевої поліції. Коли ж прийшло до Другої світової війни, я мусів щодня голоситися на поліції, без права виїзду кудинебудь.

Всежтаки прогулька до Крилоса була вдала і лишилася глибоко в пам'яті учасників до кінця життя.

Д-Р ОЛЕГ КУДРИК

## РОГАТИНСЬКА СТУДЕНТСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ

Організації українських високошкільних студентів треба, без сумніву, в першу чергу зачислити до професійних організацій.

Не дивно отже, що в одному періоді історії українського студентського життя на західно-українських землях, студентська організація носила назву "Професійна Організація Українського Студентства" — або в скороченні "Профорус". Спільні життєві обставини та спільний інтерес у змаганні за всякі удогіднення були і є основою академічних студентських організацій в їхній різномірній діяльності.

В умовинах західно-української економічної і культурної та політичної дійсності, неправильно було б спрощувати чи обмежувати активність високошкільного студентства виключно до виборювання кращих матеріальних чи моральних умовин для свого членства. На додаток, студентство у кожній нації чи суспільстві, крім багатьох спільних інтересів і прикмет, трактується дещо відмінно від усіх інших професійних станів. Причиною цього явища є фактична т. зв. сезонність або дочасність студентської організації, як теж і соціо-економічні й соціо-політичні обставини. Вже в ранній історії українського студентства, а саме у постановах статуту Українського Студентського Союзу (заснованого у Львові в 1909 р.), у другому параграфі пишеться про цілі товариства ось так:

"а) бути осередком наукового і товариського життя українських студентів;

б) дбати про матеріальну підмогу для своїх членів;

в) спомогати існуючі наукові, культурні і просвітні товариства та давати ініціативу до оснування нових українських товариств з підвищими цілями, взагалі допомагати до здвигнення культури українського народу".

Рівно двадцять років пізніше, в році 1929-ому, відбулася у Львові Перша Крайова Конференція Українського Студентства. Постанови цієї конференції неначе доповнюють завдання й цілі висловлені у статуті Українського Студентського Союзу. Підкреслюється тут підготовку в організаційній площині для охоплення всього студентства, чи вже існуючих студентських громад в рамки центральної організації студентів цілого краю. Вказується теж на konieczність активізації студентської молоді внутрі та піднесення її до відповідних суспільних завдань.



Очевидно, діяльність студентських організацій має зовсім відмінні форми й зовсім інший засяг діяння в університетських центрах, як на провінції, у повітах. В той час, коли в академічних центрах майже вся активність студентства була, в дійсності, боротьбою за права, удогіднення умовин студій і здобуття допомог, все таки в університетських центрах під час академічного року проходила ще праця в культурно-освітній та суспільно-політичній площинах.

Інакше виглядала справа на провінції. Тут професійна акція обмежувалася кампаніями збірок на "Товариство Прихильників Освіти", "День Українського Студента", святкуваннями в честь поляглих під Крутами студентів, збиранням інформацій та уділюванням порад відносно студійних програм в крайових і закордонних інституціях, як теж і виміною скриптів та інших навчальних матеріалів.

Тому то, в повітових осередках виринула konieczність перенести вагу роботи на всі ділянки суспільного життя. Громадська праця стала чи не головним постулятом діяльності студентських повітових громад.

Отже, коли розглядаємо діяльність рогатинської студентської організації, беремо під увагу не тільки товариське життя й самопомогу поміж колегами в повіті, але передусім також громадську роллю, яку сповнило студентство в житті свого повіту.

Початків більш формальної організації студентів в Рогатині слід шукати в 1922-ому році. Цю дату знаходимо в споминах студента того часу, пізніше посадика м. Рогатина, д-ра Михайла Пирого. В споминах пишеться ось таке:

"В 1922-ому році парох Рогатина, о. Теодосій Кудрик, оснував студентський театральний гурток. В програмі першого виступу була виставлена комедія Мольєра "Скупар". Режисером того гуртка був студент Льонко Мельник. В репертуарі були твори театральні на теми патріотичні, сентиментальні, трагікомедії, та ще інші, історичного характеру. Гурток давав вистави і по доколичних селах Рогатина. Були теж виступи того гуртка в Бережанах, Букачівцях, Бурштині та Ходорові."

Дальшою інформацією про студентську організацію та її існування від року 1922-го, є згадка в протоколі з Других Загальних Зборів Студентської Секції (при Т-ві "Просвіта") з дня 24 серпня 1927-го року. В дискусії над інертністю і бездіяльністю та слабою фреквенцією на тижневих сходинах, Лонгин Мельник говорить, що вже так п'ять років існує Секція і він не вірить у поліпшення ситуації. Немає жадних дальших записок, чи споминів із студентського життя Рогатинщини за період до 1926-го року. Це чітко підкреслено в протоколі засідання виділу "Студентської Секції при філії Т-ва Просвіта в Рогатині" з дня 2 січня 1929 р. Тогочасна секретарка Секції Лідія Кудрик записала ось що: "Голова (Іван Червинський) подає, що в нас невідомим є життя чи діяльність студентства рогатинського повіту до 1926 року, бо немає з тих часів у нас жадних протоколів, а щонайменше бодай сяких-таких відомостей з тих часів, а особливо з часів боротьби за український університет. Це є конечно потрібним для пізнання життя, праці

та напрямів студентів повіту”. — У висліді нарад постановлено зробити розшуки, щоб віднайти якісь протоколи чи записки, або хоч відтворити їх на підставі інформацій тодішніх студентів та їхніх провідників.

Про давнішу, передвоєнну студентську організацію довідуємось з фейлетону д-ра Гриця Дмитрова, поміщеного у часописі “Діло” від 27 вересня 1934 р. під наголовком “Самоосвітні кружки учнів української гімназії в Рогатині в роках 1909-1914”. Там читаємо, що тоді існувала в Рогатині секція згаданого на початку Українського Студентського Союзу. Головою секції був студент права Михайло Цап — він згинув у Першій світовій війні. Ця секція була незвичайно діяльна у передвоєнних роках.

Про життя й діяльність студентства в Рогатині й повіті у часі поміж роками 1926-30, довідуємося із протоколів загальних зборів, засідань управи і ширших сходин Української Студентської Секції при філії Т-ва “Просвіта”, котрі збереглися. Ці протоколи і є головним джерелом інформацій про життя й діяльність студентства в Рогатині та в повіті, бо немає якихнебудь інших, ширших відомостей чи інформацій.

На загальних зборах Секції, в дні 21 липня 1926 р., у яких брало участь 17 студентів, велася досить широка й гаряча дискусія на тему світогляду нашого студентства. В дискусії забирали голос такі студенти: Іван Поритко — голова зборів, Гриць Дмитрів, Іван Мурин, Іван Вергун — секретар зборів, Оля Павлів і Антін Пиріг. Брак свого університету, бойкот польських університетів та розпорошення студентів закордоном мають негативний вплив на студентську організацію та її діяльність. На зборах рішено відбувати студентські сходи́ни кожної середи (повітові ярмаркові дні), від год. 11-тої перед полуднем, на яких будуть виголошені доповіді, чи реферати на професійні й ідеологічні теми. Одночасно схвалено, щоб студенти відбували поїздки по селах з метою пізнання просвітньої праці на селі. Членську вкладку призначено 25 польських ґрошів квартално, себто на 1 злотого річно. У 1926 році Студентська Секція нараховувала 59 членів. Подаємо їхні прізвища, рід студій та місце осідку:

Іван Червинський — студ. теології, Рогатин  
Ярослав Шалаута — студ. медицини, Заланів  
Ярослав Капко — студ. філософії, Долиняни  
Роман Стек — абсолювент гімназії, Черче  
Михайло Пиріг — абсолювент гімназії, Рогатин-Бабинці  
Лев Демчишин — абсолювент гімназії, Рогатин  
Михайло Вербяний — абсолювент гімназії, Рогатин-Бабинці  
Антін Пиріг — абсолювент гімназії, Рогатин  
Оля Павлів — студ. філософії, Рогатин  
Степан Баспядинський — абсолювент гімназії, Черче  
Гриць Дмитрів — д-р медицини, Черче  
Лонгин Мельник — студ. медицини, Рогатин  
Іван Поритко — студ. торгівлі, Рогатин  
Іван Мурин — абсолювент гімназії, Рогатин

Іван Вергун — студ. теології, Заланів  
Михайло Нагірняк — студ. теології, Рогатин-Бабинці  
Дмитро Лібер — абсолювент гімназії, Черче  
Іван Бойкевич — абсолювент гімназії, Рогатин  
Василь Шмігель — абсолювент гімназії, Рогатин  
Михайло Білян — абсолювент гімназії, Рогатин  
Микола Червинський — абсолювент гімназії, Рогатин  
Осип Гривнак — абсолювент гімназії, Рогатин  
Іван Самарик — абсолювент гімназії, Рогатин  
Северин Любінецький — студ. права, Рогатин-Бабинці  
Анна Федюк — абсолювент гімназії, Рогатин-Бабинці  
Іван Шулим — абсолювент гімназії, Виспа  
Роман Бачинський — студ. теології, Рогатин  
Степан Бачинський — студ. теології, Рогатин  
Василь Савків — студ. теології, Кліщівна  
Ростислав Горчинський — студ. теології, Ферлеїв  
Гриць Кривень — студ. теології, Ферлеїв  
Лідія Кудрик — абс. гімназії, Рогатин  
Марійка Гарбачевська — абс. гімназії, Рогатин  
Марія Біленька — абс. гімназії, Рогатин  
Осипа Весоловська — абс. гімназії, Підгороддя  
Ярослав Грицай — студ. філософії, Підгороддя  
Андрій Дзедзик — студ. філософії, Скоморохи  
Остап Цюк — студ. філософії, Підшумлянці  
Іван Попович — абсолювент гімназії, Чернів  
М. Матвійчук — абсолювент гімназії, Підкамінь  
Михайло Левицький — абсолювент гімназії, Григорів  
Михайло Гой — абсолювент гімназії, Вербилівці  
Степан Хариш — абсолювент гімназії, Залуже  
Михайло Дзера — абсолювент гімназії, Залуже  
Володимир Матусяк — абсолювент гімназії, Пуків  
Богдан Соколовський — абсолювент гімназії, Стратин  
Роман Дудкевич — студ. техніки, Шумляни  
Василь Оберишин — абсолювент гімназії, Потік  
М. Залипка — студ. медицини, Черче  
Гриць Шмігель — абсолювент гімназії, Рогатин  
Тадей Підляшецький — студент права, Заланів  
Василь Бурачок — студент філософії, Заланів  
Олексій Костерка — абсолювент гімназії, Рогатин  
Володимир Костерка — абсолювент гімназії, Рогатин  
Орест Гладкий — студ. техніки, Рогатин  
Рома Гладка — студ. права, Рогатин  
Яро Гладкий — студ. техніки, Рогатин  
Микола Ромах — студ. техніки, Конюшки

В протоколах Секції наступних років знаходимо додаткові членські списки з такими прізвищами:

Роман Бабюк — студ. права, Рогатин  
М. Мазурик — студ. медицини, Конюшки  
Мирослав Павлів — студ. права, Рогатин  
Роман Поташник — студ. техніки, Рогатин  
О. Ємхе — абсолювент гімназії —  
Клим Ратич — студ. техніки, Черче  
Іван Прокопович — студ. теології, Рогатин-Бабинці  
П. Дарміць — —  
Маріян Гривнак — студ. теології, Рогатин  
Євген Водонос — студ. права, Рогатин  
Зенка Гореча — абсолювент гімназії, Рогатин  
Стефанія Баляс — студ. філософії, Рогатин  
Володимир Баляс — студ. техніки, Рогатин  
Іван Ошитко — студ. права, Рогатин

Годиться тут зауважити, що члени Секції, що їх початковий статус був звичайно "абсолювент гімназії", — вже в осінньому семестрі, чи триместрі, переходили на академічний статус, а це, переважно, студенти теології, права, філософії, політехніки, медицини та торговельних наук. Кожної середи, тобто у повітові ярмаркові дні, відбувалися ширші сходи студентства з міста й повіту в приміщенні Філії Товариства "Просвіта". Тоді, звичайно, читано чи виголошувано реферати з доволі різноманітною тематикою, наприклад:

Життя українського студентства в чеській Празі — д-р Г. Дмитрів  
Жінка в революційних рухах Росії — Оля Павлів  
Початки Козаччини — Степан Баслядинський  
Дещо про націю — д-р Г. Дмитрів  
Дарвінізм — М. Нагірняк  
Шкідливий вплив алкоголю — І. Червинський  
Загальна економія — І. Бойкевич і І. Вергун  
Сільсько-господарська економія та її теперішній стан — В. Савків  
Медицина й культура — д-р Г. Дмитрів  
Організація студентської громади — І. Вергун  
Хвильовий, як новеліст — Оля Павлів  
Ідеалізм в українській суспільності — І. Вергун  
Ми і Радянська Україна — В. Савків.

В році 1928-ому завважуємо похвалення діяльності. Переорганізований драматичний гурток ставить кілька п'єс в Рогатині й на провінції. Завдяки добре зорганізованій і проведеній студентством збіркової акції, допомога потерпілим від повені й градобною була дуже успішна. Рівнож зорганізовано щорічну студентську коляду, в часі Різдва, на цілі повітового кружка "Рідної Школи" (хором провадили: С. Любінецький, Іван Прокопович, пізніше Володимир Прокопович). Усі поза-рогатинські члени Секції дістали



*Комітет "свята Крут" з Богданом Крацевим 1934 р. Зліва: Орест Соловій, Олег Кудрик — секретар і диригент мужеського хору "Чорногора", Ірина Гладка, Богдан Кравців — головний промовець на святі, Степан Юрків, Любомир Прокопович, Богдан Кудрик — члени комітету.*



*Студентський театральний гурток. Вистава "За друзі своя".*

доручення зайнятися колядою у своїх місцевостях, що й успішно виконувалося.

Чисті прибутки з театральних вистав були призначували на "Повітову бібліотеку ім. Івана Франка", на потреби Філії Товариства Охорони Воєнних Могил в Рогатині та для потерпілих від повені.

Треба подивляти активність і досягнення Студентської Секції при наявних перешкодах. Члени були розсіяні по всьому повіті, студіювали в різних академічних інституціях, віддалених від Рогатина та, фактично, мали вільний час тільки у вакаційній чи святочній порі. Тож управа Секції особливо зустрічалася з труднощами після закінчення літніх вакацій.

Поза загально-громадськими справами, студенти ще займалися проблемами, які мали особливе відношення до інтересів українського студентства. На внесок Ореста Гладкого, ухвалено допомогу в акції будови "Дому українських техніків" у Львові; на внесок Северина Любінецького, переведено грошеву збірку на Товариство Прихильників Освіти у Львові, як теж збірку в часі т.зв. "Тижня українського студента". Ця праця принесла Секції визнання Студентської Громади у Львові.

Управа Секції звернула теж увагу на краще зорганізування студентів у місті й у повіті. Дотепер не було відповідного статуту, що нормував би внутрішні відносини: в Секції були формально вписані й неписані особи, платники й неплатники членських внесків. Покликана статутова комісія, до якої ввійшли Іван Вергун, Северин Любінецький, Мирослав Павлів та Іван Червинський, виготовила проєкт правильника. Правильник прийнято на Загальних Зборах в дні 10 серпня 1929 року. На тих же зборах схвалено допомогти у викінченні пам'ятника поляглим під час визвольної боротьби українським стрільцям. На це призначено чистий прибуток із влаштованих вечериць. Дальшими цікавими постановами тих же загальних зборів був заклик піддержувати місцеві українські крамниці й варстати — згідно з кличем "Свій до свого", але рівночасно й вимога до тих же самих купців і ремісників — респектувати українські свята та, принаймні, держати крамниці зачинені поки не відправляться Служби Божі. Це був внесок Романа Бабюка. — Згідно з новим правильником, всі члени Студентської Секції зобов'язані були стати членами Матірнього Товариства "Просвіта" у Львові.

На засіданні управи, дня 24 жовтня 1929 р., на внесок Василя Шмигеля, постановлено взяти зорганізовану участь у святі Повітового Союзу Кооператив в Рогатині. На ширших сходинах Секції, дня 28 грудня 1929 р., Орест Гладкий подав детальний звіт з нарад Студентської Конференції у Львові й вимогу тієї конференції до повітових студентських осередків — періодично звітувати про свою діяльність краєвій централі.

Наступні Загальні збори відбулися дня 16 липня 1930 р. Перед нами звіт секретаря Романа Бабюка, де у вичерпній формі подана діяльність Секції. Згідно зі звітом, у Секції було 30 активних членів, відбуто 10 засідань виділу і троє ширших сходин. Цілорічна діяльність виділу була, головним чином, спрямована на організацію й консолідацію членства. Також управа секції старалася нав'язати тісніші зв'язки зо всіма укра-

їнськими інституціями, діяльність яких була в будь-якому відношенні до завдань і діяльності Секції. Зокрема зверталось увагу на суспільно-громадські явища та проблеми Рогатинщини. Тому то й проваджено широку переписку з відповідними інституціями; влаштовано вечерниці з прибутком около 700 злотих, який передано на будову пам'ятника поляглим українським стрільцям.

У тісній співпраці з Товариством Охорони Воєнних Могил відбулася, заходом Секції, театральна вистава з гостинним виступом артистки Лесі Кривіцької — увесь прибуток передано Товариству Охорони Воєнних Могил в Рогатині; переведено декілька збірок на потреби Укр. Педагогічного Товариства "Рідна Школа", з них на особливу увагу заслуговують збірки під час Різдва з "ад хок" zorganizованим хором студентів під проводом Івана Прокоповича; переведено збірку на потреби Товариства Прихильників Освіти в "Тижні українського студента", що принесла 557 злотих. Крім того, делегати Секції взяли участь у конференції українського студентства у Львові, отже й порішено вступити в члени Міжстудентського Союзу; заініційовано й переведено громадську анкету відносно бойкоту польського шовіністичного кінотеатру; упорядковано вартісну бібліотеку зі спадщини по покійному Орестові Козловському. Члени секції активно допомагали в переведенні кооперативного свята; брали теж участь у похоронах двох визначних громадян і патріотів, а саме о. шамбеляна Степана Городецького у Вербилівцях та Ореста Козловського в Рогатині — офіційно з вінками; переведено ряд інтервенцій відносно закриття українських крамниць, під час українських свят; полагоджувано багато поточних справ і проблем, які були в сфері громадсько-політичних чи професійних завдань і зацікавлень Секції. Загальні прибутки у звітному році виносили *1.371.62 злотих*, з чого передано на згадані вгорі громадські цілі. *1.362.10 злотих*.

1930-тий рік приніс деякі зміни. Нова управа зустрілася з певними труднощами зі сторони місцевого віділу Т-ва Просвіта: це не тільки через певні поправки, чи зміни в статуті Секції, але теж і через не зовсім прихильне ставлення. Тому й рішено шукати нових організаційних форм, будь то при іншому товаристві, будь то через створення самостійної студентської громади. Ця друга розв'язка потягала за собою всякі митарства зі сторони польського повітового староства та воевідського уряду.

Одначе, попри все, нова управа, під проводом Ореста Гладкого, старалася якось урізноманітнити й оживати працю й діяльність Секції. Роблено це влаштуванням фестинів, прогулянок, а також цікавих театральних вистав. Одночасно подбано про краще упорядкування й своєчасність програм студій у високих школах.

Іван Бойкевич виготовив реєстр тодішнього студентства повіту — усіх 111 осіб. Він теж підготував дві п'єси "Поцілунок Юди" та "Жонатий Мефістофель" та, з поміччю Івана Ошитка, запланував візди з цими виставами до Бурштина, Княгинич, Черча, Пукова, Підгороддя, як також

виступ в Рогатині. Натомість, Василь Шмігель зайнявся збіркою книжок для повітової бібліотеки.

Цей період діяльності й життя українського студентства Рогатинщини замикається датою останнього, доступного нам протоколу Секції з дня 31 серпня 1930 року.

Очевидно, діяльність студентської громади продовжується й у наступному десятилітті, себто вже другому, її існування в Рогатині. Праця стає дещо більш інтенсивною, доростають молоді люди до студентського віку, але не змінюються польська окупація й політично-економічний гніт. По-мimo всього, як вже сказано, діяльність стає більш інтенсивною, хоча, в основному, продовжується з тими самими настановами.

Студенти працюють успішно в усіх українських товариствах, як: читальня "Просвіти", "Луг", "Сокіл", "Орли", "Каменярі"; в кружках "Рідної Школи"; часто з ініціативи студентства заснуються нові товариства, або оживляється діяльність вже існуючих; студенти звичайно беруть живу участь, а то й самі переводять грошові збірки на народні й харитативні цілі, зокрема, на Товариство Прихильників Освіти, "Рідну Школу", Українських Інвалідів, чи для потерпілих від стихійних нещасть. Окремо треба згадати акцію допомоги жертвам ґеноцидного голоду наддніпрянським українцям: на жаль, советська влада не допустила зібраних харчів за Збруч! — Для фінансового успіху згаданих акцій влаштовувано теж різні імпрези, як вечерниці, фестини, національні свята, концерти, театральні вистави і т.п. Таким способом збирали потрібні фонди на загально-народні цілі, чи місцеві культурно-освітні потреби.

З раніше згаданого бачимо, що рогатинське студентство, поруч і крім своїх ідеологічних і професійних завдань, у часі своїх вакацій та ще й розкинене по всіх ста місцевостях рогатинського повіту, стало живим струменем дії для наших товариств, установ, читалень, кружків і тим самим зрушило наше суспільство до нового життя. Це була дуже послідовна, жертвенна праця для народу.

У цьому часі увага студентства теж почала звертатися на новий для нас, економічний сектор громадської діяльності, а саме кооперативний рух. Це була свіжа нагода для молодих студентів говорити про потребу об'єднання в кооперативних інституціях та підкреслювати konieczність економічної незалежності на дорозі до національного визволення. Абсолютно гімназій, що не мали змоги продовжувати свої студії через брак матеріальних ресурсів, використовували всі можливості для створення нових варстатів праці, життєздатних кооператив чи підприємств.

Постанова виділу Секції Студентів з 1930-го року, де говорилося про потребу нової організаційної форми для студентської громади, привела до заснування Українського Студентського Товариства "Чорногора" в Рогатині. Після довгих перипетій вдалося одержати реєстрацію в адміністративній владі для новоствореного товариства. Єдиною документацією цього незвичайно динамічного товариства є звіт про діяльність секретаря з його діяльності за роки 1933 і 1934.



Зі звідомлення довідуємось, що через тиждень після Районового З'їзду Студентства, тобто 14 липня 1933 р., відбулися звичайні Загальні Збори Товариства "Чорногора", на яких вибрано нову Раду Товариства в такому складі: Василь Шмігель — голова, Степан Юрків — заст. голови, Олег Кудрик — секретар, Степан Скробач — скарбник, Іван Ошитко — бібліотекар, Степан Баслядинський — контролер. — Діяльність товариства велася у трьох референтурах: організаційній, культурно-освітній та спортивій. Завданням організаційної референтури було згуртувати всіх українських студентів на терені рогатинського повіту, які з будь-яких причин не були ще вписані в члени т-ва "Чорногора". В тому періоді товариство начислювало 57 членів; поділ їх за студійними дисциплінами був такий: богословів 16, правників 14, техніків 4, медиків 2, торговельник 1, музика 1, абсолювентів гімназії 12, абітурієнтів 7.

В тому часі вписалися в члени студенти молодшої генерації, а саме: з Рогатина — Ярослав Водонос, Ірина Гладка, Олег Кудрик, Володимир Прокопович, Любомир Прокопович; з Вербиловець — Степан Скробач і Ярослав Щербанюк; з Пукова — Орест Соловій і Степан Юрків. Були ще інші, але їхніх прізвищ не вдалося нам встановити.

З рамени Т-ва "Чорногора" виголошено 26 рефератів по цілому повіті, з того 18 рефератів було в справі поширення, популяризації й допомоги повітовому кружкові "Рідної Школи". Культурно-освітній референт виготовив точний план наукових курсів, на зразок народніх університетів для міщанства й селянства. Предметне навчання охоплювало лекції з історії України, географії України, української літератури, кооперації, математики, фізики й хемії, землемірства, народнього господарства й театрального мистецтва. Зокрема, культ-освітня референтура поставила собі за завдання влаштувати різнородні імпрези, що приносили б товариству і матеріяльну й моральну користь. При товаристві зорганізовано чоловічий хор під проводом Олега Кудрика. Цей хор співав постійно в парафіяльній церкві, на концертах "Чорногори" та інших імпрезах, як рівнож ходив з колядою на Рідну Школу. Спортова референтура не розвинула особливо активної діяльності, тому, що багато членів брали участь у загальних спортивих гуртках "Сокіл" і "Роксоляна". — Зорганізовано теж дві прогулянки, а це на Маківку й до Заліщик. Рада Товариства заініціювала збірку на "Фонд будови Народнього Дому в Рогатині" й для тієї мети відкрито окремий рахунок в місцевому Українбанку. Брак незалежного Народнього Дому давався відчутти всім громадським товариствам в Рогатині.

Дня 14 січня 1934 р. відбулися надзвичайні Загальні Збори, де вибрано нову Раду "Чорногори": Василь Шмігель — голова, та члени — Степан Юрків, Олег Кудрик, Ірина Гладка, Любомир Прокопович і Михайло Ґой.

Організаційна референтура намітила заснування філії товариства у містечку Букачівці, яка об'єднувала б усіх студентів з тієї, далеко віддаленої від Рогатина, частини повіту. Таким способом була б їм нагода стати більш активними членами "Чорногори". Розпочалися теж намічені курси в купецько-ремісничому товаристві "Зоря" і в т-ві "Читальня" в Рогатині.

Продовжувано виголошування рефератів з нагоди свята Самостійности й Соборности Української Держави, а також, дня 28 січня, виголошено в різних місцевостях повіту 28 рефератів в річницю бою під Крутами; в Чесниках влаштовано концерт у честь гетьмана Мазепи. Дня 4 березня 1934, влаштовано в Рогатині імпозантну прилюдну академію в честь Крутянських Героїв, — тут головним промовцем був Богдан Кравців зі Львова.

Жива участь членів "Чорногори" у різних культурно-освітніх імпрезах та громадських зібраннях і анкетах у місті й у повіті викликала помітну повагу й пошану загалу громадянства до жертвенної праці студентів. Товариство мало свою власну бібліотеку, може не дуже чисельну, але досить добірну на що вказує факт, що всі книжки були увесь час на руках у читачів.

Таким руслом пливла праця й діяльність українського студентства й у наступних роках, аж поки в році 1936-ому польська влада наказала розв'язати товариство "Чорногора" під претекстом "підривної протидержавної діяльності, загрозової для польського моцарства".

Після розв'язання "Чорногори", знову треба було шукати інших організаційних форм і тому рогатинське студентство відновило діяльність Т-ва Наукових викладів ім. Петра Могили, де й виявляло свою відданість високим ідеалам праці для народу аж до початку Другої світової війни, коли з приходом советів закінчилася не дуже то велика, але все ж таки, до певної міри, демократична свобода дії.

*Використані джерела:*

1. "Студентський Шлях", місячник. Професійний журнал. Львів, 1931-1934; ч. 1-42.
  2. Янів, Володимир. Студії та матеріали до новішої української історії. УВУ. Серія: Монографії ч. 16, Мюнхен, 1970.
  3. Протоколи засідань Студентської Секції при т-ві Філія "Просвіти" в Рогатині за 1926-1930 роки.
  4. Звіт з діяльности Українського Студентського товариства "Чорногора" в Рогатині, 1933 і 1934. (гляди: "Студентський Шлях", 4 том, стор. 184-185.)
  5. д-р Гр. Дмитрів. Самоосвітні кружки учнів Української гімназії в Рогатині в роках 1909-1914. "Діло" — щоденник, Львів, ч. 258, 27 вересня 1934.
- Спомини д-ра Михайла Пирога, рукопис 1986 р.

## ДЕЩО ПРО СПОРТ

Так, як і різні ділянки суспільного життя прибирали форми нормальної дії, прийшла черга і на впорядкування спортивного життя. Чейже гасло — "в здоровому тілі — здорова душа" — знаходило практичне застосування ще в часи перед Першою світовою війною. Найкращим доказом цього хай послужить велика сітка товариств "Січ" чи "Сокіл" та їхній крайовий здвиг в переддень вибуху світової війни. Чи не вони ж своїм спортивним вихованням стали зав'язком наших визвольних формацій?

Найбільш поширеним родом спорту був копаний м'яч, чи, як ще тоді у нас звали, футбол. По більших містах поставали клуби копаного м'яча: Львів — "Україна", Станиславів — "Пролом", Стрий — "Скала", Перемишль — "Сян", Тернопіль — "Поділля", Бережани — "Лисоня", Рогатин — "Роксоляна". Деякі з них вписалися до державної ліги й там змагалися за вхід до вищої класи. Замість засади "фер плей", вони знайшли в державній лізі явну дискримінацію. Наприклад, "Україна" декілька разів доходила до вершка табелі окружної ліги, однак, через різні махінації, їй не дозволено попасти до найвищої державної ліги. Поляки, або через надужиття, або через хитрощі, далі її не пускали. Або ще приклад: у кваліфікаційних змаганнях клуб "Погонь" виступав, маючи сімох змагунів з вищої ліги, а також тенденційні рішення суддів спорту все доводили до того, що "Україна" програвала елімінаційні змагання. Подібну політику провадили польські чинники й по інших округах. Чейже клуб "Україна" виказував високий рівень техніки. В 1931 р. клуб спровадив на змагання з Ужгороду клуб "Русь" і з Чернівців клуб "Довбуш". Обидва клуби належали до найвищої державної ліги у Чехії й Румунії. У висліді розіграних змагань, клуб "Україна" здобув перше місце, але втратив найкращого "бомбардієра" Івана Кобзяра, який переїхав на постійне до Ужгороду. Отже, у зв'язку зі зростом популярності гри копаного м'яча, а також поставанням щораз нових спортивних клубів, заснування незалежного від поляків українського спортового союзу стало конечністю.

В Рогатині існували два українські клуби: "Роксоляна" при ремісничому об'єднанні "Зоря" та "Сокіл" — при руханковому товаристві "Сокіл". Також по селах поставали клуби копаного м'яча, отже треба було їх з'єднати в організаційну сітку. Раніше по селах молоді хлопці збиралися в неділі й свята на громадських майданах і переводили в порядок, а також виконували вільноручні вправи. Тоді населення села виходило на майдани



*"Рокосляна" — Першун сходу — 1934 р.*



*"Рокосляна". Фрагмент із змагань в Рогатині 1938 р.*

й приглядалося тим вправам. Треба було вважати, щоби ці зайняття не подобали на військову муштру.

На початку 1930-их років, засновано у Львові Український Спортовий Союз, який поставив собі за ціль, найперше, опрацювати точні правила спортових гор, пізніше — перевести потрібний інструктаж зі змагунами, створити колеґії суддів, а на кінець — визначити округи, в яких поодинокі клуби мали змагатися. В 1932 р. прибув зі Львова мґр. Ярослав Рак і, після дводенних дебат, затверджено округу Українського Спортового Союзу в Рогатині, до якої приналежні були клуби копаного м'яча "Роксоляна" і "Сокіл" — Рогатин, "Лисоня" — Бережани, "Юнак" — Перемишляни і "Черчанка" — Черче. Устійнено календарець змагань: по двоє змагань поміж поодинокими клубами, один раз у себе і другий на виїзді. Клуби мали розіграти 10 змагань. Вирізнялися кращим поземом гри два клуби: "Роксоляна" і "Лисоня". Кращими змагунами були: Володимир Павлів, Евген Поташник, Роман Марицький, Богдан Кудрик, Богдан Чапля в "Роксоляні", Юрко Лаврівський, два брати Ференци, Камінський (чорний) у "Лисоні", Зенко Горечий, Василь Андрейців, Степан Окрепкий, Зенон Машталір в "Соколі", Василь Нікляс, Маркіян Жеґаллович в "Юнаку", Степан Геба в "Черчанці".

Колеґію суддів творили: Михайло Вербяний, Степан Скробач і Василь Шмігель. Триособовий склад вистарчав для округи, бо одної неділі могло відбуватися тільки двоє змагань. Коли клуб з Рогатина виїздив на змагання до позамісцевого клубу, тоді, звичайно, один зі суддів їхав з ними. Льотерією визначувано хто куди має поїхати. Часом доводилося судді важко виконувати працю, бо, звичайно, люди вважали, що особа з Рогатина буде сторонити з рогатинським клубом. Таке важке завдання траплялося при змаганнях рівнорядних клубів як "Лисоня" і "Роксоляна". Одначе, при добрій увазі можна було таке оминати, як це мені особисто трапилося у змаганнях "Лисоня" — "Роксоляна" в Бережанах, хоч "Роксоляна" мала більше щастя і змагання виграла. Завданням судді було перевірити отримані списки змагунів. Всі змагуни мали зголошення до Українського Спортового Союзу, опісля написати звіт зі змагань, особливо — подавати імена змагунів, які мали кари, якщо такі були, а також подати коротко перебіг гри. Громадянство вже було звикло до такого роду "розривки" й приходило чисельно на змагання і малими вплатами за вступ допомагало клубам продовжувати діяльність. Самозрозуміло, що всі без розбору виконували працю добровільно, без жадних винагород. Централя видавала тижневик "Українські Спортові Вісті" і там вміщувало всі новини з життя поодиноких клубів.

В перших роках змагань, мистецтво округи здобувала "Роксоляна", потім розіграла елімінаційні змагання у Станиславові з першуніою округи Стрий, яким був клуб "Бистриця" з Жидачева. Цими змаганнями "Роксоляна" елімінувала "Бистрицю". Клуб "Роксоляна" існував при Т-ві ремісників і підприємців "Зоря" і в зв'язку з поїздками мав великі грошові видатки. Трапилося так, що місцевий жидівський клуб зробив "Роксоляні" добру

оферту й вони розіграли товариські змагання. Централя Український Спортовий Союз забороняв змагатися з чужонаціональними клубами взагалі. Так само, поодинокі змагуни не могли виступати в красках інших клубів. Коли клуб "Роксоляна" прибув на фінальні змагання Українського Спортового Союзу, то довідався, що за змагання з жидами був дискваліфікований, а фінальні змагання розіграла "Бистриця" з Жидачева, яка у Станиславові програла змагання з "Роксоляною". Без сумніву, дисципліна є важливим засобом у вдержанні порядку в організації. Ще до сьогодні коментують цей випадок, а найбільшими "болільниками" є колишні змагуни "Роксоляни".

Декілька років пізніше майже кожне село мало свою дружину копаного м'яча. Розігравали змагання поміж собою і в цей спосіб рівень спорту піднісвся на щораз вищий позем. Були реальні підстави сподіватися, що Український Спортовий Союз стане бажаною централею для координації всіх видів спорту серед українського населення. Навіть появилoся нове гасло "спорт в маси". Не було змоги опанувати всі ділянки, бо польська окупаційна влада робила постійно перешкоди. Коли у Львові, при вулиці Стрийській, існували спортові площі "Сокола-Батька", а дещо далі — польських спортових клубів "Погонь" і "Чарні", то вийшло таке, що "для військових цілей" подобалося їм забрати клубову площу "Сокола-Батька". Це називалося у них "льояльна праца для оброни паньства"! Це була "аполітична" дія поляків та їхнього уряду, щоби не допускати до нормального українського себевияву.

По селах існували пожарно-руханкові т-ва "Луг" і вони також навчали організовану молодь впоряду, вільноручних вправ і легкої атлетики. Раз у році, літом, влаштовували повітові здивиги, на яких колони молоді в одностроях popisувалися своїми вмілостями. Подібні здивиги влаштовувало також жіноцтво, зорганізоване в Союзі Українок, де сотні молодих дівчат, в національних строях, при звуках пісень, виконували вільноручні вправи. Мабуть, у серпні 1939 р., перебуваючи в Рогатині, я був свідком такого маніфестаційного повітового здвигу жіноцтва Союзу Українок. Такі імпрези не тільки мали за ціль показати справність і вмілість виступаючих, але вони також підносили національну свідомість і завзяття духа. Декому з віддаленіших сіл доводилося раннім ранком виїжджати возами на виступи у повітовому місті. Це був не тільки привілей для членів організацій, але також і гордість. Відділи з ближчих місцевостей вмаршовували на площу зорганізованими колонами, при співі маршових пісень. "Луговики" виконували вільноручні вправи топірцями, а також змагалися у легкоатлетичних вправах. Жіноцтво, натомість, у вишиваних одягах виконувало вправи сплетеними віночками, або різноколіровими биндами. Подібні здивиги, звані фестинами, влаштовували майже всі місцеві одиниці у себе, або виступали з подібною програмою у сусідних селах. В поміжвоєнних умовинах такі виступи мали також і спортовий характер.

## СПОМИНИ СПОРТОВЦЯ

Я — уродженець Рогатина. Мої батьки, діди й прадіди жили завжди в Рогатині; я просяк рогатинським духом, все моє дитинство і юнацтво проходило в нашому місті, з якого я був завжди гордий і називав його "мій Рогатин".

Ходив я до народної школи Т-ва "Рідна Школа", яка приміщувалася в будинку гімназії. Окрім звичайних предметів, вчилися ми руханки та спочатку усяких ігор і забав, потім стали вправлятися у різних видах спорту. Моє зацікавлення спортом було майже фанатичне. Кожну вільну хвилину використовував я на спорт: це були плавання в Гнилій Липі, лижви на ставку, лещата на доколичних горбах, кошівка, пінг-понг і — що найважливіше і для мене найприємніше — копаний м'яч. Копаний м'яч полонив мене зовсім, коли я став учнем гімназії. Тоді вже копав я у всіх міжкласових змаганнях, брав теж участь в гімназійній дружині, коли відбувалися репрезентаційні гри між українською і польською гімназійною молоддю. В нашій команді копаного м'яча були справді добрі змагуни: воротар Богдан Чапля, криловий Богдан Стойко, Василь Баглай, Іван Ліуш, Олексій Процик, Богдан Шафранський, Грицько Кузьма і я. Я, звичайно, сипав голі, це була моя спеціальність. Всі вчислені хлопці були мої товариші з одної класи. З вищих клас, з якими не раз і не два ми грали, пригадую таких добрих копунів: Марицький, Поташник, Дяків, Теліщук, Горбатий, Крупка, Скасків, Щербанюк (Омелян) і Кудрик (Богдан).

В Рогатині було багато ентузіастів копаного м'яча, не тільки українців. Але українці мали два спортові клуби "Роксоляна" і "Сокіл", в яких нам, гімназістам, не було дозволено грати. Одначе ми там грали під зміненими прізвищами — чи під псевдонімами. Я звичайно грав у дружині "Сокіл" під прізвищем "Мартинець". Тут треба дещо сказати про ці два спортові товариства. Товариство "Сокіл" було виключно спортовим товариством для молоді: вправляли легкоатлетичку, організовували змагання в бігах, спортові зустрічі, прогулянки й товариські забави. Зимовою порою відбувалися лещетарські змаги та санкування, а в домівці турніри в пінг-понг під проводом знаменитих в Рогатині грачів Михайла Свериди та м'гр. Михайла Гоя. Друге товариство "Роксоляна" було власне цілковито спонзороване дуже діяльним і відомим в Рогатині Товариством Купців, Промисловців і Ремісників під назвою "Зоря", там були членами такі відомі грома-

дяни, як власник гальянтерійної фірми Пилат, м'ясар Володимир Бойчук та власник кравецької фірми Гаєвич. До товариства "Зоря" міг належати кожний українець без огляду на освіту, звання, чи матеріальний стан. Деякі члени "Зорі", особливо молоді, були рівночасно членами "Сокола" з огляду на більшу різnorodність у видах спорту. Зі східньої дільниці Рогатина, званої "Бабинці", дуже діяльними в "Зорі" були: Михайло Лялька, Володимир Пиріг, Володимир Дзера, Михайло Андрейців та дві сестри Легкі, Юлія і Розалія.

Коли на початку 1930-го року зорганізовано в Галичині Лігу Копаного М'яча, то місто Рогатин мало вже дві дружини до змагань за першенство. Тоді теж оба товариства, "Сокіл" і "Роксоляна", хоч мали вже своїх добрих членів, ангажували до тих змагань також і гімназійних учнів-копунів, щоб таким способом підвищити рівень гри. В дружині "Роксоляна" були такі знамениті копуни: Володко Павлів, Геник Поташник, Ромко Марицький, Богдан Кудрик, Дяків, Богдан Чапля, Богдан Стойко. "Сокіл" не мав таких добрих опікунів, як "Роксоляна", фінансово був слабший, але і в "Соколі" грали дуже добрі змагуни: Славко Крупка, Zenko Горечий, Мілько Щербанюк, Стефко Окрепкий, Zenko Машталіп і автор цих рядків.

Рогатин мав ентузіастичну публіку любителів копаного м'яча. Це були не лише українці, але й поляки та жиди. Поляки мали свою дружину "Стржелец", а жиди знову дружину "Трумпельдор". Але на змагання "Роксоляни" чи "Сокола" сходилися всі на спеціальну площу для копаного м'яча, котра містилася при дорозі до Підгороддя (в напрямі на північ).

Спортовці виїздили на змагання до різних міст, як Журавно, Бережани, Перемишляни, Бурштин та інші. До Бережан на змагання з тамошньою "Лисонею" їхалося тягаровим автом, до Журавна возами. Ці поїздки позначувалися радісним співом, жартами, гумором. Їхали не тільки змагуни, але невідступні болільники-кібіци. Серед кібіців не бракувало й дівчат, які їздили всюди зі змагунами. Це було не тільки з причин особистих симпатій до змагунів, але теж з почуття товариського обов'язку піддержувати "своїх" гравців, додаючи їм духа під час змагань. Звичайно, по відбутих міжмістових змаганнях відбувалися вечерниці чи забави, отже й кібіци брали в них участь. Розігри за мистецтво округи відбувалися без огляду на погоду. Пригадую, що в часі змагань нашого "Сокола" в Перемишлянах, раптом знялася буря зі зливним дощем. Ми грали не зважаючи на те, що в поблизькому лісі зібралася прямо повінь, потік залив площу так, що вона стала майже озером. Ми грати не переставали. По закінченні кожний був заболочений та мокрий від брудної води, всі виглядали мов "чорти" на думку посторонніх людей. Гри між рогатинськими обома дружинами ("Роксоляною" і "Соколом") бували виїмково завзяті, всі змагуни майже одного рівня гри. — В 1934 р., дружина "Роксоляна" дійшла до фінальних змагань у Станиславові. Це були вже змагання за мистецтво.

Як я вже згадав, поляки мали свого "Стржельца", а жиди "Трумпельдора". Жиди часто ангажували собі змагунів до складу своєї дружини з інших клубів. На більш важливі змагання ангажували з нашої "Роксоляни"



виїмково доброго гравця Володка Павлова. Він був професійним копуном. Як відомо, в Рогатині була повітова філія товариства "Просвіта" над рікою в місті, читальня "Просвіти" на Бабинцях. "Просвіта" займалася головно освітнім ділом, хорами, драматичними гуртками і т.п., але теж мала кругольню.

Я досить скоро став членом "Просвіти" на Бабинцях, де гуртувалися громадяни зі східної частини Рогатина. Головою був один час Михайло Вербяний. От ми і зорганізували спортовий гурток "Орли". Охочих до спорту знайшлося немало. Кожної неділі рано на площі при вулицях Бережанській і Путятинецькій відбувалася збірка всіх охочих "Орлят". Ми переходили повний тренінг руханки, впоряду та копаного м'яча. Впоряд тривав повну годину, під спів маршових стрілецьких пісень. Гомін пісень розносився по всій долині. Це було не до смаку полякам і їхній поліції. Знаний зі своєї злобної агресивності поліцист Сьліва (ходив завжди в цивільному), викликав мене на "постерунок" поліції, вимагав припинити марші та співи, а ще й погрожував "чорною книжкою" і навіть Березою Картузькою...

Тренував я дружину копаного м'яча дуже послідовно, в короткому часі привів гравців до доброї кондиції. Це були хлопці віком між 17-22 роками, котрі тренували два рази в тижні на пасовиську "Мерешівка". Підставовим гаслом для кожного були: "темпо і дисципліна". Витривалости вчив я, відкликаючись до особистої амбіції кожного зокрема. Фінансових засобів наша спортова група не мала, тож змагуни мусіли купувати свої спортові одяги за власні гроші. Це однак не спиняло ентузіазму. Протягом двох сезонів ми перемогли всі доколичні сільські дружини копаного м'яча, навіть сильну дружину з Черча, яку тренував в часі свого побуту на вакаціях славний змагун львівської "України" Скоцень. Перемога над черчанцями була своєрідною сенсацією Рогатинщини. Помимо наших перемог, місцеві рогатинські клуби дивилися на нас з легковаженням. Ми запропонували відбути окремі змагання між збірною репрезентацією "Рок-соляна-Сокіл" і "Орлятами". Змагання розіграли ми в червні 1939 р., на два місяці перед вибухом війни, на площі в передмісті Кутці. Була неділя, день дуже гарячий, суддював нам тоді Михайло Вербяний. Гра йшла дуже швидко. Орлята накинули темпо "асам-професіоналам" так, що вони скоро спухли... Програли вони змагання 5 до 1, діставши научку, щоб "так гордо не викрикували"... Змагуни-"Орли" були під лікарським наглядом д-ра Лонгіна Мельника, рогатинця з "крови й кості". Пригадую ще, що спортова площа не мала жодних будинків санітарного характеру, стояла тільки дрантива шопа, де ми передягалися; воду до миття вживали з поблизького потоку.

В неділі, влітку, після Богослуження, "Соколи" грали відбиванку на гімназійній площі. Дівчата вправлялися в ритмічній руханці та виступали зі своїми показами на різних фестинах в Рогатині та на запрошення теж у поблизьких місцевостях. Щороку весною "Сокіл" влаштовував біг навпростець (6 кілометрів), в сторону т.зв. "Болота", почерез Кузьминці до Пе-

рунівки. Пересічне число бігунів сягало до 40 осіб. В холодні осінні дні вправляли ми в гімназійній залі, що була випосажена різним приладдям: драбинками, козлами, лавками і т.п. Зимою, особливо шкільна молодь, ховзалася на ставку. "Гаківка" — чи — гокей ще не був в часі перед війною актуальний в Рогатині, але зате лещата були дуже популярні. "Сокіл" організував зимові прогулянки для бігу лещатами навпростець в дооко-лишніх лісах, бігли ми 10 кілометрів. З'їзди бували на поблизьких горбах. Учасників лещетарства бувало багато. Між ними пам'ятаю як дуже добрих Володка Гладкого — "Любрика", Богдана Бігуса і Лантвіта.

Як я вже згадував, санкувалися всі, хто хотів і міг, для розваги: на "Гнилищах" при Путятинецькій, коло міського цвинтаря, або на головній вулиці коло пошти.

Без уваги на приналежність до спортивного товариства, вся молодь Рогатина за моїх часів жила згідно із сокільським гаслом "В здоровому тілі — здорова душа".

Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

## "КАМЕНЯРІ"; СОЮЗ УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТУПОВОЇ МОЛОДІ

*(Присвячено світлій пам'яті Володимира Гавриляка)*

Перша світова війна, хоч і принесла велике зрушення українських народних сил до боротьби за визволення, була одночасно причиною помітного сповільнення, а то й цілковитого припинення діяльності заснованих давніше культурно-освітніх і споріднених з ними пожарничо-спортових організацій, як "Просвіта", "Руське (пізніше українське) Педагогічне Товариство", "Сокіл", "Січ" та ін. З прилученням західно-українських земель до Польщі ті організації відновили — не без великих труднощів — свою діяльність, при чому "Січ" польська влада розв'язала 1924 року. На її місце Роман Дашкевич заснував, рік пізніше, організацію молоді "Луг", яка, під тиском поляків, була поставлена на початку 1930-их років під контроль державного уряду фізичного виховання й мусіла зліквідувати свої добровольчі протипожежні клітини. Члени Української Соціалістичної Радикальної Партії розуміли цю подію так, що Дашкевич пішов на угоду з польською владою і віддав організацію "Луг" під нагляд польської армії. Таким чином, з ініціативи цієї партії постала 1932 року нова молодеча організація "Каменярі". Згідно із статутом, до неї могли вступати усі особи української народності, без різниці статі й релігії, а її завданнями було: плекати загально-визнані ідеали правди й волі, як їх голосили Т. Шевченко, М. Драгоманов і І. Франко, виховувати членів для змагання за повні людські права широких народних мас, помагати їм стати свідомими й розумними громадянами, піднести їхній культурний рівень шляхом викорінення неграмотності. За сім років свого існування організація "Каменярі" охопила майже всі повіти Східньої Галичини, при чому найбільш популярною вона була в Рогатинщині, Самбірщині, Коломийщині, Снятинщині й Тернопільщині. У 1938 році "Каменярі" мали у 22 повітах 12 повітових і 254 місцевих союзів, що можна вважати великим успіхом, беручи під увагу труднощі з боку польської влади, яка переслідувала й розв'язувала поодинокі союзи, забороняла свята, маніфестації, збори, фестини, аматорські вистави, тощо.

Великий вплив, що його в 1930-их роках мали радикали в Рогатинщині, сприяв діяльності "Каменярів" у цьому повіті, так що вже 1936 року ця організація мала там 37 місцевих союзів і 2,652 членів. Успішність діяльності союзів залежала від величини села, а ще більше від присутності

потрібних до праці людей. Подібно, як у інших організаціях, весь тягар праці "Каменярів" несли в Рогатинщині одиниці, як Андрій Гривнак, Володимир Гавриляк, Іван Мурин, Захар Федоренко, Василь Вергун, Петро Дмитрів, Марія Єйна, О. Сухоробський, С. Зобків, Григорій Гринцишин та ін. Вони відвідували поодинокі союзи, брали участь у анкетах, зборах, виголошували реферати, лекції тощо. У їхніх руках було також ведення чи нагляд над працею самоосвітніх гуртків, вони служили інструкторами, підготовляючи членів союзів до т.зв. "каменярського іспиту", що його кожний член організації мусів скласти. Три чи чотири рази тижнево члени "Каменярів" сходилися на лекції, під час яких вивчали ідеологію своєї організації, життя і творчість Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, історію України, правила доброї поведінки і т.д. По вивченні наміченого матеріалу вони приступали до іспиту, що його проводила іспитова комісія, призначена рогатинським повітовим союзом "Каменярів". До неї входили, здебільшого, Володимир Гавриляк, Андрій Гривнак, Василь Гривнак, Іван Мурин, Любов Мурин, Василь Вергун, Петро Горішний, Степан Падучак, Петро Дмитрів і Захар Федоренко.

Деякі каменярські союзи в Рогатинщині мали свої бібліотеки, аматорські гуртки й хори, влаштовували свята Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, свято Крут і преси. Важливою ділянкою діяльності "Каменярів" був спорт. Більші союзи вдержували футбольні команди, групи лещетарства і вправ на реку, секції шахів, вез, відбиванки, легкоатлетики й мандрівництва. Повітові, чи краєві (наприклад, у Тернополі) здвиги були нагодами, де каменярі-спортівці пописувалися своїми вміннями в поодиноких ділянках спорту. Деколи "Каменярі" влаштовували імпрези при співпраці рогатинської філії "Просвіти", як от величаве свято І. Франка 5 липня 1938 року, що в ньому взяло участь 1650 членів обох організацій. Прогулянка до Львова на відкриття пам'ятника І. Франкові була також гарним почином рогатинських каменярів.

Для координації праці повітових союзів та для зв'язку з членством, централю "Каменярів" у Львові видавала журнал "Каменярі", в якому поміщувалося, крім коротких літературних творів, статті про визначніших людей нашої культури, інструкції і вказівки, як вести культурно-освітню й спортову працю та, нарешті, дуже цінні для історії організації звідомлення з діяльності повітових і сільських союзів.

В умовах існуючої перед війною зрізничкованості українських суспільних верств, в результаті якої освітній стан наших сіл залишав багато до побажання, така організація молоді, як "Каменярі", була дуже потрібною. Вона оправдала своє існування й за кілька років своєї діяльності виконала корисну працю для підвищення культурного рівня й національної свідомості, здебільшого, селянської молоді Рогатинщини й інших галицьких повітів.

## У.Н.Д.О. В РОГАТИНЩИНІ

З упадком Західньо-Української Народної Республіки в 1919 р., а, зокрема, після визнання польської окупації Галичини Радою Амбасадорів 14 березня 1923 р., в політичному житті Західньої України наступила дезорганізація. Хоча Польща зобов'язалася дати Галичині широку автономію, вона від перших днів окупації застосувувала польонізаційну політику супроти українців і переслідувала всякі вияви українського національного життя. Всі українські здобутки з часів австрійського панування нівелювалися й касувалися права української мови в усіх публічних установах, ліквідувалися українські школи в користь шкіл з польською мовою навчання. Це, очевидно, викликало відповідну реакцію серед українського населення західньо-українських земель.

Першим виявом такої самооборони була нелегальна Українська Військова Організація (УВО) в 1920 р., яка застосовувала проти польського державного терору свій власний підпільний терор супроти окупаційних чинників і надавала розголосу українському питанню в Західній Європі. Але Польща все ж таки вважалася конституційною державою, якої найвищим законодавчим органом був двопалатний виборний парламентарний сенат, в яких засідали виборні представники різних політичних партій.

В перших виборах, що відбулися в 1922 р., брали участь тільки українці північно-західніх земель (Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя) й вони обрали були 20 послів українців і 9 сенаторів, які створили були Українську Парламентарну Репрезентацію. Галичина, вважаючи що її доля ще не вирішена, уповала на справедливості західніх великодержав, ті вибори збойкотувала і не мала в парламенті жодної української репрезентації. На першій сесії польського сойму український посол з Волині, Самійло Підгірський, зложив в імені української репрезентації політичну декларацію, що "змаганням українського народу є відродження самостійної української держави, але, рахуючись з фактичним станом речей, українці готові співпрацювати з польським народом і всіма народами, що входять у склад Речі Посполитої, коли їм буде забезпечено повний і вільний розвиток у всіх галузях життя".<sup>1</sup> На жаль, під кінець каденції того сойму український парламентарний клуб, хоч і як малий, розбився на кілька фракцій і, фактично, не представляв собою жодної сили.

У Галичині політичні партії продовжували своє існування, як наприклад, Українська Радикальна Партія, Українська Соціал-Демократична Партія,

Українська Народна Трудова Партія, тобто передвоєнна Національно-Демократична Партія. І, власне, ці галицькі політичні партії збойкотували проголошені польською владою вибори до парламенту в 1922 р.

Зорієнтувавшись повністю у польській демократії і конституції, українські політичні провідники зрозуміли, що перед ними довга й затяжна боротьба, яку вони зможуть успішно зводити тільки об'єднано, а не роздрібненими фракціями. У зв'язку з тим, створено "Об'єднуючу Комісію" на чолі з д-ром Ізидором Голубовичем, яка перевела ряд розмов з провідниками ідеологічно-тотожних партій і фракцій і оформила Ширший Народний Комітет. 11 липня цей Комітет остаточно скликав у Львові з'їзд представників цих партій та 49 делегатів від повітів.

З'їзд, що ним проводила президія на чолі з волинським сенатором Михайлом Черкавським, затвердив політичну плятформу партії та обрав Центральний Комітет із 41 члена, та Народний Комітет, тобто ширшу управу УНДО із 113 членів. Центральний Комітет вибрав з-поміж себе 10-тичленну езекутиву, головою якої був обраний відомий тоді український політичний діяч д-р Дмитро Левицький.

Офіційним пресовим органом УНДО був тижневик "СВОБОДА", а напів-офіційним щоденник "Діло". Крім того політичну плятформу УНДО визнавали щоденник "Новий Час", тижневики "Український Голос" у Перемишлі, "Рада" у Львові та "Громада" у Луцьку на Волині. Новообрана президія УНДО виготовила окреме "Звернення до українського народу", в якому з'ясувала політичну плятформу-програму партії УНДО й цілі діяльності, які охоплювали всі верстви українського народу. Для ознайомлення широких мас населення з програмою УНДО, президія подала її до всіх пресових органів Західньої України, але польська цензура не пропустила її в цілості. Цензорів не подобалося те, що президія УНДО заявляла одверто, що вона, визнаючи статус кво, як тимчасову розв'язку, продовжуватиме змагати до створення української держави. Про це недвозначно говорилося, власне, у сконфіскованій частині. З уваги на те опубліковано її тільки частково в пресових органах, а в тому і в щоденнику "Діло" з 15 липня 1925 р. У цьому зверненні між іншим говорилося:

*Плянний і послідовний наступ на український народ, на його духове і моральне, матеріальне і фізичне добро був, між іншим, тим імперативом, який привів до об'єднання відокремлених українських національних політичних груп і гуртів в одну суцільну організацію. Перед лицем грізної небезпеки і в почутті відповідальности за долю Рідного Краю, Українська Народна Трудова Партія (зі своїми обома групами), Українська Партія Національної Роботи ("Заграву") та суто національна група Української Парламентарної Репрезентації, зі своїми однодумцями на Волині, Поліссю, Холмщині і Підляшшю, зливаються в одну політичну організацію під назвою УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ, змагаючи до того, щоб одноцільному фронтові противника протиставити об'єднаний фронт організованого громадянства.*

Тут була з'ясована ціла програма, пункт за пунктом, а в заключному параграфі говорилося про те, що:

*Всі, ті, що наложили головами за кращу долю народу, своїми курганами, могилами і хрестами, закликають нас не дати нашої Батьківщини на поталу. Всі ті, що глядять з курних хат, чужинецьких фабрик і ремісничих варстатів, взивають нас стати плечима об плече, груди при груди, рука в руку, до спільної боротьби за правду, добро і справедливість.*

За новообраний Центральний Комітет УНДО підписали д-р Дмитро Левицький, голова, сенатор Михайло Черкавський, о. Дамян Лопатинський, д-р Олександр Марітчак, Григорій Тершаковець і д-р Корнило Троян, заступники: Володимир Целевич, секретар і Михайло Струтинський, його заступник.

Але Президія УНДО не дала за програму. Вона звернулася зі скаргою до Міністерства Справедливості і, завдяки тому, 21 липня появилася додатково також і сконфіскована частина. Ось уривок тої частини "Звернення", яку цензура не хотіла пропустити:

*Визнаючи принцип загальнопризнаного права на (само) означення народів, УНДО на чолі своєї п'ятформи ставить здійснення в повному об'ємі право нації на всіх областях, на яких у р. 1914 український народ становив більшість населення.*

*УНДО стверджує, що Галичина з Лемківщиною, Волинь з Поліссям і Холмщина з Підляшсям мають відвічний український характер, що це історична і сучасна неподільна власність українського народу та що згідно з принципом самовизначення народів і непередаваними, а навпаки, відновленими домаганнями українського народу, ці землі є вповні управлені здійснити своє природне право.*

Це була основна політична ціль УНДО, до якої партія мала змагати, застосовуючи всі легальні засоби для збереження української субстанції і забезпечення їй нормального розвитку.

Найвищим органом УНДО був Народний З'їзд, який мав відбуватися що два роки, але крім того відбувалися ще й повітові народні з'їзди, які обирали повітові народні комітети. УНДО не було партією в модерному розумінню, тобто не мало точного реєстру членів і не було членських вкладок. Був це радше широкий, але дисциплінований рух, який базувався на взаємній лояльності поміж проводом та низовими діячами. Тут слід підкреслити, що важливу роль в організації УНДО відіграло українське національно свідоме духовенство в Галичині.

Тому, що це був вакаційний час, фактична діяльність УНДО почалась у вересні 1925 р., коли стали організовуватися повітові партійні клітини. Найбільш пекучою справою того часу було усунення української мови з внутрішнього урядування всіх державних установ законом з 31 липня 1924 р. та закон про парцеляцію великих земельних володінь з 1925 р., який фаворизував польських селян.<sup>2</sup> На основі того закону Польща колонізувала українські землі поляками, не зважаючи на великий відсоток малоземельного, а то й безземельного українського селянства. Проводячи польоні-

заційну політику, уряд ліквідував українське шкільництво в Галичині, що його з таким трудом осягнуто за австрійських часів. У зв'язку з тим, провід УНДО організував громадські віча, на яких роз'яснювано селянам їхні конституційні права і способи боротьби за українську школу і за землю. До кінця 1925 р. провід УНДО влаштував 45 віч, на яких українські політичні діячі обговорювали найбільш пекучі проблеми української громади. За цей час населення західньо-українських земель мало вже змогу запізнатися, прямо чи посередньо, з новою політичною партією та її програмою.

Беручи до уваги той стан, голова УНДО, Дмитро Левицький, проголосив дальшу програму партії. "Партійний провід УНДО, — писав він, — ставить собі на найближче майбутнє ось такі три завдання: 1) перевести організацію краю; 2) виробити точну програму діяльності у всіх важніших ділянках нашого національного життя; 3) причинитися до скріплення наших кооперативних та економічних інституцій".<sup>4</sup> Так у скорому часі проводилися народні збори по всіх повітових містах та важливіших містечках і громадах.

## ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО У РОГАТИНЩИНІ

У зв'язку з цим Центральний Комітет нав'язав контакти з різними повітовими містами, призначаючи там тимчасових представників, чи мужів довір'я, які мали організувати повітові з'їзди і віча. Таким представником на Рогатинщину був 72-річний священник, парох села Вербилівці, о. шамбелян Степан Городецький, який очолив повітову організацію УНДО. Був це відомий суспільно-громадський і церковний діяч, організатор і меценат політичної, економічної та культурної праці на Рогатинщині.

У відповідь на заклик Центрального Комітету УНДО, повітова організація УНДО зорганізувала на 1 лютого 1926 р. в Рогатині, у великій залі дому "Просвіти", багатолюдне всенародне віче. На програмі його було обговорення повітової партійної організації, земельна реформа, вибори до самоуправних громад, візити, інтервенції тощо. Віче відкрив о. шамбелян Городецький і до президії віча були обрані: він сам, як голова, а також Теодор Соломка, селянин з Пукова, як заступник голови, та Василь Мацук, як секретар. На віче прибули зі Львова члени Центрального Комітету УНДО і реферували, о. прелат Леонтій Куницький про партійну організацію, а Олекса Черкавський всі інші справи.

На вічу були присутні й члени Української Радикальної Партії, які, забираючи голос у дискусії, називали УНДО "буржуазною" партією. Активну участь у дискусії брали селяни Михайло Ліщак, Баслядинський і Кордис, а також священники о. Йосиф Яворський та о. Степан Городецький. В ході дискусії виринуло питання т.зв. Селянського Конгресу, що його скликав під кінець січня 1926 р. адвокат Северин Данилович, який пішов на співпрацю з польськими урядовими чинниками. "Конгрес" відбувся у залі польського "Сокола" у Станиславові і помімо того, що залізничний квиток, як також помешкання і харчі видавалися учасникам безплатно, присутніх з цілого Станиславівського воєводства було заледве 200 осіб.<sup>5</sup>



Багато з-поміж них поїхали з цікавості тому, що все було безкоштовне. Для порівняння настроїв українського населення варто підкреслити, що віче в Рогатині відбувалося декілька днів пізніше і заля "Просвіти" на 700 місць не вміщала всіх бажаючих бути на вічу. Для них відкрито ще й сусідню кімнату й, помимо того, немало цікавих повернулися додому, не маючи навіть стоячого місця.

Віче в Рогатині схвалило три резолюції, в яких селянство Рогатинщини вимагало: 1) негайного розв'язання теперішніх громадських та інших самоуправних установ і негайного розписання і переведення виборів до тих тіл на основі рівного, безпосереднього, тайного і пропорційного права голосування; 2) віче взиває Українську Парляментарну Репрезентацію й управи УНДО до рішучої боротьби з господарським, культурним і політичним поневолення українського народу західньо-українських земель; 3) віче взиває все українське селянство гуртуватися в рядах УНДО, як єдиної української політичної партії, яка заступає і боронить права всіх верств українського народу.<sup>6</sup>

Голосування відбувалося окремо над кожною резолюцією і їх прийнято одноголосно. Цікаво, що навіть присутні радикали не голосували проти. Правда, були ще й резолюції, які засуджували т.зв. селянський конгрес, але представник державної влади не допустив до голосування над ними, мовляв, такої точки не було на програмі віча, а крім того, ті резолюції не були предложені до розгляду старства. З цього найкраще видно в чийому інтересі організувався "селянський конгрес".<sup>7</sup>

В 1926 р. в Польщі відбувся державний переворот і після дводенних боїв (12-14 травня) до влади прийшов маршал Юзеф Пілсудський. Від того часу аж до вересня 1939 р. Польща була фактично напів тоталітарною державою. А це мало не мале значення і для політичних партій у Польщі, а в тому і для українських, бо уряд Пілсудського ще більше застосовував політику переслідування, зокрема, супроти національних меншин.

Не зважаючи на постійні перешкоди з боку польських урядових чинників у здійснюванні наміченої політики УНДО, перешкоди ставили також і інші українські політичні партії, серед яких найсильнішою була Українська Радикальна Партія. А все ж таки УНДО в Рогатинському повіті постійно здобувало щораз то кращі позиції серед селянства, яке не захоплювалося клясовою боротьбою пропагованою радикалами, селярбами, тощо. Згідно з офіційним звідомленням на II-му З'їзді УНДО, 19-20 листопада 1926 р. у Львові, Станиславівське воєвідство було найгірше зорганізоване, бо на 20 повітів тільки 11 були вже організаційно охоплені, а в тому і Рогатинський повіт. Мабуть тому, вчисляючи вклад Рогатинщини у розбудову УНДО, на тому ж З'їзді, до Центрального Комітету УНДО був обраний Степан Бандура, селянин з Пукова, Рогатинського повіту.

В наступному році по цілій Галичині відбувалися вибори до міських і сільських урядів й у зв'язку з тим посилилася праця УНДО, намагаючись вибрати якнайбільше свідомих українців до тих самоуправ. Виборча систе-

ма у Польщі до міських і сільських самоуправ не була прямою і безпосередньою. У муніципальних виборах була система т.зв. чотирьох кол, які формувалися за соціально-маєтковим і професійним станом виборців. У передвиборчій кампанії організувалися віча, на яких обговорювано і способи голосування і кандидатів на відповідні уряди. У зв'язку з виборами, як муніципальними так і державними, відбувалися різні шахрайства з одного боку та перекуплювання голосів привабними обіцянками або погрозами, з другого. І це давало висліди, бо деякі менше свідомі українці, а, зокрема, латинники, давалися застрашити. Помимо того, що поляки представляли собою тільки незначну меншину, зокрема, коли йдеться про Рогатинщину, вони все виходили, в порівнянні з українцями, з кращим вислідом. Наприклад, в містечку Журові, Рогатинського повіту, де українці становили близько двох третіх населення, при чому половина з них були латинники, українці перемогли тільки в 4-му і 3-му колі. Поляки йшли разом з жидами й виграли в 2-му і 1-му колі й за співпрацю дали жидам одне місце. Всіх управнених до голосування було 613 осіб, у тому 294 українці, 274 поляки та 45 жидів. При виборі вїйта обидва кандидати дістали по 12 голосів і тому довелося тягнути жереб, у висліді чого поляк став вїйтом, а українець заступником. Не обійшлося і без шахрайств. На листу управнених до голосування не було втягнуно 40 українців, а в день виборів поліція арештувала двох братів, свідомих українців, Йосифа й Михайла Сеньових. Їх випущено щойно аж по закінченню виборів.<sup>8</sup> Знову ж у Пукові, Рогатинського повіту, де поляків було всего кілька родин, урядовий представник намагався різними способами здобути щось для поляків, але це йому не вдалося, бо листа членів УНДО, яка нараховувала 24-ох радних перемогла повністю, українці виграли в усіх чотирьох колах. Але остаточно оформити новий громадський провід не вдалося, бо поляки внесли протест і треба було чекати на рішення староства.<sup>9</sup>

В самому ж Рогатині перейшла листа бльоку, а саме: з IV-го кола вибрано 4 українців, 4 поляків і 4 жидів, з III-го 12 українців, з II-го — 12 жидів, а з I-го — 12 поляків. Таким чином, всі три національні групи дістали у міській раді по 16 представників.<sup>10</sup> Це тільки приблизно відповідало національному складу населення, бо в дійсності українці становили найбільш чисельну групу. Зате краще випали вибори в селі Княгиничі, де дуже добре працював український виборчий комітет. "Проти українців станув цілий постерунок поліції, усі жиди, а також і українські хруні," — інформував дописувач "Діла". — Найбільше довелося боротися з жидами, які хотіли опанувати громаду, маючи забезпечено для себе I і II кола. А тому, що вони, на наказ згори, мусіли відступити два мандати з I-го кола полякам (яких у Княгиничах було чотири родини), жиди забагли відбити собі ті два мандати на українцях. В тому допомагали їм місцеві хруні. Але й це їм не помогло, бо українці здобули всі місця у IV і III колах. Як можна було сподіватися, жиди внесли до староства протест.<sup>11</sup>

П'ятого грудня 1927 р. президент Польщі, Ігнаци Мосціцькі, видав

розпорядок про нові вибори, до польського сойму 4 березня, а до сенату 11 березня 1928 р. У зв'язку з тим, край розподілено на 104 виборчі округи, з яких Золочівська округа мала вибрати 9 послів до сойму. (До сенату був інший розподіл). Хоча кожна партія мала своїх вибраних кандидатів, голосування відбувалося за партіями, а не за кандидатами. Після виборів кількість посольських мандатів назначалося пропорційно до відданих голосів на ту чи іншу партію, а партія у черговому порядку, за зголошеною листом кандидатів, розподіляла між них посольські мандати. Кожна партія, яка йшла до виборів мала своє визначене число, яке було видруковане на балотах. І так, польська партія, організована урядом як Блок Безпартійних за Співпрацею з Урядом, у скороченні "Б.Б.", мала число 1 і всі голоси, тобто балоти, на яких була "1" (одинка) були голосами за ту партію. УНДО мало тоді ч. 18 і на його балотах була цифра "18", які голосуючий вкидав до урни.

Рогатинський повіт був приділений до 55-ої Золочівської округи, яка охоплювала 10 повітів, а в тому Бережанський, Бібрецький, Брідський, Зборівський, Золочівський, Радехівський та інші повіти. УНДО визначило там своїх дев'ять кандидатів, але тільки чотири кандидати здобули мандати на послів: Степан Кузик, адвокат з Рогатина, кол. суддя Володимир Целевич, генеральний секретар ЦК УНДО, Олександр Вислоцький, господар з Брідського повіту, й о. д-р Володимир Пелліх, парох з Радехівського повіту. Крім кандидатів УНДО у цій окрузі був ще кандидат д-р Михайло Західний, який тоді очолював радянофільську фракцію з Української Партії Праці, яка в часі виборів мала число 26.

У відповідь на проголошені вибори Центральний Комітет УНДО опублікував відозву До Українського Народу, а, зокрема, до українських політичних партій, із закликом йти до виборів спільним фронтом. У цій відозві між іншим говорилося:

*4 і 11 березня ц.р. (повинно було бути наступного, або 1928 року — В.В.) розписано вибори до польського сойму і сенату. Всім нам добре відоме це слово. На наших землях вибори все були боротьбою. Боротьбою за характер наших земель, за душу українського народу.*

*Через західно-українські землі в останніх роках перекотилося море горя і кривди на всіх царинах національного життя нам завдавано тяжкі удари. Все ж ми незламні. Без нічєї помочі, власними силами і власними засобами боролися ми з ворожим наступом, відбивали удари, творили на руїнах нове життя. В найтяжчих умовах, які тільки знає історія, зуміли ми встоятись, сильні вірою в непропащу силу крові, пролитої за проміннясяйну мету нації, сильні вірою в її велике завтра.*

*Щоби перемога народу була повніша, Провід Українського Національного Об'єднання звертається до всіх українських національних партій з зазивом створити один могутній національний фронт. З тою самою ціллю старається він створити один фронт всіх непольських народів.*

*Бо на підставі виборчої ординації тільки великі бльоки можуть числити на перемогу.*

*Йдемо до виборів з непохитною вірою в перемогу! Всі під блакитно-жовтий прапор! Хай живе український національний фронт!*

Звернення підписали Дмитро Левицький, голова, Володимир Целевич, секретар та всі інші 39 членів Центрального Комітету УНДО.<sup>12</sup> На жаль, з того нічого не вийшло, бо партії соціальної лівиці, базовані на широкій інтернаціональній платформі, не погодилися йти спільно. Вони у своїй виборчій кампанії, замість поборювати чужонаціональні впливи, виступали проти Українського Національно-Демократичного Об'єднання.<sup>13</sup> "Візьміть до рук якунебудь газетку, що виходить з підтитлом "орган працюючого народу", — писало "Діло", — все одно, чи це буде "Наше Слово", чи "Сель-Роб", чи "Громадський Голос", чи яканебудь "Рада" або "Правда", а там зустрінете у всіх відмінках УНДО з найрізномірнішими прикметниками і списком усіх головних гріхів".<sup>14</sup>

Не зважаючи на неуспіх у переговорах у справі одноцілого українського фронту, УНДО домоглося спільного фронту з іншими національними меншостями Польщі. Одночасно УНДО, готуючись до виборів, успішно проводило свою передвиборчу кампанію. 11 січня в Рогатині відбулася велика довірочна передвиборча нарада, а якій взяли участь делегати від 47 громад повіту. Наряду відкрив рогатинський адвокат, д-р Семен Гладкий, а головну промову про положення українського народу в Польщі виголосив Володимир Целевич. Крім нього промовляли також Михайло Ліщак, д-р С. Гладкий та о. Григорій Скасків. "Всі бесідники нап'ятували киринну роботу радикалів, які розбивають одноцілий український фронт", — писав кореспондент "Діла". — Зібрані одноголосно одобрили кандидатуру адвоката Степана Кузика, директора Повітового Союзу Кооператив у Рогатині, на посла до варшавського союму.<sup>15</sup>

22 січня відбулося передвиборче віче в Мартинові Новім, яким проводив Грицько Муцак. Присутнім, біля сто людей, справу реферували адвокат Степан Кузик, кандидат на посла з Рогатинщини і студент Іван Яськів. 23 січня відбулося віче в селі Потік з участю біля 200 людей. Вічем проводив о. Денис Телішук, а справи реферував директор Союзу Українських Кооператив Іван Поритко. 24 січня відбулося передвиборче віче в Залужу, під Рогатином, присутніх було бл. 300 людей. Вічем проводив о. Степан Городецький, а секретарював Степан Хариш. Тут з доповідями виступали делегат ЦК УНДО, пані Вигнівська зі Львова і також директор І. Поритко. Слід підкреслити, що на всіх тих вічах присутні схвалювали виборчу платформу УНДО і зобов'язувалися голосувати на листу УНДО.<sup>16</sup> Такі віча відбувалися в Букачівцях, у Скоморохах Нових, у Лучинцях, у Липиці Горішній, Гербутові, Дитятині, у Зеленові Великому і по майже всіх селах Рогатинщини. Коротко кажучи, УНДО добре готувалося до виборів і тому не дивно, що вибори в Золочівській окрузі, а в тому й у Рогатинщині, дали українцям непогані висліди.

Але, як звичайно під польським пануванням, вибори до сойму і сенату в 1928 р. "відбувалися в умовах терору, виборчого зловживання і фалшування" з боку поляків і тому українці вибрали всего 48 послів на всіх 444 та 11 сенаторів.<sup>17</sup> З усіх голосів відданих на українські листи УНДО отримало 447.828, що становило 61 відсоток усіх відданих голосів на українські листи, з того в Галичині 309,500, на Волині 33,580 і на Поліссю 14,431 голос. Якщо ж ідеться про кількість здобутих мандатів, то УНДО здобуло 23 послы й 9 сенаторів, Українська Радикальна Партія — 7 послів і одного сенатора, Українське Селянсько-Робітниче Соціалістичне Об'єднання, у скороченні Сель-Роб (правиця) — 5 послів й 1 сенатора, Сель-Роб (лівиця) — 4 послы, а всі інші разом 9 послів. В Золочівській виборчій окрузі всі українські листи здобули 205,697 голосів і, за підрахунками у ЦК УНДО, українці втратили тут 2 мандати, один у користь поляків, а другий у користь жидів, які здобули 23.812 голосів.<sup>18</sup> Поміж кандидатами переможцями знаходився також і адвокат Степан Кузик, кандидат Рогатинщини.

Аналізуючи вислід виборів, "Діло" стверджувало, що на суцільній українській території, де згідно з польським пофалшованим переписом населення в 1921 р. жило кругло 4,620,000 українців, 1.430,000 поляків і 700,000 жидів,<sup>19</sup> то "якщо б у виборах до сойму й сенату українці були йшли в суцільному національному фронті, в цілій Західній Україні, вони були б здобули 60 мандатів, а в самій Золочівській окрузі від 6-7 мандатів. До того прийшло б з державної листи 13-14 послів, що разом становило б 73-74 послы. Отже, через те, що українські партії відмовилися йти разом, українці втратили 31-32 мандати".<sup>20</sup> Так само справа виглядала з сенатськими мандатами. Тому, що один сенатський мандат припадав кругло на 280,000 населення, українці повинні б були отримати 17 мандатів, поляки п'ять, а жида 2 мандати. На основі одержаних голосів полякам припадало 12 мандатів, українцям 10, а жидам 2 мандати. Тим часом поляки здобули 14 мандатів, українці 9, а жида один мандат. З українських виборчих сенатських мандатів УНДО дістало сім сенаторських місць, а радикали і сельроби по одному. (Додаткові два мандати УНДО дістало через урядове призначення).<sup>21</sup> В остаточному результаті "Діло" стверджувало, що "коли при розвалі й розпорошеності дві найстарші українські партії, УНДО і радикали, здобули 70 відсотків усіх українських голосів, то при єдності були б напевно досягнули 90 відсотків, а одночасно на яких 30 відсотків були б зменшили успіхи 'одинки',<sup>22</sup> тобто польської листи "Б.Б.". "Об'єктивний обсерватор нашої виборчої акції, без сумніву був би прийшов до переконання, — твердило "Діло", — що вся та боротьба не може бути впливом і вислідом наших внутрішніх відносин, тільки спричинена зовнішніми чинниками, що акторами тієї трагікомедії є не чесні громадяни, тільки перекупні людоці".<sup>23</sup>

Шостого травня 1928 р. в Рогатині відбувся повітовий народний з'їзд УНДО, в якому взяли участь 627 відпоручників із 57-ми сіл Рогатинського повіту. На з'їзд прибули, крім рогатинського посла Степана Кузика, також і послы Золочівської округи, о. д-р Пелліх та Олександр Вислоцький. З'їзд

відкрив заслужений і довголітній провідник Рогатинщини, о. С. Городецький. Привітавши послів, він указав на нелегкі завдання нашої посольської репрезентації у соймі й сенаті. Від зібраного селянства послів вітав інвалід з визвольних змагань, Василь Сліпенький. На з'їзді присвячено багато уваги вислідів виборів, що його реферував о. д-р Пелліх. Міжпартійним відносинам в лоні української громади присвятив свою доповідь посол Олександр Вислоцький. Він також заторкнув справу оборони перед колонізацією українських земель мазурами.

Вкінці посол Степан Кузик здав звіт з дотеперішньої діяльності послів УНДО. У посольському парламента послі різних партій творили свої власні клуби, або, коли їх було мало, об'єднувалися з іншими однорідними по ідеології, чи, як це було з послами національних меншин, по національності. 26 березня, — говорив він, — нововибрані послі на листу ч. 18, створили Український Соймовий Клуб на чолі з Дмитром Левицьким і двома заступниками, Володимиром Загайкевичем і Сергієм Хруцьким. Секретарем був обраний д-р Іван Блажкевич.<sup>24</sup> Одночасно створився Клуб Української Соціально-Радикальної Парламентарної Партії на чолі з д-ром Левом Бачинським,<sup>25</sup> тобто послів, що були вибрані на листу ч. 22. Кілька днів пізніше Клуб УНДО договорився з послами радикалами про співпрацю при виборах президента і створено Українську Посольську Репрезентацію, до якої тепер належало 34 послі. Без ніяких застережень з'єдналися з українцями послі-білоруси під проводом посла Єремича.<sup>26</sup>

Сенатський Клуб складався з дев'яти сенаторів УНДО і своїм головою вибрав д-ра Антона Горбачевського. Пізніше до цього Клубу приєдналися також єдиний сенатор радикал д-р Іван Макух, обраний у Станиславському воевідстві, де радикальний рух був найсильніший з цілої Галичини, і двох сенаторів білорусів. Завдяки тому це була друга щодо величини група у польському сенаті. Сенатор Сергій Козицький з партії Сель-Робів відмовився вступити до "буржуазного" українського клубу.

Українські послі з'явилися на залю соймових нарад зі співом "Ще не вмерла Україна", що дуже дратувало маршала Пілсудського, який, в імені президента, відкривав сойм. Після відкриття сойму першим актом було зложення приречення лояльності Польській державі. Всіх послів викликали поіменно, в поазбучному порядку, й тому першого з українців покликали посла Степана Барана, адвоката й визначного громадського й політичного діяча. Баран відмовився повторити приречення так, як йому диктували, натомість зараз, після першого слова "Прирікаю...", заявив: "примушений регуляміном і застерігаю собі зголошення наглого внесення про зміну регуляміну в тому напрямку, щоби допустити українську мову до нарад у соймі". Таке саме застереження склав потім голова українського Клубу посол Дмитро Левицький.<sup>27</sup>

Обговорюючи відношення Посольського Клубу до посольського уряду, посол Кузик заявив, що Клуб придержується лінії зазначеної у його правно-державній заяві, тобто, що його остаточною ціллю є самостійна

українська держава. Далі він обговорив напрямні організаційної праці на майбутнє.

Промови послів викликали одобрення серед присутніх, на що вказували часті й довготривалі оплески. В дискусії забирали голос: М. Ліщак з Завалля, дир. Ромах з Чесник, Семен Мелькович з Пукова, Степан Хариш з Залужа, Панько Лялька з Жовчева, Дмитро Ромах з Лучинець і Степан Сахно з Рогатина.<sup>28</sup>

Повітовий Народний З'їзд одногосно схвалив резолюції, якими представники Рогатинського судового повіту одобрили політику Українського Парляментарного Клубу й закликали усіх послів української національності до створення одного українського національного посольського клубу, без різниці на партійну приналежність. Одночасно З'їзд висловив гострий протест проти польщення українського шкільництва й проти колонізаційної політики українських земель і домагався переведення парцеляції ґрунтів великих земельних посіlostей тільки між українським селянством. Так само З'їзд протестував проти підвищення ґрунтового податку й домагався амнестії для всіх політичних в'язнів, як також признання вдовино-сиротинських та інвалідських рент громадянам української національності, продовження терміну реєстрації інвалідів та зрівняння платень австрійських емеритів з емеритами польськими.<sup>29</sup>

Як видно із цих резолюцій, З'їзд за своєю програмою і змістом охоплював майже всі проблеми й турботи, які тоді нуртували серед українського населення Західньої України. Після ухвалення резолюцій З'їзд вибрав ширший партійний комітет зложений з 50-ти представників різних сіл повіту, а також і вузчий езекутивний комітет. По закінченню З'їзду обидва ці комітети відбули нараду разом з послами, на якій намічено плян праці на майбутнє.<sup>30</sup>

Тиждень пізніше, тобто 13 травня, відбувся великий концерт на честь Тараса Шевченка в Пукові, Рогатинського повіту, на який приїхав посол Степан Кузик. Проти нього виїхала бандерія місцевого руханково-спортового товариства "Луг", числом 80 луговиків на конях, а на залі вітав його, за традиційним українським звичаєм, хлібом і сіллю, місцевий начальник громади Степан Бандура. Це вказувало, що політика УНДО була популярна серед широких кіл українського селянства. До зібраних на концерті промовляв посол Кузик та професор рогатинської гімназії, Юліян Каменецький.<sup>31</sup>

Восьмого травня відбулося велике віче під голим небом у м. Болшівці, на півдні Рогатинського повіту, при участі бл. 3,000 громадян з сусідніх сіл Бовшева, Кінашева, Слобідки Болшівецької, Гановець і Демянова. Тут також виступав посол Кузик, який подав звіт з діяльності Українського Посольського Клубу і заторкнув усі його заходи поліпшити селянську долю. Після звіту віче схвалило низку резолюцій, які Кузик забрав до Посольського Клубу.<sup>32</sup>

13 липня УНДО влаштувало велике посольське віче у містечку Ферлієві, на півночі Рогатинського повіту, яке зараховувано до найкращих націо-

нальних твердинь Рогатинського повіту й мало своїх власних визначних діячів, як Верстич, Ковалишин, Олійник, Кічула та ін. У цьому вічу брали участь також довколишні села, Кліщівна, Мелна та ін., а також Кореличі й Дусанів Перемишлянського повіту. Головним промовцем віча був посол Кузик, який з'ясував політику й роботу послів і senatorів УНДО на парламентарній арені. На закінчення віче схвалило резолюції, які відносилися до шкільних, господарських і політичних справ і висловило довіря президії УНДО.<sup>33</sup>

Такі віча відбувалися по цілому повіті й на них представники УНДО, а в першу чергу послі УНДО, інформували населення про свою діяльність. Очевидно, що найбільше таких віч було перед і по загальних виборах до сойму і сенату, бо кожна політична партія намагалася представити себе як єдиноправильну і найкращу для виборців. Однак, у міжвоєнних роках найбільшою популярністю втішалася партія УНДО й вона у кождих виборах здобувала найбільше голосів, а впарі з тим і найбільше послів і senatorів.

Але протести українців проти польської політики на українських землях не промовляли ані до польських політичних партій, заступлених у парламенті, ані до урядових чинників. Колонізація українських земель продовжувалася, українські школи уряд ліквідував, забувши про обіцяну "широку автономію" для Галичини. На пленарному засіданні сойму 29 березня 1929 р. Дмитро Левицький, виступаючи в імені Парляментарного Клубу, заявив, що "Український народ є споконвічним автохтоном на землях, що тепер увійшли в склад Польщі, які раніше входили в склад Київської і Галицько-Волинської держави ... українці не зреклися змагань до державної незалежності... Вступаючи до цих законодатних палат (польського сойму і сенату) українці будуть і тут змагати до здійснення найвищого права української нації".<sup>34</sup>

18 серпня 1929 р. в Загір'ю Рогатинського повіту, відбулося велике віче УНДО, на яке прибули люди з дооколишніх сіл, як Васючин, Явче, Псари, Помонята і Княгиничі, разом близько 1,500 осіб. Вічем проводив колишній парох Загір'я о. Андрій Пеленський, а двогодинний звіт з діяльності Української Парляментарної Репрезентації (УПР) зложив посол Степан Кузик. У дискусії над звітом забирали голос Петро Саранович з Явча та Василь Гладій з Княгинич. Під кінець присутні на вічу зложили подяку послові Кузику за його вичерпні інформації про діяльність УПР, а о. Пеленському за влаштування віча, яке закінчено гимном "Ще не вмерла Україна".<sup>35</sup>

17 вересня 1929 р. в селі Липиці Горішній, Рогатинського повіту, відбулося величаве посвячення нового дому читальні "Просвіти", де з довшою промовою виступив посол С. Кузик. Він заторкнув пекуче питання ліквідації українських шкіл польською владою та взагалі освіти молодого українського покоління, осягнення якої державні чинники чимраз то більше утруднюють. З уваги на такі невідрадні обставини, — говорив Кузик, — читальні "Просвіти" повинні й мусять ширити освіту серед українського народу. "Освіта поневоленого народу мусить виховати молоде покоління здібне до чину, здібне стати в обороні свого народу", закінчив Кузик.<sup>36</sup>



В самому ж Рогатині відбулося велике кооперативне свято, 27 жовтня 1929 р., в якому взяло участь 15.000 народу. Тому, що УНДО було дуже тісно пов'язане з господарською ділянкою Західньої України, а в тому і з українською кооперацією, де зрештою більша частина його провідного активу була затруднена, цю нагоду годі було проминути. На цьому святі всіх учасників привітав голова Надзірної Ради Повітового Союзу Кооператив, д-р С. Гладкий, а головну промову виголосив директор Ревізійного Союзу Кооператив і посол з рамени УНДО до сойму, Остап Луцький. Короткою промовою закінчив свято посол Степан Кузик.<sup>37</sup> Не має сумніву, що при всіх таких нагодах провідні члени УНДО не забували згадати про свої партійні справи, а зокрема, про діяльність послів та Парламентарної Репрезентації у соймі.

1930 рік був трагічним для українців Галичини. На весну Пілсудський розв'язав польський парламент, який відмовився бути послухним зняряддям його політики й він сам став фактичним диктатором. Заходи УНДО унормувати відносини й направити заподіяне українцям зло, не дали бажаних успіхів. І коли не вдалося нічого досягнути на форумі польського парламенту, до голосу прийшла підпільна Українська Військова Організація (УВО) та новооформлена Організація Українських Націоналістів. Почалися терористичні акції проти поляків, які мали на меті робити розголос українській справі та вказати світові, що Польща не виконує своїх зобов'язань супроти національних меншин, зокрема, супроти українців. В липні 1930 року вибухла хвиля саботажних акцій, в основному проти маєтків польських колоністів, яких уряд насаджував на розпарцельованих панських землях, щоб у той спосіб скріпити польський стан посідання на українських теренах. Від липня до листопада 1930 р. в Галичині нараховано 191 терористичних актів, в тому 172 проти приватних польських маєтків.<sup>38</sup> Саботажні акції мали також на меті відстрашити поляків від колонізації в Галичині й це мало деякі наслідки. Наприклад: в самому 1920 р. до сусіднього Підгаєцького повіту прибуло 4.850 мазурів, які осіли на двірській землі, але переконавшись як їх ненавиділо місцеве населення, як і зі страху за долю своїх родин, у першій половині 1930-их років вернулося назад додому, до корінної Польщі — 1,200 осіб, відпродавши українцям 1.713 моргів землі. В інших повітах можна було завважити подібне явище, як це заявляла польська газета "Пяст".<sup>39</sup>

У відплату за терористичні акції ОУН, поляки перевели восені 1930 р. в Галичині т.зв. пацифікацію, в часі якої нанесли велику шкоду українському населенню.

В Рогатинському повіті пацифікація почалася 23 вересня і її можна поділити на дві фази. В першій фазі пацифікацію переводила поліція з поліційної школи в Мостах Великих у 24 селах: Бабухів, Залуже, Потік, Черче, Фрага, Любша, Луків, Чесники, Данильче, Жовчів, Липиця Горішня, Липиця Долішня, Журів, Чагрів, Григорів, Васючин, Підмихайлівці, Явче, Дем'янів, Мартинів Старий і Новий, Бовшів, Різдяни, Свистільники.<sup>40</sup>

Другу фазу пацифікації переводив 6-ий полк уланів зі Станиславова, який переїхав майже всі села повіту з тим, що ґрунтовно здемолював кооперативи і читальні "Просвіти" у П.дгороддю, Конюшках, Сернках Середніх, Загір'ю, у Княгиничах, Журові, Підмихайлівцях, Григорові, Чагрові і в Васючині.<sup>41</sup> По цілій Галичині поляки спалили тоді 62 житлові будинки, 87 stodіл, 78 інших господарських будинків та 112 скирт збіжжя<sup>42</sup>. Не звертали поляки уваги ані на вік, ані на стать, ані на послів та сенаторів, які, щоправда, із розв'язанням сойму тратили свою парламентарну недоторканість, але все ж таки, вони були членами найвищого законодавчого тіла у державі. Засадити до тюрем майже половину послів українців останнього парламенту на чолі з головою Української Парламентарної Репрезентації і головою ЦК УНДО д-ром Дмитром Левицьким, секретарем ЦК УНДО Володимиром Целевичем. Знущалися над передовими українськими громадянами до тої міри, що сім осіб померло від побоїв, а поранених нараховувалося тисячами.<sup>43</sup>

Шостого вересня 1930 р., о год. 8-ій рано, на помешкання посла С. Кузика в Рогатині прийшов комісар поліції Гляйц із 5-ма поліцаями, без судового дозволу, і помімо протестів самого адвоката і посла Кузика, перешукували всюди до 12 години в полудне. Нічого не знайшовши, Кузика арештували і під конвоем 4-х поліцаїв відпровадили його, як небезпечного злочинця, до комісаріату поліції. Коли ж Кузик не погодився на те, щоб йому робили відтиски пальців і відмовився робити якінебудь зізнання, його відправили вечером до арешту повітового суду в Рогатині. Хоча поліція не мала жодних доказів і фактів, хворого в той час на запалення горла Кузика затримали в арешті через кілька днів, шукаючи підстави на обвинувачення.<sup>44</sup> На початку жовтня у польських тюрмах сиділо 16 кол. послів українців, на чолі з др-ом Дмитром Левицьким, Володимиром Целевичем та о. прел. Л. Куницьким. Правда, що тої самої ночі, коли арештовано Целевича, поліція арештувала також 15 кол. послів поляків з опозиційних партій.<sup>45</sup> А часі пацифікації поляки замкнули три українські гімназії, в Тернополі, Дрогобичі та в Рогатині.

Нові вибори до сойму, згідно з декретом президента з дня 30 серпня 1930 р., призначені на 16 листопада 1930 р., а до сенату 23 листопада, припали на дуже трудний час. Весь політичний провід був тоді за ґратами. Однак, не зважаючи на "пацифікацію", приготування до виборів проходили в цілому краю. Центральний Комітет УНДО знову проголосив заклик до українських політичних угруповань, щоб вони з'єдналися в один бльоку і виступили одноціло супроти польського фронту. 2-го вересня цей заклик появився на сторінках "Свободи" і "Діла" та інших часописів. Політична ситуація в краю, як і досвід з попередніх виборів вказували, що це, мабуть, єдиний вихід із ситуації, щоб зберегти якнайбільше місць у соймі й сенаті. І наука не пішла в ліс. УНДО, Українська Соціалістична-Радикальна Партія та Українська Соціал-Демократична Партія створили один бльоку і при реєстрації до виборів дістали ч. 11. До цього бльоку прилучилися також і

білоруси й спільно з українцями пішли до виборів.<sup>46</sup> Отже "11" стала символом українсько-білоруського бльоку у виборах 1930 р.

У 55-ій Золочівській виборчій окрузі зголошено було вісім кандидатів на послів, сім з УНДО (Степан Кузик з Рогатинського повіту, Ярослав Олесницький, Любомир Макарушка, Андрій Гривнак, Корнило Троян, Михало Ліщак, Іван Штобалюк) й один, Степан Лисий, з УСРП. Повно-власником окружних лист на 55 Золочівську округу був д-р Осип Залужний, лікар у Золочеві. Але із великої листи українцям удалося вибрати заведве трьох послів, а саме д-ра Ярослава Олесницького із Золочева, д-ра Любомира Макарушку з ЦК УНДО та рогатинського кандидата Степана Кузика. Терор і всякого рода шахрайства були невідлучною частиною кожних польських виборів. Вибори 1930 р. були під цим оглядом ще гірші. В наслідок того українська репрезентація у соймі значно змаліла, бо усіх вибраних послів українців було заведве 18, з того УНДО мало 16, а УСРП — 2.

Перше засідання сойму відбулося 10 грудня 1930 р., але на ньому бракувало багато обраних, чи переобраних послів, які все ще знаходилися в тюрмах. З уваги на те українські послі, присутні на сесії поставили внесок, щоб розглянути злочини пацифікації, арештованих послів та взагалі перебігу виборів.<sup>47</sup> Знову ж, на пленарній сесії сойму 16 грудня посол Михайло Галушинський представив сумний образ, в якому знаходився український народ під Польщею і підкреслив: "Нав'язуючи до становища української репрезентації у попередніх соймах, будем і на цій трибуні стояти на сторожі прав і єдності нашого народу".<sup>48</sup>

В той час як УВО-ОУН вживали більш драстичні середники, щоб доказати самим полякам, як і світові, що польська окупація Західньої України не бажана, УНДО намагалося дістати якнайбільше прав для свого народу дипломатичним шляхом, переговорами, тим більше, що всі ті вимоги Польща українцям пообіцяла.

Весною 1931 р. представники УНДО вели переговори з президією Бльоку Безпартійних для Співпраці з Урядом, щоб унормувати польсько-українські відносини. Ці намагання дістали назву "нормалізаційна політика УНДО". Все, здавалося, ніби було на добрій дорозі, однак, коли представники Б.Б. зажадали від українців відкликання петиції внесеної до Ліги Націй у справі пацифікації — УНДО перервало переговори.<sup>49</sup>

Намагання УНДО договоритися й налагодити відносини з поляками мирним способом викликало незадоволення в першу чергу в рядах підпільної ОУН, а також навіть і внутрі самого Центрального Комітету, бо ніхто не вірив, що поляки підходять до "нормалізації" чесно. Досвід з минулого був чи не найкращим аргументом опозиції. На тому тлі літом 1933 р. у рядах УНДО дійшло до розколу, що очевидно послабило позиції УНДО. Дмитро Паліїв, відомий тоді політик і суспільно-громадський діяч, а при тому й член Центрального Комітету відійшов з УНДО, заявляючи, що УНДО в останніх роках зійшла "з первісних торів". Паліїв заявив тоді, що він, як редактор щоденника "Новий Час", "стоїть на сторожі чистоти

партійної програми і тактики".<sup>50</sup> В наслідок цього непорозуміння Дмитро Левицький зрікся головування в УНДО і в УПР, а на його місце прийшов головний редактор "Діла", Василь Мудрий. Гостру кампанію проти УНДО, а радше проти політики нормалізації повели ОУН, УСПП та ФНЄ.

Звичайно, діяльність УНДО, як і кожної іншої політичної партії, найбільш активно виявлялася, головню, в часі виборів до сойму й сенату, а також у передвиборчих кампаніях до міських, повітових і сільських рад, намагаючись здобути якнайбільше місць, чи пак, мандатів для своїх членів, чи взагалі прихильних партії людей. Поміж виборами головну працю виконував Центральний Комітет УНДО й Українська Парляментарна Репрезентація, а всі інші провідні члени, а особливо послы й сенатори мали інформувати населення про свою діяльність і мобілізувати опінію народу в користь таких чи інших політичних потягнень. Для цього використовувалося всякі нагоди, різні всенародні святкування, фестини, а то й спеціально організовані віча. І так, наприклад, 7-го липня 1932 р., тобто в день св. Івана, в селі Яблонові Рогатинського повіту громада відзначала срібний ювілей існування читальні "Просвіти". Святкову промову виголосив там посол Степан Кузик, вказуючи на важливі завдання читальні ширити освіту серед широких мас населення.<sup>51</sup>

Початок тридцятих років виявився дуже багатим на великої ваги події під оглядом політичним і економічним. В цілому світі запанувала велика господарська криза, яка жорстоко вдарила по всіх країнах. В українському житті її відчувалося дуже жорстоко тому, що польський уряд не приділяв жодної уваги ані економічним, ані культурним, чи політичним потребам. На цьому, власне, тлі вперше дала себе дуже серйозно відчути Організація Українських Націоналістів; вслід за тим прийшла пацифікація, яка на довгі роки залишила незагоєні рани в польсько-українських взаємовідносинах. Далі пішли різні т.зв. "експропріації", а вслід за ними голосні судові процеси за терористичну діяльність, чи взагалі за приналежність до ОУН.

В 1932-33 роках через герметично замкнені кордони Советського Союзу приходили вістки про московські переслідування українських працівників культури в Україні, показові суди і розстріли передових українських діячів, а зокрема, штучно викликаний голод в Україні. До цих усіх подій мусіли зайняти становище українська церковна ієрархія, суспільно-громадські організації та політичні партії. Відбувши відповідні наради, 25 липня 1933 р. створено Загально-Громадський Комітет Рятунку України, який мав зайнятися переведенням широкої інформативної акції в чужих краях про те, що Україна голодує. Одночасно, від усіх українських організацій й установ появилася відозва п.з. "Биймо у великий дзвін на тривогу", в якій вияснювано трагічний стан в Україні під советами із закликком організувати масовий протестаційний День жалоби і протесту — маніфестації проти жорстокого советського режиму. Не оставався позаду від цих маніфестацій і Рогатинський повіт.

20 жовтня гідно влаштувала таку маніфестацію громада Пуків. В церкві була відправлена торжественна Служба Божа і замість проповіді о. Василь

Соловій, парох Пукова, відчитав пастирський лист української католицької ієрархії, який засуджував советські форми знуцання голодомором над українським народом. В додатку до пастирського листа, він прочитав ще з газети "Мета" високо патріотичну проповідь о. д-ра Г. Костельника на тему голоду в Україні, яка зробила на всіх присутніх велике враження. З церкви всі члени товариств перейшли до читальні "Просвіти", де вислухали дуже вичерпного реферату о. Соловія про останні події в Україні. Після того присутні ухвалили відповідні резолюції.<sup>52</sup>

21 листопада Повітовий Народний Комітет УНДО зорганізував у Болшівцях, Рогатинського повіту, велике віче, в якому взяло участь понад 800 людей, майже з усіх сіл болшовецького судового повіту. Про політичне положення українського народу, про шкільні справи та громадську самоуправу, які польська адміністрація безправно порушувала, та що в тих справах робила Українська Парляментарна Репрезентація, говорив посол Степан Кузик. Зібрані на вічу громадяни одноголосно ухвалили довір'я прововоді УНДО й Парляментарній Репрезентації, а особливо послові Кузикові за гідне заступництво громадян Рогатинщини на форумі польського сойму. Слід згадати, що в Болшовецькому районі проходила жвава організаційна робота завдяки двом молодим людям — д-рові Жизневському і д-рові Лотоцькому.<sup>53</sup> Через три тижні, тобто 12 листопада, посол С. Кузик знову виступав із доповіддю на величавому святі в честь гетьмана Івана Мазепи, яке влаштувала рогатинська громада.

Шостого грудня 1934 р. міністер внутрішніх справ видав розпорядок про вибори до волосних управ й, у зв'язку з тим, д-р Володимир Целевич, генеральний секретар ЦК УНДО опрацював пояснення до виборчого регуляміну для волосних управ у Галичині. Справа в тому, що уряд, бажаючи уникнути постійних спорів з політичними партіями, чи їхніми посольськими ключами в соймі, забажав виелімінувати впливи партій і кандидатів на послів до сойму мали вибирати волосні та повітові ради, тобто виборчі ради на окружних зборах, а не на партійних зборах. Це пояснювалося тим, що уряд хотів мати з народом безпосередній контакт, а не через політичні партії.

На весну 1935 р. відбулися знову вибори до міських і сільських самоуправ. В цей час уряд перевів деякі реформи, поширивши деякі компетенції волосних управ у ділянці вибору кандидатів на послів до сойму. Рогатинський Повітовий Народний Комітет повів інтенсивну підготовку до виборів волосних рад. В кожній волості Комітет скликував волосні наради, на яких організували волосні комітети із завданням — допильнувати виборів. Від Нового Року відбулися такі наради, на 1 січня в Рогатинській волості, на 3-го в Княгиницькій волості, на 11-го в Бурштині, на 12-го в Болшівцях, на 13-го в Букачівцях, на 19-го в Липиці Долишній, а 20-го в Підкамені.

Серед громадянства завважено велике зацікавлення виборами. В Рогатинській нараді взяли участь 84 радні з цілої волости. В Княгиницькій волості вже давніше заіснував виборчий комітет, в Бурштині на наради

прибуло 92 радних з семи громад волости; в Болшівцях — 65 радних із семи громад. На всіх нарадах з інформаціями про працю в парламенті виступав посол С. Кузик. Акція Повітового Народного Комітету, — писала "Свобода", — запевнює в Рогатинщині можливо найкращий успіх під час виборів.<sup>54</sup>

По великих зусиллях і трудах у кількох волостях, завдяки організації, яку започаткував Повітовий Народний Комітет, вдалося досягнути деякі корисні висліди.

У самому Рогатині вийшло 12 радних-українців (сім УНДО, 1 УРСП, 3 безпартійні, 1 Б.Б.) та шість поляків. Війтом вибрали відомого діяча УНДО, Михайла Ліщака, підвійтом став поляк, а лавниками — двох українців (1 УНДО й 1 безпартійний) та один поляк.

У Пукові вийшло 14 українців, 6 з УНДО, 3 з УСРП і 5 безпартійних. Війтом вийшов відомий громадянин, член УНДО, Степан Бандура, підвійтом — поляк. Із трьох лавників було двох українців та один поляк.

У Бурштині дев'ять радних українців, один "руський" і шість поляків. Війтом вийшов член УНДО, М. Парипа, а лавниками — один українець (УНДО) та один поляк.

У Конюшках: 17 українців, трьох поляків. Війтом вибрали Василя Мацука (УНДО), підвійтом — Петра Іванцева (УСРП); лавники — двох українців (УНДО) й один поляк.

У Княгиничах: 10 радних українців, 9 поляків та один жид. Війтом вийшов поляк, підвійтом Андрій Кузик (УНДО); лавники: двох українців (УНДО і УСРП) й один поляк.

У Підкамені: 11 радних українців, 1 "руський" та 8 поляків. Війтом вибрали о. Михайла Петрова, члена УНДО, підвійтом — Василя Кулика (УНДО) і лавники — 1 українець, 1 "руський", 1 поляк.<sup>55</sup>

Перед виборами 1935 р. цілу Польщу поділено на нові 104 виборчі округи, з яких кожна мала два посольські мандати. Разом, за новою ординацією, у соймі мало засідати 208 послів. З того 17 округ припадало на Галичину без Лемківщини, де можна було вибрати 34 послі. Рогатинський повіт, який до того часу належав до 55-ої Золочівської округи, при новому розподілі приділено до 68-ої Калуської округи, яка охоплювала також і Долинський повіт. Кандидатів на послів обирали вже не партійні збори, але виборчі делегати на окружних зборах. Вибори делегатів до окружних зборів мали відбутися найпізніше до 4 серпня 1935. Українці, на базі нової виборчої ординації, могли мати своїх делегатів переважно лишень з вибору тільки з волосних і повітових рад. Кожна волосна рада вибирала двох делегатів, якщо волость нараховувала більше 6,000 населення, а якщо менше — то тільки одного делегата. Кожна повітова рада вибирала по одному делегатові на кожних 20,000 населення повіту. Кандидатів на делегатів на зборах мали зголошувати у першу чергу волосні управи.<sup>56</sup> У висліді такої скомплікованої процедури на окружних зборах Калуської округи на посольського кандидата вибрали Дмитра Великановича, емеритованого управителя школи у Львові та члена ЦК УНДО.

11 серпня 1935 р. в Рогатині відбулася велика повітова нарада УНДО, в якій взяли участь близько 200 делегатів, що заступали тридцять кілька громад Рогатинського повіту. Були там також заінтересовані політикою і не члени УНДО. Важливе було те, що на нараді були зарепрезентовані всі стани населення.

Нараду відкрив голова Повітового Народного Комітету в Рогатині, директор Повітового Союзу Кооператив, Степан Кузик. В одногодній промові він проаналізував стан української справи за кордоном і в краю та проголосив, що посольським кандидатом на Калуську округу є Дмитро Великанович, член УНДО. Кінчаючи, Кузик закликав до якнайбільшої активності в недалеких виборах до сойму і сенату. Посольський кандидат Д. Великанович доповнив промову Кузика, підкреслюючи важливість участі в виборах.

В дискусії забрав голос д-р Гладкий, рогатинський адвокат, який стверджував, що провід УНДО, в переговорах з офіційними чинниками стояв на правильному становищі. Парох села Дібринова, о. Григорій Скасків, як також Степан Воробець, закликали голосувати на Великановича, при чому останній підкреслив, що треба йти до виборів, бо то допоможе зліквідувати москвофільство, яке, на жаль, ще не перевелось в Рогатинському повіті й веде киринну й дезорганізаційну роботу. Кінцеве слово мав Степан Кузик, після чого схвалено резолюцію, яка взивала все громадянство Калуської округи, тобто Калуського, Долинського й Рогатинського повітів, взяти масову участь у виборах до сойму і сенату, голосуючи на Великановича. За цією резолюцією голосували навіть не члени УНДО.<sup>57</sup>

Сойм обраний у 1930 р. виявився дуже войовничий, не тільки з боку українців, але і польських демократичних партій, які не могли погодитися з диктатурою маршала Пілсудського. Поляки вимагали більше демократичних прав для себе, а українці вимагали, щоб Польща виконала свої зобов'язання супроти національних меншин взагалі, а зокрема, супроти Галичини. 5 лютого 1935 р. д-р Дмитро Левицький, голова Української Парляментарної Репрезентації, поставив ще раз справу автономії для всіх українських земель, де українці творять більшість населення. Він вимагав територіяльної автономії з власним соймом, власною адміністрацією і власною територіяльною обороною краю, згідно із зобов'язаннями, які Польща взяла на себе перед переможними великопотугами в 1922 р.<sup>58</sup>

П'ятого липня 1935 р. закінчилася остання сесія сойму і сенату. Парлямент розв'язано і проголошено нові вибори, 8-го вересня до сойму, а 15 вересня до сенату. Але самі вибори викликали немалу контроверсію серед українських політичних партій. Нова виборча ординація вилімінувала політичні партії як децидуючого чинника у виборах кандидатів на послів і робила найбільш рішальним чинником волосні й повітові ради. Обговорюючи цю нову ординацію на форумі польського сойму 13 червня 1935 р., посол Хруцький заявив, що "з цілою певністю можна сказати, що кілька сот тисяч українців на Холмщині й Лемківщині не добудуть ані одного

мандату, хоч в окремих округах відсоток українців сягає 30 відсотків і більше”.<sup>59</sup>

У зв'язку з тим виникло питання — йти чи не йти до виборів. ЦК УНДО став на становищі, що до виборів треба йти й українські політичні партії, так чи інакше, будуть і мусять мати вплив на хід виборів, а опісля в соймі й сенаті, якщо не прямо то посередньо. З уваги на це УНДО вважало злочином бойкотувати ті вибори так, як це було зроблено в 1922 р.<sup>60</sup> Натомість Українська Соціалістична-Радикальна партія, а також і новостворена партія Фронт Національної Єдності, під проводом Дмитра Палієва, були за бойкотом виборів. УСРП твердила, що “в цих виборах з-поміж українців можуть вийти послами тільки такі особи, котрі увійдуть у спілку й порозуміння з польським санаційним табором”.<sup>61</sup> Фронт Національної Єдності вважав, що “з уваги на те, що вибори до сойму й сенату, на підставі нової виборчої системи, стали виключно засобом розгрівки між табором, який є при владі і його опозицією ... вони втратили для українського громадянства будьяку вартість. Провідна Комісія Фронту Національної Єдності рішила проголосити повну незаінтересованість тими виборами”.<sup>62</sup>

У відповідь на те, у пресових органах УНДО появилася стаття п.з. *За єдність і єдиний провід*, у якій, між іншим, було сказано:

*Наші волосні й повітові радні українці, яких вибрало свідоме громадянство, наділили вас великою почесною: вони передали в ваші руки свої повновласті для намічення українців кандидатів на послів до сойму на окружних зборах і ви виявлятимете не свою волю, але волю тих радних українців, що вас вибрали, а через них волю всього зорганізованого українського громадянства. За ваше становище на окружних зборах, за те, як поставитеся перед польськими делеґатами, за те, кого намітите кандидатами на послів українського народу, будете відповідати перед цілим українським народом.*<sup>63</sup>

В неділю, 15 вересня 1935 р., в цілій Польщі відбулися вибори до сенату. Нова виборча ординація не признавала права голосу усім повнолітнім громадянам, а тільки деяким категоріям. Отже вибирати сенаторів мали право тільки: 1) Всі ті, що покінчили школи; 2) Ті, що покінчили середні школи ліцейного типу; 3) Всі учителі у чинній службі; 4) Всі військові, які мали старшинський ступінь і 5) Всі волосні, міські і повітові радні.<sup>64</sup> Отже, мабуть нічого дивного, що з українців вийшли переможно тільки Володимир Децикевич у Львові, о. кан. Роман Лободич з Станіславівського воевідства та Остап Луцький з Тернопільського воевідства. Крім того, в понеділок 23 вересня 1935 р., президент Мосціцкі номінував 32 сенаторів, поміж якими було також двох українців, а саме д-р Антін Горбачевський з Чорткова та Юліян Павликовський зі Львова. Обидва члени УНДО. Разом УНДО мало 13 послів та 5 сенаторів, а радикали (УСРП) — 1 посла, разом з Галичини було обраних 14 послів. З національних меншин тільки українці мали в сенаті представництво, та й то



тільки з Галичини й Волині. Жиди, німці та білоруси не мали взагалі сенаторів з вибору.

Вислід виборів у вересні 1935 р. був трагічний для національних меншин. Не вийшов ані один українець з Полісся й Холмщини. На Волині українці здобули тільки п'ять мандатів та й то з групи Петра Певного, прихильника угодової політики з поляками.<sup>65</sup> Але доля цього сойму була незавидна. Його компетенції щораз то більше звужувала напівдиктаторська сваволя кліки при владі, відомої під назвою "пулковнікуф". Намагання УНДО унормувати польсько-українські взаємовідносини не давали позитивних наслідків. Виступаючи в дискусії над бюджетом, 2 грудня 1937 р., голова Української Парляментарної Репрезентації, Василь Мудрий говорив:

*Не маємо наміру і не бажаємо сходити з тих наших становищ, на які ми ввійшли в 1935 р. з ніяких інших оглядів, а виключно тільки з огляду на український національний інтерес і на українську національну расію. Ми далекі від того, щоб зривати нормалізаційну політику. Навпаки, ми бажаємо її продовжувати в нашому власному національному інтересі. Але нормалізація не є односторонньою справою. Лежить вона і в інтересі польської держави.*

*Перед собою маємо бюджет. Навіть зі свічкою не знайдете і не відкриєте в ньому хочби одної поважнішої позиції, котра вказувала б, що в Польщі є коло 6 мільйонів українців, що для їх культурних потреб у терені щось інвестують, щось на них видають.*<sup>66</sup>

Але поляки на це не звертали уваги, це були часи, коли Юзеф Бек, міністер закордонних справ Польщі відмовився обговорювати справу національних меншин навіть у Лізі Націй, вважаючи то виключно внутрішньою справою Польщі. Замість того, на адресу українців посипалися різні обвинувачення й образливі вислови посла Бронислава Войцеховського на адресу митрополита Андрея Шептицького, якого він назвав джерелом польсько-українського антагонізму.

Войцеховський викликав бурю протестів не тільки самих українців католиків, але також і православних, ба навіть деяких поляків. Першим виступив в обороні Митрополита Андрея сенатор о. Р. Лободич, який вніс "найрішучіший протест" у сенаті. Вслід за тим посипалися протести з усіх кінців країни, ба навіть від українців на еміграції.

Громадянство Рогатинщини на спеціальній нараді, 9 лютого 1938 р., "рішило запротестувати прилюдно проти напасти на нашого князя церкви та висловити найглибшу пошану і відданість Ексцеленції Митрополитові". Того самого дня у парохіяльній церкві в Рогатині п'ятьох священників оо. Давидович, Кудрик, Колодзінський, Гаврик і Кіржецький відправили урочисту Службу Божу в наміренні Митрополита. Проповідь на ту тему сказав о. радник Теодосій Кудрик. Гідним уваги було те, що церкву виповнили по береги громадяни Рогатина й повіту.<sup>67</sup>

На спеціальній конференції, 11 лютого, духовенство Рогатинського деканату запротестувало проти виступу посла Войцеховського. В неділю, 13 лютого, в усіх селах Рогатинського деканату священники відправили

богослуження в наміренні українського народу і Митрополита й виголошували відповідні проповіді. З Рогатинського повіту надійшло до Митрополита дуже багато телеграм та листів з висловами відданости й прив'язаности.<sup>68</sup> Такі імпрези та вислови відданости митрополитові Шептицькому відбувалися по цілому краю і велику заслугу в цьому слід приписати послам і сенаторам УНДО.

Але в польсько-українських відносинах нічого не покращало. Нормалізація кінчалася виключно на словах, що далось бачити у виборах солтисів та підсолтисів у лютому 1938 р., де шахрайства, підкупства і погрози давали полякам добрі висліди, навіть там, де поляків було мало. Сенатор Децикевич у своєму виступі на тему нормалізації підкреслив, що "деякі польські кола унеможливають нормалізацію, мобілізуючи проти українців публічну опінію. У цій протиукраїнській акції, — говорив він, — беруть участь також і представники державної адміністрації. На жаль, уряд не положив кінця цій самоволі адміністраційних урядовців, до яких в останніх часах прилучилися ще й представники армії".<sup>69</sup> І дійсно, поляки повели повний наступ на знищення української Холмщини, руйнуючи українські православні церкви та інші культурні здобутки народу. Кожного дня преса приносила відомості із процесів проти членів ОУН, або запідозрених у членстві і т.п. Бачучи таку настанову поляків, голова Центрального Комітету УНДО, Василь Мудрий, проголосив нормалізацію недійсною.

Тим часом, над Європою збиралися темні хмари війни. Гітлер висував щораз то більші вимоги, а західньо-європейські дипломати йшли йому на поступки ради того, щоб задержати мир. Так наступило прилучення Австрії до Німеччини та розвал Чехословаччини, де закарпатські українці мали також свої вимоги. Карпатська Україна піднесла свій голос в обороні своїх прав і знайшла повну підтримку в українців під Польщею, а зокрема в Українській Парляментарній Репрезентації. Польський уряд братався з Гітлером і за те дістав частину Чехословаччини й вимагав ще спільного кордону з Угорщиною коштом Карпатської України.

13 вересня 1938 р. розпорядком президента Мосціцького передчасно розв'язано сейм і сенат. Як причину розв'язання подано, що "є побажаним відновити склад законодатних палат, щоб вони могли у своїй праці дати повнішу картину течій, які нуртують у громадянстві".<sup>70</sup> Нові вибори до сейму проголошено на 6-го, а до сенату на 18 листопада 1938 р. Розглядаючи справу виборів, ЦК УНДО вирішив, що "УНДО бере участь у виборах до сейму, стоячи далі на засадах висловлених у декларації УНДО з дня 7 травня 1935 р.". <sup>71</sup>

Українська Соціалістична-Радикальна Партія, під проводом д-ра Івана Макуха, на своєму засіданні 25 вересня 1938 р., вирішила "також у цих сеймових і сенатських виборах не брати участі" з уваги на теперішню ординацію виборів.<sup>72</sup> Так само відмовився від участі в виборах Фронт Національної Єдності під проводом Дмитра Палієва. Рогатинський повіт, солідаризуючись з настановою Центрального Комітету УНДО, брав участь у виборах. УНДО фактично дістало 23 посольські мандати, але події, які

шаленим темпом наступали одна по одній, не принесли користі ані українській спільноті, ані полякам.

Рік 1939 був нещасливим роком для цілої Східної Європи. Говорити про якісь демократичні засади та їхнє зберігання диктаторським режимом зайво. Замість обіцяної поляками автономії для української Галичини, якої постійно домагалися українські послы у соймі, Польща не вдовольнялася вже арештами й постійними переслідуваннями працівників на українській народній ниві, вона збудувала для них концентраційний табір у Березі Картуській на Поліссю. В березні 1939 р. поляки раділи спільним кордоном з Угорщиною, яка з ласки Гітлера окупувала Карпатську Україну, а у вересні Гітлер і Сталін раділи спільним німецько-советським кордоном. Німеччина окупувала польські землі аж по Сян і Буг на сході, а Советський Союз окупував майже всі західно-українські і західно-білоруські землі і Польща, як держава, перестала існувати. Перестали існувати й українські політичні партії, а з ними й УНДО. На польсько-українських землях розгорілася II Світова війна, яка принесла стільки горя як полякам так і українцям. Але поляки навіть під час II Світової війни, не могли зрозуміти своїх помилок і не шукали миру й співпраці з українцями проти спільних ворогів, але ще більше їх антагонізували, вважаючи Західню Україну своєю власністю.

1. Велика історія України (Львів-Вінніпег; Видав Іван Тиктор, 1948).
2. Енциклопедія українознавства: під гол. ред. Володимира Кубійовича і Зенона Кузелі (Мюнхен-Нью-Йорк: Молоде Життя, 1949), том 1, стор. 5606.
4. Дмитро Левицький, *УНДО і його завдання* — "Діло", ч. 6, 7 січня 1926, стор. 1.
5. "Діло", 2 лютого 1926, стор. 3.
6. "Діло", 5 лютого 1926, стор. 3.
7. "Діло", 5 лютого 1926, стор. 3.
8. "Діло", ч. 152, 12 липня 1927, стор. 2-3.
9. "Діло", ч. 165, 28 липня 1928, стор. 3.
10. "Діло", ч. 148, 6 липня 1927, стор. 3.
11. "Діло", ч. 174, 7 серпня 1927, стор. 3.
12. "Діло", ч. 283, 17 грудня 1927, стор. 1.
13. *Після виборчого бою*, "Діло", ч. 70, 28 березня 1928, стор. 1.
14. "Діло", ч. 292, 30 грудня 1927, стор. 1.
15. "Діло", ч. 12, 18 січня 1926, стор. 3.
16. "Діло", ч. 23, 1 лютого 1928, стор. 3.
17. Енциклопедія українознавства. Гол. редактор Володимир Кубійович. (Мюнхен: "Молоде Життя", 1955) том 2, част. 1, стор. 242.
18. "Діло", ч. 69, 27 березня 1928, стор. 2.
19. Про це українська преса писала зовсім отверто, як наприклад "Діло", ч. 185, з 21 серпня 1927 р. у статті "Мова цифер": "Польська статистика з 1921 р. у відношенні до Західної України взагалі, а до українського народу зокрема, є фальшива. ...Стверджують це польські політики і публіцисти, не говорячи вже про вчених".
20. *Після виборчого бою* — "Діло", ч. 68, 27 березня, 1928, стор. 1.
21. *Після виборчого бою* — "Діло", ч. 69, 28 березня, 1928, стор. 6.
22. *Після виборчого бою* — "Діло", ч. 70, 28 березня, 1928, стор. 2.
23. Там же.

24. "Діло", ч. 70, 28 березня 1928.
25. "Діло", ч. 84, 15 квітня 1928.
26. "Діло", ч. 84, 15 квітня 1928.
27. "Діло", ч. 71, 29 березня 1928, стор. 3.
28. "Діло", ч. 108, 17 квітня 1928, стор. 4.
29. Там же.
30. Там же.
31. "Діло", ч. 108, 17 травня 1928, стор. 4.
32. "Діло", ч. 137, 22 червня 1928, стор. 4.
33. "Діло", ч. 160, 21 липня 1928, стор. 4.
34. Велика історія України (Львів-Вінніпег: Видав Іван Тиктор, 1948), стор. 855.
35. "Діло", ч. 188, 24 серпня 1929, стор. 4.
36. "Діло", ч. 268, 3 грудня 1929, стор. 4.
37. "Новий Час", ч. 126, 8 листопада 1929, стор. 9.
38. Andrzej Chojnowski. Консерваторія політики народowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. (Wrocław: Ossolineum, 1979) стор. 157.
39. "Свобода", ч. 3, 27 лютого 1935, стор. 1.
40. "Діло", ч. 234, 21 жовтня 1930.
41. Там же.
42. Енциклопедія українознавства, том 2, ч. 5, стор. 1964.
43. Там же.
44. "Діло", ч. 202, 12 вересня 1930, стор. 3.
45. "Діло", ч. 202, 12 вересня 1930, стор. 3.
46. "Діло", ч. 218, 2 жовтня 1930, стор. 1.
47. "Діло", ч. 276, 12 грудня 1930.
48. "Діло", ч. 284, 24 грудня
49. "Новий час", ч. 215, 28 вересня 1933, стор. 3.
50. "Новий час", ч. 183, 18 серпня 1933, стор. 2.
51. "Діло", ч. 167, 31 липня 1933, стор. 4.
52. "Діло", ч. 296, 9 листопада 1933.
53. "Діло", ч. 313, 28 грудня 1933, стор. 3.
54. "Свобода", ч. 3, 27 січня 1935, стор. 4.
55. "Свобода", ч. 10, 17 березня 1935, стор. 5.
56. "Свобода", ч. 28, 28 липня 1935, стор. 5.
57. "Свобода", ч. 32, 25 серпня 1935, стор. 6.
58. "Свобода", ч. 6, 17 лютого 1935.
59. Сергій Хруцький. *Нова виборча ординація*, "Свобода", ч. 24, 30 червня 1935, стор. 2.
60. "Свобода", ч. 33, 1 вересня 1935, стор. 2.
61. "Свобода", ч. 33, 1 листопада 1935, стор. 2.
62. "Свобода", ч. 29, 4 серпня 1935, стор. 6.
63. "Свобода", ч. 30, 11 серпня 1935, стор. 2.
64. "Свобода", ч. 28, 28 липня 1935, стор. 5.
65. "Свобода", ч. 36, 22 вересня 1935, стор. 2.
66. "Промова посла В. Мудрого, голови Української Парляментарної Репрезентації ... в соймі, 2 грудня 1937", "Діло", 5 грудня 1937.
67. "Діло", ч. 37, 20 лютого 1938, стор. 8.
68. "Діло", ч. 37, 20 лютого 1938.
69. "Діло", ч. 52, 10 березня 1938, стор. 8.
70. "Діло", ч. 204, 14 вересня 1938.
71. "Діло", ч. 217, 1 жовтня 1939, стор. 3.
72. "Діло", ч. 218, 2 жовтня 1938.

## РАДИКАЛИ В РОГАТИНЩИНІ

У другій половині 19-го століття суспільне і культурне життя українців у Галичині було в стані цілковитого занедбання. Світська інтелігенція, мало свідомо під національним оглядом, не мала ніякого впливу на крайову політику й піддержувала австрійський уряд у надії, що одержить від нього деякі полегші для нашого народу. Коли ж у 1867 році цей уряд віддав полякам владу у львівським соймі й у крайовій адміністрації, надія української інтелігенції на полегші виявилася необґрунтованою і тоді вона поділилась на два табори: більшість ("москвофіли") почала орієнтуватись на Росію, а меншість виступала під назвою "народовці" й залишилась льюальною до Австрії. Про потреби мас народу, особливо селянства, у той час ніхто не говорив. Зворотним пунктом у цьому відношенні був приїзд Михайла Драгоманова 1873 року до Львова, його стаття "Література російська, великоруська, українська й галицька" ("Правда", 1873-74), три листи до редакції студентського журналу "Друг" та врешті його присутність на першому українському вічі в Галичі 1875 року. Зокрема у своїх листах Драгоманов критикував обмеженість поглядів галицьких українців, а молоді закидав назадництво, лінивство в думанні і брак етичних принципів. Усе це привело незабаром до пробудження українського громадянства, а молодь почала ознайомлюватися із здобутками західно-європейської культури, соціальним життям тощо. Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Терлецький та інші почали виступати в обороні працюючого люду, видавали газети й пояснювали селянству його права й силу. Таким чином, число прихильників Драгоманова й Франка постійно збільшувалося і в жовтні 1890 року постала Русько-Українська Радикальна Партія і почав виходити партійний орган "Народ".

Ціллю радикального руху було освідомлення і підготовлення народних мас до здобуття своєї національної самостійности, при чому етапом у цьому напрямі радикали вважали осягнення якнайширшої автономії шляхом поділу Галичини на західно-польську і східну-українську частини, з тим, що до цієї останньої мали б належати українські землі Буковини і Угорщини. Під впливом Франка й Павлика радикальний рух знайшов найширший відгомін у Коломийщині, Снятинщині й Косівщині і звіттам поширювався спершу на поблизькі, пізніше на віддалені округи Східньої Галичини. Василь Стефаник, член партії з 1892 року, писав Ользі Гаморак

у 1899 році, що радикальна течія "брала в кліщі молоду душу й батогами гнала її в бій".<sup>1</sup> В Коломії постало таємне товариство під проводом Лева Бачинського й Леся Мартовича, а Стефаник був його активним членом. До скріплення впливів радикальної партії причинилося також засноване 5 травня 1900 року Кирилом Трильовським у Залав'ю в Снятинщині руханково-пожарниче товариство "Січ".

"Січ" була подумана спершу як безпартійна організація, до якої могли вступати тільки світські люди. Коли ж цьому спротивилося духовенство, 12-ий з'їзд Радикальної партії (1901) вирішив включити її у свої ряди і таким чином "Січ" дістала партійну закраску і радикали творили більшість її членства. Пізніше до цього товариства вступали також люди нерадикальних поглядів, а навіть духовенство не противилося його діяльності. В Рогатинщині, де радикальний рух не знаходив спершу пригожого ґрунту, якраз "Січ" причинилася до його поширення, зокрема після виборів до парламенту 1907 року, коли взагалі наступило пожвавлення українського організованого життя в повіті. Її заснували тут господарі Соломка й Сверида, при чому перший з них був отаманом. Під його проводом "Січ" з Рогатина й довколишніх сіл виступала зі своїми бандеріями кінноти і піхотинців на різних маніфестаціях, маршуючи з піснею "Гей, там на горі Січ іде" на устах та виконуючи різні гімнастичні вправи. Відділи піхотинців мали впоперек грудей синьо-жовту ленту з вишитим на ній написом місцевості. В 1914 році "Січ" рогатинського повіту взяла участь у здвизі "Січей" і "Соколів" у Львові.<sup>2</sup>

Мабуть через недостачу інтелігенції, радикальний рух у Рогатинщині був перед Першою світовою війною слабкий, а місцеві прихильники Радикальної партії піддержували разом із іншими партіями австро-угорську політику, як це видно із заяви усіх партій від 7 грудня 1912 року, де вони стверджували, що на випадок конфлікту з Росією інтереси українського народу є згідні з інтересами Австро-Угорщини.<sup>3</sup> З нагоди виборів до сойму 30 червня 1913 року рогатинські радикали не мали відповідного власного кандидата й тому головна управа Радикальної Партії поручала їм д-ра Костя Левицького, адвоката зі Львова, як кандидата від їхнього повіту. Доктора Левицького обрали послом до сойму, а в загальному український табір одержав тоді 30 мандатів, з чого тільки шість припадало на радикалів.<sup>4</sup> У 1914 році до ширшої управи Радикальної партії увійшов від Рогатина Григорій Булик. Під час війни радикали співпрацювали з іншими українськими партіями і взяли участь у створенні 18 жовтня 1918 року Української Національної Ради та увійшли до заснованого 9 листопада 1918 року Тимчасового Державного Секретаріату (Дмитро Вітовський — військові справи, д-р Іван Макух — публічні роботи, пізніше внутрішні справи).<sup>5</sup>

Невдача наших визвольних змагань та рішення Ради Амбасадорів віддати Східню Галичину Польщі (15 березня 1923) поставили галицьких українців у дуже незручне положення. Їхні політичні угруповання сильно різнилися між собою у питанні методів упорядкування українського життя

у рамках новопосталої польської держави. Одно угруповання думало добиватися конституційних прав шляхом співпраці з новим окупантом, друге противилось цьому й добачувало розв'язку у дружніх стосунках з СРСР, ще інше стреміло до автономії і врешті було угруповання, яке відкидало методи всіх інших і задумувало власними силами організувати українське життя. Ці різниці методів принесли замішання серед народу, а з ним послаблення українських організацій у Рогатинщині, очолюваних до того часу учителями місцевої гімназії "Рідної Школи" чи духовенством. Почалися напади на "панів" і "попів", які, мовляв, сами нічого не робили і не допускали інших до праці в існуючих тоді в повіті організаціях. Вершком тих нападів були бурхливі збори рогатинської філії "Просвіти" 13 лютого 1927 року, на яких радикали дістали 193 голоси і перебрали це товариство.<sup>6</sup> Їхнім провідником був тоді Григорій Гринчишин з Потока.

У міжчасі Радикальна партія об'єдналася з Українськими Соціалістичними Революціонерами з Волині й під назвою Українська Соціалістична Радикальна Партія приступила в квітні 1931 року до Другого Соціалістичного Інтернаціоналу. Очолювана від 1930 року д-ром І. Макухом, вона виступала проти польської влади в Галичині, не признавала радянської влади в Україні і поборювала комунізм. В Рогатинщині її впливи постійно зростали, зокрема після пацифікації, від якої повіт сильно потерпів. Тоді спаціфіковано 43 села, знищено 38 кооператив, 15 читалень, 2 молочарні, 128 сільських господарств, побито 99 людей і арештовано 26 людей.<sup>7</sup>

Пацифікація не припинила українського народного життя, а навпаки, була стимулом до його відбудови, скріплення і самооборони проти ворожих польських властей. Радикалам вона послужила як підтвердження правильності їхньої політики супроти Польщі. Опанувавши філією "Просвіти" в Рогатині, вони заснували 1932 року свою молодіжну організацію "Каменярі", після того, як заснований Романом Дашкевичем "Луг" (1925) був поставлений під тиском поляків на початку 1930-их років під контроль державного уряду фізичного виховання і мусів зліквідувати свої добровольчі протипожежні клітини.<sup>8</sup> Два роки пізніше, по жіночій з'їзді у Станиславові, сільські кружки "Союзу Українок" у рогатинському повіті зірвали з централею цієї організації у Львові й почали працювати самостійно. У березні 1935 року постав Союз українських працюючих жінок "Жіноча Громада" з ціллю "приготовити українську жінку до громадської праці і підготувати її до визвольної боротьби на всіх ділянках". У відозві Головної Ради "Жіночої Громади" у Львові було сказано, що ця організація "хоче об'єднувати жінок, які бажають поступу, звільнення людини від усякого поневолення, бажають зміни теперішніх несправедливих господарських і суспільних порядків, які бажають учитися будувати новий світ, опертий на справедливості і рівності всіх людей — чоловіків і жінок"<sup>9</sup> Ця відозва знайшла голосний відгомін у рогатинському повіті, і вже 12 березня 1935 року в Рогатині відбулися основуючі загальні збори повітової "Жіночої Громади", яка зайняла місце дотогочасної філії "Союзу Українок". У травні того самого року скликано до Рогатина з'їзд жінок з 22 громад повіту, на

якому в присутності 250 делегаток рішено засновувати по селах "Жіночі Громади", обговорено справу видавання окремої жіночої газети та придбання від видавництва "Самоосвіта" потрібних матерям книжечок про опіку над дітьми, їх виховання тощо.<sup>10</sup>

Діяльністю радикалів Рогатинщини проводила Повітова Управа Української Соціалістичної Радикальної Партії, до якої входили: посол Андрій Гривнак, голова, Григорій Гринчишин, містоголова і Володимир Гавриляк, секретар. Повітова Управа влаштувала досить часто повітові конференції в домівці "Просвіти" в Рогатині, на яких члени управи звітували про пророблену працю чи про плани на будуччину. Деколи до Рогатина навідувалися з рефератами провідники крайової УСРПартії, як от д-р Дмитро Ладика, д-р Іван Макух, Матвій Стахів, Остап Павлів та інші. Самі члени Повітової Управи їздили часто з рефератами по селах і брали активну участь у праці "Просвіти" і "Каменярів". Це саме робили також інші члени УСРП, серед них Теодор Гой, Іван Мурин, Захар Федоренко і рідше Василь Вергун, який приїздив до Рогатина з Тернополя.

Великою матеріальною і моральною підпорою для радикалів Рогатинщини були рогатинські емігранти в Америці, які щедро помагали їм грошми, призбираними в Рочестері, Ньюарку, Піттсбургу та інших містах. А проте рогатинські радикали натрапляли у своєму повіті на численні перешкоди, як про це довідуємося з листа Повітової Управи УСРП до американських українців від 10 липня 1934 року. Вони нарікали, що майже всі учні рогатинської гімназії відмовляються співпрацювати з ними, симпатизують з "фашистами" та "дивляться на селянина згори, хоч добра половина з них селянські сини...". Великою перешкодою вони вважали також працю місцевого УНДО, яке, мовляв, мало по своїй стороні Повітовий Союз Кооператив, Українбанк і гімназію "Рідної Школи", при чому дві перші установи уможлиблювали політичну роботу УНДО грошовими засобами й притягали до нього людей проти їхніх власних переконань. Тому в своєму листі до американських емігрантів Повітова Управа УСРП в Рогатині писала про потребу перебрати згадані вище дві торговельні й фінансові установи і створити в Рогатині підприємство-товариство, яке давало б матеріальну поміч громадсько-організаційній і політичній праці радикалів. Вони плянували заснувати "Селянський банк" і торговельне підприємство — гарбарню, продаж шкір тощо. Крім цього Андрій Гривнак писав до Дмитра Братуся в Рочестері в справі заактивізування Рогатинського Комітету для призбирання фондів на будову Народного Дому в Рогатині. Загально кажучи, рогатинські радикали покладали великі надії на поміч американських емігрантів, без якої вони не могли здійснити своїх плянів праці й поширити свої впливи в рогатинському повіті. З перспективи часу можна сказати, що радикали Рогатинщини проробили впродовж років чимало корисної праці, зокрема в культурно-освітній і спортивній ділянках.



#### ПРИМІТКИ

1. Василь Стефаник. *Твори*. Друге видання. (Регенсбург: "Українське слово", 1948), VIII.
2. Михайло Пиріг. *Рогатин — місто й околичні села в перспективі освітньо-культурних і політичних здобутків; минуле і сучасне*. Машинопис.
3. Михайло Позинський. *Українська революція; Розвідки і матеріяли. Книга п'ята: Галичина в рр. 1918-1920*. (Прага: Укр. Соціологічний Інститут, 1922), стор. 13.
4. *Громадський голос*, 3 липня 1913, стор. 3.
5. Михайло Позинський, цит. пр., стор. 44.
6. Див. окрему статтю "Просвітній рух у Рогатинщині" у цьому збірнику.
7. Никифор Григоріїв. *Поляки на Україні; польсько-українські відносини в історичній перспективі*. (Скрентон, 1936), стор. 85.
8. Див. окрему статтю про "Каменярів" у цьому збірнику.
9. "З жіночого руху". *Календар Українського Робітничого Союзу, 1936*, стор. 98-99.
10. Там таки.



V.

КОНОМІЯ



Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

## ПОЧАТКИ "НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ" В РОГАТИНІ

Незабаром після того, як у Львові постала 1883 року "Народна Торговля" і почала досить успішно розвиватись, невеличка група інтелігентів у Рогатині задумала заснувати подібну установу у своєму місті. Перші заходи в цьому напрямку пороблено в лютому 1886 року й українці Рогатинщини прийняли їх з великим одушевленням. На заклик Організаційного Комітету, що появився на сторінках "Діла" від 11 лютого 1886 року,<sup>1</sup> відгукнулося багато громадян так, що по зборах згаданого комітету, 6 березня того таки року, почала працювати рогатинська "Народна Торговля", маючи понад 60 членів, міщан і селян, з уділами на суму тисяча чотириста золотих ринських. До її першої управи увійшли: Козанкевич, посесор з Болотні, д-р Василь Кравич, ветеринар, Денис Полянський, суддя, І. Савчинський, нотаріальний кандидат, і священники: о. В. Чировський, о. І. Макогонський, о. І. Т. Медведський і о. В. Фалиновський. Іншими членами управи були: Щуровський і Маркевич та міщани А. Гургула, учитель, і Данилюк, господар. Дирекцію "Народної Торговлі" становили о. Володимир Чировський, Козанкевич і А. Гургула, а до контрольної комісії входили священники о. Аполінарій Фалиновський, о. Антін Билінкевич і о. Галяревич.<sup>2</sup>

Початки рогатинської "Народної Торговлі" перевищили сподівання її основників і вже в перших двох тижнях продано в її крамниці товарів на суму трьох тисяч золотих ринських. До крамниці горнулися усі українці, а також деякі поляки радо робили свої закупи там. Зате жиди, як подає "Діло", "скреготали зубами" і безперервно робили доноси на "Народну Торговлю" до староства й до суду, внаслідок чого доводилося кілька разів замикати крамницю. Доноси недругів молодій українській торговельній установі приводили до частих ревізій і пошукувань за "незаконними речами", а це сповільнювало її розвиток і утруднювало працю. Ось так на наказ старости Райхелта, до "Народної Торговлі" прийшли, на досвітку 15 квітня 1887 року, два жандарми й возьний, бо їм донесли, що там переховуються заборонені книжки, котрі, мовляв, прийшли замість різних товарів з Відня. Вони побудили урядовців, перешукали їхні помешкання, проколюючи багнетами деякі речі й перекинули все в крамниці та домівці "Народного Касина". Забравши кілька книжечок — видань "Просвіти", відійшли, але скоро потім знову вернулися, щоб перевірити вмуровану в

стіну касу. Її не розбили, але опечатали. З цієї та інших ревізій раділи деякі поляки й усі жиди, які говорили: "Biorą się do Rusinów" і вичікували свого тріумфу — скорого упадку "Народної Торговлі" в Рогатині.<sup>3</sup>

Іншим прикладом шиканів з боку урядових чинників була їхня спроба не допустити до загальних зборів "Народної Торговлі" в приміщенні розв'язаного "Народного Касина". Коли її члени зібралися там у призначений день, Гуклер, конципієнт старости, проголосив, що збори не відбудуться. На питання священників о.о. Билинкевича й Фалиновського: "Чому не вільно?" він не дав відповіді. Збори таки відбулися, але на допішньому поверсі, в крамниці "Народної Торговлі". На згаданих священників наложено кару в сумі по 50 золотих ринських.<sup>4</sup>

Спершу всі спроби ворогів знищити рогатинську "Народну Торговлю" були даремними, бо вся місцева інтелігенція, як і загал з цілого повіту, щиро піддержували її. Однак пізніше урядові інтервенції й неполадки у ній самій стримували її дальший розвиток. Перш усього, на чийсь донос, з управи "Народної Торговлі" мусіли уступити Денис Полянський, А. Гургула й спочатку також д-р В. Кравич. Цьому останньому пощастило вкоротці переконати старосту, що його ветеринарна практика не перешкоджає йому бути хоча б членом контрольної комісії "Народної Торговлі". Зате відхід Д. Полянського й А. Гургули, а ще більше смерть Т. Мироновича, часткового власника Обельниці, який давав цій установі велику матеріальну поміч, сильно надщербили її робочий потенціал.<sup>5</sup> Пости деяких піонерів "Народної Торговлі" перебрали інші, не надто совісні й неознайомлені з торговельним ділом люди. Почались непорядки, бо Рада віддала все діловодство одному чоловікові, до якого загал не мав довір'я. Впродовж десяти місяців Рада не відбула ні одного засідання, до каси мали доступ навіть практиканти, а директори й контрольна комісія зовсім не дбали про добро довіреної їм установи. Ось, наприклад, на зборах Ради 23 березня 1887 року, її члени, хоч і почули про недобір у крамниці в сумі тисяча двіста золотих ринських, не пригадувались над тим і розійшлися, мовби все було в порядку.<sup>6</sup>

Управа рогатинської "Народної Торговлі" не проголошувала довгий час бюджету, через що вся господарка велась без будьякого плану. За час від 13 квітня 1886 до січня 1887 року бруutto приходи становили суму дві тисячі сімсот золотих ринських, при чому чистого доходу було тільки 350 золотих ринських. Це тому, що велику суму грошей втрачалось на безпорадну адміністрацію, на що свого часу звертав увагу Василь Нагірний зі Львова. Крім цього крамниця мала довжників на суму тисяча чотириста сімдесят два золотих ринських. Загально кажучи, була потреба основно переорганізувати цілий провід "Народної Торговлі", при чому дехто звертав увагу також на те, щоб при переписці з політичними властями "не забувати на права признані руському язикові".<sup>7</sup>

Урядові переслідування і в неменшій мірі недолуга господарка наблизили рогатинську "Народню Торговлю" до занепаду. На зборах 28 липня 1889 року обговорювано справу її ліквідації й передачі майна до "Народної Торговлі" у Львові, без уваги на те, що рогатинська крамниця не була у

зв'язку з львівською централею. На ліквідацію "Народної Торговлі" в Рогатині погодилося багато членів, під умовою, що її не продадуть жидам.<sup>8</sup> Створений у міжчасі Ліквідаційний Комітет у складі: о. Іван Маркевич з Юнашкова, о. Антін Билинкевич з Куропатників і о. Володимир Чировський з Бабинців ухвалив передати рогатинську "Народну Торговлю" під власть львівської централі,<sup>9</sup> яка замкнула місцеву крамницю 8 вересня 1889 року й на її місце заснувала в Рогатині свою філію. На місце попереднього крамаря Маркила Кушніра львівська централь передала діловодство рогатинською філією Режилові. Помічником у крамниці став Грицикевич, а касиркою була Олена Полянська.<sup>10</sup>

Почата з великим ентузіазмом рогатинська "Народна Торговля" проіснувала всього три з половиною роки, а причиною її упадку були, крім неприхильності до неї урядових чинників, "нетямущість місцевої інтелігенції в Рогатині і незнання торговельної справи провідниками".<sup>11</sup>

#### ПРИМІТКИ

1. Повний текст заклику поміщений у статті "Рогатинщина на протязі віків".
2. *Діло*, ч. 27, 8/20 березня 1886, ст. 2.
3. *Діло*, ч. 39, 9/21 квітня 1887, ст. 2.
4. *Діло*, ч. 81, 21 лип./2 серп. 1887, ст. 2.
5. *Діло*, ч. 142, 19/31 грудня 1887, ст. 2.
6. *Діло*, ч. 71, 29 бер./10 квіт. 1888, ст. 1.
7. *Діло*, ч. 142, 19/31 грудня 1887, ст. 2.
8. *Діло*, чч. 161-162, 21 лип./2 серп. 1889, ст. 2.
9. *Діло*, ч. 182, 14/26 серпня 1889, ст. 2.
10. *Діло*, ч. 199, 4/16 вересня 1889, ст. 2.
11. *Діло*, ч. 199, 4/16 вересня 1889, ст. 2.

Д-р МИРОСЛАВ ЛІБЕР

## ПРОМИСЕЛ І ТОРГІВЛЯ РОГАТИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Положення українських земель з їх догідними водними шляхами Дніпра, Дністра, Десни, Пруту і Дунаю від найдавніших часів причинилося до розвою культури і промислу країни. Водний шлях Дніпра лучить північну Європу з полудневою, а Дністер і Дунай з їх притоками лучить західню Європу з чорноморським басейном — головним комерційним центром стародавніх часів.

Крім водних були ще сухопутні шляхи, що перетинали Україну вздовж і півперек. Купецькі каравани мандрували з Німеччини через Польщу, перетинали Галицько-Волинську волость, Київщину, Донецький басейн і прямували до Озівського і Каспійського моря, а там далі до малої Азії, Ірану, Індії, Китаю і Єгипту.<sup>1</sup>

Другий сухопутний шлях ішов від Прибалтики через Волинь, Підкарпаття і карпатськими просмиками йшов далі через Моравію, Угорщину аж до Середземного моря. Ці шляхи лучили тодішні центри України.

У кам'яній добі (40.000-5.000 до Христа) був промисловий центр на Волині з використанням високоякісного кременя для виробу речей домашнього ужитку. Виробляли там кам'яні ножі, сокири, молотки, гострі закінчення на луки і списи. В пізній добі з появою на ринку бронзи (2.100-1.200 до Христа) кам'яні вироби почасти втратили своє призначення. Висунувся другий центр в околицях Донбасу. Широко використано там знайдену мідь, котра з додатком цини і інших металів творила досить твердий, кращий за камінь матеріал для виробу домашнього та воєнного приладдя.

Третім і найважливішим осередком промислу й внутрішньої та зовнішньої торгівлі в добі заліза (1200-1000 до Христа) став терен середнього Дніпра з Києвом на чолі. Водні шляхи Прип'яті, Десни, Березини і інші стимулювали деревний промисел, ловецтво і рибуловство. Автохтони-слов'яни вже в той час займалися ткацтвом, випасом домашніх тварин, корів, коней, овець, бджільництвом, вирощуванням збіжжя жита, пшениці, проса, вирощуванням льону і конопель.

Наші прапредки від найдавніших часів займалися також ремеслом. Виправляли дорогоцінні хутра, шкіри, ткали полотна і сукна з вовни. Знали гончарство, займалися боднарством, виробляли списи, луки, мечі,

прикраси з кісток, з бронзи і янтаря. Всі ті вироби українські купці вивозили в чорноморські, каспійські та середземноморські міста, де мали великий попит.

Загально було відомо, що з українських земель загарбники масово вивозили бранців чоловіків і дівчат, заповняли ними ярмарки спочатку хазарських міст Ітиль, Болгар, Семендер на Каспійському морі, а опісля татарських і турецьких: Кафи, Істамбулу і інших міст на чорноморському і середземноморському побережжі. Раби, переважно українки-красуні, мали на цих ринках дуже великий попит.

Чужинецькі купці привозили в Україну шовки, парчі, дорогоцінні камені, золоті, срібні й бронзові високомистецькі прикраси, полудневі овочі, пахучі коріння, воєнне і домашнього вжитку залізне приладдя. Наші купці мали пошану і респект серед своїх і чужинців. (Договір Олега, Ігоря і Ольги з Візантією в роках 907, 911, 944 і 957; Велика Історія України, видав Іван Тиктор, Львів 1948, стор. 76-88.)

З археологічних розкопів пізнаємо всебічне життя наших предків. В рогатинській землі в околицях Липиці Горішної найшли рештки поселення з третього і другого сторіччя до Христа. У Вербилівцях кам'яні прибори пізнього Палеоліта, у Черчі крем'яну сокиру, у Вишневі — вістря і списи в могилі правдоподібно вояка-лицаря тодішніх часів. (Д. Пасічник. Наша Слава. Вінніпег 1954, ст. 40.)

В пізніших часах другого і третього сторіччя по Христі жителі рогатинської землі брали жваву участь у виміні своїх товарів з чужинцями. Доказом цього є знаходження римських монет другого і третього сторіччя по Христі у Свистільниках, Серниках, Ферліїві і Виспі. У Підгородді й Путятинцях найдено бронзові сокири і посуду пізньої бронзової доби, імпортовані з Моравії або може аж з Малої Азії арабськими або жидівськими купцями. Згадка про археологічні нахідки є далеко не повна, бо не маю під рукою достатньо джерел; по-друге, наші селяни до таких нахідок не прив'язували належної ваги або їх ховали і не віддавали до музеїв і вони пропадали для нашої історії. Але навіть ті скромні дані показують нам живий контакт автохтонів рогатинської землі зі зовнішнім культурним світом.

Княжі міжусобиці й часті напади кочовиків руйнували добробут українських земель. З появою половців у степовій південній Україні сухопутний шлях, що лучив західні і центральні землі України з Озівським і Каспійським морями, був перерваний. В пізніших часах з появою татар і турків перестав існувати водний шлях Дніпра. Комерційний центр Києва стратив своє значення. Водний шлях перенісся на північ, і Волга стала артерією торгівлі, що лучила побережжя Прибалтики з Каспійським і Озівським морями. Це сприяло розвитку московського царства.

Київська, як і Галицько-Волинська та пізніше і Козацька Держава, не встоялася перед натиском поляків зі заходу і москалів з півночі. Україна опинилася між обома жорстокими займанцями. Українські купці і промисловці втратили всі права і привілеї, які мали за княжих часів.



Автохтони опинилися в жалюгідному стані напередодні нової доби економічних змін. Селян прикріплено до землі відробляти польським і московським поміщикам панщину. Від 1496 до 1565 р. польська шляхта провела у сеймах цілий ряд постанов, які підривали міський промисел і торгівлю. (І. Витанович. Історія Українського Кооперативного Руху. Нью-Йорк. 1964 р., ст. 16 і М. Грушевський. Історія України-Руси. Нью-Йорк. 1954 р., том V, ст. 236, 242-244.)

Було заборонено набувати міщанам земельні маєтки, провадити закордонну торгівлю, впроваджено ринкові й дорогові оплати. У своїх руках зосередили млинарський, броварський, гуральняний, гутничий, соляний промисли, видобування руди, салітри і іншого. Не вмючи це все провадити, поляки віддавали ці промисли в аренду, переважно жидам, які, переслідуювані на Заході, масово переселювалися на українські землі.

Магдебурське право, яким від 14-го століття користувалися деякі міста України, сприяло радше чужинцям, полякам, і німцям, опісля грекам, волохам, вірменам і жидам. Українців не допускали або обмежували доступ до міських рад, забороняли купувати дома й посілості в осередку міста. Дозвлялося мешкати лише в певних кварталах і приміських околицях, заборонялося також займатися деяким ремеслом.<sup>2</sup>

Від 1415 р. Рогатин користувався магдебурським правом.<sup>3</sup> В нім відбувалися на ті часи славні ярмарки. На ярмарку можна було дістати все, що продукував галицький промисел: сукна, полотна, глиняний і фаянсовий посуд, килими, кожухи, опанчі і інші домашні вироби. Рогатинські ярмарки були знані з торгівлі коней і свійських тварин. Від 1461 р. декретом польського короля рогатинські ярмарки заборонено, щоби вони не конкурували львівським ярмаркам.

Місто до решти зубожіло й скоро польонізувалося. За допомогою польського уряду і шляхти в 16-тім столітті побудовано в місті оборонні укріплення, замок і костьол. Постав монастир домініканів, вивінуваний броварнею і великими земельними наділами. Також постав осідок Єзуїтів, які мали на меті польонізувати рештки боярських родів і купців. Українці, як і всюди по містах, були упосліджені і матеріально використовувані. На тлі цієї дійсності вони для самооборони по містах творили Церковні Брацтва, а купці і промисловці гуртувалися в цехах і як могли так і обороняли рештки своїх прав. Для поліпшення свого становища в 1589 р. в Рогатині на взір і при допомозі Львівського постало Церковне Брацтво. У ньому гуртувалися також купці і ремісники, які становили в той час більше 40-45% всього населення міста. (Населення Міст і Сіл Української РСР, Київ 1971 р., ст. 443.) Вони творили цехи: пекарський, кушнірський, боднарський, шевський, кравецький, ковальський, музичний, котлярський, сафяників і інші. Всіх ремісничих професій в місті тоді було 29.

Громадянство тяжко переносило польське ярмо і часто виникали криваві порухи. Повстання Мухи 1490-92 р., грабунок шляхти мешканців міста 1630 р., визвольні війни Хмельницького 1648-54 р. і гайдамацькі

повстання були безуспішні. Населення дорого платило за це своїм життям і майном та попадало в ще більшу неволю.

За австрійської окупації з 1792 р. доля ремісників не поправилася. Торгівля і промисел до решти перейшов у жидівські, частково польські і німецькі руки. Суто аграрний рогатинський повіт в 1886 р. затруднював 78.41% населення в рільництві, 4.87% жили з винайму домів, 8.72% людности були zatrudнені в урядах і установах, 8% становили сезоніві робітники. Вони звозили з лісів дерево, з Коломиї і Долини транспортували сіль, помагали при будові залізничого шляху Підвисоке-Рогатин-Ходорів, були заняті при будові гостинців Рогатин-Перемишляни-Львів, Рогатин-Підгороддя-Підкамінь-Бібрка-Львів. Затруднення в промислі було мінімальне.

Рогатинський повіт у першій світовій війні був знищений фронтовими австрійсько-російськими, українсько-польськими, опісля більшовицько-польськими боями. Польський окупаційний уряд 1920-1939 р. застосував супроти українського населення в політичній, культурній, релігійній, економічній ділянках ще більшу як досі шовіністичну дискримінацію.

Українські патріоти, найкращі творчі уми того часу подивугідно протиставилися польським замірям у всіх тих ділянках. У Церкві, в кооперації, Маслосоюзі і Українських Банках була zatrudнена молодь, що мала замкнені двері до державної адміністрації краю. Крилате гасло "Свій до свого по своє" було вповні застосоване в збуті рільничих продуктів і у торгівлі. У промислі це гасло недомагало. Український сектор в рогатинському повіті був фінансово вбогий для творення власних більших промислових підприємств. Також не було фахівців, щоб його зорганізувати й розвивати як слід. Загал був залежний від імпорту шкіри, сукна, галлантерії, залізних виробів, машин і іншого господарського приладдя.

За австрійських часів було в повіті 54 гіпсарні, котрими завідували переважно німці. Перед війною і по війні були млини в Рогатичі, Бабинцях, Черчі, Черневі, Жовчеві, Фразі, Псарах, Васючині, Липиці Горішній, Стратині і Свистільниках.

Тартаки були в Васючині, Липиці Горішній, Дичках, Долинянах, Жовчеві, Псарах, Серниках і Стратині.

Цегельні були в Рогатині, Жовчеві, Черчі. Будівельний камінь видобували в Ферліві і Черчі. У Колоколині були копальні креоліни — білої глини, алябастру і гіпсу. В Черчі були місця жовтої і білої глини, яку використовували до білення хат в селі, також там була гіпсарня.

Олійні були в Черчі, Дичках і Вишневі, де витискали олію з зернят конопель, льону, сої, соняшників, маку і букви. У Пукові була вапнярня. (Вище подані дані взято з Історії Українського Кооп. Руху Витановича, Історія Міст і Сіл Української РСР і Черче моє рідне село Дячишина.)

Крім вище поданих підприємств кожне село мало своїх ковалів, стельмахів, боднарів, будівничих, що вмiли ставити хати і господарські будинки.

У великій пошані був муляр, що вмiв мурувати печі і комини в хатах. У них селяни випікали для свого вжитку хліб, на кухні варили страву, а в комині на "вишці" вудили шинку, ковбаси та солонину. Кождий, навіть

найбідніший господар, старався запастися м'ясом на цілий рік, тому переважно перед Великоднем різав сам або на спілку з сусідом свиню або теля. Господині начиняли ковбаси січеним м'ясом, приправленим часником, сіплю і перцем. Відкраювали шинку або пас солонини, завішували в комині і димом його "завуджували" — консервували на літо. Інше м'ясо засолювали в бочках. Штука конструкції такої печі полягала в тому, щоб вона давала якнайбільше тепла, мала добрий витяг і щоб не чаділа у зимі, коли ogrівали хати дровами.

Село старалося бути самовистарчальним. Кожний господар сам собі виробляв ціпи молотити збіжжя, граблі, топорища до сокир, держак до вил і рискалів. Плели шнури і посторонки до возів, шили упряж для коней. Зимовими вечорами дівчата збиралися по хатах, пряли, вишивали блюзки, кафтани і сорочки. Деякі господарі ткали на варстатах конопляні і льняні полотна для власного ужитку і на продаж. Черче мало понад 50 ткачів, що обслуговували і сусідні села. Назагал села були бідні на плинну готівку і майже кожна послуга платилася переважно вимінною дорогою. З тої причини "промисловці" села не мали змоги і вміння розробити свій варстат праці.

Зайшла пекуча потреба дати людям відповідне знання у торгівлі й промислі, а молоді заохоту в цьому напрямі. У Львові постала "Крайова Економічна Рада", торговельно-промисловий банк—"Пром Банк", а від 1934 р. почав виходити у Львові часопис "Торгівля і Промисл". Це були установи, що мали на меті опікуватися людьми з ініціативою, котрі мали в першій мірі іти в місто, його відвоювати та заповнити ті галузі торгівлі і промислу, які досі не опанувала ані "Народна Торгівля", "Маслосоюз" ані "Союз Кооператив".

Завдання було не легке, бо сам Рогатин з 8100 населення мав 3000 українців, 1750 поляків, 3250 жидів і 100 латинників (Вол. Кубійович: Етнографічні Групи Південно Західної України 1-1-1939 р. ст. 66.)

В Рогатині крім ремісничого товариства "Зоря" 8-го березня 1936 р. постала "Філія Союзу Українських Купців і Промисловців". Головою товариства вибрано Степана Пилата, заступником голови І. Антоняка, секретарем М. Дроня, скарбником В. Бойчука, члени управи були: І. Поритко, І. Сараневич, заступниками вибрано М. Петрива, М. Горішного. До Контрольної Комісії ввійшли К. Пясецький, М. Нагірняк і М. Соколовський. (В. Т. Несторович. Українські Купці і Промисловці у Західній Україні. Торонто 1977 р., ст. 92.)

Новопостала управа енергійно приступила до організаційної праці. Дня 17-го червня того року влаштували інформаційне зібрання для тамошніх купців у Свистільниках. У цьому містечку було 12 купців. За статистикою В. Кубійовича на 1960 із загального числа мешканців було: 1870 українців, 30 поляків, 20 жидів, 10 німців і 30 латинників. Головою обрано М. Денегу, сек. Панькова, членом М. Мелега.

В серпні 1937 р. в Рогатині відбулися інформаційні збори купців, на які прибули відпоручники Централі С.У.К.П. і "Пром-Банку". Звіт Управи на

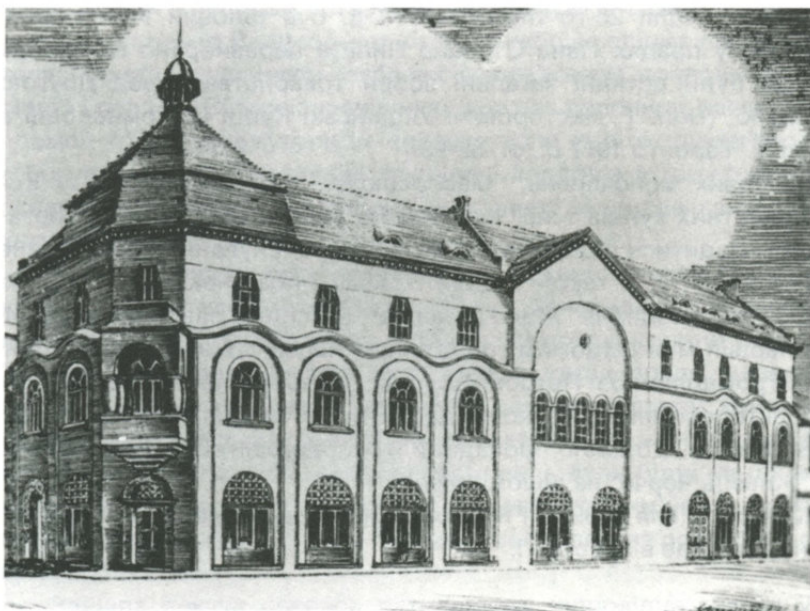
Загальних Зборах Філії 20-го лютого 1938 р. був діловий і показав її широкорозгорнену працю. Пана Степана Пилата перевибрано на голову організації. Це були останні загальні збори товариства перед Другою світовою війною. (Вол. Т. Несторович. Українські Купці і Промисловці в Західній Україні. Торонто 1977 р., ст. 92-93.)

Крім районних молочарень, "Маслосоюзу", окружного Союзу Кооператив і приватних купців т.зв. "Корінників" українська спільнота рога-тинщини може гордитися підприємством, що своїм існуванням було знане не тільки в Галичині, але також в цілій Польщі і поза нею, а це акційна спілка купелевого заведення "Живець Черче". Ця спілка завдячувала своє існування в першій мірі свідомим громадянам Черча, директорів школи, заслуженому громадянину Петрові Бігусові, що зберегли її в українських руках, та редакторові Левові Лепкому, директорів "живця", і управителеві Степанові Бованкові, що вміло провадили (господарили) цим заведенням. Про самий "Живець Черче" на іншому місці.

Нова дійсність після 1939 р. і нові окупанти подиктували нові закони, яких автор не заторкає в цій статті.

#### ПРИМІТКИ

1. Михайло Грушевський: Історія України-Руси, Книгоспілка, Нью-Йорк (1954), том I, стор. 279-305.
2. Історія України-Руси, М. Грушевський, том 5, стор. 240.
3. Історія Міст і Сіл, української РСР, Київ 1971, стор. 442.



*Архітектурний проєкт будинку  
Окружного Союзу Кооператив  
в Рогатині роботи інж.  
архітектора Романа Грицяя,  
1924 р.*



*Будинок Окружного  
Союзу Кооператив в Рогатині,  
1935 р. В партері  
приміщення Народної  
Торгівлі.*

ВІКТОР ВАКУЛОВСЬКИЙ

## ОКРУЖНИЙ СОЮЗ КООПЕРАТИВ У РОГАТИНІ

По Першій світовій війні та закінченні українських збройних змагань постав новий поверсальський твір — Польща, яка одержала добрий шмат українських земель — Галичину, Холмщину, Полісся і велику частину Волині. Українські вояки опинилися за дротами в польських таборах інтернованих. Українська інтелігенція, що залишилася під Польщею, зазнала страшних переслідувань, тортур, а часто й цілковитого винищення.

Польські уряди, які часто змінювалися, замість того, щоб упорядкувати зовнішні й внутрішні справи, вирішили в першу чергу остаточно спольонізувати наше село, що є фундаментом української нації. Всі ці уряди уявляли собі, що, позбавивши українську інтелігенцію можливості працювати в державних і самоврядних установах, тим самим позбавлять її можливості існування й можливості праці серед народу і для народу. Село, позбавлене власного національного проводу, можна буде тоді легко опанувати і спольонізувати. Така була політика поляків у відношенні до українців.

Але терор мусів припинитися. Старшини й стрільці верталися з таборів інтернованих на рідні землі й тут заставали страшне положення. Збройну боротьбу закінчено й виглядів на її продовження не було жадних. Інтелігенція і колишні військовики почали шукати інших можливостей боротьби з жорстоким окупантом. Прийшли до висновку, що передусім треба створити матеріальну базу в межах польського закону, яка затруднила б і дала сяке-таке утримання українському активові, а тим самим і можливість працювати серед і для народу.

Такі передумови, в першу чергу національного, а пізніше й економічного характеру, подали ідею створити кооперативні осередки, що були б контрольними центрами для сільських кооператив, а рівночасно їх товаровими гуртівнями.

Таким способом прийшло до заснування в 1922-му році Організаційного Кооперативного Комітету, що, під проводом молодого громадського діяча Степана Кузика, розпочав організацію сільських кооператив. В 1923-му році в рогатинському повіті діяло вже 20 кооператив.

Завдяки старанням відомого провідника Рогатинщини, пароха села Вербиловець о. шамбеляна Стефана Городецького, пізнішого посла Степана Кузика, д-ра Семена Гладкого, о. Григорія Скаскова, дир. Петра

Бігуса, Дмитра Ромаха, Андрія Гривнака, Івана Бандури та недавніх старшин і вояків Івана Поритка, Василя Воробця, Василя Бурачка, Теодора Чернописького, Зеновія Кинасевича та інших, на весні 1923 року засновано в Рогатині Повітовий Союз Кооператив. На першого голову Надзірної Ради ПСК обрано о. шамбеляна Стефана Городецького, який, попри дошкульні переслідування з боку поляків, ніколи не заломився, завжди твердо і непохитно стояв на цьому становищі аж до смерті. Для рогатинців він назавжди залишився прикладом жертвенного патріота і громадського провідника.

По смерті о. шамбеляна Надзірну Раду ПСК очолив о. Григорій Скасків, парох Дібринова. Одну каденцію головою Надзірної Ради був д-р Семен Гладкий, а потім, аж до приходу більшовиків, дир. Петро Бігус. Начальним директором ПСК Надзирна Рада іменувала адвоката Степана Кузика, який був душею ПСК та всієї громадської праці повіту й віддавав усього себе цій тяжкій праці. Членами дирекції Надзирна Рада іменувала Івана Поритка, Теодора Чернописького, Василя Воробця і Зеновія Кинасевича. При такому складі дирекції ПСК почав робити свої перші кроки.

Початки були дуже тяжкі, бо бракувало грошей для обороту і фахівців. Галицька інтелігенція до I-ої світової війни соромилася торгівлі, а тому треба було здобувати потрібні фонди для обороту, працювати, а одночасно й учитися купецького фаху. Бідні сільські кооперативи не могли скласти поважніших уділів до Союзу й тому його матеріяльне становище було важке. Брак капіталу до обороту утруднював, а то й цілком паралізував добрі почини дирекції Союзу, не дозволяв дістатися до першоджерельного набуття товару, до фабрик. Через ці обставини товарове запотребування полагоджувалося деколи у ворожих гуртівнях, які спеціальною політикою цін утруднювали належний розвиток ПСК.

Для ілюстрації сказаного вище треба подати, що перші товари члени дирекції привозили в наплечниках зі Львова, а пізніше підводами й лише в 30-х роках товари почали надходити безпосередньо з фабрик і то вже вагонами. Одначе, не зважаючи на всі несприятливі умови, завдяки жертвенній праці дирекції, службовців та кооператорів низових кооператив, вже в 1927-му році ПСК вибудував власний триповерховий дім з великим товарним магазином, канцелярjami, а в 1928-му році й басейн для вапнування 10-ти вагонів яєць.

Завдяки впертій і послідовній праці дирекції, завязтій праці персоналу та повної посвяти й доброго ставлення села до національної кооперації, ПСК розвивався дуже успішно. Вже в 1927-28 рр. він не тільки опанував цілком терен рогатинського повіту, а, на доручення РСУК і Центросоюзу, перебрав терени Перемишлянщини, Ходорівщини і Галича, організуючи там свої роздільні складниці й таким способом став осередком для чотирьох повітів.

В 1930 році Союз змінив назву на Окружний Союз Кооператив у Рогатині, який і далі дбайливо вів працю в 4-ох повітах і став сильною національною й економічною установою, з якою мусіли рахуватися не



*Працівники і дирекція окружного Союзу Кооператив в Рогатині. Сидять зліва: В. Вакуловський, І. Поритко, Петро Бігус, Г. Мельничук — ревізор РСУК, Василь Воробець, Д. Хоптяк, Н.Н., В. Бурачок.*



*Дирекція і службовики Окружного Союзу Кооператив. Сидять зліва: В. Вакуловський, Іван Поритко, Степан Кузик, Г. Мельничук, — ревізор РСУК, Дмитро Хоптяк, Зеновій Кинасевич.*



тільки свої, але й чужі. Тоді Союз об'єднував 170 низових кооператив, за працю яких уважно слідкував за допомогою власного ревізійного апарату, під керівництвом дир. Дмитра Хоптяка. Ревізорами були: Дмитро Вирста, Іван Косович, інж. Дам'ян Захарченко, Стефан Скробач та ін. Цей апарат рівночасно був також і найкращим дорадником-інструктором управ низових кооператив.

В центральній складниці ОСК працювало понад 70 службовців, які дістали бодай скромне матеріальне забезпечення, чого без Союзу вони не могли б мати для свого прожитку. Союз також дав додатковий заробіток управам низових кооператив, які отримували скромну винагороду за свою працю. Отже, в такий спосіб коло 600 осіб мали можливість заробітку. Поволі утворилася одна національна родина, свідомо своєї цілі, об'єднана спільним ідеалом визволення з економічної, а вслід за тим і з політичної неволі. Кожна кооператива стала осередком громадсько-національного життя на селі — це були сильні фортеці, що відбивали всі ворожі напади. В польській державі творилася нова держава, яка жила власним національним життям, пильно слідкувала за всіма його проявами і належно корегувала ці прояви на свою користь.

Польська адміністрація скоро зорієнтувалася в тому, яку небезпеку творить для неї українська національна кооперація в Галичині. Почалися різні шикани, переслідування та всякі безпідставні адміністративні кари. Але все це не спинило буйного розвитку національної української кооперації в Рогатинщині.

Для ліквідації кооперації, а разом з тим і всіх проявів українського життя, польський уряд перевів у 1930 році "пацифікацію" в цілому повіті. Це був один з перших повітів, який зазнав цього ганебного лиха, коли озброєна банда, що називалася "5-ий полк уланів", напала на безборонне населення сіл, містечок і на самий Рогатин. Почалося бестіяльне мордування-биття найсвідоміших селян по селах, з відбиванням м'яса від костей, що кінчалось гангреною, як напр. у селі Фрага. Ця озброєна банда нищила національний дорібок всіх товариств у повіті. В кооперативах висипали на підлогу всі товари, вимішували їх і поливали нафтою, нищили читальні "Просвіти", бібліотеки, театральну гардеробу, портрети Т. Шевченка, І. Франка, — залишали по собі купу сміття...

Руїна була страшна. Але польський терор не зломив духа ані повітового проводу, ані села. Навпаки, ще більше з'єднав, зробив їх ще більше відпорними та переконав, що лише загально-національна організація може ставити спротив польському теророві. Село в кооперації бачило не самоціль, а лише один етап до здійснення загально-національних мрій і надій і тому ще більше горнулося до кооперації, — скооперування в окремих селах сягало від 75% до 95%. Завдяки спільним старанням села і міста, наслідки руїни за яких два роки зліквідовано й постачання товарів на село налагоджено. Союз вступив у другий період свого розвитку.

Дирекція Союзу здавала собі справу з того, що село більше продає,



*Працівники Окружного Союзу Кооператив . 1938 р.*



*"Свячене" працівників Окружного Союзу Кооператив, в Рогатині, 1938 р.*

ніж купує. Треба було визволити село від визиску при закупі товарів, а ще важливіше — визволити його від визиску безжалісних лихварів при продажу сільсько-господарських продуктів. До цієї справи підходили обережно. Щоб позбавити село від визиску при продажу яєць (а яйце було другою "валютою", за яке все купувалося в кооперативі), Союз ще в 1928 році заснував експортний яєчний магазин. З великими труднощами одержав він право на вивіз яєць за кордон, але це дало змогу унезалежитися від місцевих експортних магазинів. Висилали яйця безпосередньо на закордонні ринки і тим здобулася можливість платити селянам більше, як платили місцеві покупці. При тому навчався фаховий український персонал як пересвітлювати, сортувати та пакувати яйця для висилання закордон. Щороку перероблювалося понад 100 вагонів сирого матеріалу, а висилали найбільше до Англії, а пізніше також на найвибагливіші ринки Іспанії, Чехії, Австрії й Німеччини; один вагон щороку висилали до Аргентини.

О.С. Кооперетив став чинником, який диктував ціну на чотири повіти для деяких сусідніх Повітових Союзів Кооператив, які не мали змоги мати власні експортні яєчні магазини й доставляли яйця до Рогатина. В 1934 році Союз перейшов на закуп яєць на вагу, що виявилось справедливішим, ніж закуп на штуки. І це спричинилося до поліпшення раси курей. Цим займалася філія "Сільського Господаря", що її головою був тоді начальний директор ОСК, Іван Поритко. Отже, в короткому часі це й спричинилося до того, що сира скриня яєць (доставляли з сіл в скрині по 24 копи) замість нормальної ваги 71-72 клг., піднеслася на 82-83 клг., а іноді навіть і 84 клг. Це дало змогу висилати першоякісний товар на найвибагливіші в світі ринки (Німеччина, Чехія).

Союз організував також закуп безріг, бо на ринку відбувався справжній грабунок селян серед білого дня, — невелика кількість добре зорганізованих згінників готова була на все, шахруючи на вазі й на ціні, а платили що хотіли і часто це була лиш половина належної ціни.

ОСК організував згони безріг в селі Липиця Допішня й у селі Янчин, перемишлянського повіту, — річно закуповувалося 4,000-6,000 штук безріг, а закуп провадився лише на вагу й платилося найвищу ціну дня. Безроги відправлялося до близьких беконарень (Львів, Ходорів та ін.), до Катовиць на Шлеську, а частково до Німеччини. Дещо лишалося й для власної м'ясарні Союзу.

Але вже в короткому часі польські староства в Рогатині й Перемишлянах стали безпідставно забороняти згони в Липиці й Янчині, надіючись в той спосіб викинути Союз з ринку та привернути попередній стан грабування села. ОСК розв'язав справу так, що частину згону він скерував організовано й безпосередньо до Львова, до Центросоюзу. Староство робило перешкоди, затримувало згони по дорозі, щепило їх, накладало кари, але це не спинило тієї акції. Сам Союз виходив на закуп безріг на торговицю в Рогатині й Княгиничах. Закуп відбувався в присутності згінників, які вдавалися до різних способів, йшли різними штуками, розбивали

згін. Селяни, що масово доставляли свині на торговицю, на всі пропозиції відповідали: "Не продаю — це для Союзу".

Грабунок села припинився, але згінники на це zareагували по-своєму — палицями. Вибили на вулиці головного директора, кількох службовців, а потім, за тихою згодою староства, зробили напад на торговицю, побили службовців Союзу, а згін розігнали й були певні, що Союз після цього більше на торговицю не вийде. Але була організована належна відсіч і при черговому нападі на торговицю згінників поставлено на коліна — бій за зорганізований збут безріг виграно, грабунок села припинено.

З 1932 року ОСК запровадив організований закуп курей, гусей і качок — їх невеликими партіями відправляли до Львова, переважно до Масло-союзу. Зо-два вагони курей та 3-4 вагони гусей щороку відправлялося на закордонні ринки, — головно, до Німеччини. У невеликій кількості закупувалися й телята, для доставки до Львова, але ця торговельна акція не була великою.

У 1933 році ОСК почав збут збіжжя й квасолі, — спочатку в Рогатині, а потім у всіх чотирьох повітах. Збіжжя й квасолі в магазинах ОСК очищувались, перероблялися, сортувалися до стандарту й продавалися на біржі у Львові. Завдяки праці філії "Сільського Господаря" вдалося значно поліпшити сорти збіжжя — їх впроваджувалося до загального посіву на селах після 4-5-літнього випробування. Це привело до однородности товару і в 1936-37 роках селянське збіжжя не відрізнялося від двірського, а часто навіть було кращим. В цих роках увесь повіт управляв один сорт пшениці.

В тому часі ОСК диктував ціни на всі ці сільсько-господарські продукти у всіх чотирьох повітах і був безконкурентним, бо його ціни були вищі міського ринку. Добра ціна, точна вага, чемна і солідна обслуга за короткий час причинилися до того що все селянське збіжжя надходило до магазинів ОСК. Для конкурентів залишалася лише частина збіжжя колоністів, бо й вони вже починали доставляти збіжжя до Союзу, як також і двірське збіжжя. Збут усіх сільсько-господарських продуктів Окружного Союзу Ко-оператив провадив інж. Віктор Вакуловський.

Передрук Свобода 15 серпня 1961 р.



*Курс для працівників кооперативних підприємств, Рогатин 1923 р. Зліва сидять: о. Теодосій Кудрик — парох Рогатина, о. шамбелян Стефан Городецький — сеніор кооперативного руху, д-р Семен Гладкий — правний дорадник для кооператив і викладач основ кооперації і кооперативного законодавства, проф. Михайло Кужиль — директор української коедукативної гімназії в Рогатині. Стоїть група учасників курсу.*



*Черче — липень 1932. Зліва директор Центросоюзу Юліян Шепарович розмовляє про кооперативні справи з д-р Семенем Гладким, правним дорадником для кооператив*

## УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ

Перед Першою світовою війною економічний стан цілої Галицької України був у дуже поганому стані. Промисловости, гідної згадки, майже не існувало. Торгівлею майже всеціло займалися жиди. Вони не тільки майоризували населення міст, але також жили по селах, займаючись торгівлею. Відомою проблемою були шинки, які орендували за панщини жиди, а опісля вони ставали власниками. Відомими є чейже заклики наших церков закладати Брацтва Тверезости, бо багато ґрунтів через горілку перейшли в руки шинкарів. Отже народня інтелігенція почала освідомну працю серед українського населення ще перед Першою світовою війною. Закладали Брацтва Тверезости, школи (Гімназія УПТ постала в 1909 р.), торговельні спілки, Народну Торговлю і організації "Сільський Господар".

Впродовж шести років (1914-1920) воєнні фронти кілька разів переміщувалися через наші землі. Ще довго по війні важко було прочистити поля від дротяних засіків, направити дороги, відновити зруйновану комунікацію. Відбудову знищеної війною Галичини, започатковану раніше з участю Т-ва Сільський Господар, окупаційна польська влада звела до паперової акції. Крім цього населення було пригноблене після закінчення війни. Треба було власними силами творити нові варстати праці для крайньо перенаселеного села, для молоді і для тих, що поверталися з війни на згарища.

У таких складних політичних і соціально-економічних обставинах здоровий інстинкт підказував громадянству засіб масової організації кооперативної самопомоги. Взятися відновляти кооперативну організацію, що в довоєнному періоді мала деякі успіхи. Вояки-українці, побувавши під час війни в чужих краях, бачили, що саме таким способом можна добитися поважних успіхів.

В цей спосіб прийшло до заснування майже у всіх місцевостях відповідних кооператив. По селах поставали споживчі, молочарські, кредитові та виробничі кооперативи. В повітових осередках поставали Повітові Союзи, як надрядна централь для сільських кооперативів, у Львові було засновано Центросоюз. Центральною організацією став Ревізійний Союз Українських Кооператив.

Значні труднощі для українського кооперативного руху чинила місцева польська адміністрація. На початках потрібно було багато зусиль для організації кооперативної мережі та її справної діяльності. Ініціатива

розбудови виходила від свідомих селян, робітників та місцевої інтелігенції, вона дала добрі успіхи, зміцнювала кооперативні організації. Кожне село мало амбіцію створити і в себе кооперативу — крамницю, касу, молочарню. На терені діяльності Окружного Союзу Кооператив у Рогатині працювали в 1937 р. 177 кооператив для закупу і збуту, 8 Районових Молочарень, які належали до системи Маслосоюзу.

Повітовий Союз Кооператив також постав на початку двадцятих років. До управи Повітового Союзу Кооператив увійшов, як директор, адвокат Степан Кузик, заступником став Іван Поритко, книговодом Василь Воробець, касиром Зенон Кинасевич, ревізором Дмитро Хоптяк, головою Контрольної Комісії о. Теодосій Кудрик. Головою Надзірної Ради став парох села Вербилівці о. шамбелян Степан Городецький. В 1930 р. збудовано триповерхову кам'яницю, де примістилися всі канцелярії Союзу, а на долині крамниця Народної Торговлі. Для фахового догляду за всіма ділянками кооперативної праці створено окремі відділи: загальний, який займався репрезентацією назовні та координував працю всіх відділів; торговельний, який постачав товари першої потреби до власних гуртовень, дбав про якість товару та ціни; збутовий організував збут сільсько-господарських продуктів: яйця, збіжжя, свиней, домашню птицю, та організаційно-люстраторський. Завданням цього останнього було держати постійний контакт за допомогою фахових інструкторів-люстраторів з низовими кооперативами та допомагати їм фаховими порадами та через влаштування фахових курсів удосконалювати їхню діяльність. Саме на початках постав клич "Свій до свого", а з часом, коли постали виробничі підприємства, клич звучав так: "Свій до свого по своє". Треба підкреслити, що наше громадянство виявило велику дисципліну і посвяту, коли неприхильна пропаганда ворожих сил при допомозі заграничного капіталу бажала нищими цінами знищити кооперацію. Коли сусідні Повітові Союзи не змогли втриматися і самоліквідувалися, наш Союз став Окружним Союзом Кооператив, бо обслуговував роздільні в Галичі, Перемишлянах і Ходорові. Рогатин був у тому щасливому положенні, що тут діяла від 1909 р. Українська Гімназія і вишколила багато молодих людей, які пізніше стали до громадської праці. Роздільня Рогатина обслуговувала 50 кооператив, всі в рогатинському повіті, які на кінець 1937 р. мали 3.248 членів, дохід з торгів виносив 49.839 злотих, а видатки 39.323 злотих.

Роздільня Галича обслуговувала 18 кооператив зі станиславівського повіту, 17 з рогатинського, 1 з буцацького і 1 з підгаєцького. На кінець 1937 р. вони мали 2.971 членів, дохід з торгів виносив 42.383 злотих, а видатки 32.903 злотих.

Роздільня Перемишлян обслуговувала 37 кооператив, всі у перемишлянському повіті. На кінець 1937 р. вони мали 3.267 членів, дохід торгів виносив 53.351 злотих, при чому витрати виносили 40.914 злотих.

Роздільня Ходорова обслуговувала 6 кооператив рогатинського повіту, 5 з жидачівського повіту і 30 кооператив з бібрецького повіту. На кінець 1937 р. вони мали 3.267 членів, дохід з торгів виносив 53.351 злотих, при





Кооперативна конференція ОСК з начальниками складниць. 1933 р. Зліва сидять Ірена Шмігель, Марія Хоптяк, Мелянія Кузик, Зеновія Воробець; Стоять: Яценевич — начальник складниці Галич, Григорій Шмігель — начальник складниці Перемишляни, Василь Воробець — дир. ОСК, Дмитро Хоптяк — контролер ОСК, Степан Кузик — дир. ОСК, Селянчук — нач. складниці — Ходорів, Іван Поритко — директор ОСК.



Кооперативний курс — 1935 р. В другім ряді викладачі: зліва — д-р Г. Дрогомирецький, Юліян Каменецький, Василь Воробець — Іван Поритко, Петро Бігус, Дмитро Хоптяк, Микола Угрин-Беззрішний, Василь Ратич.



чому витрати становили 41.094 злотих. На тодішню валюту це були великі засоби. Кооперація була спричинником усунення чужих визискувачів зі сіл, а також дала поштовх до зростання приватного українського купецтва.

Окружний Союз Кооператив в Рогатині вів перед серед союзів в збуті яєць, експортуючи до 100 вагонів річно. На один вагон ішло близько 110 скринь, а на одну скриню 24 копи яєць. Славився він також і збутом сільськогосподарських продуктів та взагалі належав до найбільше динамічних у змаганнях до всебічного й різноманітного розвитку. Помітних успіхів досягнув і в збуті збіжжя. В сезоні доставляли збіжжя до Союзу не тільки члени кооператив, але також і польські колоністи. Траплялося, що польські двори продавали союзові збіжжя ще "на пні". В кількох місцевостях союз організував загони для скупку живини, перемагав нелегку конкуренцію з приватними згінниками, постачав товар до м'ясної фабрики Центросоюзу у Львові, до беконярень у Львові, Ходорові, Катовицях і вивозив за кордон. Частину переробляв у власній м'ясарні. Маслосоюзові постачав дріб, підготованих гусей для Німеччини. Союз мав власну пекарню та добре розвинений мануфактурний відділ. В окрузі працювали 3 агрономи.

Важливою подією були річні Загальні Збори, які нормально відбувалися в місяці травні. Тоді майже всі кооперативи висилали своїх представників, щоби з'ясувати підсумки праці. Висліди були імпозантні, бо багато дечого нового можна було наочно завважити. Було це наче кооперативне свято, бо матеріальні висліди підсилювали національні почуття всіх, чейже кооперація вважалася власністю цілого українського народу.

Для ілюстрації наведу деякі статистичні дані, складені Ревізійним Союзом Українських Кооператив за 1931 рік. Збірний баянс 2978 охоплених статистикою кооператив всіх ступнів і видів виносив майже *п'ятдесят мільйонів злотих*. Переважаюча частина членів кооператив складалася з рільників, було їх 337.010, або 85,3%. Кооперативи zatrudнювали 11.208 осіб платного персоналу. На винагороду праці zatrudненого в кооперативах персоналу видано в 1931 р. майже *п'ять мільйонів злотих*. В 1937 р. обороти ОСК Рогатин виносили 3,280,33 злотих, а всіх кооператив разом 2,063,388 злотих.

Були це часи, коли польська окупаційна влада сподівалася, що методами закриття ще уцілілих українських шкіл, не прийманням на студії до вищих шкіл та внеможливленням одержання українцями будь-якої державної праці приведе до повної ліквідації самостійницьких стремлень українського народу. Кооперація саме своїми успіхами на економічному полі доказала, що надії окупанта залишаться тільки нездійсненими мріями крайнього шовінізму.

Одинокою можливістю найти заробітну працю для української молоді залишалася українська кооперація. Хоч винагорода була низька, то свідомість, що кожний виконує почесну функцію в змаганні української національності до економічної незалежності, давала почуття гордості та вдволення. Найкращою заплаатою був наглядний ріст кооперації, бо навіть на



*Дирекція ОСК з представниками сільських кооператив.*



*Кооперативний курс в Рогатині 1937 р.*

заграничних ринках вона стала поважним партнером через свою солідність та постачання першоякісних продуктів. Гасло "ЧЕРЕЗ КООПЕРАЦІЮ ДО ДОБРА І КРАСИ" стало поштовхом до здобування щораз то нових успіхів.

Використані джерела:

Андрій Жук — *Українська Кооперація в Польщі* — 1934  
Д-р Ілля Витанович — *Історія Українського Кооперативного руху* — 1964  
Український Статистичний Річник — 1935  
Білянси Кооператив 1937  
Білянси Кооператив 1938  
Народна Торговля 1936  
Народна Торговля 1937  
Народна Торговля 1938  
Центросоюз 1936  
Центросоюз 1937  
Центросоюз 1938



*Працівники сільських кооператив з дирекцією ОСК в Рогатині. Третій зліва: І. Поритко, С. Кузик, В. Воробець, Д. Хоптяк.*

ВІКТОР ВАКУЛОВСЬКИЙ

## ФІЛІЯ Т-ВА "СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР" У РОГАТИНІ

**Праця агронома з рамени Повітового Союзу Кооператив.** Повітовий Союз Кооператив (ПСК) у Рогатині заангажував мене до агрономічної праці і 28 лютого 1928 р. я приїхав до Рогатина. Перед тим 1927 р. я закінчив агрономічні студії в Українській Господарській Академії в Подєбрадах (Чехія). Під час студій на академічній фермі і городі, відбув сільсько-господарську практику протягом 3-ох років під керівництвом лектора В. Мельника.

Початкова моя праця в Рогатинщині була — поїздки у терен на села з господарськими й організаційними рефератами, що були визначені в обіжнику ПСК. Виїздив я на села разом із дир. ПСК Василем Воробцем, який порушував у своїх доповідях проблеми кооперативно-економічні, а я господарсько-організаційні. Одначе селяни, а також і сільська інтелігенція в цей час мало цікавились господарськими справами, бо були заняті виборами до польського сойму, а тому треба було проявити власну ініціативу, щоб не сидіти без діла в канцелярії. В скорому часі я постарався нав'язати контакт із активнішими господарями, умовлявся з ними про день, час і тему викладів і почав працювати за своїм пляном самостійно.

Перші реферати в сехах, недалеко віддалених від залізничних станцій, присвятив я управі цукрового буряка. Спричинилося до того те, що цукроварня в Ходорові давала добру ціну за буряки. В додаток господар мав корм для молочних корів: бурячанку і витлоки (жом). Крім того плантатор одержував з цукроварні певну кількість цукру та мелясу. Коли це все підрахувати, то виходило, що цукровний буряк із одиниці площі давав більший дохід, як збіжжя або фасоля, що в Рогатинщині були головними культурами.

Повіт Рогатин мав 105 громад і терен його був досить розлогий. В окремих районах повіту були величезні різниці в усьому, включно до назв продуктів. Все це треба було бачити на власні очі, щоб мати про все уяву і знати — де, що і як робити. Приміром в найдалі висуненій на південь частині повіту в Болшівцях веснування і жнива приходили скорше на два тижні, як у Рогатині (віддаль 25-30 клм), а в Дібринові та Стратині 8-10 клм. від Рогатина на тиждень пізніше. В Мартинові Новому ґрунт — майже щирий пісок, а в Стратині, Дібринові і Чесниках траплялись глинки,

кінчаючи найтяжчою — сивою. Як прийшла посуха, то ґрунт годі орати, бо скам'янів, а як мокро — плуг вискакував. Отже все це треба було знати, щоб бодай трохи орієнтуватися, а спеціально при уділенні порад, по які масово приходили селяни з різних частин повіту.

**Відновлення чинности Філії Т-ва "С.Г."** Філія Т-ва "С.Г." в Рогатині існувала ще перед 1-ою світовою війною. Було відомо, що один священик із рамени Філії Т-ва "С.Г." організував продаж свиней до Відня. Старші господарі згадували це з великим признанням. Незаперечним свідком праці Філії Т-ва "С.Г." були два сади на полі в с. Підмихайлівцях, , що їх заложив садовод Т-ва "С.Г." зі Львова у господарів Величка і Булика. Сади були заложені в рядах, віддаль між деревами 10 метрів, а між рядами 12 метрів. Це давало змогу в саді управляти і збирати врожай різних с.-г. рослин, а в додаток мати добрий збір зимових яблук. Існувало перед війною і кільканадцять Кружків Т-ва "С.Г.". Але всі писані матеріяли під час війни були знищені і про працю Філії і Кружків Т-ва "С.Г." годі було довідатись щось більше.

В 1928 р. чинність Філії Т-ва "С.Г." в Рогатині, а також і Кружків "С.Г." в повіті не урухомлювалась. Дирекція ПСК ставилася негативно до відновлення діяльности Філії і Кружків Т-ва "С.Г.", передбачаючи, що ця організація перебере від ПСК торги штучними погноями, посівним матеріалом, с.-г. машинами, а пізніше перебере в свої руки і збут с.-г. продуктів. Повну підставу таким побоюванням давала "Спілка Українських Агрономів" у Львові, що замість бути становою організацією, зайнялася лише торгівлею с.-г. артикулів. Приступаючи до агрикультурної праці в повіті, я заповнив дир. ПСК посла Ст. Кузика, що Філія Т-ва "С.Г." буде провадити лише сільсько-господарську освіту серед селянства, а всі торговельні операції будуть належати до ПСК. Всі побоювання зникли і почалася тісна співпраця між ПСК і відновленою Філією Т-ва "С.Г." та її підбудовою в терені Кружками Т-ва "С.Г." ПСК урядив канцелярію Філії Т-ва "С.Г." і повністю фінансував її діяльність. Агроном тепер мав повну можливість приступити до організації селян повіту у своїй становій хліборобській організації в Т-ві "С.Г." В досить скорому часі організаційна сітка Кружків Т-ва "С.Г." охоплювала терен повіту. Першим головою Філії Т-ва "С.Г." був о. Дм. Хабурський з с. Явче, а через рік змінив його о. Гр. Скасків з с. Дібринова. Вслід за тим став головою о. Щербанюк з Вербиловець, а потім прийшов о. Теліщук з с. Потока. Агроном завжди був секретарем. А десь від 1935 р. збори постійно вибирали на голову дир. ПСК Івана Поритка, а я був заступником голови, секретарювали агрономи, які працювали після мене — інж. А. Орел і К. Малаховський. До Ради Філії входили найповажніші передові господарі Рогатинщини: Дм. Ромах, Вас. Мацук, Петро Войчишин, Семен Федунь, Андрій Гривнак, Гринько Гринчишин і ін.

За винятком польських колоній та кількох відсталих громад майже цілий повіт був охоплений організаційно 70 Кружками Т-ва "С.Г." разом із містечками Бурштин, Букачівці і Болшівці. В організаційній праці допо-

магали мені також деякі члени Ради Філії Т-ва "С.Г." головню в переведенні Загальних Зборів Кружків Т-ва "С.Г."

Звичайно до польських колоній в повіті український агроном не мав доступу, як також і до двох українських громад: Беньківці і Різдвяни. В Беньківцях був парохом о. Завадовський, який спочатку був видатним українським діячем на Рогатинщині, а пізніше, під впливом Виділу Повітового, став ярим москофілом. Він не допускав до свого села нічого українського — ні чит. "Просвіти", ні кружка "Рідної Школи", ні кружка Т-ва "С.Г.", ні кооперативи. Коли ж референт з цих організацій діставався до чит. ім. Качковського, то о. Завадовський нетактовно випрошував його. В с. Різдвяни найбільший власник (мав біля 80 моргів) ґрунту Крайківський, був комунізуючий і не хотів бачити в селі агронома, мовляв, я сам агроном. Мимо всього поодинокі селяни з названих сіл, а також поляки з польських колоній постійно приходили до агронома Філії Т-ва "С.Г." за сільсько-господарськими порадами. Також були випадки, що приходили до українського агронома за порадами і власники фільварків поляки, а також чужинці арендатори фільварків та інші.

**Праця агронома у Філії Т-ва "Сільський Господар".** Після Загальних Зборів Філії Т-ва "С.Г." в 1930 р. агроном виробив організаційний і фахово-господарський плян і почав його пляново і систематично переводити в життя вже з рамени Філії Т-ва "С.Г.", а не з ПСК, як це було до цього часу. Зрозуміло, що душею Філії був її агроном. Від нього залежала праця Філії "С.Г." і спосіб її ведення.

Праця Філії Т-ва "С.Г." провадилась двома шляхами — теоретично і практично. В зимовий час переводились курси, реферати, наради і давались поради головню в торговий день у канцелярії Філії "С.Г." Весною і літом більше уваги зверталось на бік практичний, коли під час об'їздів агроном заставав хлібороба при будь якій праці в полі, давалось на місці пораду — як найкраще ту чи іншу роботу зробити. Агроном власноручно показував господареві — як і що треба зробити. Це мало подвійну користь: агроном на місці знайомився зі всіма працями на полі, а селяни бачили, що агроном не лише вміє говорити, а у всьому дає собі раду.

При допомозі ровера агрономові було легко заглянути в кожную закутину повіту. І так, їдучи ровером бачу, що знайомий господар заволочив посів ярини. Вітаюсь і починаю з ним розмову і звертаю увагу на нивку з пшеницею, на якій страшна шкаралупа — пшениця аж поживкла. Питаю: "Чия то пшениця?" — "Та моя" відповідає господар. "А чому б її не заволочити?" Відповідає: "Багато повидирається рослин". По довшій розмові господар заволочив пшеницю; а я настоював, щоб він її ще раз заволочив. З трудом згодився і заволочив. За тиждень приходить до мене і з радістю заявляє: "Моя заволочена пшениця виділяється від всіх інших. Стала темно-зелена і добре розкорінюється". Подібних практичних порад було багато.

Такий був вступ до агрономічної роботи в Рогатинщині. Цей спосіб праці докладно ознайомив мене з цілим повітом, а саме з ґрунтами, способами їх обрібки, доглядом за рослинами, сортами збіжжя і т.п. Цього способу я вже більше ніколи не покидав, бо він завжди давав мені перегляд цілого повіту.

З бігом часу ситуація змінилась: вже не агроном шукав село, а село почало шукати агронома. Роботи набралось стільки, що на організаційні справи не лишалось часу. Тоді Філія прийняла урядовця Семена Мельника з Пукова, а пізніше Петра Онуфрика.

**Курси.** В зимовий час Філія "С.Г." улаштовувала короткотермінові курси. Щорічно в місті Рогатині відбувався 3-4 тижневий ветеринарно-годівельний курс. Головна увага на ньому присвячувалася лікуванню домашніх тварин, а спеціально корів. Свого ветеринарного лікаря Філія не мала і звичайно для переведення курсу приїздив із Централі Т-ва "С.Г." Курс тішився найбільшим признанням та великою кількістю учасників. Були господарі, які протягом 4-5 літ, відвідували постійно цей курс — вони хотіли спеціалізуватись у лікуванні худоби. На курсі набули вони відповідне знання і завдяки їх допомозі були врятовані тисячі штук худоби. А деякі з них мали намір тихцем стати на селі "професійними" ветеринарями. Багатьом з них це вдалося, і вони за невелику оплату рятували корови при здуттю, допомагали при породах, робили застрики проти червінки у свиней і т.п. Звичайно участь у курсах брало 30-40 осіб і за прослухання курсу платили від 10 до 20 зл.

Слухачів на короткотермінових господарських курсах і рефератах на найбільш актуальні питання було звичайно понад 100 осіб. Присутні ніби й уважно вислухували виклади, але при запитах мовчали, наче б мало що розуміли. Потім виявилось, що їм бракувало сміливості питати. Спочатку курси для сільських господинь уряджувала Філія Т-ва "С.Г." з самотнім викладачем-агрономом. Пізніше такі курси улаштовувались разом із "Союзом Українок".

На курсах господинь я зустрічався ще з більшою мовчазністю, ніж це було на курсах для господарів. Приміром у с. Липиці горіш. після викладу на мої запити даремно чекав, щоб аудиторія "розв'язала свої язики"... Звичайно я викладав зі сцени. Бачу, що сцена ставить якусь невиразну перегороду між викладачем і слухачами. Не дочекавшись ані одного запиту, сходжу зі сцени і йду на залю. Сідаю серед господинь і починаю ставити запити до окремих осіб. Відповідають, але з острахом. Почувши відповідь, звертаюсь до другої, щоб сказала, чи перша дала добру відповідь і чому, а як недобру, то чому саме. В той спосіб переходжу до наступних слухачок і за пів години цю залю годі було пізнати. Всі думали, давали добрі відповіді, і одна другу поправляла та ставили часто самі дуже цікаві запити. Років через два, коли селяни мене більше пізнали, вже не робило різниці звідки я говорив і чи я робив запити до окремих осіб чи загальні.

**Хліборобський Вишкіл Молоді.** В 1931 р. в селах Пуків і Лучинці було заложено з великим трудом два гуртки Хліборобського Вишколу Молоді. Спочатку батьки не розуміли завдання ХВМ і боялися, що їхні діти змарнують ґрунт. Молодь започаткувала на своїх конкурсних грядках управу кормових буряків. Вже перший збір буряків переконав господарів, що при вмільній управі сіл.-господ. рослин можна одержувати добрі врожаї. А тому самі батьки з інших громад просили про заложення у них гуртків ХВМ. В селах, де було два початкуючих гуртки — один управляв кормовий буряк екендорф, а другий — півцукровий. Це наочно показало, що врожай півцукрових буряків був не менший від екендорфів, але поживна якість півцукрових буряків є багато краща і вони скоро опанували повіт. З приємністю треба ствердити, що учні-змагуни ХВМ в зимовий час уважно переробляли теоретичний матеріал і набуте теоретичне знання в стінах читальні, дбайливо застосовували весною і влітку на своїх конкурсних грядках. Після закінчення науки в ХВМ ця молодь бралася за новітню управу польових культур, упорядкування стайні, раціональну годівлю корів, телят, свиней і курей. А на кожному курсі чи рефераті для господарів села було повно колишніх учасників ХВМ, які подавали всі надії, що стануть на правду зразковими господарями. Найбільше труду вложив у працю ХВМ на Рогатинщині інструктор Онуфрик Петро, який перед тим закінчив 6-ти місячний сільсько-господарський курс в Янчині. Він був солідний і точний у праці.

**Сільсько-господарські машини.** В 1928 р. на селах були плуги, борони, рала і лише в кількох селах було по одній сівалці. В роках 1934-1935 у повіті сівалок було біля 200. Вже тяжко було побачити ручний посів збіжжя. Декілька громад придбали ланцюгові борони, культиватори замість рал, які дуже розпорошували ґрунт. Майже кожний господар мав млинок для чищення збіжжя, а також закуплено було кілька трієрів. Сапку заступив ручний плянет при боротьбі з бур'янами та для спущування ґрунту.

Зібраний врожай багатші господарі вимолочували при допомозі кератових молотилок. Бідніші вимолочували ручними молотилками. Зерно очищувалося млинками. Першу моторову молотилку Віхтерле з потрійним чищенням (третій-послед) закупило село Серники Середні. Ця молотарка коштувала в ті часи коло 8-9 тисяч злотих. На такий видаток не могла собі дозволити кооператива ані інша організація. Треба було закладати машиннову спілку з кількох і то заможніших господарів. Таку спілку при енергійній участі госп. М. Гуліна в с. Серники Сер. вдалося заложити.

Селяни уважно слідкували за працею молотилки, перераховуючи вимолочені за годину копи та за всіма 3-ма лійками. Спочатку зустріли цю новину досить неприхильно: "А що будуть робити коні і я через цілу зиму?" Але, обдумавши справу, селяни дуже скоро оцінили всі вигоди, що давала молотилка. Найбільше сподобалося їм те, що за кілька годин цілий врожай був у мішках і господар у бюджеті відразу знав свої приходи. За молотьбу збіжжя була усталена мінімальна оплата (2 кг. за копу). Вслід за Серниками



Серед. легко вдалось спровадити молотарки до громад: Серник Горіш., Пукова, Конюшок і Вербиловець.

**Комасація і меліорація.** Селяни в Рогатинщині переважно були мало-земельні, в пересічі мали по 4-5 моргів поля. Тільки невелика кількість посідала коло 20 моргів. Були родини, які крім хати не мали навіть грядки на цибулю. В додаток була велика черезполосиця, і часто власник 4-5 моргів мав їх у 8-10 кавалках із великою віддалю один від другого. Це змушувало майже кожного господаря удержувати одного-двох коней, бо без того годі було на час обробити поле, звести врожай і т.п. Утримування коней було не під силу карловатим господарствам. Уживання корів для праці селяни відкинули, бо від працюючих корів годі було мати добрі удої молока і від нього було чути потом. Виходом із положення була лише комасація ґрунтів, бо згідно польського закона села, що годилися на комасацію, мали право на доповнення карловатих та безземельних господарств за рахунок двірського обшару і першу комасацію уряд переводив безплатно. На Рогатинщині деякі збанкрутовані двори парцелювали землю, але українець її купити не міг. На ці парцеляції спроваджувалося лише поляків із Познані та корінної Польщі. В той спосіб поставали на Рогатинщині польські колонії — як Людвиківка, Королівка та ін. Тим же способом творились також мішані села, де були частина парцелянтів-поляків, а частина автохтонів-українців — як Фрага, Радванів. Уряд фінансував цю справу, і поляки діставали землю заповідармо.

Тому Філія Т-ва "С.Г." взялася за комасацію ґрунтів. В с. Конюшки був двір, що мав понад 500 моргів поля. Провадив він примітивну господарку. На 350 господарств 500 моргів поля давало багато можливостей. На це село Філія Т-ва "С.Г." витратила дуже багато енергії і часу, щоби привести до ухвали про комасацію. Може по півроку уживалося різних заходів, врешті більше як 80% селян підписало подання про комасацію. Проти був двір і двірська служба та люди пов'язані з двором. Зі Станиславова приїхав комісар. Переконався, що справа організована зі всіма вимогами закона, рівночасно перевірів правдивість підписів. З поданням та обіцянкою прихильно полагодити справу комісар від'їхав. По 3-4 місяцях селяни одержали повідомлення Уряду Земельного в Станиславові, що він годиться перевести комасацію, безплатно, але без доповнення карловатих господарств із двірського обшару. З того видно було, що власник фільварку мав добрі плечі в Станиславові та що закони польські не мають сили для українців. В зв'язку з цим Філія Т-ва "С.Г." припинила працю по скомасуванню ґрунтів у с. Конюшки. Натомість звернула увагу на село Дем'янів, щоби там зробити бодай неповну комасацію. Село мало копо 1000 моргів сіножатей, що належали різним господарям. Називали їх "болото", бо там водилися дикі качки і гуси. По довшій підготовці з боку Філії Т-ва "С.Г." одержано згоду всіх власників перевести комасацію і меліорацію. Приїхав той самий комісар. Після довгих і впертих торгів добилися ми, що комасацію і меліорацію переведуть цілком безплатно. Два роки продовжу-

валася праця і була закінчена на загальне задоволення власників. На жадання селян агроном входив до складу комісії для оцінки родів ґрунту. Я час-до-часу пізніше приїздив на місце праці, щоби побачити, як посувається праця, а головне, щоб не пересушили ґрунт. Отже, 1000 моргів неужитків було приведено до господарського використання. Вище положені частини були використані для польових культур, а нижчі стали добрими сіножатями.

**Співпраця Філії Т-ва "С.Г." з Районовими Молочарнями (Р.М.).** В повіті були Р.М. в селах: Черче, Серники Середні та Путятинці. Ані одна з них не відзначалась великою доставою молока. Р.М. в Путятинцях спочатку була замкнена, а пізніше доведено її до фузії з Р.М. в Черчі. Р.М. з Серник Сер. перенесено до Бурштина. Всі фузійні потягнення робились при діяльній участі Філії Т-ва "С.Г." і в повному порозумінні з "Маслосоюзом" у Львові.

З початком сіл.-господ. кризи, коли ціни на збіжжя і фасолю дуже впали, Філія Т-ва "С.Г." мусіла цілу увагу приділити молочарству. Почалась широка діяльність по заготівлі кормів для худоби. Передусім переорано в районах Р.М. біля 1000 моргів облогів і засіяно конюшиною та різними мішанками на зелену пашу та силос. Для господарів, які вже навчились силосувати бурячанку і витлоки з цукроварні, не справляло труду посікти на січкарні мішанку вівсяно-пелюшко-бобикову і заквасити. Для силосу селяни ще почали управляти соняшник і кукурудзу, висіваючи їх густо. Крім того почали управляти ячмінь з підсівом кормової моркви "Білої Зеленоголовки", а також, як пожнивні культури, управляли білу гірчицю, брукву і ріпу стернянку (турнепс). Щоб мати ситний корм, то за вказівками агронома, годівельники почали перемелювати на "шрот" фасолю і обережно годували молочні корови, починаючи з 1/4 і доходючи до 1/2 кг. денно.

На всі наради для членів сметанкових збірень виїздив технік Р.М. і агроном Філії Т-ва "С.Г." Ця тісна співпраця в кінці довела до того, що було започатковано контролю молочности в селах: Дібринів, Кліщівна і Потік. Корови, що були поставлені на годівельні норми, значно збільшили удій молока. Врешті годівельники почали масово шукати за добрими молочними коровами. Вони викупували майже всі телята з обори Мирона Луцького в Янчині. Найбільший клопіт був із Виділом Повітовим, бо лише він давав ліцензії на бугаїв, а за утримання не ліцензійованого бугая карав гривнею. Згідно урядових заряджень повіт Рогатин мав плекати польську червону худобу. Ця порода була ані молочна ані м'ясна і важко було пояснити таке зарядження. Проти цього протестували наші представники в Хліб. Палаті у Львові, але безуспішно. Тоді господарі почали потайки бойкотувати примусове впровадження польської червоної худоби. На придбання й утримання бугая цієї породи Виділ Повітовий давав досить вигідні умови. Однак такого бугая, після постійного деякий час у Рогатині, направляли до польських колоній, бо українські годівельники не хотіли його брати. Натомість бугаї сіментальської раси, що їх нарешті мусів спровадити Виділ Повітовий, годівельники радо розбирали до хову.

**Кури.** Яйце в Галичині було другим неофіційним обіговим грошем. За яйце в кооперативі купувалося все необхідне для хати. Спочатку яйця в кооперативах приймалися на штуки і платилось однаково за 3½ і за 6 декове яйце. Але ринок вимагав товар певної якості і відповідної ваги. Це примусило Філію Т-ва "С.Г." спровадити однодневні курята раси Род-Айлен (кармазинів) і заложити розплові гнізда. Найголовніше гніздо було в Пукові у господаря Семена Федуня. Курята добре вирости і під осінь почали нестись. Але не було певности за чистоту раси, бо через низький пліт до стада залітали сусідські когути. Тоді в порозумінні з сусідами вони порізали своїх когутів, а восени одержали безплатно молодих когутиків кармазинів. На хуторі між селами Конюшки і Бабухів у госп. Фуртаса, де вже ніякої домішки не могло бути, було заложено розплове гніздо. Контроля несности курей була запроваджена у госп. Семена Федуня. На початку, контрольованих курей значувалось перстеном на нозі, але вони забруджувалися, тоді їх замінено целюлоїдними табличками на крилах. Виявилось, що найкраща яйценосна курка давала 225 яєць річно, а найгірша всього 125. Це дало змогу провадити селекцію стада до більшої яйценесности.

**Свині.** Недалека віддаль беконярні в Ходорові та легкий і добрий збут спричинилися до того, що поблизькі села почали масово годувати свиней на бекон. Але з часом, коли беконярня вже стала на міцні ноги і була забезпечена товаром із різних повітів, показала свій правдивий польський шовінізм, то селяни з дальших і ближчих громад переходили на плекання півтовщевого товару 110-130 кг. та товщевого 150-200 кг., який разом із беконами збували на Горішній Шлеськ, а півтовщевий — дуже часто впрост до Німеччини. Розпловий матеріал Йоркширів звичайно закуповували в господарстві М. Луцького в Янчині. Видавав він і метрики, що їх Виділ Повітовий не хотів визнавати, але не мав сміливості каструвати кнуриків.

Помимо всіх старань правдивого товщевого матеріалу свиней Філія Т-ва "С.Г." ніде не могла закупити, хоч потреба в ньому була велика. Свині вел. білої англ. породи при годівлі на товщ (250-300 кг.) давали грубе і добре сало.

**Пасічництво.** Лише в лісових околицях Рогатинщини в селах: Стратин, Кліщівна, Пуків, Чесники, Заланів вел. і мал. та Дички, бджоли мали досить пожитку, а пасічники меду. В решті повіту поживи для бджіл майже не було. Посіви медодайних рослин: білої конюшини, буркуну, люцерни, ріпаку і ін., справи не розв'язувало. У зв'язку з тим майже ціла Рогатинщина провадила "ройову" господарку. Пасічник старався зробити якнайбільше пнів. В травні приїздили жиди і закуповували бджоляні родини. За пень із 8 рамками черви, платили 2 доляри. Побільшити бджільний пожиток і то в короткому часі Філія Т-ва "С.Г." не могла, а тому пропагувала серед пасічників запровадити мандрівне пасічництво, про що багато писалось в місячнику "Український Пасічник". Першим, хто скористав з цієї поради

був брат службовика Філії Т-ва "С.Г." Ярослав Онуфрик. Свою пасіку він перевіз із Пукова аж під Лучинці коло 8 клм. на двірський ріпак, де бджоли мали добрий пожиток. Вслід за ним почали мандрувати й інші пасічники.

**Садівництво.** Окрім двох садів у с. Підмихайлівці в селян Величка і Булика, що ще перед 1-ою світовою війною заложила Централя Т-ва "С.Г.", більше зразкових садів не було. Тому Філія старалась цю важливу ділянку господарки рушити з місця. За вказівками Філії були заложені зразкові сади в селах: Залужу на 6 моргах, в Настащині на 4-ох і в Лучинцях на 2-ох. Всі сади були заложені в приписових віддалях дерев. Щепи спроваджувалися із Залукви від А. Терпиляка, бо в шкілці Виділу Повітового щепи були погані. В господарствах дуже багато дерев було омолоджено і нащеплено добірними сортами. В ділянці садівництва багато фахової праці приложив П. Онуфрик.

**Допомогові фонди.** Корова для селянина, як відомо, було все. Одначе траплялись випадки, що корова гинула і господар був безрадний. Для забезпечення господаря на випадок загибелі худоби при Кружках Т-ва "С.Г." були заложені Секції Охорони Домашніх Тварин т.зв. Допомогові Фонди.

Вони провадилися двома способами: 1. В деяких кружках "С.Г." кожний член наперед вносив 50 сотиків до 1 зл. залежно від ухвали. Впалу штуку дорізували і таксували. Продавали м'ясо і шкіру, а решту суми на підставі таксації доплачували з Допомогового Фонду. Якщо грошей забракло, то члени Допомогового Фонду рівномірно складали бракуючу суму.

В інших Кружках Т-ва "С.Г." грошевої вкладки не складали. Впалу штуку отаксовували, продавали м'ясо і шкіру, а на різницю складали рівномірно свої датки. Не було випадку, щоби хто відмовив заплатити належну суму, бо ніхто не знав, що його корову чекає завтра. Таким чином при допомозі цих фондів втрата одного господаря розкладалась на всіх членів Допомогового Фонду.

**Шпихліреві Секції.** Малоземельні господарі дошкульно відчували передновок. Господар дуже часто ще до жнив мусів позичити збіжжя, щоб родина не голодувала. Звичайно позички робились у жидів, що торгували збіжжям. За позичений у червні мішок збіжжя, за три місяці селянин мав віддати два мішки такої самої ваги. У зв'язку з цим лихом при кружках Т-ва "С.Г." почали закладати Шпихліреві Секції. Пай (уділ) виносив 25 кг. твердого зерна. За 100 кг. зерна річної позички бралось 20 кг. Лихва була припинена.

**Консультації.** Базарний день в Рогатині був у середу, а в п'ятницю був поживлений торг. Восени і на весні в ці дні селяни масово приходили до Філії Т-ва "С.Г." за порадами. В базарні дні Філія "С.Г." працювала безперерви від 9 до 6 год. вечора. За цей час господарів, які приходили за

порадою, було іноді 150-200 осіб. Серед них були й такі, які мали запити, записані на папері від цілого свого кутка в селі. Кожному треба було дати вичерпуючу відповідь, а в складніших справах приходилося давати пораду в письмений формі, щоб господар не переплутав. Тому треба було добре знати умови господарки в повіті.

**Відживлення села.** На цю справу було звернено дуже велику увагу, бо село відживлювалося дуже зле, а м'ясо бачило лише два рази на рік — на Різдво і Великдень. Для поліпшення відживлення було запроваджено управу сої, що себе цілком виправдала. Для забезпечення села м'ясом пропагувалася годівля кріликів. Селяни за вказівками Філії "С.Г." почали їх тримати в клітках, а не вільно в стайні. Для використання шкірок кріликів був організований білошкірничий курс у с. Ферлієві. Це село ще тримало у невеликій кількості і вівці. Тому запас шкірок тут був великий. Учасники курсу в числі 20 осіб були з різних громад повіту. Слухачі на курсі навчилися виправляти шкіри овеці, телячі і кріличі. Шкірки вже не продавались за безцін. В 1937/39 роках дуже багато селянських дітей в зимі були одягнені в футеркові плащі з футром на зовні і в середині.

В порозумінні з "Союзом Українок" було організовано чимало куховарських курсів, щоб господині зі своїх продуктів могли приготувати для родини поживну і смачну страву. Ця акція серед сільського жіноцтва вдалася дуже добре.

**Експерсії.** Мало було вчити господарки на подвір'ю, в стайні, на полі та сіножатях, а треба було показати господарям і цілість добре зорганізованого культурного господарства. Об'їхавши ровером не раз і не два цілий повіт, я спостерігав все, що можна було бачити. Мав повну уяву і про те, як господарювали дідиці поляки на своїх фільварках. Показувати там господарям на жаль не було що.

В 1929 р. нач. дир. ПСК пос. С. Кузик, вертаючи з Перемишлян, заїхав до п. Мирона Луцького в Янчині. Там йому показали два новітні сорти пшениці, які на нього зробили велике враження. Пос. Кузик запропонував мені з кількома господарями відвідати і оглянути господарство п. Луцького. Я телефонічно порозумівся з п. Луцьким, який сказав, що радо вітатиме на своєму господарстві таку експерсію. Тяжко було зорганізувати першу експерсію до багатшого господаря. В цей час найбільшою лайкою було: "у багатий!"... А тут раптом їхати до дідиці і то без конкретного діла, а подивитися... В результаті вдалося мені знайти 5-ох поважних господарів і поїхати до Янчина. Панство Луцькі прийняли нас радо й щиро. Оглядаємо польову господарку. Найбільше зацікавило моїх господарів випробовування на одноарових ділянках при п'яти повтореннях 10 різних сортів пшениці. Надзвичайно велике враження зробили на нас два сорти пшениці спроваджені з Баварії (Німеччина). Це були т.зв. "скверхеде". Одна називалась "Баварка" з довгим і простим колосом, а друга "Булавка", бо нагадувала булаву.

З поля перейшли ми до великої стайні. Стайня була чисто утримана, належно освітлена, з вентиляторами, зі стоком на гноївку, з автоматичними напувалками. Худоба стояла в окремих станках і біля кожної були записані її родовід та її продукція (удої). Найкраща корова "Малина" давала денно 25 літрів молока при 5% товщу. В стайні стояв також бугай раси червоні фризи і дві расові корови. Решта коло 60 штук разом із молодняком, на яких вже було помітно вплив нової породи. Трохи далі стояли коні, а в окремому переділі були свині вел. білої англійської породи. Потім оглянули ми невеликий курник, бо всього на 60-70 штук курей раси Леггорнів, але теж добре уряджений з бантами (сідалами), гніздами і гребовиськом; далі оглянули стайню з коровами, їх годівлю, доєння і врешті великий город з яриною, що був під кермою пані Люби Луцької, яка була дуже добра господиня і визнавалась на господарці.

Надзвичайно миле і симпатичне відношення родини Луцьких до першої екскурсії відразу зліквідувало ворожнечу, що її пропагували місцеві радикали. Подякувавши за гостину і цікаві господарські відомості ми відіхали. Від того часу залишилися найкращі відносини з власником зразкового господарства в Янчині. М. Луцький мав лише 200 моргів поля, але господарка була добре організована і раціонально проваджена. Під час екскурсії відразу на місці було полагоджено справу набуття у нього расового матеріалу телят, поросят і курей, а також посівного насіння збіжжєвих культур.

Чутка про господарство М. Луцького та його відношення до селян зробила своє. Вже не я вишукував бажаючих їхати оглянути господарство "дідича", а господарі почали цього домагатися самі. Майже щороку відбувалися чергові екскурсії на це господарство. В 1938 р. екскурсія нагадувала прощу — брало в ній участь поверх 300 осіб. Незважаючи на таку кількість людей, п. Луцький для кожного знайшов добре слово, а для всіх вистачаючи кількість квасного молока з хлібом. Не було тут ні багатого, ні бідного, це вже була одна хліборобська родина, що її лучить один інтерес, одна ідея...

Господарі час-до-часу домагалися, щоби приїхав п. М. Луцький з рефератом до Рогатина і поділився з ними своїм досвідом.

Великою заслугою М. Луцького було поширення сільсько-господарського знання в Галичині. Прикладом може послужити улаштування 6-ти місячного курсу, що відбувся в його маєтку.

Взагалі треба з приємністю ствердити, що хата Панства Луцьких у Янчині завжди була відчинена для кожного господаря-селянина, з яким М. Луцький радо ділився своїм досвідом, не соромлячись рівночасно вчитися від других. Цілком зрозуміло, що року 1936 на Загальних Зборах Централі Т-ва "С.Г." у Львові вибрано його на голову і був він головою до 1939 року. Довір'я виборців він виправдав своєю політикою в Хліборобській Палаті на захист українського хлібороба проти польської політики, а також на внутрішньому фронті у відношенні до наших централей "Центросоюзу" і "Маслосоюзу". За час його головства в Централі Т-ва "С.Г." праця

в краю сильно поширилася і стала на міцні підвалини. Завдяки йому була полагоджена і справа фінансування агрономічної праці в багатьох ПСК, де дотепер годі було її полагодити.

До Головної Ради Централі Т-ва "С.Г." у Львові належали два агрономи з терену, а саме: покійний інж. Гриць Залізник — агроном Філії Т-ва "С.Г." у Станиславові і інж. Віктор Вакуловський — агроном Філії Т-ва "С.Г." в Рогатині.

Діяльність п. М. Луцького провадилася на наших очах і заслуговувала лише на найбільше признання. Надзвичайно енергійну діяльність проявив він в організації цукроварні в Березовиці на акційних підставах. Багато господарів із Рогатинщини стали акціонерами цієї цукроварні. Був він там членом дирекції і чимало допоміг прийняттю в плянтатори селян із Рогатинщини, а також допоміг частині перенестися з Ходорова до Березовиці. Взагалі діяльність його була дуже широка, але це не перешкоджало йому тримати на високому рівні свою господарку і дуже успішно працювати в Централі Т-ва "С.Г." у Львові. Його реферати про консолідацію селянських сил для ведення одностайної політики в тодішній Польщі мали велику вартість.

Варто ще згадати, що при Філії Т-ва "С.Г." у Рогатині відбули агрономічну практику абсолювенти Української Господарської Академії в Подєбрадах (Чехія) інженери: М. Богатирів, Т. Білоус і Б. Крушельницький та абсолювент Петро-Розумовської Академії в Москві Слезак П. В збутті сільсько-господарських продуктів практику відбули: інж. Г. Залізник — агроном Філії Т-ва "С.Г." в Станиславові і інж. М. Шовкопляс — абсолювент Університету в Кракові, агроном Філії Т-ва "С.Г." в Кременці.

**Українсько-польські відносини.** Розумію під цим лише відносини господарські. Я був на положенні т.зв. "обцекрайовця" — себто чужинця, якому староста міг дозволити на побут і працю в повіті, а міг і не дозволити. В 1928 р. старостою в Рогатині був п. Гармата, колиш. старшина української армії.

До 1933 р. Виділ Повітовий не мав свого агронома. Для розв'язання певних чергових господарських проблем запрошували мене. При кінці 1933 р. Виділ Повітовий заангажував як агронома п. Гжеськов'яка, а вслід за ним з'явилось ще 7 допоміжних сил. Одначе цей "агрономічний штаб" із Виділу Повітового впливу на сільське господарство в повіті не мав. Вся робота Вид. Пов. зводилася до роздавання племінних розплідників худоби і свиней. Давали безплатно. По 4-5 роках розплідник ставав власністю господаря. Але той, що діставав розплідника, мав зорганізувати в своєму селі "Кулко годовцув", щоби поляки мали нагоду влізти на село і там робити свою політику. Про впровадження червоної польської худоби вже згадувалося вище, а в додаток привезені розплідники були поганенькі, а тому господарів, які годилися б їх взяти, не було. З кнурами справа виглядала простіше. У одного з дідичів, незалежно від раси і екстер'єру, Вид. Пов. брав розплодовий матеріал і давав на села.

Мушу сказати, що польські агрономи зі своїм "штабом" не мали уяви про те, що робиться в повіті. Це були урядовці, які сиділи переважно в канцелярії, а для використання дієт робили певну кількість виїздів у терен. Десь в 1935 р. Гжеськов'як при зустрічі похвалився, що має кілька зразкових господарств, про які я ніколи не чув. Тому, коли він запропонував мені поїхати на оселю у віддалі 6 км., то я радо погодився, щоб знати, що робиться на польських селах. Ми приїхали і на полю стоїть майже чорна, бо не білена хатина. Біля неї дві провізоричні прибудівки — одна стайня, а друга — хлівець для свиней. На господарстві є корова і безрога. Цей поляк вже тут живе 8 літ. Уважно приглядаюся де і в чому тут зразковість. Не бачу, хіба в нехлюйстві і бруді.

В році 1932 Філія Т-ва "С.Г." разом з ПСК організували свято "Обжинок". З рефератом запросили посла О. Луцького. Крім традиційної кінноти селяни виїхали з сівалками, трієрами, млинками, плянерами і т.п. Похід коло 150 сівалок зробив на поляків сильне враження. Лише тоді вони зорієнтувались в поступі села.

Засадничо говорити про вплив на сільське господарство Рогатинщини, староства і Виділу Повітового не приходиться. Їх справа зводилася до заложення "Кулек Рольнічих", "Кулек Годовцув", в піддержанню "шляхти загородової" і т.п.

Українське село ігнорувало їхню працю і свідомо ставило спротив фальшивій їх допомозі.

Філядельфія, 1963 р.

Передрук: Крайове Господарське Товариство "Сільський господар" у Львові, 1899-1944. (Збірник) Нью-Йорк, 1970, стор. 433-453. УВАН — США



## БОВШІВСЬКІ АЛЯБАСТРИ

Кілька<sup>1</sup> літ тому були вельми модні алябастри. Ви могли їх зустріти не тільки в окремих крамницях, але майже у кожного годинникаря, у складах порцеляни й магазинах галантерії, не кажучи вже про те, що кожна інтелігентська хата намагалася "дотримати кроку" цій моді й усюди можна було ті алябастри побачити. Нема що казати, алябастрові вироби мали й справді багато привабливих прикмет: сніжно-білі, як італійський мармур, тепліші своїм матовим блиском, ніж порцеляна, різноманітні своєю формою й відносно недорогі, вони знаходили свій доступ не тільки до віталень, як вази, флякони й лямпки, але й до бюро, до кухонь і до торбинок пань. Подарунок з алябастру — комплект до писання, бомбон'єра, пудерничка, попільниця чи патера (рід плиткої чаші), уважалися справжнім "криком дня" й не диво, що було тих алябастрів повно у всіх містах Польщі й що у Львові окрема велика крамниця на розі вулиць 3-го травня та Косцюшки і окремих павільйон на Східніх Торгах мали завжди охочих покупців.

І, як кажемо, про алябастри знали всі, всі говорили й купували їх; у містах, у каталогах та оголошеннях про них постійно повторялося слово "Журавно" — назва їх продуцента. А тимчасом ніхто й не догадувався, що алябастр — це мінерал з околиць Галича і що всі вироби з нього брали свій початок з села Бовшева, рогатинського повіту, де "з алябастру" жило й живе багато людей і де продукція й переробка його стала справжнім народнім промислом, а вірніше, мистецьким, народнім виробництвом.

*Колиска алябастру.* Бовшів належить до найближчих підгалицьких сіл. Його історія така ж стара, як Медухи, де була княжа пасіка, Скоморох — оселі княжих музикантів, Тустаня — княжої рогатки і, нарешті, — славного Крилоса. Назва "Бовшів" виступає в літописі майже одночасно з назвами інших передмість та пригородів княжого Галича. Прізвища — Бандура, Гетьман, Мурафа, Цимбалістий, Бекеш, Баюла та інші вказують на те, що поруч чистих українців, Бовшів колонізували і татари. Та, в усякому разі, мешканці Бовшева горді своєю традицією й пишаються нею. Нині Бовшів-село лежить ліворуч залізничного шляху Львів-Станиславів і, коли їхати залізницею, то між станціями Бурштин та Слобідка, яка є останньою станцією перед Галичем, — то видно Бовшів, як на долоні, з вікна поїзду: чисті хатки, садки, дерев'яна церква, білий будинок моторового млина. І все на тлі довжелезної, самотньої на цій рівнині, гори Касової. Касова — це теж гордість бовшівців. Правдоподібність колишнього існування якогось

княжого чи боярського замку на цій горі могли б підтверджувати сходи, що їх недавно в ній розкопано, а до того ще й саме положення гори — вона стрімка й важко доступна, а з неї видно всю околицю на кілька миль довкола.

Оця Касова гора — алябастрова й, власне, вона дала початок всьому "білому" бовшівському виробництву.

Ще за кілька літ до Першої світової війни був Бовшів бастионом кацапні, але десь коло 1910-го року зламали цій язві голову так, що нині кожний старший чоловік у Бовшові це або бувший УСС, або вояк УГА. Бовшів мав у 1918-20 рр. навіть свою окрему сотню й до нині є одним із найсвідоміших сіл округи. Кількатисячне свідоме населення, що видало чимало інтелігентів (Цимбалістих, Курдидиків, Гетьманів та ін.) й серед якого пізнішою колонією жила горстка поляків, має сьогодні всі народні установи, дві кооперативи й будує Народній Дім. Народню ношу село вже затратило, але хлопця, що не носив би вишиванки, або дівчини без вишиваної блюзочки, в цьому селі ви не зустрінете. Організаційне життя села — успішне, при чому самі селяни ведуть усю працю в селі.

Згадую це навмисне, щоб окреслити середовище, в якому виріс алябастровий промисел і, як далі побачимо, був зразком того, звідки такі промисли беруться, як розвиваються і як хиляться до упадку.

Гнилою Липою довгі місяці тягнувся, під час світової війни, фронт. На Касовій, як природній твердині, стояли москалі, а в селі були німці. Йшли важкі бої і ще й нині на цій горі повно гілз з крісових стрілен, вояцьких костей і могил. Під час свого побуту в селі німці-вояки звернули увагу на білі брили каміння, що їх від непам'ятних часів бовшівці клали під підвалини хат, здебільшого "валькованих", "на кіллю". Цей камінь добували з Касової й місцями він вилазив аж на поверхню землі, поруч лискучого, кристалічного зелено-сірого лосняка або, як його називають, "скалівця".

Німці — цікавий нарід. Всюди, де були німецькі вояки, вносили вони свою культуру й залишали по собі пам'ятку: у недалеких Свистільниках з такого лосняка вирізьбили вони чудовий пам'ятник — орла, що розгортає крила, поставили його на могилах своїх товаришів, а в Липиці залишився по них також пам'ятник — лев, що конає, пробитий стрілою, з відповідними написами на цоколі. Обидва пам'ятники стоять і до сьогодні. У Бовшеві по німцях залишився не пам'ятник, а цілий промисел.

*Перші вирібники.* Сьогодні важко устійнити, як і хто перший у селі навчився від німців, що той білий камінь — алябастер і можна з нього робити куди кращі речі, ніж класти в підвалини бовшівських хат. Важко теж відшукати перших "промисловців" та їхні перші вироби. Але це факт, що після світової та визвольної війни бовшівці вже не дякували сусідам, що заїздили на гору й забирали "каміння", об який щербилися коси під час сінокосів. Після війни, а, зокрема, в 1923-24 роках народній алябастровий промисел Бовшева вже йшов на повний хід. А від бовшівців, побачивши, що це прибуткова штука, перейняв цю продукцію дідич Кшечунович, який устаткував справжні алябастрові варстати в бовшівському дворі, а там

пішли за ним і Журавно, і кн. Чарторийські та й інші механізатори того промислу. Ще до Кшечуновича працювало в Бовшеві кільканадцять варстатів, а в час найкращої "альябастрової кон'юнктури" переробкою цього сирівця займалося й жило з нього майже ціле село. До речі, знавці ствердили, що з усіх алябастрів, за якими почали відразу шукати в околиці й знайшли їх в Колоколині, Медусі, Підмихайлівцях, Журові та Журавні, — бовшівський алябастер був найкращий і продукційно найвартісніший. Та й самі бовшівці вміли його найгарніше виробити й опанували те мистецтво так, що до Бовшева приїздили замовляти "білі" вироби не тільки зі Львова, але й з Катовиць, Познаня й Варшави. Попит на алябастер був тоді такий, що за бовшівські вироби з нього платили втричі вищу ціну й багато гроша, грубі тисячі вплинули в село.

*Динамітом, молотом і пилою...* Відповідно до цього почала підскакувати вгору й ціна сирівця. Фіра "каміння", що коштувала колись, коли його брали на підвалини, два золоті, почала "паношитись": піднеслася до 6 золотих, потім до 12, 20 і врешті, в найкращу кон'юнктуру, дійшла до 35 золотих. Починаючи з 1932 року, ціна почала спадати, — мода минула, ринок був насичений, попиту не було, — фіру сирівця можна було купити за 15 золотих.

Касова — алябастрова гора, але, як я вже згадував, тільки в небагатьох місцях вилазив цей мистецький сирівець на поверхню. Здебільшого, треба було докопуватися до нього й на три метри вглиб, скидаючи верству чорнозему та пробиваючи "скалівець"-лосняк, серед якого алябастер тягнувся грубими жилами, або виступав велетенськими бльоками-нулями. В такий бльоки, чи жилу вверчують глибоко отвір, всаджують туди "патрон" з чорного пороху й розсаджують. Буває, що один вибух виломить кілька (2-5) фір сирівцю й тоді його на місці обчімхують молотами й сокирами на бльоки, ріжуть пилами на грубезні плити й бруси, нераз вагою 6-10 сотнарів, та й кладуть на віз. А буває, що вибух порозтріскує алябастер так, що годі знайти більший бльоки. Менші бльоки цінувалися дешевше, — їх купували дрібніші "промисловці" на виріб ґалантерії: коралів до нашійників і нарамниці, на пудерниці й попільниці, на менші флякони і т.п. Отже, власник навіть малого клаптика сіножаті на Касовій (сіно з неї — першої якості!), якщо тільки хотів, міг із здобування алябастру мати добрий прибуток, зокрема, тоді, коли ціна сирівцю підвищувалася.

Ціна алябастру-сирівцю залежала ще й від його кольору: найдорожчий був прозорий, молочно-білий, а далі йшов прозорий зі сніжно-білими, або з жовтими й сивими "нитками". Менше цінився сірий, сірий з жовтими й сірий з чорними верствами.

*Калькуляція виробництва.* При перероблюванні фіра сирівцю давала роботу двом людям на добрих 14 днів. У Бовшеві були варстати, в яких працювало коло алябастру й кілька осіб, напр., варстати Семена Романишина, Миколи Курдидика, Михайла Бартманського й Івана Жовнірчука. Були й менші варстати, де працювало двоє людей, або й сам "вирібник":

Баюла, Бартків та ін., а був час, що в більшості хат "робили алябастер", як то казали по-бовшівському.

Скалькулюймо: 28 робочих днів, хай би й по 3 золотих денно (в найкращі часи!) — це яких 90 золотих; вартість сирівцю — 35 зол., плюс 5 зол. його доставка і ще 35 зол. "хемікали" для обробки алябастру. Все разом, передбачаючи навіть найгірші несподіванки, — не більше 200 золотих, а вироблялося з такої фіри більших, чи менших виробів щонайменше на 600-800 золотих. Тобто, прибуток був потрійний! А скільки заробляв посередник? Бовшівці продавали вироби відразу гуртівникам, — приїздили просто представники фірм, купували маси готового товару й вивозили це все з села. Згодом ринок наситився й цих "приїздних" було щораз менше. Тоді готові вироби почали скуповувати жиди з сусіднього містечка Болшівців. Звичайно, платили менше, але продаж товару був великий. В усякому разі, бовшівці обрахували, що посередники — і ті, що приїздили, й ті з Бовшівця, — заробляли на їхніх готових алябастрових виробах ще у 3-4 рази стільки, тобто вироби з фіри "каміння" за 35 зол., продані після переробки за 600-800 зол., мали на міському ринку (маємо на увазі часи найкращої кон'юнктури) вартість 2.000-2.400 золотих. Ясно, як на долоні, що якби бовшівці організували збут своїх виробів через власну кооперативу, чи як це робили яворівці, виславши до міст своїх людей, яким надсилали б товар, то могли б заробити ще стільки, скільки їм платилося на місці. І тому приказка "до того треба жидівської голови", коштувала бовшівцям досить поважної суми, тисяч золотих.

*Техніка алябастрової продукції.* Техніка алябастрового виробництва була досить складна. Коли бльоки алябастру були вже на подвір'ї, його краяли пилами на "бруси" й "плити", залежно від того, чи далі працюватимуть над ним токарнею, чи ручно. З-під токарні виходили всі круглі та вальцюваті вироби. Роблять їх так, що у "голову" токарні вкладають "брус", з одного кінця пришрубовують його до голови нерухомо й під час того, як велике розмахове колесо, при допомозі паса, швидко крутить головою токарні та всадженим у ній брусом, — майстер прикладає, оперте міцно на попережку, долото до бруса. І тут починається несамопитий "дзум", шматки каміння скачуть йому на груди й в обличчя, а порох летить по всій хаті, — бовшівці кажуть, що від довшої праці коло алябастру можна захворіти. І це правда, — адже це вапняк і коли його вдихувати, то він осідає в легенях, а людина від постійного перебування в алябастровій пилюці блідне й набуває хворобливого вигляду. А ще гірше, якщо б голова "пустила" камінь, який шалено обертається, — тоді він скочив би відосередньою силою просто в груди, чи в голову робітинка. Але таких нещасливих випадків було всього два, чи три та й то з меншими "брусами".

Як бачимо, це була важка праця. Але поволі брус заокруглювався і набував уже більш-менш форми чи майбутнього флякону, цукорниці чи пудерниці. Тепер майстер "довбе" свій виріб "з середини": прикладає з чола долото, рівнобіжно до осі бруса й голови, долото входить щораз глибше, відповідний натиск долота вниз та вглиб визначає поємність

майбутньої посудини. Коли "середина" вже готова, долото повертає знову на верх бруса і теше його легенько, "делікатно", щоб вийшла якнайтонша стінка посудини та щоб вона не прорвалася під долотом, бо один необережний рух і — посипляться черепки. Нарешті долото відтинає посудину від підстави, що сидить у "голові" і той, що крутить розмахове колесо, спиняє працю. В руках майстра тепер півготовий виріб, зовсім матовий, ніби посипаний мукою, але з форми його вже видно що це буде: попільниця, бомбон'єра, ваза, чи що інше. Двоє людей за день може "наточити" дуже багато виробів. Алябастер не твердий, а вправні руки панують над ним з подивугідною швидкістю. Звичайно, що більші речі, наприклад, лямпові абажури, що мають у промірі один метр, вимагають роботи на півдня, або й на цілий день, але й ціна їх — 100, а то й більше золотих.

*Що виробляють у Бовшеві?* Продукт, що вийшов з-під токарні — це ще не готовий товар, бо до того, щоб він пішов у продаж, ще далеко. Його беруть інші руки й працюють над ним далі: вирівнюють пильниками-рашплями, вигладжують шмірглевим папером, щораз дрібніше-зернистим і врешті — "хемікалі". Тепер обробка починається "на мокро". Кілька хвилин виріб потирають залізним шмірглем на шматині, потім на зміну приходять шматина з пісковим помеском, скрипом (нім. глина), з віденським вапном і врешті з меленою сіркою. Продукт просто "гуляє" в руках "політурника", який щораз змочує шматинку і щораз бере інший "хемікал". З матового алябастер стає півматовим, потім починає вилискувати й вигладжуватись, а нарешті блищить так, що любо дивитися. І, якщо виріб білий, то виглядає він таким тендітним, м'яким і милим, що аж любо його в руки взяти.

На "ручно" роблять всі інші, некруглі вироби. Тоді форму їм надає виключно пилка, рашплі й шмірглеві папери, а процедура політури така сама. Але бовшівці не дуже охоче роблять "на ручно", воліють точені вироби, бо за порівняно короткий час можна зробити багато різнородних посудин.

Політура — це тяжка робота. До неї наймають звичайно малих хлопців і такий спритний хлопчина виполірує за день навіть 20 пудерничок, а за кожну дістане 25-50 сот.

Бовшів виробляє з алябастру переважно такі речі (в дужках подаю ціни, за найкращої кон'юнктури): точені — пудернички (3-6 зол.), попільниці (2-4 зол.), цукорнички (6-12 зол.), флякони (3-6 зол. за пару), вази, урни (30-200 зол.), лампи (10-100 зол.), амплі (абажури), гарнітури до курення (три круглі посудини на круглій підставі), патери, чаші, підстави під столи, кольони, бомбон'єри, тацки під торт, вазки під вазонки та ін. З ручно-роблених речей: підстави під годинники (3-6 зол.), квадратні касети, гарнітури до писання й до курення, різьби, фігурки, плити, бляти до столів, галерії та ін. В різьбах і фігурках бовшівці теж дійшли до своєї ідентичної перфектності, а згодом ще навчилися, на домагання купців, кольорувати білий алябастер розпученими у спирті аніліновими фарбами. Це робиться ще перед політурою, коли продуктові надають жовтавої, рожевої, зелена-

вої, чи якої завгодно відтіні, що на готовому виробі виглядає дуже добре. І справді, в часи доброї алябастрової кон'юнктури варто було заїхати до Бовшева, хочби тільки для того, щоб поглянути на цю продукцію і на готові вироби, бо на столах добрих майстрів були тоді чудової форми й прекрасної роботи штуки. Майстри змагалися у видумуванні прикрас, різьб і викінченні виробів і з того часу, мабуть, устійнилася слава бовшівських алябастрів.

*Нині й завтра алябастру.* На жаль, сьогодні алябастровий народній промисел підупав. Гадаю, що причина цього — насилення ринку, грошова скрута інтелігентних верств населення, які були аматорами цього шляхетного каменя і, врешті, — проминула мода на цей виріб. Через це й попит на алябастрові вироби змалів і ціни на них різко впали, не досягаючи навіть свого першого, вихідного рівня. Відомо, що всі ціни, починаючи з 1928-30-го року, знизилися, але не впали так низько, як на алябастри, що коштують нині в чотири рази дешевше, ніж в часи найкращої кон'юнктури. "За собачі гроші не виплачується й робити" — так казали деякі бовшівці й поволі позвивали свої виробництва. Але фактично так воно не є: навіть сьогодні, коли ціни на алябастрові вироби впали, можна з фіри сирівця-алябастру, що коштує тепер 15 золотих, зробити й продати виробів на 180-250 золотих, а це, як відомо, на селі великі гроші. На добру річ, на першорядно викінчений, естетичний, поза всяким закидом товар завжди знайдеться покупець-аматор. І хоча алябастер крихкий, як черепок, коли впаде, а також згодом розпадається від води, — все ж він мило вражає в мешканні, зокрема, на темному тлі й гарно контрастує з обстановою хати. І, мабуть, чи не кращий він за мрамур, — холодний своїм виглядом і, звичайно, дорогий. В деяких хатах бачимо алябастрові вази й лямпки, гарнітури до курення й пудерниці, куплені 12 літ тому. Вони й до нині однаково свіжі, чистенькі й чарівно-тендітні.

У Бовшеві й далі працюють долота, токарні й рашплі. І далі продукт української землі виходить з рук українського селянина-вирібника, що своїм естетичним почуттям надає йому принадного вигляду та й живе з нього далі ще кільканадцять родин. А коли будете відвідувати Крилос, Галич, чи інші княжі села, то не забудьте вступити: й до Бовшева, бо бовшівський алябастер таки варто купити.

*"Господарсько-Кооперативний Часопис", Львів, ч. 48 з 5-го грудня 1937 р., стор. 15-18. Передрук із усучасненням правопису.*





VI.

собистості  
діячі





МИРОСЛАВ БАСЛЯДИНСЬКИЙ

## ОТЕЦЬ СТЕПАН БАСЛЯДИНСЬКИЙ



*Отець Степан Баслядинський править Службу Божу. Липень, 1977 р.*

О. Степан Баслядинський, син Василя й Анни, з дому Шпакович, народився 7-го січня 1907 року в Черчі, рогатинського повіту. В рідному селі відвідував народну школу, та українську гімназію "Рідної Школи" ім. князя Володимира Великого, в Рогатині, завершив матуральним іспитом у травні 1926 року. В тім самім році почав студії у Духовній Академії у Львові, де ректором був тоді о. Йосиф Сліпий, і закінчив її у червні 1930 р.

Висвячено його в нежонатому стані в квітні 1934 р. у катедрі Св. Юра у Львові. Святителем був ісповідник віри бл. п. Владика Никита Будка.

В роках 1926-1934, будучи студентом і вже скінченим богословом, брав активну участь у рідношкільній, культурно-освітній і політичній праці, як села Черча, так і дооколишніх сіл. В Рогатині був членом студентської

громади й хору. Осінню 1933 р. його арештовано, і в тюрмі, в Бережанах, під слідством перебув він до лютого 1934 р. По висвяченні, йому призначено бути сотрудником о. Цегельського, в Подусові, повіту Перемишляни. На власне бажання, його перенесено осінню 1935 р. до Підмихайловець, рогатинського повіту, де він служив для монастиря сестер Василіянок, сіл Підмихайлівці і Григорів. На весні 1937 р., на доручення консисторії у Львові, переїхав до села Малехова, біля Львова, щоб бути там сотрудником о. Володимира Коновальця і служити селам Малехова і Дублян. Восени 1939 р., на його бажання, переведено його до села Словіта, повіт Перемишляни. В роках 1934-1946 о. Степан не тільки дбав про духовне життя вищеназваних сіл, але також брав активну участь у освітніх і рідношкільних товариствах цих сіл.

Похоронивши батька 9-го березня 1946 р., о. Степан недовго втішався особистою волею, будши парохом села Словіти. Після ліквідації Української Католицької Церкви в квітні 1946 р., він не прийняв московського православ'я і тому, вже в червні 1946 р., його забрали чотирьох міліціантів з хати парафії і адміністративним порядком повезли на Сибір. Возили о. Степана багато разів по різних місцях і каторжних таборах, як і всіх інших затворників. Перебув він там повних дев'ять років і навіть у тих важких умовах таємно виконував свою службу, даючи релігійну, моральну і духову піддержку тим, що її потребували. Годиться тут навести один приклад. В одному таборі, пізно вночі, коли всі спали підійшов до о. Степана один заспанець, росіянин, старшина високої ранги і звернувся ось такими словами: "Батюшка поможи мені віру воскресити".

Із далекого Сибіру, із заслання, в одному листі, о. Степан писав до мами, до Черча так: "Якщо б було в мене більше сили, то може б раніше покинув свою школу заробивши учоти — це значить виповнити план у місяць більш як 120 відсотків, — та в мене завжди тяжка фізична робота та й до цього треба мати здоров'я".

В січні 1956 р. його звільнили з табору і, як "вільну людину", завезли до одного колгоспу на Сибірі. І тоді, 29-го січня 1956 р., він пише в листі: "Перше вражіння було дуже гнітуче, хоч за весь час моїх студій приходилось багато змінювати місце, та зате мало бачив, а село тимбільше. Приїхавши як "вільна людина", приглянувшись зовні тим хатам, то аж за голову взявся, хати низькі, маленькі, вузькі, роблені з берези, криті дернюками, покривлені".

Але, навіть у тих умовах, не забуває о. Степан про своє покликання служити Богові й Церкві. Він в одному листі до своєї колишньої парафіянки просить пригадати Ромкові прислати йому епітрахиль, Святе Письмо Нового Завіту, служебник, пшеничну муку, вино, книжечку тайни хрещення і супружества.

На вільному поселенні в Сибірі прожив повний рік. На празник св. Василія, на Новий рік, 14-го січня 1957 р., о. Степан був вже в Черчі з мамою.

У листі з 1957 р. він пише до рідні про важку долю матерей ось так:

"Так мами в нас доконали чудес, геройства, переносючи понад міру злигодні, терпіння, мова людська забідна на вираження усіх багатств материнського серця. Таких, як я, зараз чимало. Їхнє життя можна порівняти з життям перших учеників Великого Учителя, що всюди і ніде. Хтось посторонній міг би сказати, що все стратили з благ сего світа, та зате в душі спокій, що не пішли на путь нечистивих, зберегли спокій совісти. Сьогодні тут поїв, там переночував, а завтра деінде. От і пригадалась пісня "Ой бурлака...". Та невже Ваших щирих просьб не відчувалось? Так, відчувалось і успіх їхній очевидний".

О. Степан, повернувши до рідної мами, до рідного села Черча, і тоді не пішов на службу московського православ'я, але як український католицький священник служив своєму народові вірно, з великими перешкодами, нічними відправами по хатах у селах рогатинського і перемишлянського районів. Родина в Америці пропонувала йому приїхати на відвідини, щоб тут спокійно відпочити, а може й залишитись у вільній країні. Його відповідь була: "Ні, мені затворникові не дозволять виїхати, але що ще важніше, я не можу залишити своїх парафіян, я ж служу цілому району". Служив він своїй катакомбній церкві таємно десять років по таборах Сибіру, а потім двадцять два роки, по звільненні, аж до своєї смерти, що наступила 16-го жовтня 1978 року в його рідній хаті. На його похорон зійшло багато народу з рогатинського, перемишлянського і золочівського районів, були друзі та приятелі з міста Львова. З хрестом попереді, всі маршували від його хати до осередку села, попри велику церкву, не вступаючи до неї, даліше вертали головним шляхом, горою до цвинтаря, де поховані його діди й батьки. По обох боках похоронного походу "асистували" міліціонери "на остро", не роблячи перешкод. Так закінчилось страдальне життя о. Степана Баслядинського на 72-му році. Вічна пам'ять серед нас хай залишиться одному з багатьох служителів для своєї Церкви й народу у тих важких часах.

*Парма, 17-го січня 1988 р.*

МИКОЛА УГРИН-БЕЗГРІШНИЙ  
(1883-1960)

## МІЙ ЖИТТЕПИС



Народився я 18-го грудня 1883 року в убогій селянсько-міщанській сім'ї в селі Купятичі, пов. Перемишль, у Західній Україні, яка була спершу під окупацією Австро-Угорщини, а потім Польщі. Батько — Іван Угрин, мати — Розалія, міщанка з Динова, з народження Коцьолок, дочка бондаря.

Хрестив мене парох села Корманичі, граф Таворський, поляк із походження, який у мої метриці латинською мовою переклав мою родинну назву Угрин на Венгжин. Метрику поправив я вже як УСС через австрійське намісництво у Львові 1917 р.

Початкову школу і п'ять класів гімназії закінчив у Перемишлі, шосту класу в Сяноці, сьому і восьму в Тернополі в 1907 р.

Закінчив шість семестрів львівського університету на філософічному факультеті, два останні семестри в Чернівцях.

В 1911 році став учителем української гімназії в Рогатині, де й одружився в 1912 році з Павлиною зі Скроцьких Єднакою.

Літературну діяльність розпочав учнем п'ятої класи гімназії в Перемишлі 1903 року, вмістивши під псевдонімом Миколи Степовенка кілька нарисів у "Літературно-Науковому Віснику" у Львові п.н. "З життя гімназістів". Журнал "Критика" Фельдмана у Кракові оцінив їх прихильно. В тому ж році видав я малесенькою збіркою свої юнацькі вірші — гріхи під заголовком "Перші Проби" під псевдонімом Тарас Вірний і драматичну картину з життя гімназістів "Красний примір направив" під псевд. Микола Чорнило.

У Тернополі видавав учнівський журнал "Ідея" і зредагував збірку поезій співробітника "Ідеї" Івана Данилова (Осадчука) під заг. "Весняні цвіти". Вийшла вона коштом батьків покійного уже автора в 1907 році. У тому ж році Марія Солтис видала маленький альманах учнів тернопільської

гімназії під заголовком "Прімула Веріс", у якому вмістив я кілька своїх сатир і ліричних віршів. Дуже прихильно оцінив мої сатири Осип Маковей у чернівецькій "Буковині".

В 1907 році видав я окремою книжечкою мої нариси й оповідання під заголовком "З життя гімназістів", що вийшли з доповненням другим накладом уже в Рогатині під заг. "З життя гімназістів".

Як студент Львівського університету в 1908 і 1909 рр., редагував я літературно-наукові журнали, спершу "Бжолу", потім "Будучність" ("Будучина") і нав'язав узаємини з Києвом, Харковом, Одесою, Черніговом і Борзною. Весною 1909 року виїхав уперше в Дніпрову Україну, де зустрівся з молодими і старшими письменниками та діячами: Грицьком Чупринкою, Олексою Коваленком, Микитою Шаповалом (Сріблянським), Ю. Сірим (Тищенком), Павлом Богацьким, Меженком, Оленою Пчілкою, Сергієм Єфремовим, Ю. Будяком у Києві; Ганною Барвінок (Кулішевою) у Борзні та з Хведором Коломійченком у селі Прохори коло Крут; з Миколою Вороним, Жуком і Шрагом Іллею в Чернігові, з Христею Альчевською, О. Олесем (Кандибою), з Миколою Міхновським, Миколою Сумцовим, Миколою Плевако, М. Гладким, Олександром Степаненком, Гнатом Хоткевичем у Харкові; з Наталкою Полтавкою і Надією Кибальчин (Козловською) у Лубнах; з Михайлом Коцюбинським на станції Волочиськ. У Києві допоміг я організувати редакцію журналу "Українська Хата". Через Хведора Коломійченка нав'язав я дружні зв'язки з Симоном Петлюрою й А. Кримським ("Украинская Жизнь" — Москва). Щороку від 1909 р. до вибуху Першої світової війни (1914) відвідував я музей П. Куліша в селі Кинашівка коло Борзни й могили П. Куліша та В. Білозерського на хуторі "Мотронівка", згодом "Кулішівка" в селі Оленівка, де гостював у родині пок. поета Плюща і приятеля Кулішів Троєцького. На могилу Куліша організував я подорож, між іншими, Богданові Заклинському, М. Євшанові й Антонові Лотоцькому.

В Києві я відвідував свого улюбленого повістяря Івана Нечуя-Левицького, якому привозив часто подарунки та грамоти від Т-ва "Просвіта" у Львові. Велику допомогу у студіях про Кулішів давав мені в Києві проф. Карманський, допускаючи до всіх архівів Київського університету. Вибух світової війни перервав мої студії.

З д-ром Іваном Липою зустрівся я особисто у Кам'янці Подільському під час війни, з членом Директорії Макаренком у 1919 р. в Косові.

По відомій трагедії з Адамом Коцком у Львівському університеті перенісся я до Чернівців, де нав'язав я щирі взаємини з письменницею Ольгою Кобилянською, з доктором В. Сімовичем, Остапом Луцьким, моїм знаменитим професором д-ром Степаном Смаль-Стоцьким, Сильвестром Яричевським, проф. Зен. Кузелею та моїм дорогим учителем із перемиської гімназії Володимиром Кміцикевичем.

У Чернівцях оформив я перші вірші Ірми Остапівної (О. Дучимінської), оповідання Ганни Барвінок "Майорівна" і видав їх окремими книжечками. Першими пробами на літературному полі Ірми Остапівної щиро захоплювалася Ольга Кобилянська.

З Чернівців висилав я часто до львівської преси дописи про український рух на Буковині, про студентське життя, і через них мав деякі конфлікти з Т-вом "Запоріжжя". Одначе, згодом став я його улюбленцем, а на українських дніпрянських фронтах гаряче подружився з головою "Запоріжжя" сот. Купчанком, який часто відвідував мене в Рогатині за польської окупації.

У Львові, будучи в тісних взаєминах із "Молодою Музою", я вперше зустрівся з В. Липинським і Богданом Лепким, які зробили на мене величезне враження своєю культурою, глибоким знанням та безмежною любов'ю до пошматованої і поневоленої України.

У 1914 році, з вибухом війни, зголосився я добровільно до Леґіону Українських Січових Стрільців і дістав грамоту від Військової Управи ("Бойової Управи") за підписом проф. Івана Боберського й д-ра Кирила Трильовського з номінацією мене командантом рогатинських добровольців. Грамоту привіз мені особисто Клим Коник. З трохи вже вишколеним куренем почерез Львів приїхав я до Стрия, де з десятків тисяч добровольців через інтриги поляків прийнято до Леґіону тільки 2,000. Коли я приїхав з добровольцями на Срібну Землю до сіл Горонди і Страбичева, недалеко Мукачева, то моїх рогатинців розділили по сотнях, а мені доручили зорганізувати окрему сотню звідунів. На таке діло я не погодився і виїхав до Праги, де зорганізував за дозволом військової влади станицю УСС, а в ній освітньо-музейну інституцію "Пресова Кватира УСС".

Сумління не дозволило мені довго сидіти у вигодах у Празі і я приїхав з моїми празькими добровольцями до Коша УСС у Замкову Паланку, звідки в короткому часі виїхав у Карпати. Іменували мене підхорунжим і я вже спокійніше міг взятися до праці в Пресовій Кватирі УСС, яка з приїздом Теофіля Меленя і д-ра Осипа Назарука здобула собі велику повагу в цілім Леґіоні. Про дії "Пресової Кватири" УСС приготував я більшу працю. "Маркирування" (як казали мені деякі в леґіоні) моє тривало до 1-го листопада 1918 року. Проби на фронті в селі Вівся за Підгайцями 1915 року, куди я привіз добре зорганізовану січову оркестру під орудою Михайла Гайворонського, щоб мені вільно було оставатись в полі, не мали успіху, бо командант Леґіону заявив мені, що мене тепер уже ніхто не заступить у "Пресовій Кватирі" УСС, а старшинські місця в Корпусі УСС вповні обсажені. Командантом Леґіону був тоді Гриць Коссак, який не переривав зв'язків із "Пресовою Кватирою" УСС аж до нещасного виїзду в Советську Україну.

В цілім Корпусі УСС уже з початком 1915 р. створились дійсно побратимські взаємини. Ще на Срібній Землі було зорганізовано при допомозі "Пресової Кватири" УСС і Кошової Команди "Етапну гімназію" УСС, гарний хор під орудою курінного отамана д-ра Михайла Волошина, читальню з бібліотекою, курси для неписьменних, світлицю і кошову кантину під орудою відомого Теодора Мрочка. З відступом москалів із Карпат оформив я редакцію першого гумористично-сатиричного журналу УСС "Самохотник" (1915), згодом у 1916 році "Вістник Пресової Кватири УСС", у 1917 р. журнали "Червона Калина", "УСУСУ", "Будучина", "Самопал" і "Бомба" (друк. Львів — 1 число).

З початком 1918 року вийшов багатоілюстрований літературний збірник "Червона Калина", як перше число мого видавництва цієї ж назви. Видавав я тоді й чимало переписних листків, з яких найзамітніші "Бо війна війною". Прихильну рецензію на збірник "Червона Калина" надрукував у Києві головний отаман Симон Петлюра.

Ранньою весною 1918 року покликав мене полк. Євген Коновалець на працю до Корпусу Січових Стрільців у Києві, одначе по гетьманським перевороті вернувся я знову до Корпусу УСС.

У 1919 році належав я до штабу полк. Василя Вишиваного й сотн. Е. Лярішенка (графа Е. Ляріша), які під час Чортківської офензиви підготовляли гуцульське повстання проти румунського генерала Задіка, який своєю дивізією зайняв у порозумінні з поляками Покуття. Через зраду попали ми в неволю і вийшли з неї аж по зайнятті Києва об'єднаними військами української держави.

Залишивши головного отамана С. Петлюру в Любарі з кошовим отаманом УСС д-ром Никифором Гірняком, попав я до загону повстанців Шепеля у Хмільнику і ділив потім аж до кінця долю УГА. В Києві я таємно примістився в помешканні Софії Віталівни Тобілевич і з приходом українських і польських військ зголосився до Шостої Стрільцької Дивізії генерала Безручка. Приділили мене до полку Романа Сушка, з яким перебув усі бої з більшовиками аж до відступу на Ковельщину. Звідтіль вислав мене Безручко з важливими дорученнями на Збручанський фронт, де зустрівся я з ген. Кравсом і кількома старшинами УСС (сот. Буцманюком, Юном Навроцьким). По виконанні цього завдання зайняв по Прохорові становище українського консуля при польським уряді в Станиславові. По договорі Польщі в Ризі йменували мене сотником і призначили викладачем української мови в Юнацькій Школі, з якою пережив я усі бої в Кам'янці-Подільському, перейшов Збруч з ген. М. Шаповалом і попав у польську неволю. Пощастило мені втекти з неї вже в дорозі. При допомозі УСС-а Петра Лящука щасливо дістався я до Рогатина. Повернувся на працю в гімназії "Рідної Школи". Зайняв становище повітового провідника в організації УВО й держав тісні зв'язки з полк. Р. Сушком у Львові, Дмитром Палієвим і Остапом Луцьким. З письменником Антоном Лотоцьким заснував Видавництво "Журавлі", редагував "Рогатинець", надрукував першу частину "Нарис історії УСС", драматичні картини у трьох діях "Лицарі Залізної Остроги", друге доповнене видання оповідань "З життя гімназистів", драму "Софія Галечко", історичний нарис "Етапна гімназія УСС", коротку історію постання живця Черче, видав календар "Рогатинець", "Самопал", малий співаник, граматику української літературної мови (з А. Лотоцьким) і дві менші для народних шкіл, редагував гумористично-сатиричний журнал "Око" і співробітничав у журналі "Світ дитини" й "Рідна Школа", де вмщував свої спогади про Григорія Цеглинського.

З проголошенням української державности у Львові 1941 року редагував часопис "Рогатинське Слово"; надрукував календар "Рідне Слово"; спогади "Львів-Київ-Харків"; видав друге повне видання драми "Софія Галечко" і деякі дрібні твори своїх учнів.



В 1943 році зголосився в ряди Першої Української Дивізії УНА і закінчив старшинські курси з ступнем поручника; працював у штабі дивізії аж до її виїзду на фронт, потім у Військовій Управі.

В Нойгамері написав я гімн дивізії, що його з нотами видрукував у Львові ред. М. Островерха в дивізійнім журналі.

По капітуляції Німеччини дістався я до табору в Байройті (Баварія), де вчителював у середніх школах, видавав журнали "Обрій", "Грім"; видрукував "Молитву УСС" з нотами проф. І. Недільського, писав вірші. З Байройту, по довгих мандрівках по всяких українських таборах, дістався з дружиною в оселю Новий Ульм. Тут зредагував ювілейне число "Вістника Пресової Кватири УСС", яке появилoся на грані 1953 і 1954 рр.

Найвище відзначення, що його здобув я в Українській Армії, це хрест ордену Симона Петлюри. В Корпусі УСС здобув я титул Князя УСУСУ. Мої псевдоніми: Микола Степовенко, Микола Чорнило, Тарас Вірний, М. Венгжин, Козак Нитка.

ОСИП ДЯЧИШИН

## ЗГАДКА ПРО ДИРЕКТОРА ПЕТРА БІГУСА



Петро Бігус народився 2 лютого 1882 р. в Бірках Великих тернопільського повіту. На третьому році життя став по смерті батьків круглим сиротою. Спочатку опікувався ним дідуньо й бабуня, а по їх смерті вуйко. Народню школу покінчив у рідному селі, а нижчі класи гімназії та вчительську семінарію в Тернополі. По матурі 1901 р. став учителем. Та вже впродовж двох років праці Шкільна Рада, невдоволена вислідом навчання польської мови українських дітей, переносила його по черзі до чотирьох різних місцевостей. У 1903 р. покликаний до війська, відбув однорічну службу в школі резервових старшин та закінчив її в ранзі підхорунжого. У 1905 р. вертається до вчительської праці. Рівночасно живо

інтересується просвітянськими справами. Належав до активних працівників у громаді. Як вірний учень Тараса Шевченка й Івана Франка сповняє їх гарячі заклики: "Вставайте, кайдани порвіте!", то знов, "Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть!" — входив у народ, розбуджував приспані віками національно-патріотичні почування, ліквідуючи рівночасно московфільську отруту, впорскнену читальнями ім. М. Качковського, журналом "Наука" й тижневиком "Русское слово". З тієї причини шкільна влада переносить його, не раз по кількомісячній праці в школі й громаді, з одного села до другого, і так із Козови до Таурова, потім до Плавучі малої, вкінці ж до Гинович. У 1904 р. в тому ж селі одружується з Катериною Комарянською та одержує посаду управителя школи в Підгородді біля Рогатина. Доля обдарувала їх діточками: Наталкою, Мирославом-Богданом, Ярославом і Степанією. Під щирою опікою батьків діти виховувалися на свідомих і гідних наслідників своїх родичів. У приписаному віці діти покінчили народню школу, опісля гімназію, а в кінці вищу школу. Всі вони в Торонті за виїмком Степанії, яка живе в Україні.

У 1907 р. утворився в Рогатині під проводом о. шамбеляна Ст. Горо-

децького при Філії Т-ва "Просвіта" гурток просвітянських працівників, до яких включився і Петро Бігус. Разом з іншими їздив по селах рогатинського повіту, закладав читальні "Просвіти", а при них крамниці, шпихлірі, позичкові каси.

За його ініціативою зорганізовано в Рогатині 1908 року аматорський гурток, який відіграв у місті першу п'єсу під наг. "Ревізор із Петербурга". Потім відіграв її ще в кількох місцевостях, показуючи читальням "Просвіти", як треба добрі п'єси ставити.

В 1909 році, коли утворився "Комітет будови української гімназії в Рогатині" під проводом о. шамбеляна Ст. Городецького, Петро Бігус стає його секретарем-душею. Висилає до громадянства повіту заклики-обіжники до жертвенности, бере активну участь у вічах, переводить масове оподаткування громадян. До трьох років побудовано на площі "Української Каси" триповерховий будинок, у якому знайшли гідне приміщення українська приватна гімназія та 7-класова Рідна Школа.

У Першій світовій війні сповняє свої воєнні обов'язки на різних фронтах і був два рази ранений. По листопаді 1918 р. зголошується до УГА і в ранзі сотника виконує службу Окружного Команданта в Бережанах. Разом із УГА переживає в "Чотирикутнику смерті" в Україні тифозні терпіння, а також полон у Тухолі. На просьбу дружини, по 11 місяцях побуту, був звільнений із полону та вертається до Підгороддя, до вчительської праці. Як колишній суспільний діяч включається знову до праці в українських установах, не числячись із фактом, що це вже шовіністична Польща, а не Австрія. У 1922 р. стає диригентом мішаного хору "Боян" у Рогатині, дає концерти з різних нагод. У ново-зорганізованому "Союзи Кооператив" стає спочатку секретарем надзірної ради, а від 1930 р. аж до приходу більшовиків її головою. Був основником Районової Молочарні в Черчі й інструктором книговодства. Польська адміністрація і шкільна влада стежили пильно за цим активним суспільним діячем і перенесли його найперше до московського села Беньківці, потім до Черча, а вкінці передчасно спенсіювали. Коли в Черчу відкрито купелеве заведення, то покликано до життя дирекцію, в склад якої увійшов і дир. П. Бігус. Покійний належав до різних місцевих і повітових товариств, нпр. "Просвіти", "Рідної Школи", "Українського Банку", "Союзу Кооператив", "Сільського Господаря", "Взаємної Помочі Українських Учителів", "Молочарської Спілки". У загальному інтересувався різними громадськими справами і дуже часто був у них активним і зразковим діячем.

У 1934 р. по тяжкій невилічимій недужі відійшла у вічність його дружина Катерина, оставляючи в глибокому жалю дітей і мужа. По році самотнього проживання, одружується він удруге з Катериною, з роду Кушнір, з якою ділив щиро свої радісні чи турботні хвилини життя аж до своєї смерти. За часів більшовицької інвазії в 1940 р. був арештований і вивезений до тюрми в Станиславові. По три з половиною місячних моральних і фізичних тортурах, НКВД не маючи доказів провини, звільнило його з тюрми. У 1943-44 рр. за німецької інвазії був головою "Українського Допомогового

Комітету" на Рогатинщину і на тому пості боронив українських селян перед надужиттями німців у справах контингенту. В 1944 р. виїхав із родиною на еміграцію, найперше в околицю Криниці, потім на Словаччину, а в кінці до Німеччини.

За стараннями Герасима Кушніра з Канади родина Бігусів прибуває до Торонта в 1949 р. Покійний включається відразу до праці в ОУПК, згодом стає секретарем "Українського Канадійського Легіону", а вкінці секретарем "Кредитової Спілки" при церкві МБНП в Торонто. Як римо-католик не дав себе збаламутити ще в рідному краю польськими шовіністами, як це зробили десятки тисяч Українців того самого обряду. Він пішов за зовом своєї української крові, а освідомлений невмирущими ідеями наших геніїв духа, став зразковим, активним сином свого народу: разом із ним страждав, болів його долею, зносив терпеливо наругу й переслідування ворогів-гнобителів.

\* \* \*

Від автора: згадка про полк. Петра Бігуса була поміщена 19 листопада 1966 року в "Нашій Меті", як допис п. Василя Кривоуса. Поміщую її тут за його ласкавим дозволом, із деякими пропусками. Місяць перед смертю я відвідав у лікарні бл. п. П. Бігуса. Це була остання наша зустріч. Покійний був дуже ослаблений, ледве спромігся висказати свої останні слова до мене: — Осипе! Коли пощастить тобі бути в Черчі, так передай поклін від мене дорогим нашим черчанам та перекажи їм, що я зробив для Черча все, що тільки було можливе в тодішніх обставинах. Передай від мене поклін "Нашій Україні". — Тут ми обнялися і нам потекли рясні сльози. Довго потім я роздумував над нашою минувиною. Пригадую часи, коли ми пізною ніччю робили різні підрахунки в кооперативі. Пізною ніччю ми верталися з Рогатина до Черча: я з праці в Пов. Союзі, а дир. Бігус із засідання Надзірної Ради. Його громадянська діяльність дала великі осяги. Особливо кооперативна дія дуже збагатилася: перекуплено молочарню, викінчено новий льокаль у "Народнім Домі", побудовано будинок філії кооперативи. Він був одним із основників Курорту. В 1928 р. організує курси книговодства. Упокоївся бл. п. П. Бігус 25 жовтня 1966 року. Похоронений 29 жовтня 1966 р. на цвинтарі "Проспект" у Торонто. Залишив сина, сотника Мирослава Богдана і три доньки — Наталку, Славку і Стефанію. Тих кілька слів від черчан нехай буде щирою подякою за його великий труд, а канадська земля хай буде Йому легка.

*Передрук: Осип Дячишин. Черче — моє рідне село. Торонто, 1969.*

*Примітка редакції:* Цей гарний спомин про Петра Бігуса треба доповнити як слідує: сповняв обов'язки секретаря Комітету Будови Гімназії "Рідної Школи" в Рогатині. Був уповажненим Військової Управи Дивізії "Галичина" на повіт Рогатин 1943-1944 рр.

АНДРІЙ КАЧОР

## ВІКТОР ВАКУЛОВСЬКИЙ ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ ДІЯЧ РОГАТИНЩИНИ В РР. 1928-1939

Віктор Вакуловський, інженер-агроном, абсолювент Української Господарської Академії в Подєбрадах, в Чехії. Сотник Української Армії і учасник Зимового Походу, Лицар Залізного Хреста, голова Президії Ради і член Вищого Проводу Гетьманського Руху, активний діяч в економічному відродженні Галичини між двома світовими війнами. Помер, по довшій недузї, 26 листопада 1974 року в Філядельфії, залишаючи дружину Галину і дві дочки — Вікторію і Маріянну.

Про працю В. Вакуловського знаємо, з його споминів, що він по закінченні студій в 1927 році, переїздить до Галичини і тут включається в сільсько-господарську і кооперативну працю. З доручення Цетррالی "Сільський Господар" у Львові, 28 лютого 1928 року починає свою агрономічну працю в Рогатині, як повітовий агроном, спершу при Повітовому Союзі Українських Кооператив, а відтак як агроном Філії Т-ва "Сільський Господар" у Рогатині.

Тоді ж, в 1928 році, при співпраці з Повітовим Союзом Кооператив, точніше при допомозі дир. Степана Кузика і дир. Василя Воробця, відновив він діяльність Філії "Сільського Господаря". У тому часі також об'їхав майже всі села рогатинського повіту, а тих сіл було 105. С. Кузик, а ще більше В. Воробець, реферували справи кооперації, а В. Вакуловський обговорював справи сільсько-господарські, агрономічні. Спершу їздив він по селах драбинястим возом, а від 1929 року на ровері, що йому купив ПСК. Наладнавши працю філії С.Г., у 1936 році В. Вакуловський переходить на працю до Кооперативного Союзу, як референт збуту сільсько-господарських продуктів.

У 1939 році, з приходом більшовиків до Галичини, Вакуловський покидає Рогатин, переходить річку Сян і, опинившись в Холмі, разом з другими кооператорами організує Повітовий Союз Кооператив, стає його директором до 1941 року, а відтак, на вимогу Ревізійного Союзу Українських Кооператив, в рр. 1941-42 перебирає керму референта сільсько-господарських продуктів, як директор Окружного Союзу Кооператив у Криниці.

По закінченні Другої світової війни, разом з родиною, подався в довшу мандрівку, як усі скитальці того часу, поки не переїхав до США, до Філядельфії, де й закінчив своє трудолюбне життя.

МИРОСЛАВ СЕМЧИШИН

## ПРОФ. Д-Р ІЛЛЯ ВИТАНОВИЧ (1899—1975)

ІСТОРИК — ЕКОНОМІСТ — СОЦІОЛОГ — КООПЕРАТИВНИЙ ДІЯЧ  
— ПЕДАГОГ

### БІОГРАФІЧНІ ДАНІ



Ілля Витанович народився 1899 р. Початкові класи гімназії закінчив в Рогатині, а вищі й іспит зрілості вже після війни — 1921 р. у Філії Української Академічної Гімназії у Львові.

Під час Визвольних Змагань коротко був у формації УСС, а згодом у частинах УГА і в армії УНР, з військовим ступенем четаря.

Університетські студії розпочав в Українському Тайному Університеті у Львові, а від 1923 р. продовжував у польському Львівському Університеті, студіюючи історію загальну та соціально-економічну і суспільні науки. Свої студії завершив докторатом у 1927 р.

Починаючи з 1927 р., почав учителювати в українській середній торговельній школі у Львові, в 1937-39 рр. став директором першого українського приватного Кооперативного Ліцею у Львові, та автором його навчальної програми. Під час першої советської окупації Галичини коротко був професором Львівського Державного Університету, але в половині 1940 р. подався на еміграцію, спершу до Кракова, а згодом до західної Німеччини.

Після закінчення війни в 1946-49 рр. був професором УВУ, Української Вищої Економічної Школи й Українського Господарського Технічного Інституту, де викладав історію народного господарства та соціально-економічні предмети. В 1949 р. виїжджає з родиною до США і поселяється в Чикаго. Після початкових труднощів влаштовується на працю в одному з

американських видавництв, а в 1959–67 рр. аж до переходу на емеритуру, працював у правничій бібліотеці Нортвестерн Університету.

## НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В КРАЮ

Від самого початку студій проявляв серйозні наукові зацікавлення. Спершу його цікавила суто історична тематика, а в дальших прямуваннях зосередився на вибраних питаннях з економії, соціології і кооперативного руху.

У 1922 р. появилася його невеличка розвідка — "Українське військо за Сагайдачного", а вслід за цим інші історичні розвідки, присвячені гетьманам Сагайдачному, Мазепі. Одною з важніших у серії монографій була праця про Михайла Грушевського, як соціолога, історика і громадського діяча, надрукована в *Кооперативній Республіці* 1935 р. В *Українському Історику* за 1966 р. була праця "Уваги методології та історіософії М. Грушевського".

У висліді студій ще на Львівському Університеті (а був він студентом польського визначного вченого Фр. Буяка) були дві праці в польській мові — докторська дисертація "Аграрна політика Галицького Союму у цифрах крайових бюджетів" і розвідка про відомого українського економіста Ф. Тугана-Барановського.

В 1933 р. стає дійсним членом НТШ, а також засновником і довголітнім секретарем Комісії економії, статистики і соціології і головою Комісії новітньої історії України. Активно співпрацював у львівських економічних журналах *"Кооперативна Республіка"*, *"Господарсько-Кооперативний Часопис"*, *"Агрономічний Вісник"*. Пише на економічні теми до української періодичної преси. Нав'язує активні зв'язки з провідними кооперативними діячами і з українськими науковими колами на еміграції (Українська Господарська Академія, згодом УТГІ в Подєбрадах). Для УТГІ написав високошкільний підручник "Західньо-українське село, його студія і сучасний стан", Подєбради, 1935. З того часу треба відмітити окремі монографії про заслужених діячів в національно-просвітній і економічній ділянках, як: Вол. Навроцький, Евген Олесницький, Андрій Жук, Кость Паньківський (старший). В 1934 р. видав популярний "Нарис суспільно-економічної освіти в Галичині", а також "Українське селянство на шляху до побіди" і "Селянська доля від часів Хмельницького до 1848 р."

## НА ЕМІГРАЦІЇ

Перебуваючи на еміграції, продовжує свою інтенсивну наукову діяльність, присвячуючи їй увесь час, вільний від заробіткової праці. Включився до редакційного складу *Енциклопедії Українознавства*, як один з редакторів її економічного відділу і продовжував працювати до останніх днів життя.

Виконав велетенську працю, бо саме його перу належать всі важніші статті з історії кооперації, десятки різних біографій про визначних українських економістів, ряд історіографічних статей та гасел з політичної історії України.

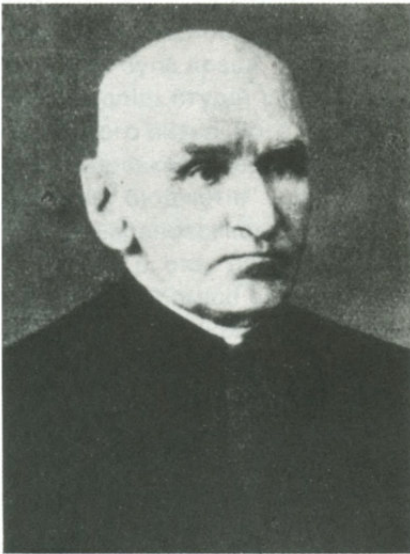
В 1964 р. заходами Товариства Української Кооперації появилася монументальна праця його життя *"Історія Української Кооперації"*, 624 стор. великої вісімки. Довго вивчає деякі проблеми з життя підсоветської України і в результаті написав працю "Напрявні сучасних соціологічних студій в ССРСР і в Україні" (*Наукові Записки УТГІ*, т. 18), ще раз вертається до часів гетьмана Мазепи і пише невеличку студію "Суспільно-економічні тенденції у державному будівництві І. Мазепи". В 1968 р. вийшла як видання журналу *Український Історик* праця "Аграрна політика українських урядів 1917-20 рр."

В науковому дорібку проф. Витановича приблизно 300 позицій, що ілюструють широкий профіль його наукових зацікавлень. До останніх днів цікавиться тими усіми питаннями української науки, особливо економії, соціології і взагалі українського народного господарства в різних періодах нашої історії.



СТЕПАН СКРОБАЧ

## ОТЕЦЬ ШАМБЕЛЯН СТЕПАН ГОРОДЕЦЬКИЙ (1863-1928)



Я був вже 15-тилітнім юнаком, коли помер незабутній парох. Було це осінню, надворі падав дощ, ціла гімназія брала участь у похоронах. Пам'ятаю, як на цвинтарі промовляв відомий проповідник о. Леонтій Куницький і піднесеним, характеристичним для нього голосом, скандував: "до-ро-гий Сте-па-не на ко-го ти нас за-ли-ша-єш". Ще сьогодні звучать ці слова у мому вусі. З цієї події збереглася згадка у пресі: "В 1928 р. помер о. Степан Городецький, довголітній парох села Вербилівці, рогатинського деканату, відомий діяч Рогатинщини, фундатор гімназії "Рідна Школа" в Рогатині, почесний член Матірнього Т-ва "Просвіта" у Львові та член багатьох інших інституцій і бувший маршалок га-

лицького сойму. Доказом, якою повагою втішався о. Городецький хай послужить факт, що на його похорон приїхало трьох представників з Катедри св. Юра у Львові, отже такі визначні постаті, як о. митрат Тит Войнаровський, о. прелат Леонтій Куницький та о. крилошанин Василь Томович. Участь у похороні взяли 33 священники та маси народу, які прийшли прашати свого великого духовного провідника. Пращали його послали до польського парламенту Струтинський та Кузик, а від Рогатинської Гімназії її директор д-р Микола Чайківський. Посол Струтинський прашав заслуженого пароха села Вербилівці теж від "Рідної Школи" і "Просвіти".

Календар "Просвіти" за 1930 р. у розділі "Ті, що відійшли" подає короткий огляд праці й заслуг померлого о. С. Городецького:

"В особі Покійного, що помер 26 листопада 1928 р. зійшов у могилу великий громадський діяч і зразковий душпастир. Свою невсипущу діяль-

ність розвивав він на всіх ділянках життя: освітній, шкільній, громадсько-організаційній і політичній. Був видатним членом української національно-демократичної партії і її організатором на Рогатинщину перед війною, а в часі війни і по війні був діяльним членом, спершу української трудової партії, а потім Українського Національно-Демократичного Об'єднання. Громадськими справами займався живо до кінця життя. За заслуги на культурно-освітньому і громадському полі іменувала його "Просвіта" на Загальних Зборах дня 25 грудня 1925 р. своїм почесним членом.

Покійний уродився в селі Межигірці, станіславівського повіту. Початкову школу кінчив у Галичі, а гімназію в Бережанах. Богословські студії відбув у Львові та в Римі. По висвяченню був архикатедральним сотрудником у Львові, потім чотири роки настоятелем львівської Духовної Семінарії, а відтак п'ять літ капеляном митрополита, пок. Сильвестра Сембратовича. В 1891 р. прийшов на парафію до Вербиловець, біля Рогатина, і там перебув до смерті. Від 1903 р. аж до 1927 р. був рогатинським деканом, в 1912 р. був іменований папським шамбеляном, а в часи облоги Львова був генеральним вікарієм і протопресвітером галицьким. Ще в Духовній Семінарії був переконаним українським народовцем і, як син селянина, що особливо відчував матеріальні та духові потреби нашого села, все переймався працею для народу. Був він безженним і, ставши парохом Вербиловець, віддавав на працю для народу всю свою енергію та все майно. Для Рогатинщини має Покійний неоцінені заслуги. Він її будив, він її організував, він поставив її на ту висоту під оглядом національної свідомости, на якій вона тепер знаходиться. Йому належить також велика і благородна та незвичайно успішна в наслідках ініціатива заснування й утримування рогатинської приватної гімназії.

Покійний належав у нас до найідейніших і найкращих представників старшої генерації не лише нашого духовенства, але й усього громадянства. На склоні свого віку в 1922 р. перебув старенький діяч важкі переходи. В часі тодішніх виборів до варшавського сойму, його арештували та вели пішки до тюрми в Бережанах. Відтоді й почав чимраз більше підупадати на силах. Заслуги Покійного перед українським народом великі, а вже зокрема вони просто незвичайні для Рогатинщини, яка стратила в ньому неоціненого провідника й опікуна."

Для помочі на парафії постійно був сотрудник, яким звичайно був нововисвячений священик. Знаю, що такими сотрудниками були о. Дмитро Хабурський, о. Михайло Кулинич та, може, найдовше о. Ярослав Чемеринський, який, після смерті пароха, був довший час адміністратором. Знаю, що він був пов'язаний з Українською Військовою Організацією і через нього Покійний передавав гроші на цілі УВО.

Крім праці на терені повіту, отець-шамбелян дбав також і про культурне життя села Вербилівці. Пригадую, коли я був ще малим хлопцем, відбувся у приміщенні школи концерт на честь Тараса Шевченка. Перший раз чув я деклямацію "Мені тринадцятий минало", слово виголосив проф. Григорій Заморока, а церковний хор співав пісні.

Відомі були випадки, що не вистачало грошей на оплату гімназійних учителів і тоді Отець-шамбелян, що був головою Управи Т-ва "Рідна Школа", їхав додому й привозив власні фонди, бо казав: "учителям належиться заплата, вони мають родини і мусять дістати гроші". Скільки було таких випадків — важко вгадати, одне тільки певне, що фінансові проблеми були частим явищем в Т-ві "Рідна Школа".

Те, що більша кількість молоді з парафії Отця шамбеляна здобувала освіту в гімназії, без сумніву, у великій мірі було заслугою незабутнього пароха.

Мені приємно, що маю змогу бодай кількома словами згадати про невтомного народнього трудівника та незабутнього пароха, який згідно зі словами Івана Франка:

Все, що мав у житті, він віддав  
Для одної ідеї,  
І горів, і яснів, і страждав,  
І трудився для неї.

Д-р ОЛЕГ КУДРИК

## АНДРІЙ ГРИВНАК, 1897-1969

*(громадський, культ.-освітний і політичний діяч)*

А. Гривнак народився в селі Данильчу, рогатинського повіту. Селянин-самоук, який своєю працею вибився на передові позиції в громадському житті.

В 1930 р. виконує обов'язки секретаря Повітової Управи Української Соціалістичної Партії в Рогатині, а згодом в 1933 р. стає послом до Польського Союму із спільного виборчого бльоку УНДО-УРСР, коли по смерті посла д-р Ярослава Олесницького із Золочева займає його місце. Ще в 1928 р. був він кандидатом на посла від УСР Партії в золочівській виборчій окрузі. Через різні урядові махінації не здобув мандату, хоч згідно з польською статистикою дістав 24 тисячі голосів.

Андрій Гривнак був діяльним на терені Філії "Просвіти" в Рогатині та був обраний її головою в 1932 р. Також був активним в рядах Української Поступової Молоді "Каменярі" та обраним в 1938 р. головою Крайового Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова; роз'їздив по селах, виголошував реферати, проводив анкетами, руханковими вправами, тощо. В часі т.зв. польської пацифікації був об'єктом сильних фізичних знущань польськими військовими карними бригадами, а його господарство було зруйноване.

В 1934 р. на запрошення політичної організації "Оборона України" і "Комітету Рогатинщина" в Рочестері, Н.Й. відвідав Сполучені Штати Америки.

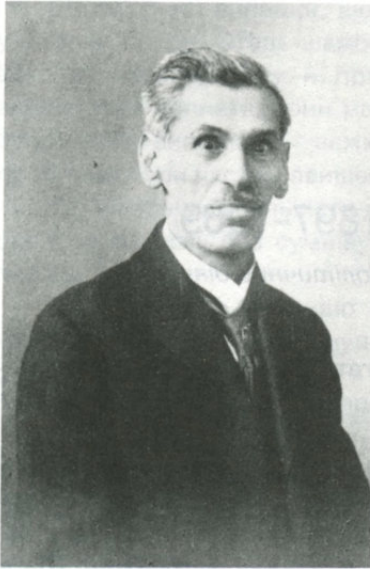
На американському терені роз'їздив у різні місцевості, виголошуючи промови і заклики до земляків і політичних однодумців.

Друга світова війна застає його на рідній землі в Данильчу, де був заарештований і засуджений на 5 років важких робіт у Сибірі. Щоб вирватись з каторги, реєструється 1941 р. як польський горожанин до польської армії, з якої звільнили його в 1945 р., в Щецінку, Польща. В Польщі жив в місцевості Єлена Гура, п. Щецінек, де постигла його смерть 13 лютого 1969 р.

Посол А. Гривнак був широко відомий громадський і політичний діяч не тільки на терені Рогатинщини і сусідніх повітів, але в усьому Галицькому краю та за океаном

Був добрим промовцем і втішався пошаною і респектом не тільки своїх прихильників, але і противників.

Д-р ОЛЕГ КУДРИК



*Андрій Гургула*

## АНДРІЙ І АРКАДІЯ ГУРГУЛИ

Це визначні рогатинські громадяни-патріоти, які причинилися до нашого національного відродження в місті і повіті.

Андрій Гургула в 1900-тих роках стає активістом на шкільній і виховній аренах.



*Аркадія Гургула серед шкільної молоді*



*Фрагмент з похорону Андрія Гургули*

В 1901 році спричинюється до постання Руської (Української) Бурси в Рогатині, яка приміщувала селянських дітей, учнів народних і середніх шкіл.

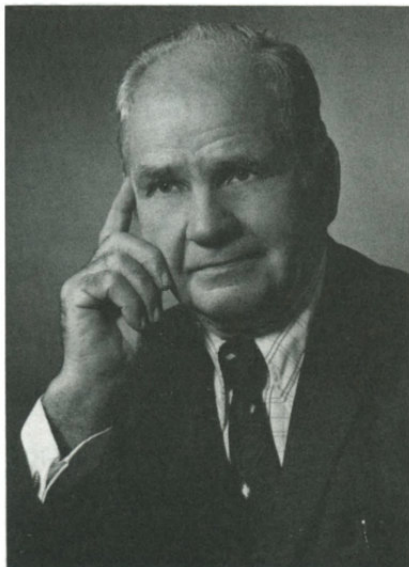
Подружжя Гургулів учителювали довгі роки в місцевій вселюдній школі, а 1906 року Андрій Гургула стає директором тої школи. В 1921/22 роках, хоч уже емеритований, на бажання старшини кружка "Рідної Школи" продовжує управляти школою аж до приходу нового директора о. Андрія Мельника, який одночасно виконував обов'язки сотрудника при парафії св. Юрія на Бабинцях Долішніх, де парохом був о. Николай Любинецький.

Директор Гургула завжди був активним і компетентним у виховно-освітніх питаннях. Через довгі роки не тільки навчав і виховував нашу молодь на добрих громадян, але провадив усім громадським життям і брав у ньому активну участь.

Маючи особливе заінтересування до нашої старини, Гургула стає співробітником редакції місячника "Рогатинець", в якому поміщує свої статті і спогади, переважно на історичні теми.

Андрій і Аркадія Гургули — патріоти і виховники кількох поколінь назавжди остануться в славній пам'яті мешканців Рогатина.

## ОСИП ДЯЧИШИН



Перед моїми очима є розгорнена, старанно видана українським видавництвом "Добра Книжка", Торонто 1969 р., випуск 185 — "ЧЕРЧЕ — МОЄ РІДНЕ СЕЛО", — монографія Осипа Дячишина.

У своїй монографії, на 142 сторінках, п. Осип Дячишин описав положення, історію, історичні пам'ятники, перекази й звичаї села. Першу еміграцію черчан до Америки перед 1914 роком, будову нової церкви в 1898 р., життєписи священників від найдавніших часів. Про знатніші роди, про учителів, вчителів, дяків, про ремісників і промисловців та культурну працю в Черчі перед Першою світовою війною.

Описав незавидне життя черчан під час війни, добровольців у лавах Українських Січових Стрільців, участь черчан у Визвольних змаганнях, короткий час у "власній державі", жорстокі знущання польської займанщини, Чортківську офензиву, та перші роки під окупантами.

Описано це все живо і плястично. Всі шикани поляків черчане перенесли, гідно оборонили навчання рідною мовою у народній школі і жваво взялися до відбудови села й культурно-освітньої праці. В 1924 р., за допомогою черчан-емігрантів, побудовано величавий Народний Дім з великою театральною залюю і бібліотекою. В цій Домі концентрувалося все культурно-громадське життя: читальня "Просвіти", кооператива, молочарня, Кружок "Рідної Школи", "Сільський Господар".

Культурно-освітню працю вели місцеві інтелігенти, які здобули освіту в українській гімназії в Рогатині. Часто заїжджали до Черча мандрівні театри й відомий хор Д. Котка.

Докладно автор описує про святкування десятиліття смерти Івана Франка в 1926 р. у лісі "Вілін" і в повіті та працю аматорського гуртка, в якому, як талановитий актор, він брав особисту участь.

Не забув згадати у своїй книжці п. Дячишин і про найновішу еміграцію після Другої світової війни.

В монографії п. Дячишина проявляється надзвичайно високий релігійний ідеалізм — автор дорожить церквами, хрестами, образами і віруваннями, Визвольними змаганнями, національними героями, культурою, "Просвітою". Зміст книжки виповнений святою любов'ю до рідної землі, до його страждального народу, до всього українського, — він охопив те, що вже "припало пилом і пішло в забуття". І за це йому глибока дяка, в першій мірі від черчан — односельчан, а відтак і всього українського суспільства, що таку пам'ятку лишив грядучим поколінням.

Осип Дячишин — автор книжки "ЧЕРЧЕ — МОЄ РІДНЕ СЕЛО", народився 22 січня 1910 р. у бідній селянській родині. Батько його, на ті часи, був досить освічений, читав книжки і часописи — пробивався крізь життя своєю проворністю і відвагою. Для поліпшення долі своєї і своїх 5 дітей, виїжджає в 1914 р. до Америки на заробітки. Малий Осип виростає в недостатках, спричинених світовою хуртовиною. В 1918 р. вступає до початкової школи. Тепло згадує у своїх споминах першу учительку Марусю Ярош. В 1921 р. вступає на науку до української гімназії в Рогатині. З матеріальних причин, дня 17-го вересня 1925 р., мусів залишити науку. Тоді включається він у працю аматорського гуртка при читальні "Просвіти", згодом кооперативи в Черчі, а також у Повітовім Союзі Українських Кооператив в Рогатині.

Молодий енергійний юнак не бачив для себе великої будучності. На дев'ятнадцятім році життя залишив своє рідне село та рішив шукати кращої долі за океаном.

В перших вже тижнях побуту на новому континенті включився він у культурно-громадське життя в драматично-співочому гуртку при Т-ві "Просвіта" в Монреалі, Канада.

В 1933 р., разом з іншими делегатами, засновує в Ляшін, передмісті Монреалю, т-во "Просвіта" і помагає всім, чим може, у діяльності новоствореного товариства.

В 1934 р. стає одним із засновників кооперативи в Пойнт Сен Чарл, в дільниці Монреалю, і працює у ній якийсь час без винагороди.

В 1935 р. одружується з односельчанкою, переходять жити у Ляшін, де за його і св.п. о. Й. Жана ініціативою набувають напівзнищений просторий дім, його відновлюють для ужитку т-ва "Просвіти", та час від часу для Богослуження.

В 1942 році Осип Дячишин організує Відділ Укр. Нар. Союзу ч. 465, який існує до сьогодні й дуже добре просперує. Був довгий час секретарем, а відтак його головою.

В 1950 році, коли Канада відкрила двері для осіб з переселенчих таборів, став він ревним опікуном, вислав багатьом афідавіти, підшукував працю в тяжкій індустрії, помешкання, а також допомагав в розбудові власних домів переселенців. Коли в Ляшін громада поважно зросла, тоді зайшла потреба в будові церкви. Він стає у проводі будови. Широ працює від початку будови аж до викінчення та сплати всіх довгів за неї.

Не покинув громадської праці навіть тоді, коли пішов на заслужений



відпочинок — "пенсію", після 36-літньої праці у важкій індустрії. Сам зголошується до Відділу КУК у Монреалі, де відновлює видавання Бюлетеню КУК, стає референтом збирання вкладок до СКВУ, КУК і Національного Фонду Шевченка. Також публікує всі програмки і летючки для імпрез, які організує КУК у Монреалі.

Тепер включився О. Дячишин у збірку фондів для "Альманаху — Рогатинщина". В Канаді він зголосив свою поміч у його виданні.

Переглянувши всі етапи його життя, де одною ниткою тягнеться його глибока любов, посвята до знедоленого українського народу, до його традиції, культури і добробуту, Комітет Українців Канади вирішив у місяці жовтні 1985 р., на своєму Конгресі в Вінніпегу, надати О. Дячишину "Золоту медаль Шевченка" — заслужену винагороду і по честь за його довголітню суспільно-громадську працю.

Він через свою скромність відмовився від такої чести, вважаючи, що праця одиниці для добра спільноти є обов'язком кожного з нас і ми за це не повинні очікувати жодної нагороди і похвал.

Цей погляд вказує на його кришталевий характер, який може служити за приклад нам усім.

*Примітка редакції:* Якраз в процесі друкарської верстки (ломки) дійшла до нас сумна вістка, що Осип Дячишин, довголітній голова Монреальського відділу Центрального Комітету Об'єднання Рогатинців відійшов у вічність — 26 грудня 1989 р.

СТЕПАН ГОЛЯШ

## ВАСИЛЬ ІВАХІВ — "РОС"—"СОНАР"

*ВАСИЛЬ ІВАХІВ*, псевдоніми — "РОС", "СОНАР", народився в селі Подусільна, повіт Перемишляни, обл. Львів, 1911 року. Народну освіту закінчив у рідному селі, а середню, 1930 року, в українській гімназії в Рогатині. В гімназії, за даними його шкільного товариша, Степана Скробача, був діяльним в проти-нікотинному і проти-алкогольному Товаристві "Відродження", яким провадив проф. Юліян Каменецький. Добрий учень, впливовий серед шкільних товаришів, із провідницькими здібностями. Високого росту, брюнет, гарної товариської вдачі.

В ОУН працював спільно із братом Володимиром. Від молодих літ цікавився військовими справами, які студював. Польська влада покликала його до військової служби, де закінчив підстаршинську школу.

Працював підпільно, у військовій референтурі, в повіті та бережанській окрузі. Співпрацював із Григорієм Голяшем, підготовляючи тайні військові вишколи. Був арештований за напад на Красне з метою здобуття зброї. Сидів у львівській тюрмі. До вини не признався.

Під час першої більшовицької окупації був на еміграції в Кракові. З приходом німців у Галичину очолив підстаршинську школу в місті Поморяни на посілості графа Потоцького. На вишколі було коло 300 вояків. Німці школу зліквідували, а його, як команданта, а також вишкільників, арештували. Був звільнений стараннями Митрополита Андрея Шептицького. Після звільнення пішов у повне підпілля та включився в організування та вишколювання вояків УПА. Впродовж 1942 року був прикріплений до КВШ (Краєвий Військовий Штаб ОУН) під керівництвом майора Дмитра Грицяя — "Перебийноса". При якій референтурі працював не устійнено. Приїжджаючи до Львова, замешкував у помешканні свого шкільного товариша С. Скробача. До помешкання він заходив на ніч, коли було потрібно. В одній розмові з Скробачем він зазначив, що під час розколу в ОУН вагався, куди йому пристати. По довшій надумі, написав листа до полк. А. Мельника, подаючи мотиви, чому він переходить до групи провідника С. Бандери. В розмовах із С. Скробачем згадував про розгорнення широкої підготовки українських збройних сил на протязі 1942 року.

Під кінець 1942 р., стверджує С. Скробач, В. Івахів повідомив його, що дістав призначення до Волинського КВШ, що пізніше переіменовується на УПА-Північ, підпорядковану ГВШ-УПА. Василь Івахів був приділений до Воєнної Округи "Заграва" і був заступником командира В. О. майора

Дубового, в ранзі сотника. Про сот. Івахова є згадка в Історії УПА д-ра П. Мірчука.

Сотник Василь Івахів згинув у боротьбі з німцями під кінець 1943 року. Дати смерти точно не усталено. Поет-повстанець Микола Галичко присвятив йому пісню в збірці "Золотий міт", що її залюбки співали на Волині та в цілій Галичині: "Гей на півночі на Волині, Там де створилася УПА...". Славної пам'яті Василь Івахів належав до найбільш відданих, ідейних та працьовитих людей українського підпілля та українських збройних сил —УПА.

Д-р ОЛЕГ КУДРИК

## ЮЛІАН КАМЕНЕЦЬКИЙ, 1892-1973

Виховник, пластовий і протиалькогольний діяч, Юліан Каменецький, народжений у Маріямполі, біля Станиславова (Івано Франківська) 1892 року, вчився в станиславівській і коломийській гімназіях. Середню освіту закінчив матурою у Коломиї. По закінченні гімназії почав студіювати історію на філософському факультеті Львівського Університету, продовжуючи свої студії після Першої світової війни у Кам'янці Подільському і завершивши їх у Празькому Університеті. Педагогічну кар'єру почав в часі визвольної боротьби у станиславівській гімназії, а опісля в Юнацькій Школі в Кам'янці Подільському, де також очолював Студентську громаду при університеті. В роках 1920-1939 Юліан Каменецький розвиває свою широку педагогічну і учительську працю, викладаючи історію і географію в українських гімназіях Яворова і Рогатина. І, особливо в Рогатині, поринає він у вир виховно-громадської діяльності, основує протиалькогольне і протинікотинне Товариство "Відродження". Пропагує Відродженецьку ідею в школах, місті і в повіті. Захоплюючи молодь і старших боротьбою з соціальним злом, т.є алькоголем і ніотиною, і коли його акція набирає широких краєвих розмірів, переносить централю протиалькогольного і протинікотинного руху до Львова. На шкільному терені в Рогатині добрими партнерами праці Юліана Каменецького на відродженецькій ниві були директор гімназії д-р Микола Чайковський і учитель та один з перших до Першої світової війни пластун Іван Вербяний. Юліан Каменецький теж почав видавати орган Т-ва під назвою "Відродження", який враз з Т-вом проіснували до вересня 1939 року, т.є до вибуху Другої світової війни. При кінці 30-тих років публікує книжечку "На роздоріжжі: Пити чи не пити". Дуже важливою ділянкою його праці було виховання молоді. Він не тільки захоплюючий учитель дисциплін історії і географії в клясах, — але і поза школою знаменитий організатор і опікун пластових курнів, організатор літніх таборів для молоді і краєзнавчих прогулянок до історичних місцевостей. І не диво, що його професійні колеги наділили довголітньою почесною і обов'язком очолювати Учительську Громаду в Рогатині. Юліан Каменецький це не тільки виховник молоді, — але і вояк Української Галицької Армії, який перейшов з нею так взнеслі періоди як і дантейські страхіття. Він — при широкій піддержці нашого патріотичного духовенства і громадських організацій основує "Т-во Охорони Воєнних Могил" в

Рогатині. Очолює Управу Т-ва, добираючи собі до співпраці о. Івана Гаврика, А. Гургулову, Ганну Дмитерко-Ратич, Миколу Водноса і Олега Кудрика, як секретаря. Завдяки наполегливій, ревній і тихій праці членів Управи Т-ва, місцевих парохів і сільських лідерів, десятки збірних і сотні індивідуальних могил поляглих героїв визвольних воєн, стали упорядкованими і прикрашеними пам'ятниками. Вряд з тою акцією почато вмуровувати в стінах церков пропам'ятні таблиці з прізвищами поляглих воєнків-героїв дотичних місцевостей.

За советської окупації Західньої України в роках 1939-41, Ю. Каменецький вчив в середній школі, а в час німецької окупації 1941-1944 рр. коротко перебував в Рогатині, а опісля навчав в Торговельній школі і провадив бурсу в Станиславові. На еміграції перебував враз з дружиною Наталією, донькою Аріядною і синами Ігорем і Леонідом в Зальцбургу, Австрія. Там в роках 1945-1949 був учителем в таборовій гімназії та знову взявся до пластування, стаючи першим краєвим командантом Пласту на Австрію. Переїхавши до Америки в 1949 році, поселюється в Чикаго, зорганізував станицю Пласту, ставши її головою. З групою чикагських громадян-патріотів стає співосновником Українського Національного Музею і його ентузіястом аж до часу свого переходу на емеритуру і виїзду до Каліфорнії. Тут продовжує свою пластову діяльність, займаючись справами пластового Сеніорату, де і постигає його смерть 8 жовтня 1973 р. на 81-му році життя в місті його осідку Стактон, Каліфорнія.



*Протиалкогольний гурток при Українській гімназії в Рогатині. Сидять зліва: Микола Воднос, Григорій Заборока, Юліян Каменецький, Микола Чайківський — директор гімназії, Андрій Букеда, Омелян Бачинський.*

ВАСИЛЬ КРИВОУС

## СКОРОЧЕНА АВТОБІОГРАФІЯ



Я народився дня 3-го січня 1893 р. в селі Стегниківці, повіт Тернопіль, деканат Збараж. Батьки були заможними селянами. Мати, з роду Бакал, походила з Чернелева Руського, називалася Кароліна, була римо-католицького обряду. Батько мій, на ім'я Давид, народився в році 1849-ому, мав брата Івана (нар. 1851 р.) і дві сестри. Обоє батьки були письменні, мати прочитувала свої молитви з грубого молитовника, батько передплачував часопис "Руське Слово". Цей часопис був поширений в селі. Крім досить великого господарства (28 моргів) і лісу, батько займався всяким ремеслом.

Я покінчив народну школу в селі, потому вчився в учительській семінарії в Тернополі.

Від другого року навчання в семінарії належав я до "Драгоманівського гуртка", зачитувався в теорію розвитку національностей в книжці "Україна ірредента" Юліяна Бачинського, навіть давав доповідь на гурткових сходинах. Бувши на III-ому і IV-ому році передплачував я собі "Діло", яке приходило на мою адресу в Тернополі. Мої учителі, поляки Турецький, Сроковський і Слівінський, були шовіністи-україножери, але нас українців обороняли наші українські учителі — Іван Боднар, Василь Хировський і отець Вацик. Належав я до хору (співав другим тенором), наш хор співав щонеділі на Богослуженні. Крім того, грав я у смичковій і мандоліновій оркестрі, ми виступали на різних концертах. В часі вакацій в рідному селі грав у різних драматичних виставах, як "Безталанна", "Сто тисяч" та ін., співав теж в чоловічому хорі, деклямував "Гамалію" в супроводі хору, в році 1914-тому, у століття народження Тараса Шевченка.

Учительську семінарію закінчив я матурою, яку склав 19-го червня 1914 р. Мені було 21 років. Дня 3-го липня 1914 р. повітова шкільна рада іменувала мене учителем в селі Зарубинці (пов. Збараж). Не скористав я з цієї номінації, бо вже в серпні 1914 р. зголосився добровільно до Укра-

їнських Січових Стрільців. Належав я до сотні Семенюка, до першої чоти Пеленського. 27 вересня 1914 р. брав участь у першому бою з москалями в околиці Сянки-Ботечка, потім у всіх боях біля Старого Самбора, на Маківці, біля Болехова, Галича, на Золотій Липі, Стрипі, під Куропатниками і Конюхами. В квітні 1917 року виїхав на офіцерський курс на Шлезьку та, як підхорунжий, вже в липні повернувся на фронт біля Борщева. Тут застав нас мир України з Австрією і Німеччиною. Дальша моя доля була зв'язана, як і дотепер, з Українськими Січовими Стрільцями. Билися ми з більшовиками під Херсоном, пізніше біля міста Запоріжжя. Стояли якийсь час у оспіваному городі Єлисаветі, де я дістав ступінь хорунжого. Нашу сотню призначено сповняти пограничну службу на Буковині, в жовтні 1918 р. Вже дня 2-го листопада того ж року, були ми під Львовом, обороняли Підзамче, потому брали участь у завязятих боях з поляками в Сокільниках і Скнилові. Дальші бої були у Вовчухах (наша 3-тя сотня разом з гуцульським куренем чет. Голинського). Ще перед тим одержав я ступінь четаря. Потім були ще бої в Братківцях, Янові, а далі, вже на схід від Львова, в Яричеві, Запитові і Халупках, де я був ранений в руку. Военна доля кинула нас аж під Чортків, далі під Теробовлю. Коло Ходачкова був я поранений вже у другу руку, мусів лікуватися в шпиталі в Тернополі. Це було в червні 1919 р. — тоді вже дістав я чин поручника УСС. Вже в липні повернувся знову до моєї сотні, перейшов Збруч до Кам'янця Подільського та перебрав команду сотні. І знову боротьба з більшовиками біля Тростянця, Христинівки і Уманя. В Умані зустрілись ми з махнівцями, вони воювали на "тачанках" і билися з усіми, але нас не чіпали. Потім ще перебув я бої з денікінцями, перехворів на поворотний тиф. Коли ми опинилися біля Браїлова, розшавлювався між стрільцтвом сипний (плямистий) тиф; в самому шпиталі було хворих понад 900 стрільців, а багато лежало по приватних квартирах. Не минула ця страшна недуга й мене, я вже при кінці грудня 1919 р. лежав у шпиталі, однак по кризі (7 січня 1920 р.) почав приходити до здоров'я, навчив таких же виздоровців як і я, панахиду і ми відпроваджували своїм співом наших, менш щасливих, товаришів на вічний спочинок... Вже в березні опинилися ми в Ободіївці й Бершаді, а в квітні наша сотня, вже під моєю командою, знову б'ється з поляками під Чудновом і Козятином. Окружені, попадаємо в полон. Поляки везли нас вагонами через Бердичів на Броди, Красне, потім до Фридрихова біля Волочиськ. Тут пробував я ще з одним старшиною утікати, та це не вдалося. Нас поділили на групи, я пристав до групи Стрий. Після кількох днів в Стрию, перевезли нас до табору полонених в Тухолі, на Поморю. Там був я всього три тижні, бо вже 25 липня 1920 р. нас, п'ятнадцять старшин, втікли ніччю на волю, швидко старалися дістатися на німецький бік і вже 1 серпня були в Берліні. Та нас відставили до табору полонених в Альдамі, біля Штеттіну, — там були самі українці, з колишньої царської армії. До них нас прилучили та, як поворотців, вислали кораблем "Київ" через Балтик до Нарви; звідтіля через Москву, Брянськ, Київ дістався я вже поїздом аж до Тернополя. В Тернополі зустрівся з деякими УСС-ами і радив їм залишитися, не відступати разом з

більшовицькими відділами на схід. Мене послухав Володимир Калина. Добилися ми до мого села та там переховувалися в моїй хаті. По місяцеві (жовтень 1920 р.) надїхав возом брат Калини і щасливо завіз до його села Колоколин (рогатинського повіту).

Я остався жити в Стегниківцях, принаймні на якийсь час. Тут зорганізував вже в р. 1921 хор, підготовляв шевченківський концерт. В тому році Польща переводила в Галичині перепис населення. Вимуштрувані, загорілі писарчуки-поляки записували людей не як "Українець" а як "Русін". Я спротивився тому, звернувся до тернопільського повітового комісара, а він наказав респектувати заяву людей; коли я написав "українець", то всі мешканці села також так записалися. В червні почалися мої клопоти з польською владою, я скривався, мене таки зловили, просидів три тижні в тюрмі, в Тернополі, потім мусів що-другий день голоситися в поліції. Такий стан тривав до вересня 1922 р., коли я, одержавши працю в Рідній Школі в Рогатині, виїхав зі Стегниковець. Так позбувся я поліційної опіки. В Рогатині працював я, як учитель, безперервно аж до 28 березня 1944 р., коли треба було покидати все та їхати в незнане. Про мою працю в Рідній Школі написав я окрему статтю. Працював я, як учитель РШ, від вересня 1922 р. до приходу більшовиків в році 1939. Від 1 січня 1940 р. став директором неповної середньої школи в Княгиничах, був там до червня 1941 р., коли прийшли німці. Кілька місяців був інспектором народніх шкіл в рогатинському повіті, а вже від половини грудня став директором школи вправ при учительській семінарії в Рогатині. Крім того вчив я в згаданій семінарії музики, співу і провадив хор.

В часі моєї вчительської праці у Рідній Школі, мав я багато непорозумінь з польським шкільним інспектором Дзедушком через те, що говорив до нього в школі по-українськи. Тому, що я працював ще безкорисно в різних українських товариствах і установах міста Рогатина, теж попадалося мені від цивільної польської влади. Але якось виходив ціло, без пониження, без уступків зі своїх принципів. Я потрапляв переконати тих польських службовців, що вони діють протизаконно, а не я. Отже, був я членом фінансової комісії при Повітовому Кружку Рідної Школи в Рогатині, обїздив район Болшівці, — яких 14 місцевостей, де продавав видання РШколи, закладав теж рідно-шкільні кружки. Це було в роках 1922-23. Потім працював я від 1932 р. як директор канцелярії Повітового Кружка РШколи в Рогатині, аж до приходу більшовиків. Другою інституцією, в котру вкладав я дуже багато серця і праці, було Товариство "Просвіта". Вже від вересня 1923 р. був заступником секретаря Філії "Просвіти" в Рогатині, в 1924-ому секретарем, в 1925 і 1926-ому скарбником, потім від 1927 аж до 1931, отже 5 літ, головою Філії. В тих роках, майже кожної неділі чи свята, відвідував читальні "Просвіти" в селах повіту з доповідями чи бував на зборах. Коли в році 1936-му Головний Виділ "Просвіти" у Львові розв'язав Рогатинську філію за нестатутову діяльність і створив т.зв. Колегію Мужів Довір'я, мене призначено головою цієї Колегії. Ці обов'язки сповняв я до вересня 1939 р. Окрім моїх зайнять у Філії "Просвіти", був я від року 1928 аж до року 1937-



ого головою Читальні "Просвіти" на передмісті Рогатина, Бабинцях Долішніх. Там-же був теж головою надзірної ради кооперативи "Єдність", як теж Товариства Українського Народнього Дому, яке поставило собі за ціль збудувати просторий Народній Дім, з добрими залами для театральних вистав, спорту і т.п. Закуплено площу, закуплено теж певну скількість будівельного матеріалу. Рогатинці з Канади й Америки прислали на будову досить поважну суму гроша. На жаль, війна перекреслила добрі початки цього діла. Вдячні бабинчани вибирали мене радним міста Рогатина в рр. 1933-36.

Всі мої шкільні обов'язки та зайняття в "Просвіті" не могли мене відірвати від провадження хорів. І так, був я диригентом таких хорів: "Боян" — 2 роки, читальня "Просвіти" в Бабинцях — 11 літ, шкільний дитячий хор — 7 літ. Крім того ще диригував принагідними хорами Союзу Українок, Учительської Взаємної Помочі, Студентської Громади. Рік-річно виступав з тими різними хорами на концертах в честь Шевченка, ювілеїв "Просвіти", Рідної Школи, Кооперації, Союзу Українок, Учителів, в різних релігійних обходах, панахидах і т.п. Тільки в одному, 1934 році, для прикладу, в місяцях квітні, травні й червні, дав я з дитячим хором 12 концертів на цілі Рідної Школи по різних місцевостях.

Працю перервала війна, зміна наїзників, вкінці виїзд на захід.

Відносно особистого життя, то в році 1930-ому зазнав я з Катрусєю Якимович, з поблизького Пукова, та з нею одружився. Не було в нас дітей, тому ми взяли на виховання Марійку, наймолодшу сестричку Катрусі. І так, вже в березні 1944 р. виїхали ми троє на захід, через горезвісний Штрасгоф в Австрії, до Карльсфельду, а згодом до Міттенвальду в Німеччині. Нам вдалося вже в році 1947-му дістати адресу мого стрієчного брата Степана Кривоуса з Торонта. Він, разом з Василем Шеметом і моєю братаницею Теклею, спровадили нас вже в році 1948 до Канади. Від дня 5-го червня 1948 р. проживали ми вже в Канаді, в Торонті. Катруся і я працювали, Марійка ходила до школи. В Торонті я став членом КУК, сповняв обов'язки бібліотекаря, заступника голови. Провадив дитячі хори Рідної Школи, став директором укр. школи при УНО; рівнож став я теж членом т-ва "Українська Стрілецька Громада" та Братства УСС. Провадив якийсь час церковний хор Церкви Успення при вул. Батгурст. Належимо тепер до парафії катедри св. Йосафата.

*Примітка редакції:* Василь Кривоус помер в Торонті, дня 16 червня 1969 р. на 77-ому році свого життя. Патріот, невтомний працівник, громадянин — полишив по собі добре ім'я і заслужене признание.

ФАЛИНА ЛЮБІНЕЦЬКА

## СВЯЩЕНИК, УЧИТЕЛЬ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

*(Пам'яті о. Теодосія Кудрика)*



*Ольга зі Сполітакевичів і Отець Теодосій Кудрика.*

Хто із нас, рогатинців, не пригадує собі о. Теодосія Кудрика, довголітнього пароха Рогатина, повітового міста над Глиною Липою, при головному шляху Станіславів (Івано-Франківськ), — Галич — Бурштин — Рогатин — Перемишляни — Львів.

Більш ніж середнього росту, кріпкої будови, з ясними, привітними очима і добрячою усмішкою, що ніколи не сходила з його обличчя.

Народився він у Диниськах на Угнівщині в Галичині в 1881 р. о. Теодосій Кудрик, закінчивши середню освіту матурою в Академічній гімназії, почав богословські і філософські студії на Львівському університеті, будучи одночасно питомцем Львівської Духовної Семінарії. По закінченні студій одружився з Ольгою Сполітакевич, донькою управителя школи на Радехівщині і одержав сотрудицтво та катехитурю в Рогатині, де парохом був його брат о. Павло.

Після смерті пароха Черча бл. п. о. І. Созанського, прийняв адміністрацію цієї парафії в 1917-1918 рр., не перериваючи праці катехита в рогатинській гімназії. За короткий час побуту в Черчі о. Теодосій Кудрик своїми



*Реколекції для священників в Рогатині 8—12. VIII, 1937 р. В першому ряді сидять: посередіні о. Г. Більке, проповідник; перший справа о. Т. Кудрик, організатор.*

основно опрацьованими проповідями, гарним співом і добрим відношенням до людей, здобув пошану і приязнь села. Це можна було бачити на останнім богослуженні, коли о. Теодосій прощався зі своєю громадою (О. Дачшин — Черче: моє рідне село. Торонто, 1969).

По ненадійній смерті о. Павла Кудрика в 1920 р. о. Теодосій одержав завідування парафією в Рогатині, а згодом на пропозицію Рогатинського Ставропігійського Братства, яке було колятором парафії, одержав від львівського ординарія Митрополита Андрея Шептицького номінацію на пароха Рогатина.

Незадовго іменовано його совітником Митрополичої консисторії, наділено крилошанськими відзнаками та призначено його деканом Рогатинщини.

Отець Теодосій часто брав участь у митрополичих конференціях на Святоюрській Горі. Був учасником релігійних конгресів у Празі, Мюнхені і Евхаристійного Конгресу у Відні 1912 р. Був паломником до Святої Землі.

Отець Т. Кудрик був відомий також як довголітній катехит і вчитель гімназії Рідної Школи в Рогатині та часто виконуючий обов'язки директора гімназії в часах т. зв. *inter-regnum* наслідком політичних спорів та втручвань адміністративної та шкільної влади.

Після розв'язання гімназії в 1930 роках і зорганізування Малої Семінарії став її директором.

Як учитель і виховник молоді вмів знайти спільну мову зі своїми учнями і мав на них великий вплив під оглядом моральним і національним.

Маючи велике зацікавлення нашою стариною і культурою, він брав участь з нашою молоддю в прогуляках до історичних міст, відвідував наші музеї, монастирі і бібліотеки у Львові.

Як духовник був надзвичайним організатором релігійного життя парафії при всіх чотирьох церквах: Рождества Пресвятої Богородиці, св. Духа, св. Миколая і св. Петра і Павла. Під його проводом Брацтва і Сестрицтва при церквах були вірцевими. Часті св. місії для парафії, реколекції для шкільної молоді, інтелігенції і Марійських Дружин під проводом оо. Василіяні і Редемтористів були особливими задумами о. Теодосія для вдержання і поглиблення високого стандарту релігійного життя в громаді.

Помічницею в праці на релігійній ниві була його дружина пані-їмось Ольга, яка присвячувала багато часу і труду для організації парафіяльних сестрицтв і Апостольства Молитви. Вона ж в двох каденціях теж голова Союзу Українок в Рогатині. Вірцева чистота по парафіяльних церквах, гарно прибрані і удекоровані престоли та ікони — це заслуга невтомної їмості. Одною з її прикмет було тихо і без розголосу практикувати вияви милостині потребуючим, без огляду на їх етнічну приналежність, та з покорю приймати різні терпіння. Її християнська любов була для усіх; її гуманність була відома всім. І так власне помагаючи живністю жидівському населенню, яке підходило тихцем з гетто під плебанію, була зараженою пануючим там плямистим тифом і відійшла з земського світу в дні 3-го вересня 1942 року, маючи за собою всього 60 років свого трудолюбивого життя.

Крім душпастирської праці о. Теодосій працював в українських культурно-суспільних установах у Рогатині, як товариствах "Просвіта", "Рідна Школа", "Народня Торговля" і інші.

Всіх нас несподівано заскочила Друга світова війна; окупація Галичини більшовиками у вересні 1939 р., а згодом захоплення Галичини гітлерівцями в червні 1941 року.

Коли вдруге східній фронт наближався після прогри німців, до кордонів Галичини, не бажаючи вдруге залишитися в кордонах підсоветської України, нам простелилася дорога на Захід. О. Теодосій не міг погодитися з думкою, що треба покидати рідну землю та зважитися на виїзд; здавалося, це було понад його сили.

У 1944 р. за згодою церковних властей був змушений податися на скитальщину. Стихія великого ісходу завела його на захід з першою його зупинкою в Байройті (Баварія), а згодом переїхав до Нового Ульму.

Побуваючи в Німеччині активізувався в німецькому католицькому товаристві ім. Кольмінга та приєднував у тих кругах прихильників для українців. В Німеччині роз'їжджав з доповідями і реколекціями по різних українських таборах. В тому часі видав свою брошуру "Часослов у проповіді". Свою душпастирську і суспільну працю продовжував, доки стало йому сил. На передодні свого виїзду за океан, постигла його несподівана

смерть у самий "Щедрий вечір", 18-го січня 1951 року в Новому Ульмі на 70-му році життя.

Неначе передчуваючи її кілька днів перед своєю смертю, писав в листі до митрополичого уряду у Філядельфії: "... моє життя закінчиться скоро на вулиці або на сходах..." Похоронений в Новому Ульмі, Німеччина. Залишив дітей: Ліду, Оксану, Олега, Богдана, Мелянію і Романа.

Отець Теодосій Кудрик, незвичайно скромної вдачі, з великою жертвенністю виконував наложені на нього обов'язки для добра Церкви й українського народу. Муж великих християнських чеснот, людина гуманних прикмет, чоловік твердого характеру, ідейний і послідовний робітник на релігійній й національно-суспільній нивах.

Ось таким був св. пам'яті о. декан Кудрик. Прикладний священик, дбайливий батько — опікун родини, учитель і виховник молоді, громадський діяч.

Тому пам'ять про нього збереглася в далекій Рогатинщині і поміж всіма тими, що його знали і з ним співпрацювали.

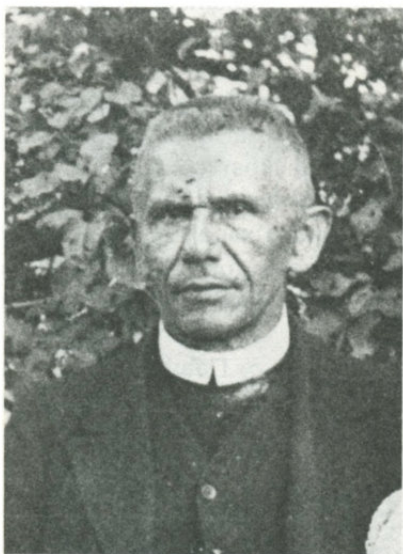
І вони передаватимуть своїм нащадкам спогади про нього, а його книжечка буде тривалим вкладом у нашу релігійну літературу...



*Могила о. декана Теодосія Кудрика в Новому Ульмі, Німеччина. Біля могили сотник Б. Бігус.*

## ОТЕЦЬ ПАВЛО КУДРИК

(1865 — 1920)



В селі Диниська на Угнівщині від 1890 р. визначалися дві високо свідомі родини: одна з них це родина Кудриків, яка видала і вивчила двох синів на священників, о. Павла і о. Теодосія, душпастирів Рогатина.

Ще як учні Львівської Академічної Гімназії причинилися вони до відродження села і прищеплення йому українського світогляду. З впливової і багатой родини, зразкові і побожні, вони мали великий вплив на село. Такий запис знаходимо у збірнику "Угнів та Угнівщина", Н.Т.Ш. 1960, ст. 485.

О. Павло Кудрик народився в Диниськах на Угнівщині в 1865 р. Першу освіту здобув у рідному селі, потім перейшов до Львівської Академічної Гімназії, яку закінчив матурою. Будучи питомцем Львівської Духовної Семінарії, студіює на богословським і філософічним факультетах Львівського університету. По закінченні студій одружився з Іреною Герасимович, донькою начальника суду в Рогатині. З цього подружжя було четверо дітей: Віра, Борис, Дарія і Юрко.

Біографічні дані з життя о. Павла є скупими, бо немає доступу до давніших матеріалів.

Помер він у ранньому віці на серцеву атаку, маючи заaledве 55 років життя. Був переслідуваний російськими і польськими окупантами в часі наших визвольних змагань. В різних спогадах і статтях з часів визвольних змагань і нашого національного відродження згадується рогатинського пароха о. Павла Кудрика, як великого патріота і громадського діяча.

Він теж wraz з о. Еміліяном Ваньом і о. Левом Залужним був спів-основником гімназії У.П.Т. в Рогатині. В роках 1901-02 був основателем і управителем Руської (Української) Бурси для селянських дітей, які навчались в народніх і середніх школах. Був одним з організаторів філії



"Просвіта", а також її головою в 1906 р. Був промотором і ентузіястом організації "Січей" в місті і повіті.

Доцінюючи потреби не тільки національного, але також економічного відроджень Рогатинщини, в 1911 р. основує "Руську Щадничу Касу" в Рогатині для збирання дрібних ощадностей і творення дешевого кредиту для піднесення рентабельності дрібних сільських господарів та піддержання і організації нашого ремісничого-купецького стану.

Помічним йому в цьому ділі був Микола Капуста, який опісля став директором цього щадничого банку.

Це тільки кілька фактів, вибраних з сторінок тодішньої преси про священника-громадянина, що не щадив свого здоров'я, працюючи для Церкви і народу.

О. Павло не тільки бажав, але і працював в тому напр'ямі, щоб зберегти нашу Церкву від латинізаційних, як також надмірних візантійських впливів. На його думку наша Церква має бути нашою рідною українською.

О. Павло Кудрик — це не тільки зразковий священник, але й ревний народний працівник, людина твердого, хрустального характеру, прямих і ясних національно-політичних переконань, що у своєму короткому житті не тільки словом, але передусім ділом віддавала себе великій ідеї служіння народові.

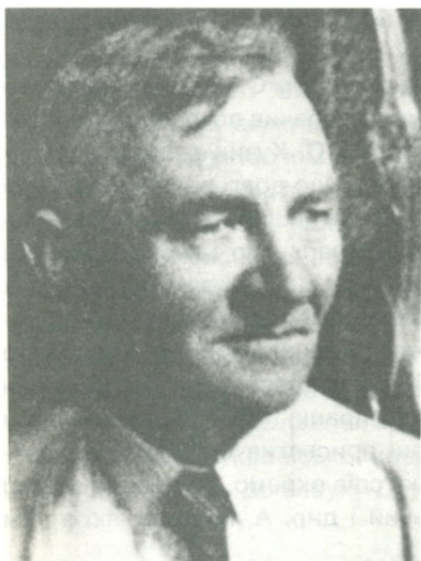
Тому і не диво, що ще й сьогодні на гробівці о. Павла в Рогатині пишається нагробна таблиця з написом: "Просить прохожих о молитву за щасливу долю України".



*В парафіяльному саду: о. Теодосій Кудрик з дружиною Ольгою і о. Павлом Кудриком та дітьми: зліва Оксана, Олег, Богдан і Лідія*

АНДРІЙ КАЧОР

## СТЕПАН КУЗИК (1888-1947)



У словниковій частині Енциклопедії Українознавства (стор. 1225) записано, що "Степан Кузик, адвокат, громадський діяч і кооператор. У рр. 1928-35 посол до польського сейму від Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО). Він член дирекції видавництва "Діло" і "Центробанку" у Львові, член Ради Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Помер у Німеччині."

Степан Кузик заслуговує на ширшу й повнішу згадку, що, на прохання д-ра Олега Кудрика для Збірника про Рогатинщину, я погодився написати, використовуючи деякі матеріали зі свого архіву та особисті спомини про нього з кооперативної праці.

\* \* \*

Степан Кузик народився 18 квітня 1888 року в Загір'ю, рогатинського повіту, в селянській родині. Національний світогляд і любов до всього рідного одідичив від батька, шанованого громадського діяча-хлібороба.

По закінченні народної школи, за намовою пароха о. Андрія Пеленського, одного з перших кооперативних діячів Рогатинщини, батьки післали здібного юнака до української гімназії в Коломиї. Відтак, готуючись до громадської і фахової праці, Степан Кузик студіює право й політичні науки у Львівському університеті, які закінчив успішно до Першої світової війни. У часі студій малоземельні батьки не мали змоги достатньо помагати синові й він мусів під час студій заробляти на своє утримання приватними лекціями.

З вибухом Першої світової війни С. Кузик голоситься до Легіону Українських Січових Стрільців, однак в дорозі до Стрия, де був збірний



пункт УСС, московські солдати, що вже займали Галичину, захопили його разом з більшою групою добровольців і, як воєнно-полонених, відіслали вглиб Росії, де він перебував аж до революції в 1917 році.

Визвольні змагання застали його в Харкові, де він зголосився до послуг уряду Української Народної Республіки. Його призначають на працю в міністерстві закордонних справ і делегують, як правного дорадника, до української амбасади в Туреччині.

На жаль, про його побут у російському полоні, як також про його працю в часі наших визвольних змагань, С. Кузик не залишив ніяких споминів. Знаємо тільки, що по закінченні війни він вертається додому, одружується з донькою о. Лева Юрчинського; подружжя мало троє дітей, дочку і двох синів. Знаємо, що дружина була добрим помічником у його суспільно-громадській праці, однак про його родинне життя ближчих інформацій не маємо.

Короткий час С. Кузик провадив, спільно з д-ром С. Гладким, адвокатську канцелярію в Рогатині. Однак, він скоро побачив потребу організації наших сіл, які по війні дуже підупали. Спершу С. Кузик співпрацює з о. Степаном Городецьким, папським шамбеляном, що довгі роки ще до війни очолював суспільно-громадську працю в Рогатинщині. Згодом сам перебирає керму цього руху і стає душею національного і господарського відродження повіту. Не було майже села в Рогатинщині, в якому С. Кузик не був 2-3 рази з різними рефератами, доповідями, нарадами, щоб відновити діяльність читалень "Просвіти", кружків "Рідної Школи" і "Сільського Господаря", або організації кооперативів, бо всі ці товариства під час війни були закриті, або цілковито знищені й всю працю треба було починати наново. Зокрема, багато часу й своєї праці присвятив С. Кузик кооперативним справам і про це хочу сказати кілька слів окремо, бо про цю працю багато мені оповідав інж. Ю. Павликовський і дир. А. Мудрик, які з ним довгий час співпрацювали.

\* \* \*

Як син села, приглядаючись до життя нашого народу зблизька, С. Кузик дуже скоро побачив і переконався, що самою культурно-освітньою працею не дасться вивести наш нарід з економічного занепаду після Першої світової війни, що йому, тому народові, треба допомогти самоорганізуватися економічно при допомозі кооперації.

І тому не диво, що С. Кузик цілковито включається в кооперативну роботу, пристає до акції т.зв. "Першої Бригади Кооператорів" яка вже в рр. 1920-22, під проводом молодого й енергійного інженера-агронома Юліана Павликовського, нового президента Ревізійного Союзу Українських Кооперативів, почала свій ударний і непереможний похід під кличем "До добра й краси", щоб перебудувати українське господарське життя власними силами, на кооперативних основах.

У перших лавах тих ідейних і заслужених кооператорів бачимо також Степана Кузика, як невтомного організатора низових кооперативів у Рoga-

тинщині. А по відбудові низових кооператив він завершує свою працю, у 1924 році, організацією Повітового Союзу Кооператив, який сам очолював, як головний директор, до 1935 року. Союз цей належав до найкраще зорганізованих і упорядкованих Кооперативних Союзів в Західній Україні. Він також бере участь в реорганізації "Центросоюзу", крайової централі для всіх кооператив для загального заступу і збуту в 1924 році. Його вибирають до Надзірної Ради цього Союзу: цю функцію він виконував повних 20 років, а в рр. 1942-44 був головою цієї Надзірної Ради.

Від 1926 року С. Кузика бачимо в Раді найвищої кооперативної централі, Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, а згодом членом Президії і віцепрезидентом цієї централі. У рр. 1925-44 був він також членом Надзірної Ради найстаршої кооперативної установи "Народня Торговля" у Львові, заснованої інж. В. Нагірним у 1883 році. Рівночасно він був у проводі Видавничої Спільки "Діло", членом Головного Виділу "Просвіти", "Рідної Школи" і "Сільського Господаря" у Львові.

Степан Кузик деякий час займався і політикою — в двох каденціях, в рр. 1929-1935, був послом до польського союму в Варшаві від Українського Національно-Демократичного Об'єднання. Потім не хотів вже кандидувати, бо він більше любив кооперативну працю, ніж політику. І тому, коли відійшов на пенсію директор "Центробанку" Омелян Саєвич, один із перших директорів цієї установи, у 1935 році, і коли С. Кузикові запропонували пост директора в цій кооперативній централі, то він радо на це погодився. Він став побіч д-ра Костя Левицького, сеніора української кооперації в Галичині, що був головним директором "Центробанку" і, разом з ним та з інж. І. Ольховим, розбудували цю установу на справжню центральну касу української кооперації в Західній Україні. На цьому пості С. Кузик працював до вибуху Другої світової війни в 1939 році.

\* \* \*

Під час окупації Західної України в 1939 році більшовиками, С. Кузик подався за річку Сян, на ті землі, що були тоді під окупацією німців, щоб тут далі продовжувати свою громадську працю. У Кракові створено тоді Український Центральний Комітет, під проводом проф. В. Кубійовича, й С. Кузик подався до Кракова, де, з доручення УЦК, взявся до організації Центральної Каси Української Кооперації, яка на базі Українбанку в Ярославі, з Відділами в Кракові й Любліні, діяла для потреб українських кооператив Лемківщини, Засяння й Холмщини до 1943 року, обслуговуючи близько 1000 нових кооператив. При чому треба відмітити, що до 1.І.1940 року, на цьому терені ми мали тільки 161 кооперативу, бо польський уряд робив дуже великі труднощі для розвитку української кооперації на тих теренах.

У другій половині 1941 року, С. Кузик, на вимогу Ревізійного Союзу Українських Кооператив, повертається до Львова й разом з іншими кооператорами стає до відбудови знищеної більшовиками української кооперації в Західній Україні. Йому припав обов'язок, разом з інж. І. Ольховим

і В. Коханом, відновити, чи точніше кажучи, наново організувати "Центробанк". І він це завдання виконав блискуче, об'єднуючи 72 повітових Українбанків (низових кредитових кооперативів німецька влада не дозволила відкривати — прим. А.К.), які обертали поважною сумою капіталів, обслуговуючи цілу мережу українських повітових, сільсько-господарських і торговельних кооперативів, а також і приватний господарський сектор того часу.

На жаль, ця праця над відновленням української кооперації та взагалі українського господарського життя не тривала довго. У 1944 році, в обличчі нових воєнних подій, С. Кузик, як багато інших провідників українського громадського життя, покидає рідний край і йде на важку еміграційну мандрівку. Постійна загроза насильного повороту до ССРСР, журба про родину, головно, про найстаршого сина, про якого довгий час не мав ніякої вістки, різні щоденні клопоти еміграційного життя підривають його слабе фізичне здоров'я, у висліді чого захворів він на цукрицю, що й причинилася до його передчасної смерті. Помер С. Кузик 5 квітня 1947 року в шпиталі на Швабінгу, в Баварії, в Західній Німеччині. Похорон відбувся 8 квітня в Берхтесгадені, при участі численної української громади емігрантів.

Від української кооперації прощальне слово над гробом виголосив інж. Оулян Павликовський, колишній президент Ревізійного Союзу Українських Кооперативів у Львові.

Сьогодні важко подати повний перегляд життя й праці Степана Кузика, якого я знав особисто у Львові, як молодший кооператор із спільної кооперативної праці, бо не маю відповідних джерел, звітів, статистики з успіхів його 25-річної роботи. Одначе хочу відмітити, що таких працівників, як С. Кузик було небагато. Він у кооперативній громаді належав до тих рідких діячів, що ні в приватному, ні в громадянському житті не мали ворогів. Він не вмів робити собі ворогів, навпаки, хто його знав, той мусів його любити й шанувати, бо це була наскрізь ідейна, добра, чесна і характерна Людина, що не сплямила ані свого, ані нашого національного імени, а все своє трудяще життя присвятила на службу українському народові.

Сорок років минуло від його передчасної смерті. З того часу я не зустрічав згадки про працю С. Кузика. Хай ця коротка стаття-спогад про нього буде йому подякою від української громади, від українських кооператорів, які ще не забули його імени, яке, напевно, буде записане в історії нашого народу, а зокрема в історії української кооперації на землях Західної України, бо він своєю діяльністю заслужив на таку згадку.

Слава і честь та Вічна Пам'ять Йому!

## АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ (ВИХОВНИК, ПЕДАГОГ, ПИСЬМЕННИК, 1881-1954)

Визначною постаттю записав він себе на терені Рогатина. Батько його, Лев, був педагогом і письменником, родом з Бережанщини. Подібні прикмети розвивав Антін з ранньої молодости, бо вже в 1907 р. появилася друком його перша книжечка "Цвіти з поля". Заки поступив на працю вчителя в Українській Гімназії в Рогатині в шкільному 1911/12 році, вже були надруковані його "Ведмедівська попівна" (1909), перевидана на еміграції в 1946 р. (стор. 24) і "Триліси" (1910).

Микола Угрин-Безгрішний подає, що А. Лотоцький помістив у звіт-мленні дирекції гімназії за 1913/14 р. дуже цікаву розвідку під заголовком "Тарас Шевченко в німецьких перекладах", стор. 14, великої вісімки. В гімназії засновано було козацькі товариства "Молода Січ" і одним з провідників кошів був Антін Лотоцький. Коли в 1914 р. вибухла Перша світова війна і прийшло до створення Леґіону УСС, — то з учительського збору одним з перших був включений до УСС — Антін Лотоцький. Як вояк Леґіону Українських Січових Стрільців, містив він свої твори майже у всіх виданнях коша УСС і редагував з М. Угрином-Безгрішним стрілецькі журнали: "*Вісті Пресової Кватири УСС*", "*Самопал*" і "*Червона Калина*". Багато праці вкладав у журнал "*Самохотник*". Під польською окупацією в Рогатині редагував з М. Угрином-Безгрішним популярний місячник "*Рогатинець*". Остання його спільна праця з М. Угрином-Безгрішним це "*Грамматика української літературної мови*".

Після закінчення воєнних дій, починається посилена письменницька діяльність Антона Лотоцького, який часто вживав псевдонімів Я. Вільшенко, А. Бей, Тото Долото, Само Собою не-Руданський, деколи МУБАЛ (спільні праці Миколи Угрин-Безгрішного і Антона Лотоцького). В 1920-их роках він стає співредактором рогатинського видавництва "*Журавлі*", де появляються його: "*Смертне Зілля*" (1921), "*Наїзд Обрів*", повість з VII ст. по Христі (1922), "*Настася Слуцька*" — оповідання з кінця XV і початку XVI ст. (1924), "*Дика рожечка*" — з нім. переспівав Я. Вільшенко (1923), "*Царівна Жаб*", нар. казка, — звіршував Я. Вільшенко (1923), "*Чого стрілецьких маків так багато*", стрілецька легенда — поезії Я. Вільшенка (1923), "*Мандрівка МУБАЛА*" (1923), "*Самопал*" — Календарик для всіх на 1924 рік, зладив МУБАЛ, "*Пригоди Лиса Микити*" (1924), стор. 100.

В пізніших роках працював у редакції "Діла", постійно співпрацював у дитячих журналах, головно в журналі "Світ Дитини" під ред. М. Таранька. Крім цього, видав такі книжечки: "Ой хто, хто Миколая любить" — зладив Я. Вільшенко, Львів, 1931 р., "Три побратими" 1934 р., "Було колись на Україні" 1934 р., "Козак Байда" і "Роксоляна" 1936 р., "Отрок кн. Романа" 1937 р., — перевидала "Говерля" 1966 р., "Княжа Слава" 1939 р., перевидано в Авгсбургу 1948 р., "Вільгельм Тель" — переповідання, вид. в Нью-Йорку, 1957 р., стор. 52, "На світанку" — легенда про початки Києва, вид. в Нью-Йорку, 1959 р., стор. 64, Я. Вільшенко — "Швець Копитко і Качур Квак", Нью-Йорк, 1952 р., стор. 32, "Пригоди Езопа", Нью-Йорк, 1956 р., стор. 47, Я. Вільшенко "Чорнокнижник з Чорногори" Нью-Йорк 1957 р. стор. 71, "Руслан і Либедь" — легенда, Нью-Йорк, 1959 р., стор. 63, Я. Вільшенко — "Перша Кривда" — сценічна картина в одній дії з життя Т. Шевченка, Нью-Йорк 1962 р., стор. 16.

Літературна творчість Антона Лотоцького, педагога і письменника для молоді, відбилася незабутньою печаттю на душах нашої молоді в Західній Україні між двома світовими війнами. На еміграції деякі його популярні твори, як "Княжа Слава", стали основою навчання українознавства в наших школах і є досі улюбленою лектурою наших дітей ("Пригоди Юрчика Кучерявого", "Чорнокнижник з Чорногори" та інші).

Помер у Львові серед дуже важких матеріяльних умов.

#### ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

Енциклопедія Українознавства, том IV.

Микола Угрин-Безгрішний — *Українська Гімназія Рідної Школи в Рогатині*, Рогатин 1934.

Микола Угрин-Безгрішний — *Нарис Історії УСС*, Журавлі, 1923.

Василь Волицький — *Дещо про Рогатин і про рогатинську приватну українську гімназію*, Свобода 1969.

"Шлях Перемоги" — тижневик, ч. 5 (155), з 3 березня 1957, Мюнхен.

"Вільне Слово" — тижневик, Торонто, ч. 11, з 16 березня 1957.

Український Національний Музей — Чикаго, Бібліографія.

М.У.Б. — С.С

ОРИСЯ ЛОНЧИНА

## ФАЛИНА ЛЮБІНЕЦЬКА-КУЛЬЧИЦЬКА



Фалина Любінецька-Кульчицька відійшла у засвіти дня 10 жовтня 1988 р. на 85-му році життя. Похоронено її 22 жовтня з церкви Непорочного Зачаття на цвинтарі Мт. Олівет.

Покійна Фалина походила зі священничої родини на Рогатинщині. Закінчила гімназію сестер Василіянок у Львові, була студенткою Українського Тайного Університету, а від 1925 р. студювала на польському університеті у Львові гуманістичні науки та закінчила їх ступенем магістра. Перша її вчительська посада була в гімназії "Рідної Школи" в Тернополі, та по двох роках переїхала вона до Станиславова на вчительську практику в державній гімназії, завершуючи її вчительськими іспитами. Тоді

вернулася до Львова і там учила, до вибуху Другої світової війни, в гімназії сестер Василіянок і лицей Ревізійного Союзу. Під час першої більшовицької окупації була викладачем Педагогічного Інституту у Львові, а під час німецької — працювала у відділі суспільної опіки Українського Центрального Комітету.

Свою мандрівку з рідної землі почала в березні 1944 року через Криницю, Словаччину, Відень, з якого вдалося виїхати щойно в 1946 році. Відтак учила у Берхтесгадені, в таборній гімназії та перейшла курс англійської мови, що уможливило їй працювати в канадському консульстві в Мюнхені.

До Америки переїхала в 1949 році й поселилася в Дітройті. Влаштувалася на працю, як рентгенологічний технік, але всі вільні від праці хвилини посвячувала громадській діяльності. Ще від гімназійних часів Фалина активізувалася в Пласті (я їй собі пригадує як члена бурави на таборі на "Соколі", біля Підлютого) і тому не диво, що після приїзду до Америки вона включилася, в першу чергу, в організаційну працю дітройтської Станиці. Займала пост кошової, а потім стала референткою вишколу.

Крім Пласту, якому присвячувала найбільше часу, Фалина займалася також організацією Школи українознавства, вчила в ній та зорганізувала вишкіл для нових учителів, як рівнож була інспекторкою Шкільної Ради УККА.

Однак, чи не найбільше пам'ятатимемо Фалину Любінецьку-Кульчицьку з її численних дописів на виховні теми, чи то в Галичині, чи в Америці, бо молодь завжди лежала їй на серці. Вона шукала розв'язки, як запобігти прискореній асиміляції молоді, як виховувати та зберігати її від злого впливу довкілля. Слід зазначити, що в тих статтях не було ні застарілих поглядів, ані надміру фантастичних. Навпаки, — Фалина розуміла сучасність і підходила до справ реалістично. Кожна її стаття була передумана, опрацьована, написана переконливо й зі справжнім журналістичним хистом.

У Союзі Українок Фалина Кульчицька займала пост пресової реферантки, з якого дуже вміло вив'язувалася. За свою статтю у Конвенційній Книзі одержала велике признание. Та недуга й недомагання не дозволили їй продовжувати працю в нашій Окрузі.

Хоч Фалина Кульчицька старалася не піддавати недузі, проте незадовго перед смертю пороздавала свій маєток "ще теплою рукою", як сама висловилася, на громадські установи, для яких ціле своє життя трудилася. І так наші ряди цінних людей знову прорідилися... Але українська громада довго пам'ятатиме цю скромну, маленьку на зріст, але велику духом людину — Фалину Любінецьку-Кульчицьку.

*Передрук з журналу "Наше Життя", лютий,  
1989 р.*

*Від Редакції: Як уродженка Рогатинщини і учениця рогатинської гімназії, близько співпрацювала з Редколегією нашого збірника.*

МИХАЙЛО ЛЯЛКА

## ІВАН МАГМЕТ — НЕВТОМНИЙ ПРАЦІВНИК



Спомин про Жовчів, що його написав Іван Магмет, був би неповний, коли б не додати декілька даних про автора. Іван Магмет дуже скромно написав про себе і про свою просвітянську працю в Жовчеві, а також нічого не згадав про своє життя вже в Парагваї й Аргентині. Тож я постараюся коротко подати дещо більше про Івана, котрого я вважав моїм вчителем, приятелем і другом. Він теж і мене вважав своїм побратимом і другом, хоч я дещо молодший від нього. На доказ приязні, одержав я від нього (за тиждень перед його смертю!) "Історію України" Миколи Аркаса, його улюблену невідступну книгу, з дорученням передати її моїм дітям.

Іван Магмет народився 3-го травня 1906 року в Жовчеві, в багатодітній родині Федя і Марії Магметів. Як можна прочитати в його споміні, мусів Іван, ще малим підростком, працювати в полі, бо і батько, і старший брат воювали в Першій світовій війні. Коли ж минула війна, працював Іван як пастух в отця Петра Смика. Але, вже тоді Іван був хлопець розвинений, енергійний, розумний. Отець Смик не тільки переконав Іванового батька, щоб післав Івана до гімназії, але й сам оплачував йому науку. Так Іван учився, а під час свят, чи вакацій займався просвітнім ділом у Жовчеві. Він впорядкував бібліотеку, постійно привозив нові книжки, читав їх людям у читальні. Потім провадив драматичний гурток і танцювальну групу-балет. Оснував молодече товариство "Луг", що згодом перемінилося на "Каменярів". Дуже багато вчився, набував всяких практичних знань потрібних для села та й сам теж здобував широку загальну освіту. Це все давало йому змогу бути справжнім провідником і вчителем сільської молоді. Все його діло, чи то драматичний гурток чи балет, чи навчання, були такі добрі, що здобули йому (і нам!) славу й признання поміж усіми мешканцями цілого повіту. Отож, в році 1934-ому, його шкільний товариш о. Михайло Дзера, парох Юнашкова, запросив його вчителювати, себто провадити рідношкільні курси, а при тому теж і про-



світне діло в Юнашкові. Праця йшла прекрасно, діти здавали свої іспити в рогатинській "Рідній Школі" з найкращими оцінками. Директор "Рідної Школи", М. Водонос, признавав його незвичайні педагогічні здібності та бажав його мати учителем в Рогатині. Але сталося інакше. Якраз у день Іванового вінчання польська поліція вдерлася до його хати, зробила в його неприсутності ревізію, сконфіскувала "заборонені" книжки, а саме історію і географію України. На додаток, замкнули його помешкання, а його самого обвинуватили як "небезпечну особу, що провадить нелегальну школу й посідає заборонені книжки". Річ ясна, що його рідношкільні курси теж заборонено. Справу віддала поліція до окружного суду в Бережанах й тоді Іванові загрожувала, за його політичні "проступки", кількарічна тюрма. Та він вміло вийшов із загрозованої ситуації: при допомозі відомого адвоката Бемка, вдалося справу анулювати, бо Іван заявив, що виїжджає до Парагваю. Поліція так дуже хотіла його позбутись, мовляв "нехай іде, буде одного менше", що видала йому найкраще свідоцтво моральности. І так то Іван Магмет, в році 1937-ому, виїхав до далекого Парагваю. З його виїздом не тільки село Жовчів, але й цілий рогатинський повіт втратили одного із найкращих працівників на народній ниві.

Опинившись в Парагваю, Іван відразу взявся до праці. Виготовував статут товариства "Просвіта" та у співпраці з відомим патріотом Омеляном Падучаком (з Липиці Горішньої), заснував це славне товариство в столиці Парагваю Асунсіоні. Товариство "Просвіта" існує і діє в Асунсіоні й досьогодні. В Парагваю була численна група московських білогвардійців-емігрантів, котра мала великий вплив на тодішній уряд. От і знову стали Івана переслідувати так, що він мусів звідтіля виїхати. Спершу перебував в Уругваю, потім перебрався до Аргентини. І знову першою роботою його була "Просвіта", пізніше "Стрілецька Громада", нарешті "Відродження". Він і вчителював, і був режисером театру, готував виступи народніх танків, провадив дитячий хор. Працював без упину, аж поки не знищив свого здоров'я. Тоді вже, за лікарською порадою, виїхав в аргентинські степи. Придбав собі хутір та провадив велику пасіку. Постійно вчив на пасічничих курсах.

В році 1974-ому перейшов дві операції серця. Якось одужав після тих хворіб і проживав дальше в містечку Дзуліо (недалеко Буйнос Айресу). Займався пасікою, переписувався з друзями та мріяв поїхати в "ні від кого незалежну" Україну. Дня 15 серпня 1986 року перестало битися його щире українське серце. Залишив дружину Катрусю та двоє дітей: дочку Марусю, що є доктором дентистики та сина Рауля — пілота.

Як я вже згадав, мені у спадщині припала від Івана "Історія України" Аркаса. Написав він мені довгого листа, в якому висловився так: "Наші потомки повинні знати, хто зросив горячою кров'ю нашу святу землю від краю до краю за право бути хазяїном у своїй хаті. Їм треба передати історію нашого народу: без знання історії не можемо мати претенсій на самостійне життя".

## ОМЕЛЯН ПАДУЧАК І ЙОГО АРХІВ

В Північній Америці створилася земляцька організація рогатинців; постав комітет, відбулися з'їзди. Збирається і записується для потреб історії минулі діла й заслуги, як в Рідному Краї, так і на еміграції, відомих рогатинських земляків. Тому й годиться назвати ще одного, довголітнього мешканця й сеніора української громади в Парагваї. Від довгих років перебував він в столиці Парагваю — в Асунсіоні. Заслужено повинен він зайняти почесне місце в списку земляків. Це Омелян Ілля Падучак. Довгі роки був він членом дирекції Панамериканської Української Конференції; був незмінним від 1949 року головою Українського Осередку (що є центром репрезентації українців в Парагваю); був почесним головою і почесним членом т-ва "Просвіта", яке він оснував у 1937 р.; був незмінним головою Українського Допомогового Комітету для жертв війни при парагвайському Червоному Хресті, а цей комітет теж постав завдяки Омелянові Падучакові в 1946-ому році. Всі ці громадські становища прийняв на свої плечі, пройшовши твердий шлях українця на еміграції.

Народився Омелян Падучак під селянською стріхою 15 серпня 1885 року, в селі Липиця Горішня, рогатинського повіту. Батько його Атанасій був селянином-рільником, з давнього місцевого роду. Мати Оксана з дому Гончар, походила в дальшому поколінні з черкасів.

Освіту одержав малий Омелько в народній школі рідного села, де скінчив чотири класи. Зі щирою вдячністю згадував він свого вчителя Григора Рибака, який був теж і його хресним батьком. Потім вчився він ще один рік в Українській Бурсі, в Бережанах.

Були це часи, коли в Галичині (як тоді казалось) "гуляли російські рублі", які намагались учити наших русинів, що вони є "русское племя". Це були часи, коли вирувала внутрішня боротьба між українським т-вом "Просвіта" й кооперативним рухом з одного боку та москвофільським Обществом Качковського з другого: не оминала ця боротьба й Рогатинщини, де Омелян прожив свої дитячі та юнацькі роки — поки не дійшов до 19-ти! Та, не зважаючи на деякі впливи і з-поміж близької родини та й всю московську пропаганду, симпатія, думки і світогляд хлопця скерувались у напрямі українського національного самопізнання й самоосвіти, що залишилось і характерною рисою і стремлінням Падучака на все його життя. Витворилось воно на ґрунті праці цього юнака в місцевій споживчій кооперативі, в касі Райфайзена та в руханково-пожарничому т-ві "Січ". З впливових на нього в той час людей згадував він священника о. Сапругу, господаря кооперативи Онуфрія Скотаря, селян Степана Кравчука й Реуса та керівника райфайзенки Онуфрія Фірмана.

Трудні обставини тодішнього соціально-економічного життя, як теж і політичного, а в додатку господарська скрута великої батьківської родини з восьми душ з одного боку, й особисті переслідування Омеляна австрійською жандармерією з другого, спонукали 19-тилітнього юнака податись шукати щастя в заокеанських країнах. Безпосереднім приводом до залишення Рідного Краю були такі обставини:

В той час сільсько-господарські робітники провадили штрайки за підвищення платні за працю на жнивях у більших землевласників-поляків. Таємна організація видала агітаційні летючки й молодий Омелян Падучак розповсюджував їх по всіх сусідніх селах. Про його роботу довідалась австрійська жандармерія й почала за ним лови. Але поміж жандармами був старший вахмайстер Лотоцький, котрий походив з української священничої родини. Він розумів ідейні прямуювання юнака, його національні інтенції і тому не лише дивився на його вчинки крізь пальці, а ще й порадив матері, щоб її син Омелько кудись зник з поля зору.

Отож в році 1904-тому, схований у возі під сіном, втік Омелян з рідного села до Львова, а звідти дістався до Німеччини. Але й там шукав його австрійський консул... Та юнак мав щастя й таки виемігрував до Аргентини. Тяжке було шукання щастя за океаном... За перших шість років Омелян Падучак перейшов пішки Аргентину, Болівію, Перу, Еквадор, Колумбію, Венецуелю, Панаму й Чіле... В Панамі довелось йому копати знаний на весь світ канал. В Чіле працював на будові залізної дороги, там захворів, повернувся в Аргентину, звідки у 1910-ому році перебрався в Парагвай, до міста Асунсіон. Тут спершу був робітником при прокладанні трамваю, пізніше став на працю в одній німецькій торговельній фірмі. В році 1912-ому переселився до Альта-Парагвай, а звідтіля до Баранко Бранко в Бразилії, де працював як керівник великої приватної крамниці.

В році 1918-ому знова перенісся до Парагваю, до Форте Олімпо. Тут відкрив власну крамницю та провадив її аж до 1937 року. В той же час придбав у Чако хутір, назвав його іменем Івана Франка. На хуторі завів випас рогатої худоби, крім того провадив лісовий промисел. За той період часу дуже зблизився і зжився з довколишніми індіанцями, у яких користувався великою приязню та повагою.

Переселившись в році 1923-ому до Асунсіон, одружився з Геленою Галле (французького походження). Вона, як вірний друг, допомогала своєму чоловікові в його заробітковій праці та сприяла також і його українській громадській діяльності.

В році 1929-му Омелян Падучак і його дружина їздили до Європи. Тут побували вони в Іспанії, Франції, Бельгії, Голяндії, Швейцарії, Австрії, в історичній Чехії та в Німеччині. Так дістались вони до рідної Галичини, на Рогатинщину. Відвідав Омелян свою рідню, побував у Львові й у Криниці. Але польська адміністраційна влада не дала йому можливості залишитись постійно в Рідному Краї. Була до нього ультимативна вимога, або дати згоду на прийняття польського горожанства (а в тому часі Омелян Падучак вже мав парагвайське!), або залишити кордони Галичини. Падучак вибрав

другу можливість і так виїхав у чеську Прагу. Потім ще побував деякий час в Австрії, Швейцарії, Франції й Португалії, звідтіля виїхав уже до Бразилії й повернувся знову в Парагвай.

В році 1937-ому зліквідував своє підприємство в Форте Олімпо, придбав маєтність в Асунсіоні й від того часу розвинув свою українську національну діяльність в департаменті Итапуа, в районі Енкарнасіону й Кармен дельПарана. Ця діяльність і винесла Падучака, сеніора української еміграції в Парагваю на ті найвищі становища, про які ми згадали на початку цієї статті.

Омелян Падучак не приписував своїх успіхів лише своїй особистій праці, а завжди згадував і підкреслював, що був лише співпрацівником Івана Палятинського й Івана Мартинця в заснуванні "Просвіти" — та інж. А. Білопольського й інж. Пістіровського в заснуванні Українського Допомогового Комітету; називав ще інших своїх давніх і пізніших співробітників-помічників в організаційному житті "Просвіти" й "Українського Осередку".

Крім культурно-громадської роботи, Омелян Падучак подав був почин і для заснування української кооперації, заснувавши в Кармен дельПарана сільсько-господарську кооперативу під назвою "Українка", зі синьо-жовтою фірмовою таблицею. Але, на жаль, це підприємство не знайшло ширшої підтримки серед наших поселенців-кольтоністів, впало жертвою конкуренції приватних торгівців, в тому числі й українця. Про цей почин Омеляна Падучака згадуємо тому, щоб показати, що він за довголітнє своє перебування на еміграції не тільки не втратив почуття приналежності до своєї нації, а й пропагував її ім'я при всякій нагоді. А, між іншим, тут зазначаємо, що за перших 20 років побуту на чужині він навіть не чув живого українського слова, перебуваючи завжди в зовсім новому чужому оточенні. Розуміючи значення збереження національної релігії, він, хоч сам українець-католик, був завжди великим прихильником Української Православної Автокефальної Церкви. Своїми великими сумами пожертв та трудами причинився до легалізації в Парагваю Братства цієї Церкви і самої Церкви та оформлення побуту тут її постійного священика. В умовах Латинської Америки це не абияка заслуга його!

В році 1955-ому відсвяткував Омелян Падучак скромно, не розголошено, свій 70-тилітній ювілей. З тої нагоди наспіли для нього привітання від ближчих сердечних друзів і приятелів; одержав теж скромні подарунки, з яких відмітимо ті, що мають символічне значення для цього заслуженого рогатинця. Один із цих дарунків, це шовкове пано з вишиваним золотим тризубом, обрамованим червоною калиною, що найкраще символізує ідейний зміст життя й діяльності ювілята. Знову ж, Центральний Комітет Спілки Української Молоді подарував йому свій ювілейний альбом з відповідним написом, як вияв пошани та признання того, що ювілят зробив во ім'я майбутнього України. Управа "Українського Осередку" вшанувала його обранням на директора ПАУКонференції, що й було затверджено названою українською панамериканською установою.

Різноманітна і, як на парагвайські обставини та на лише індивідуальні

сили самого Падучака, широка й наполеглива діяльність його, спричинилася до накопичення в його руках великого, цікавого архіву. Це листування й різні документи, хоча зберігалися не в докладно упорядкованих і систематизованих пачках, могли би бути дуже вартісним першоджерельним матеріалом для майбутнього дослідника про життя українців на еміграції в цю лиху епоху боротьби і за своє існування і за волю України. Тут відзначимо й схарактеризуємо головніші теми змісту того архіву.

Широке листування з рідними й приятелями (сотні листів!) в Рогатинщині — ще з часів перед першою світовою війною, подають широкі ілюстрації селянського життя й обставин в тій околиці Галичини за австрійського панування, а теж в міжвоєнній польській окупації. Численні торговельні документи й комерційна кореспонденція, стосовно підприємств Омеляна Падучака, є доказом того, як наш чоловік з природними рисами трудолюбства й працьовитости і в зовсім чужих, навіть пралісних обставинах, здобув не лише собі добробут, але й забезпечив незалежний матеріальний ґрунт для заснування й чинности українських організацій.

Теки широкого листування з українськими поселенцями в Парагваю, зокрема з членами найпопулярнішого тут товариства "Просвіта", дають докладний образ тих первісних труднощів життя-буття наших людей в пралісних кольоніях. Тут довідуємось про їхні потреби, про боротьбу з природою і з тими адміністративними й іншими перепонами, що стояли на шляху постановля українських організованих громад. Тут слідкуємо за розвитком просвітянського життя та за розквітом при ньому молодечого життя в СУМ-і, за поборюванням зовнішніх ворогів; потім бачимо упадок "Просвіти" й припинення діяльності СУМ-у, в наслідок підступного захоплення проводу "Просвіти", — це була робота гуляйпільських і прокомуністичних елементів. Позбавлена інтелектуальних та ідейних сил організація завмерла, а сам її фундатор вже не мав сили направити ситуацію...

Понад чотири тисячі листів від наших скитальців після Другої світової війни з різних країн Європи, з таборів ДП, з Єгипту, Ірану, Іраку, Абесінії, Китаю, Філіпін та інших закутків землі, розгортають часом жажливі свідчення про півголодне існування, про постійні загрози життя, про небезпеку попасти в московські руки, про гніт "скрінінгів" та про інші труднощі й прикrostі...

Тут тисячі прохань про поміч виклопотати візи на переїзд в Парагвай. Прохання від простих малоосвічених людей і від висококваліфікованих інтелектуалів без різниці місць походження та політичної й релігійної приналежности. Серед них імена відомих наших мистців, наукових, громадських та політичних діячів. Тоді бо Парагвай був для них єдиною можливістю спасти життя... Купи копій віз, які виклопотав Омелян Падучак в імені Українського Допомогового Комітету і т-ва "Просвіта", показують, що ті мольби не лишались "гласом волюючого в пустині". Архів Падучака дає тому доказ: тридцять дві тисячі віз, що з них багато нараховували й по 300-400 прізвищ осіб, все це разом начисляє величезні маси українців, які одержали право в'їзду в Парагвай, який перший відкрив двері нашим

скитальцям. Тодішній парагвайський уряд, з ініціативи і на сугестійні заходи Падучака, видав спеціально прихильний закон про допущення в цю країну українських переселенців. Та, сталось інакше... США, Англія, а потім й інші держави змінили своє раніш неприхильне ставлення до української іміграції. Це й було причиною, що Парагвай не зробився великою українською кольонією тисяч і тисяч скитальців, не лише для їхнього фізичного порятунку, а й для розвитку культурно-національного життя, а може й політичного. Не така тоді скромна була би й оцінка заслуг Омеляна Падучака, яка сьогодні замовкла в цих вимовних архівних матеріалах.

В архіві Падучака можна теж перелистувати в теках сотні новішого листування й документації постанов й чинности Українського Осередку в Асунсіоні. Ця установа, як амбасадор українського життя в цій середньо-земній південно-американській країні, відірваній від ширшого світу, зв'язала своє життя з українським світовим рухом та, солідаризуючись із загальноукраїнською ідеєю боротьби проти московсько-комуністичного поневолення нашого Рідного Краю, старалася координувати в тій інтенції й діяльність українських організацій Парагваю. Та, коли саме чинність Українського Осередку почала активно розвиватись в цьому ж напрямі, то руйницька акція наших внутрішніх ворогів, котрі на той час опанували "Просвіту", звернула своє вістря теж і на цю центральну установу. Прикро сказати, але каїнову роботу виконали ті інтелектуальні сили, що виявили себе малоросами. Для них одверта протимосковська позиція Українського Осередку була не по духу.

Тут треба би ще згадати про приватну книгозбірню Омеляна Падучака, бо в ній знаходились теж рідкісні тепер бібліографічні цінності. Повна збірка українських клястиків видання "Просвіти" у Львові; славнозвісні "Гайдамаки" з ілюстраціями А. Г. Сластьона; різні видання "Дзвону" в Києві, "Українського Видавництва" в Катеринославі (напр. "Історія славного війська запорізького низового" А. Кашенка); видання "Червоної Калини" і "Доброї Книжки" у Львові; "Ока" в Коломиї; "Русалки" в Києві і "Русалки" у Львові; паризьке видання всесвітньої історії в еспанській мові (11 великих томів); велика збірка календарів-альманахів "Золотий Колос" та "Просвіта" у Львові; "Просвіти", "Відродження" й "Мітли" в Буенос Айрес, різні журнали та часописи ще з перед Першої і по Першій війні — одним словом велика скількість раритетів. Але, але... Парагвай з бігом часу втратив свою привабливість як постійний осідок для українських поселенців. Вже й так ледве яка частина давніх наших колоністів-рільників залишилась ще в тому краю. Нові українські імігранти не акліматизувались, старались виїхати в інші країни. Тому то й українські інтелектуальні сили не мають тут примінення. Зрештою, серед невеликого числа нашої інтелігенції мабуть вже й немає охочих провадити українську громадську справу, щоб вона розвивалася, а не ниділа в примітивних формах.

Коли писались ці рядки, Омелян Падучак дуже турбувався своїм архівом, як теж і тим, що не мав кому передати спадку своїх, більш як півсторічних, трудів для української ідеї.

## ОТЕЦЬ МИХАЙЛО ПЕТРІВ (нар. 1885, пом. 1950)



Отець Михайло Петрів — уродженець Городенки; абітурієнт української гімназії в Коломиї, абсолювент Станиславівської Богословської Семінарії. Висвячений на священника в 1912-му р.

В часі Першої Світової війни вступив у ряди Української Галицької Армії (УГА) та був польовим духовником (капеляном); брав участь в поході УГА на Київ, там був ранений. Тяжко перехворів тиф, був у т.зв. "Чотирокутнику смерті"; вкінці попав у польський полон. Повернувся з війни з підірваним здоров'ям.

Був якийсь час завідателем парафії Дем'янів (коло Бурштина), а в році 1924-му призначено його парохом Підкаменя, що разом із селом Яглуш творили одну парафію.

Працюючи невтомно як душпастир, організував дві місії, на які запрошував місіонерів-редептористів. Сам Отець Михайло відзначався гарним голосом та вмінням проповідувати, тому то й часто бував запрошений відправляти празничні Богослуження та проповідувати в сусідніх селах деканату.

Крім душпастирювання треба було теж працювати над національним освідмленням селян. Умови праці були досить невідрадні: більшість мешканців Підкаменя були москофілами, які досить ворожо ставилися до всього, що українське. Значна частина селян були польські кольоністи, а теж і свої — перекинчики. Були часті погрози вбивства та спроби нападів, отже треба було поводитись дуже обережно. Та все-таки треба було працювати, що отець Михайло й робив. Разом зі своєю дружиною почали навчати в своїй таки хаті історії України, провадити курси читання і писання, книговедення, українських вишивок та народніх танків. Спочатку охочих було небагато. Невтомна і послідовна праця принесла згодом добрі висліди. Село пробудилось.

Тоді збудовано "Народній Дім", де приміщувались читальня "Просвіта", бібліотека, кооперативна крамниця, молочарня "Маслосоюз", товариство "Сільський Господар". Тут була теж заля зі сценою, де відбувались виступи драматичного гуртка і хору під проводом отця Михайла Петрова, а опісля його сина Богдана.

В 1928 р. збудовано завдяки старанням о. Петрова нове приходство (резиденцію), як теж і всі нові господарські будинки — взірцеві на весь повіт. Знав добре рільне господарство, тож навчав селян, як краще господарити, щоб стати економічно незалежними. Спроваджував кращі сорти збіжжя на насіння і цукрові буряки. Закуповував штучні погної, набував добірну худобу та кращі сорти домашньої птиці; завів пасіку та виплекав гарний сад

Із-за своєї національно-освітньої праці довелося отцеві Петрову переносити чимало переслідувань від польської влади. Переслідували його теж за патріотичні промови, за виступи в обороні прав українців під час нарад т.зв. Повітової ради, якої членом був. Перейшов не одну судову розправу за спротив проти польщення українських прізвищ в парафіяльних метриках. Постійно зводив боротьбу за перенесення метрик до римокатолицького костьолу за ціну дозволу на купно куска поля. Таким то підступним способом намагались поляки денаціоналізувати українське населення. Його часто арештовували за патріотичні проповіді, виголошені над могилою двох УСС-ів, котрі полягли в 1918-у р. і були поховані на цвинтарі в Підкамені. В 1930-у р. вдалося отцеві Михайлові врятувати Підкамінь від горезвісної пацифікації.

В часі німецької окупації, наражуючись на небезпеку, не видав метричних книг німецькій владі. Таким способом врятував багато молодих людей від вивозу на примусову працю в німецьких воєнних фабриках.

Отець Михайло Петрів ніколи не залишав своїх парафіян в тяжкі часи окупацій. Не зрадив теж віри батьків і не перейшов на "советське" православ'я.

В 1946-му р. був арештований більшовиками. Згинув в сибірській тюрмі в 1950-му р. дня 13-го серпня.



## ІВАН ПОРИТКО, 1895-1980



Іван Поритко народився 15 вересня 1895 р. в містечку Княгиничах рогатинського повіту, де закінчив місцеву чотирикласну народню школу. Опісля вступає до гімназії Рідної Школи в Рогатині, яку завершує матурою в часі Першої світової війни. Вже від 1914 р. бачимо його в рядах Українського Січового Стрілецтва — в сотні Будзиновського, з якою відбув всі походи і кампанії 1914-1915 рр. В рядах УСС був провідником карпатських стеж і вишкільним інструктором 1916-18 рр., зпочатку як підхорунжий, а згодом четар. З легіоном УСС перейшов до Української Галицької Армії, і з нею, як поручник, перебував усю визвольну збройну кампанію, включно з польським табором полонених.

Після визвольної війни вписується на курс Вищої торговельно-експортної школи у Відні, який продовжує і закінчує у Львові.

В Рогатині wraz з адвокатом Степаном Кузиком, Дмитром Хоптяком, Дмитром Вирстою і Василем Воробцем розгортає широко намічену програму в організації сільських кооператив для загального закупу і збуту та встановлення повітової кооперативної централі під назвою Повітовий Союз Кооператив в Рогатині. Будучи ще в рядах УСС стає близьким співробітником сотника Дмитра Палієва, який після визвольної трагедії втягає його в ряди тайної Української Військової Організації з призначенням діяльності на терені Рогатина і повіту.

З постановням Українського Національного Демократичного Об'єднання в Рогатині, лідером якого під патронатом о. шамбеляна Степана Городецького був адвокат і начальний директор П.С. Кооператив, а згодом і посол до Варшавського сойму Степан Кузик, Іван Поритко включається в політичну працю в рогатинському повіті і стає справним оператором і виконавцем політичних потягнень в партійно-громадському житті Рогатинщини.

З хвилиною переходу Степана Кузика на позицію директора Центрального Кооперативного Банку у Львові, Іван Поритко заавансовує на начального директора тоді вже Окружного Союзу Кооператив в Рогатині. В часі його

директорства поширено помітно операції Окружного Союзу Кооператив на теренах повітів Галича, Бібрки і Перемишлян, та зорганізовано відділи складниці Союзу в місцевостях Галич, Перемишляни і Ходорів.

Іван Поритко був не тільки діячем кооперативного руху повітового масштабу, але також помітним кооператором краєвих розмірів, як член надзірних рад і комісій господарсько-кооперативних централей у Львові; завжди був умілим організатором і архітектором кооперативних і громадсько-політичних коаліцій і плянувань.

В Рогатині директор Поритко сповняв ще обов'язки міського радного, голови Українських Радних, члена Повітового Виділу, члена Ставропігійського Братства, члена дирекції Українбанку та був провідним членом багатьох громадських організацій. Його активність і діяльність, як в місті так і в повіті, були загально помітні.

В часах Другої світової війни в роках 1941-1944 Іван Поритко сповняв обов'язки директора в Українській Торговельній Акційній Спілці УГАС у Кракові та у Львові.

На еміграції в Америці осів у Філядельфії і знову включається в громадську роботу. На 3-х Загальних Зборах ЗУАДК-у в 1951 р. входить до Контрольної Комісії Суспільної Служби, а в 1952 р. до Управи "Координаційної Комісії". На восьми загальних зборах Злученого Українського Американського Допомогового Комітету в 1969 р. був обраний членом Дирекційної Ради.

Довгі роки, аж до відходу на емеритуру, Іван Поритко був активний в працях укр. фінансової інституції "Українська Щадниця" у Філядельфії, спочатку як її урядник, а згодом її довголітній і заслужений директор і один з ближчих співробітників видатного лідера американських українців д-ра Володимира Галана.

Ось так писав щоденник "Свобода" з дня 2-го лютого 1980 р. про смерть Івана Поритка: "Помер дир. Іван Поритко, голова Об'єднання б. вояків українців в Америці, голова Братства кол. УСС, голова В-ва "Червона Калина", видатний громадський діяч." "... один із найстарших і найбільш заслужених ветеранів української визвольної війни, справжній вояк-громадянин". "Найбільш активний в українському кооперативному русі, справжній самостійник і соборник, демократ, не належав до ніякої політичної партії в Америці..." "Що року була у "Свободі" його стаття-спомин про Перший Листопадовий Переворот у Львові, у боях за Львів брав активну участь".

Для рогатинців в Америці і у світовій діаспорі, Іван Поритко — це також один з організаторів Першого рогатинського з'їзду, що відбувся в Нью Йорку в 1959 р. і перший голова Товариства "Рогатинщина".

Помер ненадійно від серцевої атаки на 85-му році життя, похований на українському цвинтарі у Факс Чейсі, Пенсильванія, залишаючи дружину Оксану з дому Кудрик, сина Юрія з родиною, трьох братів в Америці та родину в Україні.

*Редакція*

## ГАННА ДМИТЕРКО-РАТИЧ (1893-1981)



Ганна Дмитерко Ратич народилася 9-го лютого 1893 р. в селі Підберізці б. Львова. Втратила батька коли їй було 9 років. Підставову, або, як тоді її називали, народню школу закінчила в Підберізцях, а Учительський семінар УПТ у Львові в 1904-1914 рр.

Від ранньої молодости була членом різних організацій, які в ті часи діяли в Галичині, а яких ідеєю було "плекати силу і духа, і тіла". Від 1911 р. була членом тайного гуртка середньошкільників "Молода Україна"; свою освіту доповнювала на викладах Товариства ім. Петра Могили; фізичну справність здобувала в товаристві "Сокіл Батько". Була теж членом тайного Пласту, програму якого складено тоді з натиском на військовий вишкіл.

В часі вакацій їздила по селах, працюючи в "Соколах", а теж в театральних гуртках, де підготовляла вистави, в яких і сама брала участь.

У 1913 р. стала членом жіночої чоти, під проводом Олени Степанівної. Ця чота була частиною Товариства Січові Стрільці II, яку очолював Роман Дашкевич. У 1914 р. брала участь у маніфестаційному поході, що відбувався у Львові 28-го червня, а який був всенароднім здвигом у 100-ліття народження Тараса Шевченка. Кличем маніфестації було "вставайте, кайдани порвіть". Ганна Дмитерко, яка попереднього року одержала стрілецьку відзнаку, маршувала в поході в стрілецькому однострою.

Саме тоді впав у Сараєві стріл, наслідком якого була Перша світова війна. З її вибухом I і II Січові Стрільці об'єдналися і створили ядро легіону Українські Січові Стрільці. Ганна Дмитерко була приділена до Першої сотні УСС під проводом І. Чмоли, в Гаях б. Львова, де відбувався вишкіл. Активний військовий вишкіл відбувався в Стрию, але в той час жінок до

нього не допускали. У допоміжних частинах було тоді 18 дівчат, але до бойових частин допущено, і то з великими труднощами, тільки Олену Степанів, Ганну Дмитерко і Софію Галечко.

Ганна Дмитерко виїхала на фронт в район Болехова і була учасницею боїв під Лисовичами. У 1915 р. брала участь у поході УСС-ів з Карпат над Стрипу, а опісля ділила, враз з усім Січовим Стрілецьством, його долю аж до 1922 р. І так: 1917 року відбула похід на Правобережжя України під командою архикнязя Вільгельма — Василя Вишиваного; у 1918 р. — похід на Буковину, марш на Львів, відступ за Збруч.

У 1919 р. одружується з Василем Ратичем. Подружжя перебуває в Балті, одеської області, під більшовицькою окупацією, у важких умовах. 1-го вересня 1922 р., темної ночі подружжя з дворічним сином і 14-літнім братом, переходить вброд ріку Збруч. Родина осіла в Рогатині, де Василь Ратич став учителем гімназії "Рідної Школи".

Ганна Ратич не тільки сповняла обов'язки матері чотирьох синів, але була активною на різних полях громадської праці. Була вона членом Жіночої Громади, яка від 1925 р. стала Філією Союзу Українок; була теж активним членом "Рідної Школи" та "Просвіти", заступницею голови хору "Боян", управителькою бурси, членом Пласту — в якому була опікункою. Була одною з ініціаторів створення філії Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка в Рогатині.

В 1944 р. родина Ратичів виїхала на Захід, вже тільки з двома синами, бо два сини були в рядах Дивізії "Галичина". Син Володар згинув в боях під Бродами. Перебували в таборах ДП в Німеччині, а в 1949 р. виїхали до Америки. Оселилися в Едісон, Н.Джерзі. Тут Ганна Ратич включилася в працю громади. Від юних літ була членкою Пласту, тепер уже в Уладі Пластових Сеніорів. Стала членкою Союзу Українок Америки, від 1959 р. його почесною членкою, а в 1974 р. теж почесною членкою Українського Золотого Хреста. Брала активну участь у Конвенціях Союзу Українок Америки і СФУЖО. "Братство УСС", якого була членкою, відзначило її медаллю учасника в діях УСС в ранзі сотника. Належала теж до Об'єднання Бувших Вояків в Америці.

Ряд її статей та споминів, в більшості пов'язаних із переживаннями в часі Першої світової війни, друкувалися в журналах, часописах, збірниках ("Наше Життя", "Наш Клич", "Свобода" та інших).

Померла 3-го квітня 1981 р. в місті Едісон, Н.Дж., де проживала з родиною свого сина.

У.Л.

## ВАСИЛЬ РАТИЧ 1888-1953



Василь Ратич народився 26-го квітня 1888 р. в селі Вербиці, Бобрецького повіту, де його батько, Пилип Ратич, був учителем.

Виростав у багаточленній сім'ї, бо мав двох старших братів, трьох молодших і чотири сестри. Батько був не тільки шанованим і добрим учителем, але теж займався громадською працею, особливо в ширенні тверезости. Василь Ратич розпочав науку у підставовій, або як тоді це називали, народній школі у Вербиці, а закінчив її у Дрищеві, куди його батько перенісся після п'ятнадцятих літ. Щоб дати змогу синам навчатися в гімназії в Бережанах, батько, на власне прохання, перенісся до Лісник б. Бережан. Село було віддалене від Бережан на 3 кілометри, тож сини ходили до гімназії пішки.

В гімназії діяли тоді кружки "Молода Україна", якої членом став спершу старший брат, а згодом і молодші. Участь у сходинах, рефератах імпрезах, прогулянках була інколи пов'язана з труднощами, бо відбувалося це часто у віддалених місцевостях, як у лісницькому "манастирку", або у приватних домах, наприклад, у Андрія Чайківського, а теж на "станціях" де проживали студенти. Праця в кружках послабла, коли при гімназії зорганізовано читальню, де студенти користувалися бібліотекою, журналами. Незалежно від діяльності в "Молодій Україні", Василь Ратич працював теж між сільською молоддю. І так, у 1906 р. заснував у Лісниках самоосвітній, тайний гурток "Сцена", на зразок "Молодої України", з національно-культурним напрямом праці. Втягнув теж до цієї праці своїх братів, інших студентів та учителів. Їхня діяльність причинилася значно до піднесення рівня свідомости мешканців села, напередодні і Світової війни.

Іспит зрілості склав Василь Ратич у 1907 р. і розпочав правничі студії у Львівському Університеті. В 1910 р. взяв приватну лекцію в домі о. Теодора Цегельського в Струсові, а по році переписався на Філософічний Виділ

Львівського Університету, де студіював мови, особливо українську, та історію. Викладали тоді такі світочі науки, як Михайло Грушевський, Кирило Студинський, Олександр Колеса, Степан Рудницький, а теж колишній гімназійний учитель Василя, Степан Томашівський. Професорами були теж визначні вчені-поляки.

Замешкав Василь Ратич в Академічному Домі на вул. Супінського. Відразу став членом Студентського Союзу, в якому працював у Просвітньо-організаційній секції. Не забував теж про свою працю на селі, за що мешканці нагородили його двічі грамотами подяки.

У 1914 році розпочалася Перша світова війна, а в 1915 році покликали його в лави Українських Січових Стрільців, де зустрів він теж членів колишнього лісницького гурта.

1-ий листопад 1918 р. застав Василя Ратича у Вижниці, де захворів на "еспанку". Шпиталь, у якому лежав, евакуйовано перед румунами і перевезено до Станиславова.

У 1919 р. одружився він з Ганною Дмитерко, а 5 березня цього ж року Секретаріат Освіти і Віровизнань ЗУНР покликав його на учительську посаду до української державної гімназії в Бережанах. Війна з Польщею не дозволила докінчити шкільного року, бо Секретаріат Військових Справ покликав його у ряди УГА, де служив він враз із дружиною аж до трагічного розформування. Опинився з дружиною Ганною в Балті, над Кодимою. Перебували там до 1-го вересня 1922 р., коли то з дружиною і 2-літнім синком вдалося їм перейти Збруч і опинитися серед рідних в Галичині.

1-го лютого 1923 р. був іменований учителем гімназії "Рідної Школи" в Рогатині, а впродовж кількох років виконував обов'язки управителя бурси "Рідної Школи". У 1938 р., не зважаючи на спротиви польської Шкільної Кураторії, був іменований управителем гімназії.

В половині вересня 1939 р. Рогатин зайняли більшовики. Впродовж одного року Василь Ратич сповняв обов'язки директора місцевої "десятирічки", а 2-го жовтня 1940 р. замінено його радянським директором а він залишився, як учитель української мови.

Від червня 1941 р. родині Ратичів загрожував вивіз в незнане, як "небажаного інтелігентного елементу", але виповідження війни і скорий прихід німецької армії перешкодив тому.

Поки закріпилася німецька окупаційна влада в Галичині, українці старалися організувати власне господарське, шкільне, культурне і політичне життя. Так постала в Рогатині Повітова Управа з Шкільним Відділом і Василеві Ратичеві довірено інспекторат народніх шкіл Рогатинської округи. Зі створенням Українського Учительського Об'єднання у Львові, під проводом проф. Северина Левицького, — Василь Ратич став головою Повітового Учительського Об'єднання в Рогатині. При цьому виконував теж обов'язки вчителя 7-миклясової народної школи, торговельної школи та, від 1-го вересня 1943 р. Української учительської семінарії аж до її закриття, з наближенням воєнного фронту.

З кінцем липня 1944 р. почався важкий шлях скитальщини, через Криницю, Словаччину, до Байройту в Баварії, де працював на фабриці порцеляни аж до приходу американської армії в квітні 1945 р. Перебуваючи в Байройті, працював на громадській ниві, організував український клуб, співпрацював у плануванні нової шкільної системи, був учителем у таборівій гімназії та семінарії, як теж викладав історію України на Всенародному університеті. Був провідником делегатури в Байройті, де організував різні курси, був головою таборової ради та успішно впливав на співжиття в громаді.

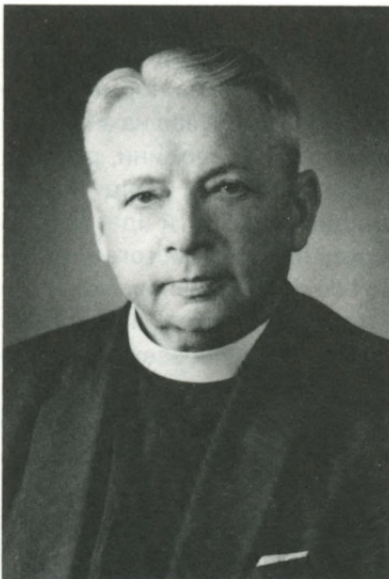
В 1949 р. родина переїхала до США. Тут, працюючи на прожиття, теж не залишав громадської праці, готовий допомагати потребуючим. Був членом Учительської Громади, членом НТШ та прихильником УВУ і УВАН. Помер 12 травня 1953 р.

*У.Л.*

Д-р о. ІВАН МУЗИЧКА

## ОТЕЦЬ ВАСИЛЬ СОЛОВІЙ

(НЕЗАБУТНІЙ ПАРОХ, 1890-1971)



Пригадую зворушливу проповідь ювіляра у своє двадцятьліття перед своїм народом. Він прибув до Пукова у 1913 році, як молоденький священик до занедбаного під релігійним оглядом села. Попередній парох був москофілом і "старої дати" священиком. В селі починали свою діяльність ліві чинники (радикали), бо село не належало до категорії "темних". В поблизькому повітовому місті Рогатині (сім кілометрів) була недавно збудована гімназія, що встигла вже дати для села перших учнів, які почали діяльність в селі над його національним освідомленням. Коли рік пізніше, з вибухом світової війни, в Рогатині організувався перший відділ УСС-ів під проводом директора тієї гімназії Михайла Галущинського, моє село дало найбільше добровольців до УСС-ів (між ними і мій батько). Сільська читальня була живим огнищем праці. Працював добре драматичний гурток, була велика добра оркестра (коли в село прийшли в 1914 р. москалі —пограбували всі інструменти!).

На залізничній станції стрінув о. Соловія поважний громадянин села, що жив в часі ювілею і, коли поглянув на молодого гарного священика, сказав журливо: "Шкода вас, ви молоденькі, ви тут пропадете. Тут самі радикали і соціалісти". Не дуже приємний привіт і побажання для молодого левіта, що мав тільки що починати свою працю.

Потім із уст моєї мами чув я, що о. Соловій стрінув у читальні, до якої зараз по приїзді прийшов, свого гімназійного товариша, що був здібним культ.-освітнім діячем в читальні, хоч стояв осторонь Церкви і релігійного життя під впливом духа часу. Зустріч була несподівана, дуже мила, на всіх зробило враження, що новий священик є на "ти" із сільським діячем і в слідуючу неділю він співав Апостола на першій Службі Божій в селі свого



товариша пароха! Очевидно, одним моментом була з'єднана читальня, молодь і свідомий актив села. Все інше зробила дальша невтомна праця і Божа благодать у ній.

На місці великої коршми в центрі села (яка згоріла по війні) красувався у 1933 році поверховий, найбільший в повіті, народний дім із живою діяльністю, було дві кооперативи із просперуючим балансом кожного року, був ряд активних товариств, що з кожним роком підносили село до щораз вищого рівня життя, був завжди знаменитий хор, який провадив сам о. Соловій, високого рівня драматичний гурток, а над усе була мов писанка, серед лип гарна мурована церква, (чомусь помилково у львівському шематизмі подано, що дерев'яна!), що кожної неділі не вміщала громади.

Отець Соловій був знаменитим проповідником. Мав він до цього чудовий дзвінкий голос, дикцію, знання реторики й здібність ясно і переконливо говорити. Його проповіді ні для кого не були довгі, хоч говорив звичайно довше ніж годину. (В ті часи то, зрештою, була встановлена норма!) Його проповіді мали дві основні і важні прикмети: він вчив і вказував на значення і конечність Христової науки в щоденному житті кожної людини, родини, громади і народу. Наш нарід любить добру проповідь, наш нарід любить живе слово, тому й цинить доброго проповідника, тому й іде за ним беззастережно. Тим то так легко в нашому народі різним демагогам потягнути за собою маси. Слово о. Соловія лишало все побоевище, на якому він стояв переможцем і нарід був з ним. Ціла громада чекала зі запертим віддихом на його Різдвяну і Великодню проповідь, що була завжди достосована до загальної ситуації в світі у світлі Христової благої вістки.

Пригадую собі й з подивом це згадую сьогодні, його проповіді кожного року в часі травневих Богослужень про Пречисту Діву Марію. Це тридцять Марійських проповідей кожного року лише у травні.

Другою справою якою о. Соловій полонив громаду, — це краса Богослужень, або нинішніми словами, — життя Літургією. Сам — знаменитий співак із чудовим голосом, любитель краси Літургії, вмів це передати громаді і зашепити цю важливу прикмету другим. В Пукові співала добре в церкві вся громада усі Богослуження! В селі був знаменитий хор, який провадив сам о. Соловій і, при його помочі, він виплекав цілу генерацію любителів хорового й звичайного співу. Репертуар цього хору не був легенький, як це бачиться в наших теперішніх хорах. Він знаменито виконував такі шедеври, як Бортнянського "Живий в помочі Вишнього", "Вскую прескорбна" і ін. Спів — це великий виховний засіб, а зокрема літургійний спів.

Духовне життя в громаді провадив о. Соловій при помочі різних церковних товариств. Дуже поширеним і активним було братство старших жінок і мужчин, дівчат, Марійська Дружина. Надзвичайно активним було Апостольство Молитви, сьогодні занедбане у нас церковне товариство для такої важної і сильної справи, як молитва. В праці у братствах великою помічницею була о. Соловієві його дружина — дуже побожна й ревна у службі Богові жінка. Вона провадила рідкісну тепер у нас річ — церковну

бібліотеку із цінними релігійними книжками, які позичалось в церкві звичайно по Вечірні.

О. Соловій був священиком громадянином. Він був в управах майже всіх товариств (кооператива, "Просвіта", а потім "Рідна Школа", Позичкова Каса, Народний дім). На його слово поради чекали всі й без його авторитету нічого не відбувалось в селі. Це був факт та й секрет успіху о. Соловія. Пуків був під тим оглядом цікавим і рідкісним явищем, а може й вийнятком.

## ОТЕЦЬ ГРИГОРІЙ СКАСКІВ



Найбільш жорстоким та рівночасно найбільш піднесеним часом на наших землях був час Першої і Другої світових війн. Це був час, коли генерація цього часу сміло й безкомпромісово, не шкодуючи свого молодого віку, будувала національний хребет нації, після 300-річного поневолення, та ставала на прю з лютим ворогом українського народу за визволення і самостійність України.

Одним із будівничих того часу був о. крилошанин Григорій Скасків.

Народився він 10 січня, 1883 року, в селі Голгочі, повіт Підгайці. Після іспиту зрілості в бережанській гімназії 1902 р., вступає він до Духовної Семінарії у Львові, щоб посвятитися служінню Богові й своєму народові. По закінченню

студій одружується, 1907 року з Євгенією, дочкою о. Івана Дурбака і Филипину з дому Винницьких. Наступного ж року, Митрополит Андрей Шептицький висвячує його на священника і перші священничі обов'язки виконує, як сотруди́ник в парафії свого тестя, о. Івана Дурбака, в селі Божиків, підгаєцького повіту. Ісповідник митрополит Андрей, пізнавши скоро великі здібності молодого, ревного священника і патріота, переносить його 1913 року до передмістя Тернополя Кутківці — остої москофільства — як адміністратора і рівночасно як катехита у школі в Тернополі; там він обслуговував до 1921 року.

З вибухом Першої світової війни, землями Галичини перекочуються ворожі орди, залишаючи за собою руїни — смерть і сльози. Після окупування Галичини москалями, арештують о. Скаскова, знаючи про його поборювання москофілів. Та за такий короткий час о. Григорій з'єднав собі прихильність і любов та довір'я не лише мешканців Кутківців, але й Тернополя і вони, коли довідалися про його арешт, масовими маніфестаціями перед в'язницею в Тернополі вимогли звільнення свого священника, який мусів лише зголошуватись у поліції два рази тиждень.

Коли по революції в царській Росії, всміхнулася доля українському народові, о. Скасків в головній своїй промові з балкона Просвіти, в Тернополі, проголосив Вільну Україну. В цій маніфестації взяли участь чисельні маси народу, а між ними велике число українських вояків, що служили в російській армії. Уряд Української Держави відзначив о. Григорія найвищою відзнакою, яка переховується в Дітройтському музею.

За його небуденні заслуги на полі церковному й громадському, Митрополит Андрей Шептицький відзначив о. Скаскова грамотою з дня 21-го січня, 1918 р. (за день перед проголошенням Української Незалежної Держави), в якій читаємо: "Оцінюючи Ваше ревне і совісне сповнення душпастирських обов'язків в часі російської інвазії, надаємо Вам право уживання сутанни єрейської з відзнаками крилошанськими"... та з титулом совітника Митрополічої Консисторії. Грамота ця переховується в Українському Музею в Римі. Для молодого священика це було небувале відзначення.

Від 1921 року о. Скасків душпастирював у Княжолуці, повіт Долина, звідки, 1923 року, Митр. Андрей переносить його на велику парафію Добринів, коло Рогатина, де о. Григорій, як заступник декана, перебув аж до поворотного приходу більшовиків 1944 року.

\* \* \*

Після програної війни, о. Скасків бачить, що найбільша вимога часу це — піднести наш нарід національно й економічно, після його довголітньої неволі. Вся його праця зосереджується на піднесенні культурного розвитку села та його добробуту. Треба ствердити, що ця праця давала великі успіхи і в читальні "Просвіти", в кооперативі, в гуртку "Сільського Господаря", серед молоді, яку зорганізував у великому гуртку КАУМ, також братство й сестрицтво, — все це був плід його многогранної праці на народній ниві в Добринові, й тому скоро його село вибилось на одне з передових у повіті.

Він не лише дбав про своє село, але й про цілий повіт — дає згоду на вибір його головою філії "Сільського Господаря" в Рогатині, яку очолює довгі роки. Хоча Добринів віддалений від Рогатина на 13 кілометрів й комунікації не було, але о. Григорій кожної середи (ярмарковий день) увесь день проводив у філії, допомагаючи в поточній роботі, чи служив порадами нашим селянам, а раз на місяць проводив засіданнями дирекції філії, на яких розплянано й обговорювано способи піднесення стандарту господарств.

Отець Скасків радо допомагав у праці, а в разі потреби й виїздив на села з доповідями, чи на загальні збори одних із кружків "С.Г.". Отець був дуже добрим промовцем. Тисячі людей мали нагоду в тому переконатись, коли він виступив 1931 року з промовою, — тоді філія "С.Г." робила обжинки в Рогатині. Це був показ повітової господарської сили та поступу. Свято це залишило колосальне вражіння на тисячні маси народу, які прибули на це свято. Отець Скасків в коротких речевих словах з'ясував

цілу проблему села. Його слухали із захопленням. Не було людини, яка б не подякувала отцеві за ту прекрасну промову.

Як у місті, так і на селі, користався він великим авторитетом. Коли треба було щось полагодити в кооперативних, чи с.г. справах, то кожний наперед обговорював їх з парохом. Авторитет здобув не застрашуванням, не примусом. Ціле його життя, поступовання та об'єктивний підхід до справ дали йому цей авторитет.

Перед навалою московських горлорізів, яких бачив у 1939-41 роках, разом з родиною мусів податися на еміграцію. Скитальські шляхи його вели через Бандрів-Устрики, Ляндек у Австрії, а 1947 р. був призначений парохом скитальців у Форальбергу-Брегенс. По рокові виїхав до Аргентини й там упродовж несповна двох літ душпастирював, обслуговуючи кольонії Буенос Айрес і Кордобу.

В 1951 році вдалося йому переїхати до Америки, до Дітройту, де о. Скасків помагав шість років у душпастирській праці в парафії Непорочного Зачаття в Гемтремку, аж до своєї смерти. Весь цей час перебував в домі свого сина, тепер о. Богдана, та його дружини Мирослави.

Його дружній підхід у взаєминах та відносинах з людьми, його шляхетність і щира усмішка залишаться назавжди в пам'яті тих, хто знав його ближче. Для кожного українця — патріота важливим є й те, що покійний о. Григорій був великим послідовником наших соборницьких ідей в питаннях національно-державних і релігійно-церковних, з безкомпромісовим наставленням щодо всіх ворогів України, зокрема, супроти найлютішого ворога нашої Батьківщини й нашого народу — безбожної Москви.

Нехай тих кілька слів залишать пам'ятку про заслуженого священика, невтомного працівника-державника на народній ниві, прикладного громадянина і патріота, який ціле своє життя присвятив праці для добра свого народу.

## ОТЕЦЬ ДМИТРО ХАБУРСЬКИЙ

Дня 18-го жовтня 1887 р. в заможних мешканців села Бабухів, рогатинського повіту, прийшов на світ синок, якому при хрещенні батьки дали ім'я Дмитро. Гімназію закінчив юнак у Барезанах, а теологію в 1911 р. у Львові. Згадати належить, що з цієї родини вийшов ще один священик о. Стефан. Молодий Дмитро побував, після закінчення студій, на господарському вишколі в Чехії і Сирії, в Австрії. Одружився з Оленою Рудницькою, дочкою пароха сусіднього села Конюшки, яка народилася 25-го серпня 1890 р. в селі Стратин. Олена перебувала у вуйка у Відні, який був одним з надвірних лікарів цісарської родини. Тут закінчила початкову і середню освіту, а також вивчала гру на фортепіяні в Музичній Консерваторії. В 1910 р. повернулася в рідні сторони і вступила на останні два роки до Учительського Інституту в Перемишлі.

Теолог Дмитро був висвячений на священика в 1912 р. Спочатку виконував обов'язки сотрудника, а в 1920 р. був призначений на пароха до села Явче, рогатинського повіту, — 12 км. на полудневий захід від повітового міста Рогатин. Село мало коло 320 господарств і приблизно 1800 мешканців. Посередині села, на горбочку, видно було церкву св. Димитрія, в сусідстві були парохіяльні забудовання, громадський дім, а також корчма. Національна свідомість населення була дуже низька. Пиятика, бійки, сварки, нелад, неграмотність — це були головні прикмети побуту.

Молоде й енергійне подружжя взялося до праці. Згуртували селян у самоосвітні гуртки при читальні "Просвіти", молодь — у театральні, одним словом, всіх приділили до якоїсь групи. Паніматка Олена навчала молодь хорового співу і так постали церковний і світський хори. Чим більше гуртувалися люди біля церкви й читальні, тим більше порожніла корчма, аж поки взагалі її не стало. Приходили люди за порадами на парафію. Панотець Дмитро навчав доцільного ведення господарства, зміни засівів, нових способів обробітку землі, звертав увагу на потребу організуватися при читальні, а паніматка Олена помагала розв'язувати всі проблеми домашнього характеру, включно з уділюванням першої медичної допомоги.

Суспільна праця для громади досить скоро принесла задовільні висліди. Першу читальню збудовано в 1923 р. Одначе, конечною була потреба більшого приміщення і в 1926 р. здвигнули великий мурований будинок, де примістилася читальня "Просвіти", кооператива, молочарня і бібліотека. Перші імпрези-вистави приходилося робити по стодолах, але тепер було



*Отець Дмитро і Олена Хабурські*

відповідне приміщення. Молодь організувалася в спортивно-руханковому т-ві "Луг" і часто в неділі вправляли впоряд і вільноручні вправи на майдані, при співах національних пісень. Село — гейби відродилося!

Бракувало в селі відповідного приміщення для школи. Польська адміністрація не тільки що не дбала про такі справи, а навіть ставила різні перешкоди. Все ж таки за настирливими домаганнями громади, під проводом панотця Дмитра, в 1934 р. збудовано нову двоповерхову школу посередині села, яка стала гідною прикрасою. Паніматка Олена, маючи семеро власних дітей, всетаки знаходила час на суспільну працю, чим здобула велику прихильність мешканців села.

Були великі труднощі з новими окупантами в 1939, 1941 і 1945 рр. В 1953 р. перенесено панотця Дмитра на парафію до Добринова, де він сповняв гідно свої обов'язки до дня смерті. Помер після однорічного терпіння, через простуду, 16-го лютого 1958 р. Паніматка Олена була спараліжована, померла в домі дочки в Рогатині. Обоє похоронено в селі Бабухів, у родинному гробівці, при великому здвизі народу.

Хай же пам'ять про панотця Дмитра і паніматку Олену залишиться поміж нами назавжди!

Д-р ВАСИЛЬ ЛЕНЦИК

## ОТЕЦЬ ІВАН ЩЕРБАНЮК



Отець Іван Щербанюк належить до тих діяльних священиків Галицької Землі, що, вийшовши із селянської родини, своїми здібностями, працьовитістю, ідейністю розбудували наше релігійне, національне й господарське життя тієї частини нашої землі, що заслужила собі на почесну назву "П'ємонт України".

Народився о. Іван Щербанюк в не-заможній селянській родині, в нашій свідомій частині Бучаччини, в Бариші. Бариш — це мале містечко, де малий Івась скінчив народну школу. До гімназії ходив у Бучачі, а закінчив матурою в Станиславові. Богословські студії закінчив на Львівському університеті, будучи питомцем Львівської Духовної Семінарії.

Після закінчення студій оженився з Ольгою, дочкою о. Еміліяна Левицького, пароха Івановець, жидачівського повіту.

Перше його співробітництво було в Городку Ягайлонським, але вже в році 1913 він перейшов до Потока, в Рогатинщині, на заступника пароха о. Лева Залужного. Заступник пароха — це досить рідка позиція в церкві, бо звичайно старші священики одержували співробітників з тим, що у всіх справах співробітник мав виконувати заарядження пароха. Коли, однак, молодому священикові додавали ще обов'язки заступника, це вказувало на виїмкову здібність цього молодого ієрея. Вже в 1914 році ми бачимо о. Івана Щербанюка як співробітника о. Андрія Пеленського, пароха Лисятич, коло Стрия. Село Лисятичі, — це одне з найбільш розвинених наших сіл Галичини, як під оглядом культурним, економічним, так і фінансовим. В селі існувала двокласова школа з пляном чотирикласової, із 7 учителями, до якої учащало коло 400 українських дітей. В селі, вже перед Першою світовою війною, коли о. Щербанюк був там співробітником, існували дві крамниці, Т-во "Сокіл", Читальня "Просвіти", Каса Райфайзена та "Сільський Господар". Парох Лисятич, о. Андрій Пеленський, це відомий піонер



Стрийщини, який разом з д-ром Євгеном Опесницьким, о. Остапом Нижанковським, о. Северином Бурачком висунули Стрийщину на одну із передових округ Галичини під оглядом національної свідомости, культурного та економічного життя. Під таким проводом набрав здібний молодий ієрей, о. Іван Щербанюк, практики, яка йому придалась в його дальшому душпастирському житті.

В 1914 році помер тесть о. Івана Щербанюка, о. Єміліян Левицький, парох Івановець коло Жидачева і, як це часто бувало, Митрополит Кир Андрей дав на цю парафію о. Щербанюка, щоб рівночасно й заопікувався вдовою по покійному. На цьому завідателстві, а пізніше в Жидачеві, о. Щербанюк перебув цілу Світову війну та визвольну боротьбу українського народу, в тому й проголошення Західної Української Республіки. Як свідомий українець, о. Іван Щербанюк брав жваву участь в перебранні влади в Жидачеві від малярських частин, які тоді станціонували в цьому повітовому місті.

За свою активність в час визвольної боротьби у творенні Української Держави, о. Щербанюк був арештований поляками та просидів якийсь час, разом з іншими священиками-патріотами в польській тюрмі у Львові, в сумної слави "Бригідках".

Пізніше був о. Іван Щербанюк парохом містечка Букачівці і рівночасно бурштинським деканом.

В 1929 році Львівська Митрополіча Консисто́рія іменувала о. Івана Щербанюка завідателем парафії Вербилівці.

В Шематизмі за рік 1935/36 Львівської Архиепархії є подане, що о. Іван Щербанюк був завідателем, а не парохом Вербиловець. Пояснення до того є таке: Патроном, або як часом звалось "колятором" тої парафії був дідич, власник села Залужа, Брунон Дашевський; при тому сказано в Шематизмі, що цей патронат "спірний". Дідич оспорював право Митрополії і тому Митрополит не міг надати права пароха о. Щербанюкові, а тільки завідателство з правом пароха, що і в практиці рівнялось правам пароха. Дуже часто Митрополит мусів так поступати, коли патрон — дідич, дуже часто польський шовініст, не хотів підписати священикові, знаному діячеві, так званої "презенти". Тоді Митрополит надавав на парафію священика-завідателя, з правами пароха. Так і було з о. Щербанюком.

Це, очевидно, не перешкаджало провадити парафію так, як священик уважав за відповідне і брати участь в громадському житті парафії та цілої околиці. Отець Щербанюк став у проводі Рідної Школи в Рогатині, яка провадила гімназію і народну школу. Коли рогатинську гімназію в 1930 році, в час так званої "пацифікації", польська влада замкнула, (як зрештою деякі інші, включно з державною в Тернополі, а також деякі кляси в інших гімназіях розв'язала), тоді багато нашої молоді опинилось без можливости закінчити середню школу та мати доступ до вищих студій.

Таку можливість створив Великий Митрополит Кир Андрей Шептицький, відкриваючи гімназію Малої Семінарії у Львові, а також Малу Семінарію в Рогатині. Молодь з гімназій Малої Семінарії одержала першорядну

освіту, бо в них вчили висококваліфіковані сили. Після матури в Малих Семінаріях абсолювенти не могли студіювати в державних вищих школах Польщі, зате вони могли вступати на студії в Богословській Академії, чи на університети закордоном.

Про відкриття гімназії Малої Семінарії в Рогатині пише так бувший її учитель, Василь Волицький: "Щоб молодь не марнувалася, голова Рогатинського Кружка Рідної Школи о. І. Щербанюк, парох Вербиловець, виеднав у сл.п. Митрополита А. Шептицького згоду на відкриття в Рогатині малого семінара. По місяцях трудів шляхетна ідея о. Щербанюка стала дійсністю. У березні 1931 р. малий семінар з о. Стисловським, як ректором, почав працювати."

Завдяки зрозумінню великої ваги закінчення середньої школи для тих студентів, яким відмовлено тієї можливості, старанням о. Щербанюка багато наших здібних молодих людей закінчили матурою рогатинську Малу Семінарію, а згодом і вищі студії і зайняли високі становища в різних ділянках громадського життя.

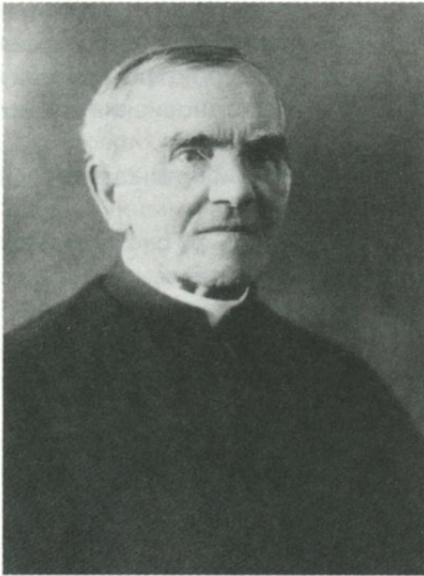
Отець Іван Щербанюк був знаний не тільки як добрий організатор, але також як дуже добрий проповідник та катехит.

У місячнику для духовенства "Нива" за січень 1930 р. о. Щербанюк помістив дидактичну статтю п. н. "Децо про навчання Катехизму й Біблії в Церкві і Школі".

Отець Щербанюк був активним також у священничому Товаристві св. Андрея. Вже коротко після заснування того Товариства, він був обраний до Дирекції і Надзірної Ради Товариства.

Часи німецької і більшовицької окупації не були легкими для нашого духовенства. Цю трагедію пережив і о. Щербанюк, який в гіркій більшовицькій дійсності закінчив своє трудолюбиве життя 1964 року.

## ОТЕЦЬ ЙОСИФ САС ЯВОРСЬКИЙ



Нав'язуючи до шляхетського походження бл.п. батька, переносюся думкою в княжу добу галицьких боярів, нащадки яких, по окупації Польщею в 14-ому ст. Галицької Держави, були згодом нобілітовані гербом Сас польськими королями.

Проминули століття, Галичину при розборі Польщі прилучено 1772 р. до Австрії і цісарева Марія Тереса своїм патентом з 15-го червня 1775 р. визнала нашу шляхту, надаючи їй лицарську гідність з титулом Ritter von для мужчин, і Edle von для жінок. Після того заряджено реєстрацію шляхти в Окружному Суді в Перемишлі і цю реєстрацію заінтабульовано згодом у книгах *Matricula Statuum Regnorum Galiziae et Lodomerae*, які зберігалися в Державному Архіві у Львові на Підваллю ч. 13, а часткою у Відні, в архіві при Wallnerstr. b-a у I. бецирку.

Наш рід був зареєстрований — *visis et confrontatis documentis* — 28 липня 1784 р. і вписаний на 14-ій стр. IV тому *Liber Generalis Majestaticus* перед згаданою *Matricula*. На підставі даних цієї метрики наш рід сягав десять поколінь назад, — приблизно до 1600 року, а його родоначальником був, одружений з Марією Пушинською, господар *in bonis villae Horodyszczce et Stupnica* — Михайло, гербу Сас Яворський з придомком Пішкевич.

Ці шляхетські метрики були зредаговані тодішньою латинською мовою, яка дуже відбігала від класичної мови Цицерона. Для відмежування від високої польської аристократії (магнатерії), ця шляхта мала назву "дрібної", "загородової", а популярно "ходячкової" шляхти. Маєтковим станом вона стояла не надто вище т.зв. рустикальних селян і, на соціальному тлі, не було між шляхтичами й іншими селянами класових різниць. Але шляхта пильно зберігала, від предків-прапредків (*ab atavis-protavis*), традицію свобідних людей, підлягала, в мішаних селах,

своїм виборним префектам, а не війтам, вирізнялася своєрідним побутом, стилем життя і подружньою замкненістю. Міцно дотримувалася вона свого прадіднього обряду, була свідомо українського (руського) походження і до нього признавалася. В анналах початків українського національного відродження в Галичині є багато імен шляхтичів, без яких це відродження важко було б собі уявити, бо воно могло на півстоліття припізнитися.

\* \* \*

Батько о. Йосиф прийшов на світ 18 липня 1857 р. у Ступниці, самбірського повіту, в шляхетській родині, одруженого з Юлією Бандрівською, місцевого господаря Івана Сас Яворського, що був для шляхетської частини села префектом. Він мав трьох синів: Николая, Йосифа і Володимира, які ходили в Самборі до гімназії. Николай скінчив у Львові правничі студії, вступив до суду і згодом авансував на президента сенату вищого краєвого суду в Сараєві — столиці анектованої Австрією Боснії. Йосиф (мій батько) посвятився духовному званню, а Володимир, по кількох роках гімназійної науки, залишився в Ступниці на родинному господарстві, яке дуже гарно розбудував.

Йосиф скінчив 1879 р. в Самборі гімназію, де разом з товаришами Андрієм Чайківським (пізніше адвокат і письменник), Яковом Городиським (пізніше учитель) і Іваном Горошкевич-Яворським (пізніше парох Стрільбич і посол до галицького сойму), належав до тайної студентської "Громади", заснованої о. Данилом Танячевичем, що в тих часах був апостолом української ідеї серед нашої молоді по всіх гімназіях у Галичині.

У 1879 р. Йосиф вступив до Духовної Семінарії у Львові, а на четвертому році теології слухав викладів української літератури, ведених на Львівському університеті о. проф. д-ром Омеляном Огоновським. В Семінарії належав до народовецького гуртка питомців, себто свідомих українців, у протилежність до т.зв. "твердих русинів", що були москвофільської орієнтації.

Разом зі своїми друзями, Чайківським, Городиським та Іваном Яворським, заснував, при співучасті молодих господарів, 1880 р. в рідному селі Ступниці першу в самбірському повіті читальню "Просвіти".

У 1884 р. Батько прийняв від єпископа Івана Сатурн-Ступницького св. Тайну Священства. В тому ж році він одружився в Добрівлянах у о. Антонія Чапельського з його дочкою Наталкою і був при ньому один рік сотрудником. На приходстві в Добрівлянах мав нагоду ближче познайомитися з Іваном Франком, який тримав довший час дружні зв'язки з патріотичною родиною Чапельських.

Згодом прийшла душпастирська праця батька, як адміністратора парафій в Горожанній коло Львова, потім у Горбачах, коло Миколаєва, а вкінці як пароха в Путятинцях коло Рогатина, звідкіля 1899 р. перенісся, як парох, в сусідні Лучинці.

Про діяльність Батька в тих двох селах і в рогатинському повіті буде згадка в окремих нарисах.

Д-р ПАВЛО ПУНДІЙ

## УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ РОГАТИНЩИНИ

В наслідок нищівної національної та економічної політики панівної польської адміністрації у відношенні до українців за часів австроугорської монархії, — була майже цілковита недостача української професійної інтелігенції, а головно, українських лікарів. Причини були ті, що щойно в 1894 р. постав медичний факультет при Львівському університеті, а по-друге, що студії медицини були довготривалі й коштовні. Тому тільки багатші могли собі дозволити на медичні студії за границею (у Відні, Грацу), а бідніші студювали за допомогою військової стипендії, за що зобов'язувалися на довгі роки бути військовими лікарями в австрійському війську (наприклад; адмірал д-р Ярослав Окуневський, д-р Маркіл Рожанковський, д-р Михайло Кос, д-р Володимир Вербенець та інші).

У 1910 році в Галичині було тільки кілька десятків українських лікарів, які об'єдналися в Українському Лікарському Товаристві у Львові. Щойно після Першої світової війни число наших лікарів збільшилося. Деякі з них почали відкривати свої лікарські канцелярії в Рогатині та по містечках і селах рогатинського повіту. Таким чином, вони не лише рятували наших селян від смерті у наглих захворюваннях, але також навчали їх, як дбати про здоров'я, правильно харчуватися та зберігати гігієну.

В наслідок тієї освідомної праці наших лікарів, зменшилася смертність селян і деякі заразливі недуги, як наприклад туберкульоза, були у великій мірі зліквідовані.

В місті Рогатині не було перед Другою світовою війною лікарні. В тодішні часи не було "модно" віддавати хворих до лікарень під час захворювань, а натомість, коли заходила потреба на операцію, тоді пацієнти вдавалися найчастіше до Львова. При кінці міста, з північної сторони, при гостинці Львів-Станиславів знаходився "кляштор" польських сестер "Непокалянек", де вони вели малу амбулаторію на декілька ліжок, в котрій працював українець лікар д-р Василь Галяревич. За час першої більшовицької та німецької окупацій ця мала амбулаторія була поширена так, що за німецької окупації там було вже кільканадцять ліжок.

Важко є подати в хронологічному порядку всіх лікарів, які діяли на терені рогатинського повіту, тому подаємо їх прізвища за абеткою. На жаль, про деяких лікарів не маємо докладніших інформацій. Знаємо, що всі вони щиро віддавали своє знання і сили для свого народу. Ма-

теріальні користі не були ціллю у їхній праці; часто траплялися випадки, що крім фахової поради й помочі, треба було ще залишити гроші на закуп ліків для бідних пацієнтів. Одначе, почуття гордості за чесно виконану працю додавало їм охоти до дальшої праці. Нераз приходилося лікарям їхати підводою кілька годин, щоби дістатися до хворого, що потребував помочі. Ані час, ані негода не зупиняли їх від несення помочі потребуючим. За це їм всім належить велика вдячність народу.

На терені рогатинського повіту діяли в різний час такі лікарі:

**ВЕРБЕНЕЦЬ Володимир** (1869-1939). Був військовим лікарем при австрійській военній маринарці, відбував подорожі на австрійському военному кораблі, — далекі й довгі подорожі. Був кількакратно довший час у різних містах Японії, в Китаю та в інших орієнтальних краях. Після війни, як б. австрійський емерит, осів у Рогатині й був шкільним лікарем в Українській Рогатинській Гімназії.

**ВЛАДИЧИН Іван**, — вписався до Українського Лікарського Товариства в 1933 р. В часі літнього купелевого сезону ординував в Українському Живці Черче. На жаль, більше інформації про нього не маємо.

**ГАЛЯРЕВИЧ Василь** (1862-1942). Гімназію закінчив у Станиславові, а медичні студії у Відні. Першу лікарську практику відкрив у Болшівцях, рогатинського повіту. В роках 1915-1918 працював у військовому шпиталі у Відні. Опісля повернувся до Галичини та осів в Рогатині, де практикував аж до смерті. Мав зрозуміння для громадських справ та був загально шанованим лікарем у Рогатині.

**ГВОЗДЕЦЬКИЙ Теофіль** (1870-1937). Одним із перших лікарів-піонерів організованого лікарського життя в Галичині був саме житель рогатинської землі, що осів і практикував у Липиці Долішній. Він, разом із д-ром Євгеном ОЗАРКЕВИЧЕМ, ще десяток років перед оснуванням УЛТ у Львові, брав участь у науковій праці й організаційних змаганнях гуртка українських лікарів у лікарській Комісії НТШ. Після заснування Українського Лікарського Товариства став активним членом, публікуючи статті в лікарському журналі "Здоровле". В часі Визвольних Змагань був призначений комендантом шпиталю в Бережанах. Лікарську практику провадив у Липиці Долішній, де був дорадником і сторожем народнього здоров'я. Там же він провадив організаційну й культурну працю.

**ДМИТРІВ Григорій** (1896-1973). Лікар-книголюб та громадський діяч. Був начитаний та перейнятий радикальними ідеями Івана Франка, за що був виключений з гімназії. Через донос, був запроторений на два місяці до Талергофу. Медичні студії закінчив у Празькому університеті. Лікарську практику провадив у Рогатині. Був діяльним в радикальному русі й деякий час був головою Філії "Просвіти". В 1949 р. прибув до Рочестеру, де провадив приватну лікарську практику. В 1969 р. видав власним коштом спогади "Проти Хвиль". Можна дивуватися логіці автора, який втік від більшовиків, одначе, пересякнутий ідеями соціалізму, називає ще тут соціалістів і комуністів

"прогресистами", натомість інші рухи, в тому й націоналістичні — "реакціонерами".

**ДОБРОТВІР Дмитро.** Крім цього, що практикував у Липиці Долішній, не маємо жадних відомостей.

**ЖОВНІРОВИЧ Іван (1900-1982).** Закінчивши Українську Державну Гімназію у Станиславові, спершу вступив до Українського Тайного Університету у Львові, опісля виїхав до Праги. Розпочав приватну практику в Бурштині, яку провадив там до першого приходу більшовиків в 1939 р., а потім став директором місцевої лікарні. В 1941 р. перенісся до Калуша. В 1949 р. прибув до Рочестеру й працював на штатній службі у психіатричній лікарні.

**КАПІТАН Дмитро (1900-1978).** Належав до тих, які зросли і вчилися в рогатинському повіті, а працювали деінде в Галичині. В 1910 р. вступив до Української Гімназії в Рогатині. З вибухом світової війни, вступив у ряди УСС-ів. Военні дії завели його на широкі лани України, а після повернення був ув'язнений протягом одного року. Медичну освіту почав на Віденському університеті, потім навчався на Українському Тайному університеті у Львові. Закінчив медичні студії на Краківському університеті. Відкрив приватну практику в Калуші. Належав до Українського Лікарського Товариства від 1933 р. Працював на різних постах, а в останньому часі в Рочестерському Психіатричному Центрі. Виголошував доповіді на лікарських сходинах та писав медично-популярні статті.

**КАРПЕВИЧ Ярослав** мав приватну практику в Липиці Долішній і став членом Українського Лікарського Товариства в 1933 р. На жаль, більше інформації не можна було розшукати.

**КОМАРЯНСЬКИЙ Мирослав (1901-1970).** Як 17-тилітний юнак, брав участь в листопадовім зриві 1918 р. у Львові. Із Восьмою Бригадою Української Галицької Армії пережив усі етапи боїв, холоду й голоду, тифу і "чотирикутника смерті". Медичні студії закінчив у Відні. Там брав жваву участь в житті української студентської громади та був заступником голови "Січі". В 1929 р. відкрив лікарську канцелярію в Букачівцях. В Америці працював найперше у стейті Іллиной, потім переїхав до Клівленду й працював в ранзі старшого лікаря в стейтовому ветеранському шпиталі.

**ЛОТОЦЬКИЙ Василь** провадив лікарську практику в Болшівцях. Став членом Українського Лікарського Товариства в 1932 р. В селах Заланів і Дички УПА вела перев'язочний пункт для поранених воїнів. Туди, на наказ УПА, "приїздив" ночами також д-р Лотоцький, якого пізніше більшовики замордували.

**МЕЛЬНИК Льонгин,** родом з Рогатина. Медичні студії закінчив у Грацу. Провадив лікарську практику (загальна медицина та гінекологія) та був активним в студентських драматичних гуртках Рогатина.

В час німецької окупації доїздив ночами лікувати повстанців до сіл

Заланів і Дички. Там, на службі УПА, було двоє лікарів-українців з Волині, за якими ґештапо пошукувало. Із жидів працювала, потайки від німців, д-р Кац, дружина рогатинського адвоката, який теж працював там в адміністраційнім відділі УПА. Той Кац був шкільний товариш д-ра Льоня Мельника із 5-ої класи гімназії, де сиділи навіть на одній лавці. Деякий час обоє Каці переховувалися в домі матері д-ра Мельника. Коли вже було дуже небезпечно, тих Каців перевезено вночі до Заланова, на службу для УПА. Коли ж до Рогатина прийшли більшовики, то Каці вийшли з лісу й разом з іншими, донесли до НКВД, що д-р Мельник займався лікуванням поранених повстанців з УПА. Через те д-р Мельник був відразу скатований та вивезений на Сибір. Його дружина не хотіла сама залишитися й добровільно поїхала з ним. Однак, далеко вона не заїхала, бо в дорозі нагло померла в Тернополі. В наслідок сильних морозів д-р Мельник відморозив собі ноги так, що одну йому відтяти. В 1953 р., відбувши термін засуду, він повернувся до Тернополя, де й помер спаралізований і там похований.

*ОНУФРИК Петро (1899-1957)*. Молодий гімназист вступив в ряди УСС, став їх старшиною та перебув всі кампанії визвольних змагань. Закінчив медичний факультет чеського Карлового Університету в Празі. Практикував в Пукові й Рогатині. Тут здобув собі великі симпатії українського громадянства. Як лікар, був дуже чутливий на всякі недомагання. В часі літнього купелевого сезону ординував в Українському Живці Черче. Важка праця та брак належного відпочинку надірвали його здоров'я та привели до передчасної смерті на 58-му році життя.

*ОСІНЧУК Роман* ур. 1902 р. на збаражчині. Медичні студії почав на Українському Тайному Університеті, а закінчив на польському в 1931 р. По закінченні студій спеціалізувався на віденських клініках. В 1934 до 1944, працював лікарем у Львові, а літню порою був лікарем-керівником Українського Живця Черче. Був активним членом Українського Гігієнічного Т-ва у Львові і редактором популярного місячника "Народне Здоров'я". Став викладачем, а згодом доцентом Медичного Інституту у Львові. На терені США був основником і першим головою Українського Лікарського Т-ва (УЛТПА) та першим редактором "Лікарського Вісника".

*ПРОКОПОВИЧ Володимир (1910-1980)*. Середню освіту здобув у Філії Академічної Гімназії у Львові. Медичні студії закінчив на Львівському університеті. Після закінчення студій почав хірургічний вишкіл. В 1943 р. один з перших вступив до Української Дивізії "Галичина". Під Бродами попав у полон, де перебув шість років та повернувся до Західньої Німеччини. Після приїзду відкрив практику в Дітройті. В 1970 р. склав іспити в цілості перед хірургічною радою Американської Медичної Асоціації та був прийнятий в члени Міжнародної Колегії Хірургів. Брав активну участь в українських та американських медичних товариствах, а також і в громадських організаціях.



Переводив академічні вакації в Рогатині, де жила його мати з доньками і братами. Був активним в студентській громаді Рогатина, членом музичних гуртків і співочих товариств; також диригент різдвяних колядників на цілі "Рідної Школи".

**ТЕРЛЕЦЬКИЙ Антін**, практикував у Рогатині перед Першою світовою війною, був міським лікарем та замітнішим добродієм Гімназії УПТ Рідна Школа. Микола Угрин-Безгрішний згадує в Нарисі Історії Українських Січових Стрільців, що д-р А. Терлецький очолював лікарську комісію при наборі добровольців до УСС в 1914 р. На ст. 18 каже "до комісії попросили місцевого лікаря д-ра Антона Терлецького та представників ц.к. Староства. Д-р А. Терлецький дістав спеціальні інструкції. Коли на злобний донос наших ворогів, повітова адміністрація бажала вислати М. Угрин-Безгрішного, який був командантом рогатинської сотні, до Талергофу, як царського шпіона, тоді зібралася українська громада, рідний мій парох о. Павло Кудрик і милий лікар Антін Терлецький та багато рідної братії" (ст. 22), щоби заявити, що М. Угрин-Безгрішний такий самий як вони всі. Розуміється Староство відмінило свою постанову!

**ШАЛАУТА Ярослав**, уродженець села Заланів, де батько його був визначним громадським діячем та дяком. Микола Угрин-Безгрішний подає у книжці "Українська Гімназія Рідної Школи в Рогатині", що на зборах Українського Педагогічного Товариства в Рогатині в дні 7-го червня 1897 р. між іншими з українського вчительства є записаний Ілля Шалаута. У звідомленнях про студентське життя є згадка про участь медика-студента Ярослава Шалаути. Після закінчення його медичних студій відомо, що Ярослав Шалаута був лікарем в Борщеві та в 1941 році більшовики його забрали і від того часу родина не довідалася, що з ним сталося.

Слід замітити, що Рогатинська земля видала багато більше членів медичної професії, які однаке працювали поза межами міста й повіту.

VII.  
**M**ісцевості



СТЕПАН СКРОБАЧ

## ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК МІСЦЕВОСТЕЙ РОГАТИНСЬКОГО ПОВІТУ

Всі назви місцевостей є подані так, як вони звучали до Другої світової війни, а в дужках сучасні назви.

Інформації про історично відомі початки є подані за архівними матеріалами під назвою АКТА GRODZKIE I ZIEMSKIE, які до 1939 р зберігалися у Львові в державному архіві "ARCHIWUM PANSTWOWE".

Інформації про церкви, парохів, школи, дітей та населення є подані за відомостями, поданими в збірнику ШЕМАТИЗМ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІЕПАРХІЇ за рік 1935/1936.

Частинно використані інформації з книжки Василя Іванціва "Привіт Тобі Україно", нарис про село Путятинці, Рочестер 1971. Деякі відомості також використано на підставі книжки Митра Пасічника "Наша Слава", етнографічний збірник — опис сіл і містечок полудневої Рогатинщини (Вишнів, Журів, Колоколин, Козара, Журавенко і Чернів), Вінніпег, Канада, 1954.

Відомості про українську кооперацію подано за виданням БІЛЯНСИ КООПЕРАТИВ членів РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ У ЛЬВОВІ за 1937 рік, видання: ЛЬВІВ 1938 РІК.

Українці — це особи греко-католицького віровизнання, що вживають української мови як розмовної і мають українське національне почуття. Латинники — це штучна, не вживана серед народу назва на означення римо-католиків, що їх розмовною мовою є українська мова і вони взагалі своїм побутом не відрізняються від українців. Латинники майже виключно селяни. Мова і побут в'яжуть їх з українцями, віровизнання — з поляками. Їхня національна свідомість була довгі часи нескристалізована. Адміністративно повіт складався з 101 громади. Село Вербилівці, мабуть, одиноке, що не мало чужонаціоналів.

Понад 95% українського населення виказували слідувачі громади: Бабухів, Беньківці, Виспа, Ганівці, Демешківці, Дички, Журавенко, Залужа, Кінашів, Кліщівна, Куничі, Лучинці, Мелна, Насташин, Німшин, Обельниця, Озеряни, Підшумлянці, Помонята, Поплавники, Луків, Різдяни, Руда, Серники середні, Скоморохи старі, Свистільники, Уїзд, Черче, Юнашків. Понад 90% — Добринів, Долиняни, Підкамінь, Підгороддя, Серники горішні, Чагрів, Чернів, Чесники, Яблонів, Явче.

Без українського населення були Людвиківка і Слобода Кукільницька. Замітним є те, що залізнодорожна сполука Галич-Болшівці-Підвисоке, яка до 1944 р. діяла, вже більше не діє, подібно як лінія Підгайці-Потутори-Бережани-Перемишляни-Винники-Львів Личаків.

Українська Галичина складалася з 55 повітів з 5,824.080 осіб населення, в тому 3,727.635 українців, тобто 64% населення. Поза межами української етнічної території жили українці у 12-ох повітах в числі 28.485 осіб.

Згідно зі статистичними даними Володимира Кубійовича в "Етнічні групи південно-західної України на 1.І.1939 р.", вид. 1983 р., в Рогатинському повіті було 138.720 осіб населення, в тому 101.280 українців, 9.685 жидів і 90 німців та інших. Українці становили 73% всього населення.

## БАБИНЦІ

**БАБИНЦІ** — село, за 1 км на схід від Рогатина. Через село проходить автомагістралю через Бережани на Тернопіль. До села прилучені населені пункти Кутці, Лісова, Перенівка та Підвиння.

Бабинці давнє передмістя Рогатина. Перша письмова згадка про село датується 1424 роком і пов'язана з грабіжницьким нападом турків. Тяжких руйнувань зазнавало село і в 1474 р. та в 1520 р. Під час турецької навали 1589 року більшість жителів села була знищена. Мешканці Бабинців брали участь у боротьбі проти польської шляхти в 1648-1654 роках.

В селі була мурована церква св. Георгія з 1877 р. Парафія належала до рогатинського деканату. Мешканців було: 921 українців-католиків, 78 латинників, 12 євангеліків, 75 жидів; на присілку Кутці було 293 українців-католиків, 19 латинників, 5 євангеліків і 4 жиди. Школа була спільна з Рогатином. В 1935 р. о. Іван Давидович був парохом, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "СВІЙ ДО СВОГО" мала в кінці 1937 р. 76 членів. Обороти за рік виносили 30,323 зл.п., дохід з торгів 2,026 зл. п.

## БАБУХІВ

**БАБУХІВ** — село при головному шляху на Галич, за 8 км. від повітового осередка. Населення було: 1342 українців-католиків, 4 латинників та 15 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 150 дітей. Мурована церква Воскресення Господнього з 1837 р. Село належало до парафії Вербилівці.

Під адміністраційним оглядом тепер село належить до села Конюшки.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 150 членів. Обороти за рік виносили 51,189 зл. п., дохід з торгів 2,542 зл. п.

## БЕНЬКІВЦІ

**БЕНЬКІВЦІ** — село розташоване на північний захід від повітового осередку, за 15 км. і 5 км. до залізничної станції Помонята. Населення було 709

українців-католиків і 1 латинник. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 125 дітей. Дерев'яна церква св. Михаїла з 1873 р. Парохом в 1935 р. був о. Іван Пинкевич, приналежний до стріпеського деканату. В селі був обеліск на відзначення скасування панщини. Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Ягодівка, яке до 1947 р. носило назву Фрага.

Василь Волицький у праці "ДЕЩО ПРО РОГАТИН І ПРО РОГАТИНСЬКУ ПРИВАТНУ УКРАЇНСЬКУ ГІМНАЗІЮ" подає таке: "У Рогатинщині москвофільським островом було село Беньківці, що сепарувалося від усього українського. Кільканадцятьох хлопців з того села батьки посилали до утравістичної, а властиво польської гімназії, що її поляки зорганізували в протывагу українській. Її директором був жид, проф. Ціммерман. В 1913-1914 р. найвищою класою була четверта. Жиди творили в ній більшість учнів. Для беньківських вихованців тієї гімназії старенький парох Бабинець долішних, о. Чировський, зорганізував на приходстві бурсу. Настоятелем був якийсь студент "русский юноша". До цих бурсаків ми ставилися з погордою."

## БИБЛО

**БИБЛО (НАБЕРЕЖНЕ)** — село положене за 34 км. від повітового осередку, на полудневий схід, 2 км. від села Дитятин. Мешканців було: 292 українці-католики, 548 латинники та 26 інших. Діяла 1-класова польська школа, в якій навчалося 32 дітей. Була дерев'яна церква св. Параскеви з 1863 р.; село належало до парафії в Дитятині, галицького деканату.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Дитятин.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 28 членів. Обороти за рік виносили 7,694 зл. п., дохід з торгів 438 зл. п.

## БОВШІВ

**БОВШІВ** — село, на березі Гнилої Липи, за 22 км. на південь від Рогатина і 10 км. від Галича. До нього належить село Задністрянське. Вперше Бовшів згадується в Іпатіївському літописі за 1153 рік. На території села виявлено рештки поселень доби неоліту, трипільської культури, поховання та поселення доби бронзи. На ранньословянських поселеннях II-V, VI-VII та XII-XIII ст. ст. розкопано близько 10 жител.

У роки визвольної війни українського народу (1648-1654 рр.) багато жителів Бовшева вступили до козацького війська.

Влітку 1906 та літку 1907 р. жителі брали участь у великих аграрних страйках. Церква дерев'яна Сошествія Св. Духа збудована 1885 р. В селі жили 2258 українців-католиків, 490 латинників і 4 жиди. Парафія належала до галицького деканату. Діяла 5-класна утравістична школа, в якій навчалося 302 дітей. В 1935 р. парохом був о. Дмитро Яців, приналежний до галицького деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 183 члени. Обороти за рік виносили 34,724 зл. п., дохід з торгів 2,217 зл. п.

## БОЛШІВЦІ

**БОЛШІВЦІ (БІЛЬШІВЦІ)** — селище міського типу, розташоване між річками Нараївкою і Гнилою Липою — лівою притокою Дністра, за 3 км. від автостради Станиславів — Львів та за 7 км від Галича, а до Рогатина 25 км. До села приєднано село Слобідку Більшівцівську.

Крем'яні знаряддя праці, виявлені на території Болшівців, свідчать, що вже 6 тис. років тому тут жили люди.

Перша письмова згадка про село датується XV ст. У XV і XVI ст. Болшівці стають предметом постійного торгу між польськими феодалами. Перепродуючи село один одному, вони намагалися якомога більше пограбувати селян, що привело їх до крайнього зубожіння. В 20-их роках XVII ст. засновано монастир кармелітів.

В роки визвольної війни українського народу жителі Болшівців допомагали повстанському війську, очолюваному Б. Хмельницьким. Восени 1655 року, коли українські війська, переслідуючи польську армію, з'явилися в районі Галича, населення Болшівців разом з ними громило шляхту. Жителі села брали участь в діях повстанського загону під керівництвом Семена Височана. Після першого поділу Польщі Болшівці забрала Австрія. Панщина, яку люди відробляли в панському маєтку, становила 4-6 днів на тиждень. Своєї землі більшість селян не мала. Кращі ділянки захопила шляхта. Згідно з описом земельної власності і соціального стану населення, наприкінці XVIII ст. в Болшівцях проживало 367 селянських і 175 міщанських родин. Останні землеробством не займалися. На постійно зростаючий гніт поміщиків селяни відповідали протестом і втечею. Першу скаргу на свавілля пана, який забирав землю людям, подано у вересні 1859 року. Цю скаргу підписали три чоловіки, що були грамотними, а 100 неписьменних поставили хрестики.

В кінці XIX ст. Болшівці стали типовим ремісничо-торговельним містечком. Тут були пивоварний і спиртовий заводи, млин, примітивна цегольня, кустарні, майстерні бляхарів, кравців, шевців. Торгівлею займалися місцеві купці, які мали кілька побутово-господарських крамниць для продажу солі, яєць, зерна, м'яса, горілки, пива, дьогтю, шкіри, сукна, бондарських та інших виробів. На той час існувала вже двокласна школа, в якій вчилися діти переважно заможних міщан.

В 1906 році жителі Болшівців взяли участь у великому селянському страйку, який охопив багато сусідніх сіл.

Під час Першої світової війни село зазнало великих руйнувань, бо протягом двох тижнів Болшівці опинилися в районі бойових дій.

Діяла там парафія Рождества Христового, була мурована церква з 1905 року, відновлена 1923 р. Жило там 1492 українців-католиків, 474 латинників, 5 православних і 1323 жидів. Була 7-класна польська школа, де навчалося

284 дітей. В 1935 р. о. Володимир Сваричевський був парохом, приналежний до галицького деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 39 членів. Обороти за рік виносили 11,637 зл. п., дохід з торгів 1,015 зл. п.

## БУКАЧІВЦІ

**БУКАЧІВЦІ** — селище міського типу, розташоване на лівому березі Дністра, за 36 км на південний захід від Рогатина. Залізнична станція була в місті. Прилучено населені пункти Букачівська Слобода, Витань, Посвірж.

Уперше в письмових джерелах Букачівці є згадувані у 1438 році. В кінці XV ст. Букачівці віднесено до категорії містечок з маґдебурзьким правом. Розвиткові торгівлі й ремесел сприяв торговельний шлях Львів-Галич, що проходив через місто. Великої шкоди завдавали містечку напади татар, молдавських господарів та постої польського війська.

У травні 1745 року тут побували опришки. У 1906 році жителі взяли участь в аграрному страйку.

В місті була мурована церква Різдва Христового з 1855 р., відновлена 1898 р. Парафія мала 1350 парафіян, українців-католиків. Жило там 950 латинників та 850 інших. Діяла там 7-класна польська школа, в якій навчалося 205 дітей. В 1935 р. о. Куницький Корнило був парохом, приналежний до бурштинського деканату.

## БУРШТИН

**БУРШТИН** — містечко, на полудне від повітового міста Рогатина, у віддалі 14 кілометрів, знаходиться на автотрасі Станиславів — Львів та Бурштин — Калуш.

Поблизу Бурштина знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи та збереглося 6 стародавніх курганів. На місці сучасного Бурштина в XV ст. було село Нове, яке було на правому березі річки Гнилої Липи. До середини XVI ст. село розрослося і почало називатися містечком Бурштином.

Перша письмова згадка належить до 1554 року. Частина жителів займалася хліборобством, решта ремісництвом. На той час було кілька дрібних підприємств — млин, броварня та інші. В другій половині XVI ст. власником Бурштина й околиць був польський магнат граф Скарбек.

Жителі містечка багато терпіли від частих грабіжницьких нападів татар. У 1629 році була битва польських загонів з татарським військом, яке поверталось після грабіжницького нападу на Галичину. Татари зазнали поразки, але й Бурштин був пограбований і зруйнований.

З 1630 року Бурштин став власністю графа Яблоновського. Вже в першій половині XVII ст. селяни працювали на панщині 4-5 днів на тиждень. Виступи селян проти поміщиків відбулися в 1648 році. Тоді багато жителів Бурштина приєдналися до козацьких полків, очолюваних Л. Капустою і Б. Товпигою. Вдруге мешканці Бурштина підтримали українські війська у



1655 році. У 1675 році, під час польсько-турецької війни, Бурштин дуже пограбували й спустошили польські війська, які просувалися до турецьких кордонів.

В XIX ст. Бурштин мав вигляд брудного провінціального містечка. В одному з листів до Львівської "Просвіти" жителі писали, що околиці потопують у багні, яке коневі по черево. В центрі містечка знаходився цвинтар. Різники різали худобу на ринку, тут же її потрошили, а пси розтягали рештки по вулицях.

Відстоюючи свої національні права, українське населення Бурштина домоглося відкриття у 1849 році однокласної народної школи, яка тільки через сорок років стала двокласною. 1882 року в містечку почала працювати приватна аптека та 2 лікарські пункти. У травні 1895 року жителі Бурштина зорганізували громадську читальню. Бібліотека мала 189 книжок. 1898 року відкрили чотирикласну школу, яка 1909 року була реорганізована в п'ятикласну.

3 червня 1962 року почалося будівництво теплової електростанції. На річці Гнила Липа, яку загатили, вийняли 7 мільонів кубічних метрів ґрунту і в цей спосіб створено водосховище обсягом 50 мільйонів кубічних метрів води. Збудована електростанція являється найбільшою в Європі, бо продукує 2400 тисяч кіловатів енергії. В порівнянні з Дніпрельстаном, видає в чотири рази більше енергії. З випродукованої енергії користають сателітні держави — Болгарія, Мадярщина, Чехословаччина, а частинно також і Румунія. Розуміється, що попри це користає також і місцеве населення. Надзвичайно характеристичну заввагу подає Олександр Матла у книжці "Історичні нотатки": А. Д. Скаба — секретар по ідеології в ЦК компартії — сказав канадським комуністам, що "це не турбує його, чи на гідроелектричній станції в Бурштині є більше написів у російській, чи в українській мові". Цинічно-брехливі ствердження Білодіда і Скаби.

Бурштин, осідок деканату, мав муровану церкву Воздвиження Чесного Хреста, збудовану 1802 року. В містечку було 1996 українців-католиків, 640 латинників та 1748 інших. Школа була 7-класна польська, в якій навчалося 255 дітей. В 1935 р. парохом був о. Олександр Гутковський і о. Михайло Дзера, помічник пароха

## ВАСЮЧИН

**ВАСЮЧИН** — село за 19 км на захід від Рогатина, за 12 км від залізничної станції Ходорів. Через село пропливає річка Свірж. До села приділені поселення Воскресінці та Вільхова.

Перша письмова згадка про село належить до 1439 року. Через 100 років Васючин згадується як місто.

Під час визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. жителі Васючина брали участь у боротьбі проти польської шляхти.

Мурована церква Покрова Пресв. Богородиці збудована в 1868 р. До парафії належало село Воскресінці. В селі проживало 1736 українців-

католиків, 24 латинників і 13 жидів. Діяла 3-кл. українська школа, в якій навчалось 257 дітей. В 1935 р. парохом був о. Василь Сайкевич, приналежний до ходорівського деканату.

Кооператива "ВІДБУДОВА" мала в кінці 1937 р. 51 членів. Обороти за той рік виносили 27,964 зл. п., дохід з торгів 2,285 зл. п.

## ВЕРБИЛІВЦІ

**ВЕРБИЛІВЦІ** — село розмістилося на правому березі річки Гнилої Липи, за 2 км. на полудне від міста Рогатин. Через село проходить автомагістралля Львів — Перемишляни — Рогатин — Бурштин — Галич — Станиславів (тепер Івано-Франківськ).

У письмових документах Вербилівці згадуються за 1433 рік як передмістя міста Рогатин, а з 1461 року вважались окремим містечком. Село Залуже і Вербилівці є на правому березі річки Гнила Липа, а місто Рогатин — на лівому березі. Зараз за мостом на річці, через яку проходить автомагістралля, веде дорога на захід до міст Ходорів, Жидачів, Стрий.

На терені села знайдено кам'яні знаряддя пізнього палеоліту та рештки давньоруського поселення.

Тепер до села прилучили більшовики село Залуже та створили одну колгоспну одиницю.

До вибуху Другої світової війни в селі не було чужонаціоналів, крім управительки місцевої школи, яка була полька.

З огляду на те, що після закінчення війни більшовики, здійснюючи свою денационалізаційну політику, навезли до всіх місцевостей чужонаціоналів, треба задокументувати, що в селі проживали особи зі слідуючими прізвищами: Борушевський, Грицишин, Гой, Дзера, Іваськевич, Женчук, Матвій, Олексин, Панчишин, Пришляк, Скробач, Соха, Синах, Теньга, Третьак, Хариш, Челядин.

Довголітнім парохом села, до якого належали дочерні церкви в Бабухові і в Залужу, був о. шамбелян Стефан Городецький. Він же був головою Т-ва "Рідна Школа" в Рогатині, та властиво, опікуном Приватної Української Гімназії УПТ. В разі фінансових клопотів гімназії, які часто траплялися, він виручав своїми фінансовими засобами, щоби учителі могли отримати заслужену платню. Філянтропія о. шамбеляна була загальною знана. В тридцятих роках парохом став о. Іван Щербанюк, який також був головою Т-ва "Рідна Школа" в Рогатині.

В селі існували до 1939 р. такі товариства: Читальня "Просвіти", при якій існував мішаний хор і театральний гурток. Хор виступав на щорічних концертах в честь Тараса Шевченка, а також і при інших нагодах. Театральний гурток приготував різні вистави, переважно побутового характеру, як "Невольник", "Сватання на Гончарівці", "Украдене Щастя", "Про що тирса шелестіла" і т.д. Клуб "Рідна Школа" займався переведенням коляди на збільшення фондів для вдержання рідного шкільництва. Клуб "Сільський Господар" переводив різні господарські курси.

Союз Українок переводив куховарські курси, а також здоровельні. Т-во "Луг" організувало молодь обох статей і брало участь у повітових здвигах. Т-во "Народний Дім" займалося збіркою фондів на будову, а опісля на вдержання дому, в якому приміщувалися всі товариства. Кооператива обслуговувала покупців-членів товарами першої потреби та поширювала кооперативний клич "Свій до Свого по Свое".

В селі існувала двокласова школа, в якій навчалися всі діти по одному рокові в першій і другій класі та по два роки в третій і четвертій класі. З огляду на близьку віддаль до Рогатина, багато молоді ходило до 6-тикласової Школи УПТ "Рідна Школа", як також і до Української Приватної Гімназії УПТ. Кожного року около 15-ти студентів ходили до шкіл у Рогатині. Кожного року, в дні 7-го липня, в день св. Івана Хрестителя було храмове свято і тоді приїздило багато народу з близьких і дальших околиць. Село Вербилівці належало до менших осель, бо було там всього біля 100 господарств.

У книзі "Мартирологія Українських Церков", том II, видання 1983 р. на стор. 90 подається: "19 грудня 1973 р. на дорогах сіл Бабухів, Вербилівці і Залужжя в Івано-Франківській обл. знищено всі придорожні хрести. Деякі були поставлені на знак знесення панщини в 1848 р."

Муровану церкву Собора св. Йоана Хрестителя побудовано 1869 р. Мешканців було 749 українців-католиків та 1 учителька-полька. Діяла 2-класна українська школа, в якій навчалось 101 дітей. В 1935 р. завідателем парафії був о. Іван Щербанюк і сотрудником о. Степан Кремінецький, приналежні до рогатинського деканату. До парафії належали також село Бабухів (1342 душ), — 3 км. і село Залуже (1048 душ), — 2 км. *Календар св. Йосафата — Шематизм клиру* Добра Кинжка 1924 р. подає кількість парохіян з трьох сіл разом на 327 осіб менше, як це виказує Шематизм Львівської Архиепархії за рік 1935/36.

Кооператива "ПОСТУП" мала в кінці 1937 року 89 членів. Обороти за рік виносили 15,725 зл. п., дохід з торгів 1,202 зл. п.

## ВИСПА

**ВИСПА** — село, положене за 20 км на північний захід від Рогатина. До села приділені тепер населені пункти Кам'янка, Любша, Мельна.

У письмових документах село згадується з 1711 року. На території села знайдено скарб римських монет II-III ст., розкопане давньо-руське городище.

Дерев'яна церква Воздвиження Чесного Хреста — з 1732 р. Жило там 611 українців-католиків, 12 латинників, 1 православний, 11 жидів. Діяла 1-класна утравквістична школа, в якій навчалось 68 дітей. До парафії належали села Любша (2 км) і Мелна (5 км). В 1935 р. парохом був о. Степан Головацький, приналежний до деканату у Нових Стрілищах.

Кооператива "ЛЮБОВ" мала в кінці 1937 р. 52 члени. Обороти за рік виносили 15,595 зл. п., дохід з торгів 1,197 зл. п.

## ВИШНІВ

**ВИШНІВ** — село найдаліше висунене на південний захід, за 27 км. від повітового осередку, а до залізничної станції Новосілці-Журавно було 3,5 км. Населення було 1429 українців-католиків, 188 латинників та 18 жидів. Діяла 2-класна утраквістична школа, а якій навчалось 178 дітей. Дерев'яна церква Чуда св. Михаїла з 1804 р. Парохом в 1935 р. був о. Володимир Любка, приналежний до бурштинського деканату.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Луковець-Вишнівський. Походження назви села від слів: височина, вишина, на вишні; перші жителі любилися в садах, між якими переважали вишні; від боярина Вишні. Основником був козак Василь Пасічник із Білої Церкви, який прийшов у Галичину в 1600 р. і якого гріб є біля церкви. Його правнук — теж Василь — був першим фундатором церкви в 1776 р., що доказували головні різьблені образи по обох навах церкви й високо-мистецький різьблений іконостас "раба Божієго Василя Пасічника 1776 р." Існувала народня школа з доповняючим тримісячним курсом для дівчат і хлопців. Хлопців учили садівництва, обрібки ріплі, а дівчат шиття, вишивання, куховарства.

Читальня Товариства "Просвіти" була основана в 1910 р. д-ром Костем Левицьким. До тієї пори село мало читальню М. Качковського. В читальні була велика бібліотека. Активні були драматичний гурток і хор.

У визвольних змаганнях село дало 250 добровольців УГА і два рази стільки до ополчення. Багато з них загинуло в боях, інші померли на тиф; все ж таки з польського полону вернулося около 300. В УГА село мало 30 старшин. В УПА опинився бодай хоч один із кожної хати й тому советська влада силою заслала кудись три чверті села.

В 1931 р. відкрили одну з могил кам'яної доби, в якій знайдено було обрядово схороненого небіжчика — кістяка у скорченому стані до сходу сонця, та кам'яне вістря й спис. Була також козацька могила, на якій виднів тесаний в чотири боки камінь з білого алябастру з написом: "Тут спочивахом немного із п'ятнадцяти тисяща козаков отамана ... в помоци Яну Собьському поьбди Турков 1683."

## ВОСКРЕСІНЦІ

**ВОСКРЕСІНЦІ** — село віддалене за 2 км. від Васючина на південь. Діяла дерев'яна церква св. Йоана Богослова з 1863 р., відновлена 1930 р. Завідував селом парох Васючина. Населення: 914 українців-католиків, 128 латинників та 7 жидів. Діяла 2-класна утраквістична школа, в якій навчалось 131 дітей. Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Васючин.

Кооператива "УКРАЇНСЬКА КРАМНИЦЯ" мала в кінці 1937 р. 93 члени. Обороти за рік виносили 18,827 зл. п., дохід з торгів 1,353 зл. п.

## ГАНІВЦІ

**ГАНІВЦІ (ПРИДНІСТРОВ'Я)** — село на південь від повітового осередку — за 32 км, тяготіло до міста Галич. Населення: 850 українців-католиків, 5 жидів. Діяла 1-класна утравістична школа, в якій навчалося 138 дітей. Дерев'яна церква св. Михаїла з 1888 р. Парохом був в 1935 р. о. Михайло Кліма, приналежний до галицького деканату. Село адміністративно підпорядковане селові Демешківці.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 51 членів. Обороти за рік виносили 10,221 зл. п., дохід з торгів 1,043 зл. п.

## ГРИГОРІВ

**ГРИГОРІВ** — село віддалене за 21 км від міста Рогатин, на захід. В селі була мурована церква Рождества Преч. Діви Марії з 1850 р. Населення було: 953 українців-католиків, 362 латинників, 10 жидів. Діяла 3-класна утравістична школа, в якій навчалося 120 дітей. Парохом в 1935 р. був о. Володимир Миндюк, приналежний до ходорівського деканату.

Під адміністративним оглядом село є приналежне до села Підмихайлівці.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 78 членів. Обороти за рік виносили 11,087 зл. п., дохід з торгів 853 зл. п.

## ДАНИЛЬЧЕ

**ДАНИЛЬЧЕ** — село положене на схід від Рогатина за 9 км. Мешканців було 560 українців-католиків, 118 латинників та 19 жидів. Школа була спільна з Жовчевом, тепер Калинівка. Мурована церква Непорочного Зачаття з 1911 р., якою завідував парох Жовчева.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 81 членів. Обороти за рік виносили 19,674 зл. п., дохід з торгів 1,530 зл. п.

## ДЕГОВА

**ДЕГОВА** — село на захід за 10 км. від повітового осередку та 3 км. від залізничної станції Помонята. Населення було: 954 українців-католиків, 93 латинників та 8 жидів. Школа була спільна з Псарами, тепер Приозерне. Була мурована церква В'їзду Господнього в Єрусалим з 1898 р. Завідував нею парох села Псари.

Під адміністративним оглядом тепер село є приналежне до села Приозерне.

Кооператива "НАРОДНИЙ ДІМ" мала в кінці 1937 р. 135 членів. Обороти за рік виносили 16,996 зл. п., дохід з торгів 1,605 зл. п.

## ДЕМЕШКІВЦІ

**ДЕМЕШКІВЦІ** — село, розташоване на лівому березі Дністра, за 10 км. від Галича і 24 км. на південь від повітового осередка, до залізничної станції Бовшів є 4 км. До села підпорядковано Німшин, Поплавники і Ганівці (тепер Придністров'я).

Перша письмова згадка про село є датована 1485 роком. В селі була дерев'яна церква Покрова Пресв. Богородиці з 1900 р. Село належало до парафії Німшин.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 30 членів. Обороти за рік виносили 6,434 зл. п., дохід з торгів 484 зл. п.

## ДЕМЯНІВ

**ДЕМЯНІВ** — село, на лівому березі Дністра, за 16 км. на південь від Рогатина; разом є і залізнична станція. Через село проходить автошлях на Бурштин і Букачівці. До села належать Різдвяни і Мартинів Старий.

Перша письмова згадка про Демянів належить до 1448 року. На початку XVIII ст. його жителі брали участь в опришківському русі. На території села розкопано слов'янське поселення черняхівської культури. Мурована церква св. Вмч. Пантелеймона збудована в 1914 р. Проживало там 1210 українців-католиків, 335 латинників, 3 інших і 2 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 180 дітей. В 1935 р. парохом був о. Микола Лесик, приналежний до бурштинського деканату.

В селі було около 300 господарств. Був мурований народний дім, в якому приміщувалася Читальня "Просвіти", Кружок "Сільський Господар", Рідна Школа, "Сокіл", що був розв'язаний около півтора року перед війною 1939 р. Також там приміщувалися Споживча Кооператива і Щаднича каса. "Просвіта" мала бібліотеку. Зі села вийшли 8 учителів для початкових шкіл, два правники, один лікар і один священик.

В селі був коваль, кравці, стельмахи і будівничі домів. Була кооперативна оліярня, приватна цегольня, збірний пункт Маслосоюзу.

В 1940 р. большевики вивезли чотири українські родини, а відтак завели в селі колгосп. Під час війни від 1939-1943 рр. вибуло зі села около 200 осіб, що були забрані до армій, вивезені, або забрані на роботи. Один був убитий німцями в Ходорові на залізничній станції, коли "випозичав" зброю з німецького транспорту. (Деякі інформації подав М. Бекіш)

Кооперативна "САМОПОМІЧ" мала в кінці 1937 р. 142 члени. Обороти за рік виносили 23,476 зл. п., дохід з торгів 1,648 зл. п.

## ДИТЯТИН

**ДИТЯТИН** — село, положене на південному сході, за 32 км від Рогатина і за 25 км від залізничної станції Галич. Шосейна дорога з'єднує село з Болшівцями та Галичем. До села є приєднані Набережне та Хохонів.

Перша письмова згадка про Дитятин належить до 1424 року. Мурована церква св. Димитрія з 1930 р. Проживало там 798 українців-католиків, 292 латинників, 16 жидів. У присілку Библо жило 292 українців-католиків, 548 латинників і 26 інших. В Дитятині діяла 2-класна утраквістична школа, в якій навчалось 104 дітей, в Библі 1-класова польська з 32 дітьми. В 1935 р. парохом був о. Петро Левицький, приналежав до галицького деканату. Парох Дитятини завідував також парафією Хохонів, 3 км.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 72 члени. Обороти за рік виносили 24,477 зл. п., дохід з торгів 3,024 зл. п.

## ДИЧКИ

**ДИЧКИ** — село, лежить за 14 км на північний захід від повітового міста Рогатин. До села належать слідуєчі населені пункти: Гончарівка, Заланів, Малий Заланів.

Вперше у письмових джерелах село згадується за 1440 рік. Церква мурована Воскресення Христового з 1879 р. Селом завідував парох Заланова. В селі проживало 627 українців-католиків, 5 латинників і 9 жидів. Діяла в селі 2-класна українська школа, в якій навчалось 102 дітей.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 81 членів. Обороти за рік виносили 13,184 зл. п., дохід з торгів 1,243 зл. п.

## ДІБРИНІВ

**ДІБРИНІВ (ДОБРИНІВ)** — село, віддалене на схід за 13 км від міста Рогатин. До села приділено населений пункт Корчунок.

Мурована церква Успення Пресв. Богородиці з 1929 р. Проживало там 2190 українців-католиків, 23 латинників і 65 жидів. Діяла 4-класна утраквістична школа, в якій навчалось 234 дітей. В 1935 р. о. Григорій Скасків був парохом, приналежний до рогатинського деканату. Назва села мабуть походить від легендарного лицаря Добрині, знаного за його відвагу в боях з ворогами. Друга теорія назви села базована на родючих нивах чорнозему, багаті плоди з якого були джерелом життя перших переселенців.

Дібринів мав свою цегольню, де випалювали цеглу, з якої побудовано нову церкву та школу. В селі було багато ремісників, які мали свої варстати праці. Вони виточували з дерева ложки, миски, необхідні інструменти для текстильного промислу, виробляли мандоліни, скрипки, різні спортивні знаряддя, вози, сани і т.ін.

Завдяки студентам створено драматичний гурток, відбувалися проби хору. В будинку читальні "Просвіти" була велика бібліотека, існував шаховий гурток, товариство "Відродження", завдяки якому корчма, яка була в жидівських руках, зникла зі села. Існував кружок "Сільський Господар", де молодь навчалася городництва, пасічництва та садівництва. Молодь була організована в товариствах "Орли" та "Каменярі", а жіноцтво в Жіночій Громаді та в Союзі Українок. (Деякі інформації подав І. Юрків)

Кооператива "Єдність" мала в кінці 1937 р. 341 членів. Обороти за рік виносили 48,987 зл. п., дохід з торгів 3,329 зл. п.

## ДОЛИНЯНИ

**ДОЛИНЯНИ** — село, віддалене на 22 км на захід від Рогатина та на 3 км від залізничної станції Помонята. До села прилучене сільське поселення Помонята.

Долиняни відомі з другої половини 18 століття.

В Долинянах була мурована церква Успення Пресв. Богородиці з 1882 р. Населення було: 1750 українців-католиків, 77 латинників, 70 жидів. Діяла там 4-класна утраквістична школа, в якій навчалося 230 дітей. В 1935 р. парохом був о. Володимир Биневич, приналежний до деканату в Нових Стрілищах.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 216 членів. Обороти за рік виносили 42,712 зл. п., дохід з торгів 3,535 зл. п.

## ЖЕЛИБОРИ

**ЖЕЛИБОРИ (ЖАЛІБОРИ)** — село на південь від Рогатина, за 16 км. Назва села, як догадуються археологи, походить від давніх непрохідних лісів-борів-жили-бори. На переломі 19-го ст. збудовано дерев'яну церкву святого Іллі. Село належало до матірньої церкви в Кінашові. Парохами були оо. канонік Косановський, Шеремета, Болехівський, а останньо — о. Василь Коник. В селі жило 790 душ українців, 10 латинників і 10 жидів. В селі була чотирикласова школа зі шестирічним навчанням. Читальня "Просвіти" була місцем, де відбувалися концерти, вистави, віча, забави, читання книжок, часописів чи журналів. При читальні зорганізовано самоосвітні гуртки, т-во "Сільський Господар", Рідна Школа, "Відродження".

Серед села стояв залізний хрест, на якому висіла вирита таблиця "пам'ятка знесення панщини — 1848 р.". На роздоріжжі доріг села висипано могилу із високим хрестом у пам'ять загиблих воїнів 1914-1920 рр. за волю України. В дні Зелених Свят відбувався похід, панахида в честь полеглих, несли корогви, синьо-жовті прапори, тернові вінці. Кооператива "Надія" була тим центром, в якому скупчувалося торговельне життя села. Завідуючі кооперативою купували потрібні товари із центральної крамниці Союзу Укр. Кооп. в Галичі, або в Рогатині.

Під адміністраційним оглядом Желибори приналежні до села Кінашів. (Деякі інформації подав М. Перекліта)

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 89 членів. Обороти за рік виносили 17,871 зл. п., дохід з торгів 1,261 зл. п.

## ЖОВЧІВ

**ЖОВЧІВ (КАЛИНІВКА)** — село, за 13 км на схід від міста Рогатин. До нього належить також село УЇЗД. Жовчів — це раніша назва села. Перша письмова



згадка про село належить до 1466 року. Мурована церква св. Михаїла з 1910 р. Мешканців було 1125 українців-католиків, 157 латинників, 20 жидів і 2 інших. Діяла 3-класна утравквістична школа, в якій навчалось 240 дітей. В 1935 р. о. Петро Смик був парохом, приналежний до рогатинського деканату. Парох Жовчева завідував також селом Данильче, де була мурована церква Непорочного Зачаття Преч. Діви Марії з 1911 р. Жило там 560 українців-католиків, 118 латинників, 19 жидів. В Уїзді була дерев'яна стара церква св. Николая. Жило там 572 українців-католиків, 6 латинників і 4 жиди. Данильче мало спільну школу з Жовчевом. В Уїзді існувала 1-класна утравквістична школа, в якій навчалось 102 дітей.

Село багато завдячувало уродженцеві села Іванові Магметові. Ще будучи малим хлопцем, був він пастухом в о. Смика. Енергійний Іван подобався о. Смикові, який забрав його від корів і післав до гімназії в Рогатині на свій кошт. Будучи гімназистом, Іван впорядкував велику бібліотеку в читальні "Просвіти", давав відчити на святах Т. Шевченка, І. Франка, зорганізував взірцевий драматичний гурток, став основником Т-ва "Луг", а потім "Каменярів". За його старанням побудовано в селі одноповерховий дім читальню "Просвіти", до якого чи ненайбільше доклав фізичної і умовної праці. (Деякі інформації подав М. Лялька)

Кооператива "ВІРА" мала в кінці 1937 р. 111 членів. Обороти за рік виносили 24,462 зл. п., дохід з торгів 1,660 зл. п.

## ЖУРІВ

**ЖУРІВ** — село положене на полудневий захід від повітового осередку, у віддалі 21 км. Населення було 679 українців-католиків, 700 латинників і 88 жидів. Діяла 3-класна польська школа, в якій навчалось 81 дітей. Мурована церква св. Димитрія побудована 1913 року, парохом якої в 1935 р. був о. Володимир Давидяк, а сотрудником о. Мирослав Липинський, приналежні до бурштинського деканату. Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Чернів.

Журів — колись одне з найменших містечок Рогатинщини, положений на рівнині над допливом Дністра, річкою Свірж. Журів у часах галицького короля Данила був великим містом і називався Данилівкою від того, що король Данило збудував його в дарі для своєї сестри і сильно його укріпив. Посілости княгині Олени сягали на полудні сіл Мартинова й Медухи коло Галича, на сході міста Рогатина, на півночі міст Ходорова й Княгинич, а на заході границею був Дністер. Замок княгині був зруйнований під час татарських нападів уграми з полудня в 13-ому столітті. Журів одержав свою назву від Богдана Хмельницького, який у погоні за ляхами в 1648 р. ішов з козаками на Львів. Козацькі полки, очолювані Кривоносом, переправляючися через річку Свірж, яка тут є около 25 метрів ширини, не вважали за відповідне перекинути моста, бо здавалося, легко було перескочити конем. Кілька смільчаків скупалися в глибокій подекуди воді. От і "зажурившися", Кривоніс наказав саперам перекинути легкий міст, від того ніби то й повстала назва — Журів.

## ЗАЛАНІВ

**ЗАЛАНІВ** — село положене на північний захід від повітового осередка, за 8.5 км. Населення 995 українців-католиків, 43 латинників і 49 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 133 дітей. В 1935 р. парохом був о. Лев Залужний, приналежний до рогатинського деканату. Під адміністраційним оглядом тепер село приналежне до села Дички.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 121 членів, а "САМОПОМІЧ" мала 46 членів. Обороти за рік "ЗГОДА" мала 27,824 зл. п., "САМОПОМІЧ" 13,170 зл. п. Доходу з торгів було в "ЗГОДІ" 2,175 зл. п., а в "САМОПОМОЧІ" 1,093.

## ЗАЛИПЯ

**ЗАЛИПЯ** — село за 2 км. на північний захід від повітового осередку, по правому боці ріки Гнила Липа. Населення було 374 українців-католиків, 43 латинників та 6 жидів. Діяла 1-класна утравістична школа, в якій навчалося 59 дітей. Була мурована церква св. Николая, з 1898 р. Селом опікувався парох села Потік.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Черче.

Кооператива "СВІЙ ДО СВОГО" мала в кінці 1937 р. 51 членів Обороти за рік виносили 11,887 зл. п., дохід з торгів 1,273 зл. п.

## ЗАЛУЖЕ

**ЗАЛУЖЕ (ЗАЛУЖЖЯ)** — село, яке прилягало до міста Рогатина, положене на правому боці річки Гнила Липа, при мурованій дорозі на Ходорів, Стрий. Була там мурована церква св. Михаїла з 1860 р. Мешканців було 1048 українців-католиків, 17 латинників і 19 жидів. Діяла однокласна утравістична школа, в якій навчалося 111 дітей.

Адміністраційно село тепер підлягає селові Вербилівці.

Кооператива "САМОПОМІЧ" мала в кінці 1937 р. 123 члени. Обороти за рік виносили 14,751 зл. п., дохід з торгів 1,100 зл. п.

## КІНАШІВ

**КІНАШІВ** — село розташоване за 22 км від повітового міста Рогатин. Через село проходить автошлях, що з'єднує Кінашів з Галичем. Першу письмову згадку про село датовано 1440 роком. Тепер до нього підпорядковано села Желибори і Курів. В селі була дерев'яна церква Воскресення Христового з 1876 року. Населення було: 2172 українців-католиків, 43 латинників і 21 жидів. Діяла чотирикласова школа, утравістична, в якій навчалося 288 дітей. В 1936 р. парохом був о. Едвард Косановський, приналежний до галицького деканату.

Кооператива "САМОПОМІЧ" мала в кінці 1937 р. 144 члени. Обороти за рік виносили 38,924 зл. п., дохід з торгів 2,658 зл. п.

## КЛЕЩІВНА

**КЛЕЩІВНА (КЛІЩІВНА)** — село положене на східньому боці річки Гнила Липа, за 3 км. від села Липівка, якому тепер адміністраційно підлягає та за 9 км на північ від Рогатина. Як говорять, за переказами, у цих околицях неодноразово відбувалися різні битви, на що вказують довколишні назви, як Підхрещеньки, Погрибнення, Крівна та високо висипані могили.

Була в селі дерев'яна церква св. Николая з 1770 р., відновлена 1878 р. Мешканців було 910 українців-католиків, 35 латинників і 9 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 125 дітей. В 1935 р. завідателем парафії був о. Михайло Постригач, приналежний до нараївського деканату. В 1949 р. параха було вивезено на Сибір і щойно в 1960 р. повернувся зі заслання. Тайно відправляв Служби Божі також в селах Підгороддя, Руда. В селі були дві церкви: стара — вся дерев'яна, збудована правдоподібно ще за часів Б. Хмельницького, з великих тесаних дубових брусів і збита дерев'яними цвяхами, в стилі козацького барокко. В 1934 р. село збудувало нову церкву. Першим парохом був о. Потелицький, а другим о. Постригач, за якого в 1936 р. церкву посвятив єпископ Іван Бучко.

Зі села Кліщівна були висвячені два священики, з яких один працював у Рогатинщині, другий в Ходорівщині. В селі був моторовий млин, який працював при допомозі "ропи", крамниця з папіросами й тютюном, споживча кооператива, що належала до Округного Союзу Кооператив в Рогатині, а також дві приватні споживчі крамниці. При читальні "Просвіта" діяв аматорський гурток, що виставляв побутові та історичні п'єси. З виставами приїздили гуртки зі сіл Фирлеїв, Руда, Підгороддя, Дусанів та Стратин. Також існував мішаний хор. Виховно-спортовий клуб "Луг" організував молодь. Діяльні були кружок "Сільський Господар" і кружок Союзу Українок. Дві молочарні займалися перероблюванням доставленого молока. Також були дві цегольні для вироблення цегли.

Декілька мешканців села були відкрили крамниці продажу товарів в Рогатині, один мав ресторан. (Деякі інформації подав В. Миць)

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 111 членів. Обороти за рік виносили 14,236 зл. п., дохід з торгів 755 зл. п.

## КНЯГИНИЧІ

**КНЯГИНИЧІ** — село, простяглося вздовж берега річки Свіржі, за 12 км на захід від міста Рогатин, за 12 км. від залізничної станції Ходорів. Через село проходить автодорога. До села належить Загір'я.

Перша письмова згадка має дату 1444 року. За визвольної війни Богдана Хмельницького 1648-1654 рр. жителі сіл Княгиничі і Загір'я взяли участь у розгромі маєтків орендарів села, у наступі на Ходорів та Роздол.

В селі була дерев'яна церква Рождества Преч. Діви Марії з 1907 р. Мешканців було 1146 українців-католиків, 67 латинників і 571 жидів. Діяла 7-класна польська школа, в якій навчалося 370 дітей. Парохом села в 1935

р. був о. Степан Юзич, приналежний до ходорівського деканату. До парафії належало також Загір'я Княгинецьке (1 км). Там була дерев'яна церква Воздвиження Чесного Хреста. Школа була спільна з Княгиничами. Мешканців було: 943 українців-католиків і 334 латинників.

Кооператива "Народна Торговля" мала в кінці 1937 р. 110 членів. Обороти за рік виносили 21,018 зл. п., дохід з торгів 1,972 зл. п.

## КОЗАРА

**КОЗАРА (КОЗАРІ)** — село, на лівому березі Дністра, за 40 км. на південь від Рогатина та за 5 км. від залізничної станції Букачівці. До села належить населений пункт Журавеньки.

Перша письмова згадка про село датована 1449 роком. Початкову школу було відкрито у 1852 році.

Жителі села взяли участь в аграрному страйку у 1906 році.

Була дерев'яна церква св. Прпд. Параскеви з 1897 р. Мешканців було: 1321 українців-католиків, 92 латинників і 12 жидів. Діяла 4-класна утравістична школа, в якій навчалося 209 дітей. В 1935 р. о. Теофіль Войтович був парохом, приналежав до бурштинського деканату.

В Журавеньках була дерев'яна церква Успення Пресв. Богородиці з 1897 р., відбудована в 1920 р. Населення було 574 українців-католиків, 4 латинників. Діяла 1-класна утравістична школа, в якій навчалося 88 дітей. Завідував нею парох села Козарі.

Козарі й Журавеньки — два села положені в безпосередньому сусідстві, одно коло одного, на лівому березі Дністра, в його долині. Назва Козарі, мабуть, походить від слова "Хозари". Галицький князь, який брав участь з іншими українськими князями в розбиттю хозарського царства, тих полонених хозарів, що припали йому в уділ, оселив на захід від столичного Галича, на розлогих пасовиськах над Дністром, де була добра паша для їхніх коней. На захід від Галича дав їх тому, щоб мати над ними догляд та щоб звільнені від сторожі хозари не втекли назад на схід.

Назвиська багатьох мешканців творені від імен із закінченням -шин: Іван, Данило, Гринь. Поза тим є Бойчук, Кобзан, Мацук, Маман, Куйбіда, Куца, Саміла, Сиротюк, Струк, Хміляр, Юрків, Борис. В Журавеньках: Танчин. Крім того назвиська пізніші: Терлецький, Матовський, Камінський, Коцовський.

## КОЛОКОЛИН

**КОЛОКОЛИН** — село, знаходиться за 20 км на південний захід від Рогатина та за 6 км від залізничної станції Букачівці.

Перша письмова згадка про село належить до 1463 року. В 1906 році відбувся страйк селян. Для його придушення сюди прибув ескадрон кавалерії.

На території села виявлено поховання доби палеоліту, бронзи та липицької культури.

Церква дерев'яна Собора св. Йоана Хрестителя з 1836 р. Населення 1501 українців-католиків, 136 латинників і 18 жидів. Діяла 3-клясна утраквістична школа, в якій навчалася 227 дітей. Парохом був у 1935 р. о. Дмитро Сеньковський, приналежний до бурштинського деканату.

Мешканці села знали переказ, що село було засновано в часах татарських нападів на наші землі, десь коло 13-го століття. Коли село числило два десятки поселенців, найбагатшою родиною був боярин Клим Чорний, що мав дочку одиначку Марусю, вже на двадцятому році. Маруся закохалася потайки в бідного парубка Михайла Белегая. Коли прийшли старости від Івана Букового, молодого боярина з теперішньої місцевости Букачівці, Маруся відмовлялася. Мати її сказала дочці: "Коли ти така, то нехай тебе татари візьмуть". Як хоровід ішов до церкви Божої на вінчання з нелюбим Іваном, зненацька зчинився крик: "Татари йдуть". Всі кинулися в розтіч, а біля Марусі з'явився її коханий Михайло, посадив Марусю на коня і вони вихром пігнули до скали, де були тайні сховки. Коли по кількох днях верталися люди з криївок до своїх загород, то ні Марусі, ані Михайла не було. Аж пізно восени знайшли вінець Марусі біля отвору печери, покритого густою зарослю барвінку, а поміж барвінком росла калина, мов стрічки Марусиного вінка. Тому цю місцевість-скали почали називати "коло калини", що й дала почин назви села Колоколин.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 158 членів. Обороти за рік виносили 24,794 зл. п., дохід з торгів 1,739 зл. п.

## КОНЮШКИ

**КОНЮШКИ** — село, розташоване за 10 км на південь від Рогатина. Через Конюшки проходить автотраса Станиславів — Львів. Поблизу протікає ріка Гнила Липа. До залізничної станції Бурштин 9 км. До села прилучені села Бабухів і Березівка.

На лівому березі Гнилої Липи, за селом, виявлено пізньопалеолітичну стоянку. В урочищі Янівці знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи. Назва села походить від конюшень галицьких князів, де бояри розводили коней і продавали їх навіть у Візантію. Село Конюшки належить до давніх поселень Прикарпаття. Кілька поселень тих часів з назвою Конюшки або Конюхи зустрічають по інших повітах галицької землі.

Перша письмова згадка про Конюшки належить до середини XV ст. Село було власністю різних польських шляхтичів, які часто перепродували, або передавали його в оренду. Час від часу польські королі "дарували" село шляхтичам за "вірну службу короні". У 1565 році його "навечно" передано шляхтичу М. Синявському. Фільварок Синявських був одним з найбагатших на Рогатинщині.

Селяни возили з Долини сіль до Рогатина, а також у Литву. Вони платили мито від кожного воза по 20 грошів й самі ремонтували дорогу.

Немалий прибуток мали з селян і дві корчми.

Коли восени 1648 року на Прикарпатті з'явилися козацькі війська, жителі Конюшок, разом з мешканцями навколишніх сіл, повстали проти польської шляхти. Вони напали і зруйнували панський маєток у сусідньому селі Обельниці. Жителі села брали участь у сільськогосподарських страйках у 1906 році, що відбувалися в рогатинському повіті.

В кінці XIX і на початку XX ст. намічалось поживлення в розвитку освіти на селі. 1894 року в Конюшках відкрили однокласну школу, в якій навчалось 25-30 дітей. Через 13 років цю школу переіменовано у двокласну.

Була дерев'яна церква св. Николая, побудована в 1902 р. Мешканців було: 1461 українців-католиків, 75 латинників і 44 жиди. Діяла 4-класна утравістична школа, в якій навчалось 260 дітей. В 1935 р. о. Омелян Рудницький був парохом і о. Емануїл Кордуба сотрудником, приналежні до рогатинського деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 203 члени. Обороти за рік виносили 54,059 зл. п., дохід з торгів 2,046 зл. п.

## КОРОСТОВИЧИ

**КОРОСТОВИЧИ** — село, на лівому березі річки Гнилої Липи, за 16 км на південь від Рогатина та за 9 км від залізничної станції Демянів. Шосейна дорога з'єднує село з Бурштином. До села приєднано Куропатники.

Перша письмова згадка про Коростовичі належить до 1447 року.

Поблизу Коростовичів та Куропатників виявлено поселення трипільської культури, доби бронзи, черняхівської культури та поселення VI-VII ст.ст., а в урочищі Завада — IX-XII століть.

Церква св. Бориса й Гліба, мурована з 1910 р. Мешканців було 690 українців-католиків, 50 латинників і 14 жидів. Діяла 2-класна польська школа, в якій навчалось 102 дітей. В 1935 р. о. Йосиф Марицький був парохом, приналежав до бурштинського деканату.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 107 членів. Обороти за рік виносили 14,678 зл. п., дохід з торгів 1,154 зл. п.

## КУКІЛЬНИКИ

**КУКІЛЬНИКИ** — село, розкинулось в долині річки Нараївки, за 26 км від Рогатина та за 12 км від залізничної станції Задністрянське. Шосейною дорогою з'єднане село з Болшівцями та Галичем.

Перша письмова згадка про Кукільники належить до 1421 року.

В селі була дерев'яна церква Введення в Храм Преч. Діви Марії з 1817 року. Населення: 480 українців-католиків, 237 латинників, 17 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалось 68 дітей. В 1935 р. парохом був о. Володимир Шанайда. Підпорядковані села: Загіря-Кукільницьке, Нараївка і Слобода-Кукільницька.

## КУНИЧІ

**КУНИЧІ** — село на південь від повітового осередку, за 10 км. по лівому боці ріки Гнила Липа. Населення було 344 українців-католиків, 4 латинники. Діяла однокласна приватна українська школа, в якій навчалося 48 дітей. Була дерев'яна церква Покрова Пресв. Богородиці з 1873 р. Селом завідував парох Юнашкова.

Під адміністраційним оглядом село належить до села Настащин.

## КУРОПАТНИКИ

**КУРОПАТНИКИ** — село віддалене за 20 км. від повітового осередку. Населення було 841 українців-католиків, 115 латинників, 12 жидів. Діяла двокласна утравістична школа, в якій навчалося 111 дітей. Була дерев'яна церква св. Параскеви з 1888 р. Парохом в 1935 р. був о. Степан Паламар, приналежний до бурштинського деканату.

Під адміністраційним оглядом село є приналежне до села Коростовичі.

## ЛИПИЦЯ ГОРІШНЯ

**ЛИПИЦЯ ГОРІШНЯ (ВЕРХНЯ ЛИПИЦЯ)** — село над берегом річки Нараївка, за 16 км. на схід від повітового міста Рогатин та за 3 км від залізничної станції Підвисоке. До села прилучені населені пункти: Городиська, Зеленів, Лопушня, Малинівка.

Перша письмова згадка про село появилася у 1447 році. У липні 1906 року жителі взяли участь в аграрному страйку.

На околиці Верхньої Липиці виявлено стоянку доби пізнього палеоліту, рештки поселення та могильник II-III ст. ст. нашої ери, що дали назву липицькій археологічній культурі.

Церква Різдва Преч. Діви Марії, мурована з 1896 р. Проживало там 2590 українців-католиків, 500 латинників і 100 жидів. Діяла 5-класна утравістична школа, в якій навчалося 350 дітей. В 1935 р. парохом був о. Іван Мацак. Парафія належала до рогатинського деканату.

## ЛИПИЦЯ ДОЛІШНА

**ЛИПИЦЯ ДОЛІШНА (НИЖНЯ ЛИПИЦЯ)** — село на полудневий схід, за 17 км. від повітового осередку. Населення було 1370 українців-католиків, 150 латинників, 100 жидів. Діяла 3-класна українська школа, в якій навчалося 160 дітей. Була дерев'яна церква св. Йоахима й Анни з 1860 р. Ректором був в 1935 р. о. Евстахій Стернюк, приналежний до рогатинського деканату.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Світанок. (Свістільники).

Кооператива "ДОБРОБУТ" мала в кінці 1937 р. 67 членів. Обороти за рік виносили 19,975 зл. п., дохід з торгів 1,790 зл. п.

## ЛУКОВЕЦЬ ВИШНІВСЬКИЙ

**ЛУКОВЕЦЬ ВИШНІВСЬКИЙ** — село, розташоване за 34 км. на південний захід від повітового міста Рогатин та за 4 км від залізничної станції Журавно. До нього належать населені пункти: Вишнів, Зруб та Луковець-Журівський.

На території села збереглися залишки монастиря 17 століття. В селі Вишнів була дерев'яна церква Чуда св. Михаїла з 1804 р., яку відновлено в 1878 р. Населення було 1429 українців-католиків, 188 латинників, 18 жидів. Діяла 2-класна утравквістична школа, в якій навчалося 178 дітей. В 1935 р. парохом був о. Володимир Любка, приналежний до бурштинського деканату.

## ЛУЧИНЦІ

**ЛУЧИНЦІ** — село, на лівому березі річки Гнилої Липи, за 8 км на південь від Рогатина. До села належить населений пункт Обельниця.

Перша письмова згадка про село належить до 1475 року. Жителі Лучинців брали участь в аграрному страйку 1906 року.

Муровану церкву св. Николая побудовано в 1903 р. Мешканців було 1655 українців-католиків, 37 латинників і 9 жидів. Діяла 2-класна утравквістична школа, в якій навчалося 198 дітей. В присілку Заливки була однокласна школа, де було 38 дітей. В 1935 р. парохом був о. Йосиф Яворський, декан, і сотрудником о. Іван Волод. Заячківський, приналежні до рогатинського деканату.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 109 членів. Обороти за рік виносили 49,029 зл. п., дохід з торгів 3,188 зл. п.

## ЛЮБША

**ЛЮБША** — село віддалене на 2 км. від села Виспи, якому тепер адміністраційно підлягає. Мало мешканців 535 українців-католиків, 15 латинників і 10 жидів.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Виспа.

Кооператива "ПРАЦЯ" мала в кінці 1937 р. 42 члени. Обороти за рік виносили 15,926 зл. п., дохід з торгів 1,284 зл. п.

## МАРТИНІВ НОВИЙ

**МАРТИНІВ НОВИЙ (НОВИЙ МАРТИНІВ)** — приналежить тепер до села Тенетники. В селі є церква св. Николая, дерев'яна, з 1889 р. На присілку Вигівка знаходиться церковця св. Йосифа Обручника, дерев'яна, з 1910 р. Мешканців було 1135 українців-католиків, 650 латинників і 25 інших. Діяла 3-класова польська школа, в якій навчалося 120 дітей. Парохом був о. Йосиф Дикий, приналежний до бурштинського деканату.



Кооператива "НАША БУДУЧНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 51 членів. Обороти за рік виносили 15.165 зл. п., дохід з торгів 1,398 зл. п.

## МАРТИНІВ СТАРИЙ

**МАРТИНІВ СТАРИЙ (СТАРІЙ МАРТИНІВ)** — приналежний тепер до села Дем'янів. В селі є церква св. Михаїла. Церква згоріла, нова в будові. Селом завідував парох Мартинова Нового. Населення: 507 українців-католиків, 60 латинників і 63 інших. Діяла однокласова утравістична школа, в якій навчалось 90 дітей.

## МЕЛНА

**МЕЛНА (МЕЛЬНА)** — село віддалене на 5 км. від села Виспа, якому тепер підлягає під адміністраційним оглядом. Мешканців було 780 українців-католиків, 30 латинників і 10 жидів.

Дерев'яна церква св. Михаїла з 1782 р. Діяла в селі однокласна утравістична школа, в якій навчалось 55 дітей. Селом завідував парох Виспи.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 60 членів. Обороти за рік виносили 11,078 зл. п., дохід з торгів 890 зл. п.

## НАСТАЩИН

**НАСТАЩИН (НАСТАШИНЕ)** — село, розташоване на правому березі Гнилої Липи, за 10 км на південь від Рогатина та за 7 км від залізничної станції Дем'янів. Шосейна дорога з'єднує село з Рогатином та Бурштином, до села прилучено Куничі.

Перша письмова згадка про Насташин належить до 1433 року. На території Куничів збереглися рештки давньоруського городища, що зветься Полянка.

Дерев'яна церква св. Михаїла була в будові, тимчасово вживали барак у 1935 р. Населення було 1033 українців-католиків, 10 латинників і 18 жидів. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалось 147 дітей. В 1935 р. о. Дмитро Процик був парохом і належав до бурштинського деканату.

Кооператива "НАША БУДУЧНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 121 членів. Обороти за рік виносили 35,219 зл. п., дохід з торгів 2,222 зл. п.

## НІМШИН

**НІМШИН** — село положене за 28 км. на південь від повітового осередку. Населення: 900 українців-католиків, 10 латинників і 10 жидів. Діяла 2-класна українська школа, в якій навчалось 120 дітей. Була дерев'яна церква Богоявлення Господнього з 1810 р. В 1935 р. парохом був о. Михайло Шавала, приналежний до галицького деканату.

Адміністраційно тепер є прилучене до села Демешківці.

Кооператива "ПРАЦЯ" мала в кінці 1937 р. 147 членів. Обороти за рік виносили 12,651 зл. п., дохід з торгів 1,047 зл. п.

## ОЗЕРЯНИ

**ОЗЕРЯНИ** — село на південь від повітового осередку, за 17 км. Населення було 532 українці-католики, 12 латинників і 7 жидів. Діяла однаклясна утравістична школа, в якій навчалося 85 дітей. Була дерев'яна церква св. Георгія з 1911 року. Селом завідував парох села Куропатники.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Слобода, раніше Стасева Воля.

## ОБЕЛЬНИЦЯ

**ОБЕЛЬНИЦЯ** — село на південь від повітового осередку, за 8 км., положене на лівому боці ріки Гнила Липа. Населення було 603 українців-католиків, 5 латинників, 1 євангелик та 5 жидів. Діяла однаклясна українська школа, в якій навчалося 82 дітей. Церква св. Николая згоріла в 1915 р., тимчасово вживали дерев'яний барак. Село належало до парафії в Юнашкові.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Лучинці.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 92 члени. Обороти за рік виносили 20,454 зл. п., дохід з торгів 1,456 зл. п.

## ПЕРУНІВКА

**ПЕРУНІВКА (ПЕРЕНІВКА)** — село на північний схід від Рогатина за 2 км. Населення було 190 українців-католиків і 20 латинників. В селі була мала дерев'яна церковця, яку обслуговував парох міста Рогатин.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Бабинці.

## ПІДГОРОДДЯ

**ПІДГОРОДДЯ** — село, за 2 км. на північ від Рогатина, поблизу Гнилої Липи, притоки Дністра. Тепер є прилучені села Луковище і Руда.

На околиці Підгороддя і Руди виявлено скарб бронзових сокир і посуду доби пізньої бронзи. Поблизу Підгороддя збереглися карпатські кургани III-VI ст. нашої ери та залишки давньоруського городища X-XIII століть.

Мурована церква Собора св. Йоана Хрестителя з 1922 р. Населення було 892 українців-католиків, 18 латинників і 19 жидів. Діяла двоклясна утравістична школа, в якій навчалося 128 дітей. В 1935 р. завідувателем парафії був о. Василь Максимець, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 93 члени. Обороти за рік виносили 12,680 зл. п., дохід з торгів 1,163 зл. п.

## ПІДВИННЯ

**ПІДВИННЯ** — село віддалене на 2 км на схід від Бабинців, при дорозі на Бережани, ще перед селом Пуків. Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Бабинці. Діяла стара дерев'яна церква Воздвиження Чесного Хреста, під опікою пароха Бабинців. Населення 414 українців-католиків, 62 латинників, 8 жидів. Діяла однокласна утравістична школа, в якій навчалось 54 дітей. До повітового міста Рогатин було 3 км.

## ПІДКАМІНЬ

**ПІДКАМІНЬ** — село положене на північний захід від повітового осередку за 14 км. і за 6 км. від залізничної станції Помонята. До 1939 р. в селі була пошта, яка обслуговувала довколишні місцевості.

Підкамінь у письмових джерелах уперше згадується в 1440 році.

В 1648 р. жителі Підкаменя, разом зі селянами навколишніх сіл, штурмом оволоділи замком, брали участь у збройних нападах на замки в Роздолі і Новосілці. Ватажків повстання С. Камінського та Ф. Полатайка прилюдно страчено в 1649 році.

Мурована церква Собора Пресвятої Богородиці з 1870 р. В 1935 р. парохом був о. Михайло Петрів, приналежний до деканату в Нових Стрильцях. Діяла трикласна польська школа, в якій навчалось 101 дітей. До парафії належало село Яглуш.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 64 члени. Обороти за рік виносили 13,037 зл. п., дохід з торгів 940 зл. п.

## ПІДМИХАЙЛІВЦІ

**ПІДМИХАЙЛІВЦІ** — село, розташоване на березі річки Свірж, за 32 км на захід від міста Рогатин. До села прилучено населені пункти Григорів та Григорівська Слобода.

Першу письмову згадку про село датовано 1453 роком.

Дерев'яна церква Чуда св. Михаїла з 1850 року, відновлена 1928 р. Мешканців було: 927 українців-католиків, 14 латинників і 10 жидів. Діяла двокласна школа, в якій навчалось 118 дітей. Село належало до парафії Журів.

Кооператива "СИЛА" мала в кінці 1937 р. 125 членів. Обороти за рік виносили 27,438 зл. п., дохід з торгів 2,217 зл. п.

## ПІДШУМЛЯНЦІ

**ПІДШУМЛЯНЦІ** — село положене на південний схід від повітового осередку, за 30 км. Населення було 520 українців-католиків, 296 латинників і 16 інших. Діяла двокласна польська школа, в якій навчалось 70 дітей. Церква Успення Пресв. Богородиці знищена під час війни. Селом завідував парох Старих Скоморох.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Старі Скоморохи.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 41 членів. Обороти за рік виносили 15,791 зл. п., дохід з торгів 1,086 зл. п.

## ПОМОНЯТА

**ПОМОНЯТА** — село, положене на захід від повітового осередку, за 13 км. Мешканців: 1180 українців-католиків, 20 латинників і 8 жидів. Діяла триклясна утраквістична школа, в якій навчалось 130 дітей. Була дерев'яна церква св. Николая з 1876 р., а парохом в 1935 р. був о. Микола Косович, приналежний до ходорівського деканату.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Долиняни. В селі було около 250-300 господарств, з того 10-15% мали 15-50 моргів поля, 40% мали 5-10 моргів, а 50% мали менше й ходили на заробітки до фільварків. Заробляли по 60-80 грошів денно. Около 15 робітників працювали на залізниці.

Свідомість в селі піднеслася. Кожної неділі хлопці й дівчата виходили на майдан і там виконували різні вправи, бо були членами Т-ва "Луг". До 1934 р. товариства не мали власної домівки. Пізніше вихідці зі села, які мешкали в Америці, помогли побудувати величавий дім. Там приміщувалися Читальня "Просвіти", кооператива, молочарня, а на горішньому поверсі були приміщення для різних сходин. При Читальні "Просвіти" існував театральний гурток і хор. Існувала також модерна джазова оркестра, а початок її припадає десь на 1932 рік. Оркестра пригравала на весіллях, а також і на фестинах, а навіть на похоронах. Коли під час пацифікації побили поляки свідомого українця із села Псари, який в скорому часі помер, то, власне, згадана оркестра була центральною атракцією масового похорону-демонстрації. (Деякі інформації подав С. Бойчак).

Кооператива "НАРОДНИЙ ДІМ" мала в кінці 1937 р. 133 члени. Обороти за рік виносили 24,799 зл. п., дохід з торгів 2,087 зл. п.

## ПОПЛАВНИКИ

**ПОПЛАВНИКИ** — село віддалене за 32 км. від повітового осередку, а тільки за 5 км. від міста Галич, положене над Дністром. Була дерев'яна церква Воскресення Господнього з 1900 р., а селом завідував парох села Ганівці. Населення: 448 українців-католиків і 3-ох латинників. Діяла одноклясна утраквістична школа, в якій навчалось 63 дітей.

Адміністраційно село тепер є прилучене до села Демешківці.

Село простягається майже півкругом по північній стороні старого корита Дністра. Мабуть і сама назва пішла від місця, де можна було спокійно поплавати. В селі була кооператива, де часто сходилися старші мешканці. Молодь, завжди в часі непогоди, збиралась в читальні "Просвіти". При читальні існував театральний гурток, який приготував вистави,

головно осінню і зимою. Поплавники, Ганівці та Старі Ганівці належали до одної парафії. Богослужби відправлялися кожної другої неділі. В Старих Ганівцях відправлялися час-до-часу вечірні, молебні, бо переїзд поромом через Дністер був часто обмежений. (Деякі інформації подав М. Чеме-ринський).

## ПОТІК

**ПОТІК**— село положене на захід за 2 км від повітового осередку, на правому березі ріки Гнила Липа. Населення було 774 українців-католиків, 2 латинників та 2 жидів. Діяла одноклясна утравквістична школа, в якій навчалося 79 дітей. Дерев'яна церква св. Николая з 1898 р. В 1935 р. парохом був о. Діонізій Телішук, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ" мала в кінці 1937 р. 57 членів. Обороти за рік виносили 20.300 зл. п., дохід з торгів 1,557 зл. п.

## ПСАРИ

**ПСАРИ (ПРИОЗЕРНЕ)** — село, лежить на березі річки Свірж, за 25 км на захід від міста Рогатина та за 3 км. від залізничної станції Помонята. Туди прилучено село Дегова.

Першу письмову згадку про село Псари знайдено в другій половині XVIII ст.

Дерев'яна церква Преображення Господнього з XVIII ст. Населення було 1105 українців-католиків, 305 латинників і 13 жидів. Діяла 2-клясна утравквістична школа, в якій навчалося 131 дітей. В 1935 р. парохом був о. Ювеналь Білинський, приналежний до деканату в Нових Стрілищах.

Кооператива "СЕЛЯНСЬКА СПІЛКА" мала в кінці 1937 р. 175 членів. Обороти за рік виносили 29,812 зл. п., дохід з торгів 1,697 зл. п.

## ПУКІВ

**ПУКІВ** — село, положене за 7 км. на схід від Рогатина. Через село проходить автотраса Рогатин — Бережани. До села прилучені Гоноратівка і Чесники. Пуків — давнє поселення на Прикарпатті. Перша письмова згадка належить до 1448 року. Село тоді входило до Рогатинського, а пізніше до Галицького повіту Руського воєвідства.

Власник Пукова, шляхтич Сільницький, який заборгував 23 тисяч злотих Одровському, передав село останньому на три роки.

Під час визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. жителі Пукова, разом з селянами сіл Бабинці, Серники середні, Юнашків, Обельниця, виступали проти польської шляхти. Панщину ліквідовано 1848 року. 1851 року в Пуківі відкривається церковно-парафіяльна школа. Вона не завжди працювала, часто бракувало вчителя. На початку XX ст. у селі створюються культурно-освітні організації.

Церква дерев'яна Введення в Храм Преч. Діви Марії з 1894 р. Населення: 1845 українців-католиків, 15 латинників і 5 жидів. Діяла 4-класна українська школа, в якій навчалось 240 дітей. В 1935 р. парохом був о. Василь Соловій, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 256 членів. Обороти за рік виносили 67,350 зл. п., дохід з торгів 4,644 зл. п.

## ПУТЯТИНЦІ

**ПУТЯТИНЦІ** — село, розташоване на березі річки Студеного Потоку, лівої притоки Гнилої Липи. Село віддалене на 4,5 км на південний схід від Рогатина. Перша згадка про село належить до 1466 року.

В селі була церква мурована з 1913 р. Населення було 1535 українців-католиків, 142 латинників і 32 жидів. Діяла 3-класна утраквістична школа, в якій навчалось 211 дітей. В 1935 р. парохом був о. Маріян Клодзінський, приналежний до рогатинського деканату.

Василь Іванців, уродженець села, який виїхав у 1927 р. з дружиною і двома малолітніми синами до Америки на заробітки, написав ряд споминів про рідне село і видав друком у книжці "ПРИВІТ ТОБІ УКРАЇНО". На тлі політичних подій, які розвивалися під час Першої світової війни, а також і передтим, намалював він описи з життя мешканців села. Під час Першої світової війни 22-ох жителів села зложили голови на різних фронтах за чужі державні інтереси, а 25 борців впали в боротьбі за волю України, або не повернулися з польського полону. Крім кількох середньозаможних господарств село складалося з малоземельних, бо величезна кількість землі належала до поміщика. Від 1902 до 1914 року зі села виїхало 320 осіб на заробітки. Переважно, новоприбулі зі села оселялися в Рочестері, де зорганізували свій Комітет, який помагав жертвами побудувати церкву і Читальню "Просвіти".

До 1939 р. в селі діяли Читальня "Просвіти", Кружок "Рідна Школа", "Сільський Господар"; спортові молодіжні організації та кооператива "Єдність". За час большевицької окупації (1939-1941) вивози на Сибір не оминули також села, а в 1942 р. німці розстріляли 5 осіб.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 136 членів. Обороти за рік виносили 41,351 зл. п., дохід з торгів 2,950 зл. п.

## РІЗДВЯНИ

**РІЗДВЯНИ** — село на південь від села Демянів, за 19 км. від повітового міста Рогатин. Дерев'яна церква Вознесення Господнього, з 1900 р. Населення 695 українців-католиків, 14 латинників і 9 жидів. Діяла однокласна українська школа, де навчалось 80 дітей. Селом завідував парох Німшина, приналежний до галицького деканату.

Адміністраційно приналежне до села Демянів.

Кооператива "НАДІЯ" мала в кінці 1937 р. 109 членів. Обороти за рік виносили 28,182 зл. п., дохід з торгів 2,101 зл. п.

## РОГАТИН

**РОГАТИН** — повітове місто, розташоване на річці Гнила Липа, лівобережній притоці Дністра, за 60 км. від Станіславава. Через місто проходить залізниця, збудована 1880 р., на Тернопіль, Бережани, Потутори, Ходорів, Стрий. Сполука до Львова була через Ходорів. Через місто переходили автошляхи: Львів, Перемишляни, Рогатин, Галич, Станіславів і Стрий, Ходорів, Рогатин, Бережани, Тернопіль. Населення: 8100 душ, в тому 3000 українців-католиків, 1750 поляків, 100 латинників і 3250 жидів.

Територія Рогатина була заселена з давних часів. В його околицях знайдено крем'яні знаряддя праці й посуд доби міді та бронзи, а також кам'яні скульптури кочівників, що жили тут у X-XII ст. ст., т.зв. "баби".

Австрійський уряд сприяв переселенню до міста заможних німців і поляків. Початкові школи були на низькому поземі, навчали тут польською мовою. На кошти українського населення 1909 р. було побудовано приватну Українську гімназію, якою опікувалося новозасноване товариство "Рідна Школа". Проіснувала коєдукаційна гімназія 20 років, бо польський уряд, продовжуючи свою шовіністичну політику, ведену під кличем "на знищенє Русі", восени 1930 р. розв'язав її. Тисячі гімназистів позбавлено можливости продовжувати навчання.

Рогатинська парафія мала такі церкви: Рождества Преч. Діви Марії, мурована з XVII ст., дочерна св. Духа з XVI ст., дерев'яна, готик; в присілку Перенівка: церква св. Петра й Павла, мурована з 1881 р. До рогатинської парафії також належали Бабинці Горішні, де була церква св. Николая з XVII ст., парохом якої був о. Теодосій Кудрик.

Після розв'язання гімназії постала була Мала Семінарія, головно, вищі класи для хлопців. Існувала 6-клясова народня школа "Рідна Школа". В місті була 7-клясна хлоп'яча і дівоча державна польська школа.

Найстаршою станицею торговельною належить уважати крамницю "Народна Торговля". Найзамітнішою господарською станицею став Союз Кооператив, який мав розподільню споживчих товарів для кооператив, а також збіжжеві магазини, мануфактурну крамницю, м'ясарню і великий магазин яєць. В середині 20-их років Союз побудував репрезентативний 3-поверховий дім, в якому "Народна Торговля" на партері влаштувала велику крамницю. В 30-их роках Союз Кооператив став Округним Союзом Кооператив і перебрав Кооперативні Союзи сумежних районів у Галичі, Перемишлянах і Ходорові.

Культурно-освітньою діяльністю займалася філія "Просвіти". Хоч місцева Читальня "Просвіти" не належала до передових клітин, то все таки при співпраці з іншими культ.-освітніми товариствами висліди були великі. Діяла духова оркестра, особливо на зовнішних походах, чи всенародніх здвигах. "Просвіта" дала початок іншим товариствам, як "Зоря", Т-во купців і промисловців, а також і спортові "Роксоляна" і "Сокіл". Ці останні мали свої футбольні клуби, які змагалися в системі Українського Спортового Союзу. Т-во "Луг" влаштувало повітові здвиги. Подібні здвиги влаштував Союз Українок, а також Т-во радикальної молоді "Каменярі".

Перед Другою світовою війною Рогатин був поважним торговельним центром, майже не було сіл в повіті, де не було кооперативних крамниць. В місті постало також багато українських крамниць і можна було вже завважити, що особливо молоді люди ішли до міста, де відкривали різні торговельні підприємства. Клич "Свій до Свого" поширено додатком "по Своє", бо назріла потреба підтримувати рідний промисел.

"Народна Торговля" вела свою крамницю в домі Округного Союзу Кооператив на долішньому поверсі. Крамниця була ведена взірцево. Довголітнім директором був Володимир Дуткевич, а опісля Іван Антоняк. Крім споживчих товарів першої потреби крамниця мала великий вибір імпортованих речей, відомих під назвою колоніальних товарів. Кожної середи, це був торговий день в Рогатині, поступали до крамниці покупці з досить віддалених місцевостей, головно, родини священиків, учителів та визначних діячів суспільного життя. "Народна Торговля" була місцем зустрічей для осіб з різних кінців повіту. Була це станиця, яка своїм виглядом та послугами поширювала добру опінію про українську кооперацію.

Заступником посадника-поляка був українець, інж. Роман Грицай, який починаючи від 20-их років був також міським архітектором. В міжчасі, під час Другої світової війни, посадником був д-р Михайло Пиріг, а останнім був інж. Роман Грицай. В Рогатині був Повітовий Суд. З українців, до Першої світової війни, були суддями брати Герасимовичі; один з них був начальником суду, оба поховані в Рогатині. За польської адміністрації одиноким українцем в суді був суддя Петро Когут, визначний громадянин і промотор т-ва "Рідна Школа". Довголітніми директорами народної школи були Аркадій Гургула, о. Андрій Мельник і Микола Водонос. Сеніорами Ставропігійського Братства були — купець Григорій Пеліховський і сотник Пиріг, податковий урядовець. Довголітнім секретарем був Михайло Лялька. В парі з розвитком кооперативного руху ріс також приватний сектор, купецькі підприємства, які створювали нові варстати праці. В податковому уряді працювали через довгі роки Михайло Горечий і сотник Пиріг. Директором комунальної Каси Ощадности був Борис Дуркот, а членом Надзірної Ради о. Йоан Давидович. Радними міста в різних каденціях були о. Теодосій Кудрик, Іван Поритко і Іван Замошак.

Адвокатами були д-р Семен Гладкий, д-р Антін Бабюк, мгр. Роман Шенкірик, мгр. Роман Бабюк, мгр. Володимир Граб, мгр. Мирослав Стрийський, а конціпієнтами Степан Кузик, д-р Мінко, мгр. Рома Гладка, мгр. Павлів, мгр. Іван Самарик, мгр. Іван Ошитко.

Лікарями були д-р Терлецький, д-р Василь Галяревич, д-р Льонгин Мельник, д-р Григорій Дмитрів, д-р Петро Онуфрик.

## РУДА

**РУДА** — село, на північ при головній шосі на Львів, за 3 км. від повітового осередку. Населення було 561 українців-католиків, 12 латинників. Діяла однокласна українська школа, в якій навчалося 72 дітей. Була дерев'яна



церква Богоявлення Господнього з 1896 р. Завідував селом парох Заланова.

Під адміністраційним оглядом село тепер належить до села Підгороддя.

Кооператива "НАРОДНИЙ ДІМ" мала в кінці 1937 р. 63 члени. Обороти за рік виносили 17,132 зл. п., дохід з торгів 1,181 зл. п.

## СВИСТІЛЬНИКИ

**СВИСТІЛЬНИКИ (СВІТАНОК)** — село, віддалене на 26 км. на південний схід від міста Рогатин, на 12 км. від залізничної станції Підвисоке. До села належать населені пункти Бойки, Вигода, Нижня Липиця та Стефанівка.

Перша письмова згадка про село належить до 1438 року. Мешканці села, разом з жителями Сернків, у 1648 році піднялись на боротьбу проти польської шляхти і два місяці держали в своїх руках маєток шляхтича, а в 1906 році селяни приєднались до аграрного страйку повіту.

Поблизу Нижньої Липиці виявлено стоянку пізнього палеоліту. На території Свистільник знайдено скарб римських монет II ст. нашої ери.

Церква знищена 1918 р. Є тимчасова дерев'яна каплиця Воскресення Христового. Населення: 2160 українців-католиків, 33 латинників і 24 жидів. Діяла 4-класна утравквістична школа, в якій навчалося 225 дітей. В 1935 р. парохом в селі був о. Роман Сорокевич, приналежний до бурштинського деканату.

## СЕРНИКИ ГОРІШНІ

**СЕРНИКИ ГОРІШНІ (САРНИКИ)** — село, віддалене на 26 км. на південь від Рогатина та на 15 км. від залізничної станції Широка. До села належить населений пункт Заливки.

Першу письмову згадку про село датовано 1449 роком.

У 1648 році селяни повстали на боротьбу проти Польщі, захопили замок місцевого шляхтича і держали його 8 тижнів.

1906 року в селі відбувся аграрний страйк.

На території села знайдено скарб римських монет II ст. нашої ери.

Дерев'яна каплиця-барак Преображення Господнього. Населення: 1220 українців-католиків, 20 латинників і 21 жидів. Діяла 3-класна українська школа, в якій навчалося 135 дітей. В 1935 р. парохом був о. Василь Саяк, приналежний до бурштинського деканату.

Село не мало народних провідників. Священик був хоровитий і не проявляв жадної діяльності. В часі Першої світової війни згоріла церква. Село було опущене під кожним оглядом. Згодом цю прогалину заповнила радикальна партія, зорганізувала читальню "Просвіти" та молодечу організацію "Каменярі". Їм приходилося дуже тяжко, бо в селі було аж три малі поміщицтва (дідичі) та було околб 15 жидівських родин. Управителі фільварків були, звичайно, поляки. Деякі жиди мали крамниці, а деякі були хліборобами, але між тими останніми була нормальна співпраця зі селянами. Слабо розвивалася кооператива, бо не було відповідних керівників. (Деякі інформації подав О. Процик).

## СЕРНИКИ ДОЛІШНІ

**СЕРНИКИ ДОЛІШНІ (ПОДІЛЛЯ)** — село, на південний схід, за 18 км. від повітового осередку. Населення було 623 українці-католики, 610 латинників і 30 жидів. Діяла 2-класна польська школа, в якій навчалося 135 дітей. Була дерев'яна церква Успення Пресв. Богородиці з 1898 р., а село належало до парафії Серники Середні.

Під адміністраційним оглядом село належить до села Слобода, давніше Стасева Воля.

Національна свідомість українського населення була низька. Велика кількість поляків не сприяла нормальному розвитку національної солідарності. Поляки мали костел, а священник-єзуїт пильно дбав про поширення польського стану посідання, включно з переписуванням метрик народження греко-католиків на римо-католицьку віру, тобто як говорили на "правдиву віру". Поляки мали організацію "Стшельцуф", що застрашували наше мирне населення. Поміщиком був поляк вірменського походження. Згідно з державним законом, поміщики з більшою кількістю землі мусли продавати частину землі польським колоністам з мазурських болот за дуже низькі ціни. Одначе поміщик-вірменин ухитрився і продав землю селянам-українцям по нормальній ціні. Польська адміністрація фільварку, разом з монахиями і священником-єзуїтом, винародовлювали малосвідоме українське населення.

В селі діяла читальня "Просвіти" та ощадностева спілка. (Деякі інформації подав О. Процик)

Кооператива "СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР" мала в кінці 1937 р. 80 членів. Обороти за рік виносили 22,966 зл. п., дохід з торгів 2,129 зл. п.

## СЕРНИКИ СЕРЕДНІ

**СЕРНИКИ СЕРЕДНІ (ДІБРОВА)** — село, положене на південний схід на 27 км. від міста Рогатина і на 16 км. від залізничної станції Бурштин.

Перша письмова згадка про село походить з 1490 року. 1906 року тут відбувся аграрний страйк. Дерев'яна церква св. Михаїла з 1896 р. Проживало там 1232 українців-католиків і 12 латинників. Діяла 2-класна утравістична школа, в якій навчалося 132 дітей. Парох села завідував також парафією в селі Серники Долішні (Поділля). В 1935 р. о. Роман Смулка був парохом села, приналежний до бурштинського деканату.

З-поміж трьох сіл, що мали назву Серники, село Серники Середні було найсвідоміше та добре зорганізоване. Це була заслуга священника та учителя. Справді, священник був русофілом, він перший заснував читальню ім. Качковського, споживчу крамницю і молочарню. У противагу йому учитель (Білоус) поміг зорганізувати споживчу кооперативу, молочарню, яка згодом стала районною, т-во "Сільський Господар", молодечу організацію "Сокіл" та побудувати гарний мурований дім, де приміщувалися всі організації та установи села. За почином священника, п'ять здібніших учнів пішло до бережанської гімназії, а за почином учителя чотирьох пішло до

рогатинської гімназії. Коли священник виїхав зі села, зникло все русо-фільство, разом з установами. Правда побідила, хоч витрачено багато часу та енергії на боротьбу брата з братом. До села приходили часописи: "Діло", "Новий Час", "Народня Справа". У виборах до сойму брала активну участь більшість жителів села. Молодь симпатизувала з націоналістами, хоч до організації безпосередньо не належали. В селі були дві родини римокатоликів, але вони були українцями. (Деякі інформації подав О. Процик)

Кооператива "ПРАЦЯ" мала в кінці 1937 р. 163 члени. Обороти за рік виносили 38,140 зл. п., дохід з торгів 2,610 зл. п.

## СКОМОРОХИ

**СКОМОРОХИ СТАРІ** — село, що розкинулось на лівому березі річки Нараївки, за 24 км. на південний схід від Рогатина та за 17 км. від залізничної станції Бовшів. Через село проходить автошлях на Нові Скоморохи. Загір'я та Кукільницьке. До села прилучено Нові Скоморохи й Підшумлянці.

Перша згадка про село належить до 1443 року.

Вихідцем села є український письменник К. Бобикевич (р.н. — 1884). Мурована церква Чуда св. Михаїла з 1866 р., відбудована 1925 р. Населення: 639 українців-католиків і 280 латинників. Діяла 2-клясна польська школа і мала 81 дітей. Парохом був о. Василь Німий, приналежний до галицького деканату.

Кооператива "НАША ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 55 членів. Обороти за рік виносили 14,154 зл. п., дохід з торгів 1,275 зл. п.

**СКОМОРОХИ НОВІ** — село на південний схід від повітового осередку за 28 км. Населення було 1193 українців-католиків і 22 латинників. Діяла двоклясна утравістична школа, в якій навчалось 162 дітей. Дерев'яна церква св. Михаїла була в будові, тимчасово вживано дерев'яну каплицю з 1920 року. Парохом в 1935 р. був о. Білик Михайло, приналежний до галицького деканату. Адміністраційно село тепер належить до села Старі Скоморохи.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 55 членів. Обороти за рік виносили 18,105 зл. п., дохід з торгів 755 зл. п.

## СТАСЕВА ВОЛЯ

**СТАСЕВА ВОЛЯ (СЛОБОДА)** — село, розташоване за 16 км. на південь від Рогатина та за 10 км. від залізничної станції Бурштин. Автошлях з'єднує Слободу з Бурштином і Болшівцями. До села прилучено Поділля (давніше Серники Долішні) та Озеряни.

Першу письмову згадку про село датовано 1785 роком. Дерев'яна церква св. Йоана Богослова з 1870 р. Населення: 546 українців-католиків, 125 латинників і 18 жидів. Діяла одноклясна польська школа, в якій навчалось 85 дітей. Завідував парох Коростович.

Кооператива "ПЕРЕМОГА" мала в кінці 1937 р. 53 члени. Обороти за рік виносили 11,581 зл. п., дохід з торгів 1,027 зл. п.

## СТРЯТИН

**СТРЯТИН** — село, віддалене за 16 км. на схід від міста Рогатина, вздовж річки Студеного Поточку і за 12 км. від залізничної станції Пуків. До Стрятина належать населені пункти Пилипівці та Погребівка.

Перша письмова згадка про Стрятин належить до 1464 року.

Власник села Г. Балабан заснував тут друкарню у 1599 році і школу в 1602 р. Друкарем і видавцем був відомий діяч української культури й освіти Памва Беринда.

Мурована церква св. Димитрія з 1795 р., перебудована в 1911 р.; дочерна — мурована, Покрова Пресв. Богородиці з 1812 р. Населення: 1872 українців-католиків, 98 латинників і 167 жидів. Діяла 5-класна утравістична школа, було 286 дітей. Парохом був о. Йосиф Дубанович, приналежний до рогатинського деканату.

Перед Першою світовою війною Стрятин складався з двох громад — міста і села. Місто, як звичайно у Західній Україні, було заселене численно жидівським населенням.

Започаткувала і провела будову Дому "Просвіти" група емігрантів з Америки. Вони виїхали до США перед війною. Після війни декілька з них повернулося до села і взялися за культурно-освітню працю. Після Першої світової війни Стрятин, що складався з двох громад — міста і села — управлявся окремими війтами і громадськими радами. Шкільного будинку спочатку не було, а навчання відбувалось у селянських хатах.

З північної сторони до шкільного подвір'я прилягає церковна площа, на якій стоїть мурована з каменя, крита бляхою церква св. Покрови і дерев'яна, теж бляхою крита, дзвіниця. Була також друга церква св. Димитрія. Обі церкви у формі базилік з маленькими банями по середині даху, маленькими хорами над входом і іконостасами.

В Стрятині діяла кооператива з 4-ма крамницями і молочарня. У визвольних змаганнях за Українську Державу згинуло 11 вояків, а в 1941 р. в підпіллю згинули, застукані ворогами, 3 хлопці; в 1944 р. згинули також 3 особи.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 207 членів. Обороти за рік виносили 61,617 зл. п., дохід з торгів 4,560 зл. п.

## ТЕНЕТНИКИ

**ТЕНЕТНИКИ** — село, розташоване на лівому березі Дністра, за 28 км. на південний захід від Рогатина та за 4 км. від залізничної станції Букачівці. Через село проходить дорога, що з'єднує його з Бурштином та Букачівцями. До села належить Мартинів Новий.

Перша письмова згадка про село належить до 1447 року.

На території села виявлено поселення і могильник доби бронзи.

Дерев'яна церква св. Йоана Золотоуста з 1893 р. Населення: 366 українців-католиків, 300 латинників і 12 інших. Діяла 2-класна утраквістична школа, в якій навчалося 72 дітей. Селом завідував парох Мартинова Нового.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 64 члени. Обороти за рік виносили 10,649 зл. п., дохід з торгів 699 зл. п.

## УЇЗД

**УЇЗД** — мале село, гейби присілок, приналежне до парафії Жовчів. Населення: 630 українців-католиків, 5 латинників і 5 жидів.

Кооператива "ЛЮБОВ" мала в кінці 1937 року 80 членів. Обороти за рік виносили 25,854 злотих, дохід з торгів 1,787 злотих.

## ФІРЛЕЇВ

**ФІРЛЕЇВ (ЛИПІВКА)** — (до 1570 р. Матіїв, до 1948 р. Фірлеїв) — село, розташоване поблизу річки Гнилої Липи, притоки Дністра, за 12 км на північ від повітового міста Рогатин. До села належать населені пункти Воронів, Кліщівна, Кривня. Село засновано на початку XV ст. Чотири рази татари нищили і палили село. В XVI-XVII ст. ст. Фірлеїв був містечком, тут розвивався ганчарський промисел. Великої шкоди господарству й населенню містечка заподіяли в 1828 році пожежа й саранча, а в 1831 і 1855 роках — холера. Мурована церква Сошествія Св. Духа з 1893 р. Мешканців було 1075 українців-католиків, 385 латинників і 20 жидів. Діяла трикласна утраквістична школа, в якій навчалося 145 дітей. В 1935 р. парохом був о. Михайло Горчинський.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 205 членів. Обороти за рік виносили 35,865 зл. п., дохід з торгів 1,637 зл. п.

## ФРАГА

**ФРАГА (ЯГОДІВКА)** — село, розкинулося понад річкою Свірж, за 16 км. на захід від Рогатина, за 8 км. від залізничної станції Помонята. До села прилучені тепер населені пункти Беньківці, Підбіря, Підкамінь.

Ягодівка відома з другої половини XVIII століття.

Була дерев'яна церква Перенесення Мощів св. Николая з 1732 р. Населення було: 749 українців-католиків, 85 латинників і 11 жидів. До парафії належало також село Підбіря, де було 351 українців-католиків, 39 латинників і 3 жида. В Підбірю була мурована церква св. Параскеви з 1890 р. Діяла школа, спільно з Підбірям, трикласна українська, в якій навчалося 180 дітей.

В 1935 році парохом був о. Василь Телішевський, приналежний до деканату в Нових Стрелищах.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 109 членів. Обороти за рік виносили 36,570 зл. п., дохід з торгів 2,120 зл. п.

## ХОХОНІВ

**ХОХОНІВ** — село, віддалене за 28 км. від повітового осередку, на південний схід, близько містечка Болшівці. Населення: 921 українців-католиків, 309 латинників та 9 інших. Діяла 2-клясна утравістична школа, в якій навчалося 119 дітей.

Була дерев'яна церква Воздвиження Чесного Хреста з 1846 р. Завідував селом парох Дитятин.

Під адміністраційним оглядом село належить до села Дитятин. Назва села, здогадуються, походить від того, як люди, утікаючи від татар, загналися в лісову гущавину і попали наче у великий яр, де поселилися і там заснували село. Від слова "ховатися" й "сховку" перед татарами назвали те місце Хохонів. Перед Другою світовою війною мешканців було: 1015 українців-католиків, 30 поляків, 200 латинників і 5 жидів. Церква св. Стрітєння ще з XIX ст. була побудована на високій горі, що звалася Церковник, приналежна до парафії в Дитятині. Пароходами були оо. Лежогубський, Барвінський, Рудницький. В селі було 6 майстрів будівничих, 2-ох мулярів, 1 кравець, 3 столярі, 3 стельмахи, 1 коваль і 4 шевці. Була приватна олійня, куди приїздили також з довколишніх сіл. Читальня "Просвіти" діяла добре, а кооператива мала також філію на горішньому кінці. В 1937 р. зорганізовано було перший дитячий садок — передшкілля. В тому році перший раз був зорганізований фестин, де виступали молодь і діти. В 1938 р. відзначено 950 ліття хрещення України, а на пам'ятку було посвячено й вкопано біля церкви високий дерев'яний хрест. Діяла 2-клясна утравістична школа, в якій навчалося 119 дітей. (Деякі інформації подав С. Штиркало)

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 83 члени. Обороти за рік виносили 21,553 зл. п., дохід з торгів 1,282 зл. п.

## ЧАГРІВ

**ЧАГРІВ** -- село віддалене за 18 км. на південь від міста Рогатин і за 5 км. від залізничної станції Букачівці.

Першу письмову згадку про село датовано 1438 роком. На відзначення скасування панщини в 1849 році побудовано пам'ятник. В 1906 році в Чагрові відбувся аграрний страйк.

У Чагрові народився український філолог і педагог І. М. Огоновський (1854-1929).

Обширну згадку про село Чагрів, назва якого, мабуть, походить від княжих бояр Чагрових, подає Осип Назарчук, автор української історичної повісті з 12-го століття в двох частинах п.н. "КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ ОСМО-МИСЛ". Автор наводить багато виписок зі старо-українських літописних джерел, тож можна мати довір'я до його тверджень.

Дерев'яна церква Покрова Пресв. Богородиці з 1890 р. Мешканців: 1650 українців-католиків, 30 латинників і 50 жидів. Діяла 3-клясна утравістична школа, було 230 дітей. В 1935 р. парохом був о. Омелян Лопушанський,

приналежний до бурштинського деканату. Під час війни, за німецької окупації, парохом був о. Іван Олексюк. Діяльні були товариства: Читальня "Просвіти", кооператива, кружок "Сільський Господар" Союз Українок, Т-ва молоді "Сокіл" і "Каменярі", хор, аматорський гурток.

Большевики вивезли на Сибір декілька родин за час своєї окупації.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 66 членів. Обороти за рік виносили 22,666 зл. п., дохід з торгів 1,671 зл. п.

## ЧЕРНІВ

**ЧЕРНІВ** — село, віддалене на 39 км. на південний захід від Рогатина, на 4 км. від залізничної станції Букачівці. До нього належить село Журів.

Перша письмова згадка про Чернів належить до 1445 року.

В другій половині XVII ст. в районі Чернева діяв загін опришків. Жителі Чернева брали участь у визвольній війні 1648-1654 рр. проти Польщі; разом зі селянами навколишніх сіл захопили замок у селі Журові.

Мурована церква Преображення Господнього з 1869 р. Населення: 1850 українців-католиків, 8 латинників і 18 інших. Діяла трикласна ут-раквістична школа, в якій навчалося 270 дітей, в присілку Посверж була однокласна українська школа і мала 50 дітей. В 1935 р. парохом був о. Олександр Гвоздецький, приналежний до бурштинського деканату.

В селі, коло млина, є найвище положене місце, зване горою св. Петра і Павла. Була тут у давніх часах славна церква св. Петра і Павла фундатором якої була княгиня Олена Височан-Острозька. Церкву цю пізніше зруйнували татари. Церкви не відбудували, зате побудували нову в середині села. У віддалі 3/4 км. від залізничної станції Чернів були руїни замку княгині Олени Височан-Острозької. Замок був літньою резиденцією княгині.

## ЧЕСНИКИ

**ЧЕСНИКИ** — село, на схід від повітового осередку за 11 км. Населення 1606 українців-католиків, 241 латинників і 35 жидів. Діяла двокласна українська школа, в якій навчалося 127 дітей. На присілку Гоноратівка була однокласна польська школа, де було 5 дітей. Мурована церква св. Михаїла з 1913 року. В 1935 р. парохом був о. Євген Вітошинський, приналежний до рогатинського деканату. Тепер під адміністраційним оглядом село належить до села Луків.

Кооператива "ВЛАСНА ПОМІЧ" мала в кінці 1937 р. 269 членів. Обороти за рік виносили 34,674 зл. п., дохід з торгів 2,068 зл. п.

## ЧЕРЧЕ

**ЧЕРЧЕ** — село, розташоване за 6 км. на захід від Рогатина та за 7,5 км. від залізничної станції Рогатин. Село розкинулося між горбами, понад річкою Потоком. Поблизу нього, на невеликих горбах, зеленіє масив лісу, що робить околиці Черча мальовничими. До села прилучені Залипя і Потік. На

території Черча трапляються знахідки давньоруських часів.

Перша письмова згадка про Черче подибується під 1443 роком. Поселення існувало тут ще у XII столітті. Назва його походить від чернечого поля до монастиря, — на ньому поселилися перші мешканці Черча. Спочатку село називалося Чернече, потім Чернче, а згодом — Черче. Село часто згадується в судових справах галицького цивільного суду за 1433, 1441 і 1446 рр., в яких відображено боротьбу на володіння ним.

1433 року король Владислав Ягайло передав магнатові М. Параві у власність землі з містом Рогатином і прилеглими до нього селами Бабинці, Потік, Черче. Тяжкого лиха зазнавали мешканці Черча через різні хвороби та епідемії. Ніякої медичної допомоги не було. Про цю сумну давню подію нагадує "холерський цвинтар".

Коли восени 1648 року війська Б. Хмельницького вступили на землі Східної Галичини, черчанські селяни, разом з міщанами Рогатина та жителями сусідніх сіл, виступили збройно проти панських маєтків. В 1772 році Черче перейшло під володіння австрійської монархії. В 1675 році відкрито однокласну школу, а в 1807 р. переорганізовано її на двокласну.

Після Першої світової війни Черче стало знане через виявлення високоєфективних сірчано-водневих джерел та лікувальної боровини. У 1926 році місцеві жителі збудували купальню й організували лікування хворих на ревматизм. Так постали відомі на цілу Галичину лікувальні пансіонати, відомі під назвою "Живець Черче". Під час літних вакаційних місяців туди з'їздилися тисячі українців, навіть з дуже віддалених теренів.

Дерев'яна церква св. Василя Великого з 1898 р. Населення: 1691 українців-католиків, 5 латинників і 3 жидів. Діяла 3-класна українська школа, в якій навчалося 218 дітей. В 1935 р. парохом був о. Іван Ратич, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "НАРОДНИЙ ДІМ" мала в кінці 1937 р. 276 членів. Обороти за рік виносили 74,819 зл. п., дохід з торгів 5,929 зл. п.

## ЮНАШКІВ

**ЮНАШКІВ** — село, розташоване за 28 км. на південь від Рогатина, за 16 км. від залізничної станції Бурштин-Дем'янів.

Першу письмову згадку про село датовано 1461 роком.

Церква Богоявлення Господнього згоріла в війні 1915 р., є тимчасова каплиця-барак. Населення: 1381 українців-католиків, 1 латинник і 13 жидів. Діяла трикласна українська школа, в якій навчалося 179 дітей. Парохом в 1935 р. був о. Степан Кіржецький, приналежний до бурштинського деканату.

Кооператива "ЗГОДА" мала в кінці 1937 р. 64 членів. Обороти за рік виносили 21,417 зл. п., дохід з торгів 1,518 зл. п.

## ЯБЛУНІВ

**ЯБЛУНІВ** — село, положене на південний схід за 20 км. від залізничної станції Галич. Через село проходить автошлях на Кукільники та Гнильче.



Мурована Церква св. Николая з 1863 р., відбудована в 1925 р. Населення було 1156 українців-католиків, 92 латинників, 9 інших. Діяла 2-класна утраквістична школа, в якій навчалося 151 дітей. В 1935 р. парохом був о. Василь Іван Вергун, приналежний до галицького деканату. До Рогатина було 42 км.

Кооператива "ЄДНІСТЬ" мала в кінці 1937 р. 151 членів. Обороти за рік виносили 13,029 зл. п., дохід з торгів 1,082 зл. п.

## ЯВЧЕ

**ЯВЧЕ** — село, розташоване за 15 км. на захід від Рогатина, за 8 км. від залізничної станції Помонята.. До села належать населені пункти Йосипівка та Межигай.

Перша письмова згадка про село належить до 1441 року.

У 1648 році селяни Явчого приєдналися до загальнонародної боротьби українського народу проти польської шляхти.

Дерев'яна церква св. Димитрія з 1897 року. Населення: 1460 українців-католиків, 215 латинників і 15 жидів. Діяла 3-класна утраквістична школа, до якої ходило 201 дітей. На присілку Березівка була однокласна польська школа з 51 дітей, на присілку Городьків однокласна польська школа з 19 дітей, на присілку Радванів однокласна польська школа з 26 дітей.

В 1935 р. парохом був о. Дмитро Хабурський, приналежний до рогатинського деканату.

Кооператива "САМОПОМІЧ" мала в кінці 1937 р. 118 членів. Обороти за рік виносили 18,021 зл. п., дохід з торгів 1,113 зл. п.

## ЯГЛУШ

**ЯГЛУШ** — село, розташоване за 16 км на північний захід від повітового міста Рогатина. Парох села Підкамінь завідував парафією Яглуш. Населення: 550 українців-католиків, 70 латинників і 10 жидів. Дерев'яна церква Воскресіння Господнього з 1914 р.

Кооператива "Добробут" мала з кінцем 1937 р. 43 членів. Обороти за рік виносили 9,633 зл. п., дохід з торгів 1,246 зл. п.

## БЕНЬКІВЦІ

Я гордий з мого рідного села, хоч мало воно свою, не зовсім добру, славу через те, що мало читальню ім. Качковського, та задержало її. Спершу, коли то Качковський почав заохочувати пригнічений і несвідомий нарід гуртуватися, вчитися, плекати рідну мову та боротися за свої права, все виглядало добре. Згодом виявилось, що всі дооколишні села мали дещо інші погляди та якось не дуже приязнилися з беньківчанами. Одне добре, що ці, зорганізовані в читальні, селяни послідовно працювали, а головне — заложили в селі громадську касу, з якої справді користали. Як треба було комусь допомогти в біді, допомогти виїхати за границю, то не муіли іти до визискувачів, що рахували великі проценти, а позичали в касі. Приступні проценти залишалися в громаді.

Від 1910 р. зліквідували коршми і пиятика в селі була зліквідована. Як комусь притрапилося нещастя, напр., хтось погорів, то громада разом будувала хату; як грім вбив корову одному господареві, а він мав четверо дітей, то скликали громадську раду і за фонди каси купили корову, щоб для дітей було молоко. Була в селі молочарня, — масло відсилали до Центросоюзу у Львові, а за молоко селяни отримували належність в грошах. Кооперативна крамниця доставляла товари по знижених цінах. Громада вибирала відповідальних людей до проводу і вони дбали, щоб все було належно ведене. Коли поставали якісь спори, скликали радних і розсуджували справу самі, при пораді священика. По державних судах не тягалися і не витрачали грошей. Найкращі ниви, звичайно, посідали поміщики і як продавали, то завдяки касі селяни могли набути гарне поле, бо каса була готова всім допомогти. Отже, бачимо, що зі зла виходило добре. Поставили кооперативну господарку на високий позем, помагали собі взаємно і в цей спосіб ставали добрим прикладом для наслідування другим.

МИХАЙЛО ХУДА

## БИБЛО

(тепер Набережна)

Библо — це невелике село, розташоване в долині річки Бибелки, в найбільш на схід висуненому закутку рогатинського повіту, творило разом із сусідніми Дитятином і Хохоневом одну парафію. В 1939-ому році було в селі 148 окремих господарств, з них 71 родина вважала себе поляками, 67 — українцями, було теж 6 мішаних польсько-українських родин і 4 жидівські.

На жаль, дуже мало є між нами людей, які пам'ятають події з-перед Першої світової війни. Не маючи доступу до архівних матеріалів, єдиним джерелом моєї статті була пам'ять цих людей, а їх небагато є тут, на Заході.

Так сталося, що в 1915-ому році, коли австрійсько-російський фронт затримався на деякий час над Гнилою Липою (на захід від нашої околиці), Библо опинилося у прифронтовій смузі й населення було евакуйоване в запілля. Російська армія поводитися з людьми гуманно, давала лікарську опіку людям, навіть допомагала харчами. Коли ж повернулися австрійські війська, почалися репресії під закидом шпигунства в користь Росії. Є припущення, що в Галичині повішено тоді яких 40 тисяч невинних людей. На додаток, відступаюча російська армія залишила Библо зруйнованим воєнними діями: поля зриті окопами й гарматними вирвами, будинки в селі спалені. Численні могили російських вояків були розсіяні по всіх полях і лише в 1930-му році на зарядження польської влади, зібрано ці тлінні останки в одну могилу біля церкви. Залишилося в селі теж п'ятеро байстрят, яких прозивали "москалями", але їх ніхто від загалу не відштовхував.

Під час українсько-польської війни 12 чоловіків були вояками Української Галицької Армії, 6 із них згинуло в боях, а ті, що повернулись, зазнавали різних перешкод і неприємностей від польської влади; польська поліція мала їх на списку та й пильно за ними стежила.

В 1920-ому році недалеко від Библа, а саме, на полі між Дитятином і Боковом, відбувся страшний бій між загонами більшовицької армії Будьонного й полком польської піхоти. В жажливій різні всі поляки згинули під шаблями кінноти Будьонного. На місці бою, в пізніших роках, поляки збудували костюл біля могили загинулих, влаштовували кожного року

урочисті паради з участю військових частин. В тих парадах примусово мусіли брати участь теж українські школярі з усіх сусідніх сіл.

Цей, згаданий вище, бій на дитятинських полях, був і останнім боєм Першої світової війни в околиці села. Почався період відбудови села вже під польською окупацією. У відносно короткому часі, своїми власними силами селяни відбудували господарські будинки, придбали домашніх тварин, почали обробляти поля. Не довго, однак, тривали мир і спокій. Польська влада, стараючись закріпити себе в якнайкоротшому часі на галицькій землі створювала такі обставини, в яких кожний українець почувався меншвартісним, упослідженим громадянином нібито демократичної Польщі. Нічого дивного, що таке ставлення зроджувало ворожнечу до всього польського. Правда, загальновідома горезвісна пацифікація обминула Библо, але була вона однією із найголовніших причин польсько-українського роздору, а потім і причиною вирівнювання поррахунків.

Події в Карпатській Україні мали великий відгук у селі. Молоді люди готові були виступити збройно, помагати братам-закарпатцям, але польська поліція пильно стежила за провідниками села.

Однак, вже наближався час польсько-німецької війни, все віщувало кінець установленому порядку. Зі села покликано до польського війська 23 молодих хлопців (8 українців і 15 поляків). В неділю, 18 вересня 1939 р. було вже всім відомо про кінець Польщі, а раннім ранком, в понеділок, появились в селі важкі бойові танки з червоними зірками — це була вже більшовицька армія. Люди оглядали недовірливо нових наїзників, заяложених танкістів, недостатнє особисте устаткування при, рівночасно, досить показних танках, чи гарматах. Валка танків пересунулася на захід мовчки, з танкістами не вдалося нав'язати розмови... Отже, село повернулося до свого повільного, нормального життя, тільки на шкільному будинку хтось вивісив поруч із синьо-жовтим ще й червоний прапор, мабуть, щоб показати, що час червоно-білого, польського безповоротно проминув і на цьому клаптику Рогатинщини. Всі, покликані до польського війська, повернулися живі й здорові додому. Советська влада наказала відбути вибори, за всіма їхніми звичаями й приписами, вже в жовтні 1939 р. Всі "добровільно голосували" за поставлену згори кандидатку, малописьменну повію (ніхто не пригадає її прізвища), а ця депутатка знову ж брала участь у голосуванні за "приєднання". Таким чином, стали ми дуже скоро громадянами Советського Союзу.

В короткому часі вже діяла в селі чотирикласова школа, а також відновила навчання середня школа в Рогатині (тепер вже десятирічка, не гімназія), тож діти й молодь стали вчитися по новому. В сільських громадах агітатори з району організували гуртки для вивчення конституції СРСР. Це були переважно уродженці центральних і східних областей України: їм тяжко було зрозуміти спосіб думання автохтонного населення, як і ми не дуже розуміли комуністичну ідеологію. Однак, широко розгорнене досі громадське життя, зосереджене в "Просвіті", кооперативах, драматичних гуртках, молодечих організаціях — перестало існувати. Люди, які ще так

недавно жертвенно працювали для добра громади, в очах нових можновладців були підозрілими "буржуазними націоналістами".

Після Різдвяних Свят у 1940 р. село затривожилося: когось замкнули в тюрму, когось кликали на допит — і вже слід по них навіки загинув. Бракувало теж товарів в кооперативі, нічого не було з того, що колись можна було купити.

На початку весни почали агітатори домагатися створення колгоспу, до якого ніхто не хотів пристати. Рівночасно, почалися вивози спершу польських осадників, а потім вже й українців. І от, в літку вже вивезли на Сибір дві українські родини під закидом приналежності до ОУН. Страх перед ув'язненням, вивозом, розстрілом без суду за навіть недоказану провину, став постійним супутником кожної людини. Советська влада виявилася більш жорстокою, ніж колишня польська, а тому стала й більш зневаженою. Так дожили до неділі, 22 червня 1941 року. Селяни вдягнулися в чисту одіж і пішли, як це в нас всі "з діда-прадіда" робили, до церкви. В обідню пору приніс хтось до села вістку, що німці вже від ранку громлять советську армію, а за кілька днів панічно втікали так звані "доблесні бійці" на схід перед походом німецької армії. Всі тішилися, що вже минула жорстока сваволя НКВД, — в цей час ніхто ще не знав справжнього обличчя гітлерівської Німеччини.

Але, вже дуже скоро після того, коли по проголошенні відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.) гестапо арештувало членів проводу ОУН, показалося, що всяка надія на допомогу німців у визволенні від советів є безпідставною. Галичину прилучено до т.зв. Генерального Губернаторства, німецька влада зарядила задачу контингенту збіжжя, худоби й робітників. Забрали тоді німці всіх жидів до міста, а молодих людей на роботи до Німеччини. Так село якимось майже повернулося до мирного сільського будення, коли фронт пересунувся далеко на схід. Правда, бракувало багато чого потрібного до життя. Та наші люди вміли давати собі раду: мололи збіжжя на жорнах, варили самі цукор і горілку; сіль і нафту вимінювали в бойків, котрі приносили це, щоб дістати харчів. Стали домашнім способом виправляти шкіру на чоботи, шили одіж з полотна. Деякі навіть пускалися до міста, щоб вимінати харчі на потрібні речі з одягу. Це була досить ризиковна річ, бо за таке грозив розстріл. І таке ставалося... Але відносний спокій в часі років 1941-42 дав можливість відновити в селі діяльність аматорського гуртка й хору, тим більше, що опорожніла коршма мала пригоже центральне приміщення в селі. Коршму перебудовано, влаштувано сцену, було де молоді зійтися, щоб співати та підготовляти вистави. Цей час теж використала ОУН для поширення й закріплення своєї мережі. Вже весною 1942 р. пішов зі села перший доброволець на вишкіл ОУН в Карпати. На жаль, попав він зі зброєю в руках у німецьку засідку. Розстріляли молодого Григорія Мединського гештапівці на станиславівському ринку...

Не зголошувалися молоді хлопці до робочих частин Бавдінсту, хоч німці зарядили такий набір. Зате декілька відійшло в підпілля.

Прийшла осінь, а з нею вістки про польські боївки, що ночами нападають на села й убивають українців. В окрузі почали теж діяти й советські партизани. Кожна родина старалася збудувати собі таємний підземний схов, де можна було б знайти собі захист від небезпеки.

В червні 1943 року почали набирати добровольців до української Дивізії. Спочатку з Библа ніхто не голосився, а потім вже було багато охочих вступити туди. Так тривало до червня 1944 р., коли то показалися в селі перші стежі советської армії; декілька днів пізніше відкинули німці цей наступ аж за ріку Стрипу, де фронт стояв чотири місяці. Німецька адміністрація вже не діяла й цю прогалину використала ОУН для закріплення мережі станиць для постачання харчовими продуктами частин УПА, будови бункрів і сховів. Тоді теж, прикро сказати, посилилася боротьба між польським і українським підпіллям. Тоді й згоріло все майно поляків із Библа, а вони всі виїхали до Станиславова. Але в половині липня 1944 р. советські війська виперли німецьку армію з Галичини. В селах цього клептика Рогатинщини розгорілася кривава, нерівна боротьба між советською потугою і повстанськими загонами української молоді, яка цей шлях життя і смерти свідомо вибрала. У висліді війни Библо стало малим присілком, без школи й церкви, всього 60 дворів й тепер має поштовий уряд і нову назву — "Набережна". Молоді люди не залишаються в селі, йдуть шукати кращого життя в містах. Всі, котрі живуть в селі, зуміли пристосуватися до колгоспного порядку, бо це єдина система сільського господарства дозволена владою. Як буде виглядати далі життя — покаже майбутнє.

## БУРШТИН

Бурштин, як вказує сама назва, був колись у давнину, найбільш правдоподібно, якимсь торговельним чи обмінним пунктом для бурштину, хоч легенди розповідають про викопування тут цієї скаменілої живиці, або ще й про чародійне намисто, що означувало силу, світло, тепло й здоров'я.

Вже в доісторичних часах була тут оселя, про що свідчать знахідки ще із бронзової доби. Збереглося ще шість курганів, але вони є далеко пізнішого походження. В історичних записках говориться про село Нове (під роком 1421). Під роком 1554 згадано вже про "Бурштин-місто", що було власністю графа Скарбка. Скарбек спровадив будівничих-італійців, щоб збудувати величавий замок-фортецю з північно-східньої сторони ріки Гнилої Липи. В році 1630-тому, мабуть, через родинні зв'язки чи одруження, Бурштин став власністю князя Яблоновського. Рід Яблоновських хвалився походженням від Ростиславичів, але швидко зпольщився. Останній з того роду (що жив ще по першій світовій війні), хоча був одним із найбільших землевласників, прогайнував свої маєтки в Монте-Карльо, чи інших французьких курортах, а його вдова й дочки жили вже дуже скромним життям. Що сталося з ними по приході більшовиків, невідомо.

Бурштин положений по правому березі ріки Гнилої Липи, що тут дуже повноводна. Ріку зрегульовано на переломі 19-20 століття та при цій нагоді дещо ґрунт осушено та створено кілька великих рибних ставів. Ці стави граф Яблоновський продав баронові Гайделеві. Такий стан тривав до часу Другої світової війни. Пізніше використано це природне водне багатство для будови електро-гідроелектричної станції. Про те буде мова далі.

Не зважаючи на те, що Бурштин лежить на шляху Львів-Галич, при головній залізничній лінії Львів-Чернівці та по самій середині повіту, якимось чином не міг зін вирости на більший осередок. Щойно в 19 ст. засновано тут однокласову школу, що пізніше стала чотирикласовою, а перед Другою світовою війною семикласовою; щойно пізніше стала восьмикласовою, потім вже десятиліткою.

Повертаючись до історії, то тут в році 1629 відбулася битва з татарами. За часів Хмельницького, в 1648 р., багато селян долучилися до козацьких полків Л. Капусти і Б. Товпиги. В році 1675-тому турки зовсім знищили місто. В часі 18 століття, коли опришки старалися визволитися від польського гнету, знову знайшлося немало охочих поміж мешканцями Бурштина й околиці. При кінці 18-ого ст. почала розвиватися промисловість, як

наслідок аграрної реформи під впливом течій зі Заходу, як теж з приходом австрійської влади. Відкрито в Бурштині два млини, олійню, алябастровню та різню. В 19 ст. розвинулося купецтво, пізніше встановлено суд, що призвело знову до відкриття нотаріальних та адвокатських канцелярій. При кінці 19 ст. було вже дві постійні лікарські ординації, аптека. Місто Бурштин начислювало в часі перед Першою війною около 5 тисяч мешканців, по війні дещо більше. Було досить багато жидів, що займалися купецтвом та ремісництвом; були лікарі-жиди. Поляки служили при поліції, були вчителями чи управителями в маєтках Яблоновського, як теж суддями чи адвокатами. Українці все ще частинно займалися рільництвом, але були теж міщанами-купцями чи ремісниками, а також адвокатами, суддями, вчителями та дрібними урядовцями. В році 1895-тому побудовано читальню "Просвіта", що стала осередком культурного й національного життя цілої околиці. Тут відбувалися вистави мандрівних українських театрів, забави чи вечерниці для української інтелігентської верстви. Дівав теж постійно драматичний гурток. Перед Другою війною провадив цей гурток Іван Гречух, абсолювент Рогатинської гімназії. В році 1914-тому вибухла Перша світова війна, що сколихнула усією околицею. Декількох молодих учнів, чи студентів зголосилися до Українських Січових Стрільців, потім до Української Галицької Армії. Та Бурштин попав під обстріл тяжкої артилерії москалів і був знову спалений. Розшалілися пошести холери, тифу, а потім т.зв. "еспанки", що скопили сотки мешканців Бурштина, Коростович та інших довколишніх сіл. В році 1918, коли настала Українська Республіка, в Бурштині стояли відділи УСС; їх вкоротці замінили поляки. В околиці, в році 1920-тому, були більшовицькі відділи Будьонного на протязі декількох тижнів. Всі ті воєнні події постійно нищили місто, та воно підносилося, наново оживало. Люди трудилися коло купецтва, ремісництва, торгівлі. Дуже розвинулася кооперація під проводом українських кооператорів з Рогатина, що були фахівцями з різних ділянок господарства. Годиться тут згадати інж. Віктора Вакуловського, Д. Хоптяка, І. Поритка та інших. Дуже гарно розвинулося молочарство, в Бурштині була канцелярія, а в недалеких Коростовичах сама молочарня "Будучність", до якої належало 49 сіл. Директором молочарні був мій батько, Петро Войчишин, уродженець Коростович. Він зазнав багато переслідувань від польської влади, котра декілька разів його арештувала, треба було його викуповувати за т. зв. кавцією; тоді поліція замикала українську молочарню. Відкривалася польська молочарня, що в дуже короткому часі банкрутувала, бо не мала піддержки з околиці, як теж не зміла поставити продукції як слід. Вкінці таки знову відкривали українську молочарню, що давала першоякісні продукти, відповідала всім вимогам і законам, бо була проваджена справжніми фахівцями. Щойно прихід більшовиків та нещастя Другої світової війни поклали край цій дуже успішній економічній станиці. Як і перше поляки, так пізніше енкаведисти арештували й допитували мого батька так, що не обійшлося без втечі.



Як вже було згадано, Коростовичі дуже тісно пов'язані з Бурштином, бо ділили їх тільки пасовище і став. На пасовищі відбувалися змагання спортивних дружин з обох місцевостей під проводом абсолювента Рогатинської Малої Семінарії Романа Марицького. В Коростовичах діяла теж читальня "Просвіти" (колись Качковського) драматичний гурток і хор, Союз Українок, "Сокіл" потім "Луг", "Відродження". Драматичний гурток провадив, як і в Бурштині, Іван Гречух. З дуже близького села Демянова, що тепер вже злучене з Бурштином, походили брати Федункові, Волошини і Бекіш. Всі були дуже активними членами бурштинської "Просвіти", брали участь в студентських організаціях та всіх культурних діях міста. Допомогали теж студенти з інших дооколишніх місцевостей.

Коли говорити про життя українців у місті, то треба зазначити, що тут щовівітка відбувалися щотижневі ярмарки, з'їжджалися з околиці селяни на торг, прибували учителі на конференції, священники на соборчики, студенти на сходи. Празник був на Воздвиження Чесного Хреста, бо церква була під таким іменем. Був теж польський костюл і польська парафія, до якої належати мали всі польські кольоністи з околиці. Та вони часто воліли ходити до своїх місцевих церков і з того приводу бували неприємности, а то й судові обвинувачення для українських священників.

В Бурштині був довголітнім парохом отець Теофіль Теліховський; потім вже від 1919 р. отець Омелян Гутковський, мабуть до самої Другої війни. Від 1932, його сотрудником був отець Богдан Їжак (родом із Чесник), мабуть, він став останнім парохом Бурштина.

З Бурштина й близьких місцевостей було, як вже згадано, багато вояків українських армій. Щоб згадати хоч кількох, то це Ярослав Воевідка зі Сернок Середніх (отаман УГА), д-р Ілля Витанович, д-р Степан Котик-Степанович, (обидва дуже відомі економісти, діячі укр. кооперації), Р. Мрочко, Володимир Хованець, Володимир Копчинський, Петро Войчишин та інші. Посадниками Бурштина були завжди українці, останнім був І. Миґас (за Польщі і в часі нім. окупації). Його діти ходили до гімназії в Рогатині, син до української, дочка до польської. Посадника Миґаса більшовики вивезли на Сибір, син Євген пішов до дивізії та мабуть загинув. В дивізії був теж згаданий Іван Гречух, потім він відбував свій присуд в Кеніґсберґу, разом зі своєю дружиною, яка теж була артисткою театрів Тобілевича і Когутяка, як був там артистом і сам Гречух. Радянські джерела подають, що в Бурштині була вже від 1933 р. ячейка комуністів під проводом Івана Хораґа і О. Бандури. Польська влада їх в році 1937 арештувала. З приходом більшовиків в 1939 р., вибрано з Бурштина депутатом І. Гусара.

В році 1940-ому, під закидом приналежності до ОУН, советська влада заарештувала 13 сільських хлопців та трьох студентів. Всі вони загинули. Двох синів директора школи Осипа Зінкевича знайдено в тюрмі в Станиславові замордованих, із вбитими в голови цвяхами. Три родини були вивезені на Сибір. При другому приході більшовиків загинуло багато

більше, таки в перших днях, деякі не повернулися із війни, багато заслано на Сибір і вони там пропали без вістки.

За часів німецької окупації загинули від німецьких гестапівських куль Федунків і Катерина Волошин. Її муж Андрій і сини Іван і Богдан загинули як українські партизани.

Треба ще додати, що горезвісна польська пацифікація 1930-го року принесла багато шкоди селам Рогатинського повіту. Були пацифіковані 43 села, знищено 38 кооператив, 15 читалень, дві молочарні, 128 господарств. Побито багато молодих і старших господарів, арештовано 26 осіб, вбито одного. В Коростовичах знищено багато сільських продуктів, наказано висипати дорогу з Коростович до Бурштина збіжжям на 20 цм. завтовшки, цукор з кооперативи висипано коням. Кооперативу ще й пограбовано. Але ніхто не зазнав смерти.

## ПІСЛЯ ПОНОВНОЇ ОКУПАЦІЇ СОВЕТАМИ

20 липня 1944 р. знову прийшли совєтські війська. Кілька років ще діяли українські партизани, арештовано людей, багато загинуло у совєтських в'язницях, багато виїхало. Та життя помалу змінювалося на совєтський лад. Відновлено, чи створено нові колгоспи, старих комуністів замінили нові. Бурштин став районним осередком. В році 1962-му приступлено до будови згаданої на початку електро-гідростанції. Для того використано існуючі стави та саму ріку. Крім того проведено канал з Дністра, щоб збільшити струм води. Так постало на площі 2 тисяч гектарів величезне водоймище, що має назву "Бурштинське море". Глибоке воно пересічно на 8 метрів. Це море знаходиться поміж Бурштином і Коростовичами, на місці давніх рибних ставів і пасовища. Сама електростанція займає площу 25 гектарів, складається із дванадцятьох енерго-блоків. Під теперішню пору Бурштинська ДРЕС найбільша електростанція на цілу Західню Європу. Продукує вона 2 і пів мільйона кіловатів на годину, обслуговує своєю електричною енергією всі сателітні держави і є в чотири рази більша за Дніпрогес. При продукції електрики та адміністрації самої станції працює багато фахівців, в більшості москалів. Для них збудовано дуже чепурні, прекрасні житлові будинки під Касовою горою. Бурштин має тепер яких 10 тисяч мешканців. Діють три середні школи, філія Київського Енергетичного Технікуму, три дитячі садки, дві лікарні, кожна на 150 ліжок. Лікарів 47 та 132 особи медичного персоналу обслуговують ці лікарні. Діє теж Народний Університет Культури, мистецька і музична студії, хоріві драматичні та музичні гуртки. Збудовано теж т.зв. Будинок Культури. На Бурштинському морі відбувається вишкіл олімпійських змагунів в плаванні та їзді човнами. Усю околицю признано відпочинковою зоною, як теж зоною зимових спортив. Будову електростанції закінчено в році 1969-тому. Колишні давні мешканці Бурштина рільники, ремісники, промисловці та купці тепер в меншості.

## ЗАКІНЧЕННЯ

Нелегко тепер пригадати усіх тих дуже діяльних українських патріотів з Бурштина, як теж нелегко встановити, які відомі люди чи діячі українського життя походили з Бурштина. Можна би почати ще від Настасі Чагір, полюбовниці Ярослава Осмомисла, по якій осталися назви села Чагрів, села Настащин та хутора Витань, де, за переказом, відбувалися зустрічі Настасі з Осмомислом. Ми вже вичислили дуже відомих західньо-українських діячів д-ра Іллю Витановича та д-ра Котика-Степановича, як теж неustraшимого отамана Воевідку. З недалекого Галича походив полковник Вітовський. Мій батько, Петро Войчишин, був вояком УСС і УГА та брав участь у Зимовому поході.

В Бурштині були дуже діяльні в культурно-громадському житті адвокат Ліщинський, лікар Жовнірович, як теж Мрочко, Копчинський, Блозовський, Хованець. Було завжди кілька учителів-українців як Лугович, Коцанова, Муцак, Зінкевич і інші. Жінки гуртувалися в Союзі Українок. Давніше були теж судьями українці, але вони не брали якоїсь часті в громадському життю.

Крім згаданого вже артиста укр. театрів Івана Гречуха, з Бурштина виїшла теж артистка театру у Львові Євгенія Дичко, що була теж жінкою відомого артиста й режисера Володимира Блавацького. Євгенія Дичко-Блавацька живе у Філадельфії та провадить українську радіо програму. Д-р Ілля Витанович помер вже давніше, д-р Котик-Степанович ще живе у Вашингтоні. В Рочестер, Н.Й. працює як професор каледжу Роман Трач; Дарія Муцак-Ковальська живе в Торонті.

### БІБЛІОГРАФІЯ:

- Джерела до Першої Історії України-Руси, Львів 1895.
- Словник Географічни Крулевства Польського.
- Грабовецький: Селянський Рух на Прикарпатті в другій половині 17-18 ст.
- Історія Західно-українських Земель, 1960.
- Шематизм Крулевства Галиції, Львів 1882.
- Львівський Архів.
- Івано-Франківський Архів.
- "Прапор Перемоги", 14.12.1965.
- Організатор революційної боротьби.
- Василь Волицький: Дещо про Рогатин.
- Велети Прикарпаття, "Карпати", Ужгород 1971.

## ДЕМ'ЯНІВ

Демянів положений при битому шляху, який провадить з Рогатина до Галича; зі заходу межує Демянів з другим битим шляхом (т. зв. калуським гостинцем), що провадить з Бурштина до Калуша. З півночі лежить Бурштин і село Вигівка, з північного сходу — село Коростовичі, з південного сходу польська кольонія Широка, з півдня села Німшин і Різдвяни, з південного заходу Мартинів Старий і друга польська кольонія Сулова (до першої світової війни цю місцевість називали "Вигода"), далше є село Тенетники й містечко Букачівці.

Перед Другою світовою війною начисляв Демянів яких 1400 мешканців; жидів і поляків в нас не було. Було кілька зукраїнізованих польських родин, що вже не вважали себе поляками. Один із них був навіть паламарем у церкві.

Село належало до свідоміших у повіті. Була читальня "Просвіта", кооператива, щаднича каса, пожарно-руханкове товариство "Сокіл", "Сільський господар", хор і драматичний гурток при читальні.

Посередині села, на горі, стоїть нова, збудована якраз перед Першою світовою війною церква. Церкву викінчено щойно в 30-тих роках, додано дві бані при входових дверях та виправлено зі зовні на біло. Парохом був отець Микола Лесик. Парафія мала (як це бувало) господарство, коло 50 моргів поля.

Недалеко церкви, теж на горі була чотирикласова школа. Директором школи був українець, Степан Баран, а вчителькою Марія Мажевська.

Праця в організаціях проходила досить справно, бо її провадили люди, що знали своє діло. Цим працівникам дораджували й мали на них вплив молоді, освічені вже, уродженці села.

Читальня "Просвіта" мала досить велику бібліотеку, з якої користали молоді й старші. Зимою діяли самоосвітні гуртки, відбувалися курси рільництва під орудою товариства "Сільський Господар". Інструкторами були фахівці, котрі приїздили з Рогатина.

До року 1939-го 9 наших односельчан досягнули університетську освіту, около 10 середню, чи неповно-середню, 45 закінчило 7 клас народньої школи. Всі інші мали 4 класи народньої школи. Не пригадую собі, щоб хтось у селі був неграмотний.

Було декілька ремісників, а саме: 2 ковалі, 4 столярі, 5 шевців, 2 кравці, 3 будівничі.



*Пожарно-руханкове Товариство "Сокіл" в Дем'янові 1934 р. В другому ряді по-середині сидить уродженець Дем'янова, адвокат Михайло Федунків, розстріляний більшовиками 1941 р. в Станіславові.*

При читальні "Просвіта", як вже було згадано, був хор і драматичний гурток. Часом приїздили до нас мандрівні театри.

При товаристві "Сокіл" була теж дружина копаного м'яча.

Весілля, звичайно, відбувалися в суботу, а кінчалися т.зв. поправинами в неділю.

Назагал, село було досить заможне, господарі мали багато землі. Земля була дуже врожайна. В порівнянні з сусідніми селами, Демянів рахувався дуже багатим: один господар посідав 100 моргів поля, 10 господарів між 40-60 моргів, яких 30 господарів від 20-40 моргів. В нас працювали люди з бідніших сіл. З Демянова майже ніхто не виїздив на заробітки. Правда, по Першій світовій війні виїхало яких 10 родин до Північної чи Південної Америки, але це було радше через політичні причини. Були в нас молочарня, олійня і одна цегельня.

Багато молодих людей з нашого села брали участь у визвольній боротьбі в рядах УГА, багато з них загинули за волю України. В міжвоєнному часі діяла у нас ОУН, що мало великий вплив на всіх, а зокрема на молодь. Коли в червні 1941-го р. проголошено відновлення самостійності України, мешканці села виявили своє піднесення й радість.

Відбувалася маніфестація. У честь поляглих борців за волю висипано посеред села високу могилу. В часі першої советської окупації вивезено зі села на Сибір 7 родин. Заарештовано троє людей, між ними був адвокат Михайло Федунків. Його розстріляли тоді в Станиславові. Декілька осіб скривалося довгий час, щоб не попасти в руки НКВД.

З поновним приходом більшовиків в році 1944-ому, багато молодих людей пристало до УПА. Про їхню долю не треба говорити...

Більшовики забрали силою до Червоної армії всіх мужчин від 17 до 35 років життя. Без жадного вишколу та відповідного озброєння кинули цих новобранців на фронтову лінію коло Коросна, там переважна більшість з них загинула чи від німецьких, чи таки від большевицьких куль.

В тому часі в селі діялися страшні події. НКВД вишукувало ті родини, з яких дехто пішов у підпілля, та вивозили цілі родини на Сибір. Коли забили котрого із членів УПА, тіло привозили до села та наказували пізнавати, чийого сина вбито. Тоді вивезли зі села на Сибір понад 30 родин. У цій нерівній боротьбі Демянів втратив більше як половину молодих людей.

Коли згадую про Демянів, то годиться додати, що люди поводитися культурно, в нас не було якихось сутичок, чи бійки на весіллях, чи інших імпрезах. Молодь ставилась з пошаною до старших, зате не дуже долюблювала кількох т.зв. москофілів. З Демянова вийшло 8 учителів, два правники, один лікар і один священник. Вони вдержували дуже близький зв'язок зі селом. Такий близький зв'язок вдержували теж вихідці зі села, що емігрували до Америки й Канади. За поміччю їх викінчено церкву та пожвавлено працю в сільських установах.

## ДОБРИНІВ (Дібринів)

Серед зелених і розлогих лісів, по обох боках річки Студений Потік розгорнулось село Добринів. Назва села походить, як це всім відомо, від лицаря боярина Добрині, знаного з історії за його відвагу в боях з ворогами. Його дух наче б то ширяв понад селом у всі часи, то ж жителі відзначалися відвагою, стійкістю і свідомістю.

Студений Потік, замаєний вербовим вінком, сполучує Добринів зі Стратином на півночі, а з Пуковом на півдні. До Рогатина 8 клм. дорогою, хоч лісами дещо ближче. У наші ліси приходили люди з доколишніх сіл по ягоди — суниці, малини, ожини. Збирали теж усякого рода гриби. Але й приїздили купувати дерево, чи для будови, чи для опалювання. Приходили теж учні Рогатинської Гімназії на свої прогулянки зі своїми вчителями, щоб побувати хоч один чи два дні у нашому запашному закутку. Славився Добринів теж своїми садами й городами. Люди плекали так багато ярини-городини, а з окрема цибулі, що мали й для себе, та ще й могли продавати на рогатинському ринку чи ярмарках. Дехто навіть твердив, що ця добра земля, на якій всі земні плоди родилися в сотеро, була основою назви села "Добринів". В селі були каменоломи, камінь уживали для будови доріг і будинків, як теж перепалювали на вапно. Була в Добринові теж цегельня: із цієї власної цегли збудовано навіть церкву й школу. Дерев'яні глини було подостатком; хати були, на які кого було стати — камінні, цегляні, дерев'яні — ліплені глиною. Росло всяке збіжжя і всяка пашниця, коноплі і лен давали прядиво на полотна. Наші люди купували тільки нафту, сіль, цукор та сукно на одіж чи шкіру на чоботи. Все інше було в самому селі.

Було в нас відносно багато ремісників. Виточували з дерева ложки, миски, всяке знаряддя, але теж і скрипки чи мандоліни. Робили сани, вози, різні спортові речі. Ковалі займалися своїм ремеслом. Два млини та молочарня, котра доставляла молочні продукти до Рогатина, доповнювали нашу економічну незалежність

Не всі одначе могли посилати своїх дітей до гімназії чи на вищі студії до Львова. Але й тут виявилася стійкість і співпраця. Ті, яким пощастило одержати вищу освіту, ділилися своїми знаннями з другими, головню під час вакацій чи святочних відпусток.

Завдяки студентам вищих шкіл, створено в нас драматичний гурток, хор і самоосвітні гуртки. Мішаним хором диригував спочатку Юліан Юрків.



*Церква в селі Добринів*



*Католицька Акція Української Молоді в Добринові (КАУМ) посередині о. Григорій Скасків*



Коли він виїхав до Львова на студії в Богословській Академії, диригентом став його брат, Павло Юрків. Він провадив теж церковний хор аж до вибуху Другої світової війни.

Культурним центром нашого села була читальня "Просвіта". Тут власне діяв драматичний гурток, відбувалися проби хору, наші студенти читали реферати на різні теми. Приміщувалася велика бібліотека, відбувалися зайняття шахового гуртка. Тут теж провадило свою освідому працю товариство "Відродження"; у висліді цієї пильної і послідовної роботи зникла зі села жидівська корчма. Тут мала свою домівку дружина копаного м'яча — кожної весняної, літньої чи осінньої неділі по полудні були в нас спортові змагання.

Існувало в нас теж товариство "Сільський Господар", що займалося курсами городництва, садівництва та пасічництва. Курсами проводили агрономи з Рогатина, зокрема інж. Віктор Вакуловський. Було багато охочих навчитися модерних способів сільського господарства.

Не всі люди в нашому селі мали однакові політичні переконання, але це не давало жадної причини до якоїсь ворожнечі чи нетерпимості. Молодь була зорганізована в товариствах КАУМ, "Орли" і "Каменярі". Жіноцтво гуртувалось в "Союзі Українок" і в "Жіночій Громаді". Були випадки, де члени однієї родини належали до різних організацій, до чого спонукували їх не так політичні погляди, як бажання бути разом зі своїми товаришами. Кожного літа відбувалися в нас фестини, на які запрошувано молодь зі сусідніх сіл. Влаштовувано теж спортові розваги та змагання.

Треба ще додати, що в нас було декілька троїстих музик, вони грали переважно на весіллях, але мали ми ще духову оркестру під проводом директора нашої школи О. Будного. Ці музиканти грали з нот, часто давали концерти чи виступали на фестині. Під час Різдва ходили від хати до хати та грали на славу Спасителя. Музичні інструменти для нашої славної оркестри закуплено завдяки допоміжній "Добринівського Комітету" міста Рочестер, Н.Й. Його створили наші земляки, котрі прибули до Америки ще перед і зараз по Першій світовій війні. Вони мали досвід громадського життя в рідному селі, то ж прибувши до Рочестеру, продовжували брати участь в такому житті в місті Рочестер. Назву лише кількох, а саме Василь Федьків, Стефан Герета, Микола Онуфрик та Михайло Юрків. Михайло Юрків провадив українську школу при товаристві "Вільні Козаки", також мандолінову оркестру. Мав теж свою власну оркестру, що грала на весіллях і пікніках. На щире слово признання заслугове наш односельчанин Василь Плюта: ставши разом зі своїми синами власником модерно встаткованої великої фабрики, давав велику поміч переселеним землякам по Другій світовій війні та влаштовував їх на працю під час великого безробіття.

Джерелом підставової освіти була в нас семикласова школа: в ній вчили українські вчителі, а директором був вже згаданий О. Будний. Наше село видало чималу скількість людей з вищою освітою. Між ними 4 священники: Стефан Кіржецький (довголітній парох церкви св. Юра на Ба-

бинцях-Рогатин), Василь Будак, Микола Паснак та Богдан Скасків; два адвокати: Іван Романів і Василь Юрків; два лікарі: Дмитро Капітан і Василь Мельник; кілька вчителів Юліян Юрків, Павло Юрків, Михайло Мельник, Іван Мельник, Василь Шкапій.

В тридцятих роках побудовано в нас нову церкву, парохом був тоді отець Григор Скасків. Перед ним ще був отець Рудницький. Отець Скасків був дуже добрим провідником, вмів пригорнути до церкви молодь, а теж прикладав багато праці в поширенні загальної освіти. Отець Скасків дбав дуже, щоб батьки і діти брали участь у всіх церковних відправах. Цей релігійний дух залишився в серцях мешканців Добринова і в наші дні, вже під советською владою. Кілька років тому влада намагалась замкнути церкву, та мешканці села виступили проти в формі страйку і демонстрації, не зважаючи на небезпеку арештів. Тимчасово, як довідуємось, церква відкрита, але нема в селі священика. Богослуження відбуваються лише тоді, коли приїжджає священик з іншої парафії.

Якраз перед вибухом Другої світової війни заплановано збудувати новий дім для товариства "Просвіта", бо старий вже був дуже тісний для многогранної культурно-освітньої і економічної діяльності. Та війна перекреспила всі сподівання, принесла багато знищення й горя. Наш прекрасний затишний Добринів потерпів теж, як і потерпіли всі інші місцевості Рогатинської Землі.

Годиться ще згадати, що багато молодих хлопців воювали в рядах Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії в роках визвольної боротьби 1914-1920. Багато з них полягли на полях боїв, лише декілька повернулися. Ця традиція була така жива й сильна, що знову під час Другої світової війни наші хлопці воювали в рядах УПА. Немало їх загинуло смертю хоробрих, як наприклад учасники Кулебської трагедії.

Друга світова війна принесла ще й інші переживання, страхи й клопоти. Дехто опинився на Сибірі, багато розбрилося по цілій земній кулі. Тим, котрі скиталися, знову допомогли наші сердечні односельчани, передусім Іван Деркач з Рочестер, Н.Й. Завдяки його матеріальній і моральній допомозі та клопотанням, більшість односельчан поселилась в Рочестері. На цьому місці хочу йому подякувати за всіх тих, що користувалися його піклуванням. Деякі вже й померли: в Рочестері теолог Юліян Юрків і д-р Дмитро Капітан, а у Вашингтоні отець Стефан Кіржецький. Вони одні із перших наших односельчан, яким поміг приїхати до Америки Іван Деркач.

Всі прибулі по Другій світовій війні добринівці стали членами "Добринівського комітету" та старалися допомагати землякам в Україні. Між іншими, вислано потрібні матеріали на церковні ризи та обруси до нашої улюбленої церкви.

Хотілося б ще колись вийти на гору в Дібрівках, звідки видно панораму всього нашого села, та заспівати, як колись: "Ой вийду я на гору, на високу кам'яну..."

М. В.

## ЖЕЛИБОРИ

Перші записи про існування села збереглися в старих церковних книгах XVI століття. Однак тут правдоподібно була оселя вже в дуже давніх часах, про що говорить назва села та знахідки римських грошей і бронзових прикрас з XI ст. На цвинтарі збереглися теж камені гробівців з часів княжої доби.

На переломі 19-го ст. збудовано дерев'яну церкву святого Іллі. Коли теплою порою гриміло, казали люди: "Святий Ілько їде по небі на своїх колісницях". Церква числилась до найкращих архітектурних споруд Рогатинщини. Желибори належали до парафії Кінашів, туди належало теж село Курів. В желибірській церкві відбувалось Богослуження що-другу неділю.

В селі було 150 господарств — всього около 800 осіб населення. Небагато дітей вчилось далше по закінченні шостирічного навчання в місцевій школі. А все таки було декілька учнів станиславівської чи рогатинської гімназії. В більшості молоді, талановиті й охочі молоді люди вчилися самотужки. Книжки видання т-ва "Просвіта", "Дешева книжка", "Самоосвіта" та ще й інші публікації концерну Івана Тиктора помагали здобути потрібне знання. Тим то Желибори стали дуже свідомим національно селом. Душею, порадником, лікарем і всім, що могла дати одна людина зі своїм шляхетним характером, був всіма улюблений учитель і директор школи, уродженець Тернопільщини, Омелян Литвин. Зазнав він багато прикросів від польської влади: поляки казали на нього "заценти русін" (себто завзятий).

Читальня "Просвіти" була місцем, де скупчувалася культурна праця. Тут діяли самоосвітні гуртки, "Сільський Господар", "Рідна Школа", "Відродження". Відбувалися театральні вистави, віча, та ще й щоденне читання часописів і книжок. Зайняття були майже все вечорами, бо в день люди працювали у своїх господарствах. Це не сподобалося місцевому дідичеві полякові Подляскому. Він постарався про те, що польська влада закрила читальню, а двері навіть запльомбувала. Та люди сходилися по хатах, щоб продовжати просвітянське діло. Це сталося коротко перед Другою світовою війною. Подляский покинув село і вже більше не повернувся. Правда, буйне культурне життя села теж припинилося, бо настали з приходом советів інші порядки.

По східньому боці села, на високій горбовині, стояла кам'яна статуя Божої Матері. Старші люди говорили, що, Матінка Божа своїм омофором

берегла село від усяких пошестей, чи воєнних нещасть. У час воєн село було під перехресним гарматним вогнем, але стрільна оминали село, падали далеко на поля...

Серед села стояв залізний хрест з виритим написом: "Пам'ятка знесення панщини 1848 р." На роздоріжжі знову, висипано високу могилу та поставлено високий хрест в пам'ять воїнів, що впали в боротьбі за волю України в рр. 1914-1920. В дні Зелених Свят відбувся похід до цієї могили, відправлялася панахида за поляглих борців. Несено короги, синьо-жовті прапори, тернові вінки. Польська поліція часто розганяла мирний і побожний люд. На одну таку зеленосвяточну відправу приїхав сам комендант жандамері зі своїми посіпаками. Став викрикнути до віята, мовляв, немає дозволу на те "збеговіско" (збіговисько). Війт спокійно запитав коменданта: "Пане коменданте, ви християнин?". Комендант врячив очі на нього, а війт тягнув далі: "Якщо пан комендант вірить в Бога, повинен скинути шапку. Там зараз відправляють панахиду, віддають пошану тим, котрі не можуть за себе говорити". Комендант мовчки скинув шапку.

Коли проголошено Західньо-Українську Народню Республіку, яких двадцять хлопців зголосилися до Української Галицької Армії — УГА. Тільки деякі оцілили й повернулися з війни. В журналі "Червона Калина" (в 30-тих роках) була поміщена світлина цих колишніх вояків за волю України. Крім двох польських родин, котрі й так не знали польської мови, село було чисто українське.

Економічно-торговельне життя скупчувалося в кооперативі "Надія". Товари закуповували в гуртівнях Союзу Українських Кооператив в Рогатині або в Галичі.

Так то проживало наше село до осені 1939 року. Не зважаючи на не дуже то вже заможність, майже ніхто зі села не виїжджав, де життя плило своїм живим веселим руслом.

Та вибух війни закінчив це життя. Прийшли совети, потім німці, потім знову в 1944-ому році совети. Поновне "визволення" триває й до сьогодні. Село примусово сколективізоване. Правда, піднісся рівень людей зі середньою чи вищою освітою. Помимо суворого режиму село вчиться, живе і надіється на краще...

Багато желиборців покинули село в часі Другої світової війни. Живуть вони розсіпані по всіх континентах, та всіх їх єднає любов і солодко-гіркі спогади про рідне село... Заледве, чи їхні нащадки, уродженці вже різних країн світу, відчувають глибину цих почувань, хоч навіть відвідують Україну...

На кінець варто ще згадати таке: батько останнього дідича, старий Подляский, якимсь довідався був, що у Львові вийшла книжка, де докладно описано Берестейський Мир 1918 р. Купив він цю книжку, дав Семенові Гоеві копицю сіна за переклад книжки на польську мову. За якийсь час появилася в польській пресі довша рецензія таки Подляского на цю книжку. В рецензії Подляский опрокидував Берестейський Мир, а вихваляв Ризький



*Хор читальні "Просвіта" в селі Желибори. 1930-ті роки. Диригент Семен Бульба.*

Договір, яким признано Польщі Галичину. На це відповіли українські журналісти та збивали тези Подляского. Старий страшенно сердився, прозивав українців "пшеклентими русінами" (проклятими русинами). Скоро потім він помер. За часів німецької окупації приїхав у відвідини села його син, молодший Подляскі. Дивився на руїни будинків та сказав, що ще повернеться до своєї дідівщини. Йому відповіли: "Пане Подляскі, ваше панування на українській землі скінчилося безповоротно".

ІВАН МАГМЕТ

## СПОМИНИ ЗІ СЕЛА ЖОВЧІВ

Здається, що я останній із вихідців з Жовчева, що ще остався між живими. Тож хочу згадати й написати дещо про моє рідне село Жовчів, те, що ще не затерлось у пам'яті...

Ще будши учнем гімназії, цікавився я минувшиною мого села, збирав різні відомості, вишукував їх навіть в старовинних церковних книгах. На маргінесах отих святих книг — як Євангеліє, Апостол, Требник були записані незвичайно цінні дані про людей та події в селі. Мій товариш, студент філософії Пашницький, помагав мені відчитувати оці записки. Ми теж не проминали нагоди, щоб поговорити з найстаршими людьми, котрі залюбки розповідали про давнє-минуле. Ці спомини пишу з думкою про дітей, внуків і правнуків моїх односельчан. Нехай і вони знають, хто були їхні батьки, діди і предки, чому мусіли покинути Рідну Землю, та чому скиталися в таких країнах як Америка, Канада, Австралія, Латинська Америка, Англія. Чому мусіли добровільно-примусово скитатися, чи поселюватися в Парагваї, Аргентині, Бразилії, де треба було корчувати тисячолітні праліси, орати цілинну землю, навчати індіан-дикунів сіяти пшеницю, щоб хліб їсти. Чому нераз треба було тяжко терпіти, а навіть і впасти жертвою отих первісних кровожадних дикунів...

Жовчів, як і всі інші села Рогатинського повіту, положене у польодовикових видолінках, де є багністі болота, бездонні озерця-вікнини, горбки. Колись були тут непрохідні ліси, повні всякої звірини, були навіть тури, від чого одна частина поля звалася "Туринське". Через село пливе потік "Калинівка", а впливає цей потік із джерельця на полі "Калинки". Потік перепливає через Данильче і вливається до невеличкої річки "Студений" в Пукові, що за Путятинцями впадає до Гнилої Липи.

Назва села "Жовчів" походить від прадавнього хуторянина — господаря Жовча, знаного на усю околицю знахаря, котрий лікував людей жовчею птиць. З його дочкою-красунею одружився якийсь пади-шах. Від цього Жовча і його нащадків село стало називатися "Жовчів". Що ці нащадки татарського, чи турецького походження, свідчать прізвища мешканців села: Магмет, Падучак (Пади-шах), Плекан (Пле Хан), Чачунь.

Багато про бувальщину села довідався я зі згаданих вже записок на беріжках церковних книг. Ці книги вдалося мені врятувати зі спаленої німецькими військами в часі Першої світової війни маленької, дуже старовинної церкви, яка була покрита соломою. Врятовані книги, наново переплетені й оправлені, передав я до нової церкви, щоб продовжалася історія

села. Ми з Пашницьким відчитали записки ще з часів козацьких; потім з часів величезної повені, що залила все село; пізніше ще зазначені там роки епідемії холери і т.п. Деяких записок не вдалось нам взагалі відчитати: беріжки книг були надто заяложені, а ми не хотіли відчищувати їх хемікаліями.

Найбільше відомостей про давні часи подав нам столітній пасічник Іван Мулик. Він був найстаршим мешканцем Жовчева, розповідав охоче та ще й дуже цікаво. Мулик ходив щодня на Калинки, де була його пасіка та невеличкий ставок з рибою. Брав зі собою кусок разового хліба, трошки сала, головку часнику і пляшечку горівки. Від нього відомості про знахаря Жовча, про вікнину, в якій втопився якийсь пан разом з бричкою і кіньми та й виплинув мертвий аж в Серниках, про турів. Мулик знав усі старовинні звичаї села, побут, пісні, казки. Вмів теж лікувати незагоєні рани бджоляним воском, шлункові болі горівкою з паленим медом. На ревматизм помагало ужалення бджіл; як ужалили три бджоли в потилицю, то переставала боліти голова, себто знижувався тиск крові. Розповідав усяку бувальщину, найбільше про корчми. В корчмах, за словами Мулика, вирішувалися всі громадські справи, селяни днювали й ночували в корчмі, деякі прогайнували там не тільки свій час, але й майно, деякі збагачувалися. Найважливіше слово, до якого всі прислухалися, було слово жида-корчмаря. Жінки тих господарів, котрі просиджували в корчмі, носили своїм чоловікам вареники. Всі розповіді Мулика були переплетені співанками, колядками, щедрівками, коломийками, де теж була мова про дідичів, жидів, панщину. Варто би теж про те написати окремо, але чи буде змога? Я дуже хочу згадати про те, що залишилось в моїй пам'яті з часів мого дитинства та юнацтва, як теж про те, що діялось поки ще виїхав до Парагваю й Аргентини.

Затямив я виразно, що в часі мого дитинства, поруч портрету Тараса Шевченка висів теж портрет австрійського цісаря Франца-Йосифа. В день народження Шевченка горіли перед його портретом дві свічки, а наш батько читав нам "Мені тринадцятий минало"... Пригадую ще, як батько приходив з читальні з синьо-жовтою лентою через плече; на голові мав дивно незвичайну шапку. Тоді батько розказував про сокільський здвиг у Львові, про товариство "Січ", про Кирила Трильовського, котрий командував колонами тисячів та їхав на чолі походу на коні, а в руках мав гетьманську булаву. Я завважив, що ленти січовиків були малинової барви та мали напис "Січ в Жовчові". Затямив я теж, як батько грав ролю Охрима в "Сватанні на Гончарівці": мені подобалось, як "Устя" хватала його за чуба та тягнула в хату, не пускала "Охрима" на вольну...

Мені не ставало терпцю діждатися свят Різдва Христового. От тоді я з великою повагою вносив до хати сніп вівса, що мав у нас назву "Василь". Того "Василя" ставилось у куті за столом. Брати приносили солому на "діда" та запашне "бережне" сіно, котре спалось на столі та прикривалось білим святочним обрусом. На столі були величезні хліби з біленької пшеничної муки. Батько проводив спеціальну молитву "О Боже доброти",

тоді починалася Свята вечеря завжди кутею. Дуже смакувала нам кутя, приправлена маком і медом. Обов'язково мама приготувляла дванадцять пісних страв все на конопляній олії.

Під час Різдва село гуло, як у вулику — всі ходили колядувати, старші, молодші, діти, — церковні братчики й сестриці, хлопці з вертепом: там Ірод, царі, пастушки, янголи зі зіркою, циган, жид, смерть з косою; одним словом усе чарівне різдв'яне дійство. Колядували на церкву та на "Рідну Школу". По святах я з жалем в серці виносив "діда" з хати, щоб спалити на городі чи перев'язати перевеслами з цієї святої соломи дерева в саду. Інакше — могли би не зародити або й замерзнути від лютих морозів.

На Новий Рік я приготувляв собі теплу козушину й якісь старі чоботи, набирив у торбу вівса та й ішов засівати: "Сійся-родися, жито-пшениця, на щастя, на здоров'я, на той Новий Рік, щоб вам ліпше зародило, як торік". Мене обдаровували в кожній хаті: то горіхом, то бубликом чи цукоркою, а навіть "грейцарем" (австрійська монета). Радісний різдв'яний час кінчався Щедрим вечером і Йорданом. Щедрували в нашому селі дівчата; я з насолодою і зі святочним настроєм слухав, як мені щедрували: "Пішов Івась зрана косити, дзвеніла коса коло покоса зраненька...".

На Йордан вирубували великий хрест з льоду і ставили коло криниці, де відбувалося свячення води. Йорданська вода придатна на все: дитина перестрашилася — покропити водою; нечистий ночами докучає — напитися води; свячена вода лікувала все: "пристріт", біль голови, серце; помагала успокоїти сполошені коні; теж, коли виїздилося возом, щоб веснувати, треба було покропити віз і насіння та бажати щастя в праці, щоб діждати урожайних жнив. Так завжди робила моя мама.

На Зелені Свята оздоблювали подвір'я великими липовими гілками, застромленими перед головними дверима хати. Меншими гілячками обтикувалися ворота, стріхи; долівку в хаті застелювали листям з косатиння (ірисів). Кожне подвір'я було освіжене й святочне

Не було в нас такої ріки, де можна було б пускати віночки на воду й ворожити собі долю на Івана Купала. Але дівчата збирали на бережних сіножатях усяке святоіванське зілля як розхідник, братчики, васильки, плели віночки й несли до церкви посвячувати. Святоіванські віночки переховувала моя мама під стріхою. Як було треба, підкурювала тим зіллям "пристріт", біль зубів, болячку. Зілля помагало теж коровам, коли підкурити було вим'я: таким способом відганяли чари, коли то "чарівниця забирала молоко". В нас обов'язково святити з віночками ще й в'язочку тернових галузок. Тернина росла на межах, гарно цвіла, в осені мала терпкі ягоди, дуже здорові сушені чи заварені. Посвяченим терном лікували в нас від "уроків" — себто коли хтось недобрими очима подивився і наврочив: від поганих очей боліла голова, нудило й млоїло. Тоді мама витягала зі стріхи галузку тернини, спалювала на вуголь. Вибирала вуглики найбільшим ножем, вкидала до горнятка з водою, при тому числила взад від 10 до одного: не десять, не дев'ять, не вісім і до кінця, а тоді примовляла: "Йди, нечистий, на гори, де кури не піють, гуси не гегаять,



вчепися трясця й болота". Цею водою кропила хворого, змашувала чоло, груди та давала пити. Вуглики, що були на дні горнятка, виливала за двері і те місце проколювала ножем: тоді напевно вся недуга проходила. Ще був один добрий лік на біль шлунка чи кишок, а це солена вода, зроблена зі солі, посвяченої з великодніми пасками.

Дуже миле було свято святого Миколая, передусім любили це свято діти. Святий угодник приносив дітям дарунки та клав їх під подушку. Ранком можна було найти під подушкою обарінок, книжку чи олівчик, цукорки, зшитки. Тільки чемні діти одержували подарунки, нечемні знаходили різку.

Ще хочу згадати про свято Андрея, тим більше, що мій добрий друг і приятель Андрій Ільків в Торонто певно цікавий знати, як обходили святоандріївський вечір в Жовчеві. Дівчата сходилися у якоїсь вдови та там і відбувалися всі обряди, зв'язані з тим вечером. Треба було якось розгадати собі долю, тож числили кілки в загаті, при тому примовляли: "то вдовець, то молодець". З того було можна знати, чи ця дівчина одружиться з вдівцем, чи з молодцем. Пекли теж бублики, зазначивши котрі кому напечать, кликали пса, щоб поїв — з того було знати, чи дівчина вже скоро вийде заміж. Виливали віск і ще інакше прикликали собі долю. Ці старовинні вірування були зрештою розповсюджені по всій Україні.

Як вже було згадано, посеред села плив потічок, котрий по зливному дощі набирав бадьорости більшої ріки. Літом висихав так, що навіть качки чи гуси не дуже могли по ньому плавати. Взимку замерзав і було де дітям ковзатися по льоду на кривульках!

Хати були ліплені, криті соломою. Школа стояла на присілку "Базар" і була спільна зі селом Данильче. Це був порядний цегляний будинок під дахівкою. Теж резиденція священника пишалася своєю красою. Церква в нас гарна, нова, у візантійському стилі, простора; вмішувала в неділі й свята кілька сотень людей. Люди любили ходити до церкви, слухати старовинного Богослуження та проповіді священника. Діти вважали собі за честь підбігти та поцілувати священника в руку.

Стояв у нас справді гарний одноповерховий "Народній Дім". Там приміщувалися всі важливі товариства й установи села: "Просвіта", кооператива, "Сільський господар", "Каменярі", Жіноча Громада; була теж велика театральна заля, гордість усіх. При "Просвіті" діяли: театральний гурток, хор, танцювальний гурток ім. Авраменка.

Тут згадаю всіх тих, котрі запалили іскорку національної свідомости, чим піднесли село до справді культурного рівня. В році 1894-му основано в нас товариство "Просвіта". Наш парох, о. Дмитро Розлуцький, зібрав групу свідоміших людей, таких як Федь Магмет (мій батько), Федь Пелюшак, Гаврило Плекан, Михайло Скасків, Степан Яцків, Іван Гнилиця, Анна Петрів, Гнатко Горакевич; це й були члени-основники "Просвіти". Зібравши поміж собою гроші, закуповували у Львові книжки, передплачували часописи, читали вечорами на голос всім, хто хотів слухати. Таким способом з'єднали майже всіх односельчан в члени "Просвіти". В році

1899-му засновано хор, першим диригентом був Нижанковський, потім Йосиф Бринецький. В тому самому році було організовано теж "шпихлір", себто сховище для збіжжя на випадок наглої потреби. Вже в році 1901-му побудовано за 520 австр. корон власний дім. Цих 520 корон заробили при будові шкільного будинку Федь Магмет, Іван Гнилиця і Гаврило Плекан. При читальні було засновано теж пожарно-спортове товариство "Сокіл", головою цього товариства був о. Дмитро Розлуцький. "Сокіл" брав масову участь у великому здвізі в році 1914-му у Львові. Лесь Розлуцький, відомий під пореклом "Новіна", був ініціатором драматичного гуртка, провадив його дуже вміло. Вишколивши добре своїх "акторів", він виїздив на вистави до Рогатина, Бурштина, Бережан. Ставили такі п'єси: "Різдвяну Ніч", "Ой, не ходи Грицю", "Сватання на Гончарівці", "Циганка Аза". Головні ролі виконували такі аматори: Федь Магмет, Марійка Петришин, Анна Петрів, мати дуже діяльного тепер в Рочестері Андрія Петрова, Федь Висоцький. Висоцького так і до його смерті називали "Стецько".

Настав рік 1914-тий. Помер о. Розлуцький, вибухла Перша світова війна. Мобілізовано усіх дорослих мужчин до австрійської армії. Війна тягнулася чотири роки, мало хто із мобілізованих повернувся додому. Почалися бої між поляками й українцями, через село перекотилися большевицькі загони Будьонного, потім знову прийшла польська влада. За тих кілька років село, яке й так не було багате, зовсім зубожіло. Всі ті армії тільки те й робили, що забирали від людей все, що бачили: коней, корів, курей, гусей, збіжжя. На початку пограбували село московські солдати, потім поляки, потім большевики. Запущені поля лежали облогодом, не було господарів, тож підручки, а радше майже ще діти мусіли йти працювати в полі. Я сам належав до тих передчасних господарів. Були теж і дівчата, що займалися оранкою і сіянням... Як тільки збіжжя заколосилося, люди піджинали ще зелені колоски, підсушували та, змоловши на жорнах (млини були замкнені), пекли з тої муки паляниці або варили житну кулешу, яку їли з квашою, бо не було молока. Годі було купити чоботи чи матеріал на одіж. Шили одіж з мішків, фарбуючи їх на якісь то кольори.

Крім тої економічної руїни, люди зазнали ще лиха від всяких пошесних недуг, як тиф, червінка, холера, вкінці горезвісна "іспанка" (себто еспанська інфлюєнза); від тих недуг померло теж немало населення. Не було ні ліків, ні лікарів.

Але, люди й тоді старалися якось йти вперед. Мій батько, за намовою і грошевою підмогою нашого нового пароха, о. Петра Смика, післав мене до Рогатина до гімназії. От і я пішов, вдягнений у братову блюзу, босий. Вже була пізна осінь, а я ще босим біг з бурси до гімназії. Мій друг Андрій Ільків це запевне ще пам'ятає... Нас було 12 учнів у першій класі: Ліда Кудрик, Ліда Бачинська, Катруся Соломка, Теодора Шеремета (сестра розстріляного поляками в Чорткові славнозвісного Петра), Іван Попович, Антін Паньків, Дмитро Лібер, Михайло Гой, Михайло Сараб, М. Генза і Михайло Дзера, пізніше парох Юнашкова, мій добрий друг. Назву ще іншого доброго друга, тепер вже покійного Івана Вергуна, сина коваля з

Потока. Я називав його тінню Івана Франка. Що до Петра Шеремети, то його я знав особисто, це був хлопець непокірний, ворог польського чи московського ярма.

Мій дорогий і любий учитель, Микола Угрин-Безгрішний, вже в нижчих класах гімназії защепив мені любов до села. Він завжди так говорив: "Книжку — на село! Село — це наша надія, в селі здоровий матеріал, зі села вийдуть завзяті і щирі борці за визволення України. Йдіть в село з книжкою під пахвою, а з булавою в руці! Розганяйте темряву, готуйтеся до великого чину!" Ці слова були мені наказом, вже в четвертій класі двигав наплечник з книжками в село, де їх читав уголос в недільні, чи святочні пополудні та розповідав про вартість освіти. Особливо слухала цих читань молодь...

Після воєнних завірюх село поступово відроджувалося матеріально й морально. Наш парох, о. Петро Смик, разом із неодмінним просвітянином Федом Магметом та ще декількома свідомішими людьми, відновили товариство "Просвіта". Отець парох був кілька років підряд головою "Просвіти", потім головував аж до мого виїзду заграницю (1937 р.) мій батько. Основано теж споживчу кооперативу "Віра". В належних до нашої парафії селах Данильче і Уїзд теж засновано кооперативи, в Данильчі під назвою "Надія", в Уїзді під назвою "Любов". Ці назви вибрав о. Смик, щоб визначити ідею трьох євангельських чеснот.

В селі наново розцвіло й театральне мистецтво. Нашим найбільшим клопотом був брак більшої власної театральної залі. Деколи діставали ми шкільну залю; здебільша ставили малі комедії в старій залі. Першою, великою драмою було поставлено "Украдене щастя", дальше "Невольник". Дуже приготувались ми до празника св. Петра і Павла (в нас церква їхнього імени), вивчили на цей день драму "Перелесник". На цю празничну okazji були запрошені теж Богдан і Льоньо Лепкі і Роман Купчинський. Вони гостювали на приходстві, будши близько спорідненими з їмостею (з роду Кузеля). Під час тих вакацій Богдан Лепкий намалював два великі образи, "Богоматір" і "Ісус Христос": їх приміщено в іконостасті нашої церкви. Пригадую, Лепкий малював ці образи не пензлем, а пальцем! Тоді теж і я мав нагоду перебути кілька вечорів в товаристві славного письменника й професора.

Нашу завзяту й послідовну працю над економічним і культурним піднесенням Жовчева перервала, правда на коротко, так звана "пацифікація". Це польський уряд видумав в мирному часі усмирювати українців! Про це горезвісне божевілля поляків написано книжку "На вічну ганьбу Польщі". Обмежуся тут тільки до сваволі в Жовчеві й Данильчі. Близько сотні польських кавалеристів, котрі закватували на довше в Пукові, наїхали на наше село незгірш попередніх наїзників: москалів, галерчиків, большевиків Будьонного! Наказали війтові зібрати відповідно велику кількість безріг, гусей, курей та яєць, як теж привести тих людей, які були на списку місцевої поліції. Та тих людей не було, завчасу втекли й заховались. Тоді то цей відділ кавалерії почав своє ганебне діло: поздіймали шаблями

картини в читальні, пошматувавши книжки, декорації, одяги, поскидали все на купу. В кооперативі зісипали всі товари, все полили нафтою і підпалили. Мабуть через невдачу в Жовчеві, повернули по дорозі до Данильча та схопили Андрія Гривнака (пізніше обраного послом до сойму!), витягли його на вишку (горище), а звідтіля скинули в долину. При тому, як казали, шукали в нього зброї, бо він був радикальний політик.

От і ми наново взялися до праці. Треба було поширити залю та ще й додати прибудівку для сцени. Несподівано написали нам наші односельчани з Америки, що створився комітет та збирає гроші, щоб нам допомогти збудувати новий Народній Дім. Не можу, на жаль, пригадати імен всіх наших заморських патріотів, котрі розуміли нашу пекучу потребу. Але затамив декілька: це — Прокіп Санагурський (його син і дочка дуже діяльні в громадському житті українців в Рочестер, Н.Й.), А. Петрів, Адам і Микола Ляльки та ще багато інших. Цей рочестерський комітет збирав гроші при всяких нагодах, як весілля, хрестини, коляда, забави та навіть шляхом самооподаткування. Гроші присилали на руки мого батька, що тоді був головою "Просвіти" в Жовчеві. Це було 400.00 доларів, великі на той час гроші! Усі передові громадяни взялися із запалом до будови, а були це: Федь Магмет, Петро Довган, Василь Плекан, Дмитро Санагурський, Федь Макогін, Іван Гаракевич, Андрій Музика; було їх багато більше, та вже не пригадую імен. Я в тому часі завжди секретарював та провадив живу переписку з нашими рочестерцями. Розпочата будова вимагала багато гроша і труду, тож члени і нечлени взялися до праці. Увесь матеріал на будову звозили люди безплатно, а возити треба було здалеку, бо в нас окрім жовтої глини не було ні каміння, ні піску, ні цегли. Мулярські помічники виконували свою роботу безплатно; місцева молодь щоденно висилала від себе відповідну кількість осіб, щоб допомагали при будові. Наш аматорський театральний гурток невпинно підготовляв нові вистави та виїздив з ними до довколишніх сіл, ба навіть до самого Рогатина. В Рогатині ми ставили драму "Тарас Бульба". Залю виповнила вщерть гімназійна молодь, а директор гімназії Омелян Бачинський гратулював мені за добре підготування вистави. Так ми збирали фонди на будову.

Крім того, щороку на Петра і Павла відбувався в нас великий фестин, де виступали спершу Луговики, а потім Каменярі; вони виконували гімнастичні вправи під звуки оркестри. Завжди виступала теж танцювальна група, яку я сам провадив, ми виконували складні танці, такі як Запорожець, Аркан, Гопак, Катерина. У нас на фестині виступали теж танцюристи з Рогатина, Чесник, Данильча, Липиці, Серник, Вербиловець, Потока, Чагорова і інших місцевостей. (До речі, наші Каменярі брали участь теж і в величавому посвяченні пам'ятника Іванові Франкові у Львові в році 1933-му.)

Будова дому поступала вперед, ми старалися зібрати якнайбільше фондів. Наші земляки з Рочестеру ще раз прислали нам 200.00 дол. і так ми вже могли будову Народнього Дому закінчити та завітчати його синьожовтим прапором.

Так ми мали вже свою власну театральну залю, де наш драматичний гурток мав змогу працювати над щораз то новими виставами та уділювати свою гру. Ми стали чи не найкращим театральним гуртком в цілому повіті. Ми мали талановитих молодих акторів, що справді не уступалися перед професійними. Був у нас незрівняний комік Федь Макогін (Баран), якому ніхто не міг дорівняти. Дуже добрі були: Меланія Падучак, Марійка Плекан, Степан Лялька (в ролі Тараса Бульби), Петро Лялька (в ролі Остапа), Федь Андрусів і багато інших. У нас робив свої перші театральні кроки Михайло Лялька, пізніший артист "Заграви" з Торонта, його дружина Павлина (дуже добра співачка). Михайло Лялька грав теж у фільмі "Сини" за новелою Стефаника. Микола Юськів грав так добре роллю жида в п'єсі "Ох, не люби двох", що присутні на залі жиди (ми грали в Липиці) не мали для нього слів похвали. Грала з нами Володимира Заяць, дочка нашої учительки, пізніше дружина о. Богдана Смика (сина нашого пароха); вона була незвичайна! Наш хор постійно виучував нові пісні, ми мали прекрасних співаків і співачок. Може ще пригадуєте собі, як Марійка Сидор полонила слухачів в Рогатині своїм ліричним голосом, коли співала "Кольор чорний" і "Бабусю, голубко". (Марійка Сидор, замужна Гавриляк).

Хоча Жовчів село невелике, бо всього около 100 господарств, було дуже добре зорганізоване і об'єднане, демократичне. Своїх вибраних провідників шанувало, відзначалося добрими манерами і культурною поведінкою. Пригадую, що давно, поки ще не було "Просвіти", відбувалися в селі постійні бійки, ворожі собі групи хлопців робили пакості, ніхто з іншого села не смів показатися, бо зараз же діставав пару добрих стусанів. Коли я виїздив з Жовчева, все було не до пізнання. Люди зі сусідніх сіл постійно приходили до нас на всякі імпрези чи забави, де їх гарно приймали та гостили. "Просвіта" була доброю школою у всіх відношеннях. Молодь виростала на ідейних порядних громадян свого села, свого повіту, своєї батьківщини. Село піднеслося на багато вищий рівень побуту, культури, національної свідомости.

На жаль, як і сталось з усіма нашими надбаннями, пропало все у навалі другої світової війни. Про це можу мало писати, бо в тому часі я жив уже в Південній Америці. Але знаю з розповідей односельчан, що всі окупанти були безпощадні. Знищили багато людей, деякі, як Павло Плекан, Василь Чачун були розстріляні таки в селі. Інші загинули на фронтах, на Сибірі. Тут згадаю про двох молодших синів нашого отця пароха Петра Смика, Євгена і Мирослава. Миронцьо (так ми його звали!) згинув в бою під Бродами; Євген був членом Української Повстанської Армії, рейдував в рогатинському повіті, не даючи спокою КГБістам і "Яструбам" (організаторам колективізації). Це було вже далеко по закінченні війни. Та одного дня попав Євген у засідку КГБ та й згинув від кагебівської кулі. Тіло його було виставлене в Рогатині на публічному місці з написом "зрадник родини".

Докладний опис тих трагічних подій нехай зроблять ті, що це самі пережили. А є їх багато в усіх країнах світу. Я ще хотів би згадати про нашу родинну трагедію, зв'язану з трагедією Української Галицької Армії. На-



*Церква св. Михаїла в Жовчеві*

веду приклад із життя мого рідного брата та взагалі з життя молоді з рогатинської гімназії. На заклик тодішнього директора гімназії Михайла Галущинського багато старших учнів гімназії зголосилися, щоб воювати за волю України. Мій брат мав тоді чотирнадцять літ, був учнем третьої класи. Зголосився до УГА та перейшов усі трагедії, що їх ця армія зазнала, а це тиф, чотирикутник смерті, ще раз тиф. Наш сусід, Стах Білик, розказував мені про те. Брат попав у більшовицький полон, якимось звідти втік, та попав у табір полонених у Львові. Якимось і звідти він втік і повернувся додому. Тодішній директор рогатинської гімназії Лукіянович zorganizував приватну школу, туди учачав мій брат; ходили з ним такі ще хлопці: Шалаута, Л. Мельник, Гаврилів та ще й інші. Так підготований пішов мій брат до державної гімназії в Бережанах і закінчив її як визначний учень. Тоді zorganizував малу групу учнів у Завалові та підготовляв їх до гімназії. З тої групи вийшов відомий всім діяч д-р Володимир Душник і артист Скробач. Несподівано покликали мого брата до служби в польському війську. Та він ніяк не хотів служити Польщі. Тож перейшов, як і багато інших молодих людей, через річку Збруч на Радянську Україну. Там, всеж-таки вдалося йому закінчити технічні студії чи в Харкові, чи в Луганську та одержати працю інженера. Недовго цей мирний час тривав. В останньому листі написав брат до нас: "Я опинився серед розбурханого моря без керма і вітрил..." Попав у неласку, як зрештою багато інших українців-галичан, та в одній з незліченних чисток був знищений. Наші батьки не були заможними, не мали багато землі, все ж таки ми оба з братом закінчили гімназію. Написав я свою письменну матуру, а коли прийшов час на усну, я вже служив у війську. На цьому кінчу ці мої спомини про моє незабутнє село. Ще сьогодні чую голос сурми нашого сурмача Гринька Висоцького, коли він скликав молодь на майдан. За кілька хвилин вже стояли стрункі ряди моїх молодих односельчан, готових до усякого діла.

Може хтось колись скаже мені, хоч в думці "спасибі" за ці рядки.



*Спільна школа Жовчева і Данильча. Спільна була теж парафія. Парохом був о. Петро Смик, який вчив теж в школі релігію. Учителями були: пп. Ковальський і Матусяк. Фото з 1934 р.*

МИХАЙЛО ЛЯЛЬКА

## ЩЕ ПРО ЖОВЧІВ

Село Жовчів презване тепер советською владою на Калинівку, віддалене від Рогатина 13 клм. На схід знаходиться велике село Липиця Горішня, на північ Чесники, на південь Уїзд і Серники Горішні, на захід Путятинці, на південний захід села Данильче і Пуків. На північ від села збудовано в році 1904-ому залізницю зі станцією Жовчів.

Наш маленький потічок, який впливав з т.зв. Калинок, і якому дав назву "Калинівка" Іван Магмет, мабуть причинився до нової назви села. По північному боці села стояла колись старенька дерев'яна церква, що дуже потерпіла під час Першої світової війни. Церкву розібрано в 1924 р. і збудовано дещо вище нову велику прекрасну церкву. Її можна було бачити зі сусідніх сіл. Церква була під покровом св. Арх. Михаїла. Понижче церкви стояли забудовання нашого приходства, великий сад і пасіка. Нижче приходського городу коло дороги стояв будинок читальні "Просвіта" і кооперативи; посеред села на оболоні будинок сільської канцелярії і навіть тюрма.

Поміж Жовчевом і Данильчем стояв великий шкільний будинок. Ця школа була спільна для обох сіл. Одна кляса була призначена виключно для поляків і жидів і тут вчив обов'язково учитель-поляк. В селі було 162 родини, яких 1660 осіб, з того 7 родин жидівських і 6 польських. Найдовше учителювали в нас наступні вчителі: пані Заяць, Дмитро Ковальський, С. Матусяк і його дружина — пані Матусяк, та вкінці полька, пані Беднарська. На початку наука провадилась в українській мові, була лише одна година в польській; але вже перед самою війною (1939) діялося навпаки — була лише одна година української мови і одна година релігії. Все решта польськи. Казали шкільним дітям так: "прошу витягнути руські книжки"!

Перед Першою світовою війною парохом в Жовчеві був отець Дмитро Розлуцький, потім — аж до другої війни, отець Петро Смик. (Це батько отця Богдана Смика, пароха Ютики). В селі мав свої посілости дідич-поляк, на т.зв. Черешнях і Зубрівці. Управляв тими маєтками посесор жид Топ, пізніше був ще Рогальські (поляк). В роках 1924-25 частину тих посіlostей розparcelьовано. Землю закупили польські кольоністи-мазури з Мазовша. Так постала польська оселя в Хомутові і в Бабі — це біля села; Черешні закупив теж поляк Кіпура. Нікому з українців землі не продано, хіба, що записався як римо-католик.



Не було в Жовчеві свого ліса, ні громадського пасовиська. За дровами треба було їхати до Чесник, Курян чи Лопушної. Будівельний матеріал купували в Рогатині, дуже часто на борг з високим відсотками. Сплачування боргів тягнулося довгими роками. Не було теж в селі каміння для будов. Камінь привозили з Липиці, Лопушної й Підвисокого, майже 10 к. віддалі. Але вже в році 1930-му збудовано край села коло цвинтаря цегельню: тут вироблювали й випалювали цеглу для будівлі.

Як вже згадано, пасовиська громадського в селі не було. Люди радили собі так, що якусь частину поля призначували на своє власне пасовисько. Якихсь добрих заробітків в селі не було, хіба при сапанні чи жнивах, на приходстві, або в дідича. Але люди жили якось, працювали увесь тиждень, а в неділю, гарно зодягнені йшли ранком до церкви. Пополудні грала трубка на збірку молоді. Збігалися всі, щоб робити руханкові вправи, грати в копаного м'яча чи якусь іншу гру. Вечером в читальні була вистава, або й забава з музикою. Всім було весело й приємно, ніхто й не думав про якісь браки.

В році 1928-му, син нашого священика, Богдан Смик, zorganizував в селі гуртки товариства "Пласт". До Пласту належала різного віку молодь. Два рази в тижні відбувалися сходи. Всім членам було заборонено курити чи пити. Я теж був членом. Ми виходили в поле на теренову гру, навчилися читати знаки і т.п. Ми організували теж окремі пластові забави.

Одного разу, один із старших членів Пласту, Василь Довган, поїхав до Чесник за дровами до лісу. В поворотній дорозі віз з дровами перевернувся в дебру, а під ним загинув Василь. На другий день всі члени Пласту в одностроях вибралися по тіло. Запрягли три парі коней у віз і так при участі майже всіх односельчан привезено мертвого до Жовчева. Стійка стояла коло тіла, потім в церкві, а вкінці відпроваджено домовину на цвинтар. Не дуже довго тривала наша діяльність, бо вже десь 1930-го року польська влада заборонила пластову організацію. Отже і в Жовчеві відбулася ця ліквідація Пласту з притаманними польській поліції грубими лайками й погрозами. Я був наймолодшим членом, але мав обов'язки господарського референта. Всі інші члени приносили до мене порожні коробки від пасти, сушений липовий цвіт і т.п. Це все я мав продавати та таким способом здобувати фонди на потреби нашого гуртка: відзначки, нотеси і т.п. Одного дня на наше подвір'я прийшов комендант польської поліції ще з двома поліцаями з баґнетами на крісах, прийшов теж війт і його заступник. Урядово спитавши "чи тутай мешка Міхал Лялька?", зробили ревізію казали йти з ними. В коморі знайшли увесь мій склад коробок і т.п. та ще й великі кліщі, залишені ще австрійським військом. Все те забрали на поліцію, узнали все моє добро, включно з коробками й кліщами за небезпечно для польської держави. При тому грозили, що поб'ють мені морду, якщо ще буду сходитися в Пласті. Цей комендант поліції називався Важни, він казав мені прочитати всі мої записки зі зшитка, де я нотував мою пластову господарку. На цьому закінчилася моя діяльність, але й перестав існувати Пласт.

Як жило наше село, вже розказав дещо Іван Магмет. Я хотів би доповнити його писання ще деякими даними.

Першою ознакою громадської відвічальности було закуплення пожежної сикавки та зорганізування протипожежних гуртків. Наші пожежники добре володіли цим ділом, обслуговували не тільки Жовчів, але й сусідні села, та були знані на всю околицю зі своєї справности.

В селі був старий будинок читальні "Просвіта". Там теж приміщувалася кооператива, а згодом всі інші сільські товариства. Цей будинок ніяк не вистачав, ані вже не був відповідний для буйного культурно-освітнього життя Жовчева. То ж створено комітет будови нового Народнього Дому, під головуванням Василя Плекана. До цього комітету належали ще Федь Магмет і Петро Довган. При закупі будівельних матеріалів треба було поручити своїм власним майном, що й зробив Василь Плекан. В тому часі членів читальні було дуже мало, їх називано "читальники".

Коли про розпочату будову Народнього Дому довідалися наші земляки, котрі ще й перед першою війною виїхали до Америки та проживали в місті Рочестер, Н.Й., створили свій комітет та стали допомагати своїми датками. Їхня любов до рідного села стала нам у великій пригоді. До рочестерського комітету належали такі жовчів'яни: Микола Лялька, Адам Лялька, Адам Гаракевич, Степан Петришин. Стараннями усіх, і домашніх і заморських земляків збудовано гарний, одноповерховий будинок. Була тут театральна заля з бальконом, сцена з повним вирядом декорацій. В залі теж відбувалися забави. Було приміщення для гардероби, бібліотеки й кооперативи. На поверсі дві кімнати на засідання чи наради та інші культурні зайняття. Щоб здобути більше членів, почали організувати забави, де мали вступ тільки члени "Просвіти". Не-членів на ці забави не допускали. По короткому часі майже вся молодь стала членами, бо всі хотіли брати участь в забаві... Почалися спільні читання вечерами, а згодом і проби драматичного гуртка. Займався тим Іван Магмет, тоді ще учень рогатинської гімназії. Почав збирати здібнішу молодь та працювати над підготовкою різних театральних спектаклів. Сам грав він головні ролі та режисував, при тому підучував інших. В тому часі треба було мати на кожний прилюдний виступ дозвіл від польського староства. Щоб дістати такий дозвіл, текст п'єси предкладано до перегляду. Крім того на кожній виставі мусів бути присутній поліцай, що стежив за тим, що гралось на сцені. Дуже часто посилалось до "цензури" один текст, а гралось на сцені щось зовсім інше. Поки поліцай зорієнтувався, вже бувало запізно. Іван Магмет провадив теж танцювальний гурток за системою Авраменка. Це були не звичайні танки, але справжній балет. Найбільш ефектовний був "Козацький Герць": танцювало шістьох хлопців в козацьких одягах, з шаблями. Магмет теж сам танцював.

По виїзді Івана Магмета з Жовчева, включилися в культурну працю два молоді теологи (потім священики), син нашого пароха Богдан Смик і зять пароха Володимир Тарнавський. Отець Богдан Смик є тепер парохом в місті Ютіка, Н.Й., а отець Володимир Тарнавський в Едмонтоні, Алберта.

Але тоді вони оба ще були студентами. Володимир Тарнавський був дуже добрим диригентом, сам гарно співав. Хор під його проводом співав прекрасно, то ж не тільки в Жовчеві, але в цілому повіті був дуже знаний і популярний. Пізніше без хору під проводом отця Тарнавського не відбувалось жадне більше торжество.

о. Богдан Смик, разом зі своєю дуже талановитою дружиною Володимирою (Додею) Заяць, оживили діяльність драматичного гуртка. Їм допомогали Михайло Лялька та його дружина Павлина. Ми мали свою власну оркестру для вистав: дві скрипки, цимбали, бас та ще й фортепіан, якого треба було притягнути на кожну виставу з приходства. Приходство було яких 300 метрів віддалене від Народнього Дому. Фортепіан тягнули ми по камінцях на дорозі, і можна собі уявити акуратність тонів! Ми ставили різні більші й менші драматичні твори, оперетки чи інсценізації.

Наша дуже добра й велика зала зі зручною сценою приваблювала всі більші українські мандрівні театри, котрі не раз задержувалися в Жовчові навіть на два тижні. Бували в нас "Заграва", Тобілевич, Когутяк, Комаровський, Тимченко і Котко зі своїм хором.

Коли в 1939-ому році настала большевицька влада, вся діяльність в читальні припинилася, за виїмком драматичного гуртка. Гурток виграв навіть перше місце в рогатинському районі, потім брав участь в обласній олімпіаді в Станиславові.

А так, в селі почали організувати колгосп. Селяни спочатку ставили опір і тоді почали вивозити на Сибір. Селяни почали скриватися від неблаганного ока енкаведиста Губанова. Дуже були це прикрі часи. З приходом в році 1941-ому німців, людям здавалося, що буде легше. Взятися отже до культурної праці. Та вкортці виявилось, що й німці теж вороги. Хлопці почали вступати до УПА. Малий відділ заквартирував біля нашого села, на хуторі під назвою "Під Лугом". Німці якось довідалися, де власне є постій упівців. В саму Зелену неділю військо оточило тих кілька хат, підпало їх. Упівці боронилися, декілька їх згинulo, кільком вдалося втекти. Тоді німці заарештували тих господарів, де стояли упівці, та повезли до Рогатина і там мали їх стріляти. Отець Петро Смик якось видобув їх з тієї халепи. Ще був такий випадок, що один із українських поліцистів, на ім'я Богдан, був рівночасно членом ОУН та працював на шкоду німцям. Коли його викрили та арештували й везли до Львова, пробував побороти своїх конвоєрів, але тут його постигла німецька куля. Декількох молодих людей вивезли на роботи до Німеччини. 66 хлопців зголосилося до Другої української дивізії, коли вже УПА не приймала нікого.

Війна принесла смерть багатьом нашим односельчанам. 9 хлопців згинulo як вояки УПА, 6 в Дивізії. Багато арештованих чи вивезених на Сибір загинulo, багато не повернулося; ті, котрим вдалося виїхати на захід, розбрелися по всій земній кулі.

## КОНЮШКИ

Конюшки, село рогатинського повіту, розташувалось на правому березі ріки Гнила Липа. Через середину села проходить головний шлях Львів-Галич-Станиславів-Коломия-Чернівці. Село межує з полудня зі селом Насташин, зі заходу — зі селом Явче, з півночі — зі селом Бабухів, а зі сходу — за рікою, зі селом Обельниця. Віддалення до повітового міста Рогатина 9 кілометрів, до містечка Бурштина 6 кілометрів. На північний захід — дорога до Явча: ця дорога називалася "Широка Дорога". Справді, це й була широка дорога, в деяких місцях на яких 15-20 метрів, поміж високими берегами. Під час pomірів маєтків діди́ча, в pp. 1932-35, виявилось, що на мапах, якими користувався інженер зі Станиславова, Вайцман, ця широка дорога мала назву "Козацький Шлях". Можливо, що тією дорогою проходили козацькі полки Богдана Хмельницького на Львів. Ще до 1944-го року, коло місцевості "Бахманка" було поле — о́коло півмор'я неужитку, що звалось "Козацькі могили". Село Конюшки-велике, до вибуху Другої світової війни на́числювало 2500 мешканців, із понад 350 господарств. Господарства посідали всього, приблизно, 2000 гектарів землі, а до місцевого діди́ча належало 2350 гектарів.

Властителем того маєтку була пані "княжна" (так її звали). Вона проживала переважно у Франції. В Конюшках, в її посіпості, плекали коней для війська. До маєтків "княжни" належали ще посіпости в селі Дусанів, пов. Перемишляни, та в Букачівцях із наддністрянськими пасовиськами. В році 1917-ому, всі посіпости тієї "княжни" закупив жид Ляндав. Але тому, що він постійно жив у Берліні та не мав поняття про господарку добрими, то повірив ведення її економам. Ті ж, знову, так господарили, що перед Другою світовою війною залишились всього 500 моргів поля і то під судовою охороною. Все було розпарцельовано селянам дооколишн х сіл. Чомусь мешканці Конюшок не були заінтересовані купном землі. Багато з них думали й надіялись, що прийде пора, коли вся та земля дістанеться їм на власність даром. Так, прийшов час, коли ті всі маєтки дістались даром, але не селянам, а советській владі; для управи тієї землі тримає ця влада селян, котрі стали тепер вже тільки невільниками.

Забудування двору (або як називали "фільварку") були величезного розміру. Стодола — найбільша на всю околицю. Там, в часі жнив, молотили дві парові молотілки. Із усіх двірських будинків мало що лишилось по

Першій світовій війні — вціліли від вогню тільки одна стайня і двірська палата. Московські війська, при відступі перед австрійською атакою, підпалили більшість будинків.

Саме село теж зазнало великого знищення в той час. Мешканці опинилися в матеріальній скруті, не було не тільки грошей, але й потрібних для життя товарів. Провід села постановив розв'язати ту проблему організуванням торговельного підприємства у формі кооперативи. Для цього не було відповідного приміщення, а будувати щось нове для тої цілі — було в тому часі неможливо, бо не було потрібних матеріалів. Тому намічено відновити існуючий мурований будинок, де не було нічого, тільки голі стіни; навіть підлоги не було. Але, громада — великий чоловік; нам вдалося привести той будинок до ладу так, що було місце для кооперативи. В тому часі в селі існували вже три приватні крамниці з мішаними товарами. Наша кооператива розвивалася дуже успішно. Коли в Рогатині зорганізувався "Повітовий Союз Кооператив", то наша установа була найкращою і найпередовішою.

Названий повище будинок мав і другу половину, ще не ремонтувану. Отже, намічено ту частину також зладити для читальні "Просвіти", де можна буде розвивати й плекати культурно-освітнє життя села.

Та з часом виявилось, що приміщення було затісне. Тому постановлено добудувати ще одне крило до існуючого будинку. З фінансовою поміччю прийшли нам наші земляки з Америки, в більшості ті, котрі жили в Рочестері. Приміщення для читальні "Просвіти" в новій прибудівці вже було обширне.

Велика зала приміщувала 150 крісел, як рівнож 150 стоячих місць. Зала мала теж галерію-балькон; велика сцена своїм розміром дозволяла відбувати добрі театральні вистави, академії чи концерти. Давнє приміщення читальні віддано і пристосовано для потреб місцевої кооперативи. Особливо добре збудована була пивниця, де складалося запаси для кооперативи. З часом, одначе, кооператива вимагала ще більшого приміщення. Тому постановлено збудувати новий дім. Але поки до цього прийшло, зорганізовано філію кооперативи для вигоди віддалених господарств. Філію приміщено у звичайній хаті, пристосованій для безпеки від грабунків і влому подвійними дверима і заґратованими вікнами. Для Централі кооперативи намічено стару коршму, що займала площу коло двох гектарів. Мури коршми розібрано, посортовано стару цеглу, випалено нову цеглу для будови великого приміщення кооперативи, де можна було б розгорнути торгівлю сільсько-господарськими продуктами, машинами до управи ріллі; там теж проєктовано приміщення під магазин для штучних погноїв. Наші односельчани з Америки прислали нам 500 ам. доларів на купно коршми і на будову Народнього Дому. Крім того, ще збирано і ошаджувано фонди так, що всіх зібраних грошей на цю будову було 2000 польських злотих. Але у переведенні всіх наших плянів в діло перешкодила нам Друга світова війна. Зібрані гроші передано до кредитової кооперативи. В часі першої окупації советами у вересні 1939 р. все майно перейшло на власність держави.

## РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ СЕЛА

Від непам'ятних часів у селі, при дорозі, що вела до фільварку т.зв. "Загора ч. 1", на великій площі стояла старенька, невеличкого розміру церковця. Село розросталось, церковця вже ставала невідповідна своїм розміром для населення. В році 1890-тому приступлено до будови нової, більшої церкви. Вибрано площу під будову на найвище положеному місці, що граничило з існуючим цвинтарем. Матеріал на фундамент і долівку уфундувала власниця місцевого фільварку, — увесь дубовий. Решту церкви теж збудовано з дерева. Всередині церква була розмальована мисткинею Іриною Шухевич, дочкою священника з Вишнева (рогатинського повіту). Треба згадати, що мисткиня вчилася малярської штуки у Львові, вчив її Станислав Батовський. Після того вона ще далі продовжувала свої малярські студії в Кракові, у класі Недзельської. Мисткині помагав малювати якийсь час її двоюрідний брат, Модест Сосенко, або вона підбирала собі помічників серед гурту учнів малярських шкіл Львова. Своє мистецтво продовжувала пані Ірина й у Америці, малюючи нутро церков у Рочестері, Ютиці, Брукліні та Глен Ков. Після Першої світової війни інж. агроном Йовик (із львівського "Сільського Господаря") переводив меліорацію сіножатей села. Цей інженер був так дуже захоплений візантійським стилем нашої церкви, що завжди, коли виходив на працю, робив знімки церкви з усіх боків, із зовні і в нутрі. Особливо цікавили його розмалювання стін і іконостасу.

На нещастя, наша церква в часі боїв між німцями і советами, в році 1944-ому, згоріла до тла.

Довголітнім парохом села був о. Еміліян Рудницький. Його дочка, пані Надія Кокольська, досі живе в Нью-Йорку. Коротко перед Другою світовою війною нашим парохом став о. Емануїл Кордуба. Як казали старші люди, цей отець був найбільш енергійний з усіх парохів Конюшок. За короткий час його праці в селі, яке було в більшості (особливо, молодь) радикалізоване, а подекуди й скомунізоване, він і його дружина, потрапили з'єднати собі довір'я людей. Дружина пароха заходила часто до читальні, де містилася теж домівка радикальної "Жіночої Громади"; там переводила вона дискусії на тему згубних дій комунізму в Україні, в цілях знищення всього, що українське. Ця переконуюча праця на повернула багатьох заблуканих овечок назад, до свого стада. Тому то частина жінок, у протигагу до "Жіночої Громади", створила "Союз Українок". З нашим місцевим Союзом Українок мала тісний зв'язок повітова філія в Рогатині: звітлія приїздили організаторки, чи членки до Конюшок з відчитами про роль жінки в житті нашого народу та про її вплив на наше майбутнє покоління. До Конюшок приїздили теж і професори (учителі) рогатинської гімназії з рефератами на різні історичні й політичні теми. На всі ті імпрези приходили мешканці села різних політичних переконань і тому бували часто гарячі дискусії чи суперечки. Але ніколи не приходило до прикрих інцидентів. Під час першої большевицької окупації (17 вересня 1939 р.), місцеві "влада імущі" порадили їмості щезнути зі села, бо їй загрожував арешт та вивіз на Сибір. І

так, одної ночі їмость спакувалася та й виїхала. За короткий час і о. парох теж мусів сезнути із села, щоб оминати арешту й вивозу на Сибір. Про отця пароха ще треба сказати, що він зголосився до дивізії "Галичина", брав участь в бою під Бродами та щасливо вирвався з оточення. Попавши в полон до альянтів, ділив долю й недолю зі своїми хлопцями, даючи їм духовну поміч у різних небезпечних ситуаціях. Під час німецької окупації став у нас парохом о. Михайло Пиріг, уродженець міста Рогатина. Отець парох Михайло своїми цікавими проповідями в церкві притягнув багато людей назад до нашої віри. Чисельність вірних дуже тоді була збільшилась.

## КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ

Не маю матеріалів, на підставі яких міг би я описати культурно-освітнє життя перед Першою світовою війною. Від декотрих старших односельчан довідався я, що тоді селяни сходились у просторий громадський дім, де містилася зала для громадських зборів та канцелярія управи громади. Посередині села стояла коршма, котру відвідували її аматори; зимовою порою там теж відбувалися забави з музикою для молоді.

В селі був досить живий москвофільський рух. Для того була й основана читальня ім. Качковського. В часі Першої світової війни, з приходом до села російських військ, москвофіли перебрали владу села. Коли ж те військо відступило, то з ним виїхало декілька родин у Росію. З приходом австрійської влади, одного з москвофілів вивезено до Талергофу, де він і помер. Після Першої світової війни москвофільство у нашому селі зникло. Пізніше, культурно-освітню працю зайняли були учні рогатинської української гімназії: Константин Данилків, Василь Мацук, Петро Михайлик, Йосиф Юган. Всі вони, з різних причин, відбувши військову службу в австрійській та українській арміях, не продовжували дальше науки в гімназії, але зайняли сільським господарством.

В селі зорганізовано аматорський театральний гурток, який у скорому часі розвинув жваву діяльність. Вивчали наші аматори-артисти навіть трудніші театральні твори, як напр., "Назар Стодоля", "Верховинці", "Про що тирса шелестіла", "Ой, не ходи Грицю" і т.п. З виставами їздили в доколичні села, звідки сусіди приїздили потім зі своїми виставами до нас. Інтенсивна праця, в згоді й мирі, провадилася до 1927-го року. Відтоді то помалу провід культурно-освітнього життя переходив в руки комуністичного елемента. Однак, це не було перешкодою для праці в читальні. Придбано велику бібліотеку, приблизно 550 томів й приміщено її у трьох великих шафах. Комуністична пропаганда почалась із приїздом поворотців з Америки. Вплив комуністів допровадив до того, що навіть деякі люди не визнавали церковної влади на селі. Був випадок, у році 1937-ому, коли помер місцевий кравець, який ще за життя застеріг собі, щоб його не хоронили з церковною відправою. З того приводу була велика сенсація в селі: на похорон зібралось багато людей, цікавих, як буде виглядати похорон без священика. Однодумці небіжчика зорганізували своїх людей

із сусідніх сіл. Надгробне слово виголосив тоді заступник голови філії "Просвіти", Андрій Гривнак, який визначався добрими промовами.

## СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ

Найкраще розвивалось те життя, коли до нас приїздив із рогатинського "Сільського Господаря" агроном інж. Віктор Вакуловський. Він навчив селян правильно обробляти поля для врожайніших жнив. Навчив застосовувати штучні погної, управляти цукрові буряки й ріпак. Для сіножатей порадив уживати ланцюгові борони для зрушування й вирівнювання поверхні. Під його наглядом роблено проби із широкорядним посівом збіжжя: цей спосіб давав добрий урожай на наших карловатих господарствах. Навесні треба було ручно зрушувати ріплю сапами, щоб знищити бур'яни. Такі досліди робилися на полях автора цих спогадів протягом трьох років. Сіяно особливий сорт пшениці, званої "Грубоколоса Зеленського", котра відзначалась грубим, коротким стеблом й тому не вилягала під час дощів. Рівнож випробовувано новий рід жита, званого "Волощанське", теж з коротким стеблом. З того приводу були критики, мовляв, культивуючи такий рід збіжжя, люди не будуть мати чим покривати своїх будинків. Були теж спроби сіяти нові роди вівса, як ось т.зв. "Гривач" (мав таку гриву, як просо), або ще інший "Вчасний Немерчанський", який дозрівав скоріше, як дотепер культивовані на наших полях роди вівса. Але, всі ці нові породи потребували добрих, погноєних штучними навозами, піль.

При кооперативі була ручна молотілка, та вона не могла обслужити потреб села. Модерно управлена ріпля давала більше плодів. Тому закуплено моторову молотілку: ця не лише молотила, але й млинкувала (віяла) збіжжя. Але й ця машина не давала ради всьому, тож декілька заможніших господарів купили собі на спілку ще дві моторові молотілки.

Та не тільки в тому напрямі йшла праця рогатинського "Сільського Господаря". Агроном, інж. Вакуловський, доложив багато старань, щоб громада ухвалила комасацію ґрунтів у селі. Підписалось 80% господарів, як вимагав Земельний Уряд у Станиславові. До села приїздив навіть спеціальний урядник з того уряду для перевірки власноручних підписів. По трьох місяцях після тої перевірки, Земельний Уряд повідомив сільську управу, що годиться на комасацію і навіть переведе це без коштів для селян, але без доповнення карловатих господарств коштом двірського поля в Конюшках і Настащині. З тої причини — на пораду рогатинської філії "Сільського Господаря" — поставлено занехати справу комасації.

Згадаю тут це, як то комуністична пропаганда допровадила до страйку у нашому малому фільваркові, який не мав більше, як 500 моргів посілости. Під час жнив, на тих полях працювали сезоніві робітники, спроваджені з Бойківщини. Одного літа, не пам'ятаю вже котрого року, місцеві комуністи намовили тих робітників не виходити в поле, а проголосити страйк: причиною були невідгідні мешкання та мала заплата. До страйку приєднались теж і місцеві робітники на фільварку. Тодішній господар фільварку,



Лявфер, зголосив про те до поліції в Рогатині, яка й заарештувала 8-ох робітників-страйкарів з комітету. Та цей страйк довго не тривав, бо господар Лявфер побоявся загрозованої ситуації та й згодився на всі домагання страйкуючих.

На закінчення моїх споминів пригадується ще одна подія. У році 1915-ому зголосилися до Українських Січових Стрільців три добровольці з нашого села: Кость Ільків, Михайло Гадовський і Абрагам Клірсфельд. Клірсфельд був жид, тож відразу змінив своє ім'я на "Василь". З війни повернувся додому тільки Кость Ільків; Гадовський пропав без вісти у боях десь над Дніпром. Василь Клірсфельд залишився в "Земській Больниці", в містечку Браїлів, де був шпиталь для хворих на тиф воїнів УСС. Але й він вже із того шпиталю живий не вийшов, помер із прибраним іменем "Василь".

Спогади ці написані мною в жовтні 1984 р. про моє рідне село Конюшки. Василь Мацук.

ВАСИЛЬ МАЦУК

## АДМІНІСТРАЦІЯ ЗБІРНОЇ ГРОМАДИ КОНЮШКИ В РР. 1935-1939

Багатьом людям відома була "пацифікація" польської влади в 1930 р. в Галичині. Відділи поліції та військової кавалерії заїздили в село та безоглядно руйнували все майно читалень "Просвіти", кооператив та всіх існуючих організацій, а свідоміших громадян побивали до крові так, що багато з них померли від ран, про що можна вичитати в книжці під заголовком "На вічну ганьбу Польщі". Після тієї пацифікації, польський сойм ухвалив, в березні 1933 р., і видав новий закон про реорганізацію адміністрації сіл та міст в Галичині. Тим законом скасовано самоуправу громадських урядів, створюючи натомість волосні громади. До волосних громад приділено певну кількість сіл. На чолі волосної ради був, вибраний на п'ять років, волосний вїйт, а на чолі міст були обрані бурмістри, теж на п'ять років. Ті два урядові становища були затверджені повітовим старостою, який був польського походження. Він же, разом із повітовою радою, володів містом. Повітовим радним міг бути тільки той, який знав добре польську мову в слові й письмі. Впроваджено теж закон, що урядовою мовою в адміністрації села, волости та повіту була тільки польська.

Згідно з новим законом, рогатинський повіт поділено на два самостійні міста та дев'ять волосних громад. Рогатин став самостійним містом із своєю управою та своїм гербом, — роги оленя, а по середині їх буква "R". До самостійного самоуправління зараховано теж місто Бурштин.

Волости були: Бурштин з осідком в Бурштині, Букачівці з осідком в Букачівцях, Болшівці, Конюшки, Княгиничі, Рогатин, Підкамінь, Пуків та Журів.

Волосним вїйтом Конюшок-волости був вибраний я. До волости мого заряду належали села: Бабухів, Березівка, Конюшки, Куничі, Лучинці, Насташин, Обельниця, Чагрів і Юнашків. Всі ті села мали адміністраторів, званих солтисами. Село Чагрів було ближче положене до волости Букачівці, але в тому Чагрові проживав дідич Ценскі, який не мав добрих взаємин із тодішнім волосним вїйтом Букачівець Лїмбергером, який був тоді рівночасно й послом до польського сойму. Дідич Чагорова, бувший маршалок Рогатина, переконав повітового старосту, щоби його Чагрів не був приділений до Букачівець, що й постановлено, бо так "пан бажав собі".

Волость Конюшки була одинокою в повіті, де кількість польського населення була найменша. Навіть в деяких селах поляків взагалі не було, як напр., у Юнашкові та Обельниці. В цілій волості не було польського костьола, ані такого дідича, власника фільварку, який би вмішувався у внутрішні справи волости.

Був у Чагрові один дідич, як я вже згадував, але він був дуже вирозумілий для потреб села та навіть своїм впливом помагав людям. Він же допоміг моему батькові виклопотати звільнення із полону в Пікуличах моего брата, де були приміщені бувші вояки Укр. Галицької Армії, після Чортківської офензиви.

Радними у волості Конюшки були свідомі українці, які брали живу участь в суспільному і політичному життю повіту. Серед тих людей відзначувалися: Ромах Дмитро із Лучинець, Мадій із Настащина, Максимів Дмитро із Юнашкова та Іванців Петро із Бабухова, Кульчицький Мих. і Габльовський Микола, оба із Конюшок. В раді волости був один поляк з Чагорова, на ім'я Когут П., який на засіданнях ради ніколи не уживав польської мови.

Кожного місяця староста міста Рогатина скликував волосних вїтїв на наради в справі різних заряджень влади. Після тих нарад відбувалися наради із солтисами, яких тоді інформовано про нові адміністраційні розпорядки. На тих нарадах ніхто не уживав польської мови із присутних солтисів, бо більшість з них не хотіли уживати тої мови із патріотизму.

(За час мойого урядування, мусів я звільняти з праці деяких солтисів за надужиття грошами. Їхнім прогріхом було присвоєння зібраних оплат грошових за уживання громадських пасовиськ від місцевих селян.)

Жовтень 1984  
бувший волосний вїт волости Конюшки  
Василь Мацук

## ЛИПИЦЯ ДОЛІШНА

Чому село називалося "Липиця", якось ніхто не намагався пояснити. Дехто твердив, що тут у давнину росли великі липові ліси і тому ці два села — Липиця Горішня й Липиця Долішна — так називалися. Що це села дуже старовинні, немає жадних сумнівів.

Липиця Долішна, положена понад річкою Нараївкою, дуже мальовниче, велике й чепурне село, що радше подобало завжди на містечко. Станція залізниці (лінія Підвисоке-Галич), пошта, два лікарі, шпиталь і аптека, дві школи, церква і костьол, визначали цю місцевість як містечко, хоч офіційно Липиця Долішна завжди рахувалася селом. Перед Другою світовою війною було 378 господарств, був теж фільварок графа Анджея Руссоцького, поляка. До цього фільварку належало три-чверті простору землі поблизу села. Селянські поля були даліше, навіть у віддаленні 4 км. У селі були два заможніші господарі, а саме — Матвій Поливка та Михайло Скульський. Решта господарств були карловаті, найбільше до 15 моргів поля. Майже одна четвертина мешканців села жила з постійної праці у фільварку, — і то цілими поколіннями. Такий стан тривав до часу, коли до села прибув сталий польський ксьондз. Під його впливом граф Руссоцький розпарцелював свій фільварок, продавши землю польським кольоністам, згідно з прийнятою поляками засадою: "ні п'яди землі для русинів". Тоді теж збудовано окрему школу для польських дітей, організовано "Кулко" і "Стржелец" та запроваджено в чисто-українській школі т.зв. утравістику, себто навчання двомовне (що, в дійсності, означало на три-чверті в польській мові).

А все ж таки ці вчителі-поляки мали багато клопоту з українськими дітьми, — ніхто з них не міг в Липиці довго загіти місця. Був випадок, що вчителька-полька, родом з околиць Кракова, вже по кількох тижнях з плачем виїхала, бо ані вона дітей, ані діти її не розуміли. До часу Першої світової війни якось не було більших непорозумінь між мешканцями Липиці Долішньої, зате, коли Галичина перейшла під владу Польщі, ситуація змінилася, тим більше, що через парцеляцію фільварку і приїзд польських кольоністів багато українців-робітників втратили свою працю на фільварку, якщо не хотіли міняти своєї метрики (переходити на польське).

На всіх 378 родин було 36 родин польських, 6 жидівських. До польського населення зачислялися теж учителі й поліціанти (і ті, і ті часто змінювалися). Власниками аптеки, млина, заїздного дому й невеликих крамниць були жиди. Було двох лікарів-українців, а саме — д-р Теофіль Гвоздецький і д-р Дмитро Добротвір. Д-р Теофіль Гвоздецький, до речі, отаман Української Галицької Армії, був незвичайно заслуженим громадянином Липиці, фундатором бібліотеки для читальні "Просвіти", а рівнож передплачував для вжитку читальні часописи "Діло", "Новий Час". Його портрет висів на почесному місці в читальні.

Загальний рівень освіти і національної свідомости був високий, доказом чого була участь громадян села в українських військових формаціях (УСС, УГА, Дивізія). По слідах старшого покоління йшли молодші, аж до рядів УПА. Все життя Липиці Долішної гуртувалося при церкві і Народному Домі, — де приміщувалася читальня "Просвіта", кооператива "Добробут", "Сільський Господар" з його успішним гуртком "Хліборобського вишколу молоді", Союз Українок, Спортове товариство "Сокіл". Тому, що членами "Просвіти" могли бути тільки особи з закінченим 18 роком життя, в половині 30-тих років зорганізовано "Доріст Просвіти", куди вписалися всі, що вийшли з народньої школи, а ще не мали 18 літ. В читальні діяли теж: хор, що одержував різні нагороди, театральний гурток, протиалькогольне товариство "Відродження".

Коротко перед Другою світовою війною зорганізувалася, за стараннями радикального посла Гривнака, клітина організації "Каменярі"; члени її мали свою трубну оркестру. Якихось більших успіхів "Каменярі" не мали, хоча намагалися в один час перебрати "Просвіту". В будинку читальні діяв "Дитячий Садок"; дітьми в садку опікувався лікар з Липиці Горішної, д-р Микола Процик, безкоштовно. Тут не від речі буде згадати кількох відданих громадян, працівників на народній ниві. Передусім, були це священики-парохи Липиці Долішної, котрі не лише заохочували людей до культурно-освітньої діяльності, але самі брали дуже живу участь в житті села. Провідництво священиків було в Липиці традиційне. Це підтверджує подія, що сталася давно, ще за кріпацької панщини. На цвинтарі є могила, в якій гайдуки закопали живцем священика, що ставав в обороні селян перед знущанням польських посіпаків. Про це говорить напис на кам'яній плиті. Якийсь час Липиця Долішна належала до парафії в Липиці Горішній. По Першій світовій війні парохом став отець Петро Каблак. За його стараннями збудовано новий будинок Читальні "Просвіта". Пізніше, парохом став отець Остап Стернюк, що займався організацією і провадженням мішаного хору. Цей хор здобував нагороди на конкурсах, був прикрасою церковних богослужень. Були ще такі парохі в Липиці Долішній: оо. Цурковський, Фіцалович, Степан Городецький а вкінці, вже до війни і під час війни, старенький отець Андрій Дубицький і його син Юрій. Ці останні були справжніми опікунами села в часі лихоліття Другої світової війни.

Ще перед Першою світовою війною, дуже діяльні у товаристві "Сокіл" були такі громадяни: Іван Рубаха, Федь Семенен (співак), Іван Семенен



*Основоположники читальні "Просвіта" в двадцятих роках в селі Липиця Долишна. Фото біля будинку читальні.*



*Союз Українок в Липиці Долишній перед Другою світовою війною.*

(Івана), Михайло Скобель (званий "грейцар"), Яким Семенен (Феда). "Сокіл" мав тоді теж свою трубну оркестру з 24-ох музикантів, але коли прийшли москалі, в 1914-тому році, то забрали всі інструменти. Після війни "Сокіл" відновлено під проводом студентів Юліяна Скульського, Василя Лотоцького та Івана Рибіцького. Відновлено теж тоді пожежну сторожу, якою проводив Яким Семенен. Організацією "Каменярі" провадив Андрій Тимковський, а належали до неї головні члени таких родів: Гайди, Нижники, Тимкові. Організація користувалася допомогою з Америки, головні, на закуп інструментів.

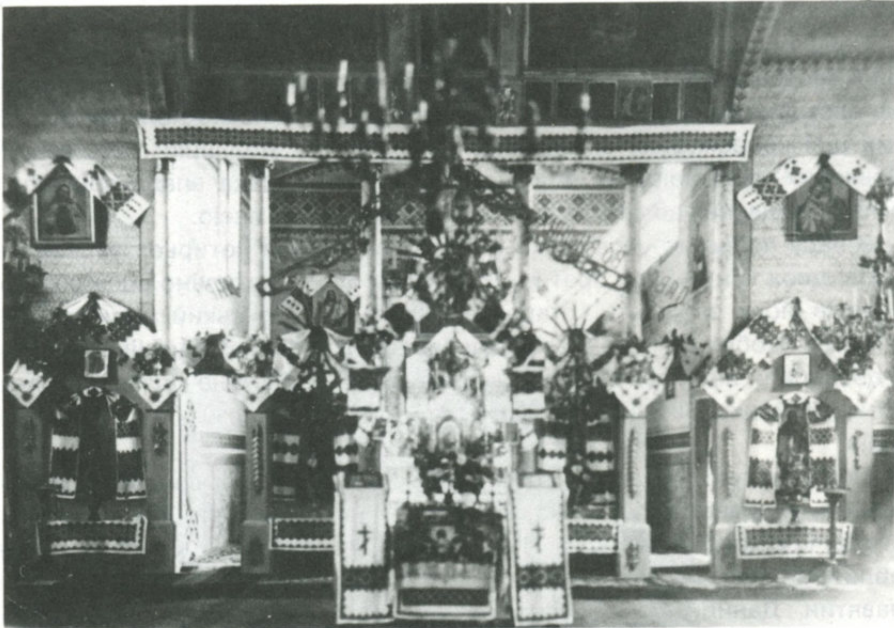
В читальні "Просвіта", як вже було згадано, діяли різноманітні організації: там віддано працювали численні громадяни села. Хором провадили отець Остап Стернюк і Б. Поливка (покійний). В театральному гуртку кермували Ю. Скульський, М. Нижник та ще інші. Гурток "Хліборобського вишколу молоді" перетворився згодом в аматорський-театральний. Душею цього гуртка був М. Ставарський. Можна сказати, що М. Ставарському завдячувати треба національне виховання усієї липицької молоді. Він був ініціатором створення "Доросту Просвіти", провідником "Відродження", взагалі душею "Просвіти". За те довелося йому зазнавати арештів і переслідувань від польської влади. Сам Ставарський працював як зарібник, був людиною дуже скромною, жив зі своєю старенькою матір'ю в малій хатині, але був шанований всіми. Усьому культурно-громадському життю поклала кінець Друга світова війна. Перестали існувати всі організації, хоча за німецької окупації ще вдалося трішки роздмухати пригаслий вогник життя, але німці своїм чоботом здавлювали і ці невеличкі прояви. З поновним приходом більшовиків все змінилося на ще гірше.

## ДЕЩО ПРО ІСТОРІЮ Й НАЗВИ

Як вже напочатку згадано, Липиця Долішна дуже старовинна оселя над річкою Нараївкою. Докладної історії села ніхто не знав. Висока на 40 м. кам'яна оборонна башта на краю села про щось оповідала, та неясно. Цю башту старі люди пам'ятали ще вищою. В теперішньому часі вже цієї башти немає, бо окупант старався стерти всі позначки історичності України.

Назви піль ще дещо згадують про татарські й турецькі напади, тож маємо наступні: Могила, Турків і Батовиця. Про татарів і турків збереглося було ще багато переказів. Куди живішою була пам'ять про панщизняно-кріпацькі часи, про згаданого вже священика-мученика, про знесення панщини в 1848 р. На пам'ятку цієї події поставлено тоді кам'яний хрест. Кожного року, в дні 16-го травня, відправлялося в церкві Богослуження, а потім процесійний похід до цього пам'яткового хреста, де ще відправляли молебень. Коли польська влада заборонила похід до хреста, все святкування відбувалося коло церкви. Для липичан цей день був наче другим Великоднем: співали гагілок, дзвонили в дзвони.

Люди тямали теж про т.зв. сервітути, а це була оплата за користування луками й пасовиськами. Зовсім несправедливо признано великим земле-



*Престол в церкві в селі Липиця Долішня в 1960 р.*



*Хор села Липиця Долішня в тридцятих роках. Посередині п'ятий зліва сидить диригент хору Б. Поливка.*



власникам ці оплати, бо в більшості були це давні громадські толоки.

Перша світова війна принесла багато горя й змін. Липиця, як і багато інших місцевостей рогатинського повіту, потерпіли дуже від фронткових боїв австрійсько-російських, більшовицьких, українсько-польських. Свідками цієї кровожадної війни осталося в Липиці Долішній п'ять великих військових цвинтарів. Як довідуємося, більшовицька влада зрівняла ці могилки нещасних вояків Першої світової війни зі землею.

З часу польсько-української війни була могила чотирьох українських вояків: двох із них були брати і, коли один був смертельно ранений, брат не хотів його залишати, старався рятувати. Польський вояк-галерчик проколов їх обох багнетом. Це сталося на полях фільварку. Ніколи поляки не дозволяли відправити на цій могилі панахиди, ані не дозволили перенести покійників на цвинтар. Всі, проте, тямили й завжди споминали цих героїв.

Подаємо тут ще назви інших піль і частин села: Замогилки, Підберезина, Сернята, Видранівка, Когутівка, Середний Горб, Цюцьків, Діброва, Морозів, Вигода, Гребля, За церквою, Під церквою, Коло школи, Кут, Гай, Ракова. Поблизькі села такі: Свистільники, Липиця Горішна, Серники Горішні, Славятин, Данильче. До всіх трьох більших міст рогатинського повіту досить далеко, чи то Рогатин, чи Бурштин, чи Болшівці. Одначе назви тих всіх піль, частин самого села та довколишніх місцевостей, — невичерпна криниця старовинної і новішої історії України. Тому то теперішні окупанти позмінювали стародавні назви на зовсім незугарні, але політично вигідні.

Продовжуючи дальшу історію Липиці, треба згадати, що війтами в селі були наступні: перед Першою світовою війною Панько Семенів і Андрій Лотоцький, по війні — Михайло Лотоцький, потім Панько Семенен. Коли створили т.зв. збірні громади, то солтисом став поляк Юзеф Удала (до 1939 р.). До збірної громади належали такі місцевості: Липиця Долішна і Горішна, Лопушна, Цюцьків, Зеленів, Гоноратівка, Свистільники і Серники Горішні. З приходом советів першим головою сільради став Андрій Тиховський, потім Петро Лотоцький (Мих.), Володимир Мокрий, після нього Михайло Філіпів. Ці два останні загинули з рук своїх таки людей. За часів німецької окупації солтисом був Михайло Лотоцький (Івана), а війтом збірної громади Михайло Горечко.

Друга світова війна змінила все життя Липиці. Примушено людей вступати до колгоспу, розпочалися вивози, арешти та всякі переслідування. Коли прийшли німці, знову стали вивозити на роботи до Німеччини, вимагати здачі контингентів і т. п. Люди оборонялися, як могли, включно із збройним опором в рядах УПА, чи в шуканні якоїсь позитивної розв'язки складної для України ситуації — в Українській Дивізії, що мала стати підставою Української армії та вслід за цим вільної України. Що так не сталося, знаємо ми тут, як і знають наші односельчани, котрі лишилися вдома, мусіли вони перейти усі страхиття нового поневолення та цілковитого знищення культурно-громадських надбань. Ті, що опинилися в Америці, Канаді чи Англії, або в інших країнах вільного світу, завжди пам'ята-



*Пам'ятник-могила в Липиці Долішній висипана і посвячена в 1941 році.*



тимуть про дороге нашим серцям життя в Липиці.

Липичани не були дуже заможні, тож багато виїхало за море й поселилися в Сполучених Штатах, чи в Канаді. Бувші вояки живуть, головню, в Англії. Всі ми згадуємо наше рідне село, узгір'я, річку, луки, поля, діброви, чепурні господарства, дім читальні "Просвіта", двір Руссоцького, що став потім шпиталем, костьол, перероблений тепер на шпихлір, обидві школи, доми лікарів, приходство з великим садом, а, передусім, нашу чудову, в гуцульському стилі збудовану, церкву. Церква під покровом св. Якіма й Анни, була дерев'яна, збудована без жодного залізного цвяха в роках між 1815-1861, про що свідчать написи на стінах. Навкруги церкви, що має дуже гарне положення у західній частині села, ростуть дерева: тополі, смереки, каштани, а на доріжці до церкви старезна липа, мабуть, метер завгрубшки. Під цією липою люди завжди задержувалися, там вїт звичайно проголошував свої розпорядки. Ми мали добрих священиків, котрі дбали про своїх парафіян і про церкву, та брали участь разом із своїми родинами в житті села. При церкві існували братства й сестрицтва, що піклувалися церквою, дбали про порядок, ходили колядувати, брали участь в церковних процесіях і т.п. Треба знати, що в нас святкувалося дуже врочисто Різдво, а Йорданське Водосвяття відбувалося на річці. Коли річка замерзала, вирубували з льоду хрест, прикрашували його зеленню, квітами та синьо-жовтими прапорцями. Коли ж річка не замерзала, приносили великий дерев'яний хрест, теж так само прибраний. З того приводу були завжди перепалки з польською поліцією, яка не хотіла дозволити на прапорці. Але тут молоді хлопці завжди ухитрялися переховувати хрест до останнього моменту і ставляли його, не зважаючи на заборони. Великдень, — з паленням вогнів, дзвонами (було п'ять!), галілками, вежами; Зелені Свята — з поминанням українських воїнів та похід в поле, щоб поблагословити всі ниви та помолитися при всіх придорожніх хрестах; вечірні, молебні, місії, празники, вкінці хрестини, похорони, весілля — усе життя зв'язане було з церквою. Треба тут зазначити, що церква наша діє до сьогодні, хоч може вже не так активно, але дає людям почуття зв'язку з минулими подіями, з давніми людьми, з історією.

Липичани дуже цінували освіту, багато молодих людей ходили до гімназій, багато покінчили університет та здобули різноманітні професії. Усі визначалися розумом, працьовитістю та громадською відданістю. Подаємо тут список, може неповний, тих, в більшості, дуже відомих потім громадян, що вийшли з Липиці. Подаємо теж список липичан, котрі в різних часах виїхали до Сполучених Штатів і Канади. Вони були добрим запліччям для культурно-освітньої праці в Липиці, бо підпомагали те діло своїми грошовими датками.

## СЕЛО ВИДАЛО ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В РР. 1900-1944

1. Горчинський Іван, закінчив філософію, унів. в Загребі і Варшаві.
2. Горчинський Михайло, священик, помер в Америці — Оліфант.

3. Гембаровський Петро (Федя), службовець Союзу Кооператив у Станиславові.
4. Задорожний Володимир (Нестора), студент, поляг в боях над Стрипою.
5. Лотоцький Василь (Данила), управитель школи в Україні.
6. Д-р Лотоцький Василь (Івана і Карольки), лікар, згинув на засланні в Сибірі.
7. Лотоцький Федь, поляг на війні, студент.
8. Людкевич Петро (Івана) закінчив експортівку в Відні.
9. Людкевич Теодор, священник в Польщі.
10. Малик Лев (Петра), студент гімназії, згинув в Німеччині.
11. Поливка Іван (Матвія й Варвари), студент, згинув на війні, розстріляний більшовиками.
12. Поливка Богдан, священник у Польщі.
13. Семенен Олекса, по матурі, помер.
14. Семенів Олекса (Панька), по матурі, помер.
15. Семенен Остап, закінчив учительський семінар, та торгов. школу у Львові; по виході з польської тюрми помер.
16. Семенен Василь, учит. семінарія у Львові, управитель шкіл.
17. Семенен Теодор (Олекси і Теклі), медик, згинув на засланні в Сибірі.
18. Семенен Теодор (Андрія і Софії), студент у Станиславівській гімназії, закінчив 8 клас, розстріляний там же.
19. Семенен Василь (Павла), студент, поляг на східному фронті в німецькому війську.
20. Семенен Іван (Федя), закінчив університетські студії в Празі.
21. Скобель Михайло (Юрка), закінчив гімназію матурою в Рогатині.
22. Скульський Юліян (Михайла), по матурі в Рогатині, поляг в УПА.
23. Д-р Скульський Осип, адвокат, замордований в тюрмі, в Польщі, 1945 р.
24. Сторощук Михайло, по матурі в Рогатині, живе на рідних землях.
25. Хоптяк Дмитро, закінчив експортівку у Відні, директор Повітового Союзу Кооператив в Рогатині, ревізор та організатор кооператив, помер в Америці.

### ЕМІГРУВАЛИ ДО КАНАДИ ІЗ СЕЛА ЛИПИЦІ ДОЛІШНОЇ, РОГАТИНСЬКОГО ПОВІТУ 1925 р.

1. Задорожний Максим
2. Іжицький Михайло
3. Людкевич Володимир
4. Павчук Федь
5. Паламар Петро

6. Поливка Петро
7. Пригода Дмитро
8. Рибіцький Франко
9. Семенів Федь
10. Ступницький Семко

1947 р.

11. Гембарський Михайло
12. Лесіцький Василь
13. Лотоцький Василь
14. Лотоцький Іван

15. Лотоцький Михайло
16. Людкевич Осип
17. Пацак Ярослав
18. Орищин Микола
19. Семеґен Микола (Прокопа)
20. Семеґен Михайло
21. Семеґен Осип
22. Скобель Іван
23. Ступницький Василь
24. Яріш Леся
25. Павчук Дмитро

*Інформації подав Василь Семеґен*



*Церква в Липиці Долішній в теперішніх часах. Вид із цвинтаря.*

ВОЛОДИМИР ЯВОРСЬКИЙ

## ЛУЧИНЦІ (1899-1914 РР.)

В давніх часах, у княжій добі, лежало село Лучинці в дуже захисній кітловині: від півночі й півдня під заспоною лісів, від заходу — хоронене горбами, званими "Хоми" (ст. українське "Холми"), що стрімко спадали в непрохідні мочарі долини ріки Гнилої Липи. Відкрите, пригоже для ворожих наскоків місце, було тільки від сходу. Звідтіля глибоким яром вела до села так звана "татарська" дорога. Два-три кілометри перед селом, на горбі, височіла Могила: там розпростирився вид на кілька миль довкруги. У селі жило передання, що в часах татарського лихоліття на Могилі безперервно стояла на чатах сторожа. При наближенні ворога сторожа давала знак до села, запалюючи обвинений насмоленою соломою стовп (в день — дим, в ночі — полум'я). в селі бив на тривогу дзвін, люди ховались у непрохідні лісові нетрі, жінки з дітьми й старші люди переходили почерез трясовиння Гнилої Липи, їм тільки знаними стежками, на другий берег ріки до Бабухова. Чоловіки ж залишались на місці, щоб дати ворогові відсіч і гасити пожежу в селі.

За моїх днів, цей східний кінець села, до якого спадала "татарська" дорога, мав назву Тернова. Звідтіля тягнулися сільські забудування попри "Гандзину гору" прямо на захід. На перехресті село розгалужувалось, — лівою відногою на південь у підніжжя Хомів, а правою на північ до "Білого Хреста" за селом, при дорозі, що вела до Путятинець.

У підніжжі згаданої "Гандзиної Гори", оподалік від глинища, цегельні й кузні, знаходилася т.зв. "вікнина". Була це досить велика прямокутна саджавка (басейн), з тісно обгородженими від середини берегами, а на вбитих у дно саджавки тугих стовпцях стояли прикріплені до них кладки. Сильне джерело, що било з-під землі, засоблювало саджавку у свіжу воду, яка рівцем повільно спливала до потічка при дорозі. Це була громадська пральня білля — на вільному повітр'ї, де жінки верховодили праниками: "хлопи" до цього "бабського" санктуаріюм не мали доступу.

Південну частину кітловини, у мойому часі вже незаліснену, творило спадисте узгір'я, яке на самому верху мало природні тераси-беріжки, а від цього й пішла назва узгір'я "На беріжках". За ними, на полі між Лучинцями і поблизькою Обельницею, було місце з назвою "Жирна". Селяни викопували там при оранні плугом всіляки черепки, керамічні відламки, посудини, а навіть випалювані з глини посудини-урни. Люди прив'язували до цього місця



*Церква св. о. Николая в Лучинцях  
вбудувана в 1903 р. за проєктом арх.  
В. Нагірного. Фото 1965 р.*



*Нутро церкви в Лучинцях. 1972 р.*



повір'я, — мовляв, там покутує "лихе", вночі прохожих чіпляється "блуд". Подібне місце було в сусідній Липиці Горішній. Археологи (м.ін. Ярослав Пастернак) устійнили, що це були прадавні, сягаючі часів першого до четвертого століття по Хр. "тілопальні місця поховання", де спалювали (жирили) покійників, а тих, котрі займалися спалюванням тіл, називали "жираками". Якраз у Липиці Горішній були роди з таким прізвиськом. Добре казали мудреці старовинні, що "немає нічого нового під сонцем", бо це й були тогочасні крематорії.

На переломі 19-го і 20-го століть переведено вкінці регуляцію Гнилої Липи. Селяни дуже правильно казали: "напростано" (себто випростувано) ріку. Замість багатьох закрутів і кривульок, викопано у прямій лінії широке й глибоке русло так, що навіть під час зливних дощів вода не виступала з берегів і не заливала, як давніше, долини. Мокляки відводнено й осушено, на їх місці появилися сіножаті й пасовисько. На ріці побудовано солідний дерев'яний міст. Для Лучинець відкрився свободний доступ до "цісарського гостинця" (себто битого шляху) Рогатин — Галич. Все ж таки, ріка попливла в мандрівку століть з давньою назвою "Гнила Липа".

У році 1900-ому Лучинці начисляли двісті господарств, чи т.зв. "ка-тастральних нумерів". Село було чисто українське, якщо не враховувати трьох жидівських родин і родини двірського економа, що жив на фільварку.

Лучинці близько сусідували з Путятинцями, де мій батько — о. Йосиф Яворський — був одинадцять років парохом, заки перейшов до Лучинець. Тож Лучинці не були для нього якимсь незанимким краєм ("terra incognita"). Через своє географічне положення були лише, так сказати б, "селом забитим від світа дошками". Мабуть і через цю географічну ізолюваність, витворився у лучинчан ("лучинецьких") надмірний консерватизм і дух спротиву до "новизни". Але, незалежно від того, не можна їм відмовити признання за такі додатні прикмети, як велика роботящість, господарність, господарська запопадливість, любов до землі і вірність своєму обрядові. З давен-давня село уявляло собою природній заповідник, в якому століттями зберігалися скарби фолкльору, зокрема такі цінності народньої словесности, як старовинні гагілки, колядки-щедрівки, весільні й обжинкові пісні.

## ЦЕРКВА СВ. О. НИКОЛАЯ

Перебравшись з родиною до Лучинець (з Путятинець) і впорядкувавши "згрубша" просторе приходство, батько в першу чергу поклав собі за завдання здвигнути нову муровану церкву.

В давнину церква стояла на "Гандзиній горі", була дерев'яна і згоріла в році 1780-ому від непогашеної (після Богослуження) свічки. На тому місці вже не будовано церкви, бо з бігом десятиріч село сильно розрослося і поширилось на захід і на північ. Тому то після пожежі поставлено церкву вже ближче до середини села, на горбочку, звідки розлягався гарний вид на ціле село й околицю. В часі, коли ми прибули до Лучинець, ця церква могла вже начисляти яких 118 років, була теж дерев'яна, вкрита гонтами.



Так, як залишилось в моїй пам'яті, — церква була симетричної трибанної структури, мала зруб з тесаних брусів (бервен), мала теж т.зв. "опоясання", яке творило навкруги відкриту галерію. На розі церковного майдану стояла дзвіниця з одним великим і чотирма меншими, мелодійно добре дібраними, дзвонами. Церква була звернена головним входом до сходу. При будові нової церкви це стало "каменем преткновенія".

Згідно із проектом архітекта Василя Нагірного, церква мала бути мурована, звернена фронтом до села — отже, до півночі. Одна і друга новість викликали з боку церковного комітету спротив. Після довгих перипетій стануло на тому, що плян архітекта залишено без змін. Розпочалися вступні праці. При копанні ровів під фундаменти, робітники натрапляли на тлінні останки покійників, хоронених "во врем'я оно" біля церкви. Я всьому приглядався, та й одного разу бачив череп, в якому був вбитий кілок, напевно осиковий, бо ритуал наказував колись так ховати здогадних "опирів". Біля одного кремезного скелету виднів, мабуть дуже гострою шаблюкою (може з дамасценської сталі) відтятий кусок черепа зі жмутком пожовклого волосся. Від того всього будились у моїй голові різні думки й страх. Мулярські, бляхарські, столярські й склярські роботи виконували професійні, спроваджувані з Рогатина, або з околиці, майстри-ремісники. Місцеві ж селяни були зайняті працею при копанню ровів, при випалюванню цегли в громадській цегельні під "Гандзиною горою"; добували з каменолому на Хомах камінь, давали підводи для постачання будівельних матеріалів і т.п.

Малярські праці віддано популярному в тому часі в Галичині, церковному маляреві — мистцеві Євгенові Турбацькому. Іконостас різьбив і золотив майстер Довгий з Долини.

За увесь час будови батько мій багато натрудився: із нараженням свого життя, спинався з палицею по дряхлому риштованню під самий верх церкви. Ремісники-майстри були чужим і подекуди нелепним елементом, тож треба було за ними дуже наглядати.

Вкінці доведено будову до завершення в році 1903-ому. Тоді й відбулось величаве посвячення.

Для історії церкви й парафії хочу ще додати деякі дані, зачерпнуті з метричальної книги з року 1715-го, про яку була згадка в дописі мого батька до журналу "Нива" (ч. 5, Львів, 1933).

На підставі цієї книги, як теж і пізніших, вже з австрійських часів, метричальних книг, включно до часів Другої світової війни, в Лучинцях були парохами наступні священики: о. Андрій пом. 1724 р.; о. Михайло Залозецький пом. 1738 р.; о. Стефан Базилевич пом. 1791 р.; о. Стефан Янович пом. 1817 р.; о. Антін Кучинський пом. 1848 р.; о. Антін Величковський пом. 1868 р.; о. Николай Кучинський (син Антона) пом. 1898 р.; о. Йосиф Яворський пом. 1940 р.

Судячи по прізвищах, всі ці священики були шляхетського походження. Був це своєрідний знак часу чи пак "сігнум темпоріс".

В парафіяльних актах і записках було подано при декотрих парохах

такі замітки: о. Базилевич жив 94 роки, був фундатором великого дзвону з виритим роком 1778, з іменем о. Базилевича і образом патрона церкви св. Николая. Знову ж, у візитаційному протоколі комісії зі Львова (канонік о. Шадурський і генеральний візитатор Гаспарі) вписано: о. Янович — "антікве едукаторіс, ін ребус дівініс ерронеус" (старосвітської освіти, в божественній науці помиляється), отже був зобов'язаний щотижнів голоситися у декана і складати з визначеного йому теологічного предмету іспит. Про о. Н. Кучинського згадано, що він увесь прибуток з церковного поля, в сумі сім тисяч золотих ринських, зложив на будову церкви. О. Антін Величковський, який був рогатинським деканом, залишив по собі пам'ять дуже ревного і енергійного священника. З успіхом обороняв парафію і громаду в судових процесах з двором; при допомозі в'їта Дмитра Грицева побудував школу і муроване приходство. Старі люди оповідали, що він, перепроваджуючи на вечірнях катехизацію для молоді, відчитував каталог: відсутність треба було оправдати.

## ЧУДЕСНЕ ОБНОВЛЕННЯ ОБРАЗА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

У 1860-тому році обновилися в хаті Николи і Анни Кугнат невеликий образ Пресвятої Богородиці. Довгі роки висів він на задимленій стіні курної хати. Нагло, на очах приявних у хаті людей, відзискав повну свіжість кольорів. Між свідками тої події був господар Григорій Татиґа, який розказував про те, коли ми прибули до Лучинець у 1900-ому році. Йому було тоді вже 80 років. Отже, розказував він, вістка про цю чудесну подію рознеслася була по краю і його покликано було перед духовну комісію у св. Юрі, у Львові. Там він під присягою зізнав про докладний перебіг обновлення цього старого образу. Заходами тодішнього пароха, о. Величковського, виведнав Митрополичий Ординаріят у папи Лева XIII-го надання церкви в Лучинцях привілею повного відпусту для прочан у свята Сострадання, Успення і Покрова Пресв. Богородиці.

В році 1906-ому відбулася проща вірних до Святої Землі. Отець шамбелян Степан Городецький (парох Вербиловець) возив цей образ на Грїб Господній в Єрусалимі. На місці цієї старої хати, де образ був чудесно обновилися, господар Петро Ружи́ло побудував власним коштом каплицю, в якій опісля, під час будови нової церкви, відбувалися Богослуження.

Під час війни, в році 1915-ому, церква була пошкоджена гарматними стрільнями; увесь престіл був подірваний осколками, але образ Пресв. Богородиці, що висів над кивотом, остався незаторкнений.

З одержаних в рр. 1965-70 світлин з Лучинець видно, що лучинчани й далі кріпко держаться своєї церкви і про неї дбають. Іконостас рясно прикрашений рушниками, а горішня його частина, якої раніше не було, добудована. Виглядає, що це матеріал з якоїсь іншої, розібраної церкви. До теперішнього охайного вигляду церкви причинилися віддані справі побожні парафіяни на чолі з поворотцем із Сибіру Іваном — сином добре мені з давніх літ знаного, статечного господаря Андруха Якимовича.



*Аматорський кружок читальні "Просвіта" в Лучинцях 1911 — 1914 рр. Голова-учитель Іван Білоус. Вгорі другий зліва Вол. Яворський*

Минав рік за роком від нашого прибуття до Лучинець пізньою осінню 1899-го року. Згодом, завдяки спільним зусиллям і співпраці батька зі селом, Лучинці почали набирати кращого вигляду. Повільно, але чимраз міцніше, виростав національно свідомий актив. Село стало вкриватися культурно-освітніми, а потім й іншими громадськими товариствами. Батько був головою Філії товариства "Просвіта" в Рогатині. Отже, по довшій підготовці, заснував читальню "Просвіти" в Лучинцях. При читальні створився аматорський гурток з учителем Іваном Білоусом у проводі. Другим з черги молодіжним товариством став "Сокіл", з пожежною дружиною і власним вирядом. Небавом заложив батько касу Райфайзена, що було доволі ризиковним починком, бо в селі бракувало ще тоді відповідних працівників, які зуміли би діло як слід повести. Але, знайшовся середнього віку господар Яким Холява. Він згодився перебрати функцію скарбника, тож батько з венедиктинською терпеливістю впроваджував його в "аркани" (тайни) книговедення.

Услід за розвитком кооперативного руху в повіті, постала в Лучинцях споживча крамниця "Надія", кружок "Сільського Господаря", а пізніше молочарня, котра підлягала централі в Стрию. Завершенням тієї організаційної діяльності в селі було побудування мурованого Народнього Дому на тому місці, де давно стояла коршма.

Церква, приходство, новопоставлена школа, як теж селянські, переважно муровані, хати з критими червоною черепицею, або бляхою дахами, робили культурне враження.

До розвитку села причинилася теж близькість рогатинської гімназії, до якої вчащали лучинецькі хлопці й опісля поповняли кадри сільського активу. Ідея заснування гімназії вийшла в році 1907-му від очолюваної батьком філії Українського Педагогічного Товариства "Рідна Школа" й практично реалізована гімназійними курсами о. Омеляна Ваня в Заланові, а фінансово піддержувана о. Степаном Городецьким, парохом у Вербілівцях, і рівночасно рогатинським деканом.

## НАСТАЦИН



*Церква в селі Настащин в часі великодніх святкувань. Фото. 1930 р.*

ОЛЬГА УДАК-КОНОПКА

## ПІДГОРОДДЯ

В нашому селі Підгородді було дві школи, читальня "Просвіти" і кооператива. Учителювала Ольга Весоловська, а директором був Петро Бігус. Петро Бігус провадив теж світський і церковний хори, організував касу "Райфайзенку", кооперативну крамницю, в якій працювала Ольга Удак. Він теж започаткував будову читальні.

Парохом був у Підгородді о. Кинасевич. Його діти, син і дочка, працювали в українській кооперативі в Рогатині. До них завжди приїздила на вакації Ольга Левицька-Басараб, славної пам'яті героїня. В Канаді маємо організацію під її іменем і я маю честь належати до цієї організації.

Підгороддя мало 300 господарств, дуже близько положене до Рогатина. Лісничим у нас був Весоловський, батько Ольги — учительки. Я живу в Саскатуні, Канада.

## ПІДКАМІНЬ

Підкамінь лежить у віддалі 11 кілометрів на північний захід від повітового міста Рогатина, при битому шляху — "гостинці" з Бібрки до Рогатина. Місцевість ця розташована у т.зв. Бережанських Горах. На захід від села річка Свірж утворює став. На північному боці є стрімка скеля, де ростуть дві ялиці, а поміж ними — посередині стоїть величезний кам'яний хрест — на пам'ятку скасування панщини. Ця скеля має назву "Камінь", від чого й пішла назва оселі: спершу було "Підкамення", а потім перейшло на коротке "Підкамінь". З-під цієї гори випливає джерело, що переходить у потік — там щороку відбувалися Йорданські водосвяття.

По східньому боці, на стрімкій горі, стоїть старовинний кам'яний замок, збудований ще в половині XIII-го століття, за часів короля Данила Романовича, як оборонний город перед татарською ордою. Як і в інших місцевостях Галичини, замок попав у польські руки в наслідок політичних умовин та родових міжусобиць. Були спроби відібрати його — саме в 1648 році зібралися мешканці Підкаменя, разом із мешканцями поближких сіл, та штурмом заволоділи цим замком. Такі спроби були теж і в Роздолі, і в Новосілці. Однак, вже в наступному 1649 році повстання придушено, а провідників його — С. Камінського і Ф. Полатайка — прилюдно страчено.

В писемних джерелах згадується також про Підкамінь в 1440 році, а знову в деяких інших записках говориться про Підкамінь, як про містечко, де відбувалися торги кожного четверга та ярмарки на Зелені Свята й на Чесного Хреста. Однак, коли проведено залізницю зі станцією, віддаленою на 6 кілометрів, то число мешканців зменшилося і з того часу Підкамінь вже став селом.

Перед Другою світовою війною Підкамінь мав приблизно 2.500 — до 3.000 мешканців, з яких 65% були українці, 30% — поляки і 5% — жиди. В селі приміщувалась збірна громада, яка охоплювала 11 сіл; була теж пошта, поліція, 4-класова школа з польською мовою навчання, костюл, жидівська божниця і корчма. На північному боці села, на горі, красувалася українська католицька церква — Собор Пресвятої Богородиці, збудована в 1870 році. В селі можна було розрізнити нащадків татар, — вони були дещо косоокі та мали прізвища Тугай, Хахула і т.п.

Ще до початку 1920-х років населення Підкаменя було національно малосвідоме й перебувало під сильним впливом "москвофілів". Щойно, коли в 1924 році парохом Підкаменя став отець Михайло Петрів, село



*Вид на село Підкамінь*



*Мужеський хор в селі Підкамінь. Посередині диригент — Богдан Петрів*

почало відроджуватися, — отець Петрів відразу розпочав освітню працю. І так, спочатку малий гурт селян збирався на курси історії України та української мови — курси ці відбувалися під проводом отця пароха та його дружини. Згодом засновано в Підкамені кооперативу, яка напочатку приміщувалася в приватній хаті. Пізніше, в 1930-му році, збудовано мурований дім і там знайшли місце читальня "Просвіти", "Сільський Господар", молочарня і кооперативна крамниця. Там була теж і гарна зала зі сценою, де відбувалися різні імпрези.

До активнішої групи належали поважні й розумні господарі, як напр., дяк Євстахій Раб, його брат Михайло зі сином, Микола Грудзінський, Андрій Закутинський зі синами, а також Кардаш, Вовк, Белей, Масний. До новозорганізованого театрального гуртка та хору, яким провадив Богдан Петрів (син отця пароха), численно горнулася молодь села. Почали відбуватися різні імпрези, концерти, виставки. В хорі визначалися гарними голосами такі молоді люди: М. Грудзінська, А. Било, Настя Масна (чудовий сопран), тенор Стах Х., брати Балабанські, Кардаш, — вони вели перед у всьому. Та разом із поживленням культурного життя села прийшов і тиск зі сторони польської влади. Тяжко було одержати дозвіл на імпрези, поліція часто розганяла сходини чи фестини, а то й заарештовувала активних членів цих, все ж таки легальних, організацій.

В часі німецької окупації поважне число молодих хлопців вступило в ряди УПА, щоб боротися проти окупанта, що вивозив молодь на примусову роботу до Німеччини.

З поновним приходом більшовиків була арештована й винищена більшість активу села. Отець Михайло Петрів залишився вірний українській католицькій Церкві. В 1949 році був арештований і загинув в тюрмі на Сибірі в 1950-му році.

Л. П. САРСЬКИЙ

## СПОМИНИ ПРО МОЄ СЕЛО ПСАРИ

Повноводна й бистра ріка Свірж опливає Псари зі західної сторони, по південній простягається залізниця Ходорів-Тернопіль. Як і до Ходорова, так і до Рогатина віддаль приблизно яких 14 кілометрів. Найближче село Дегова творить з Псарами одну парафію. До Черча приблизно 6 кілометрів. Залізнична станція називалася Помонята-Псари\*. Тепер село перезвали на Приозерне.

Важко уточнити рік заснування села. Але, по назві пагорбка на східньому крилі села "Козакова гора", можна вгадувати, що село існувало вже задовго до перемаршу військ Хмельницького в 1648 році. Переказ говорить про те, що козаки відпочивали своїм великим обозом під цією саме гіркою та від того й пішла її назва.

Старенька дерев'яна церква Преображення Господнього-Спаса, побудована посередині села, недалеко залізничної станції. Вік церкви обчислюють на понад 350 років. Завдяки громаді, ця церква збереглася в доброму стані й до сьогодні. Церкву постійно направляють і консервують. Церковне подвір'я обведене камінною мурованою огорожею, 2 метри висоти; сама огорожа, покрита дашком з бляхи, густо подір'явлена крісовими й скорострільними кулями є свідком українсько-польських боїв в 1919 році. На щастя, церква не була взагалі заторкнена.

Поблизу церкви була школа, кооператива і Читальня "Просвіти". Як і в кожній іншій місцевості, це був осередок життя в селі: тут вирувала культурно-освітня діяльність з драматичним гуртком і хором, вправлялися "Луги", "Соколи" і "Каменярі", відбувалися всякі курси — загально-освітні й господарські. Приблизно пів кілометра на південь від села збереглася маленька капличка — пам'ятник по померлим на хоперу (це було дуже, дуже давно).

Декілька незабутніх споминів збереглося в моїй пам'яті. Передусім — це оповідання моєї покійної Мами про величаву маніфестацію, що від-

---

*Прим. редакції:* Назва "Псари" і назва "Помонята", як і більше назв місцевостей Рогатинського повіту, досить дивні. Ще найкраще можна би пояснити їх так: "Псари" — по грецьки "риба", що зрештою досить відповідало би правді, бо ріка Свірж дуже рибна. Видно, що основник оселі "Псари" знав греку та хотів це якось утривалити. Щодо назви "Помонята" — то це хіба походить від латинської богині садів Помони. Може це був той самий любитель клясичної старовини, що й виводив обидві назви, будши, правдоподібно, власником більших земельних посіпостей.



булася в Рогатині, на гімназійному майдані, в році 1919-ому, як святкування Соборности усіх Земель України. В цій маніфестації брали участь тисячі-тисячі людей з усіх місцевостей — сіл, містечок і міст Рогатинського повіту. Були там і мешканці Псар, між ними моя Мама. Тато відбував тоді саме військову повинність в Українській Галицькій Армії.

Я вже добре затамив час горезвісної пацифікації в році 1930-тому. У восьмилітнього хлопця залишилися на завжди болючі й прикрі видовища того часу: польська жандармерія і відділи уланів знищили все добро читальні і кооперативи, подерли і пошматували куліси, куртину, лампи, портрети, книжки, вимішали все те з товарами в кооперативі. На добавок, знущалися над селянами, декількох дуже побили.

Мабуть, якщо не помиляюся, в році 1935-му, на зарядження ОУН, одної ночі в селі висипано високу могилу, поставлено березовий хрест з написом "Упавшим борцям за волю України в 1919 році". Наступного дня, на Зелені Свята, відправлено торжественну панахиду на цій могилі при співучасті людей, передусім з Псар і Дегови, але й зі сусідніх сіл. Панахиду відправляв наш отець парох, Ювеналь Білінський.

Того самого 1936-ого року, старанням нашого пароха отця Ювенала Білінського, відбувалася 10-тиденна Місія в обох селах (Псари і Дегова), в місяці серпні. Запрошені місіонарі прекрасно проповідували, а зокрема, молодший із них. Прізвище їх я, на жаль, призабув, та затамилися повні глибокої віри й патріотизму слова. На Спаса, 19-го серпня, на закінчення місії закопано біля церкви високий місійний хрест. Вечером, того самого дня, в нашій читальні відбулася виставка історичної драми "Павло Полуботок": з цією драмою приїхав до Псар драматичний гурток читальні в Долинянах.

Надійшов пам'ятний березень 1939-го року. Це був час великих надій, сподівань та патріотичного одушевлення. Щовечора, збиралися в читальні громадяни нашого села, щоб обговорити і вимінятися думками про події в Карпатській Україні, прочитавши найновіші вістки у щоденнику "Новий час". Читальня мала радіо на короткі хвили і, хоч поляки старалися заглушувати, всеж-таки часом вдавалося дещо зовсім виразно почути. Тут пригадую промову міністра Юліяна Ревая.

Але не так воно сталось, як ми хотіли би. Прийшов вересень 1939 року, а з ним новий окупант, нові трагедії, нові нещастя. Найбільш сумною подією у нашому селі й в околиці була загадкова й несподівана смерть нашого Отця Пароха і його дружини. Померли вони обоє того самого дня (десь в половині січня 1941 р.). На добавок, кілька днів пізніше помер і молодший їхній син. Ніхто не знав причини тих смертей, бо не відбувалося жодного медичного обслідування. Деякі люди говорили про якусь неозначену хворобу, що навістила нашу парафіяльну резиденцію; інші казали, що це було затруєння їжею. Хтось навіть пускав поголоски, що це самовбивство через дуже важкі політичні обставини для священника в радянській дійсності. Що було причиною — ніколи не встановлено. Три дні

лежали тіла померлих у церкві в Деговій (де було наше приходство), кожного дня відправлялися панахиди при великому здвизі людей, з наших і сусідніх сіл. Сам чин похорону відправляло п'ять сусідніх священиків, а було це зараз по Йордані (20-го січня). Був тріскучий мороз, та люди не зважали на це, прийшли віддати останню прислугу нашому парохіві, отцеві Ювеналові Білинському. Похоронено їх обоїх (себто отця і їмость) в одній могилі біля церкви у Псарах, з того боку цвинтаря, де є престіл і захристія. Тіла зложено так, що отець був обернений лицем до церкви, а їмость лицем до престолу. Молодший син, як вже згадано, помер кілька днів пізніше, його похоронено вже на сільському цвинтарі. Залишився старший син, що вже тоді був одружений і жив у іншій місцевості. Він, мабуть, живе й до сьогодні.

Ще не одне можна було би написати про воєнні часи, але на це, може, ще не пора.

## ПУКІВ

Село Пуків лежить сім кілометрів на схід від містечка Рогатина, при шляху, що веде з Рогатина до Бережан. Можна припускати, що його початки сягають древніх часів. На полях Пукова, особливо на Магівках, знаходили черепки давнього посуду, шліфовані кусні кременю, кам'яні ножі і т.п. Єдина стара назва Поляни (мала площа під лісом на Магівках), свідчить, що наші предки відправляли там свої релігійні обряди.

Існує кілька здогадів, як постала назва *Пуків*. Вузька польова доріжка з Рогатина до Пукова була в давнину важливою дорогою-путтю, і, як дехто твердить, від того пішла назва *Путів*, яка в розговірній мові перемінилася на *Пуків*, як *тісто* — на *кісто*, *тісний* — на *кісний*, *втікати* — на *вкікати*. (В Пукові так вимовляли ці слова.) Є ще інша теорія про назву *Пуків*. Великі ліси, що покривали цю околицю, були у великій частині букові, тому й прозвали околицю *Буків*, що з часом у вимові змінилося на *Пуків*. (Поляки називали його *Пукоф*, а росіяни — *Пуков*.)

Перший документ, в якому зустрічаємо назву *Пуків*, є з 1448 року. В архіві Римської конгрегації для поширення віри є список 53-ох парафій і парохів, які в 1701 році, разом з єпископом Шумлянським, приступили до Унії, і там є назва *Пуков*.

Терен Пукова — це лагідно-хвилясте плоскогір'я, де колись росли ліси. На узгір'ях, які тягнуться далеко на північ, дотепер zostалися великі ліси. Коли почалося й як довго тривало корчування лісів, не відомо. Здогадуються, що воно почалося, коли польський король Казимир Великий забрав "Червенські Города", як тоді називалася Галицька область, і з тих часів датується повний перехід на рільництво. Правдоподібно тоді то польські пани-землевласники завели кріпацтво-панщину. В записках з тих часів бачимо назви для землевласників, тобто тодішніх селян: "ланові" — ті, що мали лан землі, — чи "півланові". За часів Хмельниччини ті посілости далі ділили, і тоді були вже "четвертинники" і навіть "півчетвертинники". Ділили батьки землю поміж своїх дітей, і врешті осталися тільки "загони" і "коноплиська", яких уже годі було ділити.

З тих лісів випливає Зимний потік, який перепливає долинами села. До нього вливаються численні джерельні струмочки з дуже холодною водою, яка навіть влітку не нагрівається, — з того пішла назва *Зимний потік*.

Де тепер долини, там колись були стави. Вздовж чотирьох кілометрів долини ще видніють залишки чотирьох старих, штучно збудованих гребель,

які затримували воду; навіть залишилися назви: "за греблею", "над ставом".

З розростом села й намаганням збільшити продукцію, пани-землевласники не мали досить сіна на пашу для збільшеного стада корів і коней, тому, правдоподібно, висушили стави на сіножать. Можливе й те, що повені нищили греблі, і їх не відбудовували.

Над річкою збудовано два млини, де молосося зерно на муку, — один малий і досить примітивний знаходився в північній частині села; другий, більший і модерніший, — в середині села. Глибину води в річці регулювали "шлюзи", а рушійною силою були турбіни, які навіть доставляли електричне світло до Народного дому в 1930-их роках. З млинів користали довколишні села. За мелення зерна грішми ніхто не платив, лише міркою збіжжя, чи муки за кожний корець (100 кг) змеленого збіжжя. Ту оплату встановлювали власники млина, поляки — Чаплінські, які жили в хаті, що була частиною млина.

Цікавим геологічним витвором є т.зв. "Вали" — на понад 100 метрів височини горб, узбіччя якого дуже стрімкі. Розповідають, що на горі колись стояв замок-кріпость, але ніяких слідів з нього не залишилося. Зосталися тільки перекази. У південній стіні гори люди копали жовтого кольору глину, яку розпускали водою і нею малювали призьби довкола своїх хат. Часом знаходили людські скелети, правдоподібно, оборонців замку. На верху "Валів" був старий "Турецький цвинтар". На ньому нема жодних гробів, залишилася тільки назва.

На західнім краю села здвигається у височінь (на 330 метрів) і тягнеться на 1.000 метрів Чортова гора. Це химерний залишок льодовика, що її звідкись присунув і тут залишив. Гора має великі алябастрові поклади, а на поверхні ростуть рідкісні трави й зілля, котрих нема в довколишніх околицях. Одна рослина, щось в роді білої шовкової нитки, називається *Боже тіло*. Щоб її знайти, треба добре роздвигатися, прилягаючи до землі. Більша частина гори приналежала до Рогатинської парафії. Згідно з бажанням митрополита Андрея Шептицького, ця частина стала ботанічним заповідником і тут не косили трави. Тепер ціла гора — це заповідник.

Легенда каже, що чорти не злюбили міста Рогатина і хотіли його засипати землею. Цю гору чорти вирвали з землі в Липиці (сусіднє село), залишаючи на тому місці велику яму, приблизно такого самого розміру, і понесли на Рогатин. Одначе, вранці запіяли півні, а це знак, що володіння нечистої сили кінчається, і вони залишили гору там, де вона сьогодні стоїть. Самі чорти сховалися під горою і там сидять досі.

Поблизу Чортової гори впливає джерело, зване *Війтовою криницею*. Вода з нього текла малим струмочком і губилася в досить великих мочарах, названих *Заботюхом*. Там витворився торф. Торф можна викопувати у формі цегли і, висушивши, вживати як паливо. Одначе в селі ніхто цього не практикував.

Кожний мочар є притулком для різних птахів та звірят, а пуківський був славний на жаби, якими годувалися бузьки.

Потік, що плив посередині мочарів, не забирав води, а радше насичував мочар своїм розгалуженням, і там робилося багно, в яке жінки вкладали горстки конопель, прикладаючи їх зверху болотом, щоб вони не випливали наверх. Коноплі лежали так пару тижнів, у процесі біла гнили, а залишалося волокно. Горстки тіпали на терлицях і робили повісма клоччя для виробу полотна. В селі виробляли добрі конопляні й льняні полотна, з яких жінки шили своїм чоловікам запаски. Вони носили їх поперек щоденних робочих штанів, щоб їх не нищити. В інших селах такої практики не було і з наших чоловіків вони сміялися. Шили з полотна робочі сорочки й чоловічі спідні штани, які називали кальсони, нагавиці чи "гаці". З того полотна шили верети, котрими покривали постіль.

Велику частину Заботюха ділено на грядки, на яких кожна родина села садила капусту. Осінню капусту збирали, сікли на сіківницях й клали в бочки, в яких вона квасилася. З квашеної капусти варили капустяні вареники й капустяну зупу.

## КАПЛИЦЯ І ПРИДОРОЖНІ ХРЕСТИ

В кожній частині села, при дорогах, стояли звичайні кам'яні хрести. Найкращий, по-мистецькому різьблений, був у центрі села. Багато христів поставлено на пам'ятку знесення панщини. Люди, проходивши біля христів, завжди хрестилися. Влітку, в одну неділю, люди "йшли в поле" з церковними хоругвами, від хреста до хреста, де священник відправляв акафіст.

При польовій дорозі на Двигонях була збудована з каменя мала капличка, в якій висіла стара ікона Богоматері. В 17-му сторіччі вибухла пошесть холери, яка збирала жертви в цілій Європі, а померлих ховали далеко за селом. Коли проминула пошесть, люди з вдячності збудували цю каплицю. Легенда говорить, що якийсь визначний лицар, мандруючи в лісових околицях, заблуdiv. З найшовши дорогу, на пам'ятку свого рятунку він збудував каплицю. Її зруйновано в 1981 році.

## ЧАСТИНИ СЕЛА

Село складалося з шістьох відділених частин, які сполучалися двома головними дорогами, що перехрещувалися в центрі села. Вони називалися: *Переліски, Кінець, Центр, Зацерква, Підкуззя і Слобода*. Крім них були ще назви посіпостей з кількома господарствами, як от: *Луців кут, Гнилий кут, Пограниччя*.

Найстаріша частина села (якщо судити по знайдених черепках старих горшків), положена на великому хребті горба, оточена лісом — це *Переліски. Кінець* — це продовження або закінчення *Перелісків*, залежно в котру сторону прямуєш. *Зацерква* розбудувалася на захід від церкви. *Підкуззя* прийняло назву, мабуть, першого посільника, який називався Кузь. Людей,

які працювали колись при ставах, називали "рибаками", а їхні житла — Слобідкою; від того пішла назва *Слобода*.

## ЛІСИ ПУКОВА

Північно-східня сторона лісів Пукова належала до громади, — "Громадський Ліс", а північно-західня належала до окремих господарств і з того велика ділянка лісу належала до Церкви. Церковне поле й ліс були з давних часів під патронатом селян. Збільшилось церковне майно тоді, коли розкупували панський двір.

В тих лісах росли дуби, граби, буки та подекуди сосни, (але мало), та ліщина, котру вживали на плетення плотів. Дереву використовували на опалення хат та на варення харчів. Ліс був притулком різного роду дичини: дикі свині, борсуки, вивірки та інші. Говорили, що в давнину в тих лісах водилися зграї вовків. Весною ліс звучав небесною мельодією різних птахів, а пахощі лісу та різних квітів, які там росли, наповняли повітря Перелісок.

## ПУКІВ НА ПЕРЕЛОМІ 19-20 СТОРІЧЧЯ

Разом з усіма селами Галичини Пуків пережив радість знесення панщини в 1848 році і в пам'ять тої події на церковному подвір'ї поставлено хрест. Панщину знесено, однак величезна частина земель і лісів залишилася в руках польських панів. В Пукові таким паном був Сільницький, який втратив свій маєток, мабуть, прогулявши його. При кінці 19-го сторіччя війтом села був заможний селянин Теодор Сверида. Довідавшись, що маєток Сільницького перебрав і продає Земельний банк у Львові, Сверида й другий поважний селянин, Теодор Соломка, постаралися, щоб землю могли купувати люди Пукова на сплати, на корисних умовах. Хоч не всі селяни могли скористати з цієї нагоди, все таки люди викупили землю і, таким чином, позбулися поміщика з села. За цю землю люди неодноразово виявляли вдячність тим двом особам, а Свериді вони відступили панський двір.

Діяльність Свериди не закінчилася на одному земельному ділі — він був ініціатором будови нової школи, перемінив читальню ім. Качковського на "Просвіту", організував товариство "Січ" і став його першим кошовим. В селі зорганізувалася оркестра, драматичний гурток, хор, а біля читальні, з маленької крамнички, якою завідував священник, згодом постала кооператива. Сверида й Соломка — два піонери культурно-освітнього, господарського й національного життя в селі — поклали сильні основи для дальшої праці, до чого багато причинилася рогатинська гімназія, яку збудовано завдяки щедрим жертвам селянства Рогатинщини, а Теодор Соломка був її меценатом.

Коли Сверида помер, в 1928 році, село справило йому величавий похорон. Село Пуків вміло шанувати своїх великих людей та йшло за їхнім

проводом. Це була загальна прикмета людей Пукова — в селі не було партій і тому серед людей не існувало партійної ворожнечі.

Матеріальний стан села можна було вважати середнім, а кількістю населення воно не належало до великих сіл. В 1908 році Львівський шематизм подає такий стан населення села: українці — 1.598, поляки — 14, жида 15. В 1935 році: українці — 1.845, поляки — 15, жида — 5. Переважали родини з двома або трьома дітьми.

## КОРЧМИ

Від давніх часів, на добрих стратегічних пунктах, стояли корчми, що рівночасно служили як гостиниці для подорожників, — одна в центрі села на роздоріжжі, друга при шляху на Бережани, а третя при дорозі на Стратин. Власниками корчем були жида.

На початку 20-го сторіччя дві корчми на окраїнах села зникли, а третя згоріла взимку, на початку 1920-их років. Казали, що пожар вибух вночі від сильно опалених печей; ходили теж чутки, що хтось підпалив корчму, щоб її позбутися. Власник корчми, Валько, судив громаду за те, що ніби вона не дуже старалася гасити вогонь, але суд відкинув те оскарження. Площу, де стояла корчма, село відкупило й на ній збудувало Народний дім.

В селі ніколи не згадували корчем добрим словом, бо в них багато людей розпиячувалося і тяжко запрацьований гріш пропадав у глибоких кишнях власників.

В селі жило кілька жидівських родин, які займалися дрібною торгівлею. Вони трималися здала і не цікавилися життям і розвитком села, а говорили якоюсь мішаною мовою, складеною з польських, українських і російських слів. Жили вони з селом мирно і серед селян ніякого проти них наставлення не відчувалося. З приходом більшовиків, в 1939 році, жида муіли залишити торгівлю, бо комунізм не дозволяв на приватні інтереси. Вони скупчилися по містах, де працювали в різних установах, підтримуючи комунізм. Вони були дуже задоволені з того, що назву "жид" комуністична влада перемінила на "еврей".

## ЦЕРКВА

На місці, де сьогодні саітньо стоїть замкнена мурована церква, будову якої закінчено в 1894 році, колись стояла дерев'яна. Посвячено церкву "Входові в храм Пресвятої Богордиці і св. Онуфрієві". Тим то пояснюється, що в селі в той час було дуже багато чоловіків, які називалися Онуфріями, чи, як їх кликали, Вонуфрійками.

Нову церкву й простору плебанію збудували за о. А. Барановського. За його парохування збудовано теж читальню ім. Качковського, маленьку школу й харчову крамничку, якою він сам завідував. Хоч о. Барановський старався увести в село освіту, провідні люди не хотіли з ним співпрацювати, бо він намагався заводити русофільство. Люди перейменували

читальню ім. Качковського на "Просвіту", заснували організації, котрі були проти кацапщини і тим примусили о. Барановського залишити парафію. На його місце прийшов о. І. Присташевський.

Виявилось, що о. Присташевський був таких самих москвофільських поглядів, як о. Барановський і доля його була така сама, як його попередника.

Від 1913 до 1944 років парохом був о. Василь Соловій, якому село завдячує дуже багато за його працю для піднесення релігійної й національної свідомости населення.

Побіч церкви стояла дерев'яна дзвіниця, в котрій висіло п'ять дзвонів. Дзвони мали назву заслужених людей села. Найбільший називався "Василій", в честь о. Василя Соловія. Другий називався "Теодор" в честь Теодора Свериди, а три не мали назви. Кожної неділі чи свята, паламар дзвонами повідомляв парохіян, що за годину починається Служба Божа. Дзвонити дзвонами вимагало багато вправи, бо була це свого роду мельодія. Якщо вибухла пожежа, то великим дзвоном повідомляли про вогонь, б'ючи язиком дзвона лише в один бік.

## БУДОВА НОВОЇ ШКОЛИ В 1912 РОЦІ

В новіших часах великою подією була будова нової школи, про яку писала навіть київська (Чикаленкова газета) "Рада". Внизу друкуємо той допис в цілості, без жодних змін.

### ГРОМАДА СОБІ

"Саме тоді, як у Львові митрополит гр. Шептицький передав національний музей в руки народу, саме тоді громадяни Пукова, одного з найсвідоміших сел у рогатинському повіті, передали свою школу до публічного вжитку. Історія цієї школи така.

Громадська рада зі своїми провідниками на чолі признала, що села тому бідні, що в них брак, між іншим, зорганізованої повної середньої школи. Знаючи, що проханням нічого не доб'ються, рішили поставити своїм коштом будинок, в яким можна б умістити 4 класи й управителя. І хоч як тяжкий цей рік, справи громада не затягнула й не одклала, вистроїла гарний та величавий будинок в самій середині села на виднім місці. Ніякої помочі з краєвих (читай державних) фондів громада не одержала, весь будинок з усіма господарськими прибудовами виріс власними заходами. З повною гордістю могли громадяни поставити напис на будинку: "Громада собі".

Посвячення будинку відбулось в присутности рогатинського старости, інспектора та делегатів української громади й українського вчительства. Церкву виповнила шкільна дітвора та громадяни. При посвяченні будинку виголошено кілька промов. Все це свято може бути доказом, що клич "В школі наша будучність" не минає безслідно серед найширших мас народу в Галичині."

Директором школи був Михайло Верес, який, крім провадження школи, брав активну участь у громадському житті — був головою "Каси Стефчика" (кредитова спілка), а його дружина була одною з засновників Союзу українських жінок в Пукові.



Вони мали дві дочки; старша, Дарія, померла в молодому віці, а Любка згинула в УПА.

З вибухом 1-ої світової війни, австрійський уряд змобілізував чоловіків від 18-го до 52-го року життя, з яких пізніше створилася Українська Галицька Армія. Пуків дав велике число добровольців до УСС-ів і УГА, бо люди знали, що оборона рідного краю є обов'язком кожного українця. Під час війни неможливо було провадити якогось культурного життя. Ворожі нашому населенню армії топтали нашу землю й приносили спустошення. Люди турбувалися тільки тим, щоб посіяти й зібрати збіжжя.

Коли кінчилася війна, вояки поверталися додому й почали впорядковувати громадське життя. Не були то веселі часи, бо багато впало в боях, але школа й "Просвіта" скоро почали працювати.

Поляки, завоювавши Галичину при допомозі т.зв. "армії Галера", вишколеної у Франції, почали заводити свої порядки. Напис "Рідна Школа" замінили своїм "Школа повсехна", зняли український прапор і тризуб і на тому місці поставили польський герб — білого орла; прислали польських учителів — "паню Біленьку" і "паню Чорну", як їх прозивали селяни. Була одна вчителька українка пані Байцарівна. Директором школи по війні був наставлений поляк Райц. Тому, що його поведінка супроти дітей і учительського складу була жорстока, його усунула. На його місце прийшов знову Михайло Верес.

## РЕЛІГІЙНІ ЗВИЧАЇ

**Різдво** святкувалося три дні. На Свят Вечір, як тільки сходила перша зірка, родина сідала до Святої Вечері, яка складалася з дванадцяти пісних страв. Калач і кутя були традиційними стравами на Різдво. Колядники з різних організацій ходили колядувати, звичайно зі зіркою під вікном. Молоді хлопці ходили, як в нас казали, з "комендою". Це була вистава, яка представляла народження Христа. В головних ролях виступали три пастухи, які несли "стаєнку", що представляла місце народження Христа; Ірод зі своїми воїнами, янгол, чорт, жид з козою і, наприкінці, смерть з козою.

Йорданське Водосвяття відбувалося над річкою, біля млина, де ставили льодовий хрест. З церкви йшла процесія з хоругвами, і люди набирали посвячену воду з річки. Воду вживали для мішання муки на тісто й малювали ним хрести над дверима хати. Ніхто того дня не їв, доки не напився посвяченої води. Не обходилося при тому без комічних ситуацій — от хтось, набираючи воду посковзнувся і впав у річку, викликаючи загальний сміх і жарти.

**Великдень.** Після великодньої Служби Божої, десь коло 10-ої години вранці, ціле село збиралося біля церкви на гаївку — всі в святковому одязі, дівчата й хлопці у вишиваних сорочках. Гаївки дзвеніли до смерку. Гаївки передавалися з давен-давна з уст до уст, з незмінною мелодією. На другий день Великодня люди йшли на цвинтар, де священник правив Парастас на гробах.

Зворушливою була відправа Панахиди на могилі січового стрільця, якого поляки розстріляли. Після Панахиди хлопці вистрілювали гарматню гільзу, в яку насипали стрільного пороху й підпалювали. При досить сильному вибуху гільза летіла в повітря. Другий день Великодня називали "обливаним". В той день кожний мав право вилляти на другого ціле ведро води. Звичайно обливалися сусіди.

## ВЕСІЛЛЯ

Родичі все старалися, щоб їхні дочки виходили заміж у багату родину. Земля була запорукою вигідного життя. Не один хлопець чи дівчина, мали сварку з родичами на ту тему, і тому були деякі нещасливі подружжя. Весілля відбувалось два дні. Перший день у молоді, а другий — в молодого. Просити на весілля ходила молода з дружкою, а окремо молодий з дружною. Усне запрошення мало стандартний зміст: "Просять вас тато і мама, і я вас прошу на моє "весіле". Національний стрій був шлюбним одягом молоді: квітчаста спідниця, жупан, вишивана сорочка, а голова прикрашена барвінковим вінком зі стяжками. В молодого шлюбне убрання було — звичайний костюм і вишивана сорочка. Перший день весілля відбувався в домі молоді, з участю її родини й приятелів. На другий день, молодий зі своїми гостями приходили по молоду, звідки ішли до церкви на шлюб. Перед шлюбом, звичайно, брат чесав косу молоді, в супроводі весільних пісень, а було їх дуже багато. Були спеціальні пісні для молоді, котра була сиротою. По шлюбі вертались до хати молоді, де родичі на порозі хати вітали молоду пару хлібом і сіллю, випиваючи чарку на їх здоров'я, при чому молодий кидав порожній келишок через плече. Відтак ішли до хати молодого, де, переважно, гості молодого брали участь, — це, мабуть, тому, що всіх неможливо було помістити в одній хаті. Вечером на весілля приходили парубки і забавлялись до часу посаду. Як звичайно, на таких okazіях випивали багато алкогольних напоїв, під впливом яких деякі парубки виказували свою охоту до бійки. І таке траплялось. Після вечері, як і в молоді, так і молодого молодята сідали на ПОСАД. Гості підходили, складали їм побажання, а при тому обдаровували їх грошми.

Для тих, що не пили горілки, був напиток, що називався "ОЦЕТ". Це була переварена вода з домішкою цитринового або черешневого соку, разом із спеціальними цукерками, котрі давали напитукові оригінальний смак і запах.

Ніхто не їхав на "Гонеймун", — зараз по весіллі починалися буденні дні.

## ЗВИЧАЇ

13 грудня, хлопці та дівчата збирались по хатах, щоб традиційно відбути вечір Андрія. Після вечері, займалися здавна переданими іграми,

котрі вказували дівчатам з ким вони одружаться. Таємно клали під миску якусь річ, — ножиці, молоток, і т.п. Кожна дівчина вибирала собі миску і те, що там знайшла, вказувало на заняття її майбутнього чоловіка.

На Щедрий Вечір дівчата виходили на поріг хати і били ложкою по пательні, — з котрої сторони загавкав собака на це тарахкання, з тої сторони прибуде її майбутній муж. Хоч вже тоді ніхто в це не вірив, але тих звичаїв придержувались, бо не було в той час телевізії, чи стерео, а час треба якось провести.

## ГОСПОДАРСТВО

Господарство складалось з мешканевої хати, стайні й стодоли, побудованих на частині землі званої "городом", де садили кукурузу й ярину. Решта посіlostей, котрі були власністю господаря знаходились у різних частинах села, переданих через подружжя, або купно. Це не було практичне, бо багато часу витрачалось, щоб переходити з одного куска поля на другий.

Головною будівлею господарства була стодола, — там складали і молотили снопи збіжжя. Чим багатший господар, тим більша стодола. Тодішні приладдя, потрібні до господарства, сьогодні, в більшості, є музейними експонатами, а деякі уживаються ще тепер з певними удосконаленнями: плуг з коліснями, борони, січкаря, жорна, ступа, масляниця, ціп, сіківниця, макітра, макогін, качалка, магівниця, праник, серп, коса, сапа або граса.

Селянські хати мали однакове розташування. Був тільки один вхід, котрим входилося до сіней. Звідтам були двері до малої і великої хати. Чомусь кімнати називали хатою. В хаті була велика постіль для родичів. З другої сторони стояв шлябанок. Це була комбінація ліжка й лавки. На ніч розсувався і служив як ліжко, а вдень засувався і служив лавкою. Стіл був зроблений в такий спосіб, щоб в ньому можна тримати якусь річ, — верхня частина піднімалась. І нарешті, лавка під "пецом", — найкраще місце зимою, а також ще крісло і столець. Найважливішим меблем для жінки була її скриня. Там вона складала свої убрання та інші власні дорожочінності.

## ОХОРОНА СЕЛА

Кожний господар по черзі вартував у селі вночі. Була спеціально зроблена палиця, котру по закінченні варті передавали сусідові, на знак його черги. Пильнували села та його установ. Також гляділи, чи де не вибух вогонь. Коло читальні був малий будинок, де була пожежна машина, "сикавка", до гашення вогню. Будівлі села були покриті солом'яною стріхою, і коли вибухала пожежа, то хіба тільки життя можна було врятувати, — за пару хвилин все згоріло. Одначе, хоч пожежна сторожа існувала, але те, що могла зробити, це тільки врятувати сусідні будинки, бо забирано

багато часу побудити поодиноких людей, запрягти коні й прибути на місце пожежі. Гашення вогню полягало на обов'язок сусідів.

## ЗЕМЕЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ

Були вибрані селом так звані "Таксатори". Їхнім обов'язком було помирити людей, котрі мали суперечки за поле, а не хотіли віддавати справу до суду. Переважно, господарі міряли свою ширину загона чи ниви, довжиною батога; як сусіда переорав, таксатори вирішували справу.

## БІДНІ ЛЮДИ

Були в Пукові деякі бідні люди, котрі мали тільки хату, малий город і козу. Люди допомагали їм харчами та одягом. На жаль, допомогової організації не було. Жила в селі жінка, на ім'я Лисиха, — від старості й нужди хребет їй зігнувся. З дурноти казали, що вона чарівниця, але ніхто не міг пояснити, чому вона не вживає чарівничої сили для покращання свого життя.

За большевиків, кожне приватне господарство мало доставити певну кількість м'яса для держави. Тому, що Лисиха мала лише одну козу, за большевицькою логікою, вона повинна була щось дати. Не сказали їй як цю нещасну козу поділити між нею, а державою.

Теодор Сверида стратив зір ще в дитячих роках, називали його Сліпий Федько. Два рази на рік ходив він до кожної хати й молився за душі померших. Ходив сам, з палицею, а по його боках висіли дві торби. Дивно було, що пам'ятав де хто живе й імена померших. Його молитва мала урочистий тон. Приходив до хати, вклякав на коліна, підносячи руки до небес, і молився. Ніхто не відмовляв йому допомі.

## ПІДПРИЄМСТВА

Село займалося хліборобством, але не бракувало ремісників — ковалів, столярів, шевців, кравців, стельмахів (ті робили вози). Микола Сверида був кваліфікований слюсар, а його майстерня була відома на цілу околицю. Іван Бандура мав олійню, в якій пресою витискалося конопляну олію. З неї користали всі довколишні села. Село видало одного лікаря, д-ра Онуфрика, який вів свою практику в Рогатині. Теодор Дарміць і Володимир Шеремета студювали право, але вибух Другої світової війни унеможливив закінчення їх студій. Не можна не згадати Семена Мельника, якого жартівливо прозивали Бомбасом. Це був невтомний організатор імпрез, мистець-маляр. Його образ, під назвою "Ой на горі там жєнці жнуть", прикрашував читальню "Просвіти", а пізніше Народний дім.

В лісистій околиці, що називалася Версадки, були поклади вапнякового каміння, доброго на будову будинків. З того каменолому користало ціле

село. Там теж збудовано піч для випікання вапна на мащення хат, але це підприємство довго не тривало.

В закутку, біля "Турецького цвинтаря", село збудувало цегельню, коли будувало Народний дім. Мішання глини й вкладання її у форми робилося руками але така тяжка праця й витрата часу не виплачувалися.

## МОВА

Хоч книжки й часописи писались літературною мовою, рогатинські села затримали свій діалект, переданий батьками. Як хтось говорив літературною мовою, казали "говорить по-панськи". В Пукові вживали слова "сі" після іменника або займенника, в щоденній мові: "Я сі встидаю" або "Ти сі не встидаєш". Часто вживали будуче слово з минулим: "Я буду робив". Граматика все міняється, та в народі чомусь затрималась стара вимова певних слів, як: тіле, паце, дисіть, одинайціть і т.п.

## УЧАСТЬ У ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ

Село Пуків начисляло около 250 господарств. В 1914 році австрійський уряд змобілізував всіх мужчин від 18-ти до 52-го року життя, — майже з кожної родини хтось пішов до війська. Коли наспів 1918 рік, молоде покоління Пукова знало, що треба йти серед полум'я війни здобувати Україну. Це повторилось в часі Другої світової війни, коли голосились добровольці до дивізії "Галичина" і коли організувалась УПА в тих теренах.

### УЧАСНИКИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ — ВСІХ АРМІЙ:

Степан Сверида — Сотник  
Петро Шеремета — Четар  
Стах Шеремета  
Теодор Шеремета  
Антін Сліпенький  
Василь Сліпенький  
Степан Сліпенький  
Василь Федунь  
Семен Федунь  
Теодор Даниляк  
Семен Даниляк  
Семен Даниляк  
Микола Решітник  
Василь Якимів  
Микола Дарміць  
Теодор Дарміць  
Степан Кіценька  
Теодор Кіценька  
Горбусь (з Зеленова)

Семен Мельник  
Микита Музичка  
Іван Бандура  
Семен Бандура  
Степан Гутник  
Микола Крупка  
Теодор Стрілець  
Семен Івасик  
Дмитро Васьків  
Семен Пастущин  
Степан Матусяк  
Стах Длужень  
Іван Сверида  
Теодор Воробець  
Дмитро Пастущин  
Іван Матусяк  
Василь Юган  
Василь Космина  
Василь Федунь



*Січові Стрільці з Пукова, 1918 р. З ліва: Стах Мазур, Василь Космина, Володимир Соломка, Брати Матусяки*

Як оцінити тих, котрі з любови до України добровільно вступали в ряди Українських армій? Що дало їм нестримну силу замінити родинне життя на життя вояка в окопах, і щодня заглядати смерті в очі? Як оцінити Василя Федуня, котрий разом з двома синами пішли боронити батьківщину. Батько загинув, один син повернувся без ніг, другого розстріляли большевики. Надармо їх посвята не пішла. Вони залишили молодому поколінню невмирущу традицію боротьби Українського Вояка, котра продовжується до сьогодні, але в іншій формі. Своєю хоробрістю виграли багато боїв, але вони не програли війни, програли ті, що не носили вояцьких одностроїв, тільки сиділи на державних постах і придержувались вузьких партійних напрямків.

## ДВАДЦЯТІ РОКИ

Ми виростили у тих роках і, як усі підлітки, училися від старших, прислухуючись до їх розмов. Старших молоді шанували й поважали, вони були, до певної міри, опікунами молодих людей. Говорили старші селяни багато і на різні теми, як напр., про нечисту силу, або про потопельника, душа котрого блукає в околиці його смерті. Цікаво було слухати воєнних оповідань, про битви в далеких околицях, про злидні й веселі часи військового життя. Здавалось, що це все так давно відбувалось, а ці люди

ще про те пам'ятають. Пригадується, як величаво відправляли молодих хлопців, покликаних до військової служби. Не було гордістю служити в польському війську, але було гордістю бути здібним до війська. В Пу-ківській школі не вчили історії України, лише історію Польщі, в польській мові, але родичі вчили своїх дітей, хто ми є і чому висить орел на стіні, а не тризуб. Це вцепилось в молодому розумі дитини і до учительки польки, Макојди діти не виявляли жодної любови. Хто видумав насмішливу поему про польського короля — не знаю: "Стефан Батори залязл до комори, наядл сев гроху і смердзіл по троху". Кожна дитина це знала. Нема де правди діти, але в пам'яті залишились бійки, котрі провадились між сусідніми селами, а також між частинами села, котрими займались деякі парубки, щоб показати свою відвагу. Ніхто того не одобрював, але не можна було їх спинити.

Коли Степана Бандуру вибрали війтом, село почало мінятися. Він був освіченою людиною, спирався на принципи правди й справедливости та дбав про розвиток господарського й національного життя села. За його урядування збудовано Народний дім. За любов до свого народу заплатив дорого, бо більшовики вивезли його з родиною на Казахстан, де він з дружиною трагічно згинули, намагаючись втекти через кордон до Туреччини.

При кінці двадцятих років, коли УВО перемінилось на ОУН, створився новий фронт боротьби, зосереджений в читальні "Просвіта". В авангарді села стали молодші, котрі були замолоді, щоб брати участь у Визвольній боротьбі, але були їх очевидцями. В співпраці з старшими селянами молоді надавали напрямок, а "Просвіта" була центром розвитку.

В малій кімнаті, котру називали "Хатиною", містилась бібліотека. Там сходились люди різного віку, де читали часописи, журнали, грали в шахи; деякі приходили, бо там було добре товариство. У великій залі, в неділю, збиралась молодь, щоб послухати доповіді чи рефератів, або на танці, що відбувались у неділю вечером. Звичайно, без співу не обходилося. В Пукові завжди співали чи то в читальні, чи на вулиці. Пісні висвітлювали життя й почуття народу. Якщо сталась якась політична подія, зараз на ту тему появлялася пісня. Пісня про Біласа й Данилишина, чи про пацифікацію у 1930-му році.

При "Просвіті" був заснований драматичний гурток, під проводом Семена Мельника. Вистави мали національний зміст і дуже часто польський уряд не давав на них дозволу. На кожную імпрезу, окрім релігійних, мусів бути дозвіл від польських властей. Драматичний гурток складався з добрих артистів, котрі мали вроджений талант і могли навіть дорівнювати професійним акторам. Це були: Мирон Юрків, Василь Якимів, Павло Матусяк, Микола Дарміць, Маруся Сверида-Стефанишин, Дарія Даниляк, Анна Васьків, Анна Падучак, Іван Тичківський та інші.

Активним був Теодор Дарміць, студент права, котрий невтомно працював у "Просвіті", даючи реферати та доповіді для молодших і старших. Були й інші, як Влодко Шеремета, Ярको Космина, Петро Стечак і Петро

Онуфрик, згадаючи тільки кількох. Петра Онуфрика товариші, за козацьким звичаєм, прозвали "Розпорений". Він, окрім праці в Самоосвітньому й у Хліборобському гуртках, ціле життя присвятив для ОУН, за що був переслідуваний польською владою. Під час німецької окупації перебував у Харкові як член організаційної сітки ОУН. В 1944 році служив у дивізії "Галичина" в ранзі сотника і брав участь в бою під Бродами. Коли дивізію оточила Червона армія, він зв'язався з Українською Повстанчою Армією, в рядах котрої боровся до 1946 року. Загинув в бою з большевиками в Бірчі, Західна Україна, того ж року.

Читальня "Просвіта" при кінці двадцятих років була замала, щоб умістити всі організації, і по довгих роках ужитку, було видно, що недовго втримається на своїх фундаментах, — отже, було рішено збудувати Народний Дім.

Будову Народного Дому закінчено в 1934 році. Окрім грошей, кожний з пуківчан присвятив багато часу для будови, як чоловіки, так і жінки, навіть старші діти допомагали. Це була наша гордість, бо ніде в околиць селах такого величавого будинку не було, а будувався він в час світової кризи. Велике признання й подяка належить бувшим мешканцям Пукова, котрі виїхали до Америки, — їхня матеріальна поміч прискішила закінчення будови. В Народному Домі містилась кооператива, каса ощадности, молочарня, велика театральна зала з гардеробою та кілька кімнат для ріжних товариств.

Народний Дім був серцем села, а душею були мешканці Пукова. Всі видатки, зв'язані з утриманням Народного Дому, приходили з вистав, концертів, танців та фестинів, котрі влаштовувала управа. Кооператива, членами якої були селяни Пукова, частину свого прибутку призначувала на потреби Дому.

## ТРИДЦЯТИ РОКИ

Коли УВО перемінилася на ОУН, лави останньої збільшилися освіченими членами. До ОУН вступало молоде покоління, виховане на традиціях Січових Стрільців. Створилася друга "релігія" з "Декалогом націоналіста".

Зріст націоналізму привів польську владу до ганебної паціфікації, яка не минула й Пукова. Польське карне військо побило до нестями Івана Бандуру, Петра Стечака і Семена Антоняка. Били, поки жертва не зімліла, тоді відливали водою і знову били. Знищили устаткування читальні, й тоді їхали це саме робити до наступного села.

З великим ентузіазмом святкувалися в Пукові національні свята. Шевченківське свято відзначувалося концертом і доповіддю. Зворушливо впливали на людей відзначення річниць боїв під Крутами, де молоді кадети старшинської школи обороняли Київ, і під Базарем, де більшовики розстріляли 359 українських вояків. Кожний знав слова вояка Щербака: "Ми



знаємо, що нас чекає, але просити помилування не будемо". Річниця Листопадового чину наповняла тодішню молодь гордістю за перемогу українських збройних сил. В той день молоді йшли на голодівку, щоб бодай частково відчутти тягар боротьби наших вояків у здобуванні Львова.

Велику роль в освідومлювальній роботі відігравали пуківські студенти рогатинської гімназії, які своїми рефератами кожного тижня підносили свідомість села на один ступінь вище. За цією працею пильно стежила польська поліція, яка приміщувалася в будинку при залізничній станції.

Поліція була мало ефективна й не виконувала як слід своїх обов'язків — вона навіть не могла знайти кількох злодіїв, хоч їх в Пукові майже не було (один раз хтось обікрав кооперативу, яка була віддалена від господарств і хтось вламався до магазину млина), бо не мала належного вишколу. Вона мала за основне завдання слідкувати за національним рухом села, хоч і тут не мала успіхів, бо поліцаї навіть не знали української мови. Час від часу когось арештували, на доноси поляків, чи жидів. Поліція не мала поваги серед населення, бо була символом окупаційної влади. До поліцаїв ставилися з відразою.

На кожну акцію приходять реакція і пуківчани стали рам'я в рам'я з іншими селами Галичини до протидії. "Сільський Господар", молочарня, кооператива, кредитова спілка були запорукою доставки й збуту сільсько-господарських продуктів і товарів широкого вжитку. Почалося бойкотування продуктів державного монополію — горілки, папіросів і сірників; різали телефонні стовпи; палили стирти збіжжя польських дідичів, бо люди не могли погодитися з тим, що врожай з їхньої землі годує наїздника.

## ПІД БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

У вересні 1939 року прийшла в село нова більшовицька влада. Хоч вона піднесла шкільництво, відкриваючи для молодих людей нові можливості на освіту, але в господарській, релігійній, культурній і, особливо, національній ділянках те "визволення" червоною армією можна порівняти до нападу татарів на Україну, які нещадно нищили все, а людей забирали в ясир. Ті були дикі орди 13-го сторіччя, але хто міг би сподіватися, що таке саме діятиметься в 20-му сторіччі?

Відразу почалася нагінка на "ворогів народу". Ворогів якого народу? Очевидно, ворогів російського народу! Вперше люди довідалися, що "кулак" — це не кисть руки з зігнутими й притиснутими до долоні пальцями, а заможніші селяни, котрі тяжкою працею придбали своє майно, недавно шановані провідні люди села, а тепер — "вороги народу"!

Поступово почалася нагінка на свідомих людей, які працювали для піднесення села. Нікого не судили й нікому не давали змоги оборонятися. Арештовували, і по тих людях слід пропадав. Хоч вони відкрито нападали на "ворогів народу", але арешти й вивози на Сибір відбувалися "раннім ранком на зорі", щоб ніхто їх не бачив. Під'їжджали автомашини й гидкі слова "соберайсь с вещамі" падали, наче грім, на жертву.

Примушували людей ставати донощиками і погрожували карою всім тим, котрі не приходили на мітінги, де прославлялося "щасливе життя". Активіст приїжджав з Рогатина, говорив годинами, ходячи по сцені, курячи папіроса, часто випльовуючи куски махорки на підлогу. Часом на таких мітінгах, викликали когось з присутніх до слова. Одного разу покликали одну жінку на сцену. Її промова почалась: "Я є селянка Пукова", — довга павза і знову вона повторила: "Я селянка Пукова", — й друга довга павза. Тоді присутні дали їй гучні оплески й на тому її промова про "щасливе життя" скінчилася. І від того часу її називали "Селянкою".

Цікавим явищем було весілля молодого комуніста, котрий мусів брати шлюб в церкві, бо його наречена не була комуністкою, а цивільних шлюбів за Польщі не було. Як тільки ввійшли в церкву, почалась сніговиця і тривала поки шлюб не скінчився. Пізніше всі йому жартівливо пригадували цю сніговицю, як гнів Бога. Як прийшли більшовики, він побачив облуду і перестав бути комуністом.

Під натиском влади, заснувався колгосп у Пукові. Центром було господарство Сверида. Це було посміховисько, бо не було знаряддя до управи землі. Одного разу приїхав з Рогатина агроном, — перевірити як колгоспники справляються з посівом зерна. Переїжджаючи полями, побачив великий шмат землі, де гірчиця була в повному розквіті й запитався що це росте. Секретар сельради побачив, що "агроном" не відріжляє бур'яну від збіжжя, сказав, що це бруква для годівлі коров. Опісля "агроном" хвалив колгоспників... за добрий урожай "брукви". З того видно, що агрономом він не був, його завданням було примусити людей до рабської праці в колгоспі.

В дуже короткому часі багато провідних людей села виарештували і ніхто їх більше не бачив. Інших вивезли на Сибір, з яких декому вдалося повернутися після закінчення війни. Лише довірені владі люди знали, кого будуть арештувати. В них також билось українське серце, і вони часом натякали, щоб ті особи зникли з села. Деяким вдалося втекти перед арештом, зате їхні родини вивезено на Сибір.

Замордовані в казематах НКВД:

Семен Антоняк, Петро Бабій, Богдан Бандура, Будьонний, Теодор Воробець, Степан Гутник, Теодор Дарміць, Дмитро Космина, Олекса Матусяк, Іван Музичка, Теодор Музичка, Ярको Онуфрик, Петро Стечак, Данило Федунь, Володимир Федунь, Степан Цимбалістий, Семен Цимбалістий, Володимир Шеремета.

Родини вивезені на Сибір:

Анастасія Бандура — 2 особи, Степан Бандура — 3 особи, Микола Будак — 3 особи, Анастасія Кузів — 3 особи, Віра Климців, Агафія Матусяк — 3 особи, Наталка Мудрик — 2 особи, Антін Сліпенький — 4 особи.

## СЕКСОТИ

Як пояснити зрадницьку поведінку людей, котрі під впливом натиску НКВД, страху, чи особистого стремління до влади, за короткий час від-

реклися духових і національних принципів і стали донощиками. Нема де правди діти, були й такі.

Ціла система ССРСР спиралась на донощиках і активістах. Їм просто ставили питання: Котрі є провідні люди села? Невинне питання, на яке неможливо відповісти "не знаю".

Комунізм був насильно накинений українському народові, як і другим націям ССРСР, багнетами червоної армії. Кожна советська республіка бореться за свою незалежність. Парадоксом є, що західні держави дивляться на них як на бунтівників і, в співпраці з московськими злочинцями, шукають "воєнних злочинців". З-поза куца не бачуть лісу. Сьогоднішні державні діячі були ще дітьми під час Другої світової війни і на події тих часів дивляться з перспективи сорока років та оцінюють їх за сьогоднішніми ново-установленими законами. Крізь пальці дивляться на теперішні злочини демократичної держави, захисні органи якої дослівно закопують демонстрантів в землю живими.

## НІМЕЦЬКА ОКУПАЦІЯ 1941-44 РОКІВ

З вибухом війни між ССРСР і Німеччиною, кожний чекав дня, коли то московський режим відступить на схід. На прихід німців народ чекав, як на якесь спасіння, бо на німців дивилися як на культурних європейців. Одначе, незабаром ми побачили, хто німці є, і чого від нас хочуть. Росіяни хотіли забрати нам, так би сказати, нашу національну душу, а німці зацікавлені були тільки в нашому тілі — вони дивилися на нас, як на робочу силу для Німеччини. Німці насильно вивезли з Пукова 39 молодих людей на роботи до Німеччини, між якими було багато 14-16 літніх; німці так само як большевики, накладали великі податки у формі збіжжя й домашніх тварин. Вони дали нам до розуміння, що германська раса вища — в публічних місцях появилися написи "тільки для німців" і ніхто не смів тої границі переступити.

Така німецька політика спонукувала молодих людей вступати до УПА, бо бачили в ній можливість визволитися від окупаційного ярма.

Коли вже було ясно, що Німеччина програє війну, створилася українська дивізія "Галичина". Хоч пізно, але ми хотіли дістати в руки зброю та пройти військовий модерний вишкіл. Багато пуківчан зголосилося до дивізії з надією, що може повторитися 1918 рік, і ми будемо готові. Хоч німецьких рекрутів вишколювано три місяці, дивізія була на вишколах цілий рік, поки вислано її на фронт під Броди.

В селі дуже активно працювала ОУН. Деяким членам ОУН вдалося оминати арештування советського й німецького режимів, і вони займали важливіші становища. Ярко Космина отримав наказ виїхати з Пукова й провадити працю ОУН в Бенківцях. Пуків був волосним селом до котрого належало вісім доколичних сіл. Під час німецької окупації волосним війтом був Семен Федунь.

Як тільки пройшли перші лінії німецького війська, ОУН висилала

Похідні Групи на Велику Україну, щоб створити організаційну сітку, завданням котрої було включити цілий український нарід до боротьби за самостійність. Отець Іван Музичка, Петро Онуфрик і Влодко Онуфрик брали участь у Похідних Групах.

В 1941 році провадився військовий вишкіл ОУН в Помор'ях, біля Золочева, на який вислано трьох кандидатів з Пукова. Німці оточили цей табір і всіх забрали до в'язниці в Тернополі. Частину арештованих перевезли до львівської тюрми при вулиці Лонцького, з якої мало хто виходив живим. В ній помер на тиф Роман Весоловський.

Із наближенням червоної армії люди, яким загрожували арешти, чи вивіз на Сибір і ті, які не хотіли залишатися під советським режимом, втікали на захід, залишаючи все своє добро. Не легке було життя біженців, але "нема злого, щоб на добре не вийшло" і після кількох років скитальщини, вони поселилися в різних країнах світу, де продовжують незакінчену боротьбу за визволення України.

## ЕПІЛОГ

Нехай ця коротка історія села Пукова буде пам'ятником для тих, що вклали багато праці, і тим, що віддали своє життя для батьківщини.

Подані події, позитивні й негативні, — записані й передані очевидцями. Хоч неприємно згадувати про негативні події, але не можна й оминати їх, бо тоді спогади не відповідали б дійсності, бо ж у кожної нації є злі й світлі події. Пуків належав до сіл Галичини, де національна свідомість передавалася з роду в рід. Свідками є наша Церква, Школа й Народний дім, збудовані власними силами села. А також — імена вояків Українських Збройних сил, імена арештованих і вивезених на Сибір більшовицькими органами НКВД, бо завданням московського окупанта саме було знищити все українське, і замінити його "русским".

## ПУТЯТИНЦІ

Не можу похвалитися, що моє рідне село Путятинці відзначалося особливою красою положення, мальовничістю довкілля, чи якоюсь іншою незвичайністю. Середньої величини, західньо-подільського типу село, було розложено на рівнині, при залізничному шляху, недалеко повітового міста Рогатина. Але в моєму серці залишилося воно для мене назавжди дорогим, осяяним райдужним промінням переживань найранішого мого дитинства. Подаючи короткий опис села, хочу почати від приходства, де я, 12 червня 1893 р., прийшов на світ і прожив перших шість років мого життя.

Старосвітське приходство, збудоване на початку 19-го століття з дерева й глини (т.зв. ліп'янка), гонтами критий і зеленим мохом порослий дах з голубником і, приліпленим під стріхою, гніздом ластівки; знадвору, так як селянські хати, загатою з отави, або вівсяної соломи обложені стіни взимі, спереду відкрита веранда з лавочками і два ясені по боках.

Невелике, тісне мешкання для священика і родини: дві спальні, їдальня, що була рівночасно гостинною кімнатою, а дальше сіни, кухня, спіжарня, пивниця і стрих. Традиційної, по більших приходствах, "канцелярії" — не було й урядування відбувалося, здебільша, в кухні, а в окремих випадках у їдальні, де стояла шафка з метриками. Довкруги хати сад, яринний город, квітник і пасіка з кількома вуликами бджіл.

Оподалік хати гумно, стайня, стодола і ще якісь господарські будинки. Ціле приходство обгороджене плотом з "острішком", а від церкви відмежоване парканом з фірткою.

На невеликому майдані стояла старовинна дерев'яна церква, поруч з нею весела, струнка дзвіниця, а збоку непривітна трупарня з марами (ношами) на покійників. В часі Богослужень гомін співу доходив до нашої хати і вливався крізь її невеликі вікна притишеною мельодією. Почорнілі від копоту свіч і оливних лямпадок старі ікони, що від непам'ятних літ прикрашали насичені запахом ладану й кадила стіни, промовляли до наших діточих душ і сердець мовою століть. Безперечно, церква і її внутрішнє обладнання могли представляти чималу архітектурну й мистецьку цінність. Але хто в тих часах звертав на це увагу? Не було тоді ще Митрополита Кир Андрея...

Пишу ці рядки про церкву, а душу облягають спомини, і на їх тлі

зарисовуються постаті й епізоди з минулого. Являється патріархальна постать паламаря, який обдаровував нас, "еґомостевих" дітей, кольоровими світельцями й скельцями від паука, що пообпадали на долівку, але іноді бувало й таке, що він, добряга, вганяв за нами довкола церкви, як ми надто галасливо бавилися й пустували. Добре пам'ятаю "сладкопівця" — дяка Яцківського, вже старого чоловіка: окуляри, чорний солом'яний капелюх літом і високий теноровий голос, що домінував під час відправ над співом всіх прочих людей. Мені — "во время оно" — чотирилітньому хлопчині, залишилося ще в пам'яті, як під час Служби Божої, яку відправляв Тато о. Йосиф Яворський, загорілося за престолом від свічок зісохле зілля й листя на галузках липи, що не була ще забрана від Зелених Свят. Зчинився між людьми шум, а я з острахом глядів на Тата, що не переривав відправи. Але, на щастя, паламар і старший брат вмить кинулися за престіл і голіруч погасили вогонь. Скільки то наших церков від такої свічки пішло з димом!.. В сусідньому селі Лучинцях давно згоріла була дуже стара церква на Гандзиній горі, коли після нічної Богослужби забули добре погасити в церкві світла. А в княжій добі, як це згадано в літописі, "через якусь, окаянну бабу" з тої самої причини згоріло місто Холм.

Одного літнього пополудня ми, діти, бавилися біля церкви, яка була відчинена, бо паламар робив порядки. В часі, як він відійшов за чимось додому, переходила попри церкву жінка місцевого крамара-жида Нухима, про якого буде ще мова. Станула перед входом до церкви, щось подумала, боязко оглянулася на боки і, на наше здивовання, тихим, дрожачим голосом прошепотіла: "Я піду подивитися на Пречисту Діву Марію". Ввійшла, здалека задержалася перед образом, довшу хвилю вдивлялася в нього, зідхнула й тихими кроками поспішно вийшла з церкви...

Вузькою доріжкою, що бігла через оболоння "Перекавки", над недалекою річкою Млинівкою, в'їздилося з приходства до повітового гостинця ("битої дороги"), що сполучував Путятинці з поближкими Лучинцями, які теж належали до "діди́ча" — властителя дібр Міколая Торосевіча. В долішньому бігу Млинівки, між обидвома селами, стояв водяний млин, а далі за ним при дорозі горальня (distillery) і невеликий рибний ставок. Все це ще від панщизняних часів було власністю двора. Горальня, яка стояла між цими двома селами, а яку дідич відпускав у аренду жидівським підприємствам, була криницею отрути, якою численні коршми розкладали морально, фізично і матеріально наші села. Тато гостро виступав з церковної амбони проти пороку п'янства, а бувало, що мусів присягою притягати до братства тверезости. Через це Тато стягав не себе odium двора і тих, що мали з горілчаного промислу користь.

А млин? Наш водяний млин, що днями й ночами вже здалека давав про себе знати своїм безугавним гудінням, мав, як кожний старий млин у тих часах, свою казку-легенду. Тож і для нас, дітей, що від "няньок" наслухалися страховитих байок про млин, теж і цей наш млин вважався нам оповитим серпанком нерозгаданих, дивних таємниць. Але сільський фолкльор пов'язував з млинами деяку романтику і дівчата, а то й молодіці,

зальюбки співали:

"Ой, піду я до млина, до млина,  
А у млині новина, новина,  
Там то, мамцю, мельник,  
Там то, мамцю, добрий,  
Там то, мамцю, хороший,  
Меле гречку без грошей.  
Меле, меле у ківш насипає,  
Обернеться — мене пригортає,  
Там то, мамцю,... і т.д. (легко догадатися решту).

Для селян млин був у тих часах знаменитим місцем, де попри зерна на муку, "перемелювано" всілякі новини з близького і дальшого світу. Млинів було обмаль, а були вони водяні, над річками, стародавнього типу і своєю "технікою" й місткістю не могли подолати роботи з мливом кількох дооколишних сіл і дворів, які мали першенство. Як у млині, зокрема в сезоні, було "завізно", то селянам приходилося навіть кілька днів ждати на свою чергу, тому злишалися вони на місці і провадили вільний час на балачках про свої "гаразди", про господарські справи, обмінювалися думками про краєву чи державну політику, взагалі розповідали собі про всячину, включно з тим, що то "жиди шварґотять між собою про войну". Повернувши домів, був такий чоловік для свого, нераз "забитого дошками" села живою газетою.

Але вернімося знова до приходства, що разом з церквою видніє на вищому місці край села. З двох сторін приходства — загороди (обійстя) найближчих сусідів: Стаднички і Гаргацького. Стадничка — вдовиця зі смаглявим обличчям і фасцинуючими чорними очима, яких я боявся. Синочок господаря Гаргацького, трохи старший за мене, хлопець Микола — мій товариш забав у нашому саді, до якого перелізав він дірою в плоті.

Дальше за церквою — людські обійстя, низенькі хати криті солом'яними сніпками; вінки кукурудзи і сухе зілля під стріхою. Де-не-де гніздо бузька (лелеки) біля димаря на даху. Городжені плоти з острішками й череп'яні горщики на стовпчиках; перелази, старосвітські колодязі (криниці) з "журавлями" і кучеряві верби з похиленим над потоком віттям. Серединою села "вибоїста" дорога з калабанями під час дощу. Згодом появилася основана Татом читальня "Просвіти" і громадський шпихлір, школа, у якій вчила учителька Верубіцька і поштовий уряд з поштарем Фучеком, що мав контролю над листами і газетами, які приходили до села. Посередині села обов'язково коршма, а на другому кінці, до якого провадив добрий гостинець, двір і фільварок з господарськими будинками властителя (дідича) Миколая Торосевича. Оподалік "kościółek", до якого доїздив з Рогатина римо-католицький священик зі Службою Божою для жителів двора. Одне і друге являло собою твердиню "polskości na Kresach": від них віяло чимсь неприязним, чужим і не гармонізувало з попередньо описаним виглядом села.

В Галичині обов'язував заключений між Австрією і Ватиканом конкор-

дат, у якому м.ін. була устійнена справа обсади українських греко-католицьких парафій. Консисторія предкладала властителю села, як коляторові церкви, трьох кандидатів (т.зв. "терно"), які старалися про парафію, колятор вибирав одного з них і пересилав до затвердження Консисторії. Тато, що після висвячення працював на заведільствах тільки два роки, не мав великого вигляду скоро одержати сталу парафію. Але Татові допоміг у цьому дальший його кузин Аполінарій Сас-Яворський. Він походив з шляхетського роду Яворських у Ступниці б. Самбора, а закінчивши правничі студії у Відні, поступив на державну службу і заавансував на посаду "міністра для Галичини" (т.зв. "minister godak"). Охрещений в нашому обряді, Аполінарій, вихований мамою-полькою, оженився з полькою, став згодом, подібно як немало інших українських шляхтичів, вважати себе за походженням русином, а за національністю поляком: "gente Ruthenus — natione Polonus". Все ж таки Аполінарій не зривав товариських і родинних зв'язків з кривними, що вийшли на інтелігентів, як українці і з тими кривними, що залишилися українцями, як звичайні рільники-хлібороби на своїх прадідних господарствах. Торосевіч, який був "po kądzieli" споріднений з Аполінарієм, вибрав на його інтервенцію, з предложеного в 1888 р. Митрополичою Консисторією "терна" кандидатів — Тата.

Дідич Миколай Торосевіч, з походження вірменин, але завзятий польський патріот, вибрав якраз Тата не тільки тому, що йому не випадало п. Міністрові цієї невеликої фамілійної чемності відмовити, але що він сподівався, що Тато буде льояльний ("porządny Rusin") і поза церквою в парафії до нічого більше, зокрема до політики, не буде мішатися.

Одначе Торосевіч, а передовсім його жінка Анна Гнебош, велика шовіністка, у своїх сподіваннях дуже завелися. Тато — молодий 30-літній, енергійний мужчина, що вже з родинного дому в Ступниці (п. Самбір) виніс свідомість своєї національної і шляхетської гідності. Згодом став він діяльним членом, о. Данилом Тянячкевичом основаної, в самбірській гімназії, студентської "Громади", а в Духовній Семінарії і на університеті, у Львові, був здекларований народовець-українець. Ставши парохом Путятинець, Тато змісця розгорнув ревну душпастирську працю, а поруч неї дуже живу, на всіх ділянках у селі й повіті, діяльність. Передовсім обновив і оживив церковне братство і сестрицтво. Дуже велику вагу прикладав до збільшення членства у братстві тверезості, освідомляючи людей про лихі наслідки п'янства для душі й тіла. Притягнені присягою до тверезості й вилікувані налогові алкоголіки і їхні родини були Татові опісля дуже вдячні.

Крім щоденних, вчасними ранками відправляваних Богослужень, Тато кожної неділі, по вечірні, переводив у церкві для молоді катехизацію, а при вступі у стан супружій вимагав від новоженців знання основних правд віри і щоденних молитов. Добре пригадує собі, як то молоді пари приходили на приходство до т.зв. "протоколу" і Тато, після полагодження метрикальних формальностей, посвячував ще багато часу на катехитичну екзамінацію і передшлюбні поучення.



В тих часах єдина церква ставила опір пляновому просяканню польскости в село і була трибуною, з якої Тато крім духовного корму і закликів до тверезості, кидав у народ кличі до боротьби з неграмотністю, хрунівством, лихвою і з набутими ще в панщизняних часах згубними пороками. Вся ця ідейна праця, що мала на меті розбудження приспаної національної свідомості, змагала до освітнього й економічного піднесення села, а wraz із тим до зміцнення його політичної стійкості, була для двора і взагалі для поляків, місцевих і з околиці, дуже не по нутру, мало що не революційною затією. Татові і його, вже освідомленим, однодумцям приходилося на кожному кроці стрічатися з їхніми шиканами і від них відбиватись.

Путятинці були у своєму ядрі селом українським, з деякою домішкою кольоністів-латинників, зайшлими сюди з двором. Проходили десятки й сотки літ, вони всякли у гушу місцевого населення, входили тут у подружні зв'язки, належали до церкви, перебрали тутешні форми життя, вважали українську мову за свою матірну, одним словом, повністю асимілювалися. В деяких з них залишилися були ще десь там латинські метрики. І от з хвилиною, як двір побудував у селі "kościółek", доїжджаючи з Рогатина польський священник зачав у своїй ревності робити старання, щоб ці втрачені "duszyczki" ревіндукувати. Це був час утотожнювання обряду з національністю і на тому тлі доходило всюди, теж і в Путятинцях, до конфронтацій.

Але найбільше загострювалася боротьба в селі і в Рогатині під час виборчих кампаній до сойму і парламенту. Тато особисто брав у них дуже живу участь: в церкві виголошував релігійно-патріотичні проповіді, в читальні "Просвіти" на сходах освідомлював людей про виборчі справи, а то й приватно при кожній нагоді заохочував поодиноких виборців до витривалості. Польські кандидати і їх агенти вважали всіх можливих заходів, щоби перетягнути на свій бік виборців, перекуплювали їх грішми (звичайно платили "п'ятку" — п'ять ринських за голос), в шинках ставили перед нима на стіл ковбасу, драглі й горілку, двір зобов'язував їх різними господарськими "вигодами", а жандармерія прямо застрашувала опірних виборців арештом. Виборець мусів бути національно добре освідомлений і характерний, щоб всім тим спокусам і погрозам опертися. Тих виборців, що заломалися і не віддали голосу на українського кандидата на посла, село прозивало "хрунями". Під час одної такої кампанії, невідомі люди зловили вночі двох "хрунів", обмастили дьогтем, посипали пір'ям і ранком випустили на вулицю. Хтось з двора (підозрівали поштара Фучека) доніс до жандармерії, що це сталося в наслідок агітації Тата. Справа набрала розголосу, в Окружному Суді в Бережанах відбувся проти Тата політичний процес, який з браку доказів закінчився звільненням від вини й кари, після чого авторитет Тата в селі й повіті ще більше зміцнився, а нехтє двора до Тата поглибилася. В тому процесі оборонцем Тата був д-р Кость Левицький.

Згадки про події, персонажі, речі й обставини, які збереглися були в моїй діточій пам'яті ще з автопсії, були згодом відсвіжені й доповнені тим, що я заслухав з розмов на ці теми в кружку нашої родини. Далеко пізніше

це допомогло мені утривалити згадане на письмі. Путятинчане були люди привітні, гостинні, добрячі і хоча в порівнанні зі сусідніми селянами менше заможні, то завдяки догідному положенню села (близькість залізниці, міста), мали легший доступ до "світа" і через це були більше емансиповані і зі ширшим світоглядом. Розуміється, що круг людей зі села, з якими я — шестилітній хлопець — міг мати до діла, не був великий. Все ж таки до тих вже згаданих постатей хочу, зі сантименту, додати старшу, дуже охайну жінку, традиційну по приходствах, дитячу піклунку — Доську Снігур. Дода! Золота душа, що нас шестеро дітей, під час довшої неприсутності родичів, як свого ока в голові, доглядала і казки про "Покотигорошка", про "Лисичку-Сестричку" і т.п. оповідала. Приходив часто на приходство місцевий крамар Пакула, який поруч свого господарства, провадив невеличку крамницю, виконуючи в торговельній ділянці піонерську працю, нероз змінним успіхом. Як я вже заторкнув "комерційну" тему, то хочу ще згадати про жида Нухима, що з родиною жив в убогій хатині на кінці села. Не був він одною з тих "п'явок" (коршмарів, лихварів), що жирували по наших селах і були "оком і ухом" двору. Був це "Богу духа винен" жидок, що скуповував у селян повісма, щетину, прядиво і т.п., а заразом вимінював усяке шмаття і ганчір'я на онучі. Тип "мінйла" в оповіданнях Івана Франка. Закон спадковости, що від тисячоліть блискучо об'являється між синами Ізраїля у торгівлі, не оправдував себе в комерційних здібностях Нухима. Одної зими попав він у "депресію", у висліді якої загрозило йому з жінкою і купкою дітей прямо марево голоду. Тоді, на заклик тата, селяни зібрали дещо "кошерних" продуктів і Нухим щасливо перетривав кризу до весни. Того людяного вчинку доколишні жиди Татові ніколи не забували. Згадуючи ці часи, нероз приходять мені на думку, що Нухимка вступила була тоді до церкви подякувати Пречистій Діві за поміч у великій біді. Але найміцніше задержав я в пам'яті Івана Гнаткова. Був це кільканадцятьлітній, інтелігентний хлопець, що часто заходив на приходство на розмову з Татом. Тато давав йому читати газети й обмінювався з ним думками на теми, які там були порушувані. Давав до читання книжки, головню історичні, а пізніше з ним ї обговорював. Попри це, вчив його крамарського діловодства, громадської писарки і приготував на агента асекураційного т-ва "Дністер". Через нього мав Тато зв'язок з молоддю в читальні "Просвіти". Іван Гнатків виробився згодом на діяльного громадського працівника і належав у повіті до ряду таких свідомих селянських діячів, як Соломка і Сверида в Пукові, Романків у Бабухові та Лука Ромах в Лучинцях, згадуючи тільки тих з найближчих сіл.

Путятинецька парафія, якщо йдеться про матеріяльне забезпечення священика, не належала до кращих парафій рогатинського деканату. Помешкання пароха було тісне, старе й дряхле, а для численнішої родини не вистарчальне; вивінування парафії ерекціональним полем — скупе, без сіножаті й лісу, не дозволяло вести раціональну господарку, а при невеликій пенсії пароха з релігійного фонду, господарка була підставою екзистенції пароха з родиною, тим більше, що доходи з требів (*iura stolae*)

були невеликі. Треба було при неможливості, передовсім з огляду на родину, шукати за кращою парафією. Тож як у сусідньому селі Лучинцях, по смерті о. Ник. Кучинського, був розписаний т.зв. "конкурс", Тато вніс подання до Консисторії і щасливо попав до "терна". В 1899 р. колятор Торосевич підписав презенту — загально була така опінія між священниками, що він хотів у цей спосіб позбутися Тата "з під боку" в Путятинцях.

\* \* \*

І так, по одинадцяти роках жертвенної праці в Путятинцях, з'єднавши собі пошану й любов парафіян, Тато — не без жалю в серці — переносився на опорожнену парафію в поблизьких Лучинцях. Путятинчане були прив'язані до нас усім своїм добрим і шляхетним серцем і довго-довго ще опісля вдержували з нами щиросердечний зв'язок.

Новий парох, о. Маріян Клодзінський, з успіхом продовжував дотеперішню працю свого попередника в церкві й громаді. Отець Маріян прибув з родиною — дружиною Анною і трьома дітьми. Дружина Анна походила з відомого в краю своїм патріотизмом, роду Стернюків. Молоді Стернюки, переважно студенти середніх і високих шкіл (теологи), приїздили на вакації до Путятинців і разом з приходством удержували з людьми тісний дружній зв'язок, через що оживилася освітня діяльність села.

МАРІЯ ЄМЕЦЬ

## МОЄ РІДНЕ СЕЛО РУДА

Статті проф. Василя Волицького в "Свободі" під заголовком: "Дещо про Рогатин" і "Про Рогатинську приватну українську гімназію", викликали бажання поділитися спогадами про рідне село Руду, яке, як автор у своїх цінних статтях відмітив, почасти зв'язане із заснуванням першої приватної української гімназії в Рогатині.

Перечитуючи статті проф. Волицького, перед моїми очима, як у калейдоскопі, виринали образи, в яких я бачила рідне село Руду. Воно було положене над річкою Гнила Липа, вода якої не була глибока, але чиста й прозора, а її чарівні береги були покриті водяним поростом і пахучим квітом. Село мало вигляд певної інтимності, затишку, бо містилось над берегом річки і майже всі вулиці села вели до річки. Наша хата була на початку села, на горі, недалеко цвинтаря з капличкою колишньої старої, розібраної церкви, недалеко доріг, що вели до соснового лісу, піль, сіножатів, гостинця, який вів в один бік до Воронева, а в другий, через міст, до Рогатина. Нашим близьким сусідом був дідич Іван Чагринський, небога якого — Клімка Чагринська пізніше була дружиною Гриця Олійника, інструктора приватної гімназії в Заланові.

Пригадалися й часи, коли формувалася згадана проф. Волицьким гімназія, до перших учнів якої, в додатку до Михайла Дорошенка (нашого кривого по мамі) і Парані Качали, прилучились і мій старший брат Василь Готра, Федь Кривий і два сини родини Шимберків. Мій найстарший брат Іван, тепер о. ігумен Іриней Готра, ЧСВВ, був у тому часі учнем Бережанської гімназії, а з ним Василь Торбин, що походив з нашого села. До згаданої шановним автором трагічної смерті хор. УСС Михайла (Михася) Дорошенка, як військовополоненого, утопленого в річці Волга, я додам, що на війні згинув і Федь Кривий, а мій брат, Василь Готра, був тяжко поранений і, в наслідок підірваного здоров'я в полоні, помер в 1924 році, залишивши молоду жінку і трирічну донечку. Василь Торбин пропав на заслання на Сибірі, а доля Івана — о. Іриней Готри, ЧСВВ що перебув каторги двох війн і чудом Божим спасся, мабуть, всім вже відома.

Мій батько, Ілія Готра, був сільським учителем і вишукував здібних дітей, яких рекомендував о. д-рові Ваньові, парохіві с. Заланів, повіту Рогатин, на евентуальних учнів гімназії. Такими з нашого села були два сини бідної родини Шимберків, які, на велике горе батьків, захворіли на менінгіт і майже одного дня обидва померли.

Згадуючи про о. д-ра Омеляна Ваня з Заланова, що був і нашим парохом в Руді, перед очима з'являється постать високої, імпазантної людини, з лагідною усмішкою і милим виглядом. Руки звичайно тримав — одну позаду, а другу в запазусі (аля Наполеон), бо не любив, коли його по руках цілували. Про цю великого духа людину, як і про жертвенного д-ра Антона Терлецького, лікаря в Рогатині, якого особисто наша родина знала, можна б кілька томів написати... Скажу тільки, що вони старались як тільки можна поліпшити долю свого поневоленого народу. Заходом о. Взя і мого батька, засновано першу в нашому селі читальню, де заохочувалось людей до самопошани і національної гідності.

Студенти з Руди, Рогатина, Бережан, Тернополя і сусідніх околиць, часто здибались у нас, головно, на вакаціях вліті, де в саду коло стола, під розкішною грушею, відбувались їхні сходи. Мама звичайно приносила їм макітру овочевих, або із сиром вареників і ставила між ними. Вочи їх смачно заїдали і віддячувались веселими жартами, прекрасним співом народніх пісень. Багато з них пишалися народними строями та з гордістю вбиралися в них, часто наражаючи себе на глум, а то й на пімсту наших ворогів-поляків. Звичайно сорочки для наших студентів вишивала або рідна сестра, або залюблена дівчина. На світлині, у Федя Кривого видно таку сорочку, яку вишивала його любляча сестра. Мій брат, Іван-о. Іриней, теж їх мав, помимо того, що його одинока в той час сестра Мариня, авторка цього спогаду, була замала, щоб вишивати. В них він завжди ходив так довго, аж поки не заміняв їх на чернечий одяг чину О.О. Василіян.

Щасливі ті, що родились в українському селі — і я одна з них, — бо вони зазнали красу природи, стародавніх велико-культурних звичаїв, що їх тяжко описати, а ще тяжче забути. Недарма композитор Чайковський, коли поспитали його, як подобався йому Париж, відповів: "Дуже цікаве місто, але Плошка краща!" А це було село на Поділлі, де він часто перебував на вакаціях у дідича і написав багато творів, на яких позначились наші українські пісні.

Вороги знають, що роблять, коли не пускають людей на рідні села, які, напевно, духово сплюндровані до невпізнання. Де колись був чар і краса українського народу, де був пульс його національного життя, залишилася тепер духова пустка і плач зболілої української душі.

На закінчення — сердечне спасибіг панові професорові Василеві Волицькому за хоч і болючий, але серцю милий і рідний спогад, що пригадав мені надто коротке життя в улюбленім селі Руді, яке з болем серця я залишила на десятому році мого життя і яке все стоїть перед моїми очима, як цінна перлина з моїх дитячих літ.

*("Свобода", ч. 155 за 1969 р.)*

*Передрук з усучасненням мови і правопису*

ВОЛОДИМИР ХОДАК

## СКОМОРОХИ (СТАРІ І НОВІ)

Скоморохи, як всі знаємо, були музиканти та весельчаки на княжих дворах. І галицький княжий двір мав своїх співаків, музикантів та сміхунів, всі виводились із великого села, що розляглося по обох боках річки Нараївки. Коли у 13-тому столітті напали на Галич татари, то зруйнували княжу столицю й теж винищили всі довколишні села. Не минула ця гірка доля й село Скоморохи, віддалене від Галича на 12 кілометрів. Половину села татари вирізали, і ще й сьогодні вуличка повз церкву називається "Кровава", бо нею людська кров спливала туди аж до річки... Татари зруйнували тоді теж і великий монастир на другому боці села. Монастир ніколи вже не був відбудований, лише поле називалося "Монастир". Коли все заспокоїлося, люди стали помалу відбудовувати село: в дійсності з того часу було вже два окремі села Старі Скоморохи і Нові Скоморохи, незалежні від себе, ба навіть творили дві окремі парафії: Старі Скоморохи і Підшумлянці та Нові Скоморохи і Гербутів. В роках 1920-1930-их в Старих Скоморохах був парохом отець декан Василь Німий, в Нових Скоморохах отець Михайло Білик. Так було до 1939-го року. Я сам родом із Старих Скоморох: з того часу, як я там жив, маю гарні, милі спомини — перед моїми очима, як намальовані обидва села: по середині річка Нараївка, обабіч прекрасні луки, далі чепурні, гарного вигляду будівлі обох сіл, потім лісок зі східного боку Старих Скоморох та лісок із західного боку Нових Скоморох. Мені ще й сьогодні здається, що такої незрівняної краси природи ніде на світі немає...

У Старих Скоморохах було сім джерел, деякі цілющі, з них вода спливала струмками до Нараївки. Так Старі, як і Нові Скоморохи були майже однакової величини: приблизно по 250 господарств, та по яких 1500 мешканців. Мій батько, Іван Ходак, народився дня 20-го січня 1893-ого року. Його родичі були заможні господарі, родина була велика, 12-теро дітей.

Під час Першої світової війни воював мій батько в австрійській армії; там був він старшиною. У році 1916-ому попав у московський полон. По звільненні у році 1918-ому, вступив у ряди Січових Стрільців та бився на польсько-українському фронті, доки аж попав у польський полон. По звільненні з полону в році 1920-ому, повернувся до Старих Скоморох, одружився з Анастасією Піла. Було нас три брати: Микола, Володимир і



*Деревяна церква в Скоморохах нових. 1936 р.*



*Весілля в Скоморохах старих. 1934 р. Молодий — Михайло Лахоцький, молода, у вінку, Юстина Нагірна. Орхестра зі села Желибори.*

Роман. Братчик мій Роман помер маючи 2 рочки, — я дуже переживав його смерть і тужив за ним. На його пам'ять назвав я мого першого сина Роман, щоб ім'я було в родині.

Мій батько провадив свою власну харчову крамницю, але приділяв багато часу для громадсько-освітнього діла. Був головою читальні "Прогресива", головою кооперативи, а крім того режисером драматичного гуртка. З його ініціативи збудовано читальню посередині села, де теж приміщувалася кооператива. До цієї будови дуже причинився заможний господар Гриць Тисак. У драматичному гуртку помагали батькові Михайло Бурко та Василь Сливка; під час вакацій помагав брат нашої їмості мгр. Андрій Дзедзик (живе тепер у Пассейку). Треба додати, що під час польської "пацифікації" зовсім зруйновано батькову крамничку з пімсти за освітню діяльність батька. В нашому селі поляки становили одну третину мешканців' були теж і жида.

Як на ті часи, наше село було досить упромисловлене. Було два млини, котрі не тільки мололи зерно на муку чи крупи, але теж займалися меленням гіпсу. Гіпсовий камінь видобували таки в нашому селі з гори званої "Діськова гора". Біля тої гори жив колись Денис Вербянський. Його кликали "Дісько" й гору від його імени назвали. Власник одного з млинів, жид на прізвище Зельман, відкуповував від селян вилупаний гіпсовик (гора була громадська), випалював його у великій печі, перемелював та висилав до Англії. Гіпс випалювано таким способом: в піч накладали яких десять возів дров, насипали зверху 30 возів гіпсовика, верх обліплювали болотом, зробивши діри на дим, а тоді підпалювали. Вогонь горів декілька днів. Готовий, вже випалений гіпс розбивали на менші грудки, й перемелювали. Головним мельником у млині Зельмана був Михайло Слюсар. У другому млині, де власником був поляк Нарольскі (цей млин мав назву "Горішний млин"), був мельником Микола Ходак. Там працював як сторож Стефан Лахоцький: він залюбки оповідав усякі історії та різні казки чи байки, — від того прозвали його "байкар".

З другого боку Діської гори лупали твердий синій граніт, придатний для будови доріг чи підвалин. Тут головним майстром каменярем був Петро Прунько (зі Старих Скоморох). Петро Прунько вже старенький, живе тепер у Філядельфії. З північного боку села, як на Підшумлянці, лупали камінь-вапняк, його теж випалювали та робили вапно для мурування домів. Було ще одне підприємство, вже виключно українське, теж зв'язане з будівельним ремеслом, власниками були Дмитро Гречний, Михайло Януш і Василь Дзедзей (живе тепер в Аргентині). Це підприємство виробляло бетонні рури та цямриння для криниць чи містків на потічках; там теж випалювали дахівку (черепицю). Були в нас і спеціалісти, котрі займалися копанням криниць, вставлянням бетонів; це робили Гриць Януш і Микола Надольський, а будовами займався Михайло Гарда.

Ми мали усяких майстрів: ковалів, шевців, кравців і кравчинь, стельмахів, а також годинників (Михайло Ходак і Микола Надольський). Наш ткач, Іван Галян, не тільки вмів ткати полотна, рушники і т.п., але теж вмів



направити вивихнену ногу чи скласти поламані кості.

Як пристало на людей — нащадків славних княжих скоморохів, були в нас добрі дяки-співаки: Андрій Ходак, Василь Король, Микола Дмитерко та його син Богдан, котрий загинув як вояк Української Дивізії. Дзвонарем і паламарем був Василь Ходак. Він умів прекрасно дзвонити, скликаючи людей на Богослуження, сповіщаючи про радісні, сумні чи тривожні події. Дзвонили нам ті дзвони аж до року 1944-го; коли німці хотіли дзвони забрати, наші хлопці зняли їх із дзвінниці та закопали в землю, щоб не віддати німцям.

Музикантів мали ми теж дуже добрих, Кіндрат Ходак — скрипка, Павло Бандура — цимбали, Петро Бернацький — бубон, Ілько Януш — клярнет, Микола Костюк — флейта. Грали ці наші музиканти на весіллях та на забавах у читальні, чи на вечерницях.

Люди працювали на ріпці, чи займалися своїм ремеслом, але й мали час на розвагу. Життя оберталось навкруги різних празників чи свят, з тими святами були зв'язані різні звичаї чи обряди. Тут згадаю передусім Великдень, попереджений Великим постом. У нас дуже придержувалися цього строгого посту. Були деякі (між ними моя дорога матуся), що від Великої П'ятниці аж до Великодня навіть нічого до уст не брали. На Квітну, чи Вербну неділю всі легенько побивали себе свяченою лозою, при тому приговорювали: "Лоза б'є, не я б'ю, від нині за тиждень буде Великдень". Увесь тиждень йшла підготовка до Великодня. Приготовляли хати, подвір'я, чистили церковну утвар; господині готували всяку їжу та пекли паски. Паски були великі, майже як колесо від воза, зверху прикрашені виробленими із того самого тіста хрестами й поплітками. Здається мені, що ніхто із найбільш досвідчених тутешніх пекарів не вміє спекти такої доброї паски, як пекла моя мама.

У Живний Четвер вечером, під час 12-ти Євангелій дзвонили ще дзвони, потім вже тільки калатали калатальця в П'ятницю і Суботу. Раннім ранком на Великдень святили паски та всяке інше добро: сир, масло, ковбасу та галунки. Галунки — це зварені крашені яйця. Мій брат, який залюбки малював, робив штудерні галунки: малював яйця різнородними крейдками та забарював їх у цибуляному лушпинні. Це робив він у Велику Суботу, тоді я з батьком йшли на цвинтар упорядковувати могили наших покійників. На Великдень по церковній відправі хлопці мали нагоду дзвонити в дзвони, так через три дні. Дівчата виводили гаївки під церквою, хлопці грали усякі гри, ставили вежі. Обливаний Понеділок давав нагоду всім обливатися чистою водою, щоб бути здоровими й чистими як вода. На Провідну неділю всі йшли з процесією на цвинтар, де відбувалися поминки по покійниках. Тоді люди обдаровували священика й дяка хлібами: священик діставав два, дяк — один. Після Томиної Неділі, відбувалося ще врочисте "Свячене" в нашій читальні.

Зелені свята мали свої дуже гарні звичаї й обряди. Всі доми, ворота та будинки були замаєні липовим гіллям, а в хаті долівка застелена зеленою осокою. В неділю ранком відправлялася в церкві Служба Божа за поляглих

борців за волю України, а пополудні процесія зі священником і всіми людьми обходили всі поля. Священик кропив ниви й сіножаті свяченою водою, щоб Господь хоронив поля від граду й тучі та спеки, щоб поля принесли добрий урожай. Коло кожного прибережного чи роздоріжного хреста, а також коло цілющих джерел похід задержувався, священник благословляв і кропив свяченою водою поля, люди співали "набожних" пісень. Так обходили ми всі поля й сіножаті навкруги Старих Скоморох. Благословення починалося від півдня, де в напрямі на Гербутів було господарство Франка Скульського, там витікало джерело дуже здорової води. Потім похід ішов на поля "Манастир", дальше на схід через "Піддубину" й "Дубину", через "Під-яндіброву", де поля вже межували зі селами Загір'я і Хохонів; далі на північ, через поля "Підкрасна", "Красна", через "Стогову" і "Яешник" — де колись були озера і виводилися чайки та всяка інша дика птиця. Ці поля вже межували зі селом Библо. Звідтіля похід повертався в напрямі села та доходив до піль від сторони Підшумлянців. У тому кінці села була висипана висока могила з березовим хрестом в пам'ять воїнів за волю України. Тут, на цій могилі, відправляв священник панахиду за душі героїв. Був вже вечір, коли ми втомлені верталися додому. Найбільше втомлені були ті, котрі несли церковні хоругви: я ніс залізний похідний церковний хрест, а він був дуже важкий...

Івана-Купала якось у нас не дуже святкували, люди просто занекали старі звичаї. Але, старші люди розповідали, що бачили, як на Івана вранці купалося сонце, як колись дівчата плели вінки та пускали їх на ріку, як хлопці палили вогні, стрибали через них та ходили опівночі по цвіт папороті. Останніми часами обмежувались тільки до того, що замаювали польовими квітками й лопухом ворота й стріхи.

На Спаса, 19-го серпня несли святити овочі й городове зілля. Господині робили зі своїх квіток великий букет, а овочі, себто яблука й грушки, настромлювали на патички, укладаючи їх поміж квітками. Ці китиці святив священник у церкві. Зілля зберігали цілий рік, воно було лічнице, помагало на боляки чи чиряки: треба було хворого тим зіллям підкурити і відразу йому легшало. Треба згадати, що старші люди не їли овочів (садовини) аж до Спаса.

На Андрея, 13-ого грудня дівчата сходилися до одної хати та приготувляли вечерю для хлопців. Передусім пекли велику паляницю, яку чіпляли на мотузку до сволака чи до стелі. Носили з криниці воду, але не в посуді, а в роті, пекли т.зв. "балабухи", потім кликали пса, щоб поїв. В якому порядку пес ті балабухи їв, в такому порядку дівчата мали вийти заміж. Рахували теж дівчата колики в плотах — "вдовець-молодець", котрій випав останній колік на "молодець" — то її майбутній чоловік повинен бути ще неодружений; як вийшло на "вдовець", то доля ворожила вдівця. Щоб знати, з якої сторони світу цей жених буде, треба було дівчатам бігти до сусідніх домів та під вікном просити позичити макітру. Господиня того дому знала, що відповісти. Я затамив таку одну відповідь: "Ідіть в лісі й на села, щоб вам ся коса розплела, щоб дістали гарного молодця, а він

прийде від Болшівця"! Болшівці — мале містечко на південь від Скоморох, то було знати, що жених прийде з південних сторін. По тих ворожбах, всі сходилися до вибраної хати, хлопці приносили напитки, всі гарно за-бавлялися аж до ранку. Хлопцям треба було, ще поки почнеться забава, підскакувати до завішеної паляниці: хто більший кусок відкусить, той скоріше ожениться. Високим хлопцям було легко, зате менші мали клопіт...

По Андрееві, надходив день св. Миколая. В читальні відбувалася відповідна вистава, св. Миколай в почоті білих крилатих янголів роздавав чемним дітям даруночки, а чорні веселі чортики додавали дітям березові різки, страшили дітей, а ті обіцювали, що вже будуть чемні.

Зближалися Різдвяні Свята. Треба було заздалегідь приготуватися, накупити всячини та зробити прикраси на ялинку: янголики, золочені горішки, павучки зі стебелин, довгі ланцюжки з кольорового паперу, а також пекти тістечка, купити маленькі свічечки та ще й цукорки, чи шоколядки. Гарна й приваблива була така ялинка! Кожна господиня дбала, щоб мати свій власний олій, його били з конопляного насіння, з маку й ріпаку. Наш сусід, Михайло Януш, мав олійню, яка працювала в перед-святочній порі день і ніч.

Як зійшла на небі перша зоря, сідали до "Багатої куті". Ще перед вечерою господар зі синами вносили до хати гарний сніп пшениці — в нас називався цей сніп "дід" та ставили під образами в куті; долівку застеляли соломкою, що мала назву "дідух", а сіно стелили на столі. Поміж сіном були зубці часнику, це так "на здоров'я". Стіл застелений був найкращим білим обрусом. Посередині клали великий хліб із застромленою свічкою; накривали для всіх присутніх членів родини та додавали ще одне місце для неprisутніх. По молитві перед іконами, господиня запалювала свічку, а господар набирав куті в ложку та благословив такими словами: "Дай Боже, щоб ті коні, що на тую пшеницю орали, брикали, а ми в щастю-здоров'ю другого року дочекали" а потім підкидав кутю до стелі, всі наставляли руки, щоб в розхилені долоні зловити якнайбільше зерен куті, бо це віщувало щастя і більше... Колядували тоді "Бог Предвічний", а після того вже починали вечерю від куті. Були мариновані оселедці, смажена риба, борщ з ушками, капуста з горохом, пироги з капустою, гречаною кашою і бараболею, голубці, гриби, пампушки та узвар. Всіх страв мусіло бути дванадцять. Господиня набирала з кожної страви по ложці та лишала на столі для покійників; горіла теж усю ніч свічка, аби покійні душі знали, що це Різдво. По вечері сходилася вся ширша родина, всі колядували. Хлопці йшли до читальні, там передягалися та ходили по селу колядувати з вертепом, зі шопкою або зі звіздою. Мій старший брат Микола ходив зі звіздою. Колядували на користь читальні. Раненько на Різдво всі спішили до церкви, а потім гостилися по домах. На другий день свят по полудні ходили колядувати господарі на потреби церкви: це були члени церковного братства, їх звали "Старші Брати". На третій день знову хлопці колядували на читальню, а малі хлопці колядували для себе, їх теж обдаровували. Зараз по святах збирали соломку-"дідуха" з долівки та виносили з хати.

"Дід" стояв даліше на покутті. Раннім ранком на Новий Рік малі хлопчики ходили засівати. Перший засівальник, котрий увійшов до хати, посипав "діда", тоді господар давав йому в руки палку і він молотив "діда". Засівальника обдаровували пампушками, горіхами, яблуками, часом грошиком. Засівальник при тому примовляв: *"Сійся, родися, жито-пшениця, всяка пашниця; на щастя, на здоров'я, на той Новий Рік, щоб Вам ся ліпше вродило як торік, Слава Ісусу Христу!"* Засівання кінчалося вже перед 9-ою годиною вранці. Засіяне та вимолочене з "діда" зерно господиня збирала в рукав і сипала його курям, при чому їх накликала "ко-ко-ко", а не як звичайно "тю-тю-тю". Це було для того, щоб кури добре неслися увесь рік.

Зближався Йордан. На Щедрий Вечір були інші звичаї. Кожний господар кропив свяченою водою усе господарство, зробивши кропило з пшеничних колосків. Господиня розробляла з білої муки та свяченої води ріденьке тісто, яким робила хрестики під стелею з усіх чотирьох боків хати, теж на всіх дверях. Тоді брали зі собою заздалегідь спечений хліб на закуску для домашньої худоби та свячену воду й запалену свічку, йшли з молитвою на устах по господарству, ламали по куску хліб та годували всі тварини, при тому господар кропив свяченою водою, а господиня робила хрестики на дверях всіх господарських будинків: стодолі, стайні й коморі. Тоді вже всі поверталися до хати, де ждала приготована скромна вечеря, однак обов'язково була кутя й пампушки. В цей день не можна було краяти хліба, тільки ламати. Тісто, що залишилося господині від хрестиків, засушували — воно було придатне, коли захворіли чи коні, чи корови. Тісто розмочували в йорданській воді, давали пити хворій тварині й від того тварина видужувала. По вечері менші дівчатка ходили по селу щедрувати, їх теж обдаровували. По цій вечері вже не було звичаю дівчатам калатати ложками, як це робили на Святий Вечір, чи пастухові затикати ложки за перевесло "діда", щоб худоба не розбігалася. Ще далеко до сходу сонця виносили з хати солому й сніп. Солому спалювали на воротах та робили з попелу хрест, щоб сатана не мав вступу на господарство. Це було обов'язком кожного господаря, як теж мусів він робити із снопа перевесла та перев'язати ними всі дерева в саду, аби добре родили. Зерно із того снопа додавав до засівного збіжжя, — від того був кращий врожай.

Раннім-ранком всі йшли до церкви на Богослуження, звідти йшли великою процесією на ріку, де вже був приготований престіл, прикрашений зеленими смерічками. Стояв теж тут вирубаний із льоду хрест, прибраний паперовими квітками, смеречиною та синьожовтими прапорцями. Як була легка зима, й ріка не замерзала, ставили дерев'яний хрест. У Йорданському водосвятті брав участь теж і польський ксьондз, запрошений нашим парохом. Вид на наше водосвяття був справді величавий: з обох берегів ріки надходили процесії, — по цьому боці Старі Скоморохи й Підшумлянці, по тому Нові Скоморохи й Гербутів, бо водосвяття відбувалося для всіх чотирьох сіл спільно. Хоругвами кланялися собі тричі, а тоді вже починалася спільна відправа. Всі набирали в дзбани свячену воду, пили її, бо

мала ця вода велику силу очистити душу від усяких гріхів, а тіло від усяких хворіб. Воду зберігали увесь рік, помагала вона на всякі хвороби людям і тваринам. На Йордан ходили щедрувати церковні "Сестриці", себто господині й дівчата. По вечірні на Йордан звичайно було в нашій читальні якесь представлення, а вже потім забава з музикою. Треба зазначити, що від св. Михаїла аж до Йордану не відбувалися в нас жадні танці, цього дуже перестерігали. По Йордані наш парох відвідував кожну хату та кропив свяченою йорданською водою. Зараз по Йордані починалися м'ясниці, тоді відбувалося багато весіль. Весілля були в нас з окремим, усталеним звичаями, порядком.

Молодий посилав спершу старостів до дівчини, а коли вона погодилася, тоді в наміченому часі сходилися свати, батьки молодого й молоді на злагоду, там договорювалися, коли буде весілля, що молодята одержують від батьків у віно чи посаг. Тоді молодята зі своїми старостами йшли до парафії, щоб дати на оповіди. Молода несла для священика курку. Оповіді голосили три рази; перед весіллям молодята відробляли для священика по три дні ласки. Перед самим весіллям молода з друзками ходили по селу просити на весілля, молодий ходив теж зі своїми друзками. Весілля тривало три дні, відбувалося частинно в молоді, частинно в молодого. Були в селі добрі весільні "варилихи", Галянка і Барнацька, їх наймали на цілих три дні, вони відповідали за весільну їжу. День перед весіллям дівчата йшли по барвінок, з його листочків плели вінок для молоді, а теж малі віночки до шлюбу. На вінкоплетинах куховарка гостила дівчатвечерою; були дві жінки, котрі плели вінки, а теж вдягали молоду до шлюбу, Анастасія Ходак і Меланія Магас. Як вже вінки були сплетені, приходили музики, сходилися хлопці й забава йшла до пізньої ночі. Дуже спеціальні були музиканти в сусідньому селі Желибори (в нас казалася "Жерибори"), їх теж наймали на три дні. Ці музики грали в поході на труби, а в хаті на смичкові чи струнні інструменти. Цими музикантами проводив Семко. Рано прикрашували вінок квітками, мірною, причіпали широкі барвисті стяжки "бинди", розплітали дівчині косу та клали вінок на голову. Гості приходили на весілля з приносом, себто з дарунком. Коровай пекла звичайно жінка з родини молоді, чи тета, чи вуйна, прикрашувала квіткою та приносила під звуки оркестри до хати молоді. Коли молодий був з нашого таки села, оркестра виходила по нього, якщо був з другого села, приїжджав возом зі своєю оркестрою. Тоді відбувалося благословення молодят. Проводив тим обрядом староста молоді, починаючи його такими словами: "Перший раз стоять ці двоє дітей перед Господом Богом і Пречистою Дівою, перед своїми родичами й перед усіми гостями і просять благословення". Молодята вклякали, кланялися до ніг родичам, музики грали. Тоді родичі благословляли дітей такими словами: "Хай вас Бог благословить". Благословили три рази. Молода плакала, а свашки співали: "Ой шуміла ліщинонька, як ся розвивала, плакала дівчинонька, як ся віддавала"... Тоді йшли до церкви під звуки оркестри в супроводі дружбів і дружок. По шлюбі приходили до хати молоді, де відбувався весільний обід. Родичі

вітали молодят хлібом і сіллю, обводили три рази навкруги стола, саджали на покутті. На весільну гостину запрошували священика з їмостею. По обіді грала музика, всі танцювали (найбільше коломийки). Вечером сходилося ще більше молоді з цілого села, щоб погоститися й потанцювати. Дружби краями коровай, дружки мачали куски в меді та давали всім, хто підходив дарувати молодят, дружба наливав кожному чарку горівки. Дружки перетанцювували у вінку молодої, потім молодій в'язали хустину на голову. Давніше обтинали ще косу, але за моїх часів вже того не практикувалося. Стяжки роздавала молода своїм друзкам і молодшим сестрам. Вінок зберігала молодиця аж до смерти, вкладали його в труну. На третій день весілля всі гості йшли до молодого в "пропій", привозили скриню та дві подушки й усі інші речі; там теж ще гостилися й забавлялися.

Всі ці, описані тут звичаї були в нас до вересня 1939-го року. По приході большевиків все змінилося, котилася війна через наші села, принесла багато горя й нещастя. Змінилася влада. У нас був війтом поляк Корнель Зелінські, але як прийшли совети, то його зараз скинули на зборах, які скликав комісар з наганом в руці. Мій батько не йшов на той "мітинг", та все таки люди вибрали його позаочно головою сільської ради. Батько відмовлявся, але мусів вибір прийняти, коли цей більшовицький комісар грозив йому розстрілом, мовляв "не лъзя відмавлятися від вибору". Мій батько добре знав, яке визволення нас всіх чекає, але постановив прийняти вибір та робити все, що можливо на добро села. Відразу, отже, звільнив усіх учителів поляків, набрав учителів українців. За батьковим старанням змінено нашу чотири-клясову школу на повну десятирічку. І до сьогодні ходить до цієї школи молодь з дооколишніх сіл та вдячні тому, чім старанням постала та школа. Директором десятилітки став учитель з Липиці Долішньої, Юліян Скульський. Та нова влада почала заводити інші нові порядки. Вже в 1940-му році почалася нагінка на заможніших господарів та українських націоналістів. Коли у Львові арештували українських студентів, тоді між ними був теж найстарший син нашого пароха, студент медицини, Богдан Німий. Пропав безвісти цей молодий, майже вже лікар, бо був на останньому році студій. Комісари наказали батькові скласти список всіх куркулів, польських колоністів-мазурів і націоналістів, як теж всіх діяльних в селі людей, як голову читальні, кооперативи і т.п. Батько на все відповідав, що нікого такого в селі не було й немає. На церкву й на костьол наклали великі податки, по 16 тисяч рублів, але люди зложилися й податок заплатили. Почали розходитися чутки, що вивозять на Сибір та примушують вступати до колгоспів. Ніхто вже не був певний ні дня ні години; правда, до Великодня 1941-го року нікого зі Старих Скоморох не вивезли. Але, вже дня 17-го квітня 1941-го року арештували мого батька і ще іншого господаря, Василя Гречного. Мій батько працював з нами такими словами: "Йду від вас, Бог допоможе мені ще колись повернутися. В своєму житті я нікого не скривдив і нікому нічого злого не зробив". Це був останній раз, коли я бачився з моїм дорогим Батьком. Його слова закарбувалися в моїй пам'яті на завжди. Вся наша родина мала бути вивезена, але вибухла німецько-советська війна. З німцями прийшло свіже лихо, великі контингенти харчів,



*Односельчани села Старі Скоморохи в таборі полонених Ріміні, Італія 1946 р.*

вивози на роботу до фабрик амуніції в Німеччині. Хлопці стали перебувати по лісах та переходити військовий вишкіл, щоб вступити до Української Повстанської Армії. Інструктором наших хлопців, як теж хлопців із сусідніх сіл, був Іван Лозинський.

В році 1943-му творилася Українська Дивізія "Галичина"; з нашого села зголосилося 65 хлопців, щоб навчитися вояцького ремесла та могли активно боротися за волю України. Рівночасно посилилася боротьба з німцями; до УПА вступило теж багато хлопців, а між ними п'ятеро синів нашого пароха. Всі вони загинули в боротьбі з більшовиками. Ті хлопці, що пішли до Дивізії, теж не всі вижили. Багато загинуло. Ті, що осталися живими, перебули полон в Ріміні, тепер розкинені по всьому світі.

Годиться ще кількома словами закінчити ці мої спомини.

В році 1945-му вивезли нашого доброго отця пароха, разом з їмостою і двома наймолодшими дівчатками, на Сибір. Церкву обернули на склад-магазин, з костьола зробили автобусову станцію. Я почав (від 1954 р.), як тільки було можна, писати до села, та рівночасно переписуватися із вивезеними на Сибір. Прикінці 50-тих років повернувся мій батько, а також і Василь Гречний зі Сибіру додому. Батько відмовився їхати до мене, писав так: "Я не є в силі віддячитися Богові за те, що приніс мої старечі кости в рідне село. Вони мають бути поховані в рідній землі." Помер мій батько 31 березня 1980-го року, коли його благородне й великодушне серце перестало битися. Поховали його на цвинтарі в Старих Скоморохах.

Нашого пароха, отця Василя Німого, зустріла інша доля. Писала мені їмость з Казахстану, що вона осталася сама з дочками (вони вже тепер дорослі жінки), бо отця Василя розчавив трактор. В дійсності, наш парох, отець Василь Німий, загинув геройською смертю, бо він ішов попереду тих славних П'ятьсот Жінок в Кінгірі, котрі протестували проти большевицьких знущань. Отця Василя розчавили большевицькі танки, а було це в році 1956-ому.

Хай же буде Вічна Пам'ять мому Дорогому Батькові, а теж і Отцеві Василеві!

## СТРЯТИН

На північний схід від Рогатина у віддалі 12 км., серед лісів, розложилася обабіч річки Студений Потік, велика місцевість znana під назвами Стратин, Стритин, або Стрятин. Ця остання назва, згідна із старими друками, вживана теж на картах і в Статистичних Таблицях В. Кубійовича. Це, власне, дві окремі оселі: Стрятин-місто і Стрятин-село: Стрятин-місто на правому березі, Стрятин-село на лівому. До року 1925-го було дві окремі громади, з двома виборними війтами та окремими громадськими радами. В тому часі злучено обидві громади в одну. Було дві церкви, міська св. Покрови та сільська св. Димитрія, але була тільки одна парафія. Мешканців понад 2 тисячі, з того кілька польських родин (включно з власником більших земельних посіlostей графом Красіцким) та яких сорок жидівських — около 100 осіб. Жидівські родини жили головно в Стратині-місті, займалися торгівлею, кравецтвом; був один різник та одна медсестра. Поляки працювали, в маєтку графа Красіцкого, вчителювали, були поштовими урядниками та поліцистами.

Українці провадили рільні господарства, дехто займався ткацтвом, ковальством та іншими, пов'язаними з сільським побутом, ремеслами як: теслярство, каменярство, будівництво і т.п., одначе всі більші праці виконувало толокою. Це головно при будові хат чи при направі доріг. Дороги, як і всюди в Галичині, були в оплаканому стані, бо довголітня польська адміністрація, незважаючи на пильне збирання т.зв. дорогових податків, ніколи дорогами не займалася, від чого пішла згідлива назва "польська дорога". У Стратині було подостатком доброго каменю, але на поправу доріг його не вживано... Граф Красіцкий теж не виявляв у тому напрямі жадної ініціятиви, волів займатися т.зв. ревіндикаційною політикою, себто завертати назад на польське тих декількох поляків, до речі зовсім зукраїнізованих, котрі в нього заробляли на свій насущний хліб. Для тої цілі збудував "косцюлек", заснував "Кулко рольніче", "Стшельца", спроваджував з Рогатина якихсь вакаційників та ще всякими способами докучав українцям. Тою політикою так озлобив усіх, що коли надійшла друга світова війна і він мусів втікати, усе його майно знищено і пограбовано. Советська влада розділила його землю поміж селян, навіть і жидів, а вони зовсім не були тому раді. Зрештою, потім прийшло творення колгоспів і вже вся земля перестала бути власністю рільників.



## НАЗВИ ТА ДЕЩО ІСТОРІЇ

Як вже згадано, Стратин розложився по обох боках річки, хоча над самою річкою були оболоння, сіножаті і городи. (Тепер, як довідуємося, все те заорано на поля). Окрім двох окремих назв на саму місцевість (Стратин-місто і Стратин-село), були ще назви на присілки: Переліски, Папірня, Замок, Москалі, Ганчарі, Подоляни (Рівне), Голиці, Хонева. Поля мали такі назви: Стависько, Звиняча (де добували камінь), Пісочна, Гори, Копань, Погребиська, Кальні, Довгоні, Рудки, Долини, Помірки, Синівки, Лиса Гора, Циганка, Жидівня, Журатин, Говди, Городів. Пояснення до назв присілків і піль такі: Папірня і Замок — зв'язані зі славною Стратинською друкарнею. Як відомо, власником посіlostей у Стратині був колись рід Балабанів. Останній з роду, Теодор Балабан заклав у році 1602 друкарню. По його смерті в р. 1606-ому друкарня перестала діяти: в році 1618-ому Єлисей Плетенецький (син Хоми родом з Рогатина) закупив все приладдя та переніс Стратинську друкарню до Києво-Печерської Лаври. Треба зазначити, що папірня в Стратині виробляла невисокої якості папір; всі прекрасні видання Балабанів (Харитонія, Учительное Євангеліє, Апостол) печатані на високоякісних паперах західноєвропейського виробу. До недавніх часів існував ще в Стратині млин під назвою "Папірня". Давня назва "Погребиська" дала причину до зовсім необґрунтованих припущень, мовляв, Стратин — місце страти. Видається певнішим уважати, що ця оселя має стару кельтську назву "Страт" — себто оболоння над річкою, що вказувало би на ще більшу старовинність, бо це був би час т.зв. мандрівки народів (3-5 ст. по Хр.). Що до назви Погребиська, то це теж правдоподібно місце старовинних цілопальних поховань, хто зна з яких прадавніх часів. Дотепер знайдено письменні джерела про Стратин під роком 1464, однак старі шляхетські роди Соколовських і Винницьких зв'язували своє шляхетство з Галицькими князями й королем Данилом, зокрема Винницькі. Один із Винницьких був зброевим майстром в короля Данила, отже тут мова про 13-те століття! Дуже популярною була легенда про короля Данила, коли він, полюючи в поблизьких лісах, загубив свою корону і на тому місці збудовано село Данильче, що зовсім недалеко від Стратина. У кожній легенді скривається правда...

Новіша історія, як вже згадано, говорить про Стратинську друкарню, про татарські наскоки, та про побіду над ними в році 1675-ому. На прохання Гавриїла Сильницького, власника посіlostей в Стратині, король Річипосполитої, Михайло Вишневецький надав дня 13 жовтня 1671 р. для міста Стратина грамоту на ярмарки й торги\*, які від тих часів відбувалися аж до першої світової війни в такі дні: на Рахманський Великдень, на Семена, по Різдві, в середопістя (разом чотири великі ярмарки, на які прибували купці зі заграниці!) та щотижневі торги в неділю і п'ятницю. Під час першої світової війни московська армія спалила вогнем місто Стратин (всі будинки були дерев'яні) в році 1914-ому, і так закінчилася довговічна історія

стрятинських ярмарків. Була спроба оживити знову місто Стрятин з його торгами, але з того вже не було жадного вислідку. Останнім війтом окремого міста-Стрятина був Андрій Валько.

Годиться сказати декілька слів про саме місто-Стрятин. Це, власне, старинний укріплений город, квадратної форми, яких понад 200 метрів вздовж і вширш, положений на підвищеному терені, обведений досить високим висипаним оборонним валом і ровом, з яких рештки залишилися ще з південно-західної й південно-східної сторони на вуглах. На західній стороні при північному вуглі вали розкопані, а рови засипані. На інших сторонах немає знаку з валів чи ровів. Поза укріпленням були двори чи хати, що зачислялися до міста. На північ знову простягнулася досить значна частина села, звана Кінець.

Міська церква св. Покрови згоріла разом зі всіма іншими будинками міста з ратушем, синагогою і школою. З решток згорілої церкви вдалося якось збудувати каплицю: тут, окремо від мешканців села, що користувалися церквою св. Димитрія, свячено на Великдень паски. Був це справді незабутній, дуже прекрасний врочистий обряд. Тут теж, насправді, всі жителі Стрятина (села й міста) проводили Великодні дні на гагілках чи весняних іграх. В сільській церкві св. Димитрія святили паски в суботу вечером.

Про часи до першої світової війни розказувала мені моя бабуся, Катерина Падик. В міському ратуші приміщувалася громадська рада, але там теж була німецького типу гостинниця, де продавали пиво, горілку і на закуску "маленькі віршлі" (себто ковбаски). Була там теж така шафа, що як було вкинути ґрейцар, то вона грала, а тоді хлопці з дівчатами танцювали. По війні громада подарувала руїни спаленого ратуша разом з площею Товариству "Просвіта". Отже з тих залишків збудовано читальню Просвіти з театральною залею, гардеробою. Там теж були приміщення для кооперативи. Дві кімнати на горищі використовувано на школу, поки не збудовано нового шкільного будинку. Потім ці кімнати служили як домівки для Рідної Школи, для Каменярів, Союзу Українок і Жіночої Громади. Там теж відбувалися сходи Т-ва Сільський Господар. Більше про читальню скажемо пізніше, а тепер повернемося до часів Першої світової війни, коли прийшли московські війська та, спаливши забудовання міста, почали докучати жидам. Це знаю теж з оповідання бабусі. Позганяли салдати всіх жидів разом та гнали на панську конюшину пастися, а потім до джерела до водопою! Але боїв у Стрятині не було, то й село лишилося непошкоджене. Пізніше, вже по році 1918-тому, переїжджала через Стрятин якась частина Петлюрівської армії. З того приводу була велика радість, люди вже й не знали, чим "нашу армію" угостити чи обдарувати... Коли ж прийшлося до відступу, всі з жалем прощалися й супроводжали бравих і гожих вояків...

Стрятин мав завжди якісь клопоти зі школою. Чомусь робили цю школу з польською мовою навчання, хоча поляків було дуже мало. Та, здається, жиди підписувалися теж під поляками. Коли, в році 1918, а я тоді

якраз почав мою шкільну науку, настала українська школа, всі були дуже врадувані, а спеціально діти. Ніколи не забуду, як наша молода й гарна вчителька, родом з Ходорова, вчила нас співати "Боже Великий". Учительці на ім'я було Параня, прізвища не пам'ятаю. З якою радістю й охотою бігли ми до школи! Навіть всі ті перерослі, майже парубки, котрі через війну до школи не ходили (як відомо, московські окупанти замкнули всі школи в Галичині!), та більше надавалися на молотільників в stodolі, як на школярів, якимось присмирніли та не бешкетували. Але, радість ця не тривала довго. На жаль, скоро Польща знову зайняла Галичину й почалися наново клопоти зі школою. Директоркою стала Рожейовська, полька, а вчили теж постійно двоє учителів-українців: Ольга Винницька (така зі Стратина) та Федір Мельник (бувчий вояк-петлюрівець, родом зі сусіднього Дібринова). Були ще інші учителі та чомусь мінялися кожного року. Викладовою мовою була польська, по-українськи починали вчити щойно в другій класі. А що вчителі були по більшості з корінної Польщі, то мабуть не легко було їм вчити української мови, як і дітям нелегко було вчитися усе по-польськи. Подібна історія повторилася за більшовицької окупації, коли стали вчити обов'язково російську мову. Ніхто з учителів не знав по-російськи, а вчити треба було, бо інакше грозила тюрма чи заслання. Тепер школа в Стратині стала вже 10-ти річкою, а в часі другої війни була семирічкою. В тій семирічці я теж був учителем, аж поки не зголосився до Дивізії.

## ЖИТТЯ В СТРАТИНІ

Колись, давніше, життя в Стратині було позначене п'ятикою, бійками поміж мешканцями різних частин села чи міста, сварками та незгодою. Але, з розвитком громадських організацій, а головню читальні Просвіти, все змінилося на краще. Привід до змін дали передусім поворотці з Америки з поміч'ю кількох інтелігентів як Ілько Макушак, Паштетник (його називали "Пащетник"), Федь Мельник — всі три мали вчительську освіту, але польська влада не давала їм праці. Активний був теж Володимир Горбусь, недокінчений гімназист.

Ініціатором усього був Андрій Падик, який перед війною виїхав був до Америки, та повернувшись взявся до роботи. Йому допомагали інші поворотці, будівничий Іван Яцина, Гринько і Анна Паснаки, Іван Якимів, Іван Кліпало, Михайло Мельник та інші. Грошево помагали теж стратинці, котрі залишилися в Америці.

Вдалося переконати громадську раду, і як вже було сказано, свіжозасноване товариство Просвіта одержало руїни спаленого ратуша разом із площею. При щирій допомозі мешканців, котрі працювали при будові і упорядкуванню зовсім безкоштовно, вкортці був готовий будинок, де закипіло культурне життя. Окрім вже згаданих товариств і кружків, дуже припав усім до серця драматичний гурток. Виучувано усякі вистави, діяв хор, помалу закріплювалося товариство "Відродження", яке поставило собі за ціль відучити людей від п'ятики. Навіть весілля стали безалько-



*Андрій і Анна Падуки зі Стрятина із синочком Іваном (на руках у мами) і дітьми свояків, яких вони виховували*

гольні; перше таке весілля справив дуже шанований середньозаможний господар Гринько Москаль і це стало прикладом для інших. Окрім вистав, в читальні що-неділі були музики, себто танці. Усі стали до себе багато привітніші, чемніші та вміли краще поводитися. Бійки між молодими парубками зовсім спинилися, вже ніхто не ворогував зі сусідніми селами, а навпаки, їздили з драматичними виставками чи концертами та вгощали гарно інших. Рівень загального життя піднісся значно під благодатнім впливом Читальні Просвіти та всіх товариств, що там гуртувалися. Люди стали краще готувати страви та печиво. Кооператива мала трудні початки, бо люди назагал були привикли до жидівських крамниць та до похатних перекупок-жидівок, але їй те вдалося з часом переломити при допомозі громадського тиску. Вкоротці було чотири кооперативні крамниці, а теж молочарня, котрі обслуговували розлогий Стрятин, що в міжчасі став вже одною тільки сільською громадою. Розуміється, не обходилося без шикан з боку польської влади, без заборон чи навіть арештів. З моїх дитячих років пригадую (мені було 7-8 років), а це був час все ще незакінченої польсько-української неясної повоєнної ситуації, як активісти скликали були якесь громадське віче. На вічу виголошувало досить гострі протипольські заяви в соціалістичному дусі, в роді "будемо чистити ржаві багнети в польських панських животах". За те польська влада заарештувала

Андрія Падика, Анну Паснак та ще й інших. Вони сиділи у львівських "Бригідках" цілий місяць. У Стратині стали їх відтоді називати "спеціалістами" (соціалістами). Польська поліція мала свою станицю в Стратині та все-таки не дуже могла перешкодити діяльності всіх згаданих товариств. Кінець усьому зробила щойно війна зі своїми окупаціями, коли то життя стало складатися з арештів, вивозів, контингентів, колгоспу та збройного спротиву УПАрмії. Все докорінно змінилося. Деякі, перед війною дуже діяльні члени Каменярів, стали вільно — чи під примусом — співробітничати з більшовиками і, як виглядає, були причиною загибелі чи вивозів своїх ще дуже недавніх побратимів. Тоді теж жиди організували комсомол, вступали в члени комуністичної партії, мали більший голос в читальні, (що тепер замінилася на "клуб"), як ті, котрі своїми руками і стараннями цю читальню будували. Та доля жидів була незавидна, бо з приходом німців їх забрали до гетта в Рогатині за виїмком кількох, котрим вдалося при допомозі добрих людей завчасу втекти.

## СТРАТИНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ

Тут передусім годиться назвати нашого пароха, отця Йосифа Дубановича. Отець Йосиф Дубанович був у Стратині довгі роки, аж до своєї смерті в р. 1942. В часі першої світової війни був ув'язнений в горезвісному Талергофі. Дуже сумлінний у виконванні своїх священничих обов'язків, ніколи не займався громадською працею. Їмось, Марія з роду Дурбак, була діяльна в Союзі Українок, а сини в драматичному кружку (зокрема Володимир). Найстарший син пароха, Богдан, був в Українських Січових Стрільцях, потім працював в Союзі Кооператив в Рогатині; наймолодший Теодосій став священником.

Шляхетські родини Соколовських і Винницьких видали зі себе священників та учителів; Маланюки теж вчителювали. Зі Стратина вийшла досить чисельна громада освічених людей, хоч назагал стрятинці були тільки середньо-заможніми рільниками. Але глибоке відчуття національної гідності спонукувало батьків посилати дітей до українських шкіл для здобуття кращої долі. Тут вчислю всіх, знаних мені освічених стрятинців:

**Священники:** Андрій Мельник, Дмитро Стек (парох Станиславова), Михайло-Марко Стек-студит, Богдан Соколовський, Теодосій Дубанович.

**Учителі:** Ілько Макушак, Паштетник, Ольга Винницька, Софія Маланюк-Онуфрик, її сестра Маланюк, Іван Падик, Василь Януш, Василь Яцина.

**Працівник в кооперації** — Богдан Дубанович.

**Гімназисти:** Микола Стек, Володимир Горбусь, Степан Москаль, Микола Москаль, Осипа Дубанович.

Стратинці визначалися не лише працьовитістю і стійкістю, але теж і незаперечним українським патріотизмом. Доказом на те десятки молодих хлопців, котрі добровільно голосилися до Українських Січових Стрільців,

до УГА, потім до УПА та до дивізії. Можливо не зможу назвати всіх, котрі згинували в боях за волю України, але назву декількох: **Загинули в рр. 1914-20:** Ярослав Винницький (син Ізидора) Гриць Іваницький (син Михайла); Юліян Соколовський (син Олександра) — поляг у бою на Лисоні; Ізидор Цап; Іван Дихтяр (син Онуфрія); Гриць Валько (син Андруха); Микола Соболь (син Осипа), Антін Паснак; Микола Проць; Олекса Пастущин; Ілько Галай.

**В році 1941:** Іван Галай (син Андрія); Володимир Лопушанський (син Гриця), Гриць Москаль (син Степана).

**В році 1944:** Андрій Москаль (син Гринька); Павло Москаль (син Гринька) — два брати; Василь Ралько (син Антона).

Деякі з колишніх вояків останньої війни ще живуть.

## ДЕЩО З ЕТНОГРАФІЇ

Як і всюди в Україні, рік розподілявся на усталені від непам'ятних часів частини: весна — час Великодня, літо — час жнив, осінь — час обжинок та весіль, зима — час Різдва й колядок. До цього долучилися (в 20-тих роках) ще різні національні святкування, як Шевченківський концерт, Зелено-святочні поминки за поляглих українських воїнів, Листопадові Дні, 22-ге січня і інші історичні річниці. В Стратині прикладалися люди до цих святкувань дуже охоче й широ. На Великдень, обов'язково писали писанки старосвітськими способами, вживаючи рослинних барв. Взори на писанках були теж дуже старовинні, тільки лінії, що виходили з одного осередка, щось як квітка чи зірка, чи може сонце. Всі обов'язково мусіли мати новий одяг, а головно вишивані сорочки. Всі теж брали участь у великодніх гагілках та іграх, навіть старші жінки. Співали багато жартівливих гагілок, де говориться про впертих, недолугих, чи кривобоких хлопців, або про лінивих дівчат:

"Там на горі, на високій, пси чекають  
вийдіть, вийдіть, пані-матко, там щось продають...  
Продавала Гончариха дівку свою!  
а Ральчиха вибігає: ще купіть мою!  
Ми вашої не хочемо, бо лінива,  
штири ночі горшки мочить,  
на п'яту вмила..."

Гагілки гомоніли через усі три дні Великодня і відбувалися, як вже згадано, коло міської церкви. На Зелені Свята все було замаєне, тоді теж споминали ми поляглих за волю України. Не було якихсь окремих купальських обрядів, окрім свячення віночків з різноманітного лікувального зілля, чи замаювання хат лопухом, чорнобилем й медуною. Жнива закінчувалися принесенням вінка з колосся, та гостиною з танцями. Осінні весілля відбувалися згідно зі старими звичаями, тривали кілька днів, був коровай, плели вінок з барвінку для молоді. У різдвяний час ходили з колядою і з вертепом, на Новий Рік засівали на щастя. По Різдві, у зимні

м'ясниці, були забави й весілля; великий піст, що збігався з переднівком, весняними роботами й порядками, приготував усіх до Великодня. Наскільки ці старовинні звичаї ще тепер практиковані, годі сказати.

## ЗАКІНЧЕННЯ

За останніх 50 років, себто від часу вибуху другої світової війни, багато змінилося в Стратині. Передусім, населення змаліло до 900 осіб, мало хто з молодих людей хоче тепер лишатися на селі. Церкву св. Покрови (міську) замінено на безбожницький музей. Церква св. Димитрія стоїть порожня, невживана. Священика нема, люди ходять до сусіднього Дібринова на Богослуження. Дещо поправлено дороги, щодня ходить автобус до Рогатина. Старі вежі коло замку розібрано, мовляв — потрібно того каміння на будову!

Зруйновано каплицю, поставлену на пам'ятку знесення панщини 1848 р. Люди нічч'ю цю каплицю відбудували, та її знову при допомозі бульдозерів зруйновано.

На присілку Ганчарі копають глину і випалюють з неї кахлі; з піль Пісочної викопують дуже добрий пісок для цілої округи. Говориться про якісь то археологічні розкопки, що принесли деякі знахідки. Люди живуть таким життям, яке в теперішньому часі та в теперішніх обставинах можливе, стараючись все-ж-таки задержати якусь дрібку старих звичаїв, та зберегти свою національну гідність.

### ПРИМІТКА:

\*Грамота про надання ярмарків у Стратині: (за Словник-ом Географічним) "у Львові, дня 13 листопада 1671 р. постановляє Король Михайло на просьбу Гавріїла Сильницького, каштеляна черняхівського, власника Стратина, ЯРМАРКИ і ТОРГИ в тім же містечку, а іменно: перший ярмарок на Рахманський Великдень, другий на Семена, третій по Різді Христовім руським, четвертий на середопістя руське за календаром руським, а торги на кожну неділю і п'ятницю." (Оригінал подано в польській мові. Примітка редакції).

### БІБЛІОГРАФІЯ

1. Енциклопедія Українознавства, В. Кубійович, том. 8 ст. 307
2. Архівне Управління. Центральний Державний Історичний Архів УРСР Львів
3. "Наукова Думка" — Київ 1974
4. Словник Географічни Крулевства Польського і інших країв словянських 1889
5. Д. Зубрицький "Друкарні руські в Галичині".
6. Статистичні таблиці Галичини з 1939 р. В. Кубійович, 1983

СОФРОН ШТИРКАЛО

## СЕЛО ХОХОНІВ І ОКОЛИЦЯ.

Наше старовинне село приміщувалось понад річкою Бибелкою, котра випливає із села Библо. Саме село мабуть не називалося ще Хохонів, та старої назви ніхто не знав. Під час татарських наїздів та старовинна оселя була дощенту знищена. Люди врятувалися тим, що поховались у густому лісі, в тих часах непрохідному, у великому ярі та в печері, де було джерело води. Там і розбудувалось опісля нове село, вже під назвою "Хохонів". Дехто пробував виводити назву "Хохонів" від слів "сховок" чи "ховатися". Може воно й так, а може це ще одна із багатьох місцевостей рогатинського повіту з дивною назвою?

Хохонів простягається із сходу на захід, серединою йде головна дорога, долучені вулиці на північ і на південь. Саме село гарно розбудоване, нагадує містечко. Хати переважно дерев'яні — ліплені глиною, білені гіпсом чи вапном; тільки дуже старі будинки були криті ще соломкою; всі новіші під дахівкою або бляхою.

Сусідує Хохонів з такими селами: на північ, у віддалі 2 км. Дитятин; на північний-захід, 2½ км Библо; 6 км. на захід два села — Скоморохи Старі і Скоморохи Нові; на південний-захід, на 2 км. віддалі село Загір'я Кукільницьке і сумежне з ним село Кукільники (або як казали "Кокольники"); 3 км. на південь Яблонів. На південний схід і на схід два села, котрі одначе вже належали до підгаєцького повіту — а саме Дрищів і Гнильче.

В нашому селі не було польського двора; було яких 40 моргів т.зв. "Ксенжого" поля на "Федівській", з якого частину продано місцевим людям. Між селами Хохоневом, Яблоневом і Загір'ям простягався ліс, що належав до польського "арцибіскупства". Ліс цей так і називали "арцибіскупський". Місцеві люди йшли туди за хворостом, травою, а часом навіть за грабом чи осикою... Ліса пильнували побережники, над ними був лісничий. Пригадую прізвища двох лісничих: Сідлачек і Спенсер. Побережниками були, звичайно, кольоністи-мазури: вони, приловивши селян на — гарячому, звичайно казали відробляти шкоду працею на лісничівці, хоча часами кінчалось на горілці і добрій закусці, як це сталося з Василем Перепічкою (Святим).

На захід за Хохоневом одна із гірок зветься "Королівка". Існує переказ,



що за володіння короля Данила в Галичі були там т.зв. літні палати, куди король Данило в літню пору приїжджав на відпочинок. Під час татарських наїздів ці дерев'яні палати згоріли. Згорів теж тоді дерев'яний монастир на горі "Федівській" (пів км. на схід від села).

В Енциклопедії є згадка, що наше село мало вже свою парафію в році 1596-ому; парохом був тоді о. Василій (прізвища не подано!). Тодішня церква була дерев'яна, Воздвиження Чесного Хреста, стояла посеред села, де до наших часів була каплиця під старовинною липою. З тих давніх часів залишився ще т.зв. "Ксенжий сад" (не було вже й сліду по овочевих деревах!) — це поле належало до парафії св. Димитрія в Дитятині.

Десь у половині 18-того століття побудовано на високій горі, що наче нависає над селом, нову дерев'яну церкву у формі хреста. Гору від того називали "Церковник", церква була св. Стрітєння. Завдяки такому положенню, церкву було видно на всю околицю. В 19-тому столітті Хохонів вже належав до парафії Дитятин, де була церква св. Димитрія. Парох Дитятиня обслуговував ще також церкву св. Параскевії в Библі. Дитятинська парафія мала наступних парохів: о. Лежогубський, о. Барвінський, о. Рудницький. По Першій світовій війні став парохом о. Петро Левицький, він прожив 90 років, найдовше із попередніх був парохом і найбільше набідився і натерпівся, коли прийшли більшовицькі "визволителі".

Як вже згадано, на південному заході від Хохонєва розложилося село Загір'я (назване мабуть, тому, що положене за-горою!). Воно сполучене зі селом Кукільники (Кокольники) і носило офіційну назву "Загір'я Кукільницьке". Перед Другою світовою війною були там гарні рибні стави, також невеликий млин. Майже посередині села стояла невелика дерев'яна церква св. Покрови. Кукільники чи "Кокольники" називалися старою назвою, що мабуть, походила від кінних княжих дружинників "кокольників" (так принаймні пояснювали цю назву). На кілька років перед Другою світовою війною в Кукільниках знаходилася управа волосної громади, до якої належали, такі села: Бовшів, Гербуртів, Скоморохи, Библо, Дитятин, Хохонів, Яблонів і Загір'я. Першим волосним війтом був поляк Рибчинські таки з Кукільник, по ньому теж поляк Оброцкі з Библа.

В Кукільниках була гарно збудована дерев'яна церква Успення Пресв. Богородиці. Парохом був о. Шанайда. Поляки — кольоністи, яких було досить багато в околиці, мали в Кукільниках свій мурований костюл і свого римо-католицького священика. Прізвища його не пригадую.

З Хохонєва найближче містечко Болшівці у віддалі 15 км. на південний захід, а звідтіля всього 3 км. дальше княжий город Галич, котрий вже не належав до рогатинського повіту. Але, на 6 км. від нас на захід два села Скоморохи Старі і Скоморохи Нові говорять нам про близькі відносини до княжої столиці. Як знаємо, "скоморохи" — це весельчаки — артисти княжних часів.

Дуже сусідне-близьке від нас село Библо чомусь своєю назвою нагадувало мені старовинну місцевість в Малій Азії "Библос". Чи воно так, не знаю, це ще одна із нерозгаданих назв. В Библі було багато поляків,



*Церква св. Покрови в селі  
Загір'я Кукільницьке*



*Отець Юрій Жидан. Ч.С.В.В. 1962 р.*

мали вони там свого пароха і костьол. Але стояла теж українська церква св. Параскевії; належала разом із Хохоневом до парафії Дитятин. Був там двір і невеликий млин а також, як на диво, коршма, котра проіснувала аж до розвалу Польщі 1939 р. (Про село Библо пише окремо Михайло Худа).

В Хохоневі разом із присілком "на Корості" було 203 господарства, з чого 171 українських, 30 польських, 2 жидівські. Крім рільників були в нас ще ремісники: будівничі, мулярі, бляхарі, кравці і кравчині, столярі, стельмахи, ковалі, шевці, разом 31 особа. З того було 6 будівничих українців; 2 мулярі українці, 3 поляки; 2 бляхарі поляки; 1 кравець українець; 3 кравчині українки, 2 польки; 3 столярі українці; 3 стельмахи українці; 1 коваль українець, 1 поляк; 4 шевці українці. Така була загальна статистика в році 1939-тому.

Хохонівці нероз задавали собі труду, щоб довідатися про походження т.зв. польської шляхти в нашому селі (кольоністів всі знали!). Вислід був завжди такий самий: це були прямо сполячені, і то недавно, українці. Для прикладу наведу декілька прізвищ тих "польських шляхтичів": Мушинські — Мушинський; Залецькі — Залеський; Сальські — Сальський; Ходаніцькі — Ходан; Павловські — Поліщук; Черкавські — Черкас; Качковський і.тд.

Була в нас колись, перед Першою світовою війною, коршма, на роздоріжжі коло Гринька (Процакового) Гладкого, по війні вже її не було. Зате була в нас добра олійня, люди приїжджали з дооколишніх сіль бити олій. Власником олійні був Василь Перепічка (Білий), пізніше перебрав цю олійню його син Павло.

Заки приступлю до розповіді про освітний і організаційний стан Хохонева та переживання під Австрією. Польщею, більшовицькою і німецькою займанщинами, подам два дивні епізоди з життя наших мешканців.

Десь на 20 років перед першою світовою війною — отже ще наприкінці минулого століття, з'явився в селі якийсь ні то подорожній, ні то жебрак, та став проситися наніч в одній хаті. Господиня просила його зайти в хату. Була вся заплакана, то цей жебрак і спитав, чого вона так плаче. Показалося, що господар цієї хати був п'яниця, пропив усе поле, та ще й грозила втрата хати, бо й те було записане на горілку. За два дні мав бути в суді процес, тож бідна жінка журилася, що як їй і хату відберуть, не буде їй де подітися з п'ятьма дітьми... От і цей подорожній — жебрак, вислухавши уважно жінку, вийняв з кишені кусник папери з конвертом, написав записку, запечатав і наказав тій жінці віддати того листа до рук судді. Ця жінка так і зробила, і не тільки, що ніхто її з хати не виганяв, але ще суд присудив їй все поле назад. Ніхто ніколи не довідався, хто був цей подорожній жебрак.

Минуло двадцять кілька років. В часі визвольної боротьби Українська Галицька Армія відступала за Збруч. Три жінки зі села працювали на полі. Якраз заходило червоно сонце. Дві із тих жінок бачили таку з'яву: почерез це червоне сонце переїхав жовнір на коні з півночі в напрямі на південь. Третя жінка нічого не бачила. Жінкам ніхто не повірив і ніхто нічого ближче не розпитав ані не записав. Правда, про це собі розповідали і може дехто думав, що та з'ява не віщує нічого доброго...

За австрійських часів у нашому селі зорганізувалося, як і в інших селах Галичини, товариство "Січ". Провадив це товариство кошовий Михайло Перепічка. Його улюбленою піснею була "Терном, терном та доріжка іде.." Михайла Перепічку поважали й шанували не тільки в нашому селі, але й в усій околиці. Всі хлопці-січовики воювали за визволення України і багато із них віддали своє молоде життя.

Не дуже багато було охочих посилати дітей на науку поза село. Але, коли в нас став директором школи учитель Яновський, ця справа стала набирати іншого вигляду. За рекомендацією директора Яновського і за згодою пароха о. Рудницького, перший із нашого села пішов до гімназії Григорій Жидан, син Івана Жидана і Олени з дому Горбаль. По кількох роках Григорій заохотив до науки ще й свого молодшого брата Гавриїла. Вони вчилися в рогатинській гімназії, а потому вступили до новіціату Отців Василіян. І це були перші хлопці з-під селянської стріхи Хохонева, що стали священиками. Старший із них, Григорій, прибрав чернече ім'я Іларій та виїхав на місійну працю до Бразилії в році 1923-тому. Помер він у Бразилії, в році 1928-му. Молодший від нього Гавриїл вчився теж у рогатинській гімназії, а вже в році 1913 вступив до новіціату Отців Василіян у Крехові (біля Жовкви). Коли настала війна в році 1914-тому, російська армія зайняла Галичину; розв'язано всі школи як теж і монастирський новіціат у Крехові. Але, по відході російської армії, знову почали діяти школи і знову бачимо Гавриїла Жидана в новіціаті. Та, настала пора боротьби з поляками. Галичина попалася знову під польську владу в травні 1919 року; ця влада арештувала всіх новиків крехівського монастиря. В'язнили їх короткий час у Жовкві, потому в Раві Руській, вкінці запроторили до концентраційного табору в Домб'ю коло Кракова. По трьох місяцях Гавриїла звільнили, але держали під наглядом у Новому Санчі. По кількох тижнях вдалось йому якось у загальній суматосі перебратися до монастиря в Лаврові (коло Старого Самбора). Там він вже продовжав свої студії та прийняв чернече ім'я Юрій. Дня 17-го вересня 1922 р. одержав свячення з рук єпископа кир Йосифа Коциловського ЧСВВ (пізнішого мученика-ісповідника), закінчив свої філософічні і богословські студії та став адмініструвати парафією Вороців (коло Львова). В короткому часі, бо вже в грудні 1923 р. на доручення настоятелів чина Отців Василіян виїхав о. Юрій (Гавриїл) Жидан на місійну працю до Канади. Дня 2-го січня 1924 р. прибув він до Вінніпегу. В році 1927-ому сповняв обов'язки магістра новиків в Мондер, Альберта, а вже у вересні того ж року розпочав свою душпастирську працю в Едмонтоні. Обслуговув він 10 різних парафій чи церковних станиць в Альберті, освоюючи нові, а ще до того навчав релігії. В році 1937 став ігуменом і парохом церкви св. Николая у Вінніпезі. Там перебував до 1940 р. потім став ігуменом і парохом у Ванкувері, а вже в році 1951-му перейшов на таке саме становище в Грімсбі — Онтаріо. Тут займався теж будовою великої парафіяльної залі, чи не найкращої в Канаді. Від грудня 1959 р. перебував уже стало в Америці. Помер 1 грудня 1977 р. в

Гемтремку — США, тіло його спочиває на кладовищі св. Родини у Вінніпезі, Канада.

З нашого Хохонева вийшов ще один священник, це був син Василя Перепічки. Вийшов теж один лікар, а саме Василь Перепічка, син Гринька (Війтового). Він закінчив свої студії в Празі. Перед другою світовою війною було 6 студентів українців, 3 поляки і 2 жида. З поляків — Броніслав Туж був капітаном польської армії, його молодший брат Марцелько — учителем, а один Черкавські — польським ксьондзом.

По першій світовій війні вже не повернувся до Хохонева улюблений всіма директор школи Яновський. На його місце прибув до нас Петро Хабурський, родом із Бабухова, брат отця Дмитра і отця Степана Хабурських.

В часі до Першої світової війни багато людей виїздили на роботу до Німеччини, або, як казалось "до Пруса". Виїхало було теж досить людей до Америки, та вони по кількох роках, заробивши дещо доларів, повернулися до села. По війні, через польські переслідування тих, хто брав участь у визвольній боротьбі, виїхало вже на-постійне декількоро молодих людей: до Канади — Степан Хибінь і Павло Зеленецький, до США — Никола Вільчинський і Павло Гула, до Аргентини — Степан Зеленецький. Під час польської займанщини люди старалися організуватися, щоб якимось себе усамостійнити і звільнити від польських впливів і залежності. Була в нас читальня "Просвіти" та кооператива навіть з філією в горішньому кінці села. Поляки теж заложили собі своє "Кулечко" і так те все побіч себе існувало аж до 1939 р. Читальня "Просвіти" і кооперативна крамниця приміщувалися в одному будинку посеред села. В управі кооперативи працювали: Василь Хибінь, Микола Гладкий, Іван Перепічка, Данило Маціданський, Яків Гладкий, Петро Зеленецький. Головою читальні був через довгий час Пилип Гладкий.

В році 1937-ому зорганізовано у нас перший дитячий садок-передшкілля. Садочок провадила вчителька з Бовшова. Того самого, 1937 р. зорганізовано у нас великий фестин-свято, де виступали діти і молодь з вільноручними вправами під звуки оркестри. Дівчата були вдягнені в зелені або вишневі квітисті спіднички і вишивані блюзки, хлопці "Каменярі" з Яблонува у вишивані сорочки та сиво-гранатові шапки-мазепинки. Пригравала найбільш популярна на цілу околицю оркестра зі села Заставче.

Той фестин підніс всіх на душі, прибуло дуже багато сусідських людей. Це була дуже гарна і приємна подія в історії нашого села.

Але були теж події, що зятямилися нам не красою чи піднесенням, а поганими і прикрими переживаннями. Такою прикрою зморою був час пацифікації осінню 1930-го року, коли то всі свідоміші села Галичини дуже потерпіли від польської сваволі. І до Хохонева приїхав відділ польської кавалерії (себто кінноти), задержалися кілька годин. Старшина того відділу влетів до школи під час науки на пострах всіх дітей. Війтом був у нас тоді поляк Міхал Мушиньські: він заручив за село, що тут українці живуть у згоді з поляками, нема небезпечних для "паньства польського" діячів. Тож у нас

поляки — побивайки не бешкетували; тільки схопили десь по-дорозі Данила Перепічку (Какуша), зв'язали йому руки та під звук непристойної знаної всім польської лайки, штовхали прикладами крісів. Потім поїхали до Дитятина. Там щойно почався польський шал і бешкетування. Дуже потурбовано кілька десятків людей, перекидаючи їх понад поруччя придорожного рова (глибокого 7-8 метрів) та побиваючи нагаями. Кожний дістав 25 разів, а вкінці цей скинено кожного до цього глибокого рова. Данила Перепічку пустили з Дитятина додому. Тоді цей відділ кінноти поїхав до села Бокова, в підгаєцькому повіті, де вчинено ще більше спустошення, як у Дитятині. — У дуже свідомому селі Яблоневі, де було багато інтелігенції, дуже ті побивайки лютували. Потурбували багато людей. Найбільше потерпів Олекса Сухоробський. Його схопили, зв'язали, всипали може й три рази по 25 нагаїв, вкинули зв'язаного на віз. На нього всіло зверху ще 6 побивайків і так поїхали до Гнильча. Тоді його ще арештували, допитували і побивали. Коли нарешті звільнили, Олекса вже ніколи не повернувся до повного здоров'я.

Однак, пацифікація не дуже застрашила людей. Ми продовжували наше окреме культурне життя, піддержували всі наші прадавні звичаї, додаючи при тому ще й патріотичної закраски. Для того було багато нагод. Свячення води на Йордан відбувалося спільно для всіх трьох сіл: Библа, Дитятина і Хохонева на річці Бибелці. Отже їхала кінна "бандерія" — себто хлопці на конях — з усіх трьох сіл, баранкові шапки з синьо-жовтими стяжками, синьо-жовті пояси через плечі, гриви коней заплетені теж в синьо-жовті стрічки. Кіннотчики уставлялися в ряди вздовж берега річки. Не помагали погрози поліції чи адміністраційні заборони, вся та парада відбувалася неодмінно. Звичайно по Йордані поліція арештувала, допитувала. Та все одно, на другий рік знову було так само.

Був у нас дуже гарний звичай палити вогонь біля церкви у Велику Суботу. Робили це молоді хлопці, кожного року. Так було й у році 1937-му. При самому краї старого цвинтаря були дві могили Українських Січових Стрільців, одна побіч одної. Були вони досить низькі, майже зрівняні зі землею. В ту пам'ятну суботу зібралось кілька хлопців і без жодного розголосу висипали над цими героями гарну спільну могилу, вкопали новий березовий хрест. Як каже звичай, у нас відправляли у Світлий Понеділок парастаси за померлих на нашому цвинтарі. Тоді то отець Петро Левицький відправив на свіжовисипаній могилі панахиду за поляглих боровців за волю України. Співав хор з Яблонова, під управою п. Сулими. Затямилася мені пісня того хору: "Коли ви вмирили, вам дзвони не грали, ніхто не заплакав за вами. Лиш в чистому полі ревіли гармати і зорі вимивались сльозами..." Поляки не мали відваги тої могили знищити. Чи збереглася вона дотепер? Зятямив я добре, що ці стрілецькі могили не були положені, на схід-захід, як казав звичай, а на північ-південь. Рамена березового хреста були натяті навскісь.

В році 1932 приїхав до нашої парафії на візитацію єпископ кир Никита Будка. Це була перша візитація, всі дуже радувалися. Виставлено велику

вітальну браму коло господарства Гринька Гладкого (Процака), на ній виднівся напис "Вітай Владико!"; поляки теж виставили таку браму коло М. Дунецького з написом по-польськи "Вітай Пастежу!". Наші поляки ходили до церкви, бо не мали свого костьола і все виглядало наче в порядку. Але, п'ять років пізніше, тобто в році 1937-ому, по закінченні Служби Божої, наш хор під управою Сулими, відспівав в церкві пісню "Боже, вислухай благання". Хтось таки із наших поляків зробив донос до поліції і аж до староства в Рогатині на нашого пароха отця Петра Левицького. Отцеві Левицькому погрожували і обзивали всіляко, та він відв'язався так, що, мовляв, під час Служби Божої ніхто патріотичних пісень не співав, а що люди по закінченні Богослуження співали, то це не було за заохотою священика і за те ніхто не відповідає. — З того часу стосунки між українцями й поляками в нашому селі постійно погіршувалися.

В році 1938, коли збулося 950 років від запровадження християнства в Україні, посвячено і вкопано коло нашої церкви високий дерев'яний хрест. Був у нас теж місійний хрест, на спомин місії для сіл нашої парафії. Місію цю провадив тодішній ігумен Отців Редemptористів о. Василь Величковський, пізніший єпископ мученик-ісповідник. Пригадую його кінцеві слова: "Гряде грізний час. Як хтось із вас буде в журбі чи в терпінні, хай прийде під цей хрест"...

Назагал, польська влада якось непотрібно причіпалась до своїх громадян, накладали дивовижні адміністраційні кари за запальнички, за кілька листків тютюну, за небілений пліт, за неметену дорогу і тим подібні дрібниці, це мабуть, щоб показати свою "силу". Але, та сила була німіччю, що показалося в пам'ятні дні вересня 1939 року. Була якась то мобілізація, почалась польсько-німецька війна, настала метушня по селах, арештування і т.п. Собаки ночами вили, настала паніка і безладдя. Вже 18 вересня 1939 р. Червона армія перейшла Збруч. Як і всюди, так і в Хохоневі розкинено з літаків летючки-звернення до українського населення, мовляв надходять визволителі. 21-го вересня приїхав до села відділ більшовицького війська. На другий день поїхали далше, не говоривши з ніким. Під брамою одного господаря залишили хліб, обмотаний газетою. Хліб цей був ячмінний, з остяками, тяжкий і гливкий. Той хліб більш виразно промовив до населення, як летючки Молотова, де говорилося про добробут під сонцем сталінської конституції. За кілька днів повернулись назад, а, може, це був інший відділ війська.

Надійшов місяць жовтень, коли треба святкувати "жовтневу революцію". Хтось в нашому селі зарядив поставити тріумфальну браму на честь "визволителів". Який там напис був, не пригадую, але пригадую, що були виставлені два прапори, червоний і ..синьожовтий. Яка була би реакція нової влади, невідомо, бо найшовся один Кіт, що чимскорше виліз на браму і скинув синьо-жовтий прапор на землю.

Вже кілька місяців по приході нова окупаційна влада розділила рогатинський повіт на райони. Наше село належало до району Болшівці.

Ще перед початком війни були розписані ролі для нашого аматорського

гуртка. Не пригадую назви тої драми. Як все, здавалося, втихомирилося, відбулася намічена вистава. Старий бандурист співав пісню на слова Тараса Шевченка: "Встає хмара з-за лиману, а другая з поля. Зажурилась Україна, така її доля..". На другий день по виставі всі члени аматорського гуртка були покликані до сільради на переслухання, яке провадив представник районної влади з Болшовець. Він висловився приблизно так: "Маєте щастя, що це тільки початки, ви ще не обзнайомлені з радянською владою, але на будуче можуть бути поважні наслідки".

Всі в селі мусіли стати членами нової радянської вже кооперативи, треба було вплатити уділ і вписове, отже членами стали вже й поляки та жиди. Тоді почалося довгогодинне вистоювання в черзі, хоча товари бували вже перед тим розділені поміж новими достойниками. Бували деколи смішні випадки, як ось тоді, коли привезли мануфактуру. Люди ждали вже довгі години, поки надійшов завідуючий кооперативою Андрій. Одна полька й каже до нього: "Андрусю, та я дала прецінь удзял"! Хтось не дочув, та перепитав: "Що, дала Андрієви гудзя?" Стара Микитиха тоді голосно закричала: "Андрусю, вділи мені матерії, я також дам тобі гудзя!" Так то люди жартували зі своєї незавидної долі.

В найбільш зимну ніч лютого 1940 року відбулася горезвісна перша облава в усіх областях. З Хохонева нікого тоді не забрали, але зі сусідніх сіл Яблонева і Загір'я вивезено двох бувших побережників, українця Микиту Круцика і поляка Хованьца. — Під час того ж самого року взяли від нас 14 хлопців народжених в 1919 році до війська, 10 українців, 4-ох поляків. З них повернувся додому лише один, і то інвалід — без ноги. Говорилося про свіжий набір, тим разом вже народжених у 1920-ому і 1921 році, але до того вже не стало часу, бо розпочалася нова війна. Як на сміх, ще дня 20 червня 1941 р. відійшли довгі потяги наладовані збіжжям до Німеччини (дарунок від Сталіна для Гітлера на нерозривну дружбу!), а вже 22-го несподівано вдарило німецьке військо на СРСР. Стався переполох і паніка: знищені були летовища, люди і військо втікали, всі дороги були забиті автами, гарматами, а всі в'язниці заповнені убитими українцями. Почався наново інший терор, тим разом вже німецький. Нові визволителі стягали контингент не тільки в харчах, але і в людях, знову почались арештування і вивоження людей на роботи або й до концтраків. З Хохонева забрано на роботи до Німеччини 32 особи, 19 українських хлопців і дівчат, 13 поляків. — Почала діяти УПА, а що Хохонів віддалений від битих шляхів, оточений лісами, то гестапівці не відважувалися наблизитися до нашого села. Часи ставали щораз то більше небезпечні. При переході більшовицьких партизанів Ковпака дуже потерпіло містечко Болшівці і околиця. Наступного року нанесли досить великого спустошення досить великі банди польських фольксдойчів.

Дуже потерпів тоді лікар, д-р В. Лотоцький. Люди старалися оборонятися, бо вже не вистачало бути мирними і добрими. Мені нагадалися слова отця Олександра Маркевича: "ми були для всіх милосердними Самар'янами і за те тепер покутуємо".. Ці слова мабуть і сьогодні актуальні.



Ще хочу коротко сказати про події в 1944-тому році.

Мадярські війська опустили фронт над рікою Стрипою; перейшли добровільно до більшовиків. Створена прифронтна пустка дала більшовицькому війську нагоду зайняти без бою досить велику частину наших околиць. В нашому селі бігали вони по вулицях, вистрілювали з рушниць, щоб добре налякати цивільне населення. При тому пограбували старшого господаря Василя Хибня; забрали навіть чоботи. В іншого господаря хотіли забрати коні, але він замкнув солдата в стайні на яких кілька хвилин. Коли ж знову відчинив двері, то цей солдат чим-скорше втік, вже без коней. В короткому часі забралися більшовики зі села, та тоді показалося, що прострілили Івана Гулу (Фанюкового). Не було близько лікаря, то Іван вже на другий день помер. Тоді теж заарештували Іванового тестя — Гринька Гладкого (Процака), забравши теж гарного коня. Заарештували теж Гринька Штиркала з під "Вивозів". Їх обох допитували в селі, а вкінці збитих і немилосердно скатованих забрали зі собою. Гринька Гладкого звільнили перед Великоднем. Як він довідався про смерть свого зятя, то пішов на цвинтар, щоб накласти дернини на гробі. Там постигла його смерть від сердечного удару. Гринько Штиркало прийшов додому дещо пізніше, знову був арештований, знову повернувся, вже зовсім зі знищеним здоров'ям.

Коли проголошено набір до Української Дивізії, то зголосилося 49 хлопців, котрі бажали перейти добрий військовий вишкіл, щоб зі зброєю в руках громити всіх ворогів, що посягають по Українські Землі. Як я вже згадував, до більшовицької армії забрано ще в 1940-му році 14 хлопців; з десяти українців повернувся лише один і то інвалід. При кінці війни з'явилися в селі два поляки в уніформах червоної армії (з тих чотирьох!), Прибули вони в наше село з відділом війська, вбили Василя Макара, Миханька Перепічку (Джусового), Миханька Мусюрака, Якіма Гулу (Грибового), при тому не обійшлося без побивання, грабунків і насильства, як тільки хтось попався їм під руки. Іншим разом більшовики вбили Богдана Багиру і Стаха Перепічку. Вивезено на Сибір родину Павла Перепічки (5 осіб), Андрія Багиру з дружиною, Михайла Гладкого з родинною (3 особи), родину Василя Жидана. Скільки було арештованих на протязі того часу, невідомо.

В нацистичній Німеччині було 45 концентраційних таборів: німців засуджено в Нюрнберзі і покарано. В сучасному СРСР нараховують 2800 концентраційних таборів. Але, ніхто ще не судив їх...

На цьому закінчую розповідати про те, що знаю і що пережив в селі Хохонів. Подав я декілька відомостей і про сусідні села, з якими мешканці Хохонева зустрічалися, переживали долю і недолю, радощі і смутки.

## ЧАГРІВ



*Церква Покрови Пресв. Богородиці,  
в Чагрові фото 1942 р.*



Чагрів. Свячення пасок. Великдень 1942 р.

## СЕЛО ЧЕРЧЕ

Село Черче віддалене п'ять кілометрів на захід від повітового міста Рогатина на шляху — Рогатин, село Потік, містечка Підкамінь, Бібрка, і вкінці — велике місто Львів. Рухливий цей шлях, по двох його сторонах положені багаті села рогатинського й бібрецького повітів. Коли ж ви минули село Потік і стали ногою на маленький місточок, що під ним пливе прудко річка Струга, то перед вами широка, чудова долина покрита травами і пахучим багатокольоровим зіллям. По лівій стороні маленька сіножать, а далі рівні, гарні поля. По правій стороні шляху ця широка долина, звана "Луги", простягається ген аж до села Заланова, на північ від Черча. Вона давала багато паші для годівлі тварин, але в деякі дощові роки завдавала багато клопотів. Звичайно великі бурі та зливні дощі наповняли долину такою силою води, що вона забирала покошені трави, готові копиці сіна й перед вами пливла ніби широка незнана ріка. Вище Лугів починається ланцюг кількох горбків, що тягнуться від Черча аж до Заланова та кінчаються горами св. П'ятниці. Початкові горбки, так звані млинецькі поля, були придатні для зернових культур, тоді коли на найвищому горбку росла тільки трава. Були там могилки, подібні до курганів, а з них чудовий вид на цілу околицю Черча, довколішних сіл та міста Рогатина. Можливо, це місце служило мешканцям села для передавання вісток запаленими смолоскипами про наближення ворога, татар. Інші горбки, у сторону села Заланова, були вжиті на пашу для домашніх тварин, вони були в деяких місцях скелясті й недоступні. Зате вони були покриті великою кількістю різноманітних дуже пахучих квітів, переважно синіх, білих, рожевих, жовтих, фіолетних красок, у багатьох відтінках, від блідожовтих до темних. Це надавало особливого чару, краси і було чудовим місцем для проходів.

З головного шляху східної частини села бічні дороги розходились наліво й направо, а саме: Пилипова вулиця вела до приходства, "До двора" провадила до млина, а Гуральова — до старенької церкви.

У центрі села, на головному шляху, направо стояв дім читальні "Просвіти", побіч вузенька доріжка вела до просторої, гарної, дерев'яної церкви св. Василя, а наліво — коротка дорога до народньої школи. У тій частині села напроти дому "Просвіти" знаходився модерний будинок кооперативи

"Районова Молочарня". Повернувши від школи більше направо, ще стояв старий водний млин, а далі, наліво, велике громадське пасовище для тварин, і в новітніх часах було воно грищем дружини копаного м'яча "Черчанка". По обох сторонах, під горбками, побудовані чепурні біленькі хати. Направо, проти пасовища, є ще Гусакова вулиця, а далі входимо до другого центру села так званий "Кут", де в 1927 році побудовано курорт, гарні вілли для лікувальників та другу споживчу кооперативу. В тім пункті дорога розгалужується, наліво йде під гору до залізничної станції Потік-Черче, приблизно два кілометри. В околиці курорту був досить високий скелястий горбок, званий "Петрикова Скала", де добували будівельний камінь. З тієї гори був гарний вид на село й околиці. Направо від того розгалуження веде крута дорога на частину села, звану "Померки", де й був кінець західного Черча. На головному шляху, на захід від центру, був ще один куток села, званий "Гайок". Чудове затишне місце для птиць, особливо для солов'їв та для вирощування садів і ведення пасік.

Черче мало вимріяне географічне положення: простора й широка долина з малими горбками давала можливість розбудовувати село, мала родючий ґрунт для городів, садів, пасік і плекання тварин. Було багато здорових, джерельних, чистих вод у полі й на сіножатях, а навіть джерел лікувальної якості, що й використано для курорту. Були дві головні, хоч і малі, річки: одна, звана "Потік", перепликала через ціле село в східньому напрямі, друга — "Струга" випливала у Заланові й прямувала в полудневу сторону та в кінці східньої частини села лучилась з першою річкою Потік.

Довкола села були гарні сіножаті, а в більшості урожайні поля творили підставу для хліборобства. Були два невеличкі ліси, — дубовий, званий "Павлова" і "Велінь", з буками, грабами, березами й осиками. Селяни Черча мали ліси і в Заланівських масивах. Горбки майже обкружували село з усіх сторін, давали природну охорону долинам та доповнювали чудову панораму цілого його положення.

Назва села Черча, за старими переказами, походить від чернечого монастиря на горі св. П'ятниці, близько села Заланова. Спочатку називали його Чернече, опісля Чернче, а остаточно залишилась тільки назва Черче. Прикметникову форму всі мешканці села вживали тільки "чернецький". Сьогодні немає жодного знаку по цьому монастирі. У ті давні часи гористий терен з лісами та в долині — ріка Струга з непрохідними болотами творили природний захист жителям перед нападами татар.

Осип Дячишин у книжці "Черче моє рідне село" подає інформації про сліди людського життя давніх часів: "На подвір'ї господаря Дмитра Стека найшли кам'яний топірець із проверченою діркою на топорищі. Із княжої доби походить нагрудний двораменний циновий хрестик, що зберігається у музеї НТШ у Львові. Подібний другий, але мосяжний хрестик виорав господар Іван Стек і його зберігав бл. п. о. Михайло Кравчук, колишній парох Черча (1936-1944)". Найбільш достовірний документ старовини є дерев'яна трибанна, бойківського стилю церква, що й до сьогодні залишилась на місці вже як охоронна пам'ятка. Дата, 1733 рік, вирізана на





*Черче — північно-західня частина. Фото з Петрикової скали*



*Черче — східня частина. Фото із Гайку*

одвірку дверей, але важко встановити, чи це рік перебудови церкви, чи її перевезення з гори св. П'ятниці, як колишньої монастирської. Ця невеличка церковця стояла у східній частині села, на рівнім невисокім горбку, недалеко цісарського шляху, що йшов з Рогатина через села Підгороддя і Залипя у сторону містечка Підкамінь. Від 1733 р. її кілька разів ремонтували, направляли дах, але не міняли структури, залишився вітвар, гарно розмальований іконостас, чудові старі ікони, підлога виложена камінними плитами. Довкола церкви росли високі липи, біля неї був і цвинтар, недалеко неї жили священик і дяк. У тім закутку творився перший релігійний та культурний центр села. Коло церкви збудували дяківку, там була приміщена школа, що в ній вчили старослов'янську абетку, читати псалтир і Святе Письмо, співати Службу Божу.

Панщина була також у Черчі, як і була вона в багатьох селах Західньої України, — вся воля й сваволя була в руках польських панів. По знесенні панщини, в 1848 р., господарське положення сіл багато не покращало. У селі залишились два фільварки, поділені між двох дідичів. Один був у східній частині Черча, а другий у північно-західній, недалеко лісу "Велінь". Під час перепису населення у 1787 році, Черче начисляло 98 господарств, що мали лише 632 моргів землі. У 1848 р. селяни одержали особисту волю, але замало землі, треба було й далі найматись у дворах за скромну заплату, щоб якось вижити. Фільварки — двори не дбали про освіту населення, але організували гуральні для виробу спирту та при допомозі жидівських підприємців організували корчми, розпивали селян і тим випомповували в них важко зароблений гріш. В тому часі дві особи — священик і дяк — були тими, що при церкві займались релігійними, культурними, господарськими і соціальними справами селян. Від 1848 до 1875 року священиком був о. Левицький, відомостей про нього мало. По нім перейняв парафію о. Рудницький. Ще за о. Левицького, прийшов до Черча дяк Іван Шпакович, родом із села Підгороддя, замешкав у дяківці та вчив хлопців письма. Був на той час дяком і вчителем. Всіх своїх чотирьох синів вивчив на дяків, з них Іван скоро помер, син Григорій залишився дякувати в Черчі, син Василь у селі Залипя, а Теодор у селі Підгороддя. О. Рудницький, народовець, щиро і віддано займався релігійною й освітньою працею серед селян. Він розумів, що дяковчитель у ті часи вже не може відповісти вимогам у навчанні. Тож треба припускати, що за його старанням спершу був учитель Булка, по нім Ушовський, а десь коло 1885 р. прибув вже вишколений учитель Василь Дзедзик. Він мав закінчену вчительську семінарію, йому до помічі по якомусь часі прийшли вчителька Станьчевська й учитель Володимир Литвин.

Населення Черча збільшувалось з кожним роком, село розбудовувалось на захід від старої частини і від старої церкви. Під проводом о. Рудницького громада постановила збудувати нову більшу церкву. Одні були за будовою на старому місці, другі бажали будувати в західній частині села, де вже загосподарилось багато парохіян. В тому часі, 1895 року, о. Рудницький, повертав з Рогатина додому, шляхом через Підго-

роддя, Залипя; на дорозі, між Млинецькими горбами та річкою Стругою, раптом сполошилися коні з'їжджаючи згори на сильному закруті, панотець не зміг вискочити з воза й опинився у глибокому рові. Помер на 50-му році життя, а на місці закруту поставили кам'яний хрест та ще багато років згадували цю страшну подію. На зміну прийшов о. Андрухів, який не мав хисту погодити людей щодо місця будови нової церкви, й, на прохання парохіян, консисторія призначила о. Івана Созанського парохом Черча. Двадцятьрічна праця о. Созанського, від 1896 до 1916 рр., дала дуже імпонуючі висліди в релігійній, культурній, освітній і господарській діяльності у житті селян. Він упорядкував парохіяльні будинки, обидва цвинтарі, та, найважливіше, помирих парохіян щодо місця будови нової церкви. Багатий селянин, Андрій Космина, подарував у центрі села гарну й велику площу під нову церкву, яку за два роки збудували й передали до вжитку 1898 року.

Церква св. Василія Великого збудована з дерева, широка, простірна, висока, з хорами в задній частині та по обох боках, з п'ятьма банями, на невисоких горбку справляла своєю структурою гарний мистецький твір. Іконостас, по-мистецьки виконаний з кедрового дерева, чотири кришталеві павуки з різнобарвними світлами, великі образи св. Йосифа і св. Василія Великого, надавали внутрішньої краси й молитовного настрою при церковних відправах. На бажання отця пароха, прийшов новий дяк-диригент, Василь Баслядинський, уродженець села Ушні, Золочівського повіту, вихованець трирічної дяківської школи при катедрі св. Юрія у Львові. Молодий дяк одружився з дочкою дьяка Григорія Шпаковича, Анною. Він зорганізував церковний і світський хори, став касиром і книговодом каси Райфайзенки, кооперативи дешевого кредиту, провадив асекураційну агенцію від вогню фірми "Дністер" на три села, Черче, Потік і Залипя. О. Созанський організував кооперативну крамницю, яку провадив Андрій Дмитрів, молочарню, що її вів Іван Бабин, читальню "Просвіти", руханкове товариство "Січ". Рівночасно заохочував селян плекати сади, пасіки, спроваджував найкращі сорти яблунь, груш, сливок, вишень, а його парафіяльний великий сад був взірцем. За старанням о. Созанського й адвоката зі Львова, д-ра Степана Федака, вдалось розпарцелювати для села обидва фільварки, — у східній частині села в 1902 р., у західній — в 1908 р. Фінансував ці операції банк т-ва "Дністер" з осідком у Львові. В тих роках почалась еміграція молодих хлопців і молодих жонатих мужчин за океан, до Америки, щоб за пару років заробити грошей на сплату довгів за землю і повернути назад до своїх рідних.

Як залишки панщини, осталися ще в селі корчми з їх властителями жидами: одна знаходилась на пограниччі Черча й Підкаменя, друга — посередині села, на городах Гринька Тицького. В корчмах наші селяни запивали своє горе та навіть пропивали весь свій маєток. І в тій ділянці о. Созанський повів завзяту боротьбу, щоб викоринити п'янство і то так далеко, що кожна нова молода пара присягала перед вінчанням не вживати алкоголью на якийсь час. О. Іван Созанський, разом з о. Ваньом і о.



Степаном Городецьким, був і меценатом купна площі під будову гімназії в Рогатині. Він рівночасно заохочував селян посилати своїх синів і дочок до гімназії, а сам, на власний кошт, післав бідних хлопців Василя Белніва та Івана Дмитрова вчитись у тій школі. В особливий спосіб о. Созанський займався збірками на будову гімназії, що її певними частинами будували від 1909 до 1912 р. У ті роки з Черча ходили до гімназії коло сорока учнів.

У приватному житті, о. Созанському припала важка доля: на 28-му році життя померла його дружина, до Черча він приїхав з двома малими діточками. Скоро, вже в Черчі, померла доня, а отець парох помер на 50-му році в 1916 р. Залишився музично обдарований скрипаль, син Богдан. Та помимо цих важких родинних нещасть, о. Созанський вірний слуга Божий, як щирий народовець, дуже багато причинився до духової і матеріальної розбудови села Черча. Він мав і багато щирих помічників, а між ними дяка Василя Баслядинського і директора школи Василя Дзедзика, який купував книжечки Т-ва "Просвіти" у Львові, роздавав їх даром учням та дорослим і тим ширив просвіту серед селян. В тому періоді багато свідоміших громадян брали участь у громадській праці, а серед них Михайло Дмитрів (Сивого) перший голова читальні "Просвіти", основаної 1905 р., Гринько Тицький, у хаті якого приміщувалась читальня в перших роках існування. Гарно розвивалось т-во "Січ", у проводі якого були: Степан Космина, Іван Бабин, Іван Чолій, Іван Пушкар, Андрій Гелета, Іван Тицький, Іван Космина, Гринько Тицький. Немаловажну працю виконували вийти села — Василь Антонів, Олекса Іванило, Василь Геба і Теодор Гладун, вийт перед самою війною 1914 року. Помічниками дяка великого села були Сенько Стек і Григорій Лібер. Для жінок щирою дорадницею була дружина учителя Василя Дзедзика, Анна. Вона ширила серед молодих дівчат і жінок народне мистецтво, вчила їх вишивати, гаптувати жіночі сорочки, обруси до церкви, була щирою дорадницею дівчат і заміжних жінок.

Перша Світова війна перекреслила багато гарних надбань села, настала загальна мобілізація, прийшлося чоловікам покидати молодих жінок з дітьми, залишати дорогих рідних та йти воювати за найяснішого монарха Австрії. Перед самою війною, в 1914 році, згорів будинок народньої школи, діти були змушені сидіти в хатах без науки, а культурне життя села припинилось. Зі страху перед москалями, ціле село виїхало возами в сторону містечка Журавна, щоб там переправитись на другий бік ріки Дністра, але не повезло. Опинившись під москалями, втікачі повернули до села назад. В той час у Черчі були важкі бої, бо пізніше знайшли багато похованих російських й австрійських вояків. При кінці травня 1915 року, московські війська залишили Черче, на їх місце прибули австрійські та німецькі частини. У 1916 році на постою в Черчі була частина Українських Січових Стрільців і їхні старшини, Володимир Старосольський, Мирон Тарнавський, Гриць Коссак і Гриць Трух, які вишколювали молодих хлопців. В часі жнив Січові Стрільці радо допомагали в польових роботах, за дозволом команди.

О. Іван Созанський перед приходом москалів виїхав з Черча, а по-

вернувся по їх відході 1915 р. зі слабим здоров'ям. Парохіяльні будинки були знищені, його найближчі співробітники були при війську, а він сам літом 1916 р. несподівано помер. Команда УСС зайнялась його похороном, почесна сотня четаря Григорія Труха брала участь у похороні, та разом із парохіянами відправили свого улюбленого пароха й щирого народного працівника на вічний спочинок. В роках 1916-1918 парафією завідував о. Теодосій Кудрик, катехит української гімназії в Рогатині, яка через воєнні події не провадила навчання.

Перший листопад 1918 р. приніс так довгоочікувану волю українському народові на Західних землях України. Раділо й село Черче та брало активну участь у тій великій зміні. Ще в 1914 році вступили в ряди Українських Січових Стрільців п'ять черчан, а саме: Корнило Дзедзик, Іван Лівий, Теодор Лівий, Іван Левицький і Михайло Стек, в роках 1915-1916 їхніми слідами пішли ще 50 мужчин, а по розвалі Австрії у ряди Української Галицької Армії та Наддніпрянської вступило 79 осіб.

Та недовго втішались черчани своєю рідною владою, — 28 травня, 1919 р. до Черча прибув польський кавалерійський відділ полку поручника Абрагама. Він наказав зложити означену кількість продуктів, привести всі коні, а мужчинам зголоситись до реєстрації. Новий грабунок і так вже збіднілого населення через війну, та найважніше — втрата коней для обробки землі. На другий день польські вояки запалили кілька забудованих вулиць, ніхто не смів гасити вогню. Щойно під вечір надїхала мала військова частина, а її старшина старшого віку наказав здержати підпали села та доручив допомогти селянам погасити вогонь. Ще один раз Черче зустріло своїх воїнів, коли то почалась Чортківська офензива, — в другій половині червня 1919 р. до села прийшли вояки Української Галицької Армії. Вони пішли у рукопашний бій біля лісу Велінь, відкинули польські частини за ріку Свірж, втративши вісьмох стрільців, двох підстаршин і хорунжого Петра Барана. Похоронив їх у спільній могилі о. Л. Бачинський на цвинтарі в Черчі. Слідуючого дня, 28-го червня 1919 р., черчани востаннє пращали вірних синів України, воїнів УГА. Вони відходили за ріку Збруч, на Велику Україну, бо встоятись не було сили через нестачу запасів зброї. І знову перекотилась війна через село. Десь коло 22 серпня 1920 р. до села вїхали більшовицькі відділи кавалерії, то знову в другій половині вересня 1920 р. прийшли польські відділи і тим разом на стало у Західній Україні, аж до вересня 1939 р.

По війні, в 1920 р., село було знищене кількома наворотами через воєнні події, частинно було спалене, не було будинку школи, не було коней так потрібних для господарств, а крім того польська влада забирала молодих хлопців до війська. З часом повертали колишні воїни українських армій з полону, повертали і чоловіки до своїх родин з далекої Америки, життя у селі почало плисти новим руслом. Від листопада 1918 р. парохом села Черча став о. Лев Бачинський. Він помер 1922 р., залишивши вдовою дружину, три дочки і п'ятьох синів, його поховали на цвинтарі в Черчі. Новим парохом став о. Іван Ратич. Він, сповняючи свої священні обов'язки,

заразився тифом, що спричинило втрату одної ноги, ходив тепер з протезою, та всеж таки взявся з великою посвятою до віднови церковного й народнього життя й брав активну участь у праці читальні "Просвіти". По війні прийшлося мешканцям відбудовувати свої господарства, а рівночасно будувати школу, яку під осінь 1921 р. закінчили, устаткувавши двома класами й одну з них вживали вечерами й неділями для читальні "Просвіти". Першим учителем по війні до 1922 року був Степан Ворона, родом з села Залипя. Він додатково підготовляв учнів до вступних іспитів до української гімназії в Рогатині, бо рівень навчання у сільській школі в повоєнних часах не був достатній. Скоро виявилось, що ця кімната замала, тож о. Іван Ратич своїм авторитетом вплинув на ухвалу будови нового Народнього Дому. В лютому 1924 р. вибрали комітет будови в такому складі: Олекса Клим, голова, Василь Белнів і Олекса Дмитрів, секретарі, Василь Тицький, касир, Іван Чолій, Михайло Іванило, Василь Галата, Петро Маслій, Іван Гладун, вільні члени. За проектом архітекта інж. Романа Грицяя, комітет почав будову, нагляд і ведення праць мав Василь Белнів, пізніше Олекса Дмитрів. Цього самого року, вересня 1924 р., дім покрито бляхою, але викінчення внутрі забрало ще кілька років. Велику допомогу подали колишні жителі Черча в Америці, а, головно, гурток в Перт Амбою, стейту Нью Джерзі. Вони прислали для комітету будови дому пожертву в сумі трьох тисяч доларів, у 1926 р. вони закупили через Матірне Т-во "Просвіта" у Львові багато книжок для бібліотеки читальні. Це була велика й гідна уваги поміч від братів і сестер з Америки. У новому будинку, драматичний гурток під проводом Грицька Гладуна дав першу виставу "Замрячений Світ", у лютому 1925 р., а вже 22-го березня 1925 р. влаштовано Шевченківський концерт з хором, під диригентурою Василя Баслядинського, та рефератом, що його виголосив учитель гімназії Микола Угрин-Безгрішний. В день першого листопада 1925 р. поставили драму "Ой не ходи Грицю", яку підготував талановитий режисер Зенон Телішевський із села Беньківці, з акторами з сіл Беньківці, Фрага, Жовчів і Черче. Інші вистави такі як: "Хмара", "Кара Совісти", "Ясні Зорі" були поставлені власними черченськими силами. Щойно в 1927 р. вповні викінчили внутрі будову Народнього Дому, а саме театральну залю і гардеробу; споживча кооператива своїми фондами влаштувала своє приміщення у ньому. Велика театральна заля з бальконом могла вмістити коло 450 осіб. У цьому домі примістилися, читальня "Просвіти", кружок "Рідної Школи", споживча кооператива, Районова Молочарня займала одну кімнату і пивницю, одна горішня кімната, призначена на різні сходини, збори, гри в шахи, приміщувала коло 150 осіб, друга, менша, служила на проби хору і для самоосвітніх гуртків.

В роках 1920-1939 постають ще інші організації, а саме: відновлено кооперативу дрібного кредиту касу "Райфазенка", зорганізовано руханкове т-во "Луг", кружок "Сільського Господаря", станицю колишніх вояків Українських Січових Стрільців, кружок "Союза Українок", т-во "Рідна Школа", т-во "Каменярі", спортове т-во "Черчанка" при "Рідній Школі",



*Руханкове т-во "Луг" в Черчі*



*Руханкове т-во "Луг" в Черчі 1926 р.*

споживчу кооперативу з двома крамницями, одна в центрі села, друга у "Куті" коло курорту.

Культурно-освітня праця проходила різними шляхами. Були організовані вечірні курси для неписьменних, якими проводив учитель Грабович, а його помічниками були Петро Гладун й Осип Дячишин. Виклади історії, географії, літератури і релігії відбувались раз у тиждень, які вели Дмитро Стек й о. Іван Ратич. Директор школи Петро Бігус провадив курси книговедення для сільських кооператив, студент Клим Ратич започаткував мандолінову групу, яка брала участь у різних концертах. Майже кожного року, в місяці березні, відбувались добре підготовані святочні академії в честь великого генія Тараса Шевченка. Зимовою порою, з міста Рогатина приїжджали учителі, господарські, культурні і політичні діячі для виголошення рефератів на різні теми, вони провадили також вечірні курси для піднесення освіти та господарки села. Багато успіхів мав театральний гурток, спершу під проводом Грицька Гладуна і Михайла Стека, а пізніше прийшли нові керівники, Дмитро Лібер, Дмитро Хіцяк, Степан Геба. Дмитро Лібер підготував у 1927 р. досить складну п'єсу "Про що тирса шелестіла" Черкасенка, яка випала надзвичайно добре. Видатними акторами й актрисами були в ті роки Настя Хіцяк, Марта Лиса, Каська Бура, Ольга Космина, Параня Космина, Грицько Гладун, Михайло Стек, Степан Геба, Осип Дячишин і Осип Левицький. Звичайно по виставах відбувались танці, до яких пригравала місцева оркестра у складі двох скрипок, клярнету, цимбал і бубна. Для більш парадних вечорів запрошували чудову оркестру з містечка Княгинич, і тоді добре вимивали підлогу, її воскували, а стіни прикрашували зеленню й рушниками.

У десяти роковини смерті Івана Франка, в 1926 р., руханкове т-во "Луг" під проводом голови Грицька Гладуна, секретаря Степана Геби, та членів виділу Михайла Стека, Олексі Чолія, Романа Дячишина і Дмитра Залипки підготувало величаве свято. Воно відбулось у лісі Велінь, на тому місці, де в 1919 році був бій вояків УГА з поляками. Духова оркестра філії "Просвіти" з Рогатина та участь "Лугів" з сіл Бабухова й Потока надали святові більш урочистого характеру. Ритмічні вправи з хустинами дівчат, під кермою Євгена Бачинського, і топірцями хлопців, під проводом Михайла Стека, полонили чисельну публіку. Дівчата були в гарних, вишиваних, національних строях, хлопці у вишиваних сорочках і чорних штанах. Від того часу ряди луговиків збільшувались, їхній слідуєчий виступ відбувся на повітовому святі в честь Івана Франка, на широкому громадському пасовищі села Потока. В тому святі брали участь коло двадцяти сіл, кожне з них у національних строях свого села. Третій виступ-фестин відбувся у селі Бабухові по жнивах, 1926 р., де луговики Черча брали участь.

Село Черче, маючи велику театральну залю з бальконом, великою сценою, що на ній пишались декорації гарно розмальовані малярем Баллясом з Рогатина, гостило багато разів у себе мандрівні театральні групи Когутяка, Сарамаци, Урбанського, а особливо театр Блавацького. Вони, по виступах у Рогатині, вступали і до Черча на дві, три вистави, граючи



*Драматичний гурток в Черчі 1927 р.*



*Хор учеників "Рідної Школи" в Черчі 1936 р.*

переважно історичні й побутові п'єси. Ніколи не оминав села чоловічий хор під батотою славного Дмитра Котка. Ці виступи давали місцевим акторам більше знання, енергії і праці над собою у своїх гуртках, а загалом мешканцям Черча культурної насолоди.

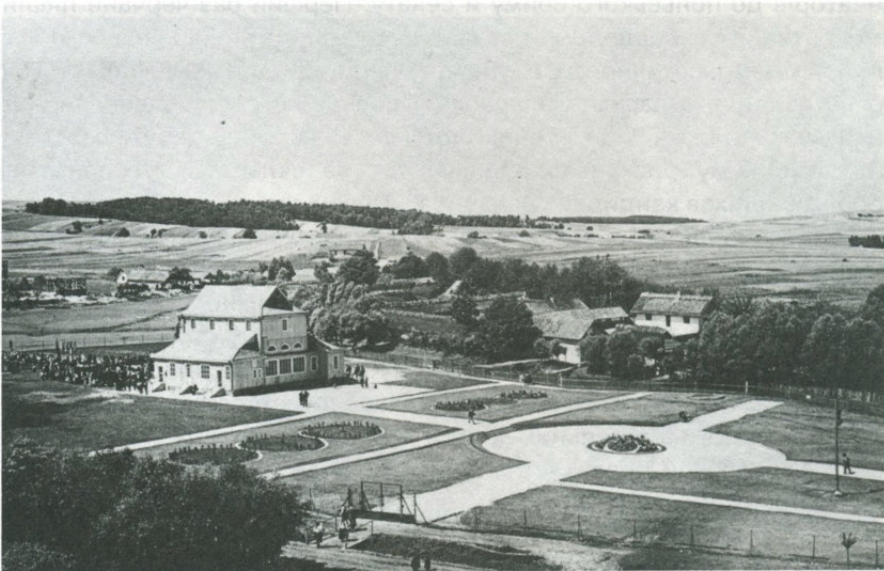
На релігійному полі, парох о. Іван Ратич у 1926 р. організував у Великий піст місію, що тривала цілий тиждень, під проводом отців Редemptористів. Вона мала велике виховне значення, бо в той час сунули ліві інтернаціональні сили на Черче і поблизькі села. За старанням о. Ратича, мистець Антін Манастирський розмалював іконостас великої церкви в 1924 р. Торговельна, господарська, рільнича і ремісничі ділянки росли й розвивались своїм ходом. Не було в селі вже корчми, село було чисто українське, жила в селі тільки одна польська родина Загальських і одна жидівська, що мала малу споживчу крамницю. З ремісників найбільше було ткачів, які ткали як для своїх потреб, так і для поблизьких сіл за запластою, було їх коло 50. Були кравці й шевці, що обслуговували тільки своє село, п'ятьох будівничих для місцевих потреб, трьох ковалів, Григорій Тицький, Ілько Гладун, Йосиф Келлер німецького походження, двох стельмахів, Іван Скородинський і Григорій Дмитрак, двох столярів, Василь Гладун і Загальський, який виробляв гарні меблі до хат. Були й сільські музики — Василь Цимбалістий, Григорій Чолій, Петро Геба і Петро Солтис, грали для весіль і танцювальних вечорів. Із продукційних підприємств треба відмітити цегельню й олійню — із зерен льону й конопель витискали олій, — їх власником був Іван Лібер. Грицько Гладун випалював гіпс, молов його і продавав. Деякі з селян додатково займались каміноломством для доріг і будинків. Спілка Гладунів у 1922 р. побудувала шостивальцевий моторовий млин, який молов муку не тільки для Черча, але й для поблизьких сіл, тому праця в ньому кипіла вдень і вночі. В ньому знайшли працю машиністи й мельники з місцевих жителів, керував тим млином Петро Гладун, син колишнього війта Теодора Гладуна.

Розвивались дуже гарно кооперативні підприємства, споживча у двох місцях, і Районова Молочарня, що її головою був Михайло Стек, скарбником Федір Гладун і книговодом директор школи Петро Бігус та його помічник, книговод і технік Петро Чубатий. Районова Молочарня охоплювала коло 50 сіл, оплачуючи частинно ветеринара й агронома для піднесення видаєності господарств. Більшість селян займались хліборобством, мали гарні коні, багато корів, годували свині, кури, качки, при хатах плекали сади, вирощували городину, найбільше кукурудзу, а далі капусту, огірки, моркву, петрушку, буряки й помідори. Із збіжєвих культур найрадше сіяли пшеницю, далі жито, овес, ячмінь, гречку і просо, вирощували льон і коноплі для прядива та олії, багато садили бараболі й стручкових рослин. У західній частині села, званій "Кут", було мінеральне сірчане джерело, яке ніколи не замерзало і болото-боровина, якими лікували, спочатку дуже примітивно, ревматичні болі. В 1927 році створилась спілка під назвою "Купелеве Заведення в Черчі"; його основниками були Василь Гладун (війт села), Грицько Гладун, Іван Гладун, Степан Дмитрів і директор школи





*Черче — курорт. Пацієнти — наші селяни*

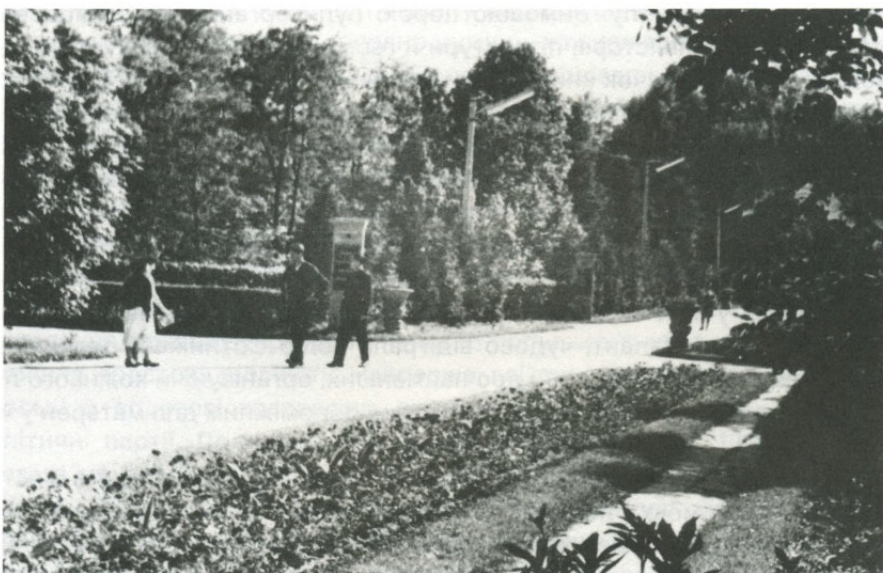


*Вид на купелеве заведення — курорт*

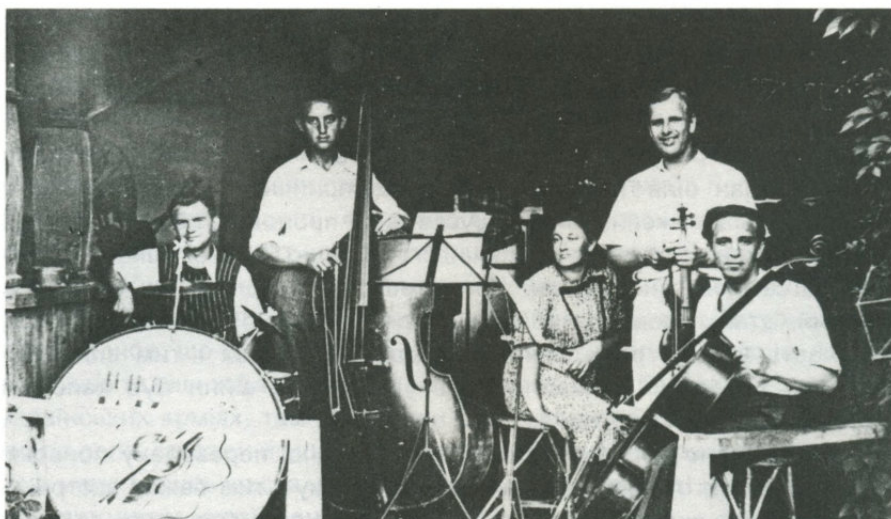


Петро Бігус. За проектом інж. арх. Романа Грицяя, раною весною почали будувати головний будинок, лазнички. Великі кошти були не під силу основників, спілку переорганізували, до неї дійшли лікарі зі Львова на чолі з Маріяном Паньчишиним, адвокат Степан Федак, Митрополит Андрей Шептицький і деякі співвласники нафтових акцій у Дрогобичі. Директором став Лев Лепкий, адміністратором Степан Бованко. В 1929 р. побудували "Палатку", де містились ресторан і забавова зала. На поштових картках була вже інша назва, а саме: "Живець в Черчі", в теперішній час зветься "Курорт у Черчі". Довкола купелевого заведення побудували нові гарні вілли, "Богданівка", власність Богдана Лепкого, під скалою "Амата", побіля неї каплиця, а там і будинок "Взаїмної Помочі Українських Учителів". Були й інші гарні вілли. Рівночасно черченські господарі перебудовували свої хати для вигоди лікувальників. Багато молодих хлопців і дівчат знайшли працю на час літнього сезону, що тривав через три місяці, в червні, липні й серпні. Ця частина села набирала з кожним роком більшого значення й гарнішого вигляду. В часі сезону приїжджали зі Львова політики, лікарі, мистці, актори, адвокати, підприємці, а з багатьох околиць священники. Приїжджали також із інших міст, а навіть з самої столиці Варшави. Між іншим, стало бувати адвокати Кость Левицький і Володимир Старосольський, директор "Малосоюзу" Андрій Мудрик, актриса Леся Кривіцька, та Єпископ Никита Будка. В палатці, в часі сезону, виступали наші славні співаки, Михайло Голинський, Руснак і Марія Сокіл. Оркестра Яблонського — Ябця — зі Львова пригравала через сезон, постала й пісня "Приїдь до Черча моя кохана", що її залюбки співали в багатьох містах Західньої України.

Дуже важна подія зайшла в березні 1928 р., — відбулись вибори послів і сенаторів до польського сойму й сенату. Перший раз черчани пішли до демократичних виборів проголосувати на кандидатів Українського Національного Демократичного Об'єднання, на кандидата Радикальної Партії, або на кандидата партії "Сельроба". Провідники села запевняли Андрія Гривнака, кандидата Радикальної Партії, що на нього віддадуть свої голоси, яких саме йому бракувало. Однак так не склалось, тиждень перед виборами приїхав кандидат "Сельроба", Лисецький, на передвиборче віче, провідники зрадили Гривнака і в день виборів коло 500 голосів впали на кандидата комуністів, який і так не виграв, але перепав Андрій Гривнак. По виборах черчани жаліли свого кроку та було запізно, задурманені провідники заїтували 80 процентів голосуючих у погану сторону. Деякі мешканці, а особливо поворотці з Америки й Канади, заразились лівими інтернаціональними поглядами, вони всіма засобами старались поширювати ті ідеї. В 1931 році на загальних зборах читальні "Просвіти", ліві переголосували і перебрали провід читальні у свої руки. В такій ситуації, Степан Геба, студент Високої Торговельної Академії у Кракові, Степан Баслядинський, абсолювент теології Духовної Академії у Львові, Олекса Чолій і Дмитро Хіцяк відновили діяльність кружка "Рідної Школи". Праця кружка пішла в багатьох ділянках, а, особливо, серед молодого покоління, що



*Черче — парк біля курорту*



*Оркестра "Ябця" Леоніда Яблонського. Зліва Іван Костюк, Н. Н., Наталка Бігус, Леонід Яблонський "Ябцьо", Н. Н.*

кінчало народню школу. Зимовою порою були організовані самоосвітні гуртки для вивчення історії, літератури й географії України, закуплено для молодих юнаків і юначок книжки з історичною, національною і релігійною тематикою. На високому рівні управа кружка поставила театральний гурток, що в ньому виступали Степан Геба, його дружина Ольга (бувша Космина), Мирослав Лібер, Мирослав Стек, Михайло Король, Петро Король, Стефанія Бігус, Маруня Пушкар, Роман Лисий, Ольга Гладун, Ольга Юрків, студент Гарматій, який перевищував усіх своїми акторськими здібностями. З'явилась і нова зірка, Дарія Ратич, дочка о. Івана Ратича. Вона була наша Заньковецька, у всіх обставинах, у всіх ролях вона полонювала глядачів, це був природний талант, чудово відіграла роль Сотниківни та інші. Не забула управа "Рідної Школи" і про найменших, організуючи кожного літа цілоденний дитячий садочок, що було дуже допоміжним для матерей у час жнив.

Кожного року, у літню пору, був організований рідношкільний фестин з багатою програмою у лісочку Павлова, недалеко купелевого заведення, а весь дохід ішов на поповнення молодечої бібліотеки. Для любителів спорту, управа подбала про дружину копаного м'яча під назвою "Черчанка", яка свої гри відбувала на гарному спортовому грищі близько курорту. Змагання відбувались з другими селами, а також з сильнішими дружинами з міст, як з "Лисонею" з Бережан, з "Юнаком" з Перемишлян і "Роксолянню" з Рогатина. Гурток копаного м'яча мав великий вплив на молоде покоління, що формувалось під впливом національних ідей.

Прийшов час, що Дмитро Лібер переїхав даліше від Черча учителювати, Степан Геба став працювати кооперативним ревізором на повіт Перемишляни, а Степан Баслядинський був висвячений на священика в квітні 1934 р. Тоді на їхні місця прийшли молоді учні гімназії — Мирослав Лібер і Мирослав Баслядинський, працюючи в кружку "Рідної Школи" в ділянках, де тільки заходила потреба. Треба особливо відмітити великий вклад праці голів кружка, а ними були: Олекса Чолій, Дмитро Хіцяк і о. Михайло Кравчук.

Навесні 1936 року о. Іван Ратич на власне бажання переїхав на парафію до села Ставчан, біля Львова, на його місце прийшов о. Михайло Кравчук, спокійний, зрівноважений, виголошував гарні проповіді, перекладав Святе Письмо на українську мову, включився у працю "Рідної Школи", викладаючи на самоосвітних курсах для позашкільної молоді. Він був до всіх привітний, став головою Надзірної Ради споживчої кооперативи, радо брав участь у всіх громадських нарадах, чи зборах і тим впливав на лагідніший їх хід. О. Михайло Кравчук під час війни був капеляном Українських Січових Стрільців.

У 1930 р. село Черче пережило пацифікацію, переведену польським урядом, який підготовляв нові вибори до сойму і тим бажав застрашити населення. Село окружила досить численна жандармерія і тоді, за списками, йшли до свідоміших селян ніби шукати за зброєю. Викидали зі столів і стіжків снопи, їх розривали багнетами і так змішували розкидані

снопи пшениці, жита, ячменю і вівса, у хатах рубали підлогу, копали ями, валили печі, били до крові, головно мужчин, кількох арештували й відвезли до тюрми в Рогатині. В читальні "Просвіти" порізали куртину, декорації, з бібліотеки викидали книжки й палили, у споживчій кооперативі змішували сіль з нафтою, цукром й іншими продуктами. Комісія Ліги Націй, приїхавши в Галичину, заїхала й до Черча з двома англійськими представниками й одним перекладачем. Вона мала нагоду побути в читальні та в кооперативі й побачити "культуру" польського уряду.

Війна у вересні 1939 р., здавалось, несе багато надій на краще. 17-го вересня 1939 р. советська армія вшашерувала в Західню Україну з гаслом визволення західних українців з пансько-польського ярма, та за тим гаслом прийшла жорстока дійсність. Найперше, всі культурні, рідношкільні, господарські й спортові товариства перестали існувати, з ними також і всі політичні партії. До Черча совети прийшли 20 вересня, 1939 р. і в їхній системі не могли існувати читальня "Просвіти", кружок "Рідної Школи", кружок "Союза Українок", т-во Сільський Господар чи спортове т-во "Черчанка", вже не було вільного обміну думок, як це було раніше в читальні, але зате безконечні мітинги для прослави советського уряду, його армії та їх верховодів. Вони змушували організувати колгосп, арештували кілька родин, відправивши їх у далекий Сибір, арештували директора школи Петра Бігуса, що його по кількох місяцях звільнили з тюрми в Рогатині. Спочатку головою сільради був Грицько Дмитрів, його замінив пізніше Грицько Гладун. У 1939 році село начисляло коло 2000 мешканців. При кінці червня 1941 р. в ході війни прийшла німецька армія, а з нею і німецька влада, від липня 1941 до 20 липня 1944 р. Настало дещо вільніше життя, але не повернуло воно до стану перед 1939 р. Примусові здачі контингенту збіжжя за малу ціну, брак товарів першої потреби, примусова висилка молодих хлопців і дівчат на роботи до Німеччини, сповільнили культурну працю села. Затє посилилась жвава підпільна діяльність молодого активу села, яка ще довго давала про себе знати і під новим советським режимом, що прийшов на зміну німецькому в липні 1944 р.

У кінцевих висновках треба підкреслити, що село Черче мало дуже гарне положення, урожайну землю, а віддалене від міста Рогатина на п'ять кілометрів, багато й часто користало з його культурних надбань. Багато молодих хлопців і дівчат ходили до української гімназії в роках 1909-1939 та закінчували її матуральним іспитом. Наявність багатьох учнів гімназії і студентів високих шкіл, підносило працю села на вищий культурний рівень. Згадати хочби, що в тих роках з села вийшло чотирьох лікарів, чотирьох священників та інших фахівців. У першій світовій війні багато черчан служили в українських арміях, там підносили свій рівень освіти, а повернувши по війні до села, ставали його провідниками в різних товариствах. Понад усе, Черче мало велике щастя, що всі священники, всі учителі народньої школи, були свідомими українцями, ставали в проводі села — як церкви так і світських установ, вони організували багато нових ділянок культурного, освітнього і господарського життя села. Живець Черче, чи як тепер кажуть

курорт, давав молодим мешканцям працю, давав і можливість зустрічі селян із великими мужами столичного Львова.

Треба підкреслити, що близькість Рогатина і курортники в час літнього сезону не мали впливу на ношу сільського населення. Дівчата й молоді замужні жінки й далі шанували народний одяг, в неділі і свята вбирали гарні вишивані сорочки, фартушки й жупани, а хлопці ходили у вишиваних сорочках.

Чи були й негативні сторінки села? Так, вони були всюди, а також у Черчі. Ліві, інтернаціональні переконання задурмили також і деяких черчан, вони призабули, що кожна влада, австрійська, польська чи советська несли приманливі гасла "Визволення", а в дійсності приносили чимраз гірше поневолення українського народу. Вони "визволяли" його не тільки від багатих матеріальних дібр, але також від давньої культури, мови, релігії, добирались і до душі народу.

Проте, велика частина черчан, незалежно від освіти, в теперішній час розсипані по цілому світі й ті, що залишились в Україні, мають право з чистим сумлінням сказати, що вони стояли твердо на національних і християнських засадах та у свій час сповнили великий обов'язок, докладаючи і свою цеголку до розбудови культурного, господарського і політичного життя села Черча. Вони були свідомі того, що воля можлива тільки у своїй незалежній національній державі, опертій на народній силі й християнській моралі.



*Комітет "Черчан" в Перт Амбой, Н.Дж., який збирав фонди на будову Народнього дому в Черчі під час Першої світової війни. Перший ряд зліва: Т. Іванило, Г. Клим, Г. Геба, Г. Дячишин, С. Куций, М. Чорний, М. Белнів, І. Данків, Г. Бабин, М. Стек. Другий ряд: Ф. Іванило, Т. Стек, Г. Квасниця, І. Курець, І. Попаца, І. Козак, В. Козак, П. Клим, І. Цимбалістй, Д. Белнів, Д. Дячишин. Фот. з 1924 р.*



VIII.

погади



МАРІЯ ГОЛОД

## ДИТИНСТВО В ЮНАШКОВІ...

### КРАЇНА КАЗКИ:

Летючий корабель приземлюється на скляній горі,  
безжурно котиться пахучий колобок по медовій дорозі.  
Від помаху бобрових рукавів царівни-жаби  
цвітуть сади розспіваними солов'ями.  
Кривенька уточка по метеному дворі похожає,  
від лютої змії Телесик утікає.  
Десть коло броду дніпрового риба танцює з раком,  
смолою смолиться Кирило Кожем'яка.  
У рукавичці зимовій ховаються усякі звірі:  
ведмідь, лисичка, зайчик, вовчик сірий.  
Михайлик-лицар копієм Ворота Золоті здіймає,  
гарбуз перістий родичів усіх скликає...

Країно казки незабутньої далекого дитинства!  
Зорієш ти мені сьогодні і назавжди.  
Заквітчана, замаєна піснями —  
країно казки в батька й мами.

### ЯБЛУНЬКА ДИТИНСТВА

З-поміж фіялок пахучих  
виросла яблунька дитинства мого,  
з кріслатим галуззям на окремій планеті.  
Вітражі зеленого листя  
світилися соняшним сяйвом,  
голубим небом пливли  
верхів'я саду.  
Яблука нестиглі  
приносили смак літа,  
пахнули вітром  
і співом пташок.  
У крісельці надобрійному  
сиділа щаслива година,  
переплітала з дійсністю  
казку.



## КВАРТЕТ ДИТИНСТВА

### ДІДУСЬ

достойний пан був  
і невідступна була  
файка на довгім цибуху.

Ніщо не смутило його,  
ані не дуже звеселяло.

Всі радощі й жалі  
остались де могила  
рудої молоденької Меласі,  
що матір'ю була  
дітей його.

### ТАТО

співав "Плотію уснув"  
на воскресній утренні.  
Мелодійним баритоном  
тайну життя і смерті  
розкривав  
у сільській церкві  
і в душах  
святково-весняних людей,  
сповіщаючи на всі  
чотири сторони світу  
Христос Воскрес.

### МАМА

на фортепіяні грала.  
Це Шуман був  
або Шопен.  
У мряці романтизму  
збувались наново  
померклі події  
і вже

тужливе серце  
одпочивало в тонах,  
запричастившись з'явою  
давно померлих  
рідних.  
Часом зривалася  
весела пісня  
про Дзюбу й козака,  
що напував коня:  
коралями сипався сміх  
змішаний із сльозами...

### БАБУНЯ

Олеся грала в карти  
на старосвітський лад.  
Тарок і преферанс,  
віст, фербель і лябет  
(лябет з конечності,  
бо гра отся без риску,  
а риск же все,  
що треба в грі)  
Мізерка, три царі,  
три дами, без адута,  
фігури на фігури,  
і очко і пагат,  
лиш зрідка  
вимушений пас.  
Гарячка і азарт  
так думку заливали,  
що на коротку мить  
не докучало вже  
жало жалібної журби.

## МОЇ БРАТИ

Я згадую весну з розквітлими садами.  
Лунав крилатий великодній дзвін.  
З церкви спішилися люди з пасками  
дорогою, утоптанною по дощі.

М'яко малим ніжкам в новеньких черевичках  
підстрибувати поруч трьох братів.

Бриніла радість в трьох молодих тонах  
неначе б вже дорослих голосів.

Ішли брати, як три олені кучеряві,  
підспівуючи весело собі.

І світло сонця рано золотаве  
лилося щедро на сади рясні.

Перекликалася іволга співами,  
зозуля закувала у гаю,  
а дзвін розгойданими переливами  
разом із піснею яснів, яснів.

Брати співали: "Злинь, злинь, чудна яр!"

І злинула яр чудна понад нив...

Здається, я летіла разом з піснею  
на крилах дзвону, що дзвонив, дзвонив...

Не вгадую, не знаю, чи осталося  
ще щось по свіжо втоптанних стежках,  
весняне сонце грається, як гралося  
із кучерями у буйних садах.

Та байдуже. Бо закарбований у пам'яті  
весняного дитинства дивний чар:

я бачу сонце в кучерях братів моїх,  
я чую пісню: "Злинь, злинь, чудна яр!"

ФАЛИНА ЛЮБІНЕЦЬКА

## В ПОЛОНІ СПОГАДІВ...

### РІДНЕ СЕЛО

Було собі недалеко від Рогатина таке невеличке село ЧЕСНИКИ. Простяглось воно у ярі, оточеному пагорбами.

На одному з них височіла, видна здалека, велика біла церква. Стоїть вона ніби на сторожі села, що простяглось у її підніжжі чотирма раменами. А в'їжджалось до цього села з головного шляху Бережани-Рогатин стрімкою дорогою повз узбіччя одного з горбів. І ви вже в центрі села. По правій стороні великий мурований будинок читальні Просвіти (колишня коршма), тут же за нею доріжка вправо. Зліва шумить потік у глибокому ярі, зправа, також під горою, великий будинок школи, в якій довголітнім директором, учителем і виховником був Микола Ромах.

Їдучи цією доріжкою, морозець проходить вам попід шкіру, щоб не скотитись у рів, бо доріжка вузька.

Але ось коні закручують вліво на місток і ви в'їжджаєте перед ганок великого білого дому. Це плебанія. Теж на горбу.

Внизу, крізь дерева, ви побачите господарські забудовання, а далі вправо — розлогий сад, серед якого "розсілась" велика пасіка.

Дехто цей закуток називав "малою Швайцарією", але мешканці села називали його просто "Гончарівкою".

В цьому то парафіяльному домі на початку цього століття побачила світ маленька Ася.

### БУДУВАЛИ ЦЕРКВУ

Ася бачила здалека, як росли мури, але цікава була дізнатись, як ці мури піднімались все вгору і вгору. Та батьки не дозволяли дітям іти на будову.

Але одного разу, коли тато й мама пішли на пообідній відпочинок, діти упросили "бабу", щоб пішла з ними до церкви. ("Баба" — це була селянка-вдова, під опікою якої батьки залишали дітей. Вміла чудово розказувати байки, які сама складала. Ася ніколи не знала її імені.)

Отож, пішли діти з тією "бабою" на будову. Вони погойдались на дошках, побачили зблизька робітників, які складали одна на одну цеглини, побачили якогось пана, що ходив біля церкви з паперами в руках і повернулись додому.

Батько суворо їх привітав, а мама, за непослух, запровадила дітей в кут і наказала за кару стояти в куті, та ще й обличчям до стіни. Такий то був виховний режим.

## ДО ШКОЛИ — ГІМНАЗІЇ

Деколи пополудні приходили до Асіного тата деякі сільські хлопці на навчання німецької мови. Тато казав, що це здібні хлопці, то треба, щоб вчилися далі в гімназії, а при вступному іспиті була вимога вже деякого знання німецької мови. Часом лекція відбувалась під грушкою й Ася, бавлячись м'ячем, нераз чула... "їх бін юнг, ду біст кляйн...".

## "ГІШПАНКА"

Втікали роки. Ася вже в гімназії "Рідної Школи" в Рогатині. До школи доїздить 10 кілометрів з молодшим братом Марком і кузинкою Ольгою.

Одного разу в місяці жовтні 1918 р. на великій перерві приходять до Асі брат і скаржаться на біль голови.

— Їдьмо додому, — просяться.

Ася бачить його зачервоніле обличчя, іде до Ольги (Ольга вже в VII кл.) — вона звільняє всіх з решти годин, їдуть додому.

Ввечері вже й Ася має гарячку, Ольга на другий день теж хвора; сестра шойно піднеслась з тієї недуги, за два дні вже й мама покпалась до ліжка. Хвора й вся прислуга. Неможливо дістати лікаря: одні хворіють, інші не хочуть приїхати, вже й ліків немає в аптеці проти гарячки й дошкульного кашлю.

За кілька днів Ася підвелась з ліжка. Помагає сестрі піклуватись хворими, пробує варити. Мама дуже хвора, померла бабуня, Ольга пробує вже ходити, Марко не може підвестись з ліжка, померла одна із домашньої прислуги... Тато цілими днями поза домом, бо похорони, сповіді...

## 1-ШЕ ЛИСТОПАДА 1918 Р.

Пізно ввечері 31-го жовтня хтось стукає до вхідних дверей на веранді. Ася відчиняє двері. Перед нею Юрко Кудрик (Ася знала його з гімназії, але він вже гімназію кінчав). Сьогодні Юрко у військовій уніформі. Вкочує свій ровер на веранду і каже, що хоче в пильній справі говорити з татом.

Тато, виинятково, цього вечора дома. Ася веде його до канцелярії. Там деякий час вони говорять, а потім тато виходить і каже Асі:

— Приготуй для п. Юрка добру перекуску, бо перед ним довга дорога...

Після вечері обидва виходять і тато повертається аж за деякий час. Другого дня зранку Ася бачить на церкві, школі, читальні "Просвіта" українські прапори. Прийшовши з церкви тато каже:

— Діти, маємо УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ. Цієї ночі українці перебрали владу у Львові.

Після сніданку, тато зібрався кудись іти, а перед виходом сказав:

— Якби хтось до мене мав справу, то я буду в Читальні.

За кілька днів наспіли вістки про бої з поляками у Львові. (Ні радіо, ні телевізії в той час не було.) Щоденник "Діло" не приходив. За кілька тижнів почули ми тільки усні перекази про упадок Львова й просування польської армії вперед.

## ПОВОРОТ ДО ШКОЛИ

Аж перед Святами Різдва хворі піднеслися з ліжок. Найдовше хворіла мама і брат Марко.

Свята пройшли в родинному крузі — спокійно.

Ася повернулася до школи. Марко все ще не зовсім одужав і до гімназії доїжджати не міг, а Ольга перестала також доїжджати, бо готувалась виходити заміж.

Яке ж було здивування Асі, коли ввійшла до своєї класи. Із понад 20 учнів залишилось зовсім небагато: тільки двоє українців-товаришів, і вона одна із товаришок. Всі інші — жиди. (Польської гімназії в тому часі ще не було і жиди ходили до української гімназії.)

Бракувало багато й учителів. Навчання відбувалось у двох серіях: Ася мала години навчання від 8-11, а Марко, коли почав до школи знову ходити, від 11-2 год. Приїжджали додому аж присмерком.

## ВЕСІЛЛЯ

В лютому відбулось весілля Ольги з проф. Андрієм Мельником. Було кілька офіцерів Української Армії. Один із них був дружбою Асі. Ася була дуже горда з цього.

По вечері не танцювали, бо тато сказав:

— Не можна танцювати, коли наші хлопці гинуть у боях.

Андрій Мельник мав закінчену освіту. Крім студій історії ще й теологію, а тому висвятився 1919 р. в Станиславові на священника і вчив в Рогатині релігії в 7-класі в державній школі. До гімназії учителювати більше не повернувся.

## НА НОВОМУ МІСЦІ

Весною 1919 р. Асіні батьки перебрались на передмістя Рогатина — Бабинці. Не легке це було перенесення. Коли виїжджали з села, люди зібрались великою громадою коло церкви. Жінки плакали, чоловіки кликали:

— Чому нас покидаєте, отче?... (Родина Асі проживала в тому селі кілька десятиліть).

Коли приїхали на нове місце, тато Асі замкнувся в своїй канцелярії на цілий день, мама мовчки снувалась по хаті, Ася по кутах плакала, старша

сестра Міля удавала ділову господиню, тільки Марко бігав по подвір'ї й бавився "в кічки" з новими знайомими.

## ВІЙНА ДОКОЧУЄТЬСЯ ДО РОГАТИНА

Минали дні. Вже не треба було вставати о 6 год. ранку, до школи не треба було їхати 1 год., тільки йти 5-8 хвилин. Час гоїв рану.

А тимчасом доходили до Рогатина тривожні вістки про дії на українсько-польському фронті. Польські війська наближались до міста. Вечорами вчувалось відлуння гарматних стрілів.

Одного дня, в травні 1919 р., появилось розпорядження дирекції гімназії:

— "Сьогодні навчання кінчається о год 11 ранку. Учні зберуться у школі завтра о год. 8-мій без книжок. Підемо до церкви на Богослуження, а опісля відбудеться роздача свідоцтв."

За декілька днів поляки зайняли Рогатин.

## НАПАД

Одного дня в часі обіду на подвір'я плебанії вїхала група польської кінноти. Кілька їхніх пострілів. Група жовнірів ввійшла до мешкання і з криком... "всіх вистріляти як псів...", почали все нищити: били вікна, лампи, порцеляну, нищили все хатне устаткування, тата Асі посадили на софу між двома жовнірами із націленими в голову пістолями. Мама дістала приступ атаки серця (хворіла на серце перед тим). Ася запитала сестру де лікарство, а котрийсь із жовнірів крикнув: "кулька в лоб, це найліпше лікарство...".

Безнадія... жах... розпука... Тільки Боже Провидіння допоможе!...

Але тут у дверях веранди з'явився польський офіцер, а за ним о. Андрій Мельник.

Жовніри зірвались на "струнко", а офіцер крикнув:

— "Марш звідтіля...". Нападники, похиливши голови, вийшли. Офіцер приступив до тата Асі й перепрошував, заспокоював маму.

Це сусіди повідомили про напад о. Андрія, а він пішов до польського священика, який мешкав недалеко і в якого власне станціонував цей офіцер, який урятував нашу родину. Аж увечері знайшли Марка, який втік з дому в часі нападу і сховався у сусідів.

## ПРОЛОМ БІЛЯ ЧОРТКОВА

Але за короткий час почали надходити вістки про офензиву Української армії під Чортковом. Польські війська поспішно "вицофувались". Рогатин знайшовся знову у володінні Української армії. Велику частину плебанії зайняло військо. Мешкали вищі офіцери.

Одного дня батьки Асі гостили їх вечерею. Ася підносила їжу гостям. До її ушей долетіла така фраза:

— "Ми йдемо вперед, але оглядаємось на "задні колеса", бо в нас мало амуніції..."

За кілька днів почався відступ Української армії.

Батько Асі казав прилагодити віз до подорожі. Запакували найпотрібніші речі й виїхали аж до... Чесник. Заїхали на плебанію. Там вже був інший священник, о. Заяць. Утікачів прийняли з правдивою українською гостинністю. Ася сховалась в саду й плакала, плакала. Все тут було їй таке рідне, а там, в Рогатині, поляки хотіли їх повбивати. Ледве вдалось мамі й сестрі її заспокоїти.

Батько з о. Заяцем кудись ходили, щось радили, а тимчасом люди принесли вістки, що поляки зайняли Рогатин.

Бічними дорогами родина Асі повернулась на Бабинці.

## ЗНОВУ В ШКОЛІ — ПРОФЕСОРИ

Новий шкільний рік почався з запізненням. До вищих клас зголосилось мало учнів. Від 5 класи зорганізовано тільки курси. Навчання відбувалось пополудні від 2-ої до 6-ої години.

Директором гімназії й курсів був письменник і літературознавець Денис Лукіянович. Вчив деякий час також географії. Ася його добре запам'ятала, бо дістала двійку з географії Америки, коли не вміла на мапі світу накреслити ріки Гадсон. Була виказана на конференції і дістала "добру научку" й від о. катехита, й від господаря класи і від батьків. Всі ці науки зводились до одного:

— То ти хочеш бути освіченою людиною і не знати історії й географії світу?... Історію й географію України маєш знати "на виривки", але мусиш знати загально й ці науки у світовому засягу...

Катехитом був о. Теодосій Кудрик. Учив він не тільки закону Божого, але був також опікуном і оборонцем учнів на конференціях.

Бувало по кожній чвертьрічній класифікаційній конференції, прийшовши до класи і записавши в деннику тему лекції, сідав на першу лавку, звернений до учнів (цього дня учні залишили ту лавку вільною) і починав давати нам "лекцію" такими словами:

— А ти, "любо", один з другим чого ходиш вечорами по "коліївці" (вулиця, що вела вздовж залізничного шляху, була обсаджена деревами, серед яких тут і там були лавки. Парку в Рогатині не було) і куриш, замість вчитися. То я буду за тебе на конференціях "світити очима". Твій тато тягнеться з останнього, посилає тебе до школи, щоб ти став кимось, а ти "дурієш". Скільки років будеш сидіти в гімназії?

Учні, похиливши голови, покійно слухали "науки", тільки дехто, оглянувшись, шепнув:

— "Видиш, то до тебе..."

О. катехит кінчав свою "науку", ішов за катедру і година релігії починалась.

Господар класи приходив по конференціях з каталогом в руках, відчитував, хто був виказаний з якого предмету, хто мав обнижену поведінку, закликав до поправи, повідомляв, що в наступну неділю буде вивідна конференція для батьків учнів і починав свою годину. А учні цього дня, найбільше на перервах, говорили, які то професори "недобрі", що дають нам двійки.

Найбільше запам'ятався Асі проф. Микола Угрин-Безгрішний — поет і літератор, відома постать із Січових Стрільців. Вчив він українську мову й літературу. Гарно викладав літературу, цитував деколи й власні вірші, захоплював своїм викладом. На задачі давав часто вільні теми (які Ася любила писати), заохочував до читання книжок. Вів драматичний гурток в гімназії і сам не раз виступав поряд з учнями.

Проф. Андрій Мельник (згаданий вище) учив деякий час історії України. Учні його любили, бо часто жартував і поводився з ними, ніби зі своїми молодшими товаришами.

Після відходу зі школи дир. Дениса Лукіяновича, школу очолював проф. Михайло Кужиль. Він вчив латини і греки. Ася ці предмети любила, а особливо греку, мітологією якої захоплювалась. Ася мала клопіт з грекою, бо в тому часі загикувалась, а читання текстів Іліяди часто зачиналось від звука "г", якого вона не могла вимовити і часом діставала двійку. Професор мав спадаючі вуса, які дрижали, коли він сміявся, а учні мали потіху. Був вимагаючий, викладав сухо, але більшого клопоту з ним його вихованці не мали.

Після відходу зі школи проф. Андрія Мельника, історію вчив проф. Борис Кудрик, відомий композитор і музиколог. Матеріал викладав серіями і питав також "партіями". Учні дуже скоро пізнали його "слабу сторону" — музику й з того приводу "втинали на годинах різні штуки". Коли наближалась "партія", Ася "нехотячи" забувала на катедрі ноти, які вишукувала на стриху поміж якимись старими нежитками. "Бусьо" (так всі його називали), сідаючи за катедру, розгортав ноти, переглядав їх, часом навіть вистукував по катедрі пальцями. Учні пильно сліdkували за професором, час питання старої лекції минав, професор дивився на годинник, закривав нотес, відкривав свої записки і починав викладати, а учні з полегшею віддихали.

Часом ще учні запитували його, де живе Бетговен. Це впроваджувало проф. Кудрика в гнів. Тоді він, піднісши голос, закидав нам невігластво і викладав нам дещо із біографії того композитора, а ми знову чекали, поки промине час питання старої лекції.

Математики й фізики вчив проф. Григорій Заморока. Ася до тих предметів не мала "серця". Задачі відписувала, зрештою спускалась на підповідання товаришів-жидів, які в цих предметах передували.

Проф. Володимир Грицай вчив природи. Лекції часто відбувались в природничому кабінеті. Про нього учні знали, що в кожную вільну хвилину він іде до лісу, збирає там всілякі зразки квітів, дерев, кущів і що навіть



його приватна кімната була так заповнена подібними зразками рослин та навіть випханих плазунів і звіряток, що майже не було місця для його ліжка й бюрка.

Одного разу приніс він до школи живого вужа, щоб показати учням, як можна ловити навіть трійливих гадюк руками і їх унешкідливлювати, але учні повтікали з кабінету і поки професор поскликав нас і вмовив, що небезпеки немає, велика частина шкільної години проминула. (Вже в часі німецької окупації Ася зустріла його у священничій рясі. Казав, що висвятився, бо крім закінчених студій теології ще й студіював природу. Був приватним секретарем і сповідником Слуги Божого Андрея, залишився у Львові, помер на початку 1970 р.)

Німецької мови вчив проф. Іван Керницький, був дуже офіційний, діловитий і вимагаючий.

## РЕКОЛЕКЦІЇ В ЦЕРКВІ СВ. ДУХА

В деяких роках реколекції перед Великоднем відбувались для учнів гімназії в цій церкві. Вона була дуже стара. Увійшовши всередину, ви відчували вологість і тхнуло цвіллю. Довкруги старі малюнки, широкі кам'яні плити на долівці повикривлювані, панувала півтемрява. Лавок в церкві не було. Тільки під бічними стінами одна-дві лавочки для німецьких людей, які стояти не могли.

В часі реколекцій Ася любила сідати на схід бічного вітваря перед іконою Матері Божої.

Одного разу пригадала собі легенду про цю церкву: в неділю по-полудні паламар через недогляд замкнув в цій церкві одну жінку. Опівночі цій жінці з'явився грішник і просив її дати за нього на Службу Божу, бо він дуже мучиться в пеклі. На знак своєї появи він поклав на дошку, яка лежала побіч, свою руку й на ній залишились випалені зариси його руки. Ця дошка мала переховуватись в захристії. Ася дуже хотіла цю дошку побачити, але не мала відваги запитати про неї о. катехита.

Часом по реколекціях у теплі весняні дні Ася ходила з товаришками на "коліївку". За ними тягнулись і товариші. Одного разу, коли Ася з реколекцій не повернулась разом з Марком, мама гостро запитала її про спізнання. Коли Ася мовчала, Марко ніби нехотючи прошепотів:

— Вона ходила з хлопцями на "коліївку".

Мама повчала Асю про роздумування, про свої провини і поправу, а коли віддалилась, Ася відвернула свою голову до Марка і схвильовано сказала:

— Фаґас!

## "ПОЛІТИКА"

1-ше травня 192.. р. Учні як звичайно прийшли до школи з книжками. Був теплий весняний день. Перша година пройшла як звичайно. Але на

перерві один учень з VII класи ходив з класи до класи й заповідав:

— Товариші! Сьогодні в світі є робітниче свято. Ми рішили солідаризуватись з робітниками і сьогоднішній день будемо також святкувати. Йдемо додому...

Учні чимскоріше почали збирати книжки й виходити з клас. Учителі, зауваживши те, вибігли з канцелярії, почали умовляти учнів, щоб цього не робили, бо можуть замкнути школу. Але це не дуже допомогло, бо багато учнів вже було на подвір'ї.

Дирекція вирішила улаштувати цього дня шкільну прогулянку. Учні залишили книжки в школі і всі ми під проводом учителів пішли в поблизький ліс. Вернулись аж пополудні.

Багато учнів мали по класифікації обнижену поведінку.

Коли Ася була в VI кл., появилось оголошення дирекції при кінці шкільного року, що продовження курсів не буде. Ася кінчала гімназію сс. Василіянок у Львові.

## СТУДЕНТИ ЙДУТЬ З КОЛЯДОЮ

Будучи студенткою, Ася приїжджала до мами на Свята Різдвяні й Великодні, бо вакації проводила в пластових таборах.

Одного разу, приїхавши на різдвяні ферії, довідалась, що в Рогатині засновано гурток студентів та що гурток рішив піти з колядою на "Рідну Школу". До участі запрошено й Асю.

На проби сходились в будинку гімназії, хором диригував проф. Цепинський, учитель співу в гімназії.

Рішено було піти з колядою на Свят-Вечір після вечері. Збірка хористів — в гімназії.

Колядування починали студенти від о. пароха Рогатина (о. Т. Кудрика), прилучувалась до них його дочка — солістка Ліда. Потім студенти йшли з колядою до тодішнього директора гімназії Антона Крушельницького, де до колядників прилучувався його син Іван. Він не співав, тільки тягнувся за колядниками одним із останніх, не брав участі в розмовах, а дівчата шептали, що він певно щось "компонує". (Письменник Антін Крушельницький і син його Іван, поет, переїхали з родинами у наддніпрянську Україну, де батько й син були розстріляні більшовиками в початках 1930-тих років.)

Потім колядники ходили вже від хати до хати.

Наближалась 12 год. ночі. Колядницька група студентів зупинилась на розі біля костьола. Аж тут наближається до неї друга група колядників: дута оркестра читальні "Просвіта" в Рогатині, що нею диригував Михайло Пиріг.

Обидва диригенти вирішили проспівати спільно кілька коляд. Починають колядою "Бог Предвічний" в супроводі дутої оркестри (дута оркестра грає притишено), а потім коляда "Бог Природу", сольо Ліди... Відкриваються вікна сусідних камениць — домів, на другому розі вулиці

з'являються поліцейські, але до колядників не підходять. І раптом — оплески з вікон, хтось кличе: "браво... браво... ще... ще..." (польською мовою).

А місяць так ясно сипле своє проміння... Ще одна, дві коляди... Поет Іван спинається на підмурівок огорожі біля костьола та, струснувши своєю ясною чуприною, починає рецитувати "У твоїх очах, дівчино, келих вічного вина...". Дівчата оглядаються одна на одну, неначе питаючи, до котрої із них ці слова. Але кому ж вгадати задум поета? Ще одна коляда... Відчиняються двері із камениць і якийсь чоловік наближається до колядників, питаючи польською мовою:

— Чи збираєте на якусь ціль гроші?

— На Рідну Школу — на гімназію!

— О, то це та школа, що недалеко моєї камениці. Прийміть і від мене даток, бо гарно співаєте.

А з іншого дому вибігає двоє підлітків (говорять також польською мовою) і простягають руки із датками.

І ще одна коляда: "Нова радість стала...".

Колядники розходяться додому, бо на Різдво о 6 год. ранку треба вже бути в церкві.

Кажуть, що цей звичай студентського колядування тривав ще довго після виїзду родини Асі до Львова.

## СТУДЕНТСЬКА КОЛЯДНИЦЬКА ГРУПА ПРИ ДАЛЬШІЙ ПРАЦІ

Кожного Різдва 12-та година дня призначена на зібрання у о. пароха Рогатина, щоб віддати йому пошану й скласти побажання. В тому часі сходились там старі, старші й молоді. Ці останні мали звичайно свій "кацентіш" в одній із дальших кімнат. Звичайно, все були голосні й старші приводили їх до порядку.

Пополудне й вечір на Різдво були призначені на колядування церковних братств і інших організацій на свої цілі.

Другий день Різдва Христового здавна був зарезервований студентським хором на поїздку до Добринова, до о. пароха Григора Скаскова, де після колядування відбувалась ще й забава, — бо це ж молодь.

Третій День Різдва — це вже здавна був днем о. Степана Городецького, декана, відомого громадського діяча рогатинського повіту й визначного мецената гімназії "Рідної Школи" в Рогатині.

Скоро пополудні студентський хор вибирався вже туди їхати, але їхали тільки хлопці, бо о. декан був "целібс" (казали, що дівчатам їхати туди не годиться). До студентського хору часто долучувались ще й старші учні рогатинської гімназії, щоб зложити йому свою пошану-подяку й побажати ще довгих літ.

Новий Рік був днем о. Василя Соловія, пароха Пукова, відомого в повіті проповідника. Але над усе полонив він усіх своїм прегарним бас-баритоновим голосом і своєю незрівняною інтерпретацією народних пісень, а деколи й оперових арій при акомпаніменті гітари.

І в Пукові не обходилося без розваги для молодих.

Ще деколи на Йордан відбувались "великі сходи" у пароха Жовчева о. Петра Смика, де також не бракувало й молоді і забави.

Всюди звучала українська коляда, українська пісня, не тільки для піднесення її краси, не тільки для звеличання наших прадідівських звичаїв, але й для відзначення нашої установи, якою була "Рідна Школа", що навчала й виховувала тисячі українських дітей, які інакше були б позбавлені навчання рідної культури при дуже обмеженому українському шкільництві, особливо, середньому, через утиски польського уряду.

А там вже треба було збиратись до Львова, бо різдвяні ферії кінчались. Потім вже тільки студенти Рогатинщини слідкували за звітами Головної Управи Рідної Школи у Львові, де були згадки про дари на "Рідну Школу" в Рогатині і околиці з нагоди Різдва Христового і про тих, що їх призбирали.

Востаннє Ася побувала у рідних сторонах незадовго перед виїздом з України. Яюсь, однієї суботи ввечері, вибралась вона з сестрою в дорогу. В неділю ранком приїхали на станцію в Пукові. Йшли знайомими дорогами-стежками до Чесник та пригадували давні роки. Зайшли до церкви. Люди пізнали їх (особливо сестру). Після Богослужби вітали їх, як рідних, одні наперед одних запрошували зайти до них, укладали навіть чергу. Це було незвичайно зворушливе.

Але час наглив: Ася і сестра відвідали могили своїх предків — Медвецьких, побули в кількох сусідів і відїхали до Рогатина. Там відвідали могилу батька, біля церкви св. Миколая, і сестра повернулась до Львова, а Ася поїхала в службову поїздку в напрямі Коломиї, яку відбувала з доручення Українського Центрального Комітету у Львові.

І хоч з цього часу пройшло багато, багато років, родинне село Чесники й поблизький Рогатин, де пройшли, проминули дитячі і юнацькі роки Асі, ще ЖИВИ теплими спогадами в далекій, незабутій Україні й до тих спогадів Ася повертається на схилку життя в кожную вільну хвилину.

КОНЮШЕЦЬКИЙ

## ПАЦИФІКАЦІЯ СЕЛА КОНЮШОК

*(Лист з села)*

Дня 14-го жовтня, о 10-тій годині перед полуднем, приїхав у село Конюшки, Рогатинського повіту, відділ 6-го полку польських уланів. Пацифікацію почали ще перед вїздом у село, стрінувши по дорозі господарів, що того дня відвозили цукрові буряки на залізничу стацію в Рогатині. Улани розїхлись на оба боки дороги і переїжджаючих серединою селян били, приговорюючи: "Чому не здеймеш чапкі, кабане?" Хто на те нещастя надїздив, той уже сам шапку здіймав, але й того не минули стусани і побої, бо казали "Ми не попи," щоб шапку здіймати.

Почувши, що в село йде військо, селяни стали втікати в поле та в ліс, але не всі втікали. Польські войовники погнались кіньми за втікаючими й наздігнавши брали перед коней, командували "беґем" і гнали назад в село. Зігнавши всіх людей, заставили мужчин чистити коней та молотити овес, не зважаючи, чи хто старий або хворий, а жінки мусіли порізати й поскубати курей, качок і гусей і все те зварити для уланів на обід. До свідоміших громадян позаводили по 10-20 коней, а що за винятком двох всі вони незаможні, то по виїзді війська в коморі й на оборі мало що лишилося.

Розквартирувавшись поділилися на кілька груп і взявши до кожної по одному поліцаєві для проводу пішли по селу. Перша трупа збирала по хатах гроші та всякі вартісні речі і до того кожний господар мусів додати принайменше десять пачок тютюну. Друга і третя групи пішли на ревізії, які переводили в Михайла Кульчицького, Михайла Ількова, Костя Данилкова, Михайла Панькова, Василя Печарського, Осипа Димкара, Івана Коритка, Осипа Юґана. Всі вони вспіли в час втекти з села і тим вратувалися від фізичного насильства, але по ревізії залишилася по хатах велика руїна. Жінку Михайла Кульчицького улан ударив рушницею в груди так, що вона зімліла. Застали дома Дмитра Сьома й Петра Михайлика, в обох забрали по безрозі, а в Михайлика також 230 золотих, і обох побили.

Четверта група, яких тридцять уланів під командою офіцера і всі з сокирами й молотами, пішли в місцеву кооперативу, виломили двері й вікна і на команду кинулися рубати й руйновати все, що було в кооперативі.

Споживчі товари, як сіль, риж, цукор та інше зсипали на купку й зілляли нафтою, всякий інший крам, залізний, полотно тощо повикидали на вулицю і з вулиці вечором забрали. Але за яких тридцять мінут з кооперативи лишалася лиш руїна. Урядження і товар у кооперативі представляли в той час яких 7,000 золотих.

П'ята група зігнала радних на засідання громадської ради щоб зробили ухвалу й підписали декларацію, в якій головні постанови такі: Громадська рада зобов'язується коштом громади покрити всі шкоди з саботажів, без огляду на те, хто саботаж спричинив (отже й без доказу, що справді був саботаж) і друге що громада зобов'язується виконувати всі доручення адміністраційних і поліційних властей без огляду на те, чи вони сперті на правну основу, чи виходять з ініціативи самої власти. Свідоміші радні на засідання не прийшли і тої декларації не підписали, і тому поліцаї позганяли заступників і загрозивши побиттям і двотижневим побутом уланів в селі примусили о другій годині вночі декларацію підписати.

Та сама група, що зруйнувала кооперативу, так само потім кинулася на читальню так, що не лишилося ні дверей, ні вікон, а зі сцени, крісел і бібліотеки лише купа трісок і порваного паперу. Навіть підлогу попідривали і мур полупали. Зробили шкоди на 3,000 золотих.

Цілу ніч улани шукали по селу за дівчатами, членами театрального гуртка при читальні "Просвіти." Анні Димкар і Досці Дуда ледве вдалося вирватися з рук трьох уланів і сховатися до сусідів.

В нашій селі фільварку не спалено, але рада громадська мабуть розгнівала дідича своїм становищем у справі громадських оплат і робіт, що їх розкладала відповідно до маєтку громадян. Громадська рада ніколи не нарушувала законів і правних приписів, а, навпаки, все протестувала проти безправних указів староства, поліції і повітового виділу. Управа кооперативи даремно упоминалася, щоби управитель місцевої школи, Собецький, віддав їй довг у сумі 240 золотих, а селяни жалувалися перед владою, що подавали йому гроші і на книжки, а діти книжок не мають і грошей віддати не хоче. Влада за те йому нічого не сказала та за те наша громада дістала від фашистського польського уряду таку "заплату."

*(Взято із: Народна Воля, 2. грудня 1930, ст. 2-3)*

ОТЕЦЬ О. ПРИСТАЙ

## ВІДПУСТ НА СВ. МАРКА В ЖУРОВІ

(Зі споминів з минулого й сучасного о. О. Пристая п.з. "З ТРУСКАВЦЯ У СВІТ ХМАРОДЕРІВ" — Львів-Нью Йорк, 1935, з видавничої спілки "ДІЛО", Львів — Ринок, 10)

Не маю відваги назвати Журів ні містечком, ні селом, бо він був, як то кажуть, "ні кіт, ні пес". В нашій мові не було для нього відповідної назви. Але дооколичні люди описували його вірно й дотепно. Вони казали: "Як хочете знати, що значить Журів, то вважайте! І звідси вода й звідти вода, а в середині біда..."

Справді, Журів був між водами, бо лежав на рівнині між чернівським і журівським ставом, а через саму оселю перепливала річка Свірж. Тому Журів був просто гніздом безлічі грубих, расових і дуже дошкульних комарів, які немилосердно ссали кров з людей і худоби. Другою напастю Журова була малярія, що особливо дошкуляла тим, які нещодавно оселювалися там. Зате журівських мешканців, що жили тут від народження, не чіплялася так немилосердно.

Журів був трохи подібний на східньогалицьке містечко і його головною прикметою був "ринок", довкола якого були жидівські хати, які зрештою зовнішнім виглядом небагато відрізнялися від хат місцевих господарів. Вони були, здебільша, вальковані й рідко дильовані та мали побілені стіни й тростиною пошиті стріхи. Чолом були звернені до обори, а причілками до ринку. Городи біля хатів межували своїм долішнім кінцем з рікою Свіржом і під час повені заливала їх вода. Тому звичайно вони були тільки вигоном для гусей і качок, а ярину садили на полі.

На т.зв. ринку були прилюдні будинки. В'їжджаючи на ринок дорогою з Григорова, можна було бачити тут по лівій стороні, зараз над ставом, польський старовинний, великий мурований костьол, а біля нього мурований дім польського священика з городцем перед ним. Праворуч тарахкотів двірський млин, що мав два колеса. По обох боках цього ринку були хати журівських громадян. А в самій середині стояв чотирикутній і з цегли вимурований двірський будинок, що колись, під час рокових ярмарків, був заїздною корчмою. Якраз перед моїм приходом до Журова, дідич продав громаді половину цього дому й там примістили школу. А другу половину він винаймав місцевому поштовому урядові. Трохи нижче цього будинку стояла опущена ліплянка, де раніше була школа. Напроти неї була укра-

їнська католицька церква з рівним майданом навкруг неї. Зараз за церквою переходилося містком через відногу річки Свіржа і в цьому місці урядово закінчувався Журів, а натомість починався двір Стефана Тустановського.

Прийшов нарешті день 8-го травня 1903 року, що його нетерпеливо очікували всі щирі серця моїх журівських парохіян. Містечко прибралося на це велике свято, як ніколи перед тим. Зокрема, читальняний дім, що був гарно відновлений, вибілений і замаєний, звертав на себе увагу прохожих. З цього просторого будинку, де колись була корчма, себто осередок деморалізації, повівав тепер величавий жовтоблакитний прапор. А по обох боках біля нього були герби України. Вікна читальні блищали й усміхалися ясним світлом сходячого сонця, що своїм могутнім відблиском засяяло й у нашій власній хаті. Це було сонце щастя й радости!

Церква була замаєна зеленню і жовтоблакитними прапорцями. Довкола неї стояли молоденькі липи, що їх був посадив о. І. Созанський, — з-поміж них вона виглядала прочан, священників і процесій. Також і нарід прибрався, як на Великдень та бадьоро очікував приходу першої процесії. На неї ждала на майдані процесія журівської церкви, щоб якслід привітати дорогих гостей. А втім, вже заграли дзвони в нашій дзвіниці. Люди почали розглядатися, звідкіля надходить перша процесія.

"З Колоколина, з Колоколина!" — гукнув парубчак, що стояв на варті. Він мав дати знати, з котрої сторони зближається процесія, щоб місцеві пішли їй назустріч.

Ледве зійшлася журівська процесія з колоколинською, щойно почали дружно вітатися, а священники поцілувалися, як знову рознісся гомін дзвонів. Вони радісно сповіщали, що вже йде друга процесія з Григорова, за нею — третя, з Підмихайлівців, четверта з Чернева, п'ята з Букачівців, шоста з Вишнева, а сьома з Воскресінець... На журівському ринку було стільки процесій і юрмилося так багато народу, як іще ніколи досіль.

Перед церквою розсілися різні жебраки й каліки, що також довідалися про журівський відпуст. Вони звичайно ходили до Кохавини, Гошова, Милятина й на Кальварію, отже так само прийшли тепер до Журова. Своїми жалісними піснями випрошували собі милостиню. І місцеві жида не прогайнували цієї нагоди, — розташувались зі своїм крамом перед домами, приманюючи прочан різними способами, щоби вони купували колачі, обарінки, солодоші, свисталки, гармонійки, когутики і т.п. Цілий майдан хвилював народом, — жива маса людей пересувалася з одного кінця на другий і виглядала, немов величезна купина муравлів.

В церкві почалася велика Служба Божа. До неї стало три священники і два диякони. Вишколений місцевий хор співав з нот. Водночас відправлялася друга Служба Божа надворі, перед церквою. Бо ж стільки було прочан, що багато з них не помістилося всередині. Перед "Благословеніє Господне на вас" рознісся в церкві баритоновий голос:

— Люди, виходіть надвір! Тепер буде проповідь під голим небом. А по ній підемо з процесією на посвячення читальні "Просвіти" і читальняної крамниці!



Залопотіло на вітрі кількадесят церковних хоругв, немов ріжнобарвні крила. Вони купалися в ясному промінні лагідного травневого сонця, що ним Всевишній щедро благословив наше свято. Стихією рушила церковна процесія, яку щиро вітав жовтоблакитний прапор з будинку читальні. Вона ось там, наче справжня твердиня, а навкруг неї ціпкий мур із живої маси народу. Скінчилося водосвяття і наступила церемонія посвячення. Отець А. Пеленський з Княгинич, бувший завідатель Журова й перший поважний організатор цієї громади та будівничий її нової церкви, відкрив свої уста. А з них поллила по цілому майдані срібна течія палких і зворушливих слів:

— Возвеселитися та возрадуватися належиться нам, яко брат твій мертв бі й оживе, та ізгибл бі й обрїтєся!.. Поверх тридцять років не було в Журові української церкви. Нарід ходив до костьола. Спївав там польські літанії. Забув свій обряд. І винародовлювався! А тепер вернувся до своєї рїдної Церкви та покоровився їй, немов той блудний син. І прирікає, що вже ніколи не залишить її!..

І якраз в ту саму пору закінчилася Служба Божа в костьолі. З нього вийшло не більше, ніж 50 людей, виключно колонїстів. Бо місцеві латинники не пішли до костьола на відпуст св. Станислава, а до церкви на відпуст св. Марка.

... По відпусті прочани розїшлися, але всім їм залишився приємний спомин з цього свята. Зокрема, журівські українці були горді, що їхні заходи увінчалися таким гарним успіхом. Вони ж дали знаменитий приклад, що не плачем і наріканням, або гнівом і ненавистю, а лише щирою посвятою і пильним трудом можна виконати велике діло. Бо чи варто нарікати, що беруть нам землю з-під ніг і зневажають наш обряд та церкву, а водночас своєю байдужістю, лїнивством, заскоружлістю і безрадністю це просто запрошувати ворога до себе? Мовляв, приходь, бери нас за чуба й веди, куди сам хотїтимеш! Ми підемо за тобою, хоча і в ярмо неволї, тільки візьми нас під свою ласкаву опіку!...

\* \* \*

Отже, в журівській церкві почали відбуватися три відпусти на рік. Окрім того, місцева читальня "Просвіти" мала вже власну хату. А також оснували тут церковний хор і читальняний шпихлїр. Відтоді повіяло в Журові та в його найближчій околиці здоровішим повітрям. Передусім, усі журівські українці, без виїмку, ходили до церкви і відзвичаювалися від костьола. Що ж більше, навіть римо-католики радо приходили до церкви, куди особливо приваблював їх наш гарний церковний спів. Очевидно, кс. Бонковський накидався на них з лайкою, що братаються з нами в церкві й у читальні. Водночас і сестри Фелїціанки почали тратити свої впливи серед нашого жіноцтва. Їхня агїтація, щоби наші діти ходили до них на "пацьорки й рожанці", не мала тепер такого успіху, як давніше. Це відчули також вони на своїй жебранині, бо й для неї не було вже сприятливих умовин.

(Передрук з усучасненням правопису й мови)

АНДРІЙ ДЗЕДЗИК

## ОБРАЗКИ З МОГО ДИТИНСТВА В ЧЕРЧІ

Черче зв'язане у моїх дитячих спогадах передусім з грибами. Гриби! Я їх дуже любив! Осінню порою, як дерева в Павлові прибирали чудові різномодні краски, ми, себто я, моя сестра Оля, теолог Василь Німий і його брат Ромко, вибиралися до недалекого ліска Павлова, щоб назбирати різних грибів: підпеньок, козарів, щираків-боровиків і інших родів, з яких моя мати приготувляла пресмачну їжу, заправивши їх сметаною. Заки їх смажили, засягали ми поради в матері теолога Василя, котра провіряла гриби, щоб не попали між них отруйні.

Веселі йшли забави літом на оболоннях коло т.зв. "Рифиних", там ми з моїми ровесниками вганяли за різними бомками й мотиллями, чи гралися в забаву т. зв. "шури бури на капуре". Була це складна забаву: при допомозі довгих палиць до викопаної ямки ми заганяли галку, зроблену з коров'ячої шерсти: ми її самі стовкали! Докладний опис тієї забави забрав би тут багато місця.

Зимою, на саморобних саночках, ми з'їжджали з високої гори, недалеко родини Підгайних. Одного разу нам удалось викрасти в сусіда санізалубні. З тяжким трудом випхавши їх на саму гору, з'їздили ними з шаленою скорістю, через оболоння аж до дороги, якою їхалося в пізніших часах до купелевого заведення "Черче", де як відомо лікувались люди в сірчаных купелях від ревматизму.

Під час Першої світової війни, коли УСС-и мали свій постій в Черчі, ділилися зі селянами військовими харчами, головню м'ясом. З того часу пам'ятаю таке із їхнього перебування в Черчі: при дорозі, що вела попри садиби родини Косминів (Манюків), в напрямі до господарів Стеків (Хлистого) до гостинця на Підкамін'ю, недалеко т.зв. копанки (де пралосся праниками білизну) стрільці побудували на рівчаку, повному прудкої джерельної води чудовий мініатюрний млин з чудовим млинським колесом, що оберталося під напором чистої хрустальної води, котра впливала з недалекого джерела. Ціла ця споруда була обведена березовими парканцями й поруччями з дощаними хідничками та засадженими маленькими деревцями. Це чудо стрілецької архітектурної техніки подивляли старшини, що приїздили з інших частин постою. Приїздив і сам отаман Гриць Коссак і інші визначні старшини. Хто був автором цього "чуда" — не пам'ятаю.

Наші Українські Січові Стрільці були дуже веселі хлопці. Вечорами лунали стрілецькі пісні; стрільці в вихідний час залицялися до дівчат. Але панувала в них строга дисципліна. Карали переважно за п'янство або за побиття з товаришем за дівчину. Коли стрільці відходили зі села, всі пращали їх дуже тепло, а сльозам дівчат не було кінця; стрільців проводили далеко поза село!

Літом 1915 р. квартирували якийсь час в селі москалі, які також робили свою муштру на оболоннях. Назагал жовніри ці були досить коректні, не грабували населення, навпаки, багато людей користало з харчів, що їх було в москалів подостатком. Нас малих хлопців звали "мальчиками", давали нам їхньої пшоняної каші зі шкварками. Груба солонина з їхнім хлібом нам дуже смакувала! А вже що до "сахару" (себто цукру) — то обдаровували нас повними кишнями. Були побожні й перед сніданням відмовляли "Отче наш". Нас, малих дітей дуже любили, бо таких лишили дома й тужили за ними. Дуже боялися йти під твердиню Перемишль, де їх потому багато полягло. Навіть були склали таку пісню: "Бережани оминули, Рогатин спалили, під великим Перемишлем кровцю ми пролили". Серед них було багато українців, які зовсім не боялися говорити по українськи.

Мій батько вів різні диспути на політичні теми з одним старшим полковником, що був у нас на квартирі. Цей полковник нам теж допомагав харчами, а коли довідався, що мій батько має старшого сина при Українських Стрільцях, дуже схвалював те, що брат мій Корнило бореться за Україну! Цей полковник був щирим українцем. Та коли стали втікати під тиском австрійців, вже інша була справа: по дорозі забирали коней й коров, люди втікали з товаром в Павлову чи в Вілінь, щоб подальше від доріг, куди військо переходило. Свою корову ми врятували таким способом, що закрутили ланцюхом високу браму зі середини подвір'я і хоча вояки добувалися до неї, не мали вже на те часу, щоб отворити браму силою.

Літом, здається 1916 р. перебувала в селі якась частина німецького війська і двох вояків квартирувало в нас. Я дуже любив їхню мармеляду і сухарі. Вони курили куби-цигари, мені давали порожні коробки від них, зроблені з тонкої дикти. В тих коробках я держав різні олівці, пера, радирки і т. п. До сьогодні маю знимку цілого того військового відділу, з генералом посередині, зроблену на оболонні. Селян не грабували. З Рогатина приїздили якісь вояки возом із криком: "Матка, яйка!" та скупували яйця і відвозили до міста.

В березні 1914 р. з невідомих причин загорівсь будинок нашої народньої школи, критий ґонтами. Тиждень перед тим вже сталась пожежа нашої стайні, там стояла наша корова; подальше була шопа на сіно й дровітня, де сторож школи різав й рубав дрова для ogrівання школи. Корову вдалося врятувати, а пожежа знищила лише дах школи. Якраз того дня моя мати поїхала зі сусідом Дарміцем до Рогатина за орудками. Батько почав на тривогу дзвонити шкільним дзвінком, що був на ґанку

школи від вулиці, котра вела до читальні "Просвіти". Хтось став на дзвіниці бити у найбільший дзвін на тривогу. Батько вхопив найважливіші документи й печатку школи, бо думав, що згорить увесь будинок. Мати, довідавшись, що горить школа в Черчі, товкла візника кулаками в плечі, бо хотіла якнайскорше бути в селі. Як приїхала, дах уже згорів. Люди виносили різні речі з кімнат: у цій суматосі багато з урятованих речей якось пропало.

Були різні пляни: покрити школу новим бляшаним дахом, або й будувати нову. Переважав другий, але вибух Першої світової війни в серпні 1914-ого року перекреслив цей план.

Ми, по пожежі школи, мешкали по різних сільських хатах. Наука також відбувалася по сільських хатах, а з вибухом війни скінчилася й наука. Батько не діставав жодної платні, та брат-священик приїздив і допомагав в біді. На руку батькові пішов віт Черча і крамар крамниці так, що давав харчі на борг до часу, аж батько одержить платню. Я збивав "бомки", не дуже хотів слухати сестри, що підготовляла мене до здавки до першої класи гімназії в Рогатині, як тільки вернеться австрійська влада. На щастя, 1-го листопада 1918 р. настала українська влада і мій батько вдавсь вже до українського шкільного інспектора в Рогатині, та дістав посаду в селі Потік, де була гарна школа. Але, в тому часі шаліла по селах пошесть п'ятнистого тифу. Батько, заразившись, помер в квітні 1919 р. В часі т.зв. Чортківської офензиви, Галицька Армія гнала поляків на захід. Боева лінія переходила попри нашу школу. Молодий вояк увійшов до кухні питаючись, чи де не заховався в школі польський вояк. Провіривши шкільні класи, побачив мою гімназійну шапку-"уланку" з буквою "Г" на переді шапки, в котрій я ходив до гімназії за української влади. Йому подобалась моя "уланка" й не питаючись, натягнув міцно її на свою голову, жартуючи при тому, що ця шапка захистить його від ляцької кулі. Він дав в заміну мені свою багато більшу шапку-"уланку". Я троха скривився, бо жаль було мені за моїм "Г", але він приобіцяв, що як поверне, так віддасть мені, ще до того з гарним дарунком. Ми з мамою просили Бога, щоб того стрільця ляцької кулі обминали. До сьогодні не знаю, чи наші молитви Бог вислухав... Його сіру уланку я скоротив, та ходив в ній до школи пишаючись тим, що дістав її від нашого стрільця!

Галицька Армія бравурно гнала поляків на захід, та коли дійшла до сіл Дегова-Псари, а то й дещо далше, мусіла, на жаль, через брак набоїв відступати. Я, з цікавості, побіг з Потока до Черча. Разом з братами о. Василя Німого, Ромком і Олексою, пішли ми в напрямі села Підкамінь, де ще клекотіли скоростріли й розривалися шрапнелі, залишаючи малі хмарки сірого диму на небосклоні. Недалеко ліска Велінь, по лівому боці гостинця, ми наткнулися на трьох наших вояків, котрі лежали в рові: в одного була розторощена голова, мозок вилився на траву. Два інші вояки скривавлені лежали лицем до землі. Карабіни з багнетами були коло них. Тоді то я вперше побачив убитих вояків і це мене сильно вразило. Дальше ми вже не йшли. На дорозі я найшов срібну ложку, не знати чию. Не найшов я коло убитих наших вояків своєї чорної уланки — і був з того радий. Завжди мав

надію, що моя шапка врятувала від ворожої кулі веселого стрільця!

Оглядаючись назад, хочу ще згадати про ігри і забави, які, під впливом війни, зворушували наші молоденькі душі. Об'єктом цих воєнних забав стала школа, що її, як я згадував, знищила пожежа з початком 1914 р. Отже, з моїх товаришів-хлопців створилися дві ворожі групи: "москалі" і "австріяки". "Москалі" здобували "фестунок" Перемишль (так названо школу), ми знову "австрійці" — "задекувалися" в середині школи і при допомозі капсульок, наладованих кусочками розбитої цегли, оборонялися та не допускали, щоб ворог вдерся до середини. Не одному з обох воюючих сторін потекла кров з голови чи з ноги, а мені відламок цегли розтяв ліву брову. На щастя я не втратив ока, а мало що бракувало. Моя мати закрила цей випадок перед батьком, пояснивши йому, що я сильно вдарився до одвірка дверей. "Австріяками" були мої ровесники, деякі прізвища пригадую, а саме: Стефан Хіцяк, Микола "Санахів", Партола, Мальників син й інші сусідські хлопці. "Москалі" — були з дальших вулиць поза школою в околиці давньої коршми (коло родини Гелетів).

ОТЕЦЬ Д-р ЮРІЙ ГЕРИЧ

## ”ЩЕ НЕ ВМЕРЛА” — В БЕРЕЗІ КАРТУЗЬКІЙ

(У 50-річчя в Березі Картузькій, 1934-1984)

Хто в польському концтаборі Березі був, або читав про нього, ледве чи повірить, що хтось там міг співати, читати, чи деклямувати голосно ”Ще не вмерла Україна”. А однак, каже наша приказка, ”буває, що й ведмідь літає”! У концентраційному таборі в Березі Картузькій, в 1934 р., вирізвився Любомир Прокопович, тоді — студент богословія, пізніше — священник, нині небіжчик. (Помер в Україні 27-го червня 1976 р.)

З Прокоповичем ми були знайомі ще з нижчих клас гімназії в Рогатині. Хто потрапив до Берези раніше, чи він, чи я, — не пам’ятаю. Я прибув третім транспортом, у день після св. Івана, єдиний репрезентант Бібрецького повіту. Тим самим транспортом зі Львова їхали ще в’язні з Яворова і, здається, Самбірщини, всіх сім-вісім людей. Щойно в Сокалі, пізно вночі, долучили більшу групу сокальців.

Коли вже почалася праця, то виявилося, що, крім Прокоповича, були ще й інші рогатинці — Шмігель і Ошитко, — але з ними я був менше знайомий.

Ми ніколи не потрапили з Любомиром у ту саму кімнату, але при праці стрічались частенько. І хоч розмови при праці були заборонені під карою палиць, то ми все таки знаходили спосіб комунікуватися між собою. Іноді траплялось, що конвоїр-полісмен не був звір і на наші розмови не дуже звертав увагу. А полісменів ми знали, назагал, досить добре, тож знали кого стерегтись.

Це було, думаю, в другій каденції нашого побуту в таборі, на початку жовтня 1934 р. Ми тоді працювали при копанні ровів, чи добуванні піску. І от, зараз після обідньої перерви, прийшов до нас полісмен із команди й сказав Прокоповичеві іти з ним. Це рідко бувало, що когось одинцем викликали з праці, а коли таке траплялося, то або на якесь переслухання, або звільняли. Його не було досить довго і я думав, що вже його не побачу, що його звільнили. Але він прийшов. За півтори, чи дві години його привели назад. На запит він тихцем відповів, що розкаже пізніше, тепер ні. Нагода трапилась скоро, через день, чи два, ми знов працювали в одній групі й він розповів таку дивовижну історію.

Отож, коли його привели до команди й дижурний полісмен зголосив інспекторові, що приведено такого то, той сказав увести його до себе.

Коли Прокопович увійшов і відрепортувався згідно приписаної формули, інспектор попросив "пана" (нас кликали "арештований") сідати. Йому цікаво було знати, чому він, Прокопович, у Березі, яке його здоров'я, чи вистачає харчу, на котрому році богословських студій він є та й ще, мабуть, щось подібне. Розмова, очевидно, відбувалась по-польськи, все через "пан".

Вкінці інспектор сказав чого хоче: "Ви є на кімнаті ч. 4 (або 5, вже не пригадую). Чи не були б ви такі добрі й час до часу поінформували б мене, що у кімнаті говорять поляки й жиди. Я не хочу, щоб ви мене інформували про те, що говорять українці, зовсім ні. Це я знаю від кого іншого. А от я не зовсім добре поінформований про поляків і жидів".

Прийшла черга на Прокоповича: "Ні, я того робити не можу, я є богослов, кандидат на священика і не можу собі уявити, щоб я колинебудь міг займатися донощицтвом, навіть якщо б я богословом не був".

Іспектор поміркував і спробував ще в такий спосіб: "Знаєте, я не вимагаю від вас чогось надзвичайного. На вас, українців, мені доносять більше як мені треба. "Услуги за услуги". Ви знаєте, що від мене залежить багато. Як довго ви тут будете сидіти? Подумайте."

Прокопович рішуче відмовився і на тому розмова скінчилася. Коли він встав і мав виходити, інспектор ще раз його завернув і спитав, чи він не голодний. На те Прокопович відповів, що в таборі нема людини, що не була б постійно голодною. Інспектор натиснув гудзика, увійшов полісмен: "Принесіть щось з'їсти!" За хвилину кухар уніс велику миску горохової зупи з ковбасою. Прокопович мав це їсти, але він не схотів. Тоді інспектор сказав: "Тепер ви є мій гість, ми справу обговорили. Ви від моєї пропозиції відмовились і я вас за те шаную. А що я вам пропоную перекуску, то це не має ніякого відношення до моєї пропозиції. Ця справа скінчена".

Прокопович був сильної будови, високий на зріст і голодний був так само, як кожний із нас, або й більше. Він з'їв. Розказуючи про цю історію, питався, що я думаю, чи добре він зробив, що з'їв, чи недобре!? Я думав, що то гріх, але "не смертельний".

Коли Прокопович скінчив їсти, інспектор запитав, чи він співає, бо, як кандидат на священика, повинен мати добрий голос. Прокопович справді мав гарний голос і от, власне, тепер почав "медвідь літати". "Чи не проспівали б ви мені український гимн, "Ще не вмерла Україна"? Прокопович остовпів з дива. Інспектор бачив, що той замішався і поспішив запевнити, що він серйозно просить його заспівати. Прокопович заспівав, на все горло.

Греффнер, тобто інспектор, добув скрипку, просив ще раз тихіше заспівати, а потім бездоганно перегравав. Вкінці взяв нотний папір, записав ноти, ще раз перегравав і запитав, чи він написав правильні ноти. Вони були правильні. Сесія була скінчена. Він подякував Прокоповичеві, просив забути про "пропозицію" і нікому нічого про те не говорити.

Прокопович ніколи нікому про це не говорив і зрозуміло чому. Поперше, коли б донощики про це довідались, то про це напевно знав би Греффнер. Подруге, навіть наші люди могли б подумати: "А хто його знає...". Цього

Прокопович боявся і, крім мене, нікому про історію в Березі не розповідав. Його я знав добре, і він мене теж, а тому розповів усе, нічого не приховуючи.

*Від редакції:* Як повідомив Володимир Макар, о. Любомир Лонгин Прокопович згодом був на каторзі в советському концтаборі в Азії, помер в Україні 27-го червня 1976 року.

(Тижневик "Національна Трибуна")



*Д-р АНДРІЙ БІЛИНСЬКИЙ*

## МОЄ ДИТИНСТВО В РОГАТИНІ

Постійним місцем прожитку моїх батьків були Чернівці — другий після Львова осередок української культури під Австрією. Перша світова війна дезорганізувала все життя. Після війни прийшла визвольна боротьба українського народу, яка закінчилася невдачею. Українські землі перейшли під владу нових окупантів. Буковина припала Румунії, яка почала "порядкувати" українським життям.

Перед Першою світовою війною мій батько, д-р Клявдій Білинський, був гімназійним учителем у Чернівцях. За участь в українському національному житті румуни виселили батька до Снятина, під Польщею. Там мій батько заснував у приватній квартирі, яка була й квартирою нашої сім'ї (мати і троє хлопців), українську школу. Це був переходовий час.

В Рогатині існувала приватна українська гімназія, директором якої був старенький професор Білецький. Треба було на його місце нового директора. Вибір впав на мого батька. І так 1921 р. мій батько з родиною переїхав зі Снятина до Рогатина. Рогатинська гімназія містилася в величавому будинку, на північній окраїні міста. Вона була збудована за австрійських часів, за плянами відомого українського архітекта Левинського. Це був триповерховий будинок з трьома входами: з південного боку була брама, яка вела в підвал ("сутерини"). В підвалі, з лівого боку, була велика руханкова зала, в якій згодом відбувалися навіть різні концерти. В сутеринах мешкали: гімназійний сторож Федоришин з дружиною і двома доньками — Ярославю і Зиновією, швець Пурій з дружиною і двома хлопцями та професор Василь Ратич. Через сутерини вела дорога сходами до гімназії. Можна було входити також із західнього входу. Східній вхід був закритий.

На третьому поверсі містилася тоді бурса, настоятелем якої був професор Каменецький. Гімназійна наука відбувалася перед полуднем, а пополудні в чотирьох клясах містилася народна школа. З північного боку гімназії була одноповерхова "добудівка", в якій на партері містилася харчівня для бурсаків; тоді нею управляла пані Керницька, чоловік якої був гімназійним вчителем, а на першому поверсі була велика квартира для директора гімназії. Це були чотири великі кімнати з не менш просторим передпокоєм, двома "нижами" (менші кімнати без вікон) і кухнею, а крім того ще одна кімната, яка була канцелярією директора, — з неї був перехід

до коридору гімназії. В цій останній кімнаті відбувалися конференції професорів. Одна з кімнат помешкання директора була такою великою, що учениці старших клас влаштовували часом в них вечори з танцями.

Перед Першою світовою війною була, на північ від гімназійного будинку, величезна площа для гімназійних учнів, яка закінчувалася старезними липами, за якими розлягалися поля в напрямі до села Перенівки. По війні з північної частини площі зроблено було військовий цвинтар. Там було біля сотні гробів з хрестами (стандартними), — деякі з них мали навіть написи. Ця площа — це був для нас, дітей, рай. Ми могли бавитися, грати в футбол, ангажуючи до цього дітей із сусідства. Хлопці шевця Пурія були дещо старші за нас і давали ініціативу до різних забав, наприклад, організували "війну" проти хлопців із сусідства. Ми робили кулі з болота, які мали бути гарантіями нашої пізнішої "перемоги".

В гімназії був Пласт. Пластунки й пластуни мали свої однострої, а пластуни ще й довгі палиці. Це все нам, дітям, страшенно подобалося, а зокрема, коли пластуни стояли в ряді й співали пластовий гімн. Для нас, дітей, це була хвилина піднесення.

П'ятирічним хлопцем мене батьки післали до школи. Учителів ми називали "панамі". Коли хтось із учнів хотів звернутися до вчителя, то починав фразою "прошу пана". Було п'ять учителів: П. Петриканин, В. Кривоус, С. Березяк, Михайло Пиріг (це був "пан" нашої класи) і вчителька А. Скробач. В нашій класі було біля 50 дітей, переважно з довколишніх сіл — Підгороддя, Потоку, Черча, Залипя, Бабинців горішніх, Бабинців долішніх і т.д. Літом приходили хлопці й дівчата босі. Учителі перевіряли, чи учні мали чисті ноги, — а це було рідкістю.

Починаючи шкільний день, "пан" відчитував прізвища учнів за "каталогом", а учні відповідали, підтверджуючи свою приявність. Коли хтось не прийшов, то відповіді не було і вчитель ставив риску. Пригадую, каталог у нашій класі починався такими прізвищами: Андрійців, Бандинда, Біленька, Білінський і т.д. Часами траплялися курйози. Одного разу наш "пан", проходжуючись по класі, запитав, що за лавкою сидить якийсь учень, якого він не знав, — сидить і... спить. Тоді він його розбудив і питає хто він. Цей не знав що сказати, але потім поволі вияснив: його брат, Мосора, мусів помагати того дня батькам у господарстві і тому він прийшов у заступстві свого брата...

До наших "панів" ми мали великий респект. З перспективи пізніших років я дуже цінив їхню працю, — вони вкладали в неї свою душу. В нашій класі наш "пан" піддав ініціативу, щоб зорганізувати нашу власну "кооперативу". В канцелярії "пана" ми мали шафу, а в шафі мали закуплені за наші гроші зошити, олівці, радирки, тощо. В часі павзи хтось із нас мав дижур і продавав із шафи "товари". Наприкінці науки він мусів відчитуватися з денного "виторгу".

Коли я перейшов до другої класи, мій молодший чотирилітній брат Клявдій також захотів іти в школу. Батьки домовилися з нашим "паном", що він кілька днів буде ходити зі мною. Нам батьки купували різні діточи

книжки — "Юрза Мурза", "Малий лікар", тощо. В тих книжках на кожній сторінці була ілюстрація і коли наша мати читала нам кожну сторінку, то ми це слухали й запам'ятовували. Отож, мій брат, побачивши, що я збираю свої зошити й книжки і з ними йду до школи, теж взяв "свої книжки" і, сидючи в клясі біля мене, міцно їх тримав під пахою. "Пан" займався нами, кожний із нас мусів поволі читати з нашого букваря, писати на таблиці літери і т.п. І тоді звернувся він до мого брата, питаючи, чи він вміє читати. "Вмію" — відповів мій брат Клявдій. "Ану, прочитай, що є на таблиці!" На те мій брат: "Я вмію читати тільки зі своїх книжок". Тоді "пан" взяв від нього "Юрзу Мурзу" і каже: "Читай з початку". Мій брат знав усе напам'ять і почав рецитувати. Ціла кляса дивувалася. "А, — каже "пан", — ти це знаєш, бо це перша сторінка, а ось прочитай іншу сторінку і відкрив йому в "його" книжці цю іншу сторінку. Та мій брат орієнтувався по ілюстраціях на сторінках і міг правильно "читати" кожну сторінку.

До нас, дітей, доходили тільки чутки з розмов наших батьків із громадянами міста Рогатина. Там ішла боротьба між "радикалами (до яких належав, чи був їхнім лідером, адвокат Бабюк) і не-радикалами. Були різні інтриги, як це буває у малих містах. Були конфлікти між учителями. До учителів гімназії належали Угрин-Безгрішний і Антін Лотоцький, які в часі визвольної боротьби займалися "веселою музою". Перейшовши до "мирних часів", вони продовжували займатися цим "ремеслом", видаючи гумористичні брошурки. Одного дня появилася така брошурка А. Лотоцького, яка починалася віршем: "Доктор Клявдій, пані Віка...". Мій батько вважав, що це підриває авторитет директора гімназії. Почався конфлікт, який не пригадую чим закінчився.

\* \* \*

Були веселі, але й сумні події. До сумних належить смерть Зиновії Федоришин, яка ходила до нашої кляси. Вона померла на туберкульозу. Була ще одна несамоविта подія, про яку хотів би я тут розказати.

Десь 1925 р. мій батько перейшов на державну службу до бережанської гімназії, а мати з дітьми залишилася ще в Рогатині, в помешканні директора. На місце мого батька прийшов Антін Крушельницький, відомий наш письменник, який в пізніших роках переїхав на Радянську Україну і там, разом зі своєю родиною, був зліквідований.

В час події, про яку я тут розказую, А. Крушельницький був виїхав до своєї сім'ї на кілька днів. Моя мати організувала домашнє господарство по-своєму: у нас були "на станції" деякі учні гімназії, — Роман Кекіш, син священика з Дусанова, і Іван Семенген. Батьки цього останнього проживали десь в Америці, Іван мав американське громадянство, але батьки хотіли, щоб він ходив до школи в Рогатині, а опікуватися ним мав його дядько з Липиці Долішньої. В одній із "ниж" було велике широке ліжко, в якому Ромко й Іван спали. Біля нижі була кухня, в якій спала служниця Мілька і песик Фінка. Донизу вели сходи до входових дверей, які були до половини з незагратованим склом. Однієї ночі хтось розбив скло і вдерся до сходової

клітки. Пес почав гавкати, Мілька пробудилася й побачила на сходах тінь якогось чоловіка. Вона подумала, що це злочинці. Тоді в гімназії не було електричного світла, отже в тій хвилині не було часу засвічувати лампу. Мілька скоренько побігла до останньої кімнати, де спала мати з дітьми й каже: "Пані, розбійники!"... Моя мати швиденько замкнула нашу спальню на ключ й через директорську канцелярію побігла до помешкання проф. Каменецького. Цей, незорієнтований в чому справа, розбудив кількох старших бурсаків, які озброїлися бутафорськими шаблями й ратищами (в гімназії був аматорський гурток) і під проводом проф. Каменецького рушили до нашого помешкання через директорську канцелярію...

А справа була ось в чому: один з гімназійних учнів дістав приступ шалу і в нижній білизні (а це була пізня осінь) перебіг ціле місто в напрямі до гімназії, розбив шибу входових дверей, поранившись при тому, й почав бігти сходами вгору. Мілька, побачивши тінь якогось "розбійника", втекла до нашої спальні й, хоч песик безупинно гавкав, — це варіята не турбувало, він став дошукуватися теплого місця. Спершу увійшов до кухні, а з кухні до нижі, де спали Роман Кекіш і Іван Семенген. Вони збудилися, але не могли зорієнтуватися, що властиво діється, — світла не можна було засвітити, а тут якийсь тип говорить несотворені речі й добирається до їхнього ліжка. Варіят почав всуватися в ліжко з того боку, де були їхні ноги, а чим глибше він всувався під покривало, тим далі вони висувалися з-під покривала... А варіят продовжував свої монологи про "святу матінку" і т.п. І в цей момент увійшли в нижу моя мати з ляпою в руці і проф. Каменецький з "дружинниками". Побачивши мою матір, "розбійник" кинувся їй до ніг, мовляв, "ти свята матінка, ти моя спасителька" і т.п. Проф. Каменецький дуже скоро збагнув, що хлопець збожеволів. Вони його зв'язали і відставили до місцевої лікарні. Потім довідалися, що він помер.

Роман Кекіш і Іван Семенген неабияк пережили ці події... Кекіш помер десять років тому в Нью Йорку, а Іван Семенген виїхав був до Америки ще перед Другою світовою війною, але, на жаль, про його долю не можу нічого сказати.

\* \* \*

Ще деякі подробиці вбилися в пам'ять. У перший рік нашого побуту в рогатинській гімназії стаціонував у Рогатині польський військовий батальйон. Вояки спали на долівці в гімназійній руханковій залі. Потім вони її звільнили, а на їхнє місце прийшла наша "кооператива", себто крамниця з продуктами щоденного вжитку. Вона займала тільки частину руханкової залі й коли треба було користуватися залем для інших цілей, наприклад, концерту чи вистави, то кооператива робила місце.

Чи польське військо залишилося в Рогатині десь в іншому приміщенні, — мені невідомо. Знаю тільки, що польська поліція діяла "повною паркою". В приватних помешканнях учнів відбувалися обшуки, шукали за нелегальними організаціями. Одного разу відбулася "ревізія" (обшук) і в нашому помешканні, але шукали тільки в кімнаті мого батька і в директорській

канцелярії. Знаю, що після ревізії батько почувався щасливим, що не шукали в інших кімнатах, бо в одній із шаф знаходилася уніформа старшини Галицької Армії, Голубовича, — з шаблею і старшинськими відзнаками. А крім того, була в нас і "бунда", себто великий плащ в'язничного доглядача, про яку мій батько говорив, що вона має "історичне значіння".

В 60-х роках вдалося мені нав'язати контакт з Володимиром Левицьким, який разом з Мирославом Січинським видавав у Нью Йорку "Громадський Голос". В мене знаходиться лист В. Левицького, в якому він, доказуючи, що він мій далекий родич, пише про те, що він 1911 року організував для Січинського, після його втечі з в'язниці, криївки. Одною з них і був наш дім в Чернівцях. Там залишив Січинський "бунду", в якій він утік із в'язниці. Мій батько мусів про це мовчати, щоб діти "не виговорилися", бо це могло б дійти до польської поліції.

В пізніших роках відвідував я Рогатин, але дуже рідко. З Бережан ми робили поїздки до Черча, — одного разу на спортове свято, — але, у загальному, дуже рідко, хоча Бережани були віддалені від Рогатина тільки на 20 кілометрів. В тодішніх умовах авт у нас не було, а поїздки потягом коштували досить дорого. Останній раз я був у Рогатині в 1943, чи в 1944 році, бачився з нашим "паном" Михайлом Пирогом, який тоді хворів на серце і незабаром помер.

ОМЕЛЯН М. СТРИЙСЬКИЙ

## МОЯ АДВОКАТСЬКА ПРАКТИКА В РОГАТИНІ

Людський ум можна порівнати до комп'ютера, де зареєстровані інформації схоронені на випадок, коли нам їх потрібно. Якщо, хочемо щось собі пригадати із минулого, то він переносить нас автоматично в потрібний нам відтинок часу, про який ми думаємо.

Так от, коли я згадую час прибуття до Рогатина, тоді постійно приходиться мені на думку поїздка з Ходорова до Рогатина, після відбуття адвокатського іспиту і після впису в реєстр Львівської Палати Адвокатів.

Їдучи поїздом до Рогатина в перших днях липня 1937 р., в моїй голові роїлися думки створення та уладження моєї адвокатської канцелярії. Місце я вже мав в гарному домі, недалеко суду та повітового староства, при головній вулиці Пільсудського, в гарній ділянці міста. В тому самому вагоні їхав мені невідомий чоловік з великими вусами, який цілий час дивився на мене, а далі почав зо мною розмову приблизно таку:

*Він:* Куди ви, пане, їдете?

*Я:* До Рогатина.

*Він:* Але ви не рогатинський, бо я всіх там знаю.

*Я:* Правда, я новий.

*Він:* А що там, пане, будете робити?

*Я:* Відкриваю там адвокатську канцелярію.

*Він:* Ой, пане меценас, вже маєте першого клієнта. Я називаюся Михайло Нагорняк, продавець рільничих машин.

*Я:* Дуже тішуся, пане Нагорняк, я є адвокат Омелян Мирослав Стрийський.

*Він:* Та ми вже чули, що в новому домі Школьника буде мати канцелярію адвокат, але не знали хто. Чи маєте машинку до писання?

*Я:* Ні, не маю, мушу купити.

*Він:* Вже маєте машинку, я вам принесу, а за ціну якось порахуємося.

*Я:* Бог би вас любив, пане Нагорняк. Ви здіймили з моєї голови один з великих клопотів. Прошу, приходіть і я на вас буду чекати.

Вже на другий день мав я прекрасну машинку до писання фірми "Адлер" з українськими і латинськими черенками. Хоч Нагорняк мав багато судових справ до полагодження, але моєю першою була не його справа.

В Рогатині було приблизно 22 адвокати, а з українців були: адв.

Михайло Бабюк, громадський діяч, був у Рогатині понад 30 років; його син-адв. Роман Бабюк, який щойно тоді почав адвокатську практику; адв. Роман Шенкірик, синдик місцевого Українбанку; адв. Володимир Граб, бувший судовий радник, ну і я. Отже, було нас п'ять українських адвокатів. В короткому часі адв. Михайло Бабюк перенісся до Львова, то тоді залишилося нас тільки 4-ох, а решта адвокатів то були жиди та один поляк Зигмунд Смуліковскі.

## "БАГАТЕЛЬКА"

Одного дня, місяця липня 1937 р., прийшов до моєї канцелярії чоловік із Бабинець, передміста Рогатина, називався Вергун, який приніс зі собою солідний вербовий патик, на якому було викарбовано ножем знаки. Він сказав мені, що місцевий купець "Дудьо" та ще якісь його два спільники найняли його до нагляду над чищенням лісу. Робітники там витинали сухі дерева й корчі, складали те все на однаково вимірені стоси, а обов'язком Вергуна було доглядати, щоби все було зложено акуратно, згідно з виміром, обчислити кількість тих стосів дерева і під час продажу перевірити чи за дерево заплачено. За ту працю Вергун мав одержати для себе кожний десятий стос дерева. Карби на патику, який він приніс, виказали, що стосів дерева було 140, отже, згідно з умовою, Вергун мав дістати 14 стосів дерева. "Дудьо" випродав всі стоси дерева, включно із належними Вергунові, не думаючи навіть заплатити за його 14 стосів по ціні 5 злотих, тобто 70 злотих.

По винайденні імен "Дудя" і спілки, всіх їх я запізвав до суду за заплату 70 злотих з відсотками і судовими коштами. Тут мушу вияснити, що згідно з польським законом, процесовим правом, в справах вартости нижче 100 злотих, суддя мав остаточне слово і від того рішення не було відклику, хіба з причини неважності. Такі малі справи називалися "багателькою" і не було майже випадку, щоби в "багательці" хтось робив апеляцію від присуду. На визначений день ми з Вергуном прийшли на розправу і, на превелике диво, по стороні пізаного ми побачили аж трьох поважних, зі стажем адвокатів. Мені стало ясно, що справа про 70 злотих не вимагала присутности одної сьомої числа рогатинської "палестри" і що тут ходить про те, щоби мене повчити, на будуче добре подумати, заки вносити скаргу на місцевих купців.

Розправа почалася. Я не мав що говорити, бо все було написане в позові. Адвокати опрокидували мій позов приблизно так:

*1-ий адвокат:* Ха-ха-ха, пане суддя, трапляється, що молодий чоловік, ха-ха-ха, зробить помилку. Той позов не має жадної правної підстави і я ставлю внесок, щоби позиваючому відмовити його домагання вже на основі його позову!

*2-ий адвокат:* Ха-ха-ха, що маю більше казати? Прилучуюся до висновків мого попередника.

*3-тій адвокат* повторив те, що сказав другий.

Суддя став по стороні пізваних і відмовив позовникові його домагання. Ще й присудив йому заплатити 45 злотих судових коштів. Бідний Вергун мало що не впав трупом, почувши такий присуд. В той час 45 злотих були великі гроші й на покриття їх треба хіба корову продати.

Тій розправі прислухувався адв. Михайло Бабюк. Він сказав мені: "бачите, пане товаришу, вони хочуть вас знищити, — стали три адвокати, щоби здомінувати суддю, а вам зробити злу опінію та позиваючого настрашити коштами. То все так було, так є і будьте приготівані до такого в будуччині".

Я перш за все заспокоював Вергуна, що йому нічого не загрожує і, як буде потреба, то я сам заплачу кошти.

Зклопотаний, але не тративши надії, по приході до своєї канцелярії написав я апеляцію, закидаючи судові цілковите знехтування закону. При тому, я не щадив слів критики такого вироку і просив його уневажнити. Мою апеляцію прийняли в суді із здивуванням, бо хіба в історії рогатинського суду не було випадку, щоби хтось вносив апеляцію від вироку в "багательці". Минали дні непомітно і якимось, коли я прийшов до суду, то мене зі всіх сторін повитали й погратулювали за виграння апеляції в "багательці". Моя невдача перемінилася на тріумф. Всі заговорили, що вирок в справі Вергуна скасований і буде нова розправа. Внедовзі стали ми перед суддею і, на диво, на розправу противник не мав вже трьох, але лише одного адвоката, який з усмішкою звернувся до мене: "пане колего, чого маємо процесуватися, погодімся". Тихо, без шуму, списали ми угоду, що пізвані солідарно заплатять Вергунові 70 злотих з відсотками та коштами першої і апеляційної розправи та сьогоднішньої. Мій клієнт Вергун вийшов із суду гордий і, якби на сто конях, пігнав у місто й реклямував ім'я нового адвоката в Рогатині.

## ПОХОРОН УКРАЇНЦЯ, РИМО-КАТОЛ. ОБРЯДУ

Життя в Рогатині йшло звичним темпом, я "задомовився" в ньому, справ напливало чимало кожного місяця і праці було дуже багато, навіть понад мої сили. Конціпієнта я не мав права ще мати, бо згідно закону на це треба було мені мати свою практику 5 років. Я запросив до праці, як спільника, могого приятеля адв. Анатоля Коса, знаного композитора під іменем Кос Анатольський, зі Львова. Почали ми працювати вдвійку. Але хто звик до більшого міста, а ще до Львова, то йому Рогатин не буде до вподоби і тому мій спільник повернувся до Львова.

Перед Великодніми святами, в 1939 р., у селі Путятинці помер голова місцевої читальні "Просвіти". Члени читальні постановили справити небіжчикові, заслуженому діячеві села, парадний похорон.

Прийшла делегація до місцевого пароха, о. Потелицького, з проханням похоронити бл.п. голову читальні з парадною і релігійними почестями. Парох шукав у своїх парафіяльних книгах назви померлого й не міг знайти. Хтось із присутніх піддав думку, що померлий був, правдоподібно, охри-



щений в латинському обряді, в костюлі. В такому випадкові парох заявив, що він не може відправити похорону, хіба за дозволом латинського священника в Рогатині, якому підлягали римо-католики села Путятинці. Рад не рад, пішла делегація до римо-кат. пароха Рогатина, ксьондза Пшедзі-мірського, і просила його дати дозвіл похоронити небіжчика в греко-католицькому обряді в селі Путятинці. Але той ксьондз на це не дав дозволу і заявив, що пішле свого сотрудника відправити похорон. В день похорону фірою привезли латинського священника, який відправив похоронні молитви і, сівши на фіру, проводив похоронну процесію із труною покійного на цвинтар. Коли жалібний похід з труною зрівнявся із будинком читальні "Просвіти", перед труною покійного вийшов представник тої читальні і хотів виголосити прашальне слово. В тому моменті латинський ксьондз скинув свої ризи і пішов просто на постерунок поліції зі скаргою, що йому перешкодили у виконанні похоронних обрядів. За це польський закон передбачав поважну кару. Поліція заарештувала промовця.

За кілька годин в мої канцелярії з'явилася група людей із Путятинець — просили мене, щоби я постарався про звільнення арештованого, кажучи: "Як арештований не буде з нами їсти паски, то ви в нас не є адвокат". Я негайно відвідав арештованого у в'язниці, взяв від нього повноважність та вніс прохання до суду про знесення тимчасового арешту до розправи, мотивуючи тим що нема законних причин тримати в арешті батька родини на Великдень і т.д.

На моє прохання, я отримав від суду письмо з датою 1-го квітня 1939 р. такого змісту: "Одмавясе вньоскові обронеци о знесенє тимчасового арешту, альбовем оскаржони ест вивротвцем і беньдзе се укриваць на Русі Закарпацкей". Мене дуже вразило таке рішення судді, польського шовініста, тим що він вмішав в постанову Закарпатську Україну. Це був час коли мадари викінчували ліквідацію наших геройських оборонців проголошеної самостійної держави. Обурений цинізмом судді, я негайно зробив зажалення на його постанову до Окружного суду в Бережанах, пишучи: "З дати постанови видно, що суддя в Рогатині хотів собі зробити "пріма апрілісовий жарт", який йому дуже не вдався, бо навіть мала дитина знає, що рештки оборонців Закарпаття топляться в своїй геройській крові й Закарпатська Україна майже не існує. Похвальним є, як людина має гумор і любить жарти, але жарт, на який собі дозволив суддя, тхне злослівістю і макабричністю, та понижує повагу суду."

Окружний суд розглянув мою скаргу, уневажнив постанову та наказав звільнити арештованого негайно. Акти Окружного суду вернули до Рогатина у Великодню суботу. В той час всі судді та урядники почали свої святочні ферії, бо якраз в тому році Великодні свята були в той самий день для обидвох обрядів. За посередництвом одного поважного судового урядника, вже на емеритурі, д-р Н. прийшов у день Великодня, в год. 8-ій рано, до суду і звільнив арештованого. Приятелі його і я привітали звільненого радісним "Христос Воскрес", а він з рештою його односельчан, врадувані й зі співом пішли до домів своїх святкувати.

Для арештованого справа закінчилася, але не для мене. Ображений тоном мого відклику суддя, передав справу до поліції, яка обвинуватила мене в образі суду. Суддя поквапно покарав мене за це гривною 50 злотих та переслав вирок до Адвокатської Палати для дисциплінарного покарання. Це мене досить зажурило і про те розповів я моему сусідові, жидові, адвокату Шпіглеві, який оповів мені таку анекдоту: "Колись давно один польський дідич наказав корчмареві навчити свого пса казати йому "дзеньдобри" під загрозою, що він від канчуків згине. Перестрашений жид побіг до свого рабіна на пораду. Рабін запитав жида — скільки має він часу на навчання пса. Жид відповів, що 6 місяців. Тоді рабін сказав йому йти безжурно додому, бо за той час здохне або пес, або пан". Так і сталося з моєю карою, бо заки мене завізвали до Адвокатської Палати, то Польща розлетілася.

## АДВОКАТСЬКА ПРАЦЯ ЗА СОВЕТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В Р. 1939

Першого дня, місяця вересня 1939 р., почалася Друга світова війна, яка струснула основами цілого світу. Виконуючи договір "Рібентроп-Молотов", у вересні 1939 р. "доблесна червона армія" вмаршувала на терен Галичини і спокійно без вистрілу "визволила нас з польського ярма". При кінці вересня того ж року з'явився в будинку бывшего магістрату якийсь советський чиновник і набирав працівників до міських і районних установ. Я познімав свої адвокатські вивіски іззовні дому, забрав свою машинку до писання і зголосився там до праці. виявилось, що то була добра думка, бо відразу приділено мене до Земельного відділу на секретаря.

Мій начальник Земвідділу був презентабельний молодий чоловік, завішаний орденами, енергійний та здібний організатор. Перш за все, сказав познімати портрети Пілсудського і Мосьціцького, а на їх місце вставити Сталіна і Ворошилова. На щастя, портрети ті були такого самого розміру так, що не було проблеми. Як тільки я завісив на стіну "вождя трудящих", зник з бюро польський дух, а запанував новий дух "країни робітників і селян". Недовге було моє секретарювання, бо начальникові впала в око рогатинська красуня Маруся і він її негайно прийняв на свою секретарку, а мене іменував статистиком.

Через кілька місяців приїхав до Рогатина із Києва адвокат Александров, щоб організувати юридичну консультацію. До нього зголосилися всі жиди адвокати і мене аж пекло повернутися до адвокатури. Довго я не думав, попросив мого начальника, щоби мене відпустив із праці і зарекомендував мене Александрову. На моє прохання, мій начальник аж здригнувся і сказав до мене: "Мирославе Корниловичу, не йдіть в адвокатуру, бо вас там угроблять. У вас паршиве соцпоходження, ви ж попівський син". Але я таки настоював на своєму і він підняв телефонічну слухавку в моїй присутності, почувився із Александровим, подавши своє імя і становисько та сказав, що у нього працює статистиком бывший адвокат. Хоч у нього

паршиве "соцпроісхожденіє", бо він син попа, "но він очень хороший комуніст". Видно, що адвокатуві Александрову не перешкаджало мое "паршиве" соцпоходження, бо сказав, щоби я прийшов до нього.

По авдієнції у "товариша" Александрова я став радянським адвокатом. Юридична консультація в Рогатині складалася із шістьох адвокатів, з яких п'ять було жидів і я один українець. Завідуючим нашої групи був адвокат Альтер. Всі ми сиділи в одній кімнаті, кожний при своєму бюрку, а завідуючий мав окрему канцелярію.

Клієнти мали право вибору адвоката, хто був їм до вподоби. Тому, що мої колеги обмежено володіли українською мовою, клієнти на запит кого вони собі бажать для їхньої справи, переважно казали, що хочуть "товариша" Стрийського, що доводило до прикрих ситуацій. Я мусів дуже часто відмовлятися від заступства в судових справах, мотивуючи тим, що у мене надмір праці, але в дійсності я вистерігався, щоби мене "не угробили", як то перестерігав мене начальник Земвідділу.

Судівництво було в руках Народних Судів. Рогатинський район мав два судові участки, які містилися в двох частинах міста. Кожний участок мав свою залю для розправ з місцями для публіки. Коли справа розглядалася показовим порядком, то суд відбувався в залі театру, де було більше місця для публіки. Судом завідував Нарсуддя, а для розправ добирали собі двох народних "засідателів". Цих нарзасідателів вибирали зі сіл, в яких голови сільрад давали списки кандидатів. При виборі на них перестерігалася "соцпоходження". Отже, "найкращими" кандидатами були бідняки. За моїх часів такими "Нарзасідателями" були сільські дівчата, віком около 20 років життя. Вони, очевидно, не мали жадного голосу, бо не знали права, а слухали те, що сказав народний суддя. Нарсуддями були люди молодого віку, заочні студенти права. Однак мусіли мати якісь фахові курси, бо вміли провадити розправи, писати та виголошувати вироки. Прокурор був також заочним студентом права.

Пригадую собі одну розправу що велася показовим порядком проти Сари Брандштайн за те, що вона "з-під поли продавала каструлі". Суд запитав свідка оборони: "Скажіть, що ви знаєте про те, що звинувачена продавала з-під поли каструлі?" Замість відповіді, свідок поставив судові питання: "Направду? Вона то робила?" Нарзасідатель шепнув до вуха судді, що правдоподібно свідок не розуміє слова "каструля". Тоді Нарзас на доручення судді сформулював ось так: "Чуєте, чисте виділи як вона продавала ринки задніми дверма"? Свідок моментально віджив і голосно сказав: "Ринки? звідки мала ринки? Я там був і видів на полиці лише кілька ноцників". Нарзаси, дві молоді дівчини, голосно розсміялися, а суддя пошепки привів їх до порядку... Це лише, як кажуть, мимоходом...

З моїх справ пригадую справу молодого сільського хлопця за посідання "зброї, яку він хотів ужити проти радянської влади", згідно з актом обинувачення прокурора.

На всіх видних місцях міста, з приходом советської влади, були оголошення, щоби віддати добровільно зброю і за те ніхто не буде караний. Весною хлопчисько-обвинувачений розбирав стіжок соломи і в ньому

знайшов кріса, якого негайно заніс на міліцію. Там з місця хлопця заарештували і прокурор вніс обвинувачення. Я боронив того хлопця, пояснюючи, що польські жовніри, утікаючи перед червоною армією, ховали кріси і, напевно, котрийсь встромив свій кріс у стіжок соломи. Тоді прокурор підняв кріс, що лежав на столі як доказовий матеріал, і показав судді виритий на ньому "дуже давній рік", що мало бути доказом, що той кріс не є польського жовніра, але обвинувачений ховав його вже віддавна. Я заявив, що це дата, коли той кріс був випродукований у фабриці. Відомим є, я казав, що Польща воювала ріжним барахлом і тому вона війну програла. Хлопця засуджено на один рік ув'язнення. Після розправи закликав мене прокурор до кімнати і заявив мені, що я "політично" невірно виступав перед судом і він за це зробить на мене донесення до Обласної Колегії Адвокатів. Нагадав я собі пересторогу мого бувшого шефа, його слова: "вони тебе угроблять". Тут не було жартів і я негайно по виході зі суду, поїхав поїздом в область до Станиславова, до бюро Александрова, голови Адвокатської Колегії. Він вислухав мене уважно і вкінці сказав: "скажіть прокуророві, що він дурак". Врадуваний, спокійно я повернувся до дому. На слідуєчий день я стрінув прокурора на розправі в суді і запитав його, чи він вже написав донесення на мене. Він відповів, що "пишеться". Я йому сказав, що я особисто сам на себе зробив вже донос, будучи в обласного голови Колегії Адвокатів Александрова. На питання прокурора, як він zareагував на моє самообвинувачення, дуже скоро і виразно я відповів: "казав вам сказати, що ви дурак". На тому той інцидент закінчився.

## СПРАВА ВУЛИКІВ З БДЖОЛАМИ

В селі Пукові, заможний і свідомий господар мав досить велику пасіку. Радянська влада старалася його розкуркулити і вже почалися в тому напрямі дії. Фінансовий Відділ в Рогатині вислав до нього службовця — зробити облік вуликів, але тільки тих, які вже давали прибуток, а не тих, які щойно влітку засипав. Господар подав число прибуткових вуликів і службовець Фінвідділу відїхав. За короткий час після того обліку, знову з'явився в пасічника службовець Фінвідділу, вже контрольор, який порахував всі вулики, прибуткові й неприбуткові. Внедовзі пасічник отримав оскарження від прокуратора, що він укрит перед радянською владою кільканадцять вуликів від обліку, з наміром ошукати владу і не платити податку. Мою оборону, що власник вуликів подав число їх працівникові Відділу, згідно з його інструкцією, суд не взяв до уваги. Суд покарав пасічника грошевою карою на суму кількадесять тисяч карбованців. Я сказав оскарженому, що тут апеляція не допоможе, хіба у Верховному суді, в Києві треба домагатися здержання виконання вироку. Мої здогади сповнилися. Обласний суд затвердив вирок і мені залишилося 3-4 тижні, щоб внести касацію до Верховного суду в Києві, заки Обласний суд поверне акти до Рогатина. Господар просив мене поїхати до Києва і робити все можливе, щоби його майна не продали. Виготовивши все потрібне до предлошення у Верховному суді, вніс я прохання до місцевої міліції видати мені пропуск на виїзд

до Києва. За три дні по внесенні прохання, мені прийшла відмова, як сказав мені начальник міліції. Знову блиснула в моїй голові пересторога "вони тебе угроблять". Після виходу з канцелярії міліції, попрямував я до бюро НКВД. Не доходячи до їхнього будинку, побачив я начальника НКВД, який йшов в моєму напрямі. Коли він зрівнявся зі мною, я сказав йому, що йду до нього, зробити зажалення на міліцію за те, що не дали мені пропуску поїхати до Києва. Начальник не хотів говорити на вулиці, але сказав мені прийти до його бюро в год. 8-ій вечером. Йдучи до дому, я подумав, що було б добре повідомити прокурора про відмову пропуску для мене. Я завернув і пішов до бюро прокурора, де вже був також начальник НКВД. Там я представив свою справу і заявив, що коли мені, радянському адвокату, перешкаджають виконувати свої обов'язки, то хай замкнуть мене в тюрму. Я маю право виступати перед Верховним судом і тому мені належить пропуск. Тут начальник НКВД повторив мені, щоби я зайшов до його бюро о 8-ій год. вечора. Це було в місяці грудні і 8-ма година вже була пізня пора. Виходячи з дому, я сказав, що як мене не буде до півночі, хай шукають за мною. В НКВД пройшов я біля двох вартових і їм відповідав на їхні питання "куди", "до начальника". Увійшовши в його кімнату, побачив там мені невідомого службовця, який сказав мені сідати. Там просидів цілі дві години часу в напруженні, не знаючи, що мене жде. Десь біля 10-ої год. ночі з'явився начальник у дверях, який побачивши мене, здивовано запитав мене, що я тут роблю. Я пригадав йому його призначене побачення тут о год. 8-ій. Та він знову закрив двері за собою і я дальше ждав. Аж десь біля півночі начальник знову заглянув до кімнати, де я сидів, питаючись мене: "Ти ще тут?" Я сказав йому, що я не жартую, або я отримаю пропуск до Києва, або хай посадить мене у в'язницю. На це він усміхнувся і сказав мені зайти слідуєчого дня в полудневі години до міліції і там я одержу пропуск. Повернувся я до хати вже спокійний, що врешті досягну свою ціль. На означений час я з'явився в міліції й там знову просив дати пропуск, але начальник сказав мені: "Я ж вам казав, що вам пропуск відмовляється". Це мене дуже роззлостило і я вимагав піднесеним голосом, щоб він подзвонив до НКВД, підкреслюючи, що начальник НКВД післав мене сюди і я не дозволю строїти собі з мене жарту. "Не волнуйтеся" була відповідь начальника міліції, та в тій хвилині відкрив шуфляду і подав мені пропуск. Дякуючи, я майже вибіг з дому міліції та, не тративши ні хвилини, поїхав до Києва. Там замешкав я на квартирі у приватних людей, яких поручено мені в області. Квартира була власністю інтелігентних осіб: він був учений, секретар Академії Наук, а господиня опікувалася малою донечкою та завідувала господарством. Мали вони до розпорядимости одну кімнату та право уживати спільну кухню. В кімнаті були два ліжка. Пані з дочкою спали на одному, мені відступили друге ліжко, а господар спав на долівці. Мої господарі були дуже щирої і гостинної вдачі.

Рано господар пішов до праці в Академію Наук, а я до Верховного суду, де я представився та сказав за яким ділом я тут. Мені було призначено авдієнцію в голови Верховного суду на п'ятницю, о год. 10-ій ранку. Отже, я мав до своєї розпорядимости три дні, а це була добра

нагода побачити Київ. Пройшовся я по Шевченківському бульварі, по Хрещатику і побачив красу Києва — матері українських городів, гордого свідка нашої слави. Під вражінням баченого та свідомости де я є, зі зворушення я аж заплакав. Був я на концерті хору "Бандурист", який обходив 100-літні уродини свого сліпого бандуриста — члена Академії Наук. Побув у театрі, в Шевченковому мешканні та Печерській Лаврі. Оглянув я собори і церкви, славні будівлі та Славуту-Дніпро.

В призначену п'ятницю я з'явився у Верховному суді, де прийняв мене голова суду товариш Шевченко, якому я переказав причини для зміни вироків у кожній справі. Мав я шість касацій. До кожної справи я давав мої завваги чому вирок треба уневажнити і голова давав своє рішення на місці, на всі п'ять справ, відкидаючи касації. Коли ж я реферував шосту справу, пуківського пасічника, голова погодився зі мною, що в тій справі є причини до скасування вироку, сказав: "думаю, що ви розумієте чому вирок мусить залишитися в силі". Я поквалпно відповів, що знаю, "бо обвинувачений є кулак". На те суддя безрадно сказав: "От і все". Наостанку я запитався, чи можу ще щось сказати. "Давайте" — була відповідь. Я почав: "Товаришу Голова, я приїхав із Західної України, це майже 700 кілометрів віддалі й приїду в Рогатин, не полагодивши ні одної справи позитивно. Що скажуть мої колеги по фаху та мої клієнти? Прямо скажуть, що Стрийський дурак". В тому місці голова, подумавши, сказав: "Ви праві, вам треба одну справу зробити" і тоді на справі пуківського пасічника прибив печатку: "Забороняється виконання вироку до розгляду справи перед Верховним судом УРСР". Я думав, що з радості моє серце трісне. Дуже щиро я розпрацався зі суддею й побіг на вокзал купити квиток на поворотну дорогу до Рогатина. Але там де купувалося квитки була така маса людей, що треба було б ждати добу на свою чергу. Зажурився я, бо весь мій труд може піти нінащо, — якщо акти до справи пасічника повернуться перед моїм приїздом, тоді його зліцитують. Здається, що з лица видно було мою журбу. До мене підійшов якийсь чоловік і запитав, чи я потребую квиток, бо він має знайомих при касі і може мені його дістати. Без наміслу я дав йому мій паспорт та гроші й він почав іти в сторону вокзалу. Моє щастя, що недалеко стоячий міліціонер бачив все, і закликав могого "добродія" і мене. Він гостро наказав йому віддати мені все, що взяв, мені вияснив, що то "жулік" і щоби я був обережний. Я стратив надію, що зможу купити квиток і повернувся до міста. По дорозі я побачив Юридичну консультацію і скоро зайшов туди. Я виказався хто я є і познайомився з присутнім там Овсєєвим. Я просив його, щоби мені поміг дістати квиток додому. Овсєєв виявився дуже гостинним і зараз звернувся до найближчого колеги: "Давиде Мойсєєвичу, дістаньте цьому товаришеві квиток до західних областей". Я вияснив цьому Давидові Мойсєєвичові все докладно і він по телефону почав розмову: "Сара Абрамовна, мені треба залізнодорожний квиток... і т.д." По закінченні розмови казав мені прийти в четвертій годині по квиток.

Найближчим поїздом я вернувся до Рогатина, а рано ще перед 9-ою год. явився в суді.

Ніхто не може уявити собі радості, коли секретар (бувний скажімо

Шпіцман, а тепер "Шевченко") сказав: Товаришу адвокат, це харашо, що Ви приїхали, бо ми сьогодні виїжджаємо в Пуків продавати майно оскарженого". Я слухав, а радість розпирала мої груди, що я вернувся на час і я сказав: "Нікуди ви не їдьте". "Чому?" "Верховний суд заборонив виконання вироку" і я подав йому рішення. Він взяв письмо й побіг до кабінету судді. За хвилину двері відкрилися, а в них появився, червоний як буряк, суддя і сказав: "Ти, Стрийський, захищай кулаків, але тебе не буде кому захищати". Мені не вільно було мовчати і я піднесеним голосом вияснив, що на справі є печать Верховного суду, а не моя і я просив, щоби суддя думав, що він говорить.

Я пішов у консультацію, де після обіду з'явився блідий оскаржений, він спитав, що сталося, що суд не приїхав продавати його майно. Я йому подав вислід і заспокоїв його, що справа перед Верховним судом буде не скорше як за два роки і він може спокійно спати.

Обоє ми були дуже втішені, а зокрема я, бо Київ бачив і у Верховно-Суді виступав та діло полагодив. В душі я дякував Богові за його поміч.

\* \* \*

Червень 1941 року. Я вийшов з дому вдосвіта до міста стати в чергу, щоб дістати хліба. Рогатинський ринок був квадратний. Я пішов по його правій стороні, коли побачив мого завідуючого адв. Альтера, що скорим кроком перетинав ринок і зближався до мене. Я зупинився і вітаючись зауважив, що він був дуже переляканий. Він розповів мені, що сьогодні почалася війна з Німцями і що вони скорим темпом ідуть в нашу сторону. Він просив мене про поміч, бо як казав, він мені також поміг в часі радянської влади. Я запевнив його, що все йому зроблю, що буде в моїх силах, якщо буде потрібно.

Забув я про хліб і скорою дорогою вернувся додому. Над містом з'явилися два ворожі літаки і почали перестрілку з машинних крісів. У мого мешканні я побачив, що дівчина, яка пильнувала нашого сина, взяла його за руку й обоє втікали до близької церкви. Я закликав їх додому і, як тільки вони ввійшли в хату, стався вибух, образи зі стін злетіли на підлогу, а через вікно ми побачили, що бомба впала на церкву св. Миколая і частинно її ушкодила.

Я подумав, що робиться "горячо" і, замкнувши хату, з дитиною і дружиною втекли ми полями до Дібринова до о. совітника Скаскова. Нас радо прийняли, але вони, а спеціально їх син, тепер о. Богдан, не були певні, чи у відвороті й по них не посягне радянська рука. Та якось Бог нас урятував і нічого злого не сталося. За кілька днів ми почули по радіо, що у Львові проголошено відновлення Української держави, а хтось дав знати, що в Рогатині є вже німці й організується нова влада.

Ми негайно вернулися до Рогатина, а мій господар, у якого ми мешкали, сказав нам, що, може, через годину по нашій втечі прийшли НКВД-исти і питали за мною.

В Рогатині був піднесений настрій і я пішов на збори, де місцеві діячі підготовляли плани організації нової управи повіту і міста. Пам'ятаю, що

відновлення суду передано бувшому судовому радникові П. Когутові, а коли він відмовився — мені.

Я запросив присутніх в Рогатині правників і з ними уклав всі відділи повітового суду.

В тому часі я ще думав, що прийдуть директиви нашого відновленого уряду, але коли в Рогатині з'явився німецький "крайзгауптман" і заявив, що влада належить до нього, всі надії розвіялися.

Одного дня повідомив сторож в'язниці, що мене взивають якісь німецькі старшини. Я прийшов і побачив двох уніформованих старшин, з гестапівськими відзнаками, а один запитав, чи я маю яких в'язнів. На мою відповідь, що не маю нікого, він витягнув з кишені пачку папірців до роблення папіросів, зняв з них обгортку, на ній написав, що всі справи підлягають юрисдикції німецьких судів, а місцевий ненімецький суд має право карати до висоти 5 зл. тільки за заколот порядку і дав мені.

От і так замість директив від нашого уряду, дістав я новий "кодекс законів" на обгортці від папірців. Я вніс прохання до Палати адвокатів про повернення мені звання адвоката, а суд перебрав бувший польський суддя Мосс.

З радістю відкрив я адвокатську канцелярію і займався своєю працею. За часів німецької окупації в суді було мало справ, переважно цивільного характеру і карних з приватного оскарження.

Багато часу займали інтервенції у німців, як наприклад, в Бавдінст Поліції чи Ляндкомісаріаті. Пригадуються мені, головно, дві небуденні події, що дали притоку до моєї інтервенції. На Різдво, за римо-кат. обрядом, здається, 1943 р. коли німецька поліція збиралася до безжурного святкування Св. вечора, на Рогатин з кількох місць підпілля відкрито кулеметний вогонь. Кілька озброєних вояків увійшли до судової в'язниці, наказали сторожеві відкрити двері й усіх арештованих звільнили, кажучи "амнестія — додому".

Ніч проминула, а коли рано я прийшов до канцелярії, побачив великий гурт жінок, що чекали на мене: вони просили мене, щоби я допоміг всім арештованим повернутися безкарно до в'язниці, бо деякі з них хворі, а деякі — старі й не можуть на довшу мету ховатися взимі по лісах. В домах же бояться бути, бо не знають, що німці з ними зроблять. Всі арештовані перебували у в'язниці за нездачу поставки збіжжя. Я подумав, що найперше мушу довідатися, який настрої панує на поліції і які є можливості допомоги. Казав я жінкам чекати в канцелярії, а сам пішов на поліцію. Ще добре я не відкрив дверей, як мене комендант попросив до себе до бюро. Він був досить наляканий і сказав, що сталася дуже складна для нього подія, що може принести йому погані наслідки. Я зразу побачив, що атмосфера добра для арештованих і перервав його нарікання, питаючись, що буде, як я всіх арештованих приведу назад. Він упевнено сказав, що негайно всіх випустить додому і дав на це офіцерське слово чести. Ми домовилися, що я буду перекладачем і в моїй присутності, комендант всіх переслухає та звільнить. Так і сталося, — всі арештовані з легальними посвідками пішли домів.



\* \* \*

Обов'язкова доставка збіжжя т. зв. "контингенту", накладена на рільників, поступала дуже повільно. Окружний Союз Кооператив, що маґазинув доставлене збіжжя давав звіти, з яких влада не була вдоволена. Як наслідок опору, було устанавлення ляндркомісара для спеціальних назначень, який прийшов до Рогатина десь в серпні 1943 р. Був це німецький кольоніст зі Станиславова й говорив поправною українською мовою. Для додання йому авторитету, одержав відділ кінної шуцполіції і почав свою діяльність з того, що виїздив з поліцією на села і для страху висаджував в повітря 2-3 доми тих, що ще не віддали збіжжя. Шуцполіція, крім того, давалася взнаки селянам, бо порозставляла стійки на дорогах, що вели до Рогатина і конфіскували все, що бідні люди несли до міста на продаж, щоби купити сірників, нафти, соли, цукру і т.д.

Одного вечора комісар, по повороті зі сіл, хвалився, що висадив в повітря три хати. Я запитався, чи та його робота дає якісь висліди, а він відповів, що майже ніяких. На те я знову сказав, що і на будуче не дістане "контингентів", бо наш нарід як упреться, то навіть тортури не допоможуть. Люди будуть терпіти і збіжжя не дадуть. Тут комісар майже в розпуці спитав: "Ну то що я маю робити?!" Я радив йому трактувати рільників людському, радитися їх, слухати їх думки і роз'яснювати. Комісар недовірливо слухав мене, а далі сказав, що наступного дня буде "акція" в Рогатині: буде арештованих 103 людей та й інші його способи застрашування будуть примінені. Він звернувся до мене і сказав, що коли я говорив серйозно, то маю нагоду помогти рогатинцям. Він передасть мені справу зібрання "контингентів" і час — до 15 жовтня.

Не знаю чому, але я погодився прийняти на себе відповідальність під такими умовами: 1. Ніхто з рільників не буде арештований; 2. Кінна шуцполіція мусить забратися з Рогатина; 3. Всі списки обов'язаних до доставки мають бути передані мені, 4. Ніхто з місцевих урядників міської управи не має права мішатися до моїх заряджень; 5. Остаточний реченець здачі — 15 жовтня.

Мої умови були прийняті й, коли комісар сказав про це капітанові поліції, той мені заявив "Aber am 15 October sie werden der erste verhafted".

Пам'ятаю, що я поділив місто на кілька частин. Скликав сходи заінтересованих і передав їм списки. Люди радилися, поправляли кількість збіжжя, назначену через урядників і потрактували справу поважно.

В першій половині вересня Окр. Союз Кооператив повідомив ляндркомісара, що доставка збіжжя досягла 100%. Комісар признав мені, що добре слово сильніше за гармати і насильство.

\* \* \*

Найгірші були інтервенції в справах бавдінсту, бо вони були мало успішні й треба було їхати на збірний пункт в Перемишлі, а в часі подорожі дивитися на знуцання поліції над бідними людьми, що подорожували, переважно, щоби здобути поживи для родин.

От, кілька моментів з часів польських, советських, відновленої Української Держави, а опісля німецьких.

ІВАН ПАДИК

## КУЛЄБСЬКА ТРАГЕДІЯ

(Оповідання з пережитого)

Кулеби — присілок села Подусільна (перемишлянського повіту), з кільканадцятьма хуторами, межує зі стрятинськими лісами. Ліси тягнуться майже безперервною смугою від Бродів аж по Карпати, отож проходять поперек усі, сумежні із рогатинським, повіти. Ці ліси були криївкою і осідком бойових частин УПА, партизанів і теж полем неодноразових боїв з більшовицькими й німецькими наїзниками.

Хочу розказати про те, що діялось у Стрятині та як дійшло до кривавої трагедії на Кулебах.

Після заключення пакту неагресії між Молотовим і Ріббентропом, дня 23 серпня 1939 р., німецькі гітлерівські війська вдарили спочатку на Польщу (1 вересня 1939 р.), розбили напушене "моцарство". Польща перестала існувати. Ніхто не знав, що буде далі, поляки втекли, залишивши всі свої маєтки напризволяще. Дехто пробував відразу помститися на зненавиджених ляхах, грабуючи і винищуючи все, що до них належало, щоб і знаку по тій неволі не залишити. Може, не було великого глузду в тому, але годі міряти народній гнів. У великому селі Стрятині, що фактично складалося зі Стрятини-села і Стрятини-міста (Балабанівської слави!), теж відбувся такий самосуд над посілістю графа Красіцького. Людям здавалось, що скинули зі себе ляцьке ярмо назавжди. Скинули, але ніяк не сподівались наступного, вже советського, ярма! Та ось пролунала по радіо вістка, що "непереможна рабоче-крестянська красна армія" перейшла західній кордон і рушила на Польщу, щоб "визволити єдинокровних братів Західньої України з панського польського ярма". Вістка ця людей прямо приголомшила. Що буде з нами, що буде? Люди, назагал, знали про "рай на землі", про сибірські табори смерти, Соловки, сталінське винищування українців, колективізацію і страшний голодомор 1932-33 років, як і всі інші блага комуністичного режиму. На всіх найшов жах, в повітрі зависло питання: — невже й нас те саме жде? Цей жах висів тяжким мороком у повітрі, здається не було чим дихнути. Ніхто не брався до праці, бо яка праця в обличчі чорної розпуки? Юрби облягали радіоприймачі, вслухуючись у кожне слово, наче сподівались звідтіля якогось рятунку чи спасіння. Але там тільки вихвалювалося "сталінських соколів" і їхніх видуманих перемог. Не бракувало звідомлень і про ентузіястичне вітання червоної армії "брата-

ми зі Західньої України". У тому часі рознеслася поголоска-"качка", мовляв, надходить українська армія! Це була, правдоподібно, видумка прихованих комуністичних агентів, котрі тепер вийшли на яв, щоб якось уласкавити чи приманити людей. В кожному разі, при вході до села появились привітальні брами, навіть прикрашені синьожовтими стяжками, чейже українське військо йде! Так діялось не тільки у Стратині, а й у багатьох інших місцевостях, і то не тільки рогатинського повіту.

За декілька днів появилсь в селі автомобіль з якимсь то начальством. Збіглися цікаві й нетерпеливі люди, щоб на власні очі побачити нову владу й ще, може, українську! Між цікавими був Микола Рихлевич, радикал, меткий і свідомий. Відразу став до послуг "начальства", став скликати людей до "клубу" на мітінг. Так то наша улюблена читальня "Просвіти" з того моменту стала "клубом".

Був це дивний момент і дивне враження у всіх. "Начальство" засіло при столі на сцені, в шапках, з папіросками в зубах. На залі товпилися люди, в перших лавках засіли громадяни мойсеєвої віри, всі інші по боках і ззаду в залі. В людських очах цікавість, непевність, страх. Це такі представники війська, представники нової влади? Люди пам'ятали уніформи австрійських, німецьких, навіть польських вояків, та ще й офіцерів. Вояк, а ще в додатку старшина, мав бути вродливий, ставний, стрункий, в гарно пошитому однострою, бездоганної поведінки, що викликала б респект і пошану. А тут щось не таке! Четверо їх, чи п'ятеро, кожний іншого росту, іншого вигляду, іншого віку. Один тільки високий і стрункий, всі інші якісь кострубаті, один навіть низький і грубий як барило, ніби поперечний. Всі одягнені в "рубяхи" брудно-зеленої барви (т.зв. "гімнастюрки"), незграбні, підв'язані поясами, чи то шкіряними, або брезентовими. Такими поясами підперізували у нас коней, щоб дерга не спадала. Чоботи того начальства теж якісь дивні, — одні шкіряні, дуже незграбні, тхнули чимось прикрим, дуже гострим, а дехто навіть і таких не мав, а якісь полотняні, чи брезентові шкрабани. Зате всі мали здоровенні нагани при боці; курили смердючу махорку в газетному папері. Ціла зала потопала в димі, бо й всі присутні закурили...

Це було моторошне, дивне й дуже неприємне враження, яке ще й сьогодні викликає в мене огиду й обридження.

Один із приїжджих став промовляти, вихваляти мудрого батька-Сталіна, "рабочу-крестьянську" армію, обіцяти "рай на землі під сонцем сталінської конституції", й подібні грушки на вербі. По довшій промові, приступили до організування місцевої адміністрації, а це називалося "обрать сільраду з хороших людей-бідняков". На таку заохоту обізвалися колишні прихильники радикальної партії, головню згаданий вже Микола Рихлевич, бідняк, але грамотний. На його пропозицію, вибрали головою сільради Олексу Гулька, а секретарем Дмитра Галая. До речі, Гулька не видержав навіть року, вивезли його і пропав він без вісти. Обидва вони, і Гулька і Галай, були дуже активними членами "Просвіти" й кооперативи. Комуністами ніколи не були, а були добрими українськими патріотами. До

сільради увійшов теж син Галай, загально знаний, вродливий молодий хлопець, добрий актор, всіми люблений Володимир. Нажаль, пізніше служив він новій владі дуже віддано. Крім згаданих, до сільради дібрано ще кількох "батраків".

З того дня почалось урядування нової влади: розподіл двірського поля й майна поміж безземельних і малоземельних. Наділено землею і жидівське населення (в Стрятині було яких сорок жидівських родин!), хоча вони відмовлялись. Одначе, такий був наказ з району й противитися було "нельзя". Поле треба було обробити й засіяти, чи засадити. Рівночасно з наділом поля прийшло і стягання т.зв. "злишків". Начальство вияснявало цю акцію тим, що треба забезпечити міста, заводи й уряди, а, передусім, "красну непобідимую армію" прохарчуванням. Отож, збирали на селі зерно, м'ясо, молоко, городину, одним словом все, що люди на селі мали.

Акція збирання "злишків" була для наших селян-рільників чимсь незрозумілим, дотепер невиданим-нечуваним: ані за австрійської, ані навіть за польської окупації чогось такого не робили. Справа прохарчування міст, чи армії, належала до уряду, а не до поодиноких сільрад, що раптом тепер мусіли опікуватися "непобідимою армією" визволителів! Говорилося, що кожний рільник мав продати державі свої "злишки", тобто ніби ті продукти, що залишаються понад потребу прохарчування власної родини. Дуже скоро, одначе, виявилось, що треба дати не тільки "злишки", але й "з ложки" (в нас казали не ложка, а ложка). Для ретельнішого переведення тих здирств і для збірки податків, відбувся перепис населення й майна. Услід за цим прийшов поділ на куркулів, середняків і бідняків, — виявилася й певна класова ворожнеча. Податки були високі: як тільки стягнули одні, накладали другі, під назвою "культзбір", а далі пішла "добровільна позичка". Всі ті здирства були грабунком на гладкій дорозі, що призвело село до руїни й ожебрачення. Рівночасно запроваджено колективізацію. Уся ця діяльність проходила під наглядом і керівництвом партії: до кожного села був прикріплений один партієць, що його завданням було дбати про виконання й перевиконання "плану". До Стрятина був прикріплений начальник Народньої Освіти Олександр Ляпота, який приїжджав два-три рази на тиждень, а часом і частіше, пізніше, став постійно жити у Стрятині "товарищ" Гавриленко. Це був собі простий мужик і з вигляду, і з поведінки; був він теж очима й вухами НКВД, служив партії вірніше собаки.

Після приходу нової влади, до села приїздили її представники мало не щодня й переводили мітинги. Одної літньої днини 1940 року, біля читальні — тепер "клубу" — зібралось досить багато людей, що стояли гуртами, чи сиділи та проводили час на розмові. Надїхав автомобіль з районним начальством в уніформах НКВД і стали збирати людей до клубу на мітинг. А тому, що день був гарний і теплий, відчинили всі вікна, бо заля скоро заповнилась. Як правило, звичайно на кожному мітингу, вибрали президію, цим разом чомусь у побільшеному складі, так що на сцені навіть місця забракло. Звідкілясь приїхали під будинок підводи й на ті підводи стали

хутко саджати вибрану президію. Щойно тоді люди зорієнтувались, що це не мітинг, а арешт!

До цієї зловісної "президії" був теж покликаний Гриць Москаль, молодий чоловік, яких 25-ти років, син досить заможного господаря, вслужений вояк. Він вчасно зорієнтувався, вискочив із сцени через вікно й подався в село. За ним розпитували й шукали, та не могли знайти. З того часу став він підпільником. Хотіли його арештувати, хоча він проти нової влади нічим не провинився; навіть, якщо належав до націоналістичної організації, то це було ще за Польщі.

Арештованих було щось двадцять осіб. Повезли їх в район до Рогатина. Після допитів декого звільнили на другий день, інших дещо пізніше. Двох держали цілий рік, а саме — Василя Ралька й Степана Нехая. Вкінці їх теж звільнили та лише тому, що в Рихлевича відізналась совість і він просив, чи обстоював за ними (на це є свідчення очевидців).

За Грицем Москалем шукали й розпитували, але не вдалося його спіймати.

На допити викликали були теж молодого хлопця, Володимира Лопушанського. Він був з бідняків, дуже вродливий одинак, яких двадцяти років віку. Ласкавий і чемний, був він дуже культурний, нікому не заподіяв жадної прикрости. Може, належав до підпільної організації, але польська влада його ніколи не зачіпала. Новій, більшовицькій владі, ще не вспів нічого зробити, але так дошкулили йому допитами, що й він пішов у підпілля. Така сама доля зустріла ще одного молодця, товариша Лопушанського, Івана Галая (не родича Дмитра й Володимира!). Іван Галай був мало знаний, дуже скромний і порядний хлопець, з бідної родини, повинен би наче втішатися привілеями нової влади. Але не хотів він йти до комсомолу, волів радше підпілля. Треба припускати, що це мабуть Рихлевич, чи якийсь інший комсомолец, показав на тих хлопців пальцем. Щоб уникнути знущань і сталінських казематів, стали вони укриватись, як справжні злочинці, залишивши свою рідню.

До цих трьох згаданих хлопців долучились ще два із Збаражчини: один був із села Шили — Максим на ім'я; ще один із сусіднього села Дібринова, що звався Шкапій; та ще один, на ім'я Солтис, з Подусільної. Усі вони переховувались в околиці Дібринова, Стратина і Подусільної. Перед Різдом 1941 року, кількох із них (збаражці, Галай, Шкапій і правдоподібно Лопушанський) — зайшли в Дібринові до Павла Галая, який жив з південного боку села, щоб там провести свята. Мабуть, підслідили їх дібринівські комсомольці й повідомили міліцію у Стратині. Міліціонер, разом із тими комсомольцями, заарештували цих підпільників і запровадили до стратинської сільради, бо там був телефон. Якраз впали великі сніги, комунікація була перервана, але наказ з району був затримати арештованих до другого дня в канцелярії, поки почистять дорогу, а пильнували арештованих два дижурні, також з села. (В сільраді дижурували постійно день і ніч, виконуючи всякі доручення.) Арештовані хлопці повинні були сидіти мовчки й без руху. Над ранком, один із дижурних пішов кликати зміну, другий за

дровами. Один із збаражців зігнувся поправити собі "барлак" (це такий ніби кальош-виплетений зі соломи) і швидким рухом вийняв з відти револьвер, спрямувавши його на міліціонера. Той з переляку підійняв руки вгору. Револьвер одначе не вистрілив... Тоді другий підпільник схопив рушницю міліціонера й застрелив його. Всі кинулись втікати. Інші хлопці з села, видно, слідували за перебігом цієї події й відразу ж заопікувались втікачами. Один з підпільників загубив в суматосі своє взуття і довелося нести його по глибокому снігу яких три кілометри до передбаченої криївки.

Районова влада наказала негайно вигнати людей з хат і прочистити засипану снігом дорогу. Наіхало начальства, міліції, НКВД, стали переводити слідство, допитувати дижурних. На село напав страх і непевність — що буде, будуть карати, вивозити на Сибір, знищать село? Але слідство не знайшло винуватця. Убитому справили парадний, як на сільські обставини, похорон з промовами, похвалами, з участю сільського активу, шкільної молоді й учителів.

З часом все притихло. Життя попливло своїм руслом, тобто дальше збирали контингент м'яса, бараболі, зерна, молока, яєць.

Усі були зайняті виучуванням конституції й історії ВКП(б). Та все таки ОУН була активна й працювала. Наші підпільники були під опікою ОУН, їм підшукувано місця сховку, забезпечувано усім потрібним, — харчуванням, одягом, взуттям, а теж і зброєю для самооборони. У селі знали про них, а комсомольці їх шукали. Дехто зустрів випадково Гриця Москаля на вулиці, чи навіть у чийсь хаті. Був навіть такий випадок, що на Гриця наткнувся секретар комсомолу (жидок), але й він не видав Гриця.

Так тягнулось десь до дня 22-го лютого 1941 р., коли того сірого ранку почувися постріли в напрямі на присілок Рівне-Подольни й на присілок Кулеби. Затархкотіли скоростріли й вибухи гранат. За декілька годин по селу прокотилася вістка: *"Наших хлопців НКВД постріляло на Кулебах!"*.

На краю присілку Кулеби, під самим лісом, укривалися в одного господаря наші підпільники. Вони, як і зрештою все населення Галичини, очікували зміни. "Наші хлопці" як їх тоді називали, міняли свої криївки часто. За кілька днів мали перейти в інше місце, але чомусь задержалися на Кулебах довше, як треба. Хтось доніс на них до НКВД. Двісті енкаведистів з трьома кулеметами оточили вночі господарство, відтинаючи всяку можливість утечі. Над ранком вартовий підпільник завважив міліціонерів, зголосив це Москалеві, а він наказав усім вилізти заднім вікном хати й прямувати до ліса. Вискочило шістьох і, коли тільки Іван Галай показався у вікні, затархкотіли кулемети. Галаєві прострілили обидві руки й він так і зависнув на вікні — живий та зовсім безвладний. Інші підпільники стали відстрілюватися, але скільки можуть зробити сім проти двох сотень? Кого не вбила ворожа куля, покінчив з життям останнім набоєм. Лопушанський і Москаль обнялись і так розірвали себе однією гранатою. Живий ще Галай вспів сказати: *"Не карайте, катюги, господарів, вони під загрозою смерті змушені були нас тримати..."*.

Постріляні тіла скинули на сани, прикрили рядом від коней та й

повезли у напрямі на Бережани. Кривавий слід значив дорогу, останню дорогу молодих людей, котрі з любови до батьківщини загинули в боротьбі з наїзником...

Так надійшов червень 1941 року. Німецько-більшовицька війна почалась! "Непобедімая армія" втікала, залишаючи за собою сотки й тисячі помордованих українців. Але з львівської радіовисильні проголошено відновлення Української Держави. Члени ОУН стали вважати себе частиною українського війська, вийшли з конспірації. Та, незабаром настало велике розчарування. Тодішні наші внутрішні суперечки були непотрібними й шкідливими для великого діла, до якого всі ми підготовлялись і платили за те навіть життям, як тих "наших сімох хлопців" на Кулебах...

Могил молодих підпільників, які загинули, не вдалось відшукати ані родинам, ані організації. Одначе, за дозволом господаря, висипано на місці їхньої геройської смерти символічну могилу й поставлено високий дубовий хрест з металевою таблицею. Відбулось це при здвизі народу з довколишніх сіл, з участю чотирьох священників, з церковними й національними прапорами. Не знаємо, чи стоїть цей хрест на могилі й досі, а тому й пишемо про них, щоб згадка оживала кожного разу, як читаємо про них.

Мою розповідь годиться продовжити ще дальшою долею Стрятина, тим більше, що воєнне лихо не закінчилось. Як згадано, Стрятин і сусідні села — Дібринів, Корчунок, Подусільна, Лопушна, Чесники, Нараїв — лежать у смузі великого лісового масиву. Силою обставин організаційна сітка ОУН була в тих селах дуже чинною, отже тут справно діяла й УПА. Усі транспорти відбувалися ночами. Хоча всі люди знали про ті транспорти, не було випадку, щоб хтось прозрадив це німцям, як теж не було випадку, щоб хтось відмовився дати підводу, чи пожертву на потреби організації.

Але скінчилася війна й знову ми попали під більшовицьку владу. КГБ вишукувало всіх "підозрілих" і розправлялося з ними своїми способами. Тому то, більш знані й активніші люди були дуже загрожені, одначе не здавалися, а воліли скриватися по лісах...

У північному напрямі, за Стрятином, є гірка, звана "Городів", частинно вкрита сосновим, або вільховим лісом, а частинно пасовиськом. Там, у вільшині, переховувалось декілька хлопців. Одного дня (не знаю ні року, ні місяця) з'явився у селі відділ КГБ. Розстрільною стали підходити до вільшини. Зауважив цей маневр господар, Іван Іващишин, вибіг, щоб якомось повідомити хлопців, але його на місці, без попередження, застрілив кагебіст. Звук стрілу, одначе, заалярмував підпільників і вони стали втікати в напрямі більшого лісового масиву. Та кагебівські кулі наздогнали їх вже під самим лісом. Всі три полягли, а були це два брати Москалі, Андрій і Павло, і Микола Нарівний. Інших десять хлопців, під проводом Гриця Мельника, скривались у лісі, в бункрі. Їх КГБ вислідило й одного дня заскочило. Щоб не здатись живими на муки, з безвихідного становища була тільки одна дорога: смерть з власних рук. Останніми набоями Мельник постріляв їх і себе. Одного з підпільників вилікували й заслали на десять років каторги. Таким способом розправлялася "суперпотуга" з горсткою молодих людей — ідеалістів, що бажали свободи для свого народу.

АНДРІЙ ІЛЬКІВ

## СВЯТКУВАННЯ ШЕВЧЕНКОВИХ ДНІВ

*(Коротка історія з портретом Шевченка у моїй пам'яті)*

Якраз 70 літ тому, в 1914 році, в місяці березні, в селі Черневі рогатинського повіту, в читальні "Просвіти" перший раз відбулася велика подія — СВЯТО на честь Тараса Шевченка. Подія, яка мала великий вплив на розвиток культурно-освітнього, політичного і господарського життя.

Читальню "Просвіти" в селі Черневі було засновано, мабуть, між 1895 і 1900 роками. Будинок читальні був побудований майже посередині села, біля двокласової школи і, як на ті часи, був він досить великий. В ньому була велика театральна зала з рухомою стіною посередині, приміщення на крамницю, чи іншу потребу й мале помешкання; будинок стояв на роздоріжжі до сусідніх сіл, мав високий, критий бляхою дах. Селяни радо горнулися до читальні, а свідоміші посилали дітей до гімназії в Рогатині: Семен Король, Микола Креховецький, Михайло Любка, Григорій Горникевич, Гурнякевич, Темецький, Шумило та інші. У місті Кіцмань, в північній частині Буковини, в українсько-німецькій гімназії (ЕУ, 2, стор. 1042) вчилися: Іван Король, Василь Яцентий та ін. Особливо здібним був скульптор і маляр Іван Король.

На свято в честь Тараса Шевченка Іван Король вилив з гіпсу погруддя Шевченка. Запам'яталися слова доповіді про важке життя Шевченка, панщизняного сироти, про викуп його з кріпацтва, про надхнення до малювання й писання віршів про страждання народу та гнів проти катів, про заслання в салдати без права писати й малювати та про силу волі боротися за звільнення народу з панщини та право будувати "в своїй хаті свою правду і волю". Образи з життя генія — "караюсь, мучуся, але не каюсь", його заповіт — "кайдани порвіте", глибоко западали в серця слухачів, а найважливіше — вчили як треба в житті боротися за своє існування, за "свою правду".

Дальшою подією для мене, тоді восьмилітнього селянина, був "найбільший здвиг "Січей" і "Соколів", т.зв. Шевченківський Здвиг 28.6.1914 р." (ЕУ 2, ст. 2846). Здвиг організувала централія "Січей" і "Соколів" на спортовій площі того ж "Сокола-Батька". У Львові я часто бував з батьком-залізничником і багато бачив, але спортові й вільні вправи "Січей" і "Соколів" і так багато нашого народу я бачив вперше в моєму житті. Найбільше мене захоплювали вільноручні вправи дівчат, зодягнених у народню полтавську ношу і в різнокольорові чобітки.



Та не довго довелося втішатися баченим. Нараз, як грім з ясного неба, проголошено, що в Боснії, в місті Сараєво вбито австро-угорського престолонаслідника Франца-Фердинанда і його дружину. Ця вістка викликала переплох і замішання. Народ кинувся врозтіч. Стривожений батько сказав: "тепер вже війна неминуча". Почалися арешти, головно, москвофілів, як зрадників і прислужників Росії. Деяких чільніших москвофілів з Чернева арештували і запроторили до Талергофу, звідки вони вже не повернулися. Потім прийшли москвофіли, гонили за читальню "Просвіти", за святкування шевченківських днів. Студентів-організаторів свята вже не було, бо всі зголосилися до Українських Січових Стрільців.

З відступом московсько-царських військ подалися з ними й донощики та москвофіли. Поселили їх біля Ростова н/Дону (ЕУ, 2, ст. 1654), а після революції в Росії повернулися ці колишні москвофіли та вже багато з них були українцями. Побувавши хоч і не в корінній Росії, побачили вони різницю між українцями і москалями та й стали добрими, свідомими українцями (ЕУ, 2, ст. 1654). Мали вони краще зрозуміння тієї різниці вже тоді, ніж багато бувших емігрантів, а тепер обивателів Канади, Америки й інших країн нашого поселення.

До святкування шевченківських днів, після закінчення війни, в українській гімназії "УПТ" — "РШ" в Рогатині, учнем якої я став, звичайно приготувлялися задовго до березня місяця — готували учнів, що брали участь у деклямаціях, рецитаціях, в хорі. День свята був дуже урочистий — учні були зі своїми вчителями, директором, з батьками, збиралося громадянство Рогатина. Громадяни Рогатина святкували у філії читальні "Просвіти".

Програні визвольні змагання українського народу за свою державність і незалежність із трагічними наслідками не зламали, не припинили розмаху та не покорили зрушений шевченківським словом український нарід у стремлінні до волі. Коли за Австрії Галичина ще мала сякі такі можливості, то за Польщі треба було боротися, щоб дістати дозвіл від повітового старости на імпрези в читальні "Просвіти". Кожна річ, кожна точка імпрези, яка б вона не була, мусіла бути процензурована. Святкування шевченківських днів також не обходилося без чекання, майже до останнього дня свята, на дозвіл.

На всі імпрези за Польщі приходила влада "службово" — пасок під бородою, з крісом, з настромленим на ньому багнетом. З такою "асистою" не раз бували прикрі випадки, а особливо при співі національного гимну, — "асиста" не бажала встати і це страшенно обурювало присутніх й кінчалося арештом, адміністраційним покаранням, чи навіть тюрмою та іншими шиканами, що не давали спокійно проживати на своїй землі.

Після Другої світової війни я опинився в Німеччині, в Баварії, в місцевості Кауфбойрен. В таборі було налагоджено релігійне життя обох церков — православної і католицької, налагоджено культурно-освітнє життя. Був хор з осіб колишнього українського театру ім. Івана Франка з Тернополя. Від-

бувалися імпрези й концерти старанням музичного керівника Богдана Сарамаци. Маючи добрі сили, рішено було влаштувати свято на честь Тараса Шевченка. Приготування йшли, а про портрет генія пригадали в останній хвилині. Хтось піддав думку, що в місті Кемптен проживає мистець-маляр Іван Кейван, — вдалися до нього і він, навіть не маючи доброго матеріалу, якогось зумів намалювати дуже гарний портрет Тараса Шевченка з автопортрету в старшому віці, в кожусі й баранковій шапці. Легше стало на душі організаторам свята, — діяльним у тій справі був п. Гноєвий. Свято було заплановане соборно, без ніяких застережень, панахида за душу покійного Тараса Шевченка була відправлена, хоч спочатку православний священик А. відмовився відправити Богослуження з панахидою, але якось полагоджено справу. Під час Богослуження священик А. вжив слів: "за ВАШОГО Шевченка" і цей вислів викликав гнів та спротив не тільки парафіян УАПЦ, але й загалу українців у Кауфбойрені. Священик цей покинув УАПЦ, заснував нову парафію неозначеної приналежності, а як дехто говорив, що під юрисдикцією московського патріярха Алексея.

Свято відбувалося, але ніхто не міг сказати де подівся здобутий портрет. Я пішов до місцевого театру, в якому відбувалося свято й почав питати, але ніхто нічого не знав, а зрештою, яке діло німцям до якогось там "русіше" портрету? Та, однак, я не дав за програну й почав порпатися в смітнику, де й знайшов звинений портрет. Від того часу портрет був, так би сказати, моєю власністю і я беріг його всюди, куди б не кидала мене доля.

ЯРОСЛАВ ПАСТУШЕНКО

## СТРАХ "МОЦАРСТВОВОЇ" ПОЛЬЩІ ПЕРЕД УКРАЇНСЬКИМИ ГІМНАЗИСТАМИ

*(Спогад учня рогатинської гімназії на підставі гімназійної хроніки та власних переживань)*

Мені попала в руки "Хроніка рогатинської гімназії", в якій я знайшов згадку про пригоди трьох учнів 8-ої класи, а одним із них був я.

Була п'ятниця 6-го жовтня 1933 року. На лекції фізики проф. Андрій Букеда викладав про магнетизм. Ми слухали з увагою, коли нараз хтось постукав у двері. До класи увійшов дир. Омелян Бачинський, а за ним знаний нам поліцейний агент Арґасіньскі. Зберігаючи спокій, директор заявив, що учні — Ярослав Пастушенко, Гриць (Нусько) Шараневич і Омелян (Мілько) Телішук мають піти з "тайняком" на поліцейну станицю. Серед загальної тиші директор додав, що згадані учні під проводом проф. Юліяна Каменецького минулої суботи й неділі були учасниками прогулянки роверами до Галича-Залукви-Крилоса. Там у неділю під час вечірні в крилоській церкві розкинули протидержавні летючки.

Мілька Телішука, сина священика з Потока, поліція відпустила після короткого переслухання, бо виявилось, що він мав алібі — в критичному часі не був присутній у Крилосі, бо затримався на приходстві о. Чолія в Залукві.

З Нуськом Шараневичем поліцисти пішли на його квартиру ("станцію") в пані Любінецької на передмісті "Бабинці", щоб зробити ревізію.

Я мешкав з Василем Вишиваним і Дзюнком (Володимиром) Романовим у родини Онуфриків, які мали дім близько церкви св. Миколая. Обидва мої співмешканці прийшли саме зі школи і сподівалися кожної хвилини "візити" поліції. Ледве сіли за стіл обідати, коли крізь вікно побачили мене, мундурованого поліція й "тайняка". Під час обшуку з якоїсь книжки висунулися знімки — Біласа, Данилишина, Старика й Березинського. Аґент просилябізував заголовок книжки — "Відгуки" Лесі Українки.

— Чия це книжка? — спитав.

— Моя! — без надуми, сміливо відповів Василь.

Після двогодинного обшуку поліцисти забрали з собою мене й Василя. Господиня пропонувала нам дещо овочів, але ми подякували. Поліціанти стали нас переконувати:

— Хай студенти візьмуть, овочі можуть пригодитися. Інколи й тридцять буханців хліба замало.

На поліційній станиці ми застали вже Нуська Шараневича, який здивовано поглянув на Вишиваного. Нам заборонили розмовляти між собою. Після переслухання примістили нас кожного в окремій кімнаті. Коло 7-ої години вечора агент привів третього нашого співмешканця Дзюнка Романова. Після довшого слідства відпустили його додому.

Опівночі приготували нас до дороги. Мене й Нуська скували разом. Під конвоем двох поліціантів завели нас на залізничну станцію до поїзду в напрямі Станиславова. В. Вишиваного, теж у кайданах, завів поліцист до поїзду на Бережани. Такий розподіл був зумовлений судовими округами, до яких обжалувані належали.

Вранці наш поїзд під'їхав близько Станиславова. На підміських зупинках всідало до поїзду багато учнів української державної гімназії та учениць приватної дівочої української гімназії з нашивками на мундирках УПТ (Українське Педагогічне Товариство). Нас вели до головної поліційної станиці на Зосиній Волі. Молодь, як висипалася з вагонів, побачивши нас із "8"-ою та українською літерою "Г", швидко зорієнтувалася в чому справа. Ішла групами за нами й вигукувала: "Ганьба поліції!".

На поліційній станиці переслухували нас у різних кімнатах, на різних поверхах включно з підвалом. Виснажених і голодних повели нас до в'язниці при алеї 3-го Мая (травня). Тут примістили нас в окремих келіях.

Третього дня нас фотографували з усіх боків. Потім сконфронтували нас із трьома Сестрами Службеницями з Крилоса, щоб нас розпізнавали, як тих, що розкидали летючки під час вечірні. Після процесу розпізнавання, який не дав корисних для поліції наслідків, нас відвели до в'язничних келій. Хоч ми офіційно належали до протиалькогольного й протинікотинного Т-ва "Відродження", то потайки кожний із нас курих. Але запас сигареток швидко вичерпався. До наших келій прилягали приміщення для жінок і ми чули їхні голоси через стіни. Ключники сказали нам, що це дівчата-"вуличниці". Але ці останні знали, хто їхні сусіди. А був гарний, хоч неписаний в'язничний звичай, що міське шумовання ставилося з респектом до "політичних". Отож і наші сусідки під час своїх проходів на в'язничному подвір'ї кидали нам крізь крати вікон коробки "пласких" (добрий сорт сигареток) зі словами: "То для пана сонсяда од Кшисі". Нуськові попалася ціпа пачечка "спортів" — од Ядвігі.

Після тижневого перебування в'язнична адміністрація проголосила нам "прогулянку". Двома мотоциклами поліційний конвой завіз нас на місце "збродні" (злочину), до Крилосу. Тут мали нас зідентифікувати старенькі дяки та селяни. Але й тут нічого для поліції не вийшло, бо наше село було національно освідомлене й знало про що йдеться...

Після двох тижнів відпочинку від шкільного навчання нас несподівано звільнили з в'язниці просто на вулицю. Ми з радости вибігли на широку алею 3-го Мая, не домагаючись від управи в'язниці залізничних квитків на подорож до Рогатина. Ми чимдуж побігли на вулицю Липову до епис-

копської палати, де Нусько Шараневич мав знайомства. Тут нас підкріпили й порадили звернутися до в'язниці з домаганням дарових квитків до Рогатина, бо нас арештували безпідставно. Був уже вечір і дижурний урядовець після довшого опиту та наради з начальником в'язниці сказав нам вернутися до своїх келій, а вранці нас відвезуть на поліційну станицю. Нам це не було до вподоби — з волі назад у тюрму! Але на другий день поліція відпустила нас додому з даровими квитками.

Наша поява в гімназії викликала сенсацію — Пастушенко й Шараневич на волі! Впродовж годин навчання ми мусіли детально розказувати наші пригоди. Ми так розповідали, буцімто ми сиділи під ключем не два з половиною тижня, а два й пів року. "Ну, але сиділи — записав гімназійний хронікер — за ідею". Навіть проф. Ю. Каменецький слухав з великим зацікавленням. Він радив нам бути на майбутнє обережними, бо легко попасти в халепу. В цій справі його теж переслухувала поліція і професор боявся, щоб не втратити посади, а то й взагалі "права навчання".

Цю нашу пригоду використав україножерний краківський "Ілюстровани Кур'єр Цодзенни" та українофобна львівська вулична польська преса, підкреслюючи, зокрема, підривну роботу "вивротофцуф" (заколотників).

Але на тому не кінець нашого лиха. Як записав гімназійний хронікер — 9-го листопада дир. О. Бачинський, в серйозному настрої, зачитав письмо з Шкільної Кураторії про "видалення з гімназії за протидержавну діяльність трьох учнів — Вишиваного, Пастушенка й Шараневича". Ось і кінець нашої матури!

Був осінній, холодний, непривітний день. Пізнього вечора хтось постукав у вікно нашої "станції". Глип, а то Вишиваний! Пройшов пішки 28 кілометрів із бережанської в'язниці. Черевики йому порвалися, одна нога майже боса.

Загрівшись та попоївши гарячої страви, Василь став нам розповідати свої переживання. Цієї ночі ми не спали, бо до школи не було нам вороття.

— Моє звільнення завдячую виключно адвокату-патріоту д-ві Володимирові Бемкові, — закінчив свою розповідь знеможений сном Василь.

А все таки існує щастя в нещасті. Наша матура не пропала! Директор гімназії "Рідної Школи" в Рогатині, незрівняний педагог Омелян Бачинський і катехит о. радник Теодосій Кудрик наполегливо домагалися в Шкільній Кураторії повернути нам, неслухно обжалованим учням, наші права — скласти матуру. Після Різдва всі три учні отримали прихильне рішення кураторії.

Пізніше виявилось, що найбільше причинився до того посол, інспектор середніх учбових закладів "Рідної Школи", проф. Володимир Кузьмович. Хоч усі наші оборонці вже покійні, то наша вдячність до них тривала. Та й з-поміж згаданих у цьому споміні моїх колег тільки я один з Нуськом залишилися в живих. А скільки інших наших молодих людей із різних прошарків суспільства мали подібні переживання? Чи хто ці переживання списав у формі спогадів? Чи появляться вони друком? Це ж частина нашої історії під польською окупацією впродовж 20-их і 30-их років.

НАДІЯ ДЗИДЗАН

## ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ РЕМІСНИКІВ "ЗОРЯ" В РОГАТИНІ

Серед організацій міста Рогатина належне місце займало товариство "Зоря", намагаючись іти слідами своїх славних попередників — ремісничих гільдій 15-16 століть та продовжувати їхню традицію і працю.

І так, за ініціативою Михайла Гаєвича, 1932 р. засновано товариство українських ремісників "Зоря". На голову товариства обрано Михайла Гаєвича, якого перевибирали на голову впродовж 7 років, аж до приходу радянської влади, яка заборонила існування "Зорі".

Членами управи були панове: Степан Пилат, М. Зварич, В. Пиріг, М. Дронь, Ярослав Бойкевич, Криворучка, Караван, Воробець, Володимир Бойчук, Лантвіт, Демчишин та інші.



*Свячене товариства українських ремісників "Зоря"*

Домівка товариства приміщувалася в домі адвоката Бабюка. Завданням товариства було об'єднати всіх українських ремісників, до яких прилучилися й українські купці і промисловці.

Одною з причин заснування було намагання поляків приєднати українців до свого ремісничого товариства, але це їм не вдалося.

В домі молоді і старші могли читати українські часописи, журнали, чи позичати книжки.

Також могли після цілоденної праці загри в шахи, доміно чи й прямо прийти, щоб обмінятися думками з іншими членами. Час до часу відбувалися реферати, чи доповіді на актуальні теми, на які запрошено місцевих і позамісцевих громадян.

Товариство уряджувало прогульки для членів і їхніх родин. Першою була прогулька 1933 р. на Маківку. Відтак, в пізніших роках, на Лисоню, до Галича — Крилоса і Львова. Товариство мало свою власну оркестру і свій драматичний гурток. Мали між собою дуже здібного члена, Пирога, який малював дуже гарні декорації.

За ініціативою голови "Зорі", Михайла Гаєвича, засновано спортове товариство копаного м'яча "Роксоляна", головою якого був також Михайло Гаєвич.

Д-р ОЛЕКСАНДЕР БІЛИК

## РОГАТИНСЬКИМИ БОЛОТАМИ

(Змість фейлетону)

Прочитавши цей наголовок, не один патріотично настроєний рогатинець скаже:

О, бачите! Ворожа пропаганда вже починає діяти і то напередодні нашого З'їзду!

Пробачте, приятелю, але це пише про своє рідне рогатинське болото таки свій рогатинець. Аякже! Ходімо кільканадцять років у минуле, коли я ще був студентом у старому краю!

Вакації були, властиво, для пана директора, учителів і шкільного сторожа Владзя, який завжди вважався найвищим авторитетом у школі. А для мене і мені подібних це була справжня "каторга". Не розумію, чому вакації припадали якраз в часі жнив, а жнива в часі вакацій?!

Це було на "першої Матки", що того року припадала в суботу. Мій батько жалував, що не в неділю, бо овес аж просився косити і треба було чекати до понеділка, але я був противної думки.

Отже, на самої "Матки" літниськовці в Черчі, біля Рогатина, заповіли велику забаву під кличем "Та болять ручки!" і я, очевидно, вибирався туди, тим більше, що моя кузинка приобіцяла запізнати мене зі своєю шкільною товаришкою, синьоокою Роксолянкою. Вже зранку я старанно наоливив свою "півбальйонівку", підпомпував колеса, випрасував "на кант" гранатові штани, надів новісіньку вишивану сорочку, одним словом, приготував усе необхідне, включно з "форсою" (від бабуні одержав секретно одного золотого на білет). Коли сонце збиралося на спочинок, я пустився в дорогу і сподівався за не цілих дві з половиною години досягнути свою ціль — Черче.

З певною дозою самозадоволення натискав я на педалі півбальйонівки і спритно оминав усякого роду домашню скотину, що галасливо верталася з вигону. За кілька хвилин вже був за селом і доїжджав до останньої, дещо віддаленої, хати діда Гаврила Поперечного. Старенький, коло сотні років, дідусь доглядав пасіки, лікував людей і тварин від усякої хвороби і був, так сказати б, по американському "ведермен" на цілу околицю.



— Слава Ісусу Христу! — поздоровив я старого, який сидів на порозі і покурював люльку.

— Слава навіки! А ти куди під ніч, паничу? — задержав мене Гаврило.

— До міста, діду, їду в Рогатин!

— Вважай, сину, бо на дощ збирається, а твій кінь у болоті не потягне!

— Я рушив з місця і пігнав вихром вузьенькою стежкою, що ховалася в густих корчах лозини, а в душі сміявся з дідової ворожби про дощ. Я вже був далеко. За мною були Свистільники, Серники і невеличкий Уїзд, а напереді виринули Жовчів, Чесники, Данильче, а там за горбом — Пуків. Я зауважив, що дід Гаврило не говорив "на вітер". Червоне сонце діткнулося до небосхилу і сховалося за темносірий вал, який посувався поволі на схід, гнаний подмухом вітру. Моя метеорологічна логіка запевняла, що хмара тільки краєчком зачепить дорогу і, скропивши брунатний пил, радше зробить мені велику прислугу. Я сильно приспішив їзду, щоб на всякий випадок дістатися до Путятинець, а там вже стежкою залізничного шляху попрямувати до Рогатина, навіть якщо б упав дощ. Та мої калькуляції завели. Вітер раптом змінив напрям, клуби пилу закрутилися коло мийкою довкола мене, блискавиця стрілою прошила густі хмари, залунав грім і посіяв грубими краплями теплої дощу. Я зайцем скочив до найближчого полукіпка, заліз між снопи пшениці і чекав аж дощ перестане.

По двадцятьох хвилинах все ущухло. Вологі хмари пігналися чередою на бережанські ліси, над Рогатином проясніло і показалося усмінене небо, забарвлене червоно-жовтими смужками заходячого сонця. В повітрі запахло озоном, а вечірній сутінок поволі окутував землю. Я виліз з-під полукіпка, обтрусив з чуприни золоті зеренця пшениці й почав пильно розглядати ситуацію. справа представлялася майже безнадійною. Глинястий ґрунт перемінився в болото, дорога вкрилася сотками калюж, а стежиною, якою я їхав, тепер гнався вузем потік брудної води. Діяти треба було скоро, поки стемніє, і я діяв. Скинув черевики, підкотив до колін штани, взяв на плечі півбальйонівку і подався в напрямі села, що було у віддалі не більше двох кілометрів... Рідке болото прискало між пальцями ніг і холодом лоскотало по голих литках. Гарячий піт стікав струмочком по чолі, носі й підборіддю, а клятий ровер немилосердно гриз плечі. Я відчував утому, приставав, щоб відпочити й гірко нарікав на свою півбальйонівку, на діда Гаврила, на рогатинські дороги, а вкінці на літницьковців у Черчі, що роблять забаву тоді, коли падає дощ. Час минав скоро, а віддаль до села лишалася майже та сама. Я вже почав поважно застановлятися, чи не ліпше було б переночувати десь під полукіпком, а завтра, як підсохне вернутися додому.

Мої думки перервав гуркіт воза, що котився поволі з невеличкого горба. Двоє худих коників форкали ніздрями, відганяючи докучливих комарів, які хмарою кружляли довкола них. На возі сидів немолодий вже дядько, мугикав якусь пісню і пошарпував віжками. Мені зразу на душі стало веселіше. Я зняв з плечей ровер, обтер спітніле чоло й спокійно чекав на свого спасителя. Дядько вже здалека завважив нещасливого

мандрівника, але вдавав, що не звертає ні нащо уваги. Зрівнявшись зі мною, він потягнув сильніше віжки до себе і гукнув протяжко на пару гнідих: — А гооов! Коні пристапи і байдуже обернули свої лисі лоби в мою сторону.

— Що, поноровився, не хоче тягти...А, може, оброку не їв? — запитав іронічно дядько і скоса глянув на мою півбальйонівку, а потім кивнув головою і додав: — Беріть ті свої коліснята й сідайте денебудь на віз. Підвезу вас до штреки, а там вже стежкою можна заїхати і до Риму...

Я вигідно примостився на в'язанці соломи, дядько шарпнув віжками, закомандував — вйооо! — і коники побігли болотистою дорогою до села.

Я натягнув черевики, привів до порядку чуприну й думками вже був у Черчі, в колі приятелів і знайомих, що під звуки симпатичної оркестри "Ябця" танцювали тужливе рогатинське танго "Будь здорова".

Білолиций місяць мандрував спокійно голубими просторами, на небі показалися перші зорі. Вечірній спів пташок зливався з монотонним дзижчанням різnorodних комах по шуварах і творив чарівну симфонію української літньої ночі. Ми вїжджали до села.

Прошли роки і, мов та повінь, забрали з собою багато приємних споминів з нашої гарної Рогатинщини. І дуже часто тепер, коли гарячим літом мчиш автом прекрасними американськими гайвеями, мимоволі пригадуються рідні сторони. Чомусь жаль бере за серце за тими болотистими дорогами, старенькими церковцями і чепурними хатками, що ховалися в тінях кучерявих садків. Здається так багато віддав би, щоб знову побачити те все, як тоді, в заранні юних літ. Наслухатись незрівняного співу пташок, напитись студеної джерельної води і ...діткнутись того липкого болота, що так ніжно чіплялося моїх ніг, — нашого рідного, українського болота.

## РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ



УЛЯНА ЛЮБОВИЧ, (літературне псевдо Уляни Старосольської) народилася 31 березня 1912 року у Львові. Там вчилася в підставовій т.зв. народній школі й у гімназії УПТ "Рідна Школа", яку закінчила іспитом зрілості, або т.зв. матурою, яку учениці мусли здавати перед державною комісією, бо гімназії польська влада не признала т.зв. "права прилюдности". Опісля студіювала на Познанському Університеті, де osiąгнула ступінь магістра на віділі права, студіюм економічно-політичному. Рівночасно закінчила однорічний Вищий курс журналістики при Вищій Торговельній Школі в Познані.

Закінчивши студії, працювала у Львові в редакції журналу "Нова Хата", видавцем якого була Кооператива "Українське Народне Мистецтво". Згодом, не покидаючи співпраці з редакцією "Нової Хати", перейшла до Ревізійного Союзу Кооперативи, де працювала в редакції "Господарсько-Кооперативного Часопису". Рівночасно, wraz з братом Юрієм, а опісля самостійно, редагувала "На сліді" — часопис, нелегального тоді, Пласту.

Коли більшовики зайняли Львів, батька, д-ра Володимира Старосольського запрошено на посаду професора Львівського Університету на віділі правничому, а в грудні 1939 р. арештовано. 13-го квітня 1940 р. матір — Дарію Старосольську, брата Ігоря і Уляню вивезли до Казахстану. Працювала там на полі, а згодом як книговод.. Мати померла в грудні 1941 року, брата мобілізовано до т.зв. Трудармії, так що останні три роки перебувала одна. У 1946 р. переїхала до Польщі, а в 1967 р. до США.

У 1969 р. виходить збірка її нарисів з пережитого, з яких частина друкувалася раніше в "Новому Шляху", п.н. "Розкажу вам про Казахстан", яка одержала 2-гу нагороду з Фонду ім. І. Франка в Чикаго. Наклад вичерпався і тоді, у 1976 році, вийшло друге видання накладом автора.

Була редактором і упорядником декількох книжок таких авторів як Зоя Когут, Богдан Нижанківський, а останньо — книжки Валерія Ревуцького "Нескорені Березільці".

Від травня 1972 р., з дворічною перервою, редагує журнал СУА "Наше Життя". Крім статей у різних часописах її проза друкувалася в "Сучасности" (в тому теж у ювілейній вибірці), в "Нових днях", збірниках ОУП "Слово", "Свободі", "Новому Шляху", "Народній Волі" й інших періодиках.

Уляна Любович є членом Об'єднання письменників "Слово", Міжнародного ПЕН Клубу, Звичайним членом НТШ. Від ранньої молодости активна в "Пласті".



Д-Р ОЛЕГ КУДРИК, народився 14-го грудня 1912 року в родині о. Теодосія і Ольги з Сполітакевичів Кудрик, у місті Рогатині, де його батько довгі роки сповняв обов'язки гімназійного катехита, пароха міста, рогатинського декана та директора Малої Духовної Семінарії. За професією д-р Олег Кудрик юрист, економіст і бібліотекар. Студіював музику, право, економічні й політичні науки у Львові, Відні й Мюнхені, а згодом в Америці, на Мічігенському університеті в Анн Арбор студіював дисципліни інформатики й бібліотекарства, досягнувши ступені магістра прав, магістра економічних наук, магістра бібліотечних наук та докторат з політичних наук.

В Україні, в часі гімназійних і університетських студій, був активним у багатьох громадських організаціях, а особливо, як секретар Академічного Т-ва "Чорногора", Т-ва Опіки й Охорони Воєнних Могил, диригент студентського мужеського хору в Рогатині та голова Академічного хору "Бандурист" у Львові. В тому ж періоді часу він виконував обов'язки правного дорадника для О.С.К. в Рогатині в ділянці т. зв. "полюбовних судів" та торговельно-експортних справ. Пізніше, в 40-их рр. виконував обов'язки прокуриса і члена дирекції Акційної Спілки "УГАС" у Кракові. В Німеччині, в Ульмі над Дунаєм, був співорганізатором таборової Торговельної школи, викладачем економіки та правним дорадником для переміщених осіб.

Згодом, перенесений до Корнталь і Штутгарт-Цуффенгаузен у Вюртембергії, стає адміністратором-директором таборів УНРРА й ІРО. В 1949 р. переїздить разом з дружиною Софією з Дидинських до США, поселяється в Пітсбурзі, Па., де включається у місцеве громадське життя, організує Т-во "Самопоміч" і стає його першим головою. З переїздом до Дітройту, Міч. включається в організацію і розбудову Кредитової Спілки "Самопоміч", виконуючи обов'язки члена дирекції і заступника скарбника, стає членом управи Літературно-мистецького клубу й членом управи Українського відділу Американської Демократичної партії. В 60-х рр. д-ра О. Кудрика запрошено до Університету Індіана і він переноситься до Блюмінг-

тону, в стейті Індіана. Тут, ставши членом бібліотечного факультету, був іменований головою департаменту бібліотечних замовлень, а згодом одержав призначення асистента декана та бібліотекаря для спеціальних доручень та був викладачем-гостем в Школі Інформатики й Бібліотекарства аж до часу виходу на емеритуру в 1983 р.

Д-р Олег Кудрик є членом американських і українських наукових і професійних товариств, як УВАН, НТШ, Фундація ім. Ольжича, Американська Економічна Асоціація, Американська Бібліотечна Асоціація, Американська Асоціація Політичних і Суспільних Наук та Американська Асоціація Університетських Професорів. Займаючи керівні професійні становища на університеті Індіани, д-р Олег Кудрик звернув увагу на репрезентацію й зовнішні зв'язки з інституціями, архівами та бібліотеками світу, а також поширив існуючі й нав'язав нові зв'язки з видавцями наукових публікацій, беручи активну участь у краєвих і міжнародних конференціях.

Тепер д-р О. Кудрик займається дослідженням й розшуками старовинних пам'яток культури й історичних епізодів свого міста Рогатина. В літніх семестрах читає лекції на УВУ в Мюнхені з ділянки Трудового права та професійних спілок.



МАРІЯ-АННА ПРОКОПОВИЧ-ГОЛОД, народилася 16-го січня 1918 р. у Львові. Дочка отця Миколи Прокоповича (пароха Юнашкова) і Стефаніди Туркевич. Закінчила гімназію СС. Василіянок у Львові. По 2-річних торговельних студіях вступила на працю в Земельному Банку у Львові. Пізніше працювала в книговодських фірмах, а по приїзді, в році 1948-му, до Канади, в банківництві; вкінці, як рахівник-книговод, в університетській бібліотеці в Торонто. Вже в Канаді студіювала антропологію, історію мистецтва й загальну гуманістику.

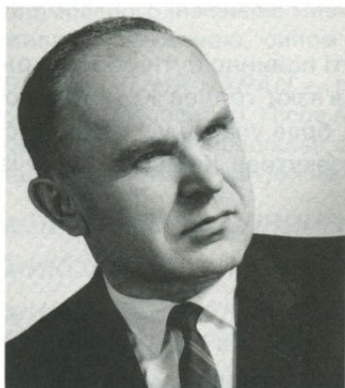
Член управи "Комітету Рогатинців" — Торонто, голова ОУП "Слово" — Торонто. Автор репортажів, статей, оповідань і поезій, друкується в часописах, журналах та збірниках, українських і англомовних. Дві збірки поезій: "Чотири пори року" і "Стрімка моя вулиця". Живе в Торонто.

Одружена в 1940-ому році з інж. Романом Голодом, вдова від 1966 р., мати двох дочок, Ренати і Хариті. Рената народилася в Рогатині.

Окрім того, що її Батько був парохом Юнашкова, де й помер і похоронений, ще й діди, прадіди і прапрадіди, як теж і їхні предки, були священиками в різних місцевостях Рогатинської Землі, а саме: в Серниках,

Клещівній, Підгородді, Болшівцях, Княгиничах, Коростовичах, Бурштині, Настащині та ще й інших. Прізвища тих стародавніх священничих родів такі: Прокопович, Туркевич, Онишкевич, Теліховський, Соханевич, Левицький, Лотоцький, Крижанівський, Саврацький, Филиповський, Федорович — щоб вичислити лише ближчих предків, нащадків княжих, боярських, шляхетських та козацьких родів.

Працю коло видання збірника "Рогатинська Земля" вважає своїм родовим обов'язком, як теж своєрідним пам'ятником для давніх предків та передусім для найближчої родини, а саме Батька, Мами і Братів.



СТЕПАН СКРОБАЧ родом з Вербиловець, 1913 р. народження. Підміське село нараховувало біля ста дрібно- і середньо-земельних господарств.

Парох села о. шамбелян Степан Городецький, діяч повітового стажу, дбав про розвиток культурно-освітнього життя, передовсім заохочував посилати дітей до Української Гімназії

Великим ударом було розв'язання Української Гімназії польською владою в 1930 р. зі заборонаю вписатися на дальшу науку до місцевої польської гімназії. Мала Духовна Семінарія стала також і його прибіжищем. В перервах і у вакаційний час брати участь у громадській праці, як у селі, так і на терені студентського життя, було звичайною повинністю. Скінчивши семінарію, з кінцем 1936 року пішов вже від 1-го січня 1937 р. працювати в окружному Союзі Кооператив у Рогатині. Переходив практику в різних галузях діяльності, побував на практиці у складниці ОСК у Галичі, а в 1938 р. був післаний на працю книговода й заступника начальника Складниці в Перемишлянах. Виїздив до кооператив по селах з доповідями. Більшовицьку окупацію перебув там, виконуючи обов'язки головного книговода Райспоживспілки. Коротко після приходу німців 1941 р. переїхав до Львова на працю ревізора для повітових союзів у Ревізійному Союзі Українських Кооператив.

В таборі ДіПі Гайденав включився в акцію організування господарського життя в кооперативній формі. Став членом дирекції кооперативного видавництва "Заграва", яке влаштувало власну друкарню.

На новому поселенні в США після двох років змінив фабричну працю на креслярську. Вивчання предметів з математики і електроніки вможли-

вило переведення до інженерного підприємства комунікаційних засобів (телефонія).

Попри заробіткову працю брав активну участь у церковній громаді (парафія св. Миколая), в батьківському комітеті школи, у Пласт-Прияті, у Кредитовій Кооперативі "Самопоміч", в "Осельчано-торговельній кооперативі "Самодопомога", а також у Лізі Американців Українського Походження, у Відділі Українського Конгресового Комітету Америки.

Став активним членом Союзу Українців Католиків "Провидіння". Через 16 років був головним радним. Організував імпрези для відзначення діяльності СУК "Провидіння" в Чикаго. За працю Головна Управа надала йому привілей почесного члена. Багато разів забирав слово на сторінках щоденника "Америка", найстаршого українського часопису в США.

Обидві його дочки після закінчення студій, знайшли українців за партнерів шлюбного життя і мають по троє дітей. Три хлопці і троє дівчаток зберігають добру традицію, навчаючися в школах українознавства, будучи членами молодечої організації Пласт і відвідуючи постійно українську церкву.

Брати участь в суспільно-громадському житті повинно бути обов'язком кожної української людини. Тому сповняє обов'язки голови Контрольної Комісії Відділу УККА в Чикаго. У вересні 1988 р. брав участь у XV Конгресі УККА у Вашингтоні, де був обраний членом Екзекутиви Керівних Органів Українського Конгресового Комітету Америки.

## ПРО АВТОРІВ

**ВАСИЛЬ АНДРЕЙЦІВ** — народився на Бабинцях, у 1917 році. Шкільну освіту отримав в Народній Школі "РІДНА ШКОЛА" та в коедукативній гімназії УПТ в Рогатині. В молодих роках належав до Спортивного Товариства "Сокіл" та "Орли" при т-ві "Просвіта". Гірничі студії почав на Техніше Гохшуле в Бреслав. В 1942 р. переїхав до Леобену в Австрії де закінчив гірничі студії із ступенем дипломованого інженера. Виїмігрував до США, поселився у Філядельфії, де проживає з дружиною, сином і дочкою.

**ВОЛОДИМИР БАРАН** — гімназію закінчив в Рогатині, виділ права на Краківському Університеті. Після переїзду до США студював бібліотекарство в Клівленді, а опісля працював як завідуючий бібліотекою в околицях Дітройту. Автор численних статей на мистецькі теми, а теж репортажів, рецензій тощо.

**МИРОСЛАВ БАСЛЯДИНСЬКИЙ** — гляди розділ ФУНДАТОРИ.

**МИКОЛА УГРИН БЕЗГРИШНИЙ** — гляди стор. 540.

**МИРОСЛАВ БЕКІШ** — уродженець села Демянів, вихованець Української Гімназії УПТ в Рогатині.

**Д-Р АНДРІЙ БІЛИНСЬКИЙ** — юрист і професор-емерит цивільного права на німецькому університеті в Мюнхені. Дослідник правних систем Східної Європи. Публіцист, видавець і редактор місячника "Панорама" в Мюнхені.

**Д-Р ОЛЕКСАНДЕР БІЛИК** — д-р мікробіології, уродженець села Свістильники. Активний учасник з'їздів мікробіологів в США. Заступник головного председателя СУК "Провидіння", голова допомогової крайової організації ЗУАДК.

**СОФІЯ ЛЯЛЬКА-БІСИК** — уродженка міста Рогатина, дочка Михайла-Онуфрея і Марії з Левицьких Ляльки, учениця української гімназії "Рідна Школа" в Рогатині. Іспит зрілості склала в 1932. Протягом 8-літньої гімназійної науки була активною хористкою гімназійного хору, як також і по maturi була членом хору "Просвіти" в Рогатині.

**ЛІДІЯ ПЕТРІВ-БОБОВНИК** — родом з Підкаменя, дочка отця Михайла Петрова. Банкова працівниця. Живе в Торонто.

**ВІКТОР ВАКУЛОВСЬКИЙ** — гляди стор. 548.

**ВАСИЛЬ ВЕРИГА**, магістер історії, бібліотекар і дослідник. Член Об'єднання Українських Письменників "Слово", Генеральний секретар СКВУ, Член управи Братства Дивізійників. Діяльний у різних українських організаціях. Живе в Торонто.



**Д-Р ВАСИЛЬ ВИТВИЦЬКИЙ** — музиколог і композитор, кол. учитель Музичного Інституту ім. Лисенка і Львівської Консерваторії. Автор монографій і інших праць з ділянки музики. Живе в Глен Спей, Н.Й.

**Д-Р ІВАН ВОЙЧИШИН** — уродженець Бурштина. Лікар. Член Пласту. Живе в Оттаві.

**ЗЕНОВІЯ ПОТАШНИК-ВОРОБЕЦЬ** — народилася в Рогатині 1913 р. Деякий час родина проживала в Чехословаччині звідкіля повернулася у 1918 р. до Рогатина. Після закінчення гімназії працювала в Окружнім Союзі Кооператив. Вийшла заміж за члена дирекції ОСК Василя Воробця. В часі Другої світової війни виїхала до Німеччини, а згодом до Америки де поселилася в Ньюарку, Н.Дж. Була активною в Союзі Українок в Рогатині та в Америці.

**М.В...** — Ініціали-псевдонім уродженця Желиборів. Член Братства Дивізійників. Живе в Торонто.

**ЙОСИП ГІРНЯК** (1895-1989) один з найвизначніших українських акторів 20-го століття. Родом з Галичини. З 1914 р. брав участь у Театрі УСС. В 1922-33 рр. був провідним актором театру "Березіль", співробітником, другом і однодумцем Леся Курбаса. Наприкінці 1933 р. Гірняка заарештували і він відбув ув'язнення у концтаборі на півночі Росії. В 1941 р. був звільнений. В роки війни вирвався на Захід. Від 1949 року і до смерти жив у Нью-Йорку. Лишив "Спомини" (1982) і численні статті.

**СТЕФАНІЯ ГНАТЕНКО** — нар. 29 січня 1946 р. в Тереховлі. Закінчила Київський художній інститут. Науковий працівник Львівського Музею Українського Мистецтва. З 1988 р. заступник директора Українського Музею в Нью-Йорку.

**МАРІЯ ПРОКОПОВИЧ-ГОЛОД** — гляди: Редакційна колегія стор. 860

**ОТЕЦЬ Д-Р ЮРІЙ ГЕРИЧ** — абсолювент Рогатинської гімназії, абсолювент Богословської Академії у Львові, доктор філософії університету в Празі, бібліотекар. Професор Оттавського університету. Живе в Оттаві.

**СТЕПАН ГОЛЯШ** — 1919 р. народження в Бережанщині. Гімназію закінчив у Бережанах. Студював українську мову й історію на Вищому Учебовому Закладі в Крем'янці. Студював агрономію у Львові та в Дублянах. Диплом інженера одержав на УТГІ в Регенсбургу. Суспільно-громадський працівник на відтинку молоді. Старшина УПА. В США студював мікробіологію. Працівник служби здоров'я.

**АНДРІЙ ДЗЕДЗИК** — народився 18.II.1905 р. в Черчі, де його батько був 20 років управителем школи. Два роки вчився в гімназії в Рогатині, а кінчав науку в академічній гімназії у Львові. Студії філософії закінчив у 1934 р. на Львівському Університеті. Деякий час працював в архіві Слуги Божого Митрополита Шептицького. 1939-1941 рр. навчав в рогатинській Десятирічці. В 1944 р. виїхав до Австралії; від 1949 р. живе в США.

**НАДІЯ ДЗИДЗАН** — з дому Гаевич, уродженка Рогатина. Батько провідний діяч міщанських організацій. Від часу поселення в США активна в Союзі Українок Америки, член Управи 22-го Відділу і Окружної Управи СУА в Чикаго.

**Д-Р ГРИГОРІЙ ДМИТРІВ** — гляди стор. 613.

**Д-Р РОМАН ДРАЖНЬОВСЬКИЙ** — куратор мап Американського Географічного Товариства і головний редактор географічних публікацій цього ТОВА-

риства. Бібліотекар і професор Висканського Університету у Мілвокі, Виск. Колишній голова Української Шкільної Ради в Америці. Член американських і українських наукових інституцій.

**ОСИП ДЯЧИШИН** — гляди стор. 558

**АНДРІЙ ІЛЬКІВ** — родом із Чернева, закінчив Рогатинську гімназію. Актор, театральний діяч. Член ОМУС. Член театру "Заграва" — Торонто, режисер. Живе в Торонто.

**МАРІЯ ПАВЛІВ-КАЛИНА** — народилася в Рогатині де закінчила гімназію. Студювала філософію. Учителювала в Городенці, а згодом wraz з чоловіком д-ром Володимиром Калиною виїхала до Львова, де теж учителювала. В 1944 р. виїжджала з родиною до Ансонії, а згодом до Нью-Йорку. Померла 15 квітня 1990 р.

**МИРОСЛАВ КАЛЬБА** — народився 1916 р. в Мозолівці, підгаєцького повіту. Середню освіту здобув у Бережанах і Рогатині; Вищу Аграрно-технічну Школу УТГІ закінчив дипломом інж.-агронома. Старшина УПА. В США працював як громадсько-політичний діяч в Омазі, Небраска, а опісля в Денвері, Колорадо. Від 1985 р. живе в Дітройті, Мічіган.

**ЮЛІАН КАМЕНЕЦЬКИЙ** — гляди стор. 563.

**АНДРІЙ КАЧОР** — народився 1908 р. Студював економічні науки кореспонденційно в Українському Технічно-Господарському Інституті в Подєбрадах де отримав диплом інженера. Працював у молочарській кооперації. Він також активний кооперативний публіцист в серії біографічних нарисів визначних кооператорів, історик молочарської кооперації, колишній її співробітник, а також ревізор молочарського відділу Ревізійного Союзу Українських Кооператив. Тепер працює директором Кредитової Кооперативи "Віра" Північного Вінніпегу.

**МАРТА КІЧОРОВСЬКА-КЕБАЛО** — народилася у Вашингтоні Д.К. Студювала антропологію і археологію у Вассар Каледж; ступінь магістра з антропології і лінгвістики на Торонтонському університеті. Учасниця курсів українознавства у Гарвардському Інституті. Живе в Нью-Йорку.

**ЯРОСЛАВ КЛИМОВСЬКИЙ** — Автор "Збірника нотаток питань театрології", сценічних текстів й адаптацій, оперних на старогрецьких мітах, як "Електра" і "Пантея". Свою магістерську працю захистив на тему "Сценічність драматичних поем Л. Українки". Його відгуки на теми театру, мистецтва та на книжкові появи друкуються в "Свободі" й інших виданнях. Член ОМУС-у й Спілки Українських Журналістів Америки.

**МИРОН КЛИМЦІВ** — уродженець села Пуків. Від молодих літ цікавився минулим свого села, списував розповіді старших жителів села про минулі події і вигляд села, звичаї і побут. Тепер живе в місті Гамілтоні, Онтаріо, Канада.

**Д-Р ОСИП КРАВЧЕНЮК** — проф. германістики в Каледжі у Вілкес Бері, Па. Дослідник особливих питань з Галицької історії. Автор статей в літературно-громадських журналах і часописах.

**ЄВГЕН КРАМАР** — народився 18 лютого 1933 р. в селі Псари (тепер Приозерне рогатинського району, Івано-Франківської області). В 1956 р. закінчив юридичний факультет Львівського Університету з відзначенням. Працював в Молдавській колегії адвокатів (1958 р.), а згодом в 1960 р. перейшов до Одеської колегії адвокатів. У 1967 р. переїхав на Волинь, де працював юристом у м. Го-

рохові, будучи членом Волинської колегії адвокатів. Працюючи адвокатом і юристом, Євген Крамар постійно цікавився старовинною історією України і її національних меншин. Знання кількох мов уможливило йому доступ і користування іншомовними джерельними матеріалами. Його історико-дослідницькі праці друкувалися у київському журналі "Дніпро" і львівському "Жовтні", а також в українських виданнях, які появляються в Польщі і Югославії.

**ВАСИЛЬ КРИВОУС** — гляди стор. 565

**Д-Р БОРИС КУДРИК** — гляди стор. 374.

**Д-Р ОЛЕГ КУДРИК** — гляди Редакційна Колегія стор. 859

**Д-Р РОМАН КУХАР** — поет і письменник. Професор германістики в Стейтовому Університеті в Гейс, Кензас. Співробітник українських журналів і часописів. Член ОУП "Слово".

**АНАТОЛЬ КУРДИДИК** — родом з Бовшова. Відомий журналіст, редактор різnorodних журналів і часописів, автор книжок. Член ОУП "Слово". Живе у Вінніпегу.

**АНТІН КУЩИНСЬКИЙ** — інженер, випускник Подєбратської Академії, визначний діяч гетьманського руху. Переїхав до США з Парагваю, став діяльним у многих організаціях, дописував до преси, видав декілька брошур з історичною тематикою.

**МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ** — мистець-маляр і графік, знавець церковного розпису. Член Української Спілки Образотворчих Мистців (УСОМ), член ОУП "Слово", автор оповідань. Живе в Торонто.

**БОГДАН ЛЕПКИЙ** (1871-1941) — письменник і літературознавець. Професор української літератури в Краківському Університеті.

**Д-Р МИРОСЛАВ ЛІБЕР** — уродженець Черча, з 1915 р. Середню освіту здобув в українській гімназії УПТ в Рогатині. Студіював в 1936-1940 рр. у Хемічно-гарбарській школі в Радомі, Польща; опісля вивчав хемію на Політехніці в Дартмуті, Німеччина, до 1947 р. Тамже був головою Української Студентської Громади. В 1968 р. одержав докторат з хемії в УТГІ. В 1950 р. поселився в Австралії, де організував громадське піонерське життя. В 1958 р. переїхав з дружиною і двома синами до США. Працював хеміком-аналітиком у сталеварні. Від 1963 р. працює інструктором аналітичної і інструментальної хемії при Індіана Університеті в Гері.

**ОРИСЯ ЛОНЧИНА** — народилася в Підбужу б. Дрогобича. Десятилітку закінчила у Львові, а університетські студії в Дітройті. Вчила в Гайскул математики. Суспільна діячка, активна членка Союзу Українок, очолює Округну Управу СУА в Дітройті.

**МИРОН ЛУЩАК** — уродженець сусідньої до рогатинського повіту Підгаєччини. Активний в молодіжній організації СУМА в Чикаго. Працював як інженер в дослідних лабораторіях, член дирекції Щадничо-позичкового банку "Певність", член Управи Відділу УККА.

**УЛЯНА ЛЮБОВИЧ** — гляди Редакційна Колегія стор. 858

**ФАЛИНА ЛЮБІНЕЦЬКА** — гляди стор. 581

**МИХАЙЛО ЛЯЛЬКА** — родом з Жовчева. Актор театру "Заграва" — Торонто,

член Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС), член управи Комітету Рогатинців — Торонто. Продавець реальностей. Живе в Торонто.

**Д-Р ВАСИЛЬ ЛЕНЦИК** — народився 1912 р. в Західній Україні. Закінчив у Львові Учительський семінар (1932 р.), гімназію класичного типу (1934 р.), Богословську Академію (1934-1939). Докторати: на УВУ у 1947 р., на Фордгам Університеті в рр. 1955-1961. Учителював у Технічній школі у Львові і Холмі, в Духовній Семінарії у Львові, професор історії Вселенської і Української церкви в Гіршбергу, Німеччина. Професор коледжу св. Василія Великого в Стемфорді, Сіттон Голл Університеті, УКУ в Римі. Директор Українського Музею у Стемфорді. Дійсний член НТШ, член Виділу, ексекютивний заступник голови і генеральний секретар Головної Ради НТШ. Дійсний член Богословського Наукового Товариства, співробітник Енциклопедії Українознавства. Діяльний у багатьох громадських організаціях. Праці з історії церкви і української культури друковані в Записках НТШ і УВАН-у і Богословії. Численні статті в журналах і часописах.

**ІВАН МАГМЕТ** — гляди стор. 583.

**МИКОЛА МАРТИНЮК** — закінчив бібліотекознавчі студії на Мічігенському Університеті в Анн Арбор в 1961 році, де здобув титул магістра. Працював славістичним каталогізатором в бібліотеці Університету Індіана, Блюмінгтон, Інд. Співредактор журналу "Фенікс" (1951-1961), та журналу книгознавства "Українська Книга" (1971-1982). Головний редактор збірника "Надбужанщина". Займається дослідженнями над історією української преси.

**ВАСИЛЬ МАЦУК** — народився 1899 р. в селі Конюшки. Батьки були заможними на тодішні часи господарями. Освіту здобував початково в селі, опісля 1914 р. закінчив п'яту класу в Українській Гімназії в Рогатині. Війна перервала можливість навчання, натомість до 1920 р. воював у різних частинах УГА. Одружений з Марією Комарянською. Від 1935 р. був війтом збірної громади Конюшки, до якої належало 9 сіл. В таборі Гайденав в Німеччині займав різні пости референтів таборової управи, а також був заступником коменданта табору. В США змодернізував закуплену курячу ферму і жив біля сина там же.

**ОТЕЦЬ Д-Р ІВАН МУЗИЧКА** — родом з Пукова. Учень Рогатинської гімназії, доктор теології і філософії. Член Братства Дивізійників. Член Патріархального Крилосу в Римі, там живе й працює. Співавтор разом з Климцівим і Пазієм.

**СОФІЯ МАЛАНЮК-ОНУФРИК** — родом зі Стратина. Учителька й інспекторка шкіл. Дружина д-р Петра Онуфрика, проживала в Рочестер, Н.Й, потім у Фландерс, Н.Дж., де й померла в домі свого сина Зиновія в році 1987.

**ІВАН ПАДИК** — родом зі Стратина. Скінчив Рогатинську гімназію. Учитель, працівник в кредитовій кооперації. Член управи Братства Дивізійників, член управи Комітету Рогатинців-Торонто. Діяльний у різних організаціях в Торонто.

**МИРОН ПАЗІЙ** — родом з Пукова. Вчився в Рогатинській Торговельній Школі, потім закінчив Педагогічну Школу в Німеччині. Працівник Онтарійського Провінційного уряду у відділі планування і будови доріг. Член управи Братства Дивізійників, член управи Комітету Рогатинців-Торонто. Живе в Торонто. Співавтор разом з Климцівим і о. Музичкою.

**ОЛЬГА ПАСТУХІВ** — нар. в Нью-Йорку. Студіювала у Вассар Каледжі і Мас-сачусетс Каледжах. Вивчала грецьку мову, перебувала в Греції, де вийшли друком поштівки з її дереворитами. Успішні виставки її праць, особливо в ділянці графіки.

**ЯРОСЛАВ ПАСТУШЕНКО** — родом з Підгаєччини, кол. учень і матурист Рогатинської гімназії. Видавець і книгар в краю і на еміграції. Кол. співробітник концерну І. Тиктора у Львові, кол. видавець журналу "Лис Микита" в Нью-Йорку. Громадсько-суспільний і патріархальний діяч в діаспорі. Член Центрального комітету рогатинців.

**ОЛЬГА ХАБУРСЬКА-ПОЧАПСЬКА** — родом з Явча, дочка отця Дмитрія Хабурського. Бібліотечна працівниця, скінчила Рогатинську гімназію. Живе в Торонто.

**Д-Р ПАВЛО ПУНДІЙ** — народився 1922 р. в Чортківщині. Медичні студії почав у Львові, а закінчив в Ерлангені (Німеччина) в 1949 р. Після нострифікації медичних студій в США працював 33 роки в індустріальній медицині. Він є довголітнім активним членом Українського Лікарського Товариства та основником і директором Медичного Архіву-Бібліотеки УЛТПА. Перевидав декілька старих лікарських видань та зредагував і видав 10 архівних збірників лікарської хроніки. Він є автором численних нарисів із історії української медицини та біографічних нарисів про українських медиків і лікарів. також є членом-кореспондентом НТШ з 1985 р.

**СТЕПАН САЛИК** — народився 1902 р. в Ярославі. Диплом з природничих наук, біології, таксидермії (набивання чучул звірят) у Львові і в США. Учителював в Юнашкові і Липиці Гопішній, Ланчині і Ворохті, в США в школі українознавства. Численні статті, нариси, казки друковані у журналах, збірниках, підручниках. Живе в Гантері Н.Й. де має цікаву збірку природничих і археологічних знахідок.

**Л.П. САРСЬКИЙ** — псевдонім уродженця Псар, Живе в Оттаві.

**ВАСИЛЬ СЕМЕГЕН** — народився в Америці, але до школи, згідно з бажанням батьків, ходив в Рогатині. До Америки повернувся перед Другою світовою війною.

**МИРОСЛАВ СЕМЧИШИН** — родом зі Золочівщини 1910 р. народження. Після закінчення студій на Львівському Університеті був учителем української мови на філії Української Академічної Гімназії у Львові; після війни вчителював в Українській Приватній Гімназії в Зальцбургу; в 1964 р. став викладачем в Норт-Істерн Іллиной Університеті. Ще на рідних землях виступав як журналіст в періодичних журналах. В 1948 р. став редактором тижневика "Українське Життя" в Чикаго. В 1985 р. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка видало його працю на 550 стор. "Тисяча Років Української Культури", як том 52 Бібліотеки Українознавства.

**СТЕПАН СКРОБАЧ** — гляди Редакційна Колегія стор. 861.

**Д-Р ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ** (1878-1942) — професор університету в Кам'янці Подільському, УВУ у Відні і Празі та Подебрадській Господарській Академії. Автор праць з ділянки державного права і соціології. Оборонець в політичних процесах в Польщі. Арештований у 1939 р. згинув в таборі в Мариїнську на Сибірі 1942 р.

**ОМЕЛЯН СТРИЙСЬКИЙ** — адвокат. Народився 1909 р. в Горохові б. Станіславова. Студіював право у Львові. Був адвокатом в Рогатині аж до виїзду на Захід у 1944 р. Поселився в США де й досі живе.

**Д-Р АНДРІЙ ТУРЧИН** — уроджений 17 липня 1912 р. в с. Черниця, повіт Бро-

ди. Гімназію закінчив у Бродах, Богословську Академію у Львові, в 1938 р. Докторат з філософії одержав у німецькому університеті в Мюнхені 1949 р. Закінчив студії бібліотекарства в США 1953 р., а славістичні студії в 1960 р. Працював в університетській бібліотеці в Блюмінгтоні в 1953-79 рр. та вчив у школі бібліотекарства. Автор бібліографічних і книгознавчих статей в українських періодиках та статей в регіональних збірниках НТШ.

**Д-Р СВЯТОМИР М. ФОСТУН** — письменник, журналіст, громадський діяч, кол. секретар СКВУ (1971-1973), гол. редактор тижневика "Українська Думка", голова Товариства Українських Літераторів, член Об'єднання українських письменників в еміграції "Слово", автор кількох історичних повістей і розвідок.

**МИХАЙЛО ХУДА** — родом з Библа. Скінчив Рогатинську гімназію. Учитель. Член Братства Дивізійників. Працював як електрик. Живе в Англії.

**РОМАН ШЕНКІРИК** — адвокат. Відбував адвокатську практику в Журавні, а згодом відкрив канцелярію в Рогатині. Громадський діяч. Активний в Окружному Союзі Кооператив в Рогатині.

**СОФРОН ШТИРКАЛО** — родом з Хохонева. Власник фризійерні. Член Братства Дивізійників, член управи Комітету Рогатинців-Торонто. Живе в Торонто.

**ІВАН ЮРКІВ** — народився 1925 р. в селі Добринів. Сімклясову школу закінчив на місці, в 1939 р. поступив до десятилітки в Рогатині; за німецької окупації ходив до Учительської Семінарії в Рогатині. Після дворічної перерви продовжував навчання в гімназії в Регензбурзі, яку закінчив іспитом зрілості в 1948 р. В США поселився в Рочестері, де закінчив книговедення і працював як книговод. Був діяльний в українському суспільному житті, був членом хору "СУРМА", впродовж п'яти років був у Контрольній Комісії Укр. Кред. Спілки та десять років в Укр. Нар. Домі. Співпрацював у "Кооперативній Думці", кварталнику Української Кредитової Спілки.



*"Свята Трійця" з намісного ряду іконостасу церкви св. Духа в Рогатині. 1650 р.*

## ПОКАЗНИК ІМЕН

- Абдулах 113, 117  
Абрамович Петро 293  
Абрагам, поручник 785  
Авраменко 680, 689  
Аврелій Марко 17  
Аґа 201  
Александрів, адвокат 833, 834, 835  
Алчевська Христя 230, 233, 409, 413, 541  
Альтер, адвокат 834, 838  
Андрейців Василь 452, 454, 863  
Андрейців Юстина 334  
Андрейчин 417  
Андрій і Лев II, сини Володимира 20  
Андрійців Михайло 331, 455, 825  
Андрусишин Петро 333  
Андрусів Федь 684  
Андрухів, отець 783  
Антоніус Піюс 210  
Антонів Михайло 334  
Антоневич Леся 510  
Антонович Адам 336, 338  
Антонович Богдан 333  
Антонович Володимир 334  
Антоняк І. 498, 647  
Антоняк Семен 735, 737  
Аполлон 353  
Аргасінські 850  
Ахмед — паша 122, 127
- Бабій Андрій 73, 292  
Бабій Гринько 297  
Бабій Іван 294  
Бабій Петро 737  
Бабин Микола 228, 259, 267, 269, 287, 289, 413, 433  
Бабин Іван 783  
Бабин Ірина 300  
Бабюк Антін 747, 826  
Бабюк (ова) Дарія 201, 317, 424  
Бабюк Михайло 830, 831, 853  
Бабюк Роман 5, 6, 306, 334, 443, 445, 647
- Бабяк Василь 297  
Бабяк Вол. 177  
Бабяк Михайло 332  
Бабяк Остап 297  
Бабяк Степан 330  
Бабяк Юліян 292  
Бадьо 411, 412, 414, 417  
Бавм Анна 306, 328, 335, 357, 359  
Бавм Ева 328, 335, 357, 359  
Багира Андрій 776  
Багира Богдан 776  
Баглай Василь  
Базилевич Стефан, отець 712, 713  
Байда Іван 293  
Байцарівна 728  
Байзаф Самійло 297  
Байовський Іван 297  
Балабан Адам, Гedeон, Марко, Микола, Олександр, Федір, Юрій 23, 31 — 34, 194 — 198, 399  
Бакал Кароліна 565  
Балабан Г. 651  
Балабан Теодор 760  
Балабенські 718  
Балита Гнат 331  
Балицький Леопольд 223, 224, 409  
Балінський 22  
Балук Іван 309, 331  
Баляс Волод. 308, 319, 334, 390 — 392, 443, 788  
Баляс-Григорій Степанія 306, 317, 328, 335, 358, 359, 369, 434, 435, 443  
Банах 409  
Бандера Степан 561, 732, 733, 737  
Бандинда 825  
Бандрівська Юлія 611  
Бандура Анастасія 737  
Бандура В. С. 74, 464, 476, 477  
Бандура О. 664  
Бандура Богдан 737  
Бандура Павло 752



Бандура Панько 297  
Бандура Іван 294, 501, 731, 732, 735  
Бандура Дмитро 292  
Баран, уряд. 347  
Баран Володимир 329, 346, 863  
Баран Іван 292  
Баран Ілля 296  
Баран Микола 293  
Баран Михайло 332  
Баран Петро 785  
Баран Степан 469, 667  
Баран Теодор 332  
Баранівна Франціска 249  
Барановський А., отець 726, 727  
Барановський Августин 330  
Баранюк Гнат 295  
Барбаріго А. 107, 122  
Барвінок Ганна (Кулішева) 409, 413, 541  
Барвінський, отець 653, 768  
Барвінський В. 375, 377 — 379, 381  
Бардашевський Микола 293  
Бардаль Петро 330  
Баріляк Тома 332  
Барна Роман 300  
Барнич, учитель 341  
Барр Джеймс, отець 337, 338  
Бартків 531  
Бартманський Михайло 530  
Барух Герш 285  
Барчук Дмитро 261, 299  
Басараб-Левицька Ольга 373, 715  
Баслядинський Василь 537, 783, 784, 786  
Баслядинський Мирослав 537  
Баслядинський Остап 334, 373  
Баслядинський Степан, отець 441, 443, 448, 463, 537 — 639, 792, 794  
Бассано 119  
Батий, хан 20  
Батовський Станіслав 396  
Бах Севастіян 373  
Бачинський, отець ректор 177  
Бачинський Евзевій, отець 203  
Бачинський Євген 247, 788  
Бачинський Лев, д-р 485  
Бачинський Лев, о. 785  
Бачинська Ліда 681  
Бачинський Микола 333  
Бачинський Михайло 335  
Бачинський Омелян, директор гімн. 47, 247, 370, 850, 852  
Бачинський Роман 328, 358, 359, 442

Бачинський Степан, отець 444  
Бачинський Юліян 307, 565  
Баюла 531  
Баязид 113, 118, 119, 121, 122  
Бегей Анна 299, 347  
Бегей Микола 297  
Беднарська, уч. 687  
Безручко, генерал 543  
Бейден Пауел 316  
Бек Юзеф 360, 482  
Бекіш Мирослав 329, 664, 863  
Белегай 636  
Белей Василь 279, 299, 718  
Белей Федір 297  
Белен М. Ф. 127  
Белиїв Василь 295  
Белліні 366  
Белнів Василь 330, 784, 786  
Белнів Марія 330  
Беля, король 20  
Бемко Володимир, адвокат 584, 852  
Бенець Роман 295  
Береговський Онуфрій 291  
Береза Гринько 298  
Березинський 850  
Березяк, учитель 218, 293, 825  
Березовський 46, 148  
Бережанський Степан 329  
Берліоз 365  
Берестянський Василь 294  
Беринда Памва 195 — 197, 399  
Бернацький Петро 752  
Бернард 21  
Бернштайн Ізер 335, 357 — 359  
Бесага Григорій 298  
Бесага Ілько 291  
Бет(г)овен 272, 365, 374, 377  
Бельські М. 100 — 102, 120  
Бєсядецький Франц 91, 93  
Билинкевич Антін, о. 406, 491 — 493  
Билинський Леонід 293  
Било 718  
Биневич Володимир, отець 631  
Бігус Богдан 5, 6, 333, 457, 545, 547  
Бігус-Комарянська Катерина 545, 546  
Бігус Мирослав 547  
Бігус Наталка 333, 371, 373, 545, 547, 793, 794  
Бігус Петро 233, 281, 361, 370, 373, 499, 501 — 503, 511, 545 — 547, 715, 788 — 790, 792, 795  
Бігус-Кушнір Катерина 546

Бігус Степанія 545, 547  
Бігус (івна) Ярослава 329, 433, 545, 547  
Білан Гр. 307, 334  
Білас 734, 850  
Білян Маріян 291  
Білецький Василь 241, 304, 305, 824  
Білецький Володимир 292  
Білецький Іван 291  
Білецький П. 112  
Біленька Євгенія 332, 424, 433  
Біленька Марія 334, 442  
Білінський, староста 73  
Білик Д. 273, 275, 276, 299, 418  
Білик О. 855, 863  
Білик Стах 685  
Білинський Андрій, д-р 378, 824, 825, 863  
Білинський Богдан 330  
Білинська В. 317  
Білинський Клявдій д-р 241, 304, 357, 824  
Білинський Клявдій (син) 825  
Білинський Ювеналь, отець 644, 720, 721  
Білинський Василь 291  
Біликовський 272, 365, 366  
Білоган Андрій 291  
Білоган Осип 295  
Білодід 624  
Білопольський, А. інж, 587  
Білоус, уч. 649  
Білоус Андрій 291  
Білоус Данило 295  
Білоус Іван 714  
Білоус Олекса 332  
Білоус Т. 526  
Білобровка Степан 295  
Білоголовський 332  
Більський Йосиф 39  
Білозерський В. 410, 541  
Білян Володимир 300  
Білян Михайло 334, 442  
Більке, отець 431  
Бісик Софія Лялька 5, 6, 135, 331, 863  
Бітнер 406  
Блавацький Володимир 383, 788  
Благий Зиновій 329  
Благий Олекса 295  
Благий Микола 295  
Блажкевич, д-р Іван 469  
Блажкевич Іванна 424  
Блозовський 666  
Блюменрайх Йоель 334  
Бобак Іван 331  
Боберський Іван 542  
Бобикевич К. 265, 650  
Бобовник Лідія Петрів 590, 863  
Богатирів М. 526  
Богацький Павло 410, 541  
Богдан Івашко 28  
Бованко Степан 499, 792  
Богун Іван 140, 141, 233  
Бодак Василь 296  
Бодак Володимир 330  
Боднар Гавриіл, о. 223, 224, 233  
Боднар Іван 565  
Боднар Ілля 294  
Боднар Микола 296  
Боднарчук Антін 296  
Боднарчук Михайло 332  
Бойкевич Іван, Волод. 219, 291, 307, 313,  
334, 442, 443, 446  
Бойкевич Ольга 300  
Бойкевич Ярослав 853  
Бойків Степан 297  
Бойко Володимир 298  
Бойко Іван 239  
Бойко М. 416, 417  
Бойко Лесь 299  
Бойль Раджер 126  
Бойсин Василь 295  
Бойцун Олександр 249  
Бойчук Василь 296  
Бойчук Володимир 455, 498, 853  
Бойчук 635  
Болехівський, отець 631  
Бомзе Авраам 295  
Бона, жінка Жигмонта I 91  
Бонареллі 126  
Боніфатій IX 21  
Бора Бенедикт 19  
Боратинський 23  
Бордун Василь 329  
Борис д-р Антін 143, 144, 228, 239, 258,  
267, 287, 357, 421  
Борис 635  
Борис (ова) Марія 140, 317, 418, 419  
Бортнянський Д. 272, 364, 365, 369  
Боруля Андрій 99, 100, 102  
Борушевський 625  
Брагадіно П. 108, 112, 117  
Браєр Сауль, д-р 247, 249  
Брамс Йоганнес 347  
Брандштайн Сара 834  
Братусь Дмитро 192, 487

Брик Іван, д-р 227  
Бринецький Йосиф 681  
Брінг Каріль 297  
Броньовський М. 108  
Буассард 107, 112, 119  
Бугай Іван 291, 292  
Будак Василь 672  
Будак Микола 737  
Будз Петро 218, 220  
Будзина Симон 196  
Будзиновський 592  
Будзьяк Роман 292  
Будка Н., єпископ 338, 537, 773, 792  
Будний Дмитро 293  
Будний О. (дир. шк.) 672  
Будний Михайло 292, 293  
Будяк Юліян 541  
Будьонний 155, 658, 663, 681, 682  
Букатин Петро 291  
Букеда Андрій 249, 339, 850  
Букшований, отаман 146  
Булик Григорій 485, 523  
Булка Ярослав 306 — 310, 313, 334  
Бупко 782  
Бульчак Петро 300  
Бунен Г. 126  
Бурачок Василь 442, 501  
Бурачок Никола 329  
Бурачок Северин, отець 608  
Бурбуляк Іван 295  
Бурмєстер 365  
Бурцев 412  
Бура Касья 788  
Бурко Михайло 751  
Бутович Микола 390  
Буцманюк Ю. 543  
Бучацькі Міхал 24, 100  
Бучиньський Теодор 331  
Бучко І., єпископ 338, 634  
Буяк Фр. 550  
Бялий Євген 333

Ваврик Михайло, отець 430  
Вагнер 374, 375  
Вайдман Авраам 298  
Вайнінгер 413  
Вайсєє Хр. В. 127  
Вайцман, інж. 691  
Вакуловський Віктор, інж. 501, 503, 507,  
515, 526, 548, 663, 672, 695, 863  
Вакуловська Вікторія 548  
Вакуловська Галина 548

Вакуловська Маріянна 548  
Валліх 108  
Валько Андрій 761  
Валько Гриць (с. Андруха) 765  
Ваньо Еміліян, отець 573, 714, 747, 740,  
783  
Ваньо Омелян 178, 226, 227, 233, 410  
Варненьчик Володимир 27  
Василь з Васючина 36  
Васипівський Ілько 295  
Василик Іван 299  
Васильківський Іван 295  
Васьків Анна 734  
Васьків Дмитро 732  
Васьків Степан 292  
Варивода Степанія 333  
Вартоломей 22  
Варунок Степан 292  
Варунків Теодор 292  
Вахняк Д. 409  
Вахнянин 369  
Вацик, отець 565  
Вацик 342, 409  
Ведель 369  
Великанович Дмитро 219, 477, 478  
Великий Казимир 722  
Великий Стефан 29  
Велиток Михайло 301  
Велитович Микола 154  
Велитович Степан 141, 144, 145, 152 —  
154, 297  
Величко Андрій 291  
Величко Микола 296, 523  
Величко Ярослав 332  
Величковський Андрій, отець 396, 712, 713  
Величковський Василь, отець 774  
Венгжин Петро 294, 540, 544  
Веніятин 399  
Веньямин 196  
Вербенець Володимир, д-р 48, 247, 612,  
613  
Вербицький 270, 319, 364 — 366, 369  
Вербяний Іван 201, 233, 241, 264, 273, 275  
—277, 284, 303 — 305, 307, 309, 314,  
316 — 318, 342, 353, 358, 361, 417,  
563  
Вербяний Михайло 335, 358, 359, 373, 441,  
452, 456  
Вербяньський Денис 751  
Вергун Василь, д-р 5, 334, 459, 487  
Вергун 830, 831  
Вергун Іван 328, 335, 358, 359, 441 — 443,  
445, 681

Вергун Михайло 333  
Верес Андрій 296  
Верес Іван 81, 291  
Верес Дарія 329  
Верес Михайло, дир. школи 727, 728  
Верига Василь 460, 863  
Вериківський Михайло 378  
Веррус Люцій 17  
Верстич 471  
Весоловський Роман 739  
Весоловська Ольга, уч. 715  
Весоловська Осипа 317, 334, 444  
Весоловський (батько Ольги) 715  
Вежбовський Теодор 91  
Венявський 365  
Верубіцька 742  
Вигнівська 467  
Винницькі (рід) 760  
Винницька Ольга 762, 764  
Винницька Филипина 602  
Винницький Антоній 37  
Винницький Василь 38  
Винницький Н., отець 177  
Винницький Ярослав 292  
Винницький Ярослав (син Ізидора) 765  
Виниченко Вол. 352  
Виргало Гриць 299  
Вирста Дмитро 294, 410, 504, 592  
Вислоцький Олександр 466, 468, 469  
Височанський Іван 291  
Висоцький Гринько 685  
Висоцький Федь 681  
Височан Семен 622  
Височан-Острозька Олена 654  
Витанович Ілля, д-р 496, 497, 549, 551, 664, 666  
Витвицький Василь, д-р 374, 864  
Витвицький Тарас 365, 371  
Витовт 28  
Вишенський Іван 276  
Вишиваний Василь 850, 851, 852  
Вишиваний Василь, Вільгельм 543, 595  
Вишинський Осип 295  
Вишневецький Михайло 38, 760  
Вишневецький Д. 121  
Вишоградський 23  
Вівчар Кирило 297  
Вільдман Йосиф 294  
Вільчинський Микола 772  
Вільшенко Я 579, 580  
Віон д'Алібрей 126  
Вірний Тарас 540, 544  
Вісконті, нунцій 28  
Вітовський Дмитро 410, 485  
Вітовський (полковник) 666  
Вітос 45, 46  
Вітошинський Євген, отець 653  
Віцька Тома 292  
Владика Василь 295  
Владичин Іван, д-р 613  
Вловіна І. 192  
Вовк Василь 239, 412  
Вовк 718  
Вовк Іван 331  
Вовк Степан 333  
Водонос Євген 443  
Водонос Микола 216, 218, 221, 342, 361, 362, 370, 564, 584, 646, 647  
Водонос Ярослав 448  
Возняк Михайло 298  
Возняк Осип 291  
Войнаровський Тит, о. 552  
Войцеховський Бронислав 480  
Войчишин Петро 516, 663, 664, 666  
Войчишин Іван, д-р 662, 864  
Воевідка Ярослав, отаман УГА 664, 666  
Войтович Теофіль, отець 635  
Володимир Великий, князь 537  
Всподимир, син Володаря 18  
Всподимир, син Ольги 132, 133  
Володимирко 131  
Волощук Володимир 330  
Волицький Василь 247, 249, 295, 336, 339, 410 580, 609, 621, 747, 748  
Волицький Микола 297  
Волос Петро 300  
Волошин Катерина 665  
Волошин Михайло, д-р 542  
Волошин Олекса 292  
Волошини 664  
Волчук Йосиф 297  
Волчук Модест 335, 358, 359, 369  
Волчук Орест 334  
Волянська Кліментина 386  
Волянський Роман 301  
Вольський Калікст 92  
Вонсович Мечислав 15  
Воробець 853  
Воробець Андрій 291  
Воробець Антін 227, 329  
Воробець Василь 215, 277, 291, 501, 503,

510, 511, 515, 548, 592  
Воробець Володимир 294  
Воробець Дмитро 241, 303  
Воробець-Поташник Зеновія 330, 368, 423,  
424, 433, 511, 864  
Воробець Іван 291  
Воробець Михайло 295, 329  
Воробець Осип 371  
Воробець Степан 234, 291, 478  
Воробець Теодор 293, 732, 737  
Воробій Степан 330  
Ворона Анна 185, 331  
Ворона Омелян 296  
Ворона Степан 786  
Вороний Микола 201, 410, 541  
Ворошилов 833  
Всеволодович Михайло 19

Гаврик Іван, о. 49, 221, 336, 339, 482, 564  
Гавриленко 843  
Гаврилів Дмитро 293  
Гаврилів 685  
Гаврилко Іван 232, 291  
Гаврилко Михайло 232, 410  
Гаврилишин Микола 247  
Гавриляк Володимир 5, 6, 191, 330, 458,  
459, 487  
Гавриляк Іван 329  
Гаврилюк Дмитро 232  
Гаврилюк Михайло 330  
Гавришкевич Михайло 236, 296  
Гадріян 17  
Гадачек Кароль 17  
Гайдел, барон 662  
Гайдн 366  
Гайдучок Іван 224, 406  
Гайдучок Лука 224  
Гайворонський Михайло 374, 542  
Гаєвич Михайло 853, 854  
Гаєцька Ірена 329  
Галай Володимир (син Дмитра) 843  
Галай Дмитро 842, 843  
Галай Іван 765, 844, 845  
Галай Ілько 765  
Галай Павло 844  
Галан Володимир, д-р 593  
Галата Іван 293  
Галата Василь 786  
Галечко Софія 543  
Галичко Микола 562

Галичин Дмитро 276, 298  
Галле Гелена 586  
Галонька Орест 334  
Галлер 72  
Галушка Дмитро 291  
Галушка Ф. 177  
Галушинська 423  
Галушинський Іван 227, 228, 251, 252, 259  
Галушинський Михайло 39, 44, 176, 227,  
228, 230, 231, 234, 247, 252, 258, 264,  
267, 284, 287, 349, 353, 355, 357, 410,  
412, 414 — 416, 474, 599, 685  
Галляевич Василь, д-р 241, 304, 321, 420,  
491, 612, 647  
Галькевич Євген 227, 228, 252, 254, 259  
Гаммер 118  
Гаморак Ольга 484  
Ганачевський Осип 307, 333  
Ганушак Іван 293  
Ганчар Гриць 329  
Гаракевич Адам 689  
Гарасевич, отець 233, 234, 235  
Гарасимів Гриць 153, 329  
Гаракевич Гнатко 42, 680  
Гаракевич Іван 683  
Гарасимович Мир. 141, 237, 238  
Гармата, староста 526  
Гарматій, студ. 794  
Гасан-Ага 121  
Гафіза 125  
Гашин Степан 297  
Гвоздецький Олександр, отець 654  
Гвоздецький Теофіль, д-р 233, 613, 700  
Гева Михайло 294, 410  
Гевко (ва) Антонія 43, 419  
Гевко Слава 330, 433  
Геналь Михайло 295  
Геранський Іван 141, 275, 298  
Герасимович Ірена 573  
Герасимовичі, брати судді 647  
Герасимович Анна 300  
Герасимович Марія 284  
Гербутовський Яцко 26  
Герман Михайло 355  
Гідзяк 190  
Гірняк Володимир 298, 355  
Гірняк Йосип 298, 349, 350, 353, 355, 365,  
864  
Гірняк Никифор, д-р 44, 228, 258, 262, 263,  
267, 280, 287, 289, 351, 353, 355, 365,  
410, 431, 432, 543, 864

Гірш 41  
Гітлер 78, 360, 481, 482  
Гладій Василь 471  
Гладкий Володимир 48, 332, 457  
Гладка Ірена 433, 444, 448  
Гладкий Гринько (Процаковий) 770, 773, 776  
Гладкий М. 541  
Гладкий Микола 772  
Гладкий Михайло 776  
Гладка Рома 424, 442, 647  
Гладкий Орест 442, 445, 446  
Гладкий Пилип 772  
Гладкий Семен, д-р 47, 215, 424, 467, 472, 478, 501, 502, 508, 576, 647  
Гладкий Яків 772  
Гладкий Яро 371, 442  
Гладун Богдан 332  
Гладун Василь 790  
Гладун Гринько 786, 788, 795  
Гладун Ілько 790  
Гладун Іван 786  
Гладун Федір 790  
Гладун Мирослав 330  
Гладун Ольга 330, 794  
Гладун Петро 330, 192, 788, 790  
Гладун Теодор 784, 790  
Гладун Роман 294  
Глива Антін 300  
Глібовицький Микола 298  
Глушко Степан 241, 247, 303, 305, 321  
Гнатенко Стефанія 398, 864  
Гнатів 414  
Гнатків Василь 333  
Гнатків Гриць 295  
Гнатків Іван 745  
Гнатків Катерина 300  
Гнида Йосиф 331  
Гнида Михайло 295  
Гнида Петро 81  
Гнилиця Іван 42, 680, 681  
Гнилиця Катерина 433  
Гнилиця Михайло 293  
Гноевий 849  
Говенчук Юрій 301  
Гогенштавфен Филип 19  
Гоголь 82, 192  
Голінський, четар 566  
Голінський Михайло, співак 792  
Головацька Євгенія 329  
Головацький Володимир 294, 334  
Головицький Степан 626  
Головка Юрій 334  
Головчак Микола 330  
Головчак Михайло 332  
Голод Василь 299  
Голод-Прокопович Марія 5, 799, 860, 864  
Голод Роман, інж. 860  
Голод Рената, Харитя 860  
Голубович Іван Євген, д-р 247, 828  
Голубович Ізидор, д-р 461  
Голубовський Б. 332  
Голубоцький В. 121  
Голубяк Осип 330  
Голь Василь 297  
Гончар Оксана 585  
Горбаль Олена 771  
Горбатий 454  
Горбачевський Антін, д-р 469, 479  
Горбусь (зі Заланова) 732  
Горбусь Володимир 292, 764  
Гордієнко Кость 233  
Горечий Михайло, урядник 647  
Горечко Михайло 704  
Горин Степан 329  
Горинь Мирослав 332  
Горішний М. 498  
Горішний П. 459  
Гординський Святослав 390  
Горникевич Григорій 847  
Городецький Гаврило 292  
Городецький Олекса 294  
Городецький Панько 224  
Городецький Степан, о. шамб. 42, 74, 176 — 178, 215, 223, 224, 226, 227, 233, 410, 446, 463, 467, 468, 501, 502, 508, 510, 546, 552, 576, 592, 625, 700, 713, 714, 784, 810  
Городецький Степан 141, 298  
Городинський Яків 611  
Гороховський Кіндрат 300  
Горошкевич Ярослав Іван 611  
Горн Іта 301  
Горн Тавба 299  
Городиський 191  
Горя(е)ча Зеновія 332, 433, 443  
Горя(е)чий Зенон 331, 452, 455  
Горянський І. 353  
Господарець Петро 291  
Готра Василь 747  
Готра Дмитро 298, 414  
Готра Ілля 224, 747

Готра Іриней, о. ігумен 747  
Готра Михайло 331  
Гошовський 347  
Граб Володомір, адв. 647, 830  
Грабовецький Володимир 99, 100  
Грабович, уч. 788  
Грек Федів 399  
Гречний Василь 757, 758  
Гречний Дмитро 751  
Гречук Іван 663, 664, 666  
Гривнак Андрій 80, 192, 296, 410, 459, 474,  
501, 516, 555, 487  
Гривнак Василь 330, 461  
Гривнак Володимир 330  
Гривнак Марія 333  
Гривнак Маріян 443  
Гривнак Миколай 331  
Гривнак Андрій, посол. 555, 683, 695, 700,  
792  
Гривнак Осип 328, 358, 335, 359, 442  
Гривнак Петро 296  
Гривнак Степан 295  
Григорієвич 265  
Гринь 635  
Гриневиц, д-р 203  
Гриник (ова) 45, 424  
Гриник Іван 192  
Гриник Семен 184  
Гриник Яцко 330  
Гринцишин 191  
Гринцишин Григорій 459, 486, 487, 516  
Грицан Данило 30, 223, 224  
Грицай Володимир 239, 303, 307, 334, 371,  
807  
Грицай Осип 218, 297, 384  
Грицай Роман, інж. 241, 297, 303, 500, 647,  
786, 792  
Грицай Ярослав 334, 442  
Грицай-Перебийніс Дмитро 561  
Гриців Михайло 332  
Грицишин 625  
Грицишин Андрій 74  
Грицишин Василь 291  
Грицишин Іван 329  
Грицишин Микола 294  
Грицишин Петро 330  
Грінченко Б. 275  
Громницький С. 280  
Грушевський Михайло 15, 101 — 103, 121,  
131, 132, 190, 276, 414, 459, 550, 597  
Грушецький Григорій 332  
Грушкевич М. 283  
Губанов 690  
Губка Борис 329  
Губка Степанія 329, 433  
Губчак Михайло 247  
Гукалек Степан 301  
Гуклер 406, 492  
Гулак-Артемовський Петро 276  
Гупей Гриць 331  
Гулін М. 519  
Гундяк Іван 276, 298, 413, 414  
Гуньовський Богдан 333  
Гуньчак Петро 292  
Гурнікевич 235  
Гутник Степан 732  
Гусар І. 664  
Гучко Ярослав 333  
Гучко Петро 296  
Габльовський Микола 698  
Гадовський Михайло 696, 756  
Гаєвич Михайло 455, 853, 854  
Гаєцький Жигмонт 334  
Галуга Дмитро 295  
Галуга Теодор 296  
Галян Іван 751  
Галянка 756  
Галяс Петро 292  
Галь Я. 261, 262, 272  
Гаран Андрій 332  
Гарбачевська Леся 329  
Гарбачевська Марія 334, 449  
Гаргацький 742  
Гарда Михайло 751  
Гдашицький Яким 34  
Геба Василь 293, 784  
Геба Григорій 294  
Геба Дмитро 329  
Геба Іван 73  
Геба Ольга (Космина) 794  
Геба Петро 790  
Геба Степан 333, 452, 788, 792, 794  
Гедимінович Любарт 20  
Гела Степан, інж. 179  
Гелета Андрій 784  
Гелета (родина) 820  
Гембаровський Михайло 708  
Гембаровський Петро (Федя) 707  
Гембаровський Петро 296  
Генега Іван 295  
Генза М. 681  
Гера Михайло 239  
Герега Степан 672

Герич Дмитро 292  
 Герстман Зигмунт 249  
 Гжеськовяк 526, 527  
 Герич Юрій, о. д-р 330, 821, 864  
 Гіба Осип 334  
 Гляйц 473  
 Гнебош Анна 743  
 Годард 364  
 Гоев 146  
 Гой 625  
 Гой Мальвина 300  
 Гой Михайло 313, 330, 333, 442, 448, 454, 681  
 Гой Семен 675  
 Гой Степан 333  
 Гой Теодор 177, 192, 487  
 Гольдшляг Саул 300  
 Гольд Мехель 334  
 Голяш Григорій 561  
 Голяш Степан 561, 864  
 Горчинський Іван 706  
 Горчинський Анастазій 346  
 Горчинський Михайло, отець 706  
 Горчинський Ростислав 442  
 Град Мордке 292  
 Гралоу Й. 110  
 Гревілл Фульке 126  
 Греффнер 822  
 Гріг 365  
 Грудзінський Микола 718  
 Гула Іван (Фанюкового) 776  
 Гула Павло 772  
 Гула Яким (Грибового) 776  
 Гулька Олекса 842  
 Гульфем 115, 116  
 Гураль Михайло 332  
 Гураль Федь 330  
 Гургула Андрій 43, 143, 201, 218, 222, 224,  
 227, 233, 264, 284, 406, 491, 492, 556,  
 557, 647  
 Гургула(ова) Аркадія 423, 556, 557, 564  
 Гургула Ірена 426  
 Гургула Петро 294  
 Гургула Юрій 295  
 Гурка Ольгерд 101  
 Гурницький Осип 296  
 Гурнякевич 847  
 Горчинський Михайло, отець 706  
 Гутенберг 194  
 Гутковський Омелян, отець 664  
 Гутковський Олександр, отець 624  
 Гюльбергар 125  
 Давид Мойсеевич 837  
 Давидович І., отець 49, 480, 620, 647  
 Давидяк Володимир, отець 632  
 Даєвські Володислав 249  
 Данилейко Андрій 291  
 Данилишин 850, 734  
 Данилів (Осалчук) Іван 540  
 Данилків Константин 694, 812  
 Данило — король 19, 20, 355, 632, 635,  
 716, 767  
 Данилович Анна 301  
 Данилович Євген 329  
 Данилович Іван 291  
 Данилович, Северин д-р 416, 463  
 Данилович Станислав 35  
 Данилович Тадей 332  
 Даниляк Дарія 734  
 Даниляк Семен 732  
 Даниляк Теодор 732  
 Данкевич Володимир 294, 365, 367  
 Данкевич Осип 291  
 Данкевич Остап 298  
 Данклі 365  
 Данилків Кость 293  
 Данилишин Василь 296  
 Даниляк Теодор 295, 331  
 Данилюк Анастазія 300, 491  
 Данькевич Д. 353  
 Данькевич Константин 378  
 Дарміць Андрій 333, 818  
 Дарміць Василь 329  
 Дарміць Микола 732  
 Дармі/о/ць Павло 309, 331, 372, 443  
 Дарміць Розалія 329  
 Дармі/о/ць Степан 273, 295  
 Дармоць Теодор 331, 731, 732, 734, 737  
 Дашевський Брунон 608  
 Дашкевич Роман 409, 458, 486, 594  
 Дейвіс Ріс 337, 338  
 Декайло Іван 247, 336, 339  
 Демків 348  
 Демкович Григор 177  
 Демостен 328  
 Демчишин Лев 308, 314, 319, 334, 441  
 Денега М. 498  
 Денисенко Дамян 232, 291  
 Денікін 146, 152  
 Дереворіз Дмитро 298  
 Деревянка Володимир 294, 410  
 Деркач Іван 673  
 Дестіна 126



Детько Дмитро 20  
Децикевич Володимир 479, 481  
Джангіс 117  
Джиджора Василь 298  
Джовіо П. 107  
Дзедзей Василь 751  
Дзедзик Андрій, мгр. 360, 362, 442, 751, 817  
Дзедзик Василь 782, 784  
Дзедзик Корнило 298, 785  
Дзедзик Ольга 300  
Дзедзик Петро, отець 361  
Дзера 625  
Дзера Василь 297, 329  
Дзера Володимир 455  
Дзера Дмитро 329  
Дзера Іван 295  
Дзера Михайло, отець 583, 624, 681  
Дзера Михайло 334, 442  
Дзера Настя 299  
Дзера Петро 81  
Дзера Степан 294  
Дзерович Юліян, отець 176, 339  
Дзедушко К., інсп. 210, 220, 567  
Дзидзан Надія Гаєвич 853, 864  
Дзюбак Михайло 241, 304, 305, 313, 314  
Дзярський Василь 294  
Дикий Євген 333  
Дикий Йосафат, отець 639  
Дикий Теофіл 334  
Димкар Анна 813  
Димкар Осип 812  
Дихтяр Іван (син Онуфрія) 765  
Дичко (Блавацька) Євгенія, арт. 666  
Дідик Андрій 239, 409  
Дідушицький В. 74, 177, 209, 385, 386  
Дір Рифка 299  
Дір Фані 333  
Длужень Стах 732  
Дмитерко Микола 752  
Дмитрак Григорій 790, 795  
Дмитерко-Ратич Ганна 564, 594, 595, 597  
Дмитренко А. 358  
Дмитренко М. 391  
Дмитришин Омелян 333  
Дмитрів Андрій 783  
Дмитрів Василь 295  
Дмитрів Володимир 293  
Дмитрів Григорій, д-р 189, 247, 298, 411, 414, 441, 443, 613, 647, 864  
Дмитрів Грицько 795  
Дмитрів Іван 74, 297, 784  
Дмитрів Михайло (Сивого) 784  
Дмитрів Олекса 786  
Дмитрів Петро 293, 459  
Дмитрів Степан 790  
Добриня, лицар боярин 670  
Добровольський Микола 294  
Добровольський Степан 295  
Добромисл Простен 201  
Добротвір Дмитро, д-р 614, 700  
Добрянська Дора 362, 371  
Довган Василь 332, 688  
Довган Петро 683, 689  
Довгий 712  
Довгий Степан 299  
Долинський Роман 291  
Долинський Тит 297  
Доллер Маркус 294  
Дольницький Мирослав 346  
Долежаль Софія 247  
Доманицький Василь 228, 260, 276  
Домбровський Володимир 232  
Домбчевський Іллярій 297  
Домбчевський Клим 295  
Дорожинський Іван 333  
Доротеєвич Гаврило 196  
Дорошенко Михайло 141, 253, 298, 747  
Драгомані/о/в Михайло 275, 276, 411, 412, 415, 458, 459, 484, 555  
Драган Роман 327  
Драгун Олекса 293  
Дражньовський Роман, д-р 864  
Дребко Василь 292  
Дрогомирецький Григорій, д-р 241, 361  
Дрозд Антін 329  
Дроздовська Олена 371  
Дронь Михайло 331, 498, 853  
Друкс Ізраїль 295  
Друкс Нухим 298  
Дуб Михайло 334  
Дубанович Богдан 294, 764  
Дубанович Йосиф, отець 651, 764  
Дубанович Осипа 764  
Дубанович Теодозій 329, 764  
Дубанович Марія (з Дурбаків) 764  
Дубас Андрій 297  
Дубицький Андрій, отець 700  
Дубовий 562  
Дубовий В.О., майор 562  
Дуда Досця 813  
Дудик Роман 296  
Дудкевич/ева/ Анна 228, 259  
Дудкевич/івна/ Ірина 317, 333, 386  
Дудкевич Роман 334, 442

Дудьо 830  
 Дунецький М. 773, 774  
 Дура Петро 298  
 Дурбак Іван, отець 602  
 Дуркот, дир. 646, 647  
 Дурукан Зейнеп 108  
 Дуткевич Володимир 647  
 Дучимінська Ірма Остапівна 541  
 Душник Володимир, д-р 685  
 Дяків 454, 455  
 Дяків Гриць 299  
 Дяків Ілько 293  
 Дяків Микола 153, 292  
 Дячишин Мирослав 330  
 Дячишин Осип 332, 497, 545, 547, 558, 559,  
 560, 570, 780, 788, 865  
 Дячишин Роман 788

Едельман Моріц 230, 269, 289, 365  
 Емхе Олекса 334, 443  
 Еренберг Мойсей 298  
 Ерик 21

Євшан М. 541  
 Єднака Іванна 217, 362  
 Єднака Павлина 540  
 Єйна Данило 293  
 Єйна Марія 459  
 Єреміч 469  
 Єремія, патр. 30, 32, 34  
 Єфремі/о/в Сергій 276, 410, 541

Жан Й., отець 559  
 Жан де Мерет 126  
 Жеґаллович Маркіян 452  
 Жеґаллович Роман 241  
 Желиборський Атаназій 37  
 Женчук 625  
 Ж. С. Б. Месоннев 127  
 Жигмонт I. 22, 33, 91  
 Жигмонт II. 23, 91  
 Жигмонт III. 32, 34, 35  
 Жидан Гаврило 296, 771  
 Жидан Іван 771  
 Жизневський, д-р 476  
 Жирак Михайло 293  
 Житецький Павло 229, 262  
 Жовнірович Іван, д-р 614, 666  
 Жовнірчук Іван 530  
 Жовч 677, 678  
 Жолкевські 33  
 Жолтовський П. 400  
 Жук А. 541, 550

Забігач Степан 293  
 Заборовський С. 120  
 Заборський Степан 333  
 Завадовський, о. 177  
 Завадович Роман 219, 316, 391  
 Загайкевич Волод. 469  
 Загальські 790  
 Загребельний П. 108, 109, 120, 121  
 Заґвойський Франц 296  
 Задік, генерал 543  
 Задний Сень 291  
 Задорожний Володимир 295, 707  
 Задорожний Максим 707  
 Закалата Теодор 227, 252, 254, 258, 259,  
 267, 287  
 Заклинський Богдан 541  
 Закутинський Андрій 718  
 Залеський Вацлав 263  
 Залецькі 770  
 Залипка Дмитро 788  
 Залипка Михайло 293, 442  
 Залізник, інж. Гриць 526  
 Залозецький Михайло, о. 712  
 Залужний, о. Лев 224, 226, 227, 233, 573, 607,  
 633  
 Залужний, д-р Осип 476  
 Залуцький О. 353  
 Заморочка Григорій 178, 239, 247, 309, 319,  
 553, 807  
 Замошак Іван 647  
 Замошак Осип 189, 303  
 Замошак Юліян 291  
 Занькевич 353  
 Занько Володимир 228, 258, 259, 267, 276,  
 277, 287, 365, 366  
 Запаско Яким 197  
 Зарицький Дамян 333  
 Зарицький Євген 333  
 Зарицький Ярема 333  
 Захарченко Дамян, інж. 504  
 Західний Михайло, д-р 188, 466  
 Заяць, о. 806  
 Заяць Іван 300  
 Заяць Михайло 291  
 Заяць, учит. 687  
 Заяць Володимира 684, 690  
 Зеанґір 125-127  
 Зеленецький Павло 772  
 Зеленецький Петро 772  
 Зелінські Корнель 757  
 Зельман 156, 751  
 Земка Тарасій 196

Зінкевич Осип, учитель 664, 666  
Зобків Роман 293  
Зобків Павлина 300  
Зобків С. 459  
Зубрицький Володимир 241  
Зубрицький Денис 103  
Зубрицький Ян 15, 21, 23

Ібрагім — бек 107  
Ібрагім — паша 114, 116-118, 126  
Ібераль Фелікія 301  
Ібсен Г. 353  
Іван Хреститель 22  
Іванець І. 154  
Іваник Михайло 331, 348  
Іванило Василь 332  
Іванило Михайло 768  
Іванило Олекса 784  
Іванило Роман 295  
Іванина Николай 331  
Іваницький Володимир 297  
Іваницький Гриць (син Михайла) 765  
Іваницький Юліян 309, 331  
Іванська Марія 413  
Іванців Василь 619, 645  
Іванців Петро 189, 471, 698  
Іванчин Михайло 296  
Іванчук Осип 295  
Івасевич Теодор 330  
Івасик Семен 732  
Івасюк М. 386  
Іваськевич 625  
Іваськевич Василь 330  
Іваськевич Володимир 298  
Іваськевич Гриць 333  
Івахів Василь (Рос, Сонар) 331, 561, 562  
Івахів Володимир 561  
Ігнат з Прибилова 26  
Ігор Святославич 131, 495  
Ідак Катерина 300  
Ізабелла 126  
Ілля, св. 386  
Ільків Андрій 333, 680, 681, 847, 865  
Ільків Кость 696  
Ільків Михайло 812  
Ільчук Корнило 297

Їжак Богдан 333  
Їжак Мирон 332  
Їжак Богдан, отець 664  
Їжицький Михайло 707

Йоан — митрополит 34

Йоаким — патріарх 30  
Йовик, агроном 693  
Йорга Н. 111, 117  
Йосиф II 39  
Йосифович Степан 298

Кабалевський Дмитро 378  
Каблак Петро о., 700  
Кавецький Іван 295  
Кавка Андрій 190, 297, 311  
Казимир Великий 20, 23, 24, 98, 362, 439  
Казимир Справедливий 133  
Казимир Ягайлончик 22, 27, 28, 99, 101  
Казимирчук Андрій 294  
Калин Петро 329  
Калин Володимир 330  
Калина Андрій 298  
Калина Антін 332  
Калина Володимир 567  
Калина Іван 272  
Калиній Іван 331  
Калиновський Юрій 35  
Калитовський Олег 228, 239, 258, 267, 287, 289  
Кальба Кепистин 298  
Кальба Мирослав 602, 865  
Кальба Роман 295  
Калькус 209, 211  
Камінецька Аріядна 564  
Камінецька Н. 312, 317, 362, 364  
Камінецький Осип 306, 314, 334  
Камінецький Юліян 185, 202, 204, 216, 241, 303, 307, 308, 311, 314 — 316, 319, 322, 339, 358, 362, 436, 470, 511, 561, 563, 564, 824, 827, 850, 852, 865  
Камінський 635  
Камінський В. 329, 452  
Камінський Іван 292  
Камінський С. 642, 716  
Капітан Дмитро 614, 672, 673  
Капко Марія 333, 313, 358  
Капко Ярослав 325, 328, 359, 441  
Капітан Дмитро 295  
Капуста Л. 662  
Капуста Микола 43, 230, 264, 268, 280, 284, 574  
Карабін Прокіп 292  
Караван 853  
Карас Семен 297  
Караєв 416

Карбовський Теофіл 297  
Кардаш 718  
Кардинал Ілярій 333  
Карпенко Карий 315  
Карпа Грицько 296  
Карманський П. 417, 541  
Карпевич Ярослав 614  
Карлф Беньо 295  
Кархут Спірідіон о. д-р 327, 358  
Касанід Федір 196  
Каспрук Олекса 296  
Кац, д-р 615  
Кац Генрик 297  
Качала Василь 331  
Качала Параня 747  
Качала Стефан 40  
Качковський 545, 770  
Качковський М. 595, 657, 664, 694, 725, 726  
Качор Андрій 548, 865  
Кашенко А. 589  
Кацишин Остап 292  
Квіт Данило 272  
Кебуз Олександр 346  
Кебало Марта Кічоровська 865  
Кебало Кость 357  
Кейван Іван 395, 849  
Кекіш Роман 332, 826, 827  
Келлер Йосиф 790  
Керницька 824  
Керницький Іван, прав. 808  
Керницький Михайло 239  
Кестліх Роман 247  
Кечок Михайлина 333  
Кибальчин (Козловська) Надія 541  
Кизимишин Еміліян 331  
Кизимишин Ілько 332  
Кик Настя 74  
Кинасевич Зеновій 501, 510  
Киналь Іван 291  
Кисіль В. 192  
Кисілевська Олена 424  
Кисілевський, Кость д-р 221, 312, 343, 345  
Киценюк Тимко 297  
Кишенюк Дмитро 295  
Кінасевич, отець 373  
Кіптар А. 192  
Кіпура 687  
Кіржецький С., отець 49, 230, 262, 271, 298, 480, 655, 672, 673  
Кісіль Теодор, 296  
Кісь Я. 110, 120  
Кіт 774  
Кіт Дмитро 291  
Кіт Іван 329  
Кіт Нестор 332  
Кіценька Степан 732  
Кіценька Теодор 732  
Кічула Михайло 293, 471  
Кладко Володимир 333  
Клапко Іван 329  
Клим Григорій 177  
Клим Олекса 786  
Климків Гринько 291  
Климовський Ярослав 393, 865  
Климців Віра 737  
Климців Мирон 722, 865  
Кліма Михайло, отець 628  
Клінтон Т.Й. 127  
Кліпало Іван 762  
Клірсфельд Абрагам 696  
Клодзінський Маріян, отець 645, 746  
Кляфський 383  
Кметик Василь 296  
Кміцікевич Володимир 541  
Кноллс Ричард 126  
Князь Усусу (псевдо) 201  
Кобзан 635  
Кобель Михайло 295  
Кобель Остап 292  
Кобиланська Ольга 541  
Кобзар Іван 450  
Кобрин Михайло 330  
Кобринська Наталія 423  
Коваленко М. 188  
Коваленко Олекса 409, 541  
Ковалевскі 226  
Коваль Іван 292  
Коваль Осип 295, 347  
Коваль Олекса 246  
Коваль Петро 332  
Коваль Степан 332  
Коваль Ярослав 319, 334  
Ковалишин Франц 92  
Ковалів С., отець 285  
Ковалів І. 391  
Ковалів Юлія 331  
Ковалівна Олена 189  
Ковальський Теодор, отець 224  
Ковальський Богдан 298  
Ковальський Дмитро, учит. 687  
Ковальський Теодосій 247  
Ковальчук Грицько 296  
Ковбуз О. 362, 409  
Ковжун Павло 390

Ковпак 775  
Ковч Мирон 346  
Когут Зоя 858  
Когут Ірина 333  
Когут Микола 329  
Когут Михайло 291  
Когут Осип 333  
Когут Онуфрій 332  
Когут/ова/ О. 317  
Когут П. 698  
Когут Петро, суддя 142, 215, 224, 233, 241, 358, 647, 839  
Когут Теофіль 296  
Когутяк, актор 664, 690, 788  
Коджа Мінар Сінан 122  
Козак Едвард 382, 390  
Козак Молодої Січі 201  
Козак Нитка 544  
Козанкевич 491  
Козицький Пилип 378  
Козицький Сергій 469  
Козловський Ярослав 293  
Козловський Орест 241, 446  
Козій Дмитро 247, 339  
Кокольська Надія 693  
Колесса О.Ф. 261, 262, 270, 272, 364, 368, 369, 597  
Колісниченко Ю. 108, 109, 119, 120, 122  
Колодзінський Маріян, отець 49, 480  
Колодій Михайло 236, 297  
Коломийченко Хведір 409, 541  
Комар Наум 264, 284  
Комаровський 690  
Комарянська Катерина 545  
Комарянський Володимир 293  
Комарянський Мирослав 614  
Кондрацький Франц 230, 234, 267, 269, 287  
Коник Василь, о. 631  
Коник Клим 139, 140, 542  
Коновалець, Волод. о. 538  
Коновалець Євген, полк. 543  
Конопада Бронислав 292, 424  
Концюх Осип 295  
Кончак 131  
Копачинський Федір 294  
Копцюх Марія 300  
Копчинський Володимир 664, 666  
Корда Никола 331  
Кордис Дмитро 334, 463  
Кордуба Емануїл о. 637, 693  
Коритко Іван 812  
Коритко Михайло 141  
Коровець Осип 291  
Король Василь 752  
Король Іван, скульп., маляр 295, 847  
Король Мирон 296, 412  
Король Михайло 331, 794  
Король Петро 794  
Король Семен 847  
Король Степан 297  
Корольчук Петро 224  
Короташ Йосиф 73  
Короташ Михайло 294  
Корчинський Іван 295  
Кос Анатольський 831  
Кос Михайло, д-р 612  
Кос Федь 291  
Косановський Едвард, о. кан. 631, 633  
Космина Андрій 73, 783  
Космина Анна 300  
Космина Василь 332, 732  
Космина Дмитро 737  
Космина Евстахій 295  
Космина Іван 784  
Космина (Мацюків) 817  
Космина Ольга 788  
Космина Параня 788  
Космина Степан 784  
Космина Ярослав 332, 734, 738  
Косович Іван 296, 504  
Косович Микола, о. 291, 643  
Коспі А.М. 126  
Коссак Гриць 542, 784, 817  
Коссак Йосиф 291  
Костельник, Гавриїл о. д-р 476  
Костерка Володимир 328, 335, 358, 359, 442  
Костерка Казимир 296  
Костерка Опекса 334, 442  
Костик Павло 259  
Костишин Гнат 294  
Костишин Ярослав 331  
Костів Василь 298  
Костів Катерина 329  
Костів Михайло 297  
Костомарів М. 387  
Костюк Василь 296  
Костюк Микола 752  
Котик Остап 296  
Котик Степанович Степан, д-р 664, 666  
Котко Дмитро 359, 558, 690, 790  
Котляревський Іван 306  
Котович Йосиф 296  
Котовський Ян 38

Кохан В. 578  
 Коцан Евстахій 296  
 Коцан Йосиф 224  
 Коцан Лев 291  
 Коцан Остап 224, 234  
 Коцан Прокіп 224  
 Коцанова, учит. 666  
 Коциловський Кир Йосиф 771  
 Коцко Адам 541  
 Коцюбинський Михайло 231, 541  
 Кошиць Олександр 377  
 Коцовський 635  
 Коцьопок 540  
 Кравні Айлін 127  
 Кравців Богдан 444, 449  
 Кравців Володимир 294  
 Кравців Ольга 300  
 Кравців Софія 330  
 Кравчук Михайло, о. 780, 794  
 Кравчук Степан 585  
 Кравс 543  
 Кравченко, Осип д-р 15, 72, 91, 125, 183, 405, 458, 484, 491, 865  
 Крайківська Степанія 299  
 Крайківська Катерина 299  
 Крайківський Евстахій 290  
 Крайківський Петро 242  
 Крайківський Юліан (Будяк, Осан) 393-395  
 Крайслер Хая 301  
 Крамар Євген 106, 865  
 Красінський Йосип 92  
 Красіцький, граф 759, 841  
 Красовський 32  
 Красножон Евдокія 300  
 Красножон Тома 297  
 Кравич Василь, д-р 40, 41, 405, 491, 492  
 Кремінецький о. 626  
 Креховецький Микола 847  
 Креховецький Петро 295  
 Кржижановські Казимир 327  
 Кривень Андрій 298  
 Кривень Григорій 334  
 Кривень Іван 32  
 Кривень Гриць 442  
 Кривий Федь 747, 748  
 Кривіцька Леся 792  
 Кривонос 632  
 Криворучка 853  
 Кривоус Василь 185, 188, 191, 215-219, 221, 222, 370, 373, 547, 565, 825, 866  
 Кривоус-Якимович Катруся 568  
 Кривоус Степан 568  
 Крижанівський Генрик 241, 358  
 Крижанівський, свящ. 861  
 Крижанівський 338  
 Крикливий Теодор 330  
 Кримський А. 109, 112, 541  
 Крипякевич Іван 196, 227, 252, 254, 259, 280  
 Криховецький Микола 297  
 Кромер М. 100-102, 135  
 Кропивницький Михайло 38, 265, 309, 350  
 Кропивницький Самійло 37  
 Крохмалюк Василь 334  
 Крохмалюк Л. Зин. 333  
 Крупка Микола 732  
 Круцик Микита 775  
 Кручок Павло 332, 348  
 Круглий Степан 294  
 Крук Микола 177  
 Крупка Гринько 292  
 Крупка Ольга 331  
 Крупка Микола 732  
 Крупка Роман 5, 333  
 Крупка Семен 297  
 Крупка Ярослав 329, 454, 455  
 Крушельницький Антін 185, 241, 303-305, 318, 327, 357, 369, 370, 373, 809 (син Іван 809) 826  
 Крушельницький Б. 526  
 Крушельницький Осип 277, 298  
 Крушельницький Святослав 301  
 Кубарський І. 391  
 Кубарич Ілько 295  
 Кубійович Вол. 61, 498, 579, 620, 759  
 Кугнат Іван 329  
 Кудрик Борис 219, 239, 241, 303, 309, 310, 350, 353, 354, 364, 368, 369, 374, 377-384, 807, 866  
 Кудрик Віра 301, 358, 419, 431  
 Кудрик Ірена, Ольга 140, 142, 410, 424, 430  
 Кудрик Богдан 444, 452, 454, 455  
 Кудрик Дарія 300, 419  
 Кудрик Ліда 334, 369, 440, 442, 681, 809  
 Кудрик-Поритко Оксана 332, 427  
 Кудрик Олег, д-р 5, 6, 7, 16, 97, 194, 219, 251, 331, 371, 439, 444, 448, 555, 556, 563, 564, 575, 859, 860, 866  
 Кудрик, Теодосій, о. 43, 45, 47, 49, 142, 176, 185, 215, 218, 222, 227, 228, 239, 258, 265, 267, 284, 303, 336, 338, 339, 342, 346, 370, 429, 430, 440, 483, 508, 510, 569, 570, 571, 572, 573, 646, 647, 785, 806, 809, 852, 859  
 Кудрики, родина о. пар. Теодосія — Ольга

- (дружина) 571, 859, Ліда, Оксана, Олег, Богдан, Меланія, Роман (діти) 572
- Кудрик Павло, о. 42, 44, 45, 73, 140, 143-145, 184, 224, 227, 233, 239, 252, 254, 264, 265, 284, 288, 358, 410, 419, 573, 574, 616
- Кудрик з Дидинських Софія 859
- Кудрики, родина о. пар. Павла — Ірена (дружина), Віра, Борис, Дарія, Юрко (діти) 573
- Кудрик Юрко 294, 803
- Кужиль Михайло 185, 230, 239, 247, 268, 269, 288, 303, 357, 358, 419, 508, 807
- Кужиль Ярослав 331
- Кузів Анастасія 737
- Кузик Андрій 300, 477
- Кузик Дмитро 296
- Кузик Мелянія 426, 511
- Кузик Степан 47, 215, 338, 466-478, 501-503, 510, 511, 514, 516, 524, 548, 552, 575, 576, 577, 578, 592, 647
- Кузеля, д-р Зенон 409, 541
- Кузяків Омелян 294
- Кузь 724
- Кузьма Грицько 454
- Кузьмович Володимир, проф. 852
- Куйбіда 636
- Кулик Василь 292, 330, 477
- Кулик Володимир 330
- Кулик Григорій 296
- Кулик Текля 74
- Кулик 347
- Кулик Тома 292
- Кулинич Петро 298
- Кулинич Михайло, о. 553
- Куліш П. 109, 121, 409, 541, 548
- Кульчицький 220
- Кульчицький Михайло 698, 812
- Кульчицький Роман 333
- Кумановський 261, 364
- Куницький Корнило, о. 623
- Куницький Леонтій, о. 463, 473, 552
- Кунашевський Конрад 25
- Купчанко, сот. 542
- Купче/а/нко 409, 542
- Купчинський Роман 682
- Купляк Степан 346
- Курбас Лесь 349, 351, 352, 356
- Курбас Степан і Ванда 352
- Курдидик Анатоль 528, 866
- Курдидик Микола 530
- Курдидик Ольга 394
- Курман Ілля 218
- Курочко 382
- Кутнат Никола і Анна 713
- Куца 635
- Куцик/івна/ 348
- Кучинський Антін, о. 712
- Кучинський Николай (син Антона), о. 712, 746
- Кучмій Василь 294
- Кучмій Юрій 295
- Кучмій Ярослав 331
- Кухар Роман 382, 866
- Кушевич С.К. 101, 102
- Кушнір Катерина 546
- Кушнір Герасим 547
- Кушнір Володимир 292, 364
- Кушнір Іван 291, 330
- Кушнір Маркил 493
- Кушнірівна 409
- Кушнір Михайло 298
- Кущинський Антін 585, 866
- Кшечунович 529
- Лаба Григорій 296
- Лаба Іван 296
- Лаба Степан 294
- Лаврівський Юрко 452
- Лаврись Никола 331
- Лаврись Степан 331, 348
- Лазанівський Іван 292
- Ладика Дмитро, д-р 487
- Лазарук Ярослав 241
- Лазор Петро 296
- Лакуста М. 347
- Лалак Андрій 291
- Ламартін А. 111
- Лантвіт 459, 853
- Лапук Василь 334
- Лапчак Осип 329
- Ластовецький Казимир 296
- Лахоцький Микола 291
- Лахоцький Стефан 751
- Лев XIII, папа 176, 713
- Лев, син Данила 20
- Лебедова 262
- Левицька Ольга 333
- Левицька Теодозія 331
- Левицький, архітект 824
- Левицький Дмитро, д-р 461, 463, 467, 469, 471, 473, 475, 478

Левицький Володимир, д-р 241, 828  
 Левицький о. 782, 861  
 Левицький Еміліян 127, 608  
 Левицький Іван 293, 785  
 Левицький Кость, д-р 233, 485, 577, 627, 744, 792  
 Левицький Мирон 385, 390, 866  
 Левицький Михайло 442  
 Левицький Омелян, д-р 146  
 Левицький Осип 788  
 Левицький, о. Петро 234, 630, 768, 773, 774  
 Левицький Северин, проф. 408, 438, 597  
 Левинський Лев 227  
 Левко Гриць 300  
 Легка Розалія 455  
 Легка Юлія 455  
 Легкий Іван 218  
 Легкий Степан 217  
 Легкий Василь 81, 192, 291  
 Легкий Амврозій 292  
 Лежогубський Петро 298, 353, 354, 768  
 Лежогубський, о. 653  
 Лендюківна 409  
 Ленін 81, 84  
 Ленчик 607, 867  
 Леонард да Вінчі 386  
 Лепкий Лев 499, 792  
 Лепкий Богдан 203, 388, 389, 542, 682, 792, 866  
 Лепкий Богдан і Льоньо 682  
 Лесіцький Василь 708  
 Лесик Микола, о. 667, 729  
 Лесюк Ілько 299  
 Лещій Северин 327, 358  
 Лещук Микола 294  
 Лефлер Л. 385  
 Ленартович Михайло 291  
 Лешко Білий 19  
 Либа Іван 295  
 Лизанівський Іван 414  
 Липа Іван, д-р 409, 541  
 Липа Степан 296  
 Липинський В. 410, 542  
 Липинський Мирослав, о. 632  
 Лисенко М. 189, 270-272, 365, 368, 369, 410  
 Лисецький 792  
 Лиса Марта 330, 788  
 Лисак Федір 293  
 Лисий Роман 330, 794  
 Лисий Степан 474  
 Лисяк Анна 330  
 Лисяк Юліян 306, 313, 334  
 Лисько Зиновій 377  
 Литвин Михайло 108, 110, 117  
 Литвин Володимир, учит. 782  
 Литвин Омелян, дир. 674  
 Лібер Григорій 784  
 Лібер Дмитро 309, 333, 442, 681, 788, 794  
 Лібер Іван 790  
 Лібер Мирослав, д-р 494, 558, 794, 866  
 Лібер Семен 295  
 Лівий Іван 785  
 Лівий Теодор 785  
 Лізак Кароль 241  
 Лімбергер 697  
 Лінд Карло 92  
 Ліпінський 22  
 Лісневич Григорій 331  
 Лісова Ольга 299  
 Лісовий Андрій 334  
 Лісовий Володимир 292  
 Лісовський 29, 110, 112  
 Лісовська Настася 29, 109, 125, 127, 370  
 Лісовський Роберт 390  
 Ліст 375  
 Літинський Володимир 333  
 Ліуш Іван 454  
 Ліщак Володимир 331  
 Ліщак Богдан 330  
 Ліщак Михайло 463, 467, 469, 474, 477  
 Ліщинський, адв. 666  
 Лободич Роман, о. 479, 480  
 Логвин І. 400  
 Лозинський Іван 758  
 Лозинський Михайло 413  
 Лозинська Оксана 332, 369  
 Лоніцерій 112, 117  
 Лонкевич Борис 346  
 Лонкевич Марко 346  
 Лонкевич Сергій 346  
 Лончина Оріся 581, 866  
 Лопатинський Богдан 300  
 Лопатинський Володимир 300  
 Лопатинський Дамян, о. 462  
 Лопатинський Євген 299  
 Лопатинський Роман 298  
 Лопушанський Омелян, о. 653  
 Лопушанський Володимир 765, 844, 845  
 Лотоцький, свящ. 861  
 Лотоцький, д-р 476  
 Лотоцький Андрій 704  
 Лотоцький Антін 143, 200-202, 204, 230-233, 239, 241, 268, 269, 288, 357, 358, 362, 409, 541, 543, 579, 580, 826



Лотоцького А. псевдоніми 579, 580  
 Лотоцький Василь др. (Івана) 332, 614, 707, 775  
 Лотоцький Василь студ. 702, 708  
 Лотоцький Гнат 297  
 Лотоцький Іван 708  
 Лотоцький Леонтій 295  
 Лотоцький Михайло (Івана) 704, 708  
 Лотоцький, вахмайстер 586  
 Лотоцький Петро (Мих.) 704  
 Лотоцький Федь 707  
 Лугувий, учит. 666  
 Лукавецький Михайло 331  
 Лукіянович Денис, д-р 43, 239, 357, 685, 806, 807  
 Луців Андрій 329  
 Луців Лука, д-р 241  
 Луців Юліян 293  
 Луцишин Кость 298  
 Луцька Люба 525  
 Луцький Мирон 521, 522, 524, 526  
 Луцький Остап 472, 479, 527, 541, 543  
 Лучинський Василь 26  
 Лущак Мирон 341, 866  
 Любінець Теодор 332  
 Любінецька-Кульчицька Фалина 581, 802, 850, 866  
 Любінецький Северин 328, 335, 358, 359, 442, 443, 445  
 Любінецький Николай, о. 557  
 Любка Володимир, о. 627  
 Любка Михайло 296, 847  
 Любка Софія 300  
 Любкович Константин 296  
 Любович Уляна 5, 380, 396, 858, 859, 866  
 Любомирська Софія 39, 92  
 Любомирський 35  
 Людвик Угорський 20  
 Людкевич Володимир 707  
 Людкевич Петро (Івана) 707  
 Людкевич Осип 708  
 Людкевич С. 270, 365  
 Людкевич Теодор, о. 707  
 Людкевич Федір 334  
 Люкс Іванна 333  
 Лютий Гриць 291  
 Лютий Дмитро 332  
 Лябевольф П. 130  
 Лявфер 696  
 Ляляк Михайло 333  
 Лялька Михайло 333, 583, 866, 867  
 Лялька Адам 683  
 Лялька Іван 178  
 Лялька Микола 683  
 Лялька Михайло, секретар 647  
 Лялька Михайло, артист 136, 333, 371, 449, 684, 690 (і дружина Павлина)  
 Лялька Ольга 333, 433  
 Лялька Панько 470  
 Лялька Петро 684  
 Лялька (Бісик) Софія 5, 6, 135, 331, 863  
 Лялька Степан 330, 684  
 Ляндав 691  
 Ляпота Олександр 843  
 Лярішенко Е. 543, (граф Е. Ляріш)  
 Лятошинський Борис 378  
 Ляхович Василь 228, 230, 258, 261, 263, 269, 278, 365  
 Лящук Петро 543  
 Магмет Дмитро 293  
 Магмет Іван 309, 333, 583, 584, 632, 677, 687, 689, 867  
 Магмет Федь і Марія 583, 680, 681, 682, 683, 689  
 Магомет Теодор 42  
 Маґас Меланія 756  
 Мадам де Скюдєрі 126, 127  
 Мадій 698  
 Маєрбеєр 365  
 Маївка Григорій 332  
 Мазєпа (Іван) 140, 233, 449, 476, 550, 551  
 Мазурик Іван 295  
 Мазурик Кость 293  
 Мазурик Микола 291, 443  
 Мажевська Марія уч. 667  
 Макар Василь 776  
 Макар Володимир 823  
 Макар Микола 292  
 Макар Михайло 300  
 Макаренко 541  
 Макарушка Волод. 418, 421  
 Макарушка Любомир 474  
 Макаревич Юліян 400  
 Маковий Осип 541  
 Мако/є/вич Теодор 293, 491  
 Макогонський, о. І. 41, 491  
 Макогонський Дмитро 293  
 Макогонський, о. Йосиф 177, 183, 224  
 Макойда 733  
 Макогін Андрій 330  
 Макогін Михайло 332  
 Макогін Федь-Баран 683, 689  
 Максимєць Василь, о. 641

Максимішин Гриць 299  
 Максимів Михайло 275, 277, 298  
 Максимів Дмитро 698  
 Максимішин Осип 291  
 Макух Іван, д-р 485-487, 469, 481  
 Макушак Ілько 294, 762, 764  
 Майхрович, д-р Ф. 253, 263, 273  
 Маланюки 764  
 Маланюк Лев 300  
 Маланюк-Онуфрик Софія 162, 171, 764, 867  
 Маланюк (сестра Софії Маланюк Онуфрик) 764  
 Малафій Лев 177  
 Малаховський К. 516  
 Малецька Ольга 331  
 Малецький Антін 331  
 Малецький Василь 297  
 Малецький Зиновій 281, 329  
 Малик Лев (Петра) студент 707  
 Малинюк Олена 300  
 Малицький Іван 334  
 Малішевський Іван 294  
 Малпет Девід 127  
 Малюца А. 397  
 Мальований 232  
 Мальчевський Яцек 396  
 Маман 635  
 Манастирський Антін, мист. 790  
 Манацький Михайло 298  
 Мандель Бернард 247  
 Мандчевський Евсевій 374, 380  
 Мандичевський Омелян 301  
 Мандичевський Роман 300  
 Манишин Михайло 330  
 Марет Марія 300  
 Марицький Володимир 334  
 Марицький Йосиф, о. 637  
 Марицький Роман 330, 452, 454, 455, 664  
 Марітчак Олександр, д-р 462  
 Марія Тереса, цесарева 610  
 Марк Йосифа 300  
 Маркевич Олександр, о. 775  
 Марко 415  
 Маркевич, о. Іван 207, 223, 224, 493  
 Маркович 129  
 Мартелло П.Й. 127  
 Мартинець Іван 587  
 Мартинець Гнат 227, 230, 231, 234, 252, 254, 258, 259, 263, 264, 269, 280, 288, 289  
 Мартинковський Олекса 295  
 Мартиняк Михайло 331  
 Мартинюк Микола 200, 867  
 Мартович Лесь 485  
 Маслій Василь 292  
 Маслій Михайло 296  
 Масляк В. 261  
 Масляк Михайло 296  
 Маслок 407  
 Масевич Володимир 239  
 Маслій Петро 786  
 Масна Настя 718  
 Масний 718  
 Масний Василь 329  
 Маськович Гриць 329  
 Матвіїв Василь 291  
 Матвіїв Степан 296  
 Матвійчук М. 442  
 Матвіїв 625  
 Матейко Ян 385  
 Матис Іван 298  
 Матисякевич Микола 306, 333  
 Матла Олександр 624  
 Матовський 635  
 Матусяк Агафія 687, 737  
 Матусяк Василь 295  
 Матусяк Володимир 334, 442  
 Матусяк Іван 732  
 Матусяк Олекса 737  
 Матусяк Павло 734  
 Матусяк Петро 492  
 Матусяк Степан, уч. 687, 732  
 Матусяк Ярослав 299  
 Матура Микола 291  
 Матчак Михайло 390  
 Матюк 262  
 Махидевран 110, 111, 113, 114, 117, 119  
 Маціданський Данило 772  
 Мацієвич Володимир 334  
 Мацієвич Іван 333  
 Мацієвич Микола 331  
 Мацук 635  
 Мацук Василь 297, 463, 477, 516, 694, 696, 698, 867  
 Мацук Гриць 227  
 Мацьків Іван 329  
 Мацьків Федь 292  
 Мачек Борис 231, 233, 285  
 Машталір Зенон 452, 455  
 Мащак Іван, о. 638  
 Меґас Осип 72  
 Медведик Анна 300  
 Медвецькі 811  
 Медведський І.Т. 41, 183, 491

Медвецький, о. 177  
Медвідь Василь 329  
Мединський 36  
Мединський Григорій 660  
Меженко, о. 541  
Мелеґа М. 498  
Мелень Теофіль 542  
Мелько Володимир 5, 6, 330  
Мелькович Семен 470  
Мельник Андрій, о. 43, 188, 218, 239, 358,  
557, 647, 764, 804, 805, 807  
Мельник А. полк. 561  
Мельник В. 293, 515  
Мельник Василь, др. 673  
Мельник Гриць 846  
Мельник/ова/ Євгенія 201, 419, 424  
Мельник Іван, учит. 673  
Мельник Льонґін, д-р 296, 440, 441, 456, 614,  
647, 685  
Мельник І. 284  
Мельник Микола 276  
Мельник Михайло 299, 331, 762  
Мельник Михайло, уч. 673  
Мельник Осип 241, 264  
Мельник Семен 293, 518, 731, 732, 734  
Мельник Федір 762  
Мельницький Богдан 299  
Мельничук М. 503  
Мельничук Степан 46, 146-149  
Менґлс-Ґірей 111  
Мендельсон 365  
Мендик Михайло, д-р 247  
Менкес 414  
Мехмед 113, 117, 118  
Мигас І., посадник 664  
Мидляк 234  
Мидляк Іван 141, 299  
Мигович Іван 294  
Мике/и/тин Волод. 239, 304, 309, 314, 315, 431  
Микола з Чернева 26  
Микитей Іван 296  
Микитка Осип 224  
Миндюк Володимир, о. 628  
Мирка Михайло 298  
Мирко Михайло 273  
Мирон Василь 297  
Миронович Евстахій 264, 284, 408, 492  
Мисак Осип 330  
Миць В. 634  
Мицик Богдан 332  
Михас Володимир 319, 435  
Михайлик Петро 293, 694, 812  
Михайлович Богдан 314, 334  
Михаськів Олександр 330  
Михалко з Торчеська 132  
Михованський Францішок 26  
Мишко Дмитро 100  
Мицишин Мартин 294  
Мігрмах 113  
Мізерний Мартин 329  
Мізенюк Роман 294  
Міньовський Пилип 292  
Мінко, др. 647  
Мірчук І. 130  
Мірчук, д-р Петро 562  
Міськевич Юліан 230, 268, 269, 271, 273, 288,  
366, 410  
Місюрак Микола 298  
Міхалко Роман 333  
Міхновський Микола 409, 410, 541  
Мовчан Катря 329, 483  
Могила П. 35, 110, 185, 195, 279, 399  
Могильницький Тарас 292  
Модь Микола 294  
Мокрий Володимир 704  
Молієр 440  
Молотов 774, 841  
Монцібович Б. 342  
Мороз Марійка 433  
Мороз Михайло 397  
Мороз Петро 232  
Москаль Андрій 765, 846  
Москаль В. 192  
Москаль Гриць 763, 765, 844, 845  
Москаль Микола 764  
Москаль Павло 765, 846  
Москаль Степан 764  
Мосора 825  
Мосора Антін 294  
Мосора Володимир 141, 143, 145, 300  
Мосора Катря 329, 433  
Мосора Текля 423, 424  
Мосора Ярослав 300  
Мосора Юліан 296  
Мосс, суддя 839  
Мосціці Ігнаци 415, 479, 481, 833  
Моффанський Н. 119, 122, 126  
Мох О. 177  
Мохов Н.А 100  
Моцарт 262, 364, 366, 381, 383  
Моченко Гриць 299  
Мрочко Р. лікар 664, 666  
Мрочко Теодор 542  
Мубал 201

Мудрий Василь 475, 480, 481  
 Мудрик Андрій, дир. 576, 792  
 Мудрик Наталка 737  
 Музика Андрій 683  
 Музичка Теодор 737  
 Музичка Іван 737  
 Музичка Іван, о. д-р 722, 738, 867  
 Мужила з Бучача 22  
 Мулик Іван 678  
 Мурович Ярослав 301  
 Мурин Василь 334  
 Мурин Любов 459  
 Мурин Іван 141, 188, 189, 192, 293, 338, 410,  
 441, 459, 487  
 Муращик Ілько 333  
 Мухина 118  
 Мустафа 111, 114, 116-119, 121-123, 125-127  
 Мусюрак Миханько 776  
 Муха Дмитро 29, 496  
 Муха, вождь 97, 99-104, 135  
 Муха Волошин 103  
 Мухібі 107, 114, 115  
 Муцак-Ковальська Дарія, учит. 666  
 Муцак Грицько 467  
 Мучій Федь 298  
 Мушинські 770, 772  
 Мушкевич Богдан 297  
 Мушкевич Олександра 217-219

Набопотний Іван 294  
 Наваджеро Б. 107, 108, 111, 117, 119  
 Навроцький Володимир 550  
 Навроцький Юно 543  
 Нагірний Василь 492, 577, 712  
 Нагірняк Михайло 307, 328, 335, 358, 359,  
 442, 443, 498  
 Нагірняк Ольга 329  
 Нагорняк Михайло 829  
 Надольський Микола 751  
 Надрічний Микола 192  
 Назарко, о. Іриней 430  
 Назарук, д-р Осип 125, 127, 133, 134, 410,  
 542, 653  
 Найда Степан 297  
 Накер Ліборіюс 101  
 Наконечний Петро 332  
 Нарадка Яким 302  
 Нарівний Микола 846  
 Нарольські 751  
 Настася (Анастасія) 123, 125, 133, 134  
 Настася кн. Слущка 317  
 Націй Михайло 293  
 Невестюк Володимир 297

Невестюк Іван 295  
 Невестюк Теодор 331  
 Негер І.Ф. 108  
 Недільський І. проф. 544  
 Нерат Степанія 300  
 Несторович В.Т. 498, 499  
 Нехай Іван 332  
 Нехай Степан 844  
 Нечуй-Левицький Іван 541  
 Недзельська 396, 693  
 Немцевіч Ю. 120  
 Нижанківський 365  
 Нижанківський Б. 391, 858  
 Нижанківський 681  
 Нижанківський Остап о. 608  
 Нижник М. 702  
 Нижники 702  
 Нискоклін Василь 298  
 Ніжанковський, о. Петро 264  
 Німий Василь, л. дек. 749, 757, 758, 817, 819  
 Нікляс Василь 452  
 Німий Богдан 757  
 Німировський Петро 296  
 Ніщинський 368  
 Новак Іван 192  
 Новак Микола 296  
 Новак Михайло 296  
 Новіна-Розлуцький Лесь 141  
 Новосельський Себастьян 36  
 Носковський 146  
 Нухим 741, 745  
 Нухимка 745

Обельницький Гіваш, Івасько, Улья,  
 Федько, Філь, Яків 25  
 Обертанець Андрій 301  
 Обертинські 25  
 Обертас Степан 42  
 Оберишин Василь 333, 442  
 Оброцкі, отець 768  
 Овлочинський 33  
 Овсєєв 837  
 Овсійчук В. 400  
 Овчар Іван 292  
 Овчар Михайло 298  
 Огоновський І.М. 132, 653  
 Огоновський Омелян, проф. др. 611  
 Огієнко Іван 198  
 Одровонж 30  
 Одровський 644  
 Озарків Богдан 294  
 Озарків Омелян 294

Озаркевич 366  
Озаркевич Євген, др. 613  
Окуневський Ярослав, др. 612  
Олег Ярославич 19, 131, 133, 495  
Олексин 625  
Олексюк Іван, о. 654  
Олексюк Микола 294  
Олесницький, Євген 550, 608  
Олесницький, д-р Ярослав 474, 555  
Олесь О. (Кандиба) 232, 410, 412, 541  
Оленський Олекса 296  
Олійник Андрій 297  
Олійник Василь 292  
Олійник Гринько 298  
Олійник Гриць 276, 747  
Олійник Дмитро 298, 471  
Олійник Микола 293  
Олійник Панько 212  
Олійник Петро 332  
Олійник Федь 329  
Ольга Юріївна 131, 132, 495  
Ольховий І., інж. 577  
Ольбрахт Ян 101-103  
Окрепкий Іван 329  
Окрепкий Микола 297  
Окрепкий Михайло 296  
Окрепкий Степан 333, 369, 452, 455  
Онофер Юліян 230, 232, 268, 269, 288, 351, 352  
Онофер Жигмонт 292  
Онофер 415  
Онуфрики 850  
Онуфрик Володимир 294, 738  
Онуфрик Григорій 293  
Онуфрик Микола 642  
Онуфрик Павло 299, 329, 330  
Онуфрик Петро, др. 615, 647, 731  
Онуфрик Петро 295, 518, 519, 523, 734, 738  
Онуфрик Ярослав 81, 523, 737  
Омелькович Петро 230, 268, 269, 288, 292, 351  
Опалинський 109  
Опир Павло 301  
Опільський Роман 203  
Опольчик Володислав 21, 24  
Оралевський Микола 298  
Орел А., інж. 516  
Оришин Микола 708  
Орленко-Прокопович 382  
Осадчук Осип 333  
Османовичі 107  
Осмомисл Ярославич, кн. 19, 131-134, 436, 438, 666

Осталовський Іван-Лопатка 34  
Островерха М. ред. 544  
Остапівна Ірма (О. Дучимінська) 541  
Острозький 32  
Ошитко Іван 309, 331, 443, 446, 448, 647, 821  
Ошитко Марійка 433

Павелко Григорій 291  
Павлів (Черче) 794  
Павлів, мгр. 647  
Павлів Василь 329  
Павлів Володимир 333, 452, 455, 456  
Павлів Григорій 142, 264  
Павлів Ірена 320, 330  
Павлів Мирослав 306, 443, 445  
Павлів Нуся 435  
Павлів Калина / Ольга 17, 328, 335, 357, 359, 441, 443, 865  
Павлів Осип 334  
Павлів Остап 487  
Павлів Степан 330  
Павлик Михайло 484  
Павликовський Юліян 424, 479, 576, 578  
Павлович Володимир 294, 368  
Павловські 770  
Павлюк Микола 294  
Павчук Дмитро 708  
Падик Андрій 762, 764  
Падик Іван 331, 759, 764, 869  
Падик Катерина 761  
Падучак Анна 734  
Падучак Меланія 684  
Падучак Нікола 331  
Падучак Омелян Ілля 585, 586, 587, 588, 589, 677  
Падучак Степан 459  
Пазій Мирон 722, 867  
Пайкуш Марія 330  
Лакослав 19  
Пакула 745  
Паладійчук Микола 298  
Паламар І. 347  
Паламар Петро 707  
Паламар Степан, о. 638  
Палашук Теодор 299, 411-416  
Паліїв Дмитро 474, 479, 481, 543, 592  
Палятинський Іван 587  
Панас Микола 331  
Панченко Тамара 371  
Панчишин 625  
Панчишин Степан 332  
Панчук Федь 707

Панькевич Іван 385  
 Панькевич Юліян 216, 385-389  
 Паньківський Кость 550  
 Паньків Антін 334, 681  
 Паньків Михайло 297, 812  
 Паньків Петро 295, 299, 498  
 Паньчишин Маріян, др. 792  
 Парлан Іван 300  
 Партика Ілько 293  
 Парубоцький 275  
 Парута Олекса 297  
 Пархуць Дмитро 332  
 Пасіка Стефанія 218  
 Пасічник Василь 627  
 (його правнук Василь 627)  
 Пасічник Д. 495, 619  
 Паславський Олександр 293  
 Паснак Анна 764  
 Паснак Антін 765  
 Паснак Микола 331  
 Паснак Микола, о. 672  
 Паснаки Гринько і Анна 762  
 Пастернак Ярослав, д-р 11, 209, 210, 219,  
 436-438  
 Пастухів Ольга 867  
 Пастушенко Ярослав б, 850, 852, 868  
 Пастушин Дмитро 732  
 Пастущин, д-р Василь 241, 304, 307, 321  
 Пастущин Олекса 765  
 Пастущин Семен 732  
 Патер Гітель 301  
 Патик Дмитро 331  
 Пацак Ярослав 708  
 Пачовська Олександра 249  
 Пачовський В. 352  
 Пашницький 677  
 Паштетник, уч. 762, 764  
 Пашин Михайло 295  
 Певний Петро 480  
 Пеленський 566  
 Пеленський Андрій, отець 471, 575, 607, 816  
 Пеленська Анна 300  
 Пелех А., отець 231, 288, 289, 366  
 Пеле(і)ховський Григорій 143, 264, 284, 423,  
 647  
 Пелі(и)ховська Іванка 421, 423  
 Пеліховська Іванка 421, 423  
 Пеліх С. 353  
 Пелліх Володимир, о. д-р 466, 468, 469  
 Пелипів Микола 296  
 Пелюшак Федь 680  
 Перегінець Антін 297  
 Перегінець Гриць 295  
 Перегінець Михайло 293  
 Перегінець Пилип 292  
 Перепічка Василь (Святий) 767  
 Пересіда 127  
 Перепічка Василь (Білий) 770, 722  
 Перепічка Василь (син Гринька вйтового)  
 772  
 Перепічка Данило (Какуша) 772  
 Перепічка Іван 772  
 Перепічка Микола 295  
 Перепічка Михайло (кошовий) 770  
 Перепічка Миханько (Джусового) 776  
 Перепічка Павло 776  
 Перепічка Стах 776  
 Перепічка Степан 330  
 Періг Петро 297, 300  
 Перрідон, о. 336  
 Перфецький 371  
 Петлюра Симон (гол. отаман) 541, 543, 544  
 Перацький Бронислав 48  
 Петрів Андрій 329, 681, 683  
 Петрін Анна 42  
 Петрів Богдан 329, 722  
 Петрів Василь 298  
 Петрів Іван 329  
 Петрів Михайло, о. 477, 590, 591, 716, 718  
 Петрів Петро 192, 498  
 Петрик Петро 188  
 Петриканин Пилип, учитель 185, 188, 216,  
 218, 219, 222, 371, 825  
 Петрицький Євген 298  
 Петрицький Тарас 292  
 Петришин Марійка 681  
 Петришин Слава 218  
 Петришин Степан 689  
 Петрович-Винницька Марія 93  
 Петрушак Никола 329  
 Печарський Василь 812  
 Печевія Ібрагім 118, 119  
 Пилат Степан 455, 498, 499, 853  
 Пилипів Григорій 298  
 Пилипів Петро 294  
 Пильнюк Василь 299  
 Пилиховський А. 387  
 Пинкевич Іван, о. 621  
 Пиріг 854  
 Пиріг Антін 136, 306, 328, 335, 441  
 Пиріг В. 853  
 Пиріг, сотник (податковий урядовець) 647  
 Пиріг Василь 45, 334  
 Пиріг Володимир 332, 455

Пиріг Катерина 309, 331  
 Пиріг Микола 295  
 Пиріг Михайло, о. 694  
 Пиріг Михайло, учитель 136, 185, 218, 219,  
 222, 358, 368, 370, 371, 372, 809, 825,  
 828  
 Пиріг Михайло, д-р 16, 647  
 Пиріг Михайло 292, 295, 358, 359, 441  
 Пиріг Роман 331  
 Пирого (родина) 136  
 Питляр Іван 300  
 Пігас Мелетій 195, 196  
 Підгайний 817  
 Підгірський Самійло 460  
 Підгородецький Микола о. 178  
 Підгородецький Степан 136  
 Підкова Іван 103  
 Підляшецький Михайло 298  
 Підляшецький Омелян 333  
 Підляшецький Степан 224  
 Підляшецький Тадей 442  
 Підмихайлівський Іван 26  
 Підхонний Теодор 298  
 Підцерковний Андрій 297  
 Піла Анастасія 749  
 Пілсудський Йосиф 48, 464, 469, 472, 478,  
 833  
 Пілюшак Петро 42  
 Пінязь Іван 299  
 Пісторовський інж. 587  
 Піюс Антоній 17  
 Платон 415  
 Плачинда С. 108, 109, 119, 120, 122  
 Плевака/о/ Семен, Микола 230, 410, 541  
 Плекан 677  
 Плекан Василь 683, 689  
 Плекан Гаврило 42, 680, 681  
 Плекан Марійка 684  
 Плекан Павло 684  
 Плетеницький Єлсей, Хома 198, 399, 760  
 Плешкевич Омелян 382  
 Плюта Василь 672  
 Плющ 541  
 Побуцький Іван 292  
 Подгалич 406  
 Подляський 675, 676  
 Подоляк Дмитро 294  
 Познанський Денис 230, 268, 269, 275, 288,  
 289, 353, 364-365  
 Покиданець Степан 300  
 Покришка Григорій 296  
 Поливка Анна 332  
 Полатайко Ф. 642, 716  
 Поливка Богдан 333, 702  
 Поливка Богдан, о. (у Польщі) 707  
 Поливка Іван 296  
 Поливка Іван (Матвія й Варвари) студ. 707  
 Поливка Матвій 699  
 Поливка Петро 708  
 Полтавка Натапка 541  
 Полянський Денис 40, 41, 405, 407, 491, 492  
 Полянський Юрій 210, 211  
 Полянська Олена 493  
 Польова Паранька 330  
 Польовий Дмитро 295  
 Попаца Семен 294  
 Попель Бронислава 300  
 Поперечний Гаврило 855  
 Попик Богдан 332  
 Попович Дометій 239, 262  
 Попович Іван 308, 314, 333, 444, 681  
 Попович Михайло 332  
 Попович Омелян 220  
 Порава Микола 21, 22, 28  
 Пораї з Ходча 22  
 Порипа М. 477  
 Поритко Іван 5, 141, 215, 298, 415, 441, 467,  
 498, 501, 503, 506, 510, 511, 514, 516,  
 592, 593, 647, 663  
 Поритко Оксана (з Кудриків) 593  
 Поритко Юрій 593  
 Порубальська (Гургула) Аркадія 177, 224,  
 227  
 Порфірородний Константин 18  
 Постригач Михайло, о. 634  
 Поташник Євген 452, 454, 455  
 Поташник Іван 227, 252, 259, 353, 364, 368,  
 372  
 Поташник Меланія 435  
 Поташник Роман 297, 443  
 Поташник Сильвестер 294  
 Поташник Стася 433  
 Потелицький, отець 634, 831  
 Потоцький, граф 561  
 Потоцький 561  
 Почитайло Михайло 331, 332  
 Посацький Михайло 327, 358  
 Почапська-Хабурська Ольга 605, 868  
 Преслучич Волчко 21, 91  
 Пригода Петро 708  
 Придаткевич Роман 376  
 Пристай О., отець 814  
 Приставевський, отець 727

Притика Олекса 141, 297  
 Притика Яків 178  
 Пришляк 625  
 Пришляк Микола 295  
 Прокопів Богдан 330  
 Прокопишин Іван 343  
 Прокопович, отець 861  
 Прокопович Володимир 369, 443, 448, 615  
 Прокопович Іван 369, 443, 446  
 Прокопович Любомир Льончин, о. 821, 822, 823  
 Прокопович Любомир 444, 448  
 Прокопович Микола о. 155, 207, 860  
 Прокопович Стефаніда 430, 860  
 Проскурницька Дарія 330  
 Простен 321  
 Прохор 543  
 Процентий Іван 301  
 Процик Микола д-р 700  
 Процик Микола 293, 765  
 Процик Олекса 293, 454, 648, 649, 650  
 Прудон 413  
 Прус 275  
 Пундій Павло, д-р 612, 868  
 Пунько Іван 332  
 Пунько Петро 751  
 Пунько Степан 329  
 Пурий Іван 331  
 Пурий Михайло 295  
 Пурий Роман 332  
 Пурій 824, 825  
 Пурій-Зелик Анна 423  
 Пухаль Микола 331  
 Пушинська Марія 610  
 Пушкар Іван 784  
 Пушкар Маруся 794  
 Пфеффер Герш 299  
 Пшедзімський ксь. 832  
 Пчілка Олена 409, 410, 541  
 Пясецький К. 498

Раб Евстахій, дяк 718  
 Райшердт Едвард 247  
 Райхельт 223, 406, 407, 491  
 Райц 728  
 Рак Ярослав 452  
 Раковський І., д-р 227  
 Раковський Ярослав 299  
 Ралько Василь 765, 844  
 Ралько Володимир 293  
 Рамберті Б. 112  
 Ратенський Петро 28

Ратич Василь 47, 178, 241, 304, 306, 308, 342, 345, 358, 361, 511, 595, 596, 597, 824  
 Ратич Богдан 330  
 Ратич-Дмитерко Анна 37, 424  
 Ратич Дарія 330, 433, 794  
 Ратич Іван, отець 655, 785, 788, 790, 794  
 Ратич Клим 333, 443, 788  
 Ратич Пилип, учитель 596  
 Ревай Юліян 720  
 Ревуцька Ольга 332  
 Ревуцький Валерій 858  
 Ревуцький Грицько 296  
 Ревуцький Лев 378  
 Рекута Роман 293  
 Ременюк Осип 74  
 Реттінґер Ж. 263  
 Реус 585  
 Решітник Микола 732  
 Решітник Теодор 333  
 Рибак Андрій 293  
 Рибак Григор 585  
 Рибак Михайло 301  
 Рибіцький Іван 702  
 Рибіцький Франко 708  
 Рибчак Василь 293  
 Рибчин 409  
 Рибчинські 768  
 Рихвицький Михайло 224  
 Рихлевич Микола 842, 844  
 Рицар Богдан 294  
 Ричаківський Антін 334  
 Рібентроп 841  
 Ржевуський С. 109  
 Ржечицький з Борини 37  
 Роберт Карло 20, 23  
 Рогатинці Юрко і Іван 31, 32  
 Рогальські 687  
 Роздольський Всеволод 298  
 Роздольський Олег 294  
 Розлуцький Дмитро о. 42, 680, 681, 687  
 Розлуцький Лесь 681  
 Розумовський Андрій 377  
 Розумовський Петро 526  
 Розумовський Кирило 377  
 Рожейовська 762  
 Рожанковський Маркіп 612  
 Роксоляна 125-127  
 Роман Мстиславич 19  
 Романів Володимир (Дзюнько) 850, 851  
 Романів Іван, адв. 331, 672  
 Романків 745  
 Романишин Семен 530



Романишин Теодор 227, 252, 254, 259, 268,  
 284, 288, 294, 353, 365  
 Романовський 382  
 Ромах Анатоль 333  
 Ромах Дмитро 698  
 Ромах Лука 745  
 Ромах Микола 224, 233, 332, 442  
 Ромах Роман 802  
 Ростислав, внук Яр. Мудрого 18  
 Ростиславичі Василько, Володар, Рюрик  
 18, 662  
 Росуші 25  
 Рубаха Іван 700  
 Руденський Володимир 313, 334, 369  
 Руденський Іван 38  
 Рудко Петро 331  
 Рудницький Антін 377  
 Рудницький Євген отець 233, 782  
 Рудницька Мілена 424  
 Рудницька Олена 605, 606  
 Рудницька Надія 300  
 Рудницький Омелян, отець 637, 653, 673,  
 693, 768, 771  
 Рудницький Стефан 597  
 Руснак, співак 792  
 Руссоцький Андржей, граф 699, 706  
 Ружило Петро 713  
 Ружак Григорій 84  
 Ружицький Е. 198  
 Гупп Гайнріх 296  
 Русова Софія 424  
 Русвий 410  
 Рустем-паша 118, 119, 121, 122, 125-127  
  
 Сабаль Василь 300  
 Сабат Омелян 297  
 Сабат Степан 293  
 Сабіна 17  
 Саблаташ Іван 333  
 Савіцький С. 192  
 Савка М. 108, 110, 112, 117  
 Савків Василь 291, 442, 443  
 Савків Юрко 292  
 Савула Осип 291  
 Савроцький, свящ. 861  
 Савчинський І. 41, 183, 491  
 Савчук Анна 299  
 Савчук Богдан 332  
 Сагайдачний, гетьман 550  
 Садовський Віктор 230, 232, 268, 269, 410  
 Сайкевич Василь, о. 625  
 Саєвич Омелян 579  
  
 Саківський Василь 301  
 Сакович Касіян 32  
 Салабай Яків 298  
 Салак-заде 119  
 Салій Дмитро 331  
 Саліма 75  
 Салик Степан 207, 868  
 Салик-Угрин Леся 5, 6, 430, 433  
 Саляк Василь, отець 648  
 Сальські 770  
 Самарик Іван 306, 328, 335, 358, 359, 442, 647  
 Самарджич Р. 108-110, 116  
 Самійла Теодор 332  
 Самійленко В. 270, 272  
 Саміла 635  
 Самоверська Євгенія 218, 219  
 Санагурський Дмитро 683  
 Санагурський Прокіп 683  
 Санахів Микола 820  
 Санделович Н. 192  
 Сандурський Роман 334  
 Сараб Михайло 313, 314, 333, 434, 681  
 Сарагатій 365  
 Сарамана, актор 788  
 Сарамола Богдан 849  
 Сараневич Антін 498  
 Сараневич Петро 471  
 Саруга отець 585  
 Сас Андрій 297  
 Сас Теодор 292, 294  
 Сас-Яворський Аполінарій 743  
 Сас-Яворський Йосиф, о.  
 (дружина Бандрівська Юлія)  
 (сини: Николай, Йосиф і Володимир)  
 610, 611  
 Сас Яворський Іван 611  
 Сас Яворський Михайло (Пішкевич) 610  
 Сахно Степан 470  
 Сваричевський Володимир, о. 623  
 Сверида Іван 732  
 Сверида-Стефанишин Маруся 426, 433, 734  
 Сверида Микола 731  
 Сверида Михайло 454  
 Сверида Степан, сот. 732  
 Сверида Стефанія 331  
 Сверида С. 74  
 Сверида Теодор 47, 227, 233, 485, 725, 727,  
 737, 745  
 Сверида Теодор (Сліпий Федько) 731  
 Свидницький Анатоль 276  
 Свидригайло 28  
 Свирида Юлія 300

Свистільницький Евстахій 37, 38  
 Свистільницький Петро 26  
 Святослав, кн. ізгой 132  
 С. де Шамфорт 127  
 Сегін Михайло 296  
 Сегін Остап 330  
 Сегін Спірідіон 296  
 Селім 113, 117-119, 121-123, 126  
 Селінський, о. 224  
 Сембратович Сильвестер 177, 179, 553  
 (митрополит)  
 Семен Василь 699, 868  
 Семен Василь, уч. 707  
 Семен Василь (Павла) 707  
 Семен Іван (Івана) 700  
 Семен Іван (Федя) 707  
 Семен Іван 826, 827  
 Семен Микола (Прокопа) 708  
 Семен Михайло 331, 708  
 Семен Опекса 707  
 Семен Осип 708  
 Семен Остап 707  
 Семен Панько 704  
 Семен Теодор (Олекси і Теклі) 707  
 Семен Теодор (Андрія і Софії) 707  
 Семен Федь, співак 700  
 Семен Яким (Федя) 702  
 Семгін Іван 332  
 Семенів Олекса (Панька) 707  
 Семенів Панько 704  
 Семенів Федь 708  
 Семенюк, сотник 566  
 Семенюк 566  
 Семенюк Осип 410  
 Семенька Микола 296  
 Семігіновський Стефан 292  
 Семків Петро 48  
 Семко 756  
 Семчій Дмитро 292  
 Семчишин Василь 292  
 Семчишин Дмитро 294  
 Семчишин Мирослав 549, 868  
 Семянчук 511  
 Сенах Михайло 291  
 Сендецький Ілько 296  
 Сенів Гриць 294  
 Сенчина Гіполит 294  
 Сенчина Іван 74  
 Сенчина Ярослав 299  
 Сенюк Наталія 299  
 Сеньковський Дмитро, о. 636  
 Сеньковський, Іван, о. 185  
 Сеньовий Йосиф 465  
 Сеньовий Михайло 465  
 Сераб Василь 292  
 Сербин Петро 334  
 Серета Амврозій 292  
 Серга 221  
 Сивак Антін 298  
 Сидор (Гавриляк) Марійка 684  
 Синах 625  
 Сильницький Гавриіл 760  
 Синявський М. 636  
 Сиротюк 635  
 Сіврук Віктор 292  
 Сіґсмунд 109, 120  
 Сілінський Іван 277, 299  
 Сільницький 644, 725  
 Сімович В. 541  
 Сірецький Роман 352  
 Сірко Василь 296  
 Сірко Іван 140, 233, 293  
 Сірославич Константин 132  
 Сірий Микола 292  
 Сірий-Тищенко Юрій 409, 541  
 Січинський Д. 127, 262, 270, 365  
 Січинський 365  
 Січинський Мирослав 828  
 Скаба А.Д. 624  
 Скалацький Зиновій 291  
 Скарга Петро 28, 249, 361  
 Скасків Богдан 454  
 Скас/ь/ків Григорій, отець 188, 467, 478, 501,  
 502, 516, 602, 603, 604, 630, 672, 673,  
 810, 838  
 Скасків Михайло 42, 680  
 Сквіра 146  
 Скікун Дозя 433  
 Скибак Микола 295  
 Скобель Володимир 333  
 Скобель Михайло (Юрка) 707  
 Скобель Михайло 332  
 Скобель Осип 329  
 Скоцень 456  
 Склепкович Анна 300  
 Склепкович Дмитро 299  
 Склепкович Іван 270, 273  
 Склепкович Марія 301  
 Скобель Михайло ("ґрейцар") 702  
 Скобель Іван 708  
 Скоморовський Івасько 26  
 Скарбек, магнат, граф 623, 662  
 Скородинський Іван 790  
 Скотар Онуфрій 585

Скробач, артист 685  
Скробач Анна 218, 222, 825  
Скробач 625  
Скробач Василь 329  
Скробач Іван 297  
Скробач Микола 74, 238, 292  
Скробач Михайло 333  
Скробач Степан 5, 329, 346, 448, 450, 452,  
504, 509, 552, 561, 619, 861, 868  
Скотницький 33  
Скроцька Євдокія Павлина 540  
Скрутень Йосиф о. д-р 431  
Скульський Михайло 699  
Скульський Осип, д-р адв. 707  
Скульський Юліян (Михайла) 702, 707, 757  
Скульський Юліян 333  
Скульський Франко 753  
Сластьон А.Г. 589  
Слезак П. 526  
Сливка Василь 751  
Сливка Теодор 295, 297  
Слівінський 565  
Сліпенький Антін 732, 737  
Сліпенький Василь 295, 469, 732  
Сліпенький Степан 732  
Сліпий Йосиф, о.д-р, рек. 377, 537  
Слюсар Михайло 751  
Смаль-Стоцький Стефан, д-р 409, 541  
Смачило Михайло 329  
Смеркло Василь 136, 291  
Смеркало Антін 329  
Сметанський Дмитро 292  
Смик Богдан, отець 331, 684, 687, 688, 689,  
690  
Смик Мирон 343  
Смик Петро, отець 583, 632, 681, 682, 684,  
687, 690, 811  
Смики Євген і Мирослав (сини) 684  
Смик Роман 202  
Смолинський Іван 249  
Смуліковський Зигмунд, адв. 830  
Смулка Лев 228, 229, 236, 239, 257, 259, 262,  
263, 265, 268, 271, 273-275, 278, 284,  
288, 350-353, 355, 357, 410  
Смулка Роман, отець 649  
Снігур Доська 745  
Сніжок Василь 295  
Сніжок Степан 294  
Собеський Ян 38, 627  
Собецький 813  
Собків Іван 301  
Соболь Микола (син Осипа) 765  
Созанський Іван, о. 234, 569, 783, 784, 815  
Сокальчук Іван 292  
Сокіл Марія, співачка 792  
Соколовські 760, 764  
Соколовський Богдан 333, 442, 764  
Соколовський Микола 294, 400, 498  
Соколовський Юліян 141, 276, 299, 350, 352,  
353, 365, 367, 765  
Соловій Василь, отець 74, 188, 373, 426, 476,  
599, 600, 601, 645, 727, 810  
Соловій Орест 444, 448  
Соломка Володимир 141, 299  
Соломка Катруся 681  
Соломка Теодор 43, 74, 227, 228, 233, 260,  
463, 485, 725, 745  
Солтис 844  
Солтис Марія 540  
Солтис Онуфрій 143  
Солтис Петро 790  
Соневицький Володимир 301  
Сорель 413, 417  
Сорока Богдан 346  
Сорока Маруся 346  
Сорокевич Роман, о. 648  
Сосенко Модест 396, 693  
Сосенко/івна/ Ярослава 218, 219, 222,  
309, 434  
Соха 625  
Сохан Антін 277, 298, 365  
Соханевич, свящ. 861  
Сполітакевич Ольга 569  
Спринь Клим 296  
Сроковський 565  
Ставарський М. 702  
Ставровський Омелян 102  
Стадник Володимир 301  
Стадник Йосиф 353, 354, 361, 362  
Стадник Софія 353, 354  
Стадничка 742  
Сталін 78-81, 83, 360, 482, 775, 833, 842  
Станислав з Ходча 22  
Станиславський Ян 387  
Станьчевська, учт. 782  
Старик 850  
Старицький 188, 270, 271  
Старосольська Уляна 858  
Старосольський Володимир, д-р 147, 784,  
792, 858, 868  
Старосольська Дарія 858  
Старосольський Ігор 858  
Старосольський Юрій 858  
Стасів Матей 331

Стахів Матвій 487  
 Стебельський Ілля 224  
 Стегняк Гарасим 332  
 Стек Дмитро, отець 298, 764, 780, 788  
 Стек Іван 298, 780  
 Стек Микола, гімназист 764  
 Стек Михайло 295  
 Стек Михайло Марко, о. студит 764  
 Стек Роман 313, 334, 441  
 Стек Сенько 784  
 Стек Степан 293  
 Стек (Хлистий) 817  
 Стельмашук Теодор 301  
 Степанівна (Дашкевич) Олена 594  
 Степовенко Микола 540, 544  
 Степняк 412  
 Стернюк Анна 746  
 Стернюк Евстахій (Остап) о. 638, 700, 702  
 Ступницький Семко 708  
 Стеслович Олександр 230, 268, 269, 288  
 Степаненко Олександр 541  
 Стеткевич, о. 177  
 Стефан III 99  
 Стефан, воєвода 100-102  
 Стефаник Василь 484, 485, 684  
 Стефанович Ярослав 241, 249, 304, 305  
 Стечак Петро 330, 734, 735, 737  
 Стечинська 353  
 Стечик Іван 332  
 Стецик Микола 333  
 Стецишин Б.В. 173  
 Стецюк Михайло 331  
 Шешко Федір 377  
 Стисловський, о. ректор 336, 609  
 Стисловський Андрій 332  
 Стисловський Микола 293  
 Стодольський М. 192  
 Стойко Богдан 454, 455  
 Стойкевич Євген 334  
 Столяр Максим 38  
 Стороженко О. 276  
 Стоцький Гриць 296  
 Сторощук Михайло 332, 707  
 Стречоновичі-Жовчівські 25  
 Стречон Андрій 26  
 Стрийський Омелян Мирослав, мгр 647, 829, 834, 837, 838, 868  
 Стрийковський М. 103  
 Стрілець Теодор 732  
 Струк 635  
 Струк Іван 296  
 Струк Теодор 297  
 Струтинський, посол 552  
 Струтинський Михайло 36, 462, 552  
 Студинський Кирило 597  
 Ступницький Іван-Сатурн, о. єпископ 611  
 Ступницький Василь 708  
 Суботич 129  
 Сулейман Великий 29, 106, 108, 123, 125-127, 370  
 Сулима 773  
 Сумцов Микола 541  
 Сушко Роман 543  
 Сухорєбський Олекса 773  
 Сявак Степан 334  
 Сьліва 456  
 Сьома Дмитро 812  
 Табак Гінде 299  
 Таворський, отець 540  
 Тайхман Самійло 299  
 Танський Олександр 35  
 Танчин 635  
 Тянякевич Данило, отець 611, 743  
 Таранько М. 580  
 Таранько Михайло 394  
 Тарашук Іван 241, 304, 339, 371  
 Тарнавський Мирон, ген. УСС 784  
 Тарнавський Володимир, о. 689, 690  
 Татига Григорій 713  
 Татига Мирослав 329  
 Тауцький Павло 331  
 Твардовський Михайло 292  
 Твардовський С. 109  
 Теїссейр Лаврентій 15  
 Телєпко Іван 297  
 Телєпко Михайло 296  
 Телевяк Іван (Варвара) 227-231, 233, 260, 261, 271, 272  
 Телішевський Антін 298  
 Телішевський Василь 296, 329, 652  
 Телішевський Гриць 332  
 Телішевський Зенон 293, 786  
 Телішевський Максим 330  
 Телішевський Микола 296  
 Телішевський Роман 331  
 Телішевський Тома 293  
 Теліщук Володимир 331  
 Теліщук Денис, отець 215, 218, 467, 516  
 Теліщук Діонізій, отець 644  
 Теліщук Неоніля 332  
 Теліщук Омелян (Мілько) 330, 454, 850  
 Теліховський Теофіль, отець 664, 861  
 Темецький 847

Тенюх К. 347  
Теньга Григорій 334  
Теньга 625  
Тененбаум Леа 300  
Тененбаум Перля 300  
Теоност 28  
Теодорович Павло 297  
Терлецький 635  
Терлецький, д-р Антін 142-144, 227, 233,  
264, 284, 616, 635, 647, 748  
Терлецький Володимир 368  
Терлецький Дмитро 295  
Терлецький Богдан 292  
Терлецький Микола 130  
Терлецький Остап 484  
Терлецька Павлина 368  
Теребуш Степан 291  
Терпиляк, інж. 437, 438  
Терпиляк Михайло 291  
Терпиляк Михайло 523  
Терплицевець Гриць 293  
Тершаковець Григорій 462  
Тиблевич Іван 298  
Тиктор Іван 298, 495, 674  
Тимків Михайло 297  
Тимкові 702  
Тимковський Андрій 702  
Тимченко 690  
Тисак Гриць 751  
Тихий Михайло 291  
Тицький Василь 786  
Тицький Гринько 783, 784, 790  
Тицький Мирослав 330, 346  
Тиховський Андрій 704  
Тичківська Катерина 331  
Тичківський Дмитро 292  
Тичківський Іван 734  
Ткачівський Семен 275, 298, 413, 414  
Ткачук Володимир 328, 359  
Ткачук Дмитро 311, 334, 335  
Ткачук О. 48, 311  
Тобілевич 664, 690  
Тобілевич І. 309, 310  
Тобілевич Софія 543  
Товарніцкі Стах 78  
Товпига Б. 662  
Товстий Гнат 292  
Товстий Петро 293  
Тойф Авраам 296  
Томасевич С. 387  
Томашівський Степан 15, 101, 597  
Томович Василь, отець 552  
Топ 687  
Топерман Ілля 232, 365, 366  
Торосевич Миколай 177, 741, 742, 743, 746  
Тотеровський, о. 177  
Тральов Й. 127  
Трач Микола 292, 294  
Трач Прокіп 224  
Трач Роман 666  
Тревізано Д. 108  
Третяк 625  
Третяк Василь 330  
Третяк Іван 192  
Тригіла 119  
Трильовський Кирило, д-р 408-410, 485, 542,  
572, 678  
Тройденович Болеслав 20  
Троєцький 541  
Троян Корнило, д-р 462, 474  
Трух Гриць, старш. УСС 784, 785  
Труш Іван 387  
Труш Осип 330  
Труш Филімон 292  
Тугай 716  
Туган-Барановський 550  
Туж Броніслав 772  
Турбацький Євген, маляр 712  
Турецький 565  
Туркевич, свящ. 861  
Турянський Осип, д-р 241  
Тустановський Михайло 226  
Тустановський Стефан 815  
Турчин Андрій, д-р 60, 868  
Турчин Теодор 298  
Турін Магдалина 334  
Тутка Володимир 330  
Тучапський Макарій 30, 34  
Угрин Василь 297  
Угрин Дмитро 296  
Угрин Іван 284, 540  
Угрин-Венгжин-Безгрішний Микола 39,  
138, 184, 185, 188, 200-202, 204, 223,  
230, 233, 234, 241, 267, 269, 274, 275,  
287, 342, 353, 357, 362, 408, 413, 511,  
540, 579, 580, 616, 682, 786, 807, 826  
Угрин Розалія 419, 540  
Удак Ольга 715  
Удала Юзеф 704  
Удатний Мстислав 19  
Узбек 20  
Українка Леся 383, 850

Уляницький Володимир, о. 230, 231, 265,  
268, 269

Урбанський, актор 788

Устіянович К. 386, 387

Ушовський, учитель 782

Ухач Павло 299

Фавстина Діва 17

Фалік Хаскель 291

Фалиновський В., о. 41, 183, 491, 492

Фардига Степан 293

Фарміга Ольга 333

Федак Степан, адв. 783, 792

Федина Василь 74

Федина Михайло 292

Федір, отець 31, 37

Федорів Дмитро 292

Федоров Іван 194

Федоренко, отець 336

Федоренко Захар 192, 459, 487

Федоришин Андрій 332

Федоришин Василь 44, 249, 305, 824

Федоришин Зиновія 826

Федоришин Іван 292

Федоришин Мирослава 332, 433

Федоришин Петро 332

Федорович Михайло 300, 861

Федорців Федь 413, 414

Федунків 665, 669

Федунків Андрій 274, 276, 298

Федунків Михайло 292, 309, 331

Федунків Степан 293

Федункові, брати 664

Федунь Василь 732, 733

Федунь Володимир 737

Федунь Данило 293, 737

Федунь Семен 516, 522, 732, 738

Федчишин Г. 177

Федюк Анна 328, 335, 359, 442

Федюк Катерина 84

Федюк Розалія 300

Федюшко/ва/ Степанія 247

Федьків Василь 672

Фельдман 540

Фелиньчин Данило 74

Фенчинський Микола 296

Фенюк, інж. Василь 241, 408

Фердинанд 112, 139

Фергад 115

Фернега Осип 294

Фернега Юлія 300

Ференсович Антін 296

Ференци брати 452

Филиповський, 861

Филиповський, отець 406

Фіголь Фільомена 300

Фігурка Василь 292

Філіпів Михайло 704

Фіол Швайгорт 194

Фірлей Ян 23

Фірман Онуфрій 585

Фіхман/івна/ Серафима 249

Фіцапович, отець 700

Флюнт Іван 231, 289

Фостун Святомир, д-р 131, 869

Франко Іван 188-191, 219, 262, 270, 275, 306,  
386, 387, 458, 459, 484, 504, 545, 554,  
558

Франц Фердинанд, прес. нас. 92, 848

Франц Йосиф, авст. цісар 678

Фредро 316

Фронько Іван 554, 545, 558, 586, 611, 682,  
683, 745, 788, 848

Фуртас Володимир 331

Фуртас 522

Фучек, поштар 742, 744

Хабурська Анна 329, 433

Хабурський Григорій 227

Хабурський Дмитро, о. 516, 533, 553, 605,  
656, 772, 868

Хабурський Петро 772

Хабурський Степан 74, 293, 772

Хам Теодор 299

Хамінський Мирон 309

Харітон Текля 299

Харик Дмитро 293

Хариш 625

Хариш Андрій 330

Хариш Степан 334, 442, 467

Харишин Степан 470

Хатіджа 114, 117

Хафса (Валізе) 111, 113, 114, 117

Хахула 716

Хачатуріян Арам 378

Хибень Гриць 330

Хибінь Василь 772, 776

Хибінь Степан 772

Хибінський, д-р Адольф 375

Хировський Василь 565

Хіцяк Дмитро 298, 411, 788, 792, 794,

Хіцяк Іван 330

Хіцяк Настя 788

Хіцяк Степан 295, 820  
Хмельницький Б. 36, 37, 135, 140, 233, 398,  
496, 550, 622, 632, 634, 662, 691, 719  
Хміляр 635  
Хмільовський, о. М. 339  
Хованець Володимир 664, 666  
Хованець Осип 293  
Хованько 775  
Ходак Анастасія 756  
Ходак Андрій 752  
Ходак Василь 752  
Ходак Іван 749, 751  
Ходак Кіндрат 752  
Ходак Михайло 751  
Ходаніцкі 770  
Ходецький Микола 24, 99, 100  
Хомин Іван 296  
Хомінський Йосип 375  
Хомяк Т. 347  
Хомяк Я. 347  
Хомяк Яцько 295  
Хоптяк Дмитро 297, 503, 504, 510, 511, 514,  
592, 663  
Хоптяк-Макарушка Марія 218, 247, 418, 424,  
425, 427, 511  
Хорак Іван 664  
Хоткевич Гнат 351, 541  
Храпливий Євген, інж. 424  
Хруцький Сергій 469, 478  
Хрущ Йосафат 329  
Худа Михайло 658, 770, 869

Цанк Юда 293  
Цап Алексій 331  
Цап Василь 332  
Цап Віра 331  
Цап Іван 311, 334  
Цап Ізидор 765  
Цап Микола 332  
Цап Михайло 412, 441  
Цап Ольга 330  
Цап Теодор 297  
Цап Яків 224, 406  
Царевич Михась 408  
Цегельський Т., отець 538, 596  
Цеглінський Григорій 231, 284, 406, 543  
Целевич Володимир, д-р 462, 466, 467,  
473, 476  
Целевич Михайло 224  
Цепинський Остап 241, 304, 319, 358, 369,  
373, 434, 809

Цепко Іван 146, 147, 149, 150  
Ценські 697  
Цибух Василь 329  
Цимбалістий Василь 790  
Цимбалістий Семен 737  
Цимбалістий Степан 737  
Цинк Ф. 385, 386  
Ціммерман, проф. 621  
Цірлер Максимілян 277, 299  
Цок Емануїл 331  
Цох Евстахій 79  
Цимбал Гриць 232, 291, 410  
Цимбаліста Василь 333  
Цимбаліста Дмитро 296  
Цимбаліста Іван 292  
Цимбалістий Євген 332  
Цихангір 117-119  
Цуприк Микола 330  
Цурковський, о. 700  
Цюга Ярослав 333  
Цюк Остап 334, 442  
Цюлюпа Іван 294  
Цюлюпа Федь 294

Чагір Настася 666  
Чагринська Клімка 747  
Чагринський Іван, дідич 747  
Чагрові 131, 132  
Чагрівна Настася 131-133  
Чагровська Анна 26  
Чагровський Мартин 26  
Чайківський Андрій 596, 611  
Чайківський Євген 298, 413, 414  
Чайківський Іван 297  
Чайківський Микола, д-р 552, 563  
Чайківський Нестор 291  
Чайківський Юліян 414  
Чайкі/о/вський Микола, д-р 202, 204, 241,  
247, 358, 370, 552, 563  
Чайковський, комп. 748  
Чайковський Олекса 332  
Чапельський Антоній, отець 611  
Чапельський В. 201  
Чапельський Олександр 230, 268, 269,  
280, 289  
Чаплінські 723  
Чапля Богдан 452, 454, 455  
Чапрянський 347  
Чарнецький С. 352  
Чарторійські 136, 239, 530

Чачун Василь 684  
 Чачунь 677  
 Чачунь Володимир 330  
 Чвартацький Гриць 294, 410  
 Челядин 625  
 Чемеринський М. 644  
 Чемеринський Ярослав, о. 553  
 Червінська Надія 361  
 Червінський Іван 297, 440, 443, 445  
 Червінський Микола 334  
 Червак Петро 296  
 Черкавські 770, 772  
 Черкавський Михайло 461-463  
 Черняхівський 410  
 Челядин Дмитро 330  
 Чепіль Микола 333  
 Череватий Дмитро 297  
 Чехович Володимир 300  
 Чмелик Григорій 293  
 Чмола 416  
 Чмола І. 594  
 Чолган Гриць 292  
 Чолій, о. 850  
 Чолій Василь 293  
 Чолій Григорій 790  
 Чолій Іван 784, 786  
 Чолій Олекса 293, 788, 792, 794  
 Чорнило Микола 540, 544  
 Чировський Володимир, о. 41, 176, 177, 183, 491, 493  
 Чировський Корнило 297  
 Чопик Пилип 294  
 Чорній Осип 291  
 Чорній Роман 390, 411, 413  
 Чорний Клим 636  
 Чорний Матвій 177  
 Чернописький Теодор 501  
 Чубатий Антін 224, 406  
 Чубатий Лев 276  
 Чубатий Петро 790  
 Чуловський 296  
 Чупринка Грицько 409, 410, 541

Шавала Михайло, о. 640  
 Шавінський Осип 298  
 Шак Микола 295  
 Шагай Федір 294  
 Шалаута Ілля 224, 616  
 Шалаута Сабіна 430  
 Шалаута Ярослав, др. 441, 616, 685  
 Шанайда Володимир, о. 637, 768

Шандура Михайло 293  
 Шаповал Микита 541, 543  
 Шаравський Микола 334  
 Шараневич Гриць (Нусько) 850, 851, 852  
 Шаффер Арон Ляйб 294  
 Шафранський Богдан 454  
 Шашкевич Маркіян 223, 229, 230, 269, 271, 275, 280, 341, 359  
 Шварц Генрик 299  
 Швець Василь 297  
 Швець Ілько 296  
 Шевченко, голова суду 837  
 Шевченко Тарас 47, 49, 189-190, 191, 201, 219, 232, 234, 253, 261, 263, 270, 272, 275, 276, 306, 308-310, 314, 339, 351, 355, 364-366, 368, 370, 373, 377, 387, 389, 394, 410, 458, 470, 504, 545, 553, 565, 568, 678, 788, 847, 849  
 Шевчук Адольф 299  
 Шевчук Евфрозина 299  
 Шевчук Петро 329  
 Шевчук 203, 270  
 Шекета Михайло 297  
 Шемет Василь 568  
 Шемет 409, 410  
 Шендрик І. 361  
 Шенкірик Орест, Роман, адв. 215, 293, 347, 647, 830, 869  
 Шепарович Олена 424, 425  
 Шепель 543  
 Шептицький Андрій, митрополит 48, 49, 221, 231, 273, 336, 339, 360, 361, 371, 396, 436, 480, 561, 570, 602, 603, 608, 609, 723, 727, 792, 808  
 Шеремета, отець 631  
 Шеремета Анна 331  
 Шеремета Василь 333  
 Шеремета Володимир 330, 731, 734, 737  
 Шеремета Іван 177  
 Шеремета Мирослав 330  
 Шеремета Петро, четар 682, 732  
 Шеремета Остап 293  
 Шеремета Петро 46, 141, 146-150, 299  
 Шеремета Стах 732  
 Шеремета Степан 295  
 Шеремета Теодора 217, 218, 681, 732  
 Шеремета Федір 293  
 Шеремета Ярослава 329  
 Шимберків 747  
 Шкапій 844  
 Шкапій Василь, учитель 673  
 Школьник 829



Школьник Хаїм 200, 202, 204, 302  
Школьник Юда 328, 335, 357-359  
Шламовський 34  
Шляйхер Леса 307, 308, 328, 335, 357  
Шляйхер Самійло 295  
Шляйхер Сося 308, 334  
Шлюсар Сенько 74  
Шмігель 821  
Шмігель Василь, інж. 307, 328, 335, 359, 442, 445, 446, 450, 454  
Шмігель Григорій 334, 442, 511  
Шмігель Ірена 511  
Шмігель Мирослав, інж. 5, 6  
Шнир Степан 292  
Шовкоплас, інж. М. 526  
Шопен 365  
Шопенгауер 413  
Шостакович Дмитро 378  
Шпакович Анна 537  
Шпакович Варвара 300  
Шпакович Григорій, дяк 783  
Шпакович Іван, дяк 782  
Шпакович Мирослав 331  
Шпакович Степан 297  
Шпігель, адв. 833  
Шрап Ілля 409, 541  
Штайн, д-р 420  
Штерлінг Амалія 301  
Штих Микола 73  
Штобалуєк Іван 474  
Штокало Микола 294  
Штравс 375  
Штрикало Софрон 767, 869  
Штуркало Гринько 766  
Шуберт 374  
Шулим Іван 309, 313, 319, 334  
Шуман 365  
Шумер Павлина 301  
Шумило 847  
Шумило Степан 292  
Шумлянський, єпископ 722  
Шумлянський Андрій 26  
Шумлянський Йосиф 37, 38, 276  
Шумний Олекса 298, 414, 416  
Шумський Осип 37, 38, 296  
Шуплат Іван 136, 187, 371, 442  
Шургот Володимир 330  
Шургот Данило 177  
Шургот Степан 294  
Шухевич В. 280  
Шухевич Ольга 396  
Шухевич Павло 396, 397  
Шухевич-Величковська Ірина 396, 397, 693  
Шиманський І. 308, 333  
Шишкович, отець 430  
Шищак Іван 292  
Щербак 735  
Щербаківський Вадим 17  
Щербанюк Іван, отець 215, 224, 516, 607, 625, 626  
Щербатий Антін 297  
Щербанюк Ольга (дочка о. Левицького) 607  
Щербанюк Омелян 454, 455  
Щербанюк Ярослав 5, 6, 448  
Щоголів Яків 306  
Щуровський Микола 228, 232, 259, 268, 275, 289, 410, 491  
Щуровський Роман 308, 311, 314, 334  
Щуровський Юрій 334  
Щуцький Пилип 177  
Юган Василь 732  
Юган Йосиф 694, 812  
Юган Осип 293  
Юзвак Василь 297  
Юзич Володимир 329  
Юзич Степан, о. 635  
Юрій II 20  
Юрій з Целейова 20, 26  
Юркевич Антін 297  
Юрків 635  
Юрків, о. 347  
Юрків Андрій 293  
Юрків Іван 296, 670, 869  
Юрків Мирон 734  
Юрків Михайло 672  
Юрків Ольга 794  
Юрків Павло, уч. 672, 673  
Юрків Степан 332, 448  
Юрків Юліян, учит. 331, 670, 673  
Юрченко М. 129  
Юрчинський Лев, отець 576  
Юрчишин Микола 296  
Юс 336  
Юськів Микола 684  
Юськів Степан 292  
Юхнович Михайло 292  
Ющишин Іван 282  
Яблонський, граф 623, 662, 663  
Яблонський, князь 662

Яблонський І. 385  
Яблонські 33  
Яблонський (Ябцьо) 373, 792  
Явецький Якуш 26  
Яворський Захар 300  
Яворська Константина 423  
Яворський Михайло 292  
Яворський Йосафат 300  
Яворський Йосиф, о. 188, 223, 224, 226, 227,  
233, 264, 284, 410, 463, 711, 712, 741  
Явуз (Грізний) 122  
Ягайло Володислав 21, 24-28, 655  
Ядвіґа 20, 26  
Якимів Василь 295, 732, 734  
Якимів Іван 762  
Якимів Микопа 294  
Якимів Петро 291  
Якимів Федір 294  
Якимович Андрух 713  
Якимович Катерина 331, 568  
Яків з Люблина 22  
Яковин Стефан 712  
Якубовський Степан 293  
Ян з Книгинич 26  
Ян з Тарговіска 100, 101  
Ян з Тарнова 22  
Ян з Чижова 22  
Янецький Хризостом 36  
Янецькі 49  
Яніцький Михайло 294  
Яніцький Степан 332  
Янович 352  
Яновський, дир. уч. 771, 772  
Яновський Адам 333  
Яновський Іван 224  
Яновський Созант 291  
Януш Богдан 17, 25  
Януш Василь, уч. 333, 764  
Януш Гриць 751  
Януш Ілько 752  
Януш Михайло 751, 754  
Яремко Василь 299  
Яремко Гриць 299  
Яремко Микопа 299  
Яричевський Сильвестер 541  
Яріш Леся 708  
Ярош Маруся 559  
Ярослав Луцький 132  
Яськів Ілія, Іван 297, 467  
Яценевич 511  
Яцентий Василь 847  
Яцина Іван 762  
Яцина Василь, уч. 764  
Яців Дмитро, о. 621  
Яцкевич Яків 311, 319, 327  
Яцків Степан 42, 680  
Яцківський, дяк 741



*Ініціальні літери "Служебника". Стрятин, 1604.*

## ПОКАЗНИК МІСЦЕВОСТЕЙ

- Авгсбург 580  
Адамівка 388  
Алеппо 126  
Альберта 771  
Альдам 566  
Альша — Парагвай 586  
Амасія 118  
Анн Арбор 859, 867  
Арухан 117  
Асунсіон Парагвай 584, 587, 589
- Бабинці 17, 23, 36, 80, 84, 130, 142, 176,  
177, 185, 189 — 191, 201, 216, 223,  
265, 285, 341, 357, 359, 373, 441 —  
443, 455, 456, 493, 497, 557, 568, 646,  
825, 863
- Бабі 687
- Бабухів 45, 74, 75, 89, 184, 189 — 191, 201,  
218, 224, 409, 437, 470, 472, 522, 605,  
606, 619, 620, 625, 626, 636, 691, 697,  
698, 709, 722, 745, 788
- Бабянка 34  
Бариш 607  
Базар 735  
Байройт 544, 571  
Балабанівка 146  
Балта 595  
Бандрів — Устрики 604  
Бахманка 691  
Беньківці 184, 517, 546, 619 — 621, 652,  
657, 738, 786  
Бердичів 146, 566  
Београд 108, 111, 116  
Бережани 74, 146, 177, 188, 203, 212, 341,  
342, 385, 389, 432, 438, 440, 450,  
452, 455, 538, 546, 553, 584, 585, 605,  
613, 620, 644, 646, 681, 685, 722, 726,  
744, 747, 748, 794, 802, 818, 828, 832,  
845, 851, 865  
Бережанщина 579
- Береза Картузька 48, 339, 359, 456, 482,  
821, 822, 823  
Березина 494  
Березів 33  
Березівка 636, 656, 657  
Березівці 526  
Берлін 566, 691  
Бершадь 146, 566  
Бересть 32  
Берхтесгаден 578, 581  
Библо 89, 621, 630, 658, 659, 661, 753, 767,  
768, 770, 773, 869  
Бібрка 30, 48, 99, 497, 545, 593, 716  
Більче Золоте 16, 396  
Бірча 734  
Бірки Великі 545, 779  
Блюмінгтон, США 859, 867, 869  
Бовшів 11, 49, 89, 470, 472, 528 — 530, 532,  
533, 621, 650, 866  
Божикив 177, 602  
Боковів 773  
Болехів 566, 595  
Болотня 491  
Болшівці 45, 60, 61, 81, 86, 88, 190, 437,  
470, 476, 477, 516, 567, 614, 697, 697,  
704, 861  
Борщів 566, 768, 772, 616  
Борзна 409, 541  
Браїлів 566, 696  
Братківці 566  
Бресляв 836  
Броди 566, 595, 615, 684, 694, 734, 738, 841,  
869  
Бруклін, США 396  
Брянськ 566  
Будапешт, Угор. 396  
Буенос Айрес 584, 588, 589, 604  
Букачівська Слобода 623  
Букачівці 24, 38, 46, 60, 61, 73, 74, 86, 440,  
448, 467, 476, 516, 608, 614, 623, 635,

- 636, 651, 653, 654, 667, 691, 697, 815  
 Буково 658  
 Бурштин 45, 60, 61, 86, 89, 152, 177, 190,  
 201, 207, 223, 224, 437, 440, 446, 455,  
 476, 477, 516, 521, 528, 569, 623, 624,  
 636, 637, 640, 649 — 651, 662-667,  
 681, 691, 697, 704, 861, 864  
 Бурштин-Дем'янів 614, 655  
 Буськ 230, 269  
 Бучач 16, 341, 607
- Вадовичі 396  
 Варшава 35, 38, 45, 337, 338, 375, 390, 530,  
 706, 792  
 Ванкувер, Кан. 771  
 Васючин 190, 409, 471 — 473, 497, 624, 627  
 Ватикан 742  
 Вашингтон, — США 410, 666, 673, 862, 865  
 Великі Грибовичі 398  
 Вербилівці 42, 74, 78, 89, 179, 201, 213, 437,  
 442, 446, 448, 463, 495, 501, 510, 516,  
 520, 552, 553, 608, 619 — 621, 625,  
 626, 633, 683, 714, 861  
 Верден, Фр. 152  
 Вигівка 639, 667  
 Вигода 648  
 Винники 620  
 Вильно 34  
 Виспа 18, 190, 442, 495, 619, 626, 639, 640  
 Витань 623, 666  
 Вишгород 20  
 Вишнів 188, 396, 495, 497, 619, 627, 639,  
 693, 815  
 Вівся 542  
 Відень — Австр. 39, 40, 45, 116, 151, 228,  
 352, 374, 378, 380, 383, 384, 386, 393,  
 394, 410, 491, 516, 570, 581, 592, 605,  
 610, 612 — 614, 707, 743, 859, 868
- Вілкес Бері 865  
 Вільхова 624  
 Вінніпег, Кан. 391, 495, 560, 771, 865, 866  
 Вовчухи 566  
 Волочиська 541, 566  
 Воронів 652, 747  
 Ворохта 868  
 Вороців 771  
 Воскресінці 36, 624, 627, 815
- Галич 18, 24, 26, 28, 29, 34, 99, 100, 103, 131  
 — 133, 198, 208, 212, 218, 219, 254,  
 436 — 438, 484, 502, 510, 511, 528,  
 533, 553, 566, 569, 593, 620, 622, 623,  
 625, 628, 629, 631 — 633, 637, 643,  
 646, 655, 662, 666, 667, 675, 691, 711,  
 850, 854
- Гаї 594  
 Гайденав, Нім. 867  
 Гамільтон, Кан. 865  
 Ганівці 62, 470, 619, 628, 643, 644  
 Ганновер, Нім. 391  
 Гантер, США 868
- Гейс, США 866  
 Гемтремк 604, 771  
 Гербутів 36, 457, 749, 753, 755, 768  
 Гиновичі 545  
 Гнильче 655, 767, 773  
 Голігради 147  
 Голгоча 602  
 Гологори 30  
 Голодівка 320  
 Гоноратівка 41, 644, 654, 704  
 Гончарівка 630  
 Горбачі 611  
 Городенка 269, 590, 865  
 Городиська 214, 638  
 Городище 37, 212  
 Городок 22, 48, 607  
 Горохів 868  
 Гошів 38, 815  
 Григорів 75, 190, 442, 472, 473, 538, 628,  
 642, 814, 815  
 Григорівська Слобода 642  
 Грубешів 146  
 Гуновичі 545
- Гвадалаягара, Мех. 391  
 Гданськ 104  
 Гері, США 866  
 Глен Ков, США 396, 693  
 Глен Спей, США 864  
 Горонда 542  
 Грац, Австр. 394, 396, 612, 614  
 Гродно 34  
 Грімсбі, Кан. 771
- Данильче 26, 80, 190, 191, 201, 472, 555,  
 628, 632, 677, 680, 682, 683, 687, 856
- Данціг 339  
 Дартмут, Нім. 866  
 Дармштад 339  
 Дегова 190, 191, 628, 644, 719 — 721  
 Дегова — Псари 819

Демянів 74, 81, 207, 470, 472, 520, 590, 637,  
 640, 645, 664, 667, 669, 863  
 Демешківці 619, 628, 641, 643  
 Денвер 865  
 Дитятин 767, 768, 773, 467, 621, 629, 630,  
 653, 658  
 Динів 540  
 Диниська — Учнівшина 569, 573  
 Дички 42, 49, 190, 191, 497, 522, 614, 615,  
 619, 633  
 Дібрівки 673  
 Діброва 62  
 Дітройт, США 192, 395, 581, 603, 604, 615,  
 863, 865, 866  
 Дзулію 584  
 Дібринів — Добринів 89, 188, 190, 191, 478,  
 502, 515, 516, 521, 603, 606, 619, 630,  
 670, 673, 762, 766, 810, 838, 844, 846, 869  
 Добрівляни 37, 611  
 Добромиль 15, 39  
 Долина 396, 477, 478, 497, 603, 636, 712  
 Долиняни 190, 191, 264, 284, 442, 497, 619,  
 631, 643, 720  
 Дорогичин 20  
 Домб'є 771  
 Дрогобич 29, 218, 473, 792  
 Дрищів 60, 767  
 Дубляни 538, 864  
 Дунаїв 45  
 Дусанів 471, 631, 634, 826  
  
 Едісон, США 595  
 Едмонтон, Кан. 395, 689, 771  
 Елісабет, США 566  
 Елізабетпорт 177  
 Енкарсіян, Парагвай 587  
 Ерлянген, Нім. 868  
  
 Єзупіль 386  
 Єленя Гура 555  
 Єрусалим 713  
  
 Желибори 631, 633, 674, 676, 750, 756  
 Женева, Шв. 413  
 Жире 709  
 Житомир 146  
 Жмеринка 146  
 Жовква 241, 327, 771  
 Жовчів 26, 42, 62, 88, 134, 190, 191, 201,  
 202, 212, 343, 419, 470, 472, 497, 583,  
 628, 631, 632, 652, 677, 678, 682 —  
 684, 687 — 690, 786, 811, 856  
 Журавно 347, 455, 528, 530, 638, 639, 784,  
 869  
 Журавенко 619, 635  
 Журів 36, 75, 465, 472, 473, 530, 619, 632,  
 642, 652, 697, 814 — 816  
  
 Завадівка 39  
 Завалів 685  
 Завихост 19  
 Загір'я 36, 75, 190, 471, 575, 634, 650  
 Загір'я Княгининське 635  
 Загір'я Кукільницьке 637, 767 — 769  
 Загреб , Югос. 339, 706  
 Задністрянське 637  
 Залав'я 485  
 Заланів 49, 75, 176, 184, 226, 343, 441, 522,  
 614 — 616, 630, 633. 648, 714, 747,  
 748, 779, 780  
 Заліщики 46, 147, 148, 436  
 Заливки 639, 648  
 Залипя 39, 189, 201, 218, 633, 654, 782, 783,  
 786, 825  
 Залуква 437, 523, 850  
 Залужа 193, 201, 218, 357, 370, 373, 442,  
 467, 472, 523, 608, 619, 625, 626, 633  
 Зальцбург 394, 395, 564, 868  
 Замкова Паланка 542  
 Запитів 566  
 Зарваниця 179, 212  
 Зарубинці 565  
 Запоріжжя 566  
 Заставче 772  
 Засяння 577  
 Збараж 228, 259, 565, 844  
 Звенигород 17  
 Зеленів 638  
 Зеленів Великий 212, 467, 704, 732  
 Золочів 474, 477, 539, 555, 738  
 Зосина Воля 851  
  
 Іваніків 212  
 Івановець 607  
 Івано-Франківське 62, 339  
 Істамбул, Тур. 107, 370, 495  
  
 Йосипівка 656  
  
 Калинівка 62  
 Калуш 200, 477, 478, 614, 623, 667

Кам'янець Подільський 29, 34, 38, 74, 154,  
361, 541, 543, 563, 566, 868  
Кам'янка 626  
Карльсфельд, Нім. 568  
Кармендель Парана 587  
Катеринослав 589  
Катовиці, Поль. 506, 512, 530  
Кауфбойрен 848, 849  
Кемптен 849  
Кенігсберг 664  
Київ 16, 19, 131, 140, 145, 198, 263, 349, 359,  
377, 387, 390, 409, 471, 494 — 496,  
541, 543, 566, 580, 589, 590, 735, 833,  
835 — 838  
Кинашівка 409, 541  
Кінашів 386, 470, 619, 631, 633, 674  
Кіцмань 414, 847  
Клівленд, США 359, 614, 863  
Кліщівна 31, 33, 189, 190, 315, 442, 471,  
521, 619, 634, 652, 861  
Княгиничі 35, 60, 184, 190, 224, 226, 425,  
446, 465, 471, 473, 476, 477, 506, 567,  
592, 632, 634, 697, 788, 861  
Княжолука 603  
Ковельщина 543  
Козарі 75, 619, 635  
Козова 545  
Козятин 566  
Колмінг 571  
Колоколин 11, 185, 425, 497, 567, 619, 635,  
636, 815  
Колома 22, 37, 99, 101, 103, 127, 128, 200,  
228, 259, 341, 393, 396, 405, 485, 497,  
563, 575, 589, 590, 691, 811  
Комарно 37  
Константинопіль, Тур. 112  
Конюхи 566  
Конюшки 75, 81, 89, 190, 191, 224, 396, 437,  
442, 443, 473, 477, 520, 522, 566, 605,  
620, 636, 691, 693, 695 — 698, 812, 867  
Конюшки — Велике 691, 812  
Кордоба 604  
Кореличі 471  
Корманичі 540  
Корталь 859  
Королівка 520  
Коросно 669  
Коростовичі 637, 650, 663 — 665, 667, 861  
Корчунок 190, 630, 846  
Копичинці 417  
Косів 541

Котів 234  
Коховина 815  
Кошилівці 16  
Краків, Поль. 38, 84, 100, 194, 212, 251,  
386, 394, 396, 397, 526, 540, 549, 561,  
577, 593, 693, 699, 771, 792, 859  
Красів 400  
Красне 561, 566  
Красносельці 228, 260, 271  
Крехів 38, 771  
Кремянець 526, 864  
Кривня 652  
Крилос 37, 38, 198, 219, 436 — 438, 528,  
533, 850, 851, 854  
Криниця 341, 547, 548, 581, 586  
Кривка 634  
Крути 402, 440, 449, 459, 541  
Кудринці 147  
Кукільники 60, 637, 655, 767, 768  
Кукільницьке 650  
Кулеби 841, 845, 846  
Куничі 36, 155, 619, 638, 640, 697  
Купятичі 540  
Кузьминці Великі 380, 456  
Куропатники 49, 493, 566, 637, 638  
Курів 633, 674  
Курники 38  
Куряни 688  
Куча 152, 153  
Кутківці 602  
Кутці 189, 216, 456, 620  
Коропець 103  
Лаврів 771  
Лавочне 44, 356  
Ладижин 146  
Ленчица 22  
Липиця 11, 12, 17, 26, 38, 61, 134, 190, 191,  
207 — 213, 467, 471, 472, 476, 495,  
497, 506, 518, 529, 683, 684, 687, 688,  
699 — 702, 711, 757  
Липиця Горішня 584, 585, 638, 868  
Липиця Долішна 613, 614, 638, 648, 626  
Липівка 634  
Лисовичі 595  
Лисоня 854  
Лисятичі 607  
Лондон, Онт. 130, 133  
Лопушна 189, 638, 688, 704, 846  
Лос Анджелес, США 391, 392  
Лубні 409, 541

Луковець Вишнівський 627, 638, 639  
 Луковець Журівський 639  
 Луганськ 685  
 Луковише 641  
 Луцьк 28, 132, 463  
 Лучинці 24, 26, 89, 188, 190, 201, 224, 226,  
 467, 470, 519, 523, 611, 619, 639, 641,  
 697, 698, 709 — 714, 741, 745, 746  
 Любар 543  
 Любин 21  
 Люблин 34, 577  
 Любша 190, 472, 626, 639  
 Людвиківка 520, 620  
 Ляндек 604  
 Ляшін 559  
 Ляшки 39  
 Львів 21, 22, 24, 29 — 32, 34, 36 — 38, 41,  
 42, 44, 45, 74, 83, 87, 92, 99, 130, 136,  
 139, 141, 145, 146, 151, 152, 176, 183,  
 189, 190, 194, 198, 200, 202, 203, 207,  
 209 — 211, 218 — 220, 223, 226, 230,  
 249, 251, 253, 257, 261, 263, 266, 269,  
 271, 280, 285, 286, 289, 305, 319, 327,  
 338, 339, 341, 343, 345, 349, 350, 355,  
 357 — 361, 364, 371, 374 — 380, 386  
 — 388, 390, 393 — 398, 400, 405 —  
 407, 409, 410, 412 — 415, 421, 423 —  
 425, 427, 428, 431, 434, 439, 445, 446,  
 449, 450, 452, 453, 459, 461, 463, 467,  
 477, 479, 484 — 486, 491, 492, 495,  
 497, 498, 502, 506, 507, 509, 512, 516,  
 521, 523, 525, 526, 528, 530, 537 —  
 544, 548, 549, 552, 553, 561, 566, 567,  
 569, 571, 575, 577, 578, 580, 581, 586,  
 589, 592 — 595, 602, 605, 607, 610 —  
 615, 622, 623, 625, 632, 637, 646 —  
 648, 662, 670, 672, 675, 678, 680, 681,  
 683, 685, 690, 691, 693, , 707, 712,  
 713, 725 — 727, 735, 743, 757, 771,  
 779, 780, 783, 784, 786, 792, 794, 796,  
 803, 804, 810, 811, 821, 824, 830, 831,  
 838, 847, 854, 858, 859, 860, 864, 865,  
 867, 868, 869  
 Мадрид, Есп. 395  
 Малехів 538  
 Малий Заланів 630  
 Малиниська 49  
 Малинівка 638  
 Мариїнськ, Сиб. 868  
 Маріямпіль 562, 563  
 Мартинів 33, 49, 74, 467, 472, 515, 632  
 Мартинів Новий 639, 640, 651, 652  
 Мартинів Старий 640, 667  
 Медуха 632  
 Межигай 656  
 Межигірці 553  
 Мелна 190, 471, 619, 626, 640  
 Меришів 38  
 Мехіко 391  
 Миколаїв 41, 611  
 Мишнів 46  
 Милятин 815  
 Мілвокі, США 865  
 Міттенвальд, Нім. 568  
 Млиниська 170  
 Мозолівка 865  
 Молодиньче 37  
 Мондер 771  
 Монте Карльо 662  
 Монреаль, Кан. 392, 395, 559, 560  
 Москва 28, 82, 120, 231, 377, 526, 541, 566,  
 604, 641  
 Мости Великі 472  
 Мукачів 151, 542  
 Мюнхен, Нім. 378, 386, 391, 397, 570, 580,  
 581, 859, 860, 863, 869  
 Нараїв 164, 846  
 Нараївка 637, 638  
 Насташин 619, 638, 640, 661, 691, 695, 697,  
 698, 715  
 Німшин 619, 640, 645, 667  
 Нова Ушиця 152  
 Нове 623, 662  
 Новий Ульм, Нім. 544, 571, 572  
 Новий Санч 29, 200, 405, 771  
 Новоселиця 36, 716  
 Новосілці 642  
 Новосілці — Журавно 627  
 Нові Стрілища 626, 631, 642, 644, 652  
 Нойгамер 544  
 Ньюарк, США 177, 192, 487, 864  
 Ньюрнберг, Нім. 129, 776  
 Нью Йорк, США 127, 214, 376, 392, 397,  
 495, 580, 827, 828, 864, 865, 867, 868  
 Обельниця 25, 36, 155, 190, 264, 284, 492,  
 619, 637, 639, 641, 644, 691, 697, 698,  
 709  
 Обертин 25  
 Ободівка 566



Одеса 247, 263, 358, 409, 422, 541  
Оленівка 409, 541  
Олесько 21, 28  
Оліфант, США 706  
Омага, США 865  
Онтаріо, Кан. 771  
Оранієнбург 359  
Освенцім 359  
Острів 37  
Оттава 864  
Отинія 33  
Озерани 619, 641, 650  
Озіряни 49

Панама 586  
Париж, Фр. 47, 396, 748  
Пассейк, США 751  
Перемишль 86, 133, 200, 339, 341, 388, 450,  
461, 540, 605, 610, 794, 818, 841  
Перемишляни 99, 452, 455, 471, 506, 510,  
511, 524, 538, 561, 569, 620, 691, 693,  
861  
Перегінсько 33  
Перенівка 39, 190, 216, 320, 370, 457, 641,  
646  
Переяслав 146  
Перт Амбой, США 177, 786  
Перу 586  
Песца 152, 154  
Печеніжин 48, 396  
Підбіря 189, 190, 652  
Підбірці 594  
Підбуж 866  
Підвinya 39, 190, 216, 320, 620, 642  
Підвисоке 38, 208, 211, 212, 280, 497, 638,  
648, 688  
Підгайці 234, 342, 472, 542, 602, 620  
Підгороддя 38, 39, 45, 60, 75, 88, 89, 99,  
184, 190, 218, 281, 357, 370, 373, 412,  
442, 443, 449, 473, 497, 545, 546, 619,  
634, 641, 648, 715, 782, 783, 825, 861  
Підкамінь 36, 37, 60, 81, 190, 224, 442, 476,  
477, 497, 590, 591, 619, 642, 652, 697,  
716 — 718, 779, 782, 783, 817, 819  
Підлисса 230, 231, 270, 274, 281  
Підзамче 566  
Підмихайлівці 26, 74, 189, 409, 472, 473,  
516, 523, 530, 538, 642, 815  
Підпастівник 212  
Підхрешеньки 634

Підшумлянці 442, 619, 642, 749, 751, 753,  
755  
Пікуличі 698  
Пітсбург, США 487, 859  
Пилипівці 21, 91, 651  
Пйотрків 23, 33  
Плавуча 545  
Плавуча Мала 545  
Плошка 748  
Погребівка 651  
Погребиська 163, 170  
Погрибення 634  
Подебради 548, 550, 865, 866, 868  
Подусів 538  
Подусільна 561, 841, 844, 846  
Пойнт Сен Чарлс 559  
Познань 471, 520, 530, 858  
Полянка 640  
Помонята 190, 191, 619, 620, 628, 631, 642  
—644, 652, 656  
Поморяни 561, 738  
Поплавники 643, 644  
Посвірж 623  
Потутори 45, 350, 620, 646  
Потік 46, 190, 191, 201, 215, 218, 442, 467,  
472, 486, 516, 521, 607, 633, 644, 654,  
655, 683, 779, 780, 783, 788, 819, 825,  
850  
Прага, Чех. 148, 339, 359, 443, 542, 570,  
586, 587, 614, 615, 707, 772, 864, 868  
Приозерне 62  
Припять 494  
Прохори 409, 541  
Псари 17, 62, 190, 191, 471, 497, 628, 643,  
644, 719 — 721, 865, 868  
Пуків 26, 39, 42, 43, 61, 74, 75, 78, 81, 89,  
146, 188, 190, 201, 218, 228, 260, 315,  
373, 400, 412, 424, 426, 442, 446, 463,  
464, 465, 470, 472, 475 — 477, 497,  
513 — 520, 522, 523, 568, 599, 615,  
619, 644, 651, 654, 670, 677, 682, 687,  
697, 722, 725 — 728, 731 — 739, 745,  
810, 811, 835, 838, 856, 865, 867  
Путятинці 24, 72, 74, 75, 86, 89, 134, 191,  
201, 218, 224, 238, 495, 521, 611, 619,  
645, 677, 687, 709, 711, 740, 741, 743,  
744, 746, 831, 832, 856

Рава Руська 771  
Радванів 75, 190, 520, 656  
Радехів 305

Радом, Поль. 866  
 Регенсбург, Нім. 869  
 Рівне-Подолляни 845  
 Різдвяни 89, 393, 436, 472, 619, 645, 667  
 Ріпнів 400  
 Ріміні, Іт. 758  
 Рига 543  
 Рим, Іт. 176, 396, 553, 603, 867  
 Рогатин 6, 7, 15, 16, 21 — 23, 27 — 31, 33 —  
 49, 60 — 62, 72, 73, 75, 78, 80, 81, 83  
 —86, 88, 89, 91 — 93, 99, 101, 103, 109,  
 110, 116, 119, 120, 122, 123, 125, 129,  
 130, 135 — 137, 139, 144 — 146, 164,  
 176 — 179, 183 — 185, 188 — 192,  
 195, 198, 200 — 202, 210 — 212, 214  
 — 218, 220 — 224, 226, 228 — 230,  
 232 — 234, 236, 239, 241, 247, 249,  
 251, 254, 257, 260 261, 264 — 266,  
 268, 269, 271, 281 — 284, 286, 289,  
 302, 305, 309, 315, 316, 319, 320, 327,  
 336 — 338, 341, 343, 346, 347, 349,  
 351, 353, 357, 358, 364, 365, 368, 370  
 — 374, 385, 386, 388, 390, 393, 394,  
 395, 398, 399, 405, 407, 408, 410 —  
 416, 418 — 423, 426 — 432, 438, 440  
 — 443, 445 —450, 452 — 457, 463, 464  
 — 468, 470, 472, 473, 477, 478, 480,  
 485 — 487, 491 —493, 496 — 498, 500  
 — 504, 506 —508, 510, 512 — 516,  
 518, 521, 523, 525, 526, 537, 540 —  
 543, 545 — 549, 552, 553, 555, 557 —  
 559, 561, 563, 564, 567, 568, 569 —  
 571, 573, 574, 576, 579, 580, 584, 592,  
 593, 599, 603, 605, 606, 608, 609, 611  
 — 616, 620 —626, 628 — 642, 644 —  
 656, 659, 663, 664, 667, 670, 673, 675,  
 681, 684, 687, 688, 691 — 694, 696 —  
 698, 704, 707, 712, 714 — 716, 719,  
 720, 722, 723, 725, 731, 736, 740, 742,  
 744, 747, 748, 759, 760, 764, 766, 768,  
 774, 779, 782, 784 — 786, 788, 794 —  
 796, 802 — 806, 809 — 812, 818, 819,  
 821, 824, 826, 835, 837 — 840, 844,  
 847, 848 851 —853, 855 — 857, 859,  
 860, 861, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869  
 Роздол 574, 634, 642  
 Ростів 848  
 Рочестер, США 177, 192, 396, 487, 555,  
 613, 614, 645, 666, 672, 673, 681, 683,  
 689 692, 693, 867, 869  
 Руда 11, 88, 89, 234, 343, 619, 634, 641, 647,  
 648, 747, 748  
 Рудки 407  
 Ряшів 410, 420  
 Самбір 192, 611, 743  
 Самогородок 146  
 Сан Дієго, США 391, 392  
 Сараєво, Югос. 139, 594, 611, 848  
 Сарухан 118  
 Саскатун, Кан. 715  
 Свистільники 37, 38, 42, 45, 62, 177, 223,  
 472, 495, 497, 498, 529, 619, 648, 704,  
 856, 863  
 Серники 17, 24, 26, 36, 40, 189, 223, 473,  
 495, 497, 519, 521, 678, 683, 687, 704,  
 856, 860  
 Серники Горішні 619, 648  
 Серники Середні 619, 644, 649, 664  
 Серники Долішні 649  
 Сиракюзи, США 177  
 Сихів 38  
 Сієнна 108  
 Скалат 352  
 Склеписька 212  
 Скнилів 566  
 Скоморохи Нові 650  
 Скоморохи Старі 619, 642, 643, 650  
 Скоморохи 42, 45, 75, 89, 184, 442, 528,  
 749 — 751, 753 — 755, 757, 758, 767,  
 768  
 Славятин 75, 212  
 Слобідка Болшівецька 470, 528, 622  
 Слобода 62, 641, 649, 650  
 Слообода Кукільницька 620, 637  
 Словіта 538  
 Снятин 34, 38, 99, 100, 103, 241, 305, 824  
 Сокіл (біля Підлютого) 581  
 Сокільники 566  
 Соловки 841  
 Солонець 426  
 Спіш 19  
 Ставчан 794  
 Стактом, США 564  
 Станиславів 74, 85, 88, 146, 200, 218, 221,  
 249, 339, 341, 351, 394, 405, 426, 450,  
 452, 453, 455, 486, 526, 528, 543, 546,  
 563, 564, 569, 581, 607, 613, 614, 622,  
 623, 636, 646, 661, 664, 669, 690, 691,  
 695, 707, 804, 835, 840, 851  
 Старий Самбір 566, 771

Старі Ганівці 644  
Стасева Воля 62  
Стегниківці 565, 567  
Стемфорд, США 867  
Стефанівка 648  
Страбичево 44, 542  
Страдче 22  
Стратин 6, 24, 33, 34, 60, 73, 81, 86, 89, 141,  
156, 162, 165, 169, 171, 190, 195 —  
198, 315, 399, 442, 497, 515, 522, 605,  
634, 651, 670, 726, 759 — 766, 841,  
844, 846, 867  
Стріличі 357  
Стрільбичі 611  
Стрий 44, 141, 151, 348, 355, 356, 450, 452,  
542, 566, 574, 575, 594, 607, 608, 625,  
646, 714  
Струсів 349  
Стшалково 74  
Ступниці 611, 743  
Сулова 667  
Сухостав 386  
Сянки — Ботсяка 566  
Сянок 540  
  
Талергоф 143, 613, 616, 694, 848  
Таурів 545  
Тенетники 11, 17, 224, 639, 651, 667  
Теребовля 18, 30, 34, 566, 864  
Тернопіль 38, 143, 247, 259, 319, 341, 349,  
355, 386, 424, 432, 450, 459, 473, 479,  
487, 540, 545, 565 — 567, 581, 602,  
603, 608, 615, 646, 674, 719, 738, 748,  
848  
Тисьмениця 30  
Торонто, Кан. 192, 359, 391, 392, 498, 499,  
545, 547, 558, 568, 580, 666, 680, 684,  
860, 863, 865, 866, 867, 868, 869  
Тростянець 566  
Трускавець 48  
Тустань 528  
Тухоля 546, 566  
  
Угерники 33  
Угринів 386  
Угнів 573  
Ужгород 450  
Уїзд 36, 190, 201, 619, 631, 632, 652, 682,  
687, 856  
Ульм 859  
Умань 146, 566  
  
Унів 284  
Устя 24, 385  
  
Факс Чейс, США 593  
Філядельфія, США 548, 593, 666, 751  
Фі(е)рлеїв 39, 40, 46, 49, 60, 62, 73, 88, 89,  
184, 442, 470, 495, 497, 524, 634, 652  
Фландерс, США 867  
Форальберг — Брегенс 604  
Форте Олімпа, Парагвай 586, 587  
Фрага 62, 184, 191, 412, 472, 497, 504, 520,  
621, 652, 786  
Фридрихів 566  
  
Халупки 566  
Харків 230, 349, 387, 410, 541, 576, 685, 734  
Херсон 328, 566  
Хмільник 543  
Ходачків 566  
Ходорів 136, 211, 442, 497, 506, 510 — 512,  
515, 522, 526, 593, 624, 625, 632 —  
634, 646, 719, 762, 829  
Ходоростав 36, 45  
Холм 548, 577, 741, 867  
Хомутів 687  
Хохонів 224, 630, 653, 658, 753, 767, 768,  
770 — 776, 869  
Христинівка 566  
  
Царгород, Тур. 111  
Цецора 38  
Цюцькі 704  
  
Чагрів 45, 131, 472, 473, 619, 653, 666, 683,  
697, 698  
Чако 585  
Черемхів 25  
Черешні 687  
Чернелів Руський 565  
Черниця 868  
Чернів 73, 442, 497, 619, 654, 815, 847, 848,  
865  
Чернівці 374, 386, 409, 450, 540 — 542, 662,  
691, 824, 828  
Чернігів 132, 409, 541  
Черче 42, 73, 75, 81, 89, 184, 185, 190, 191,  
201, 203, 218, 357, 373, 411, 412, 427,  
441 — 443, 446, 454, 456, 472, 495,  
497, 499, 521, 537 — 539, 543, 546,  
547, 558, 559, 569, 570, 613, 615, 654,  
655, 681, 719, 779 — 796, 817, 819,

825, 828, 855 — 857, 864, 866  
Чертеж 212  
Чесники 191, 218, 388, 449, 470, 472, 515,  
522, 619, 644, 654, 664, 683, 687, 688,  
802, 806, 811, 846, 856  
Чікаго, США 549, 564, 580, 858, 862, 864,  
866, 868  
Чигурівка 212  
Чіле 586  
Чуднів 566  
Чортків 46, 147, 341, 479, 566, 805  
  
Швагінг 578  
Шковиця 11, 208  
Шоломия 386  
Шили 844  
Широко 667  
Штеттін 566  
Штрасгоф, Австр. 568  
Штутгарт, Цуффенгаузен 859  
Шумляни 444  
  
Щецінок 555  
Щирець 30  
  
Юнашків 583, 584, 638, 641, 644, 655, 681,  
697, 698, 799, 860, 868  
Ютика, США 396, 689, 693  
  
Яблонів 224, 385, 409, 475, 563, 619, 655,  
767, 768, 772, 773, 775  
Яворів 188, 241, 269, 563, 821  
Явче 26, 36, 75, 190, 471, 472, 516, 605, 619,  
656, 691, 868  
Ягодівка 62  
Яглуш 169, 190, 590, 642, 656  
Язвини 11  
Язлівець 30, 38  
Янів 566  
Янівці 636  
Янчин 506, 519, 521, 522, 524  
Яричів 566  
Ярослав 20, 22, 577, 868



# ROHATYN, THE TOWN AND ITS REGION (ROHATYNSHCHYNA) WESTERN UKRAINE

## English Language Summary

### CONTENTS

PREFACE to the English Language Summary by Marta Kichorowska-Kebalo  
FOREWORD by Dr. Oleh Kudryk  
Editorial Board — Biographical Sketches

#### PART I. ANNOTATED TABLE OF CONTENTS

- I. GENERAL INFORMATION
- II. HISTORICAL SKETCHES
- III. CULTURE, EDUCATION, THE ARTS
- IV. SOCIETIES AND ORGANIZATIONS
- V. ECONOMY
- VI. PERSONAGES
- VII. PLACES
- VIII. MEMOIRS

#### PART II. NARRATIVE SUPPLEMENT

- A. ROHATYN (based on Dr. Osyp Kravcheniuk)
  - Sources
  - Origins and Growth of Rohatyn
  - Coat of Arms and Seals of Rohatyn
- B. HISTORY OF THE ROHATYN REGION (based on Dr. Osyp Kravcheniuk)
- C. HISTORICAL PERSONAGES OF THE ROHATYN REGION
  - Dmytro Mukha (based on Dr. Oleh Kudryk)
  - Nastasia Chahrivna (based on Dr. Sviatomyr M. Fostun)
  - Roxolana: A Celebrated Ukrainian in the Sultan's Court (based on Evhen Kramar)

D. ENLIGHTENMENT AND EDUCATION IN THE ROHATYN  
REGION

The Striatyn Printing-Publishing House (based on Dr. Oleh Kudryk)  
Prosvita and the Work of Enlightenment (based on Dr. Osyp Kravcheniuk)  
Ukrainian Elementary and Secondary Education in Rohatyn (based on  
Vasyl' Kryvovs, Mykola Uhryn-Bezhrishnyi, Dr. Myroslav Liber, Myron  
Lushchak, Roman Shenkiryk).

## PREFACE

This volume belongs to a recent tradition of memorial books published in the West since the 1960s by Ukrainian emigré scholars about their native regions of Ukraine. These books typically include chapters on the history of the region, the cultural, economic and political organizations, schools, sports clubs, the arts, biographies of famous sons and daughters, as well as material of a personal nature, memoirs and reminiscences, authored by various contributors.

When I was approached to prepare an English-language summary of this collection of materials on the Rohatyn Region, I envisioned its potential audience to include both those with a particular interest and especially those with a scholarly interest in the region. Since a brief summary would never do justice to the wealth of factual information to be found in these collected works, my primary concern was to maximize the English reader's access to the Ukrainian text. The solution took the form of an "annotated" table of contents followed by a narrative supplement.

The Annotated Table of Contents follows the Ukrainian text exactly, providing a brief overview of what each individual article covers, with the exception of sections VII and VIII ("Places" and "Memoirs") which are not summarized. Some articles are dealt with at length, some more concisely, depending on whether they receive treatment in the narrative section. The narrative supplement, comprised of four sections entitled *Rohatyn, History of the Rohatyn Region*, *Historical Personages of the Rohatyn Region* and *Enlightenment and Education in the Rohatyn Region*, attempts to consolidate information under some of the more interesting and significant subject headings of this volume.

On a technical note, I have used the Library of Congress system of transliteration throughout in presenting Ukrainian surnames and place names. As for various historical terms and concepts for which there are no direct English equivalents, I have made a deliberate effort to use the same vocabulary as Ukrainian historians publishing in English today. I am especially grateful to Dr. Oleh Kudryk for his support and for the generous amount of time he devoted to guide me through some of the intricacies of the material.

Since the genre of *Festschriften* and similar multiauthorized memorial volumes has been particularly troublesome for librarians and bibliographers, I hope that the Annotated Table of Contents may also help them as well as the researchers they serve to gain some bibliographic control of the contents.

*Martha Kichorowska-Kebalo*  
New York  
November 1989



## FOREWORD

We can trace the history of the town of Rohatyn and its region, Rohatyn-shchyna, for at least six hundred years. The archaeological record assures us that this territory was densely populated well into antiquity and was continuously settled through the centuries, but Rohatyn's documented history begins some time in the late fourteenth century. Rohatyn's history has had its uplifting events and happy episodes, as well as its depressing and painfully tragic moments. In the middle ages, the town was well-known for its guilds and workshops. From the sixteenth century it was the seat of a stauropygial brotherhood; it was a center of great iconography; it was a noted hub of East-West trade, with Burshtyn and Bolshivtsi also figuring as lively trading towns. In the beginning of the seventeenth century, the Balaban print-house established the town of Striatyn as a cultural and academic center. The exceptionally beautiful decorative scheme of the liturgical books printed here gained recognition at home and abroad. In more modern times, Rohatyn again became a center for Ukrainian economic and industrial activity, but most importantly, it was the home of a noted Ukrainian *gymnasium* (a secondary school, providing a college-preparatory education), privately operated by the Ridna Shkola pedagogical organization, which produced many hundreds of religious and secular intelligentsia: priests, lawyers, doctors, artists, civil engineers, merchants, manufacturers, and, above all, educators.

One of the resolutions of the first convention of Rohatynites in the diaspora, held in New York City on 16 May 1959, was to publish a volume of historical and ethno-historical materials and memoirs which would shed light on Rohatyn's past, from its antiquity to the national renaissance experienced prior to the Second World War. A committee was formed, with Ivan Porytko as its head. Dr. Wasył Werhun-Werhan began the arduous task of collecting materials and issued questionnaires to gather information for the publication. The second convention of Rohatynites (Glen Spey, New York, 13-14 October 1984) restored the committee which had all but disbanded after the death of Ivan Porytko and renewed the work which had ceased with Dr. Werhun-Werhan's death. The new committee was headed by Roman Krupka as president, with Dr. Oleh Kudryk as vice-president and Wolodymyr Melko, Lesia Uhryn-Salyk, Sophia Lial'ka-Bisyk, Wolodymyr Hawryliak, Roman Babiuk, Bohdan Bihus, Yaroslav Shcherbaniuk and Myroslaw Shmigel as members. This committee concentrated initially on fund-raising; memoirs and articles began to flow in. A third convention (Glen Spey, 20-21 September 1986) appointed the editorial board: Ulana Lubovych, editor-in-chief, Dr. Oleh Kudryk, coordinating editor, Maria Holod and

Stepan Skrobach. On 20 June 1987 Dr. Oleh Kudryk relieved Roman Krupka, who had recently suffered total paralysis, as president. Wolodymyr Hawryliak and Yaroslav Shcherbaniuk had also taken seriously ill, and later passed away. The new committee, as established in 1987, was: Dr. Oleh Kudryk, president and coordinating editor; Myroslav Shmigel, vice-president; Yaroslav Pastushenko, treasurer; Wolodymyr Melko, secretary; Lesia Uhryn-Salyk, cashier; Sophia Lial'ka-Bisyk, Roman Babiuk and Bohdan Bihus — members.

The gathering, classification, verification and editing of materials for this memorial book was tremendously time-consuming. Moreover, the overwhelming response in contributed materials alone dictated that not everything could be included in one publication. Indeed, as we prepared this volume, we were already making provisions for a second. These considerations compelled the editorial board to attempt an initial selection of papers representing both original works and previously published materials, which would provide an overview of the historically significant highlights of Rohatyn's past. We are aware of its shortcomings, but sincerely hope that this first volume will pique the reader's interest, and encourage further scholarly attention to Rohatyn and Rohatynshchyna.

We therefore, without undue delay, offer this first volume to the descendants of Rohatynshchyna, to the Ukrainian diaspora in general and to the friends of Ukraine, on this, the Millenium of the Christianization of Ukraine and the eightieth anniversary of the founding of our *alma mater*, Rohatyn's Ridna Shkola *gymnasium*. On behalf of the committee and as its head, I wish to express my sincerest thanks to those who contributed their academic skill and personal reminiscences to this collection and to all without whose cooperation and support, moral and financial, this volume would not have appeared.

*Dr. Oleh Kudryk  
President, Central Committee Rohatynshchyna  
Coordinating editor  
Indiana University, Bloomington  
June, 1988*

## EDITORIAL BOARD

*Ulana Lubovych* (Ulana Lyubovych) is the pseudonym used by Ulana Starosol's'ka, author, editor and journalist. Born 31 March 1912 in L'viv, the daughter of Dr. Volodymyr Starosol's'kyi, the well-known Ukrainian lawyer and professor of law at the Ukrainian universities in Prague and Lviv, she studied law and economics at the University of Poznan, also earning a graduate degree in journalism there. Soon after the Bolshevik occupation of L'viv (September 1939) and the arrest of her father, Ulana herself was exiled to Kazakhstan where she performed hard labor (April 1940) along with her brother, Ihor, and her mother, Daria. Ulana buried her mother in Kazakhstan in December 1941. In 1946, she managed to emigrate to Poland and later, in 1967, to the United States. Her first major work, *Rozkazhu Vam pro Kazakhstan* (I Will Tell You About Kazakhstan, Narratives Based on Personal Recollections) was published by Novyi Shliakh in 1969 and is to appear in English translation in 1990. Since May 1972 Ulana Lubovych has been the editor of *Nashe Zhyttia* (Our Life), a monthly magazine published by the Ukrainian National Women's League of America (New York). She is also a member of the Shevchenko Scientific Society, the Ukrainian Writers' Union (*Slovo*) and the International PEN Club.

*Dr. Oleh Kudryk*, born 14 December 1912 in Rohatyn, the son of the Very Reverend Teodosii Kudryk, has distinguished himself in several fields of learning. He studied music and earned master's degrees in law and economics at L'viv University. He continued post-graduate work in Vienna and attained his doctorate in political science in Munich. Once in the United States, he completed a master's degree in information and library science at the University of Michigan, Ann Arbor. In the 1960s, he accepted a faculty position at the Indiana University Libraries in Bloomington, where he soon rose to Head of the Department of Libraries Acquisitions. Subsequently, he became Assistant to the Dean for Libraries and Librarian for Special Projects. He continued to guest-lecture at the School of Information and Library Science until his retirement in 1983. He is a member of the Ukrainian Free Academy of Sciences, the Shevchenko Scientific Society, the American Economics Association, the American Library Association, the American Association of Political and Social Sciences and the American Association of University Professors.

*Maria-Anna Prokopovych Holod*, born 16 January 1918 in L'viv, daughter of the Very Reverend Mykola Prokopovych, a pastor of Iunashkiv in the Rohatyn Region, studied commerce and economics in L'viv. In 1948 she made Toronto her home, finding work as an accountant at the University of Toronto while also taking up studies in anthropology and art history and cultivating her writing talent. Head of the

Toronto chapter of the Ukrainian Writers' Union (*Slovo*), she has authored two collections of poetry — *Chotyry pory roku* (Four Seasons) and *Strimka moia vulytsia* (Steep is My Street). Her essays, short stories and poetry have appeared in both Ukrainian and English-language publications.

*Stepan Skrobach*, born in 1913 in Verbylivtsi in the Rohatyn Region, attended Rohatyn's Ukrainian *gymnasium* and completed his studies at the Ukrainian Minor Seminary in L'viv in 1936. By 1937, he began his life-long association with the Ukrainian cooperatives movement, working first with the District Union of Cooperatives in Rohatyn, then as assistant-head of the Cooperatives Savings Bank (Shchadnytsia) in Peremyshliany and in 1941, as an auditor for the Audit Union of Ukrainian Cooperatives in L'viv. In Chicago, he found employment in the communications field, but never shifted his attention from the needs of the Ukrainian community. He was instrumental in the work of the Self Reliance Credit Union, the Samodopomoha (Self-Help) Cooperative, the League of Ukrainian-Americans and the Providence Association of Ukrainian Catholics, among other organizations. He is also a member of the National Executive Board of the Ukrainian Congress Committee of America.



*Архангел Михаїл (фрагмент) дяконські двері іконостасу церкви Св. Духа в Рогатині.*

*The Archangel Michael. The deacon's doors of the iconostasis of the Church of the Holy Spirit in Rohatyn. 1950. Fragment.*

# PART I: ANNOTATED TABLE OF CONTENTS

## I. GENERAL INFORMATION

### 1. *Editorial Board*: ANTIQUITY OF THE ROHATYN REGION — THE ARCHAEOLOGICAL RECORD

The Rohatyn Region has been continuously inhabited at least since the upper Paleolithic, from which flint tools are abundant. An indigenous culture, known as *Lypyts'ka kultura* (after the village of Lypytsia Horishnia where it was discovered) is described in the *Entsyklopedia Ukrainoznavstva*, and by Dr. Iaroslav Pasternak in his monumental work, *Arkheolohiia Ukrainy* (Toronto, 1961).

### 2. *Dr. Osyp Kravcheniuk* — ROHATYN THROUGH THE AGES

*INTRODUCTION* — Major original documents and other sources of information regarding Rohatyn and environs. *THE ROHATYN REGION IN ANTIQUITY* — Chronology of cultures and tribes occupying Ukrainian lands from the Stone Age through the tenth century. *THE PRINCELY ERA* — History of the mid-eleventh to fourteenth centuries, from the rise of the principality of Halych through the incorporation of Halychyna (Galicia) into Poland (1385). *ORIGINS OF ROHATYN* — Exposition of various theories regarding Rohatyn's origins and supporting evidence. *ARISTOCRACY OF THE ROHATYN REGION IN THE FIFTEENTH CENTURY* — Effect of Polish administrative law on the social order of Halychyna. Prominent noble clans of Rohatynshchyna. *SECULAR-CHURCH RELATIONS IN THE ROHATYN REGION IN THE FIFTEENTH CENTURY* — Promotion of Latin-Rite Catholicism in Western Ukraine by the Polish government and its effect on the social order. *THE STAUROPYGIAL BROTHERHOOD IN ROHATYN* — Church brotherhoods, modelled on the guilds, promoted Orthodoxy and performed community service. The oldest and most important in the sixteenth century, was the brotherhood associated with the Assumption Church in L'viv, which received the right of stauropygion in 1586. Two brothers from Rohatyn, Ivan and Iurii, talented saddlers and members of the Assumption Brotherhood in L'viv. Iurii's campaign against the Union of Brest (1595-96). The founding of a brotherhood associated with the Church of the Nativity of the Blessed Virgin in Rohatyn (1589). *THE BALABAN FAMILY* — The most influential family in Galicia during the sixteenth and seventeenth centuries, producing several church hierarchs, among them Marko, Bishop of L'viv (1549-?) and Gedeon, Bishop of L'viv (1576-1607), who established the famous Balaban printing

house on the family estate in Striatyn, Rohatyn Region. As Bishop of L'viv, Gedeon feuded with the Orthodox patriarchs and stauropygial brotherhoods and was partially responsible for the Union of Brest (1596) and the creation of the Ukrainian Catholic Uniate Church. *THE ROHATYN REGION IN THE SEVENTEENTH CENTURY* — Rohatyn's court records divulge information regarding internal disputes among the Polish *szlachta*, primarily over inheritance and property. *THE ERA OF KHMEL'NYTS'KYI IN THE ROHATYN REGION* — Bohdan Khmel'nyts'kyi, *hetman* of the Zaporozhian Sich, organized an extremely successful rebellion against the Poles (1648). All strata of Ukrainian society were aroused by his leadership and his ideas, spontaneously forming regiments. Both the burgher inhabitants of Rohatyn and the peasants of the Rohatyn Region participated in the uprising. The ultimate failure of Khmel'nyts'kyi lead to intensified Polonization and oppression of Galicia. *JOSYF SHUMLIANS'KYI AND EUSTACHII SVISTELNYTS'KYI* — The struggle waged by Shumlians'kyi and Svistelnyts'kyi from 1667 to 1677 over the Bishopric of L'viv, illustrates in microcosm the bitter conflict between the Orthodox and Uniate Catholic Churches in the early seventeenth century over ownership of churches, monasteries and lands associated with them. Shumlians'kyi was ultimately victorious. He subsequently renounced Orthodoxy, travelled around his diocese organizing *soborchyky* (meetings), bringing his priests into the Uniate fold. One of these *soborchyky* took place in Rohatyn. *THE ROHATYN REGION UNDER AUSTRIAN RULE (1772-1918)* — Establishment of the new imperial administration in Galicia and accompanying social changes. Austria grants Galician Poles control over internal affairs of Galicia (1867). Self-help and the building of organized Ukrainian community life. The first Ukrainian cultural and economic organizations. The work of enlightenment (*Prosvita*) and education (*Ridna Shkola*). *THE ROHATYN REGION DURING THE FIRST WORLD WAR* — Creation of a Ukrainian political representative body. Formation of the Legion of the Ukrainian Riflemen of the Sich. Rohatyn under Russian occupation (August 1914). Declaration of the independent West Ukrainian National Republic (1918). The Ukrainian Galician Army's fight for an independent Ukraine. *THE ROHATYN REGION AFTER THE FIRST WORLD WAR* — Promises for East Galician autonomy convinced the Council of Ambassadors to grant Poland rule over Ukrainian territory. Polish policies in Eastern Galicia were unchanged, however, and elections to the Polish Parliament were not true exercises in democracy. Ukrainian organized life made some headway, nonetheless. The "pacification" of Galicia (1930). Failed attempts at normalization of Ukrainian-Polish relations. The Second World War and Soviet occupation of Galicia (1939).

### 3. Dr. Andrii Turchyn: ROHATYN REGION 1880-1973: AN ADMINISTRATIVE STATISTICAL OVERVIEW

*Table I* Burshtyn District, 31 December 1880: number of hromadas and folwarks (communities and manors) acreage by village.

*Table II* Rohatyn District. Same as Table I.

*Table III* Rohatyn Region, 1 April 1932: area km<sup>2</sup>, area of farmed land, number of inhabitants in buildings, total population by city and village.

*Table IV* Rohatyn Region, 1 August 1934: area km<sup>2</sup>, total inhabitants in buildings, total population by city and village.

*Table V* Rohatyn Region, 1973: Comparison of information for 1931 and 1970 per each village. Table organized by village *radas* (councils).

*Table VI* Southern Rohatyn Region. Same as Table V.

4. *Dr. Osyp Kravcheniuk: CHRONOLOGY OF EVENTS IN ROHATYN DURING THE EARLY YEARS OF THE POLISH OCCUPATION (1919-1923)*

5. *Rohatynets: THE ROHATYN REGION UNDER BOLSHEVIK AND GERMAN OCCUPATION*

Reprinted from *Svoboda*, The Ukrainian daily of the Ukrainian National Association (Jersey City), 22 January 1947.

Social, political and economic changes brought about by the Bolshevik "liberation" of Rohatyn (September 1939). Hitler's Germany in Rohatyn (August 1941). Return of the Bolsheviks (March 1944).

6. *Dr. Osyp Kravcheniuk: COAT OF ARMS AND SEALS OF ROHATYN*

A review of the heraldry of Rohatyn, giving detailed descriptions of the coat of arms granted Rohatyn for its official use in 1415 and its subsequent versions over the centuries, based on documentation.

## II. HISTORICAL SKETCHES

1. *Dr. Oleh Kudryk: DMYTRO MUKHA — PEASANT LEADER OF A POPULAR REVOLT*

Dmytro Mukha, a Ukrainian-Wallachian peasant led one of the biggest uprisings of an enslaved nation not only in the history of Eastern Europe but in all of fifteenth-century Europe. Supported by King Stefan of Moldavia for his own political designs, Mukha organized an army of ten thousand peasants discontent with Polish feudal oppression and led a rebellion which lasted three years (1490-1492), ultimately involving thousands of people and several regions of Western Ukraine, including Rohatynshchyna. The decisive battle was fought on the outskirts of Rohatyn.

2. *Evhen Kramar: A CELEBRATED UKRAINIAN IN THE SULTAN'S COURT*

Eugene Kramar, "Slavetna Ukrainka v sultans'komu dvori." Reprinted from *Doslidzhennia z istorii Ukrainy*, edited by P. Iakubiak, Smoloskyp Library, no. 46 (Toronto, Baltimore, 1984).

The celebrated and notorious Roxolana, wife of Suleiman I (1520-1566) was without doubt a Ukrainian girl of Rohatyn, taken captive during an attack by the Crimean Tatars (1520) and sold as a slave to the harem of Topkapi. She so captured the heart and mind of the Sultan, that he took her as his lawful wife (1534) and favored her and her children even over his first wife and love, Gulbehar. Roxolana is known for her court intrigues to assure her own son's ascent to the throne: the murder of Grand Vizir Ibrahim-Pasha, the ruin of Mustafa, first-born of Gulbehar, and the cultivation of Rustem-Pasha who rose to the status of Grand Vizir under her protection. She may also be credited with deflecting the Ottoman and Tatar threat to Poland and Western Ukraine.



3. *Dr. Osyp Kravcheniuk: ROXOLANA IN WORLD LITERATURE*

A review of the literary works inspired by Roxolana from 1555-1981 in French, Italian, German and English.

4. *Rohatynets': CHURCH RUINS IN THE ROHATYN REGION*

Reprinted from *Vyzvolnyi Shliakh*, Ukrainian monthly (London), February 1986.

The Church of the Holy Spirit, dedicated to Saint Josaphat, was built in 1650-51, overlooking the Hnyla Lypa River in Rohatyn, with a cemetery and Hutsulian-type bell tower nearby. Once protected as a historical landmark, the church once held a Renaissance-style wood-carved iconostasis, painted by Markovych and Subotych, a painting of Saint Josaphat behind the altar (1720) and stained-glass windows of the P. Liabewolf studio of Nürnberg. See illustrations, photos 1-8. (Details of the iconostasis of the Church of the Holy Spirit in Rohatyn)

5. *Dr. Sviatomyr Fostun: NASTASIA OF CHAHRIV*

Nastasia of Chahriv (Rohatyn Region), common-law wife of Iaroslav Osmomysl, Prince of Halych (1153-1187) and mother of his son, Oleh, is believed to have been Iaroslav's true love. Meddling by the powerful boyars wrought havoc in Iaroslav's kingdom and brought the love affair to a tragic end.

6. *Sofia Lia'ka-Bisyk: THE BURGHERS OF ROHATYN*

Political, religious, economic and social activities of Rohatyn's burghers in the fourteenth century.

7. *Mykola Uhryn-Bezhrishnyi: A HISTORICAL SKETCH OF THE ORGANIZATION OF THE UKRAINIAN RIFLEMEN OF THE SICH*

Reprinted with permission from the author's daughter. Zhuravli, no. 1 (Rohatyn, L'viv, Kiev) 1923.

Memoirs dated 1 April 1923 concerning the events of 1914. Thousands of young men from the Rohatyn region respond to the call for volunteers to join the Riflemen of the Sich.

8. *PETRO SHEREMETA: A BIOGRAPHICAL SKETCH*

Reprinted from *Narodna Volia*, 7 December 1922, p. 2.

Born in Pukiv in the Rohatyn Region in 1897, Sheremeta was a member of the Ukrainian Sich Riflemen during World War I (1914-1917). He fought with the Ukrainian Galician Army against Polish occupation of Eastern Galicia until the retreat of the Ukrainian forces across the Zbruch River in 1919, after which he continued to engage in the activities of the underground resistance. He was arrested 28 October and executed along with Stepan Melnychuk on 11 November 1922 in Chortkiv by the Polish police for their participation in the Ukrainian underground.

9. *THE CASE OF MELNYCHUK AND SHEREMETA*

Reprinted from *Ukrains'kyi Skytalets'*, no. 4 (Vienna) January 1923.

An address delivered on 12 December 1922 in Prague by Dr. Volodymyr Starosol's'kyi, professor of the Ukrainian University in Prague, in memory of Stepan Mel-

nychuk and Petro Sheremeta, Ukrainian Sich Riflemen, and in memory of their captain, Ivan Tsepko. Tsepko died on 22 October 1922 while leading a select guerilla group of twelve (the "Kurin' of death") across the Zbruch River against the Poles.

10. T. SH.: THE DEATH OF TWO UKRAINIAN SICH RIFLEMEN

Reprinted from *Ukrains'kyi Skytalets'*, no. 10. (Vienna).

Stepan Velytovych, Ukrainian Sich Riflemen cavalry division, and his adjutant were in the village of Kucha in Soviet Ukraine on orders of the Ukrainian Galician Army, when they were killed in a case of mistaken identity by the inhabitants of the village on 25 November 1919. Stepan Velytovych was a native of the Rohatyn Region.

11. *Maria-Anna Prokopovych-Holod*: ANCIENT SONGS OF THE ROHATYN  
PIEDMONT

Words and music to seven archaic, yet particularly melodic songs learned by the author in Lunashkiv, where her father, the Very Reverend Mykola Prokopovych, was pastor from 1908-1926. Musical notation by Charita Holod.

12. *Sofia Malaniuk Onufryk*: PREPARING HANNUSIA FOR HER WEDDING

Excerpted from *Striatyn*, personal memoirs in manuscript form by Sofia Malaniuk Onufryk.

An ethnographic description of a peasant family's preparation of their daughter's dowry, from the time of her birth, throughout her girlhood to maturity. The author relates in detail the process of providing linens, pillows, workday and holiday dress, boots, coat and *namysto* (coral beads) for the girl's *skrynja* (her "hope chest"), and of training her to be hardworking, honest and generous in preparation for her role in married life.

13. *B. V. Stetsyshyn*: WEDDING CUSTOMS IN THE ROHATYN REGION

The author provides a detailed, ethnographic account of the traditional peasant wedding, highlighting various acts and songs prescribed by custom as part of the wedding cycle.

14. MISCELLANEOUS NOTES ON ROHATYN

News items regarding the cultural and spiritual life of Ukrainian Rohatyn, taken from various issues (1887-1888-1889) of *Dilo (The Deed)*, a newspaper established in 1880 in L'viv by Ukrainian Populists in opposition to *Slovo (The Word)* published by the Russophiles in Galicia.

15. ROHATYN'S COMMEMORATION OF THE 900 YEAR ANNIVERSARY OF THE  
CHRISTIANIZATION OF UKRAINE (1888)

Reprinted from *Dilo*, (L'viv) 3/15, October 1988, no. 219.

Description of a ceremonial blessing of the waters of the Hnyla Lypa River witnessed by over two thousand people from the Rohatyn and Verbylivtsi parishes who participated in the religious celebration commemorating the baptism of Ukraine nine hundred years earlier.

### III. CULTURE, EDUCATION, THE ARTS

#### 1. *Dr. Osyp Kravcheniuk*: THE PROSVITA MOVEMENT IN THE ROHATYN REGION

Founded in L'viv in 1868, the Prosvita Society, the mother of Ukrainian community life, was brought to Rohatyn in 1891 and soon established a network of reading rooms throughout the district to fulfill its goals of enlightenment, educational and cultural. The reading rooms became centers of communal life, often associated with shops, loan institutions and the cooperative movement. They were also the focal point for organization of cultural activities: discussion groups, choirs, orchestras, dramatic art groups. The work of Prosvita was influential in the Rohatyn District until 1939.

#### 2. *Dr. Oleh Kudryk*: THE STRIATYN PRINTING HOUSE

Established by Bishop Gedeon Balaban on his family estate in Striatyn, the printing concern was managed by his nephew, Fedir Iurievych Balaban under the direction of Gedeon himself. The printing house is known for the beauty of Pamva Berynda's artistic embellishment of its books, especially the *Sluzhebnyk* (1604) and the *Trebnyk* (1606), and for their painstaking scholarly preparation by Bishop Balaban, who corrected and standardized the texts of liturgical books.

#### 3. *Mykola Martyniuk*: ROHATYN'S PUBLISHERS AND PUBLICATIONS (TWENTIETH CENTURY)

Rohatyn was not known for its printing or publishing activity before the First World War, however periodicals, books and pamphlets of various formats and size began to appear in Rohatyn in the 1920s.

In January 1923, the Ukrainian Pedagogical Society of Rohatyn began to publish an 18-24 page monthly journal called *Rohatynets'*, interestingly and professionally edited by two professors of Ukrainian language at Rohatyn's Ukrainian *gymnasium*: Mykola Uhryn-Bezhrishnyi and Antin Lotots'kyi. From 1924 the journal appeared with the subtitle "an illustrated magazine of the cultural life of the province." A few issues were printed at the Stauropygial Institute in L'viv, but generally they were produced in the printinghouse of Chaim Shkolnyk, Rohatyn's local bookseller, publisher and printer. As the title suggests, the journal covered cultural affairs, community news and educational issues. It published articles about the history of the province and gave farming and medical advice. It contained essays, stories, poems, memoirs, bibliographical notes, a calendar of events, humor and satire, letters to the editor and announcements. In every respect the *Rohatynets'* was a conscientious chronicler of the multifaceted life of the Ukrainian community in the Rohatyn Region. Unfortunately, only six issues appeared in 1923, reappearing in January 1924 after a six-month lapse and ceased publication at the end of 1924.

In the 1920s Mykola Uhryn-Bezhrishnyi and Antin Lotots'kyi organized the publishing houses *Zhuravli* and *Syni Dzvinochky*, which in 1923 produced a series of ten children's books in the series *Ditocha Biblioteka* (Children's Library). Later, Iulian Kamenets'kyi and Dr. Mykola Chaikivs'kyi also organized the publishing house *My Molodi* (We, the Young).

Other publications of Rohatyn include a periodical produced by the Plast organization in honor of Pylyp Orlyk, entitled *The Rohatyn Plastun and Plastunka*. (no information available) In 1928, a magazine entitled *My Molodi* (We, the Young) was issued as the organ of Iulian Kamenets'kyi's temperance society, Vidrodzhennia (Renaissance), printed by Chaim Skholnyk in a 32-page format. Its last issue was 9 (19) for September–December of 1929. There was also a short-lived local newspaper for Rohatyn, called *Oko* (The Eye). Only two issues were printed: January 1933 and February–March 1933.

In 1941 Uhryn-Bezhrishnyi edited *Rohatyns'ke Slovo*, a biweekly newspaper in folio format (4-6 pages). He produced nineteen issues in July–September before publication ceased due to German harassment of the printer, Chaim Skholnyk. A L'viv journalist surveying provincial publications praised Uhryn-Bezhrishnyi's editing of the *Rohatyn'ske Slovo* (*Krakivs'ki Visti* no. 184 (Cracow) 22 August 1941) as very professional.

#### 4. *Stepan Salyk*: THE LIFE OF A TEACHER

An autobiographical note on the career of Stepan Salyk, teacher in the villages of Iunashkiv and Lypytsia Horishnia in 1921-1934. Salyk, a naturalist, closely observed the natural terrain of the area and its paleontological and archaeological wealth. Partly due to his efforts, the *Lypyts'ka kultura* was identified.

#### 5. *Vasyi' Kryvovus*: THE RIDNA SHKOLA SOCIETY IN ROHATYN

The Rohatyn branch of the Ridna Shkola Ukrainian Pedagogical Society (founded in 1896) provided Ukrainian language schooling for the region until 1944 by supporting and administering the Ukrainian elementary school, the Rohatyn private co-educational secondary school (*gymnasium*), and the Rohatyn teachers' college.

#### 6. *Mykola Uhryn-Bezhrishnyi*: THE UKRAINIAN PRIVATE SECONDARY SCHOOL (GYMNASIUM) IN ROHATYN (1909-1934)

A detailed history of the establishment and growth of the Ukrainian private co-educational secondary school in Rohatyn, written by one of its most remarkable teachers on the occasion of the twenty-fifth anniversary of the founding of the school.

#### 7. *Dr. Myroslav Liber*: THE UKRAINIAN CATHOLIC MINOR SEMINARY IN ROHATYN

Founded by the Archbishop Metropolitan Count Andrei Sheptyts'kyi (1865-1944) in 1931 to fill the vacuum created by the closing (during the "pacification" of 1930) of the Ridna Shkola *gymnasium*, it co-existed with the re-opened *gymnasium* until 1939.

#### 8. *Myron Lushchak*: THE PUBLIC TEACHERS' COLLEGE IN ROHATYN 1941-1944

German occupational forces allowed ten Ukrainian secondary schools for all of Galicia, and three teachers' colleges, one of them in Rohatyn in the Ridna Shkola building.

#### 9. *Volodymyr Baran*: UKRAINIAN STUDENTS AT THE PIOTR SKARGA POLISH STATE SECONDARY SCHOOL (GYMNASIUM)

10. *Roman Shenkiryk: HOW THE TOWN OF ZHURAVNO COOPERATED WITH THE GYMNASIUM IN ROHATYN*

Courses offered in the Zhuravno township communities allowed students to study at home and travel to Rohatyn to pass examinations for credit.

11. *Iosyp Hirniak: THE ROHATYN GYMNASIUM*

Iosyp Hirniak, noted Ukrainian actor, stage director, producer, pedagogue and artistic director of several Ukrainian theaters, attended the Rohatyn *gymnasium* as a classmate of Borys Kudryk. Hirniak was influenced by Lev Smulka, a teacher who had spent a short time with the Ukrains'ka Besida Theater in L'viv and directed the dramatic arts program at the school. The author explains his fascination with Les' Kurbas, an actor who changed the face of Ukrainian theater, and describes how the Rohatyn *gymnasium's* school auditorium hosted the peripatetic dramatic troupe organized by the former director of the Ukrains'ka Besida, Iosyp Stadnyk. Hirniak also relates the events of 1914, when he, among others, volunteered to the Ukrainian Riflemen of the Sich and his brother, Nykyfor Hirniak, then a teacher at the *gymnasium*, became the captain of the Rohatyn company.

12. *Ol'ha Pavliv-Kalyna: THE FIRST GRADUATING CLASS OF ROHATYN'S UKRAINIAN SECONDARY SCHOOL (GYMNASIUM) 1925*

13. *Dr. Borys Kudryk: MUSIC AT THE UKRAINIAN SECONDARY SCHOOL IN ROHATYN*

Reprinted from *Dilo* (L'viv), 29 September 1934.

An overview of the introduction and development of music as curriculum and extra-curricular activity at the Ridna Shkola *gymnasium* in Rohatyn, written on the twenty-fifth anniversary of the founding of the school, by one of Rohatyn's foremost musical talents. Dr. Borys Kudryk chronicles the formation of the school choir, wind orchestra, string orchestra, string quartet, chamber orchestras and their performances. The author also records his own musical progress and repertoire.

14. *Zenia Potashnyk-Vorobets': CHORAL AND INSTRUMENTAL ENSEMBLES IN ROHATYN*

Both choir and orchestra were associated with the Prosvita Society in Rohatyn. Their music director was Ivan Potashnyk, also the first voice teacher and violin master in the Rohatyn *gymnasium*. (The composer Borys Kudryk began his musical studies with maestro Potashnyk.) The orchestra performed on all major community and church holidays. After World War I, the Rohatyn *gymnasium* had a formidable choir; there were also a children's choir of the elementary school in Rohatyn, an adult choir "Boyan" and the church choir.

Hanna Dmyterko-Ratych, vice-president of the Boyan choir, established a branch of the Lysenko Music Institute in Rohatyn (1937). In the 1930s, there were dance lessons in Rohatyn. A string orchestra led by Oleh Kudryk played at the dances. In addition there existed a wind orchestra and mandolin orchestra.

15. *Dr. VasyI' Vytvyts'kyi: THE LIFE OF BORYS KUDRYK (1897-1950).*

Reprinted from *Svoboda*, 3 June 1983.

Borys Kudryk (son of Father Pavlo Kudryk, pastor of Rohatyn) was one of the noteworthy composers and musicologists of Western Ukraine. He studied music in Vienna, under Ievsenyi Mandychevs'kyi, a Ukrainian of Bukovynian origins who is known as a musicologist and close friend of Brahms. As professor of Music at the L'viv State Conservatory, he also lectured in music history at the Lysenko Music Institute in L'viv. His doctoral dissertation was on the nineteenth-century Peremysyl school of Ukrainian composers. He authored *Ukrainian Folk Songs in World Music* (1927) and *A Survey of the History of Ukrainian Liturgical Music* (1937) which initiated serious research on the history of Ukrainian music and has been cited as a reference in numerous musicological studies published since, both in Ukraine and abroad. He was also a member of the Ukrainian Union of Professional Musicians and always active in the Ukrainian community as composer, musicologist, music master, accompanist, lecturer and music critic. Kudryk wrote three piano sonatas, three sonatas for piano and violin, and works for chamber orchestra (string quartet and piano trio). His Sonata in A Minor for violin and piano (1932) was introduced to New York audiences in 1934 by the violinist Roman Prydatkevych.

16. *Uiana Lubovych*: "BUS'IO" KUDRYK

Reprinted from *Svoboda*, 13 October 1967.

Character sketch of composer Borys Kudryk, as one who lived totally for and in music. Music permeated his every moment, his perception and his vocabulary ("the sun is setting in A-minor today") and his love of music was the indirect cause of his death in the Gulag.

17. *Dr. Roman Kukhar*: BORYS KUDRYK, REMEMBERED DURING EASTER

Reprinted from *Svoboda*, 2 April 1988.

Life of Borys Kudryk from 1939 to 1950. The author met Borys Kudryk in L'viv in 1939 during an Easter week radio concert of liturgical music, and was greatly impressed by his musical erudition and unassuming manner. He recalls the awe Kudryk inspired, whenever he, as Professor at the L'viv Conservatory, guest-lectured on the history of music at the Lysenko Music Institute in L'viv. The author relates Kudryk's work with the L'viv Opera (1942) and the theatre ensemble "Veselyi L'viv" with which he moved to Vienna in 1944. He regrets not convincing Kudryk to flee Vienna in 1945, as he was arrested then by the NKVD and taken to the Siberian concentration camp where he died.

18. *Myron Levyts'kyi*: IULIAN PAN'KEYVYCH (1863-1935)

Ukrainian painter, a long time resident of Rohatyn, studied at the Cracow art school, and returning to Ukraine, began his career with church polychromy (1888 church in Iabloniv; 1889, church in Shalomyia near L'viv) introducing innovative folk art elements to the linear Byzantine tradition. His *Peasant Madonna* (1895) (painted in the spirit of the Italian Renaissance, in embroidered blouse, sans halo) marks him as the first Ukrainian artist to bring ethnographically accurate figures into religious art. One of the founders of the first society of Ukrainian artists, whose first group exhibit was organized in L'viv in 1905, Pan'kevych can be credited with initiating the popularization of Ukrainian art in the twentieth century. He contributed to the *Rohatynets'* newspaper under the name of Prosten Dobromysel. Died in Kharkiv.

19. BOHDAN LEPKYI ON IULIAN PAN'KEVYCH

Excerpted from Part III *Berezhany* "Gymnasia za dyrektora Kurovs'koho" of Bohdan Lepkyi, *Kazka Moho Zhyttia* (Tale of My Life) *Shevchenko Scientific Society Ukrainian Library Volume 9* (New York, 1967) p. 55-56.

The author, relating his experiences at the Ukrainian secondary school in Berezhany, describes his encounters with Pan'kevych, who was his private art instructor.

20. *Myron Levyts'kyi*: VOLODYMYR BALIAS (1906-1980)

Versatile Ukrainian artist, born in Rohatyn, graduate of Rohatyn's *gymnasium*, studied at Warsaw Art Academy, specializing in graphics. His exceptional talents as a graphics artist gained recognition in L'viv (1938), in book publishing, (designing covers, layout, illustration, and ex libris) and other commercial applications. After World War II he established himself in Toronto, exhibiting his *Cossack Mamai*, a grand scale mosaic of colored glass, in 1954. During the subsequent years in Los Angeles, Guadalajara and San Diego, he developed his individual approach to spacial planes and esthetic distortion of figures, leaning towards abstract cubism, in various media: oil painting, linocuts and sculpture. See color plates: *Girl with Pitcher* (mosaic), *The Blind Man* (oil) and *Girl with Pitcher* (bronze).

21. *Iaroslav Klymovs'kyi*: IULIAN KRAIKIVS'KYI (1898-1975)

Born in the Rohatyn Region (Rizdviany), studied at the *gymnasium* in Kolomya, where he painted at this tender age his *Hutsulian Idyll* and *Shepherds at the Fire*, two of his most successful compositions. Studied art formally at the Vienna Art School. During the First World War, Kraikivs'kyi worked in the press service of the Ukrainian Galician Army, surviving battle and the Quadrangle of Death. Many of his works are directly related to his war experiences, (*The Retreat of the UGA, In Memory of Those Fallen in Battle, Grave of an Unknown Soldier* etc. — a series published by *Chervona Kalyna* in 1923). He exhibited his works in L'viv (1919) in the National Museum along with other contemporary painters. Studied in Vienna in the 1920s where he painted Ukrainian and religious subjects. Returning to Ukraine, he taught art in secondary schools of Stanyslaviv and Rohatyn. Exhibited widely in the twenties and thirties, illustrated children's journal *Svit Dytyny*. Produced a series of sixteen paintings with Hutsulian themes in 1936. Emigrated to Canada (1948) where he taught at the Creative School of Art in Edmonton. Took part in the Edmonton Exhibition (1949) where three of his paintings won recognition (two won first prizes and one, second prize). See color plate: *Arkan* (watercolor) 1945.

22. *Ulana Lubovych*: IRENA VELYCHKOVSKA-SHUKHEVYCH (1885-1978)

Reprint of "I will always paint" *Nashe Zhyttia* (*Our Life*) UNWLA, (New York), April 1982.

Born in Vyshniv in the Rohatyn Region. Studied painting, especially portraiture, at the Cracow Art School's division for women, and as such, was the first Ukrainian woman to study art formally at an institution of higher learning. She applied her talents to Ukrainian church art as well, in Ukraine (Bil'che Zolote in Podillia, in Pechenizhyn, and in Koniushky in the Rohatyn Region), in Cracow, Paris and in the United States (Rochester, Utica, Southern Brooklyn and Glen Cove). Her portraits, still life and landscapes were exhibited in L'viv, Cracow, Munich and New York. See color plates: *Portrait of Lesia* and *Portrait of Mother, Olha Velychkovska*.

### 23. *Stefania Hnatenko*: THE ICONOSTASIS OF THE CHURCH OF THE HOLY SPIRIT IN ROHATYN

Detailed description of the only Western Ukrainian baroque iconostasis to have survived *in situ* in the church for which it was commissioned. The iconostasis, dated 1650, and appears to be the work of the L'viv school of iconographic masters, and was no doubt commissioned by the church brotherhood founded at the end of the sixteenth century in Rohatyn. In technique and presentation it is one of the great masterpieces of the period. See color plates 1-8.

## IV. SOCIETIES AND ORGANIZATIONS

### 1. *Dr. Osyp Kravcheniuk*: NARODNE KASYNO

The significance of the Narodne Kasyno, founded 5 January 1887, is that it was the first Ukrainian organization in Rohatyn. Established by Denys Polians'kyi, it offered Ukrainian teachers of Rohatyn an alternative to the Polish "casinos". In their own "kasyno", or clubhouse, the Ukrainian teachers could meet to freely converse in the Ukrainian language, read Ukrainian periodicals, and borrow books from its modest library. As a vehicle for the promotion of Ukrainian national consciousness, the *kasyno* was the object of official Polish discrimination and persecution, particularly by the Rohatyn county commissioner, the *starosta* Reichelt.

### 2. *Mykola Uhryn-Bezhrishnyi*: THE SICH ORGANIZATION IN THE ROHATYN REGION

The author met Dr. Kyrylo Tryl'ovs'kyi, (Ukrainian representative to the Viennese Parliament who wrote the statute of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen and fought in its ranks, 1914-1918) founder of the Sich organization, in L'viv in 1908. The Sich was a popular fitness and firefighting organization, propagated especially by the Radicals (members of the Ukrainian Socialist Radical Party) in the Rohatyn Region to organize village youth. Bezhrishnyi was so taken with Dr. Tryl'ovs'kyi and the Sich ideals (a combination of Ukrainian Cossack tradition, physical fitness and community service) that he organized a Sich group in L'viv, and later, as a teacher at the Rohatyn Ukrainian *gymnasium*, he and Antin Lotots'kyi introduced Moloda Sich (Junior Sich) among the students.

### 3. *Dr. Hryhorii Dmytriv*: STUDENTS' DISCUSSION GROUPS AT THE UKRAINIAN GYMNASIUM IN ROHATYN 1909-1914

Reprint of "Samo-osvitni kruzhky uchniv ukrains'koi gimnazii v Rohatyni v rokakh 1909-1914". *Dilo*, no. 258, L'viv, 27 September 1934.

In almost every town, Ukrainian secondary school students gathered clandestinely in discussion groups through which they were exposed to political ideology and new perspectives on current political developments. Within the first year of the establishment of the Rohatyn *gymnasium* (1909), such a group began to meet in the nearby village of Cherche to discuss current events. This group was introduced to the writings of Mykhailo Drahomanov (whose ideas eventually led to the formation in Galicia of the first Ukrainian socialist party) and came into association with



the Drahomanov *Tsentrilia* (headquarters) in L'viv. In 1910, a secret discussion group was established in Rohatyn in direct competition with the school-sanctioned "Naukova Chyital'nia" (Academic Reading Room) which focused more on school subjects and less on current affairs. The author discusses the groups' activities, membership, concerns, conflicts, and influential figures.

#### 4. *Maria Makarushka-Khoptiak*: SOCIAL AND CIVIC WORK OF THE WOMEN'S ASSOCIATION (ZHINOCHA HROMADA) IN ROHATYN 1917-1918

Rohatyn's Women's *Hromada* (community) headed by Maria Borysova and assisted by the author, demonstrated great courage, resourcefulness and compassion in 1918, organizing shelter, food and medical care in Rohatyn for Ukrainian soldiers returning east from the Italian front. The women transformed the Ridna Shkola and Prosvita buildings into a make-shift hospital, kitchen and sanatorium for the soldiers. Exhausted from their trek on foot and ravaged by Spanish fever, over half of these soldiers (and one of the volunteer nurses) did not survive. They are buried in Rohatyn's two cemeteries.

Note: In the 1920s, the Union of Ukrainian Women (Soiuz Ukrainok) took root in Rohatyn and was active until the Rohatyn branch formally severed its connection with the organization's L'viv central offices in 1934 and began to work independently under the name of "Zhinocha Hromada," under the influence of the Ukrainian Radicals.

#### 5. *Zenia Potashnyk-Vorobets*': THE ROHATYN BRANCH OF THE UNION OF UKRAINIAN WOMEN (SOIUZ UKRAINOK)

The Ukrainian women's movement (founded by Natalia Kobryns'ka who died in 1920) produced in Western Ukraine the Union of Ukrainian Women, an organization which fused various women's clubs, societies and committees into a network of women's circles whose activities were coordinated by the Union's Executive Board in L'viv. In 1925 a branch of the Soiuz Ukrainok (headed first by Arkadia Gurgula, later by Tekla Mosora) was formed in Rohatyn and served to co-ordinate the village women's circles in the region. The Rohatyn branch organized cooking and sewing courses in the village of Pukiv (1930). Two delegates from Rohatyn participated in a month-long course in community activism in L'viv arranged by the Central Executive Board, which covered the history of the international women's movement, women's press, day care, cooperatives, husbandry and farming. The Women's Union brought trained young women to provide competent daycare in the villages during harvest. In 1936, (when Maria Khoptiak was head) the women of the Rohatyn branch joined representatives of the Cooperatives Union in their outreach efforts. They organized a series of two-week knitting and cooking courses throughout the region, for which the Rohatyn branch received special recognition.

#### 6. *Lesia Uhryn-Salyk*: THE LADIES' MARIAN SODALITY (MARIIS'KA DRUZHYNIA)

The Ladies' Marian Sodality (or Sodality of the Blessed Virgin) founded in L'viv in 1904 was a popular prayer society with branches in many towns of Halychyna. In Rohatyn, the parish of the Nativity of the Blessed Virgin Mary had an active Marian Sodality from 1930 to 1944. The society, led by the pastor, Father Teodosii Kudryk, was dedicated to the deepening of religious knowledge, the propagation of religious practices and charitable works in the community.

## 7. EARLY YEARS OF PLAST YOUTH ORGANIZATION IN ROHATYN

Excerpted from a report by Dr. Klaudii Bilyns'kyi, Director of the Ukrainian Private *gymnasium* in Rohatyn for the 1923-1924 School Year, pgs. 19-22. (Original kept in the Plast Museum in Cleveland, Ohio)

Dr. Bilyns'kyi reports on Plast (the Ukrainian youth organization based on the principles of international scouting) at the *gymnasium*, its benefits for the students, the school and the community in general. Before World War I, two teachers, M. Babyn and Dr. N. Hirniak, lead a Plast unit called "Zaporozhia" at the school. Fifteen members of this unit participated in a meet organized by the Sokil Society in L'viv in 1914. Many distinguished themselves in the ranks of the Ukrainian Sich Riflemen during the war. The organization regrouped in 1921 and by 1924 Rohatyn's *gymnasium* had both boys' and girls' divisions. The Plast organization subscribed to various Plast journals, *Molode Zhyttia*, *Ukrains'kyi Plast*, *Moloda Ukraina*, *Litopys*. The Plast organization emphasized self-betterment, self-discipline, physical fitness, orientation in the field and community service.

## 8. Iulian Kamenets'kyi: PLAST IN THE UNDERGROUND

Plast was officially disbanded by the Polish government in 1930. Meetings continued to be held secretly at the Rohatyn *gymnasium*, however, under the guise of a study group led by Iulian Kamenets'kyi. The author relates how he organized nature hikes and field trips to historic sites, particularly a trip to Krylos in 1938, the site of an archaeological excavation by Iaroslav Pasternak (1934-1939) which confirmed the location of ancient Halych. At Krylos, Pasternak discovered the foundations of the Uspens'ka Cathedral built by Iaroslav Osmomysl (destroyed by the Tatars in 1240) and the sarcophagus of Iaroslav within.

## 9. Dr. Oleh Kudryk: STUDENT ORGANIZATIONS IN ROHATYN

The Association of Ukrainian University Students founded in L'viv in 1909, set as its goals not only the well-being of its student body (its academic and social life and its financial needs) but also to lend support to all academic, cultural and educational societies of the Ukrainian community.

In L'viv, Ukrainian students had become politicized in the 1890s around the issue of reversing the deliberate Polonization of L'viv University, or the creation of a separate Ukrainian university. (In 1912, the Austrian government promised to open such a Ukrainian institution within five years, but the outbreak of the war deprived the Ukrainian community of this goal.)

In the towns and villages of Western Ukraine, community activism was the focus of the student associations. In the Rohatyn Region, student activism dated from 1922, when Father Teodosii Kudryk organized a students' theatrical group and a students' division of the Prosvita Society in Rohatyn, through which they devoted their energies to supporting the work of various Ukrainian organizations in the area. In 1930 the student *hromada* decided to establish the Ukrainian Students Society "Chornohora" in Rohatyn, which was disbanded by the Polish government in 1936.

## 10. Stepan Skrobach: A FEW NOTES ON SPORTS

The wide network of Sich and Sokil (Falcon) fitness organizations in the villages of the Rohatyn Region is credited with producing a generation physically fit for the

rigors of World War II. Soccer was the most widespread and most popular sport. Rohatyn had two professional clubs: Sokil and Roksoliana, sponsored by the Rohatyn Zoria Society of Merchants, Tradesmen and Craftsmen. The villages of Rohatynshchyna also had their local soccer teams. In 1930, the Ukrainian sports community formed the Ukrainian Sports Association in L'viv, with the goals of training players and judges, standardizing the rules of the game and coordinating competition. Iaroslav Rak as representative of the L'viv headquarters established an official branch of the Ukrainian Sports Association in Rohatyn, embracing Rohatyn's Sokil and Roksoliana teams, the Lysonia of Berezhany, Lunak of Peremyshliany and Cherchanka of Cherche.

#### 11. *Vasyl' Andreitsiv*: MEMOIRS OF A SPORTSMAN

The author, a native of Rohatyn and a graduate of the Ukrainian *gymnasium* in Rohatyn, was an avid athlete, but above all, a soccer enthusiast. Even as a *gymnasium* student, he played for the Sokil team. He recalls the Roksoliana team's making it to the finals of the Galician Soccer League competition in Stanislaviv in 1934. The author was also a Prosvita activist, organized a sports club Orly (Eagles) in Babyntsi, and trained a young (17-22 years old) soccer team there which challenged and defeated the Roksoliana and Sokil teams in informal games.

#### 12. *Dr. Osyp Kravcheniuk*: THE KAMENIARI

After World War I, the Sokil and Sich societies resumed their activities, however Sich was disbanded by the Polish government in 1924. In 1925 Roman Dashkevych founded Luh (Meadow) to take its place. When Luh came under the jurisdiction of the Polish Board of Physical Education in 1930, members of the Ukrainian Socialist Radical Party introduced the Kamenari (1932), a co-educational youth organization espousing the ideas of Shevchenko, Drahomanov and Franko and with sports figuring as an important part of the overall program. Soon, there were Kamenari groups in almost all regions of Halychyna and the organization was very popular in the Rohatyn Region until 1939, reflecting the influence of the Radical Party in the 1930s.

#### 13. *Vasyl' Veryha*: THE UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC ORGANIZATION (UNDO) — A UNITED NATIONAL FRONT

After the fall of the West Ukrainian National Republic (1919), the Ukrainian political parties of Eastern Galicia (the Ukrainian Radical Party, the Ukrainian Social Democratic Party and the Ukrainian National Labor Party) boycotted the 1922 elections to the Polish bicameral Parliament (sejm and senate). Realizing that a fractious approach would not be effective within a constitutional government, Dr. Izydor Holubovych called for a meeting of all political parties. They jointly formed a unified political front with a Central Committee headed by Dr. Dmytro Levyts'kyi and a 113-member National Committee which together constituted the leadership of the new Ukrainian National Democratic Organization (UNDO). Their press organ was the weekly *Svoboda* newspaper and their official daily was *Dilo*. Other weekly newspapers also endorsed their platform, i.e. acceptance of the status quo vis-a-vis Poland only as a temporary condition on the way to Ukrainian independence.

UNDO began its work in September 1925, encouraged by the nationally conscious clergy in Galicia. Though without formal membership, it was a widespread, disciplined movement, mass attendance at UNDO-sponsored public meetings being

proof of its popularity. In the Rohatyn Region, Monsignor Stepan Horodets'kyi spearheaded UNDO grassroots efforts, and organized a successful first public meeting in February of 1926. Stepan Bandura of Pukiv (Rohatyn Region) was elected as one of 39 members of the UNDO Central Committee.

When, in 1926, Marshal Josef Pilsudski staged a military coup, there was little change for the Ukrainian minority. UNDO concentrated on preparing the voting populace for the 1927 elections of town and village government representatives and the March 1928 elections of representatives to the Polish Parliament. UNDO appealed in vain to the Radicals to join them in a unified Ukrainian voting block. As it was, Polish electoral regulations were devised specifically to put the Ukrainian minority at a disadvantage, with falsification of election results and outright terrorizing of voters being common accompaniments. UNDO managed to elect the Ukrainian lawyer Stepan Kuzyk (Director of the District Union of Coops in Rohatyn) to the Polish Parliament, but despite their massive grassroots efforts, only 48 out of 444 elected representatives and only 11 Senators were Ukrainian.

In the spring of 1928, the Ukrainian Parliamentary Representation was formed, uniting UNDO and Radical Party representatives to the sejm. This Parliamentary "Club" of 32 Ukrainian and two Bielorussian members of the sejm made clear its intention to strive within the framework of Poland's constitution for an independent Ukraine. Ukrainian protests regarding Polish policies had no effect, however: colonization continued, Ukrainian schooling was systematically destroyed and the promise of a "broad autonomy" for the Ukrainians was forgotten.

In 1929, UNDO meetings in the Rohatyn Region were attended en masse. Representative Kuzyk was always present to explain Parliamentary issues and Ukrainian strategies. He called for the intensification of Prosvita efforts to spread Ukrainian literacy.

In the spring of 1930, Pilsudski disbanded the Parliament and became a de facto dictator. The secret and illegal Ukrainian Military Organization (UVO) (organized in 1920 by a small group of officers in Prague, Czechoslovakia committed to continuing the armed struggle against Poland) began to stage terrorist acts in order to bring attention to the failure of Poland to live up to its responsibilities vis-a-vis Western Ukraine. The response of the Polish government was the so-called "pacification" of Galicia which began in the Rohatyn Region on 23 September 1930. UNDO nonetheless prepared the populace for the elections in November for the new sejm and senate. UNDO, USRP and the Ukrainian Socialist Democratic Party formed one voting bloc. Only Polish terror and political machinations can account for the meager election of only three Ukrainian candidates (S. Kuzyk, I. Olesnyts'kyi, L. Makarushka). Ironically, many members of the new Parliament were absent from its first meeting on 10 December 1930 because they were still behind bars.

In the spring of 1931, the UNDO Parliamentary representation attempted to achieve a "normalization" of Polish-Ukrainian relations. (The talks were finally broken off by UNDO when the Poles demanded that the Ukrainians withdraw their complaint to the League of Nations over the "pacification") UVO, the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Radicals were not pleased with this diplomatic approach of "normalization". In 1933, UNDO experienced a rift over this issue, but continued to work successfully, so much so that the town and village government elections in the spring of 1935 (when some electoral reforms were introduced) were quite positive: many Ukrainians were elected to the town councils of Rohatyn and

Burshtyn and the village councils in Pukiv, Koniushky, Kniahynychi, and Pidkamin', with Ukrainians also taking key positions.

In February of 1935, Dr. Levyts'kyi again raised the issue of Ukrainian autonomy in the Parliament. In July the Parliament was dissolved and the new elections were set for September. The electoral system was reorganized in such a way as to put the Ukrainian minority at a terrible disadvantage. UNDO decided to cooperate with the elections, anyway, while the Radicals decided to boycott. The election results were tragic for the ethnic minorities. Political tensions escalated, culminating in official Polish attacks on the Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi as an "instigator of Polish-Ukrainian antagonism". "Normalization" had failed. In 1938 Ukrainians were again divided in their stance toward elections. The Polish government used a special concentration camp at Bereza Kartuz'ka to take care of Ukrainian insubordination. In September 1939 Germany occupied Poland, the Soviets occupied Western Ukraine. UNDO and all other Ukrainian political parties ceased to exist.

#### 14. *Dr. Osyp Kravcheniuk*: THE RADICALS IN THE ROHATYN REGION — THE UKRAINIAN SOCIALIST RADICAL PARTY

In 1890 the Rus' Ukrainian Radical Party was formed by the intellectual followers of Mykhailo Drahomanov and Ivan Franko. They published the journal *Narod* and strove to empower the peasantry through awareness of their rights. The ultimate goal of this consciousness-raising was to prepare the Ukrainian masses for national independence.

In the Rohatyn Region, Teodor Solomka and Sveryda introduced Tryl'ovs'kyi's Sich organization in the early 1900s. The Ukrainian Radical Party did not enjoy much popularity at first, but the network of Sich groups greatly helped spread its influence in subsequent years. In general, the Ukrainian Radicals of Rohatyn began to figure as a major political force only after World War I.

During the 1913 elections to the Austrian Parliament, the Radicals supported the Ukrainian lawyer Dr. Kost' Levyts'kyi as their candidate from the Rohatyn district. In 1914, Hryhorii Bulyk of Rohatyn became one of the top leaders of the Radical Party. When the fall of Austria became imminent, the Radicals cooperated with other Ukrainian parties to create the Ukrainian National Council (18 October 1918) and the Ukrainian General Secretariat (9 November 1918), a provisional council of ministers headed by Kost' Levyts'kyi.

The 1919 defeat of the Ukrainian liberation forces and the ultimate decision of the Council of Ambassadors in Versailles to place Eastern Galicia under Polish rule (15 March 1923), fragmented the Ukrainian community on the question of what political stance to take vis-a-vis the Polish government. The ensuing confusion was characterized in the Rohatyn Region by a weakening of Ukrainian organizations, attacks on the clergy and intelligentsia (especially the Rohatyn *gymnasium* teaching staff) and turbulent takeovers of major organizations by the Radicals.

The Rus' Radical Party joined forces with the Ukrainian Social Revolutionaries of Volhynia under the name of the Ukrainian Socialist Radical Party. From 1930, they were lead by Dr. Ivan Makukh with a party platform that was anti-Polish, anti-Soviet and anti-communist. The "pacification" of 1930 strengthened their position. In 1932, they began to propagate Kameniar and Luh groups in the villages of the region. The activities of the Rohatyn Region Radicals were directed by the Rohatyn District Board of the USRP, headed by Andrii Hryvnak, representative to Parliament.

In Rohatyn, the Radicals saw themselves in direct competition with UNDO, complaining bitterly of UNDO's monopoly of "establishment support" (Ukrainian financial and cultural institutions) and sought financial aid from Ukrainian American emigre communities.



## V. ECONOMY

### 1. *Dr. Osyp Kravcheniuk*: THE BEGINNINGS OF NARODNA TORHIVLIA (PEOPLE'S FOOD STORE) IN ROHATYN

The cooperative movement in Halychyna had as its immediate goal the familiarizing of Ukrainians with commercial activity for the far-reaching goal of promoting Ukrainian national independence through economic independence. The Narodna Torhivlia was a consumer cooperative founded in L'viv in 1883 by Vasyl' Nahirnyi, the pioneer of the Western Ukrainian cooperatives movement. In February 1886 *Dilo* called for the establishment of Narodna Torhivlia in Rohatyn and by March, a cooperative food store with sixty members began to function. The cooperative met with strong resistance from the *starosta*, Reichelt, whose machinations led to the departure of several key coop board members (Denys Polians'kyi, A. Gurgula and Dr. V. Krvavych) and created an atmosphere of general disorganization. By 1889, the financial condition of the cooperative store had so deteriorated that the central Narodna Torhivlia office closed the local Rohatyn coop on 8 September 1889 and set up a new coop under its own auspices and supervision which was extremely successful into the 1930s.

### 2. *Dr. Myroslav Liber*: CRAFTS AND TRADE, INDUSTRY AND COMMERCE THROUGH THE AGES IN THE ROHATYN REGION

Overview of socio-economic conditions from prehistory to the modern day period. Use of natural resources and sites of industrial activity: mills, sawmills, brickyards, quarries, oil presses. Description of typical village economy. National and economic motivation for the growth of the Ukrainian cooperative movement.

### 3. *Viktor Vakulovs'kyi*: ROHATYN'S UNION OF COOPERATIVES

Reprint of "Okruzhnyi Soiuz Kooperatyv", *Svoboda*, 15 August 1961.

The Rohatyn District (Povitoyi) Union of Cooperatives, formed in 1923, united

twenty associated cooperatives of the Rohatyn Region. In 1927-1928, the Rohatyn Union of Coops was instructed by the Audit Union of Ukrainian Cooperatives (RSUK) and the Tsentrosoiuz in L'viv to expand its jurisdiction to embrace the local cooperatives of the regions of Peremyshliany, Khodoriv and Halych in addition to Rohatyn. The "Povitovyi" Soiuz thus became the "Okruzhnyi" Soiuz Kooperatyv with 170 member cooperatives. The cooperatives of the Rohatyn Region suffered almost total destruction during the "pacification" of 1930, but two years later had recovered completely, having organized 75%-95% of the region's villages in the cooperatives network. The author gives detailed descriptions of cooperative activities: buying and selling products in large quantities (eggs, poultry, grains, beans, livestock), circumventing the middleman and passing the savings on to the villagers. The Union of Cooperatives was without competition: it paid higher prices, weighed goods accurately and treated the peasants fairly.

#### 4. *Stepan Skrobach*: THE UKRAINIAN COOPERATIVE MOVEMENT

A history of the Rohatyn District Union of Cooperatives (1923-1939), focusing on the statistical measures of its success: number of member cooperatives, membership (individuals), financial accounting, credits, debits and profits.

#### 5. *Viktor Vakulovs'kyi*: THE ROHATYN BRANCH OF THE UKRAINIAN AGRICULTURAL ASSOCIATION "SILS'KYI HOSPODAR" (THE RURAL FARMER) L'VIV, 1899-1944

Reprint of memoirs written in Philadelphia in 1963, found in Pavlo Dubrivnyi, ed. *Kraiove hospodarske tovarystvo "Sils'kyi hospodar" L'viv 1899-1944*, (New York 1970), pp. 433-453.

Memoirs of Viktor Vakulovs'kyi, an agronomist, hired by the Rohatyn Region District Union of Cooperatives for grass-roots outreach work. As a representative of Sils'kyi Hospodar, a society founded by Evhen Olesnyts'kyi in 1899 to complement the cooperative movement by teaching modern farming methods to the peasants, Vakulovs'kyi joined Vasyl' Vorobets' of the Union of Cooperatives on his rounds of the Rohatyn area. Vorobets' lectured on the organization of local cooperatives and cooperative economy, while Vakulovs'kyi educated the villagers in the cultivation of sugar beets, chickens, pigs, apiaries and orchards. He annually taught a three-four week veterinary course and introduced agricultural training for village youth.

#### 6. *Anatol' Kurdydyk*: THE ALABASTER OF BOVSHIV

Reprint. "Bovshivs'ki Aliabastry", *Hospodars'ko-Kooperatyvnyi Chasopys* no. 48, (L'viv, 5 December 1937) pgs. 15-18.

The village of Bovshiv is situated at the foot of Kasova mountain, the site of a medieval *boyar* castle and source of the white alabaster which for many years employed the villagers in a local art which became a lucrative trade. The alabaster was discovered serendipitously by German soldiers during World War I, who carved out of it monuments which still stand. By 1923 the industry of decorative carved alabaster home and office furnishings (vases, lamps, perfume bottles, etc.) was flourishing. Count Kszczunowicz set up a workshop on his estate in Bovshiv; also Zhuravno and Prince Czartoryski were involved in the mechanization of the production of alabaster items. The cost of raw alabaster rose steadily to a high in 1932, then

decreased as the fashion began to pass. The author describes the processes of production, from quarry to workshop.

## VI. PERSONAGES

### NOTEWORTHY INDIVIDUALS:

#### LEADERS AND ORGANIZERS OF THE UKRAINIAN COMMUNITY LIFE IN THE ROHATYN REGION

1. *Myroslav Basliadyns'kyi*: FATHER STEPAN BASLIADYNS'KYI (1907-1978)

Ukrainian Catholic priest ordained in L'viv, 1934. Born in Cherche; suffered Siberian exile 1946-1956 for refusal to renounce Catholicism in favor of Soviet Orthodoxy; served Cherche and the Rohatyn Region until his death.

2. *Mykola Uhryn-Bezhrishnyi* (1883-1960): AUTOBIOGRAPHY

Reprinted from *Svoboda*, no. 37-38, 26-27 February 1960.

Writer, publisher, educator, publicist. Wrote poetry, essays, short stories and plays under his own and various pen names. Extremely popular teacher in Rohatyn's Ukrainian secondary schools. Founder of the Press Service of the Ukrainian Sich Rifleman, an educational and archival institution based in Prague which published the *Herald of the Ukrainian Sich Rifleman*. Co-founded the *Zhuravli* publishing house with Antin Lotots'kyi. Edited the first volume of *The Ukrainian Sich Rifleman — A Historical Sketch*. Editor of periodicals: *Rohatynets'* and *Rohatyns'ke Slovo*.

3. *Osyp Diachyshyn*: PETRO BIHUS (1882-1966)

Excerpted from *Cherche, moie ridne selo* (Cherche, my native village) *Dobra Knyzhka*, no. 185 (Toronto, 1969).

Pedagogue, school administrator in Pidhoroddia near Rohatyn, Prosvita activist, secretary of Rohatyn's Ukrainian Secondary School *Building Committee*, dedicated cooperatives activist. Under his leadership, Rohatynshchyna organized a dairy cooperative, and constructed a building for the cooperatives offices.

4. *Andrii Kachor*: VIKTOR VAKULOVS'KYI (?-1974)

Agronomist, cooperatives activist in Rohatyn Region 1928-1939. Representative of the Sils'kyi Hospodar Society (The Rural Farmer) in the Rohatyn Region.

5. *Myroslav Semchysyn*: DR. ILLIA VYTANOVYCH (1899-1975)

Historian, economist, sociologist, pedagogue, cooperatives activist. Member of the Shevchenko Scientific Society (1933), founder of its committee on Economics, Statistics and Sociology, head of its committee on modern Ukrainian history. Economics editor for the *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* edited by Volodymyr Kubiiiovych (Paris and New York: Molode Zhyttia for NTSh 1955-1979). Author of over three hundred position papers. Best known for his monumental work *Istoriia*



*Ukrains'koho kooperatyvnoho rukhu*, a history of the Ukrainian cooperatives movement published in New York by the Tovarystvo Ukrains'koi Kooperatsii, in 1964 (624 pgs.).

6. *Stepan Skrobach*: MONSIGNOR STEPAN HORODETS'KYI (1893-1928)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, pastor of Verbylivtsi (1891-1928) and dean of Rohatyn Region from 1903-1927. Community activist of the Rohatyn Region. Organizer and benefactor of political, economic and cultural endeavors. Head of the board of directors of the Ridna Shkola Society which administered the Ukrainian schools of Rohatyn, and one of its benefactors. Honored member of the Prosvita Society (1925). Noteworthy member of the Ukrainian National Democratic Organization and its leader for the Rohatyn area.

7. *Dr. Oleh Kudryk*: ANDRII HRYVNAK (1897-1969)

Party Secretary of the Rohatyn district Ukrainian Socialist Radical Party (USRP) (1930), and USRP representative to the Polish Parliament (1933); head of Rohatyn branch of Prosvita (1932); organizer of Kamenari groups; head of National Union of Ukrainian Progressive Youth in memory of M. Drahomanov (1938). Visited the United States in 1934 on invitation of the Ukrainian emigré community of Rochester, New York.

8. *Dr. Oleh Kudryk*: ANDRII AND ARKADIIA GURGULA

Teachers at the Ukrainian elementary school in Rohatyn; Andrii Gurgula was also principal of the school from 1906-1922; helped establish the Ukrainian dormitory in Rohatyn (1901). Arkadiia Gurgula was the first head of the Rohatyn branch of the Union of Ukrainian Women (1925).

9. *Dr. Myroslav Liber*: OSYD DIACHYSHYN (1910-1989)

Osyd Diachyshyn, author of a 142-page monograph *Cherche, my native village*, arrived in Canada at the age of nineteen and immediately joined a theatrical group with the Prosvita Society in Montreal. In 1933 he was one of the founders of Prosvita in Lachine, a suburb of Montreal, settling there with his wife in 1935. He organized a branch of the Ukrainian National Association in Lachine (1942), aided countless Ukrainian immigrants (1950), and tirelessly worked for the Canadian Ukrainian Committee, which voted in 1985 to bestow upon him the Gold Medal of Shevchenko.

10. *Stepan Goliash*: VASYL' IVAKHIV ALIAS "ROS" AND "SONAR" (1911-1943)

Upon graduation from the Ukrainian *gymnasium* in Rohatyn in 1930, Vasyli' Ivakhiv was active in the OUN (Organization of Ukrainian Nationalists established in Vienna in 1929 by representatives of the underground Ukrainian Military Organization and various student groups) whose goal was to continue the armed struggle against the Poles by means of individual acts of terror. Together with Hryhorii Goliash, he organized army training courses for which he was twice arrested. He then went underground, training young men for the Ukrainian Insurgent Army (UPA). At the end of 1942, he was assigned to the Northern UPA where he held the rank of captain. He died in battle against the Germans in 1943.

11. *Dr. Oleh Kudryk*: IULIAN KAMENETS'KYI 1892-1973

From 1920-1939 Iulian Kamenets'kyi exercised great influence over the youth he encountered as a teacher in the *gymnasia* of Iavoriv and Rohatyn, especially in Rohatyn, where he was a leader of the Plast organization and where he developed his anti-alcohol and anti-nicotine society Vidrozhennia (Renaissance). As this activism began to gain national recognition, he moved his Vidrozhennia headquarters to L'viv and began to publish a newsletter by the same name. He was an exceptional teacher of history and geography, and also a superb organizer of summer camps and educational field trips. He was head of the Teachers' Association in Rohatyn, fought in the Ukrainian Galician Army during World War I, organized the Society for the Protection of the Graves of Ukrainian Soldiers Fallen in Battle. He left Rohatyn in 1941 for Stanislaviv, from 1945-1949 he was in Austria, becoming the head of the Plast organization for all of Austria; left for America in 1949, where he was one of the founders of the Ukrainian Museum in Chicago.

12. *Vasyl' Kryvous*: AUTOBIOGRAPHY (1893-1969)

Graduated from teachers' college in 1914, whereupon he volunteered for the Ukrainian Riflemen of the Sich. In 1922, he began his teaching career with the Ridna Shkola Society in Rohatyn, where he worked until 1944. He also was a Prosvita activist and head of the Rohatyn branch from 1927 to 1937. A lover of music, he directed various choirs. Emigrated in 1944 to Austria and Germany, finally to Toronto in 1948.

13. *Falyna Liubinet's'ka*: FATHER TEODOSII KUDRYK (1881-1951)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest and Canon of the Archbishop's Chancellery, brother of Father Pavlo Kudryk, whom he succeeded as pastor of Rohatyn in 1920. Dean of Rohatyn Region 1936-1944; teacher of religion and theological subjects at the Rohatyn *gymnasium*, as well as director of the Minor Seminary in Rohatyn (1930-1939). Maintained a high level of religious life in the four churches of Rohatyn: Church of the Nativity of the Blessed Virgin, Church of the Holy Spirit, Church of St. Nicholas and Church of SS. Peter and Paul, guiding the brotherhoods and sodalities, and organizing retreats and other spiritually uplifting activities. His wife, Olha (1882-1942), was also active in social and religious organizations including a tenure as head of the Union of Ukrainian Women. Father Teodosii was also active in Prosvita, Ridna Shkola and Narodna Torhivlia. From 1944, he continued to serve Ukrainians in Germany until his death.

14. *Oleh Rohatynets'*: FATHER PAVLO KUDRYK (1865-1920)

Pastor of Rohatyn from the 1890s to 1920. Ukrainian Catholic (Uniate) priest, community and political activist. Married Irene Herasymovych, daughter of the Chief Justice of the Rohatyn County Court. They had four children: Vera, Daria, Iurko and Borys (the composer Dr. Borys Kudryk). One of the co-founders of the Ukrainian *gymnasium* in Rohatyn; co-founder and manager of the Ukrainian dormitory (1901-1902); one of the organizers of Rohatyn Prosvita Branch and its head in 1906. Promoter and enthusiast of the Sich organization. In 1911 he founded the Ukrainian Savings Bank (Rus'ka Kasa) in Rohatyn (aided by Mykola Kapusta, who later became the bank's director).

15. *Andrii Kachor*: STEPAN KUZYK (1888-1947)

Lawyer, trade and credit union leader in the Rohatyn Region, and UNDO representative to the Polish Parliament (1928-1935). Member of the board of directors of *Dilo*; member of the executive board of Tsentrobank in L'viv; trustee of the Audit Union of Ukrainian Cooperatives (RSUK) in L'viv. In 1914, he volunteered to the Ukrainian Riflemen of the Sich and was a Russian prisoner of war until the 1917 Revolution. Served the Ukrain's'ka Narodna Respublika in the Ministry of Foreign Affairs; legal advisor to the Ukrainian embassy in Turkey. Involved in the grass roots cooperative movement, was head of the Rohatyn District Union of Cooperatives from 1924-1935. From 1925-1944, he served on the Supervisory Council of Narodna Torhivlia in L'viv, and held the post of director of Tsentrobank from 1935-1939, from 1941 to 1944. Died in Bavaria in 1947.

16. *M.U.B.-S.S.*: ANTIN LOTOTS'KYI (1881-1954)

Well-known Ukrainian author, journalist, editor, publisher and educator. He had already published three books when he joined the teaching staff of the Ukrainian *gymnasium* in Rohatyn in 1911-12. There he was one of the leaders of the students' Moloda Sich until 1914, when he volunteered for the Legion of the Ukrainian Riflemen of the Sich. It was in Rohatyn that he met Mykola Uhryn-Bezhrishnyi, a fellow teacher, with whom he co-edited various periodical publications of the Ukrainian Riflemen (*The Herald of the Press Quarters of the Sich Riflemen*, *Chervona Kalyna*, and *Samo-Okhotnyk*, *The Volunteer*). During the post-World War I Polish occupation they co-edited *The Rohatynets'*, a monthly magazine, and jointly prepared a grammar of the Ukrainian language. In the 1920s they co-edited various books released by the publishing house they co-founded, *Zhuravli*. They were so often co-workers, that they were popularly referred to by their joint initials "MUBAL." Lotots'kyi published a prodigious number of solo works as well, printed by *Zhuravli* in the 1920s and 1930s under his own and various pen names. Many titles were reprinted in the West in the 1950s and 1960s. His contributions to Ukrainian literature include poetry, drama, historical novels, translations, re-telling of legends and a host of well-loved children's books.

17. *Orysia Lonchyna*: FALYNA LIUBINET'S'KA (1903-1988)

Reprinted with permission of the author from *Nashe Zhyttia* (Our Life) UNWLA (New York, February 1989) p. 33.

A dedicated educator and leader of youth in Ukraine and in Detroit, her home in the diaspora. She was born into a priest's family in the Rohatyn Region, graduated from the Ukrainian *gymnasium* in L'viv, attended the Ukrainian Secret University and completed her masters in humanistics at the Polish University in L'viv. She taught at the Ridna Shkola *gymnasium* in Ternopil, at the State *gymnasium* in Stanislaviv and at the Basilian *gymnasium* in L'viv until the Second World War. From 1939-1941 she taught at the Pedagogical Institute in L'viv. From 1941-1944 she worked for the Ukrainian Central Committee Social Works division. From 1949 until her death, she devoted her free time to the Detroit Ukrainian community, helping to organize a school of Ukrainian studies and as an active member of the Ukrainian Women's League of America.

18. *Mykhailo Lial'ka*: IVAN MAHMET (1906-1986)

Ivan Mahmet, author of memoirs about Zhovchiv, his native village (see VII.7.) was a born educator and leader. His talents, as he applied them to Prosvita and Luh

activity in Zhovchiv, were recognized by his school chum Father Mykhailo Dzera, who, as pastor of Lunashkiv in 1934, invited Mahmet to teach elementary school there. Later, M. Vodonos, the director of Rohatyn's Ridna Shkola, recruited him to teach in Rohatyn. Mahmet emigrated to Paraguay, where together with O. Paduchak he founded Prosvita organizations in Asunción and in Encarnación and later near Buenos Aires, Argentina.

#### 19. *Antin Kushchyns'kyi*: OMELIAN PADUCHAK AND HIS ARCHIVES

Omelian Illia Paduchak (1885-?) was a member of the directorship of the Pan-American Ukrainian Conference and President of the Ukrainian Central Political Representation for Paraguay from 1949 until his death. Born in Lypytsia Horishna in the Rohatyn Region, he emigrated at the age of nineteen, spending sixteen years in an adventurous, peripatetic lifestyle which took him through Argentina, Bolivia, Peru, Ecuador and a period of working on the Panama Canal. He ultimately settled in Paraguay in 1918, and simultaneously ran a store, cattle farming and lumbering businesses until 1937, when he retired from such enterprises to concentrate on serious Ukrainian community work in Asunción. Together with I. Mahmet, I. Piliatyns'kyi and I. Martynets', he founded Prosvita in Asunción in 1937. In 1946, he founded and directed the Ukrainian Relief Committee, a division of the Paraguayan Red Cross (together with A. Bielopolski and Pistirovs'kyi) Paduchak worked feverishly to process visas to Paraguay for all Ukrainians who requested entry (some thirty-two thousand). If not for the reversal of the United States and British restrictions on immigration, Paraguay would have become a great Ukrainian cultural center in the diaspora. His immense archives are rich in correspondence of historical significance.

#### 20. *Lidia Petriv Bobovnyk*: FATHER MYKHAILO PETRIV (1885-1950)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, ordained in 1912. Army chaplain for the Ukrainian Galician Army during World War I. Was assigned as pastor of Pidkamin' (Rohatyn Region) in 1924, where he built a Ukrainian community center which housed a Prosvita reading room, a coop food store, the Sils'kyi Hospodar Society offices and provided an auditorium with a stage for theatrical productions and choral performances. He taught his villagers agricultural techniques (including apiary and orchard management) and promoted their economic self-sufficiency. In 1946, he was arrested by the Bolsheviks and died in a Siberian concentration camp.

#### 21. *Dr. Oleh Kudryk*: IVAN PORYTKO (1895-1980)

Born in Kniahynychi (Rohatyn Region), graduate of the Rohatyn Ridna Shkola *gymnasium*, fought in the ranks of the Ukrainian Riflemen of the Sich and served as an officer of the Ukrainian Galician Army. He studied international trade in Vienna, completing his studies in L'viv and becoming a cooperative movement activist in Rohatyn. He was the Rohatyn Region representative of the secret Ukrainian Military Organization (UVO) and joined the political work of UNDO in Rohatyn. When Stepan Kuzyk, head of the District Union of Coops in Rohatyn left to take the directorship of the Central Cooperative Bank in L'viv, Ivan Porytko advanced to the directorship of the Okruzhnyi Soiuz of Ukrainian Cooperatives of Rohatyn. Member of Rohatyn's Stauropygial Brotherhood, member of Ukrainbank. In Philadelphia, Ivan Porytko headed the Social Services Committee for Ukrainian War Veterans and was

a Board Member of the United Ukrainian-American Relief Committee (ZUADK). He was a director of the Ukrainian Savings Bank "Shchadnytsia," head of the Association of Ukrainian Veterans in the USA and head of the *Chervona Kalyna* publishing house.

22. *Ulana Lubovych*: HANNA DMYTERKO RATYCH (1893-1981)

In 1913, Hanna Dmyterko joined the women's division (the "zhinocha chota" headed by Olena Stepanivna) of the Society of the Riflemen of the Sich II which grew out of the Sich fitness society under Roman Dashkevych. In 1914, she received her official Sich "insignia of honor." With the beginning of World War I, when the Riflemen of the Sich I and II joined to form the Legion of the Ukrainian Riflemen of the Sich, she was assigned to the first company under the command of Ivan Chmola, trained near L'viv (active army training for men was conducted near Stryi), and was one of eighteen women in this supporting division. She was one of only three women who gained permission, and that with great difficulty, for active army duty. She was sent to the front in the region of Bolekhiv, took part in a battle near Lysovychi, and the 1915 campaign from the Carpathians to Stryi and participated in all Sich activities until 1922, including the march on L'viv and the retreat beyond the Zbruch River. She married Vasyl' Ratych in 1919. The Ratych family moved to Rohatyn (they had four sons) where she was an active member of the women's *hromada*, of Ridna Shkola, Prosvita, Plast youth organization and also organized a branch of the Mykola Lysenko Music Institute in Rohatyn. She died in New Brunswick, New Jersey.

23. *Ulana Lubovych*: VASYL' RATYCH (1888-1953)

Studied languages and history at L'viv University, joined the ranks of the Legion of the Ukrainian Riflemen of the Sich in 1915, (where he met and married Hanna Dmyterko in 1919) and participated in all campaigns of the Sich and Ukrainian Galician Army until 1922. Managed to return to Galicia, settling his family in Rohatyn, where he taught at the Rohatyn *gymnasium* and for many years managed the Ridna Shkola dormitory. Was retained by the Bolsheviks in 1939 as a teacher of Ukrainian language. In 1941, was elementary schools inspector for the Rohatyn district. Taught Ukrainian language in the teachers' college organized in Rohatyn under German occupation. Was head of the Rohatyn Teachers' Association until 1944. Emigrated to New Jersey in 1949. Member of the Shevchenko Scientific Society and supporter of the Ukrainian Free University and Ukrainian Free Academy of Sciences until his death.

24. *Very Rev. Dr. Ivan Muzychka*: FATHER VASYL' SOLOVII (1890-1971)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest. Father Solovii came to Pukiv as its new pastor in 1913, a young priest assigned to a "difficult" parish. By 1914, he had influenced the village so much that of all of the villages contributing volunteers to the Ukrainian Riflemen of the Sich, none produced more than Pukiv. By 1933 he had built a large Ukrainian community center (the biggest in the district), housing two cooperatives and several cultural organizations. A talented preacher-orator, a true leader of the people, he shed light on how to apply the Gospel to current events. A talented singer, he inspired a love for the beauty of the liturgy and organized a choir which was known throughout the region. The spiritual life of Pukiv (the brother-

hoods, the Marian Sodality, the Aspostleship of Prayer) flourished under his leadership, as did the community organizations at Pukiv in which he was also very much involved.

25. *Myroslav Kal'ba*: FATHER HRYHORII SKASKIV (1883-1957)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, ordained in 1908. Arrested by the Russians during the First World War, causing a mass demonstration near his prison by the villagers of Kutkivtsi and Ternopil, who gained his release. Honored by the Ukrainian Government (ZUNR) and given the rank and title of Kryloshanyyn by the Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi. Pastor of Dobryniv from 1923-1944. Head of the Sils'kyi Hospodar Ukrainian Agricultural Association in Rohatyn for many years. Emigrated to Argentina in 1947 and to Detroit in 1951.

26. *O. Khaburs'ka-Pochaps'ka*: FATHER DMYTRO KHABURS'KYI (1887-1958)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, ordained in 1912. Born in Babukhiv (Rohatyn Region), married Olena Rudnyts'ka (1890-1958), daughter of the pastor of Iunashkiv. Pastor of Iavche (1920-1953) and Dobryniv (1953-1958). In Iavche, organized a Prosvita reading room and theater group, taught agricultural courses while his wife taught first aid. In 1923, built his first reading room. In 1926, built a Ukrainian community center which housed the Prosvita library, the cooperative store, a stage for theatrical productions and provided offices for various organizations. In 1934, he built a two-story schoolhouse, crowning his community accomplishments in Iavche.

27. *Dr. Vasyl' Lentsyk*: FATHER IVAN SHCHERBANIUK (?-1964)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, assistant pastor of Potik in the Rohatyn Region (1913), pastor of Ivanovets' near Zhydachiv (1914), later pastor of Bukachivtsi Dean of the Burshtyn deanery. Member of the board of directors of the Ridna Shkola Society in Rohatyn. When the Ukrainian *gymnasium* of Rohatyn was closed as a result of the 1930 "pacification" of Galicia, it was Father Shcherbaniuk, then pastor of Verbylivtsi, who requested the Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi to open a minor seminary in Rohatyn, ensuring further studies for the hundreds of secondary students left without a school.

28. *Volodymyr Iavors'kyi*: FATHER IOSYF SAS-IAVORS'KYI (1857-1940)

Ukrainian Catholic (Uniate) priest, completed *gymnasium* in Sambir (1879), attended the Theological Seminary in L'viv and was ordained in 1884. Pastor of Putiatyntsi until 1899. Succeeded Monsignor Horodets'kyi as dean of the Rohatyn deanery from 1928-1936, while pastor of Luchyntsi. Prominent civic and cultural leader in the Rohatyn Region.

29. *Dr. Pavlo Pundii*: UKRAINIAN PHYSICIANS OF THE ROHATYN REGION

In 1894 a School of Medicine was created at L'viv University. In 1910, the Ukrainian Medical Association was organized in L'viv. After World War I, Ukrainian physicians opened practices in Rohatyn and the surrounding villages, but there was no hospital in Rohatyn, only a small ambulatory, run by the Polish nuns in their convent, where the Ukrainian Dr. Vasyl' Haliarevych attended patients. The author gives

a list of Ukrainian physicians who practiced in the Rohatyn Region before the Second World War.

## VII. PLACES

### 1. *Stepan Skrobach*: REGISTER OF CITIES, TOWNS AND VILLAGES OF THE ROHATYN REGION

For each entry in this listing, the author provides: the place name as used before the Second World War (current Soviet usage, when different, is given parenthetically); geographical location (distance from Rohatyn, natural boundaries); landmarks; churches; historical documentation (date of first documented reference); schools and other organizations, cultural and economic; industry; and population statistics for 1935/36: number of Ukrainians (Eastern Rite Catholics), "Latynnyky" (Latin-Rite Catholics who shared Ukrainian language and culture, but whose national identity was ambiguous), Evangelicals and Jews.

Sources used include: The *Local Castle and Regional Court Registers* for historical references; population figures are taken from the *Schematism of the L'viv Archeparchy for the Year 1935-36*; *Vasyl' Ivantsiv's Pryvit Tobi Ukraino*, a monograph about the village of Putiatyntsi (Rochester, 1971); and *Dmytro Pasichnyk's Nasha Slava*, a collection of ethnographic descriptions of villages and towns in Southern Rohatynshchyna (Winnipeg, 1954).

What follows is a list of the place-name entries covered in this section:

Babyntsi	Kinashiv
Babukhiv	Kleshchivna (Klishchivna)
Benkivtsi	Kniahynychi
Byblo (Naberezhne)	Kozara (Kozari)
Bovshiv	Kolokolyn
Bolshivtsi (Bilshivtsi)	Koniushky
Burshtyn	Korostovychi
Vasiuchyn	Kukil'nyky
Verbylivtsi	Kunychi
Vyspa	Kuropatnyky
Vyshniv	Lypytsia Horishnia (Verkhnia Lypytsia)
Voskresintsi	Lypytsia Dolishna (Nyzhnia Lypytsia)
Haniivtsi (Prydnistrovia)	Lukavets' Vyshnivs'kyi
Hryhoriv	Luchyntsi
Danyl'che	Liubsha
Dehova	Martyniv Novyi (Novyi Martyniv)
Demeshkivtsi	Martyniv Staryi (Staryi Martyniv)
Demianiv	Melna (Mel'na)
Dytiatyn	Nastashchyn (Nastashyne)
Dychky	Nimshyn
Dobryniv	Ozeriany
Dolyniany	Obelnytsia
Zhelybory (Zhalibory)	Perenivka (Perunivka)
Zhovchiv (Kalynivka)	Pidhoroddia
Zhuriv	Pidvynnia
Zalaniv	Pidkamin'
Zalypia	Pidmykhailivtsi
Zaluzha (Zaluzhzhia)	Pidshumliantsi

Pomoniata	Skomorokhy Stari
Poplavnyky	Staseva Volia (Sloboda)
Potik	Striatyn
Psary (Pryozerne)	Tenetnyky
Pukiv	Uizd
Putiatyntsi	Firleiv (Lypivka)
Rizdviany	Fraha (lahodivka)
Rohatyn	Khokhoniv
Ruda	Chahriv
Svystil'nyky (Svitanok)	Cherniv
Sernyky Horishni (Sarnyky)	Chesnyky
Sernyky Dolishni (Podillia)	Cherche
Sernyky Seredni (Dibrova)	Iunashkiv
Skomorokhy Novi	Iabluniv
	Iavche

2. *Mykhailo Khuda*: THE VILLAGE OF BYBLO (CURRENTLY NABEREZHNE)
3. *Hryhorii Fedoryk*: THE VILLAGE OF BENKIVTSI
4. *Dr. Ivan Voichyshyn*: THE TOWN OF BURSHTYN
5. *Myroslav Bekish*: THE VILLAGE OF DEMIANIV
6. *Ivan Iurkiv*: THE VILLAGE OF DOBRYNIV
7. *Ivan Mahmet*: THE VILLAGE OF ZHOVCHIV
8. *Mykhailo Lia'ka*: MORE ABOUT ZHOVCHIV
9. *M. V.*: THE VILLAGE OF ZHELYBORY
10. *Vasyl' Matsuk*: THE VILLAGE OF KONIUSHKY
11. *Vasyl' Semegen and Mykhailo Lypyts'kyi*: THE VILLAGE OF LYPYTSIA DOLISHNA
12. *Volodymyr Iavors'kyi*: THE VILLAGE OF LUCHYNTSI
13. *Olha Udak-Konopka*: The VILLAGE OF PIDHORODDIA
14. *Very Rev. Dr. Ivan Muzychka, Myron Pazii, and Myron Klymtyv*: THE VILLAGE OF PUKIV
15. *Volodymyr Iavors'kyi*: THE VILLAGE PUTIATYNTSI
16. *Lidia Petriv Bobovnyk*: THE VILLAGE OF PIDKAMIN'
17. *Maria Iemets'*: THE VILLAGE OF RUDA (Reprinted from Svoboda No. 155 Jersey City August 1969)
18. *Volodymyr Khodak*: THE VILLAGES OF STARI SKOMOROKHY AND NOVI SKOMOROKHY
19. *Ivan Padyk*: THE HISTORICAL TOWN OF STRIATYN
20. *Sofron Shtyrkalo*: THE VILLAGE OF KHOKHONIV
21. *Myroslav Basliadyns'kyi and Myroslav Liber*: THE VILLAGE OF CHERCHE (RESORT VILLAGE)
22. *Vasyl' Matsuk*: THE ADMINISTRATION OF THE COUNTY OF KONIUSHKY, 1935-1939



## VIII. MEMOIRS

1. *Maria Prokopovych-Holod*: MY CHILDHOOD IN IUNASHKIV (Poems)
2. *Falyna Liubinets'ka*: IN THE CAPTIVITY OF MY REMINISCENCES
3. *N.N. Koniushets'kyi* (anonymous former resident of *Koniushky*): THE PACIFICATION (1930) IN KONIUŠKY
4. *Very Reverend O. Prystai*: A HOLIDAY IN ZHURIV; Excerpted from *Z Truskavtsia u Svit Khmaroderiv* (From Truskavets into the World of Skyscrapers)
5. *Andrii Dzedzyk*: PICTURES FROM MY CHILDHOOD IN CHERCHE
6. *Dr. Iurii Gerych*: SHCHE NE VMERLA UKRAINA ("Ukraine has not yet succumbed", the Ukrainian national anthem IN BEREZA KARTUZ'KA
7. *Dr. Andrii Bilins'kyi*: MY CHILDHOOD IN ROHATYN
8. *Omelian M. Stryis'kyi*: MY LAW PRACTICE IN ROHATYN
9. *Ivan Padyk*: THE TRAGEDY OF KULIEBA (The Soviet Occupation)
10. *Andrii Il'kiv*: COMMEMORATING SHEVCHENKO
11. *Iaroslav Pastushenko*: THE THREAT UKRAINIAN GYMNASIUM STUDENTS POSED TO THE POLISH SUPERPOWER — Reminiscences of a Rohatyn student
12. *Nadia Dzydzan*: ZORIA SOCIETY OF UKRAINIAN CRAFTSMEN IN ROHATYN
13. *Oleksander Bilyk*: IN THE MARSHLANDS NEAR ROHATYN

## PART II. NARRATIVE SUPPLEMENT

### ROHATYN

(Based on Dr. Osyp Kravcheniuk)

#### SOURCES

Although the circumstances of its origins are not altogether clear, Rohatyn, a town on the Hnyla Lypa River, a left bank tributary of the Dnister, has held a relatively prominent position in Southwestern Ukraine at least from the middle of the fifteenth century, when it was a *starostvo*, that is, a district center within the *Wojevodztwo Ruskie* of the Polish crown. As such, it was the seat of the Polish *starosta*, a deputy of the King, who administered all routine affairs for Rohatyn and its surrounding area from the castle court, as well as the location of the land court and the chamberlain court to which various grievances were addressed. The records of these local courts and administrative offices were kept in the district centers and are the most important primary sources we have for the study of the Ukrainian territory then under the Polish crown.

In his valuable study, "Rohatyn, miasto krolewskie" (1913), Jan Sas-Zubrzycki (an architect and professor at the L'viv Polytechnic) writes that Rohatyn is a city "humble and silent," belying the major role it has played in the culture, defense and economy of Galicia. He bemoans the paucity of information about Rohatyn's past and the absence in Rohatyn of important municipal records.

Indeed, all court records of Western Ukraine were moved in 1789 by the Austrian government from their local storage places to the administrative capital, L'viv, where they were consolidated in the Bernardine Monastery. In this repository, called the Documentation Office for Early Castle and Land Court Records, they were comprehensively inventoried and indexed for easy reference. This was important to the Austrians, since once the Polish court system was discontinued in Galicia, the new authorities needed a source for verification of various claims of noble privilege, property ownership, inheritance etc. The Rohatyn municipal records were not brought into the archives, however, until 1887, (the Bernardine Archives had been renamed the Provincial Archives of the Early Castle and Land Court Records in 1978) and by then all but the records for 1688-1729 were lost. The earlier documents must have been destroyed during the numerous Tatar attacks on Rohatyn in the sixteenth century, or during the Polish-Russian War of 1706-07, or damaged by some other circumstance of human neglect or natural disaster. Since 1939, the municipal records of Rohatyn are kept in the Soviet-reorganized Provincial Archives (renamed

the Central State Historical Archives of the SSR) in L'viv.<sup>1</sup> There is also considerable information about Rohatyn in the twenty-five volume *Local Castle and Regional Court Registers* (volume 21, L'viv, 1898-1911) found in these same Archives.

Besides Zubrzycki's work, secondary sources include a short fourteen-page study of Rohatyn by Mieczysław Dunin Wasowicz (a native of Dobromyl') entitled *Rohatyn, miasto Krolewskie: Krótka opis tego miejsca* (Krakow, 1869); a long entry under Rohatyn in the Geographical Dictionary of the Polish Crown (*Słownik Geograficzny Krolewstwa Polskiego*); and a geological description of the Rohatyn district by Wawrzyniec Teisseyre (1896).

More details about Rohatyn are available from the works of Ukrainian authors, historians Stepan Tomashivs'kyi and Mykhailo Hrushevs'kyi, and individual volumes of the *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka* (*Notes of the Shevchenko Scientific Society*) (L'viv 1892-1937; Paris, NY, Munich 1948-present) especially the pre-1914 volumes.

Finally, Dr. Kravcheniuk lists an unpublished work in manuscript by Dr. Mykhailo Pyrih "Rohatyn, the city and its surrounding villages: an educational, cultural and political retrospective." In addition, this memorial volume draws on several published and unpublished monographs and personal memoirs in Ukrainian, written by those who have eye-witnessed more recent periods of the history of Rohatyn and the Rohatyn Region.

#### THE ORIGINS OF ROHATYN

We do not know exactly when the site of Rohatyn was first settled. One theory (of Dr. Mykhailo Pyrih, based on his reading of Iaroslav Pasternak's research) is that there was a settlement as early as 400 AD, during which time horned animals were pastured on the lowlands near the Hnyla Lypa River. Another theory (which Dr. Pyrih cites from a 1926 issue of *The Rohatynets*, a periodical published briefly in Rohatyn) is that this site, at the intersection of four roads, was once the location of a market where horned animals were traded. Hence, the name Rohatyn (rih/roh =horn). In any case, Jan Sas-Zubrzycki agrees that the origins of Rohatyn by any name do go fairly far back, because in the fourteenth century there existed on this site a settlement or farmstead called Pylypivtsi. He contends that the earliest documented use of "Rohatyn" is in a letter dated 15 May 1390 from Pope Boniface IX to Erich, bishop of Peremys'l in which he mentions that "the town of Rohatyn, and the castle of Olesko and Tustan in the Halych diocese, with their surroundings, villages and all resources," were given by Wladislaw Opolski (the Polish vassal who ruled Galicia for the Hungarian King Louis from 1372-1378) to the Galician church. According to Zubrzycki, there existed in the municipal archives before the First World War, a parchment dated 1532, which documented a crown privilege on the basis of which Wolczko Presluchych raised his village Pylypivtsi to the status of a town and gave it the name Rohatyn. This document later came to rest in the Bernardine Archives in L'viv and was published by Antoni Prochazka in his *Metryki Archiwalne* (L'viv, 1890, p. 22).

Zubrzycki examined the Bernardine Archives copy and the one published by Prochazka, and comes to the conclusion that they both identically support his the-

<sup>1</sup>Patricia Kennedy Grimsted: "Early Records in L'viv Archives" *The Slavonic and East European Review*, 60, Nr. 3 (July 1982)

ory that near Pylypivtsi there existed an earlier fortification called Rohatyn and that in 1415 Wolczko Presluchych chose to rename his village after the earlier settlement. This does not, however, entirely explain why in the 1390 document Rohatyn is referred to as "oppidum" or fortified town; or why in the court order of 24 June 1433 signed by Wladislaw Jagiello, the King grants Mykola Porava of Lublin two hundred *hryvni* in the crown holding of Rohatyn. This would suggest that after 1415 Rohatyn somehow had become part of the holdings of the Polish crown, whereas, in fact, before the middle of the fifteenth century, the Rohatyn area was an autonomous *starostvo*. (We have a letter dated 10 February 1444 identifying Mykola Porava as *starosta* of Rohatyn and Halych). Perhaps not all of Rohatyn belonged to the holdings of the Polish crown in the second half of the fifteenth century. We know that sometime circa 1640 the town or part of it was held by the Poray family of Chodecz as a mortgage for lending a large sum of money to King Casimir and that the King issued a document in 1462 confirming that a General Iakiv of Lublin sold his section of the holdings, specifically the town of Rohatyn and sixteen listed villages, to the honorable Sir Stanislav of Chodecz, a *starosta* of Halych. Balins'ki and Lipinski (1885-87) assume that Rohatyn was already part of the holdings of the crown in the beginning of the fifteenth century, and that when Casimir borrowed money circa 1460, he gave a lien on the property, which was returned to the crown only after the death of Otto Poray of Chodecz in 1534.

This Otto of Chodecz, *voyevoda* of Sandomierz and *starosta* in the *Wojewodztwo Ruskie*, wrote in 1523 of privileges being granted the citizens of Rohatyn, including suspension of duties on sale of meat under specific conditions and designation of market dates. We also have a 1535 document, a decree of Sigismund I, in which he refers to "our town Rohatyn", guaranteeing it Magdeburg Law, relieving it of duties on oats, chickens, eggs and cheese, allowing free use of the forests and promising better defense against Tatar attacks. Rohatyn flourished during the years of Sigismund's reign (1506-1548). In 1539, permission was granted to build a town hall in the marketplace, including a store for selling cloth, the proceeds of which would be earmarked for the maintenance of the town's planned fortifications. Zubrzycki believes, however, that these new fortifications were never built, because in 1572 documents still refer to the old town, surrounded by a fence not a wall. There are only traces left of these fortifications today, part of the earthen wall moat. Surely, at one time, the "old town" was tightly sealed, protected by a thick stone wall with gates secured with drawbridges which dropped over the protective moat, as we know was the case in L'viv and Halych.

In modern times, Rohatyn's "old town" section was comprised of its former "suburbs" Babyntsi, Za Vodoyu ("beyond the Hnyla Lypa River"), Na Vulytsiakh ("on the streets") and Nove Misto ("new town"), which testifies to the fact that old Rohatyn was no small town.

In the sixteenth century the Ukrainian Gothic style wooden Church of the Holy Spirit was built. Records dated 1564 reveal that Rohatyn had 115 farmers, 18 warehousemen, 36 burghers on the earthen wall and that they all paid rent to the castle. In the new section of town, called "Zaparkannia" ("beyond the fence") there lived 100 farmers and 11 warehousemen. They also kept homes near the castle within the city walls. The *starosta* of the "new town" was Boratynski.

In the second half of the sixteenth century, King Sigismund I, on the request of Rohatyn *starosta* Jan Firleiv, allowed the annexation to Rohatyn of land where a castle once stood.

One hundred years later, in 1663, we have a description of the approach to the castle from the town through a cemetery surrounded by an earthen wall. From its description, Zubrzycki assumes it must be a later castle, since the original castle no longer existed in 1567.

In 1663, Rohatyn had 140 houses (107 large, 33 smaller) in its "old town" center and 31 houses in its "new town" around the central core. There were six sod houses on the earthen wall around the town and only four small houses in the clay lands surrounding the fortifications. Rohatyn's burghers complained of the excessive tolls they paid when using the horse and cart *pidvody* to transport Tatar or Cossack officials, foreign emissaries and ambassadors. They also bemoaned the fact that the fields of the suburb of Babyntsi lay waste, destroyed by the various enemies and soldiers who passed through them. During this time Rohatyn had the following guilds: tailors, cobblers, butchers, barrelmakers, weavers, bakers, furriers, musicians, blacksmiths, loggers, locksmiths, swordmakers and harnessmakers.

Two decades later, Rohatyn suffered at the hands of the Tatars, who, as allies of the Turks, passed through Rohatyn on their way to the great battle near Vienna (1683). The Tatars lead a nomadic life in the meadows between Rohatyn and Perenyvka and between Pidvynnia and Pukiv, from where they attacked the villages. They pillaged and murdered, burned churches (Pidvynnia and Zalypia) and destroyed crosses on the roadways. The Tatar dead were buried in the meadowland. The villagers who died were buried in the lower part of the cemetery of the Church of the Holy Spirit where there is, to this day, a stone cross with an inscription in Old Church Slavonic dated 1683. At this time, the parishioners of Rohatyn's Church of the Nativity of the Virgin Mary (a seventeenth century stone church) also erected a tall oak cross (four meters high) in the fields, with a metal plate inscribed R(ik) B(ozhyi) 1683. This cross, erected in gratitude for God's saving Rohatyn's Christians from the Turks, stood until 1916. In 1913, when M. Halushchyns'kyi and M. Uhryn-Bezhrishnyi explored this site, they found many skulls and Turkish swords.

In the eighteenth century, the Rohatyn *starostvo* embraced Rohatyn, the town and its castle, and the villages of: Perenyvka, Firleiv, Pidhoroddia, Zalypia, and Zavadivka whose owner was the castellan Josyf Bilskyi. In 1775, the Austrian government gave the Rohatyn *starostvo* to Zofia Liubomyrska (of a prominent magnate family) in part as compensation for occupying her ancestral lands in Dobromyl'.

In 1880, a railroad was built which connects Rohatyn with Ternopil, Berezhany, Potutory, Khodoriv (through Khodoriv to L'viv) and Stryi. In 1939, two highways linked Rohatyn with L'viv, Peremyshliany, Halych, Stanislaviv, Stryi, Khodoriv, Berezhany and Ternopil.

In 1939, Rohatyn was still a district center. The Rohatyn district (*povit*) was composed of 101 *hromadas* or communities, usually synonymous with "village". On January 1, 1939, the Rohatyn *povit* had a population of 138,720, of which 73 percent or 101,280, were ethnically Ukrainian, 15,025 were indigenous Poles, 3,400 were Polish colonists, 9,240 were *latynnyky*, (ethnically Ukrainians, but Latin Rite Catholics) 9,685 were Jews, 90 Germans and "other". The Church Directory of the L'viv Archeparchy for 1935-36, indicates that the town of Rohatyn itself had a population of 8,100 of which 3,000 were Ukrainian Eastern Rite (Uniate) Catholics, 1,750 were Polish Roman Rite Catholics, 1,000 were Roman Rite Catholics who were otherwise ethnically Ukrainians and 3,250 were Jews. There were four churches associated with the Rohatyn parish and two cemeteries. Ukrainian community life centered around the church and a two-storey red brick building near the Babyntsi neighborhood,

built in 1909 by the Ridna Shkola Society as a Ukrainian secondary school. It housed the offices of several Ukrainian organizations, as well as the Ukrainian educational institutions of the first half of the twentieth century. The Union of Cooperatives also built a three-story building in the 1920s which housed the cooperative food store Narodna Torhivlia. Before the Second World War, Rohatyn was an important Ukrainian commercial center. Wednesday was market day in Rohatyn.

#### COAT OF ARMS AND SEALS OF ROHATYN

Although Rohatyn is not one of the oldest towns of Galicia, it was nonetheless the first to have its own coat of arms. Despite the fact that none of the ancient seals has survived Rohatyn's turbulent history, research has provided us with a fairly detailed picture of the coat of arms. Franciszek Biesiadecki wrote the authoritative *Herb Krolewskiego Miasta Rohatyna* in 1933, publishing his work again three years later with supplements and corrections. In the 1415 document of Wolczko Presluchych by which the village of Pylypivtsi was given the name Rohatyn and brought under Magdeburg Law, the new town was also given the right to imprint in black wax a seal in the middle of which is the antler of a stag and near it the letter "R". A parchment copy of this document, prepared in 1532, was kept in the magistrate's office in Rohatyn until the 1890s when it was transferred to the Bernardine Archives in L'viv. Because of the frequent Tatar attacks on Rohatyn and its frequent devastation, King Sigismund I (1506-1548) issued on 31 January 1535 a decree confirming Magdeburg Law, reducing the burden of taxes and responsibilities, earmarking funds for fortifications and approving the original seal with one difference: the letter "R" was replaced by the letter "B". Perhaps Sigismund I wanted to please his wife, Bona, who was a greedy intrigante and had much political influence. The original "R" must have been restored after the death of Sigismund (1548) or after hers (1557). There are no surviving seals of the period, but copies of seventeenth century documents show that the "R" is back.

After the first partition of Poland (1772) and the transfer of Rohatyn to Austria, the Rohatyn *starostwo* became, by virtue of some transaction, the property of Princess Zofia Liubomirska, and after her death in 1790, came into the hands of Josef Krasinski. Thanks to his efforts, Rohatyn was allowed a magistrate and was allowed to hold four markets every year – 9 January, 3 February, 26 July and 1 November. At this time Rohatyn received a new coat of arms, which we see in a document issued by the Austrian Emperor Franz II on 5 August 1796: "We allow the town of Rohatyn to have its own coat of arms, set vertically on a sky-blue field the antler of a stag with seven points, turned to the right with the letter "R" in gold alongside. We hereby assign and allow the town to have its own seal and to use it without obstacle on all monuments and buildings constructed in the name of the townspeople and to use it on all seals and documents which will be issued in the name of the city and to inscribe the legend "Sigillum Municipii Rohatyn"."

This new coat of arms was a round shield 51 mm in diameter and had a blue field upon which were placed two heraldic symbols: on the right (the left for the viewer) was the gold stag antler with seven points and on the left (the right of the viewer) the gold letter "R". The shield was ringed with a white band 10 mm wide and at the top was a gold star and the inscription in black "Sigillum Municipii Rohatyn". The round field of the shield ringed in white was placed on a violet marbled rectangle (115 x 95 mm) outlined in gold. In the four corners of the rectangle were

placed four other shields, the standards of the regions acquired by Austria after the first partition of Poland.

Reproductions of the Rohatyn coat of arms are also found in three collections: one published by Carl Lind in 1885, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn* (Wien: A. Schroll, 1885, ii, 168), in an unpublished collection kept in the Cracow Industrial Museum and in an unpublished collection prepared by Franz Kovalyshyn kept in the L'viv City Archives showing variations of the seal used in the seventeenth and eighteenth centuries. The coat of arms of Rohatyn displayed on the front cover of this volume was prepared by Maria Petrovych-Wynnycka and is a modification of the coat of arms given to Rohatyn in 1796. It preserves the antler with seven points and the letter "R" and the traditional legend.

## HISTORICAL OVERVIEW

### ROHATYN SHCHYNA'S ANTIQUITY (Based on Dr. Osyp Kravcheniuk)

The earliest traces of human life found in Ukraine are of the Stone Age, some as early as the lower Paleolith, but most abundantly from the Neolith (5000-2500 BC), by which phase man's progress included perfected techniques of producing flint and stone implements, weaving, pottery-making, domestication of animals, primitive agriculture, permanent dwellings and commercial exchange of products. Neolithic homes, settlements, graves, cemeteries and even ancient towns are found from the Kuban to the Dniester and Sian River areas.

We know that Rohatynshchyna must have been densely settled some twenty-five thousand years ago, as flint implements — knives, scrapers, arrowheads — have been found in many areas of the region. Dr. Iaroslav Pasternak in his monumental work *Arkheolohiia Ukrainy* (Toronto, 1961) asserts that the makers of these tools were people indigenous to what is now ethnically Ukrainian territory. The region's geographical and geological characteristics were ideal for early settlement: rivers, deposits of flint, sheltering post-glacial gullies and ravines, thick forests, and good pasture on the mountains and hills characteristic of glacial activity (ex, the mountain "Chortova Hora" between Pukiv and Rohatyn; "Shkovytsia" mountain and "Iazvyny" in Iunashkiv; "Kasova Hora" in Bovshiv, etc.)

Pasternak mentions the village of Kolokolyn as a Bronze Age site (p. 205, Table V); the villages of Tenetnyky and Sernyky for remains of the *Komarivska kultura* (p. 272, Table IX) and Ruda for Bronze Age pottery (p. 283, Table X) and Lypytsia Horishnia as the site of a separate culture, the *Lypyts'ka kultura*. (p. 433)

Interest in the Rohatyn region may have stemmed from the discovery circa 1850 of a stone statue of the Slavonic god *Svitovyt* in the River Lypytsia. The figure — four faces supported by four legs — was partially destroyed on the orders of the local priest and the faces were replaced by a cross. (A photo by Vadym Shcherbakiw's'kyi, chair of archaeology at the Ukrainian Free University in Prague 1921-1945 is extant). In 1889, two hundred burial urns were found in Lypytsia during excavations for the Pidvysoke-Halych railroad line. The pottery was painted in motifs still in use in modern times. Among the ashes were iron knives, buckles, fibulae, clay jugs, bronze earrings, antler horn implements and small metal mirrors. The archaeologist Bohdan Janusz dated this to the Roman era 2-300 AD. Karol Hadaczek (Chair of Archaeo-

logy at L'viv University 1905-1915) on the other hand, believed this to be an indigenous culture developing under the influence of the Classical world. (In 1909-1910 finds were also made in Psary, Babyntsi, Sernyky Horishni and Vyspa). Our knowledge of the Lypyts'ka culture was enlarged by the efforts of Stepan Salyk (see "Memoirs of a Teacher in Lunashkiv and Lypytsia Horishnia") who as a teacher in the 1920s captured the imaginations of his young students enough to employ their aid in reporting any unusual finds unearthed during agricultural activity. He salvaged an impressive collection of archaeological artifacts, as well as paleontological finds and specimens of all sorts (he was a member of the Society of Copernicus and also trained as a taxidermist). Salyk sent his collection to L'viv where each item was identified and catalogued by Iaroslav Pasternak and Jurij Polians'kyi (known for his excellent studies of the Paleolithic). Some of the collection was kept for the Museum of the Shevchenko Scientific Society in L'viv, the duplicates were returned to Salyk for placement in the regional museum in Rohatyn.

#### THE EARLY HISTORICAL PERIOD OF GALICIA (TENTH-FOURTEENTH CENTURIES)

Not until the late tenth century, when Volodymyr the Great of Kiev incorporated Galicia and Volhynia into his realm of Rus' (between 980 and 990), does Western Ukraine receive attention in historical records. Volodymyr founded the town of Halych which replaced Peremyshl as the center of the new principality. Under Volodymyr's successor, Iaroslav the Wise, the realm of Rus' was a unified state, but in 1097, the Princely Assembly of Liubech changed it to a confederation of principalities. Prince *izhoi* Rostyslav (the grandson of Iaroslav the Wise) was recognized as Prince of Halych and his descendants were given the right to rule Galicia (Halychyna).

Volodymyrko (1124-1153), the grandson of Rostyslav, made Halych a vibrant capital of the united lands of Zvenyhorod, Peremyshl and Terebovlia, and Halych became a truly active commercial center along the trade route down the Dnister River. No doubt the settlement at Rohatyn/Pylypivtsi participated in the growth and prosperity of Halych. It was Volodymyrko's son, Iaroslav Osmomysl (1153-1187) who brought Halych to its pinnacle of power, prestige and influence. He had grave problems, however, with the increasingly wealthy and powerful *boyar* class (formerly knights devoted solely to military service, now become landlords) who meddled in his political and even personal affairs (see the chapter on "Nastasia of Chahriv").

The rule of the Rostyslavychi line ended in 1199 after half a century of political turbulence instigated by the interests of the boyars and their Hungarian co-conspirators. Galicia then entered a period of repeated Hungarian and Polish intervention, culminating in a 1339 agreement between the Polish King Casimir the Great and the Hungarian King Louis to cooperate in the annexation of Galicia to Poland, with the proviso that should Casimir die without a male heir, Poland (and Galicia) would come under the Hungarian dynasty. In 1349, Casimir succeeded in defeating Lubart-Dmytro Gedimin, then ruler of Galicia-Volhynia and although Lubart continued to resist Casimir until 1382, this was the end of the Galician-Volhynian State. Lubart retained Volhynia. Galicia went to Poland.



## GALICIA UNDER POLAND (FOURTEENTH—FIFTEENTH—SIXTEENTH CENTURIES)

Notwithstanding his agreement with King Louis of Hungary, Casimir the Great considered Galicia a permanent Polish acquisition and began to apply an internal policy accordingly. Indeed, the existing system by which the wealthy landowning boyars controlled land use, trade and political affairs was not so different from the system of Polish aristocratic dominance to follow. Therefore, at first the Ukrainian administrative system with Ukrainian *voyevodas* as the provincial officials and judges remained in place. However, the *voyevodas* were soon superimposed and supervised by a network of Polish *starostas* (royal deputies, usually local noble magnates) who handled all administrative, legal and military matters.

The land was administratively called *Wojewodztwo Ruskie* (the Ruthenian Palatinate) and divided into four administrative territories known as *zemli* (lands): L'viv, Halych, Peremyshl and Sianik (Sanok). The *zemli* were subdivided into small local *povity* (districts), each with its own administrative offices and its own local courts. The offices of the castle court (*horods'kyi sud*), presided over by the *starosta*, performed local notary functions. The land court (*zems'kyi sud*) handled grievances regarding moveable property, inheritance and financial disputes, while a chamberlain court (*pidkomornyi sud*) handled questions of boundaries and immovable property.

Under King Casimir, the Polish crown began to distribute Galician land to Polish nobles (*szlachta*) and to Polonized Galician nobility, German merchants and other Central European foreigners. He encouraged the migration of Polish (Roman Catholic) peasantry into Galicia. Settlers from Germany, Wallachia and Hungary also flowed into the countryside and the towns. They were of various social strata: magnates, wealthy gentry, petty gentry, servants of the aristocracy, burghers, peasants, all supported in their endeavors by the Polish government in order to colonize the *Wojewodztwo Ruskie* with loyal subjects.

The new landowners built homesteads, each a fortified castle, surrounded by a moat and a sharp palisade. Once numerous in Galicia, the remains of these castles are found in Bukachivtsi, Striatyn, Sernyky, Luchyntsi and Putiatyntsi in the Rohatyn Region. The castles were staffed by servants and menials who would defend the inhabitants in time of danger. Even in peaceful times, each magnate kept an armed garrison, and in special cases, even armies of hired soldiers recruited from the petty gentry, (the former *boyar* class) of whom there were large numbers in Galicia. We know their names from the registers — and by these names we know that they were not Polonized, but held tenaciously to their Orthodoxy.

After Casimir the Great died in 1370, leaving four daughters but no male heir, his kingdom went to King Ludwig of Hungary. In 1385, the Lithuanian Prince Jagiello concluded an agreement with the Polish nobility and signed the Treaty of Kiev, which united Poland and Lithuania into one state. As provided by the Treaty, he married Jadwiga, daughter of Ludwig of Hungary (and Queen of Poland) in 1387. Jagiello, in return for the Polish crown, accepted Christianity for himself and Lithuania, taking the name Wladislaw. Thus, Ukrainian lands again found themselves under Polish rule, and under Wladislaw's advocacy of Catholicism Ukrainian Orthodoxy was subjected to increasingly harsh restrictions.

Wladislaw also continued Casimir's colonization plan. He bestowed Magdeburg Law on the towns, which were becoming predominantly Jewish, introducing the organization of craftsmen and traders into guilds and freeing the new burghers of

payments and obligations. As social motivation for the renunciation of Orthodoxy, he allowed any boyar-nobleman who accepted Catholicism the same status and privileges enjoyed by the Polish nobility, the *szlachta*. The Orthodox were increasingly disenfranchised, living on the peripheries of the towns, often losing their holdings and becoming serfs themselves. The peasantry, also, lost any rights they formerly had, and from 1454 they were completely, legally, at the mercy of their landowners, without even their traditional right to leave their villages without their landowners permission.

When the Moldavian King Stefan the Great (1457-1504) who ruled what is present-day Bukovyna designed to wrest Ukrainian Pokuttia from Poland, the Galician Ukrainians supported him. In a bid for freedom from Polish oppression, an army of ten thousand Ukrainian boyars, burghers and peasants organized under the leadership of Dmytro Mukha, (a Galician Ukrainian peasant emigré in Wallachia) marched against Poland in the biggest peasant uprising in the history of all of Eastern Europe (1490-1492). (see Dr. Oleh Kudryk, "Dmytro Mukha, Peasant Leader of a Popular Revolt")

The fifteenth and sixteenth centuries were also turbulent times for Rohatyn with regard to Tatar invasions. In fifty-four years there were fifteen attacks on Rohatyn. The Tatars devastated the countryside and took people into captivity (*iasyr*). In 1520 the Tatars attacked Rohatyn and captured "Nastasia," later of world renown as Roxolana, wife of the Sultan Suleiman I the Magnificent. (see chapter on Roxolana)

#### CHURCH BROTHERHOODS AND GEDEON BALABAN (SIXTEENTH CENTURY)

The brotherhoods, or *bratstva*, were organized by Ukrainian Orthodox townsmen who did not wish to submit to the Polish social pressures to renounce their culture and religion. Their brotherhoods were modeled on the guilds in that members attended regular meetings, paid dues and elected officers. Their goals were caring for the widowed, the orphaned, the sick and the unfortunate, the ransoming of captives, the arrangement of funerals, and the general uplifting of the morality and education of the community. In the sixteenth century, the most important of the brotherhoods, was the one associated with the Assumption (Uspensky) Cathedral in L'viv.

Together with the remainder of the non-Polonized Ukrainian nobility, the L'viv *bratstvo* began to renew the Galician Orthodox metropolitanate (established in Halych in 1303) which had fallen victim to Polish politics. In 1539 they took Makarii Rafalovych Tuchaps'kyi, (a L'viv merchant burgher, and a widower who had entered the monastic life and since 1535 had been church viceroy in Galicia) as their metropolitan, finally filling a 130-year void in the spiritual leadership of Galicia. There had been no metropolitan since the death of the last Orthodox Bishop of Halych, Ioan.

At the close of 1585, when the Anteochean Patriarch Joachim visited the L'viv brotherhood, they presented to him their desire to raise the cultural level of their organization and to devote their energies to spiritual and educational matters by founding a school. Joachim granted them various rights and *stauropygial* status, i.e. independence from the jurisdiction of the Bishop of L'viv, (later confirmed by Patriarch Ieremiia of Constantinople) which greatly strengthened their influence and led to the organization of similar brotherhoods in other Galician towns, including Rohatyn.

Most of the members of the Assumption Brotherhood were citizens of L'viv,

however emigrés from Drohobych, Vyshni, Rohatyn, Shchyrtisia, Bibrka and other towns also joined. Generally they found lodging in the outskirts of L'viv and after they had acquired some wealth and the Ukrainian neighborhood became too crowded, they moved into the town center and began to join the guilds which heretofore had been open only to the Catholics. An example of such were two brothers from Rohatyn, Iurii and Ivan, who emigrated to L'viv and settled in the suburbs of Pidzamcha where they crafted cross bows and saddlery. Talented craftsmen, they introduced a new Cossack style of saddle to the L'viv market. In 1583, they applied to the saddlers' guild, and after being interviewed and paying the membership fee, they were accepted as members. They were bid to demonstrate their making of the novel Cossack-style saddle before the assembled saddlers of the guild. Later, they were ordered to limit themselves to the production of only this one style, because their competition was too much for the other saddlers, who were also unfavorably disposed towards them for their Orthodox religion. The brothers took the matter to court, where the magistrate deliberated whether the Rohatyn brothers should not in fact be asked to leave the guild, which was initially founded for Catholics only. The magistrate, however, ruled in their favor, stating that they should work their craft without limitations and moreover, that religion may not be grounds for granting nor revoking membership (1585). In 1593, however, the magistrate reversed his stance and an attempt by the Rohatyn brothers to appeal to the Crown Tribunal was blocked by the court. In 1600, a decision was passed prohibiting the Rohatyn brothers from employing non-Catholics (not even their own sons) in their own workshop.

Both Iurii and Ivan of Rohatyn were members of the L'viv Stauropygial Brotherhood. Iurii, in particular, was a zealous defender of Orthodoxy. In 1592 he had a public dispute with the Polish Jesuits, who supported a Union between the Catholic and Orthodox churches, and he campaigned vigorously from Ostrih against such a Union. In 1596 (the year of the Union of Brest), he participated in the Orthodox synod at Brest in the capacity of leader of the L'viv Brotherhood. After the signing of the Union of Brest (which created the Ukrainian Catholic Uniate Church) he continued to air the grievances of the Orthodox against the Catholics. No wonder the Uniate polemicist Kasian Sakovych wrote in 1620, that in L'viv a "Rohatynite sect stands in the way of the Union." Iurii Rohatynets' is credited with having authored "Perestoroha" ("Warning") (1605-1606) in defense of Ukrainian Orthodoxy, blaming lack of education for the downfall of the Ukrainian nation and criticizing the church for caring more for its monasteries and churches than for the education of its faithful.

In 1589 Patriarch Ieremiia gave his blessing to a new stauropygial brotherhood associated with the Church of the Nativity of the Blessed Virgin in Rohatyn, modeled on the one in L'viv. The Rohatyn brotherhood also organized a school in Rohatyn about which little is known.

In the sixteenth and seventeenth centuries, the Balabans of the Rohatyn Region were the most prominent family in Galicia, known as defenders of Orthodoxy, the brotherhoods and monasteries. From the mid-sixteenth century, the family estate was located in Striatyn. Marko and Mykola Balaban appear in the court registers as early as 1541. Marko became the Bishop of L'viv in 1549. Mykola was the great grandfather of Adam, who endowed a Basilian monastery in Uhernyk; of Oleksander, *starosta* of Vynnytsia and later Terebovlia, who fought in the battle of Cecoria, (where he was taken captive) and later lead a division of Pokuttian nobles against the Tatars at Martinov. He was also a defender, often in arms, of Orthodoxy against the supporters of the Uniate Church; and of Iurii, to whom the *starostvo* of

Terebovlia was assigned upon the death of his brother Oleksander in 1637. He was ordained in 1569 and rose to the Bishopric in 1576.

The most significant figure among the Balabans, however, was Gedeon (1530-1607), Bishop of L'viv. He was ordained in 1569 and rose to the Bishopric in 1576. In 1596 Gedeon Balaban gave a grant for the bells of the church in Striatyn and in 1597 he founded the historically and culturally significant Striatyn printing press there. (see Dr. Oleh Kudryk, "The Striatyn Printing House").

As Orthodox Bishop of L'viv, Gedeon was irritated by what he perceived as interference in church affairs by the Stauropygial Brotherhood. It was Balaban who turned to the Roman Catholic archbishop of L'viv and began to discuss the possibility of union. Balaban was joined by several other Orthodox bishops as well as the Metropolitan of Kiev and encouraged by the Polish king, two Orthodox hierarchs journeyed to Rome and declared for union. Upon their return they called a synod at Brest in 1596 and officially proclaimed the Union. In the meantime, however, Bishop Balaban had changed his mind, and backed by several Orthodox magnates and the brotherhoods, he now opposed the Union of Brest that had brought into being the so-called Uniate Church. For his part, the Polish king not only recognized the new Uniate Church as legal, but he, at the same time, outlawed the Ukrainian Orthodox Church and its supporters.

#### THE ROHATYN REGION IN THE SEVENTEENTH CENTURY — THE ERA OF KHMELNYTS'KYI

As the Polonization of Western Ukraine intensified and even the Polonized Ukrainian *szlachta* began to suffer, Ukrainians of all strata, regardless of religion, began to sense their unity in opposition to the Poles. When Bohdan Khmelnyts'kyi, *hetman* of the Zaporozhian Sich, led a successful series of attacks on the Poles, the Ukrainians — cossacks, peasants, burghers, gentry, clergy — were aroused by his leadership and his ideas. They spontaneously formed regiments, joining Khmelnyts'kyi or being lead by local leaders. The burgher inhabitants of Rohatyn also joined the Cossacks, receiving a Cossack town council and participating in expeditions against the Polish estates in the area.

The ultimate failure of Khmelnyts'kyi's uprising greatly deflated the spirit of the people. Polonization intensified. Conflicts between the new Uniate and Orthodox churches were very damaging. The Orthodox Church lost ground and the Orthodox brotherhoods lost their former significance. A new Ukrainian national awareness would eventually be nurtured by the Uniate clergy.

#### ROHATYN REGION UNDER AUSTRIA 1772-1918

In 1772, as a result of the first Partition of Poland, the Austrian Empress Maria Theresa (ruling 1740-1780) claimed the "Kingdom of Galicia" as one of her crown lands. This province included all of the former Polish palatinate lands west of the Zbruch River, i.e. the historic Galician territory, referred to in this period as "Eastern Galicia". By 1786, Austrian laws were in place, the Polish *seimiki* (dietines) were abolished, as were the elected town councils. They were replaced by Austrian bureaucrats appointed by the imperial administration in Vienna, with their administrative center in L'viv.

The Austrian regime altered the position of the Polish nobility, revoking their special economic and legal privileges, turning their experimental enlightened

monarchy to the needs of the serfs, the disenfranchised burghers and the impoverished and uneducated clergy. The abolition of serfdom in 1781, new economic regulations, religious freedom and support of education in the local language, all encouraged the growth of a Ukrainian national consciousness in Galicia.

The creation of a Dual Monarchy in 1867, allowing self-rule for Hungary, motivated the Galician Poles to also demand autonomy within the Empire. They did not receive it, but in return for Polish support of the Habsburg monarchy, the Austrian government gave the Poles control over the internal affairs of Galicia, placing Ukrainians again under Polish rule. Galicia became a neglected colony within the Empire, again fighting the Poles for every right: for a Ukrainian schooling system, for seats in the Austrian Parliament and for funds for cultural and economic activity. The provincial administration of Ukrainian lands remained under Polish control until the dissolution of the Austro-Hungarian Empire in 1918.

Despite its difficult situation, the Ukrainian community of Galicia made great strides. Organized Ukrainian community life in Rohatyn began in the early 1880s with the founding of the Rus'ke Kasyno, a club for the Ukrainian teachers of the town. In February 1886 local Ukrainian leaders announced the formation of the Narodna Torhivlia, an economic self-help organization which would establish village stores in the villages of the region. In 1894 a branch of the Prosvita Society (founded in L'viv in 1868) was formed in Rohatyn, and its first reading room opened in the village of Zhovchiv. By 1908 there were sixty-eight Prosvita reading rooms in the Rohatyn district, spreading literacy and economic independence among the villages. In 1896 a branch of the Rus' Pedagogical Society, later known as the Ridna Shkola Ukrainian Pedagogical Society, began its work in the district from 1900, when it established its first library, to 1939. During these four decades, it sponsored and managed a Ukrainian dormitory (*bursa*) for village students, an elementary school, and the well-known private Ukrainian *gymnasium* in Rohatyn. These were housed in a building the Ukrainian community financed and constructed out of their own resources. This building at No. 6 Shashkevych Street in Rohatyn became a focal point of Ukrainian life in Rohatyn, as the home of the local Prosvita offices, the Ridna Shkola administration, as well as a warehouse for the materials of the cooperative movement of the region. This same building was also the home of the Ukrainian Uniate Catholic Minor Seminary of Rohatyn, a secondary school founded by Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi in 1931 in response to school closings during the Polish "pacification" of Galicia in 1930. (see chapter on "Education in the Rohatyn Region")

#### ROHATYN REGION DURING THE FIRST WORLD WAR

Immediately upon the outbreak of World War I, Ukrainians formed the General Ukrainian Council, headed by their respected Parliamentarian Kost' Levyts'kyi, and the council called for volunteers to form a Ukrainian military unit within the Austrian armed forces. Twenty-five thousand young men were accepted into the Ukrainian Legion, later called the Ukrainian Riflemen of the Sich. The commander of the Sich Riflemen was Mykhailo Halushchyns'kyi, the director of Rohatyn's *gymnasium* and the Rohatyn company was commanded by one of the *gymnasium's* teachers, captain Nykyfor Hirniak.

Rohatyn suffered great losses when Russian troops occupied the territory on 31 August 1914. The Austrian and Hungarian commanders, looking for an explanation of their defeat in Eastern Galicia, began to believe Polish propaganda against the

Ukrainians, that their defeat was due to the fact that the Ukrainians aided the Russians. The retreating Habsburg armies unleashed their anger on the Ukrainian populace, arresting nationally conscious individuals and transporting them to concentration camps in Austria.

Galician Ukrainians were terrorized under the Russian occupation also. Rohatyn burned for three days. The Russian soldiers burned Jewish homes, organized pogroms and ransacked Jewish shops. Signs in Russian and Polish appeared on the walls of the city and Ukrainian was banned for public use. Books, class registers and unclaimed report cards were thrown out of the Rohatyn *gymnasium* onto the street. (Some of these documents were saved only by the bravery of the school guard, Vasyl' Fedoryshyn). From the parish rectory, the Russians took old church documents, leaving only the registry of births. Father Kudryk was not permitted to say Holy Mass in the Church of St. Nicholas or the Church of the Holy Spirit, as they were being used to house prisoners of war and a Russian guard stood near the altar whenever he celebrated the Mass at the Church of the Nativity of Mary. The Russians closed all the region's Prosvita reading rooms, burned their libraries and their Ukrainian flags, and ordered all Ukrainian community leaders in the villages to report to the Russian military command in Rohatyn. The Russians, who considered this occupation to be a permanent reunification of ancient Rus' land to "Mother Russia", were brutal in their attack on the Ukrainian movement and its expression in the tangible form of Ukrainian cultural institutions, cooperatives, publications and the Ukrainian Catholic Church.

The German advance on Rohatyn in June 1915 cut the Russian occupation short. In mid-July, Father Kudryk arranged with the Austrians to remove Russian prisoners from the churches, and soon he organized meetings with his clergy and reopened the Prosvita Society reading rooms in the villages. Ukrainian life began to revive.

The Austro-Hungarian Empire began to crumble in October 1918. The Ukrainians were preparing their own independent nation-state, much to the displeasure of the Poles. The Ukrainian representatives in the Austrian Parliament, various party leaders and church hierarchs formed a Ukrainian National Council, which announced its intentions to form a Ukrainian state. On 1 November 1918 the Ukrainians shocked the Poles by taking over the government of L'viv. The West Ukrainian National Republic existed for eight months, (November 1918 to June 1919) uniting Eastern Ukrainian lands with the Western Ukrainian Republic on 22 January 1919.

Many Rohatyn natives fought in the Ukrainian Galician Army's battle for L'viv in November 1918. In 1919 the First Corps of the Ukrainian Galician Army defeated the Poles on the Rohatyn-Dunaiv line and reached the Hnyla Lypa River. The third corps went along the left bank of the Dnister River in the direction of Burshtyn and Khodoriv. After intense fighting on 22 June 1919 the Polish positions in Skomrokhy, Bolshivtsi, Burshtyn and Chahriv fell to the Ukrainian 2nd Brigade. The 11th Brigade of the Ukrainian Galician Army gained Rohatyn on 24 June 1919. But by mid-July of 1919, the Ukrainian army was forced to retreat across the Zbruch River, out of Galicia and into Soviet Ukraine. The military struggle for Eastern Galicia was over.

#### THE ROHATYN REGION AFTER THE FIRST WORLD WAR

The Entente gave Poland the right to occupy Eastern Galicia. The Poles took

special pains to present themselves to the League of Nations as proper stewards of the province, but internally they used every available means (persecution, concentration camps, physical threats by their military units) to disempower the Ukrainians of Galicia. The Poles stepped up the tempo of Polish colonization by official decree on 15 July 1920. Bureaucratic red tape and censorship were also used against the Ukrainians. In July 1921 the *starostvo* in Rohatyn ordered all local village governments to submit lists of Ukrainian organizations for registration. Henceforth, only organizations which had government-recognized statutes filed with the *starostvo* were considered legal.

In May 1922, the East Galicians began to openly oppose the Polish occupation. There were sporadic incidents of Ukrainian attacks on police stations and burning of Polish folwarks in the colonized villages. In the Rohatyn Region such incidents took place in Bukachivtsi (September 1922), Potik and Firleiv (November 1922). The climax of Ukrainian opposition was the killing of Berezovski of Myshkiv near Zalishchyky by Stepan Melnychuk of Piadyky and Petro Sheremeta of Pukiv. Both were executed by the Poles on 11 November 1922 in Chortkiv.

Elections to the Polish bicameral Parliament (*sejm* and senate) were also manipulated by the Poles to make a "show of democracy" in East Galicia. During the summer of 1922 massive arrests of Ukrainian intelligentsia preceded the elections to the *sejm*. Because Ukrainians were officially boycotting the elections, police and militia herded voters into the polling stations on election day, 5 November. The same pattern held for elections to the Senate on 12 November 1922, except that rather than "recruiting" votes, the police and militia were actually catching people in the streets and forcing them to vote. Thousands of young people fled into the forests. Later, many left the country altogether. (A large group left the Rohatyn Region in 1925 for Paraguay, a number of them resettling in Argentina at a later date.)

In 1922 the Poles passed several laws promising Ukrainian autonomy, the establishment of a Ukrainian university and a halt to the Polish colonization of Ukrainian territory. The laws achieved the desired results: On 15 March 1923 the Council of Ambassadors in Versailles granted Polish rule over Eastern Galicia. Poland, however, never made its promises good. On the contrary, its efforts to Polonize Galicia intensified. In 1924, laws were passed which decreased the number of Ukrainian schools and in 1926, the "secret" University which Ukrainians had established in L'viv in 1920 to fill a long-felt void, was forced to cease its activity. (see chapter on *UNDO* Political Organization)

Despite serious obstacles, the Ukrainian community rallied. Ukrainian schooling was supported to by the *Ridna Shkola* Ukrainian Pedagogical Society which by 1938 had established forty Ukrainian secondary schools (*gymnasia*), many teachers' colleges and vocational schools. (see "*Ridna Shkola*"). The *Prosvita* Society continued to tend to the general cultural needs of the community, redoubling its efforts. In 1939, *Prosvita* had over 360,000 members, a vast network of reading rooms, masses of published educational materials, *Prosvita*-sponsored day care and a variety of educational courses among its accomplishments. (see "*Prosvita*") The Ukrainian economic life was bolstered by the well-organized and extremely successful Ukrainian cooperative movement which covered virtually all towns and villages of Western Ukraine. (see chapters on Ukrainian cooperatives movement).

Polish-Ukrainian relations were increasingly strained in the late 1920s. The Ukrainian Military Organization (UVO), an illegal group formed by a few UGA offic-

ers in Prague in 1920 for the continuation of the armed struggle against the Poles, met in Vienna with various Ukrainian student groups and sponsored the formation in 1929 of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) which recruited its members among the *gymnasium* - and university-age students.

In 1930, in response to Marshal Josef Pilsudski's disbanding of the Polish Parliament, the UVO/OUN began to stage terrorist acts for the expressed purpose of bringing the world's attention to Polish abuse and abandonment of its responsibilities vis-a-vis Ukrainian Galicia. In retribution for the attacks on Polish holdings in Western Ukraine, the Polish government conducted the so-called "pacification". In the Rohatyn Region this punitive action officially began on 23 September 1930 and can be divided into two phases. The first phase, conducted by police from the Polish Police Academy, affected twenty-four villages (Babukhiv, Zaluzhe, Potik, Cherche, Fraha, Liubsha, Pukiv, Chesnyky, Danyl'che, Zhovchiv, Lypytsia Horishnia, Lypytsia Dolishna, Zhuriv, Chahriv, Hryhoriv, Vasiuchyn, Pidmykhailivtsi, Iavche, Demianiv, Martyniv Staryi and Novyi, Bovshiv, Rizdviany and Svystilnyky). The second phase was executed by the sixth division of lancers from Stanyslaviv, who overran almost every village of the Rohatyn district, but particularly Pidhoroddia, Koniushky, Sernky Seredni, Zahiria, Kniahynychi, Zhuriv, Pidmykhailivtsi, Hryhoriv, Chahriv and Vasiuchyn, where the cooperatives and Prosvita reading rooms were virtually destroyed.

In Galicia as a whole, 62 residential buildings and 78 commercial buildings were burned, as well as 112 granaries. Three Ukrainian *gymnasia* were vandalized and closed — in Ternopil, Drohobych and Rohatyn.

In the early 1930s, Poland increasingly took on the appearance of a police state. In 1934 the Polish government created the Bereza Kartuz'ka concentration camp to deal with the Ukrainian nationalists. In the Polish Parliament and in the League of Nations, the Poles presented the Ukrainian minority problem as an internal security matter, not a political question, and declared itself to be no longer bound by promises made in 1922. Ukrainian community activity was systematically curbed. The Poles built their own community centers in several villages of Rohatynshchyna; in 1938 the Rohatyn *starostvo* found pretext to ban the Zoria Organization of Ukrainian Craftsmen in Burshtyn and to close the Prosvita reading room in Bovshiv. Other similar acts were curtailed only by the outbreak of WWII, the occupation of Poland by Germany and the annexation of Eastern Galicia to the Soviet Union.

## HISTORICAL PERSONAGES OF THE ROHATYN REGION

### DMYTRO MUKHA — PEASANT LEADER OF A POPULAR REVOLT (Based on Dr. Oleh Kudryk)

At the end of the fifteenth century, Western Ukraine witnessed the largest peasant uprising in all of Eastern European history. The rebellion, actually a series of armed uprisings, lasted for three years (1490-1492) and affected the lands of Galician Prykarpattia, Pokuttia and Bukovyna. It spread into the Western parts of Galicia (then Rech Pospolyta), starting in the Kolomya district of Pokuttia (the borderland between Galicia and Moldavia-Wallachia) and moving towards Halych and Rohatyn. The people, mostly peasants but also discontented burghers and the petty gentry (former boyars), were lead by a peasant named Dmytro Mukha.



The mid- to late-fourteenth century saw the gradual demise of the Galician-Volhynian State and the contest between Poland and Hungary for control over this territory took various turns, mostly in Poland's favor. The politics of Iurii II, Casimir the Great (followed by a brief Hungarian interlude) and Vladislav-Jagiello, increasingly strengthened Polish control of the territory. After the Union of Lublin with Lithuania, Poland came into possession of all Eastern Ukrainian lands as well, while Moldavia took Bukovyna and Hungary ruled Zakarpattia. The old Law of Rus' (the Rus'ka Pravda or Rus' Justice of Iaroslav the Wise), which allowed the peasantry much basic freedom, was gradually replaced with Magdeburg Law for the towns (favoring foreigners and Catholics) and serfdom, along with loss of all basic rights, in the countryside. The peasants and their land became the object of aggressive interest by the newly settled Polish magnates who wished to profit from their ever-growing estates by exploiting the peasants as free labor in the new European economy. The peasants were gradually stripped of any semblance of freedom; they suffered increasing payment of duties, increasing corvée on the lord's estate, loss of access to the courts (the lord had sole right to judge his subjects) and finally, loss of the freedom to leave his land for another village.

Flight had indeed become one of the most obvious, if passive, forms of resistance. Peasants left generally for the eastern areas, where estates were not yet so well organized, where *slobodas* (lands free of rent or duties for fifteen to thirty years' time) were available to encourage colonization. Or they fled into the Carpathian highlands where Wallachian Law allowed complete autonomy in return for payments to the noble landlords. In time, flight had become a problem of such magnitude, that it was punishable by death.

The other type of obvious resistance was armed rebellion. The army of rebels organized by Dmytro Mukha, a Ukrainian-Wallachian peasant supported by King Stefan (1457-1504), waged one of the most impressive spontaneous campaigns ever seen in Eastern Europe. Approximately ten thousand peasants, burghers and gentry of Galicia, Pokuttia, Bukovyna and Moldavia were organized hastily into an army that marched on the Poles, seizing Sniatyn, Kolomya and Halych. From Halych, Mukha went in the direction of Rohatyn and L'viv.

The uprising was taking on truly threatening proportions and King Casimir IV called for the Polish *szlachta* to organize an "army of the Rus' *Wojewodztwo*" which joined the King's army and Teutonic mercenaries at Bibrka. In mid-September 1490, they set off, under the leadership of Mikolaj Khodecki, against the rebels who were then approaching Rohatyn. We do not know the exact location of the battle nor the place where Mukha's army camped. The chroniclers simply say it was "near Rohatyn" that the combined Polish forces overcame the unequally equipped insurgents. The historian Volodymyr Hrabovets'kyi points to Pidhoroddia, a village northwest of Rohatyn, as a likely site, being as it is located at the intersection of the roads Rohatyn-Peremyshliany and Rohatyn-Bibrka. Great numbers of skulls and bones have been found in Pidhoroddia, quite possibly the remains of the hurriedly buried corpses of those who died in battle. Almost all of the rebels died in this battle, and many of the survivors are reported to have drowned when crossing the river Dnister in retreat. Mukha himself survived, however, and soon organized a small detachment which made its way into northern Bukovyna.

The uprising continued in the spring of 1491, when the rebels resurfaced in Pokuttia and again set off in the direction of Halych. Along the way, they raided the estates of Polish magnates, taking any moveable wealth and murdering the land-

lords. A man identified as Andrii Borula led this rebellion. Some historians believe Borula organized his own detachment and joined forces with Mukha (Myshko); others believe Borula had already commanded one of Mukha's companies in the earlier raids (Hrabovets'kyi). Neither view can be proven. Yet another theory, promoted among many others by the Moldavian historian, N.A. Mokhov, is that Mukha and Borula are one and the same person. This would seem to be supported by the wording of the various Polish chroniclers, who call Borula "that bandit from Wallachia" (i.e. Mukha).

In 1492 Mukha reappears, leading an army of Ukrainians from Bukovyna, Pokuttia and Galicia. Unfortunately, Mukha's scheme did not succeed. A Ukrainian woman with whom he kept in touch betrayed him. He was arrested, incarcerated in Cracow and died a prisoner.

Who was this man Mukha, what was his age, what were his origins, his education, his military training, his strategy, his methods?

What we know of Mukha we know largely from three important chroniclers, contemporaries of Mukha. Each reports on the uprisings and they all agree on the geographical territories involved, the people involved and the dates of the rebellion. These three major sources are the writings of Jan z Targowiska (who was a Polish Bishop of Peremyshl); the diary of Liborius Nacker (a German chronicler who participated in the Teutonic campaign against the Turks in 1497 and kept these notes); and a chronology of Moldavian events, written in Latin during the lifetime of Stefan the Great (mentioning Jan z Targowiska) which was later translated into German. Later chroniclers repeat the information given by the above sources, with the only new sources discovered being three letters of the Polish King Casimir written in 1490-1491. One is a letter to the populace of Gdansk, asking for support against the insurgents. The other two are addressed to the Moldavian government protesting the invasion by Moldavian citizens of the territory of Rech Pospolyta. M. Bielski, M. Kromer and M. Hrushevs'kyi have written significant works on the subject, using the above sources.

Of Mukha himself, little is known. His age, his village of origin (except that he is probably from Bukovyna or Podillia), his education, the circumstances of his death — all unknown. Jan z Tagowiska calls him a simple peasant, "agrestium hominum." Nacker related that "Stefan hired a Rusyn named Mukha, a man ready to arm himself and fight." His Orthodox and Rusyn (Ukrainian) origins are not in doubt. Another chronicler of eighteenth century L'viv, Kushevych, notes that Mukha formed his army along the principles of Ukrainian Cossack organization. The chronicler M. Strykovski compares Mukha favorably with a famed Ukrainian Cossack leader, the Otaman Ivan Pidkova, praising Mukha's strong sense of organization, strategy and his bravery in battle. Indeed, it would have taken a great deal of military skill to lead Mukha's army, a melange of social strata equipped with whatever was at hand: pitch-forks, scythes, swords, axes, slingshots, bows and arrows and even the occasional fire-arm. Even so, the downfall of Mukha's rebellion is undoubtedly attributable to its spontaneity and lack of cohesive organization.

The eminent Ukrainian historian M. Hrushevs'kyi, in his analysis of Mukha, concludes that the rebellion is analogous to the movement of the Kholmyns'kyi era, even though the latter movement developed under the influence of the Ukrainian Cossack State and embraced a much larger territory. He underscores the fact that this movement was not exclusively the rebellion of disgruntled peasants, but that it had strong nationalistic, religious and even political components manifested by

fierce anti-Polish and anti Roman Catholic reactions. These were the first attempts of a nation to assert itself. Unfortunately, after Mukha's death, the Polish exploitation and persecution of Ukraine continued and worsened.

NASTASIA (ANASTASIA) CHAHRIVNA  
(Based on Dr. Sviatomyr M. Fostun)

Only the bare facts of the liaison between Iaroslav Osmomysl, Prince of Halych (1153-1187) and Nastasia, the daughter of a *boyar* of Chahriv (today a town of over two thousand inhabitants in the Rohatyn district) have been passed on to us by the chronicles of the Halych principality. Perhaps there was more documentation which did not survive Galicia's turbulent history. We would expect there to be more, given the outline of the tragic romance.

Iaroslav, son of Volodymyrko (1123-1153), was a celebrated ruler, given the epithet "Osmomysl" — "one endowed with eight senses" — for his wisdom. A Kievan chronicler describes him, in addition, as being god-fearing, respected by his regiments, a giver of alms, protector of the poor, supporter of the monastic orders. Under his rule, the land flourished and prospered. He built on the success of his father who consolidated the Galician lands and kept them independent of the grand princes of Kiev and established a new capital at Halych in 1141, extending the principality's territories southeast to the mouth of the Dnister River on the Black Sea. His capital Halych grew into a wealthy trade center, exporting salt mined near Halych to Kiev. A lively international trade was also maintained with Byzantium and east central Europe. A passage from "The Tale of the Host of Ihor" is evidence of Iaroslav's fame and prestige. "O Iaroslav Osmomysl of Halych! You sit tall on your golden throne, propping up the Hungarian (Carpathian) mountains with your iron regiments, blocking the way to its king, closing the gates of the Danube...Your wrath rolls over the earth."<sup>1</sup>

At the request of his father, Iaroslav married a Suzdal princess, Olha Iurievna. This was a politically motivated marriage, consummated when he was quite young. Of his second, common-law wife, Nastasia and her clan, we know little. The historian Mykhailo Hrushevs'kyi considers Nastasia, however, to have been Iaroslav's true love: even after her tragic death, Iaroslav provides for the child of their union, Oleh, to the extent of making him equal in status with Volodymyr, his first son by Olha.

The liaison between Iaroslav and Nastasia must have strengthened the influence of the Chahriv *boyars* in the princely court, perhaps inspiring the jealousy of the other *boyars*. A *boyar* fronde, lead by Konstantyn Siroslavych and prince-*izhoi* Sviatoslav, began to plot with Olha against Iaroslav. Open conflict resulted in Olha fleeing with Volodymyr and an entourage of loyal *boyars* to Poland. The *boyar* fronde, in the meanwhile, agitated the populace of Halych against Iaroslav, staging a palace revolt. Spurred on by the *boyars*, the masses stormed the homestead of the Chahriv clan, killing them all. The *boyars* seized Nastasia in her newly-built tower at the Halych palace, and burned her at the stake. Iaroslav himself was put under house arrest and forced to promise to live in peaceful union with Olha and to protect the interests of the *boyar* fronde. Mykhailo Hrushevs'kyi believes that despite all the moral indignation of the *boyars*, they had also political motives for this palace revolt, simply taking advantage of Iaroslav's complex family situation to secure greater influence in his court.

---

<sup>1</sup>The Lay of the Warfare Waged by Igor (Moscow: Progress Press, 1981), 65.

Their married life could hardly have mended upon Olha's return to Halych, and she again fled with Volodymyr in 1171, ultimately to Suzdal where she entered a convent. Volodymyr, however, returned to Halych and made peace with his father.

The absence of documentation of any further meddling by the *boyars* suggests that Iaroslav Osmomysl dealt harshly with them. On his death bed (1 October 1187) Iaroslav bequeathed vibrant Halych to his younger son, Oleh, and the older seat of government, Peremyshl, to Volodymyr — and forced the *boyars* to swear to remain neutral in this matter. The *boyars*, however, incited Volodymyr to depose Oleh. When Oleh managed to regain his throne, the *boyars* poisoned him, leaving Volodymyr sole heir to Galicia.

The story of this romance has inspired two historical novels, *Prince Iaroslav Osmomysl* (1918) by Osyp Nazaruk and *Thunder Over Halych* (1973) by Dr. Sviatomyr M. Fostun.

## A CELEBRATED UKRAINIAN IN THE SULTAN'S COURT

(Based on Evhen Kramar)

For approximately twenty years of the sixteenth century, a woman enjoyed great influence over the heart and mind of the ruler of the Turkish-Osman Empire. Suleiman I (1520-1566), upon whom were bestowed the epithets of the Great, the Magnificent and the Lawgiver, under whom the Empire flourished, in fact shared his power in a duumvirate unheard of and unthinkable in his Islamic culture.

The woman in question has gone down in history under several names. For her sunny disposition, she received the nickname Khurrem ("Joyful"). The Sultan also called her Khassiki ("Dearest"). To the sixteenth century German chronicler Lonizer and Ibrahim-bek (a Pole by birth who was at the time the translator at the Sultan's court) she was Rossa. Busbek, the ambassador of the Holy Roman Empire in Istanbul, called her Rossa and Roxolana. The name Roxolana was also used by many of her European contemporaries, the Venetian ambassador, B. Navagiero, and the Italian historian, P. Giovio.

All of these noted how strong was Suleiman's love and devotion to Roxolana. However, not only their love, one-sided or mutual, is noteworthy, but also the influence which Roxolana wielded on harem life, life in the court, on the sultan's family relations and on national and political affairs of state. She must be understood as a personality in general and as a woman in her role as wife of the sultan and mother of a successor to his throne.

Quite an extensive Roxolaniade of literature, music, historical works and works of art has been produced in her wake. (see bibliography) Who was this Roxolana? How did she come to be in the Sultan's harem, how did she influence the Sultan, and what were her goals and methods?

Although the French and Italians have tried to claim her as one of their own, P. Bragadino (1526) noted directly that she was "di nazione russa." Navagiero (1553) and P. Trevizano (1554) also wrote that Roxolana "e di Russia." The names "Rossa", "Rasa", "Roxa" also point to her Ukrainian (Rus') origins. (The sixteenth century Europeans often called Ukraine the Roxolani lands after the Roxolani tribe who settled there).

Her Ukrainian origin is beyond doubt, but her birthplace or place of origin was

not indicated by her contemporaries. By the first quarter of the seventeenth century, however, it was common knowledge that she was the daughter of a priest from Rohatyn. The Rohatyn argument is based on only one line of a poem authored by S. Twardowski who in 1621 was at the embassy in Turkey and described his experience in verse. He notes "that she who Suleiman calls the sister of our King, is but the daughter of a poor priest from Rohatyn." In a letter to the King, Suleiman wrote "Your ambassador Opalinski will relate to you in what happy circumstances he finds your sister, my wife." The word sister does not necessarily imply a blood relation, of course, — rather, that Suleiman considers Roxolana and the King to be from the same general territory, or having good relations as would brother and sister.

Beyond this, nothing is known of her parentage. We do not know her true given name, but tradition (not supported directly by documentation) has it that her name was Nastia Lisowska. It is unlikely, however, that a poor priest would have had a surname at all at this time in history. The extremely wealthy aristocracy were granted surnames in 1642, and while Orthodox priests kept registers of birth, it was customary to record first names only well into the eighteenth century.

It seems that she was taken into captivity, most likely by the Crimean Tatars, sometime before 1520. (M. Sawka dates her capture 1512; Ia. Kis' places it between 1509 and 1516). The life of a captive was terrible, but for the young and beautiful, fate was somewhat kinder. Those who were expected to entertain during banquets were taught to sing and play a musical instrument. These girls were sold for their weight in gold. We do not know the date nor the circumstances, but Roxolana somehow made her way from the slave market into the harem of Topkapi circa 1520, the year that the twenty-four year old Suleiman became Sultan.

Up until Roxolana's appearance, the Cherkessian odalisque Gulbehar, who was given to the harem as a gift symbolizing submission to Turkey, enjoyed a privileged position in the harem. She was of good family (not sold, like Roxolana), and the Sultan's mother Khafsa, who was also the daughter of a Crimean Khan (and therefore also of Cherkessian roots) favored and loved Gulbehar. She became Suleiman's wife and bore him a son, Mustafa. At the time, Islamic law allowed a man to have four wives, and an unlimited number of odalisques. Once Suleiman came to know Roxolana, however, he ceased to exhibit interest in his harem and although he did not discredit his Gulbehar, he never broke with Roxolana for as long as she lived.

She was described as being young, but not beautiful, graceful, but not tall. Her appearance was said, in any case, not to have conformed to any European or Turkish ideal of beauty, but to have been pleasant and modest: oval face, full lips, upturned nose (known as "le nez a la Roxolana"), charming smile, large eyes, long lashes. Supposedly the most accurate portrait of her is from the book by Buassard (1596) in so far as the portraits therein are claimed to be "life portraits" done on ancient coins in Constantinople and sent as a gift to Emperor Ferdinand (We do know also, however, that Islam does not encourage portraiture).

Suleiman himself was not a particularly handsome man. His personality was that of a melancholic who sought relief in the use of opium. He was quick to anger and quick to forgive; a good heart — modest, merciful, loving. He allowed himself to be influenced by those who loved him.

Roxolana was not liked in the court. As Roxolana began to bear Suleiman's children (in 1522 — a son Mehmet, and in 1523 — a daughter, Mihrmah), Gulbehar, legally her superior as wife to Suleiman and mother of his first son and successor Mustafa, was nonetheless afraid Roxolana would usurp her most-favored status.

In the mid-1520s Roxolana played an increasingly prominent role, becoming Suleiman's actual wife (though not lawful wife until 1534). She bore him two more sons (Selim in 1524 and Bayazid in 1525). The love between Suleiman and Roxolana grew and deepened. There exists a collection of touching, passionate poetic correspondence between them during times of Suleiman's absences on military campaigns or prolonged hunts. The emotion in them appears to be sincere. She bore Suleiman yet another son, Zeangir. In 1534 Khafsa, mother of Suleiman, died and Gulbehar, having lost her main protector in the court, was ordered to join her son Mustafa in the province of Aruchan which served as Mustafa's training ground for his eventual succession as Sultan. In 1534, Suleiman also married Roxolana according to Islamic Law, the first time a sultan had married a former slave. Just as everything was working in Roxolana's favor, circumstances were working against Ibrahim-pasha, no doubt with Roxolana's help.

In 1523, when Suleiman promoted his vizir Ibrahim-pasha, his bosom friend and inseparable companion, to the post of Grand Vizir, he gave to him his sister Khatij in marriage to seal their close friendship. Ibrahim-pasha was a thorn in Roxolana's side for many years. Perhaps she did not want to share her influence with him, or perhaps he was witness to her humiliating experience of being sold into the harem. Whatever the reason, she plotted to get rid of him. The fact that Ibrahim-pasha began to title himself "serasker sultan" appearing to undermine the Sultan's absolute authority, that he conducted himself with great familiarity with the Sultan, amassed great wealth and in 1535 arranged for a treaty favorable to France surely did not help him. Finally, when he was found to have gone too far in his amorous advances with another woman, thereby insulting the honor of his wife, the Sultan's sister, he was suddenly found dead, strangled to death, on 15 March 1536. Roxolana was credited with the intrigue that led to his death but Suleiman, depressed over the loss of his friend, seems to have leaned on his Roxolana even more.

In 1537, Roxolana's sons, Mehmet and Selim went with their father on a military campaign against Italy. In 1539, Rustem-pasha, cultivated by Roxolana, became fourth Vizir and even the son-in-law of the Sultan, having married Mirmakh, and was consistently promoted with Roxolana's aid until he gained the title of Grand Vizir in 1544. Roxolana plotted to use Rustem-pasha in her plan to block Mustafa's succession as Sultan, in favor of Mehmet, her own son. Mehmet died, however, in 1534 and Selim took his place in Aruchan, while Mustafa was relegated to Amasia, a remote province. In 1547 when Suleiman, accompanied by Rustem-pasha, campaigned against Persia, he left Selim to rule in Istanbul. Again, Roxolana's letters flew to Suleiman, tender and loving, but also begging him to keep his son-in-law, Rustem-pasha, safe. Roxolana's and Rustem-pasha's people were, in the meanwhile, tirelessly spying on Mustafa, to report on his every complaint. Mustafa was well-loved by the jannissaries and the people of his province, who were ready to depose Suleiman in favor of Mustafa. This Roxolana knew from intercepted letters. It is not likely that Mustafa took such talk seriously but Roxolana looked at it differently and made much of it, presenting Mustafa as a traitor to his father.

In 1553 Suleiman again set out to war with his sons, Selim, Bayazid and Zeangir, and marching through Mustafa's province, called him to his tent into a trap. Zeangir, who loved the murdered Mustafa, also died that year, leaving only Selim and Bayazid. Selim, although the elder, was a drunkard and unfit. Therefore Roxolana placed her hopes on the younger son. Selim caroused, while Roxolana grew old and sick.

In 1555, Rustem-pasha who had lost his position as Grand Vizir after the Mustafa affair, regained his title. Roxolana rallied. In 1556 when the monumental Suleiman Mosque was built in Istanbul, Roxolana, a devout Muslim herself, also built a mosque, and a clinic for the poor. Symbolically, she built it on the exact location of the former slave bazaar where she was sold. She died in April 1558 without seeing any one of her sons on the throne. In her honor, Suleiman distributed large sums to the poor. Her grave is tended to this day in Istanbul. There is also a quarter called Khassiki in her memory, where the hospital and clinic for the poor built by Roxolana is located.

After Roxolana's death, Selim and Bayazid fought. Suleiman supported Selim, ultimately murdering Bayazid and his five sons. In light of the bloodshed common to the Sultan's court, Roxolana's intrigues and the loss of Ibrahim-pasha's and Mustafa's lives seem minor. She was hated by the court and by the people, not so much because of her deeds but because of the jealousy she aroused. Suleiman survived her by eight years, dying in 1566. He is buried in a separate, grandiose burial vault near her. Selim became Sultan Selim II, with the epithet "the Drunk."

Roxolana did not leave a positive heir to the Sultanate. Did she do any good in her years of influence for her native Ukraine?

Although there are no direct reports of Roxolana's position vis a vis Ukraine, the Polish historian J. Niemcewicz was convinced that her intervention accounted for Turkey's good relations with Poland, to which, of course, was annexed a large part of Ukraine, specifically Roxolana's Rohatyn. Ia. Kis', in his analysis of Turko-Polish relations, is also inclined to believe that thanks to Roxolana, Poland (and therefore Ukraine) were spared from Tatar-Turkish aggression. He highlighted the fact that in 1525 Poland and Turkey signed a peace treaty. In 1530 it was renewed and in 1533 the agreement was called a perpetual peace, binding to the end of the Sultan's life. Letters and missions were exchanged in 1525, 1530, 1533, 1535 and 1538. What more, Suleiman I did his best to curb the destructive forays of the Crimean Tatars, forbidding them to attack Poland and therefore, Ukraine. He did not have full control over his Crimean vassals, however, and the Tatars and Ukrainian Cossacks had their isolated skirmishes. In the mid-sixteenth century, Prince Vyshnevets'kyi, of the same region as Roxolana, became a leader in an uncompromising fight against the Crimean Tatars. He was well received in Istanbul and received material support to continue with his plans for the subjugation of the Crimean Peninsula. We can be sure Roxolana played more than a passive role in the interest of her homeland.

#### THE ROXOLANIAD

Roxolana and Rustem-pasha's plot against Mustafa shocked Europe and captured the imaginations of her creative minds, giving rise to numerous historical and literary works. The story was a popular theme for poetry and novels, but especially for contemporary drama. In some, Roxolana is the central protagonist; in others, she plays a secondary role to Mustafa as the central character, literary license allowing the authors to recreate the circumstances of the intrigue as they please. After the sixteenth century, interest in the theme of Roxolana and Mustafa waned. There is very little in Ukrainian literature about this fascinating woman. The most recent publication is a 1981 book by an Irish author, Eileen Crowney, *The Betrothed of Suleiman*.

# ENLIGHTENMENT AND EDUCATION IN THE ROHATYN REGION

## THE STRIATYN PRINTING-PUBLISHING HOUSE

(Based on Dr. Oleh Kudryk)

The beginnings of education and scholarship in the Rohatyn Region can be traced at least to the late sixteenth century, when the newly-organized Stauropygial Brotherhood at the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Rohatyn sponsored its own school there and when both a secondary school and the first printing house of the Rohatyn Region were established in Striatyn by the Bishop Gedeon Balaban.

We know little about the schools, but the Striatyn printing house earned broad recognition for producing some of the most beautiful liturgical books ever printed. They are known for both their artistic embellishment and their scholarly preparation under the supervision of Gedeon Balaban.

Gedeon Balaban was a remarkable man, energetic and decisive in manner, with the ability to grasp a relatively new technology, summon the necessary resources and act on his ideas. His broad education and solid scholarship is evident in his work, surpassing even Petro Mohyla of Kiev in regard to the pains he took to correct and standardize the texts of the liturgical books he published. These accomplishments earn him a place in the history of Ukrainian culture and education.

The Slavic nations were among the first to accept Gutenberg's invention (1450) of moveable type. The development of Cyrillic, and specifically the development of Ukrainian type is attributed to Szwajpolt (Schweipold) Fiol (ca. 1460-1525), who also introduced to printing the two-color decorative elements found in Slavic manuscripts of the fifteenth century. The first Cyrillic-Ukrainian books ever printed are his "Oktoikh" and "Chasoslovets" (prayer books) printed in 1491 in Cracow.

The beginning of book printing in Galicia is usually dated 1572-1573, coinciding with the arrival in L'viv of Ivan Fedorov, who there founded the first printing house on Ukrainian territory. His first book was the famous L'viv *Apostol* (Book of the Apostles) printed in 1574. The peripatetic Fedorov then left for Volhynia where he printed the Ostrih Bible (the first Bible to appear in the Slavic language) and returned to L'viv in 1581.

After Fedorov's death and for the next 350 years, the most important publishing house in Galicia was the printshop of the Assumption (later the Stauropygia) Brotherhood in L'viv. In fact, the printing press they used was acquired from Fedorov with the help of Gedeon Balaban, Bishop of L'viv in 1590. Their relationship was strained, however, over the Brotherhood's Stauropygial status (that is, independent of the Bishop of L'viv) and the Bishop, a colorful and fiery character could not bear the fact that common tradesmen should be telling him how to run his affairs. Bishop Balaban's conflicts with the Assumption Brotherhood over privileges and rights to the printing of books, lead to plans for a printing house on the Balaban estate in Striatyn (1597) where the Bishop engaged his wealthy nephew, Fedir Iurievych Balaban, to help.



What we know of this nephew, Fedir, is limited to information given in the forewords and postscripts to the Striatyn publications. In these, he is presented as an educated person, who studied in Italy but did not fall under the influence of Catholicism. Pamva Berynda described Fedir as a man of wisdom and as a great lover of books, owning an excellent library, including the polyglot Bible prepared by Christoph Plantinus (Antwerp, 1571).

We can also glean some details concerning the history of the Striatyn printing house from these introductions and postscripts, which were written by Bishop Balaban himself, and from the introduction and postscript to the *Leksykon Slavenoruskii* (1627) of Pamva Berynda. From these we know that Gedeon Balaban planned the publishing activity of the Striatyn printing house in correspondence with the Patriarch Meleti Pigas of Constantinople in 1597-1599 and that he not only provided for the mechanical production of the books, but also orchestrated the whole publishing activity surrounding their publication: the planning, researching and comparison of texts, editing, translating, writing of introductions and afterwords, and finally the artistic arrangement and embellishment.

Bishop Gedeon had considerable prior experience in the preparation of liturgical books. In the introduction to the *Trebnyk* (1606) he mentions being asked by his fellow participants of one of the synods of Brest to examine the various versions of the *Trebnyk* and *Sluzhebnyk* (which are missals, or massbooks) currently in use in order to standardize the texts. He began his research by gathering *trebnyky* and *sluzhebnyky* not only from Ukrainian lands, but also from Moldavia, Rumania and Serbia and found great discrepancies among them. With the help of Patriarch Meleti, he acquired the original Greek texts, called together scholars of Greek language, who, under his supervision, translated directly from the Greek into Church Slavonic. The *Trebnyk* of Gedeon Balaban printed in Striatyn in 1606 has special meaning for the history of Ukrainian culture, in that it also differs from the original Greek *Trebnyk* in its incorporation of living Ukrainian traditions and customs, thus fixing and defining the Ukrainian flavor of the Church in Galicia.

The preparation of books for publication required a consulting editorial board and production staff in Striatyn. Only one name is mentioned in the Striatyn publications: Fedir K., who was, no doubt, the well-known scholar associated with the L'viv Brotherhood school, Fedir Kasanid. Other sources mention a few others: Havrylo Doroteyevych; Tarasii Zenka, an engraver who was prominent for his work later in Kiev (1623-32); the monk Veniamyn; the Rohatyn pastor, Father Petro; and Pamva Berynda, an artist and scholar later associated with textbooks printed by the Assumption Brotherhood in L'viv and author of the *Slavic Rus' Lexicon*, the first Ukrainian dictionary (1627), who lived on the Balaban estate in Striatyn at the time.

There are four publications definitely known to have been produced by the Striatyn printing house: the *Sluzhebnyk* (1604); the *Trebnyk* (1606); the *Khyrotoniia to iest popovskaia nauka*, a brochure, printed by Symon Budzyna (Court records of 1603 and 1604, reveal that Budzyna filed grievance against Gedeon for not abiding by their contract for the printing of the *Khyrotoniia*. The fact that Gedeon, not Fedir, is named in the suit, also points to Gedeon's intimate involvement with the management of the printing house); and the *levanhelie Uchytel'noe* (Teaching Gospel). This last book is twice given in the catalogue of the library of the L'viv Stauropygial Brotherhood as "druku striatynskoho" i.e. of the Striatyn printing house. There was, however, a second *levanhelie Uchytel'noe* published in 1606 by a printing house in Krylos near Halych which was also owned by Bishop Gedeon Balaban. The two printing houses are often together referred as the "Balaban printing houses".

The *Sluzhebnyk* (1604), 582 pages, was printed in typescript developed in Striatyn. The letters are rather large, printed in two colors. The title page is done in the style of Fedorov, a rectangular frame around the title (author's name, place, month, day of print, name of the printer). The reverse side displays the seal of Gedeon Balaban. In the text itself, there are many decorative details, illuminations, and engraved illustrations. The decorative initial letters, and especially the end pieces are unique to the Striatyn printing house style, and are worthy of special attention. The author of this artistic work is believed to have been Pamva Berynda.

The *Trebnyk* (1606), in contrast to the *Sluzhebnyk*, is much simpler in its decoration, with many of its illustrations reprinted from the *Sluzhebnyk*.

The work of Bishop Balaban may also be credited with contributing to the success of the great printing house at the Kievan Cave Monastery which was established by the Archimandrite Ielysei Pletenets'kyi (whose father was a native of Rohatyn). Pletenets'kyi brought to Kiev not only the furnishings of the Striatyn printing house but also its cultural legacy as a distinguished center of research and publishing activity.

#### PROSVITA AND THE WORK OF ENLIGHTENMENT (Based on Dr. Osyp Kravcheniuk)

In the second half of the nineteenth century, the leaders of the Galician Ukrainians (a people only recently released from serfdom (1848) and with a still nascent national identity) realized the importance of education in promoting national consciousness. These leaders, mostly Ukrainophile Uniate Catholic clergy, devoted their energies to raising the level of Ukrainian cultural, economic and political life.

The Prosvita Society, the mother of all Ukrainian organizations in nineteenth century Galicia, was founded in L'viv on 2 September 1868. Its original mission was to collect and publish various forms of Ukrainian oral tradition (songs, tales, legends, etc.), as well as to publish educational materials of a practical nature. Its high membership dues limited membership to the well-to-do intelligentsia. During a meeting on 26 May 1870, however, the Society altered its goals somewhat, to focus on literacy and enlightenment and began establishing a network of reading rooms and libraries in the villages and towns of Eastern Galicia. Subsequently, the membership fee was lowered, which increased Prosvita's membership and widened the sphere of its work. The Rohatyn branch was organized in 1894, soon bringing reading rooms to every village of the region.

The Prosvita reading rooms not only encouraged literacy in the village, but also provided an opportunity for the cooperative movement to improve the economic strength of the village. Often associated with the reading rooms were cooperative shops. The stores were a special attraction, selling goods for only a small profit, accepting eggs and grain as barter payment. Soon there were fifteen of these stores (in the villages of Firleiv, Benkivtsi, Cherche, Zalaniv, Fraha, Pidhoroddia, Lypytsia Horishnia and Lypytsia Dolishna, Knyhynychi, Skomorokhy Novi, Putiatyntsi and Babukhiv.)

By 1908 the number of reading rooms in the Rohatyn region had grown to sixty-eight, largely thanks to the efforts of Father Pavlo Kudryk, pastor of Rohatyn and head of the regional Prosvita branch.

The First World War slowed the pace of Prosvita's work. In 1919, the Polish government commandeered the reading rooms and stores, liquidated their goods and banned their amateur theatre productions, lecture series and literacy classes as subversive activity. After the war, however, the Rohatyn Region's Prosvita now headed by Mykola Uhryn-Bezhrishnyi, restored many of its reading rooms and resumed its activities. When the Rohatyn branch of Prosvita was temporarily banned in September 1923, the Ridna Shkola organization of Rohatyn unofficially adopted its program, continuing its literacy work. Ridna Shkola salvaged the remains of Prosvita collections not confiscated by the Polish police and opened a new district library in Rohatyn. Many missing volumes were replaced through private and organizational donations. The teachers of the Rohatyn Gymnasium also contributed greatly to the general educational enrichment of the region, offering lectures in history, economics and literature, for the general public.

In the 1920s, community work was frustrated by political confusion and misunderstandings. Members of the Ukrainian Socialist Radical Party took over leadership of the Prosvita Society in 1927, leading its work for the next twelve years. In the 1930s Prosvita continued to support the reading rooms (54 in 1931-1932) and the literacy project and sponsored sixteen discussion groups. There were 184 official members in 1931/1932. In 1935/1936 the Burshtyn/Bolshivtsti area became an official branch of Central Prosvita, greatly increasing the membership in its immediate area and surrounding villages.

In the same year, the library of Ivan Franko (since 1926 under the stewardship of Rohatyn's Prosvita branch) catalogued and enlarged its collection of 770 Ukrainian volumes and 94 Polish and German volumes, adding two important new acquisitions: the eight-volume *History of Ukraine* by Mykhailo Hrushevs'kyi and a Ukrainian encyclopedia. At its 1935 apex, the Rohatyn Region Prosvita had 665 members and supported 19 cooperatives, 8 "Kameniar" youth groups, 4 women's groups and 14 professional societies (doctors, teachers, lawyers, etc.)

#### UKRAINIAN ELEMENTARY AND SECONDARY EDUCATION IN ROHATYN

(Based on Vasyl' Kryvovs, Mykola Uhryn-Bezhrishnyi, Dr. Myroslav Liber, Myron Lushchak and Roman Shenkiryk)

In 1881 the Rus' Pedagogical Society was organized in L'viv. Its name later changed to Ukrainian Pedagogical Society in 1912 and finally to Ridna Shkola, Ukrainian Pedagogical Society in 1926.

In 1896 Rohatyn leaders organized a branch of the Rus' Pedagogical Society. By 1926 the Rohatyn Region had sixteen organized Ridna Shkola groups totalling 658 members.

Extremely inhospitable conditions existed in Rohatyn in the late 1800s. Although Eastern Galicia was part of a benevolent Austrian Empire, Vienna had granted the Galician Poles jurisdiction over Eastern Galicia in 1867, placing a hostile Polish regional administration between the Ukrainian populace and the imperial government. The regional *starosta*, Reichelt, was known for his brutal methods of discouraging Ukrainian national activities. Schooling in Ukrainian language was not only neglected, but deliberate Polonization of the schools was rapidly progressing: Ukrainian teachers were retired early, and new teachers were accepted with only "temporary" status, loss of which was guaranteed upon joining the Ukrainian Pedagogical Society.

Nevertheless, a small group of Ukrainian Catholic (Uniate) clergy (the pastor of Lunashkiv, Father Ivan Markevych; the pastor of Putiatyntsi, Father Iosyf Iavors'kyi and the pastor of Verbylivtsi, Father Stepan Horodets'kyi — the same who organized the Rohatyn branch of Prosvita in 1894) helped the teachers of the region to organize a branch of the Ukrainian Pedagogical Society, signing the statute with them on 8 December 1896 in Burshtyn. At their first general meeting on 7 June 1897 a total of 35 (12 clergy, 1 deacon and 22 teachers) became official members. One of the resolutions of this first meeting was to organize a boarding house in Rohatyn for the children of the surrounding villages who attended the six-class elementary school there.

In 1900 the dormitory (*bursa*) opened in a rented building across the street from the offices of the *starostvo* in Rohatyn, taking in twenty-five students. Needing more space, the Pedagogical Society bought in 1905 a building near the Hnyla Lypa River in which forty students were housed. By 1907 the need for a Ukrainian-language secondary school or *gymnasium* (an eight-year system for ages 10-18) was felt and openly discussed. Father Vanio of Zalaniv, had already organized middle-level courses in the village, which enabled his students to take exams for credit at the Ukrainian secondary school in L'viv. His success inspired the Rohatyn branch of the Ukrainian Pedagogical Society to resolve to establish under its auspices a private Ukrainian *gymnasium* by the beginning of the 1909/1910 school year.

The Society made an appeal to the Polish provincial administration to petition the Austrian imperial government to recognize and finance such an institution. The proposal passed the vote of the district school board, to be presented for review by the Polish sejm and the imperial government. No positive response was forthcoming. In the meanwhile, entrance exams were administered in June as planned and 181 students were admitted into three classes. Needing space and having a tangible student clientele to serve, the Ukrainian Pedagogical Society decided not to wait for government recognition and financing, but to prove the immediacy of the Ukrainians' need by beginning to build themselves.

The architect Lev Levyns'kyi drew up plans for a two-story building of red brick, situated on a site ten minutes walk from the center of town but within city limits, adjacent to the agricultural fields of the suburban village of Babyntsi. Contributions of cash, materials and volunteer labor flowed in from the surrounding villages.

In 1909/1910, the school finally received official permission from the Austrian government to open its doors to the public, but without government subsidy. Therefore the private *gymnasium* was dependent on tuition and donations. An endowment of 3000 Austrian crowns in 1910 by Ivan Televiak, a peasant from Krasnosiltsi (who was praised for his appreciation of the significance of education — he also donated to Ridna Shkola a princely sum of 5200 Austrian crowns!) was a great event. Televiak was appropriately honored and a portrait of Televiak as benefactor of the school was unveiled with great ceremony in 1911.

Among the best sources of information on education in Galicia are the series of annual reports and yearbooks published by the *gymnasia*, which give accounts of the schools' academic activities, articles on the history of the schools, student rosters and reports on the composition and duties of the teaching staff. Such yearbooks indicate that the Rohatyn student body was predominantly male; mostly though not exclusively Ukrainian Catholic (Ukrainian Orthodox, Roman Catholic, Jewish and Evangelical being also represented) and that at its high point, in the school year 1913/1914, just before the outbreak of World War I, the school had 731

students (58 of whom were female). That year there were seven grades, several of which were divided into two or more classes for a total of twenty classes.

The first director of the Rohatyn *Gymnasium*, Mykhailo Halushchyns'kyi, who is remembered for his skill as an administrator as well as for his warm, fatherly concern for the students in his care, brought the *gymnasium* recognition as one of the best in all of the Austrian Empire. During his tenure, the school developed an impressive music program harnessing the talents of both students and staff in a mixed choir, two wind orchestras and a chamber orchestra (see Dr. Borys Kudryk "Music at the Ukrainian *Gymnasium* in Rohatyn Before World War I") and also a theatrical dramatic arts program which gave Iosyp Hirniak, one of the best known actors, producers and artistic directors of the Ukrainian stage his first taste of the theatre (see Hirniak, "The Rohatyn *Gymnasium*").

One of the most popular clubs at the *gymnasium* during the 1912/1913 and 1913/1914 schoolyears was the so called "Moloda Sich". The members of this organization, dedicated to the nurturing of Ukrainian national consciousness, physical fitness and community service, played a game in which they strove to reach the status of "kozak" by proving knowledge of Ukrainian history, geography and literature.

In 1914 many seventh-grade boys of the Rohatyn *gymnasium* answered the call of the Austrian government to volunteer for the armed forces. As many as two hundred fifty boys from the *gymnasium* reported to the Academic House in L'viv, to volunteer for the Legion of the Ukrainian Riflemen of the Sich. Of these, one hundred were chosen and sent to Stryi for formal combat training. Their enthusiastic response was no doubt due in large part to the fact that the new commander of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen was none other than their beloved school director Mykhailo Halushchyns'kyi and that the captain of the Rohatyn company was to be one of their favorite teachers, the brother of Iosyp Hirniak, Nykyfor..

During the First World War, the Rohatyn *gymnasium* was used as a Red Cross hospital (see Zenovia Potashnyk-Vorobets and Maria Makarushka-Khoptiak) and this saved the building from destruction. In 1916-1917 Father Teodosii Kudryk managed to revive the school (five grades), holding classes in the home of Princess Czartoryska. By 1920/1921 life at the school returned to normal, graduating its first class in 1924/1925.

The 1920s were a time of growth and intense activity for the Ridna Shkola Society (see Vasyl Kryvovs "Ridna Shkola in Rohatyn"). In 1921/1922 two Ukrainian schools occupied the building mentioned earlier: the Rohatyn *gymnasium* and a Ridna Shkola elementary school, which was organized in 1912 and was growing rapidly in reaction to the Polonization of the village schools. The school children came from Rohatyn and its suburb of Babynsti as well as from the villages of Kuttsi, Pidvynnia and Perenyvka. On its first floor, the building housed the Ridna Shkola administrative offices, the Rohatyn branch of Prosvita, the school boarders' dining hall, kitchen and pantry; on the second floor, there were classrooms and in the basement, there was a gym and warehousing space for the Rohatyn District Union of Cooperatives.

Ridna Shkola helped several nearby towns (Bibrka, Zhuravno, Khodoriv and Pidhaisi) to organize mid-level courses for their *gymnasium*-age children. The students travelled to Rohatyn at the end of each semester to take the regular exams at the *gymnasium* for which they received credit. (see Roman Shenkiryk, "How Zhuravno Cooperated with the Ukrainian *Gymnasium* in Rohatyn") In the 1930s a similar

system allowed an average of sixty students annually to do the same on the elementary school level. From 1922/1923 the Ridna Shkola offices also organized teachers training courses, lectures and practicum in methods of instruction and discipline. Each teacher, besides being responsible for some area of academic learning, also took on responsibility for leading some aspect of the schools' cultural life. Ridna Shkola supported the school choir, school orchestra, children's dramatic groups, a student run cooperative (selling school supplies) and a busy calendar of various "holidays" offering opportunities for the school's musical and dramatic talents to entertain and edify the assembled student body and other guests.

In September 1930 Rohatyn and Rohatyn's surrounding villages experienced the so-called "pacification". The Rohatyn *gymnasium* was severely vandalized and was officially closed by the Polish government on 24 September, leaving over four hundred students without an academic institution. In response, the Metropolitanate of L'viv, the Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi (1865-1944) organized a Uniate-Catholic Minor Seminary (also a secondary school) in Rohatyn in March of 1931. (see "Ukrainian Catholic Seminary Minor in Rohatyn"). Father Teodosii Kudryk, the pastor of Rohatyn, became its first educational program director and spiritual leader. Many students from various disbanded Ridna Shkola *gymnasias* of Galicia and Volhynia enrolled here. The Polish authorities wasted no time in declaring the Minor Seminary illegal, closing it 30 June 1931, despite the fact that their own constitution of Rech Pospolyta (1921) guaranteed the Catholic bishops of Galicia the right to establish minor seminaries. Formal complaints were made in an open letter to the L'viv school district authorities. The Ukrainian Parliamentarian Representation in Warsaw and representatives to the League of Nations in Switzerland protested the "pacification" and closing of Ukrainian schools in Galicia.

On 5 August 1931 two British parliamentarians visited Rohatyn and had a lengthy audience with Metropolitan Sheptyts'kyi. Their influence on high Polish officials in Warsaw saved the minor seminary. After a while, the school officials allowed the reopening of the Ridna Shkola *gymnasias* and elementary schools, and many of the minor seminary students returned to their regular schools. The minor seminary continued to operate, however, offering many students who would have been barred from other schools for suspected OUN (Organization of Ukrainian Nationalists) activity an opportunity to complete their educations. The seminary had its first graduation in 1934, and existed until the end of the 1938/1939 school year, under the academic directorship of Father Teodosii Kudryk and the administrative leadership of Father Ivan Havryk. During this time it had 15-18 graduates annually, many of whom went on to higher theological studies in Peremyshl or Stanislaviv.

Life at the *gymnasium*, reopened under the name "Private Coeducational Gymnasium of Prince Volodymyr the Great in Rohatyn", also returned to normal. In 1932/1933 the school again had eight grades, and a plaque in honor of Mykhailo Halushchyns'kyi was ceremoniously installed at the entrance to the building. In 1933/1934 the school celebrated its twenty-fifth anniversary with much fanfare and writing of retrospective histories. (see Mykola Uhryn-Bezhrishnyi "The Ridna Shkola Ukrainian *Gymnasium* in Rohatyn") In 1935 the school choir and dance group won first place in a competition involving all schools of the Rohatyn district. In 1936 the school orchestra completed a twelve-concert tour of the villages of the Rohatyn district, sponsored by the Ridna Shkola Society.

On 18 September 1939 the Bolshevik army entered Rohatyn. Classes were suspended temporarily but resumed two months later, along with seminars for the

teachers of the district to explain the Bolshevik teaching program. The Rohatyn district was divided into four administrative regions — Rohatyn, Bukachivtsi, Burshtyn and Bolshivtsi — and each had its own superintendent of elementary education.

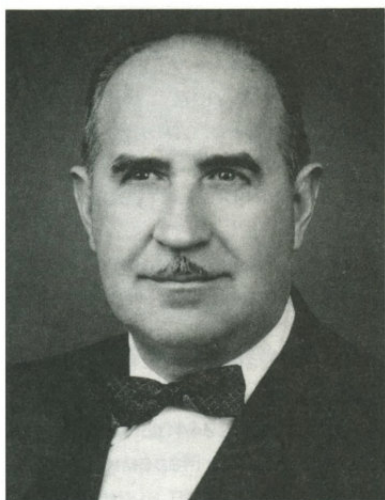
The Soviet occupation was cut short by the Germans, who occupied Rohatyn from 5 July 1941 to 10 September 1944. They organized two elementary schools (grades 1-7) in the Ridna Shkola building, but the Ridna Shkola Society no longer was in existence.

Thanks to the efforts of the Ukrainian Relief Committee, the German occupational forces allowed the opening of nineteen secondary schools in Galicia: twelve *gumnasia* (two in Lviv (2), Berezhany, Chortkiv, Stanyslaviv, Kolomya, Ternopil, Drohobych, Stryi, Sokil, Iaroslav and Cholm) and seven teachers' colleges (in Rohatyn, Buchach, Krynytsia, Lviv, Iavoriv, Sambir and Hrubeshiv). (See Myron Lushchak, "Public Teachers College in Rohatyn 1941 — 1944"). The Teachers College of Rohatyn, a four-year program which fed its graduates at age eighteen into the elementary school system, held its classes in the Ridna Shkola building. Mykola Uhryn-Bezhrishnyi and Father Teodosii Kudryk were among its teaching staff who valiantly strove to both keep the standards of education high and to protect the student body from the suspicions of the Gestapo. (Secret OUN groups operated at the school.) There were forty graduates in 1943, and school life was mostly normal in 1944, except for the take-over of the school building by the German army to use as an army hospital. Classes were continued in other facilities. The front drew nearer. On 10 September 1944, the Bolsheviks re-occupied the region and all Ridna Shkola schooling ceased to exist in Rohatyn.

## МЕЦЕНАТИ

•  
**ІВАН АНТОНЯК**

кооператор і підприємець



Після закінчення середньої освіти працював в "Народній Торговлі", а рівночасно вписався на 4-річні заочні кооперативно-торговельні курси, вивчаючи приписані програмою предмети. Після 4-річної праці у відділах — складницях в Тернополі і Дрогобичі склав успішно іспити і одержав два свідоцтва: одне на помічника управителя, а друге на самостійного управителя відділу — складниці.

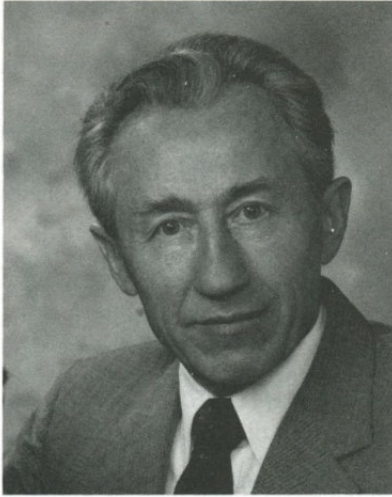
Під кінець 1934 р. призначили його керівником відділу "Народної Торговлі" в Рогатині. Тут вповні розвинув свої торговельні здібності, так, що відділ під оглядом організаційним і торговельним був одним із кращих в Галичині.

Цей успіх Івана Антоняка завершився авансом — нагородою: перенесенням на більш відповідальне становище-управителя відділу "Народної Торговлі" у Перемишлі, який він успішно вів в роках 1937 — 1944 р.

На еміграції в Мюнхені поглиблює свою освіту, вже на вищому рівні, в Українській Високій Економічній Школі.

Іван Антоняк, наскрізь громадська людина, член багатьох організацій в краю, а теж до сьогодні на еміграції. Він теж передовий підприємець. Проживає з дружиною та двома синами в штаті Нью-Йорк, в США.





●  
*Інж. МИРОСЛАВ БАСЛЯДИНСЬКИЙ*

Мирослав Баслядинський, син Василя й Анни з дому Шпакович, народився 30-го грудня 1916 року, в селі Черчі, повіт Рогатин. Народню освіту закінчив у рідному селі, ходив до української гімназії "Рідної Школи" ім. князя Володимира Великого в Рогатині, що її закінчив матурою 24-го травня 1937 р.

У роках 1937-1938 був студентом однорічного Торговельного Курсу для абітурієнтів Т-ва "Рідна Школа" у Львові, — його пройшов успішно 21-го червня 1938 р.

У 1938-1939 рр. працював помічником книговода Районової Молочарні в Черчі, а в 1939-1941 рр. був інструктором-ревізором Повітового Союзу Кооператив у Володаві, над Бугом. Від 1941 до липня 1944 р. працював головним книговодом у Повітовому Союзі Кооператив у Перемишлянах. Тут одружився з Володимирою Козак, 22-го листопада 1942 р.

У Німеччині, в роках 1946-1949 студіював на економічному факультеті Українського Технічно-Господарського Інституту (УТГІ) в Регенсбурзі, де 27-го серпня 1949 року склав дипломний іспит з титулом інженера економічних наук.

В Америці ще два роки брав курси в галузі книговедення, ревізії і податків. У Клівленді, в 1955-1970 рр. працював у фірмах публічного книговедення та податків. Стейтовий іспит, так званий С.Р.А., склав у стейті Огайо, 1-го березня 1963 року. У січні 1970 року заснував своє власне бюро книговедення, ревізії і податків, до якого пізніше включився син Володимир, також С.Р.А., як партнер. В останніх двох роках долучилась до цього бюро дочка Мирослава, яка працює на компюторах.

Інж. Митрослав Баслядинський помер 1989 р.

●

*ЯРОСЛАВ І ІРЕНА БЕРЕЗОВСЬКІ*

- **МИРОСЛАВ-БОГДАН БІГУС** з дружиною **МАРІЄЮ-ОЛЬГОЮ** з **ТУРАШІВ**; **НАТАЛІЯ БІГУС-ЯБЛОНСЬКА**; **СТЕФАНІЯ БІГУС ПАВЛЮХ** вплачують в пам'ять своїх Батьків **КАТРИ** з **КОМАРЯНСЬКИХ** (1890 — 1934) і **ПЕТРА БІГУСА** (1882 — 1966) та сестри **ІРЕНИ-ЯРОСЛАВИ БІГУС**



*Катря з Комарянських Бігус*



*Ярослава Бігус*

Мирослав-Богдан Бігус є членом Центрального Комітету Рогатинщини, членом управи Комітету Рогатинців — Торонто, членом управи Братства Дивізійників та активним громадським діячем в Торонто. Мирослав Богдан, Стефанія і Ярослава — уродженці Підгороддя, абсолювенти Рогатинської гімназії.

- **ОЛЕКСАНДЕР І СОФІЯ БІСИКИ** — гляди розділ "Про авторів", стор. 863

- **ЛІДІЯ ПЕТРІВ-БОБОВНИК** — гляди розділ "Про авторів". стор. 863

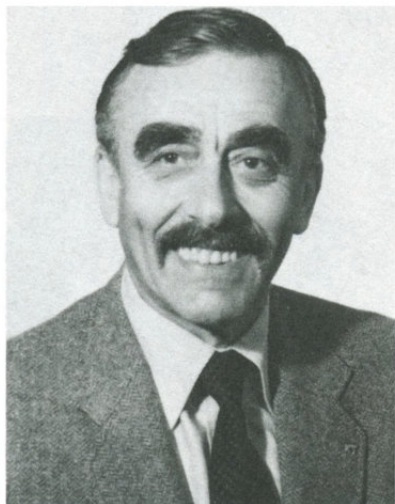
- **МИХАЙЛО ВЕРБЯНИЙ**

- **ВОЛОДИМИР ГАВРИЛЯК**

- **ВАСИЛЬ ДУБИК**, нар. 25-го березня 1923 р. в Жовчеві. Будівничий і підприємець. Член Братства Дивізійників, Пласт-приятю. Живе в Торонто.

- **ВІРА ДРАТВІНСЬКА**

●  
**ОСИП ДЯЧИШИН** — гляди розділ "Особистості" стор. 558



●  
**ЗАСІДКО МИКОЛА**, народжений у Болшівцях. Живе в Торонто, член Братства Дивізійників. Продавець авт.



●  
**ОЛЬГА  
ГОЛОВАЦЬКА-ІВАНОЧКО**

**ВЕЛИКДЕНЬ 10 КВІТНЯ  
1988 Р.** В тисячоліття Хрещення Руси-України.

Цей вірш написала Ольга Головацька-Іваночко дочка Стефана і Марії Головацьких, внучка колійового інженера в Рогатині Григорія Пайкуша, а правнучка Анни Парипи з Проборської вул., тепер вул. Терешкової, котра дала половину свого саду під будову української гімназії.

*Три сестри Ольга, Євгенія і Ірка Головацькі, остання спільна знімка в лютому 1937 р., коли Ольга виїхала до Америки.*

## ДИВЛЮСЬ НА НЕБО

Бачу білі хмари на синім небі  
Що посуваються у синю даль  
А як згадаю про Україну  
То моє серце стискає жаль.

Колись білі хмари на синім небі  
Покривали наші села і міста  
Та як згадаю про Рогатин  
Там до школи ходила я.

Підчас мого шкільного року  
Я мала дивний сон один раз  
Що з Туреччини приїхала Роксоляна  
Відвідати св. Духа церкву ще раз.

Я бачила білі хмари на синім небі  
Як відлітали ключем журавлі  
Вони повернуть на нашу землю  
А ми живемо на чужій землі.

Були білі хмари на синім небі  
Як Русь-Україну хрестили  
А ми вдячні нашим князям  
Що добро для нас зробили

Хоч у Нью Йорку я народилась  
В Устечку на Поділля я росла  
Там я пізнала людей щирих  
Тому за ними так тужу я.

Вже п'ядесят років минуло  
Як в Устечку на Поділля я була  
Але шуму лісів і співу соловіїв  
Я до нині ще не забула.

(Заховуємо мову і правопис рукопису  
Ольги Головацької-Іваночки)

### ● ВАСИЛЬ ІВАНЦІВ

●  
ОЛЬГА з Курдидиків *ТЕРПЛИВЕЦЬ-КРАЙКІВСЬКА* народилася 7 березня 1900 р. в селі Різдвяни, Рогатинського повіту. Середню і вищу освіту закінчила в Коломиї і Відні, в Австрії. Бувши студенткою, Ольга разом із своїм старшим братом Михайлом включається в громадську працю, організуючи драматичні гуртки і бере участь, як член Комітету, в будові дому "Просвіти" в своєму селі, в ролі скарбника.

Після закінчення студій, на запрошення вуйка о. Курдидика, молода вчителька виїздить до села Циган, на Борщівчину, і там разом із вуйком, по тяжких перешкодах, вдалося їм заснувати приватну українську школу, на яку польський уряд не давав дозволу та забороняв забирати дітей на лекції гр.-кат. релігії з польської школи. Згодом організує вона дитячий садок і драматичний гурток.

В 1925 році Ольга виходить заміж за мистця Юліяна Крайківського і подружжя повертається в сторони Рогатинщини. Польський уряд не хоче дати посади учительки на рідних землях, а висилає на польські поселення. Ольга, однак, зрікається того призначення і залишається серед своїх рідних без жадної посади, без певної будуччини. Все ж таки вона не заломлюється духово, а вирішує працювати фізично на придбанім господарстві й ждати кращої долі. Незадовго перед війною якийсь час учительює в рідному селі, а пізніше дістає посаду в школі вправ при учительській семінарії в Рогатині.

Під час воєнної завірюхи родина Крайківських виїздить до Грацу, Зальцбургу, в Австрії. Там включається до праці в "Союзі Українок". Працює у батьківському Комітеті при українській гімназії в Зальцбургу. Завідує дитячою кухнею для молоді — дітей шкільного віку.

По приїзді до Канади в 1948 р., стає членом драматичного ансамблю, але заробіткові обставини й родинні обов'язки залишали мало часу на діяльність для громади. Однак, учительський інстинкт знаходив трохи часу для навчання, чи доповнення знання української мови дітей, яких родичі приводили у потреби.

Смерть мужа в 1975 р. дуже вплинула на стан її здоров'я. Протягом останніх років вона перебуває в "Аукзіліярі Госпітал", під лікарським наглядом та опікою її дочки Оксани в Едмонтоні, Канада, вже в дуже слабому здоров'ю.

●  
**КАТЕРИНА ЯКИМОВИЧ-КРИВОУС**, родом з Пукова. Жертвує в пам'ять свого чоловіка сл. п. Василя Кривоуса. Живе в Торонто.



●  
**ІВАН КРУПКА**, родом з Пукова, з дружиною **ДАРСІЮ З ПОЦАЛУЙКІВ** член Братства Дивізійників, член управи Комітету Рогатинців — Торонто, діяльний в церковно-парафіяльному житті. Живе в Торонто.

●  
**Д-р ОЛЕГ КУДРИК**, гляди розділ "Редакційна колегія" стор. 859.

● **КУХАРИШИН ІВАН І СТЕФАНІЯ З ГАНАКОВСЬКИХ** в пам'ять Йосифа і Маргарети **ГАНАКОВСЬКИХ**



**МАРГАРЕТА  
І  
ЙОСИФ  
ГАНАКОВСЬКІ**



Рід Ганаковських походить зі стародавньої української міщанської родини, котра з давен-давна проживала у Рогатині. Йосиф народився у Рогатині 9-го лютого 1881 р. В родині було ще троє братів і одна сестра. Найстарший брат був лікарем у Кракові, другий інженером в Берліні, Німеччина, а наймолодший, слабого здоров'я, жив з Йосифом аж до передчасної смерті. Сестра по Першій світовій війні виїхала до Америки.

Батьки Йосифа, крім великої кількості управної землі, були теж власниками просторої посілости в самому центрі міста Рогатина, напроти будинків повітових урядів. Йосиф закінчив технічно-механічну школу в Берліні. Він відбув військову службу при австрійському війську і дослужився до ранги підофіцера.

Коли повернувся додому, батьки передали йому родинний маєток, разом із великим, на цілий повіт знаним, ковальсько-слюсарським варстатом. Варстат був взірцевою школою, де постійно навчалися околичні молоді хлопці доброго ремесла. Йосиф учив у вечірній ремісничій школі й був членом ремісничого цеху, що мав право видавати челядницькі і майстерські свідоцтва. Він був теж членом т-ва "Бесіда" та інших організацій.

В січні 1924 р. Йосиф одружився з Маргаретою Лімбергер з Букачовець. Гостинність Ганаковських та просторе подвір'я притягало до них довколишніх знайомих, що завжди заїжджали до них, як мали якісь орудки в Рогатині.

Так вони проживали спокійно на своїй посілости в Рогатині до Другої світової війни. По закінченні війни 1945 р. обоє (бо дітей в них не було) Ганаковські замешкали в Щеціні, Польща, де 24-го грудня 1964 р. помер Йосиф і там його поховано.

В грудні 1967 р. Маргарета виїмгрувала до сестринки Стефанії Трач-



Кухаришин в Едмонтоні, Канада, і тут спокійно прожила до глибокої старости. Померла 21-го липня 1983 р. і похована на цвинтарі св. Михаїла, в Едмонтоні.

Хай згадка про них додасть до історії Рогатинщини ще один приклад долі синів і дочок нашого народу.

●  
**Д-Р МИРОСЛАВ ЛІБЕР** гляди "Про авторів" стор. 866.



●  
**МИХАЙЛО ЛЯЛЬКА**, нар. 2-го жовтня 1916 р. в Жовчеві. Продавець реальностей і підприємець. Актор театру "Заграда" в Торонто, член Об'єднання Мистців Української Сцени, член управи Комітету Рогатинців —Торонто. Автор дописів. Живе в Торонто.



●  
**ПЕТРО МАСЛІЙ**

Петро Маслій народився в селі Лучинці, 5-го травня 1926 р., як син Миколи й Анни з роду Холява. І батько, й мати Петра походили із багаточисельних родин, цупко зв'язаних між собою родинним теплом. Батько

Микола (1887-1951) був підстаршиною в австро-угорській армії та активно працював у проводі села. Мати (1900-1971) сповняла функції старшої сестриці в церкві св. Николая. Батьки старалися дати якнайкращу освіту своїм дітям; провадячи раціональну рільну господарку, були самовистарчальними й успішними хліборобами. Петро спершу вчився в народній школі, таки в Лучинцях, де тоді вчителювали Григор і Софія Гетьмани та отець Іван Балук. За порадою вуйка Миколи Холяви, рішено послати Петра до "Рідної Школи" в Рогатині. Діти доїжджали щодня до Рогатина возом. По закінченні 6-тьох клас, Петро вступив до Рогатинської гімназії, та тоді вже перебував у бурсі.

По приході більшовиків, в році 1939-ому, продовжав дальшу науку в т.зв. десятирічці; згодом, вже за німецької окупації, опинився в стрийській гімназії. Воєнні події проходили так швидко, що не встиг скласти іспиту зрілости (матури), але став добровольцем в Українській Дивізії. Перейшов хресний вогонь в бою під Бродами і ділив всю долю Дивізії в Словаччині, Югославії та Австрії, а потім у полоні в Беллярії і Ріміні. Там вчашав на матуральні курси й закінчив їх іспитом в класичному відділі. По переїзді до Англії ще перебував разом із іншими дивізійниками в таборах Горблінг (80-тий) та у Вульфокс Ладж. Працював на ріллі, а потім в індустрії міста Скантгорп. Бувши радистом у війську, рішив продовжувати електротехнічні студії; як реєстрований інженер-технік в Інституті Інженерів Електрики й Електроніки, працював в індустрії на різних відповідальних постах, викладав електроніку в місцевому каледжі та керував вишколом електромеханіків й інструменталістів. В році 1984-ому відійшов на ранню пенсію з огляду на здоров'я. Проживає далі в Англії.

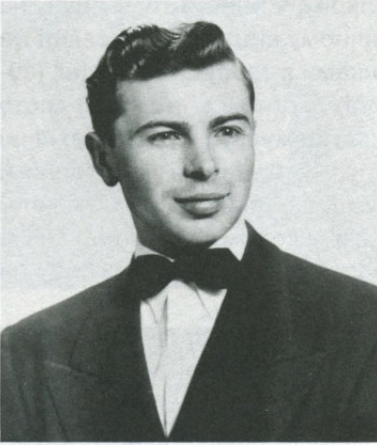
Завжди брав участь в організованому житті українців. Ще в гімназії був членом "Пласту" та юніором стрийського спортивного товариства "Скала". Бувши у війську чи в полоні, займався спортом і культурно-освітніми справами. В Скантгорпі організував українську громаду, школу українознавства для дітей і для жінок-англіїнок. Був культ.-освітнім референтом Союзу Українців Великої Британії та головою контрольної комісії тамже. Був членом ОБВУ, крайової управи СУМ, мистецьким керівником місцевого СУМ. Учашав на сумівські табори в Таклей і Тарасівка, в Англії, та Франкополе, в Бельгії. Сповняв функції дяка при українській католицькій церкві, бувши глибоковіруючою й релігійною людиною. Свої дві доні, Анну і Петріну, старався виховати в українському дусі, щоб мали українське серце й передали його своїм дітям. Простолінійний, правдомовний і послідовний несе в своїй душі ідеали добра, справедливости і працьовитости.

За його стараннями британський уряд залишив в паспортах назву "українська національність", а не як "непевна-uncertain". Був керівником Української Мистецької Групи на Міжнародньому Фолькльорному Фестивалі в році 1970-ому, де, на признання для українців, оркестра грала "Ще не вмерла Україна" для багатотисячної публіки.



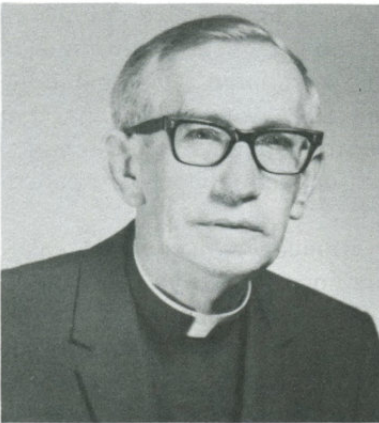


• **МИКОЛА МЕЛЬНИК**, родом із Стратина. Член Братства Дивізійників. Підприємець. Живе в Торонто. Вчився і працював в Рогатині



• **МИКОЛА МУЗИКА**, нар. 11-го вересня 1922 р. в Жовчеві. Готельвий працівник і підприємець. Член Братства Дивізійників. Живе в Торонто. Вчився і працював в Рогатині.

• **ОЛЕКСЮК ПАВЛО** в пам'ять батька о. Івана Олексюка



*Отець крилошанин ІВАН ОЛЕКСЮК* народився 9-го липня, 1909 р. у селі Вишнів, повіт Рогатин на Україні; висвячений на священика 1936 року Митрополитом Андреем Шептицьким; став парохом 1940 року в селі Чагрів, повіт Рогатин; в Америці був організатором та парохом Української Католицької Церкви св. Михаїла, від 1953 до 1983 року у Мілвокі, Віскансин; помер 13 грудня 1984 р. у Мілвокі, Віскансин.

- **ІВАН ПАДИК** — гляди розділ "Про авторів" стор. 876. Жертвує в пам'ять свояків-односельчан: отця Дмитрія Степа — пароха Станиславова і отця Марка Степа монаха-студита. Допис про них у 2-му томі збірника.

- **РОМАН і ГАЛЯ ПОРИТКИ**

- **Д-р ІВАННА і Д-р ОЛЕГ РАТИЧІ**

- **СТЕПАН СКРОБАЧ** — гляди розділ "Редакційна колегія" стор. 861



- **ВАСИЛЬ ЧУПРИНДА**, нар. 1-го квітня 1927 р. в Жовчеві. Підприємець. Член управи Братства Дивізійників. Ентузіаст і любитель співу, основник і голова чоловічого хору "Бурлака" — Торонто. Вчився в Торговельній школі в Рогатині. Від 1952 р. живе в Торонто.

- **ОМЕЛЯН ХАБУРСЬКИЙ** — фармацевт в Торонто, в пам'ять Батьків — отця Дмитрія і Олени з Рудницьких.

*Подаємо біографічні нотатки меценатів так, як цього вони бажали, користуючись інформаціями, які редакція одержала.*

## ЖЕРТВОДАВЦІ

### США: НЬЮ ЙОРК

Ратич Олег, д-р і Іванна, д-р	\$ 800.00	Голод Марія	135.00
Кудрик Олег, д-р і Софія	750.00	Шуплат Іван і Галина	125.00
Березовський Ярослав і Ірена	750.00	Горішний Микола	122.00
Антоняк Іван	620.00	Гаврилюк Михайло	120.00
Бісик Олександр і Софія	600.00	Андрейців Василь	100.00
Баслядинський Мирослав, інж.	500.00	Антоняк С.К.	100.00
Вербний Михайло	500.00	Бабюк Роман і Ірена	100.00
Іваночко-Головацька Ольга	500.00	Бачинська-Космина Анна	100.00
Кухаришин Іван і Стефанія	500.00	Білик Олександр, д-р	100.00
Поритко Роман і Галина	500.00	Бойчук Розалія	100.00
Дячишин Осип	400.00	В пам'ять сл.п. д-ра Василя Вишиваного	
Крайківська Оксана	382.00	— б.шк. товариші: А. Угрин-Салик,	
Маслій Петро, інж.	346.00	Б. Кудрик, Я. Пастушенко,	
Бекіш Мирослав	300.00	Г. Шараневич	100.00
Гой Звенислава	300.00	Войтович Ольга	100.00
Поритко Оксана	300.00	Воробець Зеновія	100.00
Семеґен Василь	300.00	Гайдучок Олімпія	100.00
Семеґен Петро	250.00	Гладкий Орест, інж.	100.00
Новак М.	225.00	Готра Микола	100.00
Крупка Роман і Левка	200.00	Гранківський Михайло	100.00
Кульчицька-Любінецька		Гриник М.	100.00
Фалина	200.00	Гришин Іван	100.00
Оршуляк Юрій	200.00	Геба Іван	100.00
Поритко Дам'ян і Елісавета	200.00	Гудзій Микола	100.00
Ромах Ярослав	200.00	Климишин Евдокія	100.00
Семеґен Ілярій	200.00	Король Роман	100.00
Щербанюк Ярослав і Ірина	200.00	Кравчук Роман, д-р	100.00
Яворська Осипа	200.00	Кудрик Богдан	100.00
Яцух Іван, д-р	200.00	Лантвіт Богдан	100.00
Кужіль Ярослав	198.00	Мелимука Юлія	100.00
Кузів Петро	175.00	Мокрий Стефан	100.00
Ясінська-Кіржецька Тетяна	175.00	о. Музичка Іван	100.00
Мацук Василь	160.00	Н.Н.	100.00
о. Гураль Михайло	157.00	Н.Н., Денвер	100.00
Дзедзик Андрій	150.00	Озарків Григорій	100.00
Дорожинський Іван, д-р	150.00	Олексин Іван	100.00
Каменецька Наталія	150.00	Павлів Ярослав	100.00
Кіржецький Мирослав	150.00	Пастушенко Ярослав і Надія	100.00
Мелько Володимир	150.00	Православна Кредитівка,	
Ратич Любомир і Анна	150.00	Нью Йорк	100.00
о. Скасків Богдан і Ярослава	150.00	Ратич Єфрем і Дарія	100.00
Стефанишин Марія	150.00	Ратич Ростислав	100.00

НЬЮ ЙОРК — осідок Центрального Комітету "Рогатинщина", й сюди надходили пожертви з різних місцевостей в діаспорі.

Салик-Угрин Леся .....	100.00
"Самопоміч", кред. Джерзі Сіті	100.00
о. Смик Богдан і Володимира	100.00
Стечак Волтер .....	100.00
Стрийський Еміль і Віра .....	100.00
Футяк Іван .....	100.00
Школяр Михайло .....	100.00
Шмігель Мирослав, інж. ....	100.00
Юзич Володимир, д-р .....	100.00
Юрків Стефан .....	100.00
Яблонська-Бігус Наталія .....	100.00
Чапля Богдан .....	83.00
Н.Н. ....	80.00
о. Кіржецький Степан і Анна	75.00
Демків Іван .....	52.00
Баран Володимир .....	50.00
Баран П. ....	50.00
Гірняк Богдан .....	50.00
Геба Григорій .....	50.00
Ільків Михайло .....	50.00
Кікта Степан .....	50.00
Костик Л. і Залуцькі .....	50.00
Костюк Марія .....	50.00
Левицька-Біч Галина .....	50.00
Левицький М. і А. ....	50.00
Лотоцький М.А. ....	50.00
Машталір Zenon .....	50.00
Мороз С. і Г. ....	50.00
Пиріг Михайло .....	50.00
Ромах Микола і Марія .....	50.00
Стечак Іван .....	50.00
Чолій Мелянія .....	50.00
Шараневич Григорій .....	50.00
Вовк Іван .....	40.00
Іванчишин Анна .....	40.00
Перекліта М. ....	40.00
Торбин С. і Т. ....	40.00
Гладкий Володимир .....	30.00
Горечий Zenon .....	30.00
Драган Петро .....	30.00
Салик Степан .....	30.00
Білоус-Воробець А. ....	25.00
Боярський Володимир .....	25.00
Василів Василь .....	25.00
Гранківський І. ....	25.00
Єднака Люба .....	25.00
Кавка Микола .....	25.00
Кейбіда Андрій .....	25.00
Н.Н. ....	25.00
Оберишин Ярослав .....	25.00
Онуфрик Теодор .....	25.00
о. Осадца Юліан .....	25.00
Струк Іван .....	25.00
о. Закревський Роман .....	22.00
Вербяна Надія .....	20.00
Ворона Григорій .....	20.00
Гнилиця Г. і М. ....	20.00

Гординська Марія .....	20.00
Гаховська Ольга .....	20.00
Дзера Іван .....	20.00
Іванило Роман .....	20.00
Кормило Анна .....	20.00
Н.Н. ....	20.00
Левицький Б. і О. ....	20.00
Трач Александер .....	20.00
Ходак Володимир .....	20.00
Цюпак Павло .....	20.00
Шпакович Ксеня .....	20.00
Білейчук М. ....	10.00
Дідоха Ольга .....	10.00
Заяць Микола .....	10.00
Марущак Люба .....	10.00
Онишкевич Е. ....	10.00
Презимірський Роман .....	10.00
Ратич Дарія .....	10.00
Худа Михайло .....	10.00
Дмитрів Володимир .....	5.00

## ЧИКАГО

Скробач Степан .....	дол. 540.00
Дратвінська Віра .....	500.00
Лібер Мирослав, д-р .....	500.00
Олексюк Павло .....	500.00
Горчинський Анастазій, д-р ..	310.00
о. Возняк Володимир .....	300.00
Кузик Любомир .....	250.00
Кузик Юрій .....	250.00
Любінець Ілля і Олена .....	250.00
Мрочко-Калімон Ольга .....	250.00
"Самопоміч", Кредитівка .....	250.00
Дзидзан Надія .....	210.00
Хойнацька Надія .....	210.00
о. Барилляк Тома .....	200.00
Павлинський Степан, д-р .....	200.00
Смик Роман, д-р .....	190.00
Миць Василь .....	140.00
Семків Петро .....	125.00
Дронь Григорій .....	120.00
Конопада Ярослав .....	120.00
Галібей А. Рута .....	100.00
Дейнега Надія .....	100.00
Заставний Клим .....	100.00
Комарянська Зеня .....	100.00
Мандзій Анастазія .....	100.00
Матусяк Анастазія .....	100.00
Мельник Ольга .....	100.00
Михайлишин Марія .....	100.00
Опенчук Михайло .....	100.00
Орлич Михайло .....	100.00
"Певність", Український Банк	100.00
Прокопович Іриней .....	100.00
Рошкевич Теодор .....	100.00

Сендунь Дмитро .....	100.00
Скробач Михайло .....	100.00
Турянський Мирослав .....	100.00
Ушитко Юрій .....	100.00
Хариш Анастасія .....	100.00
Юревич Марія .....	100.00
Яримович Юрій .....	100.00
Лушак Мирон .....	50.00
Оленчук Михайло .....	50.00
Фурманюк Ярослава .....	50.00
Бойчак Іван .....	37.00
Лоїв Г. ....	30.00
Процик Олекса .....	30.00
Литвинишин Осип .....	25.00
Тельвак Надія .....	25.00

## РОЧЕСТЕР

Іванців Василь .....	дол. 550.00
Гавриляк Володимир .....	500.00
Комітет с. "Путятинці" .....	400.00
Єйна Михайло .....	300.00
Деркач Іван .....	250.00
Лялька Михайло .....	200.00
Фідунишин Іван .....	150.00
Тицький Мирон .....	125.00
Цимбалістий Іван .....	125.00
Бабюк Мирон і Уляна з Асею	100.00
Гайдучок Олекса .....	100.00
Галуґа Любомир .....	100.00
Калітан Анна .....	100.00
Крижанівська Марія .....	100.00
Кузів Григорій .....	100.00
Лялька Богдан .....	100.00
Сверίδα Володимир .....	100.00
Шмігель Ірина .....	100.00
Боднар-Дмитрів Емілія .....	86.00
Гладун Володимир .....	80.00
Кредитівка — Рочестер .....	75.00
Вирста Дональд .....	50.00
Гой Василь .....	50.00
Єйна Микола .....	50.00
Кисіль Адам .....	50.00
Олійник Петро .....	50.00
Пастернак Стефан .....	50.00
Сверίδα Іван .....	50.00
Сверίδα Павло .....	50.00
Скробач Василь .....	50.00
Цюґа Володимир .....	50.00
Юрків Іван .....	50.00
Санагурський Іван .....	25.00
Юзьків Володимир .....	25.00
Новак Іван .....	20.00
Британ Василь .....	10.00
Іваненко Іван .....	10.00
Побережник Марія .....	10.00
Попович Анна .....	10.00

## КАНАДА: ТОРОНТО

Лялька Михайло .. кан. дол.	1100.00
Музика Микола .....	1100.00
Чупринда Василь .....	1100.00
Біґус-Яблонська .....	1000.00
Дубик Василь .....	1000.00
Мельник Микола .....	1000.00
Засідко Микола .....	650.00
Крупка Іван .....	625.00
Бобовник Ліда .....	500.00
Кривоус Катерина .....	500.00
Падик Іван .....	500.00
Хабурський Омелян .....	500.00
Д-р Войчишин Іван, Оттава ..	350.00
о. Митр. В. Андрушків, США ..	300.63
Кінтер Іван .....	200.00
Лесіцький Василь .....	200.00
Дукаль Анна, Судбури .....	170.00
Штиркало Софрон .....	155.00
Єйна Петро .....	150.00
Санагурський Михайло .....	150.00
Укр. Торонто Кред. Кооп. ...	150.00
о. Митр. Гайманович Я., Монреаль .....	150.00
Магмет Іван, Аргентина .....	150.00
Пазій Мирон .....	140.00
Лапчинський Іван .....	125.00
Челядин Ю. Англія .....	121.60
Космина Степанія .....	115.00
Бандура Володимир .....	100.00
Березяк Галина Саскачеван ..	100.00
Березяк Евстасій, Саскачеван	100.00
Будучність Тор. Кред Кооп. ..	100.00
Воловець Катерина .....	100.00
Гаврись Степан, Ошава, Онт.	100.00
Горбусь Петро, Ошава, Онт. ..	100.00
Гривнак Володимир, Трентон, Онт. ....	100.00
Гривнак Анна, Ошава, Онт. ...	100.00
Григоріїв Володимир .....	100.00
Грицишин Михайло .....	100.00
Гузар Богдан, Пікерінґ, Онт. ..	100.00
Дичковський Маріян .....	100.00
Довган Степан .....	100.00
Єйна Степан .....	100.00
Зарицький Р. ....	100.00
Ільків Андрій .....	100.00
Климців Мирон, Гамільтон ...	100.00
Климців Степан .....	100.00
Клуса Антін, Тундер Бей .....	100.00
Клуса Ник., Тундер Бей .....	100.00
Кобзан Іван, Ст. Катерінс, Онт.	100.00
Конопка Ольга, Саскатун .....	100.00
Крузик Василь .....	100.00
Кучмій Степан .....	100.00
Кучук Осип .....	100.00

Лисий Микола, Оттава, Онт. . . . .	100.00
Любка Володимир . . . . .	100.00
Манюх Мирон, Тундер Бей . . . . .	100.00
Мельник Михайло . . . . .	100.00
Падучак Дмитро . . . . .	100.00
Паньків Михайло . . . . .	100.00
Папірка Володимир, Гамільтон . . . . .	100.00
Перфецька Марія . . . . .	100.00
"Просвіта" Т-во, Вінніпег . . . . .	100.00
Романів Степан, Ст. Катерінс, Онт. . . . .	100.00
Ромах Михайло . . . . .	100.00
Семеґен М., Вінніпег . . . . .	100.00
Семеґен Осип . . . . .	100.00
Стечак Михайло . . . . .	100.00
Федунків Степан . . . . .	100.00
Тицький Роман . . . . .	100.00
Федунь Іван, Грімсбі, Онт. . . . .	100.00
Яницький Володимир . . . . .	100.00
Лотоцька Марія . . . . .	70.00
Андрусів Степан, Монреаль . . . . .	50.00
Бандура Теодор . . . . .	50.00
Б.М. . . . .	50.00
Вилка М. . . . .	50.00
Глинський-Водонос Юліян . . . . .	50.00
Гнатків Ярослав . . . . .	50.00
Горечий Зенон . . . . .	50.00
Гривнак Іван . . . . .	50.00
Гелей Петро . . . . .	50.00
Гембарський М., Вінніпег . . . . .	50.00
Крупка Григорій . . . . .	50.00
Лапчинський Василь . . . . .	50.00
Левицький Любомир . . . . .	50.00
Матусяк С., Вітбі, Онт. . . . .	50.00
Мельник Володимир . . . . .	50.00
Онуфрик Катерина, Гамільтон, Онт. . . . .	50.00
Пелюшак Іван . . . . .	50.00
Перекліта Михайло . . . . .	50.00
Петришин В., Ст. Томас, Онт. . . . .	50.00
Романів Богдан . . . . .	50.00
Скорець Катерина . . . . .	50.00
Стек Микола, Ошава, Онт. . . . .	50.00
Цехош Петро . . . . .	50.00
Чолій Марта . . . . .	50.00
Штогрин Йосиф . . . . .	50.00
Пелюшак Степан . . . . .	45.00
Скотар Петро . . . . .	30.00
Романів Дарія . . . . .	25.00
Чолій Анна . . . . .	25.00
Федунь Микола, Гамільтон . . . . .	20.00
Дзера Степан, Ст. Катерінс, Онт. . . . .	10.00
Гладкий Василь . . . . .	200.00
Грицай-Поташник Меланія . . . . .	200.00
Геба Степан і Ольга . . . . .	200.00
Цап Василь . . . . .	200.00
о. Митр. Гайманович Ярослав . . . . .	185.00
Войнар-Стек Анна . . . . .	125.00
Бачинський Мирон . . . . .	100.00
Боднар Володимир і Ірина . . . . .	100.00
Дмитрів Володимир . . . . .	100.00
Горбусь Петро . . . . .	100.00
Іванило Роман . . . . .	100.00
Карр Наталія . . . . .	100.00
Король Петро . . . . .	100.00
Космина Мирослав . . . . .	100.00
Куций Роман . . . . .	100.00
Бабяк Богдан . . . . .	55.00
Вітвіцька-Белнів Марія . . . . .	53.00
Андрухів—Гафтар Евст. . . . .	50.00
Ворона Євген . . . . .	50.00
Готра Василь . . . . .	50.00
Грицай Олесь . . . . .	50.00
Грицай-Куліш Рома . . . . .	50.00
Гайда Микола . . . . .	50.00
Геба Ігор . . . . .	50.00
Король Михайло і Ольга . . . . .	50.00
Кузик Михайло . . . . .	50.00
Пилат Д. Маркіян . . . . .	50.00
Славинська-Гафтар Анна . . . . .	50.00
Стечак Іван . . . . .	50.00
Федорик Ольга . . . . .	50.00
Чолій Ярослав . . . . .	50.00
Багира Василь . . . . .	40.00
Бачинська-Гореча Зеня . . . . .	40.00
о. д-р Герич Юрій . . . . .	30.00
Паньків Ярослав . . . . .	30.00
Височанський Михайло . . . . .	25.00
Гладкий Василь . . . . .	25.00
Дмитрів Степан . . . . .	25.00
Малецький Григорій . . . . .	25.00
Ратич Іриней . . . . .	25.00
Шурґот Ярослав . . . . .	25.00
Мілянкович Іван . . . . .	20.00
Романюк Юлія . . . . .	20.00
<b>ЧЕРЕЗ ЦЕНТР. КОМІТЕТ В НЬЮ-ЙОРКУ</b>	
Дячишин Осип і Ольга . . . . .	400.00
Бачинська-Космина Анна . . . . .	100.00
Стечак Іван . . . . .	50.00
Іванчишин Анна . . . . .	40.00
Шлакович Ксеня . . . . .	20.00
<b>ВЕЛИКА БРИТАНІЯ</b>	
Маслій П., інж. . . . .	£ 100.00
Онуфрик В. . . . .	100.00
Сверида Б. . . . .	100.00

## МОНТРЕАЛЬ

Дячишин Осип і Ольга кан. дол. . . . .	600.00
Бачинська-Космина Анна . . . . .	200.00

Цимбаліста П., проф. ....	100:00
Український Клуб в Скунтроп ...	100:00
Український Клуб в Карлаю .	100:00
Український Клуб в Аштон ...	50:00
Український Клуб в Манчестер	50:00
Український Клуб в Стокпорт .	50:00
Афтанас І. ....	50:00
Гнилиця Т. ....	50:00
Коваль І. ....	50:00
Мельник Я. ....	50:00
Цимбаліста В. ....	50:00
Юрків Ф. ....	50:00
Юрків П. ....	45:00
Відділ СУБ в Тодморден .....	30:00
Горенський М. ....	30:00
Ганда М. ....	30:00
Семеген В. ....	20:00
Бандура С. ....	20:00
Гривнак В. ....	20:00
Іванців Т. ....	20:00
Маликий В. ....	20:00
Мельник О. ....	20:00
Прокопів П. ....	20:00
Прокопський П. ....	20:00
Сівка О. ....	20:00
Журавський О. ....	15:00
Рубаха В. ....	15:00
Тригуба Текля .....	15:00
Збірка—Макогін С. в Тодморден	13:70
Балюк П. ....	10:00
Благий В. ....	10:00
Бурка П. ....	10:00
Гладкий В. ....	10:00
Гривнак С. ....	10:00
Галіда М. ....	10:00
Гула Д. ....	10:00
Маґас М. ....	10:00
Макогін С. ....	10:00
Марковський О. ....	10:00
Маслак Я. ....	10:00
Перегінець І. ....	10:00

Прокопів І. ....	10:00
Середа М. ....	10:00
Федунь П. ....	10:00
Хоптяк О. ....	10:00
Андрусик .....	5:00
Бегар С. ....	5:00
Болюх І. ....	5:00
Борис П. ....	5:00
Бульчин Д. ....	5:00
Гладкий М. ....	5:00
Дюк П. ....	5:00
Кулик І. ....	5:00
Левицький В. ....	5:00
Левицький Е. ....	5:00
Нагайло М. ....	5:00
Нич А. ....	5:00
Онуфрик І. ....	5:00
Онуфрик Т. ....	5:00
Польовий І. ....	5:00
Савчук Р. ....	5:00
Стасюк М. ....	5:00

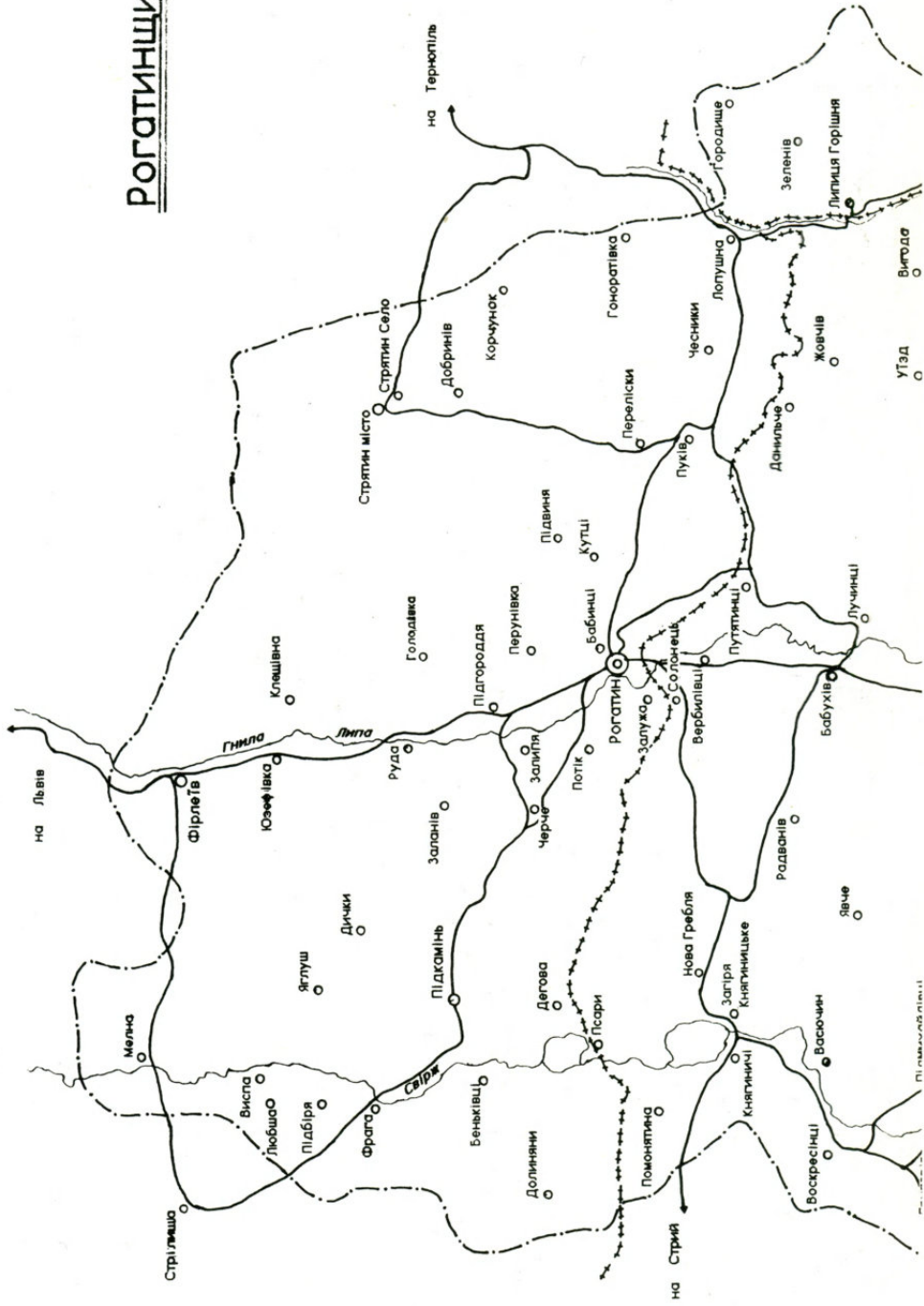
## АВСТРАЛІЯ

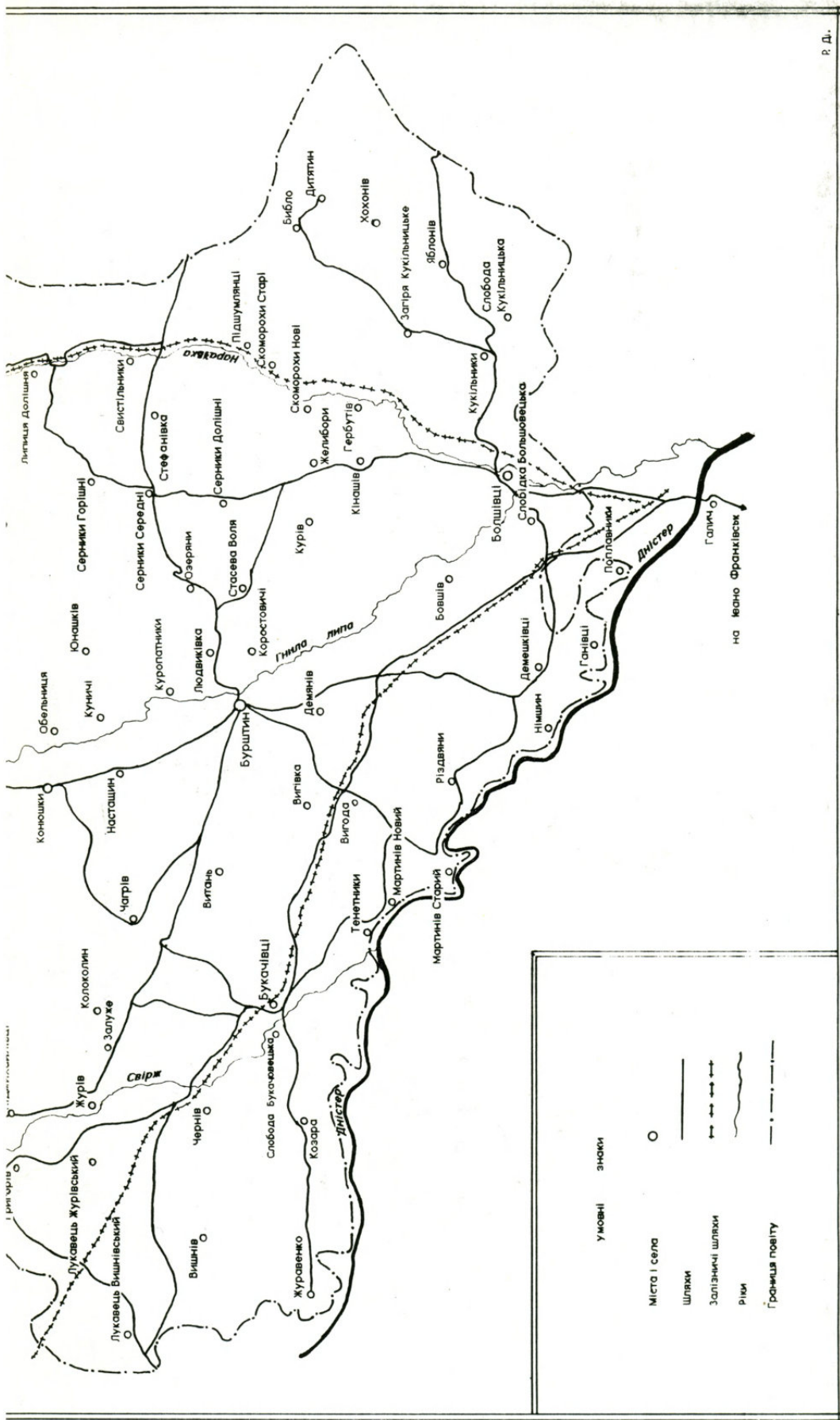
Лапка Ольга .....	австр. дол. 25.00
Сенів Мирон .....	25.00
Гнида Михайло .....	20.00
Грибик М. ....	20.00
Небрук Т. ....	20.00
Качмарська Катерина .....	20.00
Москалюк К. ....	20.00
Чубатий Тарас .....	20.00
Чуй Оля .....	20.00
Тарнавський С. ....	10.00
Костишин С. ....	10.00
Лапка Б. ....	7.00
Вітер І. ....	5.00
Галик Ірена .....	5.00
Пастух В. ....	3.00





# РОГАТИНЩИНА









УКРАЇНСЬКИЙ  
АРХІВ  
ТОМ L

РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ

ТОМ I